



ΕΙΔΩΛΙΟ

ένας μικρόκοσμος από πηλό

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Ηλέκτρα Ζωγράφου
Αγγελική Κουκουβού
Ουρανία Πάλλη
Ευαγγελία Στεφανή

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2017



ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ



ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η έκδοση αυτή πραγματοποιήθηκε με χρηματοδότηση του ΥΠΠΟΑ και με τη χορηγική υποστήριξη της Alpha Bank και του Συνδέσμου των Φίλων του ΑΜΘ.



ALPHA BANK



ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ»

ΕΙΔΩΛΙΟ ένας μικρόκοσμος από πηλό

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

3.4.2017 - 30.4.2018

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Ηλέκτρα Ζωγράφου
Αγγελική Κουκουβού
Ουρανία Πάλλη
Ευαγγελία Στεφανή

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ

Isoro studio - Ομάδα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Εκδόσεις Ζήτη



www.ziti.gr

Έκδοση Αρχαιολογικού Μουσείου
Θεσσαλονίκης αρ. 31

© 2017 ΥΠΠΟΑ - Αρχαιολογικό Μουσείο
Θεσσαλονίκης

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ISBN: 978-960-9621-24-3

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Αδάμ-Βελένη Πολυξένη, δρ αρχαιολόγος/θεατρολόγος, διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Ακαμάτης Ιωάννης, ομότιμος καθηγητής αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ζωγράφου Ηλέκτρα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Huysecrom-Haxhi Stéphanie, chargée de recherche (CR1-CNRS) Université Lille 3

Καλλιντζή Κωνσταντίνα, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Καραμήτρου-Μεντεσιδή Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Καρολίδης Δημήτριος, προϊστάμενος Τμήματος Συντήρησης, Χημικών & Φυσικών Ερευνών & Αρχαιομετρίας

Κεφαλίδου Ευρυδίκη, επίκουρη καθηγήτρια κλασικής αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας

Κουκουβού Αγγελική, δρ αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Μάλαμα Πηνελόπη, αρχαιολόγος, αναπληρώτρια προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Σερρών

Μαλαμίδου Δημητρία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας-Θάσου

Μισαηλίδου-Δεσποτίδου Βασιλική, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Μπεχτσάη Κατερίνα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Muller Arthur, professeur d'archéologie grecque, membre senior de l'Institut universitaire de France, Université Lille 3

Νανόγλου Στράτος, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πέλλας

Ναούμ Ελπινίκη, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας

Νούλας Κωνσταντίνος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας

Πάλλη Ουρανία, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πινιάτογλου Σεμέλη, καθηγήτρια αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ρωμιοπούλου Κατερίνα, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Σανίδας Γεώργιος, maître de Conférences d'Archéologie grecque, Université Lille 3

Σκαρλατίδου Ευδοκία, δρ αρχαιολόγος

Στεφανή Ευαγγελία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Κεραμικής, Ψηφιδωτών & Τοιχογραφιών, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Στρατούλη Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Τζαναβάρη Κατερίνα, δρ αρχαιολόγος

Τουλουμτζίδου Ανναρέτα, δρ αρχαιολόγος

Τσεκμές Γεώργιος, αρχιτέκτονας μηχανικός, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Τσιγαρίδα Ελισάβετ Μπεττίνα, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος

Χονδρογιάννη-Μετόκη Αρετή, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Κοζάνης

Χρυσοστόμου Αναστασία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Χρυσοστόμου Πανίκος, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενος Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιογνωστικής Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας

Χρυσοστόμου Παύλος, δρ αρχαιολόγος, επίτιμος έφορος αρχαιοτήτων

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΛΗΜΜΑΤΩΝ

Αδάμ-Βελένη Πολυξένη, δρ αρχαιολόγος/θεατρολόγος, διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Ακαμάτης Ιωάννης, ομότιμος καθηγητής αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ακριβοπούλου Ελευθερία, αρχαιολόγος-μουσειολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Ακτσελή Δήμητρα, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Αλβανού Ευαγγελία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας

Αρβανιτάκη Άννα, δρ αρχαιολόγος Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Αχειλαρά Λίλλιαν, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Βάλλα Μαγδαληνή, αρχαιολόγος, αρχαιολόγος Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Βασιλείου Σπύρος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Γκιούρα Ευλαμπία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Δημουλά Αναστασία, δρ αρχαιολόγος

Ζωγράφου Ηλέκτρα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Καλλιντζή Κωνσταντίνα, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Καραδήμα Χρύσα, αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ροδόπης

Καραμήτρου-Μεντεσιδή Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Κεραμάρης Αναστάσιος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Κεφαλίδου Ευρυδίκη, επίκουρη καθηγήτρια κλασικής αρχαιολογίας, Εθνικό και Καπ οδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας

Κουκουβού Αγγελική, δρ αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Κωτσάκης Κωνσταντίνος, καθηγητής αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Κώτσος Σταύρος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Λαμπροθανάση Ελένη-Ευαγγελία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Μάλαμα Πηνελόπη, αρχαιολόγος, προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Σερρών

Μαλαμίδου Δημητρία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιολογικών Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας-Θάσου

Μέλλιου Ελεονώρα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Μεταξάς Οδυσσέας, αρχαιολόγος

Μητσοπούλου Ελένη, αρχαιολόγος

Μισαηλίδου-Δεσποτίδου Βασιλική, δρ αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Μπεχτσή Κατερίνα, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Νίνου Ισμήνη, αρχαιολόγος

Νούλας Κωνσταντίνος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας

Ντάφου Σοφία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Πάλλη Ουρανία, αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Παντή Άννα, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Παπαδόπουλος Ευστράτιος, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενος Εφορείας Αρχαιοτήτων Δράμας

Παπαζαφειρίου Γεώργιος, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας

Παπαστάθης Κωνσταντίνος, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

Παππά Μαρία, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

Πηλείδου Κωνσταντίνα, δρ αρχαιολόγος

Πινιάτογλου Σεμέλη, καθηγήτρια αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Ρωμιοπούλου Κατερίνα, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Σαββοπούλου Θώμη, αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιολογικών Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Σκαρλατίδου Ευδοκία, δρ αρχαιολόγος

Σκουλαρίκη Δέσποινα, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Στάγκος Ανδρέας, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Στεφανή Ευαγγελία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Συλλογών Κεραμικής, Ψηφιδωτών & Τοιχογραφιών, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Στρατούλη Γεωργία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιολογικών Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου όρους

Τασακλάκη Μαρίνα, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ροδόπης

Τασιά Αναστασία, αρχαιολόγος

Τζαναβάρη Κατερίνα, δρ αρχαιολόγος

Τουλουμτζίδου Ανναρέτα, δρ αρχαιολόγος

Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου Ελένη, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Τσαγκαράκη Ευαγγελία, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη Τμήματος Συλλογών Μεταλλοτεχνίας, Λίθινων & Μικροτεχνίας, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Τσατσοπούλου-Καλούδη Πολυξένη, αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος αρχαιοτήτων

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη Μαρία, δρ αρχαιολόγος

Φαρμάκη Μαρία, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Χαβέλα Κωνσταντούλα, δρ αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Αχαΐας

Χατζηνικολάου Καλλιόπη, δρ αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Χατζηπροκοπίου Κυριακή, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Χουδρोगιάννη-Μετόκη Αρετή, δρ αρχαιολόγος, προϊσταμένη εφορείας αρχαιοτήτων Κοζάνης

Χρυσάφη Μαρία, αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης

Χρυσοστόμου Αναστασία, δρ αρχαιολόγος

Χρυσοστόμου Πανίκος, δρ αρχαιολόγος, προϊστάμενος Τμήματος Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων, Αρχαιολογικών Έρευνας και Μουσείων, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας

Χρυσοστόμου Παύλος, δρ αρχαιολόγος

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

© 2017 ΥΠΠΟΑ Αρχεία Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και Εφορειών Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης, Πόλης Θεσσαλονίκης, Χαλκιδικής & Αγίου Όρους, Κοζάνης, Γρεβενών, Ημαθίας, Πέλλας, Πιερίας, Καστοριάς, Φλώρινας, Κιλκίς, Σερρών, Ξάνθης, Δράμας, Καβάλας-Θάσου, Ροδόπης, Έβρου. Οι λήψεις των φωτογραφιών του καταλόγου έγιναν από τον Ορέστη Κουράκη εκτός των:

Ν. ΒΑΣΙΛΙΚΟΥΔΗΣ: σελ. 104 εικ. 4, αρ. κατ. 396-404, 407-408 / **Ρ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ:** αρ. κατ. 304, 528, 549 / **ΡΗ. COLLET:** σελ. 32 εικ. 1-2 / **Η. ΖΩΓΡΑΦΟΥ:** σελ. 122-123 εικ. 1-2 / **Ι. ΚΕΧΑΓΙΑ:** αρ. κατ. 229-242 / **Γ. ΜΑΥΡΙΚΑΣ:** αρ. κατ. 110 / **Σ. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ:** σελ. 34, σελ. 36-40 εικ. 1-6, σελ. 70 εικ. 2, σελ. 114-115 εικ. 2-7, σελ. 148 εικ. 1, αρ. κατ. 159 / **ΤΗ. ΝΙCQ:** σελ. 63 εικ. 3, 4 / **Γ. ΠΑΡΑΣΗΣ:** σελ. 84-85 εικ. 1-6, αρ. κατ. 352-364, 460, 465, 466, 475, 476, 484, 507, 565-568 / **Γ. ΠΑΤΡΙΚΙΑΝΟΣ:** σελ. 76 εικ. 3, σελ. 106-107 εικ. 2-3 / **Μ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ:** σελ. 117 εικ. 1, σελ. 119 εικ. 4 (δεξιά), αρ. κατ. 160-180 / **ΣΤ. ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ:** σελ. 101-103 εικ. 1-3, σελ. 158 / **ΣΤ. & Ν. ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ:** σελ. 107 εικ. 4 / **Κ. ΤΟΥΤΟΥΝΤΖΙΔΗΣ:** σελ. 156 εικ. 4 (πίσω όψη) / **Ε. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ:** σελ. 70 εικ. 3, σελ. 150-151 εικ. 2-3 / **ΑΡΧΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΔΙΟΥ: ΓΕΩΑΝΑΛΥΣΙΣ** σελ. 95 εικ. 1, **Κ. V. VON EICKSTEDT** σελ. 94, σελ. 96 εικ. 2, σελ. 97 εικ. 3 / **ΑΡΧΕΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:** σελ. 79 εικ. 2 / **ΑΡΧΕΙΟ Κ. ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ:** σελ. 87 εικ. 2 / **ΕΦΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ:** σελ. 23-24 εικ. 2-4 / **ΕΦΑ ΚΟΖΑΝΗΣ:** σελ. 26-27 εικ. 1-3, σελ. 66-67 εικ. 1-3, αρ. κατ. 2, 3, 12, 32, 35, 38, 39 / **ΕΦΑ ΠΕΛΛΑΣ:** σελ. 69 εικ. 1, σελ. 113 εικ. 1 / **ΕΦΑ ΚΑΒΑΛΑΣ-ΘΑΣΟΥ:** σελ. 33 εικ. 4 / **ΕΦΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ & ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:** σελ. 85 εικ. 7 / **ΕΦΑ ΠΙΕΡΙΑΣ:** σελ. 91-92 εικ. 1-2 / **ΕΦΑ ΞΑΝΘΗΣ:** σελ. 105 εικ. 1 / **ΕΦΑ ΗΜΑΘΙΑΣ:** σελ. 129-130 εικ. 1-3 / **ΕΦΑ ΠΟΛΗΣ ΘΕΣ/ΚΗΣ:** σελ. 137-138 εικ. 1-3 / **ΑΜΘ-ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ:** σελ. 171-175 εικ. 2-11.

Προέλευση εικ. σελ. 46: *Jean-Léon Gérôme. French, 1824-1904. The Antique Pottery Painter: Sculpturae vitam insufflat pictura, 1893. Oil on canvas. Overall: 50.1 x 68.8 cm (19 3/4 x 27 1/16 in.). ART GALLERY OF ONTARIO. Gift from the Junior Women's Committee Fund, 1969. 69/31.*

© Art Gallery of Ontario, 2017

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΕΚΘΕΣΗΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου
Θεσσαλονίκης

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Ευαγγελία Στεφανή, προϊστάμενη Τμήματος Συλλογών
Κεραμικής, Ψηφιδωτών & Τοιχογραφιών
Ηλέκτρα Ζωγράφου, αρχαιολόγος
Αγγελική Κουκουβού, αρχαιολόγος
Ουρανία Πάλλη, αρχαιολόγος
Κατερίνα Μπεχτσή, αρχαιολόγος
Ελευθερία Ακριβοπούλου, αρχαιολόγος-μουσειολόγος
Ελεονώρα Μέλλιου, αρχαιολόγος

ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ - ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

Γιώργος Τσεκμές, αρχιτέκτονας μηχανικός
Ελπίδα Μαυροβίτου, εργοδηγός-σχεδιάστρια

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ρωξάνη Βλαχοπούλου, γραφίστρια

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Τζίνα Στανίδη, φοιτήτρια ΑΣΚΤ ΑΠΘ

ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΕΜΒΑΤΙΚΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Δημήτρης Καρολίδης, προϊστάμενος Τμήματος Συντήρησης,
Χημικών & Φυσικών Ερευνών & Αρχαιομετρίας
Σοφία Αθανασιάδου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
Βασιλική Μιχαλοπούλου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
Αλεξάνδρα Σοφianoπούλου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων
Χρυσάνθη Φωτιάδου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Χαράλαμπος Τσογγαρης, αρχαιολόγος

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Κατερίνα Μπεχτσή, αρχαιολόγος
Ευθυμία Ιωαννίδου, διοικητικός

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Αναστασία Δημουλά, αρχαιολόγος
Θεόδωρος Παπακώστας, αρχαιολόγος

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ

Flavio Ferlito, αρχαιολόγος, Erasmus University of Catania

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Στέλιος Καραμπίκας, αρχιτεχνίτης
Χρήστος Πλιάκος, αρχιτεχνίτης
Γεωργία-Ιωάννα Παπουτσή, μαρμαροτεχνίτρια
Γιώργος Καραμπίκας, τεχνίτης
Φώτης Παπαδόπουλος, τεχνίτης

ΦΩΤΙΣΜΟΙ

Τρύφωνας Αβραμίκας, ηλεκτρολόγος

VIDEO-προβολή

Ρωξάνη Βλαχοπούλου, γραφίστρια
Ιωάννης Καλτσάς, τεχνίτης εκμαγιών ΤΑΠ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ

Ορέστης Κουράκης

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Βάγια Βαυδατζόγλου, λογίστρια

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Αγγελική Μονέδα, ηλεκτρολόγος μηχανικός & μηχανικός Η/Υ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Αριστείδης Μυτάκος, προϊστάμενος Τμήματος Διοικητικής,
Οικονομικής & Τεχνικής Υποστήριξης, Ασφάλειας & Φύλαξης
Μαρία Μαδεμλή, διοικητικός
Αθηνά Παπαδημητροπούλου, διοικητικός
Βασιλική Τσιταγιάννη, διοικητικός

ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ ΕΠΟΠΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΔΗΝΕΑ Ε.Π.Ε.

ΦΥΛΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΑΜΘ

ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ

Εφορείες Αρχαιοτήτων:

Περιφέρειας Θεσσαλονίκης, Πόλης Θεσσαλονίκης,
Χαλκιδικής & Αγίου Όρους, Ημαθίας, Πέλλας, Πιερίας,
Κοζάνης, Γρεβενών, Καστοριάς, Φλώρινας, Κιλκίς, Σερρών,
Δράμας, Καβάλας-Θάσου, Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου
Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Αριστοτέλειου
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ψηφιακό Αρχείο ΕΡΤ

ΘΕΡΜΕΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΑΝΕΙΣΜΟ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΕΙΣ ΟΦΕΙΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟΥΣ
ΠΡΟΪΣΤΑΜΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ:

Σταυρούλα Δαδάκη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καβάλας-Θάσου
Σόνια Δημάκη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Γρεβενών
Χριστίνα Ζιώτα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Φλώρινας
Κωνσταντίνα Καλλιντζή, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ξάνθης
Χρύσα Καραδήμα, Εφορείες Αρχαιοτήτων Ροδόπης και Έβρου
Ιωάννη Κανονίδη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής & Αγίου Όρους και Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
Ελένη Κοτζαμποπούλου, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς
Αγγελική Κοτταρίδη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Ημαθίας
Πηνελόπη Μάλαμα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Σερρών
Ευστράτιο Παπαδόπουλο, Εφορεία Αρχαιοτήτων Δράμας
Ελένη Παπασταύρου, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας
Ανδρομάχη Σκρέκα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς
Μαρία Τσιάπαλη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πέλλας
Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κοζάνης

ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΥΠΛΕΥΡΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΣΤΟΥΣ:

Ιωάννη Ακαμάτη, Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Κατερίνα Ρωμιοπούλου, Κατερίνα Τζαναβάρη, Αναστασία Χρυσοστόμου, Παύλο Χρυσοστόμου.

Οι τίτλοι όλων των φορέων δανεισμού και των συνεργατών είναι αυτοί που ίσχυαν κατά την έκδοση του παρόντος τόμου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

| | |
|--|---------|
| Χαιρετισμός Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη | 9 |
| Προλογικά Πολυξένη Αδάμ-Βελένη | 10-12 |
| Εισαγωγή Ευαγγελία Στεφανή | 13-16 |
| <hr/> | |
| ΚΕΙΜΕΝΑ | |
| Η ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας κατά την προϊστορική εποχή Ευαγγελία Στεφανή | 18-21 |
| Τα ειδώλια της δυτικής Μακεδονίας | |
| Η ειδωλοπλαστική στην περιοχή Αμυνταίου Φλώρινας Πανίκος Χρυσοστόμου | 22-24 |
| Η ειδωλοπλαστική στην περιοχή Κοζάνης Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη | 25-27 |
| Τα ειδώλια της κεντρικής Μακεδονίας Στράτος Νανόγλου | 28-30 |
| Τα ειδώλια της ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης Δημητρία Μαλαμίδου | 31-33 |
| Χρήση και ερμηνεία των πήλινων ειδωλίων Μαρία Λιλιμπάκη Ακαμάτη | 34-40 |
| Οι τεχνικές κατασκευής των ειδωλίων Κατερίνα Μπεχτσή | 41-44 |
| Οι τεχνίτες των ειδωλίων και τα εργαστήρια Αγγελική Κουκουβού | 45-48 |
| Τα κοροπλαστικά εργαστήρια και η ένταξη τους στον χώρο της αρχαίας πόλης Γιώργος Σανίδα | 49-51 |
| Η πολυχρωμία στην κοροπλαστική τέχνη Κατερίνα Τζαναβάρη | 52-55 |
| Η κοροπλαστική της αρχαϊκής περιόδου Stéphanie Huysecom-Haxhi & Arthur Muller | 56-60 |
| Τα εργαστήρια κοροπλαστικής της Θάσου Arthur Muller | 61-63 |
| Αιανή. Εργαστήριο κοροπλαστικής αρχαϊκών χρόνων Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη | 64-67 |
| Ειδώλια και πλαστικά αγγεία των αρχαϊκών χρόνων από το δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου | 68-70 |
| Τα ειδώλια του νεκροταφείου της Σίνδου Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου | 71-73 |
| Πήλινα ειδώλια από το νεκροταφείο της Θέρμης Ευδοκία Σκαρλατίδου | 74-76 |
| Η κοροπλαστική της κλασικής περιόδου Ελπινίκη Ναούμ | 77-79 |
| Η κοροπλαστική της αρχαίας Ολύνθου Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα | 80-82 |
| Το κοροπλαστικό εργαστήριο της αρχαίας Άφυτης Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου | 83-85 |
| Άκανθος. Ειδώλια από το νεκροταφείο της παραλιακής ζώνης Κατερίνα Ρωμιοπούλου | 86-90 |
| Τα ειδώλια από τα νεκροταφεία της Πύδνας Κωνσταντίνος Νούλας | 91-93 |
| Τα ειδώλια από το ιερό της Δήμητρος στο Δίον Σεμέλη Πινηγιάτογλου | 94-97 |
| Τα ειδώλια από το ιερό της Δήμητρος στη Λητή Πολυξένη Αδάμ-Βελένη & Ανναρέτα Τουλουμτζίδου | 98-100 |
| Ειδώλια Αμφίπολης. Κλασικοί - ελληνιστικοί - ρωμαϊκοί χρόνοι Πηνελόπη Μάλαμα | 101-104 |
| Τα ειδώλια των Αβδήρων Κωνσταντίνα Καλλιντζή | 105-107 |

| | |
|--|---------|
| Η κοροπλαστική της ελληνοιστικής περιόδου Πολυξένη Αδάμ-Βελένη | 108-112 |
| Τα κοροπλαστικά εργαστήρια της Πέλλας Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ιωάννης Ακαμάτης | 113-115 |
| Το κοροπλαστικό εργαστήριο της Βέροιας Κατερίνα Τζαναβάρη | 116-120 |
| Τα ειδώλια της αρχαίας Αγοράς της Θεσσαλονίκης Ηλέκτρα Ζωγράφου | 121-123 |
| Το κοροπλαστικό εργαστήριο της πόλης των Πετρών Πολυξένη Αδάμ-Βελένη | 124-127 |
| Ειδώλια από το ιερό της Μητέρας των Θεών στην Καλλίπετρα Ευαγγελία Στεφανή | 128-131 |
| Η κοροπλαστική της ρωμαϊκής περιόδου Πολυξένη Αδάμ-Βελένη | 132-135 |
| Τα εργαστήρια της Θεσσαλονίκης κατά την ελληνοιστική και ρωμαϊκή περίοδο Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη | 136-140 |
| <hr/> | |
| ΕΙΔΙΚΕΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ | |
| Η πήλινη προτομή στα τοπικά εργαστήρια της Μακεδονίας Κατερίνα Τζαναβάρη | 142-147 |
| Πλαστικά αγγεία αρχαϊκών χρόνων στη Μακεδονία Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου | 148-151 |
| Οι τύποι των Ταναγραίων στον βορειοελλαδικό χώρο Κατερίνα Τζαναβάρη | 152-157 |
| Θεατρικά ειδώλια και προσωπεία Ηλέκτρα Ζωγράφου | 158-162 |
| Παιχνίδια Ουρανία Πάλλη | 163-165 |
| Πήλινα Βασκάνια Ευρυδίκη Κεφαλίδου | 166-169 |
| Η συντήρηση των πήλινων ειδωλίων Δημήτριος Καρολίδης | 170-175 |
| Ο μουσειογραφικός σχεδιασμός Γιώργος Τσεκμές | 176-180 |
| <hr/> | |
| ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ | 183-478 |
| <hr/> | |
| ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ | 481-502 |



Ernesto Ferrer

...Και μου άρεσε
η τρυφερή αδελφότητα με όλα γύρω, γιατί
μες στην αγάπη των πραγμάτων έχω μεγαλώσει,
απ' το κελαϊδιστό τους φως, έχω νανουριστεί
μες στα στοιχεία που ζύμωσαν πολύ προσεχτικά
την ύπαρξη μου, που την έπλασαν με όλων των ειδών
τα πολύτιμα υπάρχοντα στο σύμπαν: με διαφάνειες
κόκκινες, άσπρες, θαλασσιές και με αχτινοβολίες
αόρατες' και με πηλό φτιαγμένον απ' το ίδιο
χώμα που ευδοκιμεί σε άνθος και χορταράκι

Από το ποίημα του Νικηφόρου Βρεττάκου «Το ποτάμι Μπιυές»

Με χαρά και ικανοποίηση καλωσορίζουμε την εξαιρετική πρωτοβουλία του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης να σχεδιάσει και να υλοποιήσει μια έκθεση για τα πήλινα ειδώλια, αυτήν την πραγματικά ξεχωριστή κατηγορία της υλικής πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Και με υπερηφάνεια, παρατηρούμε μια δόκιμη προσέγγιση όλων των διαστάσεων των παραπάνω καταλοίπων του υλικού πολιτισμού μας.

Τα πήλινα ειδώλια, σύμβολα αλλά και χρηστικά αντικείμενα, παρουσιάζονται εδώ συνθετικά και αναλυτικά. Ο πολυεπίπεδος χαρακτήρας τους και η πολύσημη φύση τους αναπτύσσονται τόσο χρονολογικά - τυπολογικά, γεωγραφικά, αλλά και θεματικά σε ένα πλήθος αξόνων και εννοιών που θέτουν τα ίδια και η σύγχρονη επιστημονική μελέτη τους. Αναπτύσσονται δηλαδή θέματα τεχνικής και τεχνολογίας, αναζητούνται τοπογραφικές σχέσεις ενώ διερευνώνται και ζητήματα ερμηνείας της χρήσης και λειτουργίας τους στις κοινωνίες που τα δημιούργησαν και τα χρησιμοποιούσαν.

Μια τέτοια εξαντλητική πραγμάτευση κάθε άλλο παρά εύκολη υπόθεση είναι, ειδικά για ένα είδος αρχαιολογικών ευρημάτων προβληματικών ως προς την κατανόηση και την εξήγηση του ποικίλου ρόλου τους, πολύ περισσότερο όταν αυτά βρίσκονται σε μουσειακό περιβάλλον, ακολουθώντας ένα δεύτερο κύκλο ζωής, αποκομμένο από τα κοινωνικά συμφραζόμενα που τα νοηματοδοτούσαν, αλλά και από την ανασκαφική συνάφεια στην οποία βρέθηκαν.

Ωστόσο, το ιδιοφυές μουσειολογικό σκεπτικό και η άψογη μουσειογραφική εφαρμογή του, κατευθύνει τα βουβά αντικείμενα σε νέους συσχετισμούς, με άλλα παρόμοια ή και ίδια, με μουσειακά κείμενα και εποπτικό υλικό που τα αποσαφηνίζουν. Έτσι, τα σιωπηλά τέχνηρα συνδιαλέγονται στο πλαίσιο νέων επαφών, μιλούν, δίνουν πληροφορίες και το κυριότερο, δημιουργούν συναισθήματα.

Αποτέλεσμα είναι ένας πλούτος πληροφοριών που ο επισκέπτης μπορεί να αποκομίσει. Κυρίως όμως είναι η δημιουργία ενός ουσιαστικού μουσειακού βιώματος που το κοινό αποκομίζει. Μια μουσειακή εμπειρία που θεωρούμε ότι θα αποτελέσει ερέθισμα για παραπέρα ενασχόληση με το θέμα και μια θεώρηση η οποία έχει να πει κάτι στον καθένα, ανεξάρτητα από τα ειδικότερα ενδιαφέροντά του, το εκπαιδευτικό του επίπεδο και, τελικά, τη σχέση του με τον υλικό πολιτισμό και τα κινητά μνημεία του πολιτιστικού μας αποθέματος.

Συγχαίρουμε και ευχαριστούμε το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, αλλά και τις περιφερειακές Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού με τις οποίες αυτό συνεργάστηκε, για την οργάνωση και πραγματοποίηση αυτού του πρωτοπόρου εκθεσιακού εγχειρήματος και ελπίζουμε αυτή η καινοτόμα προσπάθεια να επηρεάσει θετικά τα μουσειακά πράγματα της χώρας βρίσκοντας μιμητές και συνεχιστές.

Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη
Γενική Γραμματέας ΥΠ.ΠΟ.Α

Έρωσ πήλινος

Ένα μικρό κουλουριασμένο ερωτάκι
αθόρυβα ξεπρόβαλλε πληγιασμένο
μέσα από τη δοκιμαστική τομή.
Τα φτεράκια του μισοσπασμένα
κι η χρυσόσκονη, περίβλημα πολύτιμο,
πήρε ένα μαυροκίτρινο χρώμα
σκουριασμένο, κουβαλώντας τους αιώνες.

Σκιαγμένο, ξύπνησε απ' τον γαλήνιο ύπνο του
στην υγρή αγκαλιά της γης
κι όπως ακουμπούσε
στα δυο μικρά παχουλά χεράκια του
μισάνοιξε τα μάτια κι αναρωτήθηκε:
-Πού βρίσκομαι;
Δίχως να λάβει απάντηση από εμάς τους έκπληκτους
ξανακοιμήθηκε αδιάφορα, περιφρονώντας το γεγονός
της απρόσμενης αποκάλυψης.

Ύστερα, ως πλάστες συνεπείς του παρελθόντος,
το συντηρήσαμε με τη δέουσα προσοχή,
το «φτιασιδώσαμε» κοντολογίς,
για να γίνει στολίδι σε βιτρίνα εποχής σύγχρονης,
αξιοθέαμον εύρημα για τους επερχόμενους.

Πολυξένη Βελένη, *Χρονοδρόμιο*, 2000, 21-22.



ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

Τα πήλινα ειδώλια μια ειδική, αλλά συχνά απαντώμενη, κατηγορία αντικειμένων της αρχαιότητας έχουν ποικίλες χρήσεις, αναθηματικές, λατρευτικές, καθημερινές, ταφικές. Πλασμένα από πηλό αποτέλεσαν από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την ύστερη αρχαιότητα το πιο πρόσφορο, εύπλαστο και ταυτόχρονα το πιο προσίτο οικονομικά υλικό για να εκφραστούν μέσα από αυτά ιδεολογίες, ανθρώπινα συναισθήματα και πρακτικές ανάγκες της καθημερινότητας.

Παρά τη συχνή τους ανεύρεση σε όλες σχεδόν τις ανασκαφές, τα ειδώλια δεν συνιστούν αυθύπαρκτη χρονολογημένη κατηγορία και αυτός είναι ίσως ένας λόγος που δεν συγκαταλέγονται στα καθοριστικά για τη χρονολόγηση είδη αντικειμένων της αρχαιότητας. Έτσι, συνήθως η συμβολή τους στο κόσμο της αρχαιογνωσίας έγκειται, κατά κύριο λόγο, στα ενδεχόμενα ιδεολογικά τους συν-δηλούμενα, σε προσπάθειες ερμηνευτικών προσεγγίσεων ή σε συγκριτικές μελέτες για ταυτοποίηση έργων της μεγάλης πλαστικής.

Στην Ευρώπη ανακαλύπτουν τα ειδώλια με τις λαθραίες ανασκαφές στην Τανάγρα της Βοιωτίας, στην τελευταία τριακονταετία του 19^{ου} αιώνα. Οι τύποι και τα χρώματα των περιφήμων «Ταναγραίων» εντυπωσιάζουν. Έκτοτε γίνονται περιζήτητα στα σαλόνια των ευγενών, των συλλεκτών και τα Μουσεία των μεγαλουπόλεων του δυτικού κόσμου. Ωστόσο, καθώς ο ρόλος τους στη γνώση για την ελληνική αρχαιότητα θεωρούνταν δευτερεύων, παρέμεναν συνήθως στο περιθώριο των διακοσμητικών προτιμήσεων των κατόχων τους. Απογυμνωμένα από τα στρωματογραφικά τους δεδομένα αντιμετωπίζονται, στις περισσότερες δημοσιεύσεις τους, ως έργα τέχνης υψηλής αισθητικής αξίας, χωρίς να μπορούν να συνεισφέρουν σε στενότερο χρονολογικό πλαίσιο. Από την άλλη μεριά, η πλειονότητα του υλικού που παρουσιάζεται στην έκθεση του ΑΜΘ έχει το εξαιρετικό πλεονέκτημα να προέρχεται από ανασκαφικές έρευνες. Έτσι, τα αντικείμενα δεν είναι απλώς έργα τέχνης, αλλά αποτελούν «λαλούντες» μάρτυρες της κοινωνίας που τα παρήγαγε.

Η έκθεση «Ειδώλιο, ένας μικρόκοσμος από πηλό» έθεσε εξαρχής έξι βασικούς άξονες. Ο πρώτος είναι η ευρεία γεωγραφικά παρουσίαση αντικειμένων από τον βορειοελλαδικό χώρο. Ο δεύτερος σχετίζεται με την επαρκή εκπροσώπηση όλων των εποχών της προϊστορίας και της ιστορίας. Ο τρίτος στοχεύει στην παρουσίαση περισσότερου άγνωστου και αδημοσίευτου υλικού. Ο τέταρτος επιδιώκει την πληρέστερη τυπολογική και ειδολογική παρουσίαση. Πέμπτο άξονα αποτελεί η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη παρουσίαση καλά χρονολογημένων από τα συνευρήματά τους ειδωλίων. Ένας τελευταίος, αλλά όχι ελλάσων, στόχος ήταν γίνει γνωστή η οργάνωση και δραστηριοποίηση των βορειοελλαδικών εργαστηρίων και να δειχθεί η συμβολή τους στη διαμόρφωση του είδους, ιδίως από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και εξής. Με βάση αυτούς τους άξονες προσδιορίστηκαν στη συνέχεια οι ενότητες που απαρτίζουν την έκθεση, όπως περιγράφονται στον παρόντα κατάλογο στα κείμενα της μουσειολογικής και μουσειογραφικής μελέτης.

Στο πλαίσιο αυτό κινήθηκε και η όλη οργάνωση της μεγαλόπνοης αυτής έκθεσης, της πρώτης σε τόσο μεγάλη έκταση και βάθος για αυτή την κατηγορία αντικειμένων σε ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο. Στην πραγματοποίησή της συνέβαλαν όλες οι Εφορείες Αρχαιοτήτων και τα Μουσεία της Μακεδονίας και της Θράκης με πραγματική γαλαντομία στην προσφορά υλικού. Σε όλους τους συναδέλφους, διευθυντές των εφορειών αλλά και τους συνεργάτες τους, που με τόση προθυμία συμμετείχαν σε όλα τα στάδιά της, από τη συλλογή πρωτογενούς υλικού για την έκθεση μέχρι τη συγγραφή κειμένων και

λημμάτων για τον κατάλογό της, εκφράζω και από τη θέση αυτή τις πιο εγκάρδιες ευχαριστίες μου για την ουσιαστική και απρόσκοπτη συνεργασία μας.

Μία μουσειακή έκθεση είναι όπως ένα θεατρικό έργο: απαιτεί συλλογική και συντονισμένη δουλειά πολλών για να έρθει σε πέρας. Στους πολλούς συνεργάτες μου, λοιπόν, από το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης οι οποίοι συμμετείχαν με ποικίλους ρόλους για την αρτιότερη υλοποίηση αυτής της έκθεσης αποδίδω ευχαριστίες και εύσημα. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στους αρχαιολόγους του Τμήματος Κεραμικής με επικεφαλής την προϊσταμένη του Λιάνα Στεφανή, την Αγγελική Κουκουβού, την Ηλέκτρα Ζωγράφου και την Ουρανία Πάλλη, με τις οποίες έγινε και η συνεπιμέλεια του ογκώδους τόμου της έκθεσης με συνθετικά κείμενα και αναλυτικά και τεκμηριωμένα λήμματα. Ο κατάλογος των συνεργατών είναι μακρύς, τα ονόματα όλων παρατίθενται στους σχετικούς πίνακες της ταυτότητας της έκθεσης και του καταλόγου.

Η έκθεση με ένα σύνολο 670 αντικειμένων, εκ των οποίων τα 348 από το απόθεμα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, φιλοδοξώντας να καλύψει ένα σημαντικό κενό στην έρευνα της κοροπλαστικής του βορειοελλαδικού χώρου, θα παραμείνει στη διάθεση του κοινού για ένα έτος, κατά τη διάρκεια του οποίου θα διεξαχθούν σχετικά εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά κι εφήβους, πειραματικό εργαστήριο παραγωγής ειδωλίων και ένα διεθνές συνέδριο σχετικά με την κοροπλαστική στον ελλαδικό χώρο. Ο κόσμος των ειδωλίων, ένας μικρόκοσμος από πηλό, αποκαλύπτει τα μυστικά του και προ(σ)καλεί τους επισκέπτες του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης να ανακαλύψουν τη μαγεία και την ομορφιά του.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

ΜΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΕΙΔΩΛΙΟ
ή
ΠΩΣ «ΖΩΝΤΑΝΕΥΕΙ» ΕΝΑΣ ΜΙΚΡΟΚΟΣΜΟΣ ΑΠΟ ΠΗΛΟ

Ειδώλια κατασκευάζονταν στον ελληνικό κόσμο από την προϊστορική εποχή μέχρι το τέλος της αρχαιότητας και έτσι είναι εύλογο ότι αποτελούν χαρακτηριστικό και αξιοσημείωτο αριθμητικά εύρημα των ανασκαφών τόσο σε νεκροταφεία όσο και σε οικισμούς προϊστορικών και ιστορικών χρόνων. Η αφθονία, η πολυμορφία και η πολυσημία τους είχε ως αποτέλεσμα να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων τόσο ως προς τα τεχνικά τους χαρακτηριστικά όσο και ως προς τα τυπολογικά και εικονογραφικά τους γνωρίσματα και έτσι να καταστούν ένας τομέας του υλικού πολιτισμού που απασχολεί ιδιαίτερα την επιστημονική έρευνα. Η λέξη ειδώλιο είναι υποκοριστικό της λέξης ειδώλον (< αρχ. οἶδα = βλέπω, γνωρίζω) και χρησιμοποιείται για να περιγράψει αντικείμενα που είναι εικόνες υπαρκτών και φανταστικών όντων και αντικειμένων. Τα ειδώλια εξαφανίζονται με το τέλος της αρχαιότητας, όταν επικράτησε ο Χριστιανισμός στου οποίου το ιδεολογικό και τελετουργικό πλαίσιο αυτά δεν είχαν θέση και ρόλο.

Μέσα στη μακρά τους πορεία στον χρόνο ειδώλια κατασκευάστηκαν από πηλό αλλά και από άλλα υλικά, μέταλλο, λίθο, οστό, και σίγουρα θα υπήρχαν ειδώλια από φθαρτά υλικά, όπως το ξύλο, στα οποία οι περιβαλλοντικές και ταφονομικές συνθήκες δεν επέτρεψαν να διατηρηθούν. Ωστόσο, είναι σαφές ότι ο εύπλαστος, χωμάτινος και συνάμα ανθεκτικός πηλός υπήρξε το πιο αγαπητό υλικό, αυτό που επιλέχθηκε από γενιές ανθρώπων για να δώσει μορφή και πνοή σε εικόνες ανθρώπων, ζώων και αντικειμένων. Η επιλογή του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης να διοργανώσει μια περιοδική έκθεση με θέμα τα πήλινα ειδώλια σχετίζεται ακριβώς με την εντυπωσιακή αριθμητική υπεροχή των ειδωλίων που έχουν κατασκευαστεί από πηλό και την πανάρχαια παράδοση που μπορεί να ανιχνευθεί όχι μόνο στο επίπεδο της τεχνολογίας κατασκευής αλλά και σε αυτό των συμβολισμών και των ιδεολογικών αναζητήσεων των αρχαίων κοινωνιών. Σε αυτό ακριβώς στοχεύει η διαχρονική παρουσίαση των ειδωλίων από την προϊστορία ως τα ύστερα ρωμαϊκά χρόνια: στην καλύτερη κατανόηση των τεχνικών χαρακτηριστικών, της μορφολογικής/εικονογραφικής και στυλιστικής τυπολογίας και εξέλιξης, αλλά και στην ψηλάφηση των μηνυμάτων τα οποία είναι δυνατόν να μεταφέρουν αυτές οι μορφές που φθάνουν σε εμάς έχοντας ταξιδέψει από τα βάθη του χρόνου.

Τις γνώσεις μας για τη μορφή, τη χρήση και τους πολυεπίπεδους συμβολισμούς των πήλινων ειδωλίων τις αντλούμε κυρίως από τα ανασκαφικά συμφραζόμενά τους αλλά και από τη μελέτη της εξέλιξης των τύπων. Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι παρά τις σημαντικές μελέτες που έχουν γίνει, τα ειδώλια παραμένουν σε έναν βαθμό αινιγματικά αντικείμενα, καθώς η ερμηνεία τους στηρίζεται κυρίως σε υποθέσεις οι οποίες στοχεύουν στην αποκωδικοποίηση των εικονογραφικών τους κωδίκων και μέσω αυτών στην ερμηνεία τους: απεικονίζουν θεούς ή ανθρώπους; Πότε και πώς μπορούν να ταυτιστούν ως γήινα όντα ή ως θεϊκές μορφές; Καθώς ο άνθρωπος διαχρονικά έχει επιλέξει να αναγνωρίζει και να μορφοποιεί το θείο, το εξω-ανθρώπινο, το υπερβατικό «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή του» είναι αναπόφευκτο οι εικόνες των ανθρώπων να συμπλέκονται με αυτήν του Θεού ή των θεών. Εύκολα καταλαβαίνουμε ότι η αινιγματικότητα είναι πιο αδιαπέραστη σε ό,τι αφορά στα ειδώλια των προϊστορικών χρόνων. Σε περιόδους για τις οποίες δεν μπορούμε να αντιληφθούμε πλήρως το επίπεδο της κοινωνικής και ιδεολογικής συνθετότητας, δεν είναι εφικτό να προσδώσουμε συγκεκριμένες ερμηνείες στα ειδώλια, τα οποία βρίσκονται άλλωστε σε λογής συμφραζόμενα: σε λάκκους, σε αποθηκευτικούς χώρους, σε φούρνους, στις θεμελιώσεις των σπιτιών, κοντά σε τροφοπαρασκευαστικές κατασκευές, μεμονωμένα ή μαζί με αντικείμενα οικιακής χρήσης. Επιπλέον, πέραν της γενικής κατάταξής τους σε φυσιοκρατικά και σχηματικά με βάση τη «ρεαλιστική» ή αφαιρετική απόδοση των όγκων, τα προϊστορικά ειδώλια αποτελούν πολυάριθμες μοναδικότητες, καθώς το καθένα από αυτά έχει τη δική του ιδιαίτερη και εν τέλει μοναδική

μορφή, παρά τα κοινά μορφολογικά στοιχεία που είναι δυνατό να παρατηρηθούν. Σε κάθε περίπτωση αποτελούν την πρωιμότερη προσπάθεια του ανθρώπου να αποδώσει το σώμα του αλλά και στοιχεία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντός του και έτσι λειτουργούν ως τμήματα ενός κώδικα εξωλεκτικής επικοινωνίας. Το γεγονός ότι τα πολυάριθμα νεολιθικά ειδώλια της Μακεδονίας σχεδόν εξαφανίζονται κατά την εποχή του χαλκού, αλλά και την εποχή του σιδήρου, υποδεικνύει με τον πιο ανάγλυφο τρόπο ότι η παραγωγή και η κατανάλωση των ειδωλίων εντάσσεται στο πλαίσιο των αναγκών της εκάστοτε κοινωνίας και προσδιορίζεται από τα μεταβαλλόμενα ιστορικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα.

Για την ερμηνεία των ειδωλίων των ιστορικών χρόνων καθοριστικός παράγοντας είναι η κατανόηση των χωροχρονικών χαρακτηριστικών της κοινωνίας που τα παρήγαγε και εκείνης που τα κατανάλωσε σε συνδυασμό με τις γνωστές από άλλους τομείς του υλικού πολιτισμού και την αρχαία γραμματεία θρησκευτικές αντιλήψεις και τις εικονογραφικές τους διατυπώσεις. Διαπιστώνεται ότι με την πάροδο των αιώνων οι θεότητες αποκτούν αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά και συγκεκριμένα insignia, τα οποία συμβόλιζαν τις δυνάμεις και τις ιδιότητες που εκείνες εξέφραζαν. Για εμάς σήμερα αυτά τα σύμβολα, όταν μπορούν να αναγνωριστούν, αποτελούν μέσο ταύτισης των μορφών με συγκεκριμένες θεότητες. Πέρα όμως από τους θρησκευτικούς συμβολισμούς και από τη χρήση των ειδωλίων στις θρησκευτικές πρακτικές, είτε αυτές αφορούσαν στην τέλεση ιεροπραξιών προς τιμήν θεών είτε σχετιζόνταν με τις μεταθανάτιες δοξασίες, τα ειδώλια αποτελούν έμμεσους μάρτυρες στιγμών της καθημερινής ζωής των ανθρώπων και ακόμα αποτελούν «είδωλα» - αντανάκλασεις των ίδιων των ανθρώπων του παρελθόντος. Χορευτικές κινήσεις και άλλες χειρονομίες, η ενδυμασία, η κόμμωση και γενικότερα η διαχείριση του σώματος, σε κάποιες περιπτώσεις ακόμα και οι εκφράσεις του προσώπου, «ζωντανεύουν» τα ειδώλια και τα αναγορεύουν σε αυτόπτες μάρτυρες της εποχής τους. Θέση στην ειδωλοπλαστική δεν βρίσκουν μόνο οι σεβάσμιες μορφές θεοτήτων ή τα μυθολογικά όντα αλλά και οι καθημερινοί άνθρωποι, άλλοτε νέοι, σφριγηλοί, ιδεατά όμορφοι και ευγενείς και άλλοτε ηλικιωμένοι, δύσμορφοι, προκλητικοί ή αναιδείς.

Σκοπός της έκθεσης είναι η πολύπλευρη προσέγγιση των πήλινων ειδωλίων ως μιας ξεχωριστής κατηγορίας τέχνηρων της αρχαιότητας, από την οποία μπορεί να αντληθούν πληροφορίες για πτυχές του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, για την τεχνολογία, την ιδεολογία και την πρόσληψη του κόσμου από τον άνθρωπο. Η εκθεσιακή αφήγηση ακολουθεί δύο κύριους άξονες: α) τον χρονολογικό & τοπογραφικό, για την παρουσίαση ειδωλίων από την νεολιθική έως και τη ρωμαϊκή εποχή από αρχαιολογικές θέσεις, οικισμούς, νεκροταφεία, ιερά και εργαστήρια ολόκληρου του βορειοελλαδικού χώρου και β) τον θεματικό, για την παρουσίαση αντικειμένων με βάση τις ερμηνείες και τα σημαινόμενά τους.

Από τα 670 ειδώλια που παρουσιάζονται τα 348 προέρχονται από τη Συλλογή του ΑΜΘ και τα περισσότερα από αυτά θα εκτεθούν στο κοινό για πρώτη φορά. Καθώς η έκθεση επικεντρώνεται στον βορειοελλαδικό χώρο, η σφαιρική εικόνα της παραγωγής και διακίνησης ειδωλίων στη Μακεδονία και τη Θράκη δίνεται μέσω της συμμετοχής αντικειμένων τα οποία προέρχονται από τις περιοχές ευθύνης όλων των Εφορειών Αρχαιοτήτων της Βόρειας Ελλάδας και χρονολογούνται από την 7^η χιλιετία έως τον 4^ο αι. μ.Χ. Διατηρώντας το βασικό νήμα της χρονικής αφήγησης η έκθεση αναπτύσσεται με βάση τις εξής ενότητες:

A. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Η ειδωλοπλαστική της προϊστορικής εποχής (*Μορφές από τα βάθη του χρόνου*) παρουσιάζεται μέσα από τρεις μεγάλες γεωγραφικές ενότητες: δυτική Μακεδονία, κεντρική Μακεδονία, ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Ο διαχωρισμός έγινε με βάση το γεγονός ότι η ειδωλοπλαστική καθεμίας από αυτές τις τρεις μεγάλες γεωγραφικές ενότητες παρουσιάζει τα δικά της ιδιαίτερα στοιχεία παρά τα κοινά χαρακτηριστικά που αναμφίβολα υπάρχουν. Η παραγωγή της κεντρικής και ακόμη περισσότερο της δυτικής Μακεδονίας έχουν στενές σχέσεις με τη Θεσσαλία, ενώ αυτή της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης παρουσιάζει συνδέσεις με τον βαλκανικό χώρο. Μια ακόμα άξια λόγου διαφοροποίηση έγκειται στο γεγονός ότι τα ειδώλια της αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής απουσιάζουν από την ανατολική Μακεδονία,

σε αντίθεση με την κεντρική και δυτική όπου υπάρχουν ευρήματα όλων των φάσεων της νεολιθικής. Εκτίθενται ειδώλια, από το δυτικό άκρο της Μακεδονίας ως τον Έβρο, κάθε μορφής και μεγέθους: μεγάλα, περίοπτα που σχεδόν αγγίζουν την έννοια της ολόγλυφης πλαστικής, μικρά με αξιοσημείωτη δήλωση λεπτομερειών, όρθια, καθιστά, φυσιοκρατικά αλλά και απόλυτα σχηματοποιημένα, ακέραια αλλά και αποσπασματικά. Εκτός από νεολιθικά ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια εκτίθενται ομοιώματα αντικειμένων, καθώς και ειδώλια της εποχής του χαλκού, από τα λίγα που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα.

B. ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

1. Η εκθεσιακή αφήγηση ξεκινάει με την παρουσίαση των τεχνικών κατασκευής (*Με χρώμα και νερό*) και διακόσμησης των πήλινων ειδωλίων και ιδιαίτερη μνεία γίνεται στην έννοια του χρώματος. Το χρώμα χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα σε όλες τις εποχές για τη διακόσμηση των ειδωλίων, ωστόσο σώζεται μόνο κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Εκτίθενται μήτρες, πρόπλασμα μήτρας ειδωλίου, αποτροπαϊκά ειδώλια που τοποθετούνταν σε εργαστηριακούς χώρους, ειδώλια με υπογραφές ή μονογράμματα κοροπλαστών ή ιδιοκτητών εργαστηρίων, αντικείμενα με ορατούς τους τρόπους συναρμογής των επιμέρους μελών τους και άλλα με κατάλοιπα της χρωματικής διακόσμησής τους.

2. Η δεύτερη μεγάλη ενότητα είναι αφιερωμένη στην εξέλιξη της κοροπλαστικής τέχνης στη Μακεδονία και τη Θράκη από τα αρχαϊκά έως και τα ρωμαϊκά χρόνια. Αρχικά, επιδιώκοντας να σχολιάσουμε την έννοια του «κοροπλαστικού εργαστηρίου» (*Μεγάλα κοροπλαστικά εργαστήρια*), δηλαδή όχι απλώς των χώρων κατασκευής ειδωλίων αλλά και την οργανωμένη παραγωγή που απαντά σε σημαντικές πόλεις και η οποία αποκτά αναγνωρίσιμα τεχνοτροπικά και εικονογραφικά χαρακτηριστικά, παρουσιάζουμε ορισμένα από τα σημαντικότερα εργαστήρια ανά χρονολογική περίοδο. Το εργαστήριο της Θάσου για την αρχαϊκή εποχή, αυτό της Ολύμπου για την κλασική εποχή, τα εργαστήρια της Πέλλας και της Βέροιας για την ελληνιστική περίοδο και της Θεσσαλονίκης για τη ρωμαϊκή. Στη συνέχεια αναπτύσσονται σε χωρο-χρονολογικό άξονα αντιπροσωπευτικά ειδώλια από νεκροταφεία και οικισμούς της Μακεδονίας και της Θράκης (*Τα ειδώλια στους οικισμούς και τις νεκροπόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης*), με στόχο να διαμορφωθεί η συνολική εικόνα που δίνει η παραγωγή και η χρήση των ειδωλίων σε μια μεγάλη σειρά θέσεων και για όλη τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων με βάση παλαιότερα και σύγχρονα ανασκαφικά ευρήματα. Η παρουσίαση αυτού του πανοράματος ολοκληρώνεται στην πρώτη από τις δύο αίθουσες στις οποίες αναπτύσσεται η έκθεση.

3. Ολόκληρη η δεύτερη αίθουσα είναι αφιερωμένη στο μεγάλο ζήτημα των ερμηνειών και των συμβολισμών των ειδωλίων μέσω της παρουσίασής τους σε θεματικές ενότητες είτε με βάση τα συμφραζόμενα εύρεσης είτε με βάση τις πληροφορίες που μπορούν να αντληθούν από το εικονογραφικό θεματολόγιο, τη μορφολογία και άλλα επιμέρους χαρακτηριστικά και εν τέλει από την «ταυτότητα» των απεικονιζόμενων μορφών.

α) Στην πρώτη ενότητα (*Θεοί και πιστοί*) παρουσιάζονται ειδώλια που σχετίζονται με τη λατρεία. Εκτίθενται αρχικά ειδώλια που προέρχονται από ανασκαμμένα ιερά, όπως το κλασικό ιερό της Δήμητρας στο Δίον και τα ελληνιστικά ιερά της Μητέρας των Θεών στη Λευκόπετρα και της Δήμητρας στο Δερβένι και αποτελούν είτε απεικονίσεις θεοτήτων είτε αναθηματικές προσφορές. Στη συνέχεια παρουσιάζονται χαρακτηριστικοί κοροπλαστικοί τύποι θεοτήτων όπως της Αφροδίτης, της Κυβέλης, του Πάνα, της Αθηνάς, κ.ά.

β) Η δεύτερη θεματική ενότητα (*Προστάτιδα ή αναθέτρια;*) αφιερώνεται στις προτομές, μια κατηγορία αντικειμένων που αποτελεί συνδετικό κρίκο μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου αλλά και μεταξύ ζωής και θανάτου αφού βρίσκονται τόσο σε ιερά όσο και σε οικίες αλλά και ως κτερίσματα σε τάφους. Κατά κύριο λόγο προσφέρονται ως αναθήματα στα ιερά και δευτερευόντως τοποθετούνται σε τάφους, κυρίως μικρών κοριτσιών, και συσχετίζονται συνήθως με γυναικείες θεότητες που έχουν χθόνιο χαρακτήρα και συνδέονται με την γονιμότητα και τον κύκλο της ζωής. Η τυπολογική ποικιλία και η εξέλιξη τους στη Μακεδονία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

γ) Ακολουθεί η ενότητα των ειδωλίων ως κτερισμάτων (*Σύντροφοι και παραστάτες στον κάτω κόσμο*). Τα ειδώλια συνόδευσαν τους νεκρούς αποτελώντας είτε προσφιλή τους αντικείμενα είτε αφιερώματα των συγγενών και των φίλων προς αυτούς. Τα περισσότερα παριστάνουν χθόνιες θεότητες που συνοδεύουν τον νεκρό και τον συντροφεύουν στο μακρύ, μεταθανάτιο ταξίδι ή συνδέονται με την ιδέα της αναγέννησης. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις ειδωλίων που σχετίζονται με το ίδιο το νεκρό άτομο, την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική θέση, το επάγγελμά του. Εκτίθενται ειδώλια ταφικών συνόλων διαφορετικών χρονολογικών περιόδων, από την Πύδνα και τη Θεσσαλονίκη.

δ) Στην τέταρτη θεματική ενότητα (*Πλάθοντας τη ζωή*) τα ειδώλια προσεγγίζονται ως πηγή άντλησης πληροφοριών για πτυχές της καθημερινής ζωής. Παιδικές, εφηβικές και ηλικιωμένες μορφές, χορευτήρες, μουσικοί, μονομάχοι, γυναίκες και άνδρες σε διάφορες δραστηριότητες, από το ζύμωμα του ψωμιού μέχρι το διάβασμα, τον χορό και τη μουσική, μας επιτρέπουν να παρατηρήσουμε τους ανθρώπους στην καθημερινότητά τους. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στις Ταναγραίες, την χαρακτηριστική αυτή κοροπλαστική κατηγορία που υπήρξε πολύ δημοφιλής από τον ύστερο 4^ο αι. π.Χ. και αντιπροσωπεύεται κυρίως από γυναικείες μορφές με περίτεχνη ενδυμασία. Μια ομάδα με ξεχωριστό ενδιαφέρον αποτελούν τα παιδικά παιχνίδια, κουδουνίστρες, κούκλες, ομοιώματα οικιακών σκευών ή μέσων μεταφοράς και ζώα με ρόδες, που δείχνουν πόσο ίδια είναι τα παιδιά σε όλες τις εποχές.

ε) Η επόμενη ενότητα (*Πέρα από τους ανθρώπους*) εξετάζει τα πήλινα ζωόμορφα ειδώλια, τα οποία απαντούν ως αναθήματα ιερών, κτερίσματα τάφων, αλλά και ως διακοσμητικά αντικείμενα. Πολλά από αυτά αποτελούν σύμβολα θεών και εμπεριέχουν συμβολισμούς αντλημένους από τη φύση και τις δυνάμεις της. Είναι η συνηθέστερη κατηγορία κτερισμάτων στους παιδικούς τάφους είτε ως τα παιχνίδια που συνόδευσαν τα άτυχα παιδιά στον Κάτω Κόσμο είτε ως μοντέλα των αγαπημένων κατοικίδιων τους ή ως σύμβολα χθόνιου χαρακτήρα.

στ) Η έκτη θεματική ενότητα περιλαμβάνει την κατηγορία των πλαστικών αγγείων (*Ξεχωριστή μορφή, πολύτιμο περιεχόμενο*). Τα πλαστικά αγγεία σε μορφή ανθρώπων, ζώων, πουλιών, αλλά και αποτροπαϊκών δαιμόνων, συμποσιαστών και συμπλεγμάτων αποτελούν στη Μακεδονία ένα σημαντικό σύνολο. Κατατάσσονται στα προϊόντα ιδιαίτερης αξίας και περιορισμένης χρήσης, λόγω της σύνδεσής τους με τη διακίνηση αρωμάτων.

ζ) Η έβδομη και τελευταία ενότητα (*Μίμησις πράξεως σπουδαίας και τελείας*) επικεντρώνεται στα ειδώλια που έχουν ως πηγή έμπνευσης το θέατρο. Πρόσωπα της Τραγωδίας, της Μέσης και Νέας Κωμωδίας και του Σατυρικού δράματος αλλά και θεατρικά προσώπια έχουν αποτυπωθεί στον πήλο. Παριστάνονται υποκριτές την ώρα που υποδύονται έναν ρόλο αλλά και ειδώλια παράξενων μορφών με σκόπιμη την παραμόρφωση ορισμένων χαρακτηριστικών είτε για τη δήλωση μιας αναπηρίας είτε για πρόκληση αστεϊσμού που είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στα ελληνιστικά χρόνια.

Ας σημειωθεί ότι στον παρόντα κατάλογο τηρήθηκε η θεματική ακολουθία της έκθεσης με βάση τις παραπάνω ενότητες αλλά στις περιπτώσεις που κρίθηκε απαραίτητο από την άποψη της επιστημονικής τεκμηρίωσης και πληρότητας (π.χ. σε περιπτώσεις ανασκαφικών συνόλων) ακολουθήθηκε το κριτήριο της χρονολόγησης των αντικειμένων και της προέλευσής τους.

Τέλος, η έκθεση συνοδεύεται από σύντομες ταινίες που αφορούν στην τεχνική διαδικασία κατασκευής των ειδωλίων, τη χρήση των προσωπειών στο αρχαίο θέατρο αλλά και μία σύντομη παρουσίαση του περιπετειώδους ταξιδιού που ζήσαμε όλοι όσοι δουλέψαμε για την προετοιμασία της. Ελπίζουμε να καταφέραμε να ζωντανέψουμε έστω και λίγο αυτόν τον πήλινο μικρόκοσμο, τον τόσο οικείο και απλό, αλλά συνάμα τόσο σύνθετο κι αινιγματικό.

Ευαγγελία Στεφανή
Προϊσταμένη Τμήματος Συλλογών
Κεραμικής, Ψηφιδωτών και Τοιχογραφιών,
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης



KEIMENA



Ερευνα Τεχν.

Η ΕΙΔΩΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΤΕΦΑΝΗ

Τα ειδώλια αποτελούν μία από τις χαρακτηριστικότερες κατηγορίες τεχνουργημάτων όλων των φάσεων της νεολιθικής εποχής. Σε όλη την Ελλάδα έχουν βρεθεί χιλιάδες ειδώλια, τα περισσότερα από τα οποία στη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Η δυναμική παρουσία ειδωλίων σε νεολιθικά συμπραζόμενα εντάσσεται σε ένα φαινόμενο που παρατηρείται σε όλη τη Βαλκανική και τη Μικρά Ασία. Στις θέσεις της Μακεδονίας τα ειδώλια εμφανίζονται ήδη από την αρχαιότερη νεολιθική εποχή και συνεχίζουν μέχρι και την τελική νεολιθική, ενώ μειώνονται δραματικά κατά την εποχή του χαλκού. Το κύριο υλικό κατασκευής τους είναι ο πηλός και δευτερευόντως το οστό και ο λίθος, κυρίως μάρμαρο.

Εκτός από τα ανθρωπόμορφα ειδώλια, που είναι και τα περισσότερα, υπάρχουν και ζωόμορφα, καθώς και τα μικρογραφικά ομοιώματα αντικειμένων, όπως οικιών, τραπεζών κ.ά., ενώ δεν λείπουν και οι υβριδικές μορφές που ακροβατούν ανάμεσα στο ανθρώπινο και το φανταστικό. Υπάρχουν επίσης ειδωλόσχημες λαβές αγγείων. Τα προϊστορικά ειδώλια χαρακτηρίζονται από εξαιρετική πολυμορφία και πολυτυπία και δεν θα απείχαμε πολύ από την πραγματικότητα εάν λέγαμε ότι κάθε ένα από αυτά αποτελεί μία ξεχωριστή περίπτωση από την άποψη της μορφολογίας και του εικονογραφικού κώδικα που ακολουθείται για την απόδοση της μορφής. Ωστόσο, γενικά τα νεολιθικά ειδώλια εντάσσονται σε δύο τάσεις, τη φυσιοκρατική και τη σχηματική¹. Στην πρώτη τάση εντάσσονται τα ειδώλια στα οποία μέσω κάποιων συμβάσεων δηλώνεται το φύλο και άλλα ανατομικά χαρακτηριστικά ή στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης (π.χ. ένδυμα, κόμμωση). Συνήθως είναι όρθια και σπανιότερα καθιστά, αρ. κατ. 91, και αρκετές φορές τα χαρακτηριστικά του προσώπου δηλώνονται με ιδιαίτερο τρόπο, ενώ συχνά αναγνωρίζεται η στάση του σώματος (π.χ. χέρια απλωμένα στο πλάι ή διπλωμένα στο στήθος ή την ηβική χώρα, πόδια οκλαδόν ή διπλωμένα). Τα ανατομικά στοιχεία που συνήθως τονίζονται στα γυναικεία ειδώλια είναι οι μαστοί, η περιοχή της κοιλιάς, το ηβικό τρίγωνο και οι γλουτοί. Στα ανδρικά ειδώλια, επίσης, απαντά ο τονισμός των γεννητικών οργάνων. Ωστόσο, αρκετές φορές η αναγνώριση του φύλου είναι επισφαλής ή υποθετική. Στη σχηματική τάση κατηγοροποιούνται τα ειδώλια στα οποία η δήλωση ανατομικών ή άλλων χαρακτηριστικών απουσιάζει ή είναι αφαιρετική. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα σταυρόσχημα, που αποδίδουν με το σχήμα του σταυρού το ανθρώπινο σώμα, και τα ακρόλιθα, δηλαδή τα λίθινα σχηματικά κεφάλια που στερεώνονταν σε έναν πήλινο ή ξύλινο κορμό.

Τα ειδώλια φέρουν συχνά γραπτή ή εγχάρακτη διακόσμηση, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις επηρεάζονται ή συσχετίζονται με τη διακόσμηση της κεραμικής της αντίστοιχης περιόδου. Η διακόσμηση όχι μόνο αποτελεί κριτήριο χρονολόγησης και γεωγραφικής προέλευσης, αλλά και υποδεικνύει τη στενή σχέση και αλληλεπίδραση ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες του υλικού πολιτισμού της νεολιθικής εποχής. Η διακόσμηση των νεολιθικών ειδωλίων σε κάποιες περιπτώσεις αποσκοπεί στην απόδοση χαρακτηριστικών που για τον εκάστοτε ειδωλοπλάστη ήταν σημαντικά, για παράδειγμα στοιχεία που σχετίζονται

1. Treuil 2010, 56-57.



Εικ. 1. Ειδώλιο γυναικείας μορφής, αρ. κατ. 1, Ν. Νικομήδεια Ημαθίας. Αρχαιότερη νεολιθική, 6500-5800 π.Χ.



Εικ. 2. Κεφάλι ειδωλίου, αρ. κατ. 58, Σταυρούπολη. Περίπου 5600-5400 π.Χ.

με τη διαχείριση του σώματος, ενώ δεν αποκλείεται να υπήρχαν και επίθετα διακοσμητικά στοιχεία από άλλα υλικά, όπως ξύλο, φτερά, που σήμερα έχουν χαθεί.

Κατά την αρχαιότερη νεολιθική (7^η και πρώτο μισό 6^{ης} χιλιετίας π.Χ.) είναι σαφής η μορφολογική/τυπολογική σχέση της μακεδονικής ειδωλοπλαστικής με τη θεσσαλική², με εμφανή τα φυσιοκρατικά χαρακτηριστικά και την ποικιλία στάσεων και χειρονομιών. Στην αρχαιότερη νεολιθική χρονολογείται ένα σημαντικό σύνολο φυσιοκρατικών ειδωλίων από τη Νέα Νικομήδεια, ένα από τα οποία έχει περάσει στη βιβλιογραφία ως η «Θεά της Νικομήδειας»³, αρ. κατ. 1. Βρέθηκαν στο κεντρικό κτήριο του οικισμού μαζί με δύο μεγάλους λίθινους πελέκεις, ένα σκεύος που περιείχε λίθινες λεπίδες και άλλα αντικείμενα. Το κτήριο στο οποίο βρέθηκαν θεωρείται ότι εξυπηρετούσε συλλογικές εκδηλώσεις της κοινότητας, ένα είδος ιερού ή δημόσιου χώρου. Στη μέση νεολιθική (μέσα 6^{ης} χιλιετίας) θα λέγαμε –με βάση κυρίως το υλικό των Σερβίων όπου εκπροσωπούνται ειδώλια όλων των περιόδων της νεολιθικής– ότι παράλληλα με τα ειδώλια που απηχούν τη φυσιοκρατία και τους πλούσιους όγκους της αρχαιότερης νεολιθικής, κάνουν την εμφάνισή τους πιο σχηματικές φόρμες, με χαρακτηριστικά τα πτηνόσχημα κεφάλια⁴.

Με την είσοδο στη νεότερη νεολιθική (τέλος 6^{ης} χιλιετίας) η ποικιλία και η φυσιοκρατία των προηγούμενων περιόδων υποχωρούν και τα ειδώλια χαρακτηρίζονται από γεωμετρικούς όγκους, με τραπεζοειδείς ή τριγωνικούς κορμούς, πτηνόσχημα κεφάλια και μακρείς λαιμούς⁵. Ταυτόχρονα εμφανίζεται συστηματικά η χρήση εγχαράξεων για τη δήλωση στοιχείων του ενδύματος ή της δερματοστιξίας και για την απόδοση συγκεκριμένων ανατομικών χαρακτηριστικών, όπως το ηβικό τρίγωνο. Στις ώριμες φάσεις της νεότερης νεολιθικής (5^η χιλιετία) υποχωρεί η ποικιλία στις στάσεις και αναγνωρίζεται η σχηματικότητα χωρίς να απουσιάζει πλήρως η φυσιοκρατία, κυρίως στην απόδοση μεμονωμένων χαρακτηριστικών των μορφών. Τώρα, λοιπόν, συνυπάρχουν ειδώλια φυσιοκρατικά και σχηματικά. Σε αρκετές περιπτώσεις αποδίδεται το φύλο, και φαίνεται ότι τα περισσότερα ειδώλια είναι γυναικεία, αλλά υπάρχουν και αρκετά στα οποία δεν υπάρχει καμία δήλωσή του. Αυτή την περίοδο παρατηρείται, επίσης, σημαντική αύξηση του αριθμού των λίθινων ειδωλίων⁶ καθώς και διαφοροποίηση ανάμεσα στην ειδωλοπλαστική της δυτικής και κεντρικής Μακεδονίας, οι οποίες συνεχίζουν την παράδοση των στενών σχέσεων με τη Θεσσαλία, από αυτήν της ανατολικής Μακεδονίας η οποία παρουσιάζει ισχυρές συνδέσεις με τον βαλκανικό χώρο.

Σε ό,τι αφορά στις ερμηνείες που αναφέρονται στη συγκεκριμένη κατηγορία υλικού πολιτισμού, θα λέγαμε ότι παρά τα πολλά χρόνια έρευνας και τις πολυάριθμες σελίδες που έχουν αφιερωθεί από την αρχαιολογική βιβλιογραφία στο θέμα, τα ειδώλια εξακολουθούν να είναι αιγιματικά αντικείμενα. Οι παλαιότεροι ερευνητές τα συνέδεαν άμεσα με τη θρησκευτική ιδεολογία. Μάλιστα, καθώς τα περισσότερα είναι γυναικεία, θεωρούσαν ότι αναπαριστούν μια μεγάλη Μητέρα-Θεά⁷ που συμβολίζει τη γονιμότητα της φύσης και των ανθρώπων και κατ'επέκταση θεωρήθηκε πολύ πιθανή η ύπαρξη μιας λατρείας με έντονο το γονιμικό στοιχείο, στην οποία τα ειδώλια θα έπαιζαν τον ρόλο ομοιωμάτων ανθρώπων και ζώων. Η ένταση που γνώρισε αυτή η ερμηνευτική σκοπιά οδήγησε στην ταύτιση κάθε χώρου εύρεσης ειδωλίων με χώρο λατρείας. Σήμερα η σύνδεση των ειδωλίων με τον χώρο της θρησκευτικής ιδεολογίας και των τελετουργιών δέχεται κριτική ως μονοσήμαντη, καθώς ως σύμβολα, δηλαδή τμήματα ενός κώδικα μη λεκτικής επικοινωνίας ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες των νεολιθικών κοινωνιών, είναι πιθανό να συμμετείχαν σε περισσότερες από μία εκφράσεις της ιδεολογίας των νεολιθικών κοινοτήτων⁸. Ενδιαφέρον έχει η πρόταση που έχει διατυπωθεί για αποσύνδεση

2. Νανόγλου 2014, 640.

3. *Νεολιθικός Πολιτισμός* 1996, 293, αρ. 188 [Χ. Μαραγκού]. Για τη Νέα Νικομήδεια γενικά βλ. Rodden 1962, 1964. Rodden & Rodden 1964. Pyke & Yıouni 1996.

4. Phelps 2000, εικ. 4.29.

5. Μαραγκού 1996, 152.

6. Νανόγλου & Παππά 2009, 258. Για τα μαρμάρινα ειδώλια βλ. Μερούσης 2014 όπου και σχετική βιβλιογραφία.

7. Gimbutas 1982, 1989α.

8. Marangou 1992.

της λειτουργίας και χρήσης των ειδωλίων από το νόημά τους. Δηλαδή μπορεί ένα ειδώλιο να χρησιμοποιήθηκε ως αφιέρωμα στο πλαίσιο μιας τελετουργίας αλλά τα νοήματά του να αναφέρονται σε μια σειρά ζητημάτων, από τους τρόπους πρόσληψης του ανθρώπινου σώματος από την κοινότητα μέχρι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του φύλου⁹.

Τα ειδώλια δεν είχαν συγκεκριμένη ή καθορισμένη πρακτική χρησιμότητα και η παρουσία τους στους προϊστορικούς οικισμούς αποτελεί υλικό κατάλοιπο των ιδεών που απασχολούσαν τους ανθρώπους της μακρινής εκείνης εποχής. Το γεγονός ότι βρίσκονται σε ποικίλα οικιστικά συμφραζόμενα, όπως σε θεμελιώσεις σπιτιών, χώρους τροφοπαρασκευής και αποθήκευσης, απορριμματικούς λάκκους, δεν επιτρέπει τον συσχετισμό τους με κάποιον συγκεκριμένο τομέα της ζωής των ανθρώπων αλλά με πολλούς από αυτούς¹⁰. Το βέβαιο είναι ότι δεν μπορεί κάθε χώρος στον οποίο βρίσκονται ειδώλια να χαρακτηριστεί ως "ιερό". Ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις τα ειδώλια μπορεί να συμμετείχαν σε εκδηλώσεις τελετουργικού χαρακτήρα και να συνδέονταν με τη μαγεία, τη μύηση και τη μνήμη, θα μπορούσαν να συμβολίζουν τους προγόνους ή τις δυνάμεις της φύσης και άλλες εξω-ανθρώπινες δυνάμεις, ενώ σε άλλες περιπτώσεις υποθέτουμε ότι μπορεί να ήταν παιχνίδια¹¹ ή να αποτελούσαν μέσα μετάδοσης γνώσης και παράδοσης ή ακόμα μπορεί να εξέφραζαν την κοινωνική ταυτότητα των ατόμων ή/και των φύλων¹². Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στα μικρογραφικά ομοιώματα, αυτά δηλαδή που αποδίδουν σε μικρή κλίμακα αντικείμενα, ανθρώπους και ζώα, φαίνεται πιθανό να ήταν παιδικά παιχνίδια, καθώς μιμούμενα τον πραγματικό κόσμο θα μπορούσαν να διδάξουν τα παιδιά ή απλώς να τα απασχολήσουν, όπως ακριβώς συμβαίνει με τα παιχνίδια της σύγχρονης εποχής. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως σε αυτήν των μαρμαρίνων ειδωλίων, έχει προταθεί η ερμηνεία τους ως αντικειμένων πολυτελείας και γοήτρου, τα οποία μαζί με αντικείμενα άλλων κατηγοριών, ανταλλάσσονταν μεταξύ ατόμων και ομάδων, οι οποίες είχαν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν και να συντηρήσουν δίκτυα ανταλλαγών σε ενδοκοινοτικό και διακοινοτικό επίπεδο¹³. Τέλος, σύμφωνα με μια άλλη προσέγγιση, τα ειδώλια αποτελούσαν έναν τρόπο έκφρασης της συνειδητής και υποσυνειδητής σχέσης των ανθρώπων των συγκεκριμένων κοινωνιών με το περιβάλλον τους¹⁴.

Το γεγονός ότι στην εποχή του χαλκού (αρ. κατ. 43-47) ο αριθμός των ειδωλίων στη Μακεδονία μειώνεται δραματικά είναι ένα άλλο σημαντικό στοιχείο προς διερεύνηση. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε εάν οι ανάγκες που εξυπηρετούσαν διαφοροποιήθηκαν ή εάν επιλέχθηκαν άλλοι τρόποι έκφρασής τους, οι οποίοι για την ώρα δεν είναι απτοί στα υλικά κατάλοιπα. Φαίνεται, ωστόσο, ότι υπάρχει αλλαγή στους ιδεολογικούς προσανατολισμούς των κοινωνιών και στον τρόπο που αυτές εξέφραζαν υλικά τους ρόλους των ατόμων καθώς και τις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και ανάμεσα στους ανθρώπους και το περιβάλλον τους.



Εικ. 3. Ζωόμορφο αγγείο, αρ. κατ. 83, Σιταγροί. Φάση III / Νεότερη-τελική νεολιθική.



Εικ. 4. Ανθρωπόμορφο ειδώλιο, αρ. κατ. 47, Αγγελοχώρι Ημαθίας. Ύστερη εποχή του χαλκού.

9. Talalay 1993, 38.

10. Για συνοπτική παρουσίαση των απόψεων βλ. Treuil 2010, 60-63, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

11. Ucko 1968.

12. Mina 2008.

13. Μερούσης 2014, 633-634.

14. Bailey 2005.



Εικ. 1. Γυναικεία μορφή, αρ. κατ. 7.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1. Η ΕΙΔΩΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΠΑΝΙΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Η ειδωλοπλαστική, δηλαδή η κατασκευή ομοιωμάτων έμβιων όντων, είναι ένας τομέας του νεολιθικού υλικού πολιτισμού εντελώς ξεχωριστός, όχι μόνο επειδή παραπέμπει στο «ζωντανό» τμήμα του περιβάλλοντος και στον ίδιο τον άνθρωπο, αλλά κυρίως επειδή αναγνωρίζεται σε αυτόν μια σαφής ιδεολογική έκφραση, η οποία λειτουργεί μέσα από ένα παγιωμένο σύνθετο κωδικοποιημένο επικοινωνιακό σύστημα.

Το θεματολόγιο της νεολιθικής ειδωλοπλαστικής της περιοχής του Αμυνταίου Φλώρινας είναι περιορισμένο και βασίζεται, όπως και στον υπόλοιπο νεολιθικό κόσμο, σχεδόν αποκλειστικά στον άνθρωπο και το ζώο. Παρά τις λίγες φυσιοκρατικές εξαιρέσεις, αυτό που χαρακτηρίζει τα νεολιθικά ειδώλια της περιοχής είναι η τάση για την αφαιρετική και εντελώς σχηματοποιημένη μερικές φορές απόδοση της ανθρώπινης ή της ζωικής φόρμας. Οι ανθρώπινες μορφές καλύπτουν αναλογικά το μεγαλύτερο μέρος των έργων της. Η ενότητα αυτή στη συντριπτική της πλειονότητα αποτελείται από ειδώλια γυναικεία σε όρθια κυρίως στάση.



Εικ. 2. Γυναικείο ειδώλιο από το στρώμα καταστροφής οικήματος, λιμναίος οικισμός Λιμνοχωρίου III (ανασκαφή 2010). Τελική νεολιθική περίοδος.



Εικ. 3-4. Γυναικεία ανθρωπόμορφα αγγεία από το στρώμα καταστροφής οικήματος, λιμναίος οικισμός Λιμνοχωρίου III (ανασκαφή 2010). Τελική νεολιθική περίοδος.

Κατά την αρχαιότερη νεολιθική περίοδο, το σώμα αποδίδεται όρθιο ή ημικαθιστό με διευρυμένη τη λεκάνη και με τα χέρια ακουμπισμένα στο στήθος και τη κοιλιά. Από το σύνολο αυτό ξεχωρίζει μια εγκυμονούσα γυναικεία μορφή, η οποία φέρει το αριστερό χέρι στο πρόσωπο, σε μια αναγνωρίσιμη στάση περισυλλογής, γι' αυτό και ονομάστηκε "η Σκεπτόμενη των Αναργύρων" (εικ. 1). Τα ειδώλια στην επόμενη περίοδο δεν διαφοροποιούνται σημαντικά, αν και διαπιστώνεται ένα στυλιζάρισμα στην περιγραφή της σύνθεσης.

Κατά τη νεότερη νεολιθική εποχή η παραγωγή των ειδωλίων αυξάνεται, όπως και η ποικιλία στην απόδοση της γενικής φόρμας, αλλά και των ανατομικών χαρακτηριστικών. Το σώμα αποκτά αμφικωνικό ή ελαφρά πεπλατυσμένο σχήμα με διευρυμένη την περιοχή της λεκάνης. Διατυπώνονται ιδιαίτερα συχνά, πλαστικά ή εγχάρακτα, τα δηλωτικά στοιχεία του φύλου όπως: οι μαστοί, ο ομφαλός, το αιδοίο, οι πλαστικά τονισμένοι γλουτοί, η διογκωμένη κοιλιά κλπ. Ανεξάρτητα από τη ρεαλιστική ή όχι περιγραφή του σώματος ή των μερών, το σχήμα του κεφαλιού και τα χαρακτηριστικά του προσώπου σε ελάχιστες περιπτώσεις παραπέμπουν στο φυσικό πρότυπο. Το ανατομικό αυτό μέρος εντάσσεται σε ένα κυλινδρικό σχήμα με κοίλη ή επίπεδη την πάνω επιφάνεια. Στο πρόσωπο κυριαρχεί ο όγκος της πεπλατυσμένης ή κωνικής μύτης και τα εγχάρακτα ή ανάγλυφα μάτια.

Τα ζωόμορφα ειδώλια είναι σχεδόν στο σύνολο τους σχηματοποιημένα. Το σώμα τους είναι συνήθως κυλινδρικό και τα πόδια τους κωνικά. Σε λιγοστές μόνο εξαιρέσεις αναγνωρίζεται η διάθεση του ειδωλοπλάστη για μέτρια φυσιοκρατική ή ρεαλιστική απόδοσή του κεφαλιού τους. Στις περιπτώσεις αυτές αναγνωρίζονται άγρια και εξημερωμένα είδη όπως το ελάφι, το βόδι, ο χοίρος, το πρόβατο ή η αίγα. Σπάνια και μεμονωμένα εμφανίζεται άλλο ζωικό είδος στο θεματολόγιο της νεολιθικής ειδωλοπλαστικής. Η παρουσία ανάγλυφων σχηματοποιημένων βατράχων, όχι μόνο σε οικισμούς της περιοχής, αλλά και νοτιότερα στη λεκάνη της Πτολεμαΐδας¹, αποτελεί έκφραση της ξεχωριστής συμβολικής θέσης που κατείχε το συγκεκριμένο αμφίβιο στο πεδίο της ιδεολογίας.

Η ανεύρεση γυναικείων ειδωλίων, αγγείων σε φόρμα γυναικείου σώματος (εικ. 2-4) και ομοιωμάτων οικίσκων με επίστεψη μια γυναικεία μορφή, δίπλα ή κοντά σε φούρνους ή εστίες όπου συγκεντρωνόταν η οικογένεια και λάμβαναν χώρα οι διαδικασίες τροφοπαραγωγής, δηλώνει την ιδιαίτερη σχέση της γυναίκας με τον "οίκο" και το νοικοκυριό, καθώς και με τις απαραίτητες για την επιβίωση εργασίες προετοιμασίας της τροφής και αποθήκευσης των προϊόντων της παραγωγικής οικονομίας². Η παρουσία αυτή των ειδωλίων, που αποσκοπούσε ίσως στην εξασφάλιση της ομαλής λειτουργίας των ενδοοικιακών εργασιών και στην ευόδωση των σχετικών με αυτές προσδοκιών, ενισχύει την άποψη για την άσκηση τελετουργικών πράξεων στον συγκεκριμένο χώρο. Επίσης, τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους, η κατάσταση διατήρησης ή το σημείο εύρεσης τους και τα ανασκαφικά συμφραζόμενά τους, δίνουν σημαντικές πληροφορίες για την ερμηνεία της λειτουργίας τους στον κοινωνικό χώρο.

1. Καραμήτρου-Μεντεσιδη 2009α, 124-125.

2. Σουβατζή 2013.

2. Η ΕΙΔΩΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΟΖΑΝΗΣ

ΑΡΕΤΗ ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΗ-ΜΕΤΟΚΗ

Η μικρογραφική απόδοση της πραγματικότητας κατά την προϊστορία αποτελεί και για τον νομό Κοζάνης, όπως για όλη τη Μακεδονία, χαρακτηριστικό της νεολιθικής εποχής.

Η αναπαράσταση του «ανθρώπου» και του «έμψυχου» και «άψυχου» περιβάλλοντός του ανάγεται για την περιοχή¹ στην αρχαιότερη νεολιθική περίοδο, με ιδιαίτερη ακμή κατά τη μέση νεολιθική. Μείωση του αριθμού των ευρημάτων παρατηρείται στη νεότερη και τελική νεολιθική περίοδο, ενώ λείπουν σχεδόν από την εποχή χαλκού, με εξαίρεση τα «αγκυρόσχημα» της πρώιμης φάσης, και ένα μυκηναϊκό ειδώλιο της ύστερης. Η πραγματική ή/και φαινομενική αυτή μείωση ή απουσία που αντανακλάται, συνδέεται με αλλαγές στην ιδεολογία, την υλική έκφρασή της ή τα υλικά κατασκευής των ομοιωμάτων. Η εποχή του σιδήρου χαρακτηρίζεται από τη χρήση του χαλκού, προαναγγέλλοντας μια νέα εποχή.

Η χρονολογική κατανομή του διαθέσιμου νεολιθικού υλικού, η τυπολογία και η διακόσμηση παραπέμπουν στον θεσσαλικό πολιτισμό, με λιγιστές βορειότερες επιρροές².

Γυναικείες και σπανιότερα ανδρικές μορφές, όρθιες κυρίως, αλλά και καθιστές στο «έδαφος» ή σε τετραποδικό κάθισμα, εξημερωμένα και άγρια ζώα ή πτηνά (αυτοτελή, προσατημένα σε σκευή ή ζωόμορφα αγγεία), καρποί, σπίτια και οικοσκευή (φούρνοι, έπιπλα, αγγεία), συγκαταλέγονται στα ευρήματα των ανασκαφών του νομού Κοζάνης, αποκαλύπτοντας έναν μακρινό και γοητευτικό κόσμο μορφών και συμβόλων: έναν μικρόκοσμο της νεολιθικής πραγματικότητας, πολύτιμη πηγή πληροφοριών για το φυσικό περιβάλλον, την οικονομία, την κατοικία και την καθημερινή ζωή των κατοίκων.

Πλασμένα συνήθως από πηλό, από ένα ή περισσότερα κομμάτια, ή δουλεμένα σε μάρμαρο και άλλους λίθους, σπανιότερα σε οστό ή όστρεο, με λίθινα και οστέινα εργαλεία, φανερώνουν όχι μόνο άξιους τεχνίτες αλλά και πολλά ανειδίκευτα χέρια, κάποια ίσως παιδικά, υποδηλώνοντας οικιακή παραγωγή. Σε κάποιες περιπτώσεις τα υλικά χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό, ενώ βέβαιη θεωρείται η χρήση του ξύλου. Αποδίδονται μεμονωμένα ή σε συνθέσεις, ολόκληρα αλλά και σε βραχυγραφίες ή αυτόνομα μέλη ή μέρη, σε μια συνεκδοχική λογική (το μέρος αντί του όλου). Έχουν ποικίλα μεγέθη, από μικρά (5-6 εκ.) έως πολύ μεγάλα (50 εκ.)³ Άλλοτε, στις πρώιμες κυρίως περιόδους της νεολιθικής εποχής, μιμούνται πιο πιστά το πρωτότυπο (φυσιοκρατικά), τονίζοντας επιλεκτικά κάποια σημεία, συνήθως τα σχετικά με τη γονιμότητα, άλλοτε, στις ύστερες, αποδίδουν αφαιρετικά την

1. Ενδεικτικά, βλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 1986, 413, της ίδιας 1993, 4, εικ. 32, της ίδιας 1998, 475, της ίδιας 2000, 628-629, της ίδιας 2006, 860, 869. Καραμήτρου-Μεντεσιδή & Θεοδώρου 2009, 61. Καραμήτρου-Μεντεσιδή, Αναγνωστοπούλου & Λόκανα 2010, 44-45, 51. Ζιώτα κ.ά. 1990, 96. Φωτιάδης & Χονδρογιάννη-Μετόκη 1993, 29. Χονδρογιάννη-Μετόκη 1990, 110-115, της ίδιας 2009α, 362-377. Ζιώτα κ.ά. 2009, 48-49. Phelps 2000. Carington Smith 2000, 248-263.
2. Ενδεικτικά, βλ. Χουρμουζιάδης 1973α. Gimbutas 1976, της ίδιας 1986, της ίδιας 1989β. Talalay 1983, της ίδιας 1993. Gallis 1985. Gallis & Orphanidis 1994, των ίδιων 1996. Orphanidis 1996. Milojkovic 1990. Marangou 1992. Μαραγκού 1996, Marangou 2000. Skafida & Toufexis 1994. Bailey 2000. Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009α, 362-377. Νανόγλου & Παππά 2009.
3. Μαραγκού 1996, 148.

εικόνα (σχηματικά), αποσιωπώντας γνωστά στους κατασκευαστές και χρήστες στοιχεία, ανάγοντας συχνά την ανθρώπινη μορφή σε σύμβολο.

Ανατομικά χαρακτηριστικά, στοιχεία ενδυμασίας, κόμμωσης ή διακόσμησης και άλλες λεπτομέρειες αποδίδονται εγχάρακτα, εμπίεστα, πλαστικά ή γραπτά, ενώ διάφορα πρόσθετα στοιχεία συμπλήρωναν κατά περίπτωση την εικόνα, διαφοροποιώντας την σημαντικά από αυτήν που έφτασε μέχρι τις μέρες μας. Εκπληκτικά νεότερα ευρήματα, από την Ποντοκώμη, τον Κλείτο, την Κρεμαστή, το Βελβεντό και άλλες θέσεις της λεκάνης της Κίτρινης Λίμνης και της κοιλάδας του μέσου ρου του Αλιάκμονα, που αποτελούν τις περισσότερο ερευνημένες περιοχές, αντανακλούν αξιοσημείωτες τοπικές διαφοροποιήσεις, σε μια γενικότερη ομοιόμορφη τυπολογία⁴.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής αποτελούν τα κιονωτά κεφάλια των ανθρωπόμορφων ειδωλίων, η περίτεχνη κόμμωση (στα γυναικεία) και τα μάτια σε σχήμα κόκκου σταριού. Μοναδικό είναι ένα μεγάλο γραπτό γυναικείο ειδώλιο, της μέσης νεολιθικής, από οικισμό της κοιλάδας του Αλιάκμονα⁵.

Η νεότερη και τελική νεολιθική χαρακτηρίζονται από σημαντικές διαφοροποιήσεις: σχηματοποίηση, συχνά ιδιαίτερα έντονη, στον τρόπο απόδοσης της ανθρώπινης μορφής, αύξηση της εγχάρακτης διακόσμησης, σημαντική παρουσία του μαρμάρου, συνδυαστική χρήση των διάφορων υλικών (πηλού, ξύλου, μαρμάρου) και εισαγωγή νέων (όπως του οστρέου - σπονδύλου, με ένα παράδειγμα από τον Κλείτο). Σταυρόσχημα, σανιδόμορφα, πήλινα με ένθετο κεφάλι από άλλο υλικό, με ένδειξη φύλου ή χωρίς, και «ακρόλιθα» αποτελούν τους συνηθέστερους τύπους, με παραδείγματα από όλο τον νομό Κοζάνης.

Τα ειδώλια ζώων⁶ παριστάνουν συνήθως εξημερωμένα ζώα, βοοειδή ή αιγοπρόβατα, ενώ αξιοσημείωτο είναι ένα κεφάλι γουρουνιού από την Κρεμαστή. Ιδιαίτερη κατηγορία της νεότερης νεολιθικής αποτελούν τα σύνολα μικρογραφικών αγγείων της Κρεμαστής⁷ (εικ. 1 & 3).



Εικ. 1. Σύνολο μικρογραφικών αγγείων και μυλόλιθος από «τελετουργικό» λάκκο, Τούμπα Κρεμαστής Κοιλάδας (ανασκαφή 1999). Νεότερη νεολιθική περίοδος.

4. Ό.π. σημ. 1.

5. Το ειδώλιο εκτίθεται στο Ιστορικό - Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης, βλ. Σιαμπανόπουλος 1992.

6. Ορφανίδη 1992. Τουφεξίς 1994. Τουφεξίς 1993, του ίδιου 1996.

7. Εντοπίστηκαν σε ομάδες στο εσωτερικό λάκκων και συνδέονται με κατάλοιπα τελετουργιών. Βλ. Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009α, 349-360, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Από τα σημαντικότερα ευρήματα της ίδιας περιόδου, είναι τα τρία μεγάλα πήλινα ομοιώματα κτισμάτων που έχουν βρεθεί στην Κρεμαστή (εικ. 2), τον Κλείτο και την κοιλάδα του Αλιάκμονα. Τα δύο πρώτα διατηρούνται σχεδόν ακέραια και αναπαριστούν διώροφα κτίσματα ορθογώνιας και τετράγωνης κάτοψης, αντίστοιχα, ενώ το τρίτο είναι ισόγειο με εγχάρακτη διακόσμηση εξωτερικά. Υποδηλώνουν⁸ ανεπτυγμένη αρχιτεκτονική τέχνη και κατασκευή παρόμοιου τύπου οικημάτων σε όλη την περιοχή⁹.

Σε σχέση με την ερμηνεία των νεολιθικών ειδωλίων, γύρω από την οποία έχουν διατυπωθεί πολλές και αντικρουόμενες απόψεις¹⁰, τα διαθέσιμα στοιχεία από την περιοχή της Κοζάνης (σύνδεση με τον οικιακό χώρο, απόρριψη ή τελετουργική εναπόθεση σε λάκκους, διαφοροποίηση της χρήσης ανθρωπόμορφων - ζωόμορφων και άλλα), στηρίζουν την πολύσημη χρήση τους και το εφήμερο του κοινωνικού και ιδεολογικού νοήματός τους, όπως δέχεται σήμερα η έρευνα.



Εικ. 2. Διώροφο ομοίωμα κτίσματος από «απορριμματικό» λάκκο, Τούμπα Κρεμαστής Κοιλιάδας (ανασκαφή 1999). Νεότερη νεολιθική περίοδος.



Εικ. 3. Σύνολο μικρογραφικών και κανονικών διαστάσεων αγγείων, Τούμπα Κρεμαστής Κοιλιάδας (ανασκαφή 1999). Νεότερη νεολιθική περίοδος.

8. Τα ομοιώματα κτισμάτων δεν αποτελούν συνήθη ευρήματα στους νεολιθικούς οικισμούς, ενώ είναι γενικά αποδεκτό από την έρευνα ότι έχουν ως πρότυπα πραγματικά κτίσματα, χωρίς να αποτελούν πιστά αντίγραφα. Ενδεικτικά, βλ. Χουρμουζιάδης 1973β, Gimbutas 1980, 44. Gallis 1985. Toufexis & Skafida 1998. Marangou 1992.
9. Χονδρογιάννη-Μετόκη 2014, 341, εικ. 6. Ζιώτα 2009, 218, εικ. 11. Παρόμοιο τύπο διώροφου οικήματος αναπαριστά και ένα ομοίωμα από τη λεκάνη του Αμυνταίου, βλ. Χρυσοστόμου 2012.
10. Ucko 1968, 435-436, 443-444. Χουρμουζιάδης 1973α, 196 κ.ε., του ίδιου 1973β, 234. Talalay 1983, 216, 234, 238. Gallis 1985, 20 κ.ε. Milojkovic 1990, 420. Marangou 1992, 164. Μαραγκού 1996, 147, 149, 160. Bailey 1993α, 321 κ.ε., του ίδιου 2000, 102-103, 105, 158. Gimbutas 1976, 198 κ.ε., της ίδιας 1980, 42, 46, της ίδιας 1986, 225 κ.ε., της ίδιας 1989β, 171 κ.ε., της ίδιας 1999, Toufexis 1994, 165. Ορφανίδη 1998, 254, της ίδιας 1992, 180.



Εικ. 1. Ειδώλια όρθιων μορφών,
Σταυρούπολη και Προφήτης Λαγκαδά Θεσσαλονίκης.
Νεότερη νεολιθική περίοδος.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΣΤΡΑΤΟΣ ΝΑΝΟΓΛΟΥ

Τα ειδώλια είναι συχνό εύρημα στους νεολιθικούς οικισμούς της κεντρικής Μακεδονίας, αλλά ο ρυθμός παραγωγής τους κατά το παρελθόν πρέπει να ήταν χαμηλός. Με κάποιες εξαιρέσεις¹, και αν υποθέσουμε ότι το δείγμα που έχει αποκαλυφθεί είναι αντιπροσωπευτικό αυτών που είχαν κατασκευαστεί, η ποσότητά τους υποδεικνύει ότι σε κάθε κοινότητα κυκλοφορούσαν πολύ λίγα την ίδια χρονική στιγμή, πιθανόν λίγες δεκάδες. Στην εποχή του χαλκού, ο ρυθμός παραγωγής μειώθηκε δραστικά: ελάχιστα ειδώλια έχουν βρεθεί στους οικισμούς της εποχής, αντίθετα από ό,τι συνέβη στο νησιωτικό Αιγαίο, όπου τα ειδώλια πολλαπλασιάστηκαν κατά την 3^η και τη 2^η χιλιετία π.Χ. Σε όλη την προϊστορία πάντως, η πλειονότητα των ειδωλίων απεικόνιζε ανθρώπους, ενώ τα ζωόμορφα ειδώλια ήταν πολύ λιγότερα (εικ. 1-3).

Στην κεντρική Μακεδονία έχουν βρεθεί ειδώλια σε οικισμούς όλων των περιόδων της νεολιθικής, από την αρχαιότερη και τη μέση νεολιθική² έως τη νεότερη και την τελική νεολιθική³. Η μορφολογική εξέλιξή τους μπορεί να χωριστεί σε τρεις φάσεις: α) η πρώτη διαρκεί από τις αρχές της νεολιθικής έως το 5300 π.Χ. περίπου (δηλαδή την αρχαιότερη και μέση νεολιθική), β) η δεύτερη συμπίπτει με το τέλος της 6^{ης} χιλιετίας (τη νεότερη νεολιθική I, 5300-4900 π.Χ.) και γ) η τρίτη καλύπτει την 5^η χιλιετία π.Χ. (τη νεότερη νεολιθική II και την τελική νεολιθική).

Στην πρώτη φάση οι κατασκευαστές των ειδωλίων στράφηκαν κυρίως στη νέα τεχνολογία του ψημένου πηλού. Πολύ λίγα ειδώλια της εποχής είναι κατασκευασμένα από λίθο. Στα Ρεβένια Κορινού η παρουσία λίθινων ειδωλίων είναι αξιοσημείωτη, αλλά ίσως αποτελεί τοπική ιδιαιτερότητα⁴. Τα περισσότερα πήλινα ειδώλια είναι καλά ψημένα, ορισμένα είναι στιλβωμένα, ενώ μερικά είναι διακοσμημένα. Όλα αυτά είναι στοιχεία που δείχνουν ότι η κατασκευή τους απαιτούσε αρκετή επένδυση εργασίας και ίσως κάποιου είδους προγραμματισμό. Είναι πιθανόν ότι ψήνονταν σε συνθήκες ανάλογες με την κεραμική, ίσως ακόμη και μαζί με τα κεραμικά προϊόντα. Στη φάση αυτή τα ειδώλια αποδίδουν σχεδόν πάντοτε χειρονομίες και στάσεις, σαν να είναι σημαντικό να δείξουν ότι κάτι κάνουν. Σε κάποιες περιπτώσεις τα έχουμε βρει αποτεθειμένα σε ομάδες και επομένως ίσως τα πρώιμα ειδώλια να μην είχαν νόημα ως μεμονωμένα αντικείμενα, αλλά μόνο σε ομάδες.

1. Βλ. τη Θέρμη Θεσσαλονίκης, όπου έχουν βρεθεί ελάχιστα, και τις Αμπελιές Πέλλας όπου έχουν βρεθεί περισσότερα από 500, Nanoglou 2006 με βιβλιογραφία.
2. Βλ. π.χ. τα Ρεβένια Κορινού Πιερίας (Μπέσιος & Αδακτύλου 2004), τα Παλιάμπελα Πιερίας (Νανόγλου 2004), τη Νέα Νικομήδεια Ημαθίας (Rodden & Rodden 1964), και τα Γιαννιτσά Πέλλας (Χρυσοστόμου 2000).
3. Βλ. π.χ. τον Μακρύγαλο Πιερίας (Νανόγλου & Παππά 2009), τη Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης (Γραμμένος & Κώτσος 2002), την Όλυνθο (*Olynthus I*), τον Κάτω Αγιάνη (Μπέσιος & Αδακτύλου 2008), και το Μάνδαλο (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου 1987).
4. Το υλικό είναι υπό μελέτη από τον υπογράφοινα και περιλαμβάνει τουλάχιστον 40 πήλινα και 8 λίθινα ειδώλια (51 και 11 αντίστοιχα περισσότερα, αν προσμετρηθούν τα πιθανά). Στη Θεσσαλία τα περισσότερα λίθινα ανθρωπόμορφα αντικείμενα φέρουν σπή, και μάλλον αποτελούσαν διαφορετική κατηγορία από τα πήλινα ειδώλια, βλ. Nanoglou 2008.



Εικ. 2. Κεφάλι ζωόμορφου ειδωλίου, ΜΘ 18735, Βασιλικά - Περιστέρα Θεσσαλονίκης. Νεολιθική περίοδος.



Εικ. 3. Κεφάλι ανθρωπόμορφου ειδωλίου, αρ. κατ. 53, Μακρύγιαλος Πιερίας. Νεότερη νεολιθική περίοδος.

Στη δεύτερη φάση, μετά το 5300 π.Χ., τα κατασκευαστικά στοιχεία δεν αλλάζουν, αλλά η έμφαση μετατοπίζεται από την απόδοση μιας χειρονομίας ή μιας στάσης στην εμφάνιση του σώματος. Ένας μεγάλος αριθμός ειδωλίων φέρει εγχαράξεις και επιθήματα που πιθανόν αποδίδουν ενδύματα (εικ. 1). Αυτή η αλλαγή πιθανότατα σηματοδοτεί και μίαν αλλαγή στον τρόπο που προσδιορίζονταν και αυτοπροσδιορίζονταν οι χρήστες των ειδωλίων. Όπως και στα ειδώλια, δηλαδή, το στοιχείο που θα χαρακτήριζε κάποιον παύει να σχετίζεται με τις πράξεις του και μετατοπίζεται στην εμφάνισή του. Στη φάση αυτή δεν έχουν βρεθεί σύνολα ειδωλίων, αλλά συχνά τα ειδώλια έχουν βρεθεί απορριμμένα σε λάκκους σε ανοικτούς χώρους, ίσως αμέσως μετά τη χρήση τους σε συγκεντρώσεις κατοίκων οι οποίες περιλάμβαναν και κατανάλωση τροφής⁵.

Στην τρίτη φάση, μετά το 5000 π.Χ., μπορούμε να δούμε μίαν άλλη αλλαγή, κυρίως στην περιοχή της Πιερίας: πολλαπλασιάζεται η χρήση του λίθου, και μάλιστα του μαρμάρου, για την κατασκευή ειδωλίων⁶. Πλέον ένα ειδώλιο δεν χαρακτηρίζεται μόνο από την επιφάνειά του, αλλά πιθανότατα και από το υλικό του. Ενδιαφέρον είναι ότι αυτή την εποχή κατασκευάζονται και αρκετά σύνθετα ειδώλια, με συνδυασμό ενός πήλινου σώματος και ενός κεφαλιού από άλλο υλικό. Όσα κεφάλια έχουν σωθεί είναι λίθινα και τα αντίστοιχα ειδώλια είναι γνωστά ως ακρόλιθα. Ο συνδυασμός αυτός πιθανότατα τονίζει τη διάσταση του υλικού ως στοιχείου διαφοροποίησης. Στοιχεία από το Μάνδαλο και θέσεις της Θεσσαλίας δείχνουν ότι ο συνδυασμός απαντά και μετά τα μέσα της 5^{ης} χιλιετίας π.Χ.⁷

Αρκετά από τα ειδώλια της φάσης αυτής είναι διακοσμημένα, είτε πήλινα είτε λίθινα, και επομένως το στοιχείο της εμφάνισης δεν εξαφανίζεται, απλώς στα ερωτήματα που θέτει κανείς προστίθεται και ακόμη ένα, δηλαδή το ερώτημα "από τι είναι κάτι φτιαγμένο". Όπως και στις προηγούμενες περιόδους, μέσω των ειδωλίων οι χρήστες τους πιθανότατα έθεταν ανάλογες ερωτήσεις και στους εαυτούς τους, ίσως δηλαδή αναρωτιούνταν ποιο ήταν το δικό τους "υλικό", ποιό ήταν ο δικό τους ποιόν.

Σε όλη τη νεολιθική εποχή, λοιπόν, οι κάτοικοι της κεντρικής Μακεδονίας χρησιμοποιούσαν τα ειδώλια σε λίγες και συγκεκριμένες περιπτώσεις, αν κρίνει κανείς από τον αριθμό και τον τρόπο απόθεσής τους. Ήταν βέβαια αναπόσπαστο τμήμα της ζωής τους, για μια εποχή που καλύπτει τουλάχιστον τρεις χιλιετίες. Αντίθετα, στην εποχή του χαλκού, η ανάγκη που στήριζε την παραγωγή τους, αλλά και η ανάγκη την οποία αυτά στήριζαν με την παραγωγή τους, εξέλιπε στην κεντρική Μακεδονία.

5. Όπως π.χ. στον Μακρύγιαλο (Pappa κ.ά. 2004 και Νανόγλου & Παππά 2009) και στο Κυπαρίσσι Βασιλικών (Pappa, Nanoglou & Efthymiadou υπό έκδοση). Το υλικό είναι υπό μελέτη από τον υπογράφωντα.

6. Η αλλαγή αυτή είναι εμφανής και στην ανατολική Θεσσαλία και αφορά μόνο τα ανθρωπόμορφα ειδώλια, βλ. Nanoglou 2008.

7. Για το Μάνδαλο, βλ. Παπαευθυμίου-Παπανθίμου 1987.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΑ ΜΑΛΑΜΙΔΟΥ

Στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, η τρισδιάστατη απεικόνιση σε μικρότερη κλίμακα αντικειμένων και έμψυχων πλασμάτων από το καθημερινό περιβάλλον του ανθρώπου είναι αρκετά διαδεδομένη κατά τη νεολιθική περίοδο. Κατά την εποχή του χαλκού αντιθέτως γίνεται εξαιρετικά σπάνια. Για παράδειγμα, στο Ντικιλί Τας, στα νεολιθικά στρώματα που ερευνήθηκαν στις τομές των ανασκαφών του προγράμματος J. Deshayes, βρέθηκαν συνολικά 243 ειδώλια και ομοιώματα. Ένα μονάχα ειδώλιο και ένα τμήμα ομοιώματος οικίας προήλθαν από τα στρώματα της πρώιμης εποχής χαλκού και ένα θραύσμα ειδωλίου από τα στρώματα της ύστερης εποχής χαλκού. Στις επιχώσεις των Σιταγρών βρέθηκαν 250 αντίστοιχα αντικείμενα, από τα οποία ελάχιστα χρονολογούνται στην εποχή του χαλκού. Στη Θάσο τα ειδώλια είναι αρκετά πιο σπάνια. Στα νεολιθικά στρώματα των Λιμεναριών βρέθηκαν μόνο ένα τμήμα από πήλινο ανθρωπόμορφο ειδώλιο κι ένα ζωόμορφο λίθινο περίαπτο¹, καθώς και μερικά ομοιώματα πλοιαρίων. Η Παραδημή και η Μάκρη επίσης παρουσιάζουν περιορισμένο αριθμό ειδωλίων σε όλες τις φάσεις.

Σε αυτόν τον τρισδιάστατο μικρόκοσμο εμπεριέχονται όλα όσα υπάρχουν και στην πραγματικότητα: άνθρωποι, ζώα, σπίτια, φούρνοι, έπιπλα, σκεύη, πλοία. Η τάση αυτή αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αντιδιαστολή με το γεγονός ότι οι απεικονίσεις ανθρώπων, ζώων και αντικειμένων κατά την ίδια περίοδο είναι πολύ σπάνιες στις δισδιάστατες σχεδιαστικές μορφές που μας σώζονται, τουλάχιστον στη διακόσμηση των αγγείων².

Κυρίαρχο υλικό κατασκευής είναι ο πηλός. Ένα μόνο μαρμάρινο ειδώλιο έχει βρεθεί στη Δήμητρα, λίγα περισσότερα στον Προμαχώνα. Για την ώρα δεν έχουν βρεθεί οστέινα, όπως αυτά αντίστοιχων θέσεων της Βαλκανικής. Δεν αποκλείεται φυσικά η πιθανότητα να κατασκευάζονταν παρόμοια αντικείμενα από φθαρτά υλικά, όπως το ξύλο. Η κεραμική ύλη είναι παρόμοια με αυτήν των άλλων πήλινων αντικειμένων. Γενικά το ψήσιμό τους είναι καλό, αντίστοιχο με αυτά των κεραμικών σκευών. Κατά τη φάση NN I (5400-4800 π.Χ.), τα ειδώλια κατασκευάζονται σε τμήματα που ενώνονται μεταξύ τους και επικαλύπτονται από στρώμα πηλού για τη διαμόρφωση της τελικής επιφάνειας, ενώ στη NN II (4800-4200/4000 π.Χ.) παρατηρείται περισσότερο η τεχνική του πυρήνα με προσθήκη μερών. Η σύνδεση των μερών γίνεται με ξύλινα στελέχη/γόμεφους. Σπανιότερα, και μόνο στη δεύτερη φάση, διαπιστώνεται και η τεχνική κατασκευής πάνω σε πυρήνα από φθαρτό υλικό. Τα πιο σχηματικά ειδώλια διαμορφώνονται από ενιαία πλάκα πηλού. Η επιφάνεια είναι λειασμένη, σπανιότερα στιλβωμένη, ενώ συχνά φέρει διακόσμηση εγχάρακτη, εμπίεστη, ή πιο σπάνια γραπτή (γραφίτης και μαύρο σε ερυθρό). Τα διακοσμητικά μοτίβα είναι αντίστοιχα με εκείνα της διακόσμησης των αγγείων. Τα μεγάλα ζωόμορφα ειδώλια από το Ντικιλί Τας και τη Δήμητρα φέρουν συχνά στην επιφάνεια υπόλευκο αραιό επίχρισμα.

1. Papadopoulos & Malamidou 2008, σχ. 5, εικ. 6.

2. Malamidou 2007, εικ. 23-24.



Εικ. 1. Σχηματοποιημένο ειδώλιο ανθρώπινης μορφής, Ντικιλί Τας, Νεότερη νεολιθική II.



Εικ. 2. Ομοίωμα φούρνου, Ντικιλί Τας (Μουσείο Καβάλας E2512).

Η ποικιλία των μορφών είναι μεγάλη. Οι μικρογραφικές αναπαραστάσεις ζώων και άλλων αντικειμένων δεν υστερούν σε σχέση με τις ανθρώπινες μορφές. Στο Ντικιλί Τας για παράδειγμα, στις τομές των ανασκαφών του προγράμματος J. Deshayes, έχουν βρεθεί 243 μικρογραφικά αντικείμενα από τα οποία 67 είναι ανθρωπόμορφα ειδώλια, 88 ζωόμορφα ειδώλια, 34 ομοιώματα επίπλων ή άλλων αντικειμένων και 45 μικρογραφικά αγγεία³.

Ως προς την πιστότητα της απόδοσης, υπάρχουν τάσεις για μεγαλύτερη ή μικρότερη σχηματοποίηση, με έντονες διαφορές στο αποτέλεσμα, κυρίως όταν πρόκειται για μορφές ανθρώπων. Στη φυσιοκρατική τάση διαχωρίζεται σαφώς το φύλο με συχνότερη τη γυναικεία μορφή, ενώ υπάρχουν και μερικά ερμαφρόδιτα⁴. Στη σχηματική τάση δεν δηλώνεται το φύλο, τα άκρα είναι συντετμημένα ή λείπουν εντελώς, ενώ τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται ελάχιστα ή καθόλου (εικ. 1). Και στις δύο τάσεις υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση ως προς την επιμέλεια κατασκευής, το τελείωμα των επιφανειών και την ποιότητα της διακόσμησης. Τα λιγότερο φυσιοκρατικά φανερώνουν επομένως περισσότερο βούληση για σχηματοποίηση και όχι αδυναμία απόδοσης ή αμελή κατασκευή. Προορίζονταν, ίσως, να αναπαραστήσουν το ένα ή το άλλο φύλο, ανάλογα με την περίπτωση. Φυσιοκρατικά και σχηματικά ειδώλια ανθρώπων συνυπάρχουν στον χώρο και τον χρόνο. Το ίδιο ισχύει και για τα ειδώλια των ζώων. Γενικά πάντως, τα ζώα αποδίδονται λιγότερο φυσιοκρατικά με εξαίρεση τα βοοειδή. Κάποια ειδώλια μικρότερων ζώων από τους Σιταγρούς ερμηνεύονται ως σκύλοι, ενώ υπάρχει κι ένα που μοιάζει με ελάφι. Εξαιρετικά σπάνιες είναι οι αναπαραστάσεις φυτών, όπως το ομοίωμα δέντρου από το Κρουονέρι Ν. Κερδυλλίων⁵. Στη δεύτερη φάση της νεότερης νεολιθικής προστίθενται πιο σύνθετα θέματα, όπως μορφές σε συμφυή καθίσματα, κάποτε με εσωτερικό κενό που θα επέτρεπε τη λειτουργία ως μικρών δοχείων. Είναι επίσης περισσότερα τα ειδώλια με κάμψη των μηρών, για να μπορούν να στέκονται σε κάθισμα. Σπάνια είναι στην περιοχή τα ακρόλιθα ή γενικότερα ο συνδυασμός υλικών. Το γνωστό κεφάλι από το Ντικιλί Τας, ωστόσο, με τις οπές στην κάτω απόληξη του κοίλου λαιμού, θα μπορούσε να προσαρτάται σε στέλεχος σώματος φτιαγμένου ίσως από άλλο υλικό. Διαμπερείς οπές, κυρίως στο κεφάλι των ειδωλίων, θα χρησίμευαν είτε για προσάρτηση κοσμημάτων, είτε για να κρέμονται με κάποιο κορδόνι. Τέλος, πολύ συχνά, οι λαβές ή τα πόδια αγγείων, υποστατών και άλλων σκευών ή επίπλων διαμορφώνονται ως κεφάλια ή άκρα ανθρώπων και ζώων.

Μικρογραφίες επίπλων εμφανίζονται σε όλη τη νεολιθική περίοδο, με αρκετά μεγάλη ποικιλία μορφών, διάφορες κλίμακες και βαθμό λεπτομέρειας. Τα μικρογραφικά αγγεία δεν ξεπερνούν τα 10 εκ. σε ύψος, και, κυρίως στη NNII, επαναλαμβάνουν τύπους γνωστούς από τα κανονικά σκεύη, ενώ μερικά από τα μικρότερα είναι συμπαγή, χωρίς άνοιγμα. Επίσης, αρκετά από τα σταθερά στοιχεία του σπιτιού επαναλαμβάνονται σε μικρογραφίες, όπως οι φούρνοι και τα έδρανα, μερικά διακοσμημένα (εικ. 2). Τα ομοιώματα σπιτιών είναι για την ώρα πολύ λίγα (εικ. 3). Εντυπωσιακά είναι αυτά από τον Προμαχώνα⁶, στους τοίχους των οποίων απεικονίζονται ανάγλυφα βούκκρανα. Αυτά παραπέμπουν απευθείας στο γλυπτό βούκκρανο που βρέθηκε στο Ντικιλί Τας. Πρόκειται για κεφάλι βοοειδούς σε φυσικό μέγεθος, φτιαγμένο με επίστρωση πηλού σε πραγματικό κρανίο με κέρατα το οποίο θα ήταν προσαρμοσμένο σε τοίχο⁷. Η λειτουργία, ωστόσο, ενός τέτοιου γλυπτού σε φυσικό μέγεθος ήταν πιθανόν διαφορετική από αυτήν των απεικονίσεων μικρού μεγέθους.

Είναι συχνός ο συσχετισμός ειδωλίων και μικρογραφιών με τη θρησκευτική σκέψη του νεολιθικού ανθρώπου⁸, η θεώρησή τους ως ιδεογραφικών συμβόλων⁹ και μέσω

3. Marangou υπό έκδοση.

4. Π.χ. στη Μάκρη Έβρου, βλ. Ευστρατίου & Καλλιντζή 1994.

5. Μαλαμίδου 1997, εικ. 14.

6. Koukouli-Crysanthaki κ.ά. 2007, εικ. 25-26.

7. Darcque κ.ά. 2007, εικ. 2 και 3.

8. Gimbutas 1986.

9. Χουρμουζιάδης 1994.

επικοινωνίας¹⁰, κοινωνικής συνοχής και μεθόδου δόμησης της σκέψης¹¹. Από τη θραύση σε τελετουργίες μέχρι τα παιδικά παιχνίδια, από αντικείμενα μαγείας μέχρι ενισχυτικά ατομικής ταυτότητας, από ενσαρκώσεις άυλων προσώπων και εννοιών μέχρι φορείς παντελώς διαφορετικών νοημάτων ανάλογα με τους χρήστες και τις περιστάσεις, οι θεωρητικές προσεγγίσεις αντανακλούν την εξέλιξη της κυρίαρχης αρχαιολογικής σκέψης, συχνά χωρίς να βασίζονται στα ίδια τα αντικείμενα¹². Ασφαλείς ερευνητικοί άξονες για την ερμηνευτική προσέγγιση θα ήταν η λεπτομερής μελέτη των ίδιων των αντικειμένων σε σχέση με τα κατά περίπτωση συμφραζόμενα εύρεσης.

Για παράδειγμα, στους Σιταγρούς ένα ομοίωμα σπιτιού (εικ. 3) βρέθηκε μαζί με ένα ομοίωμα φούρνου, αρκετά ειδώλια, κοσμήματα, σφονδύλια, ενδείξεις μεταλλουργίας και αγγεία, σε συμφραζόμενα δηλαδή εντυπωσιακής συγκέντρωσης αντικειμένων που θα άξιζε να επανεξετασθεί¹³.

Ακόμη καλύτερα, στο Ντικιλί Τας μπορούμε να υποθέσουμε ότι το δικέφαλο ζωόμορφο ειδώλιο που βρέθηκε επί του δαπέδου ενός φούρνου στο εσωτερικό της οικίας 1 (εικ. 4), βρισκόταν εκεί ως εργαλείο που θα εξυπηρετούσε κάποια πρακτική κίνηση σχετική με τη χρήση του φούρνου¹⁴. Η μελέτη του τρόπου κατασκευής του και των ιχνών χρήσης επί του αντικειμένου θα μας διαφωτίσει ως προς αυτήν την πλευρά. Η συγκεκριμένη πρακτική λειτουργία, ωστόσο, θα μπορούσε να συνδυάζεται και με ένα πλέγμα ιδεών και νοηματοδοτήσεων που, σε συνάρτηση με τη μορφή του αντικειμένου, θα το έκανε πιο αποτελεσματικό ως προς το σκοπό για τον οποίο προοριζόταν.



Εικ. 3. Ομοίωμα οικίας, αρ. κατ. 82, Σιταγρούι. Νεότερη-τελική νεολιθική.



Εικ. 4. Αμφικέφαλο ειδώλιο ζώου στο δάπεδο φούρνου (οικία 1, τομέας 6) Ντικιλί Τας. Νεότερη νεολιθική II.

10. Bailey 2005.

11. Hansen 2007.

12. Treuil 2010.

13. Renfrew 1986, 215, εικ. 8.20.

14. Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.ά. 2008, 78, πίν. 61α.



Λεπτομέρεια, εικ. 4.

ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΠΗΛΙΝΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ

Η κοροπλαστική είναι ένας τομέας της αρχαίας τέχνης που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την επιστημονική έρευνα. Η τεχνική κατασκευής των πήλινων ειδωλίων με τη συνδυαστική χρήση μητρών και χειροποίητων τμημάτων, η πλούσια τυπολογία τους που συσχετίζεται με αυτήν της μεγάλης γλυπτικής, η χρωματική διακόσμηση που απηχεί την επίδραση εικονογραφικών στοιχείων της αγγειογραφίας και της μεγάλης ζωγραφικής, η πολλαπλή χρήση των ειδωλίων τόσο στην καθημερινή και δημόσια ζωή (οικιακή λατρεία, δημόσια λατρεία σε ιερά), όσο και στις ταφικές τελετουργίες και την κτέριση των τάφων και φυσικά η ερμηνεία - ταύτιση των μορφών και συνθέσεων είναι θέματα που εμφανίζονται πολύ συχνά στο πεδίο της έρευνας. Από τα παραπάνω αντικείμενα έρευνας των ειδωλίων, αυτό που επανέρχεται πολύ συχνά είναι η εξέταση του βαθύτερου, συμβολικού περιεχομένου τους. Η κατανόηση αυτού του συμβολισμού παραμένει σε πολλές περιπτώσεις προβληματική. Έχει προταθεί έως σήμερα ένας μεγάλος αριθμός ερμηνειών, μέσα από τις οποίες τα πήλινα ειδώλια αντιμετωπίζονται άλλοτε ως οικιακά ή διακοσμητικά αντικείμενα, ως προφυλακτικά και αποτροπαϊκά, ως συμβολικά των διονυσιακών μυστηρίων, ως παιχνίδια, ως απεικονίσεις προσώπων οικείων του νεκρού που τον συνοδεύουν στον άλλο κόσμο, ως υποκατάστατα πραγματικών προσφορών θυσιών, ως αφιερώματα στους νεκρούς, ως απεικονίσεις θεοτήτων ή εκφράσεις των θρησκευτικών αντιλήψεων που επικρατούσαν στον ελληνικό χώρο.

Τα πήλινα ειδώλια είναι από τα πλέον διαδεδομένα ανασκαφικά ευρήματα, κυρίως σε νεκροταφεία. Η παρουσία τους όμως στους τάφους φαίνεται ότι δεν ήταν πάντα απαραίτητη. Η συχνότερη ανεύρεσή τους σε γυναικείες και παιδικές ταφές, καθώς και η υπεροχή της απεικόνισης γυναικών έχουν ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της παραδοσιακής μεγαλύτερης γυναικείας ευσέβειας ή της κυριαρχίας των γυναικείων χθόνιων θεοτήτων, στις οποίες απευθύνονταν αμεσότερα οι γυναίκες. Καθώς ίδιοι τύποι ειδωλίων συναντιούνται σε χώρους ιδιωτικών και δημόσιων κτηρίων, ιερών, νεκροταφείων, είναι προφανές ότι τα εργαστήρια κοροπλαστικής δεν κατασκεύαζαν ειδώλια συγκεκριμένης, αποκλειστικής χρήσης. Ειδώλια, π.χ., του τύπου της στηριγμένης ημίγυμνης Αφροδίτης έχουν βρεθεί στην οικία «κονιαμάτων», στο ιερό της θεάς Βόρεια της Αγοράς, όπου αυτή λατρευόταν μαζί με τη Μητέρα των Θεών, καθώς και σε τάφους του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας¹. Η ανεύρεση, ωστόσο, κάποιων ειδικών τύπων ειδωλίων σε συγκεκριμένους χώρους, όπως π.χ. στο Θεσμοφόριο της Πέλλας² και μάλιστα σε μεγάλο αριθμό (πλακίδια αρχαϊστικών γυναικείων μορφών, υδριαφόρων μορφών, αποτροπαϊκά πλακίδια με βούκρανα, φιάλες και γοργόνεια), που δεν έχουν βρεθεί σε άλλα κτήρια της πόλης ή τάφους, δεν αποκλείει το ενδεχόμενο της κατασκευής των παραπάνω ειδωλίων για διάθεση στην τελετουργία των Θεσμοφορίων.

1. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 229 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 42 κ.ε.

2. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 50 κ.ε., 74 κ.ε.



Εικ. 1. Ειδώλιο Αφροδίτης με κιθάρα από λαξευτό θαλαμωτό τάφο, Πέλλα. Αμέσως μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Για την ερμηνεία των ειδωλίων καθοριστικός είναι ο συνδυασμός διαφόρων παραγόντων: η γνώση της εποχής στην οποία αυτά τοποθετούνται με τις επικρατούσες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, τις θρησκευτικές αντιλήψεις και τις λαϊκές δοξασίες, η εξέταση των εικονογραφικών τύπων, ο χώρος εύρεσής τους, η ηλικία, το φύλο και η κοινωνική τάξη του νεκρού, όταν πρόκειται για ευρήματα τάφων. Ακόμα, πρέπει να επισημανθεί ότι και η ταύτιση ενός χώρου με το ιερό μιας συγκεκριμένης θεότητας, με βάση μόνο την ανεύρεση ειδωλίων με τα εικονογραφικά στοιχεία της θεότητας αυτής, δεν είναι πάντα ασφαλής, εάν δεν συνηγορούν και άλλοι λόγοι. Και αυτό, γιατί στο ίδιο ιερό, τουλάχιστον στα ελληνιστικά χρόνια στον μακεδονικό χώρο, λατρεύονταν πολλές φορές περισσότερες της μιας θεότητες με συγγενικές υποστάσεις³.

Η επιδίωξη της εξασφάλισης της εύνοιας των χθόνιων θεοτήτων για την προστασία των νεκρών ήταν, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, η αιτία της ανάθεσης των ειδωλίων συγκεκριμένων τύπων στους τάφους. Στον χώρο της Μακεδονίας δεσπόζει η θεά Αφροδίτη με τη χθόνια υπόστασή της, καθώς κυριαρχεί στο πάνθεον μεγάλων πόλεων, όπως η Πέλλα και η Βέροια, κυρίως από τα ύστερα κλασικά χρόνια και σ' όλη την ελληνιστική εποχή⁴ (εικ. 1). Τη λατρεία της χθόνιας Αφροδίτης μαρτυρούν γραπτές πηγές σε πολλές περιοχές (με τις προσωνυμίες επιτυμβιά, επιτυμβία, τυμβωρύχος, μελαινίς). Έχει υποστηριχθεί η ταύτισή της με την Πασικράτα της Δημητριάδας, αλλά και με την Περσεφόνη, τη θεά των νεκρών στη Σικελία⁵. Διαπιστώθηκε ακόμα η στενή σχέση της με τον Διόνυσο και τη θεά Τύχη, όπως δηλώνουν τα διονυσιακά στοιχεία και το κέρας της αφθονίας αντίστοιχα στις απεικονίσεις της. Η κιθάρα που κρατά η θεά, σύμβολο της ενασχόλησης της νεκρής, όσο ζούσε, με τη μουσική, ερμηνεύεται ως δήλωση της συνέχισης αυτής της ενασχόλησης της νεκρής και στον Κάτω Κόσμο, ενώ η παρουσία του κίονα επάνω σε πεσσοί σε ειδώλια στηριγμένης Αφροδίτης της Πέλλας, σύμβολο πιθανόν του λατρευτικού χώρου, ενισχύει τη θεϊκή της υπόσταση. Είναι εμφανές ότι στην ελληνιστική εποχή συγγενικές υποστάσεις διαφόρων θεοτήτων συγχωνεύονται σε θεϊκές μορφές, όπως η Αφροδίτη, που αποκτούν ένα πανθεϊστικό χαρακτήρα. Έτσι, στο κοινό ιερό της Μητέρας των Θεών και Αφροδίτης, βόρεια της Αγοράς της Πέλλας, οι δύο θεότητες λατρεύονται ως προστάτιδες της πόλης και των κατοίκων της.

Οι ερευνητές, που έχουν ασχοληθεί ως σήμερα με την ερμηνεία των γυναικείων προτομών, έχουν ταυτίσει τις μορφές με θεότητες ή τα φυσικά υποκατάστατά τους, αναθέτριες, συντημήσεις ειδωλίων, προσωποποιήσεις των νεκρών, αποτροπαϊκά και διακοσμητικά αντικείμενα των οικιακών χώρων⁶ (εικ. 2-4). Οι παραπάνω ερμηνείες βασίζονται σε ορισμένα εικονογραφικά στοιχεία των προτομών, όπως οι στεφάνες, που παραπέμπουν στους πολλούς θεϊκών μορφών, τα ενδύματα και οι προσφορές που κρατούν, στοιχεία που σχετίζονται με συγκεκριμένες θεότητες. Οι προσφορές στα χέρια των προτομών έχουν ερμηνευθεί ως «αγάλματα», έργα τέχνης, κυρίως όμως έχει ευρύτατα σχολιασθεί ο συμβολικός χαρακτήρας τους, στο πλαίσιο της προσπάθειας ταύτισης των μορφών. Το ρόδι, π.χ., ως σύμβολο της αφθονίας και της γονιμότητας έχει συνδεθεί με θεότητες της βλάστησης και της αναπαραγωγής (την Ήρα, τη Δήμητρα, την Περσεφόνη) και ως σύμβολο της συνέχισης της ζωής μετά τον θάνατο με την Αφροδίτη. Παρόμοιο συμβολισμό, σχετικό με την ευφορία και τη γονιμότητα, έχει και το μήλο, που συνδέεται κυρίως με τη Δήμητρα, αλλά και την Αφροδίτη, ενώ το άνθος, ως σύμβολο της αναγέννησης της φύσης, έχει σχετισθεί με την Περσεφόνη και την Αφροδίτη. Το περιστέρι, ιερό πτηνό της Αφροδίτης, σύμβολο της θεάς του έρωτα και της γονιμότητας, αλλά και της χθόνιας θεάς που προστατεύει τους νεκρούς, συνοδεύει τη θεά σε πλήθος παραστάσεων, αλλά εμφανίζεται και μόνο του ως κτέρισμα, κυρίως σε

3. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 106. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 210 κ.ε.

4. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 250 κ.ε.. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 200 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 29 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 223 κ.ε., 244 κ.ε.

5. Bell 1981, 81 κ.ε. Zunz 1971.

6. Croissant 1983. Chryssanthaki-Nagle 2006. Τζαναβάρη 2014. 329-348. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 244 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2016, 825 κ.ε. Uhlenbrock 2016α.

παιδικούς τάφους ως παιχνίδι. Το αλάβαστρο, επίσης, που αποτελεί πολύ συχνό κτέρισμα γυναικείων ταφών, σχετίζεται με την Αφροδίτη, καθώς το περιεχόμενό του, τα αρωματικά έλαια, χρησιμοποιούνταν από τις γυναίκες στην καθημερινή ζωή, αλλά και στις ταφικές τελετές. Κοινό στοιχείο όλων σχεδόν των γνωστών ως σήμερα ερμηνειών των προτομών αποτελεί η σύνδεσή τους με τη λατρεία γυναικείων χθόνιων θεοτήτων της γονιμότητας - ευφορίας και του Κάτω Κόσμου. Η Δήμητρα, η Περσεφόνη, η Αφροδίτη, η Αθηνά, η Άρτεμις, η Μητέρα των Θεών - Κυβέλη είναι μερικές από τις θεότητες που έχουν αναγνωρισθεί στις γυναικείες προτομές του ελληνικού χώρου. Στις προτομές της Πέλλας του 4^{ου} αι. π.Χ., που προέρχονται από τα νεκροταφεία, αναγνωρίζεται η Αφροδίτη, η χθόνια θεότητα, την εύνοια και προστασία της οποίας επιζητούσαν οι ζώντες για τους νεκρούς στον Κάτω Κόσμο. Χωρίς να παραβλέψουμε την ύπαρξη λατρείας στην Πέλλα του 4^{ου} αι. π.Χ. και άλλων γυναικείων θεοτήτων με χθόνιο χαρακτήρα, όπως της Δήμητρας και της Περσεφόνης, αλλά και τις διαφορετικές ερμηνείες που έχουν δεχθεί ίδιοι τύποι προτομών σε άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου, θεωρούμε περισσότερο πιθανή στις γυναικείες προτομές του 4^{ου} αι. π.Χ. των νεκροταφείων της πόλης την απεικόνιση της Αφροδίτης με τη χθόνια υπόστασή της. Αυτή είναι εξάλλου η θεότητα που εμφανίζεται πιο συχνά από κάθε άλλη στα κτερίσματα των τάφων της Πέλλας και γενικά του βορειοελλαδικού χώρου στα ελληνιστικά χρόνια, όπως υποδεικνύει το μεγάλο πλήθος των ειδωλίων με τη μορφή της, αλλά και των παρέδρων της, κυρίως των Ερώτων. Τη συντηρητική απεικόνιση της χθόνιας θεάς στις προτομές των τάφων, οι οποίες εκλείπουν από το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. και εξής, διαδέχεται μια μεγάλη ποικιλία τύπων ειδωλίων με τη μορφή της, που τους συναντούμε και στη γλυπτική και την τορευτική. Βεβαιώνεται, έτσι, μια διαχρονική λατρεία της Αφροδίτης στη Μακεδονία έως και τα ρωμαϊκά χρόνια.

Η έντονη παρουσία ειδωλίων Ερώτων σε παιδικές ταφές συσχετίζεται, επίσης, με την προστασία των νεκρών. Οι Ερωτιδείς αρκετές φορές συνοδεύονται από την Ψυχή. Οι δύο μορφές, όταν προέρχονται από τάφους, θεωρείται ότι συμβολίζουν τη μεταθανάτια ευδαιμονία.

Η απεικόνιση όρθιων ντυμένων γυναικείων μορφών, που υπερτερεί στο θεματολόγιο των ειδωλίων των νεκροταφείων των ελληνιστικών χρόνων⁷, έχει δεχθεί πλήθος ερμηνειών, πολλές από τις οποίες είναι παραπλήσιες και έχουν ως πυρήνα την εξασφάλιση της εύνοιας της χθόνιας θεότητας, που προστατεύει τους νεκρούς. Οι γυναικείες μορφές ερμηνεύονται ως οι λάτρες που προστατεύονται από τη χθόνια θεότητα και μετά το θάνατο, ως δώρα στη θεότητα αυτή, ως γυναίκες της καθημερινής ζωής που αφιερώνονται στη χθόνια θεότητα, για να είναι αυτή ευνοϊκή στους νεκρούς συγγενείς τους, ως οι ίδιες οι νεκρές.

Οι ένθρονες γυναικείες μορφές ως αναθήματα σε ιερά θεοτήτων, που σχετίζονται με τη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών, θεωρούνται απεικονίσεις των θεοτήτων αυτών⁸. Στους τάφους, σύμφωνα με τις επικρατέστερες απόψεις, έχουν πιθανότατα αποτροπαϊκό χαρακτήρα, με την απεικονιζόμενη θεότητα να προστατεύει τους νεκρούς στη μεταθανάτια ζωή. Στις παιδικές ταφές η ένθρονη μορφή συμβολίζει επιπλέον την προστατευτική για το νεκρό παιδί μητρική παρουσία.

Σε ορισμένα γυναικεία ειδώλια η στάση του σώματος και η κίνηση των χεριών υποδεικνύουν τελετουργικές κινήσεις, όπως, π.χ., σε ειδώλια του Θεσμοφορίου της Πέλλας, αλλά και σε ειδώλια χορευτριών. Οι περισσότεροι μελετητές υποστηρίζουν τον θρησκευτικό χαρακτήρα του χορού με το καλυμμένο με το ιμάτιο σώμα της μορφής, που συνδέεται με τη λατρεία της Δήμητρας ή της Μητέρας των Θεών - Κυβέλης και κατ' επέκταση με τους Κορύβαντες και τη λατρεία του Άδωνη, χωρίς να λείπει και η άποψη της ταύτισης των μορφών με γυναίκες που χορεύουν σε εποχιακή γιορτή. Με την τελετουργία των καθαρμών σε ιερούς χώρους συνδέονται τα ειδώλια των υδριαφόρων μορφών, ενώ ο τυλιγμένος με ύφασμα



Εικ. 2. Γυναικεία προτομή, ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας, 350-325 π.Χ.

7. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 249 κ.ε. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 218 κ.ε. Tsakalou-Tzanavari 2007, 117-131.

8. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 220 κ.ε.



Εικ. 3. Γυναικεία προτομή,
ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας,
350-325 π.Χ.

κορμός δένδρου του ιερού της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα έχει σχετισθεί με την τελετή της εγκοπής του πεύκου προς τιμήν του Άττη⁹.

Στα ειδώλια με ζεύγη μορφών αποδίδονται πολλαπλοί συμβολισμοί που σχετίζονται με τις χθόνιες δυνάμεις, τη γονιμότητα, την αγάπη, τη νεότητα, την ομορφιά¹⁰. Τα ζεύγη ανδρών και γυναικών ερμηνεύονται συνήθως ως συζυγικά ή ερωτικά, τα ζεύγη γυναικών με παιδιά ταυτίζονται με θνητές (μητρικές) και θεικές μορφές, τα ζεύγη των όρθιων και καθιστών γυναικείων μορφών με θεότητες και τα ζεύγη των παιδικών ή εφηβικών μορφών συνδέονται με σκηνές της καθημερινής ζωής. Από τα πλέον διαδεδομένα ζεύγη μορφών είναι αυτά της Αφροδίτης με τον Έρωτα (σπανιότερα με τον Άδωνη), καθώς και του Έρωτα και της Ψυχής. Τα ζεύγη των γυναικείων θεικών μορφών αποτελούν συνήθως αναθηματικές προσφορές σε ιερά, αλλά δεν λείπουν και από τους τάφους. Ερμηνεύονται ως Μητέρα και Κόρη (Δήμητρα - Κόρη, Λητώ - Άρτεμη) και ως θεότητες που προστατεύουν τον τοκετό (Ειλείθια) ή τα τρίοδα (Εκάτη). Έχει υποστηριχθεί ακόμη ότι η διπλή απεικόνιση ενίσχυε τις ιδιότητες των θεοτήτων, ότι απέδιδε πολλαπλές υποστάσεις τους ή ότι παρέπεμπε σε θεότητες ή ήρωες που εμφανίζονταν πάντα περισσότεροι του ενός¹¹.

Οι κουροτρόφες μορφές, διαδεδομένες σε όλο τον ελληνικό χώρο, έχει υποστηριχθεί ότι απεικονίζουν θεότητες, όπως η Γη, η Αφροδίτη, η Ήρα, η Δήμητρα, η Περσεφόνη, η Αθηνά, η Άρτεμη, η Ειλείθια ή τη θνητή μητέρα με το παιδί της, που επιζητά την προστασία της χθόνιας θεότητας, που προστατεύει τη ζωή σε όλη τη διάρκειά της, αλλά και μετά το θάνατο¹². Στο πλαίσιο αυτής της ερμηνείας εντάσσονται και τα ειδώλια των τροφών, από τα πιο αγαπητά στην ελληνική κοροπλαστική¹³ (εικ. 5). Καθώς αυξάνεται στην ελληνιστική εποχή η τάση της απεικόνισης σε όλους τους τομείς της τέχνης ρεαλιστικών στοιχείων, η εμφάνιση τροφών συχνά με χαρακτηριστικά αφρικανικά, καρικατούρας ή θεατρικών προσωπειών γίνεται ιδιαίτερα συχνή. Τα αφρικανικά χαρακτηριστικά υποδεικνύουν ότι τη φροντίδα των παιδιών είχαν συνήθως γυναίκες ξένες ή προερχόμενες από επιμειξίες, όπως συνέβαινε και με άλλα επαγγέλματα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων.

Τα ειδώλια των πλαγγόνων έχουν δεχθεί διάφορες ερμηνείες, καθώς σχετίζονται με λατρείες διαφόρων εποχών: παιχνίδια, χορεύτριες, γυναίκες σε τελετουργίες, αποτροπαϊκές μορφές, εταίρες που διώχνουν τους δαίμονες με τη μουσική και τον χορό, νύμφες, προσωποποιήσεις του θανάτου, όταν προέρχονται από τάφους, προσφορές σε χθόνιες θεότητες κοριτσιών που πέθαναν χωρίς να παντρευτούν¹⁴.

Ορισμένοι τύποι ειδωλίων παιδικών μορφών έχει υποστηριχθεί ότι απεικονίζουν θεικά παιδιά (Διόνυσο, Άττη, Ασκληπιό, Τελεσφόρο κλπ) ή συνοδούς θεοτήτων (Άδωνη, Έρωτα)¹⁵. Επίσης, έχουν συνδεθεί με θεότητες που σχετίζονται με τη φροντίδα των παιδιών ή τη γονιμότητα (Αφροδίτη, Δήμητρα, Κόρη), έχει αποδοθεί σ' αυτά αποτροπαϊκός χαρακτήρας, έχουν σχετισθεί με τελετουργικές υπηρεσίες σε ιερά και έχουν θεωρηθεί αναθήματα και διακοσμητικά αντικείμενα. Τη σχολική ηλικία των απεικονιζόμενων παιδιών υποδεικνύουν τα δίπτυχα που συνήθως κρατούν, ενώ η παιδική μορφή πάνω σε ζώο έχει ταυτισθεί με τον Έρωτα, τον Διόνυσο, τον Αρποκράτη, με αλληγορία της Ψυχής στο τελευταίο ταξίδι της στον Κάτω Κόσμο και με παιχνίδι. Σε ορισμένα ειδώλια, κτερίσματα τάφων, η νεαρή μορφή, που φορά χλαμύδα, κωνικό πύλο και κρατά ζώο, συνδέεται με τον Ερμή Ψυχοπομπό και Χθόνιο, που προστατεύει τον νεκρό στη μεταθανάτια ζωή. Τα ειδώλια παιδικών μορφών έχουν, ακόμα, ερμηνευθεί και ως παιχνίδια, που συνοδεύουν τα παιδιά στον Κάτω Κόσμο, καθώς αρκετές φορές αναγνωρίζονται σ' αυτά σκηνές της καθημερινής ζωής στο σπίτι, το σχολείο και στιγμιότυπα από τα παιχνίδια των παιδιών, συνήθως με κατοικίδια ζώα¹⁶.

9. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 53. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 62.

10. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 225 κ.ε.

11. Αχειλαρά 2006, 129-130.

12. Hadzisteliou-Price 1978.

13. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 221 κ.ε.

14. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 235.

15. Hadzisteliou-Price 1969.

16. Burr Thompson 1963, 137, 138.

Τα ειδώλια ζώων χρησιμοποιούνταν ως αναθήματα ιερών, κτερίσματα τάφων, αλλά και ως διακοσμητικά αντικείμενα. Όταν βρίσκονται σε παιδικές ταφές, ερμηνεύονται συνήθως ως παιχνίδια, καθώς το παιχνίδι με τα ζώα είναι μια διαχρονική αγαπητή ενασχόληση των παιδιών. Απεικονίζονται συνήθως ζώα που σχετίζονται με τον άνθρωπο στην καθημερινή ζωή, πτηνά (περιστέρια, πετεινοί), σκύλοι, άλογα, χοίροι. Πολλές φορές τα ζώα αποτελούν μέρη ευρύτερων συνθέσεων συνοδεύοντας μορφές θεοτήτων, ηρώων, αλλά και θνητών όλων των φύλων και ηλικιών, κυρίως των παιδιών. Από τα συχνότερα απεικονιζόμενα ζώα στην κοροπλαστική είναι το περιστέρι, ως σύμβολο της Αφροδίτης και ως παιχνίδι, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Πολύ διαδεδομένη είναι στους τάφους και η παρουσία ειδωλίων παιδιών που παίζουν με πετεινούς, αλλά και των ίδιων των πτηνών, που ερμηνεύονται ως παιχνίδια, δηλώνοντας την ενασχόληση του νεκρού παιδιού με το πτηνό όσο ζούσε. Ο πετεινός, όμως, αγαπητό πτηνό της αρχαιότητας, αποτελούσε και σύμβολο της αρρενωπότητας και σχετιζόταν γενικότερα με τον γάμο, την υγεία, τη ζωή, το θάνατο, αλλά και τη χθόνια λατρεία, καθώς είναι γνωστή η θυσία πετεινών στις νεκρικές τελετές. Το λιοντάρι είναι από τα περισσότερο συχνά απεικονιζόμενα ζώα στην τέχνη από τους προϊστορικούς ακόμα χρόνους. Ως σύμβολο της ανδρείας και φύλακας του ανθρώπου αποτελεί αγαπητό θέμα όλων των τομέων της ελληνικής τέχνης από την αρχαϊκή ως και τη ρωμαϊκή εποχή. Στην κοροπλαστική το καθιστό ζώο πλαισιώνει συνήθως τα ειδώλια της καθιστής Μητέρας των Θεών. Σπανιότερα πάνω στους μηρούς καθιστών ένθρονων γυναικείων μορφών εικονίζεται σκύμνος (λιονταράκι). Τα ειδώλια των χοίρων, ιερών ζώων της Δήμητρας για την ευγονία τους, είναι τα απαραίτητα αναθήματα των θεσμοφοριών. Ως κτερίσματα τάφων, μπορούν να ταυτισθούν με παιχνίδια των νεκρών παιδιών, χωρίς όμως να αποσυσχετίζεται η παρουσία του ζώου και από τη λατρεία των χθόνιων θεοτήτων. Άλλα ζώα, όπως τα άλογα του Θεσμοφορίου της Πέλλας συνδέονται με την ανάθεση στο ιερό ξύλινων αρμάτων (που συσχετίζονται με την αρπαγή της Κόρης), ενώ οι αίγες με την κτηνοτροφία της περιοχής¹⁷.

Ο παιδαγωγός είναι από τις πλέον διαδεδομένες μορφές στην κοροπλαστική¹⁸ (εικ. 6). Η αλλαγή της αντίληψης για τη θέση των δούλων παιδαγωγών στην αθηναϊκή κοινωνία επηρεάζεται από την ξεχωριστή παρουσία τους ως εκπαιδευτών των παιδιών, αλλά και ως



Εικ. 4. Γυναικεία προτομή, ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Αρχές τελευταίου τέταρτου 4^{ου} αι. π.Χ.



Εικ. 5. Ειδώλιο τροφού από παιδικό τάφο, ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας, 350-325 π.Χ.

17. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 218 κ.ε.

18. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1983. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 230 κ.ε.



Εικ. 6. Ειδώλιο παιδαγωγού από παιδικό τάφο του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας, 350-325 π.Χ.

συμβούλων της οικογένειας στις τραγωδίες του Ευριπίδη, στη συνέχεια στα έργα της Νέας Κωμωδίας, κυρίως του Μενάνδρου, όπου οι σημαντικότεροι δούλοι είναι παιδαγωγοί και, τέλος, στους μίμους της ελληνιστικής εποχής. Ο μεγάλος αριθμός των ειδωλίων παιδαγωγών οφείλεται αναμφισβήτητα στην επίδραση των θεατρικών τύπων των παιδαγωγών στην τέχνη, στο αυξανόμενο ενδιαφέρον για τους φιλοσόφους - δασκάλους, που από το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. προκαλεί η ίδρυση φιλοσοφικών σχολών και η επίδραση των φιλοσοφικών αρχών στην καθημερινή ζωή, αλλά και στις νέες τάσεις της τέχνης για απεικόνιση θεμάτων της καθημερινότητας. Στα ειδώλια των παιδαγωγών των τάφων μπορεί να αναγνωρίσει κανείς τους αγαπητούς συντρόφους των νεκρών παιδιών, που τους συνοδεύουν στον άλλο κόσμο.

Μορφές του διονυσιακού κύκλου, όπως ο Πάνας, οι Κένταυροι και κυρίως οι Σιληνοί, απεικονίζονται συχνά στην κοροπλαστική¹⁹. Τα παραπάνω ειδώλια, όταν είναι κτερίσματα τάφων, σχετίζονται αναμφίβολα με τη λατρεία του χθόνιου Διονύσου, η οποία έχει πολλές φορές υποστηριχθεί με αφορμή την απεικόνιση σε ταφικά μνημεία διονυσιακών θεμάτων, που απηχούν την ελπίδα των θνητών για την αθανασία της ψυχής και την ευτυχισμένη μετά το θάνατο ζωή²⁰. Με τη λατρεία του χθόνιου Διονύσου και τα διονυσιακά μυστήρια συσχετίζεται και η ανεύρεση στους τάφους ειδωλίων ηθοποιών και θεατρικών προσωπειών. Έχει υποστηριχθεί όμως και η αγάπη ή η ενασχόληση του νεκρού με το θέατρο όσο ζούσε. Ειδώλια κωμικών ηθοποιών, που αποτελούν συχνά αναθήματα ιερών της Δήμητρας, έχουν σχετισθεί με τις αναφορές των πηγών στη διασκέδαση της θλίψης της θεάς μετά την απαγωγή της Κόρης.

Η απεικόνιση στην κοροπλαστική παράξενων μορφών με σκόπιμη την παραμόρφωση ορισμένων χαρακτηριστικών του προσώπου και του σώματος είτε για τη δήλωση μιας αναπηρίας είτε για πρόκληση αστεϊσμού εμφανίζεται στα πρώιμα κλασικά χρόνια και είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στα ελληνιστικά σε όλο τον ελληνικό κόσμο, στο πλαίσιο της επικράτησης νέων τάσεων στην τέχνη, με την εμφάνιση της ρωπογραφίας, τη νατουραλιστική απόδοση των ανθρώπινων μορφών και γενικά τη στροφή προς το άτομο και την καθημερινότητα²¹. Οι παραπάνω μορφές, που λειτουργούσαν αυθύπαρκτα, ως περίαπτα, αλλά και ως διακοσμητικά στοιχεία διαφόρων αντικειμένων, έχουν βρεθεί τόσο σε οικιστικά και θρησκευτικά κτήρια όσο και σε τάφους. Παριστάνονται άτομα κυρίως κατώτερων κοινωνικών τάξεων (δούλοι, ζητιάνοι, ηθοποιοί, βοσκοί, ψαράδες, τροφοί), άτομα με ειδικές παθολογικές καταστάσεις (νάνοι), αλλά και άτομα άλλων φυλών, κυρίως νέγροι ή άτομα με αφρικανικά χαρακτηριστικά. Οι παραπάνω μορφές έχουν ερμηνευθεί ως αποτροπαϊκές, αναθήματα αρρώστων ή θεραπευμένων ατόμων, μελέτες ασθενειών, μίμοι, απεικονίσεις επαιτών, αντικείμενα σχετιζόμενα με την αισχρολογία ή με τις προτιμήσεις του αγοραστικού κοινού των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων και άλλων φυλών. Η απόδοση αφρικανικών χαρακτηριστικών διαφόρων τύπων, γνωστή από την αρχαϊκή εποχή, είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στην ελληνιστική, κατά την οποία ήταν στενότερη η επαφή με τους ανθρώπους της αφρικανικής ηπείρου. Στα παραπάνω ειδώλια, όταν βρίσκονται σε τάφους, αποδίδεται προφυλακτικός - αποτροπαϊκός χαρακτήρας. Η αφιέρωσή τους απέβλεπε στην εξασφάλιση της προστασίας του νεκρού στον άλλο κόσμο.

Είναι προφανές από όλα τα παραπάνω ότι η κατανόηση του συμβολισμού των ειδωλίων, απόρροια των θρησκευτικών πεποιθήσεων και των λαϊκών δοξασιών της εποχής τους, δεν θα πάψει να απασχολεί την έρευνα. Με τα νέα ανασκαφικά στοιχεία, που έρχονται συνεχώς στο φως και εμπλουτίζουν την υπάρχουσα γνώση, είναι δυνατό να διαμορφωθούν νέες απόψεις, αλλά και να ενισχυθούν, να διαφοροποιηθούν ή και να ανατραπούν παλιότερες ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

19. *Olynthus* IV, 82. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 231 κ.ε.

20. Σισμανίδης 1997α, 214 κ.ε. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 228 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 231 κ.ε.

21. Πινιγιάτογλου 1993, 174 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 232 κ.ε.

ΟΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΠΕΧΤΣΗ

Η προσπάθεια απόδοσης σε πηλό ανθρώπινων μορφών, ζώων και πάσης φύσεως αντικειμένων πέρασε από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ποικίλα εξελικτικά στάδια: από το πλάσιμο στο χέρι της νεολιθικής εποχής, στη συνδυαστική χρήση του τροχού με μέρη χειροποίητα ή φτιαγμένα με πρωτόλειες μήτρες της ύστερης γεωμετρικής εποχής, μέχρι την αποκλειστική –ή τουλάχιστον την κυρίαρχη– χρήση της μήτρας από την κλασική εποχή, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη μαζική παραγωγή των παραγόμενων προϊόντων, των ειδωλίων, κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή.

Τα πήλινα ειδώλια της νεολιθικής εποχής πλάθονται από ένα κομμάτι πηλού - πυρήνα, ενώ τα πολυπλοκότερα αποτελούνται από περισσότερα προπλασμένα τμήματα τα οποία συνενώνονται με πηλό. Τα ειδώλια εσωτερικού κενού πλάθονται γύρω από ένα φθαρτό πυρήνα (ξύλινο;) ο οποίος καίγεται κατά την όπτηση και μόνο αποτυπώματά του είναι πιθανό να διακρίνονται. Ολόκληρη η επιφάνεια επικαλύπτεται συνήθως από λεπτή στρώση πηλού, ενώ η διακόσμηση μπορεί να είναι πλαστική, γραπτή, εμπίεστη ή εγχάρακτη¹ (εικ. 1).

Ο τροχός χρησιμοποιείται για την κατασκευή ειδωλίων από τη 2^η χιλιετία π.Χ. Τον 7^ο αι. π.Χ. στα τροχήλατα σώματα προσθέτουν, με ελεύθερο χέρι ή με μήτρα, τα υπόλοιπα βασικά μέρη του σώματος και τις επιμέρους λεπτομέρειες, ενώ συχνά διακοσμούνται κατά το πρότυπο της αντίστοιχης κεραμικής².

Σημείο-σταθμό στην κατασκευή των ειδωλίων αποτέλεσε η χρήση της μήτρας που, αν και διευκόλυνε την παραγωγική διαδικασία, σταδιακά οδήγησε στην εκφύλιση του παραγόμενου αποτελέσματος. Πρόκειται για μια τεχνική γνωστή στην Ανατολή από την 3^η χιλιετία π.Χ., που εισάγεται στην Ελλάδα μέσω της Κύπρου ή της Συρίας στα εργαστήρια της Μικράς Ασίας, της Ρόδου, της Κρήτης τον 7^ο αι., ενώ η χρήση της γενικεύεται τον 5^ο αι. π.Χ. Η μεγάλη περίοδος ακμής των ειδωλίων που κατασκευάζονται με μήτρα μπορεί να θεωρηθεί η ελληνιστική εποχή και μάλιστα ο ύστερος 4^{ος}, 3^{ος} και 2^{ος} αι. π.Χ. Τότε έχουμε τα πιο καλά παραδείγματα ειδωλίων για την κατασκευή των οποίων μπορεί να έχουν χρησιμοποιηθεί από μία έως και περισσότερες από δεκαπέντε μήτρες³.

Για την κατασκευή της μήτρας πλάθεται με το χέρι το πρόπλασμα, το χειροποίητο αγαλματίδιο από πηλό που ονομάζεται συνήθως πρωτότυπο ή αρχέτυπο. Πάνω σε αυτό το πρωτότυπο αποτυπώνονται με την πίεση υγρού πηλού οι μήτρες (καλούπια), που είναι συνήθως πήλινες και σπανιότερα γύψινες⁴. Τα ειδώλια αντίστοιχα κατασκευάζονται με την

1. Μαραγκού 1996, 146-152. Ορφανίδη 1996, 153-154. Ορφανίδη 1998, 111-113.

2. Jarosch 1994, 55-57.

3. Muller 1990, 439. Burn & Higgins 2001, 20.

4. Γύψινες μήτρες χρησιμοποιήθηκαν στην Αίγυπτο, την Αθήνα και αλλού από τον 3^ο αιώνα π.Χ. και επικρατούν στα ρωμαϊκά χρόνια. Η χρήση τους ανιχνεύεται από την ιδιότητά τους να αφήνουν μικρά εξογκώματα στην επιφάνεια των παραγόμενων από αυτές ειδωλίων, Αχειλαρά 2006, 36, με σημ. 87 όπου η αναλυτική βιβλιογραφία.



Εικ. 1. Βοόμορφη λαβή αγγείου,
αρ. κατ. 85, Σιταγροί.
Νεότερη νεολιθική εποχή.

πίεση λεπτής επιφάνειας πηλού⁵ μέσα στη μήτρα έτσι ώστε ο πηλός να φθάσει σε όλες τις εσοχές της, προκειμένου να αποτυπωθούν όλες οι λεπτομέρειες. Όταν η μήτρα στεγνώσει απομακρύνεται από το πρωτότυπο.

Από το ειδώλιο που παράγεται από την πρώτη αυτή μήτρα μπορεί με απλή διαδικασία να προκύψουν μία ή και περισσότερες νέες μήτρες. Είναι οι λεγόμενες μήτρες δεύτερης γενιάς, από τις οποίες αναπαράγονται δευτερογενείς εκμαγεύσεις⁶. Η διαδικασία αυτή μπορεί να επαναληφθεί διαδοχικά πολλές φορές, δηλαδή από το ειδώλιο ή τα ειδώλια της πρώτης δευτερογενούς εκμάγευσης να κατασκευαστούν μήτρες, που θα χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή άλλων ειδωλίων του ίδιου τύπου, τα οποία με τη σειρά τους θα λειτουργήσουν ως προπλάσματα για τη δημιουργία μιας επόμενης μήτρας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή διαδοχικών σειρών ειδωλίων, που μπορεί να επαναλαμβάνουν τον ίδιο τύπο σε βάθος χρόνου. Ωστόσο η πρακτική αυτή συνεπάγεται αφενός τη σταδιακή σμίκρυνση των ειδωλίων κάθε επόμενης σειράς, αφετέρου τη φθίνουσα πορεία της ποιότητάς τους, καθώς δεν αποτυπώνονται όλες οι λεπτομέρειες⁷. Προκειμένου να αποκατασταθεί μερικώς η εικόνα του ειδωλίου, ο κοροπλάστης προβαίνει στη χρήση εργαλείου για τον τονισμό των λεπτομερειών ή μπορεί και να προσθέσει κάποια στοιχεία, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διαφοροποιήσεις από σειρά σε σειρά ή και σε ειδώλια της ίδιας σειράς⁸ (εικ. 2-3).

Όταν το ειδώλιο είναι περίοπτο προέρχεται από 2 τουλάχιστον μήτρες, μία για κάθε όψη, κύρια και οπίσθια. Κατά περίπτωση μπορεί: ολόκληρη η πρόσθια όψη, δηλαδή το κεφάλι, το σώμα και η βάση (αν υπάρχει), να παράγεται από ενιαία μήτρα ή το κεφάλι να κατασκευάζεται ξεχωριστά και να είναι, ανάλογα με το μέγεθός του, συμπαγές ή κοίλο εσωτερικά⁹, ή ακόμη και η βάση να φτιάχνεται ξεχωριστά από το ειδώλιο. Η αρμογή της πρόσθιας και οπίσθιας επιφάνειας γίνεται κατά μήκος των πλευρών με αραιωμένο πηλό και όταν κρίνεται απαραίτητο ενισχύεται εσωτερικά με πρόσθετο πηλό. Εγχάρακτες γραμμώσεις που διακρίνονται ενίοτε σε μήτρες λειτουργούν ως «οδηγοί» για τη σωστή ένωση των δύο πλευρών¹⁰.

Η πίσω όψη μπορεί να είναι κατασκευασμένη με μήτρα ή με το χέρι. Στην πρώτη περίπτωση διακρίνουμε τρεις υποπεριπτώσεις: να αποδίδονται με λεπτομέρεια όλα τα ανατομικά ή ενδυματολογικά στοιχεία (αυτό συμβαίνει στα περίοπτα ειδώλια), να αποτυπώνεται συνοπτικά το περίγραμμα της μορφής ή τέλος να προκύπτει μια καμπύλη επιφάνεια αδιαμόρφωτη πλαστικά, που έχει αποκλειστικό ρόλο τη στήριξη του ειδωλίου. Όταν η πίσω όψη διαμορφώνεται με ελεύθερο χέρι λείπουν οι λεπτομέρειες και γίνεται προσπάθεια η επιφάνεια να είναι καλά λειασμένη¹¹. Για τη διαφυγή των ατμών που δημιουργούνται από το ψήσιμο του υγρού πηλού και την κυκλοφορία του θερμού αέρα, ο κοροπλάθος, άνοιγε στην πίσω πλευρά με τα δάχτυλα ή με αιχμηρό εργαλείο οπή αερισμού, προκειμένου να αποφευχθούν οι ρωγμές στην επιφάνεια. Οι οπές αερισμού μπορεί να είναι ορθογώνιες, τετράγωνες (συνήθως στα πρωιμότερα παραδείγματα) ωσειδείς, τοξοειδείς, κυκλικές, τριγωνικές ακόμη και ακανόνιστου σχήματος. Στα πρωιμότερα παραδείγματα καταλαμβάνουν μεγάλο τμήμα της πίσω επιφάνειας του ειδωλίου, ενώ όσο περνούν τα χρόνια μικραίνουν¹².

Η εσωτερική πλευρά των ειδωλίων σχηματίζεται αδρά και πολλές φορές διακρίνονται αποτυπώματα δακτύλων ή και ξένα στοιχεία που ο κοροπλάθος σπρώχνει προς τα μέσα στην προσπάθειά του να λειάνει την εξωτερική πίσω επιφάνεια¹³.

5. Uhlenbrock 1990β, 16. Burn & Higgins 2001, 18-19.

6. Muller 1997β, 452-456. Muller 2000, 92-96.

7. Η σμίκρυνση οφείλεται στη συρρίκνωση του πηλού των ειδωλίων κατά τις διαδικασίες του στεγνώματος και της όπτησης, βλ. Muller 2014, 67-68.

8. Muller 1996, 45-46.

9. Higgins 1967, 99. Uhlenbrock 1990β, 17.

10. Αχειλαρά 2006, 36.

11. Burn & Higgins 2001, 19. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 58-60.

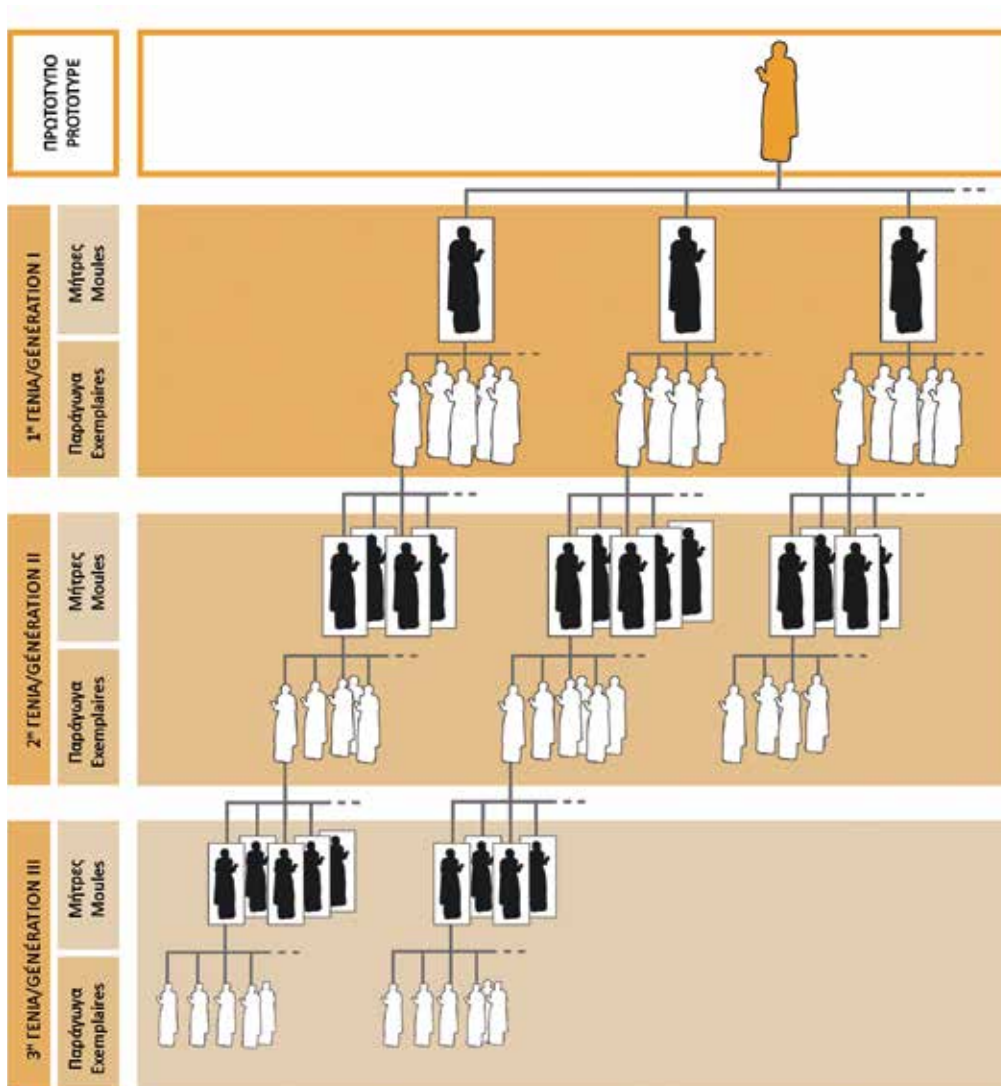
12. Ενδεικτικά για την οπή αερισμού Muller 1996, 38-39. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 78.

Burn & Higgins 2001, 19. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 61-62.

13. Πουλακάκης 2002, 52. Αχειλαρά 2006, 36.

Πριν από την όπτηση ο τεχνίτης έλεγχε και διόρθωνε τη στήριξη των ειδωλίων, τα οποία κατά περίπτωση μπορεί να στέκονται απλά στο ένδυμα που ανοίγει προς τα κάτω είτε να πατούν σε ειδικά διαμορφωμένη βάση. Αυτή μπορεί να είναι ορθογώνια, τετράγωνη, τραπεζιόσχημη, κυλινδρική, ελλειπτική, ακόσμητη ή πιο περίτεχνη, με ανάγλυφη, εγχάρακτη ή αυλακωτή διακόσμηση¹⁴.

Η χρήση περισσότερων της μίας μήτρας στο ίδιο ειδώλιο είχε ως αποτέλεσμα την παραγωγή ειδωλίων που φέρουν βασικά κοινά χαρακτηριστικά, αλλά διαφέρουν στις λεπτομέρειες. Έτσι μπορεί να ακολουθείται σε γενικές γραμμές ένα κοινό πρότυπο, αλλά να ξεφεύγει η παραγωγή από την τυποποίηση και να υπάρχει σχετική ελευθερία και ποικιλία στη δημιουργία¹⁵. Με τον τρόπο αυτό μπορούσε να εκφραστεί και η έμπνευση ή η φαντασία του κοροπλάθου και σε αυτήν οφείλεται η πολυφωνία στην απόδοση γνωστών από την μεγάλη πλαστική αγαλματικών τύπων. Επιπλέον λεπτομέρειες, όπως στεφάνια, κοσμήματα, φτερά, άνθη κλπ., μπορούσαν να είναι πλασμένα με το χέρι, ενώ την τελική πινελιά έβαζε συχνά ο καλλιτέχνης με τη χρήση εγχάραξης και χρώματος κατά την επεξεργασία του ειδωλίου. Με χάραξη με λεπτό εργαλείο γινόταν ο τονισμός χαρακτηριστικών όπως τα μάτια, τα δάχτυλα και οι λεπτές πτυχές¹⁶, ενώ με χρώμα βάφονταν τα μαλλιά, τα μάτια, τα χείλη, τα κοσμήματα, κλπ.



Εικ. 2. Θεωρητικό σχήμα αναπαραγωγής διαδοχικών σειρών ειδωλίων που προέρχονται από το ίδιο πρωτότυπο. (Σχέδιο R.-P. Disseaux ευγενική παραχώρηση Arthur Muller).

14. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 215. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 60. Αχειλαρά 2006, 38.
 15. Huysecom-Haxhi 2009, 93-119, 342-356.
 16. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 216-217.



Εικ. 3. Μήτρα προτομής Κυβέλης,
Όλυθος, κτήριο Ε, (Ολ. 254).
Αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Σε αντίθεση με την εικόνα της μονοχρωμίας που εισπράττουμε σήμερα από τα ειδώλια, το χρώμα έπαιζε σημαντικότατο ρόλο στην τελική μορφή τους. Μετά την όπτηση, συνήθως, το ειδώλιο καλυπτόταν συνολικά με ένα λευκό ή υπόλευκο επίχρισμα, το οποίο επιτελούσε διπλό έργο: αφενός κάλυπτε τις όποιες ατέλειες δεν είχε κατορθώσει να εξομαλύνει το χέρι του κοροπλάθου και αφετέρου αποτελούσε μια ενιαία βάση πάνω στην οποία θα απλώνονταν τα χρώματα της διακόσμησης, τα οποία ήταν ποικίλα και έντονα (κόκκινο, πράσινο, μπλε, κίτρινο, ρόδινο, γαλάζιο, μελανό κ.α.)¹⁷, ενώ σε πολύ ιδιαίτερες περιπτώσεις τμήματα του ειδωλίου –ή και ολόκληρο το ειδώλιο– ήταν επιχρυσωμένα.

Μετά το τελικό αυτό στάδιο του επιχρωματισμού τα ειδώλια ήταν κατάλληλα προς πώληση –όσα τουλάχιστον δεν ήταν συγκεκριμένες παραγγελίες– έτοιμα πια να αφήσουν τον χώρο κατασκευής τους και να διοχετευτούν στις αγορές.

17. Αχειλαρά 2006, 39 με αναλυτική βιβλιογραφία. Τζαναβάρη στον παρόντα τόμο.

ΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΟΥΚΟΥΒΟΥ

Τις τελευταίες δεκαετίες, στο πλαίσιο της συστηματικής έρευνας που αφορά στους καλλιτέχνες και τους τεχνίτες της αρχαιότητας, το ζήτημα του τεχνίτη των ειδωλίων προσελκύει μεγάλο ενδιαφέρον¹. Η αξιοποίηση των νέων δεδομένων της έρευνας πεδίου, η επανεξέταση των παλαιότερων ευρημάτων, αλλά και η διεπιστημονική συνεργασία έχουν διευρύνει σημαντικά τις γνώσεις μας για τον αρχαίο *κοροπλάθο* ή *κοροπλάστη*, τον τεχνίτη που συνδέεται με μια από τις διαχρονικότερες και πλουσιότερες παραγωγές του αρχαίου κόσμου.

Ο όρος *κοροπλάθος* συναντάται για πρώτη φορά τον 4^ο αι. π.Χ., ενώ το συνώνυμό του *κοροπλάστης*, που χρησιμοποιείται συχνότερα, είναι μεταγενέστερο. Σύμφωνα με τη Βίβλο, ο Θεός ήταν ο πρώτος κοροπλάστης, αφού δημιούργησε τον άνθρωπο με χρώμα από τη γη (Γεν. 2,7), ενώ κατά έναν ελληνικό μύθο, ο Προμηθέας δημιούργησε και αυτός το ανθρώπινο είδος από πηλό (Παυσανίας 10,4,4)².

Οι πρώτες τεχνικές που εφαρμόστηκαν για την κατασκευή των ειδωλίων (χειροποίητα και τροχήλατα) προϋποθέτουν έναν τεχνίτη με την πραγματική σημασία του όρου: το άτομο που με τη δημιουργική φαντασία και την τεχνική του ικανότητα πλάθει από την πρώτη ύλη ένα μοναδικό αντικείμενο³. Η εισαγωγή, ωστόσο, στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 7^{ου} αι. π.Χ. της τεχνικής της μήτρας θα αποτελέσει μια καινοτόμο τεχνολογική εξέλιξη που θα φέρει πραγματική επανάσταση. Τον 6^ο αι. π.Χ. η νέα τεχνική γενικεύεται, η παραγωγή των ειδωλίων γίνεται μαζική και κάθε ειδώλιο που παράγεται από μήτρα δεν είναι πλέον μοναδικό, αλλά ένα από τα πολλαπλά αντίτυπα. Τώρα, τα διάφορα στάδια της παραγωγής μπορούν να εκτελεστούν από περισσότερα άτομα. Οπωσδήποτε, στην κορυφή συνεχίζει να υπάρχει ο δημιουργός του πρωτότυπου αρχικού ειδωλίου, του αρχετύπου, από το οποίο θα εξαχθούν στη συνέχεια οι πρώτες μήτρες (καλούπια).

Οι καλλιτεχνικές και τεχνικές απαιτήσεις για τη δημιουργία ενός πρωτοτύπου οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αυτό αποτελεί έργο ενός καλλιτέχνη, μεταλλοτεχνίτη ή το πιθανότερο γλύπτη. Άλλα στάδια της παραγωγής, όπως η προετοιμασία του πηλού και το ψήσιμο απαιτούν την τεχνογνωσία ενός κεραμέα⁴. Το στάδιο της εκμάγευσης, ωστόσο, δεν προϋποθέτει ειδικές εγκαταστάσεις ή εξαιρετικές δεξιότητες: οποιοσδήποτε κατέχει μία μήτρα, η οποία αποτελεί πια το εργαλείο παραγωγής, μπορεί να αναπαράγει πιστά αντίγραφα. Οι τεχνίτες-εκμαγείς είναι βοηθητικό προσωπικό και δεν απαιτείται να έχουν έμπνευση και

1. Η σημαντική πρόοδος δεν αντικατοπτρίζεται μόνο στον μεγάλο αριθμό σχετικών μελετών, βλ. κυρίως τις πρωτοποριακές έρευνες του Arthur Muller (Muller 1996, 1997α, 1997β, 2000, 2014), αλλά και στη διοργάνωση θεματικών συνεδρίων, εργαστηρίων και εκθέσεων, βλ. ενδεικτικά *Tanagra* 2003. Muller & Lafli 2015 και 2016 με πλούσια βιβλιογραφία. Hugot, Huysecom-Haxhi & Muller 2016.
2. LSJ⁹ στη λ. κοροπλάθος, κοροπλάστης. Besques 1963, 5-7. Sanidas 2016, 18, σημ. 5.
3. Συνοπτικά για τις τεχνικές κατασκευής ειδωλίων βλ. Caubet 2009, 47-48 με βιβλιογραφία.
4. Uhlenbrock 1990β, 15. Barr-Sharrar 1990. Muller 2014, 70-71.



Εικ. 1. *Jean-Léon Gérôme*
French, 1824-1904
The Antique Pottery Painter:
Sculpturæ vitam insufflat pictura, 1893.

Ο Γάλλος ζωγράφος και γλύπτης δημιούργησε τον πίνακα στα χρόνια του 'πιρτετού' που είχε καταλάβει κοινό και συλλέκτες για τα πολύχρωμα γυναικεία ειδώλια που είχαν ανακαλυφθεί το 1870 στην Ταναγρα της Βοιωτίας, τις περίφημες Ταναγραίες. Η απεικόνιση του εσωτερικού ενός αρχαίου καταστήματος - εργαστηρίου, είναι αναμφίβολα επηρεασμένη από τον ρομαντισμό της εποχής, ωστόσο δεν φαίνεται να βρίσκεται πολύ μακριά από την πραγματικότητα. Πολλές φορές τα ανασκαφικά δεδομένα δείχνουν συσχετισμό καταστημάτων και εργαστηριακών χώρων κοροπλαστικής.

υψηλή εξειδίκευση. Από την άλλη, δεν είναι απαραίτητο να προμηθευτεί κανείς μήτρες μέσω εμπορίου. Κάθε ειδώλιο που διακινείται μπορεί να αποτελέσει δύναμη πρωτότυπο και είναι σχετικά απλό ένα κεραμικό εργαστήριο να παράγει από τα υπάρχοντα ειδώλια δικές του μήτρες και να προχωρήσει στην κατασκευή πανομοιότυπων ειδωλίων (δευτερογενής εκμάγευση)⁵.

Χαρακτηριστική είναι η απουσία γραπτών και εικονογραφικών πηγών για τους κοροπλάστες, σε αντίθεση με το πλούσιο υλικό που αφορά σε κεραμείς, γλύπτες και μεταλλοτεχνίτες⁶. Κατά συνέπεια, η ανασκαφική έρευνα είναι αυτή που μπορεί να προσφέρει τις μόνες πληροφορίες για το περιβάλλον όπου δημιουργούσε ο τεχνίτης, τον εξοπλισμό που χρησιμοποιούσε, αλλά και για την τυχόν συνύπαρξή του με άλλους τεχνίτες.

Δυστυχώς ο εντοπισμός των εργαστηριακών χώρων της κοροπλαστικής δεν είναι εύκολος, καθώς εγκαταστάσεις και εξοπλισμός είναι κοινός με τα εργαστήρια κεραμικής⁷. Τα

5. Βλ. Muller 1997β, 453-456. Βλ. και την ενδιαφέρουσα περίπτωση ειδωλίου από τον Βόλο, ειδικά κατασκευασμένου για την παραγωγή νέων μητρών, Hornung-Bertemes, Kassab Tezgör & Muller 1998.
6. Besques 1963, 7-9. Για παραστάσεις τεχνιτών στην αγγειογραφία βλ. Χατζηδημητρίου 2005.
7. Huguenot 2012, 193. Sanidas 2016, 19-20. Σανίδας, στον παρόντα τόμο.

κριτήρια που συνήθως χρησιμοποιούνται για να ταυτίσουν έναν χώρο ως κοροπλαστικό εργαστήριο είναι η ύπαρξη εγκαταστάσεων για την προετοιμασία του πηλού, κλιβάνων για την όπτηση, καθώς και η ανεύρεση μητρών και ειδωλίων. Ωστόσο, μέχρι σήμερα δεν έχει αποκαλυφθεί ένας χώρος που να περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω και να μπορεί να χαρακτηριστεί με βεβαιότητα ως αμιγώς κοροπλαστικό εργαστήριο. Υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι τα στάδια της εγχειρηματικής αλυσίδας εκτελούνταν σε διαφορετικούς χώρους. Κάποιες εργασίες, όπως το αρχικό στάδιο της προετοιμασίας του πηλού, αλλά και το τελικό, της όπτησης των ειδωλίων, πραγματοποιούνταν σε κεραμικά εργαστήρια, που διέθεταν τις κατάλληλες εγκαταστάσεις. Ωστόσο, μήτρες και χρώματα για την επιζωγράφιση των ειδωλίων έχουν αποκαλυφθεί και σε χώρους όπου η πρωτεύουσα χρήση δεν είναι εργαστηριακή, λ.χ. σε δωμάτια οικιών της Ολύμπου ή σε καταστήματα σε αγορές πόλεων, όπως η Πέλλα⁸. Είναι φανερό ότι η τεχνική της μήτρας επέτρεπε να εκτελούνται συγκεκριμένα στάδια της παραγωγής, όπως η εκμάγευση ή η επιζωγράφιση, σε χώρους που η αρχική χρήση τους δεν ήταν εργαστηριακή. Σε αυτές τις εργασίες θα μπορούσαν να απασχοληθούν και βοηθητικά χέρια, γυναίκες και νεαρά άτομα (εικ. 1).

Το πρακτικό αποτέλεσμα του καταμερισμού των σταδίων παραγωγής είναι ο πολλαπλασιασμός των εργαστηρίων και η διαφοροποίησή τους ως προς την εξειδίκευση και το μέγεθος⁹. Υπάρχουν τα δημιουργικά εργαστήρια με εξειδικευμένη παραγωγή ειδωλίων που χαρακτηρίζονται από πρωτοτυπία, άριστη ποιότητα και πρωτογενείς εκμαγεύσεις. Άλλη κατηγορία αποτελούν τα εργαστήρια που βασίζονται στην αναπαραγωγή των υπαρχόντων τύπων με τη χρήση έτοιμων μητρών μέσω του εμπορίου¹⁰ ή με δευτερογενείς εκμαγεύσεις. Εδώ συναντούμε πολλά αντίγραφα δεύτερης γενιάς ή μεταγενέστερων γενεών, με αποτέλεσμα τη συνεχή απόβλεια ποιότητας.

Στη συνεχή παραγωγή και αναπαραγωγή είναι φυσικό οι τεχνίτες να προχωρούν και σε νέες παραλλαγές με συνδυασμούς, προσθήκες ή αλλαγές¹¹. Ένας κοροπλάστης λ.χ. μπορεί να τροποποιήσει πριν από το ψήσιμο ένα ειδώλιο που έχει παράγει από μία μήτρα, ώστε μετά το ψήσιμο αυτό να χρησιμεύσει ως δευτερεύον πρότυπο για έναν καινούργιο παραλλαγμένο τύπο. Με αυτόν τον απλό και ανέξοδο τρόπο μπορούν να αυξήσουν την παραγωγή τους, προσαρμόζοντας την στις απαιτήσεις της τοπικής πελατείας. Τέλος, μπορεί να έχουμε μια μορφή οικοτεχνίας: ευκαιριακή παραγωγή όπου η εκμάγευση γίνεται στο σπίτι, όπου φυσικά δεν υπάρχουν οι τεχνικές εγκαταστάσεις προετοιμασίας του πηλού και όπτησης. Ο αριθμός των ατόμων σε αυτήν την περίπτωση μπορεί να είναι πολύ μικρός, 2-3 άτομα είναι αρκετά, καθώς ο πηλός αγοραζόταν έτοιμος από έναν κεραμέα, ο οποίος αναλάμβανε και το ψήσιμο των ειδωλίων μετά το στέγνωμά τους¹². Έτσι, ένα πρωτότυπο έργο μικροτεχνίας μεταλλάχθηκε σε προϊόν μαζικής παραγωγής και αναπαραγωγής (εικ. 2). Τηρουμένων των αναλογιών, μπορούμε να μιλήσουμε για μια «παγκοσμιοποίηση» στην κοροπλαστική: ένας τύπος ειδωλίου που δημιουργείται σε ένα εργαστήριο μπορεί στη συνέχεια να εμφανιστεί σε δεκάδες σημεία, ακόμη και πολύ απομακρυσμένα¹³.

Αντίθετα από την κεραμική, όπου οι υπογραφές τεχνιτών παρουσιάζονται πολύ πρώιμα, στην ειδωλοπλαστική πρέπει να φτάσουμε στην ύστερη ελληνιστική εποχή για να συναντήσουμε τις πρώτες υπογραφές. Αυτές χαράσσονται πάνω στις μήτρες και τα ειδώλια, ωστόσο οι υπογραφές δεν ανήκουν συνήθως στους ίδιους τους τεχνίτες αλλά στους ιδιοκτήτες των μεγάλων εργαστηρίων, αποτελώντας ένα σήμα κατατεθέν¹⁴ (εικ. 3).



Εικ. 2. Μήτρα ειδωλίου, αρ. κατ. 181 και σύγχρονο εκμαγείο, εργαστηριακός χώρος Αγοράς Πέλλας. Αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

8. Muller 2014, 68-75.

9. Muller 2000, 97-102. Sanidas 2016, 26-28, 30, πίν. 1.

10. Uhlenbrock 1990β, 16 με σημ. 23.

11. Nicholls 1952, 224-226. Muller 1990, 441-444.

12. Muller 2014, 75-76.

13. Caubet 2009, 48-50. Για ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα βλ. Huyssecom 2000. Γενικά για τους μηχανισμούς διάδοσης των τύπων των ειδωλίων και μια κριτική ανασκόπηση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων του θέματος, βλ. Uhlenbrock 2016β.

14. Besques 1963, 18-19. Kassab 1988. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 65-67, με βιβλιογραφία. Για τη Θεσσαλονίκη βλ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη στον παρόντα τόμο.

Τα εργαστήρια που αναπτύσσονται σε όλο τον ελληνικό κόσμο αξιοποιούν τις επιρροές των μεγάλων καλλιτεχνικών κέντρων του αρχαίου κόσμου, αλλά και τυχόν τοπικές παραδόσεις. Εδώ η εφευρετικότητα και η τεχνική ικανότητα του κοροπλάστη γίνονται φανερές από τους συνδυασμούς ή τις μετατροπές που εφαρμόζει σε ήδη καθιερωμένους τύπους, τον βαθμό που παρακολουθεί το ευρύτερο καλλιτεχνικό γίνεσθαι και τα μηνύματα της εποχής, ενώ σημασία έχει και η ετοιμότητά του να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του αγοραστικού κοινού. Είναι ωστόσο φανερό ότι το εμπόριο μητρών και ειδωλίων¹⁵ και η δυνατότητα αναπαραγωγής οποιουδήποτε τύπου δημιουργούν μεγάλες δυσκολίες στη διάκριση εγχώριων και εισαγόμενων ειδωλίων και την απόδοσή τους σε εργαστήρια με βάση τις μορφολογικές συγγένειες, όπως συνηθίζουμε στη γλυπτική ή την κεραμική¹⁶. Στην κοροπλαστική η 'ταύτιση' ενός κοροπλάστη και η σύνδεσή του με συγκεκριμένο εργαστήριο είναι δυνατή μόνο μέσω της μελέτης των τεχνικών χαρακτηριστικών των ειδωλίων. Αυτά αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο δούλευε και φέρουν τη σφραγίδα του δημιουργού τους.

Οι σύγχρονες προσεγγίσεις, ωστόσο, δεν περιορίζονται στον ρόλο του αρχαίου κοροπλάστη στην κατασκευή των ειδωλίων. Διερευνούν την κοινωνική και οικονομική του ταυτότητα, τη σχέση του με τους άλλους αρχαίους τεχνίτες, τον ρόλο που έπαιζε στη διαμόρφωση ενός εικαστικού λεξιλογίου, τη συμβολή του στη διαμόρφωση της λαϊκής θρησκευτικότητας, αλλά και τη συμμετοχή του στα καλλιτεχνικά και εμπορικά δίκτυα. Η προσέγγιση της φυσιογνωμίας του αρχαίου κοροπλάστη αποτελεί χωρίς αμφιβολία μια επίπονη διαδικασία που μας αποκαλύπτει έναν τεχνίτη με πολλά και διαφορετικά πρόσωπα¹⁷. Πρόκειται, ωστόσο, για μια γοητευτική αναζήτηση που μας προσφέρει ένα ακόμη κομμάτι από την πολυδιάστατη όψη του αρχαίου κόσμου.



Εικ. 3. Ειδώλιο ηθοποιού με υπογραφή στην πίσω πλευρά: Αλεξάνδρου (ΜΘ 11601), Θεσσαλονίκη, 2^{ος} αι. μ.Χ.

15. Besques 1978, 622-626.

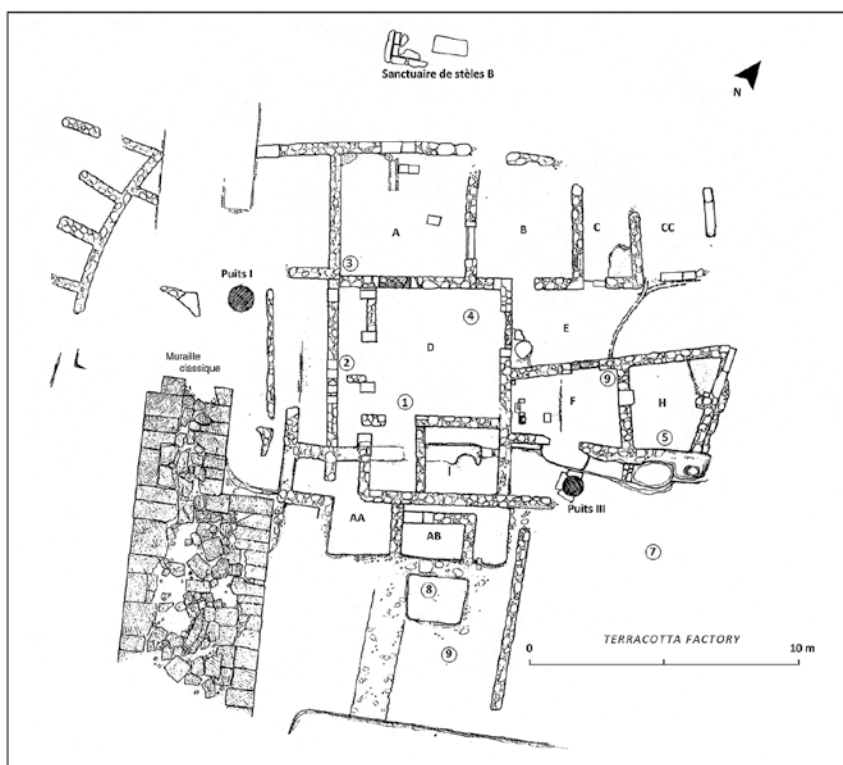
16. Muller 1990, 442-444.

17. Muller 2014, 79-80.

ΤΑ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΗΣ

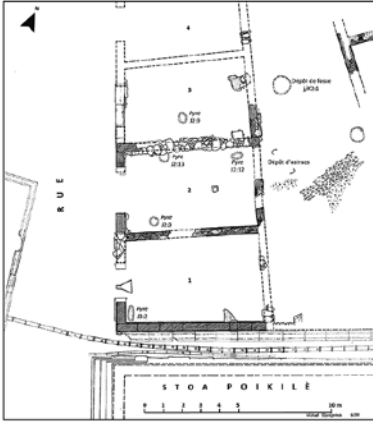
ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΝΙΔΑΣ

Η κοροπλαστική παραγωγή περιλαμβάνει, καθώς οι ορισμοί ποικίλλουν, ένα ευρύ φάσμα προϊόντων από τα διάφορων τύπων ειδώλια μέχρι τα πλαστικά αγγεία ή ακόμη και τα μικύλλα, ειδικά σε περιπτώσεις που κατασκευάζονταν με μήτρα. Όπως είναι κοινώς αποδεκτό, ο συγκεκριμένος παραγωγικός τομέας στην αρχαία Ελλάδα εκδηλώνεται στο πλαίσιο της ευρύτερης κεραμικής παραγωγής ήδη κατά τη γεωμετρική εποχή¹. Η επικράτηση της μήτρας στην αρχαϊκή εποχή ως κυρίαρχης, αν και όχι μοναδικής, τεχνικής δεν αποτελεί καθαυτόν παράγοντα αυτονόμησης των εργαστηρίων κοροπλαστικής από αυτά της υπόλοιπης κεραμικής. Παράλληλα, η σύνδεση της παραγωγής με την πλαστική δημιουργία αφορά κατ' ουσίαν μόνο την αρχική φάση μιας κοροπλαστικής σειράς, αυτήν της κατασκευής του πρωτοτύπου². Στη συνέχεια, η τεχνική επιτρέπει στον καθένα που μπορεί να χειριστεί τον *κέραμο* να παράγει πηλίνους ή, αργότερα, και γύψινους *τύπους* (μήτρες) και κατά συνέπεια ειδώλια, προτομές, κ.τ.λ.



Εικ. 1. Κόρινθος. Terracotta Factory: εργαστήριο κοροπλαστικής και μικύλων αγγείων (Sanidas 2013, 135, εικ. 53, κατά A. Newhall Stillwell, *Corinth XV* 1, 1948, πίν. 52).

1. Muller 2014.
2. Για τις τεχνικές αναλυτικά, Muller 1996, 34-47.



Εικ. 2. Αθήνα: καταστήματα βόρεια της Ποικίλης Στοάς (Sanidas 2013, 86 και 60, εικ. 19, κατά J.Mck. Camp, *Hesperia* 72, 2003, 248, εικ. 8).

Ως προς το εργασιακό πλαίσιο, πάλι, είναι γενικά αδύνατο να πραγματευτεί κανείς –τουλάχιστον πειστικά– το θέμα με όρους εργαστηρίων κατά την έννοια της παραγωγικής μονάδας όπως θα το εννοούσε κανείς σήμερα («επιχείρηση», κ.τ.λ.) Αυτήν την προσέγγιση δεν την επιτρέπουν ούτε η αρχαία πραγματικότητα αλλά ούτε και τα ευρήματα. Όπως έχει πολύ σωστά γραφτεί η έννοια του σταθερού επαγγέλματος είναι πολύ σχετική στις κοινωνίες αυτές³.

Αν ρίξει τώρα κανείς μια ματιά στα αρχαιολογικά contexts, τουλάχιστον σε αυτά που είναι δημοσιευμένα και σχολιασμένα, μπορούν να εντοπιστούν ορισμένα χαρακτηριστικά. Έτσι παρόλη τη σύνδεση της κοροπλαστικής με την αγγειοπλαστική παραγωγή, κάποια ευρήματα ήδη από την αρχαϊκή εποχή δείχνουν να μην συνδέονται καθόλου με την αγγειοπλαστική (π.χ. Άργος, Ακράγαντας, κ.τ.λ.)⁴. Τέτοιες τάσεις ανεξαρτητοποίησης ή εξειδίκευσης της κοροπλαστικής διαφαίνονται περισσότερο στην κλασική και ακόμη περισσότερο στην ελληνιστική εποχή⁵.

Αρχικά η «εξειδίκευση» δεν φαίνεται να εφαρμόζεται σε σχέση με την τεχνική της μήτρας, αλλά περισσότερο με το μέγεθος και κυρίως με τον προορισμό και ειδικότερα με την αναθηματική πράξη, αλλά φυσικά και την κτέριση των νεκρών, καθώς τέτοιου είδους πλαίσια έχουν παράσχει ειδώλια και μικύλλα αγγεία (Άργος, Κόρινθος: εικ. 1). Οι χρήσεις αυτές δεν επιτρέπουν σε καμία περίπτωση να δημιουργηθεί σταθερή ζήτηση αλλά παρεμβαίνουν με καθοριστικό τρόπο μια και διέπονται από επαναλαμβανόμενη περιοδικότητα και σχετικά συγκεκριμένο εικονολόγιο. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις τουλάχιστον, η κοροπλαστική μπορεί να διεξάγεται με κάποια σταθερότητα. Ωστόσο, θα πρέπει να αποφευχθεί η υπερεμνημία των δεδομένων. Έτσι η ύπαρξη τέτοιων ευρημάτων δεν σημαίνει αυτόματα ότι οι εν λόγω χειροτέχνες εργαζόνταν μόνο εκεί και παρήγαγαν μόνο τέτοιου είδους αντικείμενα. Η άλλη τάση, που συνδέεται περισσότερο με τη χρήση της μήτρας, δείχνει να κυριαρχεί στην ελληνιστική εποχή, οπότε εργαστήρια προϊόντων με μήτρα (αγγεία, ειδώλια, λυχνάρια, κ.τ.λ.) δείχνουν σε αρκετές περιπτώσεις να διαχωρίζονται από αυτά όπου γίνεται χρήση τροχού (π.χ. Φέρες)⁶.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η παρουσία κοροπλαστικών εργαστηρίων κοντά σε ιερά και νεκροπόλεις δεν αποτελεί έκπληξη παρά μια αναμενόμενη πρακτική. Αντίθετα, ειδικά από την ύστερη κλασική περίοδο και έπειτα, αξιοπρόσεκτη είναι η παρουσία εργαστηριακών ευρημάτων στον αστικό και άμεσο περιαστικό χώρο, τα οποία παρουσιάζουν διαφόρων ειδών ιδιαιτερότητες. Τα ευρήματα αυτά θέτουν βασανιστικά το ζήτημα της χωροοργάνωσης της εγχειρηματικής αλυσίδας του πηλού στα πλαίσια της κοροπλαστικής. Αριθμός από μήτρες και ποσότητες πηλού που βρίσκονται μέσα σε καταστήματα όπως στην Αθήνα (εικ. 2) και την Πέλλα, τις περισσότερες φορές χωρίς κλιβάνους, αφήνουν να εννοηθεί ότι αφενός ο καθαρισμός, αφετέρου το ψήσιμο μπορεί να πραγματοποιούνταν αλλού, πιθανώς σε άλλους χώρους του ίδιου εργαστηρίου ή και σε άλλα εργαστήρια, αγγειοπλαστικά, με τα οποία οι εν λόγω κοροπλάστες συνεργάζονταν. Δεν υπάρχει απόλυτη τεκμηρίωση που να ενισχύει μια από τις δύο αναφερόμενες εκδοχές, οι οποίες είναι πιθανό να υπήρξαν εκ παραλλήλου. Από την άλλη κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει ύπαρξη μικρών κλιβάνων εντός των καταστημάτων, όπως μας δείχνει το υστεροελληνιστικό παράδειγμα αγγειοπλαστικών της Μοργκαντίνας αλλά και το πρόσφατο, ρωμαϊκό βέβαια, από την Πομπηία⁷. Μικροί κλιβανοί μέσα σε αστικά εργαστήρια κοροπλαστικής έχουν βρεθεί στην Αθήνα, τη Δήλο ή την Ηράκλεια της Λουκανίας⁸. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να υποτεθεί και για καταστήματα με μήτρες και πηλό που όμως γνώρισαν πολλαπλά επίπεδα χρήσης όπου τα νεότερα έσβησαν τα αρχαιότερα ίχνη. Αντίστοιχα ερωτήματα τίθενται και για ευρήματα σε «οικιακούς» χώρους όπως στην

3. Feyel 2006, 392-394.

4. Για το Άργος, Ψαρά 2006. Γενικά βλ. Sanidas 2013, 194-197. Sanidas 2016.

5. Sanidas 2013, 194-197, 218-219. Muller 2014, 74-75.

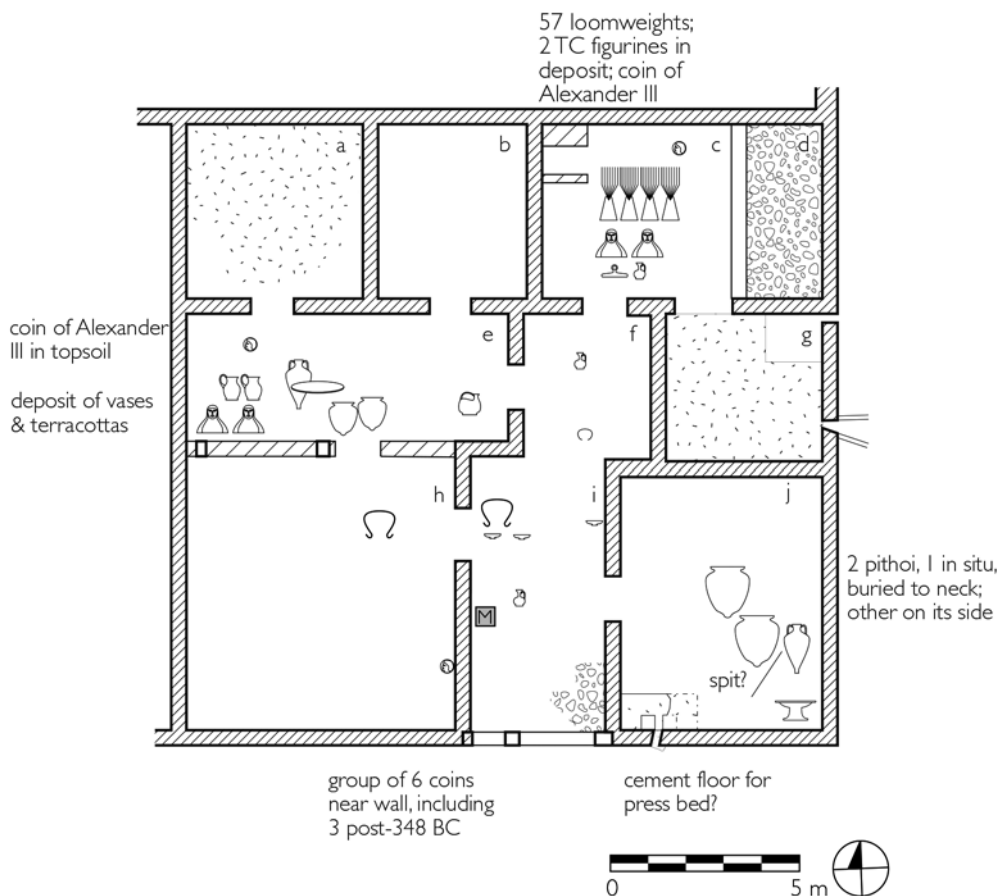
6. Doulgeri-Intzesiloglou 1997. Γενικά, βλ. Muller 2014 και Sanidas 2016, 20.

7. Cuomo di Caprio 1992, 26, σημ. 59. Cavassa κ.ά. 2015. Γενικά, Pisani 2012.

8. Sanidas 2016, 26 και 30, πίν. 1.

Όλυθο (εικ. 3), τα Άβδηρα ή στην Άλο της Θεσσαλίας⁹. Εδώ, όπως και αλλού, θεωρήθηκε ότι επρόκειτο για αποθήκευση των μητρών και όχι για χώρο εργασίας, αλλά το παράδειγμα της Κορίνθου (Terracotta Factory) αντικρούει την άποψη αυτή (εικ. 1).

Σε γενικές γραμμές, μετά την εξάπλωση της τεχνικής με μήτρα, η κλασική και η ελληνιστική περίοδος χαρακτηρίζονται από μια έντονη παρουσία της κοροπλαστικής παραγωγής, είτε αυτόνομα είτε σε συνδυασμό με την αγγειοπλαστική, ενώ η ένταξη στον χώρο δηλώνει μια όλο και μεγαλύτερη προσπάθεια προσέγγισης της πελατείας (αγορές, ιερά, νεκροπόλεις) κάτι το οποίο δεν αφήνει ανεπηρέαστη τη διάθρωση των εργαστηρίων. Έτσι, γενικά, ενώ κάποιες τάσεις φαίνονται να ενισχύονται κατά περιόδους, δεν διαφαίνεται κυρίαρχο πρότυπο οργάνωσης, στα πλαίσια πάντα των αρχαίων μοντέλων παραγωγής.



Εικ. 3. Όλυθος, οικία Β i 5: πιθανό εργαστήριο κοροπλαστικής (Cahill 2002, 254, εικ. 56).

9. Cahill 2002, 253-255, εικ. 56. Muller 2014. Sanidas 2016, 23, 26-27 και 30, πίν. 1.



Ειδώλιο Αθηνάς, αρ. κατ. 122.

Η ΠΟΛΥΧΡΩΜΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ

Η χρωματική διακόσμηση των πήλινων ειδωλίων, η *κόσμησις*¹, αποτελούσε το τελευταίο μέρος στη διαδικασία της κατασκευής τους, μετά την όπτησή τους στον κλίβανο. Οι ταφονομικές συνθήκες διατήρησής τους, τα οικιστικά δηλαδή στρώματα και το περιβάλλον των τάφων όπου ανακαλύπτονται, δεν ευνοούν τη διατήρηση των χρωμάτων και η αρχική τους εμφάνιση τελικά απομειώνεται². Ωστόσο, όταν η διατήρησή τους είναι καλή, αποδεικνύεται ότι ο χρωματισμός τους σε συνδυασμό με την επιχρύσωση, αναδεικνύουν αυτές τις ταπεινές πήλινες δημιουργίες σε αριστουργηματικά έργα της κοροπλαστικής τέχνης³.

Ο χρωματισμός των ειδωλίων ακολουθεί την ίδια αντίληψη διακόσμησης με τη μεγάλη γλυπτική⁴: αποσκοπεί να αποδώσει το ροδαλό παιδικό πρόσωπο και το σκουρόχρωμο των ανδρών⁵, να τονίσει την ανοιχτόχρωμη γυναικεία επιδερμίδα, να δώσει έκφραση στα χαρακτηριστικά του προσώπου, να υπογραμμίσει το περίγραμμα των ματιών και το χρώμα των χειλιών, να αναδείξει την πλούσια και πολυτελή γυναικεία ενδυμασία και, τέλος, να τονίσει κοσμήματα και στεφάνια, καθώς και τα ριπίδια και τους καθρέφτες τους, σύμβολα της κοκεταρίας⁶.

Η διεργασία αυτή, που διαφοροποιεί, παράλληλα, όμοια μεταξύ τους ειδώλια του ίδιου εργαστηρίου και καλύπτει ατέλειες, δεν εφαρμόζεται, ωστόσο, στα ειδώλια που κατασκευάζονται στο πλαίσιο μιας μαζικής παραγωγής⁷. Ο χρωματισμός τους προϋποθέτει, άλλωστε, κάποιες ιδιαίτερες δεξιότητες του κατασκευαστή τους, που αφορούν στον συνδυασμό των χρωμάτων και στη μετάβαση από τη μια χρωματική κλίμακα στην άλλη, την *αρμογή*, και προϋποθέτει έναν επιπλέον εργαστηριακό εξοπλισμό σε χρώματα και χρωστικές, παράγοντες που επιβαρύνουν το κόστος παραγωγής⁸.

ΣΥΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΧΡΩΜΑΤΩΝ

Η σύσταση των χρωστικών που χρησιμοποιούνται διερευνάται με φυσικοχημικές μεθόδους, όπως η φασματοσκοπία μRaman και η μέθοδος του φθορισμού ακτίνων Χ (XRF), που επιτρέπουν την ταύτιση των ανόργανων υλικών⁹. Όμοιες μέθοδοι εφαρμόζονται στον βορειοελλαδικό χώρο για τον ζωγραφικό διάκοσμο των τάφων και των έργων της γλυπτικής¹⁰. Αποδεικνύεται ότι διακοσμούνται με κυρίως καθαρά φυσικά ανόργανα χρώματα¹¹, έχουν

1. Σχετικά με το καλλιτεχνικό και θρησκευτικό περιεχόμενο του όρου, Yfantidis 1984, 136-137. Bourgeois 2010.
2. *Corinth* XVIII. 4, 13-14. Rumscheid 2006, 369-375.
3. Bourgeois, Jeammet & Pagès-Camagna 2012-2013, 485-486.
4. Brinkmann & Koch-Brinkmann 2003, 15 κ.ε. Blume 2015, 87 κ.ε.
5. Yfantidis 1984, 62.
6. Ζερβουδάκη 2002, 224. Μπρεκουλάκη 2012. Blume-Jung 2016, 150.
7. Huysecom-Haxhi 2009, 31-32.
8. Muller 2014, 3.
9. Πρβλ. Κακαμανούδης 2012, 5-6. Για τα ειδώλια από την Πύδνα, Νούλας 2014, 410.
10. Για τα πλεονεκτήματα της μεθόδου, Bourgeois & Jockey 2007, 174.
11. Τζαναβάρη 2002, 138. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005, 60-61, 152-154, 185-203. Bourgeois & Jockey 2007, 175-176. Κακαμανούδης 2012, 12-18, 150-155.



Εικ. 1. Πήλινη προτομή, αρ. κατ. 356.
Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

ανιχνευτεί, ωστόσο, και οργανικές βαφές από φύκια, το ριζάρι, κόκκινη φυτική βαφή (*Rubia tinctorum* και *Rubia peregrina*) και η κογχιλίνη, χρωστική που λαμβάνεται από το έντομο *Porphyrophora hameli* Brandt¹². Οι σκούροι ή ανοικτότεροι χρωματικοί τόνοι πραγματοποιούνται με την ανάμειξη των χρωμάτων ή την επίθεσή τους σε επάλληλα στρώματα¹³. Το αιγυπτιακό μπλε ή αζουρίτης, η κύανος των αρχαίων πηγών¹⁴, είναι η μοναδική τεχνητή ανόργανη χρωστική. Με την ανάμειξή του με ώχρες και άνθρακα δημιουργούνται οι διαβαθμίσεις του γαλάζιου χρώματος. Για το λευκό χρώμα, που είτε εφαρμόζεται ως υπόστρωμα για την επίθεση των χρωμάτων και τη δημιουργία μιας λείας και ομοιόμορφης χρωματικά επιφάνειας, είτε ως χρώμα, χρησιμοποιείται καθαρός ασβεστίτης, ενώ για το μαύρο συνήθως οργανικός άνθρακας. Με την ανάμειξη των δύο αυτών χρωστικών και του αιγυπτιακού μπλε επιτυγχάνονται οι αποχρώσεις του γκρι.

Στη θέση του ασβεστίτη χρησιμοποιείται, επίσης, το λευκό του μολύβδου (κερουσίτης)¹⁵. Γαιώδεις ώχρες, όπως ο γκαϊτίτης και ο αιματίτης ανιχνεύονται αντίστοιχα στο κίτρινο και στο κόκκινο χρώμα, με την κίτρινη ώχρα να χρησιμοποιείται και ως υποκατάστατο της επιχρύσωσης. Για την απόδοση του έντονου κόκκινου εφαρμόζεται ένα υψηλό κόστους υλικό, η κιννάβαρις (ορυκτός θειούχος υδράργυρος). Το ιώδες χρώμα είναι συνδυασμός κυανού και ρόδινου, ενώ οι αποχρώσεις του ρόδινου και του ιώδους προκύπτουν από την ανάμειξη κόκκινης ώχρας, ασβεστίτη και αιγυπτιακού κυανού. Οι καστανοί τόνοι προκύπτουν από την ανάμειξη κίτρινης και κόκκινης ώχρας, λευκού και μαύρου χρώματος. Για το πράσινο χρώμα, τέλος, επιλέγεται ο σπάνιος και ακριβός μαλαχίτης¹⁶.

ΜΙΑ ΣΥΝΘΕΤΗ ΤΕΧΝΙΚΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗΣ: Ο ΧΡΥΣΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΥΧΡΩΜΙΑ

Την πολύχρωμη εμφάνιση των ειδωλίων συμπληρώνει η επιχρύσωση, η χρήση της οποίας στα βορειοελλαδικά εργαστήρια αποδεικνύεται σχετικά περιορισμένη. Πρόκειται για την εφαρμογή ενός εξαιρετικά λεπτού φύλλου χρυσού, το οποίο δεν εφαρμόζεται απευθείας στην επιφάνεια του αντικειμένου, αλλά σε ενδιάμεσα στρώματα σιδηρούχων χρωμάτων, όπως το κίτρινο, το πορτοκαλί και το κόκκινο¹⁷. Στις πηγές αναφέρονται «*ἀγαλμάτων ἐγκαυσταὶ καὶ χρυσωταὶ καὶ βαφεῖς*», που φαίνεται ότι αποτελούν ανεξάρτητα επαγγέλματα¹⁸. Ο χρυσός φωτίζει στοιχεία της κόσμησης των γυναικείων μορφών, ενώτια, διαδήματα, περιδέραια και ψέλλια, και διακοσμεί τις απολήξεις των ρούχων. Ίχνη του που αποκαλύπτονται κατά καιρούς σε ειδώλια υποδηλώνουν την κάλυψη, ορισμένες φορές, όλης της επιφάνειάς τους με φύλλο χρυσού, τεχνική που δημιουργούσε την εντύπωση ενός ολόχρυσου ή μπρούτζινου αγαλματίου. Ένα άλλο μετάλλιο στοιχείο που αξιοποιείται για τη δήλωση κοσμημάτων σε ειδώλια που βρέθηκαν στη Βέροια είναι ο «*απαστράπτων*» κασσίτερος¹⁹. Πρόκειται για ένα μέταλλο το οποίο δεν οξειδώνεται στην ατμόσφαιρα, ενώ το αργυρόλευκο χρώμα του δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται για άργυρο. Ειδώλια αυτής της ποιότητας εκτιμάται ότι δεν απευθύνονται σε κοινούς αγοραστές, αλλά στους εύπορους πελάτες των εργαστηρίων.

Η χρωματική τελειότητα ορισμένων ειδωλίων και η άριστη τεχνική διαδικασία που ακολουθείται, δημιουργεί το ερώτημα ποιος επιμελείται εντέλει τον χρωματισμό τους στο πλαίσιο ενός εργαστηρίου. Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τη σύνθετη αυτή εργασία

12. Jeammet 2014, 209. Τις πληροφορίες οφείλω στην χημικό Σβ. Βιβένκο.

13. Besques 1963, 27-28. Brécoulaki 2006, 444-449. Brinkmann 2007, 73-76. Bourgeois 2007. Bourgeois & Jockey 2007, 180. Κακαμανούδης 2012, 155-157.

14. Θεόφρ. Περί λίθων, 55. Κακαμανούδης 2012, 21-23.

15. Bourgeois & Jockey 2007, 181. Για τη σύσταση του υποστρώματος ανά κοροπλαστικό εργαστήριο, Bourgeois, Jeammet & Pagès-Camagna 2012-2013, 509-510.

16. Η εξακρίβωση της σύστασης των χρωμάτων είναι δυνατόν να τεκμηριώσει την απόδοση των ειδωλίων σε συγκεκριμένα εργαστήρια, Brécoulaki 2006, 425-429. Bourgeois & Jockey 2007, 187-188.

17. Yfantidis 1984, 121, 149. Brécoulaki 2006, 430-432. Για τη διαδικασία της χρύσωσης στα ειδώλια, Bourgeois, Jeammet & Pagès-Camagna, 2012-2013. Για την επιχρύσωση στα ειδώλια της Πριήνης, Rumscheid 2006, 375 και στα γλυπτά της Δήλου, Bourgeois & Jockey 2004-2005, Bourgeois & Jockey 2007.

18. Yfantidis 1984, 131-132, 149. Manzelli 1994, 125.

19. Kotitsa & Schüssler 2002.

αναλαμβάνει ειδικός ζωγράφος²⁰ και άλλοι ότι ζωγράφος είναι ο δημιουργός του ειδωλίου. Ορισμένες αδεξιότητες που έχουν διαπιστωθεί οδήγησαν στην υπόθεση ότι είτε αποτελούσε ένα πρώτο στάδιο εκπαίδευσης των κοροπλάθων ή μια γυναικεία και παιδική δραστηριότητα στο πλαίσιο μιας μικρής οικογενειακής επιχείρησης²¹.

Από το πλούσιο ρεπερτόριο της κοροπλαστικής παραγωγής θα σταθούμε στον εντυπωσιακό χρωματισμό των γυναικείων προτομών²², που τονίζει καταρχήν τα μάτια, τα ροδαλά μάγουλα και τα κόκκινα χείλη (εικ. 1). Το αποτέλεσμα συμπληρώνουν τα μαύρα, κόκκινα, καστανά και ξανθά βαμμένα μαλλιά, που υποδηλώνουν την πραγματική συνήθεια να τα βάφουν με φυτικά χρώματα, χέννα και indigo²³. Εξίσου εντυπωσιακή είναι και η ψηλή στεφάνη, διακοσμημένη με βλαστούς, ανθέμια και ρόδακες, και τα γυναικεία κοσμήματα. Το τελικό αποτέλεσμα συμπληρώνουν πολύχρωμοι χιτώνες και ιμάτια, στολισμένα με σπειρομαϊάνδρους και ανθέμια και κρόσσια²⁴, ενώ κόκκινο χρώμα τονίζει τα άνθη και τους καρπούς που κρατούν στα χέρια, σύμβολα της αναγέννησης που υπόσχονται.

Στις Ταναγραίες τη γυναικεία επιδερμίδα καλύπτει στιλπνό ρόδινο ή λευκό χρώμα και τα χαρακτηριστικά του προσώπου τονίζονται με καστανό, κόκκινο και μαύρο²⁵. Κόκκινο, ρόδινο ή πορτοκαλί τονίζουν τα χείλη και τις παρειές, ενώ καστανό και κίτρινο καλύπτουν τα μαλλιά. Το κίτρινο χρώμα επιλέγεται συνήθως ως φθηνότερη λύση έναντι του ακριβότερου χρυσού για την απόδοση των πλούσιων κοσμημάτων που στολίζουν τις γυναικείες μορφές. Τέλος, τα χρωματισμένα πράσινα φύλλα των στεφανιών στα μαλλιά μιμούνται στεφάνια πλεγμένα από φυσικά φυλλάματα με κόκκινα και ροζ λουλούδια. Εντυπωσιακότερος είναι ο χρωματισμός των ενδυμάτων τους: ο χιτώνας είναι γαλάζιος ή λευκός, με μια γαλάζια ζώνη στη μέση και απλές γραπτές γαλανές, ρόδινες και πράσινες ταινίες στην παρυφή του. Εντυπωσιακότερο είναι, ωστόσο, το γαλάζιο ή το ρόδινο ιμάτιο, το ρούχο που σχηματίζει, άλλωστε, και τις πλουσιότερες πτυχές. Τέλος, ο χρωματισμός των υποδημάτων μιμείται την απόχρωση του φυσικού δέρματος με το οποίο είναι κατασκευασμένα (εικ. 2).

Η πολυχρωμία των ειδωλίων δεν εξαντλείται στις θεϊκές και τις ανθρώπινες μορφές, αλλά επεκτείνεται στα ειδώλια των μικρών ζώων της αυλής, όπως οι πετεινοί με τα κόκκινα φτερά, το λοφίο και το λειρί, αλλά και το κίτρινο ράμφος (εικ. 3).



Εικ. 2. Ειδώλιο γυναικείας μορφής, Ποτίδαια Χαλκιδικής (ΜΘ 12362). Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.



Εικ. 3. Ειδώλιο πετεινού, αρ. κατ. 359. 330-300 π.Χ.

20. Στη Δήλο υποστηρίζεται ότι οι ίδιοι καλλιτέχνες χρωμάτιζαν τα γλυπτά και τα ειδώλια, Bourgeois, Jockey & Karydas 2007, 652.

21. Muller 2014, 8.

22. Macédoine antique 2011, 554, αρ. 349 [Κ. Rhomiopoulou]. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 240-244, εικ. 673-682.

23. Rumscheid 2006, 375.

24. Πρβλ. Blume-Jung 2016, 153.

25. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 62-64. Kassab Tezgör 2007, 235-238. Lilimpaki-Akamati 2011. Macédoine antique 2011, 375, αρ. 234 [Κ. Sismanidis], 377, αρ. 236 [Μ. Lilimpaki-Akamati], 437-438, αρ. 273 [Μ. Lilimpaki-Akamati]. Αχειλαρά, Φωστηρίδου & Βιβιένκο υπό έκδοση.



Πλακίδιο με μορφή Σφίγγας,
αρ. κατ. 318.

Η ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

STÉPHANIE HUYSECOM-HAXHI & ARTHUR MULLER

ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Η παραγωγή του ιδιαίτερα ποικίλου εικονολογίου¹ της αρχαϊκής κοροπλαστικής βρίσκεται στο σταυροδρόμι της παράδοσης και της καινοτομίας, των τεχνικών περιορισμών και μιας αυξανόμενης ζήτησης. Πράγματι, η σταδιακή επιστροφή της ευημερίας από τον 7^ο αι. π.Χ. αυξάνει τις απαιτήσεις για την παραγωγή ειδωλίων ποιότητας που θα προορίζονταν για τα ιερά και τους τάφους. Το αποτέλεσμα ήταν οι παλιές τεχνικές κατασκευής, δηλαδή το πλάσιμο με το χέρι, που ασκείται ήδη στη νεολιθική περίοδο, και το πλάσιμο στον τροχό, γνωστό στη μινωική Κρήτη και τη μυκηναϊκή Ελλάδα, να εξαντλήσουν τις δυνατότητές τους στα εργαστήρια κεραμικής, τα οποία υιοθέτησαν την τεχνική της μήτρας².

Η τεχνική με τον τροχό χρησιμοποιείται ακόμη συχνά στον 7^ο αι. π.Χ. για την κατασκευή μεγάλων κοίλων ειδωλίων³, που ψήνονται εύκολα. Απαιτεί όμως τις ειδικευμένες δεξιότητες του αγγειοπλάστη - ζωγράφου (εικ. 1). Το πλάσιμο με το χέρι απαιτεί δημιουργικές ικανότητες και οι δυσκολίες στο ψήσιμο που σχετίζονται με τον συμπαγή χαρακτήρα των ειδωλίων είναι περιοριστικές για το μέγεθός τους. Τα πιο ευμεγέθη προϊόντα πλάθηκαν σε σανιδόμορφο σώμα, συμπληρωμένο με πρόσθετα τμήματα (εικ. 2). Αυτή η τεχνική έχει, ωστόσο, χρησιμοποιηθεί σε διάφορες περιοχές μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.

Η τεχνική της μήτρας, που εφευρέθηκε στη Μέση Ανατολή ήδη στην 3^η χιλιετία π.Χ., εμφανίζεται στην Ελλάδα στον 7^ο αι. π.Χ., προφανώς μέσω της Κύπρου. Τεκμηριώνεται για πρώτη φορά στην Ιωνία και την Κρήτη. Η μήτρα επιτρέπει την εύκολη μαζική παραγωγή ειδωλίων καλής ποιότητας, μεγάλων διαστάσεων, και κοίλων, που δεν κυδουνεύουν στο ψήσιμο (εικ. 3B). Ως κατάλληλη τεχνική απάντηση στην αυξανόμενη ζήτηση, η καινοτομία αυτή επικράτησε σύντομα κατά τον 6^ο αι. π.Χ., με σημαντικές συνέπειες: την τυποποίηση αλλά και την ευρύτερη διάδοση των ειδωλίων και των μητρών, καθώς και την αναπαραγωγή μέσω της δευτερογενούς εκμάτευσης. Έτσι διαμορφώθηκε μια κοινή γλώσσα όσον αφορά στις μορφές και τον συμβολισμό των τύπων⁴.

ΚΕΝΤΡΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΤΩΝ ΣΤΥΛ

Πολλά παραγωγικά κέντρα διακρίνονται από τον τρόπο απεικόνισης των σωμάτων και των προσώπων, από τις χειροτεχνικές παραδόσεις και από το εικονολογικό τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά καθορίζουν ξεκάθαρα αναγνωρίσιμες τεχνοτροπίες ορισμένων κέντρων: μεταξύ άλλων, αναφέρουμε στην κυρίως Ελλάδα, τη Βοιωτία και την Κόρινθο, που έμειναν για μακρό χρονικό διάστημα πιστές στις παραδόσεις και τις τεχνικές τους, την Αττική, πιο ανοιχτή σε εξωτερικές επιδράσεις, και στην ανατολική Ελλάδα, τη νότια Ιωνία και τη Ρόδο.

1. Winter 1903. Hamdorf & Leitmeier 2014.
2. Muller 2014.
3. Jarosch 1994, 55-57.
4. Muller 2000, 92-96.



Εικ. 1. Τροχήλατο ειδώλιο, 7^{ος} αι. π.Χ.
(Πηγή: Jarosch 1994, πίν. 49).

Η Βοιωτία προτίμησε για μακρά περίοδο την παραδοσιακή χειροποίητη τεχνική. Από το 625 ως το 550 π.Χ. περίπου, τα εργαστήρια διακοσμούν τα προϊόντα τους με τη μελαμβαφή τεχνική, πριν το ψήσιμο. Εκτός από λίγα τροχήλατα γυναικεία ειδώλια, πρόκειται αφενός για μικρές αδρές μορφές γυναικών, ιππέων και αλόγων, αφετέρου κυρίως για πιο ευμεγέθεις όρθιες και, σπανιότερα, ένθρονες γυναικείες μορφές. Αυτές οι τελευταίες, παρουσιάζουν ένα σανιδόμορφο σώμα με τριγωνικές προεκτάσεις στη θέση των βραχιόνων και φέρουν πόλο με ελικοειδή διακόσμηση στο μέτωπο (εικ. 2). Μετά το 550 π.Χ. το πρόσωπο των σανιδόμορφων ειδωλίων κατασκευάζεται συχνά με μήτρα, ενώ ο πόλος γίνεται πιο περίτεχνος. Η μεγαλύτερη διαφορά με την προηγούμενη φάση είναι ότι πλέον διακοσμούνται μετά το ψήσιμο με εντονότερη πολυχρωμία. Στο πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ., μια μεγάλη ποικιλία από οικιακές δραστηριότητες (μαγειρική, ζύμωμα κ.ά.) και άλλες καθημερινές σκηνές (γραφή, κουρείο, κρεοπωλείο) συνιστούν ένα ιδιαίτερα πρωτότυπο σύνολο, ενώ ταυτόχρονα τα βοιωτικά εργαστήρια υιοθετούν εντέλει την τεχνική της μήτρας, για να αντιγράψουν εισαγμένα ειδώλια⁵.

Μαζί με τα εξ ολοκλήρου χειροποίητα ή μικτής τεχνικής ειδώλια, τα κορινθιακά εργαστήρια κατασκεύαζαν μαζικά μικρά συμπαγή ειδώλια με απλή μήτρα, με επίπεδη πίσω όψη: όρθιες κόρες, ένθρονες γυναίκες με πτηνά, σφίγγες με λεπτό πρόσωπο, πυκνή βαθμιδωτή κόμμωση και στεφάνη και τέλος πλαγγόνες, είναι τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία του κορινθιακού εικονολογίου⁶.

Τα αττικά εργαστήρια είναι γνωστά κυρίως από τα ευρήματα της Ακρόπολης, κυρίως ένθρονες γυναίκες και όρθιες κόρες, της περιόδου 520-480 π.Χ., και από αυτά της Βραυρώνας, με πιο ποικίλο εικονολόγιο. Τα αναγνωρίζουμε από τα τεχνικά τους χαρακτηριστικά, ειδικά την ποιότητα του πηλού και της όπτησης, αλλά και τη διαφορετική τεχνική που χρησιμοποιούν στην εκμάγευση: κατασκευή αρχικά ενός συμπαγούς ειδωλίου και στη συνέχεια δημιουργία της απαραίτητης για την όπτηση κοίλανσης. Με τη δική τους ιδιαίτερη παράδοση –στα στέρεα διαμορφωμένα σώματα, σχήματα ενδυμάτων και κομμώσεων– συνδυάζουν, στα πρόσωπα, διάφορες επιρροές από την Ιωνία, την Κόρινθο και την Πάρο, για να δημιουργήσουν μια εκλεκτική πρωτότυπη τεχνοτροπία, την οποία τονίζει η ζωηρή λεπτομερής πολυχρωμία⁷.

Τα προϊόντα των εργαστηρίων της νότιας Ιωνίας, με πρώτα αυτά της Μιλήτου και της Σάμου, διακρίνονται από την απόδοση των σωμάτων, με πλαδαρές φόρμες, και αυτή των πλατιών προσώπων με τα μακρόστενα αμυγδαλωτά μάτια, αλλά κυρίως από την τεχνική κατασκευής με διπλή μήτρα (εικ. 3B). Αυτή η τεχνική κάνει την εμφάνισή της στο τελευταίο τέταρτο του 7^{ου} αι. στη Σάμο και τη Μίλητο και διαδίδεται ευρέως κατά το πρώτο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. χάρη στη μαζική εξαγωγή των ιωνικών προϊόντων: πρώτα τα πλαστικά μελαμβαφή αγγεία (γυναικείες προτομές, ανδρικά κεφάλια με κράνος), έπειτα, από το 570 π.Χ. και μετά, το ανανεωμένο εικονολόγιο στο οποίο κυριαρχούν οι κόρες με πτηνό, οι κούροι με χιτών, οι ένθρονες γυναίκες ή ακόμη οι συμποσιαστές, σε μορφή ειδωλίων ή μυροδοχείων⁸. Λίγο αργότερα προστίθενται οι μεγάλες γυναικείες προτομές, πάντα κατασκευασμένες με απλές μήτρες⁹. Οι τύποι αυτοί, που διαδόθηκαν ευρέως, και η τεχνική της διπλής μήτρας υιοθετήθηκαν και αναπαράχθηκαν με δευτερογενείς εκμαγεύσεις στις περιοχές όπου εκτεινόταν η εμπορική εμβέλεια της ανατολικής Ελλάδας αλλά και σε άλλες, επιδεικτικές εξωτερικών επιδράσεων. Διαμορφώθηκε έτσι μια πραγματική «κοινή» σε όλο τον ελληνικό κόσμο, στη Μεσόγειο και τον Εύξεινο Πόντο¹⁰.

5. Higgins 1986, 71-96. Szabó 1994. Hamdorf & Leitmeier 2014, 44-82.

6. *Corinth XV.2*. Hamdorf & Leitmeier 2014, 90-95

7. Nicholls 1982. Mitsopoulos-Leon 2009. Hamdorf & Leitmeier 2014, 82-90.

8. Walter-Karydi 1997. Hamdorf & Leitmeier 2014, 28-44.

9. Croissant 1983, 33-180.

10. Muller 2000, 99-102. Huysecom 2000.

Αρχαϊκές εικονιστικές τερακώττες (ειδώλια, πλαστικά αγγεία, προτομές) έχουν βρεθεί σε μεγάλες σχετικά ποσότητες στη Μακεδονία (Αιανή, Αρχοντικό, Σίνδος, Άκανθος και αλλού)¹¹ και σε μικρότερο βαθμό στη Θράκη, κυρίως σε τάφους, σπανιότερα σε ιερά, όπως στη Θάσο και τη Νεάπολη (Καβάλα)¹². Από τη Θάσο του 7^{ου} αι. π.Χ. δεν γνωρίζουμε παρά ελάχιστα πλαστικά αγγεία και ειδώλια, χειροποίητα ή τροχήλατα¹³ καλύτερα τεκμηριωμένα είναι τα επείσακτα αντικείμενα από τις Κυκλάδες, την Αιολίδα και την Ιωνία. Ορισμένες θασιτικές δημιουργίες προστίθενται προς το τέλος του αιώνα αυτού. Λίγα κορινθιακά αντικείμενα, πλαστικά αγγεία των μέσων του 6^{ου} αι. π.Χ., όπως και πλαγγόνες, καθώς και σχετικώς περισσότερα αττικά προϊόντα, προς τα τέλη του αιώνα, είναι προφανώς επίσης εισαγωγές (στη Θάσο, την Άκανθο, τη Σίνδο και αλλού). Αντίθετα, οι ιωνικοί τύποι, στοιχεία της «κοινης» που αναφέρθηκε παραπάνω, κυριαρχούν σε όλες τις θέσεις της Μακεδονίας από τις αρχές του 6^{ου} αι. π.Χ. μέχρι το τέλος της περιόδου. Στη Θάσο, μαζί με τις άφθονες εισαγωγές από την Ιωνία, τεκμηριώνεται και μια ντόπια παραγωγή. Πρόκειται για απλές αναπαραγωγές των ιωνικών τύπων αλλά και για εκλεκτικές «επανεκδόσεις», που διαδίδονται τουλάχιστον στη ζώνη επιρροής της Θάσου. Αλλού στη Μακεδονία, υποστηρίζεται συχνά η ύπαρξη ντόπιων αναπαραγωγών, αλλά μένει να τεκμηριωθεί παραπέρα με αναλύσεις πηλών ή με ανασκαφές εργαστηρίων. Η καλή ποιότητα των ταφικών ειδωλίων θα μπορούσε να οδηγήσει στον χαρακτηρισμό τους ως εισαγωγές. Η ντόπια παραγωγή δεν είναι, ωστόσο, λιγότερο πιθανή στην πράξη, είναι εύκολο για τους κεραμείς να αναπαράγουν επείσακτα ειδώλια. Όπως και να έχει, τα πιθανά εργαστήρια της Μακεδονίας δεν δημιούργησαν ιδιαίτερο στυλ. Όσο για τη χρήση και την ερμηνεία των ειδωλίων στη Μακεδονία, δεν αλλάζει κάτι σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΦΡΑΖΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Παντού στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, τα ειδώλια βρίσκονται συχνότερα σε ιερά, κυρίως γυναικείων θεοτήτων όπως η Άρτεμις, η Δήμητρα και οι Νύμφες, αλλά και, σε μικρότερο βαθμό, σε τάφους *άωρων*, αυτών δηλαδή που πέθαναν πρόωρα. Το αρχαϊκό εικονολόγιο κυριαρχείται ευρέως από τις ένθρονες γυναικείες μορφές, τις όρθιες κόρες και τις προτομές, από τη μια, και από τους συμποσιαστές και τους ενδεδυμένους κούρους, από την άλλη. Παρόλη την απουσία χαρακτηριστικών συμβόλων, οι περισσότεροι ερευνητές συνεχίζουν να ταυτίζουν τα ειδώλια αυτά με θεότητες: αδιαφοροποίητες απεικονίσεις των θεοτήτων στις οποίες ήταν αναθήματα ή οι οποίες φρόντιζαν στον τάφο για το πέρασμα του νεκρού στον κάτω κόσμο. Οι πολυάριθμες γυναικείες προτομές θα παρέπεμπαν στην αναπαράσταση της Ανόδου της Κόρης και θα αντιπροσώπευαν γενικότερα τις χθόνιες θεότητες.

Σήμερα, ωστόσο, τείνουμε να αναγνωρίσουμε αυτούς τους κοινούς εικονογραφικούς τύπους ως συμβατικές απεικονίσεις θνητών προσώπων ανάλογα με τη θέση τους στην κοινωνία και την οικογένεια, σύμφωνα με τη γενική τάση της ελληνικής τέχνης να κωδικοποιεί την εικόνα. Μια ολοκληρωμένη εκδοχή της τάσης αυτής βρίσκεται, κατά την αρχαϊκή περίοδο, στο οικογενειακό σύνταγμα του Γενέλεω από τη Σάμο: ο συμποσιαστής απεικονίζει τον οικογενειάρχη με όλα τα κοινωνικά προνόμιά του, η ένθρονη γυναίκα τη νόμιμη σύζυγο, μητέρα και οικοδέσποινα, η όρθια κόρη τη μελλοντική νύμφη, ο κούρος τον νέο εν γενέσει ενήλικο πολίτη (εικ. 3). Όσο για τις προτομές, ερμηνεύονται πλέον ως συντομυμένη παράσταση των γυναικών στις διάφορες κοινωνικές τους θέσεις: η απουσία ή η παρουσία νυφικού στεφάνου ή πέπλου, που συχνά συνδυάζονται, διακρίνουν την *πάρθενο* ή την *έφηβη*, τη *νύμφη* ή τη νεόνυμφη και τη *γυνή* ή ολοκληρωμένη γυναίκα μετά τον τοκετό¹³.

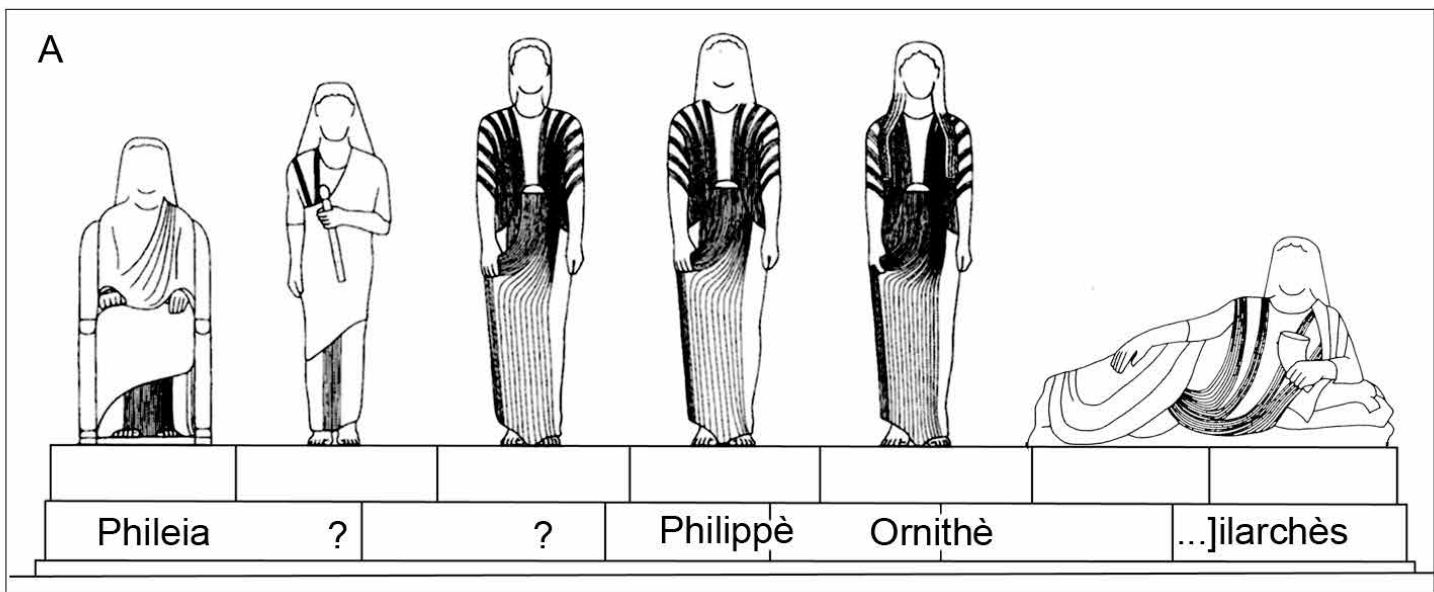
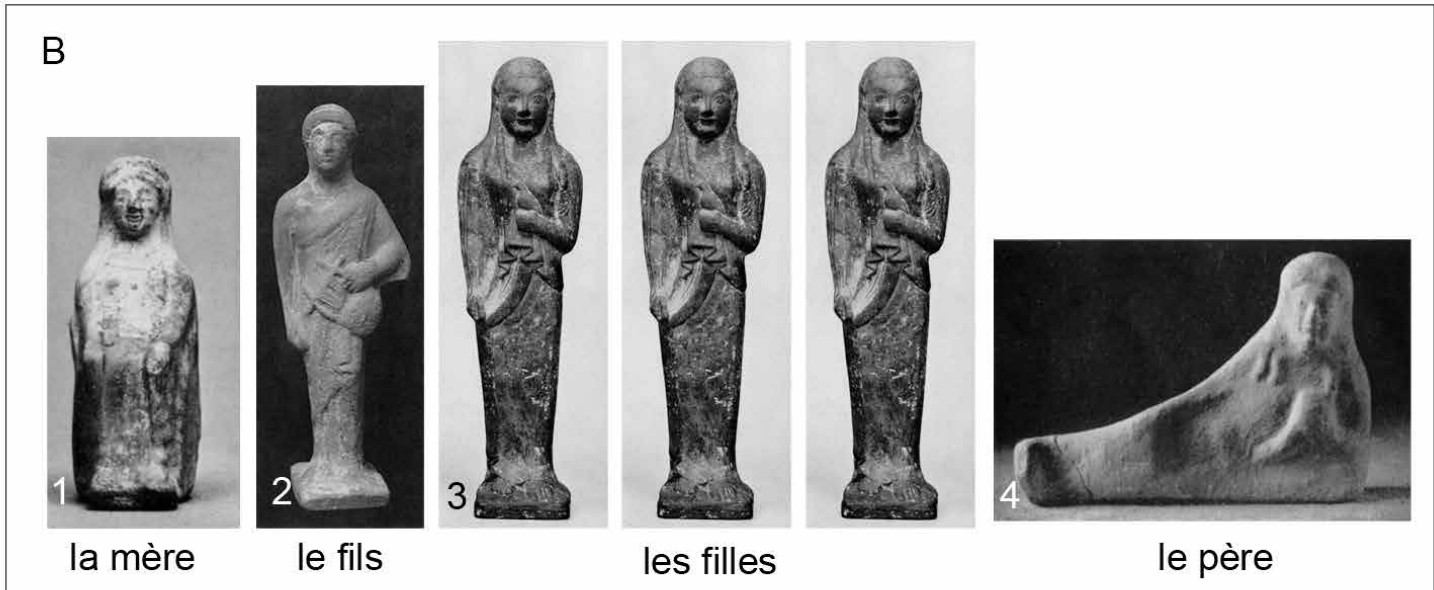


Εικ. 2. Γυναικείο χειροποίητο ειδώλιο από τη Βοιωτία, 575-550 π.Χ. (Πηγή: Hamdorf & Leitmeier 2014, 328).

11. Σίνδος 1985. Χρυσόστομου & Χρυσόστομου 2014. Trakosopoulou 2016.

12. Weill 1985. Huysecom-Haxhi 2009. Prokova 2014.

13. Muller 2009.



Εικ. 3. Συμβατικές απεικονίσεις της κοινωνικής και οικογενειακής θέσης στη μεγάλη και μικρή πλαστική του 6^{ου} αι. π.Χ.: αντιστοιχίση μεταξύ του συντάγματος του Γενέλεω στη Σάμο και διαφόρων ειδωλίων από τη Ρόδο (Πηγή: Muller 2009, 89, εικ. 2).

Οι αρχαίοι ανέθεταν τα ειδώλια αυτά, αλλά και πολλά άλλα που συμβόλιζαν την εκπαίδευση των νέων, τον γάμο και τη γονιμότητα, στα ιερά των θεοτήτων που προστάτευαν το πέρασμα των νέων από τη μια κοινωνική θέση στην άλλη, πιθανότατα κατά τις διαβατήριες τελετές που συνόδευαν τις αλλαγές αυτές. Το ειδώλιο αντιπροσωπεύει κατά κάποιο τρόπο τον αναθέτη, στο νέο καθεστώς του, και τον τοποθετεί μόνιμα υπό την προστασία της θεότητας. Ως κτερίσματα στους τάφους νέων, από τους οποίους ο θάνατος στερήσει την κοινωνική ολοκλήρωση της ενηλικίωσης, τον γάμο και τον τοκετό, τα ειδώλια αυτά, ως εικονική προβολή του πώς θα έπρεπε να είχε εξελιχθεί, έδιναν μία συμβολική αποζημίωση για τη στέρηση αυτών που οι παραδοσιακές κοινωνίες θεωρούσαν τα σημαντικότερα στη ζωή¹⁴.

14. Huysecom-Haxhi & Muller 2015.

ΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ

ARTHUR MULLER

Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της, η Θάσος υπήρξε ένα σημαντικό κέντρο παραγωγής κοροπλαστικής. Η σπουδαιότητά του όμως έγινε γνωστή μόλις εδώ και μισό αιώνα χάρη στα ευρήματα από τα ιερά της αρχαίας πόλης. Αντίθετα, οι ανασκαφές δεν έχουν ακόμη φέρει στο φως κανένα εργαστήριο. Έτσι, δεν μπορούμε για την ώρα να χαρακτηρίσουμε την κοροπλαστική της Θάσου παρά μόνο μέσω των προϊόντων της.

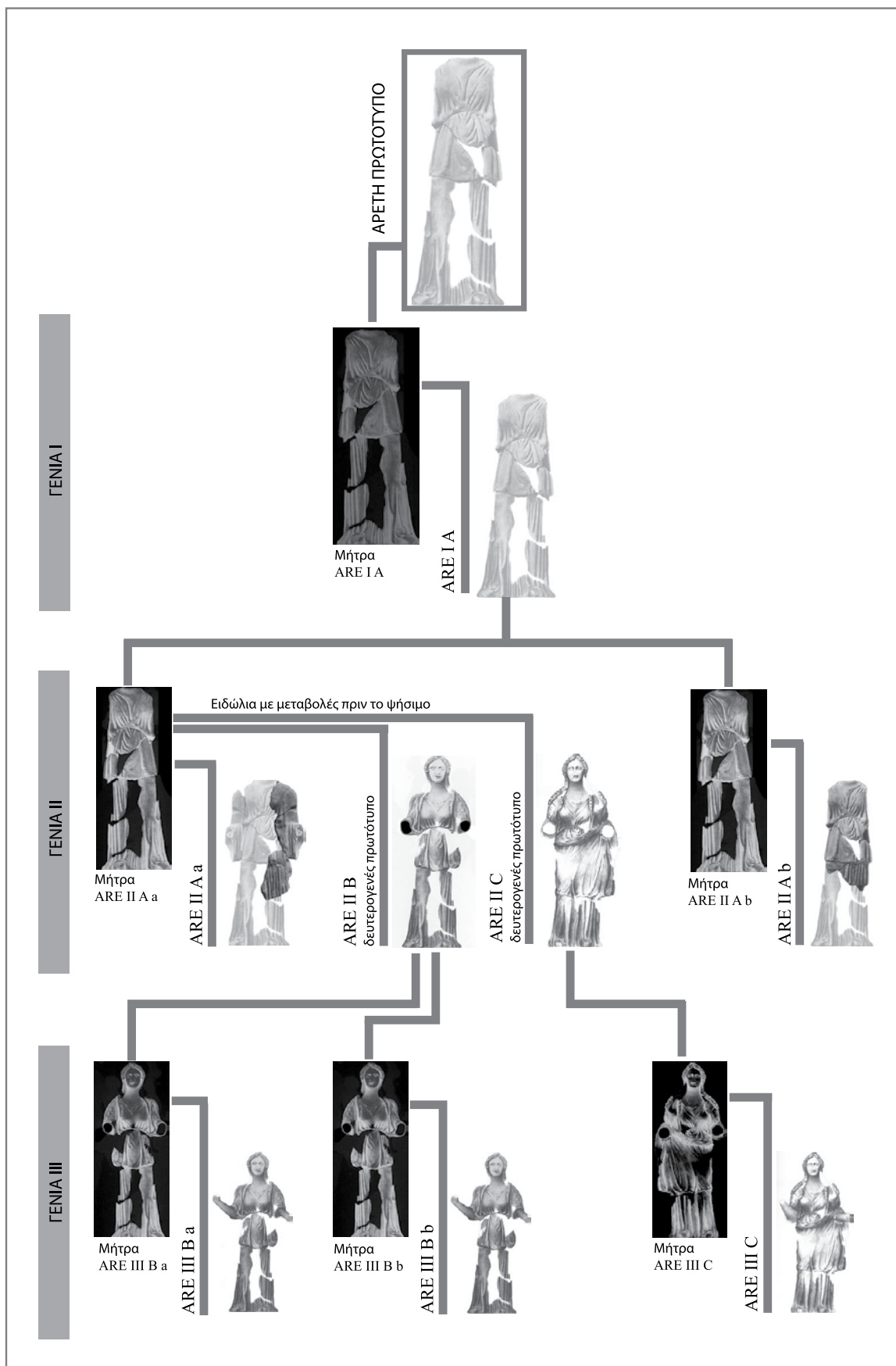
Όπως σχεδόν παντού στην Ελλάδα, η κοροπλαστική θα πρέπει να ήταν μια παράπλευρη δραστηριότητα των κεραμικών εργαστηρίων. Αυτά θα μπορούσαν να βρίσκονται στην περιφέρεια της πόλης, όπου υπάρχει περισσότερος ελεύθερος χώρος. Στα εργαστήρια αυτά ετοιμαζόταν ο πηλός και γινόταν το ψήσιμο των αντικειμένων. Αντίθετα, η εκμάγευσή τους από τις μήτρες θα μπορούσε να ενταχθεί ως δραστηριότητα στον αστικό ιστό, στην περιοχή της αγοράς και στις συνοικίες της πόλης, όπως μαρτυρά η ανεύρεση μητρών σε καταστήματα ή ακόμη και σε σπίτια της πόλης. Οι τεχνικές ιδιαιτερότητες (σύσταση του πηλού, θερμοκρασία ψησίματος) υπαινίσσονται, πιο συγκεκριμένα, ότι η παραγωγή των ειδωλίων συνδεόταν περισσότερο με την κατασκευή μαγειρικής και κοινής κεραμικής, παρά με εκείνη της μελαμβαφούς¹.

Όλες οι τεχνικές κατασκευής εκπροσωπούνται: τροχήλατη στον 7^ο αι. π.Χ., χειροποίητη σε διάφορες ποιότητες, από τη λεγόμενη 'πρωτόγονη' τεχνοτροπία μέχρι τις πιο σύνθετες



Εικ. 1. Ειδώλια καθιστών γυναικείων μορφών της ίδιας σειράς: έξι διαδοχικές γενιές, αρ. κατ. 139-144. Αρτεμίσιο Θάσου. 6^{ος} αι. π.Χ.

1. Muller 1999α, 284. Blondé & Picon 2007, 37-38. Muller 2014, 72-74.



Εικ. 2. «Γενεαλογικό δέντρο» του τύπου Αρετή (Θεσμοφόριο, 4^{ος} αι.): σειρά με 3 γενιές και 3 εκδοχές (σχεδιασμός: Β. Αναγνωστόπουλος).

δημιουργίες, και κυρίως, όπως παντού, η τεχνική με μήτρα, κι αυτή επίσης σε διάφορες ποιότητες. Στο πλαίσιο της ιωνικής παράδοσης, η Θάσος εφάρμοσε, ήδη από το 560 π.Χ. περίπου και εξής, την τεχνική της διπλής μήτρας με λεπτομερή οπισθότυπο για τα ειδώλια. Η τεχνική αυτή είναι βέβαια κοινή, αλλά οι διάφορες δυνατότητες της αναδείχθηκαν για πρώτη φορά με βάση τη μελέτη των ειδωλίων της Θάσου, η οποία προσέφερε σημαντικότερες παρατηρήσεις: εκτεταμένες σειρές ειδωλίων που φτάνουν μέχρι και τις δέκα διαδοχικές γενιές δευτερογενούς εκμάγευσης (εικ. 1), συνδυασμοί κεφαλιών και σωμάτων με διαφορετικούς τρόπους στην αρχαϊκή και την κλασική περίοδο, δημιουργία διαφορετικών εκδοχών του ίδιου τύπου με δευτερογενή πρωτότυπο (εικ. 2). Σε αυτά προστίθενται πρωτότυπα πειράματα σχετικά με την τεχνική, όπως η συγκόλληση βραχιόνων μετά το ψήσιμο, κατά το οποίο η οπή αρμολόγησης εξυπηρετούσε και τον εξαερισμό, ο συνδυασμός πηλών διαφορετικής σύνθεσης στο ίδιο ειδώλιο (άλλο για τον εμπροσθότυπο, άλλο για τον οπισθότυπο, ή ακόμη και σε επάλληλες στρώσεις), η εισαγωγή της γύψινης μήτρας στην ύστερη ελληνιστική περίοδο². Τα ειδώλια δεν φέρουν ποτέ υπογραφή.

Τα εργαστήρια της Θάσου παρήγαγαν μια μεγάλη ποικιλία ειδωλίων ήδη από τον 7^ο αι., όπως και πολλούς τύπους προτομών από τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. Οι δύο αυτές κατηγορίες αντικειμένων παράγονταν μέχρι την ύστερη ελληνιστική εποχή, αντανακλώντας συχνά, καθ' όλη τη διάρκεια της μακράς αυτής πορείας, διάφορες στυλιστικές επιδράσεις³. Έτσι, στην αρχαϊκή περίοδο, αναγνωρίζουμε αρχικά την επιρροή των Κυκλάδων και ειδικά της Πάρου, μέχρι την πλήρη ένταξη στην «κοινή» της Νότιας Ιωνίας που επεκτείνεται σε όλο σχεδόν τον αρχαίο ελληνικό κόσμο κατά το δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.⁴ Στην κλασική περίοδο είναι κυρίως η αττική επίδραση που εκδηλώνεται, αρχικά με δάνεια από τη μεγάλη πλαστική, έπειτα με την υιοθέτηση του πλούσιου ρυθμού, αλλά πάντα σε αντικείμενα υψηλής ποιότητας. Τέλος, στην ελληνιστική περίοδο η Θάσος, όπως και τα περισσότερα κέντρα παραγωγής ειδωλίων, συμμετέχει στη λεγόμενη «κοινή» της Τανάγρας. Οι επιρροές αυτές εκδηλώνονται συχνά με την απλή αναπαραγωγή ξένων τύπων διά μέσου της δευτερογενούς εκμάγευσης⁵.

Ωστόσο, τα εργαστήρια της Θάσου ανέπτυξαν επίσης πρωτότυπες δημιουργίες. Στην αρχαϊκή περίοδο, πρόκειται για παράδειγμα, αφενός, για έναν ιδιαίτερο τύπο ένθρονης γυναικείας μορφής με ψηλό πόλο (*Dame au polos*) στην παράδοση του δαιδαλικού στυλ (εικ. 3)⁶, αφετέρου για μια εκλεκτική τεχνοτροπία των τελευταίων δεκαετιών του 6^{ου} αι. π.Χ., που συνδυάζει στοιχεία από την Πάρο και τη βόρεια ή νότια Ιωνία⁷. Στην κλασική περίοδο, οι δεόμενες γυναίκες μεγάλου μεγέθους διακρίνονται για την ποιότητά τους, άλλες κατασκευασμένες με μήτρα αλλά επεξεργασμένες ως αληθινά ολόγλυφα έργα (τέλος 5^{ου} - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.), (εικ. 2), άλλες χειροποίητες (εικ. 4), αναμφίβολα έργα γλυπτών καλλιτεχνών (4^{ος} αι. π.Χ.). Στην ύστερη ελληνιστική περίοδο, τα εργαστήρια παρήγαγαν ακόμη ειδώλια δεομένων μεγάλου μεγέθους (75 εκ.), σπάνια σε άλλες περιοχές⁸.

Όλη η παραγωγή αυτή, από την αρχαϊκή μέχρι την ελληνιστική περίοδο, προοριζόταν προπάντων για τα γυναικεία ιερά, το Θεσμοφόριο και κυρίως το Αρτεμίσιο, όπου οι γυναίκες τα ανέθεταν κατά τις διαβατήριες τελετές, δηλαδή τις τελετουργικές πρακτικές που σχετίζονταν με τα σημαντικά στάδια της ζωής τους: *παρθένος* (εφηβεία), *νύμφη* (γάμος), *γυνή* (τοκετός). Αντίθετα, η χρήση τους ως ταφικά κτερίσματα *άωρων*, αυτών δηλαδή που πέθαναν πριν ολοκληρωθεί ο κύκλος της ζωής, είναι πολύ λιγότερο συχνή από άλλες περιοχές της Ελλάδας.



Εικ. 3. Ειδώλιο από μήτρα (17,3 εκ.), του λεγόμενου τύπου της ένθρονης γυναικείας μορφής με ψηλό πόλο, «*dame au polos*», Αρτεμίσιο Θάσου. 6^{ος} αι. π.Χ.



Εικ. 4. Ειδώλιο δεόμενης γυναίκας (θραύσμα 36 εκ.): σώμα χειροποίητο, κεφάλι από μήτρα, Θεσμοφόριο Θάσου. 4^{ος} αι. π.Χ.

2. Muller 1999α, 286-289. Huysecom 2000.
3. Croissant 1983. Weill 1985. Muller 1996. Huysecom-Haxhi 2009.
4. Huysecom-Haxhi 2009, 605-622.
5. Muller 1993. Huysecom 2000.
6. Weill 1985, 163-196. Huysecom 1997. Huysecom-Haxhi 2009, 342-356.
7. Huysecom-Haxhi 2009, 608-609, 619-622.
8. Muller 1996, 107-109, πίν. 83-97.



Ειδώλιο αλόγου, αρ. κατ. 248.

Η κοροπλαστική αποτελεί διαχρονική τέχνη του κεραμικού της Αιανής και πηγή πληροφοριών για τα ταφικά έθιμα, τις πίστες και τις δοξασίες των κατοίκων, ακόμη και για τις αγαπημένες τους ασχολίες. Σύμφωνα με τον κατάλογο ευρημάτων που έχουμε καταρτίσει από τη βασιλική νεκρόπολη στη θέση Λειβάδια, τόσο από τους μεγάλους κτιστούς θαλαμωτούς τάφους, όσο και από τις λακκοειδείς διαταραγμένες και μη ταφές, προήλθαν περίπου 545 αντικείμενα κοροπλαστικής, κυρίως ειδώλια, ακέραια και τμήματα¹. Η παραγωγή αφορά και σε πλαστικά αγγεία σε μορφή κόρης, κούρου, προγάστωρος νάνου, σειρήνας, χήνας ή πάπιας, περιστεριού, ενώ ευάριθμα είναι τα αντικείμενα, με συμβολικό περιεχόμενο (αυγά, σύκα, ρόδια) και αυτά που είχαν χρήση ως παιχνίδια, όπως οι λωτοί. Για τους λωτούς διαπιστώσαμε από το πετραδάκι στο εσωτερικό τους ότι είχαν τη χρήση κουδουνίστρας, όπως ακριβώς και οι πήλινοι φορμίσκοι με επίθετα χρώματα (κόκκινο, μπλε, μαύρο) από παιδικές ταφές, η τεχνική κατασκευής των οποίων δεν διαφέρει από άλλα αγγεία με επίθετα, επίσης, χρώματα, όπως οι αρύβαλλοι².

Τα ειδώλια είναι ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα και διασώζουν χρώματα από τη διακόσμησή τους. Τα ανθρωπόμορφα παριστάνουν κυρίως γυναικείες μορφές και κατατάσσονται σε τρεις ενότητες: όρθια, καθιστά και προτομές (εικ. 1-2). Οι περισσότερες όρθιες γυναικείες μορφές αποτελούν πλακίδια με επίπεδη την πίσω πλευρά και κρατούν με το αριστερό χέρι το ένδυμα και έχουν το δεξί μπροστά στο στήθος, σαν να κρατούν περιστέρι, το οποίο δεν διακρίνεται, όπως αντίστοιχα συμβαίνει στις κόρες των πλαστικών αγγείων. Οι καθισμένες σε θρόνο με υποπόδιο κατατάσσονται σε δύο κύριες κατηγορίες, ανάλογα με το κάλυμμα κεφαλής, αν είναι πόλος και επίβλημα ή ένα επίβλημα χωρίς πόλο³. Οι καθιστές μορφές με ψηλό κυλινδρικό πόλο και επίβλημα στο κεφάλι ακουμπούν πάντα τα χέρια πάνω στους μηρούς με τις παλάμες στα γόνατα. Στις καθιστές μορφές με επίβλημα διαπιστώνονται διαφορές στη στάση των χεριών, τα οποία είτε ακουμπούν πάνω στους μηρούς με τις παλάμες στα γόνατα είτε φέρουν το αριστερό χέρι στο στήθος και κρατούν πτηνό. Σε τρίτη κατηγορία μπορούμε να κατατάξουμε τις καθιστές σε θρόνο με ερεισίνωτο, τα άκρα του οποίου προεξέχουν του κορμού της μορφής: συνήθως είναι μικρού μεγέθους, τα χαρακτηριστικά τους (πρόσωπο, χέρια, πόδια, ενδύματα) αποδίδονται με έντονα χρώματα και τα χέρια τους σχεδιάζονται πάνω στους μηρούς. Ερμηνεύονται ως θεότητες, αφού ο πόλος ως κάλυμμα

1. Τη νεκρόπολη της Αιανής χαρακτηρίζει σε μέγιστο βαθμό η διάλυση των ταφικών συνόλων, η οποία οφείλεται στην εκτεταμένη και συστηματική σύληση από την αρχαιότητα. Για τη νεκρόπολη βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011α, 134-153 (σημ. 42 με προγενέστερη βιβλιογραφία). Καραμήτρου-Μεντεσίδη υπό έκδοση.
2. Βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 116, εικ. 191, 120, εικ. 197-198. Κεφαλίδου 2001, 183-219.
3. Βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 63, εικ. 88, 65, εικ. 95-96, 69, εικ. 105, 105, εικ. 164, 113, εικ. 179. Πρβλ. Σύνδος 1985, 162, αρ. 254, 242-245, αρ. 394, 395, καθώς και 116-117, αρ. 173, 174 [Β. Μισαηλίδου].



Εικ. 1. Αιανή. Πήλινα ειδώλια και πλαστικά αγγεία.

κεφαλής χαρακτηρίζει κυρίως θεϊκές μορφές και αυτές με το επίβλημα και σε θρόνο γενικώς έχουν ερμηνευτεί ως ειδώλια της θεάς Αθηνάς⁴. Τέλος, οι γυναικείες προτομές (εικ. 2) ήταν αναρτημένες, όπως δείχνει η οπή στο πάνω μέρος του κεφαλιού, και ανήκουν σε διάφορους τύπους, οι οποίοι ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένοι στη Ρόδο, την Αττική και τη Βοιωτία⁵.

Στα ανδρικά ειδώλια ανήκει η μορφή του ιωνικού κούρου, ο οποίος φορά ιμάτιο και φέρει περίτεχνη μακριά κόμμωση, που τονίζεται με χρώμα, όπως και στα όμοια πλαστικά αγγεία. Όπως και στα γυναικεία ειδώλια, είναι προφανής η χρήση μητρών τρίτης και τέταρτης γενιάς και μάλιστα σε δείγματα πρώιμα, όπως του κούρου με αρ. 11795 από ταφή που χρονολογείται το 575-565 π.Χ.⁶ Εκτός των πλαστικών αγγείων σε μορφή προγαστορος νάνου, έχουν βρεθεί και ειδώλια, η δυσμορφία των οποίων θεωρούνταν αποτροπαϊκή και αποσκοπούσε στο να προφυλάσσει απομακρύνοντας τις κακοποιές δυνάμεις με τον τρόπο που προκαλούσε.

Στη νεκρόπολη της Αιανής βρέθηκε ένα μόνο πήλινο ειδώλιο ιππέα (σώζεται το πάνω μισό του σώματος), αλλά και ένα χάλκινο αγαλμάτιο ιππέα, δύο χάλκινοι συμπαγείς ίπποι και δύο άλλοι που σύρουν τετράτροχο σιδερένιο ομοίωμα άμαξας με κοφίνια, καθώς και πλήθος πήλινων ειδωλίων ίππων, σε ορισμένα μάλιστα διακρίνονται με χρώμα ο χαλινός και η σέλα. Οι ίπποι και τα άλλα ιπποειδή σχετίζονται με τα σιδερένια ομοιώματα δίτροχων και τετράτροχων αμαξών, προβάλλουν το κύρος των ιδιοκτητών τους και μαρτυρούν τις ασχολίες των κατοίκων, αλλά δηλώνουν και την αγάπη τους για την ιππική τέχνη και αγωνίσματα. Βρέθηκαν επίσης ένα λιοντάρι σε στάση ανάπαυσης, ένας αγριόχοιρος και τα πλαστικά αγγεία πτηνών, που αναφέραμε.

Οι τύποι των αρχαϊκών ειδωλίων της Αιανής (από το δεύτερο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ. έως τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.) προέρχονται από ανατολικοϊωνικά και αττικά (οι ένθρονες «Αθηνές») εργαστήρια και είχαν διάδοση σε όλο τον αρχαίο κόσμο μέσω των μητρών, οι οποίες

4. Βλ. Simon 1996.

5. Για τις προτομές ενδεικτικά βλ. Chryssanthaki-Nagle 2006.

6. Προέρχεται από την ταφή τομής V, τετρ. 27 με συνευρήματα πήλινα κορινθιακά και αττικά αγγεία, βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1990, 88, εικ. 10. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 118, εικ. 192. Καραμήτρου-Μεντεσίδη & Κεφαλίδου 1996, 545, σημ. 30. Κεφαλίδου 1998, 116, σημ. 3, 6. Huyssecom 2000, 121.

κυκλοφορούσαν και ανακατασκευάζονταν, για να παραχθούν τοπικά. Η παραγωγή από τοπικό εργαστήριο της Αιανής ενισχύεται από το γεγονός της αλλοίωσης των χαρακτηριστικών, λόγω της πολλαπλής χρήσης των μητρών και από τα διαφορετικά μεγέθη, καθώς και το πλήθος των μικρών ειδωλίων, τα οποία προέκυψαν από τη διαδοχική χρήση των μητρών. Προκειμένου να διακριθούν τα χαρακτηριστικά του προσώπου και τα ενδύματα οι τοπικοί κοροπλάθοι χρησιμοποιούσαν πολύ τα χρώματα και μετά την όπτηση των ειδωλίων για την απόδοση λεπτομερειών, με αποτέλεσμα την εκπληκτική σήμερα διατήρηση της γραπτής διακόσμησης, η οποία διασώθηκε λόγω και της σύστασης του χώματος. Επιπλέον στοιχεία της τοπικής παραγωγής αποτελούν τα άψητα ειδώλια για ταφική χρήση, καθώς και τα όμοια κεφάλια ορισμένων όρθιων γυναικείων μορφών - πλακιδίων και μικρών καθιστών μορφών σε θρόνο που μαρτυρούν την επιτόπια κατασκευή μητρών.

Η τοπική παραγωγή τεκμηριώνεται από τα όρθια «σανιδόμορφα» γυναικεία ειδώλια, τα περισσότερα των οποίων εντοπίστηκαν εντός του αρχαιότερου χτιστού θαλαμωτού τάφου, του Τάφου Ι, με ευρήματα από το πρώτο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.⁷ Αποτελούν ξεχωριστή ομάδα στην κατηγορία των ειδωλίων - πλακιδίων (εικ. 3). Από μήτρα προέρχονταν χωριστά οι κεφαλές μέχρι τον λαιμό, τις οποίες κολλούσαν πάνω στο συμπαγές σώμα, το οποίο φαίνεται ότι διαμορφωνόταν με τα χέρια, ενώ τα ενδύματα αποδίδονταν με χρώματα.



Εικ. 2. Αιανή. Προτομή γυναικείας μορφής με γραπτή διακόσμηση (αρ. 11672).



Εικ. 3. Αιανή. Ειδώλια γυναικείων μορφών του τάφου Ι με γραπτή απόδοση των χαρακτηριστικών (αρ. 11777, 11582) και σχεδιαστική απόδοσή τους.

7. Βλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2008, 66-67, εικ. 99.



Όρθια γυναικεία μορφή, αρ. κατ. 230.

ΕΙΔΩΛΙΑ ΚΑΙ ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΟΥ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟΥ ΠΕΛΛΑΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ & ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Ο αρχαίος οικισμός του Αρχοντικού, που ενδεχομένως ταυτίζεται με την αρχαία πόλη Τύρισα, υπήρξε από τα προϊστορικά χρόνια έως το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. το σημαντικότερο κέντρο της βόρειας Βοτταίας. Από την έκτασή του, τα γνωστά οικοδομικά κατάλοιπα και τα ευρήματα από τα τέσσερα εντοπισμένα νεκροταφεία συνάγεται ότι ήδη από την ύστερη εποχή σιδήρου απέκτησε τον χαρακτήρα ενός αστικού κέντρου των Μακεδόνων που ήλεγχε τις επικοινωνίες και το εμπόριο, ενώ ιδιαίτερη υπήρξε η ανάπτυξή του και κατά τα αρχαϊκά χρόνια¹.

Τα στοιχεία για την ειδωλοπλαστική του Αρχοντικού² κατά τα αρχαϊκά χρόνια (580-480 π.Χ.) προέρχονται από τη δεκαετή ανασκαφή στο σημαντικότερο δυτικό νεκροταφείο και ειδικότερα από τις 60 πλουσιότερες ταφές, που βρέθηκαν σε ξύλινες σαρκοφάγους, μέσα σε τάφους με μνημειακές διαστάσεις και συνοδεύονταν ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας από ξεχωριστά ταφικά δώρα (εικ. 1). Τα κοσμήματα και ανάμεσά τους οι χρυσές μάσκες, τα όπλα και ειδικότερα οι χάλκινες αργεΐτικες ασπίδες με τους ελληνικούς μύθους στα όχανά τους, τα χάλκινα αγγεία και τα σκεύη συμποσίου, τα πήλινα, τα φαγεντιανά και τα γυάλινα αγγεία, καθώς και τα ειδώλια πιστοποιούν την ύπαρξη κοινωνικής διαστρωμάτωσης με επικεφαλής τη στρατιωτική αριστοκρατία, αλλά και την ιδιαίτερη για τους Μακεδόνες συμβολική σημασία της ταφικής τελετουργίας, που οδήγούσε στην απόσυρση αντικειμένων εξειδικευμένης παραγωγής και αξίας στους τάφους.



Εικ. 1. Ο γυναικείος τάφος T 458 του δυτικού νεκροταφείου του Αρχοντικού. Περιείχε εκτός των άλλων 31 ειδώλια και πλαστικά αγγεία.

1. Συνολική παρουσίαση του Αρχοντικού γίνεται στο Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 298-389.
2. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014.



Εικ. 2. Σύνταγμα Άδη και Περσεφόνης.



Εικ. 3. Πήλινη προτομή - μάσκα από ανδρικό τάφο, αρ. κατ. 236.

Τα συντηρημένα αρχαϊκά ειδώλια και πλαστικά αγγεία ξεπερνούν κατά πολύ τα διακόσια, αποτελώντας ένα από τα μεγαλύτερα, αξιόλογης διατήρησης, σύνολα στη Μακεδονία. Οι ίδιοι τύποι συνοδεύουν τα δύο φύλα με εξαίρεση τα ζώα, που συνηθίζονται στις ανδρικές ταφές. Στους τάφους υπάρχουν ειδώλια και πλαστικά αγγεία παρόμοιων τύπων, που σημαίνει ότι η αγορά τους, εκτός από το περιεχόμενο των δευτέρων πρέπει να σχετίζεται και με τα θέματα που απεικονίζαν και τα οποία εντάσσονται στο γενικότερο πνεύμα της αρχαϊκής εποχής³. Ανάμεσα στους διάφορους τύπους αξιοσημείωτη είναι η παρουσία αυτών στους οποίους μπορεί, με τις όποιες επιφυλάξεις, να αποδοθεί θρησκευτικό περιεχόμενο, όπως π.χ. το σύνταγμα Άδη και Περσεφόνης (εικ. 2), τα ειδώλια καθιστού Άδη, οι γυναικείες προτομές (εικ. 3), οι καθιστές γυναικείες μορφές με πόλο, οι Σειρήνες, οι προγαστορες δαίμονες ή οκλάζοντες κωμαστές⁴, επειδή αποτελούν τεκμήρια πεποιθήσεων, που δεν είναι γνωστές από αλλού (ιερά, κατοικίες) στην κεντροδυτική Μακεδονία.

Τα ειδώλια και τα πλαστικά αγγεία αρχίζουν να εμφανίζονται γύρω στο 560 π.Χ. με το ειδώλιο που παριστάνει όρθια κόρη που κρατεί λαγό ή το πλαστικό ημίτομο κόρης στην παράδοση του γνωστού Gorgoneion Group και συνεχίζουν μέχρι την αρχή του 5^{ου} αι. π.Χ. με προέλευση τα ανατολικοϊωνικά εργαστήρια της Ρόδου, της Σάμου, της Μιλήτου κ.ά, ενώ περιορισμένος αριθμός προέρχεται από την Αττική και την Κόρινθο⁵. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι υπάρχει και μια μεγάλη ομάδα με σκούρο κόκκινο (κατά Munsell σκούρο καφέ, 7.5YR 5/6) πηλό (εικ. 3), που εμφανίζεται εξίσου πρώιμα και πρέπει να σχετίζεται με κάποιο «τοπικό» εργαστήριο, του οποίου οι παραγωγές σταδιακά κυριαρχούν, όπως δείχνουν αρκετά παραδείγματα από τον τάφο αρ. 283 (530-510 π.Χ.)⁶.

Οι τύποι των ειδωλίων και παρόμοιων πλαστικών αγγείων με τα γνωστά από τη βιβλιογραφία τεχνικά χαρακτηριστικά⁷ περιλαμβάνουν όρθιους ντυμένους κούρους, μία πρώιμη, όπως αναφέρθηκε, κόρη που κρατεί λαγό, αρ. κατ. 230 (βλ. εικόνα σελ. 68), όρθιες κόρες που κρατούν πουλί με το δεξιό χέρι λυγισμένο στο στήθος ή αντίστροφα ή και με τα δύο χέρια. Οι καθιστές σε θρόνο γυναικείες μορφές με ή χωρίς πόλο αποτελούν τον τύπο με τη μεγαλύτερη διάδοση. Άλλοτε ακουμπούν τα χέρια στα γόνατα, άλλοτε κρατούν πουλί στο στήθος, ενώ με κόκκινο και μαύρο χρώμα τονίζονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου και οι άλλες λεπτομέρειες.

Η σχετική έλλειψη ειδωλίων ζώων σε σχέση με τα αντίστοιχα πλαστικά αγγεία αναπληρώνεται με τα συμπλέγματα ζώων, που απεικονίζουν ελάφι που δέχεται επίθεση από αιλουροειδές ή σκύλο, μια και το κυνήγι ζώων στις δασωμένες εκτάσεις της Μακεδονίας ήταν ιδιαίτερα αγαπητή ενασχόληση για τους πολεμιστές της.

3. Walter-Karydi 1985.

4. Για τη σημασιολογική ερμηνεία των ειδωλίων βλ. Biers, Gerhardt & Braniff 1994, 5. Για τις νεότερες απόψεις βλ. Huysecom-Haxhi & Muller 2007 και Huysecom-Haxhi & Muller 2015 για την πολυσημία των ειδωλίων και τη σημασία του context, για την ερμηνεία, τη σύνδεση με τα φύλα και την κοινωνική θέση των αναθετών και των νεκρών. Το ίδιο βλ. στο Mariaud 2015, στο Alexandridou 2013, 111-112 και Uhlenbrock 2016a. Πρβλ. και Σίνδος 1985, 162, 164 [B. Μισσηλίδου] για την ταύτιση του συντάγματος Άδη και Περσεφόνης και των καθιστών με πόλο γυναικείων μορφών ως θεοτήτων. Ακόμη, Baumbach 2004 για τα ειδώλια και συντάγματα Ήρας και Δία σε ιερά Ήρας. Τέλος, Τζαναβάρη 2014, 341-342 για τις προτομές ως απεικονίσεις θεοτήτων.

5. Για τα εργαστήρια και τα χαρακτηριστικά τους βλ. Higgins 1967.

6. Με τον όρο «τοπικό» πιθανολογείται ένα εργαστήριο στη Μακεδονία, χωρίς να αποκλείεται και η περιοχή του Αρχοντικού.

7. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 399.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΣΙΝΔΟΥ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ

Το νεκροταφείο της Σίνδου εντοπίστηκε για πρώτη φορά το 1980 κατά τις βαθιές εκσκαφές που εκτελέστηκαν για την κατασκευή έργων υποδομής της βιομηχανικής περιοχής της Θεσσαλονίκης¹. 121 τάφοι θαμμένοι κάτω από τις αμμώδεις επιχώσεις του Γαλλικού ποταμού, του αρχαίου Εχέδωρου, έφεραν στο φως πολυπληθή και πλούσια ευρήματα ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγεται και ένας σημαντικός αριθμός ειδωλίων. Αρκετά εντοπίστηκαν στους παλιότερους τάφους του νεκροταφείου, που χρονολογούνται στο δεύτερο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ., ωστόσο γενικά τα ειδώλια αποτελούσαν δημοφιλή κτερίσματα μέχρι και τον 5^ο αι. π.Χ.²

Στην αρχαϊκή εποχή επικρατεί στη Σίνδο το ανατολικοϊωνικό στυλ, η δημιουργία του οποίου από σαφή στυλιστικά χαρακτηριστικά αποδόθηκε σε εργαστήριο της Ανατολικής Ελλάδας, το οποίο διαμόρφωσε στην κοροπλαστική μια ιωνική «κοινή», που κυριάρχησε σε όλο τον ελληνικό κόσμο³. Τα χαρακτηριστικά του εργαστηρίου αυτού, χρήση μήτρας και στις δύο όψεις των ειδωλίων, πηλός με αρκετή μίκα σε αποχρώσεις καφέ μέχρι πορτοκαλί, χρήση θαμπών χρωμάτων για την απόδοση κυρίως ενδυμάτων και άλλων ανατομικών και



Εικ. 1. Πλαστικό αγγείο με μορφή Σειρήνας (ΜΘ 8233).

1. Σίνδος 1985, 11-13. Νεότερες έρευνες σε άλλα τμήματα του εκτεταμένου νεκροταφείου αποκάλυψαν ειδώλια του τέλους του 4^{ου} αι. π.Χ. Βλ. *Νέος και με υγιάν αρίστην* 2014, 77, αρ. 7, 86-87, αρ. 37-39 & 42, 91, αρ. 53, 97, αρ. 74, 104, αρ. 92, 107-108, αρ. 102 [Α. Κεραμάρης].
2. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2016.
3. Higgins 1967, 30. Margreiter 1988, 24.



Εικ. 2. Ειδώλιο κούρου ντυμένου με χιτώνα και ιμάτιο (ΜΘ 8222).



Εικ. 3. Πλαστικό αγγείο με μορφή νάνου. Ερμηνεύεται ως αγαθός δαίμονας που προστάτευε τους ναυτικούς (ΜΘ 8216).

μη λεπτομερειών, απαντούν σε μια σειρά ετερόκλητων τύπων γυναικείων και ανδρικών μορφών, ζώων και πτηνών. Το στυλ είναι πλούσιο, οι πτυχές των ενδυμάτων αποδίδονται με ακρίβεια. Το πρόσωπο είναι συχνά εύσαρκο με παχιά χείλια και λοξά μάτια. Οι περισσότεροι τύποι είναι εμπνευσμένοι από έργα της μεγάλης πλαστικής, όπως για παράδειγμα τα καθιστά αγάλματα των Βακχιδών, και αποτελούν δείγματα μικροπλαστικής, τα οποία, όμως, συνιστούν αυτόνομες συλλήψεις και όχι αντίγραφα ή βιοτεχνικές επαναλήψεις της μνημειακής πλαστικής⁴.

Τουλάχιστον τα παλαιότερα από τα ειδώλια της Σίνδου μπορούμε να δεχθούμε με σχετική βεβαιότητα ότι προέρχονται από τις περιοχές της Ανατολικής Ελλάδας λόγω των τεχνικών τους ιδιομορφιών. Άλλωστε, η ιδιαίτερα υψηλή ποιότητα των περισσότερων πλαστικών αγγείων επιτρέπει να υποθέσουμε ότι και το περιεχόμενο θα ήταν εξίσου πολύτιμο (εικ. 1), δηλαδή θα ήταν κάποιο από τα φημισμένα εξωτικά αιθέρια έλαια που παράγονταν και συσκευάζονταν στην Ανατολή⁵. Αν τα πλαστικά αγγεία ήταν προϊόντα εμπορίου, τότε θα ήταν και τα ειδώλια ίδιου τύπου, εφόσον από τεχνική άποψη και σύσταση πηλού είναι όμοια και κατά συνέπεια έχουν κατασκευασθεί στα ίδια εργαστήρια.

Στη Σίνδο αντιπροσωπεύονται οι περισσότεροι τύποι του ανατολικοϊωνικού εργαστηρίου, όπως της όρθιας κόρης, αρ. κατ. 249, της όρθιας ντυμένης ανδρικής μορφής (εικ. 2), του νάνου προγαστορος (εικ. 3), της γυναικείας καθιστής μορφής με πόλο, αρ. κατ. 250-251, ή στεφάνη στο κεφάλι, του ζεύγους καθιστών θεών, της Σειρήνας (εικ. 1), του πετεινού και των πτηνών, αρ. κατ. 267, του λιονταριού, αρ. κατ. 600. Αξίζει να σημειωθεί ότι συμβάλλουν σημαντικά στον χρονολογικό προσδιορισμό της εμφάνισης ορισμένων τύπων του εργαστηρίου, στο δεύτερο τέταρτο του 6^{ου} αι. π.Χ., εφόσον αρκετοί από αυτούς, όπως π.χ. η καθιστή γυναικεία μορφή με πόλο, εμφανίζονται χρονολογικά νωρίτερα, απ' ότι αρχικά είχε υποστηριχθεί.

Η κοροπλαστική του πρώτου μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζεται στη Σίνδο, όπως στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο, ισχυρά συνδεδεμένη με την υστεροαρχαϊκή παράδοση. Όταν, όμως, στην πορεία του δεύτερου τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζεται στη μεγάλη πλαστική ο τύπος της πεπλοφόρου, τα εργαστήρια κοροπλαστικής έσπευσαν να τον υιοθετήσουν. Ο τύπος αυτός αναπτύσσεται ουσιαστικά στην Αττική, παράλληλα όμως είναι γνωστός και από άλλες περιοχές (Πελοπόννησο, Βοιωτία, Ανατολική Ελλάδα)⁶. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στη Σίνδο είναι η προτομή με αρ. κατ. 258.

Αν και όμοιοι τύποι χρησιμοποιούνταν ευρέως, τοπικές ιδιαιτερότητες υπήρχαν σε πολλά κέντρα κοροπλαστικής την περίοδο αυτή. Χαρακτηριστικό στυλ δημιουργούν τα εργαστήρια της Βοιωτίας, της Αττικής, της Κορίνθου, της Σικελίας. Με μερικές εξαιρέσεις τα ειδώλια είναι κοίλα, αλλά με χειροποίητες πίσω όψεις, συχνά ανοιχτά από κάτω και συνήθως με μεγάλες ορθογώνιες οπές αερισμού.

Τα ειδώλια του νεκροταφείου της Σίνδου που αντανακλούν τη γλυπτική της όψιμης αρχαϊκής περιόδου έχουν ως αγαπημένο θέμα την όρθια γυναίκα που φορά χιτώνα και λοξό ιμάτιο, αρ. κατ. 255-257. Καθιστές γυναικείες μορφές διαφόρων τύπων σε αυστηρά μετωπική στάση και με τα χέρια πάνω στα γόνατα είναι επίσης δημοφιλείς, αρ. κατ. 254, 265. Τώρα όμως οι μορφές αποκτούν πιο ραδινές αναλογίες, πιο λεπτά χαρακτηριστικά, χωρίς τον όγκο, την πλαδαρότητα ή τη στιβαρότητα των παλιότερων ειδωλίων της Ανατολικής Ελλάδας. Έχει πάντως υποστηριχθεί ότι αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της νέας, ραδινής γυναικείας καθιστής μορφής, αλλά και άλλων τύπων, θα είχε το ροδιακό εργαστήριο, το οποίο στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. παρουσιάζει ιδιαίτερη άνθηση⁷.

Ειδώλια τριών διαφορετικών τύπων, μιας όρθιας γυναικείας μορφής, αρ. κατ. 259-262, ενός όρθιου νέου, αρ. κατ. 264, και ενός ιματιοφόρου άνδρα με μεγάλο δύσμορφο κεφάλι

4. Walter-Karydi 1985, 7 κ.ε.

5. Για τα αρώματα της Ανατολής βλ. Ακσελή & Μανακίδου 2001, 86-88. Για τη χρήση του αρώματος στα ταφικά έθιμα βλ. Σαμαρτζίδου & Μπαντίνου 2014, 300-301.

6. Margreiter 1988, 27.

7. Higgins 1967, 62.

(εικ. 4), που βρέθηκαν σε έναν τάφο (τάφος 40, 460-450 π.Χ.), είναι πιθανόν προϊόντα ενός μόνο εργαστηρίου, όπως μπορούμε να υποθέσουμε από ομοιότητες που παρουσιάζουν οι τεχνικές τους λεπτομέρειες. Απαντούν σε διάφορες περιοχές, με μεγάλη συχνότητα στη Βοιωτία⁸. Το γεγονός ότι και οι τρεις τύποι συνδέονται με το ιερό των Καβείρων στη Θήβα, κάνει πιθανό το ενδεχόμενο τα ειδώλια της Σίνδου να είναι προϊόντα βοιωτικού εργαστηρίου.

Στο αττικό εργαστήριο έχει αποδοθεί ο ευρέως διαδεδομένος εικονογραφικός τύπος της γυναικείας μορφής που κάθεται σε θρόνο με πτερύγια και αντιπροσωπεύεται στη Σίνδο από το ειδώλιο με αρ. κατ. 254⁹. Η μορφή συνήθως παριστάνεται με λεπτομερή απόδοση των βοστρύχων σε αντίθεση με την απλοποιημένη και συνοπτική απόδοση των ενδυμάτων.

Ένας τύπος κόρης που διατηρήθηκε σε δύο πανομοιότυπα ειδώλια και κρατά στο δεξί χέρι ένα καρπό μπροστά στο στήθος και με το αριστερό πιάνει την παρυφή του ενδύματος, αρ. κατ. 256-257, χαρακτηρίζει το κορινθιακό εργαστήριο¹⁰. Εντάσσεται σε μια ευρέως διαδεδομένη σειρά ειδωλίων, η οποία περιλαμβάνει διάφορους τύπους και παραλλαγές και η οποία είχε εξαχθεί από τον τόπο παραγωγής σε πολλά μέρη του αρχαίου κόσμου.

Από τους τάφους της Σίνδου δεν απουσιάζουν τα ειδώλια με μορφή φρούτων, όπως ροδιού και σύκου, αρ. κατ. 269, ενώ στο δεύτερο τέταρτο του 5^{ου} αι. είναι σχετικά δημοφιλή αυτά που απεικονίζουν πτηνά και ζώα, αρ. κατ. 268, 602.

Αν η πλειονότητα των ειδωλίων της Σίνδου κατασκευάστηκε τοπικά είναι ένα ερώτημα που δεν είναι εύκολο να απαντήσουμε. Πάντως στην ανασκαφή του αρχαίου οικισμού στη διπλή τράπεζα της Σίνδου βρέθηκαν μήτρες ειδωλίων του 5^{ου} αι. π.Χ.¹¹ Συνεπώς είναι λογικό να υποθέσουμε ότι και κάποια από τα ειδώλια του νεκροταφείου της κατασκευάστηκαν επιτόπου.



Εικ. 4. Ειδώλιο ιματιοφόρου άνδρα με μεγάλο δύσμορφο κεφάλι, καρικατούρα που σχετίζεται με τα Καβείρια μυστήρια (ΜΘ 8193).

8. Schmaltz 1974, 109, αρ. 289, πίν. 23. Higgins 1954, 221, αρ. 831-2, πίν. 114

9. Ενδεικτικά, Higgins 1954, αρ. 655-661, πίν. 85-86. Huyscom-Haxhi 2009, 324 κ.ε., αρ. 1644-49, πίν. 51.

10. *Corinth* XV.2, 84 κ.ε.

11. Τιβέριος 1991-1992, 217, εικ. 18.



Λεπτομέρεια, αρ. κατ. 335.

ΠΗΛΙΝΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΘΕΡΜΗΣ

ΕΥΔΟΚΙΑ ΣΚΑΡΛΑΤΙΔΟΥ

Το νεκροταφείο που ερευνήθηκε από το 1987 μέχρι το 2010 στη σύγχρονη κωμόπολη της Θέρμης (πρώην οικισμός Σέδες) ήταν ιδιαίτερα εκτεταμένο. Έχουν ερευνηθεί περισσότεροι από 6000 τάφοι. Η λειτουργία του αρχίζει από την εποχή του σιδήρου (7^{ος} αι. π.Χ.), συνεχίζεται και παρουσιάζει μεγάλη πυκνότητα κατά τον 6^ο αι. π.Χ., μικρότερη τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. Η χρήση του είναι περιορισμένη αργότερα, διαπιστώνεται όμως έως τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., καθώς και τον 1^ο αι. π.Χ. - 1^ο αι. μ.Χ. Μετά από ένα μεγάλο χρονικό κενό ο χώρος επαναχρησιμοποιείται ως νεκροταφείο κατά την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας (15^{ος} - 19^{ος} αι.), αλλά και αργότερα στις αρχές του 20^{ου} αι. από πρόσφυγες της βόρειας Θράκης¹.

Εκτός από τα άλλα κτερίσματα (πήλινα αγγεία συνηθέστερα, όπλα για τους άνδρες, κοσμήματα για τις γυναίκες), πήλινα ειδώλια ανθρωπινων μορφών ή ζώων βρέθηκαν σε αρχαίους τάφους γυναικών, εφήβων και παιδιών.

Η εναπόθεση ειδωλίων στους τάφους αρχίζει από την αρχαϊκή εποχή, αλλά αυτό δεν είναι αρκετά σύνηθες στον 6^ο αι. π.Χ. Περισσότερα ειδώλια έχουν βρεθεί σε τάφους του 5^{ου} αι. και ακόμη περισσότερα σε εκείνους του 4^{ου} αι. π.Χ. Ωστόσο, σε έναν πλούσια κτερισμένο, γυναικείο τάφο που χρονολογείται περί το 560 π.Χ. –από τους αρχαιότερους αρχαϊκούς τάφους του νεκροταφείου– υπήρχαν ήδη μερικά ειδώλια τα οποία σχετίζονται με ανατολικοϊωνικά εργαστήρια², όπως το αρ. κατ. 334. Γενικά, στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. συνηθέστερα απαντούν ειδώλια με ένθρονες γυναικείες μορφές διαφόρων τύπων από



Εικ. 1. Γυναικείες προτομές, αρ. κατ. 335, 337, 336.

1. Σκαρλατίδου 2009.
2. Skarlatidou 2002, 296, αρ. 28, εικ. 32, αρ. 29-30, εικ. 33. Από τον ίδιο τάφο προέρχονται τέσσερα πλαστικά αγγεία με μορφή σειρήνας και πτηνού, 295-6, αρ. 24, εικ. 30, αρ. 25-27, εικ. 31.



Εικ. 2. Ειδώλια πετεινού και σκύλου από το νεκροταφείο της Θέρμης, αρ. κατ. 340, 338.

ανατολικοϊωνικά εργαστήρια. Για τον τύπο αυτό υποστηρίχθηκε ότι αποδίδει γυναικείες θεότητες³. Στα όψιμα αρχαϊκά χρόνια και στο πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. υπάρχουν επίσης ειδώλια ένθρονων γυναικείων μορφών που συχνά προέρχονται από αττικά εργαστήρια. Παράλληλα, απαντούν ειδώλια όρθιων γυναικείων μορφών, συνήθως πεπλοφόρων.

Στους τάφους γυναικών και κοριτσιών του 5^{ου} και του 4^{ου} αι. π.Χ. τοποθετούνταν πολύ συχνά γυναικείες προτομές (εικ. 1) και σπανιότερα προσωπεία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ορισμένες ταφές αυτής της εποχής συνοδεύονταν από έναν αρκετά μεγάλο αριθμό προτομών και άλλων ειδωλίων. Έτσι, ένας τάφος του πρώτου μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. περιείχε, πλην των άλλων κτερισμάτων, και πολλά ειδώλια από τα οποία τα δεκαεννέα ήταν γυναικείες προτομές, ενώ ένας άλλος του πρώτου μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. περιείχε εννέα ειδώλια, έξι από τα οποία είναι γυναικείες προτομές. Σε αρκετές περιπτώσεις οι προτομές σώζουν το υπόστρωμα από λευκό επίχρισμα που καλύπτει την επιφάνειά τους, καθώς και τα χρώματα επάνω σε αυτό, με τα οποία δηλώνονται τα κοσμήματα που φορούσαν οι μορφές και ήταν βαμμένα τα μαλλιά, τα μάτια και τα χείλη τους, αλλά και τα ενδύματα. Δεν λείπουν επίσης συμπλέγματα ζευγαριών, κουροτρόφοι, ειδώλια Παπποσιληνών. Ειδώλια με αρθρωτά μέλη - πλαγγόνες (μερικά από κορινθιακά εργαστήρια) και ομοιώματα ζώων, όπως κύνες, πτηνά (πετεινοί, περιστέρια, χήνες), λέαινες, χελώνες, προέρχονται από τάφους εφήβων και παιδιών (εικ. 2-3).

Γενικά, οι παραπάνω τύποι ειδωλίων είναι κοινοί και γνωστοί και από άλλες αρχαίες θέσεις και νεκροταφεία αντίστοιχης χρονολόγησης (Ολυνθο, Σίνδο, Αρχοντικό Πέλλας κ.ά.) της ευρύτερης περιοχής της Μακεδονίας.



Εικ. 3. Ειδώλιο καρικατούρας με αρθρωτά μέλη και ειδώλιο Σιληνού που παίζει διάυλο από τάφο παιδιού ή εφήβου του 4^{ου} αι. π.Χ.

3. Βλ. Graillot 1912, 364. Zuntz 1971, 110. Rubensohn 1962, 131, πίν. 23.

Η ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

ΕΛΠΙΝΙΚΗ ΝΑΟΥΜ

Τα πήλινα ειδώλια αποτελούν ένα κοινό εύρημα των αρχαιολογικών ερευνών στους οικισμούς, τα ιερά και τα νεκροταφεία της κλασικής εποχής στη Μακεδονία. Τα κοροπλαστικά έργα αυτής της περιόδου είναι κατασκευασμένα με μήτρα. Πολλές φορές χρησιμοποιείται μια μήτρα για την μπροστινή πλευρά, ενώ η οπίσθια όψη καλύπτεται με πρόσθετο τμήμα πηλού που εξομαλύνεται αρχικά με το χέρι και στη συνέχεια με κάποιο εργαλείο, ώστε η επιφάνεια να γίνει επίπεδη. Συχνά, ωστόσο, γινόταν χρήση δύο μητρών, μια μπροστινή και μια οπίσθια. Για τη διαφυγή του αέρα και την αποφυγή σκασιμάτων κατά την όπτηση, στο πίσω μέρος του ειδωλίου υπήρχαν οπές ωσειδούς, κυκλικού ή ορθογώνιου σχήματος, ενώ και το κάτω τμήμα του ειδωλίου ήταν συχνά ανοιχτό¹. Το βάψιμο των ειδωλίων ήταν το τελευταίο στάδιο πριν αυτά διατεθούν στην αγορά. Υπήρχε ένα λευκό επίχρισμα που λειτουργούσε ως υπόβαθρο για τα υπόλοιπα επίθετα χρώματα. Στην κλασική εποχή προτιμούνταν τα έντονα χρώματα σε αντίθεση με την ελληνοιστική, όπου τα χρώματα ήταν απαλότερα. Η οργάνωση της διακόσμησης είναι κοινή. Σαφώς διακρινόμενοι χρωματισμοί ματιών, πέπλων και χιτώνων με διαφοροποιημένες χρωματικά παρυφές και παρεμβολόμενες ταινίες, διάκριση του γυναικείου και ανδρικού δέρματος, απόδοση της κόμης. Κατά περιοχές και εργαστήρια υπάρχουν προτιμήσεις στη συχνότητα χρήσης των χρωμάτων και στις αποχρώσεις². Γενικότερα όμως τα χαρακτηριστικά αποδίδονται λιγότερο πλαστικά, καθώς με τη ευρεία χρήση του χρώματος δηλώνονταν οι επιμέρους λεπτομέρειες.

Το εικονογραφικό θεματολόγιο της κλασικής εποχής στη Μακεδονία είναι σχετικά περιορισμένο σε σύγκριση με εκείνο της ελληνοιστικής εποχής που παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλία. Στα ειδώλια της κλασικής εποχής κυριαρχούν οι μετωπικές, μεμονωμένες, μονοδιάστατες μορφές, τα ζευγάρια μορφών είναι σπάνια, ενώ αποφεύγονται οι πολυπρόσωπες συνθέσεις. Οι τύποι παρουσιάζουν μια μονοτονία που διακόπτεται από μικροεπεμβάσεις των κοροπλάθων. Στην κλασική περίοδο παρατηρείται το φαινόμενο της υιοθέτησης εικονογραφικών τύπων που ήταν αγαπητοί και όχι η δημιουργία πολλών διαφορετικών τύπων με παραλλαγές.

Τα αρχέτυπα του εικονογραφικού ρεπερτορίου της κλασικής εποχής έχουν δεχτεί ισχυρότατες επιρροές από την Όλυνθο, την Αττική, τη Βοιωτία και την Κόρινθο. Υπάρχουν ορισμένοι τύποι ειδωλίων που παρουσιάζουν μεγάλη διάδοση στον μακεδονικό χώρο, ενώ χαρακτηριστική είναι η κυριαρχία των γυναικείων μορφών. Οι προτομές³ αποτελούν μια πολυπληθή κατηγορία ειδωλίων της κλασικής εποχής. Εντοπίζονται ως αναθήματα σε ιερά, ως κτερίσματα σε τάφους παιδιών και νέων γυναικών και ως λατρευτικές ή διακοσμητικές εικόνες στις οικίες. Πρόκειται για συντετημημένες αναπαραστάσεις ανθρώπινων μορφών με γενικευμένο χαρακτήρα, καθώς οι κοροπλάθοι αποφεύγουν να αποδώσουν συγκεκριμένα

1. Γενικά για την κατασκευή των ειδωλίων Neutsch 1952, 1-10. Nicholls 1952. Higgins 1954, 1-10. Nicholls 1984. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 214-217.

2. Ζερβουδάκη 2002, 223-224.

3. Για τις προτομές βλ. Croissant 1983, 2-4. Huysecom-Haxhi & Muller 2007, 237-238, 242-243.



Εικ. 1. Μήτρα και σύγχρονο εκμαγείο οκλάζοντος αγοριού, Όλυθος, αρ. κατ. 151. Τέλος 5^{ου} - πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου φέρουν διακριτικά σύμβολα, και συνεπώς ταυτίζονται με ευκολία, στην πλειονότητα τους δεν κρατούν κάποιο χαρακτηριστικό αντικείμενο, γεγονός που δυσχεραίνει την ταύτισή τους, αν δηλαδή απεικονίζουν θεές ή θνητές. Αποδίδουν είτε θεότητες που έχουν χθόνιο χαρακτήρα και συνδέονται με τη γονιμότητα και τον κύκλο ζωής, είτε αναθέτριες, είτε τις ίδιες τις νεκρές, στην περίπτωση των τάφων. Οι καθιστές γυναικείες μορφές αποτελούν επίσης έναν αγαπητό τύπο με μεγάλη ποικιλία. Απαντούν σε ολόκληρο τον αιγαιακό χώρο, διαμορφώθηκαν κάτω από την επίδραση αττικών και ανατολικοϊωνικών προτύπων, αλλά ήδη στον 5^ο αι. π.Χ. είχαν υιοθετηθεί από όλα τα μεγάλα εργαστήρια. Παράλληλα με τις καθιστές υπάρχουν και οι όρθιες γυναικείες μορφές.

Εκτός από τις γυναικείες κυριαρχούν και οι παιδικές μορφές⁴ συνήθως οκλάζουσες (εικ. 1), τις περισσότερες φορές είναι γυμνές, έχουν διογκωμένη κοιλιά και εύσαρκες παρειές που συνδέονται με την παιδική ηλικία του εικονιζόμενου. Τα ειδώλια αυτού του τύπου εμφανίζονται από τον 6^ο αι. π.Χ., κυρίως από το δεύτερο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ., γνωρίζουν μεγάλη εξάπλωση στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. και φτάνουν ως την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο. Σπανιότερες στη Μακεδονία είναι οι ανακεκλιμένες μορφές που πρότυπο τους έχουν το ηρωικό και νεκρικό ανάγλυφο ή νεκρόδειπνο. Είναι ένας τύπος γνωστός σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο με μεγάλη δημοτικότητα στη Βοιωτία.

Ειδώλια θεατρικών τύπων της Αρχαίας και Μέσης Κωμωδίας εμφανίζονται στην Αττική στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. και στη συνέχεια εξαπλώνονται σε όλο τον ελληνικό κόσμο φτάνοντας και στη Μακεδονία, συγκεκριμένα στην Όλυθο, την Πέλλα και την Αμφίπολη. Στο πλαίσιο του διονυσιακού κύκλου εντάσσονται οι Σιληνοί, που αποδίδονται όρθιοι ή οκλάζοντες να παίζουν διπλό αυλό. Πρόκειται για δημοφιλή βοιωτικό τύπο των μέσων του 5^{ου} αι. π.Χ.

Τα ειδώλια ζώνων αποτελούσαν παιχνίδια και συχνά εντοπίζονται σε παιδικούς τάφους όπου συνοδεύουν τον νεκρό ως αγαπημένα αντικείμενα. Απεικονίζονται ζώα που βρίσκονται κοντά στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, όπως σκύλοι, πετεινοί, περιστέρια, κάπροι, άλογα, καθώς και ζώα που χαρακτηρίζονται για τη δύναμή τους, όπως τα λιοντάρια.

Κατά την κλασική εποχή φαίνεται ότι υπάρχουν κάποια σημαντικά κέντρα κοροπλαστικής παραγωγής στη Μακεδονία που διοχετεύουν ειδώλια και μήτρες στις γύρω περιοχές, ενώ αρκετά ειδώλια είναι εισαγμένα. Τα κέντρα αυτά αντιγράφουν διαδεδομένους εικονογραφικούς τύπους της εποχής, συχνά με παραλλαγές, αλλά παράγουν και δικούς τους εικονογραφικούς τύπους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα θεατρικά ειδώλια από την Όλυθο, ορισμένα από τα οποία έχουν εισαχθεί από την Αττική, ενώ μερικά μιμούνται τα αττικά αλλά αποτελούν προϊόντα του τοπικού κοροπλαστικού εργαστηρίου⁵ (εικ. 2).

Το πιο σημαντικό κοροπλαστικό εργαστήριο από την περιοχή της Μακεδονίας είναι το εργαστήριο της Ολύθυου, όπου υπήρχε αξιόλογη παραγωγή τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. από ειδώλια και μήτρες, το οποίο παράγει και ταυτόχρονα αντιγράφει όλους τους γνωστούς εικονογραφικούς τύπους της εποχής. Στα πρωιμότερα παραδείγματα των ειδωλίων της Ολύθυου διακρίνεται η επίδραση των ανατολικοϊωνικών εργαστηρίων. Από τον 5^ο αι. π.Χ. και μετά παρουσιάζονται προτομές και ειδώλια τοπικής παραγωγής με εντονότερες τις βοιωτικές επιρροές⁶. Ίδιοι τύποι προτομών εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή την κεντρικής Μακεδονίας και Χαλκιδικής. Ελάχιστα είναι τα εισαγόμενα ειδώλια από την Αττική και την Κόρινθο που αποκαλύφθηκαν στην Όλυθο.

4. Hadzisteliou-Price 1969.

5. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 316-318.

6. Higgins 1954, 289-294.

Από την περιοχή της Χαλκιδικής θα πρέπει να αναφερθεί και η Άκανθος⁷, που βρίσκεται κάτω από την επίδραση του εργαστηρίου της Ολύνθου και αναπαράγει γνωστούς εικονογραφικούς τύπους της εποχής. Ένα ακόμη εργαστήριο κοροπλαστικής της κλασικής εποχής έχει εντοπιστεί στην Πύδνα⁸, ωστόσο η ακμή του τοποθετείται μετά τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. (εικ. 3.) Σε αυτό ανιχνεύονται σχέσεις με τα ανατολικοϊωνικά και κορινθιακά εργαστήρια. Διαπιστώνεται αντιστοιχία αρκετών τύπων ειδωλίων του 5^{ου} αι. π.Χ. μεταξύ του υλικού της Πύδνας και της Ολύνθου. Η συνάφεια αυτή παραπέμπει σε στενότερες εμπορικές επαφές.

Η Πέλλα αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό κοροπλαστικό κέντρο που ξεκινάει στην κλασική περίοδο και κυριαρχεί στην ελληνοιστική. Οι γυναικείες προτομές είναι ένα σημαντικό τμήμα της κοροπλαστικής παραγωγής της Πέλλας κυρίως από τον 4^ο αι. π.Χ. έως και την ελληνοιστική περίοδο. Διαπιστώνεται και σε αυτήν την περίπτωση η επίδραση της Ολύνθου και αποδεικνύεται πιθανότατα η εισαγωγή των προϊόντων της και η υιοθέτηση στοιχείων της εικονογραφίας και της τεχνοτροπίας της από τα τοπικά εργαστήρια. Οι προτομές από τη Βέροια και τη Μιέζα έχουν κοινά στοιχεία με τα παραδείγματα της Πέλλας και υποδεικνύουν πιθανόν και κοινή εργαστηριακή προέλευση⁹.

Επίσης και για την Αμφίπολη εκτιμάται η ύπαρξη κοροπλαστικού εργαστηρίου¹⁰ που λειτουργεί από τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. έως και την ελληνοιστική εποχή, όπως αποδεικνύεται από τα ευρήματα τάφων, καθώς και τα ειδώλια από ιερά. Τα πιο γνωστά θέματα είναι οι προτομές, οι καθιστές γυναικείες μορφές και οι πεπλοφόροι.

Πολλά ειδώλια τέλος, εισάγονται στον μακεδονικό χώρο από τα μεγάλα παραγωγικά κέντρα κοροπλαστικής της νότιας Ελλάδας, όπως από την Αττική, τη Βοιωτία και την Κόρινθο και πιστοποιούν τις εμπορικές σχέσεις με αυτές τις περιοχές.



Εικ. 2. Πήλινο ειδώλιο δούλου Μέσης Κωμωδίας πάνω σε γάδαρο, Όλυνθος (αρ. VI.40.330).



Εικ. 3. Ειδώλια νεαρών κορπισιών, Πύδνα, αρ. κατ. 510-512. 325-300 π.Χ.

7. Καλτσάς 1998, 270-275.

8. Νούλας 2014, 410-412.

9. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 235.

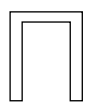
10. Λαζαρίδης 1988, 126-128.



Λεπτομέρεια της εικ. 2.

Η ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΛΥΝΘΟΥ

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΠΕΤΤΙΝΑ ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ

 ερισσότερα από 1000 ειδώλια ήρθαν στο φως κατά τις ανασκαφές της Ολύνθου και δημοσιεύτηκαν από τον ανασκαφέα David Robinson και τους συνεργάτες του, στους τόμους της μνημειώδους δημοσίευσης της ανασκαφής της αρχαίας πόλης¹.

Τα ειδώλια, προτομές, μορφές ανθρώπων και ζώων, πήλινοι πίνακες με ανάγλυφη παράσταση και πλαστικά αγγεία, χρονολογούνται από την ύστερη αρχαϊκή εποχή έως την καταστροφή της Ολύνθου στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. (348 π.Χ.). Προέρχονται κυρίως από τις ανασκαφές των κατοικιών και των δρόμων της πόλης στον νότιο και τον βόρειο λόφο και μόνον το ένα τέταρτο περίπου των ειδωλίων προέρχονται από το «παραποτάμιο» και το «ανατολικό» νεκροταφείο της Ολύνθου, κυρίως από παιδικές ταφές.

Ένας μεγάλος αριθμός ειδωλίων χρονολογούνται στην ύστερη αρχαϊκή και πρώιμη κλασική εποχή. Πρόκειται για γυναικείες προτομές, γυναικείες θεότητες ή κόρες² και ειδώλια ένθρονης καθιστής γυναικείας μορφής, συχνά κουροτρόφου, καθώς και όρθιας στον τύπο της κόρης³. Πολλά από τα αρχαϊκά ειδώλια της Ολύνθου βρέθηκαν μέσα σε αποθέτη που εντοπίστηκε και ερευνήθηκε σε μια από τις δοκιμαστικές τομές του Robinson στον νότιο λόφο της πόλης, όπου και η παλαιότερη κατοίκηση και, κατά τον ανασκαφέα, προέρχονται από παρακείμενο ιερό που καταστράφηκε από τους Πέρσες το 479 π.Χ.

Μετά από την καταστροφή της πόλης από τους Πέρσες και ως τον συνοικισμό των Χαλκιδέων το 432 π.Χ., ο αριθμός των ειδωλίων μειώνεται σημαντικά. Τα περισσότερα ειδώλια της Ολύνθου χρονολογούνται στην τελευταία περίοδο της ιστορίας της, από τον συνοικισμό ως την καταστροφή της στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ., και βρέθηκαν κυρίως στον βόρειο λόφο, τις επαύλεις και τα νεκροταφεία. Στα τέλη του 5^{ου} - αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζεται μια μεγάλη ποικιλία ειδωλίων που κατασκευάζονται από δύο μήτρες, μια μπροστινή και μια πίσω, ανάγλυφες πλάκες και πλαστικά αγγεία (εικ. 1-2) που αποτελούν τον λεγόμενο «πλούσιο ρυθμό», γνωστό και από άλλα κέντρα της Ελλάδας (Αθήνα, Βοιωτία κλπ.) Το θεματολόγιο περιλαμβάνει γυναικείες μορφές με ιμάτιο⁴, μορφές θεών, όπως η Αφροδίτη, η Κυβέλη, ο Ερμής, ο Διόνυσος και άλλοι, που συχνά αντιγράφουν έργα της μεγάλης γλυπτικής. Πολυάριθμα είναι τα ειδώλια ηθοποιών με δύσμορφα χαρακτηριστικά (προγαστορες, γέροι, ή με τονισμένα χαρακτηριστικά του προσώπου), τα ειδώλια Σατύρων, Πάνα, και Παπποσιληνών. Μια άλλη κατηγορία είναι τα ειδώλια ζώων, όπως χελώνας, περιστεριού, πουλιού, πετεινού και

1. *Olynthus IV. Olynthus VII. Olynthus XIV.*

2. Μπιλούκα & Γραϊκός 2014, όπου παρουσιάζονται γυναικείες προτομές από το νεκροταφείο της γειτονικής πόλης Δικαίας.

3. Uhlenbrock 2016β, 2. Οι τύποι της όρθιας και καθιστής γυναικείας μορφής προέρχονται από εργαστήριο της Μικράς Ασίας και ήδη στις αρχές του 5^{ου} κατέκλυσαν τον ελληνικό κόσμο. Πιθανότατα ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων που βρέθηκαν στις ανασκαφές να έχουν γίνει σε τοπικά εργαστήρια που αναπαρήγαγαν τους δύο αυτούς τύπους.

4. Μισαηλίδου-Δεσποτιδίου 2014, όπου παρουσιάζονται παρόμοιοι τύποι από την Αφυτη.



Εικ. 1. Αμφορίσκος με ανάγλυφη ανδρική μορφή, αρ. κατ. 626.



Εικ. 2. Αγγείο με μορφή αφρικανού, αρ. κατ. 627.

φρούτων, που βρέθηκαν σε ταφές και σε κατοικίες. Τέλος, στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα αγαπητό θέμα γίνεται η γυναικεία μορφή σε διάφορες στάσεις⁵, η μορφή του Έρωτα με ή χωρίς την Αφροδίτη, ο Διόνυσος, οι Σιληνοί και εμφανίζονται οι κεφαλές Αφρικανών κλπ.

Στα τέλη του 5^{ου} και στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ. χρονολογούνται οι πήλινοι πίνακες με ανάγλυφη μυθολογική παράσταση με θεότητες, όπως η Αθηνά, Ευρώπη σε ταύρο κλπ., ή με σκηνές γυναικών. Ενδιαφέροντα είναι επίσης τα πλαστικά αγγεία που χρονολογούνται κυρίως στο πρώτο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. Κατασκευάζονται από δύο μήτρες και διαφέρουν από τα αρχαϊκά παραδείγματα ως προς το μεγαλύτερο μέγεθος του λαιμού και του χείλους. Διαφορετική είναι και η χρήση τους, καθώς τα πλαστικά αγγεία της Ολύνθου βρέθηκαν όλα, εκτός από δύο, σε κατοικίες, ενώ τα παλαιότερα της αρχαϊκής εποχής είχαν ταφική χρήση (περιείχαν έλαια και αρώματα για τους νεκρούς). Πολλά αγγεία έχουν σχήμα ζώου ή κεφαλής ζώου (κριού, λιονταριού κλπ.), Νηρηίδας, γυναικείας κεφαλής κλπ. Ανάμεσά τους ενδιαφέρον είναι το αγγείο σε σχήμα καθιστού νεαρού, που ίσως ήταν ανάθημα στον Απόλλωνα. Το αγγείο πιθανότατα κατασκευάστηκε σε μήτρα με το ίδιο θέμα, που βρέθηκε στην Όλυνθο, αρ. κατ. 148 και 151.

Οι τύποι των ειδωλίων της Ολύνθου συναντώνται και σε άλλα κέντρα της Ελλάδας. Λίγα ειδώλια ήταν επείσακτα, και πιθανότατα υπήρχαν και επείσακτες μήτρες (ορισμένες από τις υστεροαρχαϊκές προτομές κατασκευάστηκαν πιθανώς με επείσακτες μήτρες). Τα περισσότερα, ωστόσο, ειδώλια, όπως και τα πλαστικά αγγεία, πιθανότατα κατασκευάστηκαν σε τοπικά εργαστήρια. Η μακροσκοπική παρατήρηση του πηλού, η ύπαρξη πολλαπλών εκμαγείων που προέρχονται από μια μήτρα, καθώς και οι ίδιες οι μήτρες που ήρθαν στο φως κατά τις ανασκαφές, υποδηλώνουν τοπική προέλευση. Το ζήτημα του εμπορίου των προϊόντων κοροπλαστικής στον αρχαίο ελληνικό κόσμο έχει ακόμη θέματα προς συζήτηση. Δεν είναι ακόμη γνωστό αν η διασπορά των τύπων των ειδωλίων οφείλεται σε εμπόριο ειδωλίων, μητρών, σε πλανόδιους κοροπλάστες, ή ακόμη στην παραγωγή μήτρας σε εργαστήριο από το ίδιο το αντικείμενο που προέρχεται από κάποιο άλλο κέντρο, δηλαδή δευτερογενή εκμάγευση (surmoulage). Ελάχιστα γνωρίζουμε, επίσης, για την οργάνωση και την κλίμακα της κοροπλαστικής παραγωγής της Ολύνθου. Κατά την ανασκαφή του Robinson ήρθαν στο φως 13 μήτρες, αρκετά πήλινα ειδώλια και νομίσματα σε χώρους μιας κατοικίας, που ερμηνεύτηκαν από τον ανασκαφέα ως εργαστήριο κοροπλαστικής ή κατάστημα. Επίσης μεμονωμένες μήτρες βρέθηκαν σε άλλες ιδιωτικές κατοικίες, ενώ δεν εντοπίστηκε εργαστήριο κοροπλαστικής με κλιβάνους. Όπως συμβαίνει στις περισσότερες πόλεις της αρχαίας Ελλάδας, κλιβάνοι πρέπει μάλλον να αναζητηθούν εκτός της περιοχής κατοικιών, σε τμήματα που δεν ερευνήθηκαν από τον ανασκαφέα, πιθανότατα στο βόρειο τμήμα του βόρειου λόφου ή εκτός των τειχών της πόλης⁶.

Η μελέτη των ειδωλίων της Ολύνθου συμβάλλει σημαντικά στη χρήση και λειτουργία των ειδωλίων, ένα θέμα που παραμένει ανοιχτό⁷. Στις κατοικίες ειδώλια εντοπίστηκαν κυρίως στον ανδρώνα, στην αυλή και στην παστάδα και είχαν πιθανότατα διακοσμητική λειτουργία, εκτός από αυτά που απεικόνιζαν θεότητες και χρησιμοποιήθηκαν μάλλον στην οικιακή λατρεία. Η επιλογή των ειδωλίων στις ταφές, αν και παρουσιάζει ποικιλία, κυριαρχείται από γυναικείες προτομές αρχαϊκές και κλασικές, που πιθανότατα εικονίζουν θεά-προστάτιδα του κάτω κόσμου, ένθρονη γυναικεία θεότητα ή κουροτρόφο, Σιληνούς, γυναικείες μορφές με μιάτια και ειδώλια ζώων, ιδιαίτερα στις παιδικές ταφές.


5. Βλ. σημ. 4.

6. Cahill 2002, 253-254.

7. *Olynthus* VII, 17-9. *Olynthus* XIV, 69-73. Επίσης, στους καταλόγους του σημειώνεται πάντοτε η θέση εύρεσης του ειδωλίου, σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση της καταρχήν λειτουργίας του.

ΤΟ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΦΥΤΗΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ

 Η ανασκαφές των τελευταίων χρόνων στον παραδοσιακό οικισμό της Αθύτου Χαλκιδικής έφεραν στο φως τμήματα του πολεοδομικού ιστού και του νεκροταφείου της αρχαίας Αφυτης. Η πόλη, όπως προκύπτει από τον συνδυασμό των γραπτών πηγών και της αρχαιολογικής έρευνας, ιδρύθηκε από τους Ερετριείς τον 10^ο ή 9^ο αι. π.Χ.¹, ενώ καταστρέφεται σχεδόν ολοκληρωτικά στην τελευταία δεκαπενταετία του 4^{ου} αι. π.Χ. από σεισμό και έκτοτε το μεγαλύτερο μέρος του αστικού της χώρου δεν ξανακατοικείται.

Τα νεότερα τμήματα του νεκροταφείου της αρχαίας πόλης χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ., μια εποχή στην οποία η συνήθεια να τοποθετούν σε τάφους ειδώλια είναι αρκετά διαδεδομένη. Την ίδια εποχή συνηθίζεται τα παιδιά να ενταφιάζονται και οι ενήλικες να καίγονται επιτόπου σε ορθογώνιους μακρόστενους λάκκους. Επειδή μαζί με τους νεκρούς καίγονταν και τα κτερίσματά τους, πολλά από τα ειδώλια αλλά και τα άλλα ευρήματα, βρέθηκαν καμένα και σε κακή κατάσταση διατήρησης².

Τα ειδώλια της Αφυτης, προτομές³, όρθιες και καθιστές γυναικείες μορφές, πτηνά, φρούτα, εκπροσωπούν διάφορες τάσεις στην κοροπλαστική του 4^{ου} αι. π.Χ., κοινές στον ελληνικό χώρο. Στην ομάδα των γυναικείων μορφών με αυστηρά μετωπικές επίσημες ιερατικές στάσεις είναι εμφανής η προσήλωση σε τύπους του 5^{ου} αι. π.Χ. Η τάση αυτή είναι εντονότερη μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ., ενώ σπανιότερα συνεχίζεται και στο τρίτο τέταρτο του αιώνα. Ακολουθώντας αυτά τα συντηρητικά πρότυπα η εικονογραφία είναι προσανατολισμένη σε μορφές καθιστές θεϊκές απόμακρες, συνήθως χωρίς σύμβολα (εικ. 1), οι οποίες λόγω της θέσης τους στον τάφο μπορούν να θεωρηθούν ότι έχουν χθόνιο χαρακτήρα, είτε σε όρθιες που ερμηνεύονται ως θνητές αναθέτριες (εικ. 2).

Η δεύτερη τάση που εκφράζει τα χαρακτηριστικά του αθηναϊκού κοροπλαστικού εργαστηρίου του πρώτου μισού του 4^{ου} αι. π.Χ., εκπροσωπείται κυρίως από το σύμπλεγμα Αφροδίτης - Έρωτα, αρ. κατ. 332. Τα παλιά ιερατικά ειδώλια έχουν μετεξελιχθεί κάτω από την επίδραση της μνημειακής γλυπτικής του πλούσιου λεγόμενου ρυθμού, ο οποίος εκπροσωπείται από τα γλυπτά του θωρακείου της Νίκης στην Ακρόπολη των Αθηνών. Διαφαίνεται μια συνειδητή προσπάθεια των κοροπλαστών να μιμηθούν τα χαρακτηριστικά της τέχνης της αττικής γλυπτικής. Στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζεται μια σειρά όρθιων γυναικείων μορφών, που είτε προαναγγέλλουν τις λεγόμενες ταναγραίες των ελληνιστικών χρόνων είτε εντάσσονται στο πρώιμο στυλ τους, βλ. αρ. κατ. 333. Το στυλ της Τανάγρας επινοήθηκε σε αθηναϊκό εργαστήριο στη δεκαετία 340-330 π.Χ. και στη συνέχεια διαδόθηκε στη Βοιωτία, την Μ.Ασία, την Αλεξάνδρεια, τη Νότιο Ιταλία⁴. Επηρεάστηκε από τα σύγχρονα καλλιτεχνικά ρεύματα και τους τύπους της γλυπτικής των μέσων του 4^{ου} αι. π.Χ. Η όρθια γυναικεία μορφή ξεφεύγει από τη μετωπικότητα και αναπτύσσει μεγαλύτερη ελευθερία και

1. Για την Αφυτη και τις ανασκαφές της βλ. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2009, όπου και συνολική βιβλιογραφία.
2. Για τα ειδώλια του 4^{ου} αι. π.Χ. της Αφυτης βλ. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2014.
3. Για παραπλήσιους τύπους των προτομών της Αφυτης πρβλ. Τζαναβάρη 2014, 332-336, εικ. 7β, τύπος Δ, εικ. 3 και 7β. Αδάμ-Βελένη 2014, 363-364, εικ. 2.
4. Βλ. Burr Thompson 1966, 51 κ.ε. Uhlenbrock 1990γ.



Εικ. 1. Ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας.

κίνηση. Η διαφοροποίηση της στάσης ακολουθείται με την αλλαγή στο τρόπο απόδοσης του ενδύματος. Τώρα το ιμάτιο τυλιγμένο γύρω από τη μορφή, αν και εξαφανίζει το σώμα προβάλλει το περίγραμμά του, ενώ οι βαθιές αυλακώσεις με τις οποίες αποδίδονται οι πτυχώσεις των ρούχων παράγουν πολύπλοκα φώτα και σκιές.

Τα ειδώλια της Άφυτης με την πλούσια πτυχολογία των ενδυμάτων και τις περίτεχνες κομμώσεις που προσανατολίζονται σε πιο χαλαρές στάσεις αντικατοπτρίζουν αυτές τις τάσεις (εικ. 3-4) και μπορούν να θεωρηθούν ότι είναι εμπνεύσεις του αττικού εργαστηρίου, ή ότι δέχονται επιδράσεις από αυτό. Μολονότι παρουσιάζουν τύπους συγγενικούς αποτελούν πρωτότυπες συνθέσεις που δεν αντιγράφουν πιστά τα πρότυπα τους.

Το 2004 κατά την ανασκαφή σε στρώμα καταστροφής ενός σπιτιού της Άφυτης του 4^{ου} αι. π.Χ. βρέθηκε μια μήτρα ειδωλίου (εικ. 5) που παρίστανε πετεινό. Το 2007 σε ανασκαφή τμήματος του αρχαίου νεκροταφείου, σε έναν παιδικό τάφο βρέθηκαν δύο ειδώλια πετεινών που προέρχονται από μια μήτρα παρόμοια με αυτή που βρέθηκε στον οικισμό (εικ. 6-7)⁵. Η εύρεσή τους αποτελεί σοβαρή ένδειξη ότι στην αρχαία Άφυτη λειτουργούσε τουλάχιστον στον 4^ο αι. π.Χ. κοροπλαστικό εργαστήριο. Άλλωστε η ενασχόληση των κατοίκων της με την επεξεργασία του πηλού και την παραγωγή πήλινων αγγείων βεβαιώνεται από πλήθος αμφορέων, σε τρία δείγματα των οποίων αναγνωρίζεται η σφραγίδα Αφυταίου κεραμέα.



Εικ. 2. Ειδώλιο πεπλοφόρου γυναικείας μορφής.

Εικ. 3. Ειδώλιο αυλητρίδας.

Εικ. 4. Ειδώλιο γυναικείας μορφής ντυμένης με χιτώνα και ιμάτιο.

5. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2014, 327.

Η πιθανότητα στα ίδια εργαστήρια κεραμικών προϊόντων να παράγονταν και ειδώλια μπορεί να θεωρηθεί ως πιθανή, εφόσον έχει διαπιστωθεί ανασκαφικά ότι συμβαίνει σε ένα τουλάχιστον εργαστήριο στον ελληνικό χώρο⁶. Με τα παραπάνω δεδομένα μπορούμε να δεχθούμε ότι στην Άφυτη, υπήρχε επιτόπια παραγωγή τουλάχιστον ικανού αριθμού ειδωλίων και να ορίσουμε συνοπτικά τα χαρακτηριστικά του «εργαστηρίου».

Συνήθως χρησιμοποιείται πηλός με αρκετή μίκα και άλλες προσμείξεις σε αποχρώσεις καστανή, μέχρι πορτοκαλέρυθρη, που διατηρούνται στα ειδώλια που δεν έχουν καεί. Είναι κοίλα και στο πίσω μέρος τους απαντά συχνά μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού, ενώ δεν λείπουν και ειδώλια με κατασκευασμένη την πίσω όψη με μήτρα. Το εργαστήριο αυτό πιθανότατα δραστηριοποιείται ήδη από το δεύτερο μισό του 5^{ου} αι. και λειτουργεί σε όλο τον 4^ο αι. π.Χ.

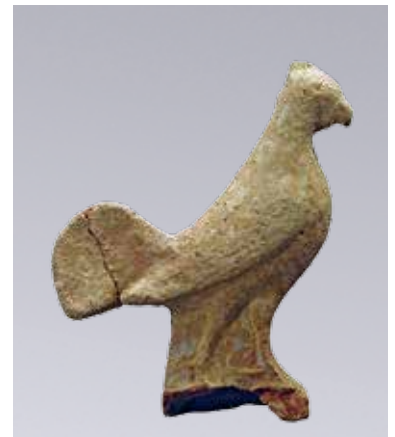
Το ρεπερτόριο των τεχνιτών ακολουθεί τις σύγχρονες τάσεις που επικρατούν στον ελληνικό κόσμο κυρίως όσον αφορά στη θεματολογία, η οποία λόγω της ταφικής χρήσης των ειδωλίων επικεντρώνεται κυρίως σε όρθιες και καθιστές γυναικείες μορφές, καθώς και σε γυναικείες προτομές. Δεν είναι εύκολο να πούμε σε τι βαθμό οι τεχνίτες της Άφυτης παράγαν πρωτότυπες δημιουργίες ή χρησιμοποιούσαν έτοιμες μήτρες που τις προμηθεύονταν π.χ. από την γειτονική Όλυθο, όπου εντοπίζονται παρόμοιοι ή παραπλήσιοι τύποι ειδωλίων και η ύπαρξη τοπικού εργαστηρίου στον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ. αποδεικνύεται από το πλήθος των μητρών και των ειδωλίων που έχουν βρεθεί στις ανασκαφές⁷. Άλλωστε, παρόμοιοι τύποι που βρέθηκαν στην Πέλλα και τη Μίεζα⁸, δηλώνουν ότι οι μήτρες θα πρέπει να κυκλοφορούσαν σε μεγάλη έκταση στις πόλεις της Μακεδονίας.



Εικ. 7. Παιδικός τάφος 4^{ου} αι. π.Χ. από το νεκροταφείο της αρχαίας Άφυτης στον οποίο βρέθηκαν τα δύο ειδώλια πετεινού.



Εικ. 5. Μήτρα για παραγωγή ειδωλίου πετεινού και το σύγχρονο εκμαγείο της.



Εικ. 6. Ειδώλιο πετεινού.

6. Ο Uhlenbrock 1990β, 15 αναφέρει ένα τέτοιο εργαστήριο στο Παντικάπαιο της Μαύρης Θάλασσας. Ο ίδιος ερευνητής σχολιάζει ότι η ανεύρεση μητρών στα σπίτια διαφόρων πόλεων σημαίνει ότι η παραγωγή των ειδωλίων μπορούσε να είναι και οικιακή βιοτεχνία. Στην περίπτωση αυτή μπορούμε να υποθέσουμε την προμήθεια έτοιμου πηλού από τοπικά κεραμικά εργαστήρια.
7. Ενδεικτικά, *Olynthus* IV, 69-70, πίν. 38. *Olynthus* VII, 54, αρ. 189, πίν. 24. *Olynthus* XIV, 126, αρ. 127, πίν. 44.
8. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 1990, 129, εικ. 7β. Παρόμοια ειδώλια εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας.



Εικ. 1. Σκαντζόχοιρος που μεταφέρει καρπούς, το αγαπημένο του φαγητό, αρ. κατ. 607.

ΑΚΑΝΘΟΣ. ΕΙΔΩΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑΚΗΣ ΖΩΝΗΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΡΩΜΙΟΠΟΥΛΟΥ

Η Άκανθος, επιφανής αποικία της νήσου Άνδρου στη Χαλκιδική, δεν είχε την τύχη να ανασκαφεί συστηματικά, όπως η γειτονική της Όλυνθος. Η αρχαιολογική έρευνα άρχισε σχετικά αργά, μόλις το 1970 και από το 1974¹ συνεχίζεται ως σήμερα ως σωστική ανασκαφή στην περιοχή της σημερινής κωμόπολης της Ιερισσού (αρχαία Άκανθος). Το αρχαίο νεκροταφείο εκτεινόταν στην παραλιακή ζώνη σε έκταση 60 στρεμμάτων: υπήρξε ενεργό από τον 7^ο αι. π.Χ. έως τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους με ορισμένα κενά χρονικά διαστήματα. Ο αριθμός των τάφων διαφόρων τύπων (λακκοειδείς, πήλινες σαρκοφάγοι τύπου κλαζομενιακού και απλού, ταφές μέσα σε μεγάλους πίθους, εγχυτρισμοί νηπίων μέσα σε αμφορείς κυρίως, ανοικτές ταφές στο αμμώδες έδαφος σκεπασμένες με σχιστόπλακες,



Εικ. 2. Πλούσια ταφή μικρού κοριτσιού.
Άκανθος, ταφή 1080, ανασκαφή 1977. 4^{ος} αι. π.Χ.

1. Γιούρη 1970. Ρωμιπούλου 1973-74. Ρωμιπούλου 1975. Ρωμιπούλου 1976. Ρωμιπούλου 1977. Ρωμιπούλου 1979. Ρωμιπούλου 1980. Ρωμιπούλου 1981. Παρλαμά 1978, 5 κ.ε.



Εικ. 3. Προτομή που βρέθηκε μέσα σε πήλινη σαρκοφάγο εταίρας, (ταφή 27, ανασκαφή 1973), αρ. κατ. 492.

κεραμοσκεπεείς - καλυβίτες και πολύ λιγότερες λίθινες σαρκοφάγοι) πλησιάζει τις 20.000. Τα ειδώλια βρέθηκαν κυρίως σε ταφές παιδιών και νεαρών γυναικών (αώρων).

Η Άκανθος ιδρύθηκε ως αποικία των Ανδρίων με τη συμμετοχή(;) και των Χαλκιδέων, γύρω στα μέσα του 7^{ου} αι. π.Χ.² Η τοποθεσία της ήταν εξαιρετική, διέθετε ασφαλές λιμάνι, εύφορη γη και γειτόνευε με τοποθεσίες εξόρυξης μετάλλων. Η αρχαϊκή εποχή υπήρξε περίοδος ανάπτυξης και οικονομικής ευμάρειας. Η κοπή αργυρών τετράδραχμων το 530 π.Χ. συνέβαλε στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης, πάντοτε όμως υπό τον έλεγχο του περσικού κράτους, που εκείνη την περίοδο κηδεμόνευε τις παράκτιες περιοχές του βορείου Αιγαίου. Η Άκανθος φιλοξένησε και τη στρατιά του Ξέρξη, όταν στρατοπέδευσε στην περιοχή της λόγω της κατασκευής της διώρυγας, που θα τον διευκόλυνε στην επιτάχυνση της πορείας προς την Αθήνα. Μετά την ήττα των Περσών, η Άκανθος έγινε μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας ως τις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου. Κατά τη διάρκεια του πολέμου αυτονομήθηκε, εγκατέλειψε την Αθηναϊκή Συμμαχία και ακολούθησε τον αρχηγό των Σπαρτιατών Βρασίδα (424 π.Χ.). Τότε, ίδρυσε στους Δελφούς μαζί με τους Σπαρτιάτες τον «Ακάνθιον οίκον». Μετά τη Νικίειο ειρήνη, το 421 π.Χ. επανήλθε στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Στο τέλος του πολέμου, μετά την ήττα των Αθηναίων, η Άκανθος συνέχισε να συνεργάζεται με τις νέες δυνάμεις

2. Zahrnt 1971, 146-150. Ρωμιπούλου 1999. Tiverios 2008.

που αναδείχθηκαν και ανέπτυξε τις σχέσεις της και με την ανδρική αποικία Άργιλο, στη περιοχή του ποταμού Στρυμόνα. Κατά τη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ. η στρατηγική θέση του λιμανιού της τη βοήθησε να παραμείνει μια εύρωστη οικονομικά πόλη παρά την υποταγή της στον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας το 348 π.Χ. Το 200 π.Χ. λεηλατήθηκε από τους Ρωμαίους και έχασε οριστικά την ανεξαρτησία της.

Πληροφορίες για την καταγωγή των κοροπλαθών και για εργαστήριο παραγωγής ειδωλίων προς το παρόν δεν υπάρχουν, διατυπώνονται μόνο εικασίες από τους μελετητές. Οι κεραμικοί κλίβανοι που εντοπίστηκαν αποδείχτηκε ότι προορίζονταν για τη μαζική παραγωγή των αμφορέων μεταφοράς του κρασιού, μια και το προϊόν αυτό ήταν το πλέον ζητούμενο, αλλά στα ίδια εργαστήρια δεν αποκλείεται να παράγονταν παράλληλα και μικρότερου μεγέθους αγγεία, όπως και ειδώλια³. Από την ποιότητα των αποκαλυφθέντων δειγμάτων είναι φανερό ότι προορίζονταν μόνο για τοπική χρήση. Τα προϊόντα αντιγράφουν δημοφιλή θέματα και σχήματα, που η πηγή έμπνευσης και παραγωγής τους είναι τα καλλιτεχνικά κέντρα του νότου (Αθήνα, Βοιωτία και Κόρινθος), με μια υπεροχή των βοιωτικών τύπων και σε ορισμένες περιπτώσεις και με τη συμβολή και της Εύβοιας, που είχε ρίζες από την αρχαϊκή περίοδο στην περιοχή της Χαλκιδικής. Η παρουσία ανατολικοϊωνικών επιρροών⁴ είναι αξιοσημείωτη για τον ίδιο λόγο. Από το τέλος του 6^{ου} και ως τις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. διαπιστώνονται και εισαγωγές από την Αθήνα και την Κόρινθο και από κέντρα παραγωγής όπως π.χ. Θάσος, Όλυνθος, Αμφίπολη. Οι σχέσεις με εργαστήρια μακεδονικών πόλεων, ιδιαίτερα με εκείνα της Πύδνας και της Πέλλας, είναι υπαρκτή, όμως πρέπει να εξετασθεί περισσότερο και η επαφή με τις άλλες αποικίες της Χαλκιδικής που έχουν δώσει ενδιαφέροντα δείγματα κοροπλαστικής, όπως είναι η Δίκαια (Νέα Καλλικράτεια), η Ποτίδαια και η Άφυτις. Πρόσφατα δημοσιεύτηκαν άρθρα και για ανάλογες σχέσεις με αποικίες της περιοχής του Στρυμόνα (Άργιλος και Τράγιλος)⁵. Έτσι θα ξεκαθαριστεί και η πραγματική συμβολή της Ολύθνου, που ίσως υπερεκτιμήθηκε, διότι υπήρξε για πολλές δεκαετίες η μοναδική δημοσιευμένη ανασκαφή από την περιοχή της Χαλκιδικής ως τον Στρυμόνα.

Λαμβάνοντας υπόψη τα αντικείμενα που εκτίθενται, διακρίνονται δύο ομάδες: α) ειδώλια και προτομές από τα διαμερίσματα των γυναικών και των παιδιών στις ιδιωτικές κατοικίες για την οικιακή λατρεία θεοτήτων, την προστασία των κατοίκων από το κακό μάτι ή την παρηγοριά τους, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στη συνέχεια στις ταφικές τελετουργίες, β) αντικείμενα που εξαρχής τοποθετήθηκαν μέσα στους τάφους ως κτερίσματα για να συνοδεύουν τους νεκρούς, να τους προστατεύουν (αποτροπαϊκή χρήση), αλλά και κατά κάποιον τρόπο να θυμίζουν προσφιλείς συνήθειές τους από τη ζωή που άφησαν πίσω τους. Παράλληλα, όμως, έδιναν την ευκαιρία στους ζωντανούς συγγενείς να επιδεικνύουν την οικονομική τους άνεση κατά τις ταφικές τελετές, την αγάπη τους για τον νεκρό, την πίστη τους στις χθόνιες θεότητες, αλλά και να αναδεικνύουν γενικά τη θέση της συγκεκριμένης οικογένειας μέσα στην κοινωνία. Παρόλο που τα ειδώλια αποτελούν ένα μικρό σχετικά μέρος από τις ταφικές τελετουργίες, στις πόλεις όπου ανασκάφηκαν μόνο νεκροταφεία, όπως η περίπτωση της Ακάνθου, είναι ένα από τα βασικά στοιχεία της αρχαιολογικής μαρτυρίας για την κοινωνική δομή της πόλης. Τα ειδώλια μας παρέχουν πληροφορίες τόσο για τις συνήθειες της καθημερινής ζωής των κατοίκων, όσο και για τα ταφικά έθιμα και τις θρησκευτικές αντιλήψεις τους, ιδιαίτερα δε για τις τελευταίες οι τύποι των ειδωλίων (διάφορες θεότητες ή τα συμβολικά τους αντικείμενα) φανερώνουν τις επικρατούσες τάσεις λατρείας.

Οι ομάδες των εκθεμάτων αποτελούνται από:

1. Γυναικείες προτομές και προτομές με μπούστο (ντυμένες ή γυμνές), προσωπεία που συμβολίζουν τις χθόνιες θεότητες.
2. Γυναικείες μορφές που κάθονται σε θρόνους ή καθίσματα. Παριστάνουν θεότητες του



Εικ. 4. Όρθια γυναικεία μορφή στον τύπο της Ταναγραίας, αρ. κατ. 557.



Εικ. 5. Παιδικό παιχνίδι: νευρόσπαστο - κούκλα πάνω σε πετεινό, αρ. κατ. 293.

3. Rhomiopoulou 1986. Η Ε. Τρακοσοπούλου ανέφερε σε πρόσφατη δημοσίευση άρθρου της (Trakosopoulou 2016, 280-281, εικ. 285) ότι βρέθηκαν ελάχιστα θραύσματα από μήτρες ειδωλίων κλασικής εποχής χωρίς περισσότερες πληροφορίες για τη θέση (παραλιακό νεκροταφείο ή πόλη).
 4. Panayotou 1991.
 5. Chrysanthaki-Nagle 2006.



Εικ. 6. Γυναίκα που ζυμώνει,
αρ. κατ. 277.

κάτω κόσμου ή θνητές που ασχολούνται με τα παιδιά (κουροτρόφοι) και κατ' επέκταση τα προστατεύουν και στη μετά θάνατο ζωή.

3. Πλαγγόνες (κούκλες) - «νευρόσπαστα» με αρθρωτά (-κινούμενα) μέλη που κρατούν κρόταλα για να κάνουν θόρυβο, παιδικά παιχνίδια εν ζωή ή αποτροπαϊκές (για το κακό μάτι) μετά θάνατο σε παιδικές ταφές.

4. Γυναίκες ντυμένες με ιμάτιο και λεπτό πτυχωτό χιτώνα, όρθιες ή καθιστές σε αναπαυτική στάση. Ανάμεσα σε αυτές ξεχωρίζουν οι τύποι της «Ταναγραίας» για την κομψότητα των κινήσεων, της ενδυμασίας και της έκφρασης των προσώπων και οι χορεύτριες, που θεωρούνται βιοωτικές δημιουργίες με αττικές επιδράσεις.

5. Μορφές που παριστάνουν μετέχουσες σε τελετουργίες αυλητρίδες, χορεύτριες και υδριαφόρους του 4^{ου} αι. π.Χ.

6. Θεατρικά ειδώλια και προσωπεία της Αττικής Μέσης και Νέας Κωμωδίας του 4^{ου} αι. π.Χ.⁶ Άνδρες ηθοποιοί σε ρόλους γυναικών, σατύρων, ιεροδούλων, εταιρών, δούλων κλπ. του 4^{ου} αι. π.Χ.

7. Έφηβοι και Σιληνοί.

8. Πτηνά και ζώα που συνδέονται με τη λατρεία των χθόνιων θεοτήτων και χρησιμοποιούνται σε ταφικές τελετουργίες (θυσίες προς τιμήν των θεοτήτων του κάτω κόσμου).

Τα ειδώλια τοποθετούνταν, μαζί με αλλά κτερίσματα ή μόνα τους, κάτω από τα πόδια του νεκρού ή γύρω από το κρανίο, πάνω στα χέρια ή παράλληλα με τη δεξιά πλευρά του σώματος.

Εκείνο που χαρακτηρίζει τα πήλινα ειδώλια της Ακάνθου είναι η ποικιλία τύπων και θεμάτων, γνωστών βέβαια και από άλλες θέσεις αλλά και με νέες παραλλαγές των ίδιων τύπων, που ίσως οφείλονται στις ειδικές προτιμήσεις των κατοίκων. Οπωσδήποτε υπήρχαν διαφορετικοί τοπικοί πηλοί, πάντα με προσμείξεις, ποτέ καθαροί: ερυθρωποί ανοιχτόχρωμοι και σκουρόχρωμοι αλλά και τεφρόχρωμοι. Ο χρωματισμός της επιφάνειας των ειδωλίων ακολουθεί μια κοινή τεχνική με εκείνη των γειτονικών εργαστηρίων της Ολύνθου, της Αμφίπολης και της Πέλλας.

Συνήθως ήταν ολόκληρα χρωματισμένα με χρώματα έντονα ή απαλά με τεχνική που θυμίζει το fresco secco των ταφικών τοιχογραφιών, κυρίως αυτά που χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ. Τα μαλλιά αποδίδονταν με έντονο κόκκινο, η επιφάνεια του προσώπου με ρόδινο, κόκκινο στα χείλη και οι λεπτομέρειες των ματιών με μαύρο. Τα κοσμήματα με κίτρινο χρυσαφί και τα ενδύματα με γαλάζιο, πράσινο και βαθυκόκκινο. Τα υποδήματα με κίτρινο ή κόκκινο χρώμα. Η πήλινη επιφάνεια των ειδωλίων είχε ένα στρώμα λευκού επιχρίσματος και πάνω σε αυτό απλώνονταν οι στρώσεις των διαφόρων χρωμάτων. Σήμερα στα περισσότερα παραμένει μόνο το λευκό επίχρισμα ή ίχνη του και σε ελάχιστο ποσοστό διατηρούνται και τα χρώματα. Αυτό οφείλεται στο αμμώδες έδαφος. Στην Άκανθο, κοντά στη θάλασσα και μέσα στην υγρή αλμυρή άμμο, τα εντάφια ευρήματα καταστράφηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό από άλλα που βρέθηκαν σε περιοχές της ενδοχώρας.

Τα ειδώλια είναι συνήθως μικρού μεγέθους 6-12 εκ., μόνο οι Ταναγραίες και οι προτομές είναι μεγαλύτερες από 12-15 έως 30 εκ. Τα μικρά μεγέθη είναι συνηθισμένα στα αντίγραφα από μήτρες που χρησιμοποιήθηκαν πολλές φορές.

Η ύπαρξη ειδωλίων βεβαιώνεται πριν από τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. και συνεχίζεται αδιάλειπτα, όσο διαρκεί η χρήση του νεκροταφείου. Κυρίως βρέθηκαν σε γυναικείους και παιδικούς τάφους.

6. Green 2014.

* Επειδή, λόγω του ειδικού περιεχομένου του καταλόγου δεν ήταν δυνατό να περιληφθούν τα συνευρήματα με τα ειδώλια κάθε ταφής, η υπογράφουσα τα λήμματα Κατερίνα Ρωμιόπουλου θα επανέλθει σε άλλη εργασία με σχόλια για την οριστική χρονολόγηση. Επίσης εκφράζει τις ευχαριστίες της στη δρ. Α. Τουλουμπτζίδου για την ποικιλόμορφη τεχνική, και όχι μόνο, βοήθειά της.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ ΤΗΣ ΠΥΔΝΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΟΥΛΑΣ

Η Πύδνα ήταν μεγάλο αστικό κέντρο του μακεδονικού βασιλείου κατά την κλασική εποχή και ειδικά στον 5^ο αιώνα π.Χ. συνιστούσε το κύριο λιμάνι του. Οι ανασκαφικές έρευνες, που για μεγάλο χρονικό διάστημα επικεντρώθηκαν στα νεκροταφεία της πόλης, επιβεβαιώνουν όχι μόνο την έκταση αλλά και τον πλούτο της, όπως αυτός αντικατοπτρίζεται στα κτερίσματα που βρέθηκαν στις διαφόρων ειδών ταφικές κατασκευές¹.

Ανάμεσα στα κτερίσματα των ταφών, τα πήλινα ειδώλια κατέχουν σημαντική θέση. Σύμφωνα με την έως τώρα ανασκαφική δραστηριότητα, αυτά προέρχονται, στην πλειονότητα τους, από ταφές με χρονικό εύρος από την ύστερη αρχαϊκή έως την πρώιμη ελληνοιστική εποχή (περί το 500 έως 250 π.Χ.)² Με πήλινα ειδώλια κτερίζονταν συνήθως οι ταφές παιδιών³ και των νεαρών ατόμων. Είναι συχνό το φαινόμενο, ειδικά σε ταφές παιδιών, να βρίσκεται μεγάλος αριθμός τους που επαναλαμβάνουν ίδιους ή παραπλήσιους τύπους, όπως π.χ. συνιστά η περίπτωση τριών τάφων του πρώτου μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. στο βόρειο νεκροταφείο της Πύδνας (αγροτεμάχιο 951 Μακρυγιάλου, τάφοι με αριθμ.: 1033, 1034, 1037), όπου τα νεκρά παιδιά είχαν κτεριστεί με μεγάλο αριθμό πήλινων ειδωλίων (εικ. 1)⁴.



Εικ. 1. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Μακρυγιάλος. Αγροτ. 951. Λακκοειδής παιδικός τάφος του πρώτου μισού του 5^{ου} αι. π.Χ. (Τ. 1037).

1. Μπέσιος 2010, 114-115, 131-137. Για την πόλη της Πύδνας, πρβλ. Μπέσιος 1997.
2. Νούλας 2014, 406-407.
3. Για ταφές παιδιών του 4^{ου} αι. π.Χ. στην Πύδνα, βλ. προσφάτως Kotitsa 2012.
4. Για το έθιμο και τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις, πρβλ. Μποσνάκης 2014, 168-170.



Εικ. 2. Καστανιά, θέση «Σταυρός». Λακκοειδής τάφος κοριτσιού του δεύτερου μισού 4^{ου} αι. π.Χ. (Τ. 14). Πήλινη προτομή, λεπτομέρεια της εικόνας πάνω.

Ενδεχομένως, έτσι ερμηνεύεται η ανάγκη της επιτακτικής προσφοράς στο πλαίσιο ενός αποχαιρετιστήριου δώρου, κατά το τελετουργικό της ταφής. Ειδικότερα, τα πήλινα ειδώλια συνοδεύουν συχνά τις περιπτώσεις ταφών κοριτσιών ή και νεαρών γυναικών, που πιθανόν δεν γνώρισαν τον γάμο.

Τα ειδώλια της Πύδνας είναι κατασκευασμένα από διάφορες κατηγορίες τοπικών πηλών, με τη χρήση μητρών και με συνδυασμό χειροποίητων τεχνικών για την επεξεργασία λεπτομερειών ή πρόσθετων μερών. Κάποια μεμονωμένα παραδείγματα ειδωλίων ήρθαν απευθείας από τα κέντρα παραγωγής τους π.χ. από την Κόρινθο, όπως πιστοποιεί ο χαρακτηριστικός πηλός τους. Έφεραν λευκό επίχρισμα και επίθετα χρώματα μετά το ψήσιμο, παρατηρείται όμως και η περίπτωση επιχρυσώσεως⁵. Στο σύμπλεγμα ιππέα με αρ. κατ. 341 είναι ευδιάκριτη η χρωματική δήλωση των λεπτομερειών στην ενδυμασία του ιππέα και στην ιπποσκευή. Την εντύπωση της πολυχρωμίας μεταφέρουν επίσης οι γυναικείες μορφές με αρ. κατ. 508 και 509.

Στο κοροπλαστικό υλικό από τα νεκροταφεία Πύδνας διαφαίνονται διάφοροι τύποι ειδωλίων, ο μετασχηματισμός και η εξέλιξη τους, όπως είναι γνωστή στη βιβλιογραφία από άλλα κέντρα του ελληνικού κόσμου. Ευδιάκριτα ανιχνεύονται, στα παραδείγματα του 5^{ου} αι. π.Χ., οι επιδράσεις και οι εμπορικές επαφές με διάφορα άλλα κέντρα κοροπλαστικής παραγωγής της Ιωνίας και της νότιας Ελλάδας (κορινθιακά, αττικά, και βοιωτικά εργαστήρια). Τα αττικά και βοιωτικά πρότυπα επηρεάζουν την κοροπλαστική παραγωγή της Πύδνας και κατά τον 4^ο αι. π.Χ. Σε αυτήν την αλληλεπίδραση προστίθενται οι σχέσεις με βορειοελλαδικές πόλεις, όπως για παράδειγμα με την Πέλλα και την Όλυνθο⁶.

Από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και εξής, στο υλικό της Πύδνας είναι ιδιαίτερα αισθητή η απήχηση του κοσμοπολίτικου χαρακτήρα του λεγόμενου ταναγραϊκού στυλ⁷, ακόμη και με γνωστά από τη βιβλιογραφία παραδείγματα τύπων, ενδεικτικών για τις επιρροές από τη μεγάλη πλαστική. Ως κτερίσματα αποδεικνύουν και από την πλευρά τους την ακμή της πόλης της Πύδνας κατά την περίοδο αυτή. Αξίζει να σημειωθεί, επιπρόσθετα, ότι στο διαχρονικό κοροπλαστικό υλικό από τα νεκροταφεία της Πύδνας συμπεριλαμβάνονται μικρά ειδώλια πλασμένα με το χέρι, χωρίς τη χρήση μήτρας, αποδίδοντας κυρίως ζωομορφικά θέματα.

Στο σύνολο των ειδωλίων της Πύδνας παρατηρείται τυπολογική ποικιλία. Συναντάται πληθώρα ζώων: σκύλοι, αρ. κατ. 345, 526, λέαινες, χοίροι, αρ. κατ. 351, χελώνες, αρ. κατ. 349-350, ίπποι, άρκτοι, κριοί, διάφορα πτηνά με κυρίαρχα τα περιστέρια, ιερό πτηνό της Αφροδίτης, αρ. κατ. 364, 347-348, 525. Ο αίγαγρος, αρ. κατ. 344, δεν είναι από τα συνηθισμένα παραδείγματα. Με την αναζήτηση της θεϊκής προστασίας σχετίζονται οι προτομές γυναικείων μορφών, αρ. κατ. 343, 523, οι θεότητες όπως η Αθηνά, η Αφροδίτη, ο Έρως, αρ. κατ. 522, ο Παν, η Κυβέλη. Ο κύκλος του Διονύσου αντιπροσωπεύεται με ομοιώματα Σιληνών (Πυ 881), αλλά και πιο έμμεσα, με παραπομπές στον κόσμο του θεάτρου, με ειδώλια κωμικών υποκριτών και προσωπειών. Την πεποίθηση της συνεχιζόμενης φροντίδας για τα παιδιά απηχούν τα ειδώλια κουροτρόφων, ακόμα και με ένα γελοιογραφικό παράδειγμα, που προέρχεται από τάφο κοριτσιού (4^{ου} αι. π.Χ.), από το βόρειο νεκροταφείο. Το ειδώλιο Πυ 882 της παραμορφωμένης όρθιας γυναίκας, ανήκει στην κατηγορία των γελοιογραφικών, γνωστά ως «γκροτέσκ» (grotesque). Οι γυναικείες όρθιες, αρ. κατ. 516-521, και καθιστές μορφές, αρ. κατ. 342, 508-514 –υπερτερούν σε αριθμό και πολυμορφία σε σχέση με τις αντρικές– μετουσιώνουν ίσως τη μεταθανάτια πεποίθηση για τη φροντίδα του νεκρού στις ανάγκες, που είχε και στη ζωή του. Αυτήν την ανασύνθεση του κόσμου και της χαράς της ζωής, στο ταφικό πλαίσιο, συμπληρώνουν τα ειδώλια παιδιών, τα διάφορα ομοιώματα αντικειμένων, φρούτων και καρπών, ενίοτε με συμβολικές και θρησκευτικές προεκτάσεις.

5. Ενδεικτικά: στο ειδώλιο Νίκης από παιδικό τάφο στο νότιο νεκροταφείο της Πύδνας, Μπέσιος 2010, 225.

6. Νούλας 2014, 412.

7. Ενδεικτική βιβλιογραφία: Jeammet 2003. *Tanagras* 2010. Kassab Tezgör 2007. Ειδικά για τη διάδοση των λεγόμενων ταναγραϊών στη Μακεδονία, βλ. Τζαναβάρη 2012α.



Με πρόσφατες ανασκαφές στο δυτικό νεκροταφείο της Πύδνας εμπλουτίστηκε το κοροπλαστικό υλικό με ειδώλια ελληνιστικής εποχής, που καταδεικνύουν επιρροές από γειτονικά εργαστήρια ιδίως της Πέλλας⁸ και της Βέροιας⁹. Είναι διαπιστωμένο ότι η κοροπλαστική παραγωγή της Πύδνας εξαπλώνεται και στην ευρύτερη περιοχή της «χώρας» της πόλης (εικ. 2) και συνεχίζεται έως τα ρωμαϊκά χρόνια, όπως δείχνουν παραδείγματα από ανασκαφές ρωμαϊκών τάφων στο δυτικό νεκροταφείο.

Τα ειδώλια της Πύδνας (εικ. 3), στο σύνολό τους και μέσα από την πολυμορφία τους, μάς δίνουν πληροφορίες για τις εμπορικές επαφές, αντανακλούν δοξασίες για τα ταφικά έθιμα, και με τη ζωντάνια τους –αν και από ευτελές υλικό– μάς φανερώνουν όψεις του βίου των Πυδναίων.

Εικ. 3. Ειδώλια από ταφή κοριτσιού (Τ 22) Κίτρος, θέση «Αλυκές». 325-300 π.Χ.

8. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, σποράδην.

9. Τζαναβάρη 2002 με προγενέστερη βιβλιογραφία.



Κεφαλή γυναικείας προτομής
με στεφάνη, Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου,
αρ. ΜΔ 828.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΣ ΣΤΟ ΔΙΟΝ

ΣΕΜΕΛΗ ΠΙΝΓΙΑΤΟΓΛΟΥ

Η ανασύνθεση της λατρείας της Δήμητρος στο Δίον, ελλείψει σχετικών γραπτών πηγών, στηρίζεται αποκλειστικά στα ανασκαφικά δεδομένα. Μια πολυπληθής κατηγορία ευρημάτων, τα πήλινα ειδώλια¹, ήδη από τους υστεροαρχαίους χρόνους συνόδευαν τις ικεσίες ή τις ευχαριστίες των προσκυνητών προς τη θεά. Τα ταπεινά αυτά αφιερώματα, μαζί με άλλα ευρήματα, μαρτυρούν ότι το ιερό της Δήμητρος στο Δίον είναι το αρχαιότερο ιερό της θεάς που έχει ανασκαφεί στη Μακεδονία και ότι είχε μια μακραίωνη ζωή έως και τους αυτοκρατορικούς χρόνους (εικ. 1).

Τα ειδώλια στη συντριπτική πλειονότητα εικονίζουν γυναικείες μορφές. Εκτός από τα συνήθη μικρού μεγέθους ειδώλια αφιερώνονταν και μεγαλύτερα πήλινα αγαλμάτια, όπως φαίνεται από μερικά θραύσματά τους που έχουν διασωθεί². Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία υστεροαρχαίων κορινθιακών ειδωλίων στον τύπο της κόρης που φορά πέπλο, αρ. κατ.



Εικ. 1. Ιερό της Δήμητρος. Αεροφωτογραφία από ΝΑ.

1. Για τα πήλινα ειδώλια από το ιερό της Δήμητρος στο Δίον βλ. Πινγιάτογλου 2015, 67-89. Για τον ρόλο των πήλινων ειδωλίων στα ιερά βλ. Ammerman 1990, 37 κ.ε., 42, εικ. 31-33.
2. Μια κεφαλή γυναικείας μορφής με πόλο ίσως ανήκε σε εικόνα της Δήμητρος (Πινγιάτογλου 2015, 67, 72 Ε20, εικ. 139) και ένα αριστερό κάτω άκρο με τα δάχτυλα και τμήμα του ταρσού πρέπει να προέρχεται από αγαλμάτιο γυναικείας μορφής (Πινγιάτογλου 2015, 67, 74 Ε32, εικ. 158).



Εικ. 2. Ειδώλιο Άρτεμης με ζαρκάδι και τόξο, Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου, ΜΔ 534.

436, ή χιτώννα και λοξό ιμάτιο, αρ. κατ. 437, και κρατά προσφορές, όπως και πήλινων προτομών με το χαρακτηριστικό «αρχαϊκό χαμόγελο», ενώ ένα ειδώλιο παραδίδει τον γνωστό τύπο της Άρτεμης με ζαρκάδι και τόξο (εικ. 2)³.

Χάρη στις κατακτήσεις του τέλους της υστεροαρχαϊκής και της πρώιμης κλασικής εποχής η αρχαϊκή κόρη εμφανίζεται ανανεωμένη με μια πιο χαλαρή στάση. Σε δύο ειδώλια οι μορφές κρατούν στεφάνι στο κολλημένο στον κορμό δεξί χέρι, ενώ μία άλλη μορφή, μάλλον καθιστή, κρατά μπροστά στο στήθος πετεινό⁴. Ένας πολύ συχνός τύπος ειδωλίου σε ιερά Δήμητρος είναι η υδριαφόρος γυναικεία μορφή, μια συμβολική απεικόνιση των εξαγνιστικών δρωμένων που τελούσαν οι γυναίκες στα ιερά. Στο Δίον αντιπροσωπεύονται και οι δύο γνωστοί τύποι, ο συνηθέστερος, να στηρίζει δηλαδή η μορφή με το ένα χέρι την υδρία στο κεφάλι, αλλά και ο σπανιότερος να τη συγκρατεί και με τα δύο⁵.

Στον 5^ο αι. π.Χ. ανάγεται και το ειδώλιο της Κυβέλης με μικρό λιοντάρι στην αγκαλιά, αρ. κατ. 438. Η ανάθεσή του στο ιερό δεν ήταν τυχαία, καθώς η Κυβέλη, μια μητροπρεπής φρυγική θεότητα που ταυτίστηκε και με τη Μητέρα των Θεών, ήταν μια μάνα θεά όπως και η Δήμητρα. Για τη συνύπαρξη των δύο συγγενικών ως προς τη φύση τους θεοτήτων Δήμητρος και Κυβέλης υπάρχουν μαρτυρίες και από άλλα ιερά⁶. Μια οκλάζουσα παιδική μορφή, ένα μικρό αγόρι, συγκρίνεται, με ειδώλια του 5^{ου} αι. π.Χ. από πολλές θέσεις⁷, ενώ ομοίωμα χελώνας ανήκει, επίσης, στην κλασική φάση του ιερού⁸. Στην ίδια φάση ανάγεται και πήλινο μικρογραφικό ομοίωμα δίσκου με καρπούς (εικ. 3).

Μία τρέχουσα γυναικεία μορφή επαναλαμβάνει τον εικονογραφικό τύπο της έντονα κινημένης μορφής των βοιωτικών ειδωλίων του πρώτου μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. Χάρη σε δύο λεπτομέρειες, τον κάλαθο στο αριστερό χέρι και το μεγάλο φίδι που ελίσσεται επάνω της, η μορφή ίσως μπορεί να ερμηνευθεί ως απεικόνιση της Κόρης (εικ. 4). Η ταύτιση αυτή βασίζεται στον ορφικό μύθο, σύμφωνα με τον οποίο ο μεταμορφωμένος σε φίδι Δίας καταδίωξε την Κόρη την ώρα που μάζευε καρπούς και από την ένωση αυτή γεννήθηκε ο Ζαγρεύς Διόνυσος⁹.

Αρκετές είναι οι κεφαλές που ανήκουν σε γνωστούς τύπους γυναικείων μορφών της κλασικής περιόδου. Μερικές ξεχωρίζουν για την ποιότητά τους, όπως η κεφαλή μιας προτομής με πλατιά στεφάνη¹⁰ και ιδιαίτερα εκφραστικό πρόσωπο (βλ. εικόνα σελ. 94). Ωστόσο,

3. Βλ. Πινγιάτογλου 2015, 67, 70 κ.ε.

4. Βλ. Πινγιάτογλου 2015, 67 κ.ε., 71 κ.ε.

5. Για την υδρία και την υδροφορία βλ. Diehl 1964, 172. *ThesCRA* V (2005) 170-173, στο λ. *Cult instruments* [I. Krauskopf]. Για τις υδριαφόρους από το ιερό της Δήμητρος στο Δίον και την υδροφορία ως στοιχείο της λατρείας των θεών βλ. Πινγιάτογλου 2015, 67, 168. Για υδριαφόρους από το Θεσμοφόριο της Πέλλας βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 37 κ.ε., 50 κ.ε., ιδίως 51, σημ. 51, πίν. 15, 16, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία. Για νεότερη σχετική βιβλιογραφία βλ. Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014, 131 κ.ε., για τις υδριαφόρους από το ιερό της Δήμητρος στην Κω.

6. Π.χ. ειδώλιο Κυβέλης εμφανίζεται ανάμεσα στα ειδώλια, κυρίως υδριαφόρων, που βρέθηκαν στο ιερό της Δήμητρος και Κόρης στην Αλικαρνασσό. Βλ. σχετικά Higgins 1954, 123, αρ. 422, πίν. 60. Πρβλ. και το ιερό της Δήμητρος στη Μεσημβρία με έντονη την παρουσία και της Κυβέλης, βλ. Βαβρίτσας 1973, 77 κ.ε. Επίσης Reber 1983, 77 κ.ε. Πρβλ. και Πινγιάτογλου 1991, 150 σημ. 48. Για τη σχέση Κυβέλης και ελευσινιακών θεοτήτων με αφορμή το ανάγλυφο της Λειβαδιάς βλ. Walter 1939, 53 κ.ε., 59 εικ. 23 και Metzger 1985, 24 με σημ. 99. Για τη σχέση Δήμητρος και Κυβέλης γενικά βλ. Metzger 1985, 44. Για την εικονογραφία της Κυβέλης βλ. *LIMC* VIII 1B (1997) 744-766, στο λ. *Kybele* [E. Simon] με την παλαιότερη βιβλιογραφία.

7. Π.χ. από την Οlyntho, βλ. *Olynthus* VII, 74 κε., πίν. 36, αρ. 281, 283, 285. Από τον Κεραμεικό, βλ. *Kerameikos* XV, 62, πίν. 35, αρ. 186. Στο ιερό της Δήμητρος στον Ακροκόρινθο έχουν βρεθεί 24 αγαλμάτια παιδιών, βλ. *Corinth* XVIII.4, 68 κ.ε. C227-C249, πίν. 19-20. Με το ειδώλιο του Δίου συγκρίνεται το C227, βλ. *Corinth* XVIII.4, 68, 108, πίν. 19 (τρίτο τέταρτο 5^{ου} αι. π.Χ. ή αργότερα). Για παράλληλα στη Βοιωτία από τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ., βλ. Higgins 1954, 222 κ.ε., αρ. 835-837, πίν. 115.

8. Η χρονολόγηση προκύπτει από τα ανασκαφικά στοιχεία αλλά και από συγκριτικό υλικό, πρβλ. Leyenaar-Plaisier 1979, 94, αρ. 19, 191, πίν. 32 (πρώτο μισό 5^{ου} αι. π.Χ.). Για τις χελώνες στην αρχαιότητα βλ. Dumoulin 1994.

9. Για τον μύθο βλ. *RE* IX A 2 (1967) 2234, 2270 κ.ε., στο λ. *Zagreus* [W. Fauth].

10. Η κόμμωση είναι παρόμοια με την κόμμωση κεφαλής από την Οlyntho του ύστερου 5^{ου} αι. π.Χ., βλ. Higgins 1954, 291, αρ. 1069, πίν. 146. Ο Higgins συγκρίνει την κόμμωση της κεφαλής της Οlyntho με εκείνες των αμαζόνων της ζωφόρου της Φιγάλειας.

τα περισσότερα γυναικεία ειδώλια από το ιερό ανάγονται στους ελληνοιστικούς χρόνους¹¹. Είναι εντυπωσιακός ο μεγάλος αριθμός των κεφαλών που έχουν σωθεί σε σχέση με τα σώματα που, ως επί το πλείστον, βρέθηκαν αποσπασματικά και διαλυμένα από την υγρασία του εδάφους. Οι μορφές διαφοροποιούνται ως προς τις κομμώσεις, τον διάκοσμο και τα καλύμματα της κεφαλής. Υπάρχουν και γυναικείες μορφές με τα μαλλιά μαζεμένα σε μια υφασμάτινη καλύπτρα, η οποία πρέπει να κάλυπτε άλλοτε το κεφάλι και άλλοτε το πρόσωπο, όπως φαίνεται από την απόδοση, σε ορισμένα ειδώλια, δύο οπών στο ύφασμα, που αντιστοιχούσαν στη θέση των ματιών¹².

Η ανάθεση ειδωλίων κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους μειώνεται αισθητά¹³. Σημειώνουμε την εύρεση κεφαλής Αφροδίτης που παραδίδει γνωστό τύπο των χρόνων αυτών¹⁴. Η συνήθεια της ανάθεσης πήλινων ειδωλίων στα ιερά όλων των θεοτήτων, γενικώς, υποχωρεί με την εκπνοή του ελληνοιστικού κόσμου. Σε αυτήν τη διαπίστωση οδηγεί η μελέτη του υλικού και άλλων παλαιών ιερών που λειτουργούσαν και κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους¹⁵.



Εικ. 3. Πήλινο ομοίωμα δίσκου με κάρατους, αρ. κατ. 439.



Εικ. 4. Ειδώλιο γυναικείας μορφής με κάλαθο, ίσως απεικόνιση της Κόρης, Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου, ΜΔ 598.

11. Βλ. Πινγιάτογλου 2015, 68 κ.ε., 74 κ.ε.

12. Παρόμοια καλύπτρα φορούν γυναικείες μορφές που βρέθηκαν σε τάφους της Βέροιας, βλ. Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 62 κ.ε., 169, πίν. 29, 30, 32. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 111 κ.ε., 246 κ.ε., αρ. 151-159, πίν. 44-46. Επίσης σε τάφους της Πέλλας, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, 1994, 141, αρ. 90, πίν.

12. Οι οπές είναι ευδιάκριτες σε ειδώλια των Αβδήρων, βλ. Λαζαρίδης 1960, 61 Β39-Β45 πίν. 11, 12. Ο τρόπος που κάλυπτε το πρόσωπο φαίνεται σε ειδώλιο του Λούβρου από την αθηναϊκή Ακρόπολη, 330-300 π.Χ., βλ. *Tanagra* 2003, 160, αρ. 101 [V. Jeammet]. Για την πρόταση της Thompson να αναγνωρισθεί στην καλύπτρα αυτή το αρχαίο «τεγίδιον», εξάρτημα της γυναικείας αμφίεσης, γνωστό από γραπτές πηγές και επιγραφικές μαρτυρίες, βλ. Burr Thompson 1963, 51. Επίσης Πινγιάτογλου 1993, 88 κ.ε. Για τους όρους προσωπίδιον και τεγίδιον βλ. Pfisterer-Haas 1991, 102. Η καλύπτρα αυτής της μορφής θεωρήθηκε χαρακτηριστική μορφών που συμμετείχαν σε κάποιες λατρευτικές πράξεις ή σε χορούς, βλ. Burr Thompson 1963, 51 κ.ε.

13. Βλ. Πινγιάτογλου 2015, 69, 75.

14. Π.χ. σε τάφους της Θεσσαλονίκης, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 105, 190, αρ. 51.


15. Π.χ. του ιερού της Δήμητρος στον Ακροκόρινθο. Η Bookidis αναφέρει χαρακτηριστικά ότι από τα περισσότερα από 24.000 θραύσματα ειδωλίων μόνο 29 χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους, βλ. Bookidis 2003, 255.



Λεπτομέρεια, αρ. κατ. 448.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΑΣ ΣΤΗ ΛΗΤΗ

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ & ΑΝΝΑΡΕΤΑ ΤΟΥΛΟΥΜΤΖΙΔΟΥ

 πως είναι γνωστό, ελάχιστα ιερά της Μακεδονίας, ιδίως των πρώιμων ιστορικών χρόνων, έχουν ανασκαφτεί. Ανάμεσά τους, μια από τις πιο σημαντικές θέσεις φαίνεται να κατέχει το ιερό της Δήμητρας στον λόφο Ασσάρ Λαγυνών, που ορίζει από νότια τα στενά του Δερβενίου και σχετίζεται με τη Λητή, μια εξέχουσα πόλη της αρχαίας Μυγδονίας. Το ιερό αποκαλύφθηκε τυχαία, κατά τη διενέργεια έργων οδοποιίας, και ανασκάφηκε τον Ιούλιο του 1936 από τον τότε έφορο αρχαιοτήτων Νικόλαο Κοτζιά, αλλά δεν δημοσιεύθηκε ποτέ. Μέχρι πρόσφατα τα μόνα γνωστά στην έρευνα ευρήματα ήταν λίγα μαρμάρινα γλυπτά Δήμητρας και Κόρης, Αρτέμιδας, γυναικείων μορφών και ορισμένα ενεπίγραφα ευρήματα τα οποία αναφέρουν τη Δήμητρα, την Καλά Θέα, τον θεό Θεοδαίμονα και την τέλεση αγώνων δρόμου¹.

Από τα ευρήματα, εκτός των μαρμάρινων γλυπτών και των κεραμικών ευρημάτων που προσδιορίζουν τη ζωή του ιερού από την ύστερη αρχαϊκή εποχή μέχρι και τους όψιμους ρωμαϊκούς χρόνους, μια σημαντική κατηγορία αποτελούν τα ειδώλια. Η πλειονότητα των ειδωλίων, σύμφωνα με τις ανασκαφικές εκθέσεις του Ν. Κοτζιά, βρέθηκαν στον ημικυκλικό χώρο μιας λαξευμένης στον βράχο θεατρόσχημης κατασκευής, πίσω από τους δύο ναούς, μέσα σε στρώματα καύσεων με πολλά οστά ζώων και πτηνών, όστρεα, όστρακα αγγείων, κάποια από τα οποία ερυθρόμορφα, και ένα πήλινο θυμιατήριο. Τα ευρήματα αυτά μπορούν να παραβληθούν με αποθέσεις προσφορών σε ορύγματα - μέγαρα γνωστών στην έρευνα Θεσμοφορίων².

Επιχειρώντας μια πρώτη ταξινόμηση και χρονολογική ένταξη των ειδωλίων³, διαπιστώνουμε πως τα παλιότερα ειδώλια, αν και λιγοστά αριθμητικά, ανάγονται στην ύστερη αρχαϊκή εποχή. Πρόκειται για ειδώλια όρθιας και ένθρονων γυναικείων μορφών⁴ και προτομές. Στην κλασική εποχή ανήκουν ειδώλια 1) γυναικών (καθήμενες σε κλισμούς, ιστάμενες ή κωμικές μορφές, χορεύτριες, υδριαφόρος, κόρη με οινόχοη, προτομές διάφορων τύπων), 2) καθήμενων ανδρών, 3) παιδιών (οκλάζοντα και καθήμενα σε βάθρα, παιδί με σκύλο), 4) ανδρικών και γυναικείων πλαγγόνων, 5) γενειοφόρου Πάνα, 6) οκλαζόντων Σιληνών, 7) Νίκης, 8) Έρωτα, 9) ζώων (σκύλων και περιστεριών) και 10) πλαστικά αγγεία στη μορφή κεφαλών Αφρικανού και γυναικών. Σε ορισμένες περιπτώσεις πανομοιότυπα ειδώλια έχουν

1. Για την αρχαία Λητή, Τζαναβάρη 2013, 83-98. Για το ιερό της Δήμητρας, Δεσπίνης, Στεφανίδου-Τιβεριού & Βουτυράς 1997, 48-54, αρ. 30-36, Hatzoroulos 1994, 41-58. Βουτυράς υπό έκδοση. Πρώτη παρουσίαση των ευρημάτων του ιερού που εντοπίστηκαν, με τη βοήθεια αρχαιολογικού υλικού, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Αδάμ-Βελένη & Τουλουμτζίδου υπό έκδοση. Για ευρήματα του ιερού που δημοσιεύθηκαν με λανθασμένες ενδείξεις προέλευσης, Κεφαλίδου 2012α. Για τα ιερά Δήμητρας στη Μακεδονία, Πιγιάτογλου 1999, 911-919.
2. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 19-26. Αραβαντινός κ.ά. 2014, 64.
3. Το υλικό των ειδωλίων θα δημοσιευτεί αναλυτικά σε άλλη μελέτη.
4. Αττικού τύπου: Huysecot-Haxhi 2009, 324-333, πίν. 51-53, Σισμανίδης 2014, 350-351, εικ. 1. Ανατολικοϊωνικού τύπου: Huysecot-Haxhi 2009, 85-119, πίν. 9-14, Κεφαλίδου 2009, 84, αρ. 22.



Εικ. 1. Κεφάλι Σατύρου από θυμιατήριο, αρ. κατ. 450, Λητή, ιερό Δήμητρας, 2^{ος} αι. π.Χ.

βρεθεί στην Όλυνθο, άλλα εμφανίζουν βοιωτικές επιδράσεις, ενώ σε κορινθιακό εργαστήριο ανήκει πλαγγόνα⁵.

Μικρότερη είναι η ποικιλία των ειδωλίων που εντάσσονται στην ελληνιστική εποχή αλλά μεγαλύτερος είναι ο αριθμός τους. Αντιπροσωπεύονται κυρίως 1) όρθιες γυναικείες ιματιοφόρες μορφές, με τεγίδιον, αρ. κατ. 448-449, ή κομμώσεις κνιδιακού τύπου, τέττιγος κ.ά., 2) χορεύτριες και λιγότερο 3) γυναικείες προτομές, αρ. κατ. 447, 4) Νίκες, 5) Έρωτες, αρ. κατ. 451 και 4) περιστέρια, ενώ 5) πολυάριθμα είναι τα ειδώλια Άττη, σε ποικιλία τύπων που επαναλαμβάνει τους γνωστούς από την Αμφίπολη, και 6) μοναδικό είναι ένα ειδώλιο Κυβέλης⁶. Σε γνωστό τύπο ανήκει το πήλινο θυμιατήριο στη μορφή προτομής σατύρου, αρ. κατ. 450.

Στην πρώιμη ρωμαϊκή εποχή ανήκουν ειδώλια που είναι γνωστά από τα σύγχρονα νεκροταφεία της Θεσσαλονίκης, όπως Αφροδίτης Κνιδίας, αρ. κατ. 111, 453, και Αναδυομένης, αρ. κατ. 452, Τελεσφόρου, βρέφους σε λίκνο, αρ. κατ. 454, πλαγγόνων στον τύπο «ιερόδουλου», ταύρων και μονομάχου⁷.

Συνεπώς τα ειδώλια αποτελούν ενδείξεις για τη λατρεία της Κυβέλης, του Άττη, της Αφροδίτης, του Έρωτα και εμμέσως της Αρτέμιδας (ειδώλια σκύλων). Η ύπαρξη ειδωλίων παιδιών και πλαγγόνων στο ιερό υποδηλώνει αναθέσεις σε κουροτρόφο θεότητα, ιδιότητα που προσιδίαζε τόσο στην Δήμητρα όσο και στην Άρτεμη⁸, αλλά προδίδει και σχέση με τα δρώμενα της τρίτης ημέρας της εορτής των Θεσμοφορίων, της *Καλλιγένειας*, που ήταν αφιερωμένη στα παιδιά.

Τα ειδώλια, ως προς την τυπολογία και τη μαρτυρία που παρέχουν για τη συλλατρεία ή παρουσία και άλλων θεοτήτων, με όμοιες ή συναφείς ιδιότητες, στο ιερό της Λητής, προσιδιάζουν με αντιστοιχία από άλλα ιερά της Δήμητρας⁹. Δεν αποκλείεται η ίδρυση του ιερού στη Λητή να έγινε ταυτόχρονα με την ίδρυση της αρχαίας πόλης, όπως στην περίπτωση της Θάσου, του Δίου, της Ποτειδαίας κ.α., εφόσον η Δήμητρα, προστάτιδα της γονιμότητας της γης και των γυναικών, προσέφερε τα εχέγγυα για την επιβίωση κάθε νέου οικισμού¹⁰.

5. Γυναίκες σε κλισμούς, Μισσηλίδου-Δεσποτιδου 2014, 325-326, εικ. 10, *Olynthus* VII, αρ. 220, 229-238, πίν. 28-30. Κωμικοί κουροτρόφοι, Coldstream 1973, 288, αρ. 246. Κόρη με οιοχόη, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 75, αρ. 244, εικ. 282, 229, Μισσηλίδου-Δεσποτιδου 2014, 318-19, εικ. 1. Προτομές, *Olynthus* VII, αρ. 61-62, πίν. 11, Tzanavari 2015, 169-70, εικ. 5-6. Οκλάζοντα αγόρια, *Corinth* XVIII.4, 108-109, αρ. C227-231, πίν. 19, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 215-216, αρ. 163, 403, εικ. 198, 423, Χατζηδημητρίου 2014, 15, εικ. 11. Παιδιά σε βάρθρα, *Kerameikos* XV, 103-105, αρ. 316-320, πίν. 59. Για πλαγγόνες σε ιερά Δήμητρας, Coldstream 1973, 91, αρ. 267-268, *Corinth* XVIII.4, 94-103, αρ. C105-185, πίν. 12-13. Γενειοφόροι Πάνες από ιερά Δήμητρας, Δάφφα-Νικονάνου 1973, 128, πίν. 10, εικ. 4, *Corinth* XVIII.4, 114, αρ. C277, πίν. 23. Οκλάζοντες Σειληνοί, *Olynthus* VII, αρ. 304-306, 320-321, πίν. 38-39 και από ιερά Δήμητρας, Δάφφα-Νικονάνου 1973, 128-129, πίν. 10, εικ. 6, Coldstream 1973, 87, αρ. 237, *Corinth* XVIII.4, 113-114, αρ. C274-276, πίν. 19. Σκύλοι, Αχειλαρά 2006, 286, 269-70.
6. Πρβλ. με ειδώλια γυναικών από το ιερό της Δήμητρας στο Δίον, Πινγιάτογλου 2015, 68, εικ. 163-168 και το Θεσμοφόριο στη Θεσσαλονίκη, Αδάμ-Βελένη 2001α, 87. Mallios 2004, 243-257. Ειδώλια Άττιδος από Αμφίπολη, Vermaseren 1989, 72-88, αρ. 224-295, πίν. LI-LXXVII. Ειδώλια Άττη και Κυβέλης στο ιερό της Ποτειδαίας, Κουσουλάκου & Κουσουλάκου 2007, 698. Για παρόμοια ειδώλια Κυβέλης από την Αμφίπολη, Λαζαριδής 1981, 22-23, πίν. 32α-β. Για μαρμάρινο αγαλμάτιο και πήλινα ειδώλια Κυβέλης από τη Λητή, Τζαναβάρη 2001, 363-375.
7. Αρκετά ειδώλια δημοσιεύθηκαν ως άγνωστης προέλευσης, Κόρη-Κόντη 1994, 143-147, αρ. 180-185, 189-204. Πρβλ. Σισμανίδης 2014, 356-57, εικ. 8-9. Βρέφος σε λίκνο από το ιερό της Ποτειδαίας, Σισμανίδης & Καραϊσκού 1992, 487, εικ. 3. Ειδώλια ταύρων βρέθηκαν στο Μητρώο της Βεργίνας, Δρούγου 1990, 7, 10, εικ. 6, 14, και στο ιερό της Δήμητρας στον Ακροκόρινθο, *Corinth* XVIII.4, 267. Για ειδώλια μονομάχων, Iorio 2015, 96-103.
8. Για τον Άττη ως προστάτη των παιδιών, Roller 1994, 257.
9. Πρβλ. με τα ειδώλια διαφόρων θεών από τα ιερά της Δήμητρας στη Μυτιλήνη, Cronkite 1997, 56-62, 186-194, το Δίον, Πινγιάτογλου 2015, 162 κ.ε., την Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 54-55, 60-63, τη Θεσσαλονίκη, Mallios 2004, 258-261 και τη Θάσο, Muller 1996, 490-493, από το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 216-218, το ιερό της Ποτειδαίας, Κουσουλάκου & Κουσουλάκου 2007, 698-704, τα Μητρώα της Βεργίνας, Kallini 2013, 215, και της Λευκόπετρας, Στεφανή 2013α, 107-109.
10. Για τη συνάφεια ανάμεσα στην ίδρυση οικισμών και την ίδρυση των ιερών της Δήμητρας, Πινγιάτογλου 1999, 915-919.

ΕΙΔΩΛΙΑ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ

ΚΛΑΣΙΚΟΙ - ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΙ - ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΜΑΛΑΜΑ

Η ίδρυση της Αμφίπολης από τους Αθηναίους το 437 π.Χ., η στρατηγική θέση της στις εκβολές του πλωτού ποταμού Στρυμόνα και στο δυτικό άκρο του Παγγαίου όρους, ο πλούτος και ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της πόλης ήταν οι κυριότεροι λόγοι για την ανάδειξή της σε λαμπρό πολιτιστικό, στρατιωτικό και οικονομικό κέντρο. Η πόλη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εμπορική ανάπτυξη της περιοχής και αργότερα αποτέλεσε το επίκεντρο της διαμάχης των κέντρων εξουσίας της νότιας Ελλάδας για τον έλεγχο των πλούσιων πρώτων υλών που διέθετε η περιοχή. Το 424 π.Χ. ο Σπαρτιάτης στρατηγός Βρασίδας κυριεύσε την πόλη με την βοήθεια των κατοίκων της γειτονικής Αργίλου¹. Η ένταξη της Αμφίπολης το 357 π.Χ. στο βασίλειο της Μακεδονίας δηλώνει το τέλος της αυτονομίας της πόλης. Η Αμφίπολη παραμένει αναπόσπαστο τμήμα του μακεδονικού βασιλείου καθ' όλη τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου και μέχρι τη διάλυση του μακεδονικού κράτους το 168 π.Χ.² Ο σημαντικός ρόλος της Αμφίπολης συνεχίστηκε και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, όταν ορίστηκε πρωτεύουσα της πρώτης μερίδας³.



Εικ. 1. Ανατολικό Νεκροταφείο Αμφίπολης. Τομέας ΒΔΕ, τάφος 419. Τέλος 5^{ου} - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

1. Θουκυδίδης, *Ιστορία*, 4.102-104.
2. Roussel 1934, 39 κ.ε. Feyel 1935, 29 κ.ε.
3. Στράβων, *Γεωγραφικά*, 7.47. Πλίνιος, *Naturalis Historia*, 4.38.

Η κοινωνία της πόλης-κράτους ήταν ιδιόμορφη, καθώς ο πληθυσμός της ήταν ετερόκλητος. Σε περιοχή όπου κατοικούσε αρχικά το θρακικό φύλο των Ηδωνών εγκαταστάθηκαν διαδοχικά Πέρσες, Ίωνες, Αθηναίοι, Σπαρτιάτες, Αργίλιοι, Χαλκιδείς, Μακεδόνες και τέλος οι Ρωμαίοι⁴.

Η κοροπλαστική γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση στην Αμφίπολη. Οι καλλιτέχνες επηρεάζονται από τη γλυπτική και ζωγραφική της εποχής τους αλλά και από τα εργαστήρια της νότιας Ελλάδας (Αττικής και Βοιωτίας), του Αιγαίου και της Ιωνίας. Τα τοπικά εργαστήρια ανέπτυξαν μαζική παραγωγή, η οποία με το εμπόριο διοχετευόταν στην ενδοχώρα της Θράκης⁵.

Στην κοροπλαστική της Αμφίπολης επικρατούν διάφοροι τύποι και τάσεις ανάλογα με την εποχή.

Στα ειδώλια των κλασικών χρόνων και ιδιαίτερα στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. επικρατούν τρεις τύποι⁶:

α) ο τύπος της όρθιας γυναικείας μορφής, η οποία απεικονίζεται σε αυστηρά κατ' ενώπιον στάση. Πατά στα δύο πόδια προβάλλοντας το αριστερό, φορά πέπλο με σκληρή γραμμική πτύχωση και τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και συγκρατούνται πιθανότατα σε σάκκο. Με το αριστερό χέρι λυγισμένο στο στήθος κρατά άνθος, καρπό ή πουλί και φέρει το δεξί κατά μήκος του σώματος.

β) ο τύπος της ένθρονης γυναικείας μορφής (θεότητας) που πατά σε βάθρο και φέρει τα χέρια μπροστά στα γόνατα.

και γ) οι γυναικείες προτομές. Υπάρχει η παραλλαγή με τα χέρια κολλημένα στο σώμα

Εικ. 2. Ανατολικό Νεκροταφείο Αμφίπολης. Τομέας Λ, τάφος 1. Τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.



4. Λαζαρίδης 1972, 21.

5. Ρωμιοπούλου 2013, 238 κ.ε..

6. Λαζαρίδης 1988, 126 κ.ε. Malama 2015, 368 κ.ε.

ή με το δεξί χέρι λυγισμένο κάτω από το στήθος να κρατά περιστέρι, ενώ με το αριστερό μπροστά στο στήθος κρατά άνθος ή το άκρο του ιματίου που πτυχώνεται σχηματίζοντας zig-zag παρυφή. Στις γυναικείες προτομές ύψους 10-13 εκ. με οπή ανάρτησης, διακρίνεται ελαφρά κλίση της κεφαλής προς τα κάτω και παρατηρείται συγκρατημένη μελαγχολία στο βλέμμα. Ένα επίβλημα καλύπτει την κεφαλή και πέφτει δεξιά και αριστερά από το πρόσωπο.

Στο δεύτερο μισό του 4^ο αι. π.Χ. επικρατούν στους τάφους τα ειδώλια των «Ταναγραίων», γυναικείων δηλαδή μορφών ενδεδυμένων με πολύπτυχο χιτώνα και πλούσιο ιμάτιο το οποίο καλύπτει το σώμα και συχνά τα χέρια και το κεφάλι⁷. Συνήθως η μορφή στέκεται με άνετο το αριστερό σκέλος και στηρίζει το δεξί χέρι στη μέση. Το κεφάλι κλίνει προς τα κάτω και στρέφεται προς τα δεξιά. Αποδίδονται ως χορεύτριες, ως αστραγαλίζουσες ή ως υδριαφόρες. Τον 4^ο αι. π.Χ. το ύψος των γυναικείων προτομών αυξάνεται στα 23 έως 35 εκ. και όλη η επιφάνειά τους καλύπτεται από παχύ λευκό επίχρισμα και πάνω από αυτό με διάφορα χρώματα αποδίδονται οι λεπτομέρειες του προσώπου, τα κοσμήματα και τα σχέδια του ενδύματος⁸. Διακρίνονται δύο τάσεις ως προς στην κόμμωση: στην πρώτη τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση, κυματίζουν στα πλάγια και καλύπτονται με ανυψωμένη καλύπτρα, ενώ στη δεύτερη συναντούμε περίτεχνες κομμώσεις, στεφάνια και διαδήματα. Σκουλαρίκια, περιδέραια και βραχιόλια στολίζουν τα γυμνά μέρη του σώματος. Η έκφραση του προσώπου είναι σοβαρή. Οι προτομές συνήθως συνδέονται με θεότητες όπως η Δήμητρα, η Αφροδίτη και η Περσεφόνη⁹.

Εικ. 3. Ανατολικό Νεκροταφείο Αμφίπολης. Τομέας Α, τάφος 43. 2^{ος} αι. π.Χ.



7. Higgins 1967, 105. Τζαναβάρη 2012α, 353-379.
 8. Ρωμιοπούλου 2013, 240. Malama 2015, 368-369.
 9. Λαζαρίδης 1988, 127.

Από τον 2^ο αι. π.Χ. στην παραγωγή των ειδωλίων της Αμφίπολης είναι ορατές επιδράσεις από τα μικρασιατικά εργαστήρια και ιδιαίτερος από αυτό της Μύρινας, επιδράσεις που διαπιστώνονται και σε άλλα νεκροταφεία ελληνιστικών χρόνων από τη Μακεδονία, όπως της Βέροιας και της Πέλλας. Σε αυτήν την εποχή υπάρχει μια κοινή κατεύθυνση στην επιλογή των θεμάτων της ηπειρωτικής Ελλάδας, των νησιών του Αιγαίου, των εργαστηρίων της Μικράς Ασίας, της Μαύρης θάλασσας, της Αιγύπτου και της Κάτω Ιταλίας. Στους γυναικείους και παιδικούς τάφους συναντά κανείς όρθιες γυναικείες μορφές με πλούσια πολύχρωμα ενδύματα που συνεχίζουν τον εικονογραφικό τύπο των Ταναγραίων, έρωτες ως έφηβοι ή ως μικρά παιδιά που παίζουν μουσικά όργανα ή ιππεύουν ζώα και πτηνά, μεμονωμένα ζώα ή πτηνά. Επίσης, στα αγαπητά θέματα των εργαστηρίων της Αμφίπολης κατά τους ελληνιστικούς χρόνους ανήκουν ειδώλια ηθοποιών της Αρχαίας Κωμωδίας και Τραγωδίας, θεατρικά προσώπια, ηλικιωμένοι παιδαγωγοί με ρεαλιστικά χαρακτηριστικά και πλαγγόνες που απεικονίζονται γυμνές χωρίς χέρια, καθιστές με ενωμένα σκέλη. Τα εργαστήρια παράγουν επίσης ειδώλια που σχετίζονται με τη θρησκεία και τη λατρεία. Η Αφροδίτη και ο Έρωτας σε διάφορες στάσεις αποτελούν τα πλέον αγαπητά θέματα. Η Αφροδίτη αποδίδεται συνήθως όρθια με μοναδικό ένδυμα το ιμάτιο που περιβάλλει λοξά το πίσω μέρος του σώματος αφήνοντας ακάλυπτο τμήμα της πλάτης και καταλήγει μπροστά στα πόδια. Συνήθως με το δεξιό λυγισμένο χέρι ανασύρει το ιμάτιο. Ο Έρωτας απεικονίζεται με ανοικτά φτερά, όρθιος πάνω σε βάση να στηρίζεται σε κιονίσκο.

Στους ρωμαϊκούς χρόνους υπάρχει μια μαζική παραγωγή ειδωλίων. Επικρατούν ειδώλια όρθιων και ένθρονων γυναικείων μορφών, αθύρματα, όπως επίσης και ειδώλια θεοτήτων με επιρροή από ανατολικές θρησκείες. Συναντώνται ως επί το πλείστον ειδώλια Άττη, Αφροδίτης και Τελεσφόρου. Η λατρεία της Αφροδίτης στη ρωμαϊκή εποχή αποκτά εσχατολογικό περιεχόμενο και συνδέεται με τις δοξασίες για τη μετά θάνατον ζωή. Πολλά ειδώλια αυτή την περίοδο φέρουν καλλιτεχνικές υπογραφές στην πίσω όψη τους¹⁰, με ορατή όμως την υποβάθμιση της καλλιτεχνικής τους ποιότητας.



Εικ. 4. Ειδώλιο κοριτσιού που παίζει με αστραγάλους, αρ. κατ. 399.

10. Malama 2015, 369-370.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΩΝ ΑΒΔΗΡΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΚΑΛΛΙΝΤΖΗ

Υστερα από 65 περίπου χρόνια αρχαιολογικών ερευνών στις αποικίες της αιγαιακής Θράκης έχει έλθει στο φως πληθώρα ειδωλίων¹ το υλικό αυτό, όμως, δεν έχει μελετηθεί και έτσι τα διαθέσιμα στοιχεία είναι περιορισμένα: Στον εμπορικό σταθμό του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. που έχει ανασκαφεί στη Μάκρη Έβρου, βρέθηκαν ελάχιστα ειδώλια¹. Στη Μεσημβρία-Ζώνη, σύνολα ειδωλίων έχουν βρεθεί στα ιερά της Δήμητρας (όρθιες και καθιστές γυναικείες μορφές, Ερμαφρόδιτος κλπ.) και του Απόλλωνα, σε χώρο πιθανότατα θρησκευτικής χρήσης μέσα στον περιτειχισμένο οικισμό (Κυβέλη, Ηρακλής, Έρωτας, πήλινο προσωπίο Διονύσου κλπ.), σε κατοικίες και στο νεκροταφείο² (6^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.). Στον Ληνό Ροδόπης όπου πιθανολογείται η ύπαρξη ιερού, βρέθηκαν προτομές γυναικείων μορφών και διάφορα ειδώλια, ανάμεσα στα οποία Κυβέλης και Αθηνάς³. Στη Μαρώνεια σύνολο ειδωλίων αποκαλύφθηκε στο ιερό του Διονύσου (πήλινο προσωπίο Διονύσου,



Εικ. 1. Αβδηρα, ελληνιστικό νεκροταφείο. Τάφος 23. Πολυτέριστος κτιστός κιβωπιόσχημος τάφος που περιλάμβανε εννέα ειδώλια (δύο ειδώλια Αφροδίτης, Έρωτα, χορεύτρια, τρεις όρθιες γυναικείες μορφές, δύο καθιστές πλαγόνες), τοποθετημένα στο πλάι αλλά και επάνω στο σώμα της νεκρής. 2^{ος} αι. π.Χ.

1. Ευστρατίου & Καλλιντζή 1996, 903.

2. Για τα ειδώλια που έχουν βρεθεί στη Μεσημβρία-Ζώνη βλ. τις ανασκαφικές εκθέσεις του Α. Βαβρίτσα στα ΠΑΕ από το 1966 κ.ε.

3. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1991, 480. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1997, 581-582.



Εικ. 2. Ειδώλιο Αφροδίτης (ΜΑ 6187).
 Άβδηρα, ελληνιστικό νεκροταφείο, τάφος
 23. 2^{ος} αι. π.Χ.

γυναικείες μορφές, φτερωτές μορφές, γυναικείες προτομές, πήλινο αγαλμάτιο Αφροδίτης)⁴ και σε διάφορα σημεία της πόλης, κυρίως σε κατοικίες⁵ (3^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.). Στη Στρώμη ειδώλια βρέθηκαν σε οικίες του άστεως και σε ταφικούς τύμβους (5^{ος}-4^{ος} αι. π.Χ.)⁶. Στη Δίκαια Ροδόπης, μικρός αριθμός ειδωλίων έχει βρεθεί στο νεκροταφείο⁷ (δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.).

Τα Άβδηρα μας προσφέρουν πολύ περισσότερα στοιχεία. Για την κατανόηση της διασποράς των ειδωλίων, σκόπιμο είναι να σκιαγραφήσουμε την ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη της πόλης: Ιδρύθηκε το 654 π.Χ. από Κλαζομένιους και το 545 π.Χ. από κατοίκους της Τέω. Και οι δύο αποικιακές ομάδες περιέκλεισαν το άστυ με ισχυρή οχύρωση, τον βόρειο περίβολο. Προς τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. οικοδομήθηκε ο νότιος περίβολος. Τα νεκροταφεία αναπτύχθηκαν σε διάφορες κατευθύνσεις βόρεια από το άστυ. Τα αρχαιότερα, αυτά των Κλαζομενίων, είναι επίπεδα. Από τα μέσα του 6ου έως τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. οι τάφοι καλύπτονται με τύμβους, έθιμο το οποίο εκλείπει κατά την ελληνιστική περίοδο. Από τους δύο περιβόλους περισσότερο ερευνημένος είναι ο νότιος, κυρίως το δυτικό τμήμα του. Στα νεκροταφεία οι ανασκαφές είχαν κυρίως σωστικό χαρακτήρα και, εκτός από ελάχιστους τύμβους που ανασκάφηκαν πλήρως, οι τάφοι που ερευνήθηκαν είναι μεμονωμένοι.

4. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1987, 439.
5. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1992, 636. Καραδήμα & Κοκκοτάκη 1993, 637-638. ΑΔ 48, 1993, Χρονικά Β2, 397 [Ν. Κοκκοτάκη & Χ. Καραδήμα].
6. Μπακαλάκης 1967, 116-117. Τριαντάφυλλος 1992, 658. ΑΔ 50, 1995, Χρονικά Β2, 658 [Δ. Τερζοπούλου]. ΑΔ 52, 1997, Χρονικά Β3, 872 [Δ. Τριαντάφυλλος].
7. ΑΔ 28, 1973, Χρονικά Β2, 471 [Δ. Τριαντάφυλλος].

Ειδώλια βρέθηκαν σε όλη την έκταση που περιγράφηκε, η διατήρηση των περισσότερων, όμως, είναι αποσπασματική. Από το καταγραμμένο στο μουσείο των Αβδήρων υλικό, το 22% των ειδωλίων προέρχεται από τον βόρειο περίβολο, το 58% από τον νότιο και το 20% από τα νεκροταφεία. Για να συσχετίσουμε αυτή την ποσοστιαία κατανομή με τη λειτουργία τους, καθώς τα ειδώλια του νεκροταφείου και των ιερών σχετίζονται με την ιδεολογία, ενώ αυτά που βρέθηκαν στην πόλη με την καθημερινή ζωή, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τη χρήση και την οργάνωση του χώρου κατά την αρχαιότητα, καθώς και τον προσανατολισμό της ανασκαφικής δραστηριότητας.

Το μεγαλύτερο σύνολο των ειδωλίων του βορείου περιβόλου έχει βρεθεί στο ιερό της Δήμητρας, στις εσχάρες και μέσα στον μεγάλο αποθήκη που περιείχε επίσης χιλιάδες μικροσκοπικές υδρίσκες. Παριστάνονται κυρίως γυναικείες μορφές, όρθιες ή καθιστές⁸ (εικ. 3). Τα υπόλοιπα ειδώλια έχουν βρεθεί σε κατοικίες. Στον νότιο περίβολο, η πολυπληθέστερη ομάδα βρέθηκε στο λεγόμενο «Εργαστήριο Κοροπλαστικής», το οποίο σύμφωνα με τις διαθέσιμες ενδείξεις βρίσκεται στην εμπορική αγορά της πόλης⁹, και τα υπόλοιπα προέρχονται από τις άλλες οικοδομικές ενότητες. Στο νεκροταφείο είχαν τοποθετηθεί μέσα στους τάφους ως κτερίσματα (εικ. 1-2), ενώ κάποια είχαν εναποτεθεί σε περιοχές προσφορών. Η χρονική κατανομή των τελευταίων είναι ενδεικτική της προτίμησής τους ανά εποχή: Τα ειδώλια των αρχαϊκών νεκροταφείων είναι ελάχιστα, ενώ λιγοστά είναι και αυτά που συνοδεύουν τάφους του 5^{ου} αι. π.Χ. Η μεγαλύτερη έξαρση παρατηρείται στον 4^ο αι. π.Χ., στον 3^ο αι. π.Χ. παρουσιάζεται κάμψη και ο αριθμός των ειδωλίων αυξάνεται ξανά στον 2^ο αι. π.Χ. Τα περισσότερα βρίσκονται σε τάφους παιδιών ή «άωρων» παρθένων.

Οι τύποι που αποδίδονται είναι ανδρικές, γυναικείες και παιδικές μορφές, ηθοποιόι, ζώα, πτηνά, θαλάσσια όντα, ενώ δεν απουσιάζουν τα ειδωλιόμορφα σκεύη¹⁰. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θεότητες: Αθηνά (εικ. 4), Κυβέλη, Αφροδίτη (εικ. 2), Έρως, Άρτεμις, Ερμαφρόδιτες μορφές κλπ.

Η ύπαρξη εργαστηρίων¹¹ κοροπλαστικής στα Άβδηρα, είναι αναμφισβήτητη. Όπως σημειώνει ο Δ. Λαζαρίδης στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγούν στοιχεία όπως είναι ο τοπικός πηλός, οι μήτρες και τα κατασκευασμένα από αυτές ειδώλια, τα διπλά παραδείγματα, οι «σπουδές» τύπων και η αποτύπωση του εμβλήματος της πόλης, του γρύπα. Είναι φανερό ότι είχε δημιουργηθεί ένα είδος θρησκευτικής βιοτεχνίας με προϊόντα που προοριζόνταν για τα δημόσια τοπικά ιερά, τις ταφικές τελετουργίες και την άσκηση της ιδιωτικής λατρείας¹².

Τα ειδώλια των Αβδήρων ευτύχησαν να μελετηθούν από πολύ νωρίς. Ήδη, το 1960, ο πρώτος ανασκαφέας Δ. Λαζαρίδης, συνόψισε τα ευρήματα των δεκάχρονων ερευνών του στη διδακτορική του διατριβή¹³. Η έρευνά του περιέλαβε όλα τα ειδώλια που είχαν βρεθεί έως τότε, ενώ εστίασε σε συγκεκριμένη οικοδομική ενότητα, που την ονόμασε «Εργαστήριο Κοροπλαστικής». Μετά από το έργο αυτό η ενασχόληση των ερευνητών με τα ειδώλια των Αβδήρων υπήρξε σποραδική. Παρουσιάστηκαν σύνολα¹⁴, υπήρξαν αναφορές στο πλαίσιο άλλων μελετών και σε παρουσιάσεις των ανασκαφών των νεκροταφείων, ενώ ένας αριθμός αναφέρεται στα Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου.



Εικ. 3. Ειδώλιο καθιστής θεάς από το υπαίθριο ιερό της Δήμητρας (ΜΑ 6912). Άβδηρα, βόρειος περίβολος. 5^{ος} αι. π.Χ.



Εικ. 4. Άβδηρα, Νότιος Περίβολος. Ειδώλιο Αθηνάς (ΜΑ 9239). Στο δεξιό χέρι κρατάει φιάλη με ρόδακα, στο αριστερό ασπίδα με γοργόνειο. Ειδώλια του τύπου αυτού έχουν βρεθεί και σε άλλα σημεία της αρχαίας πόλης, καθώς επίσης στη Μαρώνεια και στον Ληνό Ροδόπης. 2^{ος} αι. π.Χ.

8. Koukouli-Chrysanthaki 2004, 243-244.

9. Πρβλ. Τζαναβάρη 2012α, 360.

10. Για τον όρο αυτόν βλ. Χατζηδάκης 2004.

11. Εργαστήριο με τη διπλή έννοια, της καλλιτεχνικής τάσης και των χωρικών εγκαταστάσεων παραγωγής των αντικειμένων.

12. Πρβλ. Τζαναβάρη 2012α, 354.

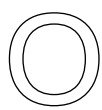
13. Λαζαρίδης 1960.

14. Σκαρλατίδου 1984. Λαζαρίδης 1988, 129-130. Σαμίου 1988, 477-479. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992. Σαμίου 2004, 298-299. Σαμαρτζίδου & Μπαντίνου 2014. Πρόσφατα εκπονήθηκε διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία με τίτλο «Πήλινα ειδώλια Αβδήρων από την περιοχή της πύλης του νοτίου περιβόλου», αδημοσίευτη (Β. Δημητράκοπούλου, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών).



Η ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ

 Οι κατηγορίες και η τυπολογία των ειδωλίων στη Μακεδονία των κλασικών χρόνων είναι λίγο-πολύ κοινές ή παρεμφερείς μέχρι και τις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. Οι εισαγωγές από την Αττική, τη Βοιωτία και την Κόρινθο, αλλά και από κέντρα των μικρασιατικών ακτών, βεβαιώνονται σε πολλές περιπτώσεις. Λίγα μέχρι τώρα μακεδονικά εργαστήρια κλασικών χρόνων εντοπίστηκαν¹, με κυρίαρχο αυτό της Ολύνθου, εδραίας πόλης της Χαλκιδικής Συμμαχίας, το οποίο δέχεται σαφείς επιδράσεις από τα μεγάλα κέντρα που προαναφέρθηκαν. Το ολυνθιακό κοροπλαστικό εργαστήριο επηρεάζει με τη σειρά του την παραγωγή σε άλλες πόλεις της Μακεδονίας: την Αμφίπολη², την Απολλωνία³, την Πύδνα⁴, την Άκανθο⁵. Η επιδραστικότητα των Ολύνθιων κοροπλαστών στην εικονογραφία και την τυπολογία της παραγωγής θεωρείται αδιαφιλονίκητη. Ωστόσο, κάπου στο δεύτερο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. φαίνεται να συντελείται μια αλλαγή σε ό,τι αφορά στο κέντρο βάρους της κοροπλαστικής παραγωγής.

Η αλλαγή αυτή αναμφίβολα σχετίζεται με την ιστορική εξελικτική πορεία του μακεδονικού βασιλείου. Έχει ήδη προηγηθεί, προς το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ., η μεταφορά της πρωτεύουσας από τις ορεινές Αιγές στην παραθαλάσσια Πέλλα, επί βασιλείας του Αρχελάου (413-399 π.Χ.), ο οποίος μερίμνησε για την πνευματική και καλλιτεχνική ανάπτυξη του βασιλείου, έτσι ώστε σταδιακά να γίνει ανταγωνιστικό προς την κυρίαρχη μέχρι τότε αθηναϊκή υπερδύναμη. Ακολούθησαν βασιλείς οι οποίοι φρόντισαν, επίσης, για την ενδυνάμωση του βασιλείου⁶. Εκείνος, όμως, ο οποίος επέβαλε τελικά τη μακεδονική κυριαρχία στην ελληνική επικράτεια ήταν ο πεφωτισμένος βασιλιάς Φίλιππος Β΄, ο οποίος αναδιοργάνωσε το βασίλειο καταλύοντας και επανιδρύοντας υπό το σκήπτρο του όλα τα ισχυρά μέχρι τότε κέντρα εξουσίας, όπως ήταν η Αμφίπολη, η Όλυθος, η Πύδνα αλλά και πολλές ακμαίες μέχρι τότε αποικίες στα παράλια.

Η πλέον σημαντική πόλη αναδεικνύεται την εποχή αυτή η νέα πρωτεύουσα του βασιλείου Πέλλα. Πληρώνοντας όλες τις προϋποθέσεις εξελίσσεται στον 4^ο αι. π.Χ. και γνωρίζει την κορύφωση της ακμής της μετά την επιστροφή των παλαίμαχων από την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου και την εισροή του πλούτου από την Ανατολή. Ακολουθεί ένας ακόμη πολύ σπουδαίος για τη Μακεδονία βασιλιάς, ο Κάσσανδρος. Παρά το γεγονός ότι η φιλοδοξία του, συνομήλικου στρατηγού και γαμπρού του Αλεξάνδρου, «βασιλόπαιδα», οδήγησε στην εξόντωση του οίκου των Τημενιδών, τα ευρήματα των τελευταίων δεκαετιών αποδεικνύουν ότι το βασίλειο γνώρισε λαμπρές μέρες κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του. Η Μακεδονία

1. Η έλλειψη αυτή πιθανώς είναι πλασματική, καθώς δεν έχουν γίνει εκτεταμένες ανασκαφικές έρευνες σε πόλεις της κλασικής εποχής, Αδάμ-Βελένη 2008α, 10-17.

2. Λαζαρίδης 1997.

3. Αδάμ-Βελένη 2000α.

4. Νούλας 2014.

5. Ρωμισπούλου στον παρόντα τόμο.

6. Αδάμ-Βελένη 2008α, 3-5. Lane Fox 2013, σποράδην.

στο δεύτερο μισό του 4^{ου} και στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. είναι πλέον ένα καταξιωμένο κέντρο παραγωγής πολλών προϊόντων ανάμεσά τους και κοροπλαστικών.

Το εργαστήριο της Πέλλας, όπως προκύπτει από τα πλούσια ευρήματα των ανασκαφών της τελευταίας τριακονταετίας, αρχικά δέχεται, αναμφίβολα, επιρροές από τα προγενέστερα επιτεύγματα των αττικών, βοιωτικών και κορινθιακών εργαστηρίων κατορθώνει, όμως, να διαμορφώσει έναν δικό του χαρακτήρα και να επηρεάσει με τη σειρά του μικρότερα κέντρα παραγωγής που αναπτύσσονται στο μεταξύ σε πολλές μακεδονικές πόλεις. Στις πρωτότυπες συνθέσεις του και στις εικονογραφικές επιλογές του διαφαίνεται καθαρά και η επίδραση των νέων τάσεων της εποχής από τα εργαστήρια της Μύρινας, αρχικά, και της Δήλου αργότερα. Νεωτερικές δημιουργίες του εργαστηρίου της Πέλλας, και εξαιρετικά εντυπωσιακές, είναι τα ευμεγέθη ειδώλια/αγάλματα της Αθηνάς⁷. Το εργαστήριο λειτουργεί αδιάκοπα από τον 4^ο έως τον 1^ο αι. π.Χ. και παράγει προϊόντα, ειδώλια ή μήτρες, τα οποία διακινούνται σε όλες σχεδόν τις μακεδονικές πόλεις, όπως προκύπτει από τα ανασκαφικά ευρήματα.

Σε σπουδαίο κέντρο παραγωγής ειδωλίων αναδεικνύεται από το δεύτερο μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. και η Βέροια, όταν η πόλη αποκτά βαρύνουσα σημασία λόγω της καταγωγής από αυτήν της επόμενης δυναστείας του μακεδονικού βασιλείου, των Αντιγονιδών. Το εργαστήριο της Βέροιας, μολονότι αρχικά επηρεάζεται από την παραγωγή των βοιωτικών και αττικών εργαστηρίων και αυτήν της Πέλλας, της Μύρινας και της Δήλου, κατά τον 2^ο και 1^ο αι. π.Χ. δημιουργεί και πρωτότυπα έργα με ξεχωριστά χαρακτηριστικά⁸ (εικ. 1).

Λειτουργία σημαντικού εργαστηρίου κοροπλαστικής, από το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ. μέχρι και τον 1^ο αι. μ.Χ., έδειξαν και τα πολυπληθή εργαστηριακά κατάλοιπα στη θέση της ρωμαϊκής Αγοράς της Θεσσαλονίκης, πριν την ανέγερση του συγκροτήματος των



Εικ. 1. Ειδώλια από τα νεκροταφεία της Βέροιας, αρ. κατ. 187, 183 και 188. Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. περίπου.

7. Για τη σημειολογία της λατρείας της Αθηνάς στο μακεδονικό βασίλειο βλ. Αδάμ-Βελένη 1987 και Voutiras 1998.

8. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 215-216.

αυτοκρατορικών χρόνων. Ειδώλια Αθηνάς, Αφροδίτης, Μητέρας των Θεών, Άττη, Έρωτα, Διονύσου και άλλων θεοτήτων είναι το σύνθητες ρεπερτόριο των Θεσσαλονικαίων κοροπλαστών με σαφείς επιρροές από την Πέλλα και τη Δήλο⁹.

Κατά την ίδια εποχή (3^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ.) διαπιστώνεται λειτουργία εργαστηρίων και σε άλλες πόλεις του βασιλείου όπως είναι οι Αιγές, η Αιανή, η πόλη στην Απιδέα και η ελληνιστική πόλη στις Πέτρες Φλώρινας¹⁰ (εικ. 2-3). Σε όλες, εκτός από τους γνωστούς και ευρέως διαδομένους εικονογραφικούς τύπους, κυρίως της Πέλλας, παρατηρείται μια τάση για πρωτότυπες δημιουργίες, όπως στην περίπτωση των Πετρών όπου βρέθηκε και ένα συμπαγές πρότυπο ειδώλιο, ενδεχομένως πρόπλασμα για παραγωγή μήτρας¹¹, αρ. κατ. 101.

Η τεχνική των εργαστηρίων αυτών είναι ευρέως γνωστή από πρωιμότερα χρόνια, αυτή της κατασκευής των ειδωλίων με μήτρα από ένα πρωτότυπο έργο-πρόπλασμα, πήλινο ή σπανιότερα, μετάλλιο. Ορισμένες φορές γίνονται με μήτρα και οι δύο όψεις, συχνότερα μόνο το μπροστινό μέρος και το πίσω πλάθεται με το χέρι, όπως συμβαίνει σε αρκετά ειδώλια από τη Βέροια¹². Το κεφάλι στις μορφές, ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας του, είτε κατασκευάζεται ξεχωριστά και προστίθεται, όπως συμβαίνει τις περισσότερες φορές στο εργαστήριο της Πέλλας¹³, είτε είναι εξαρχής συμφυές με την υπόλοιπη μήτρα. Οι σπές στο πίσω μέρος των μητρών ποικίλουν σε μέγεθος και σχήμα από τόπο σε τόπο αλλά συχνά και μέσα στο ίδιο το εργαστήριο¹⁴. Ακολουθεί η επικάλυψη με το λευκό επίχρισμα ως στερεωτική βάση για τον χρωματισμό των ειδωλίων. Στην ελληνιστική εποχή η παλέτα των κοροπλαστών επιλέγει χρώματα σε πιο μαλακούς και θερμούς τόνους, ρόδινο, καφετί, ώχρα, απαλό κίτρινο, γαλάζιο και αμυγδαλί.

Λόγω της ευημερίας του μακεδονικού βασιλείου κατά τον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ., αλλά και μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση, με την κατασκευή της Εγνατίας οδού, μέχρι τον 1^ο αι. π.Χ. και την *Pax Romana*, διαπιστώνεται πολύ μεγαλύτερη επικοινωνία και διακίνηση των ίδιων των κοροπλαστών, αλλά και των έργων τους. Συχνότατα παρατηρείται το φαινόμενο της δημιουργίας νέας γενιάς μητρών από αγαπητούς εικονογραφικούς τύπους της Πέλλας, όπως συμβαίνει με το εργαστήριο της ελληνιστικής πόλης των Πετρών¹⁵ (εικ. 3), ενώ ορισμένες φορές ταξιδεύουν οι ίδιες οι μήτρες, όταν κλείνουν πλέον τον κύκλο της ζωής τους στο αρχικό εργαστήριο παραγωγής τους.

Τα ειδώλια της ελληνιστικής εποχής στη Μακεδονία χαρακτηρίζονται από την ποικιλία των εικονογραφικών τύπων τους και τις παραλλαγές τους, στοιχεία που καθορίζονται και από την εκάστοτε χρήση των ειδωλίων, αν δηλαδή προορίζονται ως αναθήματα σε ιερά, για οικιακή λατρεία ή ως κτερίσματα σε τάφους. Σε πολλά από αυτά αναγνωρίζονται τύποι και χαρακτηριστικά που επικρατούν γενικότερα στην ελληνιστική εποχή. Μεγάλο μερίδιο σε όλη τη μακεδονική επικράτεια κατέχουν οι όρθιες γυναικείες μορφές με χιτώνα και ιμάτιο, οι λεγόμενες Ταναγραίες¹⁶, οι οποίες κρατούν διάφορα αντικείμενα στα χέρια τους και διαφοροποιούνται από τη διαμόρφωση της κόμμωσης ή του καλύμματος της κεφαλής. Μια πρώτη παραγωγή τους τεκμηριώνεται στα εργαστήρια της Πέλλας στα χρόνια του Κασσάνδρου και επαναλαμβάνεται με πολλές παραλλαγές σε διάφορα αστικά κέντρα της Μακεδονίας μέχρι τον 1^ο αι. π.Χ., παρουσιάζοντας ιδιαίτερη έξαρση της διάδοσής τους μέσα στον 2^ο αι. π.Χ. Οι μακεδονικές Ταναγραίες επαναλαμβάνουν τύπους γνωστούς από την Αθήνα, την Τανάγρα, τη νότια Ιταλία και τις μικρασιατικές ακτές.



Εικ. 2. Αμφιπρόσωπο ανάγλυφο αγγείο με Σάτυρο και Μαινάδα, Πέτρες Φλώρινας, 200-150 π.Χ.

9. Ζωγράφου 2014 και Zografou 2015.

10. Adam-Veleni 2016α και 2016β.

11. Adam-Veleni 2016α.

12. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 208-216.

13. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 216.

14. Για λεπτομερείς παρατηρήσεις σχετικά με την κατασκευή βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 214-217 και Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, ό.π. (σημ. 12).

15. Adam-Veleni 2016α.

16. Τζαναβάρη 2012α, 353-354.



Εικ. 3. Ειδώλια γυναικείων μορφών,
Πέτρης Φλώρινας,
2^{ος} αι. π.Χ.

Μια δεύτερη σημαντική κατηγορία ειδωλίων, η οποία εξακολουθεί να είναι αγαπητή, είναι αυτή της γυναικείας προτομής, με εξελικτική συνέχεια από τον 6^ο μέχρι και τον 2^ο αι. π.Χ., σε διάφορους τύπους και παραλλαγές ανάλογα με τα κατά τόπους εργαστήρια¹⁷. Οι προτομές αποτελούν και κατά τον 4^ο αι. π.Χ. αναθήματα σε ιερά γυναικείων θεοτήτων και, κυρίως, κτερίσματα τάφων μέχρι και τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. Εμφανίζονται και πάλι στον 2^ο αι. π.Χ. έχοντας κατά κύριο λόγο λατρευτική χρήση σε δημόσια και ιδιωτικά οικοδομήματα. Πολλές από αυτές αποδίδονται σε προτομές της Αφροδίτης ή της Κόρης/Περσεφόνης, ενώ μερικές απεικονίζουν και άλλες θεότητες, όπως την Εν(υ)οδία, την Κυβέλη ή τη Μητέρα των Θεών.

Η τελευταία, καθισμένη σε θρόνο, αποτελεί επίσης έναν πολύ συνηθισμένο τύπο, που απαντά σε πολλές πόλεις της Μακεδονίας κατά τον 2^ο αι. π.Χ. Παράλληλα, σε όλη τη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων παρατηρείται μια πολύ μεγαλύτερη ελευθερία στην απόδοση διάφορων τύπων αγαπητών θεών όπως είναι ο Διόνυσος ή ο Έρωτας, καθώς και συμπλεγμάτων σε ιδιότυπες συνθέσεις όπως είναι αυτά της Βέροιας, αρ. κατ. 182, 183, 187, ή της Λευκόπετρας, αρ. κατ. 442, και των Πετρών, ενώ δεν λείπουν και μνημειακές δημιουργίες από τα εργαστήρια της Πέλλας και ιδίως της Βέροιας. Εξαιρετικά δείγματα πλαστικής τέχνης, τα ειδώλια αυτά ακροβατούν ανάμεσα στη μικροπλαστική και τη μεγάλη γλυπτική, συχνά αντιγράφοντας ή παραλλάσσοντας τύπους της. Ταυτόχρονα, συνιστούν άριστους εκπροσώπους των εργαστηρίων τους, δίνοντας και τα βασικά χαρακτηριστικά της κοροπλαστικής των ελληνιστικών χρόνων: τις αναλογίες κεφαλής και σώματος σύμφωνα με τα ελληνιστικά πρότυπα, δηλαδή μικρό κεφάλι σε σχέση με το ψηλό και ραδινό σώμα, την ορθή ογκοπλαστική απόδοση των σωματικών μελών, την ελευθερία στην κίνηση, την έντονη συστροφή του σώματος και των ενδυμάτων με άπλετη κι αβίαστη χρήση της τρίτης διάστασης και την ποικιλία και τόλμη στους συνδυασμούς των στοιχείων και των διακοσμητικών τους λεπτομερειών.

Καθώς η τυπολογία και η ποιότητα των ειδωλίων καθορίζεται από τη χρήση τους¹⁸, στην ελληνιστική Μακεδονία, εκτός από τους παραπάνω τύπους, συναντάται μεγάλη ειδολογική ποικιλία, Ίσις, Σαράπις, Ερμής, Πάνας, Έρωτας και Ψυχή, Νίκες, παιδιά με παιχνίδια ή πάνω σε ζώα, πλαγγόνες, παιδαγωγοί, κουροτρόφοι, πολεμιστές, θεατρικές μορφές και προσωπεία, χορεύτριες, νύμφες, και διάφορα ζώα είναι κοινότοπα θέματα που επιλέγονται για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των αγοραστών. Στάσεις και θέματα της καθημερινής ζωής σε πολλές περιπτώσεις κυριαρχούν.

Ωστόσο, παρά τη συνάφεια που διαπιστώνεται μεταξύ πολλών εργαστηρίων σε μακεδονικές πόλεις, οι δημιουργίες τους προορίζονταν για εσωτερική χρήση και κατανάλωση και δεν αποτελούσαν εξαγωγίμα προϊόντα. Ακόμη και το τόσο επιδραστικό, σε όλα τα τοπικά μακεδονικά κέντρα, εργαστήριο της Πέλλας, με την πλούσια σε αριθμό και ποιότητα παραγωγή, όπως φαίνεται από τα δεδομένα της μέχρι τώρα έρευνας, δεν έκανε εξαγωγές προϊόντων του έξω από τα όρια του μακεδονικού βασιλείου, όπως συνέβαινε με άλλα μεγάλα κοροπλαστικά κέντρα της ελληνιστικής εποχής.

Η Αττική, η Μύρινα και η Δήλος είναι αυτά τα κέντρα από τα οποία, σε όλη τη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων, εξακολουθούν να εισάγονται και να διακινούνται προϊόντα και στις αγορές των μακεδονικών πόλεων. Αυτές οι εισαγωγές, ωστόσο, είναι σε αισθητά μικρότερες ποσότητες από την κλασική εποχή και βαίνουν συνεχώς μειούμενες από τον 4^ο προς τον 2^ο αι. π.Χ., ενώ παράλληλα διαπιστώνεται ότι η τοπική παραγωγή γίνεται ολοένα και πιο ανθηρή προς τα όψιμα ελληνιστικά χρόνια.

17. Τζαναβάρη 2014.

18. Muller 1990.

ΤΑ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΛΛΑΣ

ΜΑΡΙΑ ΛΙΛΙΜΠΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ & ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΚΑΜΑΤΗΣ

Η διαπίστωση στην εικονογραφική και τεχνοτροπική απόδοση των ειδωλίων του 4^{ου} αι. π.Χ. της Πέλλας χαρακτηριστικών στοιχείων γνωστών κοροπλαστικών κέντρων του ελληνικού κόσμου, ειδικότερα της Βοιωτίας, της Αθήνας και της Ολύμπου, ενισχύει την άποψη, που έχει ευρύτατα υποστηριχθεί, για την εισαγωγή προϊόντων από τα παραπάνω κοροπλαστικά κέντρα στον βορειοελλαδικό χώρο¹. Παράλληλα, μαρτυρά και την επιρροή που δέχθηκε η τοπική κοροπλαστική της Πέλλας της εποχής αυτής με τη διακίνηση των προϊόντων και πιθανότατα και των τεχνιτών των παραπάνω κέντρων προς την πόλη, όπως συμβαίνει και με την κεραμική. Σε ορισμένους τύπους ειδωλίων διαπιστώνεται η διατήρηση της κλασικής παράδοσης τόσο στα εικονογραφικά όσο και στα τεχνοτροπικά στοιχεία. Οι περισσότεροι όμως τύποι του 4^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά εκείνα, τα οποία με τη σχετική στυλιστική εξέλιξη, συνεχίζουν να παρουσιάζονται και στους ελληνιστικούς χρόνους².

Ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων που έχει βρεθεί στις ανασκαφές της Πέλλας (εικ. 1), η παρουσία τους σε εργαστηριακούς χώρους, ο μεγάλος αριθμός μητρών και άλλων σχετικών με την κατασκευή των ειδωλίων υλικών υποδεικνύουν την ύπαρξη κοροπλαστικών εργαστηρίων στην Πέλλα ήδη από τον 4^ο αι. π.Χ. Τα εργαστήρια αυτά πρέπει να λειτουργούσαν παράλληλα με τα εργαστήρια κεραμικής, που υπήρχαν εδώ τεκμηριωμένα τουλάχιστον στο



Εικ. 1. Ομοίωμα χεριού και τσαμπί σταφυλιού στο στρώμα καταστροφής χώρου του λεγόμενου κτηρίου του "θησαυρού" στην περιοχή του ιερού του Δάφρωνος.

1. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 213 κ.ε. Γενικότερα βλ. και Uhlenbrock 2016β, 1-17.
2. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 214 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 37 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 29 κ.ε.



Εικ. 2. Πήλινη παλέτα με χρώματα, από κοροπλαστικό εργαστήριο της ανατολικής πτέρυγας της Αγοράς της Πέλλας.

Τέλος 2^{ου} - αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.³ Ειδικότερα στοιχεία που επιβεβαιώνουν την κατασκευή ειδωλίων σε τοπικά εργαστήρια είναι η ομοιότητα του πηλού, η παρουσία όμοιων διαφοροποιήσεων σε επιμέρους εικονογραφικά στοιχεία, η κοινή τεχνολογική απόδοση, η απλοποίηση και η συνοπτική δήλωση στοιχείων, ορισμένες ιδιαιτερότητες στην πλαστική διαπραγμάτευση και τη σύνδεση κεφαλιών και σωμάτων, καθώς και στην ένωση τμημάτων συνθέσεων, όταν προέρχονται από διαφορετικές μήτρες, η παρουσία άφθονης χάραξης και η χρήση κοινών μητρών. Η έντονη δραστηριότητα της κοροπλαστικής παραγωγής της Πέλλας στα ελληνιστικά χρόνια, όπως βεβαιώνουν τα εργαστήρια κοροπλαστικής και τα πολυπληθή προϊόντα τους, που έχουν αποκαλυφθεί τόσο σε χώρους της Αγοράς όσο και σε άλλες περιοχές της πόλης, πρέπει να είχε οργανωθεί μέσα στον 4^ο αι. π.Χ., στο πλαίσιο της πολύπλευρης ανάπτυξης της πόλης την εποχή αυτή, ακολουθώντας σε γενικές γραμμές τις αρχές των κοροπλαστικών κέντρων της ηπειρωτικής Ελλάδας⁴. Η επίδραση των εργαστηρίων της Ολύμπου είναι εμφανής στα ειδώλια της Πέλλας του 4^{ου} αι. π.Χ. και κυρίως στις γυναικείες προτομές. Στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. τα κοινά εικονογραφικά στοιχεία των γυναικείων προτομών της Πέλλας, της Βέροιας και της Μιέζας υποδεικνύουν κοινά πρότυπα, ενδεχομένως και κοινή εργαστηριακή προέλευση. Στα ελληνιστικά χρόνια η τοπική παραγωγή, υιοθετώντας στοιχεία και άλλων σημαντικών εργαστηρίων, κυρίως της Μ. Ασίας, επηρέασε καθοριστικά τα εργαστήρια ειδωλίων του βορειοελλαδικού χώρου⁵. Η κοροπλαστική αποτέλεσε μια από τις κύριες παραγωγικές δραστηριότητες της πόλης σε όλη τη διάρκεια της ζωής της (εικ. 5-7).

Τα πλέον οργανωμένα εργαστήρια κοροπλαστικής εντοπίστηκαν στην ανατολική πτέρυγα της Αγοράς. Εργαστήρια κοροπλαστικής όμως υπήρχαν και στο μέσον της δυτικής πτέρυγας, έξω από τη ΒΑ γωνία του συγκροτήματος, καθώς και σε οικοδομικό τετράγωνο ανατολικά της Αγοράς, από το οποίο προέρχεται μεγάλος αριθμός ειδωλίων και εργαστηριακών καταλοίπων, που περισυλλέχθηκαν κατά την αποκάλυψη του δρόμου των 15 μ. με κατεύθυνση ανατολικά-δυτικά, που διέρχεται μπροστά από εργαστήριο με ανασκαμμένους κλιβάνους και διασχίζει την Αγορά⁶. Κοινά εργαστήρια κεραμικής και κοροπλαστικής ερευνήθηκαν σε οικοδομικά τετράγωνα βορειοδυτικά της Αγοράς, καθώς και στην περιοχή της νότιας εισόδου του αρχαιολογικού χώρου, νότια του τετραγώνου του λουτρού⁷. Στους παραπάνω εργαστηριακούς χώρους βρέθηκε μεγάλος αριθμός ειδωλίων, μητρών, χώροι συσσώρευσης πηλού και κατασκευές επεξεργασίας του, συμπαγή ειδώλια που θα μπορούσαν

Εικ. 3. Μήτρα ειδωλίου - θυμιατηρίου με απεικόνιση Σατύρου, από κοροπλαστικό εργαστήριο της ανατολικής πτέρυγας της Αγοράς. Από αυτήν κατασκευάστηκε το ειδώλιο της εικ. 4.

Τέλος 2^{ου} - αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Εικ. 4. Ειδώλιο - θυμιατήρι με απεικόνιση Σατύρου, από το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης. Τέλος 2^{ου} - αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.



3. Ακαμάτης 2013.

4. Akamatis 2012, 53 και σημ. 11. Ακαμάτης 1999α, 476-477. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1993, 171-182. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000β, 415.

5. Αλλαμανή & Τζαναβάρη 1999, 47 κ.ε. Τζαναβάρη 2012α, 362. Κόρτη-Κόντη 1987, 421 κ.ε.

6. Βλ. σημ. 4.

7. Βλ. σημ. 4.

να χρησιμοποιηθούν ως προπλάσματα, εργαλεία, χρώματα, κλίβανοι. Στην εξωτερική επιφάνεια ορισμένων μητρών, όπως και στην πίσω όψη μερικών ειδωλίων, υπάρχουν χαρακτά μονογράμματα ή συμπιλήματα, που συνδέονται με τα ονόματα των ιδιοκτητών των εργαστηρίων ή των τεχνιτών⁸. Σε χώρο της ανατολικής πτέρυγας της Αγοράς βρέθηκε πήλινη παλέτα με υπολείμματα χρωμάτων (εικ. 2), ενώ ένας κλίβανος γεμάτος με πήλινα ειδώλια, που καταστράφηκε κατά τη διαδικασία της όπτησης, εντοπίστηκε έξω από τη ΒΑ γωνία του νότιου τμήματος της ίδιας πτέρυγας⁹. Η αποκάλυψη μητρών ειδωλίων, κλιβάνων, εργαλείων, χρωμάτων, καθώς και μεγάλου αριθμού ειδωλίων και σε χώρους ιερών ενισχύει την άποψη της κατασκευής ειδωλίων και μέσα στα ιερά, όπου διετίθεντο ως αναθήματα¹⁰. Την προμήθεια των αναθημάτων από τα κύρια εργαστήρια της πόλης και την ανάθεση στα ιερά μαρτυρά η ανεύρεση ειδωλίου - θυμιατηριού με μορφή Σατύρου σε αποθηκευτικό χώρο του ιερού της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης και της μήτρας από την οποία κατασκευάστηκε το ειδώλιο σε χώρο εργαστηρίου της Αγοράς (εικ. 3-4). Την ύπαρξη ενός κοροπλαστικού εργαστηρίου, που θα εξυπηρετούσε τις ανάγκες λατρείας των ιερών της υπαίθρου, εγκατεστημένου στις παρυφές της πόλης, αποδεικνύουν τα ειδώλια του Θεσμοφορίου της Πέλλας¹¹. Η παρουσία πολλών τύπων ειδωλίων και τεχνικών στοιχείων, που δεν συναντιούνται σε ειδώλια άλλων περιοχών της πόλης, η μέτρια ποιοτική απόδοση των χαρακτηριστικών των ειδωλίων με τη μεγάλη χρήση χάραξης, η μακρά χρήση των μητρών, που μαρτυρά μια μαζική παραγωγή, είναι μερικά από τα στοιχεία που το χαρακτηρίζουν.

Τα όμοια διακοσμητικά στοιχεία των ενδυμάτων ορισμένων γυναικείων προτομών, αποδοσμένα με όμοια χρώματα, ενισχύουν την άποψη της κατασκευής των ειδωλίων στο τοπικό εργαστήριο, καθώς παρόμοια μοτίβα παρουσιάζονται και σε συνθέσεις πλαστικών ληκύθων, αλλά και σε ψηφιδωτές διακοσμήσεις δαπέδων της Πέλλας. Προϊόντα τοπικής παραγωγής είναι πιθανότατα και οι προτομές που φέρουν υφασμάτινο εξάρτημα στο μπροστινό πάνω τμήμα του κεφαλιού διακοσμημένο με ανάγλυφα ή γραπτή ταινία και ρόδακα, όπως υποδεικνύει η μεγάλη προτίμηση του τύπου αυτού (εικ. 6). Δημιουργία του τοπικού εργαστηρίου μπορεί να θεωρηθεί και η προτομή γυναικείας μορφής που προβάλλει ανάγλυφα σε πίνακα¹², καθώς ο τύπος δεν είναι ως σήμερα γνωστός από αλλού. Επίσης, η παρουσία κίονα πάνω σε πεσό στα ειδώλια της στηριγμένης Αφροδίτης των ελληνοιστικών χρόνων, που έχει ερμηνευθεί ως σύμβολο λατρευτικού χώρου της θεάς, είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της τοπικής παραγωγής.



Εικ. 5. Γυναικείο ειδώλιο από λαξευτό θαλαμωτό τάφο της Πέλλας. Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. ή αμέσως μετά.



Εικ. 6. Γυναικεία προτομή από τάφο του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας. 350-325 π.Χ.

Εικ. 7. Ειδώλιο πετεινού από παιδικό τάφο του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας. 350-325 π.Χ.

8. Ακαμάτης 1997, 209, 213. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 43, 66.

9. Ακαμάτης 1999β, 26, υποσ. 14. Κοντοπούλου 2002.

10. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 219.

11. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 27 κ.ε., 77 κ.ε.

12. Βλ. στον παρόντα τόμο, σελ. 37 εικ. 2.



Αφροδίτη αποσανδαλίζουσα,
αρ. κατ. 184.

ΤΟ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ

Η Βέροια είναι κτισμένη σε υψίπεδο στις ανατολικές υπώρειες του Βερμίου και στον δρόμο από τη Θεσσαλονίκη προς την ορεινή Μακεδονία, θέση που της εξασφαλίζει την επικοινωνία με τα μεγάλα αστικά κέντρα και την ορεινή ενδοχώρα. Η πόλη παρουσιάζει μια ανάπτυξη αντίστοιχη με εκείνη των μεγάλων αστικών κέντρων της Μακεδονίας, όσον αφορά στην κοινωνική οργάνωση και τους θεσμούς, με μια ισχυρή τοπική αριστοκρατία και με σημαντικά δημόσια οικοδομήματα. Το ιστορικό πλαίσιο της ίδρυσης του κοροπλαστικού εργαστηρίου συμπίπτει χρονικά με την εποχή της μεγάλης ακμής της πόλης, ως κοιτίδας της μακεδονικής βασιλικής δυναστείας των Αντιγονιδών (294-168 π.Χ.). Η ανάπτυξη αυτή συνεχίζεται, άλλωστε, και μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Την εξέλιξη της πόλης σε ένα ιδιαίτερης σημασίας θρησκευτικό κέντρο τεκμηριώνουν, επίσης, τα ιερά της.

Η έντονη ανασκαφική δραστηριότητα των τελευταίων χρόνων στα αστικά κέντρα και στους μικρότερους οικισμούς του βορειοελλαδικού χώρου επέτρεψε τη διαπίστωση της λειτουργίας στην ευρύτερη περιοχή ενός σημαντικού αριθμού κεραμικών και κοροπλαστικών εργαστηρίων. Παρόλο που στην πόλη της Βέροιας δεν στάθηκε δυνατός ακόμη ανασκαφικά ο εντοπισμός των εγκαταστάσεων των εργαστηρίων της, με βάση ορισμένους παράγοντες που έχει καθορίσει η επιστημονική έρευνα, είναι εφικτή σήμερα η αναγνώριση των στοιχείων εκείνων που συνιστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ορισμένων εργαστηριακών μονάδων που συνθέτουν τον τοπικό χαρακτήρα και πιστοποιούν τη λειτουργία τους. Καταρχήν, το μέγεθος και το πλήθος των κεραμικών αγγείων και των πήλινων ειδωλίων που έχουν αποκαλυφθεί, η παραγωγή των οποίων φτάνει στο απόγειό της στη μέση και την ύστερη ελληνιστική εποχή. Επίσης, η εμφανής ομοιότητα της ποιότητας, της σύστασης και του χρώματος του πηλού που υποδηλώνει την τοπική προέλευσή του, παρόλο που αυτή δεν έχει διερευνηθεί ακόμη εργαστηριακά. Ακόμη, η συνεχής χρήση φθαρμένων μητρών της ίδιας ή διαφορετικών γενεών και η διάθεση ελαττωματικών προϊόντων στην τοπική αγορά, η οποία οφείλεται κάποτε και στις ατελείς συνθήκες όπτησης των ειδωλίων στον κεραμικό κλίβανο. Τέλος, ο τρόπος της χρωματικής τους διακόσμησης, που αποσκοπεί αφενός στη βελτίωση της εμφάνισής τους, κυρίως όμως στη ρεαλιστικότερη απόδοση της εικόνας των θεμάτων που αναπαράγονται.



Εικ. 1. Η υπογραφή του κοροπλάθου Αλε[ξάνδρου] στην πίσω πλευρά ειδωλίων που απεικονίζουν την Αφροδίτη αποσανδαλίζουσα.



Εικ. 2, 3. Ειδώλια της θεάς Αφροδίτης, αρ. κατ. 183 και 188.

Η παραγωγική διαδικασία που ακολουθείται για την κατασκευή των ειδωλίων στα εργαστήρια της Βέροιας¹ προκαθορίζεται και επιβάλλεται από τη χρήση μητρών, χρήση η οποία μετέτρεψε μια αρχικά κατεξοχήν δημιουργική τέχνη, όπως η κοροπλαστική, σε μια κοινότυπη και συχνά επαναλαμβανόμενη βιοτεχνική παραγωγή, που έχασε σταδιακά τον πρωτότυπο χαρακτήρα της. Σημεία των καιρών μιας εποχής, η εργαστηριακή δραστηριότητα της οποίας προσαρμόζεται στις σύγχρονες καλλιτεχνικές προτιμήσεις, στην αυξημένη ζήτηση και στην αγοραστική δύναμη μιας ανερχόμενης κοινωνικά τάξης για ένα σχετικά φθινό προϊόν που συνδέεται και εξυπηρετεί τις θρησκευτικές τελετουργίες και την ταφική πρακτική². Είναι η διαδικασία κατά την οποία ο επεξεργασμένος πηλός απλώνεται στο καλούπι και μετατρέπεται σε ειδώλιο. Συμπληρώνεται το κεφάλι και προστίθεται η πίσω πλευρά, που πλάθεται με το χέρι και αποδίδει τον όγκο και το περίγραμμα του σώματος και των ρούχων της μορφής. Τα ειδώλια παραμένουν στο ύπαιθρο και όταν στεγνώσουν απομακρύνονται από τις μήτρες. Είναι η στιγμή που επεμβαίνει ο κοροπλάθος για να προσθέσει κάποια στοιχεία που κατασκευάζονται και προστίθενται με το χέρι, να τονίσει τα χαρακτηριστικά των προσώπων και τις λεπτομέρειες των μαλλιών, να διορθώσει τα όποια ελαττώματα διαπιστώσει, και να βελτιώσει, τέλος, με τη χρήση χάραξης την ευκρινή απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου και την αναγλυφικότητα των πτυχών. Ως ολοκληρωμένα πλέον προϊόντα μεταφέρονται στον κλίβανο για να ψηθούν. Έπεται ο χρωματισμός τους, ο οποίος ακολουθεί συνήθως μια συστηματικά επαναλαμβανόμενη σειρά. Αρχικά, στην επιφάνεια της πρόσθιας πλευράς απλώνεται ένα λευκόχρωμο επίχρισμα, που λειτουργεί ως υπόστρωμα για την επίθεση και την ανάδειξη των χρωματικών τόνων: το στιλπνό ρόδινο χρώμα είναι κατάλληλο για τη γυμνή γυναικεία επιδερμίδα, το καστανό και το κόκκινο χρώμα για την απόδοση των

1. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 54-75.

2. Η ταφική χρήση των ειδωλίων εκτιμάται ότι αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη χαμηλής ποιότητας παραγωγή ειδωλίων, αντίστοιχη με τη λεγόμενη θρησκευτική βιοτεχνία που αναπτύσσεται για την εξυπηρέτηση της λατρείας στα ιερά, Muller 1990, 446.



Εικ. 4. Η υπογραφή των κοροπλάθων Δι[ονυσίου] και Μη[νά] και το εμπορικό σήμα του εργαστηρίου τους στην πίσω πλευρά τρίμορφης σύνθεσης με την κουροτρόφο Αφροδίτη.

χαρακτηριστικών του προσώπου και του χρώματος των μαλλιών, ενώ με μαύρο περιγράφονται τα μάτια και δηλώνεται η κόρη. Τα ενδύματα συνήθως είναι μονόχρωμα, ρόδινα ή γαλάζια, ενώ με πολύχρωμες ταινίες στολίζονται οι παρυφές τους. Αντίθετα, τα φυλλώματα των φυτών με τα οποία πλέκονται τα στεφάνια είναι καταπράσινα και τα λουλούδια τους κόκκινα και ροζ. Για τη δήλωση των κοσμημάτων προτιμάται συνήθως ο κασσίτερος³, το αργυρόλευκο χρώμα του οποίου δίνει την εντύπωση ότι πρόκειται για άργυρο (εικ. 2-3).

Οι πρωιμότερες ενδείξεις για την έναρξη της παραγωγής στο τοπικό εργαστήριο εντοπίζονται στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. Η διαπίστωση, ωστόσο, ότι η Βέροια δεν αποτελούσε στο παρελθόν κέντρο με παράδοση στην κοροπλαστική τέχνη, αλλά και η συγκριτική μελέτη των παραγόμενων εικονογραφικών τύπων οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι την τοπική παραγωγή ενίσχυσαν αρχικά τεχνίτες που εγκαταστάθηκαν εδώ από την Πέλλα, στο πλαίσιο του ευνοϊκού κοινωνικού περιβάλλοντος των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ.⁴ Στην ίδια εποχή εντοπίζεται η μαρτυρία των υπογραφών δύο κοροπλάθων ή ιδιοκτητών εργαστηριακών μονάδων: α. του Αλεξάνδρου, που αφήνει τη σφραγίδα του στην πίσω πλευρά των ειδωλίων που απεικονίζουν την Αφροδίτη αποσανδαλίζουσα⁵ (εικ. 1). Ο ίδιος αναγνωρίστηκε ως δημιουργός ενός συνόλου ειδωλίων που χαρακτηρίζεται από σύνθετες κομμώσεις και πολλά επίθετα στεφάνια, σύμβολα και κοσμήματα που διανθίζουν τους τύπους του (εικ. 2-3), β. του Δι[ονυσίου] και του Μη[νά] (εικ. 4), δύο κοροπλάθων που συνυπογράφουν μια πρωτότυπη τρίμορφη σύνθεση με την κουροτρόφο Αφροδίτη. Συνεργάζονται και κατοχυρώνουν επιπλέον την καλλιτεχνική παραγωγή του εργαστηρίου τους με ένα εμπορικό σήμα⁶, γεγονός που υποδηλώνει την πρόθεση της εξασφάλισης της καλλιτεχνικής τους δημιουργίας και του δικαιώματος της αναπαραγωγής της. Η καλλιτεχνική παράδοση του εργαστηρίου τους

3. Kotitsa & Schüssler 2002.

4. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 218, πίν. 20.

5. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 165-170, πίν. 77-79.

6. Πρβλ. Μποσνάκης 2014, 161 με σημ. 30, εικ. 16.



Εικ. 5. Ειδώλιο Ερωτιδέα σε παιδική ηλικία, δημιουργία «του κοροπλάθου των Ερώτων».

διαπιστώθηκε, ωστόσο, ότι συνεχίστηκε μέχρι τα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ. από τον λεγόμενο «κοροπλάθου των Ερώτων» (εικ. 5), που δημιουργεί μικρού μεγέθους πρωτότυπες συνθέσεις με κεντρική μορφή τον Έρωτα να συμπλέκεται και να παίζει με μικρά ζώα και πουλιά.

Μια ξεχωριστή προσωπικότητα αναγνωρίζει κανείς στις δημιουργίες ενός ακόμη κοροπλάθου, που δραστηριοποιείται, επίσης, στα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ. Το ρεπερτόριό του επικεντρώνεται σε μορφές που αντανακλούν το νέο θρησκευτικό περιβάλλον που διαμορφώνεται στην πόλη της Βέροιας και επηρεάζεται από την εισαγωγή της ισιακής λατρείας. Η Ίσιδα, κύρια θεότητα της λατρείας αυτής, που εξουσιάζει το πεπρωμένο και προστατεύει την παιδική ηλικία επιλέγεται με όμοιου τύπου πήλινα ειδώλια⁷, για την κτέριση μιας μικρής κοπέλας, ένδειξη ότι η οικογένειά της, αλλά και η ίδια ήταν αφιερωμένη στη λατρεία της.

Το τοπικό εργαστήριο συνθέτει την ιδιαίτερη καλλιτεχνική φυσιογνωμία του και εξελίσσεται στο πλαίσιο των καλλιτεχνικών τάσεων και της κοινής έκφρασης που αναπτύσσονται στην ελληνιστική εποχή που χαρακτηρίζεται από μια σχετική ομοιογένεια, ενώ καθοριστικός είναι και ο σύνθετος χαρακτήρας της θρησκευτικής ιδεολογίας της εποχής. Το ρεπερτόριό του⁸ επικεντρώνεται σε θέματα της καθημερινής ζωής, όπως οι όρθιες γυναικείες μορφές, ανδρικές μορφές και πλαγγόνες. Η επιμονή στην απεικόνιση της Αφροδίτης, που εικονίζεται σε διάφορους εικονογραφικούς τύπους (εικ. 2-3), να φέρει διονυσιακά σύμβολα και να κρατά μουσικά όργανα και φιάλες με καρπούς, αντανακλά την πίστη της τοπικής κοινωνίας ότι πρόκειται για την κατεξοχήν θεότητα που εξασφαλίζει την προστασία των νεκρών στον άλλο κόσμο. Τον ίδιο ρόλο αναλαμβάνει ο Έρωτας στις παιδικές ταφές. Παράλληλα, στις θεότητες που συνδέονται με την πίστη για την αναγέννηση και την αθανασία περιλαμβάνονται ο Άδωνης στο σύμπλεγμα που παριστάνεται να πεθαίνει στην αγκαλιά της Αφροδίτης και η Ψυχή.

Οι κύριοι εικονογραφικοί τύποι του τοπικού εργαστηρίου επαναλαμβάνουν συχνά αγαλματικά πρότυπα των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων, αλλά και τύπους που έχουν ήδη διαμορφωθεί πρωιμότερα στα μεγάλα κοροπλαστικά εργαστήρια της Αττικής, της Βοιωτίας, της Μικράς Ασίας και ιδιαίτερα στο εργαστήριο της Μύρινας. Τη διάθεση της παραγωγής του εργαστηρίου της Βέροιας ανιχνεύουμε στα ευρήματα οικιακών ιερών του 2^{ου} αι. π.Χ., αφιερωμένων στη λατρεία της Κουροτρόφου Αφροδίτης, στην Καλλίπετρα στο Βέρμιο⁹, έναν οικισμό που βρίσκεται διοικητικά σε άμεση σύνδεση με τη Βέροια την εποχή αυτή. Σε αντίστοιχες διαπιστώσεις για την εμβέλεια και τη διακίνηση της παραγωγής του εργαστηρίου της Βέροιας στο Βέρμιο μας οδηγούν ειδώλια Ταναγραίων, κτερίσματα γυναικείας ταφής των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ. στην περιοχή της Εορδαίας¹⁰.

Ωστόσο, η παραγωγή του τοπικού εργαστηρίου διαφοροποιείται από τα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. και μετά και απευθύνεται στην πελατεία μιας πόλης με έντονη την παρουσία του ρωμαϊκού στοιχείου. Επικεντρώνεται σε τύπους κοινούς στην καλλιτεχνική παραγωγή των ρωμαϊκών χρόνων, όπως τα ειδώλια μονομάχων, ομοιωμάτων ζώων και πτηνών, καθώς και παιδικών παιχνιδιών, ενώ η αδιάλειπτη απεικόνιση της Αφροδίτης, του Έρωτα, αλλά και του Αρποκράτη, αποδεικνύει ότι οι θεότητες αυτές διατηρούν τον κυρίαρχο ρόλο τους στην προστασία των νεκρών¹¹.

7. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 174-176, πίν. 81, 82α.

8. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 208-216.

9. Στεφανή 2001, 561, εικ. 5β. Στεφανή 2002α, 537, εικ. 18.

10. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 1985. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 1987. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2005α, 505, εικ. 15.

11. ΑΔ 19, 1964, Χρονικά Β3, 351-353, πίν. 413-415 [Φ. Πέτσας]. ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 313-315, πίν. 329α [Ι. Τουράτσογλου]. Μαλαμα 2015, 369-370.

ΤΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΗΛΕΚΤΡΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Αμέσως βόρεια της σημερινής πλατείας Αριστοτέλους στη Θεσσαλονίκη βρίσκεται το συγκρότημα της αρχαίας Αγοράς¹. Η ανασκαφική έρευνα έδειξε τις βασικές χρήσεις του χώρου πριν την οργάνωση του αγοραίου συγκροτήματος των αυτοκρατορικών χρόνων: Το σταθερό έδαφος παρουσιάζει μια έντονη φυσική κατωφέρεια από τα βόρεια προς τα νότια. Στο επίπεδο αυτό διαπιστώνεται μια πρώτη φάση χρήσης του χώρου, που χαρακτηρίζεται από έλλειψη συγκροτημένων αρχιτεκτονικών καταλοίπων. Η παρουσία λάκκων για εξόρυξη πηλού ή/και για απόρριψη² και πυκνής πασσαλόπηξης, σε συνδυασμό με το περιεχόμενο του στρώματος χρήσης (σβώλοι άψητου πηλοχώματος, σκωρίες, μικροί σβώλοι χρώματος, μικροεργαλεία κ.α.) υποδεικνύουν τον εργαστηριακό χαρακτήρα³ αυτής της πρώτης φάσης. Τα κινητά ευρήματα τη χρονολογούν από τον προχωρημένο 3^ο έως τον πρώιμο 1^ο αι. π.Χ. Στον χώρο της Πλατείας της Αγοράς αυτό το στρώμα σφραγίστηκε από ένα στρώμα κιτρινωπού, συμπαγούς, φερτού χρώματος⁴, όπου εντοπίστηκαν επίσης λάκκοι, πασσαλόπηξη και υπολείμματα εργαστηριακού υλικού. Το επίπεδο χρήσης του χρονολογείται στον 1^ο προχριστιανικό και 1^ο μεταχριστιανικό αιώνα. Με τη φάση αυτή συμπίπτουν χρονολογικά και τα ειδώλια από το Βαλανείο⁵.

Τη λειτουργία τοπικού κοροπλαστικού εργαστηρίου καταδεικνύει ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων και μητρών. Ιδιαίτερα στην πρώτη φάση αρκετά ειδώλια είναι κακοψημένα ή μισοψημένα, τόσο που να θρυμματίζονται. Η αποτύπωση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών απαιτεί μια πιο ενδελεχή μελέτη⁶, ωστόσο είναι εμφανής μια ομοιότητα στον χειρισμό του πηλού και στους όγκους των σωμάτων και των προσώπων, καθώς και στη σύσταση και το χρώμα του πηλού.

Ο πηλός των ειδωλίων και των μητρών είναι κοκκινωπός - κίτρινος, σπανιότερα κόκκινος και σπανιότατα γκριζωπός ή κίτρινος. Συνήθως περιέχει μίκα και ασβεστολιθικές προσμίξεις, ενώ στα πιο ευτελή παραδείγματα μπορεί να περιέχει και πετραδάκια.

Ελάχιστα είναι τα χειροποίητα ειδώλια. Κατά κανόνα φτιάχνονται με μήτρα. Στα περίοπτα ειδώλια και οι δύο όψεις προέρχονται από μήτρα, που αποδίδει όλες τις λεπτομέρειες. Συνηθέστερα η μήτρα της πίσω όψης είναι λιγότερο λεπτομερής ή αναπαράγει μια απλή καμπύλη επιφάνεια, αδιαμόρφωτη πλαστικά⁷. Στα λιγότερο προσεγμένα παραδείγματα η πίσω πλευρά πλάθεται χωρίς λεπτομέρειες με το χέρι.

1. Για την αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης, βλ. Αδάμ-Βελένη 2001β, όπου υπάρχει συγκεντρωμένη και όλη η σχετική βιβλιογραφία. Σημειώνεται ότι καταχρηστικά χρησιμοποιείται η διαίρεση του χώρου σε Πλατεία, Ανατολική Πτέρυγα και Κρυπτή Στοά και για τις προγενέστερες φάσεις, οι οποίες στρωματογραφικά χαρακτηρίζονται (με κάποιες εξαιρέσεις) από μια γενική ομοιομορφία.
2. Για την αναλυτική περιγραφή της στρωματογραφίας ανά τομέα, Καλάβρια & Μπόλη, 2001, 39-64 (ανατολική πτέρυγα). Γεωργάκη & Ζωγράφου 2001, 65-86. Μπόλη & Σκιαδαρέσης 2001, 87-104.
3. Βαλαβανίδου 2001, 119-130.
4. Αδάμ-Βελένη κ.ά. 1996, 501 κ. ε.
5. Ζωγράφου 2015, 237-248.
6. Το σύνολο του υλικού των κοροπλαστικών εργαστηρίων της Αρχαίας Αγοράς αποτελεί το αντικείμενο της υπό εκπόνηση μελέτης διδακτορικής διατριβής της υπογράφουσας.
7. Έχουν βρεθεί αντίστοιχες μήτρες που επιβεβαιώνουν και τις τρεις περιπτώσεις.



Εικ. 1. Τμήμα μήτρας γυναικείου προσώπου και εκμαγείο, από την περιοχή της Πλατείας.

Συχνά διατηρούνται υπολείμματα λευκού ή υπόλευκου επιχρίσματος και διακοσμητικών χρωμάτων: κόκκινο, πράσινο, γαλάζιο, μπλε, μελανό, κίτρινο και ρόδινο, ενώ σε ιδιαίτερες περιπτώσεις διαπιστώθηκε μερική ή ολική επιχρύσωση της επιφάνειας.

Η ποιότητα κατασκευής ποικίλει από εξαιρετική, σε κάποιες περιπτώσεις, μέχρι μετριότητα έως πολύ κακή σε άλλες, αν και κατά μέσο όρο τα ειδώλια είναι μέτρια ποιοτικά. Συνηθέστερα, στην πίσω πλευρά υπάρχει οπή εξαερισμού, κυκλικού ή ελλειπτικού σχήματος και σπάνια ορθογώνιου, για την κυκλοφορία του αέρα κατά την όπτηση. Οι μορφές στέκονται ελεύθερες στο χώρο ή σε βάσεις τετράπλευρες, κυκλικές ή ελλειψοειδείς, ακόσμητες συνήθως, ή με ανάγλυφη διακόσμηση.

Παρά την αποσπασματική του διατήρηση, το υλικό προσφέρει πληθώρα αναγνωρίσιμων εικονογραφικών τύπων⁸. Αν και δεν έχουν διαπιστωθεί άμεσες εισαγωγές, ωστόσο είναι πρόδηλη η επίδραση εργαστηρίων με έντονη δραστηριότητα, όπως της Πέλλας και της Δήλου.

Από τις πιο αγαπητές θεότητες αποδεικνύονται η Αθηνά (συνήθως με κορινθιακό κράνος), η Αφροδίτη (στον τύπο της Κνιδίας και της Αναδυομένης), η Μητέρα Θεά με τον συνοδό της Άττη (παριστάνεται ως βοσκός με κάπα και σύριγγα και ως χορευτής), ο Έρωτας (ως μικρός φτερωτός Ερωτιδέας, ως εύσαρκο παιδί και ως μελέφηβος). Έμμεσες αναφορές στον Δία αποτελούν τα μικρά ομοιώματα αετών, ενώ στον Διόνυσο ως προστάτη του θεάτρου παραπέμπει μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ομάδα θεατρικών προσωπειών και ειδωλίων, όπου αναγνωρίζονται κατά περίπτωση χαρακτήρες της Νέας Κωμωδίας και της Τραγωδίας⁹. Περιορισμένες, τέλος, είναι οι αναφορές στον Ηρακλή και τον μικρό Τελεσφόρο από τον κύκλο του Ασκληπιού.

Πολυάριθμες είναι οι γυναικείες μορφές, ως επί το πλείστον μεμονωμένες και πολύ σπάνια σε ζεύγη. Κάποιες κάνουν σπονδή, άλλες μεταφέρουν υδρία, χορεύουν ή παίζουν κάποιο μουσικό όργανο. Όρθιες, καθιστές, ντυμένες ή γυμνές, στάσιμες ή σε κίνηση, συνθέτουν μια ποικιλόμορφη ομάδα, στην οποία μπορούμε να διακρίνουμε πολλές μικρότερες υποομάδες. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στις γυμνές καθιστές γυναικείες μορφές, που με τον αριθμό τους υπερτερούν έναντι όλων των υπολοίπων υποομάδων. Από τα πολυάριθμα παραδείγματα ντυμένων μορφών και μια πλούσια «συλλογή» γυναικείων κεφαλίων, σκιαγραφούνται τόσο οι ενδυματολογικές συνήθειες, όσο και ο συρμός στα χτενίσματα και τα κοσμήματα κεφαλής της εποχής που αντιπροσωπεύουν.

Στον αντίποδα, αριθμητικά, βρίσκονται οι ανδρικές μορφές, που παριστάνονται αγένειες ή γενειοφόρες, νεανικές και εύρωστες, αλλά και πιο προχωρημένης ηλικίας με πλαδαρή σάρκα. Λίγες είναι, τέλος, οι παιδικές μορφές, μικρά κορίτσια και αγόρια, όπως αυτά με τη μακεδονική καυσία.

Από την πολυσύνθετη εικόνα δεν λείπουν και τα πλήηλα ομοιώματα ζώων: μικρά χαριτωμένα σκυλάκια, πετεινοί, περιστέρια, χοιρίδια, κριάρια και βοοειδή, σπανιότερα δε άλογα και δύο, μόλις, πίθηκοι.

Μικροί βωμοί με γιρλάντες και βουκράνια, αρχιτεκτονικά μέλη και ομοιώματα κτηρίων, μια σειρά από νευρόσπαστα, αθύρματα και ρόδες από παιδικά παιχνίδια, συμπληρώνουν με την παρουσία τους τη συνολική εικόνα.

Συνδυετικό κρίκο για ολιγάριθμα ειδώλια αποτελεί ο δυνάμει αποτροπαϊκός τους χαρακτήρας. Ενδεικτικά αναφέρονται: ομοίωμα φαλλού από πλαστικό αγγείο σε μορφή θεατρικού προσώπου, ιθυφαλλικές μορφές, ερμαϊκές στήλες, μονομάχοι, βάση με ανάγλυφη παράσταση Μέδουσας.

Μεγάλο μέρος της προαναφερθείσας θεματολογίας αντιπροσωπεύεται και στα εκατόν σαράντα τμήματα μητρών ειδωλίων. Αναγνωρίζονται γυναικεία κεφάλια σε διάφορα μεγέθη (κάποια μάλιστα παριστούν την οπίσθια πλευρά), τμήματα από σώματα γυναικών, γυμνών ή ντυμένων, όρθιων ή ένθρονων, «πλαγγόνων», γυμνών ανδρικών μορφών, φτερών, βωμών

8. Θεματολογικά και τυπολογικά εντοπίζονται παράλληλα με τη Μακεδονία (Πέλλα, Βέροια, Βεργίνα, Αμφίπολη, Κοζάνη) και την υπόλοιπη Ελλάδα (ενδεικτικά: Κέρκυρα, Βοιωτία, Κρήτη, Χαλκίδα, Κόρινθος, Δήλος), αλλά και τη Μ. Ασία (ενδεικτικά: Μύρινα, Ταρσός, Σμύρνη), τη Β. Αφρική (π.χ. Τυνησία) και τη δυτική Μεσόγειο (ενδεικτικά Τάρας).

9. Ζωγράφου 2014, 377-388.

και βάσεων, πτηνών και αλόγων, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τμήματα από μήτρες που παριστούν ένθρονη Κυβέλη, με λιοντάρια στην αγκαλιά ή δίπλα της.

Στην περιφέρεια των μητρών συχνά υπάρχουν διπλές στενές αυλακώσεις, που σηματοδοτούν τα σημεία ένωσης των επιμέρους τμημάτων. Αποσπάσματα δυσανάγνωστων επιγραφών ή μεμονωμένα γράμματα στην εξωτερική επιφάνεια των μητρών και των ειδωλίων σπανίζουν, αναγνωρίζονται ωστόσο ελληνικοί και λατινικοί χαρακτήρες.

Οι ομοιότητες των ειδωλίων της αγοράς και αυτών που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή δύο γειτονικών οικοπέδων στην οδό Μουσών, στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης¹⁰, δείχνουν την τοπική τουλάχιστον δράση του κοροπλαστικού εργαστηρίου που λειτουργούσε στον χώρο της κατά τους μέσους και ύστερους ελληνιστικούς χρόνους.

10. Mallios 2004, 239 κ.ε.

ΤΟ ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ

Σε δύο γειτονικά οικοπέδα στην οδό Μουσών στην Άνω Πόλη ήρθε στο φως κατά τα έτη 1999 και 2000 ένα ιερό¹ το οποίο είχε πολλά κοινά στοιχεία με το Θεσμοφόριο της Πέλλας αλλά και με άλλα αντίστοιχα ιερά της ελληνικής επικράτειας². Δυστυχώς ανασκάφτηκε με αποσπασματικό τρόπο και απωλέστηκαν σημαντικά στοιχεία του. Ένας παχύς τοίχος, στον οποίο αναγνωρίστηκαν τουλάχιστον δύο οικοδομικές φάσεις ελληνιστικών χρόνων όριζε τον κυκλικό περίβολο ενός υπαίθριου ιερού³. Έξω από τον περίβολο αυτόν ανασκάφτηκε ένας τεράστιος λάκκος λαξευμένος στον πράσινο σχιστολιθικό φυσικό βράχο της περιοχής όπου συγκεντρωνόταν τα απορρίματα από τις χοές και τις θυσίες μετά το πέρας των τελετουργιών. Κατά την ανασκαφή εντοπίστηκαν τουλάχιστον τρία στρώματα λατύπης, υλικό με το οποίο έστρωναν τους λάκκους προσφορών για να μπορέσουν να ανοίξουν καινούργιους⁴. Τόσο στον κυκλικό περίβολο, όσο και στον απορριματικό λάκκο βρέθηκε εξαιρετικά μεγάλος αριθμός ποικίλων κινητών ευρημάτων: χονδροειδή αβαφή αγγεία, κυρίως χύτρες, λέβητες και λεκάνες διαφόρων μεγεθών, πολλοί λύχνοι, εκλεπτυσμένη ερυθροβαφής κεραμική και εκατοντάδες τμήματα ειδωλίων, κυρίως γυναικείων μορφών. Ορισμένα από τα ειδώλια θα μπορούσαν να συσχετιστούν με θεότητες. Σημαντικό ποσοστό ειδωλίων ήταν στον τύπο της Ταναγραίας, οι οποίες διαφοροποιούνται μεταξύ τους κυρίως από τη διαμόρφωση της κόμμωσης και του καλύμματος της κεφαλής τους. Αναγνωρίστηκαν έξι εικονογραφικοί τύποι⁵, ωστόσο, είναι βέβαιο ότι υπάρχουν και πολλοί άλλοι⁶. Οι τύποι τους σε αρκετές περιπτώσεις είναι όμοιοι με αντίστοιχα ειδώλια από τους εργαστηριακούς χώρους που λειτουργούσαν στην περιοχή πριν την οικοδόμηση του συγκροτήματος της Αγοράς των αυτοκρατορικών χρόνων και είναι πολύ πιθανόν ότι προέρχονται από αυτό το κοροπλαστικό εργαστήριο της Θεσσαλονίκης⁷. Το ιερό συνδέεται με λατρεία γυναικείων θεοτήτων Δήμητρας ή Μητέρας των Θεών, Κόρης και είχε διάρκεια ζωής από το τέλος του 2^{ου} αιώνα π.Χ. έως τον 2^ο αι. μ.Χ.

1. Μέρος των πρώτων ευρημάτων του ιερού παρουσιάστηκε στο Mallios 2004. Τα ευρήματα που δημοσιεύτηκαν είναι ό,τι περισυλλέχτηκε από την 9^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων μετά την εκσκαφή του πρώτου οικοπέδου (1999) χωρίς να έχει προηγηθεί ή επακολουθήσει έρευνα. Για το λόγο αυτό και ο Γ. Μάλλιος προτείνει ότι θα μπορούσε να είναι ιερό γυναικείων θεοτήτων ή νυμφαίο. Το τελευταίο μετά την ανασκαφική έρευνα που έγινε στο δεύτερο οικόπεδο (2000) μάλλον θα πρέπει να αποκλειστεί.
2. Μια πρώτη αναφορά για την ταύτιση του ιερού ως Θεσμοφόριο γίνεται στο Αδάμ-Βελένη 2001, 86-87.
3. Διεξοδικότερη παρουσίαση των ανασκαφικών δεδομένων έγινε στο ΑΕΜΘ 30, 2017, βλ. Αδάμ-Βελένη, Ζωγράφου (υπό έκδοση).
4. Το πιο κοντινό παράλληλο είναι το Θεσμοφόριο της Πέλλας, βλέπε Ακαμάτη 1996.
5. Τζαναβάρη 2012.
6. Αναλυτικότερες ανασκαφικές παρατηρήσεις θα δημοσιευθούν σε προσεχή μελέτη από τις ανασκαφείς Π. Αδάμ-Βελένη και Η. Ζωγράφου, ενώ η τελευταία θα δημοσιεύσει το σύνολο των αδημοσίευτων ειδωλίων.
7. Βλ. Ζωγράφου στον παρόντα κατάλογο για τα ειδώλια της Αγοράς Θεσσαλονίκης.



Εικ. 2. Γυναικείο κεφάλι από την περιοχή της Κρουπτής Στοάς.



Λεπτομέρεια προτομής Αφροδίτης.

ΤΟ ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΠΕΤΡΩΝ

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ

Η ελληνιστική πόλη χωροθετείται στην αγροτική περιοχή των Πετρών, κοινότητας του Δήμου Αμυνταίου, στα βορειοανατολικά του νομού Φλώρινας. Απέχει 1,5 χλμ από το σύγχρονο χωριό, κτισμένο στο βορειοδυτικό τμήμα της μικρής λίμνης των Πετρών. Στην αρχαιότητα βρισκόταν στα όρια του αρχαίου διαμερίσματος της Εορδαίας, η οποία ενσωματώθηκε το 358 π.Χ. από τον Φίλιππο Β΄ στο μακεδονικό βασίλειο. Στη γεωγραφική θέση με τα πολλά στρατηγικά πλεονεκτήματα ιδρύθηκε μέσα στον 4^ο αι. π.Χ. ένα αστικό κέντρο, προκειμένου να ενοποιηθούν οι τοπικές φυλετικές ομάδες και παράλληλα να υπάρξει εποπτεία των συνόρων του βασιλείου¹.

Η περίοδος ακμής της πόλης αρχίζει από το τέλος του 3^{ου} προχριστιανικού αιώνα, διαρκεί όλον τον 2^ο και τα πρώτα χρόνια του 1^{ου} αι. π.Χ., μέχρι το 42 π.Χ. οπότε καταστρέφεται ολοσχερώς από στρατεύματα του ρωμαϊκού εμφυλίου². Σημαντικό παράγοντα άνθησης του αγροτοβιοτεχνικού χαρακτήρα της πόλης αποτελεί η διέλευση από την περιοχή της Εγνατίας οδού.



Εικ. 1. Η ελληνιστική πόλη των Πετρών Φλώρινας.

1. Velenis 1988, 484-485. Επίσης βλ. Αδάμ-Βελένη 2000γ.
2. Αδάμ-Βελένη 2000β.



Εικ. 2. Ειδώλια από την ελληνιστική πόλη των Πετρών.

Κατά τον 2^ο αι. π.Χ. λειτουργούν στην πόλη εργαστήρια κεραμικής³, μεταλλοτεχνίας⁴ και λιθοξοϊκής⁵ καθώς και εργαστήριο κοροπλαστικής⁶. Στην παραγωγή του εργαστηρίου διακρίνεται σημαντική ποικιλία κατηγοριών ειδωλίων: 1) όρθιες γυναικείες μορφές ντυμένες, 2) όρθιες γυναικείες μορφές ημίγυμνες, 3) γυναικείες μορφές καθιστές σε θρόνο, 4) προτομές, 5) πλαγγόνες, 6) Έρωτες, 7) γυναικεία κεφάλια, 8) συμπλέγματα μορφών, 9) πλαστικά αγγεία.

Ο πηλός των ειδωλίων των Πετρών είναι δύο ειδών, είτε ανοικτός καστανόφαιος, είτε σκούρος καστανοκόκκινος. Και στις δύο περιπτώσεις έχει πολλή μίκα που δίνει στα πήλινα αντικείμενα μια γυαλιστερή όψη. Εργαστηριακοί κλίβανοι για την όπτηση κεραμικών προϊόντων δεν εντοπίστηκαν κατά την ανασκαφή. Έχουν βρεθεί, όμως, αρκετές μήτρες ειδωλίων και ένα τμήμα συμπαγούς πήλινου αγαλματιδίου, το οποίο ενδεχομένως χρησίμευε ως πρόπλασμα, εύρημα εντελώς ασυνήθιστο και σπάνιο. Από τα ανευρεθέντα ειδώλια προκύπτει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις έχει γίνει «επιμήτρωση»⁷ ή δευτερογενής εκμάγευση, έβγαλαν δηλαδή μια νέα γενιά μητρών από υπάρχοντα ειδώλια εισαγωγής. Δεν αποκλείεται βέβαια και η περίπτωση να ταξίδευαν οι παλιές και φθαρμένες μήτρες σε μικρότερα κέντρα παραγωγής, όπως αυτό των Πετρών. Έτσι ερμηνεύεται η μεγάλη αλλοίωση των χαρακτηριστικών των περισσότερων ειδωλίων. Ωστόσο, οι τεχνίτες του εργαστηρίου των Πετρών δεν κρύβουν τις καλλιτεχνικές τους ανησυχίες και αρκετές φορές τολμούν να επινοήσουν νέους τύπους και να προχωρήσουν σε δικές τους συνθέσεις⁸.

Τα περισσότερα ειδώλια βρέθηκαν σε στρώματα που προέρχονταν από τον επάνω όροφο των σπιτιών. Από τα συνευρήματα προκύπτει ότι πρόκειται για τα ιδιαίτερα διαμερίσματα των γυναικών, για θαλάμους ή ιστώνες. Τα δωμάτια αυτά, ανάλογα με τη θέση του σπιτιού στην οικοδομική νησίδα, βρίσκονται είτε πάνω από τους ανδρώνες, στους οποίους μπορούσε να μπει κανείς απευθείας από τον δρόμο, είτε πάνω από άλλους βοηθητικούς χώρους του ισόγειου. Σε αρκετές περιπτώσεις η συγκέντρωση των ειδωλίων σε ένα σημείο της στρωματογραφίας υποδεικνύει ότι υπήρχαν στα δωμάτια των γυναικών γωνιές λατρείας, όπου ασκούνταν λατρευτικές πρακτικές.

Η μελέτη των ειδωλίων από την ελληνιστική πόλη των Πετρών δείχνει ότι κανένα από αυτά δεν έπαιζε απλά διακοσμητικό ρόλο στα σπίτια όπου βρέθηκαν. Αντιθέτως, φαίνεται πως όλα σχετίζονται με λατρείες, αφού σε όλα σχεδόν αναγνωρίζεται κάποια θεότητα. Αγαπητές οικιακές θεότητες, ως προστάτιδες της πόλης και του δημόσιου βίου, είναι η Μητέρα των Θεών ή Κυβέλη και η Αφροδίτη, υπόσταση που είχαν και στο αντίστοιχο αστικό ιερό που ανασκάφηκε στην Πέλλα⁹. Η λατρεία του Διονύσου με τις πολύμορφες ιδιότητές του ξεχωρίζει τόσο στην Πέλλα όσο και σε όλη τη μακεδονική επικράτεια. Στην ελληνιστική πόλη των Πετρών η συστηματική καλλιέργεια της αμπέλου ήδη από την αρχαιότητα καθιστά τη λατρεία του εξέχουσα¹⁰. Ο Έρωτας, ο μικρός συνοδός θεός της Αφροδίτης, συγκαταλέγεται επίσης στις επιλογές του εργαστηρίου της πόλης. Τα ειδώλια των όρθιων γυναικείων μορφών, τα περισσότερα στον τύπο της Ταναγραίας¹¹, θα μπορούσαν να συσχετιστούν με θεότητες που προστατεύουν την οικογένεια όπως είναι η Ήρα ή η Εστία και να ερμηνευθούν ως Εστιάδες ή ως ιέρειες της μίας ή της άλλης θεότητας. Ξεχωριστή θέση κατέχουν οι πλαγγόνες, τα με αρθρωτά μέλη ειδώλια, πιθανώς πήλινες «κούκλες», παιδικό παιχνίδι σύμφωνα με την επικρατέστερη ερμηνεία τους. Σημαντικός είναι ο αριθμός και η ποικιλία

3. Αδάμ-Βελένη 1988, 9-22. Επίσης βλ. Αδάμ-Βελένη 1993. Αδάμ-Βελένη 2011.

4. Photos, Tylecote & Adam-Veleni 1988. Επίσης βλ. Αδάμ-Βελένη 2008β και Adam-Veleni 2016β.

5. Αδάμ-Βελένη 1987.

6. Adam-Veleni 2016α.

7. Από τον γαλλικό όρο surmoulage. Σχετικά με την ορολογία αυτής της μεθόδου παραγωγής ειδωλίων χρησιμοποιούνται στην έρευνα και άλλες ονομασίες, χωρίς καμία μέχρι τώρα να έχει επικρατήσει.

8. Αδάμ-Βελένη 1991.

9. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α.

10. Αδάμ-Βελένη 1998.

11. Τζαναβάρη 2012α.

των προτομών¹², ορισμένες από τις οποίες είναι συμπαγείς. Ως ιδιαίτερα προϊόντα του εργαστηρίου μπορούν να θεωρηθούν: το θυμιατήριο με σύμπλεγμα Έρωτα και Ψυχής, ο πίνακας με την επιτραγιά Αφροδίτη¹³, αρ. κατ. 474, ένα πλακίδιο με τον ανακεκλιμένο Διόνυσο¹⁴, και ο πλαστικός ηθμός σε σχήμα ποδιού εφήβου, αρ. κατ. 633, ο οποίος κάνει αισθητή την παρουσία της λατρείας του Σάραπη στην πόλη¹⁵.

Τα προϊόντα του κοροπλαστικού εργαστηρίου των Πετρών φανερώνουν ισχυρές επιρροές από ένα δυναμικό κέντρο παραγωγής, τη μακεδονική πρωτεύουσα Πέλλα, το οποίο έχει ήδη δεχθεί επιδράσεις από κοροπλαστικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας, της Μικράς Ασίας και αιγιακών νησιών, όπως της Μύρινας και της Δήλου. Γύρω από αυτόν τον κυρίαρχο καλλιτεχνικό πυρήνα της Πέλλας, αναπτύσσονται διάφορα μικρότερα ή μεγαλύτερα κέντρα παραγωγής, όπως αυτά στη Βέροια, τις Αιγές, τις Πέτρες, την Αιανή, την Απιδέα κ.ά. Κοροπλάθοι από την Πέλλα μετακινούνταν φέρνοντας μαζί τους τις μήτρες τους σε μικρότερους τόπους. Προϊόντα από την πρωτεύουσα ταξίδευαν σε μικρότερα αστικά κέντρα μέσω του ασφαλούς οδικού δικτύου που εξασφαλίστηκε με την κατασκευή της Εγνατίας οδού στη Μακεδονία. Όλη αυτή η κινητικότητα συντέλεσε στο να δημιουργηθούν και να ανθίσουν στον 2^ο και 1^ο αι. π.Χ., αυτά τα περιφερειακά κέντρα παραγωγής, τα οποία μολονότι διατήρησαν ισχυρούς δεσμούς με τα προϊόντα της πρωτεύουσας, ανέπτυξαν και κάποια ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά.

Η παραγωγή του εργαστηρίου των Πετρών περιορίζεται στην τοπική κατανάλωση. Χωρίς να υπάρχουν ιδιαίτερες φιλοδοξίες για περαιτέρω εμπορία των προϊόντων του, οι τεχνίτες δεν διστάζουν να προχωρήσουν σε αδέξιες, ορισμένες φορές, αλλά, ωστόσο, ξεχωριστές δημιουργίες συγκροτώντας τα πρωτότυπα χαρακτηριστικά στοιχεία του τοπικού εργαστηρίου. Τα μνημειακά ειδώλια, τα συμπαγή πήλινα αγαλμάτια και κεφάλια, οι ιδιότυπες προτομές, οι πρωτότυποι θεματικά πίνακες και τα πλαστικά αγγεία δείχνουν ότι οι ντόπιοι κοροπλάθοι έχουν καλλιτεχνικές ανησυχίες, οι οποίες, ωστόσο, εντάσσονται στη γενική καλλιτεχνική έκφραση, στην καλλιτεχνική «κοινή» των μέσων και όψιμων ελληνοιστικών χρόνων.



Εικ. 3. Πήλινα ειδώλια Κυβέλης και λατρευτριών.



Εικ. 4. Πέτρες 2008. Η συνοικία της κρήνης μετά την αναστήλωση.

12. Τζαναβάρη 2014.
13. Αδάμ-Βελένη 1991.
14. Αδάμ-Βελένη 2012.
15. Αδάμ-Βελένη 1997.



Προτομή της Μητέρας των Θεών,
αρ. κατ. 440.

ΕΙΔΩΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΣΤΗΝ ΚΑΛΛΙΠΕΤΡΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΣΤΕΦΑΝΗ

Οι αρχαιολογικές έρευνες που διενεργήθηκαν στην περιοχή της Λευκόπετρας Βερμίου από το 2000 μέχρι το 2004, έριξαν φως στο άγνωστο μέχρι σήμερα αρχαιολογικό προφίλ της ημιορεινής Ημαθίας¹. Ανάμεσα στα άλλα, υπάρχουν νέα, πολύτιμα δεδομένα που αποκαλύπτουν τις βαθιές ρίζες της λατρείας της Μητέρας των Θεών στην περιοχή. Περί τα 700 μ. βορειοανατολικά του ρωμαϊκού ναού της Μητρός των Θεών Αυτόχθονος² βρίσκεται η θέση Καλλίπετρα, στην οποία η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φως αρχαιολογικά κατάλοιπα που χρονολογούνται από την αρχαιότερη νεολιθική μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια. Σε έναν από τους ανασκαφικούς τομείς, στους πρόποδες ενός οχυρωμένου φυσικού υψώματος, ήρθε στο φως οικοδομικό συγκρότημα το οποίο χρονολογείται από τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. μέχρι τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., με ενδιάμεσες επισκευαστικές φάσεις (εικ. 1). Το κτήριο εδράζεται σε πρωιμότερα κτίσματα των κλασικών χρόνων και ταυτίστηκε



Εικ. 1. Αεροφωτογραφία του οικοδομικού συγκροτήματος του ιερού της Μητέρας των Θεών στη θέση Καλλίπετρα της Λευκόπετρας.

1. Στεφανή 2000. Στεφανή 2001. Στεφανή 2002α. Στεφανή 2007. Στεφανή 2012. Στεφανή 2013α. Στεφανή 2013β.
2. Για τη δημοσίευση των επιγραφών από την ανασκαφή Πέτσα βλ. Petsas κ.ά. 2000. Η έρευνα στον ρωμαϊκό ναό κατά τα έτη 2002-2003 έφερε στο φως τον οπισθόδομο του καθώς και πλήθος νέων επιγραφών και άλλων σημαντικών ευρημάτων. Για την ανασκαφή και τα νέα δεδομένα βλ. Hatzopoulos & Stefani υπό έκδοση.

Εικ. 2. Βωμός με πήλινο περιχέλιωμα σε χώρο του ιερού.

Εικ. 3. Η προτομή της Μητέρας των Θεών όπως βρέθηκε κοντά στον βωμό.



με ιερό της Μητέρας των Θεών των ύστερων κλασικών και ελληνοιστικών χρόνων³. Πρόκειται για το ένα από τα τέσσερα ταυτισμένα προ-ρωμαϊκά Μητρώα της Μακεδονίας, μετά από αυτά των Αιγών⁴ της Πέλλας⁵ και της Ποτίδαιας⁶. Ερευνήθηκαν 21 χώροι οργανωμένοι στα βόρεια, νότια και δυτικά μιας τραπεζιόσχημης αυλής, επιφάνειας 120 τ.μ. Η διαμόρφωση και ο εξοπλισμός των χώρων, τόσο από την άποψη των κατασκευών όσο και από αυτή των αντικειμένων, προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες για τα τελετουργικά χαρακτηριστικά της λατρείας της Μητέρας των Θεών και των συλλατρευόμενων θεοτήτων (εικ. 2-3). Στα πλούσια κινητά ευρήματα συγκαταλέγονται κοσμήματα, αγνύθες, πολυάριθμα μελαμβαφή και αβαφή αγγεία, νομίσματα και κάθε είδους αντικείμενα από μέταλλο και οστό. Ξεχωριστή θέση ανάμεσά τους κατέχει η πολυπληθής ομάδα των πήλινων ειδωλίων. Στην πλειονότητά τους πρόκειται για γυναικείες μορφές με εικονογραφικά χαρακτηριστικά τα οποία αποδίδονται στη Μητέρα των Θεών - Κυβέλη και την Αφροδίτη και κατά κύριο λόγο ανήκουν στην παράδοση του εργαστηρίου της Βέροιας, ενώ αξιοσημείωτα είναι και τα κοινά χαρακτηριστικά με το εργαστήριο της Πέλλας. Η παρουσία ειδωλίων διαφόρων εικονογραφικών τύπων της Μητέρας των Θεών - Κυβέλης εμπλουτίζει σημαντικά τις γνώσεις μας για την εικονογραφία της θεάς στα ιερά της Μακεδονίας κατά την ύστερη κλασική και ελληνοιστική εποχή. Εκτός από τα ειδώλια που αποδίδουν θεϊκές μορφές, βρέθηκαν ταυρόμορφα ειδώλια και άλλα τελετουργικά αντικείμενα από πηλό, όπως βωμίσκοι, κιονίσκοι (εικ. 4), θυμιατήρια και ομοιώματα φαλλών, αρ. κατ. 443-444.

Πήλινα ειδώλια βρέθηκαν σε όλους σχεδόν τους χώρους του ιερού. Εδώ, θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε ορισμένα από αυτά. Σε χώρο στο κέντρο του οποίου υπήρχε βωμός τραπεζιόσχημου σχήματος με πήλινο περιχέλιωμα και εσωτερική επιφάνεια από αλλεπάλληλα στρώματα τέφρας, βρέθηκαν πέντε γυναικεία ειδώλια (εικ. 2). Το ένα από αυτά, πεσμένο δίπλα στον βωμό, είναι προτομή της Μητέρας των Θεών, αρ. κατ. 440, με τειχόμορφο διάδημα⁷ και το σύμβολο της ημισελήνου⁸, τα δύο διακριτά εικονογραφικά της χαρακτηριστικά. Το τειχόμορφο διάδημα της θεάς παραπέμπει σε μία από τις κύριες υποστάσεις, αυτής της προστάτιδας της πόλης και του δημόσιου βίου. Σε άλλο δωμάτιο του ιερού με μεγάλη κυκλική εστία βρέθηκε ομάδα λατρευτικών αντικειμένων επάνω σε γωνιακή κατασκευή με τη

3. Στεφανή 2013α.

4. Δρούγου 1991. Δρούγου 1992. Δρούγου 1993. Δρούγου 1994. Kallini 2013.

5. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α.

6. Τιβέριος 2000.

7. Για το χαρακτηριστικό του τειχόμορφου στέμματος στην εικονογραφία της Μητέρας των Θεών βλ. Παπαγεωργίου 1997, 194-195, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 211-212.

8. Το σύμβολο της ημισελήνου σχετίζεται με τη συγγένεια της Μητέρας των Θεών με την Αφροδίτη. Βλ. σχετικά LIMC II (1984) 113, αρ. 1156. Παπαγεωργίου 1997, 161. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 51, 215.

μορφή θρανίου: θυμιατήρια⁹, ειδώλιο Έρωτα¹⁰, ειδώλια της Αφροδίτης με συνοδεία Έρωτα και μικρού κοριτσιού, αρ. κατ. 442, τύπος γνώριμος από την κοροπλαστική παραγωγή της Βέροιας. Σε άλλα σημεία του ίδιου χώρου βρέθηκαν πήλινοι βωμίσκοι, ειδώλια γυναικείων μορφών, και τμήματα γενειοφόρων ανδρικών κεφαλών, πιθανότατα Διονύσου. Σε άλλους χώρους του Μητρώου βρέθηκαν πολυάριθμα ειδώλια γυναικείων μορφών καθώς και αποσπασματικά ειδώλια του ιδιαίτερα διαδεδομένου τύπου της θεάς ένθρονης με λέοντα¹¹. Ας αναφέρουμε ακόμη την προτομή γυναικείας μορφής που φέρει κέρας και πιθανώς συσχετίζεται με τη λατρεία της Αφροδίτης, καθώς όπως γνωρίζουμε το κέρας αφθονίας –σύμβολο κατεχοχής της θεάς Τύχης– συναντάται και σε παραστάσεις άλλων θεοτήτων που συνδέονται με τη γονιμότητα της γης, όπως η Αφροδίτη¹², αλλά και το θυμιατήριο με μορφή προτομής Πάνα με σύριγγα, αρ. κατ. 441, άλλο ένα στοιχείο συγκερασμού και συνύπαρξης των δύο εκστατικών λατρειών, της μητρικής και της διονυσιακής.

Σε κοντινή απόσταση από τη Λευκόπετρα στη θέση Κρουονέρι Μικρής Σάντας ερευνήθηκαν εγκαταστάσεις εργαστηρίων, τα οποία θα εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του ιερού της Λευκόπετρας, όπως φαίνεται από τους όμοιους τύπους ειδωλίων που βρέθηκαν. Ανάμεσα στο πολυπληθές υλικό εξέχουσα θέση κατέχει μεγάλο γυναικείο κεφάλι, αρ. κατ. 445, με χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε Αφροδίτη με κοντινά μορφολογικά παράλληλα σε κεφάλια ειδωλίων Αφροδίτης από τα εργαστήρια της Βέροιας και της Πέλλας. Το μέγεθός του δεν είναι συνηθισμένο για την κοροπλαστική αυτής της περιόδου στη Μακεδονία και είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι κεφάλι γυναικείας μορφής ανάλογου μεγέθους αλλά διαφορετικού τύπου ως προς τα επιμέρους χαρακτηριστικά προέρχεται από το Μητρώο των Αιγών¹³. Από το εργαστήριο του Κρουονερίου προέρχεται και η προτομή Διονύσου (εικ. 5). Η συλλατρεία της Μητέρας των Θεών με την Αφροδίτη και άλλες θεότητες, όπως ο Διόνυσος¹⁴, έχει σαφώς τεκμηριωθεί τόσο στο Μητρώο της Βεργίνας όσο και της Πέλλας και επιβεβαιώνεται σε αυτό της Καλλίπετρας. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας αυτών των θεοτήτων, χθόνιος, γονιμικός, εκστατικός, επιτρέπει τη λατρευτική τους όσμωση και συνύπαρξη¹⁵.



Εικ. 4. Πήλινος κιονίσκος, αρ. κατ. 443.



Εικ. 5. Προτομή Διονύσου, αρ. κατ. 446.

9. Στο ιερό της Πέλλας βρέθηκαν θυμιατήρια διαφόρων τύπων, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 59 κ.ε., ανάλογα και στο Μητρώο της Βεργίνας, Δρούγου 1992, 48, εικ. 4.
10. Ο τύπος είναι γνωστός από τα εργαστήρια της Βέροιας και της Πέλλας. Βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 179 κ.ε., πίν. 83 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 53-55, πίν. 66-68
11. Το λιοντάρι αποτελεί πανάρχαιο, φρυγικό σύμβολο της Μεγάλης Θεάς. Βλ. σχετ. Burkert 1997, 166. Αναλυτικά για τους διαφορετικούς εικονογραφικούς τύπους της Κυβέλης με ένα ή δύο λιοντάρια βλ. Naumann 1983, 130-135, 229-237, 263-274.
12. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 230, σημ. 357. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 145, 152 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 185, σημ. 574. Άλλωστε το κέρας της Αμαλθείας συνδέεται άμεσα με τη Ρέα, την πανάρχαια ελληνική μητρική θεότητα, η οποία ταυτίζεται με την ελληνική Μητέρα των Θεών ήδη από τον XIV ομηρικό ύμνο. Βλ. L'Homme-Wéry 1995.
13. Δρούγου 2011.
14. Γενικά Bianchi 1976. Για χρήσιμη σύνοψη του θέματος βλ. Δρούγου 1996, 41-42, σημ. 1-4 και Τιβέριος 2000, 19-20, σημ. 29-30. Η παρουσία του Διονύσου έχει τεκμηριωθεί στα Μητρώα της Πέλλας, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 59-60, 211-212 όπου και ευρύτερη συζήτηση. Για τη σχέση της μητρικής λατρείας με τη διονυσιακή στο Μητρώο της Βεργίνας βλ. Δρούγου 1996, 47, 49, σημ. 28.
15. Burkert 1997, 166-167.



Εικ. 1. Έρως και Ψυχή, αρ. κατ. 485.

Η ΚΟΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ

Η λειτουργία των ελληνοιστικών εργαστηρίων, όπως προκύπτει από τα ανασκαφικά δεδομένα, εξακολούθησε και μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση της Μακεδονίας το 168 π.Χ., και την επελθούσα κατάλυση του βασιλείου. Η παραγωγή τους δεν φαίνεται να διακόπτεται ή να τροποποιείται. Αντίθετα, στο δεύτερο μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. και στην πρώτη εικοσιπενταετία του 1^{ου} αι. π.Χ. παρατηρείται μία ποιοτική και ποσοτική αύξηση των προϊόντων τους¹. Όπως προκύπτει από την παραγωγή των μεγάλων εργαστηρίων της Πέλλας, της Βέροιας και της Θεσσαλονίκης κατά την όψιμη ελληνοιστική περίοδο, την εποχή δηλαδή της ρωμαϊκής πολιτείας (*res publica*) κατά την οποία η Μακεδονία έχει μετατραπεί από το 148 π.Χ. και εξής μετά την εξέγερση του Ανδρίσκου σε ρωμαϊκή επαρχία, στην Πέλλα, επαναλαμβάνονται οι ίδιοι τύποι ειδωλίων με όμοια χαρακτηριστικά με αυτά των προηγούμενων δεκαετιών, ενώ ίδια παραμένει και η τεχνική.

Η μορφή της Αφροδίτης σε διάφορες παραλλαγές, του Διονύσου, της Αθηνάς, του Έρωτα, της Κυβέλης, του Άττη αλλά και άλλων θεοτήτων παράγονται συνεχώς για να εξυπηρετήσουν τις λατρευτικές δημόσιες ή ιδιωτικές ανάγκες και τις ταφικές πρακτικές. Παράλληλα, εξακολουθεί η ζήτηση και των γνωστών πλαγγόνων ή ιερόδουλων, των καθιστών γυναικείων μορφών που παριστάνουν Κυβέλη ή κουροτρόφο, των Ερώτων, αλλά και των διάφορων ζώων, καθώς και πολλών άλλων τύπων που έγιναν γνωστοί κατά τους μέσους ελληνοιστικούς χρόνους.

Ωστόσο, στο δεύτερο μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. και μέχρι τις αρχές του 1^{ου} αι. μ.Χ. τα άλλοτε ακμαία εργαστήρια των περασμένων δεκαετιών αρχίζουν σταδιακά είτε να μειώνουν την παραγωγή ή και να τη διακόπτουν εντελώς για διαφορετικούς λόγους και χρονικές στιγμές το καθένα. Καθοριστικοί παράγοντες για τη διακοπή του κραταιού εργαστηρίου κοροπλαστικής της Πέλλας ήταν αφενός ο μεγάλος σεισμός που καταστρέφει στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. σχεδόν ολοσχερώς τη λειτουργία της Αγοράς της² και αφετέρου η μετατόπιση του κέντρου βάρους της παραγωγής προς το εργαστήριο της Θεσσαλονίκης, πόλη η οποία έγινε έδρα της ρωμαϊκής διοίκησης μετά το 148 π.Χ. Τα εργαστήρια της Πέλλας λειτούργησαν υποτυπωδώς για μερικά χρόνια ακόμη μετά τον σεισμό και στη συνέχεια η παραγωγή τους παύει.

Η διακοπή του εργαστηρίου της Θεσσαλονίκης πάλι, θα πρέπει να συνδεθεί με την τροποποίηση της χρήσης του χώρου όπου ήταν εγκατεστημένα τα εργαστήρια και την αναδιοργάνωση της πόλης στις πρώτες δεκαετίες του 1^{ου} αι. μ.Χ., οπότε εμφανίζονται και τα πρώτα δημόσια χρήσης μνημειακά κτήρια, εκεί όπου στα μέσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. οικοδομείται το καλά οργανωμένο συγκρότημα της Αγοράς, του διοικητικού κέντρου της ρωμαϊκής πόλης. Η παραγωγή ειδωλίων και πήλινων αγγείων διακόπτεται στη θέση εκείνη, σφραγίζονται οι

1. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 213. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α. Τζαναβάρη 2002.

2. Ακαμάτης 1989, 187 κ.ε.



Εικ. 2. Ειδώλια Αφροδίτης από το νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης.

λάκκοι εξόρυξης πηλού και τα παντός τύπου εργαστηριακά κατάλοιπα³, ο χώρος ισοπεδώνεται για να γίνει κατάλληλος για την επόμενη φάση χρήσης του που είναι τα μνημειακά δημόσια κτήρια της ρωμαϊκής Αγοράς⁴.

Η παρακμή του εργαστηρίου της Βέροιας συσχετίζεται με τη γενικότερη ανέχεια που επέφερε ο ρωμαϊκός εμφύλιος (48-42 π.Χ.) και την παύση της κατασκευής λαξευτών θαλαμωτών τάφων για τους κατόχους των οποίων γίνονταν οι μεγαλύτερες παραγγελίες και αγορές ειδωλίων⁵. Η καταστροφή αρκετών πόλεων, κυρίως σε περιοχές της Άνω Μακεδονίας, κατά τον ρωμαϊκό εμφύλιο ήταν η αιτία της παύσης της λειτουργίας των εργαστηρίων τους, όπως π.χ. συνέβη και στην ελληνιστική πόλη των Πετρών⁶.

Στην Επαρχία της Μακεδονίας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας έχει μετατοπιστεί το κέντρο βάρους, όσον αφορά στη σπουδαιότητα των αστικών κέντρων. Κυρίαρχη πόλη είναι πλέον αναμφισβήτητη η Θεσσαλονίκη, ως έδρα της ρωμαϊκής διοίκησης, με τη Βέροια να την ανταγωνίζεται ως έδρα του Κοινού των Μακεδόνων και το Δίον ως μεγάλο θρησκευτικό κέντρο. Πόλεις όπως οι Φίλιπποι, η Έδεσσα, η Απολλωνία, η Αμφίπολη, η Αρέθουσα κ.ά. εμφανίζουν ακμή κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους, αλλά έχουν αρκετά περιορισμένη τοπική παραγωγή για εσωτερική εξυπηρέτηση των λατρευτικών και ταφικών αναγκών τους. Δεν έχουν εντοπιστεί ή ανασκαφτεί εργαστήρια σε αυτές, είτε γιατί δεν υπάρχουν πλέον μεγάλα εργαστήρια, αλλά πολλά μικρότερα και διάσπαρτα, ανάλογα με την τοπική ζήτηση, ή γιατί συνδυάζονται και με δραστηριότητες παραγωγής αγγείων και δεν είναι εύκολο να

3. Αναλυτικά για τους λάκκους εξόρυξης βλ. Αδάμ-Βελένη υπό έκδοση.

4. Αδάμ-Βελένη 2001β. Βαλαβανίδου 2001. Καλάβρια & Μπόλη 2001.

5. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 213.

6. Αδάμ-Βελένη 2000β.

αναγνωριστούν. Ούτως η άλλως η ανασκαφική έρευνα οικισμών και πόλεων στη Μακεδονία ρωμαϊκής εποχής, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, είναι ακόμη στα σπάργανα. Έτσι, η γνώση μας για τα εργαστήρια κοροπλαστικής στη Μακεδονία των αυτοκρατορικών χρόνων παραμένει προς το παρόν ανεπαρκής και περιορίζεται να συνάγει συμπεράσματα από τα ευρήματα ορισμένων ιερών τα οποία συνεχίζουν τη χρήση τους και κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους και από ταφές της εποχής, με το έθιμο να τοποθετούνται πήλινα ειδώλια ως κτερίσματα να ατονεί μετά τα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ.

Ένα αρκετά αντιπροσωπευτικό δείγμα τοπικής παραγωγής είναι τα ειδώλια του 2^{ου} και 3^{ου} αι. μ.Χ. που βρίσκονται ως κτερίσματα σε αντίστοιχους τάφους στα ρωμαϊκά νεκροταφεία της Θεσσαλονίκης⁷, βλ. ενδεικτικά αρ. κατ. 112-116, 132, 133, 216, 221-223, 224, 226, 227. Σε αυτά παρατηρείται μια μεγάλη επανάληψη σε τύπους, όπως είναι αυτός της Κνιδίας ή Αναδυόμενης Αφροδίτης, των ιερόδουλων ή πλαγγόνων, ερωτιδέων, μονομάχων και ειδωλίων ζώων⁸. Η παραγωγή των ειδωλίων εξακολουθεί να γίνεται με μήτρες, οι οποίες, όμως, συχνά είναι αρκετά φθαρμένες από την επανάληψη της χρήσης και σε τύπους που δεν αποδίδουν πολλές λεπτομέρειες, ούτε δίνουν μεγάλη σημασία στις σωστές αναλογίες και τους όγκους των μορφών. Η επαναληπτικότητα και η άτεχνη απόδοση παλαιότερων γνωστών αγαλματικών τύπων δείχνουν μια προχειρότητα και μια πολύ πιο «βιομηχανοποιημένη» παραγωγή, η οποία έχει μάλλον στόχο να εξυπηρετήσει μαζικά τις ανάγκες των αγοραστών, των οποίων οι απαιτήσεις φαίνεται ότι δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές. Παρόμοιες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν σε αντίστοιχης εποχής σύνολα πολλών άλλων πόλεων της Επαρχίας της Μακεδονίας, οι οποίες γνώρισαν ακμή κατά τους μέσους αυτοκρατορικούς χρόνους (2^{ος} - 3^{ος} αι. μ.Χ.), ωστόσο είναι απαραίτητη η συνέχιση της έρευνας, προκειμένου να προσδιοριστούν με πιο συγκεκριμένο τρόπο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αν υπάρχουν, των επιμέρους τοπικών παραγωγών κατά την εποχή αυτή.



Εικ. 3. Προτομή Ρωμαίου, αρ. κατ. 539.

7. Κόρτη-Κόντη 1994, 40-45 και 65-67. Βλ. επίσης και τα αντίστοιχα λήμματα του παρόντος καταλόγου.

8. Βλ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη και Ζωγράφου στον παρόντα τόμο.



Ειδώλιο κωμικού ηθοποιού,
αρ. κατ. 657.

ΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

ΜΑΡΙΑ ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ

Η ίδρυση της Θεσσαλονίκης στον μυχό του Θερμαϊκού κόλπου (316/315 π.Χ.) ανάγεται στα συνταρακτικά χρόνια που ακολούθησαν τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου και πυροδότησαν την έκρηξη μιας κοσμογονίας στα στενά όρια του κλασικού ελληνισμού. Είχε ήδη αρχίσει έντονη ανταλλαγή υλικών και πνευματικών αγαθών, εμπορευμάτων και ιδεών ανάμεσα στις παλιές μητροπόλεις και τον μακρινό καινούργιο κόσμο, και η πόλη του Κασσάνδρου κλήθηκε να παίξει σημαίνοντα ρόλο στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν ταχύτατα.

Κατά καλή συγκυρία, οι ανασκαφικές έρευνες των τελευταίων δεκαετιών στη Θεσσαλονίκη εμπλούτισαν σημαντικά τις ελλείψεις μας γνώσεις για το ελληνοιστικό παρελθόν της, το οποίο θεωρούνταν ουσιαστικά χαμένο κάτω από τη βαριά κληρονομιά των μετέπειτα ένδοξων αιώνων¹. Όσον, μάλιστα, αφορά την ύπαρξη και λειτουργία τοπικών εργαστηρίων κεραμικής² και κοροπλαστικής στη νεοσυσταθείσα πόλη, ιδιαίτερα πολύτιμες είναι οι



Εικ. 1. Παιδική λακκοειδής ταφή στον χώρο του ανατολικού νεκροταφείου (ανασκαφή ΜΜΣΤ, τάφος 126).

1. Η αρχαιολογική εικόνα της Θεσσαλονίκης μέχρι τη δεκαετία του 1980 αποτυπώνεται συνοπτικά στο συλλογικό έργο *Θεσσαλονίκη 1986* (Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια. Οδηγός της Έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, 1986).
2. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1994. Τζαναβάρη & Τσιμπίδου-Αυλωνίτη υπό έκδοση.



Εικ. 2. Γυναικεία ταφή καλυμμένη με ειδώλια, κατά κύριο λόγο Αφροδίτης (ανασκαφή ΜΜΣΤ, τάφος 53).



Εικ. 3. Γυναικεία ταφή με πληθώρα ειδωλίων, κυρίως Αφροδίτης (ανασκαφή ΜΜΣΤ, τάφος 2, λεπτομέρεια).

πληροφορίες από τις πολυάριθμες σωστικές ανασκαφές στα δύο διαχρονικά νεκροταφεία της πόλης, κυρίως στο ανατολικό και, πιο πρόσφατα, στο δυτικό³ (εικ. 1-3).

Ειδικότερα, ως προς την κοροπλαστική παραγωγή στους πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους, και παρά την απουσία τελικών δημοσιεύσεων του ανασκαφικού υλικού, διαπιστώνεται η κοινή πορεία με τα σύγχρονα αστικά κέντρα της Μακεδονίας (Πέλλα, Βέροια κλπ.)⁴. Καταρχάς, τεκμηριώνεται η συνύπαρξη ειδωλίων διαφόρων θεοτήτων, παιδικών μορφών, κωμικών ηθοποιών κ.ά., τα οποία κατά κύριο λόγο σχετίζονται με τα αττικά κοροπλαστικά εργαστήρια ή απηχούν βοιωτικά πρότυπα, είτε κατευθείαν εισαγμένα από τις περιοχές αυτές είτε μιμούμενα τα εισαγωγής αλλά κατασκευασμένα στα τοπικά εργαστήρια. Επιπλέον, ήδη από την αρχή του 3^{ου} αι. π.Χ., εμφανίζονται ως κτερίσματα των πρωιμότερων ταφών του ανατολικού νεκροταφείου οι όρθιες γυναικείες μορφές στον εικονογραφικό τύπο των «Ταναγραίων»⁵, στις οποίες, πέραν της ταναγραϊκής παράδοσης, διαφαίνεται και η επίδραση του εργαστηρίου της Πέλλας⁶.

Στη συνέχεια, καθώς ο 3^{ος} αι. π.Χ. αιώνας προχωρά προς το τέλος του και το διαμετακομιστικό εμπόριο ανθίζει στην πόλη, γίνονται φανερές οι επιδράσεις και άλλων κέντρων παραγωγής, όπως π.χ. των μικρασιατικών εργαστηρίων⁷, αλλά και η σταδιακή ανεξαρτητοποίηση των ντόπιων τεχνιτών που προσδίδουν νέα πνοή και δυναμική στις παραδοσιακές φιγούρες. Τμήματα από ειδώλια Ταναγραίων και μήτρες για την κατασκευή τους δηλώνουν τη λειτουργία εργαστηρίων κοροπλαστικής στον χώρο της μετέπειτα πλατείας της αγοράς των αυτοκρατορικών χρόνων, στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ., αν και η πλειονότητα των εκεί ευρημάτων (δυστυχώς αποσπασματικών), χρονολογείται από το δεύτερο μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. έως τον 1^ο αι. μ.Χ., παραδίδοντας μια αξιόλογη ποικιλομορφία εικονογραφικών τύπων⁸.

Σημαντική είναι και η μαρτυρία των, έστω και λίγων, θεατρικών ειδωλίων της περιόδου αυτής από τη Θεσσαλονίκη. Πρόκειται καταρχήν για χαριτωμένες μορφές χορευτριών που ανάγονται στον 3^ο αι. π.Χ.⁹, ενώ μια σειρά ειδωλίων με απεικονίσεις μίμων, κατασκευασμένων στα τοπικά εργαστήρια, δείχνει πόσο αγαπητό ήταν το θεατρικό αυτό είδος στα υστεροελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια¹⁰. Ιδιαίτερο επίσης ενδιαφέρον για τα θεατρικά δρώμενα στην πόλη παρουσιάζουν τα πήλινα προσωπεία της τραγωδίας και της κωμωδίας, σε φυσικό μέγεθος, από το ελληνιστικό λουτρό - βαλανείον που αποκαλύφθηκε στη ΝΑ γωνία της αγοράς των αυτοκρατορικών χρόνων¹¹.

Στους επόμενους αιώνες, με τη Θεσσαλονίκη, υπό ρωμαϊκή πλέον κυριαρχία, να μετατρέπεται σταδιακά σε μητροπολιτικό κέντρο και σταυροδρόμι πολιτισμών, τα κοροπλαστικά εργαστήρια εξακολουθούν να ακμάζουν και η δημιουργική φαντασία των καλλιτεχνών παράγει πληθώρα ειδωλίων που προορίζονται είτε για λατρευτικούς σκοπούς¹² είτε για τις ολοένα αυξανόμενες ανάγκες των ταφικών τελετουργιών στις εκτεταμένες νεκροπόλεις. Ο

3. Για τις νεότερες ανασκαφικές έρευνες στο ανατολικό νεκροταφείο βλ. ενδεικτικά Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2002, της ίδιας 2003 και 2007, με την παλαιότερη σχετική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Αχειλαρά 2007, της ίδιας 2008, 2009 και 2010 για τις ανασκαφές και στα δύο νεκροταφεία, με αφορμή τις εργασίες του Μετρό Θεσσαλονίκης.
4. Τζαναβάρη 2011, κυρίως 284-286, με βιβλιογραφία.
5. Βλ. τα ειδώλια από την οδό Κ. Μελενίκου, *Θεσσαλονίκη* 1986, 38-40, 105, εικ. 91-93 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη] και Βοκοτοπούλου 1996, 50-52 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη] και εκείνα από τη ΔΕΘ, με αρ. κατ. 571 και 573 στον παρόντα κατάλογο. Επίσης τα ειδώλια από τις ανασκαφές του ΜΕΤΡΟ στον σταθμό Σιντριβανίου, *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 109-110, αρ. 110-111 [Φ. Λύρου].
6. Τζαναβάρη 2012α, 364-365.
7. Βλ. ενδεικτικά το εξαιρετικά σπάνιο για τον ελλαδικό χώρο ειδώλιο πολεμικού ελέφαντα, με αρ. κατ. 617, από το δυτικό νεκροταφείο.
8. Αδάμ-Βελένη κ.ά. 1996, 519-521, εικ. 16-17. Τζαναβάρη 2012α, 365.
9. *Θεσσαλονίκη* 1986, 105 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη], εικ. 92-93 (ανασκαφή Μελενίκου, ό.π. σημ. 5) και Αδάμ-Βελένη 2010, 49, εικ. 26, 35. Ένα ακόμη ειδώλιο χορεύτριας, από το δυτικό νεκροταφείο, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 121, αρ. 111.
10. Κόρτη-Κόντη 1999. Αδάμ-Βελένη 2010, 49-50, εικ. 28.
11. Αδάμ-Βελένη 2010, 50-51, εικ. 29, Ζωγράφου 2014. Αναλυτική παρουσίαση του θέματος βλ. στο σχετικό κείμενο στον παρόντα τόμο [Η. Ζωγράφου].
12. Κόρτη-Κόντη 1994, 84-86. Αδάμ-Βελένη κ.ά. 1996, 520. Βλ. ενδεικτικά και το ειδώλιο Κυβέλης από την πλατεία Διοικητηρίου, με αρ. κατ. 477, στον παρόντα κατάλογο.

μεγάλος αριθμός των ειδωλίων συνθέτει τώρα έναν πολύχρωμο κόσμο θεών, ηρώων και θνητών, καθώς και κοινών τύπων της καθημερινής ζωής, μαθητών και παιδαγωγών, ηθοποιών και «ιεροδούλων». Παράλληλα με τους γνωστούς αυτούς τύπους, εμφανίζονται νέες, πρωτόφαντες δημιουργίες, όπως π.χ. η ανακεκλιμένη γυναικεία μορφή, ανάμνηση ίσως μητρική για το μικρό κορίτσι που συντρόφευε στον τάφο ή οι προτομές των δύο ρωμαίων μονομάχων(,), εξάρτημα μάλλον ενός παιχνιδιού¹³ (εικ. 4).

Πρωταρχική, ωστόσο, θέση στα ταφικά κτερίσματα των ρωμαϊκών χρόνων κατέχουν τα ειδώλια της Αφροδίτης, σε ποικίλους τύπους, που απηχούν γνωστά αγαλματικά πρότυπα (εικ. 2-4). Όπως οι περισσότερες θεότητες του ελληνικού πανθέου, έτσι και η Αφροδίτη έχει και χθόνιο χαρακτήρα: δεν είναι μόνο η θεά της ευφορίας στον κόσμο των θνητών αλλά και θεά της γονιμότητας στον κάτω κόσμο. Η υπόστασή της αυτή τη μετατρέπει στην παρηγορητική θεά, της οποίας η μορφή συντροφεύει κυρίως τις γυναικείες και τις παιδικές ταφές, συμβολίζοντας τη νίκη της ζωής επάνω στον θάνατο¹⁴. Χθόνιες ιδιότητες αποδίδονται επίσης στους διάφορους ερωτιδείς ή τα συμπλέγματα Έρωτα και Ψυχής, που παράλληλα αφηγούνται δημοφιλείς ερωτικές ιστορίες της εποχής.

Εικ. 4. Ειδώλια από τάφο του ανατολικού νεκροταφείου της πόλης (ανασκαφή ΜΜΣΤ, τάφος 53), αρ. κατ. 533-542. 50-100 μ.Χ



13. Πρόκειται για τα ειδώλια από τη ΔΕΘ, με αρ. κατ. 542 και 538-539 αντίστοιχα, στον παρόντα κατάλογο.

14. Για τη χθόνια υπόσταση της Αφροδίτης βλ. ενδεικτικά Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 251-253, με βιβλιογραφία. Για ειδώλια διαφόρων τύπων της θεάς από παλιές ανασκαφές στη Θεσσαλονίκη, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 40-45 και 65-67. Βλ. επίσης και τα αντίστοιχα λήμματα του καταλόγου.

Δεν λείπουν τα ειδώλια που απεικονίζουν διάφορα πτηνά, π.χ. πετεινούς, και ζώα, όπως σκύλους και βοοειδή, τα οποία σε ορισμένες περιπτώσεις συνοδεύουν κατά δεκάδες τις παιδικές ταφές. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ενός λακκοειδούς τάφου, όπου ένα «κάλυμμα» από εξήντα ειδώλια βοδιών, δύο σκύλων και ενός Τελεσφόρου σκέπαζε προστατευτικά το κορμί του μικρού παιδιού¹⁵ (εικ. 1).

Ένα ακόμη σημαντικό σύνολο συνιστούν οι, σχεδόν πανομοιότυπες, γυμνές καθιστές γυναικείες μορφές, συνήθως χωρίς χέρια, ο μεγάλος αριθμός των οποίων δηλώνει την προέλευσή τους από τοπικό εργαστήριο¹⁶. Οι μορφές αυτές, ανάλογα και με τον χώρο εύρεσής τους, ερμηνεύονται άλλοτε ως ιερόδουλοι, άλλοτε ταυτίζονται με την ίδια την Αφροδίτη, ή απλά χαρακτηρίζονται ως *πλαγγόνες*, κούκλες - παιχνίδια κοριτσιών¹⁷. Οι κούκλες, πήλινες στην πλειονότητά τους, πέρα από τη διασκέδαση, εισήγαγαν τα νεαρά κορίτσια στον πατροπαράδοτο ρόλο τους: να είναι καλές σύζυγοι, νοικοκυρές και μητέρες. Ως ταφικό κτέρισμα, μαζί και με άλλα παιχνίδια, θεωρείται ότι λειτουργούν ως στοιχεία δηλωτικά της ηλικίας ή του φύλου, καθώς και ως σύμβολα προφυλακτικά που απευθύνονται στις θεότητες του κάτω κόσμου για την ευμενή υποδοχή του ανήλικου νεκρού¹⁸.

Η ύπαρξη των κοροπλαστικών εργαστηρίων στη Θεσσαλονίκη των υστεροελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, πέρα από τα ιδιαίτερα τεχνοτροπικά και στυλιστικά χαρακτηριστικά της, τεκμηριώνεται και από την παρουσία επιγραφών σε ορισμένα από αυτά. Πρόκειται για τις υπογραφές των κοροπλάθων, οι οποίες αποτελούσαν ταυτόχρονα και το σήμα του εργαστηρίου, όπως έχει παρατηρηθεί και σε άλλα σύγχρονα εργαστήρια της Μακεδονίας και του ευρύτερου ελληνικού κόσμου¹⁹. Στα μέχρι πρότινος γνωστά ονόματα των τεχνιτών *ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*, *ΑΠΟΛΛΟΥΝΟΣ*, *ΜΟΝΟΜΑΧΟΥ*, *ΟΥΑΛΗΤΟΣ* και *ΟΥΑΛΕΡΙΟΥ*²⁰, τρία νεότερα ευρήματα διασώζουν τις υπογραφές *ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ*, *ΓΡΑΠΤΟΥ (ΠΟΙΗΜΑ)* και *ΔΙΟΣΚΟΥΡΙΔ[ΩΝ]*²¹. Χαραγμένες συνήθως στην πίσω επιφάνεια της βάσης των ειδωλίων, σε γραφή μεγαλογράμματη και πτώση γενική, πάντοτε στην ελληνική γλώσσα, καλύπτουν ένα χρονικό διάστημα τουλάχιστον τεσσάρων αιώνων (2^{ος} αι. π.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.), συμπληρώνοντας τις γνώσεις μας για την ονοματολογία και την κοινωνική σύνθεση της Θεσσαλονίκης των χρόνων εκείνων.

15. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Γκαλινίκη & Αναγνωστοπούλου 2001, 220, εικ. 10 (τάφος 126). Αντίστοιχη περίπτωση, με δεκαεπτά ειδώλια βοδιών, από την οδό Φιλικής Εταιρείας, βλ. *Θεσσαλονίκη* 1986, 133 [Ε. Τρακοσπούλου-Σαλακίδου], εικ. 138 (τέλη 2^{ου} αι. π.Χ.).

16. Σειρές από όμοιες πλαγγόνες από τα νεκροταφεία της Θεσσαλονίκης βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 50-51, 78, με βιβλιογραφία. Επίσης Αδάμ-Βελένη κ.ά. 1996, 519 (αρχαία Αγορά). Πρβλ. Αχειλαρά 2009, 252-253, εικ. 12-13 (Σταθμός Σιντριβανίου), σχετικά και με την ταυτοποίηση χρωστικών σε ορισμένες από αυτές.

17. Βλ. αντίστοιχα: Burr Thompson 1963, 87-94, Mollard-Besques 1963, 11-14, Schmidt 1977, 114-127 και Fitta 1998, 54-64.

18. Πρβλ. Παραϊκοπούλου 2006, 247, για την ερμηνεία των «παιχνιδιών» από παιδικούς τάφους των Αβδήρων.

19. Βλ. ενδεικτικά Mollard-Besques 1963, 201 κ.ε. (Μύρινα). Πινγιάτογλου 1993, 16 (Αίγυπτος). Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 65-67 (Βέροια). Αχειλαρά 2006, 153-157 (Λέσβος).

20. Κόρτη-Κόντη 1994, 67-72.

21. Πρόκειται για τα ειδώλια με αρ. κατ. 537, 118 και 477, αντίστοιχα, στον παρόντα κατάλογο.



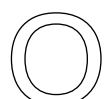
ΕΙΔΙΚΕΣ ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ



Εικ. 1. Προτομή - προσωπείο. Νέα Καλλικράτεια.
480-470 π.Χ.

Η ΠΗΛΙΝΗ ΠΡΟΤΟΜΗ ΣΤΑ ΤΟΠΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ

 Η πήλινες προτομές αποτελούν ένα αυτόνομο παραστατικό σχήμα, το οποίο εμφανίζεται στην αρχαϊκή εποχή και επιβιώνει μέχρι τα όψιμα ελληνιστικά χρόνια. Ως αναθήματα απαντούν στα δημόσια ιερά γυναικείων κυρίως θεοτήτων και ως αντικείμενα ιδιωτικής λατρείας στα ιερά και τους ιστόνες των κατοικιών, στα δωμάτια, δηλαδή, που προορίζονταν για την άσκηση της υφαντικής τέχνης¹. Επιπλέον, τοποθετούνται ως κτερίσματα στις γυναικείες και παιδικές ταφές². Ανάγλυφη είναι μόνο η πρόσθια όψη, η πίσω είναι κοίλη, ενώ οι διαμπερείς οπές που ανοίγονται στην επάνω πλευρά του κεφαλιού ή πίσω σε πρόσθετα στελέχη διευκολύνουν την ανάρτησή τους³. Οι διαδοχικές τυπολογικές μεταβολές τους μέσα στον χρόνο είναι εντυπωσιακές και παρακολουθούν, όπως και τα άλλα είδη της κοροπλαστικής τέχνης, την εξέλιξη της μεγάλης πλαστικής⁴. Θα επιχειρήσουμε εδώ να σκιαγραφήσουμε τις αλλαγές του συγκεκριμένου αυτού είδους της κοροπλαστικής παραγωγής και τη διασπορά των εικονογραφικών τύπων του στο γεωγραφικό πλαίσιο του ευρύτερου βορειοελλαδικού χώρου.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ

Προτομές - προσωπεία

Στην τυπολογική παρουσίαση των πήλινων προτομών προηγείται η σειρά των προτομών - προσωπείων (*protomés - masques*), οι οποίες περιλαμβάνουν το πρόσωπο της απεικονιζόμενης γυναικείας μορφής και τη συμβατική απόδοση τμήματος του λαιμού και του στήθους. Στα ευρήματα της κατηγορίας αυτής από την περιοχή που εξετάζουμε επικρατεί ένα σύνολο ευρημάτων που συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της Ομάδας G, της «κλαζομενιακής ομάδας» δηλαδή, και των παραλλαγών της⁵ (εικ. 1). Στο ιδιαίτερα μακρόστενο γυναικείο πρόσωπο, που εγγράφεται σε ένα κανονικό οβάλ σχήμα, κυριαρχούν τα μεγάλα μάτια που επιστέφονται από τα πλαστικά αποδομένα τοξωτά φρύδια, οι μεγάλες παρειές και η μακριά μύτη. Τα αυτιά στολίζουν δισκοειδή ενώτια. Παράλληλα, τα μαλλιά, που σχηματίζουν στο μέτωπο τρεις σειρές βοστρύχων, κοσμεί ψηλή στεφάνη διακοσμημένη με ταινίες κυματίων και σκεπάζει καλύπτρα, οι παρυφές της οποίας καταλήγουν στο στήθος.

Ο διαδεδομένος εικονογραφικός αυτός τύπος της προτομής της όψιμης αρχαϊκής εποχής παράγεται στα ανατολικοϊωνικά εργαστήρια και πολλά παραδείγματά του βρέθηκαν στη Μικρά Ασία, στα νησιά του Αιγαίου και ιδιαίτερα στη Ρόδο, στην κεντρική Ελλάδα, στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας και στη Σικελία⁶. Τα πρωιμότερα δείγματα του τύπου στον

1. Croissant 1983, 8 κ.ε. Χρυσοστόμου 1996-1997, 212. Σαμπετάι 2009, 289-297. Adam-Veleni 2016α. Τζαναβάρη 2014, 343. Tzanavari 2015, 167-168, 173. Sharpe 2015.
2. Huyscom-Haxhi 2009, 580-582.
3. Πουλακάκης 2002, 124-136, προτομή αρ. 16, πίν. 16-19.
4. Πέππα-Παπαϊωάννου 2011, 104 κ.ε.
5. Croissant 1983, 161-175, αρ. 95-100, πίν. 55-60. Για την προτομή από τη Νέα Καλλικράτεια βλ. παρακάτω σημ. 11.
6. *Délos* XXIII, 73 κ.ε., αρ. 103 κ.ε., πίν. 9 κ.ε. Higgins 1954, 67-69, αρ. 134-141, πίν. 25-26, πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.



Εικ. 2. Τύπος Ι. Προτομή από τη Λητή, αρ. κατ. 353.



Εικ. 3. Τύπος ΙΙ. Προτομή, Συλλογή Παπαηλιάκη, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (ΜΘ 11677).

βορειοελλαδικό χώρο προέρχονται από το δυτικό νεκροταφείο στο Αρχοντικό. Εντάσσονται, σύμφωνα με τους ανασκαφείς στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ. και συνδέονται με κορινθιακό εργαστήριο, ενώ άλλα μεταγενέστερα παραδείγματα συσχετίζονται με την τοπική παραγωγή⁷. Πολυάριθμες είναι οι προτομές επίσης του 6^{ου} αι. π.Χ. από την Όλυνθο, που αποτελούν δημιουργίες του τοπικού εργαστηρίου. Εκτιμάται, ωστόσο, ότι κατασκευάστηκαν υπό ροδιακή ή βοιωτική επίδραση ή ακόμη από Ρόδιους κοροπλάστες που μετανάστευσαν σε αυτή τη σημαντική πόλη της Χαλκιδικής⁸. Στην αρχή του 5^{ου} αι. π.Χ. εντάσσονται προτομές από τη Βεργίνα⁹ και στο πρώτο τέταρτο του ίδιου αιώνα τα αντίστοιχα ευρήματα από τα νεκροταφεία της αρχαίας Ακάνθου¹⁰ και της Νέας Καλλικράτειας στη Χαλκιδική. Ορισμένες προτομές που προέρχονται από την περιοχή αυτή διασώζουν εντυπωσιακά τη χρωματική τους διακόσμηση¹¹.

Προτομές - bustes

Η κατηγορία αυτή χαρακτηρίζεται από μια διεύρυνση στην απεικόνιση του σώματος, που αποδίδεται μέχρι τη μέση ή τους γοφούς και εμφανίζεται στον πρώιμο 5^ο αι. π.Χ. Η γυναικεία μορφή εικονίζεται αρχικά ντυμένη με χιτώνα και ιμάτιο και καλυμμένους πλήρως τους βραχίονες (τύπος Ι). Στις πήλινες προτομές από την Όλυνθο, την Αμφίπολη και το Αρτεμίσιο της Θάσου η έκφραση του προσώπου της μορφής είναι σοβαρή, φορά ενώτια και τα μαλλιά της καλύπτει κεφαλόδεσμος (σάκκος)¹². Ο τύπος αυτός επιβιώνει στον 4^ο αι. π.Χ., όπως αποδεικνύουν ευρήματα από τη Λητή¹³ (εικ. 2).

7. Χρυσστόμου & Χρυσστόμου 2014, 399, εικ. 8.

8. *Olynthus* IV, 1-4, αρ. 1, πίν. 1. *Olynthus* XIV, 69-73, αρ. 1, πίν. 1-2. Ο τύπος αντιπροσωπεύεται και στη συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη στο Μουσείο Θεσσαλονίκης, Τζαναβάρη 2014, 330-332, τύπος Α, εικ. 1α.

9. Κοτταρίδη 2011, αρ. 210, εικ. 143. Κοτταρίδη 2012, 433, αρ. 26.

10. Καλτσάς 1998, 65 κ.ε., 269, σημ. 946, προτομές αρ. 949, 1111, πίν. 70-71 (480-470 π.Χ.). Ρωμιοπούλου 1987, 725, πίν. 142.

11. Μπιλούκα & Γραικός 2009, 243, εικ. 5. Μπιλούκα & Γραικός 2014, 309-310, εικ. 4. Βλ. ό.π. σημ. 5.

12. Σίνδος 1985, αρ. 471 (480-460 π.Χ.) [Β. Μισσηλίδου]. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 388, αρ. 359α [Στ. Σαμαρτζίδου]. Μάλαμα 2007, 730, εικ. 2, δεύτερο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. Mandel & Gossel-Raeck 2004, 316 τύπος Αα. Daux 1961, 920, εικ. 5.

13. Τζαναβάρη 2015, 169, εικ. 5.



Εικ. 4. Τύπος III. Προτομή, αρ. κατ. 490.

Εικ. 5. Τύπος IV. Προτομή από την Αμφίπολη (ΜΑ 3517).

Παραδείγματα του πρώιμου 5^{ου} αι. π.Χ. από τη Θέρμη και την Όλυνθο απεικονίζουν έναν διαφορετικό τύπο (τύπος II), στον οποίο η μορφή φορά πέπλο με απόπτυγμα, και τα μαλλιά της σκεπάζει καλύπτρα, η οποία πέφτοντας στο στήθος σχηματίζει πτυχές σχήματος ζιγκ ζαγκ¹⁴ (εικ. 3). Αποδίδονται τώρα και τα χέρια της μορφής, με τα οποία κρατά συνήθως με το δεξιό ένα καρπό ή περιστέρι και με το αριστερό μπουμπουκι ή λουλούδι¹⁵.

Έναν ιδιαίτερο τύπο (τύπος III) αντιπροσωπεύουν προτομές (εικ. 4), στις οποίες η γυναικεία μορφή φορά χιτώνα και ιμάτιο, ενώ ένα επίβλημα καλύπτει κάποτε το πίσω μέρος του κεφαλιού και πέφτει στους ώμους. Το ιμάτιο τυλίγεται σφιχτά γύρω από το σώμα της, με τη μία παρυφή του να περνά διαγώνια μπροστά από το στήθος. Τα χέρια, που υψώνονται στο στήθος κρατούν μίσχους και άνθη¹⁶. Τα μαλλιά, που στολίζει συνήθως χαμηλή στεφάνη, πλαισιώνουν το μέτωπο και πέφτουν στους ώμους σχηματίζοντας έξι παράλληλα, οριζόντια «πατώματα» (Etagen Perücke). Τα πρωιμότερα δείγματα του τύπου αυτού χρονολογούνται στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. και προέρχονται από τη Βοιωτία¹⁷, από όπου εκτιμάται ότι ο τύπος διαδίδεται στη Μακεδονία και αναπαράγεται την ίδια ακριβώς εποχή στα τοπικά εργαστήρια της Ολύθνου και σε εργαστήρια της ευρύτερης περιοχής στο εσωτερικό του Θερμαϊκού κόλπου¹⁸.

Την εξέλιξη του τύπου των προτομών με στεφάνη στα μαλλιά, αντιπροσωπεύουν επίσης παραδείγματα του δευτέρου μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. από την Έδεσσα, την Πέλλα και το Αρχοντικό¹⁹, ενώ τα παραδείγματα από την οικία Α της Τραγίλου, πιστοποιούν την επιβίωση του τύπου στα τέλη του 4^{ου} και τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁰

14. Πρβλ. Mollard-Besques 1954, 112 C 170, πίν. 81, 470-460 π.Χ., από μήτρα βοιωτικής προέλευσης, και 96 C 75-76, πίν. 68.

15. Σκαρλατίδου 2007, 71, (πρώτο μισό 5^{ου} αι. π.Χ.). *Olynthus* IV, αρ. 29, 70-75, πίν. 13, 18. *Olynthus* XIV, 83-88, αρ. 19,27, πίν. 12-13, 18 (5^{ος} αι. π.Χ.). Τζαναβάρη 2014, 333-334, τύπος Γ, εικ. 4. Ωστόσο, σε ορισμένες προτομές δεν δηλώνεται ο χιτώνας και οι μαστοί είναι ακάλυπτοι, Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου 1989, 121-122, αρ. 72, εικ. 128 (πρώτο τέταρτο 4^{ου} αι. π.Χ.). Muller 2012, 330, εικ. 239, από το Αρτεμίσιο της Θάσου.

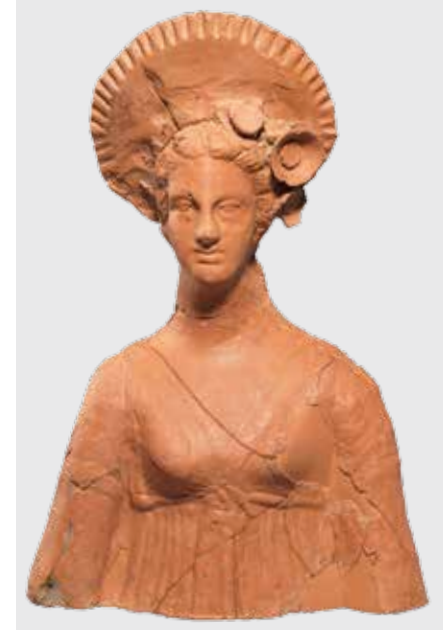
16. Τζαναβάρη 2014, 334-335, εικ. 6 α,β, 7 α. Mandel & Gossel-Raek 2004, 315-316, τύπος Α 1α.

17. Higgins 1954, 224, αρ. 842, πίν. 116. Sabetai 2015, 152.

18. *Olynthus* VII, 24-25, αρ. 36-44, πίν. 9-10. *Olynthus* XIV, 79-82, αρ. 14, 17, πίν. 8-9, πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ. Σκαρλατίδου 2007, 70. Tzanavari 2015, 166, 171, εικ. 7α.

19. Χρυσοστόμου 2013, 113-114, αρ. 62, πίν. 19. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 308, αρ. 261 (μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.), [Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη] και *Alexander the Great* 2004, 104, αρ. 1 [Μ. Lilibaki-Akamati]. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2002, 466, εικ. 2.

20. Chryssanthaki-Nagle 2006, 3-12.



Εικ. 6. Τύπος V, αρ. κατ. 503.

Εικ. 7. Τύπος VI. Προτομή, Συλλογή Παπαηλιάκη, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (ΜΘ 11690).

Εικ. 8. Τύπος VI. Προτομή Ίσιδας - Αφροδίτης από τη Λητή, αρ. κατ. 365.

Στο πέρασμα από τον 4^ο στον 3^ο αι. π.Χ. παρουσιάζεται μια νεότερη εκδοχή του τύπου, στον οποίο η μορφή φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι και το σώμα της. Στα χέρια που κάμπτονται προς τα επάνω κρατά ένα μπουμπούκι, άνθος ή καρπό και τα μαλλιά της στολίζει στεφάνη διακοσμημένη με ρόδακες, όπως αποδεικνύουν προτομές από τον Κολινδρό Πιερίας, τη Μιέζα, τη Βέροια, την Πέλλα, την Αίνεια και τη Χαλκιδική²¹.

Ένα διαφορετικό τύπο καλύμματος παρουσιάζουν παραδείγματα του πρώτου μισού του 4^{ου} αιώνα που παράγονται στα τοπικά εργαστήρια της Ακάνθου²² (τύπος IV). Όμοιοι τύποι προτομές βρέθηκαν επίσης σε ταφές παιδιών και εφήβων της ίδιας εποχής στη Νέα Καλικράτεια²³, στην αρχαία Λητή, όπου έχει διαπιστωθεί διάθεση της παραγωγής των κεραμικών και κοροπλαστικών εργαστηρίων της Χαλκιδικής²⁴ και στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. στην Αμφίπολη²⁵ (εικ. 5).

Στα τέλη του 4^{ου} και στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ., την εποχή της βασιλείας του Κασσάνδρου, παράγεται ένας ακόμη διαδεδομένος τύπος (τύπος V), με κύριο χαρακτηριστικό τη δήλωση επιπλέον ενός επιβλήματος, το οποίο πέφτει επάνω από την ψηλή στεφάνη που στολίζει τα μαλλιά, και το περίγραμμά του επεκτείνεται πέρα από το αυστηρό πλαίσιο του σώματος (εικ. 6). Η μορφή φορά χειριδωτό χιτώνα και πέπλο με απόπτυγμα²⁶. Το γεμάτο πρόσωπο καταλήγει σε στρογγυλό πηγούνι, ενώ τα μαλλιά χτενίζονται προς τα πίσω και σχηματίζουν βοστρύχους που πέφτουν στους ώμους. Τα αυτιά στολίζουν ενώτια σε σχήμα ρόδακα. Κρατά στα χέρια της που υψώνονται μπροστά στο στήθος στρογγυλό καρπό, περιστέρι, άνθος ή μπουμπούκι. Παραδείγματα του τύπου αυτού προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας, όπως τη Μιέζα, την Πέλλα, την Αίνεια²⁷, το νεκροταφείο του Δερβενίου και το οργανωμένο νεκροταφείο της αρχαίας Λητής²⁸.

21. Μπέσιος 2010, 296. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 1990, 129, εικ. 5β. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 352, αρ. 311-312 [Κ. Τσακάλου-Τζαναβάρη], 309, αρ. 262 [Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη]. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 236-237, Α.1, Α.3. Βοκοποπούλου 1990, πίν. 41α. Μπιλούκα, Βασιλείου & Γραικός 2000, 306, εικ. 11.

22. Καλτσάς 1998, 270, πίν. 129.

23. Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2005, 241-242, εικ. 4.

24. Τζαναβάρη 2015, 169-171, εικ. 6. Για ανάλογα ευρήματα από τη Ρόδο, Higgins 1954, 89, αρ. 237, 239-240, πίν. 40-41, μέσα 5^{ου} αι. π.Χ..

25. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 389, αρ. Ε 839 [Στ. Σαμαρτζίδου]. Ρωμιοπούλου 2013, 170, αρ. 449 Ε, εικ. 86β, 171-172, αρ. 3517. Τζαναβάρη 2014, 336, εικ. 8.

26. Σχετικά με την ενδυμασία της μορφής, Sabetai 2015, 151-152, εικ. 2.

27. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 1990, 128, εικ. 5α. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2003, 71, εικ. 107. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 237-238, Α.5. Βοκοποπούλου 1990, 68, πίν. 41β.

28. Θέμελης & Τουράτσογλου 1997, 120, πίν. 131. Τζαναβάρη 2007, 291, 302, αρ. 28. *ΑΔ* 54, 1999, Χρονικά Β2, 550-551 [Κ. Τζαναβάρη]. Τζαναβάρη 2015, 171-172, εικ. 8.

Επίσης, την ίδια εποχή σημειώνεται στη Μακεδονία μια σημαντική αλλαγή στην παράσταση των γυναικείων προτομών, όπως διαπιστώνεται από ταφικά σύνολα με νόμισμα Κασσάνδρου²⁹ και συνεχίζεται μέχρι και την αρχή του 1^{ου} αι. π.Χ.³⁰ Στον εικονογραφικό αυτό τύπο³¹ (τύπος VI), η προτομή με κλειστή την πίσω πλευρά αποδίδει το σχήμα μιας ημίτομης μορφής, η οποία είναι δυνατόν να στηθεί και να σταθεί σε μια επίπεδη επιφάνεια (εικ. 7). Η ανάλαφρη ενδυμασία της περιορίζεται σε ένα λεπτό, χειριρίδωτο χιτώνα που ζώνεται κάτω από το στήθος και στερεώνεται στους ώμους με πόρπες. Οι βραχίονες πέφτουν παράλληλα με τον κορμό, ενώ τα μαλλιά, χτενισμένα σε πεπνοειδή κόμμωση, σχηματίζουν μακρείς βοστρύχους, που απλώνονται επάνω στους ώμους³². Σε μεταγενέστερα παραδείγματα του 2^{ου} και 1^{ου} αι. π.Χ. από τις Πέτρες και τον Φιλώτα Φλώρινας, τον Πολύμυλο, τον Πενταπλάτανο, την Πέλλα, την Αρέθουσα³³ και τη Λητή (εικ. 8), τα μαλλιά στολίζουν ταινίες και στεφάνια με μεγάλα επίθετα λουλούδια.

Σχετικά πρωιμότερα εμφανίζεται η εκδοχή του τύπου με γυμνό σώμα (τύπο VII) και πεπνοειδή κόμμωση συνήθως (εικ. 9). Ωστόσο, το γεγονός ότι στα σώματα ορισμένων προτομών σώζονται ίχνη χρωμάτων υποδηλώνει τη γραπτή δήλωση του ενδύματος³⁴. Παραδείγματα του τύπου αυτού βρέθηκαν και στο Αρτεμίσιο της Θάσου³⁵.

Με χρώμα αποδιδόταν πιθανόν ο χιτώνας και σε ένα σύνολο προτομών επίσης της εποχής του Κασσάνδρου (τύπος VIII), στις οποίες η γυναικεία μορφή φορά ένα ιμάτιο, που καλύπτει μπροστά μόνο το αριστερό τμήμα του σώματος και πέφτει πίσω από τον αριστερό ώμο. Φέρνει τα χέρια της μπροστά στο στήθος, ενώ τα μαλλιά με μια περίτεχνη κόμμωση πλαισιώνουν το λεπτό πρόσωπό της και συγκεντρώνονται επάνω από το μέτωπο. Τον τύπο παραδίδουν προτομές από τη Μιέζα, το Αρτεμίσιο της Θάσου και τη συλλογή Παπαηλιάκη³⁶ (εικ. 10).

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η γυναικεία προτομή στο διάστημα κατά το οποίο παράγεται, από την αρχαϊκή εποχή μέχρι τα όψιμα ελληνιστικά χρόνια, ανανεώνεται και εξελίσσεται συνεχώς, διαφοροποιείται η τεχνική διαδικασία παραγωγής, ενώ τα χρώματα, όπως και στη γλυπτική, δίνουν έκφραση στα χαρακτηριστικά του προσώπου, φωτίζουν τη γυναικεία επιδερμίδα, διαφοροποιούν τα ενδύματα και δηλώνουν τα κοσμήματα που τονίζουν τη γυναικεία ομορφιά³⁷.



Εικ. 9. Τύπος VII, Προτομή, Συλλογή Παπαηλιάκη, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (ΜΘ 11686).



Εικ. 10. Τύπος VIII. Προτομή, αρ. κατ. 504.

29. Tzanavari 2015, 172-173, εικ. 10. Πρβλ. Besques 1994, 54, αρ. 25, από την Αλεξάνδρεια.
30. Τζαναβάρη 2014, 333-334, τύπος Γ, εικ. 5. Tzanavari 2015, 173, εικ. 10. Mandel & Gossel-Raeck 2004, 318-321, τύπος Δ, όπου επισημαίνεται η μακρά παράδοση του τύπου στη Μεγάλη Ελλάδα, από την αρχή του 5^{ου} αι. π.Χ.
31. Αρχαία Μακεδονία 1988, 317, αρ. 274 [Γ. Ακαμάτης]. Αδάμ-Βελένη 2014, 367-368, εικ. 6. Τζαναβάρη 2014, 336-338, τύπος Ε, εικ. 9. Tzanavari 2015, 172, εικ. 9.
32. Προτομές του ίδιου εικονογραφικού τύπου βρέθηκαν στη Μοργαντίνα και χρονολογούνται στο τέλος του 4^{ου} και στον 3^ο αι., Bell 1981, 27-33, πίν. 39-45.
33. Αδάμ-Βελένη 2000γ, 67-68, εικ. 62, προτομή Εν(ν)οδίας ή Κυβέλης. Adam-Veleni 2016α, 1.4, εικ. 9-13. Ζιώτα & Μοσχάκης 1997, εικ. 7. Καραμήτρου-Μεντεσίδη & Βατάλη 1999, 376, εικ. 12. Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 162, εικ. 9. Tzanavari 2015, 173-1174, εικ. 11. AD 47, 1992, Χρονικά Β2, 378-379, πίν. 110δ, [Κ. Λαζαρίδου]. Τζαναβάρη 2014, 342-344, εικ. 14, 15. Πρβλ. το ενδιαφέρον εύρημα από το Βελβεντό, Χονδρογιάννη-Μετόκη & Μαγγουρέτσιου 1997, εικ. 6-8.
34. Μπέτσιος 2010, 223α, από το νότιο νεκροταφείο της Πύδνας. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 126, αρ. 491, εικ. 504. Τσιγαρίδα 1989-90, 283, πίν. 4α, από τη Θέρμη. Τζαναβάρη 1996, 467, εικ. 14, από τη Λητή. Αδάμ-Βελένη 2014, 362 κ.ε., εικ. 1,3,7, από το Σέδες. Τουράτσογλου 1968, προτομή ΜΘ 5284, 44-47, εικ. 4, πίν. 9, από τη Σουρωτή (310-300 π.Χ.). Πρβλ. Délos XXIII, 80, αρ. 159, πίν. 18 και 95-96, αρ. 220-227, πίν. 22-23, από τη Δήλο. Τζαναβάρη 2014, 338-339, τύπος Στ, εικ. 11.
35. Daux 1961, 921, εικ. 16.
36. Μισαηλίδου-Δεσποτιδίου 1990, 133, εικ. 7δ. Daux 1961, 921, εικ. 16. Τζαναβάρη 2014, 339-340, τύπος Ζ, εικ. 12. Για τη χρονολόγηση πρβλ. προτομή από την Άλο, Beckel & Mudler 2003, 304, αρ. 52.22, εικ. 117, αρχή 3^{ου} αι. π.Χ. Για την κόμμωση, Corinth XVIII.4, 57, 101 C 164, πίν. 15, κεφαλή «πλαγγόνας»^{4ος} αι. π.Χ., Svana 2015, 459, εικ. 4, από αγροτικό ιερό στη Θεσπρωτία. Muller & Tartari 2006, εικ. 10, Muller & Tartari 2009, 21, από το ιερό της Αρτεμης στο Δυρράχιο (αρχαία Επίδαμνος).
37. Kassab Tezgor 2007, 235-238. Bourgeois 2007. Ζερβουδάκη 2002, 223-224. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2015, 58-59.



Εικ. 1. Πλαστικό αγγείο - ημίτομο
κόρης από τον Τ 194 του δυτικού
νεκροταφείου του Αρχοντικού.

ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ ΑΡΧΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ & ΠΑΥΛΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Με αφετηρία αγγεία με μορφή ζώων της τέταρτης χιλιετίας π.Χ. που στη Μεσοποταμία χρησιμοποιούνταν για τελετουργικούς σκοπούς, τα πλαστικά αγγεία ως δοχεία αρωμάτων εξαπλώνονται σε όλη την Ανατολή κατά την εποχή του χαλκού μέχρι την πτώση των μυκηναϊκών βασιλείων, οπότε και συνεχίζουν στην περιοχή της Κύπρου. Στη συνέχεια κυκλοφορούν με τη μορφή των πτηνόμορφων ασκών και κενταύρων¹, μέχρις ότου, από το τέλος του 7^{ου} αι. π.Χ., ακολουθώντας τους δρόμους του εμπορίου και την εισαγωγή της τεχνικής της μήτρας αποτελέσουν ένα πλούσιο σύνολο των αρχαϊκών χρόνων, γνωστό από όλη τη Μεσόγειο. Πρόκειται για ένα σύνολο που χωρίζεται σε δύο ομάδες, την πρώιμη ομάδα του Gorgoneion Group (εικ. 1) που χαρακτηρίζεται από το μελαμβαφές γάνωμα και τα πρόσθετα χρώματα (κόκκινο, ιώδες, λευκό) και στη συνέχεια την ομάδα της Αφροδίτης με ματ, εξίτηλη, ποικιλόχρωμη διακόσμηση, που σπάνια διατηρείται καλά².

Τα πλαστικά αγγεία της ομάδας της Αφροδίτης σε μορφή κυρίως νέων ανθρώπων, ζώων, πουλιών, αλλά και αποτροπαϊκών δαιμόνων και αντικειμένων, αποτελούν στη Μακεδονία ένα ισοβαρές σύνολο με αυτό των ειδωλίων, όπως δείχνουν ευρήματα διαφόρων τόπων και ανάμεσά τους το σύνολο από το δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού³.

Τα αγγεία αυτά κατατάσσονται από τους ερευνητές στα προϊόντα ιδιαίτερης αξίας, ειδικής χρήσης, χαμηλής κατανάλωσης και περιορισμένης διανομής, λόγω της σύνδεσής τους με τη διακίνηση αρωμάτων⁴. Πάντως στο εσωτερικό τους δεν είναι ορατά υλικά κατάλοιπα, που να το βεβαιώνουν. Επιπλέον, η μέθοδος της κατασκευής τους είναι η ίδια με αυτή των ειδωλίων και δεν επιτυγχάνει σταθερό και μετρήσιμο εσωτερικό όγκο ή απόλυτη στεγανότητα. Η πρόχειρη διαμόρφωση της οπής πλήρωσης, που λειτουργεί και ως οπή όπτησης, αποδεικνύει καλύτερα τα παραπάνω: δημιουργείται με αποκοπή του πάνω μέρους του συγκολλημένου πλέον ειδωλίου ή με τη διάνοιξη κυκλικής οπής και την πρόσθεση, κάποιες φορές, ενός τροχήλατου στομίου. Σε ένα ειδώλιο από το Αρχοντικό, αρ. κατ. 239, ο κατασκευαστής πρόσθεσε το στόμιο, παραλείποντας τη διάνοιξη της οπής πλήρωσης. Ενδεχομένως η πλήρωσή τους να γινόταν κατά τη διάρκεια της ταφικής ή της λατρευτικής τελετουργίας ή και να μη γινόταν σε κάποιες περιπτώσεις, όπως δείχνει το παράδειγμα των μεταγενέστερων ελληνιστικών μυροδοχείων.

1. Βλ. Heldring 1981, 11-13 για μια επισκόπηση της ιστορίας των πλαστικών αγγείων, καθώς και Παπάζογλου-Μανιουδάκη 2014, για παραδείγματα των μεταβατικών χρόνων. Ακόμη, Μερούσης 2012 για τη διακίνηση των αρωματικών υλών κατά τους προϊστορικούς χρόνους.
2. Για την κατάταξη σε δύο ομάδες βλ. Higgins 1954, 20. Higgins 1959, 7 κ.ε. Higgins 1967, 32 κ.ε. Επίσης Johansen 1994, 89 κ.ε.
3. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 393-398 με σημ. 18 για τα παραδείγματα από άλλες θέσεις της κεντροδυτικής Μακεδονίας.
4. Biers 1994, 512, ακόμη Biers, Gerhardt & Braniff 1994, με αναφορά στην κορινθιακή ίριδα. Για τα αρώματα και το εμπόριο τους βλ. Massar & Verbanck-Pierard 2013.

Οι τύποι των πλαστικών αγγείων είναι αντίστοιχοι με των ειδωλίων και κατασκευάζονταν με τις ίδιες μήτρες. Εκτός από τις μήτρες υπάρχουν και χειροποίητα τμήματα, που προστίθενται εκ των υστέρων. Στα ειδώλια ζώνων σε ένα κοινό κορμό προστίθενται τα επιμέρους στοιχεία (αυτιά, κέρατα, ουρές) όχι πάντοτε επιτυχημένα. Τέλος, η χρωματική διακόσμηση επαναλαμβάνεται στερεότυπα χωρίς να τονίζονται τα μέλη των μορφών. Στον τύπο του συμποσιαστή⁵ (εικ. 2α) ανήκει ένα από τα καλύτερα διατηρημένα ανατολικοϊωνικά πλαστικά αγγεία του δυτικού νεκροταφείου του Αρχοντικού. Μαζί του απεικονίζονται (εικ. 2β-δ) και αντίστοιχα ειδώλια του «τοπικού εργαστηρίου», από τα οποία αυτό της εικόνας 2γ προήλθε από δευτερογενή εκμάγευση (surmoulage) άλλου πλαστικού αγγείου συμποσιαστή⁶.

Οκλάζοντες κωμαστές, προγαστορες δαίμονες (εικ. 3γ) και Σειρήνες αποτελούν τους τύπους των δαιμονικών μορφών που κατεξοχήν αποδεικνύουν τη διακίνηση θρησκευτικών ιδεών στη μεσογειακή λεκάνη, ειδικότερα ανάμεσα στην Ελλάδα και την Αίγυπτο, αλλά και τη διακίνηση κοροπλαστικών τύπων ανάμεσα στα εργαστήρια της κεντρικής, της ανατολικής και της δυτικής Ελλάδας⁷.

Σπάνια είναι το ημίτομο κόρης που βρίσκεται ακόμη στην παράδοση του παλιότερου Gorgoneion group⁸ (εικ. 1), τα πλαστικά αγγεία της καθιστής σε θρόνο ενδεδυμένης γυναίκειας μορφής και της αντίστοιχης αντρικής, που ίσως απεικονίζει τον κυρίαρχο θεό του Κάτω κόσμου (εικ. 3α).



Εικ. 2. Πλαστικό αγγείο συμποσιαστή και αντίστοιχα ειδώλια «τοπικού» εργαστηρίου από το δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού. Η μήτρα για την κατασκευή του 2γ προήλθε από άλλο πλαστικό αγγείο συμποσιαστή.

5. Για τον τύπο βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 394. Huysecom-Haxhi 2009, 260 κ.ε. για τα παραδείγματα της Θάσου. Για την απεικόνιση των συμποσιαστών στη μεγάλη πλαστική της Ιωνίας βλ. Baughan 2011. Για την ενδιαφέρουσα σύνδεση της ερμηνείας των ειδωλίων των συμποσιαστών, αλλά και των καθιστών γυναικείων μορφών, των κούρων και των κορών με το σαμιακό σύνταγμα του Γενέλεω βλ. Huysecom-Haxhi & Muller 2015, 429. Τα ταφικά σύνολα πάντως του δυτικού νεκροταφείου του Αρχοντικού είναι πολυάριθμα και επιδέχονται πολυεπίπεδη ανάγνωση, επιπλέον αυτής της απόδοσης του οικογενειακού περιβάλλοντος του νεκρού.
6. Βλ. Huysecom 2000 και Huysecom-Haxhi 2009, 21 κ.ε. για την αναπαραγωγή τοπικών ειδωλίων στη Θάσο, από άλλα εισαγμένα ειδώλια. Για πλαστικό αγγείο συμποσιαστή, όπως αυτό της εικόνας 2γ, από τη Gravisca βλ. Boldrini 1994, 60, αρ. 87.
7. Βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 394-396, σημ. 26-29. Επίσης, Pautasso 2015, 139-144.
8. Βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 396, σημ. 30.

Περισσότερα είναι τα πλαστικά αγγεία στον τύπο του ντυμένου όρθιου νέου (εικ. 3β) που προέρχονται από τις Αιγές, το Αρχοντικό, την Αιανή και τη Σίνδο, το μεγαλύτερο όμως σύνολο, γνωστό από κάθε τόπο, αποτελούν οι όρθιες κόρες με χιτώνα και ιμάτιο, που κατατάσσονται σε τρεις τύπους: Στον πρώτο κρατούν πουλί με το αριστερό χέρι στο στήθος (εικ. 3δ), ενώ στο δεύτερο αντίστροφα. Στον σπανιότερο τρίτο τύπο, οι όρθιες κόρες κρατούν πουλί και με τα δύο χέρια λυγισμένα στο στήθος⁹.

Δεν λείπουν οι κεφαλές πολεμιστών με ιωνικό κράνος και τα ομοιώματα ποδιών με δικτυωτά σανδάλια¹⁰, όμως τα πλαστικά αγγεία ζώων (εικ. 3ε) παρουσιάζουν την μεγαλύτερη ποικιλία, με προέλευση την Κόρινθο, τη Μίλητο και κυρίως τη Ρόδο. Υπάρχουν καθιστοί κριοί, σκύλοι που ενεδρεύουν, ξαπλωμένοι μόσχοι, ελάφια, λαγοί, προτομές λιονταριών, πάπιες και άλλα πτηνά, καθώς και μεγάλο, σχεδόν φυσικού μεγέθους ομοιώματα πετεινών, γνωστά από το Αρχοντικό και τη Σίνδο. Ανάμεσά τους τέλος, ενδιαφέρον σύνολο αποτελούν επτά οκλάζοντες πίθηκοι του ροδιακού εργαστηρίου, που διακρίνονται για τη ζωντάνια και το κωμικό ύφος τους¹¹.



Εικ. 3. Πλαστικά αγγεία από τον Τ 795Α του δυτικού νεκροταφείου του Αρχοντικού.

9. Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 396, σημ. 31 και 32. Επίσης Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 397, σημ. 33 για τον τρίτο τύπο, ο οποίος απεικονίζεται και στο Karoglou 2016.

10. Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 397, σημ. 34 και 35.

11. Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 397-398, σημ. 36-46.



Ernesta Tava

ΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΤΑΝΑΓΡΑΙΩΝ ΣΤΟΝ ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΝΑΒΑΡΗ

Οι Ταναγραίες ήρθαν στο φως στη δεκαετία του 1870, μετά από παράνομη ανασκαφική δραστηριότητα των κατοίκων της περιοχής στα νεκροταφεία της Τανάγρας, πόλης της Βοιωτίας, σημαντικού κοροπλαστικού κέντρου από τη μυκηναϊκή εποχή και μετά¹. Η έρευνα επικεντρώθηκε σε τάφους ελληνοιστικής εποχής με κτερίσματα ένα σημαντικό αριθμό ειδωλίων, η υψηλή καλλιτεχνική αξία των οποίων προκάλεσε ένα είδος «συλλεκτικού πυρετού» της εύπορης αστικής τάξης και των συλλεκτών². Παράλληλα, η αγορά κατακλύστηκε από πλαστογράφους που με νέες μήτρες κατασκεύασαν πλαστά αντίγραφα των πρωτοτύπων³. Ως εξαιρετες δημιουργίες πέρασαν γρήγορα στις ευρωπαϊκές χώρες, αναδείχθηκαν σε διακοσμητικά αντικείμενα και επηρέασαν τις καλλιτεχνικές προτιμήσεις τους. Στάθηκαν πηγή έμπνευσης της καλλιτεχνικής παραγωγής σημαντικών ζωγράφων και γλυπτών του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, όπως οι πίνακες “La femme en bleu, Portrait de Mlle Héléne Rouart” του E. Degas και “Peintre de Poteries dans l’Antiquité” του Jean-Léon Gérôme, καθώς και των διακοσμητικών τεχνών⁴.

Μετά την πρώιμη αυτή ανεύρεσή τους, καθιερώθηκε Ταναγραίες να ονομάζονται ειδώλια της ελληνοιστικής εποχής που απεικονίζουν κυρίως μορφές όρθιων γυναικών και κοριτσιών, που αποτελούν τις δημοφιλέστερες δημιουργίες του εργαστηρίου της⁵. Ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας τους και τα ευρήματα από τους αποθέτες της αθηναϊκής Αγοράς, την Ακρόπολη, τις οικίες και τα νεκροταφεία οδήγησαν την έρευνα στην πεποίθηση ότι δημιουργήθηκαν στην Αθήνα το 340-330 π.Χ.⁶ Με τον ίδιο όρο ονομάζονται, ωστόσο, οι εικονογραφικοί αυτοί τύποι ανεξάρτητα από τον τόπο κατασκευής τους⁷.

Το θεματολόγιο των εργαστηρίων της Τανάγρας επηρεάστηκε από εισηγμένα πρότυπα από την Αττική, την Κόρινθο και τη Θήβα, ενώ σημαντική υπήρξε η συμβολή Θηβαίων κοροπλάθων, που μετά την καταστροφή της πόλης τους το 335 π.Χ. από τον Αλέξανδρο, κατέφυγαν στη βοιωτική χώρα. Τα εισηγμένα αυτά πρότυπα εμπλουτίστηκαν με ιδιαίτερα στυλιστικά χαρακτηριστικά και δημιουργήθηκε το λεγόμενο «στυλ Τανάγρα»⁸.

Τα ειδώλια εντοπίζονται στα δημόσια ιερά γυναικείων κυρίως θεοτήτων, ως ικετευτικά ή ευχαριστήρια αναθήματα, και στους τάφους ως κτερίσματα. Στο πλαίσιο της προσφοράς δώρων στους νεκρούς που προβλέπει το ταφικό τελετουργικό αποδεικνύεται ότι τα

1. Aravantinos 2003.

2. Uhlenbrock 1993, 8 κ.ε.

3. Becq 2003.

4. Papet 2003.

5. Higgins 1986, 119 κ.ε.

6. Higgins 1986, 118-119. Uhlenbrock 1990γ. *Kerameikos* XV, 112 κ.ε. Vlassopoulou 2003, 159, 162-163, αρ. 108-110. Jeammet 2010.

7. Kassab Tezgör 2007, 1-2.

8. Higgins 1967. Higgins 1986.



Εικ. 1. Ειδώλιο μικρού κοριτσιού, Λητή, αρ. κατ. 361. Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Εικ. 2. Γυναικείο ειδώλιο από τη Λητή στον τύπο του αγάλματος της ποιήτριας Κόριννας, αρ. κατ. 362.

γυναικεία ειδώλια συνοδεύουν κυρίως γυναικείες και παιδικές ταφές⁹. Μικρότερα σύνολα εξυπηρετούν την άσκηση της ιδιωτικής λατρείας σε οικιακά ιερά¹⁰.

Κύριο χαρακτηριστικό των Ταναγραίων αποτελεί η νατουραλιστική απόδοση της γυναικείας μορφής, που εικονίζεται σε μια ήρεμη στάση ντυμένη με χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγεται γύρω από το γυναικείο σώμα σχηματίζοντας αντιθετικά συστήματα πτυχών. Σε μια προσπάθεια να σκιαγραφήσει κανείς την εξέλιξη αυτού του θέματος στα τοπικά κοροπλαστικά εργαστήρια του βορειοελλαδικού χώρου, διαπιστώνει ότι στα πρώιμα παραδείγματα του όψιμου 4^{ου} και των αρχών του 3^{ου} αιώνα, η μορφή απεικονίζεται με λεπτές αναλογίες, μικρό μέγεθος, άκαμπτη και συγκρατημένη κίνηση. Το μικρό μέγεθος του κεφαλιού και του προσώπου πλαισιώνει η λιτή κόμμωση των μαλλιών¹¹ (εικ. 1-2).

Η σημαντική αλλαγή που διαφοροποιεί την αισθητική και τη στυλιστική απόδοση του θέματος αυτού στα μέσα του 3^{ου} και στον 2^ο αι. π.Χ. εντοπίζεται στην πιο χαλαρή στάση του σώματος, που κάμπτεται στη μέση και απλώνεται στον χώρο, ενώ πλουσιότερη είναι και η ενδυμασία της (εικ. 3). Το ιμάτιο αποκτά την υφή λεπτού υφάσματος που επιτρέπει να διαφαίνονται οι πτυχές του χιτώνα, ενώ η πτύχωση των ρούχων γίνεται πιο σύνθετη και πολύπλοκη. Την ενδυμασία συνοδεύουν συνήθως κλειστά υποδήματα ή σανδάλια. Παράλληλα, αυξάνεται το μέγεθος της κεφαλής, που αποδίδεται σε μια πιο χαριτωμένη κίνηση.

9. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 50-51. Huysecom-Haxhi & Muller 2007.

10. Αδάμ-Βελένη 1996, 8, εικ. 6. Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 162, εικ. 9. Tzanavari 2015, 173-174. Ακαμάτης 2015. Χρυσσοστόμου 2013, 490-491.

11. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-91, πίν. 39, 51. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, αρ. 31, 32, 35, 116, 117, πίν. 14, 32. Tsakalou-Tzanavari 2007, εικ. 10, 11.

Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι λεπτά, η κόμμωση των μαλλιών γίνεται σύνθετη και περίτεχνη και συνοδεύεται από εντυπωσιακά στεφάνια από λουλούδια, διαδήματα και ταινίες. Οι μορφές κρατούν εξαρτήματα του γυναικείου καλλωπισμού, ριπίδια και κάτοπτρα. Τέλος, προστίθενται ευθύγραμμες ή ημικυκλικές βάσεις, που διευρύνουν την επιφάνεια της στήριξης των ειδωλίων και αναδεικνύουν τις απεικονιζόμενες μορφές. Δημιουργούνται με τον τρόπο αυτό κομψές μορφές, με πλούσια ενδύματα που άλλοτε τα ανασύρουν και άλλοτε τα αφήνουν να πέφτουν ελεύθερα. Το τελικό αισθητικό αποτέλεσμα συμπληρώνει μια πλούσια ποικιλία χρωμάτων¹², που τονίζει και περιγράφει τα χαρακτηριστικά του προσώπου, το χρώμα των μαλλιών και διαφοροποιεί τα είδη των ενδυμάτων και τα κοσμήματα.

Τα πρότυπα

Παρόλο που η κοροπλαστική τέχνη είναι μικρογραφική και χρησιμοποιεί ως μέσο έκφρασης ένα ταπεινό προϊόν, τον πηλό, σημαντική για την εξέλιξη της στάθηκε η επανάληψη προτύπων της μεγάλης πλαστικής, ιδιαίτερα των έργων του Πραξιτέλη και του κύκλου του¹³. Η παραγωγή ειδωλίων - αντιγράφων αγαλμάτων του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. αποτελεί, άλλωστε, βασικούς ή συμπληρωματικούς θεματικούς κύκλους της εργαστηριακής παραγωγής, όπως ειδώλιο που επαναλαμβάνει ελεύθερα το άγαλμα του γλύπτη Σιλανίωνα, με τη Βοιωτή ποιήτρια Κόριννα να κρατά ειλητήριο (εικ. 2). Για τον λόγο αυτόν, άλλωστε, αντίστροφα, ιδιαίτερα σημαντική είναι και η συμβολή της κοροπλαστικής παραγωγής στην αποκατάσταση εκείνων των αγαλματικών τύπων, που έχουν διατηρηθεί σε αποσπασματική κατάσταση¹⁴.

Ωστόσο, η επίδραση εισηγμένων προτύπων στη διαμόρφωση του ρεπερτορίου των τοπικών εργαστηρίων εντάσσεται στο πλαίσιο των οικονομικών και πολιτιστικών ανταλλαγών με τις πόλεις της νότιας Ελλάδας, τις αποικίες τους στα παράλια της Μακεδονίας και τις πόλεις των μικρασιατικών ακτών, που έχει καταγράψει η έρευνα και αφορούν και σε άλλα είδη της καλλιτεχνικής παραγωγής, όπως η γλυπτική, η μεταλλοτεχνία, η χρυσοχοΐα και η κεραμική. Με την ανάπτυξη των εργαστηρίων συνδέεται, επίσης, το μεταναστευτικό ρεύμα καλλιτεχνών από τη Βοιωτία σε όλη τη Μεσογειακή λεκάνη και τη Μακεδονία, από το δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα και μετά¹⁵, ενώ τα πρώτα εισηγμένα παραδείγματα από την Αττική φτάνουν στις αγορές των μακεδονικών πόλεων παράλληλα με τη διακίνηση των προϊόντων του αττικού Κεραμεικού¹⁶ (εικ. 4). Έτσι, ειδώλια που χρονολογούνται στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. παρουσιάζουν όμοια μορφολογικά χαρακτηριστικά με αντίστοιχα παραδείγματα από τη Βοιωτία και την Αθήνα, όπως ένα ειδώλιο από τη Νικήσιανη, που αποτελεί πιθανόν εισαγωγή αθηναϊκού ειδωλίου ή μήτρας για την κατασκευή του¹⁷ (εικ. 5).

Τις επιλογές των εργαστηρίων επηρέασε, επίσης, η διακίνηση μητρών και ειδωλίων¹⁸. Η μαζική κατασκευή των Ταναγραίων υπήρξε, άλλωστε, αποτέλεσμα της χρήσης του μεγάλου αποθέματος μητρών που διέθεταν, ενώ ο συνδυασμός διαφορετικών μητρών για την απόδοση του σώματος και της κεφαλής και η προσθήκη διαφορετικών κομμώσεων έδινε τη δυνατότητα στους κοροπλάστες να δημιουργήσουν μια εντυπωσιακή ποικιλία τύπων, που παραλλάσσουν τη στάση του σώματος, την κίνηση των χεριών και τον τρόπο διεύθεσης της ενδυμασίας τους¹⁹.



Εικ. 3. Γυναικείο ειδώλιο, Βέροια, αρ. κατ. 185.

12. Για τη χρήση του χρώματος και της χρώσωσης στη διακόσμηση των ειδωλίων, Kassab Tezgör 2007, 235-238. Bourgeois 2007. Bourgeois, Jeammet & Pagès-Camagna 2012-2013. Blume 2015, 87 κ.ε.

13. Uhlenbrock 1990γ. Pasquier 2003. Σαρρή 2014.

14. Μαχαίρα 2014.

15. Higgins 1986, 118. *Kerameikos* XV, ό.π. σημ. 6. Ενδεικτικά για την εγκατάσταση Βοιωτών στην Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2010, 184, ταφικός βωμός, αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

16. Δρούγου 2005, 168-171. Ακαμάτης 2008, 72-73. Τζαναβάρη 2012β.

17. Λαζαρίδης, Ρωμισπούλου & Τουράτσογλου 1992, 34-35, αρ. Ε 291, πίν. 20. Τζαναβάρη 2012α, 368 σημ. 95 (εικ. 12).

18. Kassab Tezgör & Abd al Fattah 1997. Muller 1999β. Jeammet 2003.

19. Huysecom-Haxhi 2009, 25-30, 32. Dewailly 1997, εξετάζοντας τα ειδώλια από το Ηραίο στις εκβολές του Sele, υπολογίζει ότι με τον συνδυασμό 45 προτύπων για τα σώματα και 80 για τα κεφάλια είναι δυνατή η κατασκευή 3.600 διαφορετικών ειδωλίων.



Εικ. 4. Γυναικείο ειδώλιο, Λητή, αρ. κατ. 128.

Τα εργαστήρια

Η αναπαραγωγή ταναγραϊκών τύπων εντοπίζεται χρονικά από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα και μετά σε κοροπλαστικά εργαστήρια²⁰ εγκατεστημένα στα μεγάλα αστικά κέντρα και στους οικισμούς που συνθέτουν την περιφέρεια²¹ του βορειοελλαδικού χώρου²²: ενδεικτικά αναφέρουμε την Πύδνα, τις Πέτρες Φλώρινας, την Αιανή, τη Βέροια, την Πέλλα, τη Θεσσαλονίκη, τη Λητή, την Κασσάνδρεια, την Αμφίπολη και τη Θάσο²³. Με την παραγωγή τους κάλυπταν την αυξημένη ζήτηση μιας ανερχόμενης κοινωνικά αστικής τάξης για ένα προϊόν που εξυπηρετεί τις θρησκευτικές τελετουργίες και την ταφική πρακτική. Η ανεύρεση ειδωλίων με όμοια τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά σε μικρότερους γειτονικούς οικισμούς ερμηνεύεται είτε από τη διακίνηση της παραγωγής των κεντρικών εργαστηριακών μονάδων ή από τη μετακίνηση τεχνιτών προς αναζήτηση ενός ευνοϊότερου

20. Τη διαπίστωση ότι τα κοροπλαστικά εργαστήρια δεν αποτελούσαν αυτόνομες παραγωγικές μονάδες, αλλά ότι ήταν άμεσα εξαρτημένα από τα κεραμικά εργαστήρια έχει τεκμηριώσει ο Muller 1996, 511-512. Muller 2014, ενώ έχει αποδειχτεί και στην Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2014, 444-445. Επίσης, Αδάμ-Βελένη 2009, 41-42.

21. Για τη σημασία του όρου δημιουργικά και περιφερειακά εργαστήρια, Muller 2014.

22. Για μια αναλυτική παρουσίαση της παραγωγής των ταναγραϊών στα κοροπλαστικά εργαστήρια του βορειοελλαδικού χώρου στην ελληνιστική εποχή, βλ. Tsakalou-Tzanavari 2007. Τζαναβάρη 2012α.

23. Μπέσιος 2010. Νούλας 2014. Adam-Veleni 2016α. Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 169-173. Χρυσοστόμου 2013, 490 κ.ε. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 214-237. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008. Χρυσοστόμου 1996-1997. Πουλακάκης 2002. Akamatis 2012, 53. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 214-215. Θεσσαλονίκη 1986, 105, εικ. 91-93 [Μ. Αυλωνίτου-Τσιμπίδου]. Αδάμ-Βελένη κ.ά. 1996, 519 κ.ε., εικ. 16-17. Mallios 2004. Αχειλαρά 2009, 252, εικ. 12-13. Τζαναβάρη 2012α, 366-368. Σισμανίδης 1997β. Μάλαμα 2000. Muller 1996, 511 κ.ε.

επαγγελματικού προορισμού²⁴. Στην ανάπτυξη της κοροπλαστικής τέχνης και στην εντατικοποίηση της παραγωγής συνετέλεσε η ίδρυση νέων ιερών για την άσκηση της λατρείας²⁵. Σημαντικός παράγοντας υπήρξε και η καθιέρωση της χρήσης μακεδονικών και υπόγειων, λαξευμένων στο φυσικό έδαφος, οικογενειακών τάφων με έναν ή περισσότερους θαλάμους, σε όλη την έκταση της αρχαίας Μακεδονίας και για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Το πλήθος των πήλινων αγγείων και ειδωλίων που αποδίδεται τώρα στις ταφές δεν έχει ερμηνευτεί ακόμη ικανοποιητικά. Οφείλεται πιθανόν στη συμμετοχή ενός ευρύτερου κύκλου συγγενών και φίλων που αποδίδουν προσφορές στους νεκρούς²⁶.

Οι πολιτιστικές προτιμήσεις, οι διαφορετικές καλλιτεχνικές επιρροές, η θρησκευτική ιδεολογία και το περιβάλλον των τοπικών κοινωνιών στα ελληνιστικά χρόνια δημιούργησαν το πλαίσιο εκείνο στο οποίο διαμορφώθηκε η κοινή ελληνιστική έκφραση στην κοροπλαστική τέχνη. Οι νέες ιδεολογικές και θρησκευτικές αντιλήψεις που διαμορφώνονται, ωστόσο, στα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. στα όρια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας συμπίπτουν με το τέλος της παραγωγής των ταναγραϊκών τύπων. Είναι η εποχή στην οποία η διαφορετική κοινωνική και πληθυσμιακή σύνθεση των πόλεων, η αποδοχή νέων θεσμών και θρησκειών και η αυτοκρατορική λατρεία επιβάλλει την προτίμηση για άλλους θεματικούς κύκλους και καλλιτεχνικά πρότυπα²⁷.



Εικ. 5. Γυναικείο ειδώλιο, Νικήσιανη Καβάλας, αρ. κατ. 395.

24. Lemou 1972. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 1985. Αδάμ-Βελένη 1996, 14. Στεφανή 2012, 42. Φίλης 2011, 419 με σημ. 1355.

25. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α. Mallios 2004. Στεφανή 2013α. 105 κ.ε. Muller 1996, 467 κ.ε., 501 κ.ε.

26. Kassab Tezgör 2007, 358-359. Μποσνάκης 2014, 170.

27. Βοκοτοπούλου 1996, 59-62. Νίγδελης 2006, 101 κ.ε., 267 κ.ε. Steimle 2008, 201-220. Σβέρκος & Τζαναβάρη 2009. Malama 2015.



Πήλινο πλακίδιο με έξι θεατρικά
προσωπεία, Αμφίπολη.

ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΕΙΔΩΛΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΕΙΑ

ΗΛΕΚΤΡΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Το θέατρο και ο κόσμος του αποτέλεσαν από πολύ νωρίς πηγή έμπνευσης και αγαπητό θέμα πραγμάτευσης για όλες τις μορφές της αρχαίας ελληνικής τέχνης. Μια ιδιαίτερη κατηγορία δραματικών μνημείων¹ με πολύ πλούσια παραγωγή είναι τα πήλινα θεατρικά ειδώλια² και προσωπεία. Έχουν βρεθεί τόσο σε τάφους, όσο και σε κτήρια ιδιωτικού ή δημόσιου χαρακτήρα, σε εργαστήρια, σε δρόμους, σε ιερά, σε θέατρα και σε χώρους γύρω από αυτά. Η ερμηνεία τους δεν είναι πάντα σαφής³. Είναι πλέον αποδεκτό ότι ακόμη και όσα βρέθηκαν ως κτερίσματα σε τάφους, δεν είχαν κατασκευαστεί γι' αυτόν τον σκοπό, αλλά ήταν αντικείμενα που είχαν άλλη χρήση αρχικά: διακοσμητική –αν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο με τη σημερινή του σημασία, αποτροπαϊκή ή απλά δηλωτική της σχέσης του κατόχου τους με το θέατρο, όπως έχει κατά καιρούς υποστηριχτεί. Ως κτερίσματα, τα ειδώλια που άμεσα ή έμμεσα σχετίζονται με το θέατρο, θεωρείται πως υποδηλώνουν τη σύνδεση με τη χθόνια λατρεία του Διονύσου. Στις περιπτώσεις που έχουν βρεθεί σε ιερά, είναι πιο σαφής ο αναθηματικός τους χαρακτήρας.

Οι πληροφορίες που αντλούμε από τα θεατρικά ειδώλια είναι πολυσήμαντες. Πέρα από το προφανές, ότι δηλαδή μας μεταφέρουν τις εκάστοτε σκηνικές ενδυματολογικές συμβάσεις και τους επικρατέστερους τύπους προσωπειών, που απηχούν τους πιο αγαπητούς θεατρικούς χαρακτήρες, αποτελούν και αδιάψευστους μάρτυρες της ευρείας αποδοχής που απολάμβανε το θέατρο σε όλα σχεδόν τα κοινωνικά στρώματα. Συγχρόνως, μέσα από αυτά ανιχνεύεται κατά κάποιον τρόπο και η επί σκηνής εξέλιξη του αττικού δράματος, αλλά και η εμφάνιση νέων θεατρικών ειδών στην πορεία του χρόνου. Κάποτε, μάλιστα, ελλείπει γραπτού κειμένου, είναι οι μοναδικοί μάρτυρες των νεοεμφανιζόμενων ειδών και των νέων συνηθειών στον χώρο και τον τρόπο παράστασης⁴.

Αν και τα θεατρικά ειδώλια πρωτοεμφανίζονται σχετικά αργά, μόλις στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. στην Αθήνα, εν τούτοις η διάδοσή τους από εκεί είναι ραγδαία προς όλες τις κατευθύνσεις, ακόμη και σε απομακρυσμένους προορισμούς. Η εμφάνισή τους έχει συνδεθεί με την κατασκευή του λίθινου κοίλου του Διονυσιακού θεάτρου⁵, ενώ πηγή έμπνευσής τους θεωρείται το αττικό δράμα: παριστούν χαρακτήρες της τραγωδίας, του σατυρικού δράματος και της κωμωδίας⁶, με σαφή προτίμηση στην τελευταία (εικ. 1).

1. Για τον ορισμό του δραματικού μνημείου, Γιάννου 2011, 537.

2. Για τον ορισμό του θεατρικού ειδωλίου, Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 268 και Αχειλαρά 2006, 91

3. Αχειλαρά 2006, 138.

4. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Πέλλας. Σχετικά, Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 309 κ.ε. Για νέους τρόπους παράστασης μικρών θεατρικών δρωμένων και χρήσης των επίπεδων θεατρικών προσωπειών ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του Βαλανίου της ρωμαϊκής Αγοράς Θεσσαλονίκης βλ. Αδάμ-Βελένη 2010, 50 κ.ε.

5. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 270. Burr Thompson 1966, 55, 57.

6. Θεμελιώδες για την αναγνώριση και ταύτιση θεατρικών χαρακτήρων είναι το έργο του Ιούλιου Πολυδεύκη από τη Ναύκρατη της Αιγύπτου. Ο Έλληνας λόγιος συνέταξε τον 2^ο αι. μ.Χ. ένα είδος λεξικού, τον Ονομαστικόν, του οποίου μας σώζεται μια επιτομή. Στο 19^ο κεφάλαιο του τέταρτου βιβλίου του παραδίδει λίστες θεατρικών ενδυμάτων και τύπους προσωπειών, συνολικά 76, από τους οποίους 28 ανήκαν στην τραγωδία, 4 στο σατυρικό δράμα και 44 στην κωμωδία.



Εικ. 1. Θεατρικά ειδώλια από τη Θεσσαλονίκη και τη Χαλκιδική, αρ. κατ. 657, 639, 638, 645, 651, 644, 641.

Το μικρό μέγεθος των ειδωλίων τα έκανε κατάλληλα προς πώληση στους θεατές των έργων, ντόπιους και επισκέπτες, αλλά και εύκολα στη μεταφορά από περιοδεύοντες θιάσους, τα μέλη των οποίων θα μπορούσαν να μεταφέρουν τόσο τις μήτρες, όσο και τα ίδια τα παράγωγά τους. Έτσι, μαζί με την αγάπη για το αττικό θέατρο, φτάνουν τα θεατρικά ειδώλια στη Μακεδονία και τη Θράκη⁷. Οι ντόπιοι κοροπλάστες αρχικά επαναλαμβάνουν πιστά τα αττικά πρότυπα, ενώ σταδιακά ακολουθούν και τις τοπικές τάσεις ή δίνουν ένα προσωπικό στίγμα στο έργο τους. Κατά συνέπεια, ο ίδιος τύπος μπορεί να απαντά σε απομακρυσμένες μεταξύ τους περιοχές, ως απευθείας εισαγωγή από τα κέντρα παραγωγής, αλλά και ως παραλλαγή τοπικού εργαστηρίου με διαφοροποιημένες επιμέρους λεπτομέρειες και κυρίως με τη χρήση ντόπιου πηλού. Για λόγους «οικονομίας χώρου» γίνεται αναφορά στις θέσεις όπου έχουν γίνει πιο συστηματικές ανασκαφικές έρευνες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν πολύ καλά παραδείγματα της μιας ή της άλλης περίπτωσης και σε λιγότερο γνωστές ανασκαφικές θέσεις.

Ήδη νωρίς, στον 4^ο αι. π.Χ., έχουν φτάσει στην Πέλλα⁸ τα πρώτα θεατρικά ειδώλια. Παπποσιληνοί, ηθοποιοί στον ρόλο του Ηρακλή με το προσωπίο του «ξανθότερου» ή του «λευκού» άντρα και άλλοι με το προσωπίο του «πιναρού» εμπνέονται από το ρεπερτόριο της αττικής τραγωδίας. Οι αντρικές μορφές με τις παραφουσκωμένες κοιλιές, τα υπερτονισμένα οπίσθια, το πολύ κοντό ένδυμα, τον τονισμένο φαλλό και τα προσωπεία με το ορθάνοιχτο στόμα, αλλά και οι γυναικείες με τα ενδύματα και τις κομμώσεις του συρμού της εποχής,

7. Ήδη από τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. οι μακεδόνες βασιλείς, με πρώτο τον Αρχέλαο, προωθούν και υποστηρίζουν τη γνωριμία με το αττικό θέατρο, το οποίο χρησιμοποιούν συχνά για να εξυπηρετήσουν και τους πολιτικούς τους σκοπούς. Είναι γνωστή η παρουσία του τραγικού ποιητή Ευριπίδη στην αυλή του βασιλιά Αρχέλαου, αλλά και άλλων μουσικών και ηθοποιών, που κατά περίπτωση λειτουργούσαν και ως πολιτικοί διαμεσολαβητές, ενώ τα ίδια τα θέατρα ως οικοδομήματα συνδέθηκαν με σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως αυτό της δολοφονίας του Φιλίππου στο θέατρο των Αιγών. Η τριβή του κόσμου με το θέατρο φαίνεται και μέσα από τους λεγόμενους «ομηρικούς» σκύφους, τα γνωστά ανάγλυφα αγγεία πόσεως που συχνά είναι κατάκοσμα με σκηνές από θεατρικά έργα. Ενδεικτικά βλ. Δρούγου 2008, 586-592. Βελένη 2010, σποράδην. Γιάννου 2001, 525 κ.ε.

8. Για την Πέλλα, Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 276 κ.ε. Γιάννου 2011, 537. Αδάμ-Βελένη 2010, 43 κ.ε. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα ειδωλίου κωμικού ηθοποιού της Μέσης Κωμωδίας από τη Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής που αποτελεί αττική εισαγωγή, βλ. αρ. κατ. 651.

απηχούν ρόλους της Παλαιάς και –κυρίως– της Μέσης Κωμωδίας. Όλες μαζί συνθέτουν ένα μωσαϊκό επιλεγμένων θεατρικών χαρακτήρων και δίνουν μια μικρή γεύση για τη θεατρική πραγματικότητα της πρωτεύουσας του μακεδονικού βασιλείου κατά τον 4^ο αι. π.Χ.

Πλουσιότερη σε αριθμό και ποικιλία χαρακτήρων είναι η αντιπροσώπευση της Νέας Κωμωδίας⁹: γέροντες, νεανίσκοι, δούλοι, γριές και νέες γυναίκες δίνουν το στίγμα της θεατρικής παραγωγής της εποχής και των αλλαγών τόσο στη θεματολογία των έργων, όσο και στη σκηνική παρουσία των ηθοποιών: τα παραγεμίσματα εγκαταλείπονται, τα αντρικά ρούχα μακραίνουν, καταργείται ο φαλλός, τα προσώπια γίνονται πιο εκφραστικά. Οι γυναικείες νεανικές μορφές εξακολουθούν να απηχούν τη μόδα της εποχής τόσο στα χτενίσματα όσο και στον ρουχισμό.

Η έρευνα έχει σταθεί και σε μια μικρή ομάδα ειδωλίων των ύστερων ελληνιστικών χρόνων που δεν φαίνονται να ακολουθούν κάποιους από τους γνωστούς θεατρικούς χαρακτήρες, δεν αμφισβητείται όμως η σχέση τους με το θέατρο¹⁰.

Την αττική και –κατά περίπτωση– βοιωτική επιρροή συναντάμε έντονη και στα θεατρικά ειδώλια, προσωπεία και πλαστικά αγγεία με θεατρικούς χαρακτήρες από την Όλυμπο¹¹ στο πρώτο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. μέχρι και την κατάληψη της πόλης από τον Φίλιππο Β': απευθείας εισαγωγές ειδωλίων και μητρών, παράγωγα από εισαγμένες μήτρες ή από μήτρες που έχουν προέλθει από τα πρωτότυπα ειδώλια, τοπικές μιμήσεις και ελεύθερες αποδόσεις γνωστών τύπων και όλα αυτά με μια σαφή προτίμηση στους χαρακτήρες της Παλαιάς και Μέσης Κωμωδίας.

Στη σφαίρα επιρροής των μεγάλων εργαστηρίων της νότιας Ελλάδας φαίνεται πως βρίσκεται και η Άκανθος¹². Στα θεατρικά ειδώλια αναγνωρίζονται γνωστοί τύποι της Μέσης και Νέας Κωμωδίας, αυτούσιοι ή ως τοπικές παραλλαγές, ενώ γενικευμένη είναι η χρήση ντόπιου πηλού.

Στη Θάσο¹³ το δείγμα είναι χαρακτηριστικό της προτίμησης στους κωμικούς χαρακτήρες και μαρτυρά τόσο την άμεση σχέση με την Αττική, όσο και την τοπική παραγωγή τύπων ειδωλίων χωρίς ακριβή παράλληλα.

Η αττική επιρροή είναι σαφής και στην Αμφίπολη. Εξέχον εύρημα¹⁴ αποτελεί ανάγλυφο πλακίδιο του 3^{ου} αι. π.Χ., με έντονα χρώματα και έξι προσωπεία: πρόκειται ίσως για τους ηθοποιούς ενός έργου ή απλώς για τυποποιημένους θεατρικούς χαρακτήρες: πατέρας, γιος, μητέρα, κόρη, δούλος και ηλικιωμένη γυναίκα (βλ. εικόνα σελ. 158). Αττική είναι η προέλευση ενός γυναικείου ειδωλίου που κρατά θεατρικό προσωπείο, το οποίο λειτουργεί ως attribute¹⁵.

Εισαγωγές από την Αττική και δημιουργίες από ντόπιο πηλό, αλλά με εισαγμένη μήτρα, διαπιστώνονται και στα Άβδηρα¹⁶ στα ειδώλια του 4^{ου} αι. π.Χ., ενώ σταδιακά επικρατεί το τοπικό στοιχείο. Ο πρώτος ανασκαφέας του χώρου υποστηρίζει την ύπαρξη τοπικού εργαστηρίου, βασιζόμενος τόσο στην πρωτοτυπία κάποιων ευρημάτων, όσο και στη χρήση ντόπιου πηλού και την εύρεση μητρών. Ιδιαίτερη είναι η ακέφαλη γυναικεία μορφή που κρατά προσωπείο σε μέγεθος μεγάλο και με τρόπο ασυνήθιστο για τον εικονιστικό τύπο¹⁷.

9. Στο έργο του Webster (Webster 1995) έγινε μια μεγάλη προσπάθεια να συγκεντρωθούν κατά το δυνατόν τα γνωστά θεατρικά μνημεία και να κατηγοριοποιηθούν σύμφωνα με τα εσωτερικά τους χαρακτηριστικά συγκριτικά και με την περιγραφή των τύπων του Πολυδεύκη. Προέκυψε ότι τα προσωπεία που περιγράφει ο Πολυδεύκης αντιπροσωπεύονται κυρίως από μορφές της πρώιμης ελληνιστικής εποχής και ότι λείπουν 12 περίπου τύποι, με πιο πολλές ελλείψεις στους δούλους και τους γέροντες. Μόνο οι μορφές της γριάς περιλαμβάνονται όλες.

10. Βλ. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 309 κ.ε, πίν. 16, Ε 1023 και Ε 3380.

11. *Olynthus* IV. *Olynthus* XIV. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 316-318. Γιάννου 2011, 538. Αδάμ-Βελένη 2010, 46.

12. Βλ. Ρωμοπούλου στον παρόντα κατάλογο.

13. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 318. Γιάννου 2011, 540.

14. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 311 και 320-321. Γιάννου 2011, 550. Αδάμ-Βελένη 2010, 47. Webster 1995, 6 κ.ε.

15. Αδάμ-Βελένη 2010, 47, εικ. 24.

16. Λαζαρίδης 1960, 49. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 321.

17. Λαζαρίδης 1960, 17, πίν. 2, Α4.



Εικ. 2. Δούλος καθισμένος σε βωμό, Απολλωνία, αρ. κατ. 654.



Εικ. 3. Θεατρικό ειδώλιο στον τύπο της «ψευδοκόρης» β' από την Άκανθο, αρ. κατ. 550.



Εικ. 4. Επίπεδο θεατρικό προσωπίο από τη Βέροια, αρ. κατ. 669.

Την αγάπη των Θεσσαλονικέων για το θέατρο ανιχνεύουμε στην κοροπλαστική της παραγωγή ήδη από το δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. Ένα ζεύγος ηθοποιών που παριστάνουν τον Ηρακλή υποβασταζόμενο από δούλο από τον τάφο του Φοίνικα¹⁸ και δύο ειδώλια γραιών από τις ανασκαφές της Τούμπας¹⁹, είναι ίσως τα πρωιμότερα παραδείγματα. Ένας Παπποσιληνός²⁰ με έγχορδο μουσικό όργανο από το νεκροταφείο της Ραμόνας του 3^{ου} αι. π.Χ. και ένας δούλος καθισμένος σε βράχο²¹ του 2^{ου} αι. π.Χ. από τάφο της σημερινής οδού Εθνικής Αμύνης είναι χαρακτηριστές γνωστοί από τη μακραίωνη θεατρική παραγωγή που έχει τις ρίζες της στο αττικό δράμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ελληνιστικά ειδώλια μίμων, καθώς αποτελούν έμμεση μαρτυρία για την παρουσία και την τέλεση παραστάσεων στην πόλη ενός θεατρικού είδους που απομακρύνεται από τα παραδεδομένα. Ξεχωρίζει ειδώλιο ανδρικής μορφής περασμένης ηλικίας που φορά μισό προσωπίο²².

Η ανασκαφική έρευνα στον χώρο της μετέπειτα ρωμαϊκής Αγοράς στη Θεσσαλονίκη έδωσε ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον σύνολο θεατρικών ειδωλίων και προσωπιών που μπορούν να χρονολογηθούν από τον 2^ο προχριστιανικό μέχρι και τον 1^ο μεταχριστιανικό αιώνα²³. Ξεχωρίζουν δύο ειδώλια δούλων, αρ. κατ. 656, και ένα προσωπίο «Μαίσονος», αρ. κατ. 665, από την Πλατεία και τα προσωπία από το συγκρότημα του Βαλανείου: Σάτυροι, Παπποσιληνοί, νέοι και νέες εταίρες εικονίζονται σε επίπεδα προσωπία φυσικού μεγέθους, αρ. κατ. 667. Η έρευνα μέχρι πρόσφατα τοποθετούσε τα προσωπία του τύπου αυτού στην κατηγορία των μη χρηστικών αντικειμένων, θεωρώντας τα *oscilla* (είδος αναθήματος) ή απλά διακοσμητικά ή αποτροπαϊκά²⁴. Η ανασκαφείας του χώρου, όμως, θεωρεί ότι αυτή η άποψη πρέπει πλέον να αναθεωρηθεί, τουλάχιστον για τα προσωπία φυσικού μεγέθους και πιστεύει ότι θα μπορούσαν κάλλιστα να φοριούνται για τις ανάγκες σύντομων θεατρικών δρωμένων που τελούνταν στον περιορισμένο χώρο των λουτρών, άλλη μία καινοτομία για την εποχή²⁵.

Στην ομάδα των θεατρικών ειδωλίων εντάσσονται κατά περίπτωση και μορφές με παραμορφωμένα ή γελοιογραφικά αποδομένα χαρακτηριστικά, αρ. κατ. 662-663, όταν η απεικόνισή τους έχει σκοπό να προκαλέσει το γέλιο και θα μπορούσαν κάλλιστα να αποτελούν μέρος μιας θεατρικής παράστασης. Εμφανίζονται ήδη από τα κλασικά χρόνια, αλλά ακμάζουν στην ελληνιστική εποχή. Αν και αντιπροσωπεύονται σε όλον τον ελληνιστικό κόσμο, μεγάλη συγκέντρωση παρουσιάζουν ιδιαίτερα στην Αίγυπτο και τη Σμύρνη. Ο τονισμός συγκεκριμένων χαρακτηριστικών συνιστά σημειολογία που παραπέμπει σε γνωστούς και μη χαρακτηριστές έργων, όπως ο ηλίθιος, ο χωρικός, ο δούλος, ο ζητιάνος, ο αλλοδαπός κλπ.²⁶ Μορφές θεατρικές, απεικονίσεις μιας σκληρής πραγματικότητας ενός κόσμου με πλάσματα παραμορφωμένα από ακραίες παθήσεις του σώματος, τονισμένες δυσμορφίες που προσδίδουν ενίοτε αποτροπαϊκό χαρακτήρα, είναι κάποιες από τις ερμηνείες που έχουν προταθεί για τις μορφές αυτές. Σε κάθε περίπτωση, αποτελούν ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον και ποικιλόμορφο σύνολο ειδωλίων, που συμπληρώνει την εικόνα μας για την πραγματικότητα μιας ολόκληρης εποχής, τόσο στην καθημερινή ζωή, όσο και στον χώρο της διασκέδασης και του θεάματος.

18. Τιμπίδου-Αυλωνίτη, Καϊάφα & Λυκίδου 2005, 201, εικ. 5.

19. Σουέρεφ 1997, 406, εικ. 15 δ-ε.

20. Κόρτη-Κόντη 1994, αρ. 108.

21. Κόρτη-Κόντη 1994, αρ. 33.

22. Για την περιγραφή και τον σχολιασμό, Αδάμ-Βελένη 2010, 49-50, εικ. 28. Για τους μίμους της Θεσσαλονίκης στα ρωμαϊκά χρόνια Κόρτη-Κόντη 1999, 621-630. Για τον μίμο γενικά, Αδάμ-Βελένη 2006, 39-42.

23. Ζωγράφου 2014, όπου υπάρχει συγκεντρωμένη και η βασική βιβλιογραφία για την αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης.

24. Ενδεικτικά, Webster 1995, 99.

25. Αδάμ-Βελένη, 2010, 50-52. Αντίστοιχα προσωπία έχουν βρεθεί και σε τάφους της Θεσσαλονίκης (ΜΘ 19350, στη μόνιμη έκθεση του ΑΜΘ), αλλά και της Βέροιας, αρ. κατ. 669, και του Δίου, αρ. κατ. 531-532, στον παρόντα τόμο.

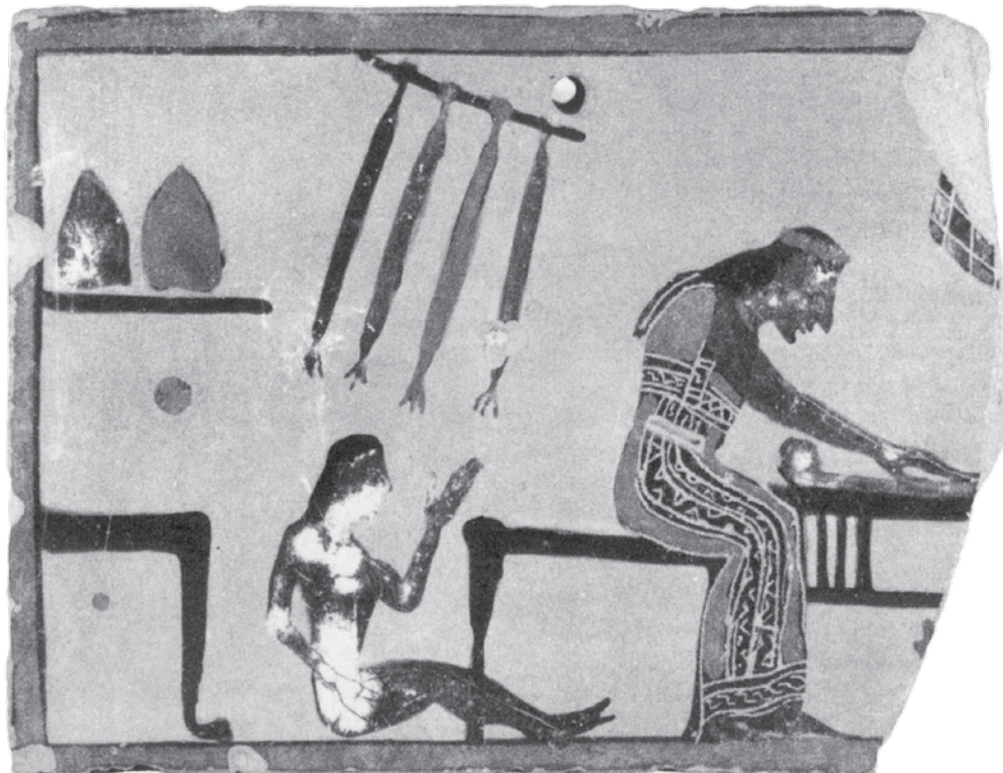
26. Αχειλαρά 2006, 139 κ.ε.

ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ

ΟΥΡΑΝΙΑ ΠΑΛΛΗ

Το παιχνίδι αποτελεί διαχρονικά ένα «πραγματικό πολιτιστικό σύμπαν¹» και κύρια ενασχόληση της παιδικής ζωής, και μάλιστα όχι μόνο του ανθρώπινου είδους². Τα *αθύρματα*³, τα παιχνίδια-αντικείμενα, κατηγορία στην οποία εντάσσονται και τα ειδώλια-παιχνίδια, κατασκευάζονταν από διάφορα υλικά, μεταξύ των οποίων ένα από τα κυριότερα ήταν ο πηλός, αυτό το τόσο εύπλαστο υλικό, που με την κατάλληλη επεξεργασία μεταμορφώνεται σε «είδωλα» ανθρώπων, ζώων και αντικειμένων.

Ήδη έχει προταθεί η ερμηνεία ορισμένων πήλινων προϊστορικών ειδωλίων ως παιχνιδιών⁴. Πόσο ανιχνεύσιμα όμως είναι τα πήλινα ειδώλια-παιχνίδια στο αρχαιολογικό πλαίσιο; Τα κριτήρια για την ταύτισή τους είναι πολλαπλά -το κατάλληλο μέγεθος για το χειρισμό τους από παιδικά χέρια, οι αναφορές των αρχαίων πηγών, τα παραδείγματα από την



Εικ. 1. Γυναίκα που υφαίνει ενώ ένα κορίτσι παίζει, Αττικό μελανόμορφο πλακίδιο, περίπου 560 π.Χ., Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. 2525 (Πηγή: Foley 2003, 119 εικ. 7).

1. Hughes 1999, 43-57.
2. Power 2000.
3. Από το ρήμα *άθύρω* - παίζω, διασκεδάζω.
4. Treuil 2010, 60-61.



α.



β.



γ.

Εικ. 2. Πλαταγές σε μορφή:
α. βρέφους σε λίκνο (ΜΘ 3255),
ρωμαϊκή περίοδος
β. περιστέριου (ΜΘ 19274),
1^{ος}-2^{ος} αι. μ.Χ.
γ. μήλου (ΜΘ 3536α),
τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.

αγγειογραφία (εικ. 1) και τις επιτύμβιες στήλες- ωστόσο η νεότερη έρευνα έχει αναδείξει ως κυριότερο τα ανασκαφικά συμφραζόμενα εντός των οποίων ανακαλύπτονται: σε οικίες, ιερά και τάφους.

Τα κατεχοχόν πήλινα ειδώλια-παιχνίδια περιλαμβάνουν τις πλαταγές (*crepitaculum*), πήλινες κουδουνίστρες που χρησιμοποιούσαν οι γονείς και οι τροφοί για τα βρέφη και τα νήπια. Οι πλαταγές εμπεριέχουν στο εσωτερικό τους χαλικάκια ή μικρούς σβώλους πηλού για την παραγωγή ήχου. Η απόδοση μορφής ανθρώπου, ζώου ή καρπού (εικ. 2) –πέρα της οπτικής έλξης– προσθέτει αποτροπαϊκό χαρακτήρα στην πλαταγή. Συνηθισμένα είναι τα παραδείγματα με τη μορφή μικρού χοίρου, ζώου που συνδέεται με θρησκευτικές τελετές γονιμότητας⁵.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, τα παιχνίδια «θα πρέπει να στρέφουν την προσοχή και την επιθυμία των παιδιών προς τον σκοπό που θα υπηρετήσουν στην ενήλικη ζωή τους»⁶. Πήλινα παιχνίδια μίμησης θεωρούνται, τα ζωόμορφα αμαξίδια, οι πλαγγόνες, τα μικροσκοπικά μοιώματα οικιακών σκευών, επίπλων και ζώων.

Οι διάφορες μορφές ζώων, κυρίως αλόγων, με ρόδες, που σε ορισμένες περιπτώσεις φέρουν και ιππέα στη ράχη τους, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή παιχνίδια, καθώς οι μικροί ιδιοκτήτες τους μπορούσαν να τα σύρουν. Ο τύπος είναι γνωστός από τα τέλη της εποχής του χαλκού, ωστόσο εξαφανίζεται στα τέλη της γεωμετρικής εποχής⁷. Μια νέα παραγωγή ξεκινά τον 4^ο αι. π.Χ. κυρίως στη νότια Ιταλία. Αρχικά τα ζώα με τροχούς θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν κατεχοχόν παιχνίδι για τα αγόρια, ωστόσο η νεότερη έρευνα έχει να επιδείξει και αντίστοιχες παραστάσεις -σε αγγεία όπως οι χόες αλλά και σε επιτύμβιες στήλες- όπου τα σύρουν κορίτσια⁸, ενώ έχουν βρεθεί ως κτερίσματα σε τάφους παιδιών και των δύο φύλων⁹. Τα πήλινα άλογα με ρόδες έγιναν ιδιαίτερα δημοφιλή κατά τη ρωμαϊκή περίοδο.

Ιδιαίτερη αλλά και «αινιγματική» κατηγορία αποτελούν τα πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών που αναφέρονται στα αρχαία κείμενα ως *νύμφαι* ή *κόραι* και αναγνωρίζονται ως «κούκλες».

Ο τύπος της γυμνής γυναικείας μορφής με αρθρωτά μέλη¹⁰, γνωστός και ως *νευρόσπαστο*, εμφανίζεται στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. αλλά προέρχεται από έναν παλιότερο τύπο με πόλο και κοντό χιτώνα τον οποίο παρήγαγαν αρχικά κορινθιακά και βοιωτικά και στη συνέχεια και αττικά εργαστήρια. Ο τύπος της γυμνής γυναικείας μορφής με περίτεχνη ή απλή κόμμωση και σε ορισμένες περιπτώσεις κρόταλα στα χέρια γνώρισε με διάφορες παραλλαγές μεγάλη διάδοση τον 4^ο αι. π.Χ. στον ευρύτερο ελληνικό κόσμο και στις αποικίες. Ορισμένες φέρουν στην άκρη της κεφαλής τους οπή ανάρτησης. Ο τύπος αυτός σπάνια εντοπίζεται σε κατοικίες, υπερτερεί σημαντικά στα ιερά και σε μικρότερο αριθμό σε τάφους νεαρών κοριτσιών.

Στα ελληνιστικά χρόνια και σε όλη τη ρωμαϊκή περίοδο είναι δημοφιλής ο τύπος της γυμνής καθιστής γυναικείας μορφής συχνά με κινητά ή χωρίς καθόλου χέρια και τα πόδια ενωμένα μπροστά. Στη Μακεδονία αυτός ο εικονογραφικός τύπος, που συχνά αναφέρεται ως *πλαγγόνα* ή *ιερόδουλος*, είναι ιδιαίτερα δημοφιλής σε ταφές και σε ιερά¹¹, ενώ όλα τα δημοσιευμένα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη προέρχονται από τάφους. Παρά την κυριαρχία των γυναικείων μορφών, υπάρχουν και παραδείγματα αντρών και παιδιών, κυρίως από τη ρωμαϊκή εποχή¹².

5. Dasen 2011, 54 όπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Βλ. στον παρόντα κατάλογο τα ειδώλια με αρ. κατ. 602, 610-611.

6. Πλάτων, *Νόμοι* I, 643β-δ.

7. Dasen 2012 14-16 όπου ερμηνευτικές προσεγγίσεις του τύπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Βλ. αρ. κατ. 527, 598-599.

8. Paraikonon 2008, 688-689.

9. Dasen 2011, 55.

10. Για την εξέλιξη του τύπου βλ., Paraikonon 2008, 698 όπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Για ερμηνευτικές προσεγγίσεις του τύπου: στο ίδιο, 698-702. Βλ. αρ. κατ. 546, 549.

11. Huysecom-Haxhi, Paraikonon & Papadopoulos 2012 όπου αναλυτική βιβλιογραφία για τον τύπο και για την ερμηνεία του. Βλ. αρ. κατ. 211-218.

12. Βλ. αρ. κατ. 528.

Η νεότερη έρευνα, -ιδιαίτερα στα Άβδηρα και τη Θάσο¹³-, αναδεικνύει ως πρωτεύοντα τον ρόλο των ειδωλίων αυτών ως αναθημάτων στα ιερά της Άρτεμης, της Αφροδίτης, της Δήμητρας και Κόρης και των Νυμφών, συνδέοντάς τα με διαβατήριες τελετές των διαφόρων ηλικιακών σταδίων ανάπτυξης των κοριτσιών. Παράλληλα, η εναπόθεσή τους σε τάφους κοριτσιών θεωρείται ότι συμβολίζει τελετουργίες μύησης στον μελλοντικό τους ρόλο ως νυμφών, συζύγων και μητέρων, ο οποίος έμεινε απραγματοποίητος από την πρόωρη κοπή του νήματος της ζωής.

Ωστόσο, δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς από τη «βιογραφία» τους η χρήση τους ως παιχνιδιών μίμησης με στόχο την εξοικείωση των νεαρών κοριτσιών με τη σεξουαλική ωρίμανση του σώματός τους και την προσδοκώμενη κοινωνική τους ένταξη¹⁴.

Εξίσου «εν δυνάμει παιχνίδια» είναι δυνατό να χαρακτηρισθούν τα ειδώλια ζώων που εντοπίζονται τόσο σε οικίες όσο και σε ιερά και σε ταφές. Οι κοροπλάθοι στα εργαστήρια κατασκευάζουν «εἰδῶλα βραχέα ἐκ πηλοῦ πάντων ζώων, οἷς ἐξαπατᾶσθαι τὰ παιδάρια εἴωθεν»¹⁵. Ως κτερίσματα τάφων, μπορούν να ταυτισθούν με παιχνίδια των νεκρών παιδιών, χωρίς όμως να αποσυσχετίζεται η παρουσία του ζώου και από τη λατρεία των χθόνιων θεοτήτων, καθώς και ότι οι οικείοι επέλεγαν προσωπικά αντικείμενα τα οποία σχετίζονταν και με την κοινωνική ταυτότητα του νεκρού παιδιού και όχι απαραίτητα με κριτήριο τις προσωπικές του προτιμήσεις¹⁶. Το ίδιο ισχύει και για κατηγορίες όπως τα μικρογραφικά οικιακά σκεύη ή τα σύνεργα καλλωπισμού.

Ξεχωριστή κατηγορία «εν δυνάμει παιχνιδιών» αποτελούν τα ειδώλια που παριστάνουν σκηνές της παιδικής ζωής¹⁷. Παιδιά ή μικροί Ερωτιδέες μιμούνται στιγμιότυπα της καθημερινής ζωής στο σπίτι, το σχολείο και το παιχνίδι, κυρίως με κατοικίδια ζώα. Τον 2^ο και 1^ο αι. π.Χ. αυξάνονται τα πήλινα ειδώλια παιδικών μορφών και Ερωτιδέων με ζώα¹⁸. Τα παιχνίδια του εφεδρισμού (εικ. 3) και των αστραγάλων, επίσης, απεικονίζονται συχνά στα πήλινα ειδώλια και ιδιαίτερα στην ελληνιστική εποχή είναι τα νεαρά κορίτσια που τα παίζουν¹⁹.

Όλες οι παραπάνω τυπολογικές κατηγορίες πήλινων ειδωλίων χαρακτηρίζονται από πολυσημία και είναι έμπλεες σιωπηρών μηνυμάτων για την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική θέση, τις δοξασίες και τις λατρείες των νεαρών κατόχων τους. Είναι δύσκολο να αμφισβητήσει κανείς την έλξη που ασκούσαν στα παιδιά και τους νέους οπουδήποτε κι αν βρίσκονταν τοποθετημένα, καθώς θα προκαλούσαν την ανάγκη τους για παιχνίδια ρόλων και μίμησης²⁰. Τα παιδιά και οι νέοι μέσω της αγωγής και των τελετών ενηλικίωσης προετοιμάζονταν για να εγκαταλείψουν το στάδιο της νεότητας, με όλα τα γνωρίσματα που τη χαρακτήριζαν, για να περάσουν στο στάδιο του ενηλίκου, με όλα τα καθήκοντα που αυτό συνεπαγόταν²¹. Τα παιχνίδια τους, τα αναθήματά τους στα ιερά, τα κτερίσματα που τα συνοδεύουν, φέρουν τη σφραγίδα του κόσμου των ενηλίκων, με απώτερο στόχο την άσκηση των παιδιών και των νέων προς την οριστική τους ένταξη στο κοινωνικό σύνολο.



Εικ. 3. Σύμπλεγμα δύο γυναικείων μορφών στο παιχνίδι του εφεδρισμού (ΜΘ 12359α). Νέα Ποτίδαια Χαλκιδικής. Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

13. Βλ. ό.π. (σημ. 10) όπου αναλυτική βιβλιογραφία.

14. Μία σειρά πλαγγόνων από τη Μύρινα φέρουν ένα μικρό συρτάρι στην κοιλιά μέσα στο οποίο υπάρχει ένα βρέφος. Dasen 2010, εικ. 9, 28-29.

15. Σουϊδ./Su & BEKKER, τόμος I, λ. κ 619 (κοροπλάθοι).

16. Huysecom-Haxhi 2013, 24.

17. Higgins 1986, 84-92. Burr Thompson 1963, 137, 138.

18. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 61.

19. Neils & Oakley 2003, βλ. για τον εφεδρισμό 275, για τους αστραγάλους 277.

20. Harris 1998, 61-62.

21. Γεωργούδη 1986, 225.



Βασκάνιο από την Ευρωπό Κιλκίς,
αρ. κατ. 106.

ΠΗΛΙΝΑ ΒΑΣΚΑΝΙΑ

ΕΥΡΥΔΙΚΗ ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ

Τα κεραμικά εργαστήρια των ιστορικών χρόνων μπορούσαν να κατασκευάζουν μια μεγάλη ποικιλία προϊόντων: αγγεία μικρά και μεγάλα, διακοσμημένα και μη, αρχιτεκτονικά ανάγλυφα, κεραμίδες, πλιθιά, αγνύθες, ειδώλια, αγαλμάτια, και διάφορα άλλα αντικείμενα¹. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ειδική κατηγορία πήλινων ειδωλίων, τα οποία δεν αποτελούσαν προϊόντα παραγωγής αλλά τοποθετούνταν στους κεραμικούς κλιβάνους για ειδικό σκοπό, και συγκεκριμένα για να διασφαλίσουν την επιτυχία της όπτησης, που ήταν το πιο επικίνδυνο στάδιο στη διαδικασία της κεραμικής παραγωγής. Τα ειδώλια αυτά ανήκουν στην ευρύτερη ομάδα των αρχαίων βασκανίων, στα οποία θα αναφερθούμε με συντομία στη συνέχεια.

Η όπτηση σε ένα ξυλόκαυστο καμίνι ήταν μια πολύωρη και κουραστική διαδικασία, που απαιτούσε μεγάλη εμπειρία και προσοχή, έτσι ώστε να μην πάει χαμένος ο κόπος εβδομάδων, ίσως και μηνών. Όπως έγραψε ένας νεότερος κεραμίστας: «Με την πυράκτωση όλα



Εικ. 1. Τεχνίτης τροφοδοτεί έναν κεραμικό κλιβανο, στη θόλο του οποίου έχει αναρτηθεί ένα μεγάλο ανάγλυφο γενειοφόρο προσωπίο (Ηφαιστος;). Λεπτομέρεια από πολυπρόσωπη απεικόνιση εργαστηρίου κεραμικής στον ώμο αττικής μελανόμορφης υδρίας της Ομάδας του Λεάγρου, 520-510 π.Χ. Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen, αρ. 1717. *BAPD* 302031 (από: Χατζηδημητρίου 2005, πίν. 10, K39).

1. Γενικά για την ποικιλία των προϊόντων παραγωγής βλ. ενδεικτικά: Merker 2006, 17-84. Για κλιβάνους που περιείχαν αγγεία και ειδώλια ή και κεραμίδες βλ. λ.χ.: Hasaki 2002, 337 αρ. 26, 339, αρ. 30, 354 αρ. 73, 357 αρ. 83, 359-360 αρ. 91.

τίθενται σε κίνηση, αρχίζουν να λυγίζουν και να κάμπτονται, ενώ η φωτιά ουρλιάζει απειλητικά. Τα παχιά καμπύλα τοιχώματα ραγίζουν, οι άσπρες φλόγες λογχίζουν τα πάντα τριγύρω... Η καύση μέσα σ' ένα μεγάλο καμίνι μοιάζει σχεδόν με μάχη, όπου ο καθένας πρέπει να υπερασπιστεί τον εαυτό του απέναντι σ' έναν παντοδύναμο εχθρό»².

Μερικές φορές οι αρχαίοι έδιναν χαρακτηριστικά ονόματα στους 'κακούς δαίμονες' των κλιβάνων («καμίνων δηλητήρας»): ήταν ο *Σύντριψ* και ο *Σμάραγος* που σπάζουν και ραγίζουν τα κεραμικά, ο *Σαβάκτης* που ρίχνει τα στοιβαγμένα στον κλίβανο σκεύη, και άλλοι³. Βεβαίως η κακοτυχία δεν απειλούσε μόνο τους κεραμείς: μια σπάνια απεικόνιση δύο 'δαιμόνων' που απειλούν τη δουλειά των γλυπτών αναγνωρίζεται (με επιφύλαξη) σε ένα graffiti που βρέθηκε στο εργαστήριο του Φειδία στην Ολυμπία⁴. Αναμφιβόλως όμως οι κίνδυνοι ήταν μεγαλύτεροι σε εργαστηριακούς χώρους που περιελάμβαναν χρήση φωτιάς, όπως ήταν και τα εργαστήρια μεταλλουργίας, τα καμίνια των οποίων έπρεπε να φτάσουν σε ακόμη ψηλότερες θερμοκρασίες από εκείνες των κεραμικών καμίνων. Αρωγοί στην προσπάθεια εκδίωξης της κακοδαιμονίας και της προστασίας της παραγωγής των εργαστηριακών καμινιών ήταν συνήθως οι ευνοϊκοί θεοί, οι *εφοροι πυρός*, όπως ο Ήφαιστος, η Αθηνά Εργάνη και άλλοι, που τιθάσευαν τη φωτιά και προστάτευαν τον κόπο των χειρωνακτών⁵.

Επιπλέον όμως, όπως μας πληροφορούν τα αρχαία κείμενα, η εικονογραφία και τα ευρήματα, σε διάφορα σημεία των αρχαίων εργαστηρίων, και ιδίως επάνω και μέσα στους κλιβάνους, τοποθετούνταν τα *βασκάνια*. Για τη μορφή και τη χρήση τους σώζονται δύο όψιμες (2^{ος} αι. μ.Χ.) αλλά κατατοπιστικές περιγραφές: α) Φρύνιχος Αράβιος, *Σοφιστική προπαρασκευή*

Εικ. 2. Πήλινα γραπτά πλακίδια, προτομές, ζεύγος κεράτων και κλαδιά, κρεμασμένα δίπλα σε μεταλλουργικό κλίβανο. Ορισμένα από αυτά μπορεί να είναι προϊόντα ή δείγματα του εργαστηρίου, τα υπόλοιπα όμως ερμηνεύονται ως αντικείμενα με ευνοϊκό ή αποτροπαϊκό συμβολισμό. Λεπτομέρεια από αττική ερυθρόμορφη κύλικα του Ζωγράφου του Χυτηρίου με πολυπρόσωπη απεικόνιση εργαστηρίου μεταλλοτεχνίας και στις δύο όψεις (επώνυμο αγγείο), 490-480 π.Χ. Βερολίνο, Staatliche Museen, αρ. 2294. *BAPD* 204340 (από: Χατζηδημητρίου 2005, πίν. 26, Χ12).



2. Scheibler 1992, 133 (παράθεση και μετάφραση αποσπάσματος από: B. Leach, *A Potter's Book* 1940). Γενικά για τους κινδύνους της όπτησης βλ.: Scheibler 1992, 122-133 (με βιβλιογραφία). Hasaki 2002, *passim*. Papadopoulos 2003, 191-200. Χατζηδημητρίου 2005, 41, σημ. 75. Bentz, Geominy & Müller 2010, 92-103 [B. Geissler].
3. Τα ονόματα των δαιμόνων του καμινιού αναφέρονται στο αγνώστου συγγραφέως ποίημα *Κάμινος* που διασώζεται στον ψευδο-Ηροδότειο *Βίο Όμηρου* 32, και χρονολογείται πιθανόν στον 2^ο αι. μ.Χ.: βλ. αναλυτικότερα Hasaki 2002, 57-59.
4. Papadopoulos 2003, 192, εικ. 3.1 (με βιβλιογραφία).
5. *Σχόλια* Αριστοφάνη, *Όρνιθες* 436: σύμφωνα τον Σχολιαστή πήλινες απεικονίσεις του Ηφαιστού ήταν αναρτημένες και στις εστίες των σπιτιών. Για τους θεούς προστάτες της φωτιάς και των εργαστηρίων βλ. ενδεικτικά: Κορρές 1971. Papadopoulos 2003, 197-200. Χατζηδημητρίου 2005, 68-70. Bentz, Geominy & Müller 2010, 116-118 [M. Bentz]. Πολύ σημαντικός είναι ο μικρός χώρος λατρείας που βρέθηκε μέσα στο μεγάλο κεραμικό εργαστήριο του 6^{ου}-5^{ου} αι. π.Χ., το οποίο ανασκάπτεται τα τελευταία χρόνια στον Σελινούντα: Bentz κ.ά. 2013, 80-81.

(53.6 de Borries 1911 [I.30 Bekker 1814]): «Βασκάνιον ὃ οἱ ἀμαθεῖς προβασκάνιον ἔστι δέ τι ἀνθρωποειδές κατασκευάσμα, βραχὺ παρηλλαγμένον τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν, ὃ πρὸ τῶν εργαστηρίων οἱ χειρώνακτες κρεμαννύουσι τοῦ μὴ βασκαίνεσθαι αὐτῶν τὴν ἐργασίαν», β) Πολυδεύκης, *Ὀνομαστικόν*, VII.108: «Πρὸ δὲ τῶν καμίνων τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοῖά τινα καταρτᾶν ἢ ἐπιπλάττειν ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῆ ἑκαλεῖτο δὲ βασκάνια, ὡς καὶ Ἀριστοφάνης λέγει ἄλλην εἶ τις πρίατο δεόμενος βασκάνιον ἐπικάμινον ἀνδρὸς χαλκῶς⁶».

Ὡς *βασκάνια* ἔχουν ερμηνευθεῖ ἀπὸ τὴν ἐρευνα⁷ ὀρισμένες μορφές ἀποτροπαϊκοῦ χαρακτήρα, οἱ ὁποῖες διακρίνονται ἐπάνω σε κεραμικούς ἢ μεταλλουργικούς κλιβάνους που ἀπεικονίζονται σε ἀρχαῖκά κορινθιακά μελανόμορφα πήλινα πλακίδια καὶ σε ἀττικά μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα: δύο κουκουβάγιες, μὴ ἰθυφαλλική μορφή (Σατύρου;), μίᾳ γενειοφόρος προτομή (Ἡφαίστος; Διόνυσος;), ἓνας Σάτυρος, ἴσως ὀρισμένα γραπτὰ πινακίδια καὶ ἄλλες προτομές (εἰκ. 1-2).

Πολύ σημαντικά εἶναι τὰ λιγοστά πήλινα *βασκάνια* που ἔχουν βρεθεῖ σε ἀνασκαφές κεραμικῶν κλιβάνων στὴν κεντρικὴ Μακεδονία καὶ ἀπηχοῦν τὸν «ἀνθρωποειδῆ» καὶ «γελοῖο» χαρακτήρα τῶν ἀνάλογων μορφῶν που ἀναφέρουν οἱ γραπτές πηγές: ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ δύο χειροποίητες δὺςμορφες προτομές, ἀρ. κατ. 106-107, που βρέθηκαν μέσα στὸ στρώμα καταστροφῆς τῆς εἰσόδου τροφοδοσίας (praefurnium, «μπάτος») ἐνὸς υστερορωμαϊκοῦ κλιβάνου στὴν Ευρωπὸ τοῦ Κιλκίς καὶ μίᾳ, ἐπίσης χειροποίητη, δὺςμορφη ολόσωμη ἀνδρική μορφή, ἀρ. κατ. 105, που βρέθηκε σε υστερορωμαϊκὸ κλιβάνο στὴ Λητὴ Θεσσαλονίκης (3^{ος} - 4^{ος} αἰ. μ.Χ.)⁸.

Οἱ δυσκολίες τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας, ὁ φόβος γιὰ τὴν κακοδαίμονία καὶ τὸ «κακό μάτι» καὶ, ἴσως πᾶν ἀπὸ ὅλα, ἡ δυσκολία τῆς ἀναμέτρησης με τὴ φωτιά δὲν χαρακτηρίζουν μόνον τὴν ἀρχαιότητα. Σε παραδοσιακά καμίνια τῶν νεότερων χρόνων βλέπουμε πολὺ συχνὰ χριστιανικούς σταυρούς ζωγραφισμένους πᾶν ὡς τὰ τοιχώματα ἢ ἀναρτημένους κοντὰ στὴν εἰσόδο⁹. Ἐναν τέτοιο σταυρὸ σχεδίασε με τὸ δάχτυλό του ἐπάνω στὸν υγρὸ ἀκόμη πηλὸ ἐνὸς πειραματικοῦ κλιβάνου κεραμικῆς, που κατασκευάσαμε τὸ 2010 στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης, ὁ παλαιὸς παραδοσιακὸς κεραμίστας Σίμος Βαρδαξής, με καταγωγή ἀπὸ τὴν Κιουτάχεια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας¹⁰. Καὶ κατόπιν, μαζί με τοὺς νεότερους συναδέλφους τοῦ κεραμίστα, ἐπλασαν καὶ τοποθέτησαν μικρὰ πήλινα *βασκάνια* ἐπάνω στὸν μπάτο τοῦ καμινού, ὅπως ἔκαναν καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὁμότεχοί τους: ἓνα πέταλο γιὰ γούρι καὶ μερικὰ δὺςμορφα ἀνθρώπινα ὁμοιώματα καὶ μάσκες (εἰκ. 3).



Εἰκ. 3. Σύγχρονα πήλινα *βασκάνια* ἐπάνω στὴν εἰσόδο τροφοδοσίας ἐνὸς πειραματικοῦ κεραμικοῦ κλιβάνου (Ἀρχεῖο ΑΜΘ).

6. Ἡ τελευταία πρόταση προέρχεται ἀπὸ χαμένο ἔργο τοῦ Ἀριστοφάνη (ἀπ. 607 Kassel-Austin [592 Kock], Kassel & Austin 1984, III.2, 323) καὶ ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον διότι μας πληροφορεῖ ὅτι καὶ οἱ χαλκουργοὶ κατασκεύαζαν καὶ πωλοῦσαν *βασκάνια* (προφανῶς μεταλλικά), πιθανότατα γιὰ ἀνάρτηση σε διάφορες ἐστίες πυρός. Ἡ σωστὴ μετάφραση εἶναι: «Ἐκτός ἀν χρειάζοτανε κανεῖς καὶ ἀγόραζε ἀπὸ κάποιον χαλκουργὸ φυλαχτὸ που μπαίνει πᾶν ὡς τὸ καμίνι», καὶ ὄχι ὅτι τὸ *βασκάνιον* ἦταν "in the form of a bronze statue of a man" ὅπως ἀναφέρει ἡ Hasaki 2002, 60. Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ μετάφραση καὶ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν συνάδελφο I. Κωσταντάκο.
7. Ἐνδεικτικά: Harrison 1991, 188-191. Scheibler 1992, 122. Hasaki 2002, 48-49, 60-61. Χατζηδημητρίου 2005, 41-42, 68-70 καὶ ἀρ. K15, K20, K39, X12, X19. Στὸ ἴδιο πλαίσιο θα πρέπει πιθανόν νὰ ἐρμηνευθοῦν καὶ οἱ ἀνάγλυφες μάσκες Σατύρων(;) ἢ Κυκλώπων(;) που διακοσμοῦν πήλινες φορητές ἐστίες πυρός τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Βλ. ἐνδεικτικά: Harrison 1991, 188-190, εἰκ. 27-30. Şahin 2001. Πρβλ. καὶ <http://uredb.reading.ac.uk/cgi-bin/ure/uredb.cgi?rec=71.6.1>.
8. Ευρωπός: Βάλλα 1990-1995, 112-113, εἰκ. 4. Σαββοπούλου & Βάλλα 1992, 435, εἰκ. 5. Λητὴ: Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 164, εἰκ. 14. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ὄχι ἀποκλειστικά πήλινα, που ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ὡς *βασκάνια* ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ ἓνα ἀνάγλυφο που βρέθηκε δίπλα στὴν εἰσόδο τροφοδοσίας ἐνὸς ἐλληνιστικοῦ κλιβάνου στο Μεταπόντιο καὶ εἰκονίζει ὑπερμεγέθη φαλλό (Hasaki 2002, 60, σημ. 70) καὶ ἓνα πήλινο δὺςμορφο εἰδῶλιο που βρέθηκε σε χῶρο μικροῦ ἱεροῦ δίπλα σε κεραμικὸ κλιβάνο στὸν Σελινούντα: Bentz κ.ά. 2013, 80-81 (εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν M. Bentz γιὰ τὴν πληροφορία).
9. Γιὰ ὀρισμένα ἐθνοαρχαιολογικά παράλληλα ἀποτροπαϊκῶν συμβόλων καὶ τελετουργιῶν σε καμίνια ἐντὸς καὶ ἐκτός τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου βλ. (με βιβλιογραφία): Hasaki 2002, 60, σημ. 70. Papadopoulos 2003, 196-197. Σημαντικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία (1960) γιὰ τὸν «Ἀράπη», ἓνα μαῦρο πήλινο ὁμοίωμα ἀνδρικοῦ κεφαλοῦ, με βαθουλωμένα μάτια καὶ προεξέχουσα μύτη («σαν Σιληνοῦ»), που ἦταν στερεωμένο στὸν μπάτο ἐνὸς κεραμικοῦ κλιβάνου στὸς Κόμπους τῆς Κορώνης, ἐπειδὴ «Ἐτσι πρέπει», ὅπως εἶπε ὁ κεραμίστας ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐρευνητές: Hampe & Winter 1962, 54 (γιὰ τὴν παραπομπὴ εὐχαριστῶ τὸν Ν. Λιάρο).
10. Κεφαλίδου, Γαβριλάκη & Λιάρος 2011.



Αποσπασματικά σωζόμενη ταινία από
φύλλο κασιτέρου σε πήλινο ειδώλιο,
αρ. κατ. 188.

Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΗΛΙΝΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ

Τα πήλινα ειδώλια συνιστούν μία κατηγορία αρχαιολογικών ευρημάτων με μεγάλο ενδιαφέρον για την επιστήμη της συντήρησης αρχαιοτήτων κι έργων τέχνης, γιατί εμφανίζουν χαρακτηριστικά ζητήματα επεμβατικής συντήρησης που απορρέουν κυρίως από την τεχνολογία κατασκευής τους. Ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάζονταν είναι γνωστός: τα πρώτα προϊστορικά ειδώλια ήτανε μάζες πηλού που μορφοποιούνταν ελεύθερα με το χέρι σε συμπαγή τρισδιάστατα αντικείμενα, τα οποία ψήνονταν ή παρέμεναν άψητα. Κατά την αρχαϊκή εποχή εισάγεται η χρήση της μήτρας για την κατασκευή τους, τεχνική που θα επικρατήσει μέχρι την όψιμη αρχαιότητα. Έτσι, με εμπύση φρέσκου πηλού σε πήλινο ή γύψινο αρχέτυπο (μήτρα), παράγονταν κομμάτια που χρησιμοποιούνταν για να κατασκευαστούν συμπαγή ή κοίλα ειδώλια. Στη δεύτερη περίπτωση, δύο αλλά και περισσότερα κομμάτια ενώνονταν μεταξύ τους με υγρό πηλό, συγκροτώντας την τελική μορφή του ειδώλιου. Στο τέλος, το διαμορφωμένο ειδώλιο ψηνόταν, ώστε να αυξηθεί η μηχανική αντοχή του. Η επιφάνεια του ειδώλιου καλυπτόταν ολόκληρη ή επιλεκτικά στη μπροστινή του πλευρά με στρώση λευκού επιχρίσματος, πριν, αλλά και μετά το ψήσιμο. Τέλος, διάφορα χρώματα ολοκλήρωναν τη διακόσμηση, είτε επίθετα στο λευκό υπόστρωμα¹, είτε ζωγραφισμένα απευθείας πάνω στον πηλό, χωρίς υπόστρωμα². Αυτή η ιδιαίτερη τεχνολογία κατασκευής διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι συντηρητές



Εικ. 1. Αποκολλήσεις τμημάτων λόγω της δράσης των διαλυτών αλάτων σε ειδώλιο καθιστού Παπποσιληνού.

1. Uhlenbrock 1990β.
2. Στεφανίδου-Τιβεριού 1982.

αρχαιοτήτων στην προσπάθειά τους να ισορροπήσουν την ευθύνη για την αποκατάσταση, συντήρηση και διαφύλαξη των ειδωλίων, αλλά και την ανάγκη για τη δημιουργία εκθέσεων που θα είναι ελκυστικές στο κοινό.

Εικ. 2. Κατάλοιπα βιολογικών σχηματισμών, αρ. κατ. 366.

Εικ. 3. Τριχοειδείς ρηγματώσεις της διακόσμησης λόγω διαφορετικού βαθμού συστολής / διαστολής με τον πηλό, αρ. κατ. 493.



Εικ. 4. Μικρορηγματώση και απομάκρυνση διακόσμησης αλλά και δομικού υλικού σε στρώσεις, αρ. κατ. 663, 342.



Εικ. 5. Μεγάλη ρωγμή στο σώμα του ειδωλίου από ταχεία μεταβολή της θερμοκρασίας μετά την όπτηση, αρ. κατ. 506.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΠΕΜΒΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΠΗΛΙΝΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Η μακροχρόνια παραμονή στο ανασκαφικό περιβάλλον ταφής και οι γενικότερες ταφονομικές συνθήκες επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο φθείρονται και κατά συνέπεια διατηρούνται τα ειδώλια στο χρόνο. Οι φθορές που εμφανίζονται στα ειδώλια που παρουσιάζονται στην έκθεση, συνοψίζονται στις εξής κατηγορίες: δομικές (ρήξη και απώλεια υλικού, θραύση, ρωγμές, τμήματα που συκρατούνται χαλαρά), επιφανειακές (αποξέσεις, χαράξεις, αποκολλήσεις, αποσπάσεις και ασυνέχεια λευκού επιχρίσματος και χρωμάτων, βιολογικές αποθέσεις / λεκέδες και κατάλοιπα βιολογικών σχηματισμών), φυσικοχημικές (δράση διαλυτών αλάτων, αποθέσεις αδιάλυτων συμπτηγμάτων, άψητος πηλός) και επικαθήσεις (χώματα και υπολείμματα ταφικού περιβάλλοντος). Τέλος, υπάρχει και μία κατηγορία φθορών που προέρχεται από μετα-ανασκαφικές δραστηριότητες, όπως προηγούμενες εργασίες επεμβατικής συντήρησης (πολυκαιρισμένα συγκολλητικά μέσα και υλικά συμπλήρωσης αλλά και ρήξη αυτών, εκτεταμένος χρωματισμός των συμπληρώσεων που απλώνεται στο σώμα του ειδωλίου και τέλος, απώλεια δομικού υλικού και διακόσμησης από επιφανειακό μηχανικό και χημικό καθαρισμό).

Επιχρίσματα και χρώματα

Η πιο κοινή φθορά που παρατηρείται στα ειδώλια, αφορά στον βαθμό διατήρησης του λευκού υποστρώματος και των επίθετων χρωμάτων. Η απώλεια και αποσπασματική διατήρηση της διακόσμησης οφείλεται κυρίως στη δράση των αδιάλυτων και διαλυτών αλάτων και σε λιγότερο βαθμό στη φυσική αλληλεπίδραση των αντικειμένων με το περιβάλλον ταφής τους (βίαιη απόθεση, επαφή με συστατικά χώματος)³⁴. Τα πιο συνηθισμένα αδιάλυτα άλατα είναι τα ανθρακικά και συγκεκριμένα το ανθρακικό ασβέστιο (Ασβεστίτης: CaCO_3). Σχηματίζονται πάνω από τη διακοσμημένη επιφάνεια ως σκληρές επικαθήσεις με εξαιρετική πρόσφυση, εγκλωβίζοντας πολλές φορές φερό υλικό από το περιβάλλον ταφής (κυρίως κόκκους άμμου). Από τα διαλυτά άλατα, πιο συχνά σχηματίζονται τα χλωριούχα (Cl) και τα νιτρικά (NO_2). Η υγρασία του εδάφους μεταφέρει τα διαλυτά άλατα στους πόρους του κεραμικού σώματος των ειδωλίων. Οι μεταβολές και διακυμάνσεις της υγρασίας στο χώμα (ξηρό-υγρό), έχουν ως αποτέλεσμα την κρυστάλλωση και εναπόθεση αυτών των αλάτων στη διεπιφάνεια κεραμικού σώματος και διακόσμησης. Οι φρέσκοι κρύσταλλοι δημιουργούν και ασκούν μηχανικές τάσεις στο επίχρισμα, το οποίο έχοντας χάσει την ελαστικότητά του λόγω των σκληρών και άκαμπτων επικαθήσεων αδιάλυτων αλάτων, καταρρέει και

3. Cronyn 1990.

4. Buys & Oakley 1993.

απομακρύνεται (εικ. 1). Τέλος, βιολογικές αποθέσεις και κατάλοιπα βιολογικών σχηματισμών πάνω στα επιχρίσματα, αφήνουν ίχνη και στίγματα που αλλοιώνουν την αυθεντική εμφάνιση της διακόσμησης (εικ. 2).

Σώμα των ειδωλίων

Η πλειονότητα των ειδωλίων εμφανίζει δομικές, επιφανειακές, φυσικοχημικές φθορές, αλλά και επικαθήσεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι ενδογενείς παράγοντες φθοράς που επιδρούν στην κατάσταση διατήρησης των ειδωλίων και έχουν επίσης να κάνουν με την τεχνολογία κατασκευής και συγκεκριμένα με την πρώτη ύλη-πηλό και το ψήσιμό του. Έτσι, παρατηρούνται κατασκευαστικές ατέλειες που οφείλονται σε ανεπαρκή ή κακή όπτηση, τριχοειδείς ρηγματώσεις της διακόσμησης, μεγάλες ρωγμές στο σώμα, διαστρωμάτωση της μάζας του πηλού και απομάκρυνση δομικού υλικού σε στρώσεις και τέλος εύθρυπτη μάζα πηλού με διαφορετικές αποχρώσεις (εικ. 3-6).

Προηγούμενες επεμβάσεις συντήρησης

Πολλά ειδώλια έχουν υποστεί φθορά που οφείλεται σε προηγούμενες εργασίες επεμβατικής συντήρησης και αποκατάστασης. Παρατηρούνται αποξέσεις, χαράξεις και απώλεια υλικού και επιχρίσματος, ως αποτέλεσμα παρατεταμένου και ανεξέλεγκτου επιφανειακού καθαρισμού με μηχανικά και χημικά μέσα. Η απομάκρυνση των αδιάλυτων αλάτων με χημικά μέσα είναι μία έντονα διαβρωτική μέθοδος, που αποτελούσε κοινή πρακτική επεμβατικής συντήρησης για πολλά χρόνια. Τα χημικά αντιδραστήρια (οξέα) που χρησιμοποιούνται για την απομάκρυνση των αδιάλυτων συμπυγμάτων, διαλύουν επίσης και δομικά συστατικά του κεραμικού σώματος των ειδωλίων, αδυνατίζοντας τη δομή τους και καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο εύθρυπτη την επιφάνεια τους⁵ (εικ. 7). Οι φυσαλίδες που δημιουργούνται κατά τη διαλυτική δράση των οξέων, ασκούν μηχανικές τάσεις και παρασύρουν ολόκληρα τμήματα της διακόσμησης.

Επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις, οι βαφές που χρησιμοποιήθηκαν για το χρωματισμό των συμπληρώσεων εκτείνονται πέρα και γύρω από τα συμπληρωμένα τμήματα, χρωματίζοντας και αλλοιώνοντας την αυθεντική διακόσμηση και επιφάνεια (εικ. 8). Τέλος, συγκολλητικά μέσα και υλικά συμπλήρωσης που χρησιμοποιήθηκαν κατά το παρελθόν, έχουν διαβρωθεί και αποδυναμωθεί με την πάροδο του χρόνου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να αλλοιώνεται το χρώμα τους και να αφήνουν αντιαισθητικά ίχνη και λεκέδες στην επιφάνεια των ειδωλίων αλλά και να χάνουν τις συγκολλητικές τους ικανότητες, γεγονός που οδηγεί στην ρήξη και θραύση των συγκολλημένων τμημάτων. Σε πολλά ειδώλια της έκθεσης έχει χρησιμοποιηθεί ως συγκολλητικό μέσο η ρητίνη «γομαλάκα» (Shellac). Η συγκεκριμένη ρητίνη λεκιάζει τις ακμές των συγκολλήσεων και όταν πολυκαιρίζεται, αποκτά σκούρο καστανό χρώμα. Επίσης σκληραίνει και γι' αυτό απομακρύνεται πολύ δύσκολα με χρήση χημικών αντιδραστηρίων, αφήνοντας όμως λεκέδες που εισχωρούν βαθύτερα στο σώμα των ειδωλίων⁶ (εικ. 9).

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΕΠΕΜΒΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

Οι εργασίες επεμβατικής συντήρησης των ειδωλίων αποσκοπούν στο να επαναφέρουν τα αντικείμενα στη βέλτιστη γνωστή πρότερη κατάσταση τους, η οποία αντιπροσωπεύει τα αισθητικά και ιστορικά χαρακτηριστικά τους τη στιγμή της κατασκευής, αλλά και κατά τη διάρκεια της χρήσης τους. Οι εργασίες συντήρησης εστιάζουν στις φυσικοχημικές αλλαγές που έχουν υποστεί τα ειδώλια στο πέρασμα του χρόνου, αλλά και στο τελικό οπτικό αποτέλεσμα που τα καθιστά αναγνωρίσιμα στο κοινό ενός μουσείου, μέσα σε ένα πλαίσιο που περιλαμβάνει τον τρόπο έκθεσης και στήριξης τους, τον φωτισμό και τις συνθήκες θέασης τους⁷. Τέλος, οι εργασίες συντήρησης των ειδωλίων είναι κατά κύριο λόγο αναστρέψιμες



Εικ. 6. Χρωματική διαφορά στο σώμα του πηλού που οφείλεται στην όπτηση, αρ. κατ. 16.



Εικ. 7. Απώλεια της διακόσμησης και απομείωση της επιφάνειας λόγω καθαρισμού με χημικά μέσα, αρ. κατ. 615.

5. Hodges 1987.

6. Dooijes 2007.

7. Appelbaum 2007.

διαδικασίες, που σημαίνει ότι τα αντικείμενα μπορεί να επανέλθουν σε μία κατάσταση με ανάλογες επιλογές επεμβατικής συντήρησης⁸. Για τους σκοπούς της έκθεσης, οι εργασίες επεμβατικής συντήρησης περιέλαβαν τον καθαρισμό και την αισθητική αποκατάσταση των ειδωλίων.

Εικ. 8. Χρωματισμός της αυθεντικής επιφάνειας και διακόσμησης σε παλαιότερη αισθητική αποκατάσταση των συμπληρώσεων, αρ. κατ. 495.

Εικ. 9. Παλαιά συγκόλληση με γομαλάκκα, αρ. κατ. 459.



Καθαρισμός

Ο καθαρισμός αφορά στην απομάκρυνση υλικού από τα ειδώλια, το οποίο έχει εναποτεθεί στην επιφάνεια τους είτε αυθόρμητα (ηλεκτροχημικές δράσεις, δημιουργία αλάτων, χρώμα), είτε ηθελημένα (προηγούμενες επεμβάσεις συντήρησης). Είναι μία αναντίστροφη διαδικασία, δηλαδή ό,τι απομακρύνεται δεν μπορεί να αντικατασταθεί με τον ίδιο τρόπο (ίδιο υλικό, ίδια δομή, ίδια τοπογραφία). Έτσι, αποτελεί εργασία επεμβατικής συντήρησης κατά την οποία πρέπει να διασφαλίζεται ότι το υλικό που απομακρύνεται δεν είναι αυθεντικό (δηλ. δεν αποτελεί μέρος του ειδωλίου) και επίσης δεν μεταφέρει πληροφορία η οποία είναι σημαντική για την αποτίμηση της ιστορικής αξίας των ειδωλίων.

Για τον καθαρισμό των ειδωλίων επιλέχθηκε ο καθαρισμός με μηχανικά μέσα. Το βασικό πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι με τα μηχανικά μέσα ελέγχεται πιο εύκολα και με μεγαλύτερη ακρίβεια η απομάκρυνση υλικού από την επιφάνεια των ειδωλίων σε σύγκριση με τα χημικά αντιδραστήρια που χρησιμοποιούνται για να διαλύσουν σκληρές επικαθήσεις. Έτσι, με τον μηχανικό καθαρισμό αποφεύγεται ο κίνδυνος να διεισδύσει στη διακόσμηση και το σώμα των ειδωλίων το υλικό που απομακρύνεται, προκαλώντας επιπλέον διάβρωση. Επίσης, περιορίζεται σημαντικά η περαιτέρω φθορά και απώλεια υπολειμμάτων σπάνιας επιφανειακής διακόσμησης, όπως στην περίπτωση του αποσπασματικά σωζόμενου λεπτού φύλλου κασσιτέρου⁹ που είχε χρησιμοποιηθεί σε αρκετά ειδώλια για να τονίσει κοσμήματα και διακοσμητικά στοιχεία της ένδυσης¹⁰ (βλ. εικόνα σελ. 170).

Τα ειδώλια καθαρίστηκαν με εργαλεία χειρός και με παρατήρηση σε στερεομικροσκόπιο, ώστε να διασφαλιστεί ο καλύτερος έλεγχος του υλικού που απομακρύνεται. Πρώτα απομακρύνθηκαν χαλαρές αποθέσεις και επικαθήσεις με πινέλα ποικίλης σκληρότητας (μαλακά και σκληρά) και λεπτές ξύλινες γλυφίδες. Στη συνέχεια, οι σκληρές επικαθήσεις (αδιάλυτα άλατα) απομακρύνθηκαν με χειρουργικό νυστέρι με λάμες από ανοξείδωτο ατσάλι, μέταλλινες βελόνες επίσης κατασκευασμένες από ανοξείδωτο ατσάλι και τέλος μικροσπάτουλες και οδοντιατρικά ξέστρα. Επίσης, απομακρύνθηκαν και προηγούμενες επεμβάσεις συντήρησης που αλλοιώνουν την εμφάνιση των ειδωλίων (βαφές που χρησιμοποιήθηκαν στον χρωματισμό συμπληρώσεων). Η απομάκρυνση των επιφανειακών επικαθήσεων ήταν μερική ή ολική, ανάλογα με την κατάσταση διατήρησης της επίθετης διακόσμησης αλλά και

8. Appelbaum 1987.

9. Ο κασσίτερος (Sn) ταυτίστηκε στο εργαστήριο αρχαιομετρίας του ΑΜΘ με τη χρήση της μη καταστρεπτικής αναλυτικής μεθόδου της Φασματομετρίας Φθορισμού Ακτίνων Χ.

10. Asderaki-Tzoumerkioti & Doulgeri-Intzesiloglou 2010.

τον βαθμό πρόσφυσής τους στην επιφάνεια των ειδωλίων (εικ. 10). Τέλος, παλαιότερες επεμβάσεις στερέωσης, με πολυμερή που έχουν χάσει τη διαφάνειά τους και αλλοιώνουν την οπτική εμφάνιση των ειδωλίων, απομακρύνθηκαν όπου αυτό ήταν εφικτό με τη χρήση πτητικών διαλυτών (ακετόνης), ώστε να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος διείσδυσης των διαλυμένων πολυμερών στη διακόσμηση και το σώμα των ειδωλίων.

Αισθητική αποκατάσταση

Οι εργασίες αισθητικής αποκατάστασης των ειδωλίων αποσκοπούν στο να βελτιώσουν τα αισθητικά χαρακτηριστικά των αντικειμένων, ώστε αυτά να είναι αναγνωρίσιμα. Αποτελούν εργασίες επεμβατικής συντήρησης κατά τις οποίες όλες οι αλλαγές στην εμφάνιση των ειδωλίων είναι εμφανώς διακριτές και δεν ξεγελούν το θεατή, είναι αντιστρεπτές (απομακρύνονται εύκολα χωρίς να υπάρχει κίνδυνος νέας φθοράς στο αντικείμενο) και τέλος, δεν αλλοιώνουν τα φυσικά χαρακτηριστικά των αντικειμένων, εκτός και αν συντρέχουν σοβαροί λόγοι (δομική αστάθεια)¹¹.

Στα ειδώλια της έκθεσης επιχειρήθηκε πλήρωση των απολεσθέντων τμημάτων για την ενίσχυση της δομικής σταθερότητας τους αλλά και για τη βελτίωση των αισθητικών χαρακτηριστικών τους. Ως πληρωτικό υλικό χρησιμοποιήθηκε κυρίως οδοντιατρική γύψος αντί της γύψου καλλιτεχνίας, γιατί τα φυσικά χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες αυτού του υλικού (το ιξώδες, ο χρόνος πήξης, η σκληρότητα, η υφή, η δυνατότητα λεπτομερούς κατεργασίας με ευκολία και η καλή απορρόφηση επίθετων χρωμάτων και βαφών), συνδυάζονται και εφαρμόζονται καλύτερα στα αντικείμενα μικροτεχνίας, όπως είναι τα ειδώλια¹². Επικουρικά, και για τους ίδιους λόγους, χρησιμοποιήθηκε ακρυλικός στόκος για την πλήρωση μικρορωγμών και μικροαπωλειών, όπου αυτό κρίθηκε απαραίτητο¹³.

Τέλος, οι συμπληρωμένες περιοχές αποκαταστάθηκαν χρωματικά ώστε να εναρμονιστούν αισθητικά με τις περιβάλλουσες περιοχές του κεραμικού σώματος και της διακόσμησης (εικ. 11). Χρησιμοποιήθηκαν ακρυλικά χρώματα με κριτήριο επιλογής την ανθεκτικότητα τους στη φωτο-οξειδωση (αποχρωματισμό κατά τη διάρκεια της έκθεσης και αποθήκευσης), αλλά και τη δυνατότητα να συνδυάζονται επιτυχημένα με την υφή και την εμφάνιση της αυθεντικής επιφάνειας του κεραμικού σώματος και της διακόσμησης¹⁴.

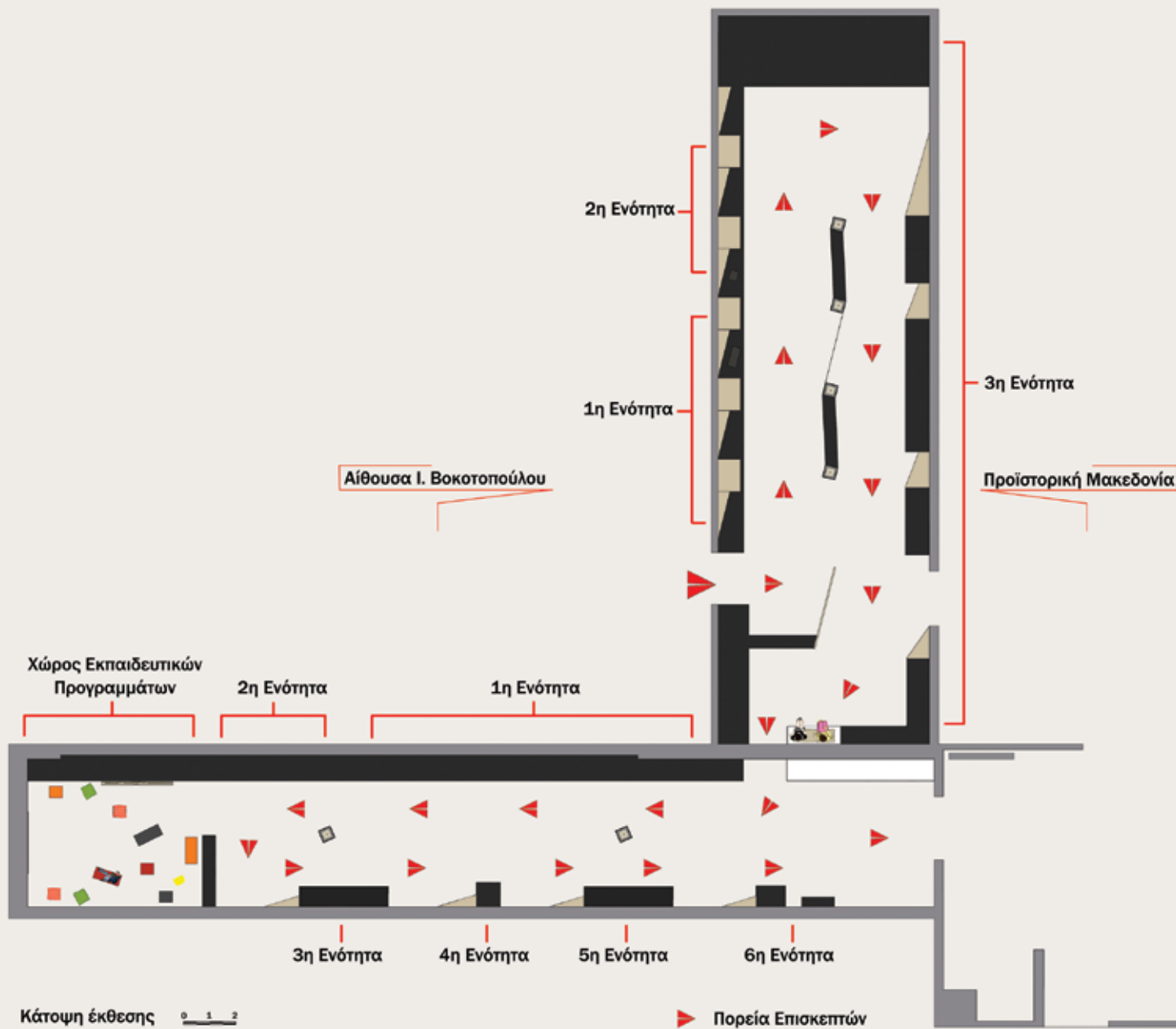


Εικ. 10. Ειδώλια, πριν και μετά τον επιλεκτικό μηχανικό καθαρισμό, αρ. κατ. 282 και 470.



Εικ. 11. Αισθητική αποκατάσταση ειδωλίου, αρ. κατ. 305.

11. UKIC 1999. ICOM 2006.
12. Chase & Zycherman 1981.
13. Craft & Solz 1998.
14. Tennent 1983.



Εικ. 1. Σχέδιο κάτοψης της έκθεσης.

Ο ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΕΚΜΕΣ

Η έκθεση με τίτλο «Ειδώλιο, ένας μικρόκοσμος από πηλό» που παρουσιάζεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, αναπτύσσεται σε δύο αίθουσες¹, που βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με τη μόνιμη έκθεση για την προϊστορική Μακεδονία και την αίθουσα πολλαπλών χρήσεων «Ι. Βοκοτοπούλου» (εικ. 1-2).

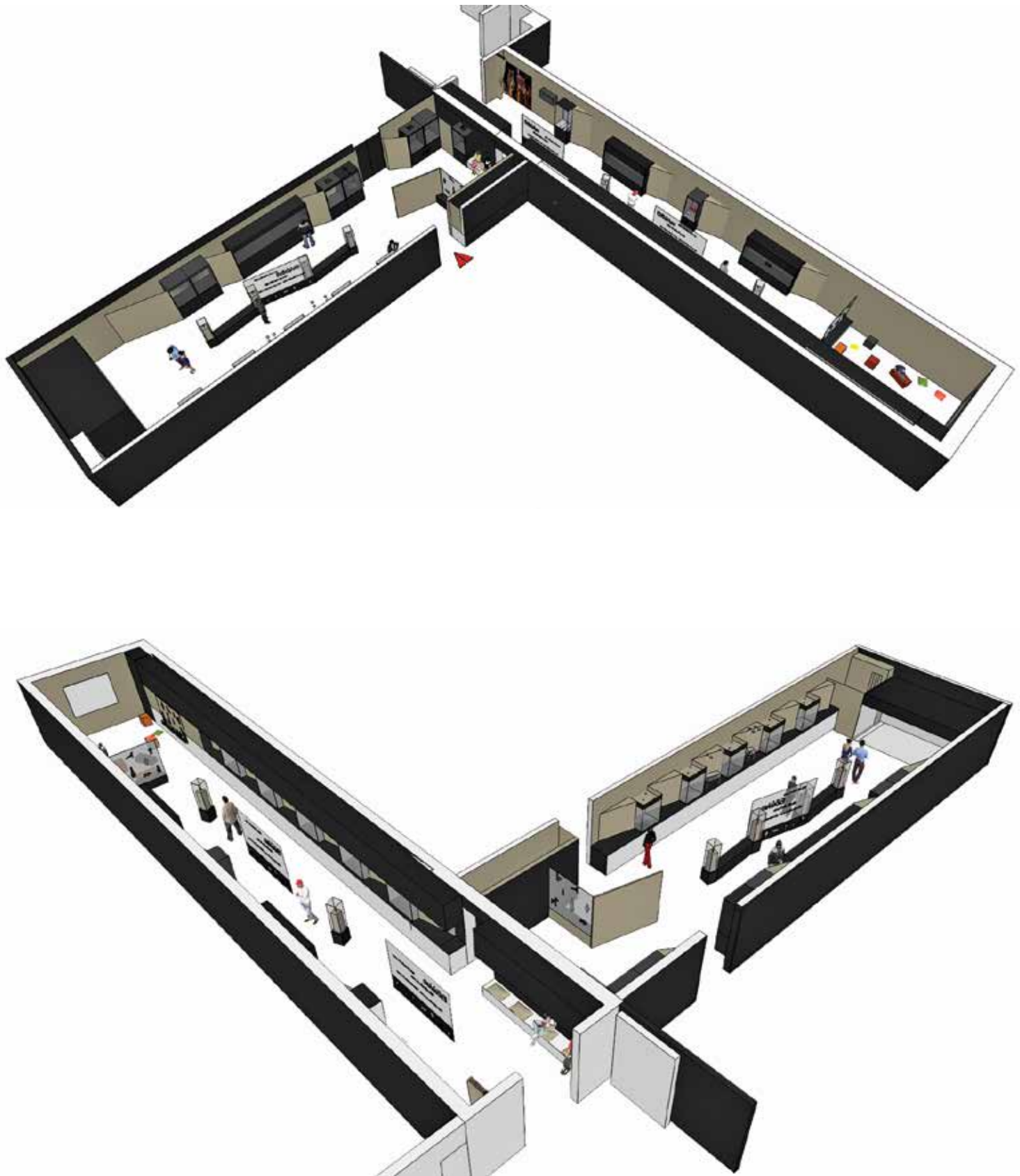
Οι δύο αίθουσες είναι κάθετες μεταξύ τους σε σχήμα Γ και επικοινωνούν με άνοιγμα θύρας. Η πρώτη είναι μεγαλύτερη, με διαστάσεις 20,44 x 6,60 μ. και ενιαίο ύψος οροφής, ενώ η δεύτερη με διαστάσεις 27,97 x 3,70 μ., χαρακτηρίζεται από το μεγάλο μήκος σε σχέση με το πλάτος της. Το ύψος της οροφής δεν είναι ενιαίο σε όλο το μήκος του χώρου, με τη χαμηλότερη στάθμη της να καλύπτει το κεντρικό του τμήμα. Διαμήκη δομικά στοιχεία πλάτους 0,80 μ. και ύψους 0,90 μ. από το δάπεδο επενδυμένα με λευκό μάρμαρο, καλύπτουν τη μια μακριά πλευρά της κάθε αίθουσας. Ο φωτισμός είναι αποκλειστικά τεχνητός, καθώς και οι δύο αίθουσες βρίσκονται κάτω από το επίπεδο της κεντρικής εισόδου και σε γειτνίαση με άλλες εσωτερικές αίθουσες χωρίς ανοίγματα για την είσοδο φυσικού φωτισμού.

Σύμφωνα με το μουσειολογικό σκεπτικό, η αφήγηση της έκθεσης ακολουθεί δύο κύριους άξονες: α) τον χρονολογικό & τοπογραφικό, για την παρουσίαση ειδωλίων από τη νεολιθική έως και τη ρωμαϊκή εποχή που προέρχονται από τη δυτική Μακεδονία έως και τη Θράκη και β) τον θεματικό, για την παρουσίαση αντικειμένων με βάση τις ερμηνείες και τα σημειώματά τους. Ο κάθε άξονας διαιρείται σε επιμέρους ενότητες. Στην πρώτη αίθουσα αναπτύσσεται ο πρώτος θεματικός άξονας με τρεις ενότητες και στην επόμενη αίθουσα ο δεύτερος με έξι. Πρόκειται για μία έκθεση που προσεγγίζει πολύπλευρα το θέμα των χρήσεων και της ερμηνείας των πήλινων ειδωλίων στην αρχαιότητα, αντικειμένων που κατά βάση χαρακτηρίζονται από τις μικρές τους διαστάσεις.

Η πορεία του επισκέπτη στην πρώτη αίθουσα γίνεται από αριστερά προς τα δεξιά από την πρώτη έως και την τρίτη ενότητα. Οι δύο πρώτες ενότητες, στις οποίες παρουσιάζονται οι τεχνικές κατασκευής των ειδωλίων και η ειδωλοπλαστική της προϊστορίας αναπτύσσονται σε προθήκες που δημιουργούνται και εδράζονται στο διάμηκες δομικό στοιχείο, κατά μήκος του μεγάλου άξονα της αίθουσας². Πριν από κάθε ενότητα ή υποενότητα, δημιουργείται κατάλληλη επιφάνεια διαστάσεων 1,50 x 1,20 μ., τοποθετημένη υπό γωνία 15 μοιρών ως προς τον τοίχο που παραλαμβάνει το αντίστοιχο πληροφοριακό-εποπτικό υλικό. Οι πέντε πρώτες προθήκες που φιλοξενούν τις δύο ενότητες εναλλάσσονται με επιφάνειες εποπτικού υλικού. Η τρίτη ενότητα με θέμα την κοροπλαστική από τα αρχαϊκά έως και τα ρωμαϊκά χρόνια, που είναι και η μεγαλύτερη σε αριθμό αντικειμένων σε σχέση με τις δύο

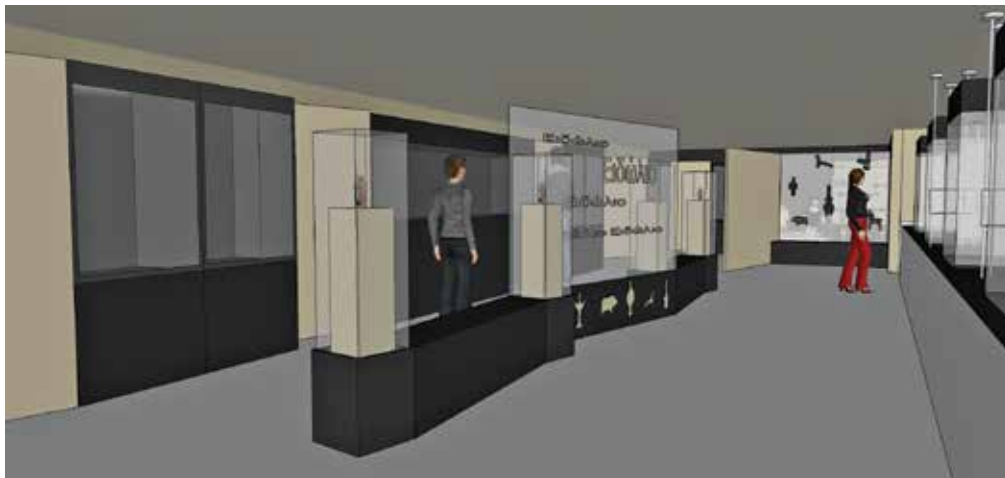
1. Αίθουσες περιοδικών εκθέσεων Α και Β.

2. Για την επιλογή ή τον σχεδιασμό των κατάλληλων προθηκών, έγινε προσομοίωση σε τρισδιάστατο σχεδιαστικό μοντέλο. Σύμφωνα με τις διαστάσεις του κάθε εκθέματος, έγινε για το κάθε ένα από αυτά κυβισμός και δοκιμές χωροθέτησής του στις προθήκες σε τρισδιάστατη απεικόνιση. Η μέθοδος αυτή καθόρισε τη διάταξη των προθηκών στις αίθουσες αλλά και τον τρόπο παρουσίασης σε αυτές. Η διαδικασία αυτή ήταν ιδιαίτερα χρονοβόρα και δε θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί χωρίς την πολύτιμη συνεργασία της Ελπίδας Μαυροβίτου, εργοδηγού - σχεδιάστριας του Α.Μ.Θ.



Εικ. 2. Τρισδιάστατη απεικόνιση των δύο αιθουσών.

προηγούμενες, παρουσιάζεται στις επόμενες εννέα προθήκες. Μεταξύ των προθηκών, σε αντιστοιχία με την απέναντι πλευρά, δημιουργούνται λοξές επιφάνειες για το εποπτικό υλικό. Κεντρικά, κατά μήκος του μεγάλου άξονα της αίθουσας, αντιπροσωπευτικά εκθέματα τοποθετούνται σε ειδικές προθήκες, προσανατολισμένες σε παραλληλία με τις λοξές επιφάνειες του εποπτικού υλικού. Οι δύο από αυτές στο μέσον ενώνονται με επιφάνεια διάφανου πολυμερούς υλικού (PET) που φέρει εποπτικό υλικό. Οι κεντρικές προθήκες, σε συνδυασμό με τη διάφανη επιφάνεια και δύο χαμηλούς πάγκους που τις ενώνουν και λειτουργούν ως καθιστικά, δημιουργούν έναν νοητό άξονα - όριο στο μέσο της αίθουσας για να ορίσουν την πορεία του επισκέπτη.



Εικ. 3. Τρισδιάστατη άποψη του εσωτερικού της πρώτης αίθουσας.



Εικ. 4. Τρισδιάστατη άποψη του εσωτερικού της δεύτερης αίθουσας. Χώρος εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Με την ίδια λογική είναι σχεδιασμένη και η δεύτερη αίθουσα, όπου παρουσιάζονται θεματικές που σχετίζονται με τη χρήση και την ερμηνεία των ειδωλίων, του δεύτερου θεματικού άξονα της έκθεσης. Κατά τη μετάβασή του ο επισκέπτης στον δεύτερο χώρο και κάθετα στην πορεία του, συναντά διάφανη επιφάνεια με εποπτικό υλικό αναρτημένη από την οροφή, που εξυπηρετεί τη σήμανση της αφηγηματικής συνέχειας της έκθεσης. Όπως και στην προηγούμενη αίθουσα έτσι κι εδώ, υπάρχει διάμηκες δομικό στοιχείο κατά μήκος του μεγάλου άξονά της που τροποποιείται κατάλληλα και δημιουργούνται προθήκες για την κάθε ενότητα. Πριν από κάθε προθήκη υπάρχουν κι εδώ λοξές επιφάνειες για το πληροφοριακό και εποπτικό υλικό. Στην απέναντι πλευρά τοποθετούνται προθήκες σε απόσταση 2,50 μ.

μεταξύ τους με ενδιάμεσες επιφάνειες για το εποπτικό υλικό. Κεντρικά, κατά το μεγάλο άξονα της αίθουσας, διατάσσονται και εδώ δύο προθήκες με εκθέματα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την κατά μήκος νοητή διαίρεση του χώρου και τον ορισμό της πορείας του επισκέπτη. Ο χώρος της δεύτερης αίθουσας χρησιμοποιείται κατά τα 2/3 του ως εκθεσιακός. Το υπόλοιπο 1/3 είναι ειδικά διαμορφωμένο για τη φιλοξενία εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για παιδιά, ενώ στο βάθος ο τοίχος της στενής πλευράς του χρησιμοποιείται για προβολή σχετικής με την έκθεση ταινίας. Στο τέλος της αφήγησης της έκθεσης, δίπλα στην ενότητα για το αρχαίο θέατρο, δημιουργείται ένα «σκηνικό θεάτρου» με προβολή οπτικοακουστικού υλικού από παραστάσεις αρχαίου θεάτρου, με αντίστοιχο διαμορφωμένο χώρο καθιστικών στην απέναντι πλευρά.

Επειδή πρόκειται για μια έκθεση με μεγάλο αριθμό εκθεμάτων (περίπου 700 αντικείμενα) με μικρές διαστάσεις, βασική σχεδιαστική αρχή της μουσειογραφικής μελέτης είναι η απλότητα στο σχεδιασμό, με καθαρές γραμμές, φόρμες και διαφάνεια, όπου μπορεί αυτή να χρησιμοποιηθεί. Στόχος είναι η ανάδειξη των αντικειμένων μέσα από το σχεδιασμό χωρίς να υπάρχει «φλυαρία», στους όγκους, τα υλικά, τους χρωματισμούς και τον φωτισμό. Όσον αφορά στο χρωματισμό υπάρχει σημειολογία στην επιλογή των χρωμάτων των αιθουσών και των κατασκευών. Επιλέχθηκε μια απόχρωση του μπεζ-καφέ που παραπέμπει στο χρώμα του άψητου πηλού, στο χρώμα του νωπού χώματος που αποτελεί την πρώτη ύλη των πήλινων ειδωλίων, σε συνδυασμό με μια απόχρωση του γκριζου³. Ο φωτισμός⁴ στις αίθουσες είναι τεχνητός, με λαμπτήρες χαμηλής κατανάλωσης τύπου LED «ζεστής απόχρωσης», εστιασμένος στην ανάδειξη των εκθεμάτων.

3. Το γκρι που επιλέχθηκε ως φόντο στο εσωτερικό των προθηκών είναι χρώμα στο οποίο κάνουν έντονη αντίθεση τα ειδώλια και προβάλλονται ιδιαίτερα σε όλες τους τις αποχρώσεις.

4. Στόχος του φωτισμού ήταν η ανάδειξη με τον καλύτερο δυνατό τρόπο της πλαστικότητας των ειδωλίων. Για τον λόγο αυτό έγιναν προσπάθειες φωτισμού με διάφορους τύπους λαμπτήρων υψηλής και χαμηλής έντασης, καθώς και τροποποίηση του φωτισμού των υφιστάμενων μεταλλικών προθηκών, αντικαθιστώντας τις φωτιστικές πηγές τους (λαμπτήρες φθορισμού), με σποτ και λαμπτήρες LED θερμής απόχρωσης. Οι ηλεκτρολογικές εγκαταστάσεις και οι τροποποιήσεις έγιναν από τον ηλεκτρολόγο του Α.Μ.Θ. Τρύφωνα Αβραμικά.



ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

1. «Η ΘΕΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ», ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΕΙΔΩΛΙΟ**Αρχαιότερη νεολιθική (6500-5800 π.Χ.)**

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

NN 2858

Νέα Νικομήδεια Ημαθίας

Πηλός καστανός

Ύψ. 18 εκ. Πλ. 7 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.

Το ειδώλιο στέκεται μετωπικά. Χαρακτηρίζεται από έντονη στεατοπυγική απόδοση με τους γλουτούς και τους μηρούς τονισμένους υπερβολικά σε σύγκριση με τον επίπεδο κορμό και τη λεπτή μέση. Ο λαιμός είναι ψηλός και εύσαρκος. Στο πρόσωπο ανυπαρξία πηγουνιού και στοιχειώδης υποδήλωση των χαρακτηριστικών, με μάτια εγγάρακτα και πλαστικά αποδοσμένη προεξέχουσα μύτη. Τα χέρια, ατροφικά, έρχονται λυγισμένα μπροστά με τις άκρες χείρες τοποθετημένες πάνω από το στήθος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Rodden & Rodden 1964, 604-607, αρ. 2180, εικ. 1,8. Rodden 1965, 88, αρ. 4. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 117, αρ. 2. Παπαθανασόπουλος 1996, 293, αρ. 188, όπου η προγενέστερη βιβλιογραφία. Nicolau κ.ά. 2000, 146, αρ. 21 [Α. Κουκουνού]. Για παράλληλα, με επιμέρους διαφοροποιήσεις στη στάση και την απόδοση της κεφαλής και του κάτω τμήματος του σώματος, βλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2000, 640, εικ. 31. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2009α, 119, εικ. 22 και αρ. κατ. 72 στον παρόντα τόμο. Το ειδώλιο αυτό βρέθηκε μαζί με άλλα στην εσωτερική γωνία κεντρικού κτίσματος του οικισμού που έχει ερμηνευτεί ως «ιερό».



Γιώργος Παπαζαφειρίου

2. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ**Αρχαιότερη νεολιθική**

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

7638 (ΕΡΔ 00/250)

Ποντοκόμη, θέση Βρύση, τομή Π, τετρ. 89. Το σύνολο των 121 ανδρικών και γυναικείων ειδωλίων με ένταξη στην αρχαιότερη νεολιθική αποτελεί σημαντικότερο εύρημα του προϊστορικού τομέα. Ορισμένα ειδώλια είναι όμοια με τύπους ειδωλίων της Θεσσαλίας, για πρώτη φορά εντοπίζονται εκτός θεσσαλικού χώρου και κάποια συμπληρώνουν τους τύπους αυτούς.

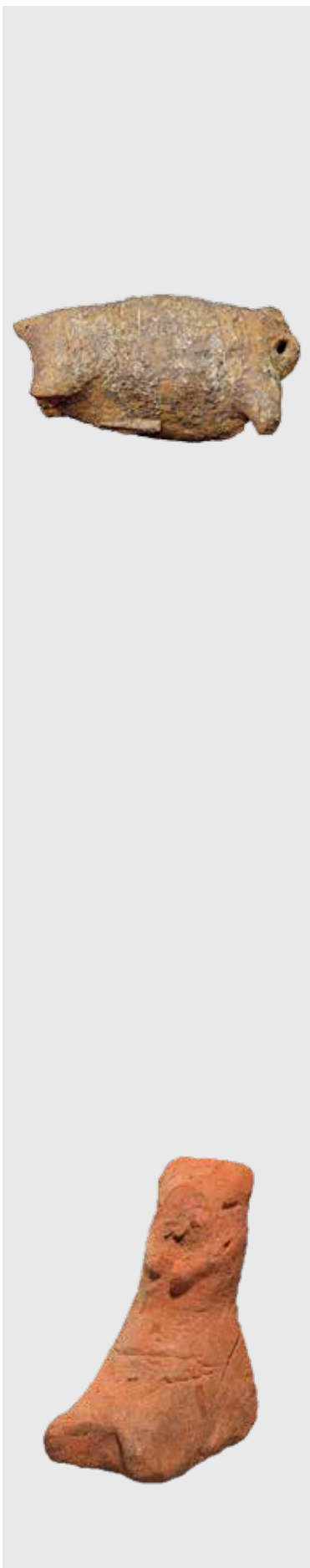
Πηλός κοκκινωπός

Ύψ. 7,6 εκ. Πλ. 3,9 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο το κεφάλι και τα άκρα πόδια, ενώ από το δεξί πόδι λείπουν δύο μικρά τμήματα.

Η μορφή είναι καθισμένη στο έδαφος με τα πόδια λυγισμένα στα γόνατα και γυρισμένα προς το δεξί της πλάι. Η επιφάνεια είναι λεία από την επιμελημένη στίλβωση, οι όγκοι αποδίδονται καθαροί με ανατομικές λεπτομέρειες που το καθιστούν περίοπτο έργο γλυπτικής. Το κεφάλι στηρίζεται πάνω σε κανονικό χοντρό λαιμό, η μύτη είναι τριγωνική, πτηνόμορφη αλλά όχι υπερβολικά διογκωμένη, τα μάτια είναι πλάγια τοποθετημένα ως πλαστικά μαστίδια σε σχήμα σπαριού και καλύπτονται από τα μαλλιά, τα οποία φέρουν χωρίστρα στη μέση του κεφαλιού και φθάνουν στο πίσω μέρος ως τον λαιμό. Το αριστερό χέρι κάμπτεται στο κάτω μέρος της κοιλιάς και ακουμπά στον μηρό και το δεξί ακολουθεί την κίνηση του σώματος και ακουμπά κατά μήκος του δεξιού μηρού. Τα δάχτυλα δηλώνονται με χάραξη, η κοιλιά είναι ελαφρά διογκωμένη και ο ομφαλός διαμορφωμένος με συμπίεση. Πλαστικότητα διακρίνουμε και στη διαμόρφωση του πίσω μέρους της πλάτης και των ώμων, στα νύα οι όγκοι ακολουθούν την κίνηση ενός καθισμένου ατόμου και παρόλο που το κάτω μέρος της έδρας είναι επίπεδο, δηλώνονται τα μέλη του σώματος. Η απόλυτα φυσιοκρατική διάθεση του νεολιθικού ειδωλοπλάστη δηλώνεται με την χαρακτηριστική απόδοση των μαστών, αφού το ένα είναι κάπως μεγαλύτερο από το άλλο, όπως συμβαίνει και στην πραγματικότητα.





ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεΐα σε Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2000, 628-630, εικ. εξωφύλλου και εικ. 32 με το όμοιου τύπου ΕΡΔ 270, βλ. ΑΔ 55, 2000, Χρονικά Β2, 798-799, εικ. 62 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009α, 117-120, εικ. 21 το πρώτο. ΑΔ 56, 2001, Χρονικά Β3, 380-382 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014α, 244, εικ. 4. Hansen 2007, εικ. 96.3.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη

3. ΕΙΔΩΛΙΟ ΒΟΟΕΙΔΟΥΣ

Αρχαιότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΜΡΠ 104

Μαυροπηγή, θέση Φυλλοτσαΐρι, τομή 175, τετρ. ΧΙΙ. Στη θέση ανασκάφηκε μικρή εγκατάσταση της αρχαιότερης νεολιθικής, έκτασης 5 στρεμμάτων περίπου, στην οποία οι τρεις φάσεις εντάσσονται από το 6600 έως το 5900 π.Χ. Στον πυρήνα του οικισμού αναπτύσσεται οίκημα, υπόγειο αρχικά, ημιυπόγειο στη δεύτερη και ισόγειο στην τρίτη φάση, οπότε και διευρύνεται φθάνοντας από 25 σε 100 τ.μ. και βόρεια και ανατολικά επτά ορθογώνιες οικίες. Οι ταφές ανέρχονται σε 18 και τα μικροαντικείμενα πάνω από 2.000, μεταξύ των οποίων 132 ειδώλια, και τα απολεπισμένα εργαλεία στις 3.000.

Πηλός καστανοκόκκινος

Μήκ. 9,1 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Λείπουν τα πέρατα των τριών ποδιών και φέρει λίγες αποκρούσεις.

Το ειδώλιο είναι συμπαγές και πλάστηκε από ένα κομμάτι πηλού, από το οποίο διαμορφώθηκε το σώμα με το κεφάλι και τα πόδια, πλην μέρους του κορμού κατά μήκος της μιας πλευράς. Το γεγονός ότι η πλευρά αυτή είναι επίπεδη σημαίνει ότι κολλούσε κομμάτι πλασμένου σώματος, αλλά δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι το ειδώλιο είχε κατασκευαστεί έτσι και φαινόταν μόνο από τη μια πλευρά. Η ράχη είναι καμπύλη, η ουρά μικρή, ενώ τα γεννητικά όργανα δηλώνουν ότι πρόκειται για αρσενικό ζώο, ταύρο ή βούβαλο. Το τρίχωμα αποδίδεται με πολλές χαράξεις στο σώμα και το κεφάλι με στρογγυλό όγκο, πάνω στο οποίο δύο βαθύνσεις παραπέμπουν στα μάτια και διαμπερής οπή στα ρουθούνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεΐα σε Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005β, 532 εικ. 23. ΑΔ 60, 2005, Χρονικά Β2, 771-782, εικ. 30 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009α, 120-125, εικ. 32. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014α, 244-245. Karamitrou-Mentessidi κ.ά. 2015, 62, εικ. 44.

Όμοια ειδώλια βρέθηκαν συνολικά τρία στην ίδια θέση, άλλα δύο εντοπίσαμε στην Ποντοκώμη, θέση Σουλουκιά ίδιες ένταξης και ένα στη Μαυροπηγή, θέση Ίσιωμα, με ένταξη στη μέση νεολιθική, βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αναγνωστοπούλου & Λόκανα 2010, 45, εικ. 8, 51, εικ. 18. ΑΔ 65, 2010, υπό έκδοση [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Karamitrou-Mentessidi, Anagnostopoulou & Lokana 2011, 40, εικ. 9, 54, εικ. 24).

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη

4. ΑΝΔΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Αρχαιότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

7638

Ξηρολίμνη, τομή ΙΙ τετρ. 7. Στη θέση ανασκάφηκε μικρή εγκατάσταση της νεολιθικής εποχής με φάση από την αρχαιότερη.

Πηλός καστανοκόκκινος

Ύψ. 6,8 εκ. Πλ. 3,7 εκ.

Έχει αποκρουστεί το πρόσωπο της μορφής.

Πρόκειται για σχηματοποιημένο ειδώλιο καθισμένης ανδρικής μορφής με κορμό πυραμιδοειδή, χωρίς ανατομικές λεπτομέρειες, με επίπεδο το κάτω μέρος της βάσης και απόληξη σε δύο άκρα στη θέση των ποδιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεΐα σε Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998, 469-475, εικ. 18. ΑΔ 53, 1998, Χρονικά Β2, 671-673, πίν. 262γ, [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009α, 112, εικ. 12. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014α, 244. Μπορεί να συγκριθεί με φαλλόσχημα ειδώλια από Σέσκλο και Πρόδρομο (πρβλ. Χουρμουζιάδης 1994, 87, εικ. 9, 157-159, πίν. 4β, τύπος Ι, ομάδα Φ «Τ.Ι.Φ.», Ορφανίδη 1998, 128, εικ. 27β).

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη



5. ΚΕΦΑΛΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Αρχαιότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΓΡΒ 254

Δήμητρα Γρεβενών, θέση Βραστερά, περισυλλογή.

Πηλός ανοιχτός καστανός

Ύψ. 3,4 εκ. Πλ. 1,5 εκ.

Σώζεται τμήμα του λαιμού με το κεφάλι και φέρει αποκρούσεις στο πρόσωπο, από το οποίο λείπουν το δεξί μάτι και τμήματα από το σαγόνι και τη μύτη.

Διακρίνεται για την πλαστική απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου και των μαλλιών. Πάνω από τον κυλινδρικό λαιμό διαμορφώνεται ωσειδές πρόσωπο με πλαστικές προσθήκες για τα λοξά σταρόσχημα μάτια, δηλαδή πλαστικά ογκίδια πηλού με εγκοπή, και μύτη μάλλον μικρή (έχει αποκρουστεί). Τα μαλλιά φέρουν χωρίστρα πάνω από το μέτωπο και κρέμονται με κάθετους ίσιους πλοκάμους καλύπτοντας τα αυτιά. Το κεφάλι ανήκει σε γυναικείο ειδώλιο κατά το παράλληλο παρόμοιων ακέραιων ειδωλίων της Ποντοκώμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία σε ΑΔ 63, 2008, Χρονικά Β2, 980, εικ. 70 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή]. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2009β, 77-78, εικ. 2. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2014α, 247, εικ. 7. Karamitrou-Mentessidi & Theodorou 2011, 174, εικ. 1.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή

6. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Αρχαιότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΓΡΒ 2510

Δήμητρα Γρεβενών, θέση Βραστερά

Πηλός καστανοκόκκινος

Ύψ. 3,6 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Σώζεται ο κορμός μέχρι το λαιμό και έως το πάνω μέρος της κοιλιάς με απόκρουση στο αριστερό χέρι.

Η αρχή του λαιμού διαμορφώνεται φαρδιά και στενή η αρχή της μέσης. Τα χέρια, χωρίς δήλωση δακτύλων, αναδιπλώνονται πάνω στο στέρνο με το δεξί ψηλότερα από το αριστερό, ενώ οι μαστοί δεν δηλώνονται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία για τη θέση βλ. ΓΡΒ 254.

Όμοιου τύπου ειδώλια, στην πλειονότητά τους όρθια, έχουμε και από άλλες θέσεις της αρχαιότερης νεολιθικής, όπως από την Ποντοκώμη, θέση Βρύση και τη Μαυροπηγή, θέση Φυλλοτσαίρι (πρβλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2005β, 532, εικ. 22) και βέβαια από τη Θεσσαλία (πρβλ. Χουρμουζιάδης 1994, 127, 134, 204 και ενδεικτικά, πίν. 23, 35, 37, 38).

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή

7. «Η ΣΚΕΠΤΟΜΕΝΗ ΤΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ», ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Αρχαιότερη νεολιθική περίοδος (6500-5800 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

A13αE356

Ανάργυροι XIIIα (ορυχείο πεδίου Αμυνταίου)

Πηλός

Ύψ. 8,7 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Λείπουν το δεξί χέρι και τα πόδια από το ύψος της λεκάνης.

Γυναικείο ειδώλιο με διογκωμένη κοιλιά και με ιδιότυπη στάση των χεριών: το δεξί καλύπτει διαγώνια τον κορμό, ενώ το αριστερό ακουμπάει τον λαιμό και το κεφάλι. Το κεφάλι και ο λαιμός εντάσσονται σε ενιαίο κωνικό σχήμα. Τα μάτια και η μύτη είναι σχηματισμένα και δηλώνονται με λοξή σταρόσχημη περιγραφή και με πεπλατυσμένη τριγωνική απόφυση, αντίστοιχα.

Η συγκεκριμένη πλαστική απόδοση επέτρεψε τον χαρακτηρισμό της μορφής ως η “σκεπτόμενη εγκυμονούσα” των Αναργύρων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πανίκος Χρυσστόμου



8. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Αρχαιότερη νεολιθική περίοδος (6500-5800 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

A13αE203

Ανάργυροι XIIIα (ορυχείο πεδίου Αμυνταίου)

Πηλός

Ύψ. 7,7 εκ. Πλ. 8,3 εκ.

Λείπουν το δεξί χέρι και το σώμα από το ύψος της κοιλιάς. Το σωζόμενο τμήμα είναι συγκολλημένο από τρία κομμάτια.

Γυναικείο ειδώλιο. Το αριστερό σωζόμενο χέρι ακουμπάει το πάνω μέρος της κοιλιάς. Το κεφάλι και ο λαιμός αποτελούν ενιαίο κωνικό σχήμα, ενώ το πρόσωπο δηλώνεται με την παρουσία των λοξών σταρόσχημων ματιών, της πεπλατυσμένης κωνικής μύτης και του στόματος ή υποχειλίου (μικρή οπή). Ανάγλυφα "κομβία" αποδίδονται στην πάνω επιφάνεια του ώμου και στα δύο χέρια, ενώ στο στήθος υπάρχει μικρός εγχάρακτος κύκλος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πανίκος Χρυσοστόμου

9. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Αρχαιότερη νεολιθική περίοδος (6500-5800 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

A13αE204

Ανάργυροι XIIIα (ορυχείο πεδίου Αμυνταίου)

Πηλός

Ύψ. 12,6 εκ. Πλ. 4,5 εκ.

Λείπει το αριστερό χέρι. Το σωζόμενο τμήμα είναι συγκολλημένο από τρία κομμάτια.

Ανθρωπόμορφο ειδώλιο. Η μορφή είναι σε όρθια στάση και αποδίδεται με έντονα αφαιρετικό τρόπο. Το κεφάλι και ο λαιμός έχουν ενιαίο ετίμηκες κυλινδρικό σχήμα, το οποίο κλίνει προς τα πίσω στην πάνω απόληξη. Στο πέρας του δηλώνεται πλαστικά κωνική κόμη ή κάλυμμα. Ο κορμός είναι ελαφρά πεπλατυσμένος και τα πόδια κυλινδρικά. Το δεξιό σωζόμενο χέρι ακουμπάει στο πάνω μέρος της κοιλιάς. Δεν περιγράφονται ανατομικά στοιχεία φύλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πανίκος Χρυσοστόμου

10. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Μέση νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

MΘ 27844

Σέρβια Κοζάνης

Καφέ - γκρι πηλός με πολύ λεπτή μίκα

Ύψ. 8 εκ. Πλ. 4,1 εκ. Πάχ. 1,5 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Αποκρουσμένο στο άκρο της δεξιάς τριγωνικής απόφυσης. Ιζήματα στην αριστερή πλευρά της οπίσθιας όψης. Αδρή επιφάνεια, ελαφρά κυρτή στην πίσω όψη.

Αποδίδεται σχηματοποιημένα το ανθρώπινο σώμα. Απουσιάζουν τα χαρακτηριστικά του προσώπου και οι ενδείξεις φύλου. Τα χέρια δηλώνονται με τριγωνικές αποφύσεις. Τα πόδια δεν δηλώνονται. Η βάση είναι αποστρωγγυλεμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Heurtley 1939, 65, εικ. 7i. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 301-302, αρ. 236 [O. Palli].

Για τα ειδώλια από τα Σέρβια: Phelps 2000.

Ουρανία Πάλλη

11. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Μέση νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

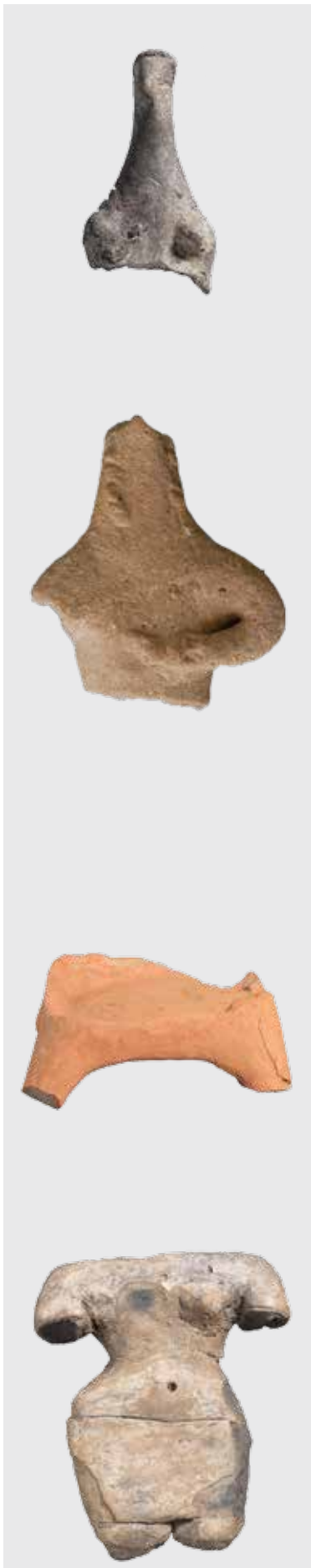
MΘ 27845

Σέρβια Κοζάνης

Σκούρος γκρι πηλός

Ύψ. 4,5 εκ. Πλ. 2,5 εκ. Πάχ. 1,6 εκ.

Σώζεται μόνο το κεφάλι και το ανώτερο τμήμα του σώματος.



Πτηνόμορφο ειδώλιο με μακρύ κυλινδρικό λαιμό. Η άνω επιφάνεια του κεφαλιού είναι επίπεδη. Πάνω από το μέτωπο με τέσσερις κάθετες εγχαράξεις και στο πίσω μέρος με οριζόντιες παράλληλες εγχαράξεις δηλώνεται πιθανόν η κόμμωση. Μεγάλη ραμφοειδής μύτη. Τα μάτια δηλώνονται με οριζόντιες εγχαράξεις. Τα χέρια αποτελούνται από δύο προβάλλουσες αποφύσεις, ενώ στον κάθε ώμο διακρίνονται από τρεις εγχάρακτες παράλληλες οριζόντιες γραμμές. Κατασκευάστηκε με την τεχνική του «εσωτερικού κενού».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Heurtley 1939, 65, εικ. 7]. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 302-303, αρ. 237 [Ο. Palli].

Για τα ειδώλια από τα Σέρβια: Phelps 2000.

Ουρανία Πάλλη

12. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ

Μέση νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης

ΑΛ 2733

Κρυόβρυση Κρανιδίων, Δήμου Σερβίων-Βελβεντού, περιοχή Αλιάκμονα, τεχνητή λίμνη Πολυφύτου
Επιφανειακό

Πηλός καστανός ανοιχτός

Ύψ. 5 εκ. Πλ. 4,3 εκ. Πάχ. 1,7 εκ.

Διατηρείται το κεφάλι, ελλιπές στο πάνω τμήμα, στο πίσω μέρος των μαλλιών και στο δεξί χέρι.

Επιφάνεια πολύ διαβρωμένη.

Άνω τμήμα κορμού και τμήμα κεφαλιού ανθρωπόμορφου, φυσιοκρατικού ειδωλίου. Παριστάνει όρθια γυναικεία μορφή. Είναι κατασκευασμένο από ένα κομμάτι πηλού, εκτός από τα μαλλιά που ήταν επίθετα, από επιμήκη μικρότερα κομμάτια. Η μορφή φέρει το αριστερό της χέρι μπροστά στο στήθος, το οποίο δεν αποδίδεται πλαστικά, ενώ φαίνεται να κρατάει κάποιο αδιάγνωστο αντικείμενο. Η θέση του ελλιπούς δεξιού χεριού δείχνει παρόμοια. Έχει μακριά μαλλιά, που σχηματίζουν τέσσερις βοστρύχους, από τους οποίους διατηρούνται οι δύο, που πλαισιώνουν το πρόσωπο, ενώ αυτοί της πίσω πλευράς υποδηλώνονται από αυλακώσεις που έγιναν στον ωμό πηλό για τη στερέωσή τους. Στο πρόσωπο δεν διατηρούνται λεπτομέρειες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την ανασκαφή στη θέση, βλ. Χονδρογιάννη-Μετόκη 1992, 39. Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009β.

Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη

13. ΤΜΗΜΑ ΚΑΘΙΣΜΑΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Μέση νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης

ΑΛ 5714

Κρυόβρυση Κρανιδίων, Δήμου Σερβίων-Βελβεντού, περιοχή Αλιάκμονα, τεχνητή λίμνη Πολυφύτου
Πηλός πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 3,6 εκ. Πλ. 7,9 εκ. Πάχ. 7,2 εκ.

Λείπουν οι απολήξεις των ποδιών, μαζί με τμήμα του καθίσματος. Εξωτερική επιφάνεια καλά λειασμένη, με ίχνη κόκκινου επιχρίσματος. Κάτω επιφάνεια μέτρια λειασμένη, εσωτερικά αδρή.

Τετραποδικό ορθογώνιο κάθισμα ανθρωπόμορφου ειδωλίου. Είναι κατασκευασμένο από ένα κομμάτι πηλού. Η πάνω επιφάνειά του, όπου καθόταν η μορφή, είναι αδρή, ενώ στο μέσο της μιας στενής πλευράς φέρει κάθετη οπή, που έγινε στον ωμό πηλό, πιθανόν για τη σύνδεση με το ειδώλιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την επιφανειακή έρευνα στη θέση, βλ. Χονδρογιάννη-Μετόκη 1990, 112, σημ. 20.

Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη

14. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική περίοδος Ι (5400-4700 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

A9αE69

Ανάργυροι ΙΧα (ορυχείο πεδίου Αμυνταίου)

Πηλός. Φέρει λευκό επίχρισμα, ενώ η επιφάνειά του είναι πολύ καλά στιλβωμένη.

Ύψ. 10 εκ. Πλ. 8,4 εκ.

Σώζεται ο κορμός του ειδωλίου και μικρό τμήμα από τα χέρια και τα πόδια. Λείπει ο δεξιός μαστός και τμήμα από την αριστερή λεκάνη και τον αντίστοιχο γλουτό.

Γυναικείο ειδώλιο σε όρθια στάση. Το στήθος είναι σχετικά πεπλατυσμένο και οι ώμοι διευρυμένοι, ενώ η μέση και η λεκάνη αποδίδονται με έντονα ρεαλιστικό τρόπο. Στην πίσω επιφάνεια περιγράφεται με σαφήνεια η αυλάκωση της σπονδυλικής στήλης, το ανάγλυφο της ωμοπλάτης, τα οσφυϊκά κοιλώματα και οι όγκοι των γλουτών. Οι επιφάνειες αποκόλλησης των χεριών υποδηλώνουν τη σύγκλισή τους μετωπικά στο στήθος και τη διευθέτησή τους στη τυπική στάση προβολής-αναστηκώματος των μαστών. Οι οριζόντιες εγχαραξεις στα χέρια, τα πόδια και τη λεκάνη αποτελούν δηλωτικά στοιχεία ενδυμασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πανίκος Χρυσοστόμου

15. ΤΜΗΜΑ ΖΩΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική περίοδος Ι (5400-4700 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

A9αE29

Ανάργυροι ΙΧα (ορυχείο πεδίου Αμυνταίου)

Πηλός

Ύψ. 7 εκ. Πλ. 8,6 εκ.

Λείπουν τα τρία πόδια σχεδόν ολοκληρωτικά, η απόληξη του τέταρτου ποδιού και τα κέρατα από τη βάση τους.

Η περιγραφική απόδοση και οι αναλογίες των μερών είναι σχετικά φυσιοκρατικές. Το κεφάλι είναι τριγωνικό με κωνική διαμόρφωση και επίπεδο ρύγχος. Οι πάνω κυκλικές αποκρουσμένες επιφάνειές του υποδηλώνουν την ύπαρξη κεράτων. Ο κορμός, που είναι σε διατομή τριγωνικός με αποστρογγυλεμένες γωνίες, φέρει καμπυλόγραμμες μελανές ζώνες, ενώ τα πόδια είναι κυλινδρικά και σχηματοποιημένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο



Πανίκος Χρυσοστόμου

16. «Η ΚΥΡΑ ΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ», ΚΑΘΙΣΜΕΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος μέσης / αρχές νεότερης νεολιθικής Ι

Αρχαιολογική Συλλογή Δισπηλιού

Π 314

Λιμναίος οικισμός Δισπηλιού Καστοριάς. Το κάτω τμήμα βρέθηκε το 2009 και το άνω το 2011 σε μικρή απόσταση από το πρώτο στις ανασκαφές του ΑΠΘ υπό τη διεύθυνση του Γ.Χ. Χουρμουζιάδη.

Πηλός μεσόκοκκος, επιφάνεια λειασμένη.

Ύψ. (με το κεφάλι) περ. 40 εκ.

Αποσπασματική διατήρηση. Σώζεται το κάτω τμήμα της μορφής και ο κορμός. Λείπουν οι βραχίονες. Τμήμα κεφαλής και προσώπου ίσως συνανήκουν.

Εξαιρετικά σπάνιο δείγμα της μεγάλης νεολιθικής ειδωλοπλαστικής του ελλαδικού χώρου. Η μορφή εικονίζεται πάνω σε κάθισμα χωρίς ράχη και βραχίονες. Οι πλευρές του καθίσματος διακοσμούνται με ρηχές αυλακώσεις που πρέπει να παριστάνουν ένα υφαντό διακοσμημένο με διαγώνιες τεθλασμένες που κάλυπτε το κάθισμα. Οι κνήμες και τα γόνατα εικονίζονται με εξαιρετική πλαστικότητα. Η κοιλιά και ο ομφαλός τονίζονται, πιθανόν δηλώνοντας εγκυμοσύνη. Οι βραχίονες, που δεν σώζονται, ήταν σε θέση παράλληλη με τον κορμό, και τα χέρια κατέληγαν στους μηρούς, πάνω στους οποίους ακουμπούν με τις παλάμες, που σώζονται μέχρι τους καρπούς και κοσμούνται με βραχιόλια. Το μεγάλο τριγωνικό κεφάλι με το αυστηρό σχηματοποιημένο πρόσωπο έρχεται σε αντίθεση με την ρεαλιστική πλαστικότητα του σώματος, ειδικά των άκρων, τονίζοντας ακόμη περισσότερο την ισχυρή εντύπωση που προκαλεί το ειδώλιο. Το επιβλητικό μέγεθος της γυναικείας μορφής –πρόκειται για ένα πραγματικό μικρό άγαλμα– η στάση και τα κοσμήματα που φορά παραπέμπουν σε κάποια ειδική σημασία, που ωστόσο, κρίνοντας από το έπιπλο πάνω στο οποίο κάθεται, πρέπει να σχετίζεται με τον εσωτερικό οικιακό χώρο.

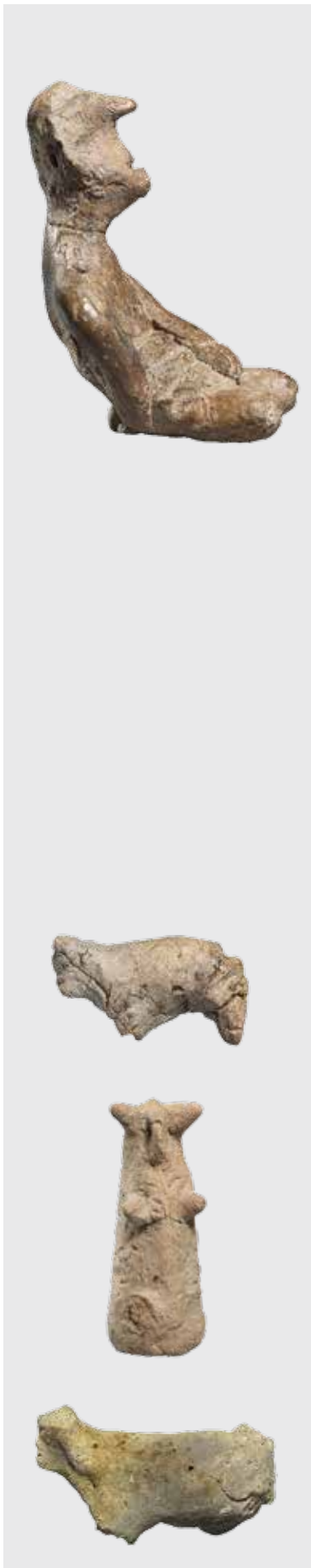
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τη φωτορεαλιστική αποκατάσταση της μορφής βλ. Kaimaris, Hourmouziadis & Patias 2011. Αναφορά στο Χουρμουζιάδη 2002, 254-257, εικ. 6.

Κώστας Κωτσάκης





17. ΕΙΔΩΛΙΟ ΚΥΡΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

Αρχές νεότερης νεολιθικής I (5300-5100 π.Χ.)

Αρχαιολογική Συλλογή Δισπηλιού

ΜΕ 35

Λιμναίος οικισμός Δισπηλιού Καστοριάς. Ανασκαφές του ΑΠΘ

υπό τη διεύθυνση του Γ.Χ. Χουρμουζιάδη.

Πηλός λεπτόκοκκος, στιλβωμένος.

Ύψ. 12 εκ. Πλ. 5,5 εκ.

Ακέραιο. Το κεφάλι συγκολλημένο.

Ασυνήθιστη απεικόνιση μορφής σε κυρτή στάση, πιθανόν ηλικιωμένου ατόμου.

Η σπονδυλική στήλη εικονίζεται να προεξέχει έντονα, ενώ το δεξί χέρι κρατά τη βάση της σε χαρακτηριστική χειρονομία, που ίσως δηλώνει την ανάγκη στήριξής της. Αντίστοιχη είναι η κίνηση του αριστερού χεριού, που σκεπάζει ή κρατά τη γεννητική περιοχή. Η δυσμορφία του σώματος, αποτελεσμα ίσως της μεγάλης ηλικίας, υποδηλώνεται από την εμφανή ασυμμετρία της μορφής και την έντονη κλίση του κορμού προς τα αριστερά. Ασυνήθιστη είναι η παρουσία δύο διαμπερών οπών από τους ώμους στις ωμοπλάτες και στους δύο μηρούς που εικονίζονται κολοβοί, καθώς και μία μη διαμπερής στο στέρνο. Πιθανότατα θα προσαρμόζονταν εκεί επιθήματα από ξύλο ή άλλα φθαρτά υλικά που θα συμπλήρωναν τη μορφή, ενώ οι διαμπερείς οπές μπορεί να χρησίμευαν για την εξάρτηση του ειδωλίου. Τα γεροντικά χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται με ιδιαίτερη δύναμη, με έμφαση στη μύτη, το ανοιχτό στόμα, το προτεταμένο πηγούνι, και τις ρυτίδες γύρω από τα μάτια. Σημάδι ίσως κοινωνικής θέσης είναι η τριγωνική ποδιά που η μορφή φορά στη μέση. Η ποδιά καλύπτει τη βουβωνική χώρα και είναι διακοσμημένη με μια σειρά στρογγυλών κοσμημάτων. Αν το ειδώλιο εικονίζει όντως μια γεροντική μορφή, συγκαταλέγεται στα ελάχιστα δείγματα της ειδωλοπλαστικής των Βαλκανίων, της Ελλάδας και της Ανατολίας που πραγματεύονται τη μεγάλη ηλικία κάποιων μελών της κοινότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά στο Χουρμουζιάδη 2002, 254-257, εικ. 7.



Κώστας Κωτσάκης

18-19-20. ΖΩΜΟΡΦΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

Νεότερη νεολιθική I

Αρχαιολογική Συλλογή Δισπηλιού

ΜΕ 294, ΜΕ 46, ΜΕ 157

Λιμναίος οικισμός Δισπηλιού Καστοριάς. Ανασκαφές του ΑΠΘ

υπό τη διεύθυνση του Γ. Χ. Χουρμουζιάδη (2002)

Πηλός

ΜΕ 294: Ύψ. 1 εκ. Μήκ. 1,8 εκ. Πλ. 0,7 εκ.

ΜΕ 46: Ύψ. 4,9 εκ. Μήκ. 1,8 εκ Πλ. 1,8 εκ.

ΜΕ 157: Ύψ. 2,8 εκ. Μήκ. 4,9 εκ Πλ. 2 εκ.

Αποκρουσμένα κατά τόπους.

ΜΕ 294: Μικρογραφικό ειδώλιο ταύρου. Σχεδόν ακέραιο.

ΜΕ 46: Ειδώλιο αρκούδας σε όρθια στάση. Λείπουν τα πίσω πόδια. Το πίσω μέρος του ζώου είναι διαμορφωμένο σε επίπεδη βάση, ώστε να στέκεται στη χαρακτηριστική τάση της επιτιθέμενης αρκούδας.

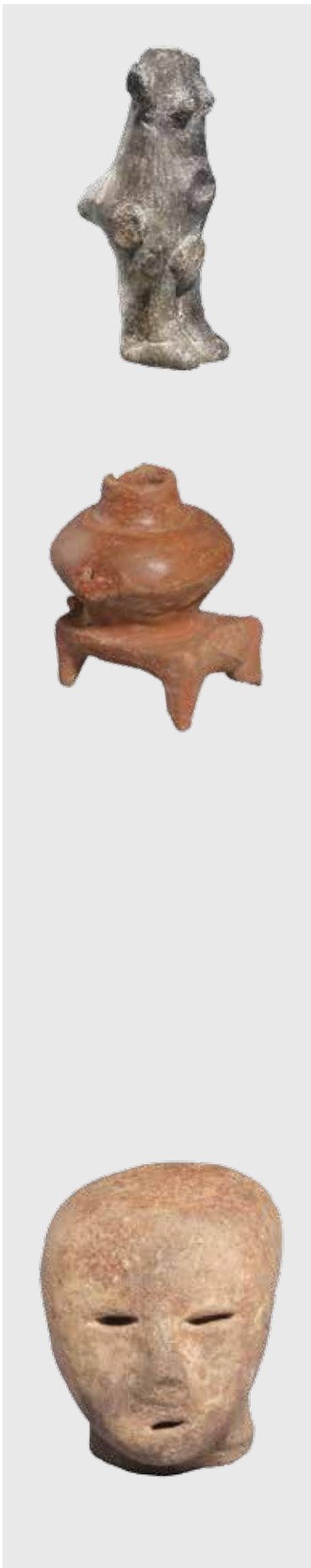
ΜΕ 157: Ειδώλιο ταύρου. Σπασμένα τα πίσω πόδια και τα κέρατα του ζώου. Δηλώνεται ανατομικά το φύλο.

Τα ειδώλια ζώων είναι γνωστά στη νεολιθική της Ελλάδας αν και η συχνότητά τους είναι πολύ μικρότερη σε σύγκριση με εκείνη των ανθρωπόμορφων. Χαρακτηριστική είναι η συντομογραφική αλλά πιστή απόδοση των διαφορετικών ειδών, ενώ το ειδώλιο της αρκούδας, και μάλιστα σε όρθια στάση, αποτελεί ίσως μοναδικό εύρημα για την Ελλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτα

Κώστας Κωτσάκης



21. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Νεότερη νεολιθική I-II

Αρχαιολογική Συλλογή Δισπηλιού
Π 178

Λιμναίος οικισμός Δισπηλιού Καστοριάς. Ανασκαφές του ΑΠΘ υπό τη διεύθυνση του Γ.Χ. Χουρμουζιάδη (1997)

Πηλός, λεπτόκοκκος, στιλβωμένος, μελανότεφρος.

Ύψ. 9 εκ. Πλ. 3,8-4,2 εκ.

Λείπει το κεφάλι και οι άκρες των χεριών.

Η μορφή εικονίζεται όρθια. Τα χέρια δηλώνονται με βραχείες σχηματικές απολήξεις που είναι ελαφρά αποκρουσμένες. Εικονίζονται οι γλουτοί προτεταμένοι. Τα πλαστικά δισκάρια που είναι τοποθετημένα πάνω στους γλουτούς στην ηβική χώρα και στους γοφούς πιθανόν δηλώνουν επιρράμματα πάνω σε ένδυμα που κάλυπτε το κάτω μέρος της μορφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κώστας Κωτσάκης

22-23. ΕΙΔΩΛΙΑ ΖΩΩΝ ΠΟΥ ΜΕΤΑΦΕΡΟΥΝ ΑΓΓΕΙΑ

Αρχές νεότερης νεολιθικής I (5300-5100 π.Χ.)

Αρχαιολογική Συλλογή Δισπηλιού
ΜΕ 44 και ΜΕ 45

Λιμναίος οικισμός Δισπηλιού Καστοριάς. Ανασκαφές του ΑΠΘ υπό τη διεύθυνση του Γ.Χ. Χουρμουζιάδη (1999).

Ερυθρός πηλός, λεπτόκοκκος, στιλβωμένος.

Ύψ. 9-9,2 εκ. Μήκ. 8,5-9,7 εκ. Πλ. 7,5-8 εκ.

Συγκολλημένα από πολλά κομμάτια.

Ζεύγος ειδωλίων που βρέθηκαν μαζί. Εικονίζονται δύο ζώα, πιθανότατα βοοειδή, που φέρουν από ένα όμοιο αγγείο. Η απόδοση των αγγείων είναι τυπολογικά ακριβής όπως και η επεξεργασία της επιφάνειάς τους που είναι επιμελώς στιλβωμένη όπως σε ένα αντίστοιχο αγγείο με κανονικό μέγεθος. Αντίθετα, τα ζώα, με εξαίρεση το κεφάλι, δεν εικονίζονται φυσιοκρατικά, αλλά με επίπεδη πλάτη, όπως οι τετραποδικές τράπεζες και χωρίς ανατομική ένδειξη φύλου. Ενδιαφέρουσα σύνδεση ζώου και δοχείου, που τη συναντούμε σε άλλη κλίμακα στα ζωομορφικά αγγεία ή στα ζωόμορφα μέρη αγγείων, συνήθως στις λαβές. Στις περιπτώσεις εκείνες, το ζώο δεν φέρει το αγγείο, όπως στα δύο αυτά παραδείγματα, αλλά ταυτίζεται με το αγγείο και ίσως και το περιεχόμενό του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά στο Χουρμουζιάδη 2002.

Κώστας Κωτσάκης



24. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική II (;)

Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς
ΜΕ 22510212

Αυγή Καστοριάς. Από την επίχωση της δυτικής τάφρου θεμελίωσης του κτηρίου 6 της φάσης Αυγή III.

Πηλός χωρίς εγκλείσματα, χρώματος καστανού έως φαιοκάστανου.

Ύψ. 3,8 εκ. Πλ. 3,1 εκ. Πάχ. 3,4 εκ.

Αποσπασματικό. Σώζεται μόνο το κεφάλι και το άνω τμήμα του λαιμού. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος διακρίνονται κυρίως στο άνω τμήμα του κεφαλιού.

Κεφάλι ειδωλίου, μάλλον παιδικής μορφής, με προσεκτικά εξομαλυμένη επιφάνεια. Το διασωθέν τμήμα του λαιμού είναι σχεδόν κυκλικής διατομής. Το πρόσωπο έχει ήπια τριγωνική κατατομή, διευρυνόμενο σταδιακά από το πηγούνι προς το μέτωπο. Το επίμηκες σε πλάγια όψη κεφάλι είναι πεπλατυσμένο στην κορυφή και προεξέχει προς τα πίσω. Μάτια και στόμα αποδίδονται με οριζόντιες βαθιές αυλακώσεις. Η μύτη αποδίδεται πιο φυσιοκρατικά με ρηχό εξόγκωμα, διευρυνόμενη προς τα ρουθούνια. Δεν υπάρχει δήλωση των αυτιών ή της κόμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Οδυσσεάς Μεταξάς & Γεωργία Στρατούλη



25. ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική I (;)

Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς
ΜΕ 25230100

Αυγή Καστοριάς. Στο μεταίχμιο επιχώσεων μεταξύ του επιφανειακού στρώματος και του υποκείμενου της φάσης Αυγή I (;)

Πηλός χωρίς εγκλείσματα, χρώματος σκούρου φαιού, και τοπικά καστανού.

Ύψ. 5,9 εκ. Πλ. 3,2 εκ. Πάχ. 2 εκ.

Θραυσμένο πάνω από το ύψος των ώμων, ενώ λείπουν σχεδόν ολοκληρωτικά και τα χέρια. Το υπόλοιπο σώμα σώζεται με μικρές αποκρούσεις. Μικρό τμήμα στη βάση του δεξιού ποδιού είναι συγκολλημένο.

Ειδώλιο εγκυμονούσας. Η επιφάνεια είναι προσεκτικά εξομαλυμένη. Το στήθος δηλώνεται με δύο αποφύσεις κυκλικής διατομής και η εγκυμοσύνη με διακριτό εξόγκωμα και εγχάραξη κάτω από αυτό. Ο αφαλός, το ηβικό τρίγωνο και το αιδοίο δηλώνονται, επίσης, με εγχάραξεις. Το περισσότερο σχηματικό κατώτερο τμήμα του ειδωλίου είναι ενιαίο και τα πόδια διαχωρίζονται με κάθετη εγχάραξη στην πρόσθια και οπίσθια επιφάνεια. Τα πόδια λεπταίνουν βαθμιαία από την έδρα και τους μηρούς προς τα άκρα και απολήγουν, χωρίς δήλωση πέλματος, σε επίπεδη βάση. Οι γλουτοί αποδίδονται με ήπιο γωνιώδες εξόγκωμα, το οποίο χωρίζεται στη μέση από την εγχάραξη που διαχωρίζει τα πόδια. Οι γλουτοί και το άνω τμήμα της πλάτης, κυρίως ο αριστερός ώμος, φέρουν ορατά μακροσκοπικά ίχνη φθοράς, πιθανώς λόγω παρατεταμένης χρήσης ή και συχνής μετακίνησης του ειδωλίου. Ο θραυσμένος λαιμός έχει σκοπίμως αποξεσθεί, ώστε να απαλειφθούν τα ίχνη της θραύσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Οδυσσέας Μεταξάς & Γεωργία Στρατούλη

26. ΚΕΦΑΛΙ ΒΟΟΕΙΔΟΥΣ

Νεότερη νεολιθική I-II (5180-4500 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Άργους Ορεστικού
ΜΕ 6520010

Τρίτα Κορομηλιάς, παραποτάμια νεολιθική εγκατάσταση. Από επιχώσεις μεταξύ πασσάλου και λάκκου.

Πηλός ερυθρόφαιος με πολλές προσμειξίες

Ύψ. 7,3 εκ. Πλ. 6,8 εκ. Πάχ. 5,8 εκ.

Ακέραιο

Συμπαγής τριγωνική κεφαλή μόσχου επί χαμηλού λαιμού κυκλικής διατομής, του οποίου η μερικώς θραυσμένη βάση αποσπάσθηκε από το σώμα του ειδωλίου. Στο ανώτερο τμήμα της κεφαλής αποδίδεται κατενώπιον το χαρακτηριστικό πεπλατυσμένο μέτωπο του νεαρού βοοειδούς μεταξύ των κερατοειδών αποφύσεων / ώτων του. Στο κατώτερο τμήμα του προσώπου προβάλλει το ωσειδές ρύγχος του ζώου, στο οποίο με εμπιέσεις αποδίδονται τα ρουθούνια και με ευθύγραμμη πλατιά εγχάραξη το στόμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γεωργία Στρατούλη

27. ΣΧΗΜΑΤΙΚΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική II

Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς
ΜΕ 1941014

Αυγή Καστοριάς. Από επιχώσεις λάκκου της φάσης Αυγή III.

Πηλός ανοικτός καστανός, τοπικά πορτοκαλοκάστανος στην επιφάνεια, χωρίς εγκλείσματα.

Ύψ. 5,9 εκ. Πλ. 3,0 εκ. Πάχ. 1,6 εκ.

Το δεξί χέρι είναι θραυσμένο στη γένεσή του, ενώ το αριστερό φέρει απόκρουση στο άκρο του.

Αποκρούσεις φέρει και η βάση του ειδωλίου.

Πήλινο σχηματικό γυναικείο ειδώλιο. Αποτελείται από στέλεχος κυκλικής διατομής, που απολήγει σε ελαφρώς κοίλη εσωτερικά κυκλική βάση. Δεν είναι ακριβώς κάθετη σε σχέση με το σώμα, με αποτέλεσμα το ειδώλιο να στέκεται μιν, αλλά κεκλιμένο προς τα πίσω και αριστερά. Το αιδοίο αποδίδεται με εγχάρακτο, περίπου ισοσκελές τρίγωνο. Το σώμα διευρύνεται από την περιφέρεια προς τους ώμους και γίνεται πεπλατυσμένο. Το αριστερό χέρι σώζεται σε σημαντικό βαθμό ως απόφυση κυκλικής περίπου διατομής και είναι τεταμένο οριζόντια προς τα εμπρός. Το δεξί είναι θραυσμένο στη γένεσή του. Το κεφάλι σχηματίζεται από δύο περίπου ορθογώνιες πεπλατυσμένες επιφάνειες, στραμμένες στα πλάγια. Τα μάτια αποδίδονται με ένα εγχάρακτο



ρόμβο σε κάθε επιφάνεια. Δύο παράλληλες εγχαράξεις περνούν πάνω από τους ώμους και σχηματίζουν γωνία, από ένα βαθύ V πάνω από την κοιλιακή χώρα και στο κάτω τμήμα της πλάτης, αποδίδοντας πιθανώς κάποιο ένδυμα. Στο πρόσθιο τμήμα του λαιμού, εντός του V, υπάρχει συγκέντρωση από τουλάχιστον 10 στιγμές, που ίσως αποδίδουν κόσμημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Οδυσσέας Μεταξάς & Γεωργία Στρατούλη

28. ΣΧΗΜΑΤΙΚΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Ύστερη νεότερη νεολιθική Ι / πρώιμη νεότερη νεολιθική ΙΙ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς

ΜΕ 22340059

Αυγή Καστοριάς. Από επιχώσεις ανοιχτού χώρου της φάσης Αυγή ΙΙ.

Πηλός με λίγη μίκα, φαιοκάστανος με πορτοκαλοκάστανο νέφος στην επιφάνεια.

Ύψ. 5,0 εκ. Πλ. 3,4 εκ. Πάχ. 1,2 εκ.

Ακέραιο

Σχηματικό, πεπλατυσμένο ανθρωπόμορφο ειδώλιο. Το μόνο χαρακτηριστικό που δηλώνεται πλαστικά είναι οι γλουτοί. Τα πόδια, που διευρύνονται ελάχιστα στους μηρούς και απολήγουν σε ελλειψοειδή επίπεδη βάση, διαχωρίζονται με αύλακα στην εμπρόσθια και οπίσθια επιφάνεια. Η οπίσθια αύλακα συνεχίζεται προς τα πάνω διαχωρίζοντας και τους γλουτούς. Τα χέρια δηλώνονται με γωνιώδεις πεπλατυσμένες αποφύσεις. Το κεφάλι σχηματίζεται με λίγο πιο επιμήκη γωνιώδη απόφυση, που επιπλέον έχει πεπλατυσμένο εξόγκωμα, το οποίο δηλώνει το πρόσωπο. Το αιδοίο δηλώνεται με εγχάρακτο ρόμβο, στο οποίο το κάτω μέρος εγγράφεται ένας δεύτερος ρόμβος. Στο ύψος της περιφέρειας και της μέσης (οπίσθια επιφάνεια) υπάρχουν γωνιώδεις εγχαράξεις (ανεστραμμένα V), που ίσως αποδίδουν διακριτό στοιχείο ενδύματος, π.χ. ζώνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Οδυσσέας Μεταξάς & Γεωργία Στρατούλη

29. ΟΜΟΙΩΜΑ ΘΕΡΜΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ

Νεότερη νεολιθική Ι (;)

Εφορεία Αρχαιοτήτων Καστοριάς

ΜΕ 28430071

Αυγή Καστοριάς. Από επιχώσεις της φάσης Αυγή Ι (;)

Πηλός ερυθροκάστανος, με μικρά φαιά νέφη.

Ύψ. 4,9 εκ. Πλ. 4,8 εκ. Πάχ. 3,1 εκ.

Σχεδόν ακέραιο

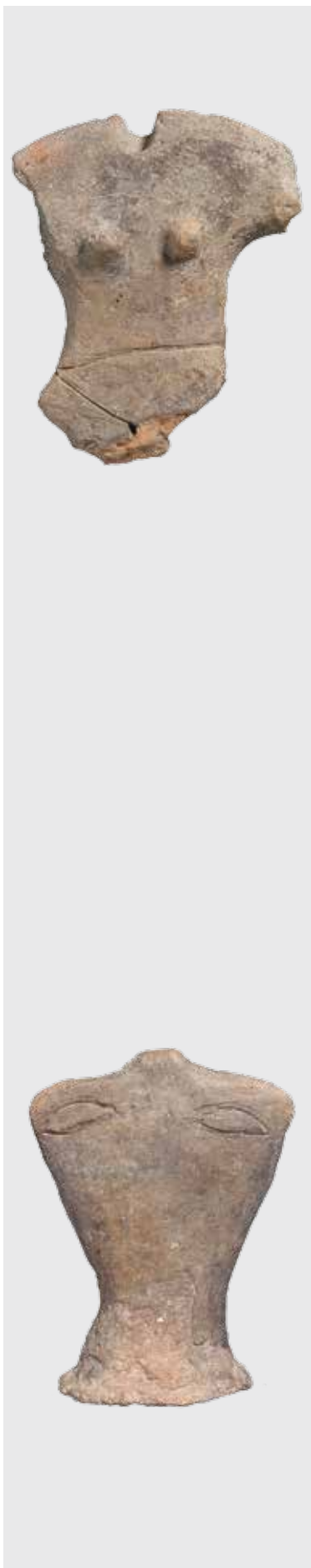
Ομοίωμα θολωτού φούρνου με αβακωτή διακόσμηση στην οπίσθια επιφάνεια, της οποίας το σύνολο των εγχαράξεων και εμπιέστων στιγμών φέρει διακριτή λευκωπή ύλη. Η βάση του ομοιώματος είναι επίπεδη, ήπιου τραπεζοειδούς σχήματος. Έχει άνοιγμα στο εμπρόσθιο τμήμα, πεπιεσμένης κυκλικής διατομής. Προς το οπίσθιο τμήμα στενεύει και απολήγει σε επίπεδη επιφάνεια ελλειψοειδούς σχήματος. Στην κορυφή του εμπρόσθιου τμήματος φέρει ελαφρώς έκκεντρη ορθογώνια απόφυση, πεπλατυσμένη και επιμήκους ελλειψοειδούς διατομής, η οποία αποδίδει πιθανώς δίοδο παροχέτευσης του καπνού. Το οπίσθιο κεντρικό τμήμα του αντικειμένου, από την κορυφή της απόφυσης έως τη συμβολή με την επίπεδη επιφάνεια, διατρέχει ταινία με εγχάρακτη αβακωτή διακόσμηση. Η ταινία αυτή διαιρείται κάθετα σε δύο σειρές ακανόνιστων ορθογωνίων –έξι (6) σε κάθε σειρά– τα οποία εναλλάξ είναι κενά ή φέρουν πλήθος εμπιέστων στιγμών. Το επίπεδο τμήμα της οπίσθιας επιφάνειας φέρει, επίσης, αβακωτή διακόσμηση, η οποία οργανώνεται σε τρεις οριζόντιες και τέσσερις κάθετες σειρές ακανόνιστων ορθογωνίων (εκ των οποίων τα τρία της πρώτης και της τρίτης, όπως και το ένα της δεύτερης οριζόντιας σειράς φέρουν πλήθος εμπιέστων στιγμών, ενώ τα άλλα είναι κενά). Και στις δύο περιπτώσεις το σύνολο των τετραγώνων είναι 12.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η συγκεκριμένη αβακωτή διακόσμηση μπορεί να συγκριθεί με παρόμοια, επίσης σε ομοίωμα θερμικής κατασκευής από τον οικισμό της χαλκολιθικής περιόδου στο Slatino της Βουλγαρίας, η οποία έχει υποστηριχθεί ότι παραπέμπει σε εκδοχή ημερολογίου με 12 μήνες και την πρόοδο των ημερών σε ένα μήνα ανά φάση της σελήνης. Βλ. Chokhadzhiev 1986, 190. Bailey 1993β, 209, εικ. 3.

Οδυσσέας Μεταξάς & Γεωργία Στρατούλη



30. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΕΛ 7455

Ελάτη, θέση Λογκάς, Τομέας Α, τομή Ζ9, τετρ. XV.

Πηλός καστανοκόκκινος

Ύψ. 12 εκ. Πλ. 9,8 εκ.

Χωρίς το ένθετο κεφάλι και ελλiptές στα πέρατα των χεριών και στο κάτω μέρος του σώματος.

Ανήκει στην κατηγορία των ακρόλιθων με πήλινο κορμό και ένθετο κεφάλι, είναι σχετικά μεγάλο μεγέθους και στη στιλβωμένη επιφάνειά του φέρει επίχρισμα ανοιχτό καστανοκόκκινο. Η εγκοπή για την υποδοχή της ένθετης κεφαλής είναι κυκλικής διατομής με βάθος 1,5 εκ. και πλάτος μειούμενο προς τα κάτω (διάμετρος 1,3 εκ. στο ανώτερο σημείο). Οι ώμοι της μορφής είναι καμπύλοι και κατέληγαν σε χέρια με μυτερά άκρα και κυκλικής διατομής (λείπουν), οι μαστοί δηλώνονται πλαστικά με κωνικές αποφύσεις, οι γλουτοί είναι τονισμένοι στα πλάγια και πίσω και στο υπογάστριο αποδίδεται εγχάρακτα το ηβικό τρίγωνο με δήλωση του φύλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία για τα ειδώλια της θέσης βλ. όπως σε αρ. κατ. 40.

Μπορεί να συγκριθεί με ειδώλια από το Μάνδαλο Γιαννιτσών, στο οποίο δεν δηλώνονται τα στήθη (Παπαευθυμίου-Παπανθίμου 1987, 173), τον Πολυπλάτανο Ημαθίας (Μερούσης 2014, 627, εικ. 5α), καθώς και με της χαλκολιθικής εποχής από το Μαλί Κορυτσάς, στα οποία δεν δηλώνονται τα στήθη και το ηβικό τρίγωνο (Hansen 2007, 274 κ.ε., εικ. 171.1). Για την κατηγορία των σύνθετων ειδωλίων με πήλινο κορμό έχει υποστηριχθεί ότι το ένθετο κεφάλι ήταν από πέτρα, πηλό, ξύλο, οστό, όστρεο, ενώ έχει αμφισβητηθεί ότι όλα τα μαρμαρίνα τριγωνικά κεφάλια συνδυάζονταν με πήλινο κορμό (Μερούσης 2014, 625 κ.ε.). Στο παραπάνω ειδώλιο από την Ελάτη ταιριάζει κεφαλή από πηλό ή ξύλο, ενώ ο συνδυασμός με οστέινο στέλεχος κεφαλιού επιβεβαιώνεται και από σχηματοποιημένο πήλινο τριγωνικό ειδώλιο της Ποντοκώμης με τονισμό του ηβικού τριγώνου. Πρβλ. παρόμοια Χουρμουζιάδης 1994, 97-111 (ιδ. 103), 196, πίν. 10-12, κυρίως από τον Πρόδρομο Καρδίτσας, στο οποίο σώζεται τμήμα οστού στην οπή υποδοχής ένθεσης. Το ειδώλιο της Ποντοκώμης με ένθετο οστέινο κεφάλι εντάσσεται στην αρχαιότερη νεολιθική και σηματοδοτεί την αρχή των σύνθετων-ακρόλιθων ειδωλίων, τα οποία είναι γνωστά από τη νεότερη και τελική νεολιθική, κάτι που είχε υποθέσει και ο Γ. Χουρμουζιάδης από επιφανειακό ειδώλιο του Προδρόμου, Χουρμουζιάδης 1994, 168-169.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη

31. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΕΛ 7456

Ελάτη, θέση Λογκάς, Τομέας Α, τομή Η12, τετρ. XV

Πηλός σκούρος γκριζοκόκκινος

Ύψ. 9,4 εκ. Πλ. 7 εκ.

Φέρει μικρή απόκρουση στο πέρασ του κεφαλιού, μεγαλύτερη στο πέρασ της πίσω πλευράς και έχει απολεπιστεί το μπροστινό κάτω μέρος.

Το ειδώλιο είναι σχηματοποιημένο και αφαιρετικό με κωνική απόφυση για το κεφάλι. Είναι στιλβωμένο και φέρει σκούρο καστανό επίχρισμα. Ο κορμός, πεπλατυσμένος, σχεδόν σανιδόμορφος, είναι τριγωνικός με υποτυπώδη απόφυση στη θέση του κεφαλιού και μειώνεται προς τα κάτω σε βάση ελλειψοειδή, κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Στις γωνίες των άνω άκρων κυριαρχούν δύο μεγάλοι εγχάρακτοι αμυγδαλωτοί οφθαλμοί, οι οποίοι τονίστηκαν με χρώμα και έγιναν με εργαλείο που πέρασε πολλές φορές για να εμβαθύνει το περίγραμμά τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία για τα ειδώλια της θέσης βλ. όπως σε αρ. κατ. 40.

Μπορεί να συγκριθεί με ομάδα σχηματοποιημένων ειδωλίων χωρίς δήλωση του φύλου, τα οποία, σύμφωνα με μια ερμηνεία, λειτουργούσαν ως πλαστικά αντικείμενα - σύμβολα που παίζουν νόημα ανάλογο με το είδος της χρήσης, οπότε γίνονταν ανδρικά ή γυναικεία ανάλογα με τη χρήση που εξυπηρετούσαν. Βλ. Χουρμουζιάδης 1994, 116-118, 190, ειδώλια «Τ.ΙΙ.Ν.».

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη



32. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης

ΒΕΚ 1985/1395

Βαρεμένοι Γουλών, Δήμου Σερβίων-Βελβεντού, περιοχή Αλιάκμονα, τεχνητή λίμνη Πολυφύτου

Επιφανειακό

Πηλός καστανός ανοιχτός

Ύψ. 5,5 εκ. Πλ. 3,3 εκ. Πάχ. 2,8 εκ.

Διατηρείται σχεδόν ακέραιο, ελλίπες στο κεφάλι. Φέρει αποκρούσεις στη βάση και στο αριστερό χέρι.

Επιφάνεια μέτρια λειασμένη

Ανθρωπόμορφο σχηματοποιημένο ειδώλιο. Παριστάνει όρθια γυναικεία μορφή. Είναι κατασκευασμένο από ένα κομμάτι πηλού. Το κάτω τμήμα του κορμού αποδίδεται συνοπτικά, ως ενιαίο κωνικό τμήμα, που μπορεί να σταθεί, ενώ τα χέρια ως γωνιώδεις αποφύσεις στα πλάγια. Πλαστικά αποδίδονται τα στήθη της μορφής, ως κωνικές αποφύσεις και η διογκωμένη κοιλιά, ως κυκλική απόφυση. Το άνω τμήμα του κορμού διατρέχεται από διπλή εγχάραξη, η οποία περνάει σταυρωτά στην πλάτη και ανάμεσα από τα στήθη, αποδίδοντας πιθανόν κάποιο στοιχείο ενδυμασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την επιφανειακή έρευνα στη θέση, βλ. Χονδρογιάννη-Μετόκη 1990, 115.

Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη

33. ΚΕΦΑΛΗ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΓΡΒ 7178

Δίπορο Γρεβενών, θέση Παναγιά, λάκκος 22, τομή ΣΤ, τετρ. II

Στη θέση με οικιστικά κατάλοιπα κυρίως ελληνοιστικών χρόνων, συστάδα αρχαϊκών ταφών αλλά και βυζαντινή εκκλησία και ταφές, έχουν αποκαλυφθεί και κατάλοιπα εγκατάστασης της νεότερης νεολιθικής και εποχής χαλκού με 22 λάκκους, εκ των οποίων πολλοί αποτελούσαν χώρους ημιυπόγειων κατοικιών.

Πηλός κοκκινωπός

Ύψ. 5,5 εκ. Πλ. 2,5 εκ.

Ακέραιο

Το ειδώλιο είναι σχηματοποιημένο, πτηνόμορφο με εξαιρετικά τονισμένη μύτη και αποτελεί το μοναδικό προϊστορικό ειδώλιο της ανασκαφής στη θέση. Η επιφάνεια φέρει στίλβωση και επίχρισμα καστανό, αλλά δεν είναι λεία, εξαιτίας ίσως του ακάθαρτου πηλού και των προσμειξεων από πετραδάκια, τα οποία είναι εμφανή. Ουσιαστικά πρόκειται για έναν κυλινδρικό λαιμό, στο μέσον του οποίου διαμορφώθηκαν η τριγωνική μύτη και στα πλάγια με εγκοπές τα μάτια, ιδιαίτερα το δεξί, ενώ παραπάνω ο κύλινδρος γέρνει προς τα πίσω και στο ανώτερο σημείο μόλις που δηλώνεται πλαστικά, ιδιαίτερα με την οριζόντια και ελαφρώς κοίλη πάνω επιφάνεια. Η κάτω επιφάνεια του λαιμού είναι επίπεδη και δεν φέρει ίχνη σπασίματος, γεγονός που οδηγεί στην αυτόνομη λειτουργία του ή την ένθεσή του σε κορμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία σε Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009β, 106, εικ. 35. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2010, 31. ΑΔ 65, 2010, Χρονικά, υπό έκδοση [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη].

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη

34. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 27846

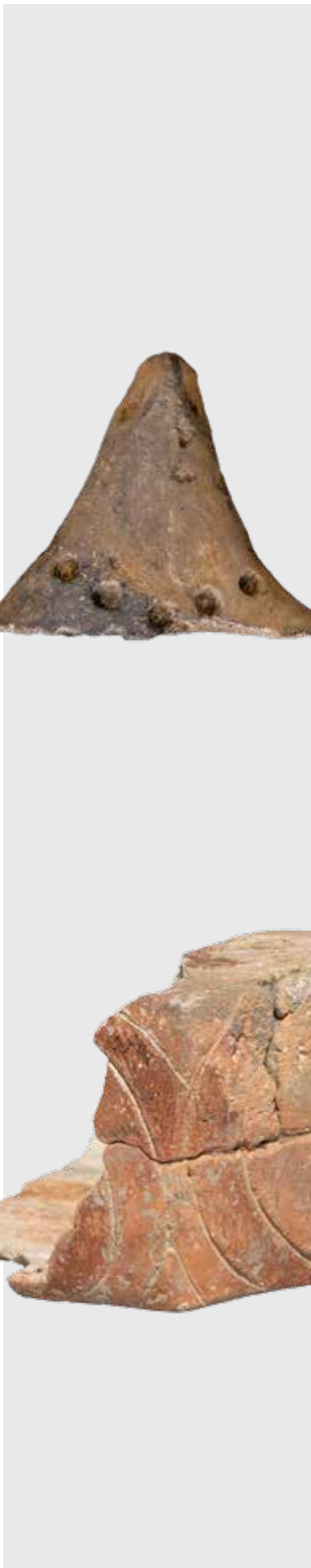
Σέρβια Κοζάνης

Γκριζωπός πηλός

Ύψ. 9,4 εκ. Πλ. 4,9 εκ. Πάχ. 3,5 εκ.

Σώζεται το κεφάλι και ο λαιμός. Σπασμένο στη βάση του λαιμού. Φέρει αποκρούσεις στη μύτη και το πίσω μέρος της κεφαλής. Διάσπαρτες επικαθίσεις. Αρχικά ήταν επικαλυμμένο με ερυθροκάστανο χρώμα και στιλβωμένο. Το χρώμα σώζεται αποσπασματικά στην αριστερή πλευρά της πρόσθιας όψης, στην οπίσθια όψη και το κεφάλι.

Κεφάλι και άνω τμήμα του λαιμού που αποδίδονται με συνεχή κύλινδρο που ελαφρώς διευρύνεται στο άνω τμήμα. Η άνω επιφάνεια του κεφαλιού είναι επίπεδη και τριγωνικού περιγράμματος



και καταλήγει σε έξαρμα δηλώνοντας πιθανόν την κόμμωση. Μεγάλη ραμφοειδής μύτη. Τα μάτια δηλώνονται με οριζόντιες εγχάρακτες σχισμές. Κάτω από τη μύτη τέσσερις εμπιέστες κοιλότητες σε κατακόρυφη διάταξη κατά μήκος του μακριού λαιμού. Πέντε παρόμοιες κοιλότητες σώζονται στη βάση του λαιμού σε οριζόντια διάταξη. Από τον δεξιό ώμο της οπίσθιας πλευράς ξεκινά μια αυλάκωση κατευθυνόμενη προς το κέντρο. Κάτω από την αυλάκωση εμπιέστες κοιλότητες. Παρόμοια αυλάκωση υπήρχε και στον αριστερό ώμο αλλά σώζεται αποσπασματικά. Υπάρχει μία αυλάκωση στην πλάτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Heurtley 1939, 78, εικ. 35k. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 303-304, αρ. 238 [Ο. Palli].
Για τα ειδώλια από τα Σέρβια: Phelps 2000.

Ουρανία Πάλλη

35. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΕΝΟ ΣΕ ΣΚΕΥΟΣ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης

ΚΛΤ 1298

Τούμπα Κλείτου, περιοχή Κίτρινης Λίμνης Κοζάνης

Πηλός ανοιχτός, καστανός έως γκριζός

Ύψ. 3,9 εκ. Πλ. 4,8 εκ. Πάχ. 1,2 εκ.

Ακέραιο. Επιφάνεια καλά λειασμένη.

Κεφάλι και λαιμός ανθρωπόμορφου σχηματοποιημένου, πτηνόμορφου ειδώλιου. Είναι κατασκευασμένο από ένα κομμάτι πηλού. Σχήμα τριγωνικό, πεπλατυσμένο. Η κάτω επιφάνειά του είναι κοίλη κατά μήκος, υποδηλώνοντας πως το ειδώλιο προσαρμοζόταν πάνω σε χείλος αγγείου, βλέποντας προς το εσωτερικό του, από το οποίο αποκολλήθηκε. Τα μάτια αποδίδονται με δύο κυκλικές εμπιέσεις, εκατέρωθεν της πλαστικής μύτης, οι οποίες έγιναν με εργαλείο κοίλο εσωτερικά, πάνω στον ωμό πηλό. Τη βάση του λαιμού περιτρέχει μία σειρά 11 όμοιων εμπιέσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την ανασκαφή στη θέση, βλ. ενδεικτικά Ζιώτα κ.ά. 2009.

Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη

36. ΤΜΗΜΑ ΟΜΟΙΩΜΑΤΟΣ ΚΤΙΣΜΑΤΟΣ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης

ΚΠ 4099

Ρέματα, Δήμου Σερβίων-Βελβεντού, περιοχή Αλιάκμονα, τεχνητή λίμνη Πολυφύτου

Επιφανειακό εύρημα

Πηλός κιτρινωπός έως πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 9 εκ. Μήκ. 13,5 εκ. Πλ. 13 εκ. Πάχ. 0,7 εκ.

Λείπει μέρος της βάσης και το μεγαλύτερο τμήμα της ανωδομής.

Επιφάνεια καλά λειασμένη, με καστανόκόκκινο επίχρισμα.

Ομοίωμα ισόγειου κτίσματος, ορθογώνιας κάτοψης, με τμήμα καμπύλου ανοίγματος, πιθανόν οπαιού, στο μέσο σχεδόν της πάνω πλευράς του. Φέρει εγχάρακτη διακόσμηση σε όλη την εξωτερική επιφάνεια, με καμπυλωτό μοτίβο στις δύο σωζόμενες κάθετες πλευρές και δύο σειρές επάλληλων γωνιών στην κάτω.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γενικά για την έρευνα στην περιοχή, βλ. Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009β, της ίδιας 2012.

Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη

37. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 8575

Προϊστορικός οικισμός Πολυπλατάνου

Πηλός ανοιχτός καστανός με γκριζα νέφη

Μέγ. σωζ. ύψ. 7,1 εκ. Πλ. 5,4 εκ.

Διατηρείται ο λαιμός και το κεφάλι. Είναι συγκολλημένο στη μύτη, στην ίδια περιοχή υπάρχουν αποκρούσεις.



Το κεφάλι στηρίζεται σε ψηλό, κυλινδρικό λαιμό, το πρόσωπο είναι πτηνόμορφο, με ιδιαίτερα τονισμένη μύτη και εγχάρακτη δήλωση των φρυδιών. Το δεξί μάτι είναι μεγάλο, δηλώνεται ανάγλυφα και έχει το σχήμα του κόκκου σιταριού, ενώ το αριστερό δηλώνεται αμελώς. Η άνω επιφάνεια του κεφαλιού είναι επίπεδη, ρομβοειδούς σχήματος και διακοσμείται με δύο εγχάρακτους, ενάλληλους ρόμβους, ενώ περιμετρικά υπάρχει χαρακτή διακόσμηση από μικρές, κάθετες γραμμές, οι οποίες σχηματίστηκαν με το νύχι ή με λεπτό εργαλείο (φυτικό στέλεχος). Η όλη διαμόρφωση πιθανώς αποτελεί προσπάθεια απόδοσης καλύμματος κεφαλής. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού με το τράβηγμα του πηλού έχει δημιουργηθεί κάθετη έξεργη ταινία, η οποία ίσως αποδίδει στοιχείο της κόμμωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα πτηνόμορφα κεφάλια αποτελούν μια χαρακτηριστική ομάδα ειδωλίων της νεότερης νεολιθικής στη Μακεδονία. Βλ. για παράδειγμα ειδώλιο από την περιοχή της Πέλλας, *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 119, αρ. 5 [Δ. Γραμμένος], από τον Ακροπόταμο, *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 288-289, αρ. 226 [Ε. Stefani]. Επίσης στον παρόντα κατάλογο αρ. κατ. 71. Ωστόσο η πτηνόμορφη απόδοση του προσώπου απαντά και σε προγενέστερες περιόδους. Βλ. για παράδειγμα ειδώλια της μέσης νεολιθικής από τα Σέρβια, *Prehistoric Macedonia*, 2015, vol. 2, 302-304, αρ. 237-238 [Ο. Palli]. Η ανάγλυφη απόδοση του ματιού παραπέμπει σε ειδώλια από τη Θεσσαλία, *Νεολιθικός Πολιτισμός* 1996, 312, αρ. 231 και 232, [Λ. Ορφανίδη], χωρίς όμως στην περίπτωση του ειδωλίου από τον Πολυπλάτανο να επιτυγχάνεται η ίδια αίσθηση φυσικοκρατίας. Συνολικά για τη φόρμα του ειδωλίου με μακρύ κυλινδρικό λαιμό, προτεταμένη μύτη και τονισμένα μάτια στη φόρμα κόκκου σιταριού βλ. κεφάλι ειδωλίου από τη Θεσσαλία, βλ. Orphanidis & Malakasioti 2011, 131, αρ. 4. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά σε συνδυασμό με το στοιχείο του χαμηλού καπέλου απαντούν επίσης σε ειδώλιο από τη Θεσσαλία, Orphanidis & Gallis 2011, 127, αρ. 389.

Ευαγγελία Στεφανή

38. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Τελική νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης

ΚΑΤ 1300

Τούμπα Κλείτου, περιοχή Κίτρινης Λίμνης Κοζάνης

Πηλός σκούρος, καστανόγκριζος

Ύψ. 11,1 εκ. Πλ. 6 εκ. Πάχ. 2,3 εκ.

Ακέραιο. Φέρει αποκρούσεις στο κεφάλι, στην απόληξη του ενός χεριού και στην επιφάνεια της οπής που διαμορφώνεται στη θέση του άλλου χεριού. Επιφάνεια καλά λειασμένη.

Ανθρωπόμορφο σχηματοποιημένο, σταυρόσχημο ειδώλιο. Είναι κατασκευασμένο από ένα κομμάτι πηλού, πεπλατυσμένο. Το κεφάλι διαμορφώνεται τριγωνικό, με κάθετη οπή στις δύο πλάγιες γωνιώδεις απολήξεις του. Το κάτω άκρο διαμορφώνεται γωνιώδες, με οριζόντια οπή. Το ένα χέρι αποδίδεται με γωνιώδη απόληξη, η οποία φέρει κάθετη οπή, αποκρουσμένη. Στο ύψος του άλλου χεριού διαμορφώνεται βαθιά κοιλότητα, με ελλειψοειδές άνοιγμα, για την τοποθέτηση πρόσθετου αδιάγνωστου στοιχείου από άλλο υλικό, πιθανόν από μάρμαρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την ανασκαφή στη θέση, βλ. ενδεικτικά Ζιώτα κ.ά. 2009.

Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη

39. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ

Τελική νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης

ΚΛ 1825

Μεγάλο Νησί Γαλάνης, περιοχή Κίτρινης Λίμνης Κοζάνης

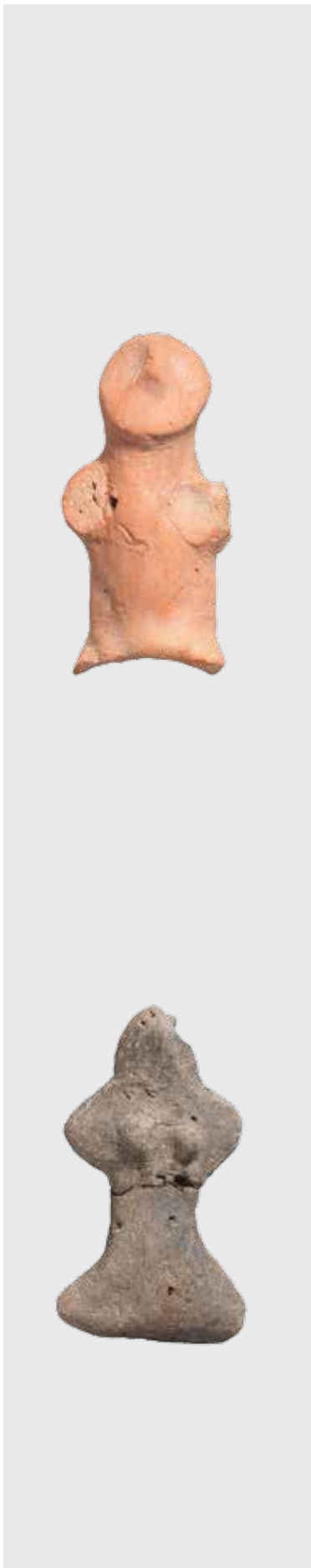
Επιφανειακό

Πηλός καστανοκόκκινος

Ύψ. 10,8 εκ. Πλ. 13,8 εκ. Πάχ. 2,8 εκ.

Διατηρείται το άνω τμήμα του κορμού, ελλίπες στο δεξί στήθος. Επιφάνεια καστανοκόκκινη, γκριζόμαυρη κατά τόπους, από επαφή με φωτιά. Είναι μέτρια λειασμένη, με πολλούς πόρους και γραμμές. Φέρει αποκρούσεις σε δύο σημεία.

Άνω τμήμα κορμού ανθρωπόμορφου, σχηματοποιημένου, ειδωλίου. Παριστάνει όρθια γυναικεία μορφή. Κορμός επίπεδος, με ευρείς ώμους και αρκετά στενή μέση, με ελλειψοειδή διατομή. Είναι κατασκευασμένο από ένα κομμάτι πηλού, πάνω στο οποίο έχουν επικολληθεί τα στήθη,



με μορφή ημισφαιρικών αποφύσεων. Το κεφάλι ήταν από άλλο υλικό, πιθανόν μάρμαρο, ένθετο στον κορμό, σε κυλινδρική οπή που είχε ανοιχθεί πριν το ψήσιμο. Τα χέρια αποδίδονται ως γωνιώδεις αποφύσεις προς τα πλάγια και κάτω, με κυρτή την πάνω επιφάνεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την ανασκαφή στη θέση, βλ. ενδεικτικά Fotiadis κ.ά. 2000

Αρετή Χονδρογιάννη-Μετόκη

40. ΑΝΔΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΕΛ 7454

Ελάτη, θέση Λογκάς, Τομέας Α, τομή Ζ15, τετρ. VII. Πρόκειται για τον εκτεταμένο αρχαιολογικό χώρο, 455 στρεμμάτων, δεξιά του ρου του Αλιάκμονα, σήμερα τεχνητή λίμνη φράγματος Ιλαρίωνα. Η θέση αποτέλεσε πόλο έλξης για διαχρονική χρήση από τον άνθρωπο και από την έρευνα έχουν αποκαλυφθεί χώροι κατοίκησης κατά τη νεολιθική εποχή, την πρώιμη και μέση εποχή χαλκού και κατά την ελληνοιστική, χώροι οργανωμένων νεκροταφείων εποχής χαλκού, εποχής σιδήρου, καθώς και μεμονωμένοι τάφοι προϊστορικών, κλασικών, ελληνοιστικών και βυζαντινών χρόνων.

Πηλός κιτρινωπός κόκκινος

Ύψ. 6,3 εκ. Πλ. 3 εκ.

Ελλιπές στα πέρατα των χεριών

Ο κορμός είναι κυλινδρικός με βάση ελλειψοειδή, κοίλη στο κάτω μέρος, και ο λαιμός, πιο λεπτός, απολήγει σε πεπλατυσμένο κεφάλι, γερμένο προς τα πίσω, με πρόσωπο στρογγυλό παρά τριγωνικό. Η επιφάνεια είναι διαβρωμένη και μόνο κάτω από τον λαιμό διακρίνονται ίχνη καστανού επιχρίσματος. Με πηλό διαμορφώνεται πλαστικά η μύτη και με βαθύνσεις δηλώνονται τα μάτια. Το ειδώλιο χαρακτηρίσαμε ανδρικό διότι δεν δηλώνεται το στήθος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία για τα ειδώλια της θέσης σε: Καραμήτρου-Μεντεσίδη & Θεοδώρου, 2009, 61. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2010, 27. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011β, 52-59. ΑΔ 64, 2009, Χρονικά [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. ΑΔ 66, 2011, Χρονικά, υπό έκδοση [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη].

Όμοιου τύπου ανδρικά και γυναικεία ειδώλια της τελικής νεολιθικής ή χαλκολιθικής είναι γνωστά από τα βόρεια Βαλκάνια-Νοτιοανατολική Ευρώπη. Πρβλ. Hansen 2007, 204-206, εικ. 99, 100.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη

41. ΕΙΔΩΛΙΟ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΓΡΒ 4863

Παλιουριά Γρεβενών, θέση Αγία Κυριακή, τομή Β2, τετρ. II. Πρόκειται για θέση με αραιή κατοίκηση κατά τη νεολιθική εποχή, με ενδείξεις από την αρχαιότερη και κατά την εποχή χαλκού, ενώ δεν λείπουν οι ενδείξεις χρήσης κατά την εποχή σιδήρου, καθώς και κατά τα ελληνοιστικά χρόνια. Η κατοίκηση είναι αραιή εξαιτίας της διάλυσης από τις αρόσεις αλλά και του τρόπου χρήσης του χώρου σε μικρές οικιστικές μονάδες. Τα ειδώλια της θέσης από λάκκους απορριμματικούς εντάσσονται στην τελική νεολιθική και την πρώιμη εποχή χαλκού.

Πηλός γκριζόμαυρος

Ύψ. 7,9 εκ. Πλ. 4,5 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο από δύο κομμάτια, με αποκρούσεις αριστερά του κεφαλιού και στην πίσω πλευρά.

Σχηματοποιημένο ειδώλιο, στο οποίο με ένα κομμάτι πηλού πλάστηκε το σώμα και τα άκρα και με τράβηγμα του πηλού διαμορφώθηκαν η μύτη και οι μαστοί. Οι ώμοι με τα χέρια, τα οποία δεν ξεχωρίζουν, δηλώνονται τριγωνικά, όπως και τα κάτω άκρα, τα οποία διαφέρουν στο μέγεθος. Την περιφέρεια του κεφαλιού περιτρέχει στικτή σειρά από αραιές εμπιέστες στιγμές, οι οποίες αρχίζουν από τους ώμους. Η πίσω πλευρά του ειδωλίου είναι επίπεδη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία σε ΑΔ 62, 2007, Χρονικά Β2, 1016-1018, εικ. 73 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2007, 33-35, εικ. 14. Το καμπανόσχημο σώμα του ειδωλίου παραπέμπει ίσως σε σπάνιες μορφές με ένδυμα. Πρβλ. όρθιο ειδώλιο από Θεσσαλία, Χουρμουζιάδης 1994, 221, πίν. 79.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη



42. ΕΙΔΩΛΙΟ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΓΡΒ 4871

Παλιουριά Γρεβενών, θέση Αγία Κυριακή, Τομή Β2, τετρ. ΙΙ

Πηλός γκριζόμαυρος και καστανός

Ύψ. 11,8 εκ. Πλ. 6,1 εκ.

Συγκολλήθηκε από κομμάτια και είναι σχεδόν ακέραιο με αποκρούσεις.

Είναι όμοιοι τύπου με το αρ. κατ. 41, με διαφορές. Δεν δηλώνονται οι μαστοί και τα χέρια, ενώ στην έλλειψη του προσώπου διακρίνεται η σειρά των στιγμών, η οποία κλείνει στο σαγό-νι, κάτω από τη μύτη. Μια εγκοπή οριζόντια και χαμηλά στο πίσω μέρος του λαιμού ενισχύει την άποψη της απόδοσης ενδύματος. Εντύπωση προκαλεί ο εξαιρετικά ακάθαρτος πηλός με μεγάλα πετραδάκια που συνέβαλε στη διάβρωση της επιφάνειας και μόνο στο μπροστινό κάτω μέρος του σώματος διατηρείται στίλβωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία για τη θέση βλ. αρ. κατ. 41.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή

43. ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Πρώιμη εποχή χαλκού (3300-1950 π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

Α9αΕ39

Ανάργυροι ΙΧα (ορυχείο πεδίου Αμυνταίου)

Πηλός

Μέγ. ύψ. 17,8 εκ. Πλ. 9 εκ.

Σώζεται το σύνολο της μορφής, συγκολλημένο από τρία κομμάτια.

Γυναικείο ειδώλιο. Έχει έντονα πεπλατυσμένη φόρμα και ακραία σχηματοποιημένα ανατομικά στοιχεία. Το κεφάλι, τα χέρια και η κάτω δεξιά και αριστερή απόληξη αποδίδονται με τριγωνικές αποφύσεις, χωρίς καμία πρόσθετη λεπτομέρεια. Οι μαστοί, που αποτελούν το μόνο φυσιοκρα-τικό στοιχείο, περιγράφονται στη σωστή θέση και με το αναλογικά σωστό μέγεθος. Μετωπικά, ο κορμός κοσμεύεται με διπλή στικτή χιαστί ζώνη. Η ίδια οριζόντια διατύπωση στη βάση του λαιμού αποδίδει ίσως κάποιο περιδέραιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πανίκος Χρυσοστόμου

44. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Πρώιμη εποχή χαλκού

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΓΡΒ 6383

Νεοχώρι Γρεβενών, θέση Βλάχος, Τομή Ζ, τετρ. 5

Πηλός ανοιχτός καστανός

Ύψ. 3,15 εκ. Πλ. 2,35 εκ.

Σώζεται τμήμα του λαιμού με το κεφάλι και φέρει αποκρούσεις στη μύτη και το στόμα.

Στο πρόσωπο της μορφής τα μάτια αποδίδονται με κυκλικές βαθύνσεις σαν τρύ-πες και μάλιστα στο δεξί μεγαλύτερη, ενώ στα ρουθούνια υπάρχει μία και το στόμα δηλώνεται με οριζόντια χάραξη. Η μύτη δηλώνεται πλαστικά με τράβηγμα πηλού, όπως και τα σχετικά μεγάλα αυτιά. Από το μέτωπο και πίσω, το τριγωνικό έξαρμα πάνω στο κρανίο δηλώνει πιθανώς κόμμωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία σε Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2009β, 78. ΑΔ 65, 2010, Χρονικά Β2 υπό εκτύπω-ση [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή]. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2014β, 52-53.

Πρόκειται για σχηματοποιημένο ειδώλιο, το οποίο βρέθηκε σε στρώμα διαταραγμένο από κατοίκηση ελληνιστικών χρόνων και μπορεί μόνο τυπολογικά να χρονολογηθεί. Πρβλ. παρόμοια από το χωριό Αλιάκμων, θέση Κρυσπήγαδο, σε Καραμήτρου-Μεντε-σιδή & Λόκανα 2009.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή



45. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Πρώιμη εποχή χαλκού

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής
ΒΕΚ 9426

Αλιάκμων, θέση Κρουοπήγαδο, τομέας Α, τομή 54, τετρ. IV. Πρόκειται για την ανασκαφή στην αγροτική περιοχή του χωριού Αλιάκμων, σε απόσταση μόλις 100 μ. από τον ομώνυμο ποταμό, στην Επαρχία Βοΐου. Με την έρευνα σε 27.400 τ.μ. και σε τρεις τομείς αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα των περιόδων της εποχής χαλκού με σημαντικά ευρήματα, ανάμεσα στα οποία 194 τμήματα και 42 ακέραια αγκυρόσχημα ειδώλια και 34 ανθρωπόμορφα.

Πηλός καστανός

Ύψ. 6,4 εκ. Πλ. 4,4 εκ.

Συγκολλήθηκε από δύο κομμάτια, λείπει το κάτω μέρος, το αριστερό χέρι και η επιφάνεια είναι εξαιρετικά διαβρωμένη.

Ανήκει στην κατηγορία των σταυρόσχημων σχηματοποιημένων ειδωλίων της πρώιμης εποχής χαλκού και μολονότι είναι πλακίδιο δεν λείπει η πλαστική απόδοση ανατομικών χαρακτηριστικών, ενώ με εμπιέσεις αποδίδονται στοιχεία διακόσμησης και ενδυμασίας. Στο ορθογώνιο πρόσωπο φέρει δύο στιγμές για τα μάτια με ενδιάμεση κάθετη βύθωση και τα μαλλιά σε κότσο αποδίδονται με εξόγκωμα στο πίσω μέρος του κεφαλιού. Το διατηρημένο δεξί χέρι δηλώνεται με κωνική απόφυση και πλαστικά δηλώνεται μόνο το αριστερό στήθος με εμφανή οριζόντια βύθωση στο σημείο της θηλής. Στο μπροστινό μέρος του κυλινδρικού λαιμού που δεν ξεχωρίζει από το κεφάλι, τρεις σικτές οριζόντιες σειρές και τρεις στιγμές ενδιάμεσα των δύο πρώτων κάτω σειρών δηλώνουν διακόσμηση ή ένδυμα. Η διπλή σειρά στιγμών, η οποία διατρέχει τον κορμό λοξά, εμπρός και πίσω, πάνω από τον δεξιό ώμο και ενώνεται με διπλή οριζόντια σειρά στο ύψος της μέσης, μπορεί να ερμηνευθεί ως ζώνη ή ως δήλωση λοξού επενδύτη, που αφήνει ακάλυπτο το αριστερό στήθος και καλύπτει το δεξί που δεν αποδίδεται πλαστικά.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεΐα σε Καραμήτρου-Μεντεσιδή & Λόκανα 2009, 321, εικ. 23. ΑΔ 62, 2007, Χρονικά Β2, 996-1001, εικ. 42 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή].

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή



46. ΑΝΔΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Πρώιμη εποχή χαλκού

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής
ΒΕΚ 9427

Κρουοπήγαδο, περιοχή Αλιάκμονα, τομέας Α, τομή 43, τετρ. IV
Πηλός κίτρινωπός κόκκινος
Ύψ. 4 εκ. Πλ. 1,9 εκ.

Ακέραιο σχεδόν κεφάλι, από το λαιμό και πάνω με διαβρωμένη την επιφάνεια και μικρές αποκρούσεις.

Ο σχετικά μακρύς λαιμός στηρίζει ένα μακρόστενο κεφάλι με μυτερό πηγούνι, το οποίο μας επιτρέπει να θεωρήσουμε τον άνδρα γενειοφόρο. Η μύτη αποδίδεται πλαστικά, όπως και το αριστερό αυτί που έγινε από ξεχωριστό επιπρόσθετο πηλό, τα μάτια και τα φρύδια διαμορφώνονται με χάραξη και το στόμα με οριζόντια βαθιά εγκοπή ώστε να δίνει την εντύπωση ότι είναι μισάνοιχτο. Πάνω από το μέτωπο με κλιμακωτή χάραξη, που αρχίζει από το πλάι των αυτιών, δηλώνονται τα μαλλιά. Παρατηρούμε ότι υπάρχει διαφορά στη διαμόρφωση των πλαϊνών όψεων με καλύτερη την αριστερή του και ίσως δεν κολλήθηκε ποτέ δεξί αυτί, ενώ και από τα μάτια μόνο το αριστερό έχει κανονικό αμυγδαλωτό σχήμα. Το ειδώλιο φέρει οπή στο κάτω μέρος του λαιμού διαμέτρου 0,3 εκ. και βάθους 2,03 εκ., ενώ οπή ίδιου πλάτους και βάθους μόλις 0,3 εκ. υπάρχει και στο πάνω μέρος του κεφαλιού. Η κάτω οπή ίσως δηλώνει προσαρμογή σε σώμα, πιθανόν με τη μεσολάβηση και βοήθεια λεπτού ξύλινου ή οστέινου στελέχους. Η ασυμμετρία στα μάτια και το γεγονός ότι το κεφάλι είναι λοξό ως προς τον κατακόρυφο άξονα δηλώνουν ότι φαινόταν κατά τρία τέταρτα από την «καλή» αριστερή του πλευρά.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεΐα όπως σε αρ. κατ. 45.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή



KΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ



47. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Ύστερη εποχή του χαλκού

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας
Π 8459
Οικισμός Αγγελοχωρίου Ημαθίας
Πορτοκαλόχρωμος - κιτρινωπός πηλός
Ύψ. 6,2 εκ. Πλ. στη βάση 1,5 εκ. Πάχ. 0,9 εκ.
Ακέραιο

Παριστάνεται μορφή με μακρύ ένδυμα. Ολόκληρο το αντικείμενο έχει γλωσσοειδή φόρμα με πλάτος που μειώνεται ελαφρά προς τα επάνω. Η επιφάνεια έδρασης είναι κοίλη. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου –μάτια, μύτη, στόμα– δηλώνονται με ομοιόμορφες κυκλικές βαθύνσεις που έχουν δημιουργηθεί από λεπτό φυτικό στέλεχος πολύ μικρής διατομής. Με επίθετο κομμάτι πηλού έχει διαμορφωθεί η ταινιωτή ζώνη που περιτρέχει τη μέση της μορφής και δένει πίσω. Άλλα μικρά επίθετα κομματάκια πηλού δηλώνουν τα χέρια που ακουμπούν διαγώνια και συμμετρικά επάνω στη ζώνη. Στο αριστερό πλάι της μορφής υπάρχει ένα ακόμα επίθετο κομμάτι πηλού, τριγωνικού σχήματος (οξύληκτο), το οποίο υποθέτουμε ότι αποδίδει εγχειρίδιο περασμένο στη ζώνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα πήλινα ειδώλια της εποχής του χαλκού αποτελούν σπάνιο εύρημα στη Μακεδονία. Βλ. στον παρόντα τόμο συμβολές Στεφανή, Χονδρογιάννη και Μαλαμίδου. Ιδιαίτερα κατά την ύστερη εποχή του χαλκού σχεδόν εξαφανίζονται τα ειδώλια από τη Μακεδονία, ενώ την ίδια περίοδο στην κεντρική και νότια Ελλάδα αφθονούν τα μυκηναϊκά ειδώλια τύπου Φ και Ψ. Πολύ μικρός αριθμός μυκηναϊκών ειδωλίων εμφανίζεται και σε θέσεις της Μακεδονίας. Το γεγονός ότι το συγκεκριμένο ειδώλιο παρόλη την απλή, σχεδόν παιδική, απόδοση της ανθρωπίνης μορφής, αναπαριστά έναν άνθρωπο με *insignia* εξουσίας, με πιο χαρακτηριστικό το εγχειρίδιο αλλά και το μακρύ ένδυμα, είναι σημαντικό και θα λέγαμε ότι σηματοδοτεί το ενδιαφέρον των κατοίκων ενός οικισμού της ύστερης χαλκοκρατίας να αποδώσουν στον πηλό και σε μικρογραφική κλίμακα ανθρωπίνες μορφές με διακριτό κοινωνικό status.

Ευαγγελία Στεφανή

48. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Αρχαιότερη νεολιθική (6400-6200 π.Χ.)

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας (Συλλογή Ανασκαφής Παλιαμπέλων Κολινδρού)
ΚΕ 5863
Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας, ανασκαφές ΑΠΘ
Πηλός στιλβωμένος
Ύψ. 4,6 εκ. Μήκ. 1,8 εκ. Πλ. 2,2 εκ.
Σώζεται η κεφαλή και ο λαιμός. Φθορές στο πρόσωπο.

Ο κυλινδρικός λαιμός σώζεται μέχρι την ένωσή του με το σώμα. Το πηγούνι της μορφής είναι κάπως πεπλατυσμένο και περιβάλλεται από χαμηλό έξαρμα που μπορεί να αποδίδει γένη. Το στόμα αποδίδεται με μια οριζόντια σχισμή και τα μάτια με προεξέχοντα δισκία που φέρουν οριζόντια εντομή. Μια μικρή αποκρουσμένη απόφυση απέδιδε τη μύτη. Ο θόλος της κεφαλής είναι υψηλός και δεν εμφανίζεται δήλωση κόμης. Πιθανότατα υποδηλώνει ότι η μορφή φορά πύλο χωρίς γείσο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κώστας Κωτσάκης

49. ΕΙΔΩΛΙΟ ΖΩΟΥ

Αρχαιότερη νεολιθική (6400-6200 π.Χ.)

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας (Συλλογή Ανασκαφής Παλιαμπέλων Κολινδρού)
ΚΕ 5864
Παλιάμπελα Κολινδρού Πιερίας, ανασκαφές ΑΠΘ
Πηλός αδρός
Ύψ. 4,1 εκ. Μήκ. 4,4 εκ. Πλ. 3,3 εκ.
Πλήρες. Μικρές φθορές στο πίσω αριστερό άκρο.

Ειδώλιο αίγας. Αν και το πλάσιμο είναι αμελές και συνοπτικό, χωρίς επιμονή σε λεπτομέρειες, και η επιφάνεια του ειδωλίου δεν έχει στιλβωση ή άλλη κατεργασία, η μορφή του ζώου αποδίδεται μικρογραφικά με πιστότητα. Εξίσου πειστικά αποδίδεται η κίνηση του ζώου, που οι αναλογίες του δηλώνουν ότι πρέπει να ήταν νεαρής ηλικίας. Δεν δηλώνεται ανατομικά φύλο.

50. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική I

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρύγιαλου

ΑΓ 1210

Μακρύγιαλος. Βρέθηκε εντός οικιστικού λάκκου της φάσης Μακρύγιαλος I.

Πηλός καστανός

Ύψ. 4,9 εκ. Πλ. 4,14 εκ. Πάχ. 2,40 εκ.

Αποσπασματικό. Λείπει το κεφάλι και το κάτω τμήμα των κάτω άκρων.

Ειδώλιο σχηματοποιημένης γυναικείας μορφής. Τονίζονται τα στήθη και η κοιλιά με ένα μικρό έξαρμα, ενώ τα χέρια σχηματίζουν δύο μικρές τριγωνικές αποφύσεις. Οι λεπτομέρειες του σώματος και της ένδυσης αποδίδονται με εγχαράξεις και στις δύο όψεις του σώματος. Στον λαιμό φέρει περίαπτο και στην πλάτη μικρές εγχαράξεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Παππά 1995, 25. Παρρα 2007, 264, εικ. 15. Νανόγλου & Παππά 2009, 251-252.

Η απόδοση χαρακτηριστικών του σώματος με εγχαράξεις είναι πολύ συνηθισμένη στο σύνολο των ειδωλίων της φάσης αυτής. Κυρίως αποδίδονται στοιχεία της ένδυσης, των χαρακτηριστικών του προσώπου ή των μαλλιών. Η πλειονότητα των 121 ειδωλίων της φάσης Μακρύγιαλος I είναι κατασκευασμένα από πηλό και αναπαριστούν ανθρώπινες μορφές. Βρέθηκαν στο μεγαλύτερο ποσοστό σε κοινόχρηστους χώρους.

Μαρία Παππά



51. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρύγιαλου

ΑΓ 6548

Μακρύγιαλος. Βρέθηκε σε κοινόχρηστο χώρο στην περιφέρεια του οικισμού της φάσης Μακρύγιαλος II.

Πηλός καστανός

Ύψ. 4,3 εκ. Πλ. 2 εκ. Πάχ. 2,7 εκ.

Αποσπασματικό. Σώζεται το κεφάλι και τμήμα του λαιμού. Φθαρμένη η μύτη.

Κεφαλή σχηματοποιημένης ανθρώπινης μορφής. Η μύτη τονίζεται με μεγάλο τριγωνικό έξαρμα. Οριζόντιες εγχαράξεις σχηματίζουν τα μάτια, ενώ κάτω από κάθε μάτι υπάρχουν δύο μικρές κάθετες εγχαράξεις. Στην πίσω όψη του κεφαλιού υπάρχει έξαρμα που στρέφεται προς τα επάνω και ενδεχομένως αποτελεί σχηματική απεικόνιση μαλλιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Παππά 1995, 24. Νανόγλου & Παππά 2009, 252, σχ. 3γ.

Μαρία Παππά



52. ΤΜΗΜΑ ΔΟΛΙΧΟΚΕΦΑΛΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρύγιαλου

ΑΓ 5851

Μακρύγιαλος, επιφανειακό εύρημα

Πηλός καστανός

Ύψ. 4,4 εκ. Πλ. 2,6 εκ. Πάχ. 2,6 εκ.

Αποσπασματικό. Σώζεται μόνο το κεφάλι και μικρό τμήμα του λαιμού. Αποκρούσεις στη μύτη. Η επιφάνεια είναι καλά στιλβωμένη.

Επίμηκες κεφάλι ειδωλίου ελλειψοειδούς σχήματος, με κλίση προς τα πίσω. Η περιοχή των φρυδιών και η μύτη τονίζονται. Τα μάτια σχηματίζονται από κυκλικά εξάρματα με μια οριζόντια εγχάραξη στο κέντρο. Το στόμα δηλώνεται επίσης με εγχάραξη. Ο λαιμός είναι κυλινδρικός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Παππά 1995, 24.

Πρόκειται για ένα από τα λίγα αριθμητικά δείγματα ειδωλοπλαστικής στον οικισμό του Μακρύγιαλου, όπου η απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου είναι λεπτομερειακή, όπως και στο αρ. κατ. 53.

Μαρία Παππά





53. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρύγιαλου
ΑΓ 5672

Μακρύγιαλος. Βρέθηκε σε κοινόχρηστο χώρο στην περιφέρεια του οικισμού της φάσης Μακρύγιαλος II Πηλός καστανός

Ύψ 6 εκ. Πλ. 5,1 εκ. Πάχ. 3,6 εκ.

Αποσπασματικό. Σώζεται το κεφάλι και τμήμα του λαιμού. Λείπει κυκλικό τμήμα στην πίσω πλευρά. Η στίλβωση είναι κακή.

Κεφάλι ειδωλίου, τριγωνικού σχήματος. Δίνεται έμφαση στα μάτια, που αποδίδονται με ρομβοειδείς εγχαράξεις. Τα φρύδια δηλώνονται με τοξωτά εξάρματα. Σώζεται ακέραιο το αριστερό αυτί, το οποίο φέρει διαμπερή οπή. Από το δεξί αυτί σώζεται μικρό τμήμα. Τα αυτιά και η μύτη φαίνονται επίθετα στο κυρίως σώμα του πηλού. Ο πηλός φέρει πολλά μη πλαστικά εγκλείσματα που δίνουν χαρακτηριστική όψη στο αντικείμενο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Παππά 1995, 26. Νανόγλου & Παππά 2009, 254, 257.

Πρόκειται για ένα από τα δείγματα ειδωλοπλαστικής που προέρχονται από τον οικισμό του Μακρύγιαλου και όπου η απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου είναι λεπτομερειακή, όπως και στο ειδώλιο αρ. κατ. 52. Από το σύνολο των 116 εδωλίων της φάσης Μακρύγιαλος II του οικισμού, μόνο τα 43 είναι πήλινα. Τα υπόλοιπα είναι λίθινα, συνήθως μαρμάρινα. Στην πλειονότητά τους αναπαριστούν την ανθρωπίνη μορφή.

Μαρία Παππά

54. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5800-5400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΠΣ 2390

Σταυρούπολη, Δοϊράνης 5. Από διαταραγμένες επιχώσεις.

Πηλός

Ύψ. 3,1 εκ. Πλ. 2,3 εκ. Πάχ. 2,5 εκ.

Σώζεται μόνο το κεφάλι, μέχρι τη βάση του λαιμού.

Κεφάλι ειδωλίου, κυλινδρικού σχήματος. Τα μάτια αποδίδονται πλαστικά με τη μορφή κόκκου σιταριού. Η μύτη αποδίδεται πλαστικά. Το άνω μέρος του κεφαλιού είναι επίπεδο με μια ευθεία εγχάραξη που αποδίδει κόμμωση. Στη βάση του λαιμού, από το μέσον της οπίσθιας όψης, ξεκινούν δύο καμπυλόγραμμες εγχαράξεις, οι οποίες απολήγουν συμμετρικά προς το αντίστοιχο τμήμα της εμπρόσθιας όψης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 173, αρ. ΜΕ 132.

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

55. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5800-5600 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΠΣ 2388

Σταυρούπολη, Ωραιοκάστρου 91. Από την επίχωση μεταξύ δύο δαπέδων που ορίζουν την πρώτη και δεύτερη οικοδομική φάση του οικοπέδου αντίστοιχα.

Πηλός

Ύψ. 8,1 εκ. Πλ. 4,5 εκ. Πάχ. 3,1 εκ.

Σώζεται το κεφάλι και ο άνω κορμός, μέχρι το στήθος. Αποκρουσμένη η μύτη, μέρος του κορμού και τα άνω άκρα.

Τμήμα ανθρωπόμορφου, γυναικείου, σχηματοποιημένου ειδωλίου. Το σώμα και το κεφάλι αποδίδονται ενιαία, με τη μορφή πεπιεσμένου κυλίνδρου. Η μύτη αποδίδεται πλαστικά, τα μάτια και τα φρύδια με οριζόντιες εγχαράξεις. Το στήθος και τα χέρια υποδηλώνονται με πλαστικές αποφύσεις, στο ίδιο ύψος. Στη γένεση των δύο άνω άκρων διακρίνονται δύο κυκλικές διατομής οπές που εισχωρούν στο εσωτερικό του κορμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 307, αρ. ΜΕ 53, 532, πίν. 19 (μα).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα



56. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5600-5400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2373

Σταυρούπολη, Κορομηλά 4. Από επιχώσεις υπερκείμενες λιθόστρωτης επιφάνειας.

Πηλός

Ύψ. 4,7 εκ. Πλ. 4,3 εκ. Πάχ. 2,1 εκ.

Σώζεται ο άνω κορμός, από το ύψος του λαιμού μέχρι τη μέση.

Τμήμα σχηματοποιημένου ειδωλίου γυναικείας μορφής. Τα χέρια υποδηλώνονται με πλαστικές αποφύσεις ενώ οι μαστοί με δύο επίθετα πλαστικά ημισφαιρικά εξάρματα. Μεταξύ τους, μικρότερο ημισφαιρικό εξάρμα αποδίδει περίαπτο το οποίο είναι αναρτημένο με ιμάντα γύρω από το λαιμό του ειδωλίου. Εγχαράκτα μοτίβα στην κοιλιακή χώρα, στα πλάγια αλλά και στην πλάτη, ίσως αποδίδουν ένδυμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 87, αρ. ΜΕ 54, 528, πίν. 15 (ιε-ιστ).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

57. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5600-5400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2378

Σταυρούπολη, Κορομηλά 4. Από το εσωτερικό λάκκου.

Πηλός

Ύψ. 5,5 εκ. Πλ. 3,8 εκ. Πάχ. 3,3 εκ.

Σώζεται από το μέσο των μηρών και μέχρι την κοιλιακή χώρα.

Τμήμα σώματος ανθρωπόμορφου ειδωλίου. Τονισμένοι οι γλουτοί οι οποίοι αποδίδονται φυσιολογικά. Τα δύο κάτω άκρα αποδίδονται ενιαία, ενωμένα. Πάνω στην κοιλιά διακρίνονται ίχνη επαφής από τα χέρια. Στον κατακόρυφο άξονά του φέρει κυκλικής διατομής διάτρηση πάχους 0,5 εκ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 132, αρ. ΜΕ 437, 529, πίν. 16 (κδ-κε).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

58. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5600-5400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2372

Σταυρούπολη, Κορομηλά 4. Από επιχώσεις υπερκείμενες λιθόστρωτης επιφάνειας.

Πηλός

Ύψ. 2,9 εκ. Πλ. 4,4 εκ. Πάχ. 3,7 εκ.

Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλιού. Αποκρουσμένη η βάση του λαιμού.

Κεφάλι ειδωλίου, ενδεχομένως απόληξη πώματος. Η μύτη και τα αυτιά αποδίδονται πλαστικά, ενώ τα μάτια με οριζόντιες βαθύνσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 86, αρ. ΜΕ 27, 528, πίν. 15 (ιθ).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

59. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5600-5400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 4489

Σταυρούπολη, Ωραιοκάστρου 104. Από το εσωτερικό πιθανής τάφρου που χρονολογείται στη φάση Ι.

Πηλός

Ύψ. 5,1 εκ. Πλ. 4,3 εκ. Πάχ. 4,5 εκ.

Αποσπασματικό θραύσμα ειδωλίου μεγάλων διαστάσεων. Διατηρείται μόνο το κεφάλι και μέρος του λαιμού.

Κεφάλι και μέρος λαιμού από ανθρωπόμορφο ειδώλιο μεγάλων διαστάσεων. Το κεφάλι έχει σχήμα αναστραμμένου κολουρου κώνου, με την επάνω επιφάνεια επίπεδη. Ο λαιμός είναι χαμηλός, κυλινδρικός. Το πρόσωπο αποδίδεται με πλαστικό περίγραμμα που το ξεχωρίζει από το υπόλοιπο κεφάλι. Η κόμη αποδίδεται με εγχαράξεις και ανεπαίσθητα εξάρματα. Τρεις παράλληλες λοξές εγχαράξεις σε κάθε πλευρά, κάτω από τα μάτια, ίσως υποδηλώνουν γενειάδα. Η μύτη



είναι τονισμένη, επίθετη και φέρει οριζόντια εγχάραξη στη μέση της. Τα μάτια αποδίδονται με ελαφρά εξάρματα και δύο οριζόντιες εγχαράξεις. Τα φρύδια με τοξόσχημα εξάρματα. Όμοια, το στόμα διαμορφώνεται με πλαστικό έξαρμα και εγχάραξη στη μέση αυτού. Τα αυτιά αποδίδονται με πλαστικό τρόπο ως ημικυκλικά εξάρματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 258, αρ. ΜΕ 126, 532, πίν. 19 (ε, στ, ζ).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

60. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5600-5400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2389

Σταυρούπολη, Βελισαρίου 2. Από την επίχωση λάκκου της νεολιθικής περιόδου.

Πηλός

Ύψ. 7,2 εκ. Πλ. 6,2 εκ. Πάχ. 6,2 εκ.

Σώζεται το κεφάλι και ο άνω κορμός, μέχρι το στήθος. Αποκρουσμένα τα άνω άκρα.

Ανθρωπόμορφο σχηματοποιημένο ειδώλιο. Το σχήμα του είναι κωνικό. Η μύτη του, έντονα τονισμένη, αποδίδεται πλαστικά. Τα μάτια δηλώνονται με δύο οριζόντιες εγχαράξεις. Εγχάρακτη οριζόντια γραμμή στο μέτωπο σε συνδυασμό με τρεις αποφύσεις, εκ των οποίων οι δύο στις πλευρές του κεφαλιού και η μία στο πίσω μέρος του, ίσως αποδίδουν την κόμμωση. Τα χέρια πιθανώς να ακουμπούσαν στη μέση. Αποδίδονται επίθετα και είναι ημικυκλικής διατομής. Εγχαράξεις παρατηρούνται και στο σώμα της απεικονιζόμενης μορφής. Στη βάση του ειδωλίου, η οποία είναι φθαρμένη, δημιουργείται κοίλωμα. Είναι πολύ πιθανό να αποτελούσε το άνω μέρος πώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 265, αρ. ΜΕ 52, 532, πίν. 19 (ιζ-ιη).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

61. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 5600-5400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2383

Σταυρούπολη, Δοϊράνης 5. Από την επίχωση της πρώτης οικοδομικής φάσης του οικοπέδου.

Πηλός

Ύψ. 4,5 εκ. Πλ. 2,6 εκ. Πάχ. 1,5 εκ.

Σώζεται μόνο το κεφάλι. Αποκρουσμένος ο λαιμός.

Κεφάλι ανθρωπόμορφου σχηματοποιημένου ειδωλίου. Το σχήμα του είναι κυλινδρικό. Η μύτη είναι επίθετη, τονισμένη. Ο λαιμός είναι επίσης τονισμένος. Τα μάτια αποδίδονται με δύο ελλειψοειδείς εμπιέσεις. Το περίγραμμα της κόμης αποδίδεται με εγχάραξη και λευκή πάστα. Με εγχάρακτα μοτίβα αποδίδονται και οι λεπτομέρειες της κόμμωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 184, αρ. ΜΕ 359, 531, πίν. 18 (α-β).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

62. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική, περίπου 4500-4000 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2384

Σταυρούπολη, Ωραιοκάστρου 104. Από την επίχωση τοίχου που ορίζει τη νεότερη φάση του οικισμού (Σταυρούπολη II).

Πηλός

Ύψ. 4,0 εκ. Πλ. 3,2 εκ. Πάχ. 2,2 εκ.

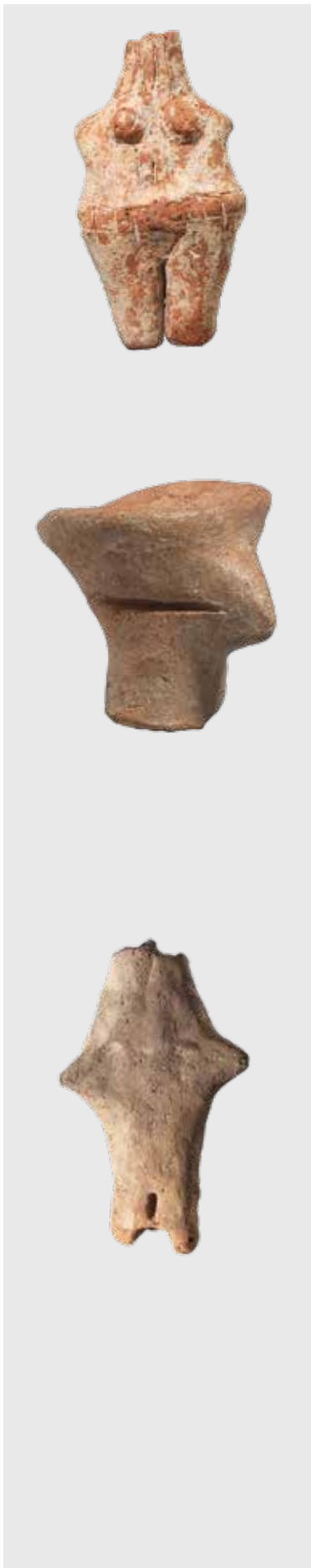
Σώζεται μόνο το κεφάλι. Αποκρουσμένος ο λαιμός και το πίσω τμήμα του κεφαλιού.

Κεφάλι ανθρωπόμορφου ειδωλίου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται φυσιοκρατικά. Η μύτη είναι έντονα τονισμένη, γαμψή. Τα ρουθούνια υποδηλώνονται με δύο εμπιέσεις. Τα μάτια αποδίδονται με δύο οριζόντιες εγχαράξεις. Τα φρύδια, τονισμένα, αποδίδονται με πλαστικό τρόπο. Όμοια αποδιδόταν και το στόμα από το οποίο διατηρείται μόνο το άνω χείλος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 251, αρ. ΜΕ 38, 531, πίν. 18 (μστ).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα



63. ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Περίπου 4500-4000 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2371

Σταυρούπολη, Κορομηλά 4. Από επιφανειακές επιχώσεις.

Πηλός

Ύψ. 6,5 εκ. Πλ. 3,5 εκ. Πάχ. 1,9 εκ.

Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του ειδωλίου. Το κεφάλι είναι αποκρουσμένο.

Σώμα γυναικείου σχηματοποιημένου ειδωλίου. Τα χέρια και το στήθος αποδίδονται με μικρές αποφύσεις. Οι γοφοί είναι τονισμένοι με πλαστικό τρόπο. Περιτρέχονται από ζώνη που αποδίδεται με εγχάρακτη ταινία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 75, αρ. ΜΕ 3, 530, πίν. 17 (δ-ε).

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

64. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Περίπου 4500-4000 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΠΣ 2386

Σταυρούπολη, Ωραιοκάστρου 104. Από το εσωτερικό πιθανής τάφρου που χρονολογείται στη φάση Ι.

Πηλός

Ύψ. 2,3 εκ. Πλ. 2,4 εκ. Πάχ. 2,3 εκ.

Σώζεται μόνο το κεφάλι. Αποκρουσμένος ο λαιμός.

Κεφάλι ανθρωπόμορφου ειδωλίου, σχήματος ανάστροφου κόλουρου κώνου. Η μύτη είναι τονισμένη, επίθετη. Τα μάτια υποδηλώνονται με εγχαράξεις. Στο άνω μέρος η διάμετρος του κεφαλιού διευρύνεται και σχηματίζει κοίλωμα. Στην επιφάνεια του διακρίνεται σταυρόσχημο μοτίβο. Ίσως πρόκειται για την κόμμωση ή κάποιο κάλυμμα κεφαλής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος & Κώτσος 2002, 258, αρ. ΜΕ 168.

Σταύρος Κώτσος & Ευλαμπία Γκιούρα

65. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ (;) ΜΟΡΦΗ

Νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 4410

Όλυθος. Βρέθηκε σε αρκετά διαταραγμένη περιοχή.

Πηλός, καστανέρυθρος, με ίχνη καύσης και αρκετά εγκλείσματα (πετραδάκια και μαρμαρυγία).

Η επιφάνεια του ειδωλίου είναι λειασμένη και χρωματικά ανομοιογενής, ανοιχτή καστανή έως γκριζοκάστανη.

Ύψ. 10,4 εκ. Πλ. 6,3 εκ. Πάχ. 2,3 εκ.

Αρκετά καλή κατάσταση, αν και αποσπασματική. Λείπει το κεφάλι. Μικρή απόκρουση στο ένα κάτω άκρο.

Έντονα σχηματοποιημένο ειδώλιο όρθιας γυναικείας(;) μορφής. Ο κορμός είναι επιπεδόμορφος, ελλειψοειδούς διατομής και μειώνεται σταδιακά σε πλάτος από πάνω προς τα κάτω, καταλήγοντας σε μία λεπτή μέση και δύο μικροσκοπικά, σχεδόν ατροφικά, κάτω άκρα. Τα χέρια αποδίδονται πολύ σχηματικά, σαν τριγωνικές προεξοχές, ενώ ο λαιμός είναι δυσανάλογα ψηλός και φαρδύς. Στο επάνω μέρος του κορμού, στο ύψος των χεριών, διακρίνονται αμυδρά δύο κυκλικές βαθύνσεις, οι οποίες ίσως δηλώνουν την αρχική ύπαρξη πλαστικά αποδοσμένων μαστών που πλέον δεν διατηρούνται. Πιθανή απόδοση των γεννητικών οργάνων αποτελεί η βαθιά, κάθετη εγκοπή (μήκους περίπου 1 εκ.) που υπάρχει πάνω ακριβώς από τα πόδια, ενισχύοντας έτσι την προτεινόμενη ταύτιση της απεικονιζόμενης μορφής με γυναικεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus I, 57, εικ. 75b. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 278-279, αρ. 220 [E. Tsangaraki].

Ευαγγελία Τσαγκαράκη

66. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

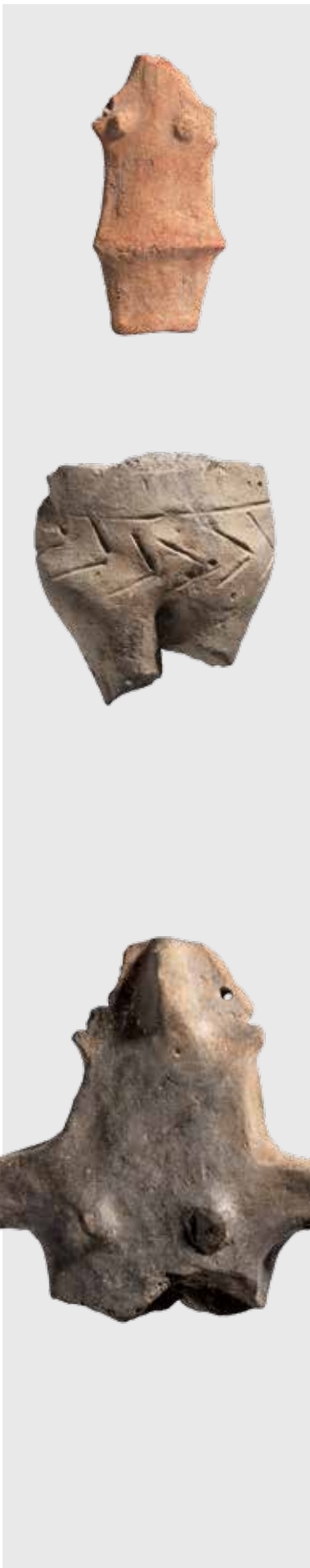
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 27851

Αρέθουσα

Καφεκόκκινος πηλός με πολύ λεπτή μίκα

Ύψ. 9 εκ. Πλ. 4 εκ. Πάχ. 1,5 εκ.



Λείπουν το κεφάλι και τα χέρια. Το ένα στήθος απολεπισμένο. Απολεπίσεις στο έξαρμα κάτω από την κοιλιά.

Σώμα γυναικείου ειδωλίου. Ο κορμός είναι λεπτός, επίπεδος. Τα στήθη δηλώνονται με δύο μικρά ημισφαιρικά εξάρματα. Κάτω από την κοιλιά πλαστική προεξέχουσα γραμμή και στις δύο πλευρές. Τα πόδια δεν δηλώνονται. Στην πίσω πλευρά, στο ύψος της λεκάνης υπάρχουν δύο κυκλικές βαθύνσεις δηλώνοντας πιθανόν τους γλουτούς. Η στενή, επίπεδη βάση του ειδωλίου δεν επιτρέπει την αυτόνομη στήριξη του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος 1991, 140, εικ. 16-17. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 299, αρ. 234 [Ο. Palli].

Ουρανία Πάλλη

67. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 27852

Αρέθουσα

Γκρίζος πηλός με τεφόρο πυρήνα. Όπτηση ατελής.

Ύψ. 5 εκ. Πλ. 5 εκ. Πάχ. 2,5 εκ.

Σώζεται από το μέσο των μηρών μέχρι την κοιλιακή χώρα. Αποκρούσεις στην οπίσθια όψη των γλουτών. Λειασμένο.

Ελαφρώς προεξέχουσα κοιλιά. Οι προεξέχοντες γλουτοί χωρίζονται από κάθετη τομή. Εγχάρκτη διακόσμηση που ίσως δηλώνει στοιχεία ανατομίας, ένδυσης ή διακόσμησης του σώματος καλύπτει και τις δύο όψεις. Στην πρόσθια όψη οριζόντια αυλάκωση κάτω από την κοιλιά και κάτω από αυτήν λογχοειδείς εγχαράξεις. Στην οπίσθια όψη τρεις κατακόρυφες παράλληλες γραμμές και λοξές εγχαράξεις στους γλουτούς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Γραμμένος 1991, 139-140. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 300, αρ. 235 [Ο. Palli].

Ουρανία Πάλλη

68. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ή ΑΠΟΛΗΞΗ ΛΑΒΗΣ ΑΓΓΕΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική I

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Π 1904

Στίβος, επιφανειακή περισυλλογή

Πηλός γκριζοπός με λεπτή μίκα, επιφάνεια στιλβωμένη.

Μέγ. ύψ. 6,3 εκ. Μέγ. πλ. 7 εκ. Πάχ. στο κάτω μέρος: 1,5 εκ. - στο κεφάλι 0,5 εκ.

Διατηρείται ο άνω κορμός και το κεφάλι. Είναι αποκρουσμένο τμήμα του ενός χεριού, υπάρχουν μικρές αποκρούσεις στο άλλο χέρι και στη μία πλευρά του κεφαλιού.

Ο κορμός είναι λεπτός, επίπεδος με τους μαστούς μόνο να αναδύονται σαν μικρά ημισφαιρικά εξάρματα. Τα χέρια αποδίδονται απλωμένα στα πλάγια και έχουν τοξωτό σχήμα. Το κεφάλι είναι επίσης επίπεδο, με μείωση του πλάτους του προς τα πάνω. Εξαιρείται και αποδίδεται πλαστικά μόνο η μύτη. Και στις δύο πλαϊνές πλευρές του κεφαλιού σχηματίζονται καμπύλες αποφύσεις (η μία αποκρουσμένη) διάτρητες από ζεύγος οπών, οι οποίες πιθανότατα απέδιδαν τα αυτιά αλλά ίσως χρησίμευαν και για την ανάρτηση του ειδωλίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νανόγλου 2004, αρ. I-38. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 290-291, αρ. 228 [Ε. Stefani].

Για ανάλογη απόδοση του άνω κορμού και των χεριών βλ. ειδώλιο από τα Παλιάμπελα Νανόγλου 2004, αρ. I 108. Για διάτρητες αποφύσεις στα πλαϊνά του κεφαλιού (πιθανώς στη θέση των αυτιών) βλ. ειδώλιο από τα Παλιάμπελα (στο ίδιο αρ. I 143), ενώ σε ειδώλιο από την περιοχή των Γρεβενών ως διάτρητες αποφύσεις αποδίδονται τα άνω άκρα (Νανόγλου 2004, αρ. II 520). Επίσης οπές φέρουν τα αυτιά των ειδωλίων αρ. κατ. 76 και 77 από τον οικισμό των Φιλίππων - Ντικιλί Τας και του ειδωλίου αρ. κατ. 53 από τον Μακρύγιαλο.

Ευαγγελία Στεφανή

69. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Π 1903

Στίβος, επιφανειακή περισυλλογή



Πηλός σκούρος γκρίζος με πολύ λεπτή μίκα. Η εμπρόσθια επιφάνεια είναι καλά στιλβωμένη. Μέγ. ύψ. 5,7 εκ. Πλ. 4,2 εκ. (στα χέρια). Διάμ. κορμού 2,2 εκ. Διάμ. βάσης στην επιφάνεια έδρασης 2,9 εκ.

Έχει αποκρουστεί το κεφάλι, τμήμα των χεριών και ίσως μικρό τμήμα της κάτω απόληξής του.

Στον άνω κορμό εξέχουν ελαφρά οι σχεδόν σφαιρικοί μαστοί, ενώ επίσης πλαστικά αποδίδεται ο ομφαλός στην τονισμένη κοιλιά. Τα χέρια αποδίδονται σαν τριγωνικές αποφύσεις τεντωμένα στα πλάγια. Ο κάτω κορμός είναι σχεδόν κυλινδρικός, συμπαγής με πλάτος που ανοίγει προς τα κάτω σχηματίζοντας δακτυλιόσχημη βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νανόγλου 2004, αρ. I-37. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 292-293, αρ. 229 [E. Stefani].

Για ομοιότητα στο περίγραμμα του σώματος βλ. ειδώλια από τον οικισμό Βασιλικών C και από τον Ακροπόταμο, ενώ για τη διαμόρφωση του κάτω κορμού πρβλ. ειδώλιο από τα Παλιάμπελα, Νανόγλου 2004, αρ. I 59, I 76, I 108 αντίστοιχα.

Ευαγγελία Στεφανή

70. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 27853

Προφήτης Λαγκαδά, επιφανειακή περισυλλογή

Πηλός καστανόχρωμος, περιέχει λεπτή μίκα και λίγες προσμειξεις.

Μέγ. σωζ. ύψ. 4,1 εκ. Διάμ. λαιμού 1,6 εκ.

Διατηρείται το κεφάλι και ο λαιμός. Υπάρχει απόκρουση στην άνω επιφάνεια του κεφαλιού.

Η συνολική φόρμα λαιμού και κεφαλιού είναι κυλινδρική, διευρυνόμενη ελαφρά προς τα επάνω. Προεξέχει η τριγωνική μύτη, ενώ τα μάτια αποδίδονται με επιμήκεις εγχαράξεις εκατέρωθεν της. Η άνω επιφάνεια του κεφαλιού είναι επίπεδη. Στην πίσω και τις πλάγιες όψεις πέντε κατακόρυφες κυματοειδείς ταινίες από επίθετο πηλό αποδίδουν τα μαλλιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νανόγλου 2004, αρ. I-35. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 293-294, αρ. 230 [E. Stefani].

Ανάλογη κυλινδρική φόρμα λαιμού και κεφαλιού, τριγωνική εξηρμένη μύτη και δήλωση των μαλλιών με επίθετη ταινία πηλού σε ειδώλιο από τη Θέρμη Β, βλ. Νανόγλου 2004, αρ. I 48.

Ευαγγελία Στεφανή

71. ΠΤΗΝΟΜΟΡΦΟ ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 1230 (Συλλογή Τσάκου)

Νυμφόπετρα Θεσσαλονίκης, επιφανειακό εύρημα.

Πηλός, χονδροκόκκος, ερυθρός, με πυριτικά και ασβεστιτικά εγκλείσματα. Η επιφάνεια είναι αδρά λειασμένη και φέρει νέφη φωτιάς στις πλαϊνές και πίσω πλευρές.

Ύψ. 3,6 εκ. Πλ. / Διάμ. 2,9 εκ.

Σώζεται το κεφάλι και ο λαιμός. Απολεπίσεις στις αιχμές.

Το κεφάλι και ο λαιμός έχουν ενιαίο κυλινδρικό σχήμα που διευρύνεται στο πάνω και κάτω άκρο, σαν πηνίο. Η άνω επιφάνεια του κεφαλιού, κυκλική και κοίλη, κοσμεύεται με μία κάθετη εγχάραξη που τέμνεται από δύο αντίστοιχες παράλληλες οριζόντιες. Το ράμφος αποδίδεται με κάθετη τριγωνική απόφυση, ενώ τα μάτια με οριζόντιες εγχαράξεις. Η βάση του λαιμού περιβάλλεται από δύο εγχάρακτες γραμμές, η κάτω από τις οποίες διακόπτεται από δύο αντίστοιχες κάθετες πλάγιες που ορίζουν τους ώμους. Η κάτω επιφάνεια του λαιμού είναι επιμήκης κοίλη, προφανώς για την προσαρμογή του στο σώμα, ή πιθανόν στο χείλος αγγείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα χαρακτηριστικά του κεφαλιού παραπέμπουν σε αντίστοιχα πτηνόμορφων κεφαλιών από την ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, π.χ. ΜΕ 174, αρ. κατ. 64. Το συγκεκριμένο πιθανόν να αποτελούσε εξάρτημα αγγείου με διακοσμητικό ή/και χρηστικό χαρακτήρα, όπως σε παραδείγματα από τους Σιταγρούς, το Ντικιλί Τας και τη Δήμητρα, βλ. Marangou 1997, 248, όπου και η σχετική βιβλιογραφία ή τον Μακρύγαλο Πιερίας, βλ. Nanoglou 2009. Για γενική βιβλιογραφία για την ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας βλ. αρ. κατ. 88.

Αναστασία Δημουλά

72. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30463

Άγνωστη προέλευση, προϊόν κατάσχεσης

Πηλός κοκκινωπός με γκρίζα νέφη. Επιφάνεια στιλβωμένη και επιχρισμένη.

Ύψ. 23,6 εκ. Μέγ. πλ. 6,7 εκ. Διάμ. λαιμού 2,4 εκ.

Συγκολλημένο στον λαιμό και στο άκρο του δεξιού ποδιού. Λείπει η απόληξη του αριστερού ποδιού.

Γυναικείο ειδώλιο στο οποίο συνδυάζονται δύο τάσεις της νεολιθικής ειδωλοπλαστικής: ο άνω κορμός και το κεφάλι χαρακτηρίζονται από επιμήκυνση και σχηματικότητα, ενώ ο κάτω κορμός και τα πόδια από πλούσιους όγκους και φυσιοκρατία. Στον επίπεδο και λεπτό κορμό τα στήθη αποδίδονται ως ανισομεγέθη μικρά σφαιρικά εξάρματα, ενώ τα χέρια έχουν τη μορφή μικρών, οριζόντιων, τριγωνικών αποφύσεων. Ο λαιμός, ιδιαίτερα ψηλός, ελλειψοειδούς διατομής, καταλήγει σε σφαιρικό κεφάλι, στο πίσω μέρος του οποίου σχηματίζεται πεταλόσχημη απόληξη η οποία υψώνεται πάνω από το κεφάλι παραπέμποντας σε λοφίο. Η κοιλιά είναι τονισμένη και ο ομφαλός στο κέντρο αποδίδεται με ρηχή, κυκλική εμπίεση. Η περιοχή της λεκάνης είναι τονισμένη περιμετρικά. Οι γλουτοί δηλώνονται πλαστικά, ενώ τα γεννητικά όργανα αποδίδονται με βαθιά εγχάραξη ανάμεσα στους ογκώδεις, κωνικούς μηρούς. Το πάχος των μηρών βαίνει μειούμενο για να καταλήξει σε μικροσκοπικά πέλματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. ομοιότητα με τη «θεά» της Νέας Νικομήδειας, αρ. κατ. 1, ως προς τη δομή και την απόδοση των όγκων με τον επιμήκη λαιμό, τον λεπτό κορμό, τη στεατοπυγία και τους εύσαρκους μηρούς. Ωστόσο στη θεά της Νικομήδειας επικρατεί το φυσιοκρατικό στοιχείο σε αντίθεση με το παρόν ειδώλιο στο οποίο εμφανίζεται ενισχυμένη η επιμήκυνση και η σχηματοποίηση των όγκων, κυρίως στον άνω κορμό. Επίσης ομοιότητα με ειδώλιο από τη Φτελιά Μυκόνου, Σάμψων 2006, 179, εικ. 166.

Αυτή η τάση της νεολιθικής ειδωλοπλαστικής στην οποία συνδυάζονται το ογκώδες κάτω μέρος με το περισσότερο σχηματοποιημένο και επιμηκυνμένο άνω μέρος απαντά από τη Θεσσαλία ως τα Βαλκάνια σε διάφορες παραλλαγές. Βλ. για παράδειγμα *Νεολιθικός Πολιτισμός* 1996, 312, αρ. 233 [Λ. Ορφανίδη] (Θεσσαλία), *Cucuteni* 1966, αρ. 1.

Ευαγγελία Στεφανή



ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ

73. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική I

Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών

ΜΣ Δ2050

Προμαχώνας-Τορολνίτσα. Περιοχή μεγάλου ορύγματος, φάση Προμαχώνας II (5070-4700 π.Χ.)

Πηλός καστανός με χρωματικές διαφοροποιήσεις, αρκετές προσμειξίσεις μικρού μεγέθους, αδρή επιφάνεια.

Ύψ. 8 εκ. Πλ. 5 εκ. Παχ. 4 εκ.

Σώζεται ακέραιο. Αποκρούσεις στο πίσω μέρος του κεφαλιού.

Όρθια μορφή που τυλίγει τα χέρια της στην περιοχή της κοιλιάς.

Κεφαλή γωνιώδης με τονισμένο το πίσω μέρος, το σαγόνι και το περίγραμμα του προσώπου. Γαμψή προεξέχουσα μύτη, μικρές βυθισμένες οφθαλμικές κόγχες με κατακόρυφη χάραξη για την απόδοση των ματιών. Ο κορμός είναι συμπαγής και παρουσιάζει έντονη κάμψη προς τα δεξιά, γεγονός που προσδίδει στο ειδώλιο, σε συνδυασμό με την ανόρθωση της κεφαλής, έντονη κίνηση. Τα χέρια, αρκετά μακριά, τυλίγονται στην περιοχή της κοιλιάς, το δεξί επάνω από το αριστερό. Δεν αποδίδονται γλουτοί, ούτε χαρακτηριστικό, δηλωτικό του φύλου. Επίπεδη επιφάνεια έδρασης. Η βάση επιμηκύνεται προς τα πίσω για καλύτερη στήριξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες του έχουν δημοσιευτεί στο Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.ά. 2003, 110, εικ. 24.

Μαγδαληνή Βάλλα





74. ΕΙΔΩΛΙΟ «ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΥ»

Νεότερη νεολιθική Ι

Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών

ΜΣ Δ1968

Προμαχώνας-Τορλιότσα. Περιοχή μεγάλου ορύγματος, φάση Προμαχώνας Ι (5320-5070 π.Χ.)

Πηλός καστανός, ελάχιστες προσμειξεις μετρίου μεγέθους, λειασμένη επιφάνεια με ιζήματα.

Ύψ. 12,3 εκ. Πλ. 4,3 εκ. Παχ. 7 εκ.

Σχεδόν ολόκληρο, συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Λείπει μόνο το άκρο του αριστερού ποδιού. Ρωγμές ανάμεσα στο κάθισμα και τον κορμό.

Κεφαλή σφαιρική, ζωόμορφη. Ιδιαίτερα προτεταμένη μύτη, χωρίς απόδοση άλλων χαρακτηριστικών στο πρόσωπο. Πολύ ψηλός λαιμός. Ο κορμός παριστάνεται καθιστός σε κάθισμα που δεν διαχωρίζεται με σαφήνεια από το σώμα. Το ειδώλιο στηρίζεται στα κάτω άκρα της μορφής και στα δύο πίσω πόδια του καθίσματος. Τα κάτω άκρα είναι ενωμένα έως τα γόνατα και πλάθονται χωριστά οι κνήμες. Βαθιά κατακόρυφη χάραξη ψηλότερα ίσως αποτελεί την πρόθεση δήλωσης του φύλου. Η μορφή κρατά στην αγκαλιά της ένα παιδί το οποίο περιβάλλει με το δεξί της χέρι που αποδίδεται ιδιαίτερα μακρύ. Στη μορφή του παιδιού δεν έχουν διαμορφωθεί σωματικά και φυσιολογικά χαρακτηριστικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες του έχουν δημοσιευτεί στα: Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.α. 2003, 110, εικ. 26. Κουκουλι-Chrysanthaki κ.ά. 2007, 74, εικ. 56.

Γνωστό είναι το ειδώλιο της κουροτρόφου από το Σέσκλο, Τσούντας 1908, 290, πίν. 31, 2α-β, αλλά αρκετά θεματικά ανάλογα, καθώς και η ενσποίηση του καθίσματος με την μορφή, παρουσιάζονται συχνά στα Βαλκάνια, Vajson 1998, 121. Από τον βουλγαρικό τομέα του οικισμού του Προμαχώνα, προέρχεται και δεύτερο ειδώλιο κουροτρόφου, βλ. Κουκουλι-Chrysanthaki κ.ά. 2007, 74, εικ. 57.

Μαγδαληνή Βάλλα



75. ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΔΥΟ ΚΕΦΑΛΙΑ

Νεότερη νεολιθική Ι

Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών

ΜΣ Δ1994

Προμαχώνας-Τορλιότσα. Περιοχή μεγάλου ορύγματος, φάση Προμαχώνας Ι (5320-5070 π.Χ.)

Πηλός κιτρινωπός με λίγες προσμειξεις μικρού μεγέθους, αδρή επιφάνεια.

Ύψ. 17,3 εκ. Πλ. 6,2 εκ. Παχ. 5,4 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Συμπληρωμένο το κάτω αριστερό τμήμα. Το ειδώλιο ήταν ελάχιστα ψημένο και έχει πολλές ρωγμές.

Παριστάνεται μορφή με δύο πτηνόμορφα κεφάλια. Τα κεφάλια είναι τριγωνικού προφίλ και δεν αποδίδονται άλλα χαρακτηριστικά, εκτός της τονισμένης μύτης. Εκφύονται από ενιαίο, πολύ ψηλό και πλατύ λαιμό. Ο κορμός πολύ πεπλατυσμένος, συμπαγής, κάμπτεται ελαφρώς προς τα εμπρός. Βάση διευρυμένη, κυκλική με κοίλη επιφάνεια έδρασης. Αποφύσεις αποδίδουν τα χέρια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες του έχουν δημοσιευτεί στα: Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.α. 2003, 110, εικ. 27. Κουκουλι-Chrysanthaki κ.ά. 2007, 74, εικ. 57.

Γνωστά είναι τα ειδώλια με δύο ή τρία κεφάλια, περισσότερο σχηματοποιημένα, από οικισμούς της Θεσσαλίας κυρίως της νεότερης νεολιθικής ΙΙ, π.χ. Τσούντας 1908, 302, εικ. 229. Marangou 1992, εικ. 13 η,ρ,ς. Για τη διάδοσή τους βλ. Marangou 1992, 183.

Μαγδαληνή Βάλλα



76. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ή ΑΠΟΛΗΞΗ ΛΑΒΗΣ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογικό Μουσείο Φιλίππων

E 198

Προϊστορικός οικισμός Φιλίππων - Ντικιλί Τας

Πηλός καστανός

Ύψ. 5,5 εκ.

Αποκρουσμένο στο λαιμό. Μικρές αποκρούσεις στην περιοχή των αυτιών.

Κεφάλι ανδρικής μορφής είτε από πήλινο ειδώλιο είτε από απόληξη λαβής κάποιου σκεύους. Οι λεπτομέρειες του προσώπου αποδίδονται ανάγλυφα. Από το πάνω μέρος της μύτης ξεκινούν ανάγλυφα τα τόξα των φρυδιών μέχρι τα αυτιά. Τα μάτια αποδίδονται με έντονα επιμήκεις ωσειδείς προεξοχές που φέρουν κατά μήκος πλάγιες αυλακώσεις, ενώ το στόμα δηλώνεται με μικρή οριζόντια εγχάραξη. Τα αυτιά φέρουν οπές. Το σαγόνι προεξέχει προς τα κάτω με διχαλωτή απόληξη που απεικονίζει πιθανότατα γενειάδα. Με επιμήκεις κάθετες εγχάραξεις δηλώνεται η μακριά κόμη στο πίσω μέρος της κεφαλής. Οριζόντια εγχάραξη στον λαιμό απεικονίζει ίσως περιδέραιο. Επιμελώς λειασμένη η επιφάνεια του προσώπου. Η συνολική εικόνα της μορφής είναι ιδιαίτερα συμμετρική και αρμονική.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Treuil 2010, 56, εικ. 4-2. Παπαδημητρίου 2010, 115, αρ. 14.

Δημητρία Μαλαμίδου



77. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογικό Μουσείο Φιλίππων

E 395

Προϊστορικός οικισμός Φιλίππων - Ντικιλί Τας

Πηλός καστανός

Ύψ. 13,2 εκ.

Ακέραιο. Ελαφρά αποκρουσμένα τα αυτιά.

Αποδίδεται το κεφάλι και ο λαιμός ανθρώπινης μορφής. Ο λαιμός είναι κοίλος και φέρει οπές ποικίλης διαμέτρου στην κάτω περίμετρό του, πιθανώς για πρόσδεση σε σώμα που θα ήταν κατασκευασμένο ξεχωριστά και ίσως από διαφορετικό υλικό (ξύλο, λίθο). Αποδίδεται πλαστικά η μύτη, ενώ τα μάτια και τα φρύδια σχηματίζονται με εγχάρακτο περίγραμμα. Το στόμα δηλώνεται με εγχάραξη επάνω από σειρά μικρών εμπέιστων κύκλων. Μια οριζόντια γραμμή πάνω από το μέτωπο ξεχωρίζει το άνω τμήμα του ειδωλίου που ίσως αντιπροσωπεύει στυλιζαρισμένη κόμμωση ή κάλυμμα κεφαλής. Τα αυτιά αποδίδονται επίσης πλαστικά και φέρουν αρκετές οπές.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νεολιθικός Πολιτισμός 1996, 294, αρ. 192 [Χ. Μαραγκού]. Treuil 2010, 56, εικ. 4-2. Παπαδημητρίου 2010, 115, αρ. 13.

Δημητρία Μαλαμίδου

78. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη-τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Δράμας

A.E.M.Δ 163

Σιταγροί, φάση III

Πηλός καστανέρυθρος

Μήκ. 4,2 εκ. Πλ. 4 εκ. Ύψ. 5,1 εκ.

Αποσπασματικό

Κεφάλι ειδωλίου με ανάμεικτα χαρακτηριστικά ανθρώπου και ζώου. Το σχήμα του είναι ωσειδές με τονισμένο το σαγόνι. Οι οφθαλμοί αποδίδονται διαφορετικά, με κυκλική και φυλλόσχημη χάραξη, ενώ με έντονο ανάγλυφο αποδίδονται τα φρύδια. Η μύτη δηλώνεται με τρίγωνο και το στόμα με μικρή οριζόντια γραμμή. Η μορφή των αυτιών παραπέμπει σε ζώο. Κυκλικές αυλακώσεις δηλώνουν τα μαλλιά. Στα μάγουλα του ειδωλίου υπάρχουν παράλληλες γραμμές. Δεν αποκλείεται να πρόκειται για τελετουργική μάσκα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Gimbutas 1986, 239-240.

Στρατής Παπαδόπουλος



79. ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη-τελική νεολιθική
Αρχαιολογικό Μουσείο Δράμας
Α.Ε.Μ.Δ. 897
Σιταγροί, φάση III
Πηλός καστανός
Μήκ. 2,5 εκ. Πλ. 1,6 εκ. Ύψ. 4,5 εκ.
Ακέραιο

Πήλινο σχηματοποιημένο ειδώλιο με πτηνόμορφη κεφαλή και ανθρώπινο σώμα. Οι οφθαλμοί δηλώνονται με οριζόντιες βαθιές εγχαράξεις και η μύτη με έξαρμα. Το σώμα είναι κυλινδρικό διακοσμημένο με κάθετες εγχαράξεις στο στήθος και επάλληλες τεθλασμένες γραμμές στο κάτω τμήμα. Το κεφάλι διακρίνεται από το σώμα με τρεις οριζόντιες εγχαράξεις. Δεν δηλώνονται τα άκρα του ειδωλίου ούτε άλλες λεπτομέρειες του προσώπου. Ίσως απεικονίζεται μορφή με μάσκα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ
Gimbutas 1986, 247-249.

Στρατής Παπαδόπουλος



80. ΣΧΗΜΑΤΙΚΟ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΤΣ 2106 (Συλλογή Τσάκου)
Σιταγροί, επιφανειακό εύρημα
Πηλός ωχροκίτρινος, επιφάνεια λειασμένη.
Μέγ. σωζ. ύψ. 4,1 εκ. Μέγ. πλ. 2,2 εκ. Πάχ. 1 εκ.
Ελλίπες κατά το κεφάλι.

Αποδίδεται σχηματοποιημένα το ανθρώπινο σώμα. Ο λαιμός είναι ψηλός, ελλειψοειδούς διατομής, το σώμα σχεδόν τετράγωνο στενεύει προς τον λαιμό, η βάση επίπεδη. Οι μόνοι πλαστικοί όγκοι στο σώμα είναι αυτοί των μαστών, με τον δεξιό αισθητά μεγαλύτερο. Πλούσιος είναι ο εγχάρακτος διάκοσμος: οριζόντιες εγχαράξεις περιτρέχουν τη βάση του λαιμού και του κεφαλιού, τρεις κάθετες εγχαράξεις βρίσκονται στο κέντρο του κορμού, ενώ στην περιοχή των χεριών υπάρχουν ενάλληλες γωνίες. Το κάτω μέρος του ειδωλίου κοσμεύεται με οριζόντιες, κυματοειδείς γραμμές και στην πίσω όψη απαντούν πέντε κάθετες, αραιές εγχαράξεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ
Αδημοσίευτο

Τα σχηματικά ανθρωπόμορφα ειδώλια που φέρουν εγχάρακτο διάκοσμο είναι τύπος ιδιαίτερα αγαπητός στην ειδωλοπλαστική παραγωγή του οικισμού των Σιταγρών. Πολλά φέρουν διατρήσεις στους ώμους ή σε άλλα σημεία είτε για ανάρτηση είτε για στερέωση κάποιου άλλου υλικού (π.χ. φτερών). Στο ανασκαφικό υλικό των Σιταγρών απαντούν σχεδόν πανομοιότυπα ειδώλια με αυτό της Συλλογής Τσάκου και χρονολογούνται στις φάσεις III και II. Βλ. Gimbutas 1986, 226-230, κυρίως αρ. 23, 24 και 98, εικ. 9.3, 9.100 και 9.13, πίν. XLVIII.1.

Ευαγγελία Στεφανή



81. ΟΜΟΙΩΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ

Νεότερη-τελική νεολιθική
Αρχαιολογικό Μουσείο Δράμας
Α.Ε.Μ.Δ. 725
Σιταγροί, φάση III
Πηλός ερυθροκαστανός
Μήκ. 6 εκ. Πλ. 2,5 εκ. Ύψ. 2,5 εκ.
Ακέραιο

Πήλινο ομοίωμα φούρνου μικρών διαστάσεων. Έχει ελαφρά τοξωτό άνοιγμα και χαμηλή θολωτή στέγη. Εδράζεται σε επίπεδη ορθογώνια επιφάνεια. Δεν είναι τοποθετημένος στο κέντρο της, και είναι εφοδιασμένος με στενό επίπεδο έξαρμα εν είδει εδράνου μπροστά στο άνοιγμά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ
Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, 216. Elster & Renfrew 2003, 439.

Στρατής Παπαδόπουλος





82. ΟΜΟΙΩΜΑ ΣΠΙΤΙΟΥ

Νεότερη-τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Δράμας
Α.Ε.Μ.Δ. 666
Σιταγροί, φάση III
Πηλός ερυθροτεφρός
Μήκ. 6,2 εκ. Πλ. 12 εκ. Ύψ. 13,6 εκ.
Αποσπασματικό

Πήλινο μικρογραφικό ομοίωμα σπιτιού ορθογώνιας κάτοψης. Απεικονίζεται χωρίς στέγη και μας αποκαλύπτει το εσωτερικό του. Παρατηρούμε έναν φούρνο εφαιπτόμενο σε έναν από τους τοίχους του σπιτιού, με ημικυκλική προέκταση μπροστά στο άνοιγμά του. Υπάρχουν επίσης δύο έδρανα εκατέρωθεν του φούρνου, ένα ζωόμορφο ειδώλιο, ένα έπιπλο, πιθανόν καρέκλα, και ένα αποθηκευτικό αγγείο. Στις εξωτερικές όψεις υπάρχουν εγχάρακτες και τεμνόμενες γραμμές. Το ομοίωμα ίσως διέθετε άνοιγμα στο τμήμα που δεν διασώζεται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, 216. Elster & Renfrew 2003, 438.

Στρατής Παπαδόπουλος



83. ΖΩΟΜΟΡΦΟ ΑΓΓΕΙΟ

Νεότερη-τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Δράμας
Α.Ε.Μ.Δ. 793
Σιταγροί, φάση III
Πηλός καστανέρυθρος
Μήκ. 16,4 εκ. Πλ. 9,9 εκ. Ύψ. 10,5 εκ.
Αποσπασματικό

Ζωόμορφο αγγείο που αναπαριστά βοοειδές. Έχει κωνικά πόδια, φουσκωτά ισχία και μικρή σχετικά με το σώμα κεφαλή. Διακρίνονται έξι διαμπερείς οπές στα ισχία, στην αρχή της ουράς και στο ρύγχος του ζώου, οι οποίες χρησίμευαν για την ανάρτηση του αγγείου. Το μέτωπο του ζώου τονίζεται από τη χαμηλή γραμμή των φρυδιών και το ρύγχος του είναι τριγωνικό. Όλο το σωζόμενο τμήμα αποτελεί τη βάση μιας φιάλης-καρποδόχης που ξεκινούσε από την πλάτη του ζώου. Το αγγείο είναι διακοσμημένο με σπειροειδή θέματα σύμφωνα με τη δημοφιλή την εποχή αυτή τεχνική «μαύρου σε κόκκινο». Έχει ερμηνευθεί ως λυχνάρι ή ως τελετουργικό αγγείο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Gimbutas 1986, 256-257.

Στρατής Παπαδόπουλος

84. ΘΡΑΥΣΜΑ ΖΩΟΜΟΡΦΟΥ ΑΓΓΕΙΟΥ

Νεότερη-τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Δράμας
Α.Ε.Μ.Δ. 789
Σιταγροί, φάση III
Πηλός τεφρός
Μήκ. 8,55 εκ. Ύψ. 13,5 εκ. Πλ. 7,8 εκ.
Αποσπασματικό

Λαβή αγγείου με τη μορφή ζώου, πιθανόν αίγας. Φέρει εγχάρaxes που τονίζουν τα φυσικά χαρακτηριστικά του ζώου. Οι οφθαλμοί δηλώνονται με ρόμβους και κεντρική βάθυνση. Μέτωπο και μύτη τονίζονται με ανάγλυφο έξαρμα με εμπιέσεις, ενώ δύο παράλληλες εγχάρaxes διαχωρίζουν τα κέρατα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Gimbutas 1986, 259.

Στρατής Παπαδόπουλος



85. ΒΟΟΜΟΡΦΗ ΛΑΒΗ ΑΓΓΕΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΤΣ 2843 (Συλλογή Τσάκου)
Σιταγροί, επιφανειακό εύρημα



Πηλός σκούρος γκρίζος με προσμείξεις. Επιφάνεια στιλβωμένη. Διατηρείται κόκκινο επίθετο χρώμα κυρίως στην αριστερή πλευρά και υπόλευκο στην επάνω επιφάνεια.

Μέγ. σωζ. ύψ. 6,6 εκ. Μέγ. πλ. 4,4 εκ.

Σώζεται από τον λαιμό και πάνω. Είναι αποκρουσμένα τα κέρατα και η απόληξη του ρύγχους.

Χαρακτηρίζεται από φυσιοκρατική απόδοση και εξαιρετικά πετυχημένο πλάσιμο των όγκων. Ο λαιμός του ζώου είναι στιβαρός, ελλειψοειδούς διατομής. Στο κεφάλι μια κεντρική, ανάγλυφη νεύρωση ξεκινάει από την κορυφή και απολήγει στη μύτη αποδίδοντας το ρύγχος. Τα μάτια έχουν τη μορφή έξεργων σφαιρικών όγκων. Από το σχήμα της βάσης των κεράτων φαίνεται ότι ήταν μεγάλα, κυλινδρικής διατομής. Πλατιές καμπυλόγραμμες εγχαράξεις, ξεκινώντας από τον αυχένα, διακοσμούν τον λαιμό και η διακόσμηση συμπληρώνεται με κόκκινο και υπόλευκο χρώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Εξέχουσα θέση ανάμεσα στα πήλινα τέχνηρα των Σιταγρών κατέχουν οι ζωόμορφες λαβές αγγείων και τα ζωόμορφα πλαστικά αγγεία. Αποδίδουν ταύρους ή τράγους και κοσμούσαν σκεύη με πιθανό τελετουργικό χαρακτήρα. Στις περιπτώσεις που πρόκειται για ζωόμορφο αγγείο, ολόκληρο το σκεύος παραπέμπει στη μορφή ζώου. Σχεδόν πάντα η επιφάνεια φέρει πλούσια εγχαράκτη ή/και γραπτή διακόσμηση. Βλ. Gimbutas 1986, 257-260, αρ. 190, 196, 193, 192, 200, 201, εικ. 9.67-9.73, πίν. LVI, LVII. Elster 1986, 312-316, αρ. 177, εικ. 10.1.2, πίν. LXX,1a-b.

Ευαγγελία Στεφανή

86. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3179 (Συλλογή Τσάκου)

Δήμητρα Σερρών, επιφανειακό εύρημα

Πηλός, χονδρόκοκκος, γκρίζος. Η επιφάνεια είναι στιλβωμένη και φέρει απολεπισμένη γραπτή διακόσμηση με κόκκινο επίχρυσμα και γραφίτη.

Μεγ. ύψ. 5,3 εκ. Πλ. 5,3 εκ. Παχ. 1,5 εκ.

Λείπει το κεφάλι και τα χέρια. Διατηρείται τμήμα του λαιμού και το στήθος, έως το άνω μέρος της κοιλιάς, όπου είναι σπασμένο ακανόνιστα.

Σανιδόμορφο ειδώλιο που αποδίδει σχηματικά γυναικεία μορφή. Έχει ευρύ στέρνο και στήθη που αποδίδονται με ακανόνιστες σφαιρικές αποφύσεις. Η γραπτή διακόσμηση συνίσταται σε γραμμές με γραφίτη που εναλλάσσονται με κόκκινο επίχρυσμα. Τα μοτίβα της κύριας όψης περιλαμβάνουν δύο ανεστραμμένα τρίγωνα, ένα στον λαιμό και ένα που ξεκινά στους ώμους και απολήγει ανάμεσα στα στήθη, ενώ στην πίσω όψη υπάρχει ένα αντίστοιχο τρίγωνο στον λαιμό, κάτω από το οποίο αναπτύσσονται τέσσερις κάθετες, συμμετρικά τοποθετημένες, γραμμές στην πλάτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ειδώλια με γραπτή διακόσμηση με γραφίτη (ορυκτό της οικογένειας του άνθρακα με χαρακτηριστικό γκρίζο μεταλλικό χρώμα, διάλυμα του οποίου χρησιμοποιούνταν ως διακοσμητική ύλη στη νεολιθική εποχή), δεν εντοπίστηκαν στην ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού της Δήμητρας, χαρακτηρίζουν όμως την κεραμική και απαντώνται στην ειδωλοπλαστική της ανατολικής Μακεδονίας, ιδιαίτερα κατά τη νεότερη νεολιθική II περίοδο. Για το Ντικίλι Τας βλ. Marangou 1992, για τους Σιταγρούς βλ. Gimbutas 1986, για τον Προμαχώνα-Torpolniča βλ. Koukouli-Chryssanthaki κ.ά. 2007. Για γενική βιβλιογραφία για την ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας βλ. αρ. κατ. 88.

Αναστασία Δημουλά

87. ΠΤΗΝΟΜΟΡΦΟ ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3184 (Συλλογή Τσάκου)

Δήμητρα Σερρών, επιφανειακό εύρημα

Πηλός, λεπτόκοκκος, ανοιχτός ερυθρός. Η επιφάνεια είναι στιλβωμένη και φέρει απολεπισμένο κόκκινο επίχρυσμα.

Ύψ. 4 εκ. Πλ. (με το ράμφος) 4 εκ.

Σώζεται το κεφάλι και ο λαιμός. Αποκρούσεις στη δεξιά πλευρά και το ράμφος.

Το κεφάλι και ο λαιμός έχουν ενιαίο κυλινδρικό σχήμα που διευρύνεται στο πάνω και κάτω άκρο. Η άνω επιφάνεια του κεφαλιού και του ράμφους είναι ενιαία, επίπεδη και καλύπτεται με κόκκινο επίχρυσμα. Στην κύρια όψη, στον λαιμό, φέρει κάθετη σειρά από τρεις αβαθείς στιγμές, ενώ στην πίσω όψη διακρίνεται οριζόντια εγχάραξη στη βάση του λαιμού. Στη δεξιά πλευρά του

κεφαλιού, καθώς και στο πίσω πλάι του λαιμού, δύο επίθετες πλαστικές σπείρες αποδίδουν σπειροειδείς βοστρύχους ως στοιχεία κόμμωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Όμοια πτηνόμορφη κεφαλή ειδωλίου, με επίθετες πλαστικές σπείρες που αποδίδουν κόμμωση, έχει βρεθεί στην ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού των Σιταγρών, στη φάση Σιταγροί III, βλ. Gimbutas 1986, 237, εικ. 9.23. Πτηνόμορφες κεφαλές ειδωλίων έχουν βρεθεί και στην ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού της Δήμητρας, βλ. Marangou 1997, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για γενική βιβλιογραφία για την ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας βλ. αρ. κατ. 88.

Αναστασία Δημουλά

88. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική I

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3229 (Συλλογή Τσάκου)

Δήμητρα Σερρών, επιφανειακό εύρημα

Πηλός, μεσόκοκκος, ανοιχτός καστανός, περιέχει εγκλείσματα μαύρου χρώματος και μαρμαρυγία. Η επιφάνεια είναι αδρά λειασμένη και φέρει νέφος φωτιάς στο κέντρο της κύριας όψης, πάνω από την κοιλιά. Αποκρούσεις στους ώμους και απολεπίσεις κατά τόπους. Αποκρουσμένα και τρία πιθανόν ένθετα στοιχεία, στήθη και ένδυμα ή φαλλός (;).

Μεγ. ύψ. 8,6 εκ. Μεγ. Πλ. 7,5 εκ. Παχ. 1,7 εκ.

Λείπει το κεφάλι. Διατηρείται ο λαιμός, οι ώμοι, ο κορμός και τα χέρια, έως το ύψος της κοιλιάς.

Σανιδόμορφο ειδώλιο που αποδίδει σχηματικά ανθρώπινη μορφή. Ο λαιμός είναι ελλειψοειδούς διατομής, οι ώμοι ευρείς με διάτρητες οπές ανάρτησης στα άκρα, ενώ τα χέρια υποδηλώνονται με διαγώνιες εγχάρξεις στις άκρες του κορμού. Δύο ασύμμετρα τοποθετημένα κυκλικά αποτυπώματα στο στήθος υποδηλώνουν την παρουσία ένθετων στοιχείων που έχουν αποκολληθεί, πιθανότατα στήθη. Ένα αντίστοιχο διαγώνια τοποθετημένο επίμηκες αποτύπωμα πάνω από την κοιλιά ίσως υποδηλώνει ένθετο στοιχείο ενδύματος, όπως ζώνη, ή ανατομικό στοιχείο, όπως φαλλός. Στον λαιμό φέρει εγχάρακτο κόσμημα που σχηματίζεται από κύκλο με βαθιά στιγμή στο κέντρο, από τον οποίο κρέμονται δύο κάθετα γραμμικά στοιχεία. Η πίσω όψη φέρει μια κεντρική κάθετη αυλάκωση, εκατέρωθεν της οποίας βρίσκονται άλλες δύο αντίστοιχες σε χαμηλότερο ύψος. Οι εγχάρξεις/αυλακώσεις σώζουν ίχνη του εργαλείου διαμόρφωσής τους, το οποίο πρέπει να ήταν κάποιο λεπτό κλαδί ή άχυρο. Στον πυρήνα του λαιμού υπάρχει κεντρική κυκλική οπή, πιθανότατα για την τοποθέτηση στελέχους για τη στερέωση του κεφαλιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Θραύσμα ανθρωπόμορφου ειδωλίου με παρόμοια χαρακτηριστικά έχει βρεθεί στην ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού της Δήμητρας, στη φάση Δήμητρα II, Γραμμένος 1997, 57, 255, αρ. ΜΚ 292, πίν. 41:20, 64:a. Για συζήτηση των ειδωλίων της ανασκαφής της Δήμητρας βλ. Marangou 1997, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Παρόμοια ειδώλια με εγχάρακτα μοτίβα έχουν βρεθεί στην ανασκαφή των Σιταγρών, βλ. Gimbutas 1986 (π.χ. 266, εικ. 9.86, 9.87), όπου συζητείται και η ερμηνεία των μοτίβων. Για την ειδωλοπλαστική της ανατολικής Μακεδονίας κατά τη νεολιθική εποχή βλ. Marangou 1992, 2000, ενώ γενικά για την ειδωλοπλαστική της Βόρειας Ελλάδας και των Βαλκανίων βλ. Νανόγλου 2004, Nanoglou 2006, 2009β, 2015.

Αναστασία Δημουλά

89. ΠΤΗΝΟΜΟΡΦΟ ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική I

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3241 (Συλλογή Τσάκου)

Δήμητρα Σερρών, επιφανειακό εύρημα

Πηλός, λεπτόκοκκος, ανοιχτός ερυθρός. Η επιφάνεια είναι λειασμένη.

Ύψ. 3,7 εκ. Πλ. 1,3 εκ.

Σώζεται το κεφάλι και ο λαιμός. Αποκρουσμένο το ράμφος και το ένα αυτί.

Ο λαιμός είναι ψηλός, κωνικός και απολήγει σε κεφάλι που αποδίδεται συνοπτικά, με το ράμφος και τα δύο αυτιά διαμορφωμένα με πίεση του πηλού με τα δάχτυλα και τα μάτια με οριζόντιες εγχάρξεις. Στην κύρια όψη κάθετη σειρά από τέσσερις στιγμές κοσμεί τον λαιμό, τη βάση του οποίου περιτρέχει οριζόντια εγχάρξη. Στην πίσω όψη διακρίνεται και δεύτερη αντίστοιχη εγχάρξη στο κάτω άκρο της βάσης.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αντίστοιχες πτηνόμορφες κεφαλές ειδωλίων, όπου τα χαρακτηριστικά διαμορφώνονται με πίεση του πηλού με τα δάχτυλα, έχουν βρεθεί στην ανασκαφή του νεολιθικού οικισμού της Δήμητρας, βλ. Μαργου 1997 (π.χ. 257, αρ. ΜΚ 56, πίν. 40:19, 67:b), και των Σιταγρών, βλ. Gimbutas 1986 (π.χ. εικ. 274, 9.114). Για γενική βιβλιογραφία για την ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας βλ. αρ. κατ. 88.

Αναστασία Δημουλά

90. ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3395 (Συλλογή Τσάκου)

Τούμπα Σερρών, επιφανειακό εύρημα

Πηλός ερυθρός, επιφάνεια στιλβωμένη και επιχρισμένη.

Μέγ. ύψ. 7,2 εκ. Μέγ. πλ. 5,4 εκ.

Διατηρείται τμήμα του κάτω κορμού (κοιλιά, λεκάνη) και των μηρών.

Αποδίδεται φυσιοκρατικά γυναικεία μορφή, πιθανώς σε κατάσταση εγκυμοσύνης, λόγω της προτεταμένης κοιλιάς. Ο ομφαλός έχει τη μορφή μικρής, κυκλικής απόφυσης. Τα χέρια και τα δάχτυλα δηλώνονται ανάγλυφα, έχουν περίγραμμα που τονίζεται με εγχάραξεις και διπλώνουν επάνω στην κοιλιά πλαισιώνοντας συμμετρικά τον ομφαλό. Η περιοχή της ηβικής χώρας δηλώνεται με βαθιά εγχάραξη, η οποία συνεχίζεται στην πίσω όψη του ειδωλίου. Οι γλουτοί είναι ιδιαίτερα προτεταμένοι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο φυσιοκρατικός τρόπος απόδοσης της κοιλιάς και της λεκάνης με τους τονισμένους γλουτούς είναι στοιχεία γνώριμα σε πολλά ειδώλια όχι μόνο της Μακεδονίας αλλά και άλλων περιοχών. Βλ. για παράδειγμα ειδώλιο από τα Σέρβια, στο οποίο πέραν αυτών των χαρακτηριστικών απαντά το στοιχείο των διπλωμένων στην κοιλιά χεριών με ανάγλυφη και εγχάρκτη απόδοση, Phelps 2000, εικ. 4.29, SF219. Επίσης ειδώλια από τους Σιταγρούς, Gimbutas 1986, 229, εικ. 9.7, αρ. 147, 249, εικ. 9.50, αρ. 145, αλλά και από τη Χαϊρώνεια, *Νεολιθικός Πολιτισμός* 1996, 315, αρ. 236 [Λ. Ορφανίδη].

Ευαγγελία Στεφανή

91. ΤΜΗΜΑ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΘΙΣΤΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη-τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3396 (Συλλογή Τσάκου)

Τούμπα Σερρών, επιφανειακό εύρημα

Πηλός πορτοκαλέρυθρος με τεφρό πυρήνα. Επιφάνεια λειασμένη, επιχρισμένη και στιλβωμένη.

Είναι εντυπωσιακή η διατήρηση του κόκκινου χρώματος σε λευκό υπόβαθρο.

Μέγ. μήκ. 12 εκ. Μέγ. πλ. 8,7 εκ. Πάχ. 2,9-4,8 εκ.

Διατηρείται η λεκάνη με την ηβική χώρα και τμήμα των μηρών. Έχει αποκρουστεί ακριβώς στα σημεία ένωσης με τον κορμό και στα σημεία πρόσφυσης των στηριγμάτων του καθίσματος στο σώμα της μορφής.

Αποδίδεται γυναικεία μορφή που χαρακτηρίζεται από φυσιοκρατία και ιδιαίτερη πλαστικότητα. Οι μηροί είναι στιβαροί και σχεδόν κυλινδρικοί, με μια βαθιά, επιμήκη κοιλότητα να τους διαχωρίζει στην οπίσθια όψη. Το ηβικό τρίγωνο αποδίδεται με βαθιά εγχάραξη, η οποία τονίζεται με κόκκινο χρώμα και ρηχή εμπίεση στο κέντρο. Στην περιοχή των γλουτών υπάρχουν τα σημεία πρόσφυσης των πίσω στηριγμάτων του καθίσματος με το σώμα. Όπως μπορούμε να υποθέσουμε από άλλα καθιστά ειδώλια είτε θα υπήρχαν μπροστινά στηρίγματα του καθίσματος είτε ως στηρίγματα θα λειτουργούσαν τα πόδια της μορφής. Γραπτή διακόσμηση με κόκκινο χρώμα σε υπόλευκο βάθος διατηρείται κυρίως στον δεξιό μηρό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για καθιστά ειδώλια βλ. *Νεολιθικός Πολιτισμός* 1996, 297, αρ. 201-202. Καθιστή αλλά κατασκευασμένη με την τεχνική του «εσωτερικού κενού» είναι η γνωστή «Κουροτρόφος» από το Σέσκλο, βλ. στο ίδιο, 307, αρ. 221. Αξιοσημείωτο είναι το σύνολο καθιστών ειδωλίων από τον ανασκαμμένο οικισμό των Σιταγρών. Τα περισσότερα ανήκουν στη φάση III και συχνά φέρουν γραπτή ή εγχάρκτη διακόσμηση. Βλ. για παράδειγμα Gimbutas 1986, αρ. 161, εικ. 9.52, αρ. 169, εικ. 9.14, αρ. 166, εικ. 9.20, αρ. 9.38, εικ. 165, αρ. 13, 14, εικ. 9.56, 57.

Ευαγγελία Στεφανή



92. ΚΟΡΜΟΣ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη-τελική νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3586 (Συλλογή Τσάκου)

Ακροπόταμος Καβάλας, επιφανειακό εύρημα

Πηλός καστανός, επιφάνεια στιλβωμένη

Μέγ. ύψ. 7,1 εκ. Πλ. 2,9 (λαιμός)-5,9 εκ.

Διατηρείται μόνο ο άνω κορμός (από τη μέση ως τον λαιμό). Ο δεξιός μαστός είναι αποκρουσμένος.

Το σώμα είναι σανιδόσχημο με μόνες ανάγλυφες επιφάνειες τους μαστούς και τις παλάμες. Η μορφή αποδίδεται με τα χέρια διπλωμένα ακριβώς κάτω από τους μαστούς. Οι αποκεκρουσμένοι σήμερα βραχιόνες θα δηλώνονταν ως τριγωνικές αποφύσεις εκατέρωθεν του κορμού. Ο μαστός που διατηρείται, έχει τη μορφή μικρής απόφυσης. Τα χέρια δηλώνονται ανάγλυφα και τα δάχτυλα αποδόθηκαν με ονυχώσεις. Στο κέντρο του κορμού, ανάμεσα στα στήθη, υπάρχουν συγκλίνουσες πλατιές εγχάρaxes που πιθανώς αποτελούν προσπάθειες απόδοσης του ενδύματος. Στην πίσω όψη εμφανίζονται και πάλι εγχάρaxes από το ίδιο εργαλείο με τις προηγούμενες: τρεις λοξές στον κάθε ώμο, μία κατακόρυφη στο κέντρο, στην περιοχή της ραχοκοκαλιάς και εκατέρωθεν αυτής δύο ακόμα διαγώνιες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ταυτόχρονη χρήση αναγλύφου και εγχάρaxes για την απόδοση της ανατομίας και λεπτομερειών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για άλλα ειδώλια με σχηματική απόδοση του όγκου του σώματος και ανάγλυφη και εγχάρaxη δήλωση χαρακτηριστικών, ανατομικών ή διακοσμητικών, βλ. *Prehistoric Macedonia* 2015, vol. 2, 297-298, αρ. 233 [E. Tsangaraki] (από τα Βασιλικά), Gimbutas 1986, αρ. 31, εικ. 9.96 (από τους Σιταγρούς), Gallis & Orphanidis 1996, 399, αρ. 348 (από τα Γρεβενά).

Ευαγγελία Στεφανή



93. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 3624 (Συλλογή Τσάκου)

Ποδοχώρι Καβάλας, επιφανειακό εύρημα

Πηλός, λεπτόκοκκος, ανοιχτός ερυθρός με γκρι πυρήνα. Η επιφάνεια είναι λειασμένη και φέρει απολεπίσεις κατά τόπους.

Μεγ. ύψ. 6,5 εκ. Πλ. (με τα χέρια) 6 εκ. Παχ. 1,6 εκ.

Λείπει το κεφάλι. Διατηρείται ο λαιμός, οι ώμοι, ο κορμός και τα χέρια, έως το ύψος της μέσης, όπου είναι σπασμένο διαγώνια.

Σανιδόμορφο ειδώλιο που αποδίδει σχηματικά πιθανόν ανδρική μορφή. Ο λαιμός είναι ελλειψοειδούς διατομής, οι ώμοι και το στέρνο είναι ευρείς, ενώ τα χέρια υποδηλώνονται με τριγωνικές αποφύσεις που φέρουν διάτρητες οπές ανάρτησης. Εγχάρaxκος κύκλος με βαθιά στιγμή στο κέντρο κοσμεί τον λαιμό. Η μέση του σώματος ορίζεται με οριζόντια αυλάκωση, κάτω από την οποία αναπτύσσονται πυκνές οριζόντιες και διαγώνιες εγχάρaxes, που πιθανόν υποδηλώνουν ένδυμα. Η πίσω όψη φέρει κεντρική κάθετη αυλάκωση, από τον λαιμό έως το σημείο θραύσης, εκατέρωθεν της οποίας βρίσκονται άλλες δύο αντίστοιχες, κάτω από τα χέρια έως το σημείο θραύσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα χαρακτηριστικά του ειδωλίου παραπέμπουν στα αντίστοιχα των ειδωλίων της ανασκαφής της Δήμητρας, βλ. Marangou 1997, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για γενική βιβλιογραφία για την ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας βλ. αρ. κατ. 88.

Αναστασία Δημουλά



94. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Νεότερη νεολιθική II

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΤΣ 2242 (Συλλογή Τσάκου)

Δοξάτ Τεπέ Δράμας, επιφανειακό εύρημα

Πηλός, χονδρόκοκκος, ανοιχτός ερυθρός

Ύψ. 6,3 εκ. Πλ. 3 εκ.

Λείπει το κεφάλι. Η επιφάνεια είναι απολεπισμένη κατά τόπους και φέρει μαύρες επικαθίσεις.



Σώμα συμπαγές, ψηλό κυλινδρικό, ελλειψοειδούς διατομής, που στενεύει προς τον λαιμό. Η βάση είναι επίπεδη. Στην κύρια όψη δύο μικρές και ασύμμετρα τοποθετημένες αποφύσεις αποδίδουν τα στήθη, ενώ στο πίσω μέρος χαμηλά ένα έξαρμα αποδίδει τους γλουτούς. Το ειδώλιο φέρει σειρά εγχάρακτων κοσμημάτων και συμβόλων: στην κύρια όψη, χαμηλά, σύμβολο που σχηματίζεται από κύκλο στον οποίο εγγράφεται σταυρός (τροχός), κάτω από το οποίο αναπτύσσονται πυκνές κάθετες γραμμές, στη δεξιά πλευρά πυκνές οριζόντιες γραμμές, στην αριστερή και πίσω χαμηλή πλευρά πυκνές κάθετες γραμμές, και στους γλουτούς δύο αντίστοιχοι τροχοί, ανάμεσα στους οποίους τρεις κάθετες γραμμές. Δεν είναι δυνατό να καθοριστεί εάν η διακόσμηση είναι σύγχρονη με το ειδώλιο ή εάν αποτελεί μεταγενέστερη επέμβαση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα χαρακτηριστικά του ειδωλίου και ειδικά η απόδοση των γλουτών με έξαρμα είναι συνηθισμένη στην ειδωλοπλαστική της ανατολικής Μακεδονίας, στη Δήμητρα, το Ντικιλί Τας και τους Σιταγρούς, βλ. Marangou 1997 (π.χ. 257, αρ. ΜΚ 33, πίν. 37:14, 66:6), όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για γενική βιβλιογραφία για την ειδωλοπλαστική της Μακεδονίας βλ. αρ. κατ. 88.



Αναστασία Δημουλά

95. «ΕΡΜΑΦΡΟΔΙΤΗ» ΜΟΡΦΗ

Νεότερη νεολιθική (6^η χιλιετία π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 10010

Μάκρη Έβρου. Βρέθηκε κατά τη διάρκεια αφαίρεσης επιφανειακής επίχωσης.

Πηλός γκριζωπός με στίλβωση

Ύψ. 8,3 εκ. Πλ. 2,5 εκ. Πάχ. 2,6 εκ.

Δεν διατηρείται το κεφάλι.



Ειδώλιο με χαρακτηριστικά «ερμαφρόδιτης» (αμφίφυλης) μορφής και υπερβολική διατύπωση της έδρας. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, κορμός επίπεδος, ελλειψοειδής, λεκάνη σε μία ενιαία φθίνουσα ως προς το πλάτος φόρμα που καταλήγει στα πέλματα. Διακρίνονται οι μαστοί και το φύλο. Εγχάρακτη διακόσμηση με επίθετη λευκή ύλη στη μέση και στο κατώτερο μέρος του σώματος αποδίδει μοτίβο «ζώνης» και «πτυσίσεις ενδύματος».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 46, 1991, Χρονικά Β2, 331-333, πίν. 128 [Ντ. Καλλιντζή & Ν. Ευστρατίου]. Ευστρατίου & Καλλιντζή 1994, 44-46, εικ. 32.

Ειδώλια αυτής της τυπολογίας έχουν εντοπιστεί σε νεολιθικές θέσεις της Αιγαιακής Θράκης (Προσκυνητές, Κρωβύλη, Παραδημή). Εδώ παριστάνεται η σπάνια εκδοχή της αμφίφυλης μορφής. Παρόμοιο έχει βρεθεί στη θέση Karapano III της Βουλγαρίας. Για τις νεολιθικές αμφίφυλες μορφές βλ. Gallis & Orphanidis 1996, 180, 186-187. Marangou 2000, 231. Marangou 2009, 82-83, 93-94. Talalay 2005. Για το ειδώλιο από το Karapano βλ. Mikon 1959, 94. Todorova & Vajsov 1993, εικ. 179. πίν. 63a. Hiller & Nikolov 2000.

Η Μάκρη βρίσκεται 10 χμ δυτικά της Αλεξανδρούπολης. Εντοπίστηκε νεολιθικός οικισμός της 6^{ης} χιλιετίας και εγκαταστάσεις της κλασικής, ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής, οι οποίες κατέστρεψαν το νοτιοδυτικό τμήμα του. Για τη θέση βλ. Ευστρατίου & Καλλιντζή 1994. Efstratiou κ.ά. 1998. Karkanias & Efstratiou 2009.

Κωνσταντίνα Πηλείδου



96. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Νεότερη νεολιθική (6^η χιλιετία π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 11721

Μάκρη Έβρου. Βρέθηκε κατά την ανασκαφή χώρου του οικισμού με αρκετά μικροευρήματα και κεραμική.

Πηλός γκριζωπός με στίλβωση

Ύψ. 3,7 εκ. Πλ. 2,6 εκ. Πάχ. 1,8 εκ.

Δεν διατηρείται το σώμα.

Κεφάλι πήλινου ειδωλίου με κάλυμμα κεφαλής. Ζωηρά χαρακτηριστικά προσώπου, μάτια ως βαθιές κυκλικές χαράξεις, μεγάλη μύτη ως πλαστική διαμόρφωση, αυτιά ως ημικυκλικές αποφύσεις. Επάλληλες βαθιές οριζόντιες χαράξεις από την κορυφή του κεφαλιού περιστρέφονται έως το μέτωπο και τα φρύδια της μορφής, δηλώνοντας πιθανότατα είδος καλύμματος. Στην οπίσθια όψη διακρίνεται ο πυρήνας κατασκευής και προσαρμογής του κεφαλιού στο σώμα της μορφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Παρόμοια εικονογραφία στην απόδοση της κεφαλής παρατηρείται σε αρκετές περιοχές του ελλαδικού χώρου, σε θέσεις των Βαλκανίων, του Αιγαίου και της Ανατολίας.

Για τη σχετική με το αντικείμενο εικονογραφία βλ. Orphanidis & Sampson 2015, 103, 112, 127, 134. Orphanidis & Malakasioti 2011, 129. Gallis & Orphanidis 1996, 128. Efstratiou 1985, 297, πίν. 75a. Χουρμουζιάδης 1994, 215, πίν. 97. Fol κ.ά., 1989. Todorova & Vajsov 1993, 199, εικ. 180. Mellaart 1970, 217, CLIX 4.

Κωνσταντίνα Πηλείδου

97. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Νεότερη νεολιθική (6^η χιλιετία π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 10024

Μάκρη Έβρου. Βρέθηκε κατά την ανασκαφή κεντρικού χώρου του οικισμού όπου αποκαλύφθηκαν εξαιρετικής ποιότητας και επιμελημένης κατασκευής δάπεδα νεολιθικής εποχής.

Πηλός ανοιχτόχρωμος καστανέρυθρος με στίλβωση.

Ύψ. 9,9 εκ. Πλ. 5,2 εκ. Πάχ. 1,9 εκ.

Δεν διατηρούνται το κεφάλι, ο αριστερός μαστός και τμήμα των πελμάτων στην οπίσθια όψη, η οποία έχει αποκατασταθεί.

Γυναικεία μορφή σε όρθια θέση. Το σώμα αποδίδεται με ενιαία, πλατιά, σχεδόν επίπεδη φόρμα όπου τονίζονται οι ώμοι, η λεκάνη και η έδρα της μορφής. Ο σωζόμενος μαστός δηλώνεται με πλαστική διαμόρφωση, από τον αριστερό σώζεται ίχνος αποκόλλησης. Με ρηχή αυλάκωση περιγράφεται η θέση των χεριών κάτω από το στήθος και με βαθύτερη η λεκάνη και η ένωση των ποδιών. Στην οπίσθια όψη προεξέχει η έδρα με επιμήκη πλαστική διαμόρφωση. Η εικονογραφία του ειδωλίου αποτελεί κοινό τόπο για τη νεολιθική ειδωλοπλαστική παράδοση των Βαλκανίων και της Ανατολίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 46, 1991, Χρονικά Β2, 331-333, πίν. 128ε [Ντ. Καλλιντζή & Ν. Ευστρατίου]. Καλλιντζή & Ευστρατίου 1991, 504. Ευστρατίου & Καλλιντζή 1994, 44-46, εικ. 29.

Κωνσταντίνα Πηλείδου

98. ΑΝΔΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Νεότερη νεολιθική (6^η χιλιετία π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 11971

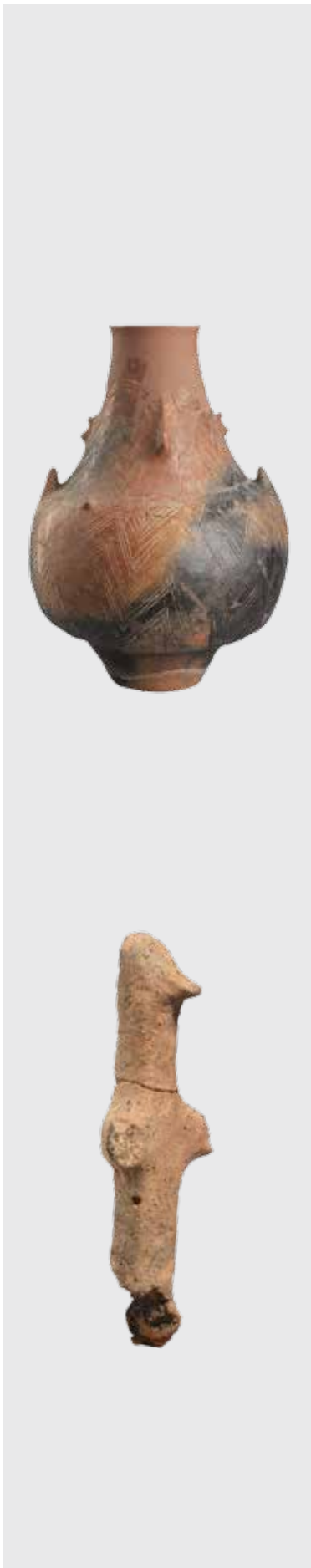
Μάκρη Έβρου. Βρέθηκε σε διαταραγμένη επίχωση στο νότιο τμήμα του οικισμού όπου η κατασκευή αναλημματικού τοίχου ρωμαϊκών χρόνων κατέστρεψε τα νεολιθικά στρώματα.

Πηλός ανοιχτόχρωμος καστανός με πολλές προσμειξεις. Επιφάνεια αδρή και ακατέργαστη.

Ύψ. 6,1 εκ.

Ακέραιο

Το ειδώλιο είναι κατασκευασμένο χωρίς την επιμέλεια των υπόλοιπων ειδωλίων της θέσης. Αποδίδει περιληπτικά το σώμα με εξαίρεση το φύλο και τους γλουτούς. Κεφάλι σχεδόν κυλινδρικό, υπερβολική διατύπωση της μύτης, μάτια ως αβαθείς εμπιέσεις, στόμα με βαθιά χάραξη. Ορθογώνιος κορμός με οπή προσαρμογής ή ανάρτησης στο μέσον, άνω και κάτω άκρα ως τριγωνικές αποφύσεις. Παρόμοια ειδώλια έχουν βρεθεί στους Σιταγρούς και σε άλλες θέσεις της Μακεδονίας και Θεσσαλίας αλλά και στο Karapano της Βουλγαρίας. Οι τριγωνικές αποφύσεις στην περιοχή των άνω και των κάτω άκρων αποτελούν διαδομένη εικονογραφική επιλογή της νεολιθικής ειδωλοπλαστικής.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοια ειδώλια, βλ. Gimbutas 1986, 267, εικ. 9.89 (175). Höckmann, 1968, πίν. 34, αρ. 1155, 1243. Wace & Thomson 1912, 197, εικ. 91c.

Για τη νεολιθική ειδωλοπλαστική, βλ. Χουρμουζιάδης 1994. Μαραγκού 2013. Marangou 1992. Talalay 1983. Talalay 1993. Talalay 2005. Νανόγλου 2009. Για τα νεολιθικά ειδώλια της Αιγαιακής Θράκης βλ. Πηλείδου 1998.

Κωνσταντίνα Πηλείδου

99. ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΟ ΑΓΓΕΙΟ

Νεότερη νεολιθική (6^η χιλιετία π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 7803

Μάρκη Έβρου. Αποκαλύφθηκε μετά την αφαίρεση επίχωσης αποθήτη κλασικών χρόνων, μέσα σε ρηχό λάκκο νεολιθικής εποχής, στηριγμένο με σχιστολιθικές πλάκες.

Πηλός καστανός με μελανά νέφη. Στιλβωμένο.

Ύψ. 60 εκ. Μέγ. διάμ. 132 εκ. Διάμ. στομ. 14 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο, με συμπληρώσεις.

Σφαιρικό αγγείο, ψηλός, στενός λαιμός, ψηλή βάση. Εγχάρακτη διακόσμηση οριζόντιων, πυκνών τεθλασμένων με επίθετη, λευκή ύλη οριοθετείται αυστηρά στην εμπρόσθια όψη. Ακόσμητη οπίσθια όψη. Ταινία εγχάρακτων μοτίβων στο χείλος του αγγείου. Μάτια, βλέφαρα, φρύδια δηλώνονται με χαράξεις, μύτη, αυτιά διαμορφώνονται πλαστικά. Στήθη ως μικρές αποφύσεις, χέρια συμφυή με το σώμα απολήγουν σε κερατόσχημες αποφύσεις και καταλήγουν κάτω από την κοιλιά. Η απεικόνιση αφορά πιθανότατα στο γνωστό θέμα της κυοφορούσας μορφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 46, 1991, Χρονικά Β2, 331, πίν. 127δ, [Ντ. Καλλιντζή & Ν. Ευστρατίου]. Ευστρατίου & Καλλιντζή 1994.

Νεολιθικά ανθρωπόμορφα αγγεία έχουν εντοπιστεί σε θέσεις της Αιγαιακής Θράκης, της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και αλλού, αλλά και των Βαλκανίων, της Κεντρικής Ευρώπης και της Ανατολίας. Για τα νεολιθικά ανθρωπόμορφα αγγεία της Αιγαιακής Θράκης βλ. Pileidou, Triantaphyllos & Kallintzi, υπό έκδοση. Πάντος 1978, 78, εικ. 2. ΑΔ 49, 1994, Χρονικά Β2, 624, πίν. 196α, [Δ. Τριαντάφυλλος]. Τριαντάφυλλος 2000, 4, εικ. 12.

Για τα νεολιθικά ανθρωπόμορφα αγγεία βλ. Πηλείδου 2006. Naumov 2008. Virág 2000. Raczky 2000. Gimbutas 1989α. Mellaart 1970.

Κωνσταντίνα Καλλιντζή & Κωνσταντίνα Πηλείδου

100. ΠΤΗΝΟΜΟΡΦΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

1200-1100 π.Χ. (;)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΜΚ/ΑΓΚ 247

Αρχαία Ζώνη - Νεκροταφείο - ανασκαφή 1967

Πηλός χονδρόκοκκος

Ύψ. 16,3 εκ. Πλ. 7 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο από τρία κομμάτια.

Χειροποίητο, πτηνόμορφο ειδώλιο, με σανιδόμορφο σώμα, όπου δηλώνονται πλαστικά μόνο τα χέρια, ως σχηματοποιημένες αποφύσεις, καθώς και το πτηνόμορφο κεφάλι, χωρίς άλλες πλαστικές λεπτομέρειες ή κάποιο χαρακτηριστικό - δηλωτικό του φύλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πολυξένη Τσατσπούλου

101. ΠΗΛΙΝΟ ΠΡΟΠΛΑΣΜΑ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Τέλος 3^{ου} - πρώτο μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

Πε 1075

Ελληνιστική πόλη στις Πέτρες Αμυνταίου

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Σωζ. ύψ. 22 εκ. Πλ. 19,5 εκ. Σωζ. πάχ. 17 εκ.

Κακή. Από το συμπαγές πήλινο πρόπλασμα διασώθηκε μόνο τμήμα του γυναικείου κορμού στην περιοχή της κοιλιάς. Η επιφάνεια του πηλού είναι αδρή, σαν να μην περατώθηκε η τελική επεξεργασία λείανσής του.



Πήλινο πρόπλασμα μήτρας ειδωλίου. Το πρόπλασμα παριστάνει γυναικεία μορφή. Από το σωζόμενο ύψος των 22 εκατοστών που διασώθηκε εκτιμάται ότι το πρόπλασμα/γλυπτό θα είχε μέγεθος γύρω στα 90 εκ. Το τμήμα που διασώζεται είναι από τη μέση και κάτω μέχρι τους γλουτούς. Το γυναικείο σώμα καλύπτει το αραχνούφαντο ύφασμα ενός χιτώνα ή πέπλου, το οποίο αφήνει να διαγράφονται οι ανατομικές λεπτομέρειες της σάρκας στην κοιλιακή χώρα και ο ομφαλός. Χαμηλότερα, υπάρχει και ιμάτιο το οποίο τυλίγεται στριφτά και λοξά γύρω από το σώμα στην περιοχή της ήβης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Adam-Veleni 2016a.

Από ό,τι φαίνεται από το εναπομείναν τμήμα, το ειδώλιο/πρόπλασμα σχετίζεται με τύπους που διαμορφώθηκαν στην Τανάγρα κατά τον 3^ο αι. π.Χ. Η διαμόρφωση του ενδύματος, με το στριφτό κομμάτι του διάφανου ιματίου χαμηλά στους γλουτούς, απαντά σε ορισμένους τύπους από το ταναγραϊκό εργαστήρι, βλ. Graepler 2003, 278, εικ. 80-81. Η προκλητική γυμνότητα του σώματος με τους απαλούς εύσαρκους όγκους παραπέμπουν σε αποδόσεις της θεάς Αφροδίτης, και μάλλον κάποιο άγαλμα της θεάς θα πρέπει να παριστάνει το συγκεκριμένο αντικείμενο το οποίο, ως προς το είδος του, δύσκολα βρίσκει παράλληλα στον κόσμο των ειδωλίων. Το μέγεθος της μορφής, πολύ μεγαλύτερο από το σύνθετες, πλησιάζει μικρού μεγέθους γλυπτό. Ως προς το μέγεθος θα μπορούσε να βρει παράλληλα στα πήλινα ειδώλια/γλυπτά του εργαστηρίου της Βέροιας, Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 260-265 και 271-274.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

102. ΤΜΗΜΑ ΜΗΤΡΑΣ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Τέλος 5^{ου} αι. - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΑΠΟ 283

Απολλωνία

Πηλός κόκκινος καθαρός

Ύψ. 11, 4 εκ. Πλ. 8, 2 εκ. Πάχ. 4,5 εκ.

Τμήμα μήτρας για παραγωγή προτομής. Διασώζεται το μπροστινό μέρος γυναικείας κεφαλής, όλο το πρόσωπο, μέρος των μαλλιών και του λαιμού.

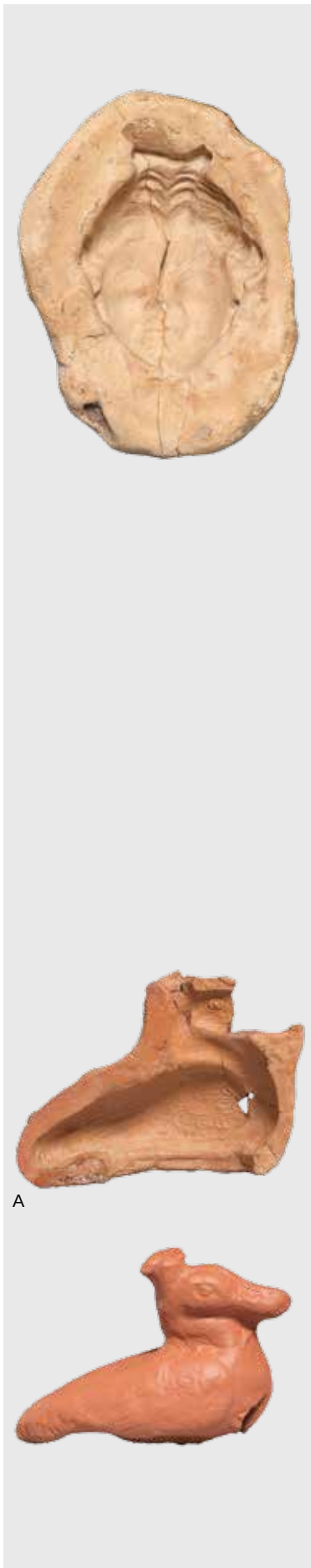
Η μήτρα απεικονίζει το μπροστινό μέρος γυναικείας προτομής. Το σχήμα του προσώπου είναι ωσειδές. Η μύτη είναι ευθύγραμμη συνεχωμένη με τα υπερόφρυα τόξα. Τα μάτια είναι μικρά, αμυγδαλόσχημα, τοποθετημένα βαθιά στις κόγχες, τα χείλη είναι σαρκώδη, σχεδόν συνεχωμένα με τη μύτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδάμ-Βελένη 2000α. Λόγω της αποσπασματικής διάσωσης της μήτρας δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν συμφυώς συνεχιζόταν ο λαιμός και το σώμα για να παραχθεί ένα ειδώλιο στον γνωστό τύπο της προτομής - buste, έναν τύπο συνήθη για την εποχή που χρονολογείται η μήτρα.



Πολυξένη Αδάμ-Βελένη



103. ΜΗΤΡΑ ΚΕΦΑΛΗΣ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ ή ΕΡΩΤΑ

3^{ος} - 2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30132

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ωχρός καστανός καθαρός

Μήκ. 8,8 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Ύψ. 3,9 εκ. Εσ. διαστ. 5,9 x 4,4 x 3,05 εκ.

Πλήρης, συγκολλημένη από τρία θραύσματα.

Ωοειδούς σχήματος μήτρα με παχιά τοιχώματα. Εξωτερικά υπάρχουν δακτυλικά αποτυπώματα, εμπιέσεις και εξάρματα. Εσωτερικά αποδίδεται έγγλυφα κεφαλή κοριτσιού(;) κατενώπιον, χωρίς λαιμό. Ωοειδές πρόσωπο με εύσαρκες παρειές και τονισμένο πηγούνι, ανεπαίσθητο μειδίαμα, πλατιά μύτη, μάτια με ανάγλυφους βολβούς, ημικυκλικό μέτωπο. Η κόμη, χωρισμένη στη μέση, φέρεται προς τα πίσω, με χαλαρή σπείρα των μακρικών βοστρύχων που πλαισιώνουν το μέτωπο, ενώ από το μέτωπο και προς τα πίσω σχηματίζεται πλεξίδα, που καταλήγει σε δέσιμο στη μορφή φιόγκου (διλήμνιον). Δίνεται η εντύπωση πως φορά ενώτια, λόγω της ύπαρξης πεπλατυσμένων ωοειδών εξαρμάτων, ίσως όμως αποδίδονται αυτιά, σε λανθασμένη θέση και κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η πλεξίδα στη θέση της χωρίστρας απαντά κυρίως στην κόμμωση παιδιών και των δύο φύλων, κυρίως από το δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ., αλλά εμφανίζεται ήδη από τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. στον Απόλλωνα, την Αρτέμιδα, τον Έρωτα και σε γυναικείες μορφές. Για την πλεξίδα στην κορυφή της κεφαλής, βλ. *Corinth* XVIII.4, 57, αρ. C164-165, πίν. 15. Miller Ammerman 2002, 264-265. Rumscheid 2006, 191. Δεσπίνης 2010, 130-131. Το μεγάλο μέγεθος της κεφαλής και η απόδοση του πρόσθιου ήμισυς της, υποδηλώνουν τη χρήση της μήτρας για την κατασκευή μεγάλου ειδωλίου, πρβλ. Χωρέμη-Σπετσιέρη & Ζαρκάδας 2006, 105, αρ. 66 [Χρ. Βλασοπούλου], και λιγότερο πιθανά για τη διακόσμηση λαβής πήλινου αγγείου. Ενδεχομένως το αποτύπωμα της μήτρας λήφθηκε από μετάλλιο πρότυπο, π.χ. την πρόσφυση λαβών σταμνοειδούς κάδου, πρβλ. χάλκινο παράδειγμα από την Populonia με τη μια πρόσφυση των λαβών να απεικονίζει παιδίσκη με πλεξίδα στην χωρίστρα, βλ. Cianferoni 1992, 16, εικ. 5. Δεν αποκλείεται όμως η κεφαλή να απεικονίζει τον Έρωτα, καθώς εμφανίζει ομοιότητες με ειδώλια από τη Μ. Ασία, βλ. Richter 1953, 128, πίν. 108b. Mollard-Besques 1963, 51, 58, 132, πίν. 62b, 72g, 162a,f.

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου

104. ΔΙΠΛΗ ΜΗΤΡΑ ΠΛΑΣΤΙΚΟΥ ΑΓΓΕΙΟΥ ΣΕ ΜΟΡΦΗ ΠΑΠΙΑΣ

Ελληνιστικοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

ΠΟΛ 98/4687

Πολύμυλος, τομή Ζ, τετρ. 19. Πρόκειται για τον εκτεταμένο αρχαιολογικό χώρο με ανασκαφή για τις ανάγκες της Εγνατίας Οδού σε πάνω από 20 στρέμματα οικιστικών καταλοίπων, για τον οποίο έχει προταθεί ταύτιση με την αρχαία Εύια, στην οποία κατά τον Διόδωρο (19.11.12) πολέμησαν τα στρατεύματα της Ολυμπιάδας και της Ευρυδίκης και μαρτυρείται από γραπτές πηγές και επιγραφικές μαρτυρίες (βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009α, 114-116. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2006, 847-856). Η αρχαία πόλη εκτείνεται στο επικλινές έδαφος νοτίως του υπερκείμενου λόφου, στον οποίο εντοπίστηκε τειχιωμένη ακρόπολη και με την οποία συνδέεται ως τμήμα της κάτω πόλης, ανήκε στην επικράτεια της Ελιμιώτιδας και στα όριά της με την Εορδαία αποτελώντας φυσικό σημείο διέλευσης του ορεινού όγκου του Βερμίου και σημαντικό πέρασμα από την Άνω στην Κάτω Μακεδονία. Στην οργανωμένη οικιστική εγκατάσταση

αποκαλύφθηκαν και εργαστηριακοί χώροι λιθοξοικής, κοροπ्लाστικής, κεραμικής και δομικών υλικών που τεκμηριώνονται από την παρουσία οκτώ κλιβάνων.

Πηλός καστανοκόκκινος

Α) Ύψ. 16,4 εκ. Πλ. 21 εκ. Β) Ύψ. 16 εκ. Πλ. 25 εκ.

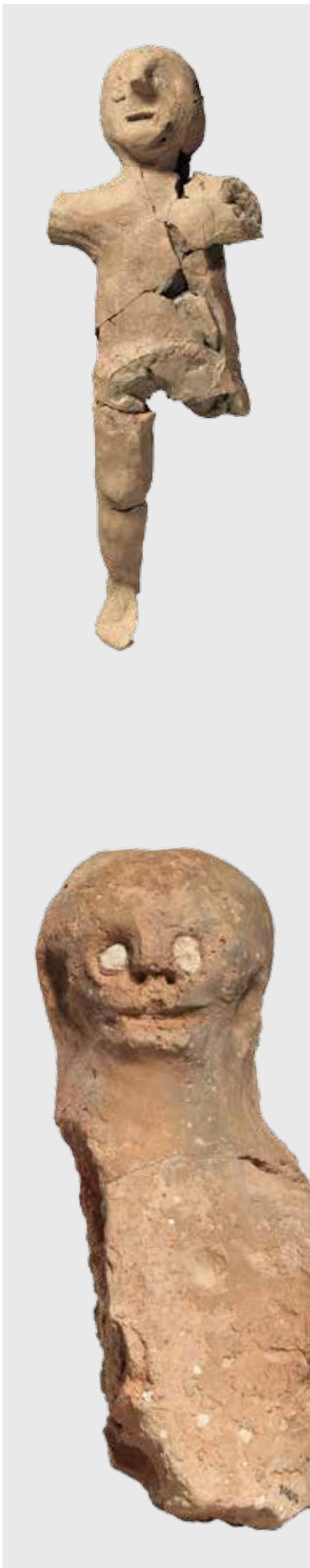
Έχουν συγκολληθεί από μεγάλα κομμάτια και οι δύο μήτρες, ενώ λείπουν τμήμα από το στόμιο της μιας και τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος της άλλης.

Το πτηνό αποδίδεται αρκετά φυσιοκρατικά με πούπουλα και φτερούγες και μυτερή απόληξη ουράς, ενώ ο λαιμός αναδιπλώνεται για να διαμορφωθεί κάθετα το στόμιο στο πίσω μέρος του κεφαλιού. Τα μάτια αποδίδονται με κύκλο και στην κόρη κουκίδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη



105. ΕΙΔΩΛΙΟ ΑΠΟΤΡΟΠΑΪΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ - ΒΑΣΚΑΝΙΟ

3^{ος} - 4^{ος} αι. μ.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22573

Λητή, οικόπεδο Τσώντσια, κεραμικός κλίβανος
Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ, με σκουρότερο πυρήνα
Ύψ. 31,5 εκ.

Συγκολλημένο, με αποκρούσεις. Λείπουν τα χέρια από τους βραχίονες και κάτω, το αριστερό σκέλος και το εσωτερικό τμήμα του δεξιού. Πρόκειται για συμπαγές, εξ ολοκλήρου χειροποίητο ειδώλιο, το σώμα και τα μέλη του οποίου κατασκευάστηκαν από δύο τμήματα που ενώθηκαν κατακόρυφα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται συμβατικά, με τη χρήση χάραξης, ενώ η μύτη και τα μάτια με επίθετα τμήματα πηλού. Στην περιοχή της κοιλιακής χώρας υπάρχει αδιάγνωστο εγχάρακτο διακοσμητικό(;) μοτίβο.

Η μορφή είναι ανδρική, παριστάνεται κατενώπιον, με τα σκέλη ελαφρά ανοικτά και τα χέρια υψωμένα και τεντωμένα στα πλάγια. Το σώμα γέρνει προς τα πίσω. Το κεφάλι και το πρόσωπο είναι μεγάλα, δεν δηλώνονται, ωστόσο, τα αυτιά και τα μαλλιά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 164, εικ. 14.

Το ειδώλιο που εξετάζουμε αντιπροσωπεύει μια σχετικά σπάνια και ιδιαίτερη κατηγορία ειδωλίων, τα βασκάνια. Τοποθετούνταν μέσα ή αναρτώνταν έξω από τους κεραμικούς κλιβάνους, προκειμένου να προστατευτεί και να ολοκληρωθεί με ασφάλεια η όπτηση των κεραμικών προϊόντων, το πλέον δύσκολο δηλαδή στάδιο της τεχνικής διαδικασίας. Αποστολή τους να απομακρύνουν τους κακούς δαίμονες, τα ονόματα των οποίων μαρτυρούν οι πηγές και απειλούσαν την παραγωγή, Scheibler 1992, 122, εικ. 97. Hasaki 2002, 57-60, κυρίως Χατζηδημητρίου 2005, 41-42. Το βασκάνιο από τη Λητή δεν παρουσιάζει ίχνη καύσης και εκτιμούμε ότι ήταν αναρτημένο εξωτερικά του κλιβάνου. Πρβλ. δύο προτομές βασκανίων τοποθετημένες, επίσης, επάνω στο praefurnium κλιβάνου των υστερορωμαϊκών χρόνων στην Ευρωπώ Κιλκίς, Βάλλα 1990-1995, 112-113, εικ. 4.

Κατερίνα Τζαναβάρη

106. ΠΡΟΤΟΜΗ ΑΠΟΤΡΟΠΑΪΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ - ΒΑΣΚΑΝΙΟ

3^{ος} - 4^{ος} αι. μ.Χ. (·)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς
ΑΕΜΚ 1404

Αρχαία Ευρωπός. Βρέθηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφής στο praefurnium κεραμικού κλιβάνου. Πηλός κοκκινωπός με μικρές πετρούλες και μίκα. Παχύ καστανό επίχρισμα καλύπτει το ειδώλιο, απολεπισμένο κατά τόπους και μαυρισμένο στην αριστερή πλευρά.

Σωζ. ύψ. 24,5 εκ. Πλ. 8 εκ. Μήκ. επιφάνειας έδρασης 7,2 εκ.

Συγκολλημένο από δύο τμήματα με απόκρουση στη μύτη. Λείπουν η δεξιά πλευρά, το τμήμα έδρασης στο ύψος της μέσης του ειδωλίου καθώς και η απόληξη του αριστερού χεριού.

Με συμπαγή προτομική απεικόνιση αποδίδεται σχηματικά με αδρό πλάσιμο, κορμός από τη μέση με το κεφάλι δαιμονικής μορφής. Η πίσω όψη του ειδωλίου είναι επίπεδη. Το κεφάλι της μορφής είναι πρόχειρα κατασκευασμένο με σχηματική δήλωση των χαρακτηριστικών του προσώπου. Οι κοιλότητες των ματιών αποδίδονται με κυκλικές βαθύνσεις ενώ το στόμα δηλώνεται με οριζόντια χαρακιά. Η απωθητική όψη του ειδωλίου επιτείνεται από την ένθεση μικρών στρογγυλών άσπρων λίθων στις κοιλότητες των ματιών που προσδίδουν απόκοσμη όψη.

Με πλαστική απόδοση δηλώνονται η μύτη που δεν σώζεται, ενώ διακρίνονται σπές στη θέση των ρουθουνιών, οι οποίες προκλήθηκαν με χρήση αιχμηρού εργαλείου. Με δακτυλικές εμπιέσεις του τεχνίτη διαμορφώθηκαν τα αυτιά, χωρίς συμμετρία ως προς το ύψος της θέσης τους. Με κυκλική βάθυνση αποδίδεται η αριστερή θηλή στο στήθος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον κλίβανο βλ. Σαββοπούλου & Βάλλα 1992, 433. Σαββοπούλου 1998, 91, φωτ. 88. Βάλλα 1990-1995, 109-115.

Τα αποτροπαϊκά ειδώλια της Ευρωπού, αρ. κατ. 106, 107, σχετίζονται με τις μαγικοθηρησκευτικές αντιλήψεις του κατόχου του κλιβάνου. Με την τοποθέτησή τους στον κλίβανο, ο Ευρωπαίος κεραμέας στόχευε στην αποτροπή της "κακιάς ώρας" και των κινδύνων, που ελλόχευαν κατά τη διαδικασία του ψησίματος, εξειδικευμένη εργασία που απαιτούσε παράλληλα τεχνογνωσία και εμπειρία από μέρους των τεχνιτών. Απρόβλεπτοι κίνδυνοι κατά τη διαδικασία του ψησίματος είχαν δυσμενείς επιπτώσεις στα κεραμικά προϊόντα, με

άμεση συνέπεια την ματαίωση της πολύμηνης εργασίας των κεραμέων, η οποία συμπεριλάμβανε την προμήθεια της πρώτης ύλης, το πλάσιμο των προϊόντων, την τοποθέτησή τους στον κλίβανο και το ψήσιμο. Όπως παραδίδεται από τον Φρόνιχο (Bekkeri, Anekdotia Graeca 1, p. 30, 5): το «βασκάνιον» των εργαστηρίων, κυρίως χαλκουργών και κεραμέων, «ἔστιν δὲ τι ἀνθρωποειδὲς κατασκευάσμα, βραχὺ παρηλλαγμένον τὴν ἀνθρωπεῖαν φύσιν· ὃ πρὸ τῶν ἐργαστηρίων οἱ χειρῶνακτες κρεμμανύουσι τοῦ μὴ βασκαίνασθαι αὐτῶν τὴν ἐργασίαν». Τα ειδώλια της Ευρωπού, αποτελούν ίσως την προσπάθεια μορφοποίησης των δαιμονικών όντων, που αναφέρονται στον Ομηρικό ύμνο των κεραμέων, όπως ήταν ο «Σύντριβας», ο «Σαβάκτης», ο «Σμάραγος», ο «Ασβετος» και ο «Ωμόδαμος». Στην αγγειογραφία διασώζεται εικονογραφημένη σκηνή της τοποθέτησης αποτροπαϊκών προτομών και συμβόλων σε κεραμικό κλίβανο. Ανάλογα αρχαιολογικά ευρήματα σε κεραμικούς κλιβάνους σε ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους, επιβεβαιώνουν την έκταση στον χώρο και την επιβίωση στο χρόνο, της ανάγκης των κεραμέων για περιφρούρηση της κεραμικής παραγωγής τους. Αποκαλύπτουν παράλληλα ότι οι δεισιδαιμονικές αντιλήψεις του ελληνορωμαϊκού κόσμου, ήταν στενά συνδεδεμένες με την θρησκεία, περιλαμβάνοντας θέματα της προσωπικής ζωής αλλά και της επαγγελματικής ζωής των ανθρώπων. Στα ειδώλια της Ευρωπού, αναγνωρίζεται η ενδόμυχη ανάγκη του ανθρώπου για αναζήτηση προστασίας από ανεξέλεγκτες δυνάμεις που επηρέαζαν τον καθημερινό του αγώνα για επιβίωση και των οποίων τα αίτια δεν μπορούσε να κατανοήσει. Ο επιμελής καθαρισμός του κλιβάνου από τον χρήστη του και η έλλειψη υποπροϊόντων (οστράκων) αποτελεί δυσκολία στον ακριβέστερο χρονολογικό προσδιορισμό των ειδωλίων. Για τα αποτροπαϊκά ειδώλια βλ. Hampe & Winter 1962, 54, 110, 114. Hampe & Winter 1965, 189. Scheibler 1983, 98-99. Για ανάλογα ευρήματα βλ. Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 164, εικ. 14. Για τη μαγεία και τις μαγικές δεισιδαιμονίες βλ. Graf 2004, 204-205.

Θώμη Σαββοπούλου

107. ΠΡΟΤΟΜΗ ΑΠΟΤΡΟΠΑΪΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ - ΒΑΣΚΑΝΙΟ

3^{ος} - 4^{ος} αι. μ.Χ. (·)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς

ΑΕΜΚ 1400

Αρχαία Ευρωπός. Βρέθηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφής στο praefurnium κεραμικού κλιβάνου.

Πηλός κοκκινωπός

Ύψ. 16 εκ. Πλ. 8,5 εκ. Μήκ. επιφ. έδρασης 13 εκ.

Ακέραιη συμπαγής προτομή με μικρές αποκρούσεις στη περιοχή των ματιών, τη μύτη, το πηγούνι και τις απολήξεις των πλαστικών υποδηλώσεων των άνω άκρων. Παχύ καστανόμαυρο επίχρισμα καλύπτει το ειδώλιο, απολεπισμένο κατά τόπους.

Σε προτομική απεικόνιση αποδίδεται σχηματικά με αδρό πλάσιμο, κορμός από τη μέση και πάνω με κεφάλι δαιμονικής μορφής. Το ειδώλιο παρουσιάζει ελαφρά απόκλιση από τον κατακόρυφο άξονα, εξαιτίας της αδρομερούς κατασκευής του. Ο κορμός είναι συμπαγής χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση του λαιμού. Η σχηματική απόδοση δύο πλαστικών προεξοχών στο στήθος δεν επιτρέπει βεβαιότητα στην ερμηνεία τους, που είτε πρόκειται

για υποδήλωση των χεριών της εικονιζόμενης μορφής (με ισχυρότερες πιθανότητες), είτε πρόκειται για υποδήλωση στήθους και συνεπώς της γυναικείας φύσης του ειδωλίου. Το κεφάλι είναι σχεδόν τετράγωνο με προτεταμένο πηγούνι στην προσπάθεια υπαινικτικής δήλωσης γενειάδας(·). Τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, τα μάτια και το στόμα της μορφής, αποδίδονται με κυκλικές βαθύνσεις, η μύτη με πλαστική προεξοχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

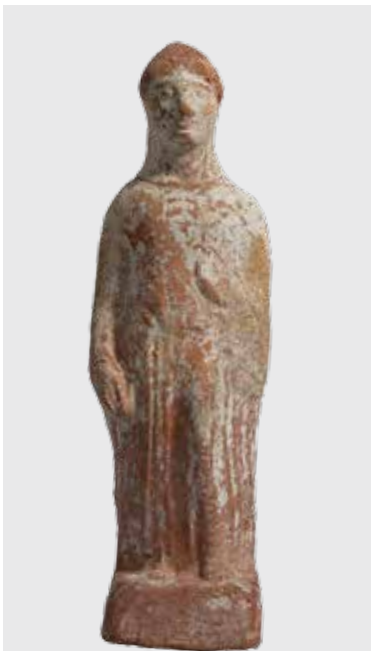
Αδημοσίευτο

Ο αποτροπαϊκός χαρακτήρας της μορφής είναι έκδηλος στο αποκρουστικό πρόσωπο με το καστανόμαυρο επίχρισμα και τις σκοτεινές βαθύνσεις στις κοιλότητες του στόματος και των ματιών. Αναμφίβολα στις προθέσεις του ειδωλοπλάστη συμπεριλαμβανόταν η πρόκληση δέους από τη θέα του ειδωλίου με στόχο την αποτροπή των κακών πνευμάτων. Στον λειτουργικό ρόλο του ειδωλίου συνηγρεί η θέση ανεύρεσής του στο praefurnium κεραμικού κλιβάνου.

Βλ. βιβλιογραφία ειδωλίου αρ. κατ. 106.

Θώμη Σαββοπούλου





108. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Περίπου 460 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 97

Μαντεμοχώρι Θεσσαλονίκης εκ των τάφων στο χωματορυχείο Αλλατίνι (σημερινή Πυλαία), κατάσχεση 1913.

Πηλός ερυθρόχρωμος

Ύψ. 15,10 εκ. Πλ. 4,5 εκ. Διαστ. Βάσης 4 x 3,9 εκ.

Ακέραιο. Επιφανειακές αποκρούσεις και απολεπίσεις κατά τόπους. Στην επίπεδη πίσω όψη φέρει τετράπλευρη οπή εξαερισμού.

Η μορφή στέκεται μετωπικά πάνω σε χαμηλή ορθογώνια βάση. Φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο που ανασύρει με το αριστερό χέρι ενώ το δεξί είναι κατεβασμένο στο πλάι. Το αριστερό της πόδι προβάλλει ελαφρά προς τα εμπρός. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δυσδιάκριτα. Οι συμπαγείς βόστρυχοι του μετώπου χωρίζονται στο μέσον, τα υπόλοιπα μαλλιά μαζεύονται πίσω. Ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη την επιφάνεια. Ίχνη ερυθρού επίθετου χρώματος στα μαλλιά, το πρόσωπο και τα πόδια και κίτρινου χρώματος στα χέρια και το σώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012, 133, αρ. 14 [Ο. Πάλλη].

Ουρανία Πάλλη



109. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 98

Μαντεμοχώρι Θεσσαλονίκης εκ των τάφων στο χωματορυχείο Αλλατίνι (σημερινή Πυλαία), κατάσχεση 1913

Πηλός ερυθρόχρωμος

Ύψ. 10,07 εκ. Πλ. 4,8 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλήθηκε από τέσσερα κομμάτια. Η επιφάνεια πολύ φθαρμένη. Φέρει τετράπλευρη οπή εξαερισμού και ίχνη καύσης στην αδιαμόρφωτη πίσω όψη.

Η μορφή κάθεται σε θρόνο σε αυστηρά μετωπική στάση και πατάει σε χαμηλό υποπόδιο. Φορά ποδήρη χιτώνα και μικρό ιμάτιο που καλύπτει το πάνω μέρος του κεφαλιού και πέφτοντας συμμετρικά στους ώμους σκεπάζει τα χέρια ως τους αγκώνες. Τα χέρια είναι ενσωματωμένα στους μηρούς. Τα μαλλιά, εκτός από τους βόστρυχους του μετώπου που χωρίζονται στο μέσον, είναι μαζεμένα πίσω. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δυσδιάκριτα. Ανήκει σε τύπο αττικοϊωνικό με ευρεία διάδοση στον 5^ο και στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. Ίχνη λευκού επιχρίσματος διακρίνονται σε όλη την επιφάνεια καθώς και επίθετου μαύρου χρώματος στο ένδυμα. Ίχνη ερυθρού επίθετου χρώματος στα μαλλιά, το πρόσωπο και τα πόδια και κίτρινου χρώματος στα χέρια και το σώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012, 133, αρ. 15 [Ο. Πάλλη].

Ουρανία Πάλλη



110. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
VII.22.181 (Inv. 242)

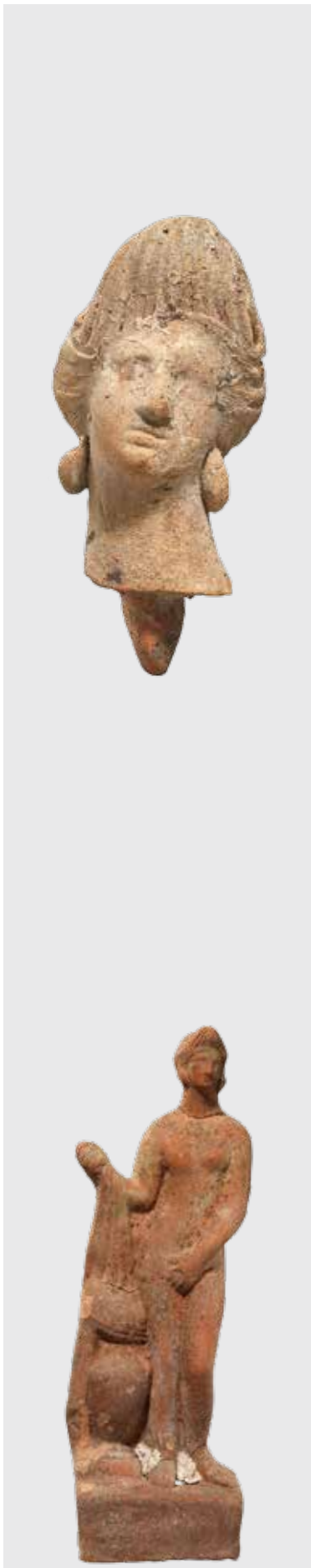
Όλυθος, από τον τομέα Q

Πηλός πορτοκαλοκάστανος με σκούρο πυρήνα

Ύψ. 19,5 εκ. Πλ. 9,4 εκ. Πάχ. 5 εκ.

Είναι συγκολλημένο από αρκετά τμήματα, κυρίως στο επάνω τμήμα της, ενώ σε δύο σημεία είναι συμπληρωμένο· συνολικά φέρει αρκετές εκδορές στην επιφάνεια.

Η μορφή πατά σε πολύ χαμηλή ημικυκλική βάση, στηρίζεται απαλά στο αριστερό πόδι και λυγίζει ελαφρά το δεξί, στρέφοντάς το πλάγια και προς τα πίσω. Φορά ποδήρη χιτώνα, που δημιουργεί πλήθος λεπτών πτυχών, και από πάνω ιμάτιο που δημιουργεί μεγαλύτερες και βαθύτερες πτυχές, αποδίδοντας έτσι πιθανώς το βαρύτερο υλικό κατασκευής του. Από τα μαλλιά διατηρούνται οι πλεξούδες που πέφτουν στους ώμους. Λείπει το κεφάλι, καθώς και τα χέρια από τους αγκώνες και κάτω που ήταν ξεχωριστά διαμορφωμένα και ένθετα. Φέρει ίχνη από το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Η βάση του ανοικτή.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus VII, 51, αρ. 181, πίν. 22.

Για τον τύπο βλ. Winter 1903, III, 63, αρ. 4. 64, αρ. 7.

Δήμητρα Ακτσελή

111. ΚΕΦΑΛΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΚΝΙΔΙΑΣ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30081

Λητή, ιερό της Δήμητρας, 1936

Πηλός ωχρός καστανός

Ύψ. 6,1 εκ. Πλ. 2,75 εκ. Βάθ. 3,3 εκ.

Σώζεται η κεφαλή και ο λαιμός.

Γυναικεία κεφαλή κατενώπιον, με ανεπαίσθητη κλίση προς τα αριστερά. Ευρύς σχετικά λαιμός. Φθαρμένα χαρακτηριστικά προσώπου, πλην της κανονικής μύτης, μακριά ωσειδή ενώτια. Κόμη συγκεντρωμένη σε χαμηλό κρωβύλο στο πίσω μέρος της κεφαλής, με ψηλή τριγωνική διαμόρφωση επάνω από το μέτωπο. Οι βόστρυχοι αποδίδονται με παράλληλες εγχαράξεις αλλά δεν συνεχίζονται στο πίσω μέρος της κεφαλής. Διατηρείται το έμβολο ένθεσης στον κορμό. Κατασκευή σε διπλή μήτρα. Κοίλη η κεφαλή, συμπαγής ο λαιμός. Μικρή ωσειδής οπή εξαερισμού στην κορυφή της κεφαλής. Διατηρούνται ελαχιστότατα υπολείμματα ανοικτού ωχρού επιχρίσματος και ερυθρού χρώματος στο δεξί μάτι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την τεχνική κατασκευής κεφαλών με έμβολο, γνωστή ήδη από την ελληνιστική εποχή, βλ.

Αχειλαρά 2006, 37. Η κεφαλή προέρχεται από μεγάλο μεγέθους ειδώλιο Αφροδίτης Κνιδίας, όπως τα ειδώλια, αρ. κατ. 224 και 112, από

το ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης, τα οποία επίσης

φέρουν ενώτια, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 105, αρ. 50-51. Για τον

αγαλαμτικό τύπο και τα ειδώλια Αφροδίτης Κνιδίας βλ. τα σχόλια

στο ειδώλιο με αρ. κατ. 453. Τα ενώτια αποτελούν προσθήκη των

κοροπλαστών και απαντούν σε ειδώλια της Αφροδίτης Κνιδίας

στη δυτική Μικρά Ασία, ήδη από την μέση ελληνιστική εποχή,

βλ. Corso 2007, 113. Πήλινα ειδώλια και τμήματα μαρμάρινων

αγαλαμάτων υποδηλώνουν τη λατρεία της Αφροδίτης στο ιερό

της Λητής, λόγω των συναφών ιδιοτήτων με τη Δήμητρα, όπως

της προστάτιδος της γονιμότητας, του γάμου, των παιδιών αλλά

και της πόλης. Πρβλ. ειδώλια Αφροδίτης, ρωμαϊκών χρόνων, από

ιερά της Δήμητρας στη Θάσο, Muller 1996, 387-388, αρ. 878, πίν.

123, το Δίον, Πινυιάτογλου 2015, 75, αρ. Ε49, εικ. 170, και τον Ακρο-

κόρινθο, *Corinth* XVIII.4, 317, αρ. R13-14, πίν. 73.

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου



112. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2933

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού - περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος με αγωγό χοών. Πλούσια

κτερισμένη γυναικεία ταφή, περιείχε χρυσά ενώτια, χάλκινο αρυτήρα, δύο περόνες, δύο πήλινα

μυροδοχεία και σαράντα οκτώ πήλινα ειδώλια, τα περισσότερα στον τύπο της Κνιδίας Αφροδίτης. Στον

παρόντα κατάλογο συμπεριλαμβάνονται 11 από τα ειδώλια του τάφου, τα αρ. κατ. 112-117, 221-224,

226.

Πηλός καστανέρυθρος, με λίγες προσμειξεις

Ύψ. 24,5 εκ. Πλ. 8,47 εκ.

Συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια. Λείπει ολόκληρο σχεδόν το κάτω μέρος της πίσω όψης.

Επιφανειακές απολεπίσεις στην υδρία και το ιμάτιο.

Η θεά φέρει το αριστερό χέρι στο αιδίο και πατά σε ορθογώνια βάση. Ως προς τις υπόλοιπες

λεπτομέρειες, το ειδώλιο είναι ίδιο με το αρ. κατ. 224. Στην περιοχή των αστραγάλων διατηρείται

μολύβδινος σύνδεσμος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 105.

Για τα ανασκαφικά και τον περαιτέρω σχολιασμό του τύπου, αρ. κατ. 224.

Για εικονογραφικά παράλληλα ενδεικτικά βλ. Mollard-Besques 1963, 16-18, πίν. 16, 17. Schürmann 1989, 118, πίν. 73, αρ. 415, Leyenaar-Plaisier 1979, 253, πίν. 93, αρ. 669. Στον τάφο βρέθηκαν αρκετά ειδώλια του τύπου του ΜΘ 2933, με το χέρι στην ήβη. Στον παρόντα κατάλογο εξετάζονται έξι από αυτά, αρ. κατ. 112-117, με ύψος που κυμαίνεται από 24,5 ως 14 εκ. και μικροδιαφορές στην διατήρηση των χρωμάτων και τις επιμέρους λεπτομέρειες. Ανά ομάδα ύψους, μάλιστα, μπορούμε να διακρίνουμε και την προέλευση από κοινή μήτρα. Η μεγάλη ομοιότητα των ειδωλίων, παρά τις επιμέρους διαφορές τους, σε συνδυασμό με την προοδευτική απώλεια της ποιότητας, παραπέμπουν πιθανότατα σε σειρές ειδωλίων δευτερογενούς εκμάγευσης. Γενικά για την παραγωγή σειρών ειδωλίων από μήτρες που παράγονται από τα ίδια τα ειδώλια, αλλά και για τα τυπικά στάδια κατασκευής ειδωλίων με μήτρα βλ. Burn & Higgins 2001, 18-20, όπου και η αναλυτική βιβλιογραφία.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

113. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 2945

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού-περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος με αγωγό χοών. Για το περιεχόμενο της ταφής, αρ. κατ. 112.

Πηλός καστανέρυθρος, χωρίς πολλές προσμειξεις
Ύψ. 17 εκ. Πλ. 6,4 εκ. Διάμ. οπή εξαερισμού 0,5 εκ.
Ακέραιο, με επιφανειακές απολεπίσεις, κυρίως στην πίσω όψη.

Προέρχεται από την ίδια μήτρα με το αρ. κατ. 113. Στην πίσω όψη φέρει μικρή στρόγγυλη οπή εξαερισμού. Διατηρούνται ίχνη λευκού επιχρίσματος κατά τόπους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 108, αρ. 63.

Για αναλυτικότερο σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 112.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



114. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 2944

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού - περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος με αγωγό χοών. Για το περιεχόμενο της ταφής, βλ. αρ. κατ. 112.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 17 εκ. Πλ. 7,7 εκ.

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Επιφανειακές απολεπίσεις στην πίσω όψη.

Επαναλαμβάνει τον ίδιο τύπο με το αρ. κατ. 112, αλλά σε πιο μικρές διαστάσεις. Οι πλαστικές λεπτομέρειες είναι άτονες, ιδίως στο πρόσωπο. Οι πτυχές που τυλίγονται στο χέρι της θεάς, έχουν τονιστεί εκ των υστέρων με εργαλείο. Υπολείπονται ίχνη λευκού επιχρίσματος και ρόδινου χρώματος στο ιμάτιο, πάνω από την υδρία. Κάτω από το στήθος διακρίνεται ρόδινη ταινία. Με κόκκινο χρώμα αποδίδονται κυκλικό μετάλλιο στην κοιλιά, κρεμασμένο από λεπτή ταινία και τα ταινιωτά κοσμήματα στον αριστερό μηρό (ένα ψηλά κι ένα πάνω από το γόνατο) και στα σφυρά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 108, αρ. 64.

Για αναλυτικότερο σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 224 και 112.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





115. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2948

εσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού - περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος με αγωγό χοών. Για το περιεχόμενο της ταφής, βλ. αρ. κατ. 112.

Πηλός καστανέρυθρος, με λίγες προσμειξείς

Ύψ. 17 εκ. Πλ. 7,1 εκ.

Ακέραιο, με λίγες επιφανειακές αποκρούσεις. Διατηρεί σποραδικά ίχνη λευκού επιχρίσματος στο σώμα και στο πρόσωπο.

Όμοιο με τα προηγούμενα, από την ίδια μήτρα με τα αρ. κατ. 114 και 113.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 108, αρ. 67.

Για αναλυτικότερο σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 112.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



116. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2951

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού - περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος με αγωγό χοών. Για το περιεχόμενο της ταφής, βλ. αρ. κατ. 112.

Πηλός καστανέρυθρος ανοιχτός, με λίγες προσμειξείς

Ύψ. 14,75 εκ. Πλ. 6,1 εκ. Οπή εξαερισμού: 1,4 x 1,5 εκ.

Ακέραιο. Φέρει επιφανειακές κατά τόπους απολεπίσεις. Με μήτρα είναι κατασκευασμένη μόνο η μπροστινή όψη. Στην πλάτη, έκκεντρα, φέρει ωσειδή σχεδόν οπή όπτησης. Διατηρεί ίχνη λευκού επιχρίσματος σποραδικά, ρόδινο χρώματος στο ιμάτιο και ερυθρό χρώμα στην ταινία στην αριστερή στενή πλευρά της βάσης.

Το ειδώλιο επαναλαμβάνει τον ίδιο εικονιστικό τύπο με τα προηγούμενα της ομάδας του τάφου με τον αγωγό χοών, αν και υπάρχουν εμφανείς διαφορές, όπως η ραδινότητα της μορφής, η απόδοση των πτυχώσεων του ιματίου, η εντελώς συμβατική κόμμωση, και το ύψος της βάσης και η διακόσμησή της, η απουσία σχεδόν τρίτης διάστασης και η πολύ συνοπτική απόδοση της πίσω όψης. Οι πτυχές του ιματίου έχουν τονιστεί με εργαλείο μετά την εκμάγευση. Η βάση είναι ορθογώνια, ψηλή, και φέρει μπροστά δύο αυλακωτές διακοσμητικές ταινίες. Η εκφύλιση των επιμέρους χαρακτηριστικών κατατάσσει το ειδώλιο σε μια ύστερη σειρά παραγωγής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 109, αρ. 70.

Για αναλυτικότερο σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 112.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



117. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2952

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού - περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος με αγωγό χοών. Για το περιεχόμενο της ταφής, βλ. αρ. κατ. 112.

Πηλός καστανέρυθρος κιτρινωτός, με λίγες προσμειξείς

Ύψ. 14,85 εκ. Πλ. 5,9 εκ.

Ακέραιο

Όμοιο με τα προηγούμενα ειδώλια της ομάδας του τύπου της Κνιδίας Αφροδίτης από τον συγκεκριμένο τάφο (βλ. σχολιασμό στο αρ. κατ. 112). Διατηρεί ίχνη λευκού επιχρίσματος και ρόδινο χρώματος κατά τόπους. Προέρχεται από την ίδια μήτρα με το αρ. κατ. 116.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 109, αρ. 71.

Για αναλυτικότερο σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 112.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



118. ΕΡΩΤΑΣ ΣΕ ΠΑΓΩΝΙ

1^{ος} αι. π.Χ. / 1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 19252

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο επί των οδών Κ. Μελενίκου/Χατζηανδρέου. Ανασκαφή 1994, τάφος 6.

Πηλός καστανέρυθρος
Ύψ. 16 εκ. Πλ. 9 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Λείπουν μικρά τμήματα του πτηνού και το δεξί φτερό του Έρωτα. Σώζονται ίχνη από λευκό επίχρισμα και ροδοκόκκινο επίθετο χρώμα.

Ο μικρός Έρωτας αποδίδεται κατενώπιον, καθισμένος επάνω στη ράχη παγωνιού, στραμμένου προς τα δεξιά. Το εύρωστο πτηνό φέρει υψηλό λοφίο και πατά σε ορθογώνια βάση με ανάγλυφα κυμάτια. Ο Έρωτας είναι σχεδόν γυμνός, με ιμάτιο που πέφτει χαλαρά καλύπτοντας όλο το αριστερό χέρι και τον δεξιό μηρό. Στην οπίσθια όψη, κάτω από την αδρά διαμορφωμένη φτερουγά του πτηνού και τη μικρή, κυκλική σπή εξαερισμού, υπάρχει εγχάρακτη επιγραφή με το όνομα του κοροπλάστη, σε τέσσερις στίχους: ΓΡΑΠΤΟΥ ΠΟΙΗΜΑ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη & Λιούτας 1994, 433-436, πίν. 139δ. Έρωτας 2009, 108, αρ. 46 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη]. Νέος και με υγείαν αρίστην 2014, 119, αρ. 138 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη].

Η απεικόνιση Ερωτιδέων που παίζουν ή ιππεύουν κύκνους, χήνες ή, σπανιότερα, παγώνια, είναι αγαπητή στα κοροπλαστικά εργαστήρια της Ελλάδας, της Μικράς Ασίας και της Κάτω Ιταλίας από τα όψιμα ελληνιστικά χρόνια κ.ε. Για τον Έρωτα βλ. LIMC III 1 (1986) 850-942, στο λ. Eros [A. Hermay, H. Cassimatis & R. Vollkommer]. Για τον εικονογραφικό τύπο του Έρωτα με διάφορα όντα του ζωικού βασιλείου βλ. LIMC III 1 (1986) 853 και ειδικότερα με πτηνά, 853, αρ. 193-222, καθώς και Έρωτας 2009, 96-157. Ειδώλια Έρωτα δίπλα σε παγώνι βλ. και Mollard-Besques 1963, 60, πίν. 75d,f.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



119. ΕΝΔΕΔΥΜΕΝΟΣ ΚΟΥΡΟΣ

550-525 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 5280

Άγνωστη

Πηλός καστανέρυθρος, με προσμειξίεις
Κόκκινο χρώμα διασώζεται πάνω στο ιμάτιο.
Ύψ. 21,4 εκ. Μέγ. πλ. στους ώμους 5,3 εκ.

Ακέραιο. Συγκολλημένο από δύο τμήματα, στο ύψος των ώμων. Τα άκρα πόδια είναι βαμμένα κόκκινα.

Ο κούρος παριστάνεται όρθιος, κατενώπιον, πάνω σε χαμηλή ορθογώνια πλίνθο με στάσιμο το δεξί και ελαφρά προτεταμένο το αριστερό σκέλος. Ο όγκος του σώματος μειώνεται από τους ώμους προς τα πόδια. Τα χέρια είναι παράλληλα τοποθετημένα στον κορμό και εφάπτονται στο σώμα. Φορά ποδήρη χιτώνα και κόκκινο ιμάτιο που περνά λοξά πάνω από το θώρακα, καλύπτει τον αριστερό ώμο και αφήνει ακάλυπτο το δεξί μαζί με το αντίστοιχο τμήμα του στήθους. Τα ιμάτια φθάνει μέχρι τις κνήμες. Οι άκρες του αποδίδονται τόσο στην πρόσθια όσο και στην οπίσθια πλευρά με μια ανάγλυφη δέσμη παράλληλων πτυχών με τριγωνική απόληξη. Κάτω από το ιμάτιο διακρίνεται ο χιτώνας που σχηματίζει μια δέσμη πτυχών ανάμεσα στα πόδια της μορφής. Το πρόσωπο είναι μακρόστενο, τα μάτια, η μύτη και το στόμα αποδίδονται με έντονη πλαστικότητα. Στα χείλη γίνεται προσπάθεια απόδοσης του αρχαϊκού μειδιάματος. Τα μαλλιά είναι μακριά, πάνω από το μέτωπο χωρίζονται στη μέση ενώ πίσω πέφτουν σε ενιαία μάζα με οριζόντιες αυλακώσεις. Δύο βόστρυχοι, κάτω από τα αυτιά, πλαισιώνουν το λαιμό ανά ένας εκατέρωθεν. Είναι κοίλο εσωτερικά και κατασκευασμένο με μήτρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αρχαία Μακεδονία 1988, 209, αρ. 150 [Ε. Τρακοσοπούλου]. Πρόκειται για ένα διαδεδομένο τύπο ειδωλίου ανατολικοϊωνικής προέλευσης, Higgins, 1954, 71, αρ. 151, πίν. 30. Huyesecom 2000. Για παράλληλα βλ. Σίνδος 1985, 160-161, αρ. 251 [Β. Μισαηλίδου]. Καραμήτρου-Μεντεσιδή, 1990, 77 εικ. 10. Στεφανή 2004, 486, εικ. 2-3. Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014, 121-122, 138, εικ. 1.

Κατερίνα Μπεχτσή



120. ΠΡΟΤΟΜΗ ΜΕ ΜΠΟΥΣΤΟ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.154

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 471

Πηλός ερυθρός, με μαρμαρυγία

Ύψ. 14 εκ. Πλ. 14,1 εκ. Βάθ. 4,9 εκ.

Ακέραια. Διατηρεί εν μέρει την πολυχρωμία της.

Στο κρανίο ψηλά οπή ανάρτησης, η οποία δεν φαίνεται από μπροστά γιατί η στεφάνη, που στερεώνει το επίβλημα (καλύπτρα), την σκεπάζει λόγω του ύψους της. Τα δύο χέρια ανασηκωμένα προς τα στήθη ίσως κρατούσαν άνθη. Νεύει ελαφρά προς τα κάτω. Η μήτρα από την οποία κατασκευάστηκε έχει φθαρεί από την χρήση και αυτό φαίνεται στο αντικείμενο. Λευκό επίχρισμα στο δέρμα του λαιμού. Ερυθρό χρώμα στο επίβλημα και γαλάζιο στις παρυφές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Szabó 1975, 14-15. Szabó 1994, 127.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

121. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 685

Τούμπα Θεσσαλονίκης

Πηλός ανοικτός ερυθρός - πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 13,6 εκ. Μέγ. πλ. 11 εκ.

Συγκολλημένη από δύο τμήματα. Φέρει απολεπίσεις, ιδιαίτερα κατά μήκος του σημείου συγκόλλησης.

Στο πάνω μέρος της στεφάνης ανοίγεται οπή ανάρτησης.

Προτομή που αποδίδει γυναικεία μορφή μέχρι το ύψος των γοφών (προτομή - buste).

Η μορφή φορά χαμηλή ταινιωτή στεφάνη στο κεφάλι από την οποία εξαρτάται ιμάτιο που πέφτει στους ώμους, περνά διαγώνια κάτω από

το δεξιό στήθος, καλύπτει το αριστερό και πέφτει πάνω από

τον αντίστοιχο ώμο σχηματίζοντας πτυχώσεις. Κάτω από το

ιμάτιο διακρίνεται χειριδωτός χιτώνας με τριγωνικό άνοιγμα

κρατούσαν πιθανότατα μίσχους και άνθη που αποδίδονταν

γραπτά. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, τα μάτια μεγάλα,

αμυγδαλόσχημα, το στόμα μικρό και σαρκώδες, το πηγούνι

βαρύ, στρογγυλό. Τα μαλλιά χωρίζουν στη μέση και πλαισιώνουν

το μέτωπο με οριζόντιους κυματιστούς βοστρύχους.

Σκουλαρίκια στολίζουν τα αυτιά. Διατηρείται σχεδόν άθικτο

το παχύ λευκό επίχρισμα που κάλυπτε όλο το ειδώλιο.

Ίχνη κόκκινου χρώματος στις παρειές και μελανού για την

απόδοση των οφθαλμών και των φρυδιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Βοκοτοπούλου 1996, 120, πίν. 131.

Παράλληλα: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης

2014, 236, ομάδα Α1. Τζαναβάρη 2014, 334-336

με σημ. 36. Tzanavari 2015, 169-170 με σημ. 23.

Για την ταύτιση και τη σημασία των προτομών

γενικά βλ. Chryssanthaki-Nagle 2006, 24-28,

καθώς και τις συμβολές των Τζαναβάρη και

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη στον παρόντα τόμο.

Αγγελική Κουκουβού



122. ΠΡΟΤΟΜΗ ΑΘΗΝΑΣ

Πιθανώς αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11693

Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη

Πηλός ρόδιος

Ύψ. 11 εκ. Πλ. 6,2 εκ. Βάθ. 1,50 εκ.

Συμπληρωμένη η πίσω πλευρά και το κάτω τμήμα της πρόσθιας για να εξασφαλιστεί η στήριξή της. Λείπουν η απόληξη της αριστερής παραγναθίδας και βόστρυχος στα δεξιά. Κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για το σώμα και για το πρόσωπο με τον λαιμό. Με το χέρι προστέθηκαν το κράνος με τα εξαρτήματά του, οι βόστρυχοι των μαλλιών, τα ενώτια, η αιγίδα και το περίγραμμα του κεφαλιού στην πίσω πλευρά. Στο υπόλευκο επίχρισμα που καλύπτει την προτομή απλώνονται τα χρώματα.

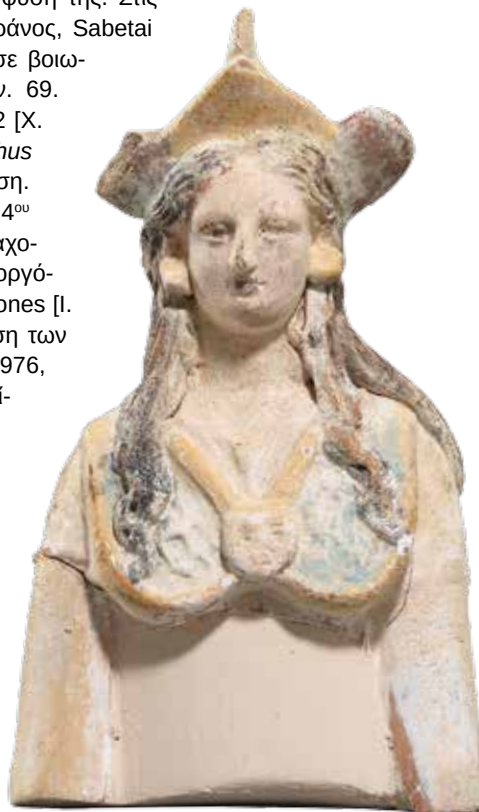
Ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes και απεικονίζει κατενώπιον τη θεά Αθηνά με τους βραχίονες κοντά στο σώμα. Φορά χιτώνα με κοντές χειρίδες, που σχηματίζει μπροστά ημικυκλικό άνοιγμα και ζώνεται κάτω από τα στήθη. Το στρογγυλό πρόσωπο πλαισιώνεται από κυματοειδείς βόστρυχους που οδηγούνται πίσω και πέφτουν στους ώμους και το στήθος. Στα αυτιά φορά κυκλικά ενώτια. Στην κορυφή του κράνους, το οποίο έχει ανυψωμένο προμετωπίδιο και ανασηκωμένες παραγναθίδες, αποδίδεται λοφίο. Το στήθος της καλύπτει αιγίδα, οι φολίδες της οποίας αποδίδονται με χρώμα. Το γοργόνειο, που εντάσσεται στον λεγόμενο «ωραίο» τύπο, είναι τοποθετημένο ανάμεσα στα στήθη και αποδίδεται σχηματικά. Ρόδινο χρώμα καλύπτει τα γυμνά μέλη της μορφής και το πρόσωπο του γοργονείου, ενώ ιώδες περιγράφει τα μάτια, δηλώνει την κόρη του ματιού και τονίζει τα χείλη της θεάς. Με κόκκινο τονίζονται τα φρύδια, δηλώνεται το περίγραμμα των μαλλιών στο πρόσωπο, καλύπτονται οι παραγναθίδες και διαχωρίζονται τα χείλη της, ενώ με καστανόμαυρο καλύπτονται οι βόστρυχοι των μαλλιών. Το προμετωπίδιο του κράνους, τα ενώτια και το περίγραμμα της αιγίδας καλύπτονται με κίτρινο χρώμα, όπου επιτίθεται η επιχρύσωση. Με κυανό χρώμα δηλώνονται οι φολίδες της αιγίδας, με κίτρινη ώχρα καλύπτονται τα μαλλιά και με ιώδες τα χαρακτηριστικά του προσώπου του γοργονείου.

Η προτομή ήταν πιθανότατα ταφικό κτέρισμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Οι πήλινες απεικονίσεις της Αθηνάς αποτελούν ελεύθερες μεταπλάσεις αγαλματικών τύπων της κλασικής και ελληνιστικής εποχής και αναπαράγονται σε τόπους, όπου λατρεύεται ως προστάτιδα της πόλης, της πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας και της υφαντικής τέχνης. Βλ. Rumscheid 2006, 239, 442-443. Η συντετηγμένη απόδοσή της με τη μορφή κεφαλιού ή προτομής, που απαντά στην αττική αγγειογραφία από τον 6^ο αι. π.Χ., συνδέεται με τη χθόνια φύση της. Στις προτομές αναγνωρίζεται από την αιγίδα και το κράνος, Sabetai 2015, 155. Προτομές της παράγονται τον 5^ο αι. σε βιοωτικά εργαστήρια, Mollard-Besques 1954, 96, πίν. 69. Χωρέμη-Σπετσιέρη & Ζαρκάδας 2006, 100, αρ. 62 [Χ. Βλασσοπούλου], όπως και στην Όλυνθο, *Olynthus* IV, 30, αρ. 302, πίν. 28, με χρωματική διακόσμηση. *Olynthus* XIV, 326, αρ. 495, πίν. 143 (πρώτο μισό 4^{ου} αι.). Επίσης βλ. παράδειγμα από την Ακραϊφία, Βλαχογιάννη 1997, 390-391, πίν. 154β (4^{ος} αι.). Για το γοργόνειο, *LIMC* IV (1988) 296-298, στο λ. Gorgo, Gorgones [I. Krauskopf, St.-Chr. Dahlinger] και για την απόδοση των φολίδων με χρώμα και επιχρύσωση, Törperwein 1976, 36, αρ. 129, πίν. 20, Πέργαμος. Εντυπωσιακός είναι και ο χρωματισμός των πήλινων ειδωλίων της Αθηνάς, Δεληβορριάς 2012, 481-491. Rumscheid 2006, 239, 442-443, αρ. 112, πίν. 46, 1-4, Πριήνη (2^{ος} αι.). Ειδώλια Αθηνάς τοποθετούνται ως κτερίσματα σε τάφους, βλ. Χατζηνικολάου 2011, 92. Νούλας 2014, 413-415, εικ. 10 (330 π.Χ.). *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 91, αρ. 53 [Α. Κεραμάρης], Σίνδος (τέλος 4^{ου} αι.), λόγω της χθόνιας ιδιότητάς της, και σε παιδικούς τάφους ως προστάτιδας των παιδιών, βλ. Schwarzmaier, Scholl & Maischberger 2016, 72, αρ. 31.



Κατερίνα Τζαναβάρη



123. ΕΝΘΡΟΝΗ ΘΕΑ

Μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10627

Περιοχή Καβάλας. Κατάσχεση εις χείρας αρχαιοκαπήλων, 1968.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 10,5 εκ.

Ακέραιο. Εσωτερικά κοίλο. Η πρόσθια πλευρά προέρχεται από ενιαία μήτρα που περιλαμβάνει το πρόσωπο και το σώμα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη. Η επιφάνειά του καλύπτεται από λευκό χρώμα για την επίθεση των χρωμάτων.

Εικονίζεται κατενώπιον γυναικεία μορφή, καθισμένη σε θρόνο με ερεισίνωτο. Φορά χιτώνα, που σχηματίζει μπροστά ημικυκλικό άνοιγμα, και ιμάτιο που καλύπτει το πίσω τμήμα του κεφαλιού, την πλάτη και τις πλάγιες πλευρές του σώματος, αφήνοντας ελεύθερο μόνο το πρόσθιο τμήμα του. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό και τα χαρακτηριστικά του αποδίδονται ανάγλυφα και με χρώμα. Ακουμπά τα χέρια στα γόνατα και τα πόδια σε ορθογώνιο υποπόδιο. Με υπόλευκο χρώμα αποδίδεται η γυναικεία επιδερμίδα στο πρόσωπο και στον λαιμό και με κίτρινο χρώμα καλύπτονται το ιμάτιο και ο θρόνος. Με μαύρο δηλώνονται η απόχρωση των μαλλιών, τα φρύδια και οι λεπτομέρειες των ματιών, το περιδέραιο και το περιάπτο στον λαιμό, καθώς και τα δάκτυλα των χεριών. Κόκκινο χρώμα τονίζει τα χείλη, δηλώνει το χρώμα του χιτώνα και των υποδημάτων και μια ταινία στην παρυφή του ρούχου. Δύο παράλληλες γραμμές κόκκινου χρώματος στους καρπούς των χεριών αποτελούν πιθανόν βάση για την επίθεση επιχρύσωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 292, πίν. 295α [Φ. Πέτσας].

Εντάσσεται στον τύπο της ένθρονης θεάς σε ιερατική στάση, που χρησιμοποιείται για την απεικόνιση διαφόρων θεοτήτων. Τα πρωιμότερα παραδείγματα εμφανίζονται στα ανατολικοϊωνικά εργαστήρια τον 6^ο αι. π.Χ., βλ. Καλτσάς 1998, 270-271. *Olynthus* VII, 57, αρ. 200, πίν. 25 (όψιμος 6^{ος} αι. π.Χ.). Higgins 1954, 65, αρ. 125, πίν. 22, Ρόδος (μέσα 5^{ου} αι.) και στην Αττική, *Kerameikos* XV, 34, αρ. 106, πίν. 22 (450 π.Χ.). Για όμοιο ειδώλιο από την Αμφίπολη, Malama 2015, 368, εικ. 3 (αρχαϊκής - κλασικής εποχής). Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά και ο χρωματισμός του ειδωλίου είναι δυνατόν να οδηγήσουν στη σύνδεσή του με βοιωτικό εργαστήριο, Winter 1903, III.2, 51,3.

Κατερίνα Τζαναβάρη

124. ΠΡΟΤΟΜΗ

Τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 9216

Αρχαία Αίνεια

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 6,5 εκ. Πλ. 9,8 εκ. Πάχ. 3,3 εκ.

Καλή διατήρηση. Λείπει το κάτω αριστερό τμήμα που συμπληρώθηκε με γύψο. Συγκολλημένη. Υπάρχει σπή ανάρτησης στο πάνω μέρος της κεφαλής στο ύψος του κεφαλόδεσμου.

Το ειδώλιο εικονίζει γυναικεία μορφή η οποία φορά στο κεφάλι ταινιωτή στεφάνη καλυμμένη εν μέρει με τον πέπλο που πέφτει προς τα πίσω και πάνω από τους ώμους. Το κεφάλι έχει ελαφρά κλίση προς τα δεξιά της γέρνοντας απαλά προς τα κάτω. Σε συνδυασμό με τα χέρια της, που έρχονται μπροστά στα στήθη και κρατώντας και στα δύο από ένα γραπτό άνθος, όπως προκύπτει από τη θέση των δακτύλων, η μορφή απεικονίζεται σε μία στάση σεμνότητας και ευσεβείας. Διατηρούνται πολύ καλά τα χρώματα: το λευκό επίχρισμα σχεδόν σε όλη την επιφάνεια της προτομής, η ώχρα στα μαλλιά, το ερυθρό στον κεφαλόδεσμο και στα ενώτια. Έχει ρόδινο χρώμα στα μάγουλα και κόκκινο στα χείλη. Με μαύρο διαγράφονται τα μάτια, τα φρύδια και τα χέρια, ενώ τρεις μαύρες σταλαγματιές έπεσαν κατά λάθος στο δεξί μάτι και στη μύτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Βοκοτοπούλου 1990, 87-88, πίν. 54β. Η προτομή έχει πολλές ομοιότητες με την γραπτή απεικόνιση της προτομής στον τάφο Α του τύμβου της Αίνειας, με μόνη διαφορά ότι εκεί η προτομή κρατά από ένα ρόδι στα χέρια της και έχει πόλο. Χωρίς αμφιβολία πρόκειται για απεικόνιση της Αφροδίτης από τα λαλούντα σύμβολα, αλλά και από τη χρωματική απόδοση των χαρακτηριστικών της μορφής. Η προτομή εντάσσεται στον τύπο Γ (κατά Τζαναβάρη 2014, 333-334), ο οποίος εμφανίζεται από τα μέσα του 5^{ου} αι. και εξής και διαρκεί όλον τον 4^ο αι. π.Χ.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη



125. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΚΑΘΙΣΤΗ ΣΕ ΒΡΑΧΟ

Ύστερος 4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30149

Άγνωστη προέλευση. Κατάσχεση Μοδιάνο (για την κατάσχεση βλ. αρ. κατ. 371)

Πηλός καστανός ανοιχτός, με λίγες προσμείξεις

Ύψ. 20,9 εκ. Πλ. 10,9 εκ.

Συγκολλημένο από 8 τμήματα. Συμπληρωμένο στο κάτω μέρος της μορφής, το μεγαλύτερο τμήμα της βάσης και του βράχου. Η συμπλήρωση είναι παλιά και ως έναν βαθμό αυθαίρετη. Στο κέντρο της ανοίγεται μικρή, κυκλική οπή εξαερισμού 2 εκ. περίπου. Λευκό επίχρισμα καλύπτει μεγάλο μέρος του ειδώλιου. Στο ιμάτιο διατηρείται γαλαζωπό και κοκκινωπό χρώμα, καστανό στα μαλλιά και κόκκινο στα χείλη.

Η γυναίκα αναπαύεται σε βραχώδες έδαφος. Η σύνθεση πατά σε χαμηλή βάση, που διαμορφώνεται σε δύο επίπεδα. Η στάση του σώματος είναι άνετη και συγχρόνως συγκρατημένη. Κάθεται λοξά, με τα πόδια στραμμένα προς τα αριστερά του θεατή. Το αριστερό πόδι περνά κάτω από το δεξί, ακουμπώντας μάλλον στον βράχο. Το άνω σώμα «βλέπει» ευθεία μπροστά, ενώ το πρόσωπο στρέφεται προς την κατεύθυνση των ποδιών και κλίνει ανεπαίσθητα προς τα κάτω. Η μορφή είναι τυλιγμένη από τον λαιμό μέχρι τα πόδια με ιμάτιο, που κρύβει τους όγκους του σώματος και αφήνει ελεύθερο μόνο το δεξί άκρο πόδι. Με το αριστερό χέρι στηρίζεται στο βράχο, ενώ το δεξί χέρι έρχεται μπροστά από το στήθος και υψώνεται ως τον αριστερό ώμο. Η άκρη του ιματίου πέφτει σε βαριά, διπλή πτύχωση ανάμεσα στο σώμα και το αριστερό χέρι. Στο άνοιγμα που σχηματίζεται ανάμεσα στο σώμα και το αριστερό χέρι, ξεπροβάλλει η άκρη του ιματίου, που πέφτει σε διπλή, πυκνή πτύχωση, καλύπτοντας μέρος του βράχου.

Ο ψηλός, στιβαρός λαιμός συγκρατεί ένα μικρό –σε σχέση με το σώμα– κεφάλι.

Το κεφάλι είναι ωοειδές και εύσαρκο, με, λεπτά, ευγενικά χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση, χτενίζονται σε κυματισμούς προς τα πίσω και δένονται σε αυστηρό κότσο –φτιαγμένο με το χέρι– στο κέντρο του κεφαλιού. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη πλαστικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο εντάσσεται στον κύκλο της ταναγραϊκής παράδοσης που γνωρίζει ευρύτατη διάδοση από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και εξής.

Το θέμα της καθιστής γυναικείας μορφής σε βράχο απαντάται σε ποικίλες παραλλαγές. Για σχετικά παραδείγματα, αν και όχι πολύ συγγενικά, βλ. Burn & Higgins 2001, 59, αρ. 2095, πίν. 17, 59, αρ. 2096, πίν. 18, 59, αρ. 2097, πίν. 18. Schürmann 1989, 169, αρ. 618, πίν. 103

Ηλέκτρα Ζωγράφου



126. ΧΟΙΡΟΣ

500-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 4278

Άγνωστη προέλευση. Κατάσχεση Μοδιάνο (για την κατάσχεση βλ. αρ. κατ. 371)

Πηλός λεπτός, σχεδόν καθαρός, ανοιχτός καστανός

Μήκ. 7,3 εκ. Ύψ. 4,3 εκ. Πλ. 3,2 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Τα άκρα των δεξιών ποδιών αποκεκρουσμένα. Σε ολόκληρη την επιφάνειά του, εκτός από την κοιλιά, διατηρείται το υπόλευκο επίχρισμα, κατά τόπους φθαρμένο και αλλοιωμένο, και επάνω σε αυτό γραπτή διακόσμηση με ώχρα, μελανό και ερυθρό χρώμα. Διάσπαρτα μελανά στίγματα από βιολογικές επικαθίσεις. Μικρή κυκλική οπή εξαερισμού στην κοιλιά, ανάμεσα στα πίσω άκρα.

Το ειδώλιο είναι κατασκευασμένο σε μήτρα, εκτός από την αδιαμόρφωτη κοιλιά και τα μικρά κωνικά ποδαράκια. Παριστάνεται οικόσιτος χοίρος με σώμα κυλινδρικό, λίγο φαρδύτερο στο πίσω μέρος και τριγωνικό κεφάλι με πλαστική διαμόρφωση του ρύγχους. Πλαστικά αποδίδεται με μία κυματιστή ταινία το ορθωμένο τρίχωμα της ράχης και με μικρές θηλιές τα αυτιά. Επίθετα χρώματα τονίζουν τις ανατομικές λεπτομέρειες: ώχρα στη ράχη, ερυθρό στα αυτιά και



το ρύγχος, πλατειές και καμπύλες μελανές ταινίες στα πόδια και τέλος λεπτές μελανές γραμμές στα πλευρά, κατά μήκος της ράχης, στα μάτια, τα φρύδια και το ρύγχος.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τη χρήση και τον συμβολισμό των ειδωλίων χοίρων βλ. αρ. κατ. 602, 268 και 351.

Για κοντινά παράλληλα βλ.: Καλτσάς 1998, 44, αρ. 775-776, πίν. 27 (500-475 π.Χ.). Σίνδος II 2016, 365-368, αρ. 506 [Β. Μισαηλίδου]. Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000, 320, αρ. 329, 328, αρ. 343 (500-475 π.Χ.), καθώς και 339 & 343, αρ. 369 (περ. 450 π.Χ.). Ρωμιπούλου & Τουράτσογλου 2002, 104, αρ. Π 1703 (470-440 π.Χ.). Paul-Zinserling 2002, 86-87, αρ. 76 (500-475 π.Χ.).

Ελεονώρα Μέλλιου



127. ΑΝΑΓΛΥΦΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ ΣΥΝΩΡΙΔΑΣ

350-325 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 23851

Γέφυρα Θεσσαλονίκης (Τόψιν), ανασκαφές 1917-1918

Πηλός γκριζωπός

Ύψ. 10,8 εκ. Μήκ. 22,5 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Διάβρωση στο πρόσωπο και στο σώμα του ηνίοχου.

Τμήμα ανάγλυφης παράστασης, ανήκει πιθανότατα σε διακόσμηση νεκρικής κλίνης. Παριστάνεται συνωρίδα σε πρόσθια κίνηση. Την ένταση της κίνησης υπογραμμίζει το ανεμιζόμενο ιμάτιο του ηνίοχου. Λεπτομερέστατη είναι η απόδοση της χείτης των αλόγων. Διακρίνονται ίχνη ρόδιου, ερυθρού χρώματος και επιχρύσωσης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Macédoine antique 2011, 440, αρ. 275/4 [É. Zografou]. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 153-154, αρ. 57 [Η. Ζωγράφου].

Τέσσερα πανομοιότυπα ανάγλυφα πήλινα πλακίδια από το ίδιο ανασκαφικό σύνολο βρίσκονται στο Μουσείο του Λούβρου. Πιθανότατα προέρχονται από την ίδια μήτρα και αποτελούν μέρος της ίδιας διακοσμητικής σύνθεσης, βλ. Besques 1972, 41-42, πίν. 50c,d,f και πίν. 51b. *Macédoine antique* 2011, 439-440 [V. Jeammet]. Η παράσταση φαίνεται ότι επαναλαμβάνει το θέμα που κοσμεί τον οπισθότυπο νομισμάτων προ και μεταθανάτιων κοπών Φιλίππου Β', όπου ο ίδιος παριστάνεται ως ηνίοχος αγωνιστικού άρματος. Το θέμα παραπέμπει σε νίκη του στους Ολυμπιακούς αγώνες. Για αντίστοιχη παράσταση βλ. SNG Saroglos, πίν. IV, αρ. 32-41 και πίν. III, αρ. 23-31. Επίσης, *Le Rider* 1996, πίν. 7, αρ. 3-5, 8, 10-14. Γενικά για το θέμα βλ. *Le Rider* 1977, 129-198, πίν. 53-82. Για την ερμηνεία της παράστασης βλ. και Οικονομίδου 1996, 231, αρ. 105.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

128. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 18957

Λητή, ταφικός τύμβος Δερβενίου, κτιστός κιβωτιόσχημος τάφος Ι, νεαρού κοριτσιού, συλημένος. Τα τοιχώματά του διακοσμούνται με ζωγραφικές παραστάσεις σχετικές με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και την καθημερινή ζωή της νεκρής. Από τα κτερίσματα διασώθηκαν δύο ειδώλια μικρών κοριτσιών, γυναικεία προτομή, τέσσερα αλαβάστρινα αλάβαστρα, χάλκινοι κρίκοι και ασημένια σπάτουλα.

Γηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 19,5 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο στον λαιμό και εσωτερικά κοίλο. Για την κατασκευή του σώματος χρησιμοποιήθηκαν δύο μήτρες για την πρόσθια και την πίσω πλευρά και μία ακόμη για το πρόσωπο. Με το χέρι προστέθηκαν το πίσω τμήμα του κεφαλιού, τα ενώτια, η ανάγλυφη πτυχή του ιματίου στην πλάτη και τα άκρα πόδια. Με χάραξη τονίστηκαν οι βόστρυχοι των μαλλιών και οι πτυχές των ρούχων στις δύο όψεις. Η επιφάνεια του ειδωλίου καλύπτεται με παχύ λευκόχρωμο επίχρυσμα-υπόστρωμα για την επίθεση των χρωμάτων. Ρόδινο χρώμα αποδίδει την επιδερμίδα του προσώπου, σκούρο κόκκινο την απόχρωση των μαλλιών και κίτρινο που μιμείται τον χρυσό καλύπτει τα ενώτια. Ιώδες κάλυπτε τα ενδύματα, καστανό τα υποδήματα, ενώ μια λεπτή κόκκινη γραμμή υπογραμμίζει τη σόλα τους.

Η γυναικεία μορφή στέκεται φέρνοντας το άνετο αριστερό σκέλος στα πλάγια. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγει σφιχτά το σώμα και τα χέρια. Το ένδυμα μπροστά ανασηκώνεται από το δεξί χέρι της, που στηρίζεται στον γοφό, και από το αριστερό που συγκρατεί τον όγκο του επάνω από τον αντίστοιχο μηρό. Η κάτω παρυφή του σχηματίζει κάτω από την κοιλιά μια ημικυκλική πτυχή, που αφήνει να φανεί η πτύχωση του χιτώνα. Ημικυκλική είναι η παρυφή του ρούχου και στην πίσω πλευρά. Η μία απόληξη του ιματίου πέφτει παράλληλα με τον αριστερό μηρό, ενώ η άλλη στην πλάτη με μια κατακόρυφη ανάγλυφη πτυχή. Το κεφάλι κλίνει δεξιά και κάτω και στο λεπτό πρόσωπό της είναι αποτυπωμένη μια έκφραση θλίψης. Τα μαλλιά, χτενισμένα σύμφωνα με τη λεγόμενη κνιδιακή κόμμωση, χωρίζονται στη μέση επάνω από το μέτωπο και δένονται πίσω σε έναν ανοικτό κότσο. Τα αυτιά της στολίζουν στρόγγυλα ενώτια, ενώ στα πόδια φορά κλειστά υποδήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Tsakalou-Tzanavari 2007, 124, 126, εικ. 9. Τζαναβάρη 2012α, 366, εικ. 9β-γ.

Για το ταφικό μνημείο, Tzanavari υπό έκδοση. Tzanavari 2015.

Ο εικονογραφικός τύπος του ειδωλίου δημιουργείται στα αττικά εργαστήρια την πρώιμη ελληνιστική εποχή, από όπου διαδίδεται και αναπαράγεται με ορισμένες παραλλαγές στην κεντρική, στη νότια Ελλάδα, Winter 1903, III,1,2, 24.4. Σαρρή 2014, 130-131, εικ. 5, στο Άργος (τελευταίο τέταρτο 3^{ου} αι.) και στη νησιωτική, Αχειλαρά 2006, 298, αρ. 302 (τέλος 4^{ου} αι.).

Απαντά στη Μύρινα, Mollard-Besques 1963, 101, πίν. 119 δ, στ (2^{ος} αι.), στην Καπύη, Besques 1986, 36-37, πίν. 27α-δ (πρώτο μισό 3^{ου} - αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.), στην Αλεξάνδρεια, Kassab Tezgor 2007, 93-94, αρ. 93, πίν. 36γ και 126, αρ. 145, πίν. 50, και στον Εύξεινο Πόντο, Caranache 1969, 143, αρ. 197. Όμοιο ειδώλιο προέρχεται από την Κλάρο, Dewailly 2007, 144, εικ. 5 (αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.). Τα όμοια μορφολογικά χαρακτηριστικά των ειδωλίων Λητής και Κλάρου, η χρήση μήτρας και για την κατασκευή της πίσω πλευράς και η εξαιρετική του ποιότητα το διαχωρίζουν από την παραγωγή του τοπικού κοροπλαστικού εργαστηρίου και επιτρέπουν να το θεωρήσουμε εισαγωγή από κάποιο σημαντικό εργαστήριο της νότιας Ελλάδας, πιθανόν της Αττικής, όπου δημιουργήθηκε ο τύπος. Για τα τεχνικά χαρακτηριστικά των ειδωλίων αττικού εργαστηρίου της πρώιμης ελληνιστικής εποχής, Knoblauch 1939, 440-448, εικ. 9-12, 23-24. Για μια παραλλαγή του τύπου, Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου 1989, 123, αρ. 74 (τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.). Η Cl. Blume-Jung 2016, 153, 156-157, σωστά επισημαίνει ότι τα πολύτιμα, πλούσια χρωματισμένα ενδύματα υποδηλώνουν την υψηλή κοινωνική θέση των απεικονιζόμενων γυναικών.

Κατερίνα Τζαναβάρη





129. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος 3^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
Μ.ΣΝΤ.3272

Μετρό Θεσσαλονίκης, σταθμός Σιντριβανίου, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος 641.

Προέρχεται από λακκοειδή τάφο της ελληνοιστικής περιόδου με παιδικό ενταφιασμό πλούσια κτερισμένο, με ακόμη 34 γυναικεία ειδώλια, 12 μυροδοχεία, 16 οστέινους αστραγάλους, χρυσό δαχτυλίδι, λίθινο δαχτυλίδι. Πηλός καστανός, λεπτόκοκκος, με μικρή περιεκτικότητα σε μίκα

Ύψ. 24,5 εκ. Πλ. 8,9 εκ. Πάχ. 4,7 εκ.

Ακέραιο, με ελάχιστες αποκρούσεις. Λευκό επίχρισμα προετοιμασίας για την επίθεση χρώματος σε όλη την εμπρόσθια όψη και τις πλαϊνές. Ρόδινο και καστανό χρώμα στο κεφάλι και στο πρόσωπο. Το εμπρόσθιο τμήμα είναι κατασκευασμένο σε μήτρα και το οπίσθιο πλασμένο με το χέρι. Το κεφάλι είναι συμπαγές. Στην οπίσθια όψη υπάρχει μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού και μια μικρή ελλειπτική πιο ψηλά.

Η μορφή παριστάνεται κατενώπιον με στάσιμο το αριστερό σκέλος και άνετο το δεξί να προβάλλει στα πλάγια. Το κεφάλι στραμμένο ελαφρώς στα αριστερά. Φορά ποδήρη, αχειρίδωτο χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το σώμα και τα χέρια. Πέφτει χαλαρά στον δεξιό βραχίονα αποκαλύπτοντας τον ώμο και τον μαστό. Το δεξί χέρι ελαφρώς λυγισμένο ακουμπά πάνω στον αντίστοιχο μηρό και συγκρατεί μια δέση πτυχών. Το αριστερό, λυγισμένο, στηρίζεται στη μέση ανασηκώνοντας μια φαρδιά πτυχή του ιματίου που πέφτει προς τα κάτω. Το δεξί άκρο πόδι προβάλλει κάτω από το χιτώνα. Το πρόσωπο με τα λεπτά χαρακτηριστικά παραπέμπει σε νεαρή γυναίκα. Τα μάτια και τα χείλη τονίζονται με καστανό χρώμα. Ο λαιμός είναι μακρύς και κοσμεύεται με γραπτό περιδέριο με καστανό χρώμα. Φορά επίσης στρογγυλά ενώτια. Τα μαλλιά είναι μαζεμένα σε κρωβύλο και τα συγκρατεί κεφαλόδεσμος που στερεώνεται μπροστά με κυκλική πόρπη. Ο κρωβύλος και ο κεφαλόδεσμος τονίζονται με ρόδινο χρώμα. Η μορφή παραπέμπει στον τύπο της «Ταναγραίας».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοιο τύπο ως προς τη στάση βλ. Besques 1963, 98, πίν. 114f-MYR 238. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 208, 227-228, πίν. 45, αρ. 403. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 107-108, 245, πίν. 39-40, όπου και η εξέλιξη του τύπου.

Λίλλιαν Αχειλαρά & Σοφία Ντάφου



130. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος 3^{ου} - μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
Μ.ΣΝΤ.6233

Μετρό Θεσσαλονίκης, σταθμός Σιντριβανίου, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος 641

Για το περιεχόμενο της ταφής, βλ. αρ. κατ. 129.

Πηλός καστανός, λεπτόκοκκος, με λίγη μίκα

Ύψ. 24,5 εκ. Πλ. 8,1 εκ. Πάχ. 5,8 εκ.

Συγκολλημένο στον λαιμό. Λευκό επίχρισμα προετοιμασίας για την επίθεση χρώματος διατηρείται σε όλη την εμπρόσθια όψη και τις πλαϊνές. Το εμπρόσθιο τμήμα είναι κατασκευασμένο σε μήτρα και το οπίσθιο πλασμένο με το χέρι. Στην οπίσθια όψη ανοίγεται ελλειπτική οπή εξαερισμού.

Παριστάνεται ιστάμενη γυναικεία μορφή σε μετωπική στάση, με στάσιμο το δεξί σκέλος και ελαφρώς λυγισμένο προς τα πλάγια το αριστερό. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που πέφτουν χαλαρά πάνω στον δεξιό βραχίονα αφήνοντας ακάλυπτο τον δεξιό ώμο και μέρος του μαστού. Η θέση των χεριών διαγράφεται κάτω από το ιμάτιο. Το δεξί είναι λυγισμένο πάνω από την κοιλιακή χώρα και ανασηκώνει το ιμάτιο δημιουργώντας λοξές πτυχώσεις. Το αριστερό, ελαφρώς λυγισμένο, ακουμπά στον αντίστοιχο μηρό. Ο χιτώνας έχει πυκνές κάθετες πτυχώσεις, ενώ το ιμάτιο λοξές, ακολουθώντας την κίνηση των χεριών και των ποδιών. Ο λαιμός είναι ψηλός. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρώς προς τα δεξιά. Το πρόσωπο είναι ωσειδές με ραδινά φυσιολογικά χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε νεαρή γυναίκα. Τα μαλλιά είναι μαζεμένα σε κρωβύλο αδιαμόρφωτο και επιστέφονται από ένα στεφάνι στην κορυφή του κεφαλιού. Φορά στρογγυλά ενώτια. Ρόδινο χρώμα καλύπτει τον χιτώνα εκτός από τις παρυφές του. Με καστανό χρώμα ορίζονται οι λεπτομέρειες των ματιών και τα χείλη. Στην κόμη διατηρούνται ίχνη ερυθροκάστανου χρώματος και ρόδινο στο στεφάνι. Ερυθρό χρώμα διακρίνεται στο αριστερό υπόδημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοιο τύπο ως προς τη στάση βλ. Leyenaar-Plaisier 1979, 103, αρ. 208, πίν. 35. Besques 1963, 98, πίν. 126-c Myrina 955. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 221, 151, πίν. 20, αρ. 138.

Λίλλιαν Αχειλαρά & Σοφία Ντάφου



131. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΠΑΝΩ ΣΕ ΠΤΗΝΟ

2^{ος} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
Μ.Ν.Σ.Σ 914

Μετρό Θεσσαλονίκης, ανασκαφή Νέος Σιδηροδρομικός Σταθμός, περιοχή δυτικού νεκροταφείου, τάφος 121. Προέρχεται από κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο, ο οποίος περιείχε βρεφική ταφή. Ήταν κτερισμένος με χάλκινο νόμισμα, ένα μελαμβαφή κάνθαρο και 7 πήλινα ειδώλια.

Πηλός ερυθροκάστανος, λεπτός, καθαρός, με λίγες χαλαζιακές προσμείξεις

Ύψ. 11,8 εκ. Πλ. 5,2 εκ. Πάχ. 3,8 εκ.

Ακέραιο. Για την εμπρόσθια όψη έχει γίνει χρήση μήτρας, ενώ η οπίσθια είναι χειροποίητη.

Μία νεαρή μορφή, πιθανότατα γυναικεία, κάθετα αναπαυτικά πάνω σε πτηνό (χήνα;). Το σώμα της κλείνει ελαφρώς προς τα αριστερά, με το δεξί πόδι πιο ψηλά από το αριστερό. Το δεξί χέρι ακουμπά στον αριστερό μηρό, ενώ το αριστερό χέρι αγκαλιάζει το πουλί από τον λαιμό. Φορά κυλινδρικό στεφάνι και στρέφει το κεφάλι ελαφρώς προς τα δεξιά. Η κοιλιά είναι τονισμένη. Ο δεξιός βραχίονας, το δεξί πόδι και ο αριστερός ώμος καλύπτονται από ιμάτιο, το οποίο ήταν βαμμένο ρόδινο. Πιθανώς πρόκειται για απεικόνιση της θεάς Αφροδίτης. Το πτηνό απεικονίζεται κατά τομή, κοιτώντας μπροστά του. Το φτερό αποδίδεται με αυλάκωση. Απεικονίζεται μόνο το δεξί του πόδι, σύμφυτο με το σώμα της βάσης. Η βάση είναι ευθύγραμμη μπροστά και ημικυκλική πίσω. Σε όλη την επιφάνεια του ειδώλιου σώζεται υπόλευκο χρώμα, ενώ καστανέρυθρο χρησιμοποιήθηκε για λεπτομέρειες (στήθος, ομφαλό). Διακρίνονται δαχτυλιές του κοροπλάθου στο οπίσθιο τμήμα και εσωτερικά. Η οπή αερισμού είναι ελλειπτική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για το θέμα των νεανικών μορφών πάνω σε ζώα βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 234. Για τη λατρεία της Αφροδίτης, βλ. Τζαναβάρη 2003, 188 κ.ε.

Λίλιαν Αχειλαρά & Ισμήνη Νίνου



132, 133. ΙΠΠΕΙΣ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 127, 129

Θεσσαλονίκη, λεωφόρος Βασιλέως Κωνσταντίνου (Εθνικής Αμύνης), περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, ανασκαφή Γ.Π. Οικονόμου 1913.

Πηλός σκούρος καστανός

ΜΘ 127: Ύψ. 9,7 εκ. Μέγ. πλ. 8,3 εκ.

ΜΘ 129: Ύψ. 8,7 εκ. Μέγ. πλ. 7,4 εκ.

ΜΘ 127: Ακέραιο. ΜΘ 129: Λείπει το κεφάλι του ιππέα, τμήμα της μπροστινής και μεγάλο τμήμα της πίσω όψης.

Έχουν κατασκευαστεί από την ίδια μήτρα. Το άλογο βηματίζει με ανασηκωμένο το αριστερό μπροστινό πόδι και τον αναβάτη να κάθετα στη ράχη του. Η όλη σύνθεση στηρίζεται σε ορθογώνια βάση. Ο αναβάτης φορά χιτωνίσκο και χλαμύδα, φέρει το δεξί χέρι μπροστά και κάθετα σε σέλα με κατενώπιον το επάνω τμήμα του σώματος και το δεξί πόδι. Η μπροστινή όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη και φέρει κυκλική οπή εξαερισμού (διατηρείται μόνο στο ΜΘ 127). Διατηρούνται ίχνη της γραπτής διακόσμησης. Ενδεικτικά στο ΜΘ 127: λευκό στο χέρι, στο πόδι και τον χιτωνίσκο του ιππέα, στο σώμα του αλόγου και το βάθος ανάμεσα στα σκέλη του, κίτρινο στον χιτωνίσκο, καθώς και στην χαίτη και την ουρά του αλόγου, ερυθρό στη χλαμύδα και το κεφάλι του ιππέα. Διακρίνεται, επίσης, ερυθρή ταινία περιμετρικά της βάσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/
ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη
1994, 100-101,
αρ. 35, 37. Αρχαιο-
λογία στα Μετόπισθεν
2012, 141, αρ. 32
[Ελ. Ακριβοπούλου].

Ελευθερία Ακριβοπούλου



ΘΑΣΟΣ



134. ΑΝΑΚΕΚΛΙΜΕΝΟΣ ΑΝΔΡΑΣ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

F19185

Αρτεμίσιο

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 10,2 εκ. Πλ. 14 εκ.

Ακέραιο, καλή κατάσταση διατήρησης. Απολεπίσεις στο γόνατο και τη δεξιά πλευρά της βάσης. Ίχνη ερυθρού χρώματος στο μαξιλάρι. Το ειδώλιο εσωτερικά είναι κενό, αλλά με αρκετό πάχος παρειών, εάν κρίνουμε από το βάρος του. Μικρή οπή, διαμέτρου 1 εκ., υπάρχει στο κέντρο της κάτω επιφάνειας της βάσης.

Ο άνδρας απεικονίζεται σε κλίση, μετέχων σε συμπόσιο. Έχει τα πόδια λυγισμένα, με τα γόνατα προς τον θεατή. Στηρίζεται στον αριστερό αγκώνα, εκτείνει το δεξί χέρι πάνω στον δεξιό μηρό και ακουμπά την παλάμη στο γόνατο. Το αριστερό χέρι λυγίζει στο στήθος και κρατά αγγείο πόσης. Το κάτω μέρος του σώματος περιβάλλεται από ιμάτιο που αφήνει γυμνό τον θώρακα. Το κεφάλι είναι αρκετά μεγάλο σε σχέση με το σώμα, με μακριά κόμη και δύο φουσκωτές ταινίες που ξεκινούν από το μέσον του κεφαλιού και απολήγουν σε παρωτίδες που πέφτουν στους ώμους και το στήθος. Είναι το χαρακτηριστικό ένδυμα κεφαλής των ανδρικών μορφών ιωνικού τύπου. Οριζόντιοι θύσανοι διακρίνονται στα μαλλιά στην πίσω πλευρά, ενώ ένας βόστρυχος με μορφή δίσκου είναι στερεωμένος σε κάθε αυτί. Τα μάτια, η μύτη και το στόμα αποδίδονται πλαστικά, εύσαρκα το σαγόνι και οι παρειές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huysecom-Haxhi 2009, 260, αρ. 1551, πίν. 39. Maffre & Salviat 1978, 828, εικ. 36, πίν. 39.

Δημητρία Μαλαμίδου



135. ΠΡΟΤΟΜΗ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΑΠΟ ΑΓΓΕΙΟ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

Π2205

Αρτεμίσιο

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 4,9 εκ.

Η προτομή σώζεται ακέραια, αποκρουσμένη στο σημείο πρόσφυσης στο αγγείο. Λευκό επίχρισμα.

Η επιφάνεια παρουσιάζει απολεπίσεις της γραπτής διακόσμησης.

Η προτομή, κατασκευασμένη σε μήτρα, ήταν προσαρτημένη στην εσωτερική πλευρά χείλους από αγγείο με μεγάλη διάμετρο ανοίγματος, ίσως λεκάνη ή βαθύ πινάκιο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται πλαστικά και τονίζονται με γραμμές. Οι γραπτές λεπτομέρειες πάνω στο λευκό επίχρισμα αποδίδονται με ερυθροκάστανη ή μαύρη βαφή. Το ωοειδές πρόσωπο επιστέφεται με ανάγλυφη ταινία που φέρει δύο ζώνες διακόσμησης, πολύ φθαρμένες. Στην ανώτερη διακρίνεται απλός μαϊάνδρος. Η άνω επιφάνεια της κεφαλής είναι επίπεδη και κοσμεύεται με γραπτό ρόδακα. Στον λαιμό, τετράγωνη βάθυνση τονίζεται με χρώμα. Η πίσω όψη φέρει γραπτά τετράγωνα με μια στιγμή στο κέντρο του καθενός. Στις πλάγιες όψεις οριζόντιες ομάδες από τρεις γραμμές. Στη βάση της προτομής σώζεται η αρχή του χείλους του αγγείου διακοσμημένου με οριζόντιες γραμμές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Weill 1985, 91, αρ. 101, πίν. 24, 101a-c. Daux 1960, 861, εικ. 8.

Τα εργαστήρια του ανατολικού Αιγαίου, Χίος, Έφεσος, Κλαζομενές, Σάμος, Ρόδος, αγαπούσαν ιδιαίτερα τις πρόσθετες πλαστικές προτομές στα αγγεία τους. Η διακόσμηση στο πίσω μέρος της συγκεκριμένης προτομής παραπέμπει μάλλον σε ροδίτικο εργαστήριο. Η όψη του πηγού και του λευκού επίχρισματος συνηγορεί σε αυτό. Ο τύπος είναι καθαρά επηρεασμένος από τα συρο-φοινικικά ελεφαντοστέινα ειδώλια του 8^{ου} - 7^{ου} αι. π.Χ.

Δημητρία Μαλαμίδου



136. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΚΟΡΗΣ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

Π2016

Αρτεμίσιο

Πηλός καστανός

Ύψ. 13 εκ.

Αποκρουσμένη η βάση και τα συμφυή πέλματα. Απολεπίσεις στο χείλος, κακή διατήρηση των επίθετων χρωμάτων. Λεπτή κάθετη ρωγμή στον δεξί ώμο μέχρι τον βραχίονα, στο σημείο συγκόλλησης των δύο μερών του αντικειμένου.

Πλαστικό αγγείο με τη μορφή κόρης που κρατά πτηνό. Η μορφή είναι όρθια με ελαφρά προτεταμένο το αριστερό σκέλος. Το δεξί χέρι κάμπτεται στο στήθος και κρατάει πτηνό σε πλάγια όψη, στραμμένο προς τα αριστερά της μορφής. Το αριστερό χέρι τοποθετημένο στον αριστερό μηρό, ανασηκώνει την κεντρική πτυχή του χιτώνα. Γενικά οι πτυχώσεις του ενδύματος είναι δυσδιάκριτες. Το περίγραμμα του σώματος αποδίδεται πολύ συνοπτικά στο πίσω μέρος της μορφής. Το κεφάλι είναι δυσανάλογα μεγάλο σε σχέση με το σώμα. Τα μάτια, η μύτη και το στόμα αποδίδονται με έντονη πλαστικότητα. Η μακριά κόμη πλαισιώνει το πρόσωπο και ακουμπά σε βοστρύχους στο στήθος. Στο επάνω μέρος του κεφαλιού είναι προσαρτημένο το κυλινδρικό στόμιο του αγγείου που απολήγει σε ελαφρά ευρύτερο δακτυλιόσχημο χείλος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huysecom-Haxhi 2009, 122, αρ. 1345, πίν. 17.

Το αντικείμενο αποδίδεται στον τύπο *T 1334 V*, που σημαίνει ότι είναι προϊόν από μήτρα πέμπτης γενιάς για τον συγκεκριμένο τύπο. Τα προϊόντα αυτής της γενιάς, όπως πιθανότατα και αυτά της τέταρτης γενιάς, είναι πλέον σίγουρα από ντόπια εργαστήρια. Ο τύπος προέρχεται από ιωνικό εργαστήριο της περιοχής της Σάμου - Μιλήτου. Η δημιουργία του πρωτοτύπου τοποθετείται περίπου στα 570-560 π.Χ., καθώς ειδώλια και αγγεία αυτής της μορφής είναι πολύ συχνά σε τάφους του 560-550 π.Χ.

Δημητρία Μαλαμίδου

ΕΙΔΩΛΙΑ ΚΑΘΙΣΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΘΕΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ T1276 (αρ. κατ. 137-144)

Ταύτιση του τύπου, διάδοση και χρονολόγηση

Ο τύπος της καθιστής θεάς έχει τουλάχιστον 10 διαδοχικές γενιές κατασκευής, χωρίς οποιαδήποτε προσθήκη ή μετατροπή. Η πρώτη αποκαθίσταται μόνο νοερώς, ενώ οι επόμενες εννέα τεκμηριώνονται με ευρήματα στα ιερά (κυρίως Αρτεμίσιο), την αγορά και σπίτια της Θάσου. Ο κορμός συνδυάστηκε συχνότερα με κεφάλι που φέρει διάδημα (288 παραδείγματα), και πιο σπάνια με ένα δεύτερο με υψηλό κυλινδρικό πόλο (23 παραδείγματα). Ο τύπος εμφανίζεται με τρεις παραλλαγές: η παραλλαγή T1276 AA φέρει διάδημα και απεικονίζεται με αυτιά, η παραλλαγή T1276 AB φέρει διάδημα χωρίς αυτιά, και η παραλλαγή T1276 B φέρει πόλο. Πιο συχνός είναι ο τύπος T1276 AB.

Για τις τρεις πρώτες γενιές των ειδωλίων δεν υπάρχουν αρκετά θραύσματα και για τις τρεις παραλλαγές. Η τέταρτη γενιά αντιπροσωπεύεται με κάπως πιο ολοκληρωμένα παραδείγματα. Από τις επόμενες έξι γενιές έχουν διασωθεί πολλά ακέραια παραδείγματα της παραλλαγής T1276 AB. Αντίθετα, ο τύπος T1276 AA δείχνει να εξαφανίζεται από την 4^η γενιά. Στην 5^η και 7^η γενιά τα παραδείγματα με πόλο (τύπος T1276 B) είναι πολύ λίγα.

Η διάδοση του τύπου T1276, κυρίως της παραλλαγής AB, είναι μεγάλη στην μικρασιατική ακτή και την Ελλάδα, την Ιταλία και τη Σικελία και τη βόρεια Αφρική. Χρονολογούνται κυρίως στην αρχή του δεύτερου τέταρτου του 6^{ου} αιώνα π.Χ., αλλά κυκλοφορούν μέχρι και τις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Περιγραφή

Η θεά φέρει στο κεφάλι διάδημα ή υψηλό κυλινδρικό πόλο. Είναι καθισμένη μετωπικά με τα γόνατα σε ορθή γωνία και τα χέρια στους μηρούς, με τις παλάμες ανοιχτές προς τα κάτω. Το κάθισμα είναι συμφυσές με το σώμα, με ερεισίνωτο που σταματά στο ύψος των ώμων, και υποπόδιο. Η μορφή είναι βαριά και στιβαρή. Το πρόσωπο είναι ευρυμέτωπο, έντονα τα μάγουλα προσώπου, σαγόνι αρκετά γωνιώδες. Τα μάτια είναι αμυγδαλωτά, η μύτη προβάλλεται αρκετά έντονα, το επάνω χείλος προεξέχει και οι άκρες του στόματος ανασηκώνονται σε χαρακτηριστικό μειδίαμα. Ο χιτώνας καλύπτει όλο το σώμα, αφήνει να διακρίνονται μόνο το στήθος και η κοιλιά, και αφήνει να φαίνονται μόνο οι άκρες των πελμάτων με αποστρογγυλεμένα υποδήματα. Το ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι με το διάδημα και κατεβαίνει στις παρειές αφήνοντας ή καλύπτοντας τα αυτιά, ανάλογα με τον τύπο. Στη συνέχεια καλύπτει τους ώμους και τα χέρια μέχρι τους αγκώνες, εν μέρει τους μηρούς, και πέφτει εκατέρωθεν στην μπροστινή όψη των ποδιών σχηματίζοντας κάθετες επιμήκεις πτυχές και οξυγώνια κυματοειδή απόληξη.

Τεχνικά χαρακτηριστικά

Η μεγάλη πλειονότητα των ειδωλίων αυτών είναι φτιαγμένα με διπλές μήτρες χωρίς πρόσθετα μέλη. Μερικά σπάνια παραδείγματα έχουν μετατραπεί σε αγγεία με την προσθήκη πριν από το ψήσιμο μικρού στομίου στο κεφάλι.



Από γενιά σε γενιά η απώλεια λεπτομερειών είναι μεγάλη. Οι τελευταίες γενιές δεν θα μπορούσαν να συσχετισθούν με τις πρώτες εάν δεν υπήρχαν οι ενδιάμεσες. Η διαφορά ανάμεσα σε κάθε γενιά είναι της τάξης του 11,5-18 %.

Στη Θάσο, από τα 350 παραδείγματα αυτού του τύπου μόνο περίπου 50 είναι εισαγμένα. Στην 3^η και 4^η γενιά είναι μόνο εισαγμένα. Για τις δύο επόμενες γενιές τα εισαγμένα συνυπάρχουν με ειδώλια τοπικής παραγωγής, αλλά ήδη από την 6^η γενιά τα τοπικά είναι τα πιο πολλά. Από την 7^η γενιά και μετά όλα είναι τοπικής παραγωγής.

Δημητρία Μαλαμίδου

137. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

P5624, P5716 & F16820

Αρτεμίσιο

Πηλός λεπτόκοκκος καστανοροδόχρους με λίγη μίκα και λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Σωζ. ύψ. 12 εκ.

Τρία θραύσματα από το κεφάλι και τον κορμό καθιστής μορφής. Μικρές απολεπίσεις της επιφάνειας κατά τόπους.

Τρία τμήματα από ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), τρίτης γενιάς, εισαγμένο.

Το θραύσμα P5624 προέρχεται από το εμπρός μέρος του κεφαλιού, με σπάσιμο δεξιά. Η επιφάνεια αρκετά φθαρμένη. Το P5716 προέρχεται από το αριστερό τμήμα του κορμού. Διακρίνονται το στήθος και το χέρι μέχρι τον καρπό. Υπολείμματα ερυθρού χρώματος στο χιτώνα. Το F16820 απεικονίζει τμήμα από τη δεξιά πλευρά του κορμού. Διακρίνεται ο ώμος, ο βραχίονας και η αρχή του στήθους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huyscom-Haxhi 2009, 95-96, αρ. 1278, 1280 & 1281, πίν. 10.

Δημητρία Μαλαμίδου

138. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

F16357 & F16361

Αρτεμίσιο

Πηλός λεπτόκοκκος καστανέρυθρος

Σωζ. ύψ. 12,5 εκ.

Τέσσερα θραύσματα, συγκολλημένα ανά δύο και συνανήκοντα. Μέτρια διατήρηση της επιφάνειας.

Δύο τμήματα από ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), τέταρτης γενιάς, εισαγμένο. Το F16357, συγκολλημένο από δύο θραύσματα, προέρχεται από το μπροστινό μέρος του κορμού. Δεν σώζεται το κεφάλι. Το F16361, συγκολλημένο από δύο θραύσματα, απεικονίζει το κάτω μέρος του καθιστού σώματος από το ύψος της λεκάνης. Το δεξί κάτω άκρο είναι αποκρουσμένο. Τα πέλματα πατούν σε χαμηλό υποπόδιο. Η βάση είναι επίπεδη με οπή εξαερισμού στο κέντρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huyscom-Haxhi 2009, 96, αρ. 1283 & 1284, πίν. 10

Δημητρία Μαλαμίδου

139. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

F15768

Αρτεμίσιο

Πηλός πορτοκαλέρυθρος με άφθονη μίκα, λευκά και μαύρα εγκλείσματα και αρκετά μικρά κενά.

Ύψ. 13,5 εκ.

Λείπει τμήμα της πίσω όψης και της κοιλιάς. Αρκετά καλή διατήρηση της επιφάνειας. Η πλάκα που δημιουργεί τη βάση δεν έχει οπή εξαερισμού.

Ακέραιο ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), πέμπτης γενιάς, εισαγμένο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huyscom-Haxhi 2009, 97, αρ. 1287, πίν. 10.

Δημητρία Μαλαμίδου



140. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

F15766

Αρτεμίσιο

Πηλός ερυθρός με αρκετή μίκα

Ύψ. 12,1 εκ.

Ακέραιο. Μικρές αποκρούσεις στο δεξί χέρι, στη δεξιά κνήμη και το αριστερό χέρι. Στην πλάκα της βάσης της οποίας η επιφάνεια είναι ανώμαλη, φέρει οπή εξαερισμού διαμ. 1,1 εκ.

Ακέραιο ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), έκτης γενιάς, τοπικής παραγωγής. Κεραμική ύλη τύπου 2.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huysecom-Haxhi 2009, 99, αρ. 1301, πίν. 12.

Δημητρία Μαλαμίδου

141. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

F15763

Αρτεμίσιο

Πηλός καστανο-πορτοκαλόχρους με αρκετή μίκα, λευκά και μαύρα εγκλείσματα και αρκετά κενά.

Ύψ. 9,8 εκ.

Ακέραιο. Ίχνη λείανσης στα πόδια και το στέρνο. Υπολείμματα ερυθρού χρώματος. Δεν έχει οπή εξαερισμού.

Ακέραιο ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), έβδομης γενιάς, τοπικής παραγωγής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huysecom-Haxhi 2009, 101, αρ. 1310, πίν. 12. Jacquemin 1982, 666, εικ. 28, πίν. 12.

Δημητρία Μαλαμίδου

142. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

Π1764

Αρτεμίσιο

Πηλός καστανέρυθρος με αρκετή μίκα και λευκά και μαύρα εγκλείσματα.

Ύψ. 8,7 εκ.

Ακέραιο. Δεν έχει οπή εξαερισμού. Η επιφάνεια της πίσω όψης είναι επίπεδη και λεία.

Ακέραιο ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), όγδοης γενιάς, τοπικής παραγωγής. Κεραμική ύλη τύπου 2.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huysecom-Haxhi 2009, 104, αρ. 1327, πίν. 14.

Δημητρία Μαλαμίδου

143. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

Π1351

Αρτεμίσιο

Πηλός καστανός ροδόχρους με αρκετά εγκλείσματα

Ύψ. 6,9 εκ.

Ακέραιο. Ίχνη πυράς στην επιφάνεια και καστανές επικαθίσεις. Μικρή οπή εξαερισμού 0,4 εκ στην πλάκα της βάσης.

Ακέραιο ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), ένατης γενιάς, τοπικής παραγωγής. Κεραμική ύλη τύπου 2.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huysecom-Haxhi 2009, 104, αρ. 1332, πίν. 14.

Δημητρία Μαλαμίδου

144. ΚΑΘΙΣΤΗ ΘΕΑ

Αρχαίοι χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

Π1761

Αρτεμίσιο

Πηλός καστανέρυθρος με λίγη μίκα και άμμο

Ύψ. 6,3 εκ.

Ακέραιο. Υπολείμματα κάλυψης σε όλη την επιφάνεια με λευκό χρώμα, ίχνη ερυθρού χρώματος κατά τόπους. Ίχνη φωτιάς. Δεν υπάρχει οπή εξαερισμού.

Ακέραιο ειδώλιο καθιστής γυναικείας θεότητας του τύπου T1276 AB (με διάδημα, χωρίς αυτιά), δέκατης γενιάς, τοπικής παραγωγής. Κεραμική ύλη τύπου 2.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Huysecom-Naxhi 2009, 105, αρ. 1333, πίν. 14.

Δημητρία Μαλαμίδου



145. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

F1826

Θεσμοφόριο

Πηλός ερυθροκάστανος

Ύψ. 23,3 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο από πολλά θραύσματα. Λείπουν τα χέρια και υπάρχουν κάποια κενά και στις δύο όψεις. Ελάχιστα ίχνη λευκού επίθετου χρώματος στο σώμα και ερυθρού σκούρου στα μαλλιά. Στο πίσω μέρος της μορφής, που είναι λείο, υπάρχει τετράπλευρο άνοιγμα (7,2 x 2,7 εκ.).

Ειδώλιο όρθιας γυναίκας του τύπου της «Ηπίης», της γενιάς ΙΙα. Πρόκειται για πεπλοφόρο με στάσιμο το δεξί σκέλος. Το αριστερό άνετο σκέλος ανοίγει προς τα πλάγια με το πέλμα ελαφρά πιο πίσω σε σχέση με το δεξί. Την κίνηση ακολουθούν οι γοφοί, ενώ οι ώμοι παραμένουν σε οριζόντια θέση. Το κεφάλι γέρνει ελαφρά προς τη δεξιά πλευρά. Τα χέρια, σύμφωνα με τα σωζόμενα παραδείγματα από τα ειδώλια της πρώτης γενιάς αυτού του τύπου, θα εφάπτονταν στο σώμα μέχρι τους αγκώνες, κι ακολούθως θα ήταν προτεταμένα με τις παλάμες ανοιχτές προς τα επάνω. Στην εμπρός όψη οι πτυχές του πέπλου αποδίδονται ανάγλυφα και αφήνουν να διαγράφονται αρκετά καθαρά οι γραμμές του σώματος και τα πόδια. Από την παρυφή του πέπλου φαίνονται μόνο οι μύτες των υποδημάτων. Η μορφή είναι αρκετά ψηλόλιγνη, με αρμονικές αναλογίες. Αντίθετα, το κεφάλι είναι σχετικά μικρό και ο λαιμός υπερβολικά ψηλός. Τα μαλλιά, μαζεμένα σε πεπονοειδή κόμμωση, αποδίδονται με λεπτομέρειες μόνο στο εμπρός μέρος. Σε άλλα παραδείγματα του τύπου προστίθενται μακριοί βόστρυχοι που πλαισιώνουν το πρόσωπο και ακουμπούν στους ώμους. Το σώμα και η αρχή του λαιμού από τη μια και το κεφάλι από την άλλη προέρχονται από δύο διαφορετικές διπλές μήτρες. Ο τύπος του κεφαλιού έχει χρησιμοποιηθεί και σε άλλους τύπους ειδωλίων. Τα χέρια του συγκεκριμένου τύπου δεν έγινε δυνατό να εντοπισθούν, προέρχονταν πάντως σίγουρα από διαφορετική μήτρα. Ήταν προσαρτημένα με έμβολα σε αντίστοιχους τórμους ανοιγμένους στους ώμους. Ποσότητα πρόσθετου πηλού ενίσχυε την ένωση. Το ανάλογο ειδώλιο της προηγούμενης γενιάς υπολογίζεται ότι θα είχε ύψος 27 εκ.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Muller 1996, 191-199, αρ. 289, πίν. 59.

Δημητρία Μαλαμίδου



146. ΕΠΙΘΗΜΑ ΑΓΓΕΙΟΥ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΓΕΝΕΙΟΦΟΡΟΥ ΚΕΦΑΛΗΣ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Γύρω στο 250 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θάσου

F9769

Εργαστήρια αμφορέων

Πηλός καστανέρυθρος

Σωζ. ύψ. 10 εκ.

Ακέραιο το επίθημα, αποκρουσμένο από την επιφάνεια του αγγείου. Σώζονται ίχνη καστανοκόκκινης βαφής.

Το πρόσωπο του Διονύσου απεικονίζεται με πλούσια γενειάδα. Η μακριά κόμη χωρίζεται στη μέση του μετώπου, διατάσσεται με κυματιστούς βοστρύχους πλάγια μέχρι το ύψος των φρυδιών και στη συνέχεια κάθετοι βόστρυχοι καλύπτουν τα αυτιά φτάνοντας μέχρι το ύψος του στόματος, επικαλύπτοντας εν μέρει τη γενειάδα. Στο κεφάλι φοράται ιωνικό στεφάνι, στη μέση του οποίου εικονίζονται ανάγλυφα καρποί κισσού. Το αντικείμενο έχει κατασκευαστεί με ξεχωριστό πλακίδιο πηλού πιθανόν σε μήτρα, και κατόπιν είχε προσαρτηθεί στην επιφάνεια του αμφορέα, στο ύψος του λαιμού. Ανάλογα επίθημα απαντούν συχνά σε αμφορείς κρασιού της Θάσου του 4^{ου} έως 2^{ου} αι. π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Grandjean 1988, 252, αρ. 8, πίν. 80, 3.

Δημητρία Μαλαμίδου



ΟΛΥΝΘΟΣ

147. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Τέλος 6^{ου} - αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

IV.26.284 (Inv. 130)

Όλυνθος, στρώμα IV (μαζί με μελανόμορφη κεραμική)

Πηλός ανοιχτόχρωμος κοκκινωπός

Ύψ. 14,1 εκ. Πλ. 11,9 εκ. Πάχ. 6,2 εκ.

Συγκολλημένη από δύο τμήματα με μικροσυμπληρώσεις σε δύο σημεία του λαιμού. Διατηρείται κατά τόπους το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Κοίλο εσωτερικά και ανοικτό στο κάτω τμήμα του. Στην πίσω όψη μεγάλη τραπεζιόσχημη οπή εξαερισμού.

Η μορφή αποδίδεται κατενώπιον με τους βραχίονες παράλληλα προς το σώμα. Τα μαλλιά χτενισμένα προς τα πίσω σχηματίζουν ενιαίο τόξο, πλαισιώνουν το πρόσωπο και πέφτουν ελαφρά κυματιστά πάνω στους ώμους· φορά ψηλή στεφάνη. Η γυναίκα έχει αμυγδαλόσχημα μάτια, ωραία σχηματισμένη μύτη και ελαφρά σαρκώδη χείλη. Ο σχετικά μακρύς λαιμός, το ακανόνιστο άνοιγμα V του ενδύματος, η απόδοση του στήθους αλλά και η ελαφρά δήλωση των χεριών παραπέμπουν σε ύστερη αρχαϊκή περίοδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 46, αρ. 284, πίν. 26.

Δήμητρα Ακσελή





148. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΟΚΛΑΖΟΝΤΟΣ ΑΓΟΡΙΟΥ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

IV.42.384 (Inv. 282)

Όλυνθος, στρώμα VIII

Μέγ. ύψ. 11,5 εκ. Πλ. βάσης 9,6 εκ. Πάχ. βάσης 6 εκ.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος

Το αγγείο είναι σπασμένο στον λαιμό, ενώ λείπει και το δεξί χέρι του αγοριού. Διατηρούνται ίχνη από το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Η πίσω αδιαμόρφωτη όψη, όπου η γένεση της λαβής, φέρει ίχνη από καστανέρυθρο επίχρισμα, παρόμοιο επίχρισμα διακρίνεται εξωτερικά και εσωτερικά του λαιμού του αγγείου. Η επιφάνεια έδρασης κλειστή.

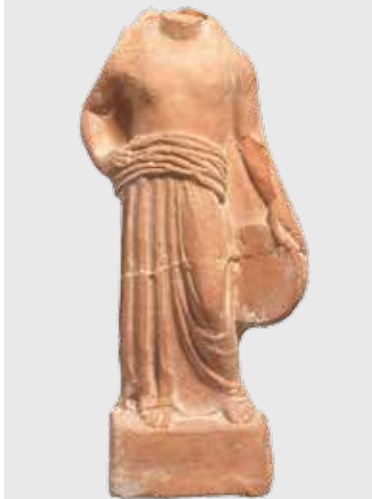
Το αγόρι εικονίζεται μετωπικά, καθιστό επάνω σε ελλειψοειδή βάση και με την πλάτη του ακουμπισμένη στον λαιμό του αγγείου. Φέρει το αριστερό του πόδι λυγισμένο και τραβηγμένο κοντά στο σώμα του, ενώ το δεξί αποδίδεται επίσης λυγισμένο και λίγο υψωμένο, με το άκρο πόδι απλωμένο μπροστά και λίγο προς τα δεξιά. Με το αριστερό χέρι κρατά στο πλάι του έναν πετεινό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 78, αρ. 384, πίν. 42.

Για τον τύπο βλ. Winter 1903, III, 272, 4 και 8. 273, 1 και 4. Hadzisteliou-Price 1969. *Kerameikos* XV 58-59, 61-62, πίν. 34 και 35. Για μήτρα κατασκευής παρόμοιας μορφής βλ. αρ. κατ. 151.

Δήμητρα Ακτσελή



149. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

IV.32.334 (Inv. 485)

Όλυνθος, στρώμα X, κοντά στον δημόσιο τομέα της πόλης.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος με μίκα

Μέγ. ύψ. 17,3 εκ. Μέγ. πλ. 7,5 εκ. Πλ. βάσης 5,5 εκ. Πάχ. βάσης 5 εκ.

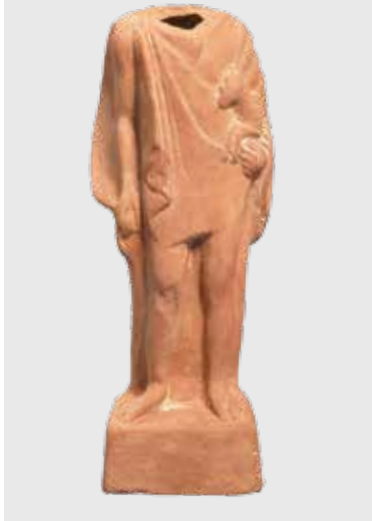
Αποσπασματικό. Λείπει το κεφάλι και το άνω τμήμα του λαιμού. Διατηρείται κατά τόπους το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Φέρει μικρή οπή κάτω από τη δεξιά μασχάλη και λίγες γενικά εκδορές στην επιφάνεια.

Η μορφή πατά σε ψηλή βάση, ορθογώνια μπροστά, ημικυκλική στην πίσω όψη. Πατά σταθερά με το δεξί σκέλος και λυγίζει ελαφρά το αριστερό σε άνετη στάση. Η γυναίκα αποδίδεται γυμνή από τη μέση και πάνω: το ιμάτιο δένει στη μέση, δημιουργώντας οριζόντιες πτυχές και πέφτει σε βαθιές κάθετες πτυχές στο κάτω τμήμα του σώματος, διαγράφοντας απαλά το αριστερό πόδι. Φέρει το δεξί χέρι λυγισμένο και ακουμπισμένο στη μέση, ενώ με το αριστερό χέρι κρατά κύμβαλο. Πιθανώς να αποδίδεται μια χορεύτρια προς τιμήν της Κυβέλης ή ακόμη και η ίδια η Κυβέλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 56-57, αρ. 334, πίν. 32.

Δήμητρα Ακτσελή



150. ΟΡΘΙΑ ΑΝΔΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

480-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

IV.32.337 (Inv. 484)

Όλυνθος, στρώμα X, κοντά στον δημόσιο τομέα της πόλης.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος

Ύψ. 19 εκ. Πλ. 7,4 εκ. Πάχ. 5 εκ. Πλ. βάσης 6 εκ. Ύψ. βάσης 2,5 εκ.

Λείπει το κεφάλι με τον λαιμό. Σώζει λίγα ίχνη από το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Στην πίσω όψη μεγάλη μακρόστενη οπή εξαερισμού.

Η μορφή πατά πάνω σε ψηλή τετράπλευρη πλίνθο, καμπύλη στην πίσω όψη, και καλύπτει με χιτωνίσκο το επάνω τμήμα του σώματος έως λίγο πιο πάνω από τα γόνατα. Στηρίζεται στο αριστερό πόδι και έχει το δεξί λίγο λυγισμένο και ελαφρά στραμμένο προς τα έξω. Με το δεξί του χέρι στο πλάι κρατά την απόληξη του χιτωνίσκου και με το αριστερό ένα μικρό κριάρι στο ύψος του στήθους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 58-59, αρ. 337, πίν. 32.

Για παρόμοια, λίγο μεταγενέστερα, παραδείγματα και την αντίστοιχη βιβλιογραφία πρβλ. *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 86, αρ. 37 [Α. Κεραμάρης].

Δήμητρα Ακτσελή



151. ΜΗΤΡΑ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΟΚΛΑΖΟΝΤΟΣ ΑΓΟΡΙΟΥ

Τέλος 5^{ου} - πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
IV.59.417 (Inv. 491)

Όλυθος, στρώμα VII, από την περιοχή που εντοπίστηκε εμπορική δραστηριότητα.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος

Ύψ. 9,9 εκ. Πλ. 10,5 εκ. Πάχ. 1,4 εκ.

Ακέραιη. Φέρει λίγες επιφανειακές φθορές.

Η μήτρα αποδίδει μετωπικά ένα γυμνό, καθιστό στο έδαφος, αγόρι που γέρνει προς τη δεξιά του πλευρά. Έχει το αριστερό του πόδι λυγισμένο και λοξά γερμένο προς το εσωτερικό και επάνω του ακουμπά με άνετο τρόπο το αριστερό του χέρι. Το δεξί πόδι είναι λυγισμένο και ακουμπισμένο στο έδαφος. Το αγόρι στηρίζεται με το δεξί του χέρι στο έδαφος. Πίσω του και κάτω από το δεξί του πόδι αποδίδεται το ιμάτιο του παιδιού. Στο πρόσωπο που είναι στραμμένο προς τα κάτω διαγράφεται ένα ελαφρύ, σκανδαλιάρικο χαμόγελο. Ο τύπος του ειδωλίου είναι κοινός και γνωστός και ως «temple boy» και συναντάται κυρίως σε τάφους μικρών παιδιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 98, αρ. 417, πίν. 59.

Για τον τύπο βλ. κυρίως Hadzisteliou-Price 1969 και για παρόμοια παραδείγματα βλ. *Kerameikos* XV, 62, αρ. 188, πίν. 35.5. Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000, 127, αρ. 116 [Θ. Κυριακού].

Δήμητρα Ακτσελή

152. ΜΗΤΡΑ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΦΤΕΡΩΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

Αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
IV.57.414 (Inv. 490)

Όλυθος, στρώμα VII, από την περιοχή που εντοπίστηκε εμπορική δραστηριότητα.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος

Ύψ. σωζ. 9,2 εκ. Μέγ. πλ. 5 εκ.

Σπασμένο κάτω από το ύψος των γονάτων

Η μικρή μήτρα αποδίδει μια λεπτή γυμνή μορφή με μεγάλα φτερά, καμπύλα στο άνω τμήμα και μυτερά στο κάτω. Το δεξί χέρι κρέμεται στο πλάι αλλά το αριστερό μοιάζει να είναι λυγισμένο στον αγκώνα και να υψώνει την απόληξη του ενδύματος. Τα μαλλιά είναι χτενισμένα σε κυματιστούς βοστρύχους και πέφτουν στους ώμους, ενώ φορά και ψηλή στεφάνη. Πιθανότατα αποδίδεται μορφή Έρωτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ /ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 97-98, αρ. 414, πίν. 57.

Για τις μήτρες, την τεχνική κατασκευής και την πολυχρωμία των ειδωλίων πρβλ. και Hamdorf 1996, 19-29. Για μορφές Ερώτων σε ειδώλια και πλαστικά αγγεία βλ. Winter 1903, III, 245-251.

Δήμητρα Ακτσελή

153. ΜΗΤΡΑ ΚΕΦΑΛΗΣ ΛΙΟΝΤΑΡΙΟΥ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
VII.44.370 (Inv. 45)

Όλυθος, από τον τομέα G, ανατολικά του δημόσιου τομέα.

Πηλός ανοικτός πορτοκαλοκάστανος

Ύψ. 27,3 εκ. Πλ. 21,8 εκ.

Σπασμένο και συγκολλημένο, λείπει μικρό τμήμα του.

Πήλινη μήτρα κεφαλής λιονταριού σε κατατομή. Η μορφή αποδίδεται με πολύ ρεαλιστικό τρόπο: άγριο ανοικτό στόμα με κοντά κοφτερά δόντια, χαρακτηριστικά των αιλουροειδών, μεγάλο μάτι και μεγάλο αυτί. Διακρίνονται επίσης (κυρίως από το σύγχρονο εκμαγείο) οι φαβορίτες του ζώου που αποδίδονται με λεπτές χαράξεις και το μεγάλο ανομοιόμορφο μέτωπο. Στην εξωτερική πλευρά της μήτρας υπάρχουν τρεις προεξοχές με διαμπερείς οπές για την ανάρτησή της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus VII, 92-93, αρ. 370, πίν. 44.

Για τις μήτρες, την τεχνική κατασκευής, καθώς και την πολυχρωμία των ειδωλίων πρβλ. και Hamdorf 1996, 19-29.



Δήμητρα Ακτσελή



154. ΜΗΤΡΑ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΠΑΠΠΟΣΙΛΗΝΟΥ ΜΕ ΠΑΙΔΙ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

IV.62.422 (Inv. 527)

Όλυθος, στρώμα VII, από την περιοχή που εντοπίστηκε εμπορική δραστηριότητα.

Πηλός καστανωπός

Μέγ. ύψ. 14,3 εκ. Μέγ. πλ. 12 εκ. Πάχ. 1 εκ.

Αποσπασματικό, συγκολλημένο από πολλά τμήματα.

Η μήτρα αποδίδει έναν καθιστό Παπποσιληνό, φαλακρό, με σχετικά μεγάλο κεφάλι και μεγάλη κοιλιά. Με το αριστερό του χέρι κρατά πάνω στο αριστερό του γόνατο ένα παιδί, πιθανότατα τον Διόνυσο, ενώ γέρνει και το κεφάλι του ελαφρά προς την πλευρά του παιδιού. Το δεξί του χέρι το ακουμπά πάνω στο δεξί γόνατο. Ο Σιληνός φορά παντελόνι μακρύ ως τους αστραγάλους, το οποίο ερμηνεύεται από τον Robinson ως ο χορταίος χιτών, το ένδυμα δηλαδή που φορούσαν οι Σιληνοί στις θεατρικές παραστάσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 100-101, αρ. 422, πίν. 62.

Δήμητρα Ακτσελή



155. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΑΡΜΑ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

IV.39.371 (Inv. 280)

Όλυθος, στρώμα VIII

Πηλός πορτοκαλέρυθρος με ίχνη από το λευκό επίχρυσμα-υπόστρωμα του χρώματος

Μέγ. ύψ. 12,2 εκ. Μέγ. πλ. 13,1 εκ.

Ο λαιμός και το χέιλος του αγγείου είναι σπασμένα, ενώ διατηρείται μόνο η γένεση της λαβής στην πίσω όψη. Τα κεφάλια των δύο αλόγων αποκρουσμένα. Ίχνη κίτρινου χρώματος στα μαλλιά της ηνιόχου. Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη, έντονα καμπύλη και κλειστή.

Πλαστικό αγγείο - οινόχρηστο σε σχήμα άρματος (συνωρίδας) σε ημικυκλική βάση. Στην κύρια όψη αποδίδονται ανάγλυφα δύο άλογα που σέρνουν άρμα –συνωρίδα–, από το οποίο διακρίνονται ο τετράκτινος τροχός και ο δίσκος. Τα άλογα παριστάνονται σε έντονο καλπασμό, ενώ η χείτη τους αποδίδεται πολύ ανάγλυφα, σχεδόν μεταφέρει την κίνησή τους. Με αυτόν τον τρόπο δηλώνεται η κίνηση των αλόγων στις αρματοδρομίες αλλά και όταν πετούν (ίσως τα ανάγλυφα μοτίβα κάτω από το άρμα να αποδίδουν σχηματοποιημένα κύματα). Η ηνιόχος παριστάνεται μετωπικά, ενώ το κεφάλι της μοιάζει ελαφρώς στραμμένο προς τα επάνω. Έχει το αριστερό χέρι απλωμένο προς τα άλογα. Με το δεξί, λυγισμένο προς τα κάτω, πιθανώς συγκρατείται στο άρμα. Στο άκρο δεξιά φυτικό κόσμημα - σπείρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 73-74, αρ. 371, πίν. 39.

Για πλαστικά αγγεία βλ. Trumpf-Lyritzaki 1969. Reeder Williams 1978. Για παραστάσεις αρμάτων και αλόγων πρβλ. Μανακίδου 1994.

Δήμητρα Ακτσελή



156. ΚΕΦΑΛΗ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟΥ ΑΝΔΡΑ ΜΕ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

IV.45.405 (Inv. 298)

Όλυθος, στρώμα VIII

Πηλός πορτοκαλέρυθρος, γκριζωπός σε ορισμένα σημεία στην επιφάνεια

Ύψ. 16 εκ. Μέγ. πλ. 8,4 εκ. Μέγ. πάχ. 8,4 εκ. Διάμ. βάσης λαιμού 5,2-5,7 εκ.

Σώζεται ολόκληρο με λίγες εκδορές και λίγες αποκρούσεις στη στεφάνη που φορά. Στο επάνω τμήμα του κεφαλιού έχει κυκλικό άνοιγμα, ενώ ανοικτή είναι και η βάση του λαιμού του ειδωλίου.

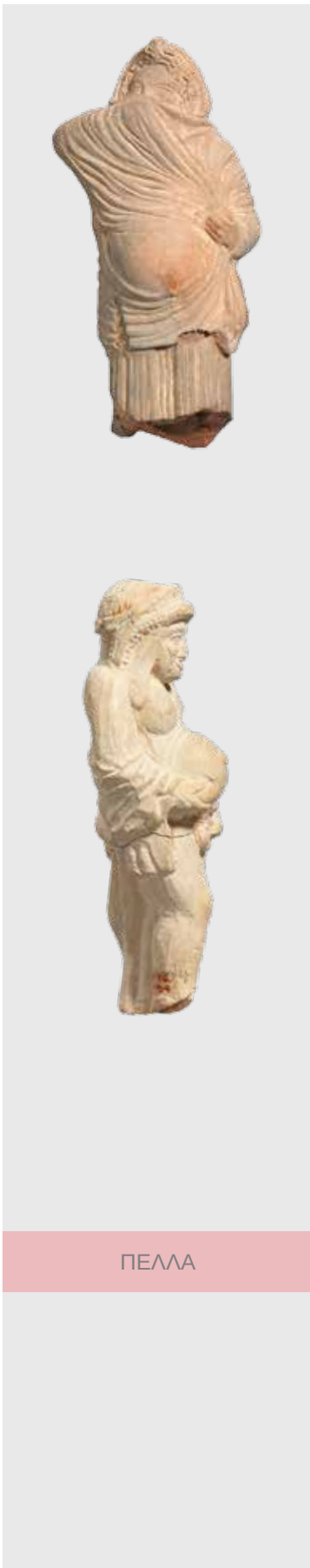
Αποδίδεται καρικατούρα κεφαλής ηλικιωμένου με αφρικανικά χαρακτηριστικά που φορά στεφάνη στο κεφάλι. Έχει ρυτίδες στο μέτωπο, βαθιές ρυτίδες κάτω από τα μάτια, παρειές σχετικά βαθουλωμένες, μύτη μεγάλη και επίπεδη με πολύ βαθιές αυλακώσεις προς τα κάτω. Τα χείλη είναι σαρκώδη και στραβά, το στόμα ανοικτό, ενώ διακρίνεται και η οδοντοστοιχία του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 87-88, αρ. 405, πίν. 45. Kim 2012, 221, 414, αρ. κατ. 386, πίν. 42.

Για ειδώλια με αφρικανικά χαρακτηριστικά και γενικά απεικονίσεις ξένων βλ. Kim 2012.

Δήμητρα Ακτσελή



ΠΕΛΛΑ

157. ΚΩΜΙΚΟΣ ΗΘΟΠΙΟΣ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
IV.38.364 (Inv. 501)

Όλυθος, στρώμα VIII

Πηλός γκριζωπός

Ύψ. 17,8 εκ. Μέγ. πλ. 8 εκ. Μέγ. πάχ. 7,1 εκ.

Λείπει το τμήμα κάτω από το ύψος των γονάτων. Διακρίνονται ίχνη από το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος.

Το ειδώλιο απεικονίζει μετωπικά μια γυναικεία μορφή με διογκωμένη κοιλιά και το κεφάλι ελαφρά στραμμένο προς τα επάνω. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει όλο το σώμα, ενώ με το δεξί της χέρι τραβά το ιμάτιο προς τα επάνω, σε μια κίνηση να καλύψει το κάτω τμήμα του προσώπου της, καθώς και τμήμα των μαλλιών της. Τα μαλλιά είναι χτενισμένα κυματιστά στα πλάγια και δημιουργούν έναν κότσο στο μπροστινό τμήμα του κεφαλιού. Η μορφή κρατά με το αριστερό χέρι ένα μήλο στο ύψος της κοιλιάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 70, αρ. 364, πίν. 38.

Για παρόμοιες μορφές βλ. Heuzey 1883, 28, πίν. 51.3. Winter 1903, III, 421, αρ. 8.

Δήμητρα Ακσελή

158. ΗΘΟΠΙΟΣ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
IV.46.404 (Inv. 522)

Όλυθος, στρώμα VII

Πηλός ανοικτόχρωμος καστανωπός

Μέγ. ύψ. 9,9 εκ. Πλ. 3,5 εκ. Μέγ. πάχ. 3,1 εκ.

Συγκολλημένο σχεδόν ολόκληρο, λείπουν τα άκρα πόδια. Στην πίσω όψη μικρή κυκλική οπή εξαερισμού.

Παριστάνεται μετωπικά όρθια μορφή με τα πόδια σφικτά ενωμένα μεταξύ τους, έντονα αποδοσμένο στήθος και διογκωμένη κοιλιά. Η μορφή αποδίδεται γυμνή, με το ιμάτιο ριγμένο διαγώνια στην πλάτη, το οποίο καλύπτει και τους δύο βραχίονες και πέφτει προς τα κάτω. Με το αριστερό χέρι πιάνει τα γεννητικά όργανα και με το δεξί κρατά αντικείμενο ωοειδούς σχήματος. Με βάση παρόμοια ειδώλια πρόκειται για φαλλό ή καρπό ή αρύβαλλο. Τα μαλλιά πλαισιώνουν το πρόσωπο, χτενισμένα σε φολιδωτούς βοστρύχους. Φέρουν ταινία που κρέμεται στα πλάγια και φθάνει ως τους ώμους. Το πρόσωπο είναι νεανικό και εύσαρκο, το στόμα με το παχύ κάτω χείλος είναι ανοικτό και γελαστό, κάνοντας ορατή την επάνω οδοντοστοιχία. Παντού διακρίνεται η χαρά και η έκσταση της μορφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 86-87, αρ. 404, πίν. 46.

Για παρόμοιο παράδειγμα βλ. *Kerameikos* XV, 94, αρ. 278, πίν. 54,7.

Δήμητρα Ακσελή



159. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Τρίτο τέταρτο 4^{ου} αι. π.Χ. (πιθανώς προς το τέλος του)

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας
Αρ. 92/142

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1992. Λαξευτός κιβωτιόσχημος τάφος 10.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός γκριζός

Ύψ. 22,8 εκ. Πλ. 16,9 εκ.

Συγκολλημένη, με πολλές ρωγμές. Η επιφάνεια μαυρισμένη και υαλοποιημένη. Λευκό επίχρισμα, χρώματα απολεπισμένα. Στο επάνω μέρος το κεφαλιού υπάρχει οπή ανάρτησης.

Η μορφή αποδίδεται ως την αρχή περίπου των μηρών. Φοράει χειριδωτό χιτώνα με χαλαρό τριγωνικό άνοιγμα επάνω, που τονίζεται με διπλή ταινία κόκκινου χρώματος και κοντό απόπτυγμα. Τα χέρια, ακάλυπτα από τον αγκώνα και κάτω, είναι λυγισμένα ασύμμετρα μπροστά στο στήθος. Με το δεξί, κάτω από τον μαστό, κρατάει περισσότερα προς τα αριστερά, με το αριστερό, λίγο ψηλότερα, άνθος. Η κόμμωση διαμορφώνεται με επιμήκεις ελαφρά κυματιστούς βοστρύχους



με αβαθείς χαράξεις, που πέφτουν στους ώμους και τονίζονται με πινελιές κόκκινου χρώματος. Με όμοιο χρώμα περιγράφεται η κόμμωση πάνω από το μέτωπο. Στο υπόλοιπο τμήμα φέρει κόκκινο-καφέ χρώμα. Στο κεφάλι υπάρχει υφασμάτινο εξάρτημα, διακοσμημένο με φιογκόσχημη ταινία και ρόδακα. Τα σκουλαρίκια φέρουν ανάγλυφους ρόδακες. Το περιδέραιο δηλώνεται με κόκκινες κουκίδες επάνω και λογχόσχημα φύλλα κάτω. Κόκκινο χρώμα διατηρείται στις παρειές, στα χείλη και στο ψέλλιο του δεξιού χεριού. Ανάστροφο ανθέμιο κόκκινου - καστανού χρώματος κοσμεί το χιτώνα κάτω από το απόπτυγμα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 58, 238, αρ. 137, εικ. 172, 173, 677.

Η γυναικεία προτομή ταυτίζεται με τη χθόνια Αφροδίτη, που λατρευόταν ευρύτατα στην Πέλλα, από τον 4^ο αι. π.Χ. ως και τα υστεροελληνιστικά χρόνια. Την εύνοια και προστασία της θεάς ζητούσαν οι ζώντες για τους οικείους νεκρούς. Για τους τύπους των γυναικείων προτομών του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας, τα τεχνικά, τα εικονογραφικά στοιχεία, την ερμηνεία τους, καθώς και σχετική βιβλιογραφία, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 235-246. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2016, 814-828. Για τη χρήση και ερμηνεία των προτομών βλ. και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη στον παρόντα τόμο.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

160. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

350-325 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 76/382

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1976. Τομή Ε, κιβωτιόσχημος τάφος 1.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. (με τη συμπλήρωση) 14,5 εκ.

Συμπληρωμένος ο κορμός, σκασίματα στο πρόσωπο. Δυσδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

Απολεπισμένο λευκό επίχρισμα.

Το κεφάλι της μορφής κλίνει ελαφρά δεξιά. Δεν είναι σαφές αν η κόμμωση διαμορφώνεται με μακριούς πλοκάμους ή αν το ιμάτιο είναι εξαρτημένο από το κεφάλι. Ίχνη κόκκινου χρώματος διακρίνονται στα χείλη, κίτρινου, πορτοκαλί και κόκκινου στα μαλλιά. Το περιδέραιο αποδίδεται με κουκίδες χρώματος πορτοκαλί. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού υπάρχει οπή ανάρτησης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 159.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



161. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Τέλος τρίτου τέταρτου 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 76/57

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1976. Τομή Β, κιβωτιόσχημος τάφος 1.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 20 εκ. Πλ. 15,2 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Απολεπίσεις στην επιφάνεια. Λευκό απολεπισμένο επίχρισμα, κίτρινο χρώμα στα μαλλιά, κόκκινο στη στεφάνη και στον χιτώνα, ρόδινο στις παρειές.

Η μορφή φορά χειριδωτό χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα στο πάνω μέρος και απόπτυγμα. Επίβλημα εξαρτάται από το πάνω μέρος της στεφάνης - πόλου. Αυτή έχει δακτυλιόσχημη βάση και είναι διακοσμημένη με ανάγλυφα ανθέμια. Η κόμμωση είναι κνιδιακού τύπου με λεπτούς κυματιστούς βοστρύχους. Με το λυγισμένο δεξί χέρι κρατά περισσότερα στραμμένο αριστερά και με το αριστερό, λίγο ψηλότερα, άνθος. Στους καρπούς διακρίνονται ανάγλυφα ψέλλια. Το περιδέραιο αποδίδεται ανάγλυφα με τρεις σειρές κουκίδων και λογχόσχημα στοιχεία. Κάτω από το απόπτυγμα διακρίνεται αμυδρά το χαρακτηριστικό προσχέδιο και υπολείμματα καστανού(;) χρώματος ανθεμίου. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού πίσω από τη στεφάνη υπάρχει λεπτή πήλινη πλάκα με δύο μικρές οπές ανάρτησης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2016, 814-828. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Η προτομή έχει τον ίδιο τύπο και είναι κατασκευασμένη από την ίδια μήτρα με τις προτομές αρ. 1976/46, 1976/47 του ίδιου τάφου. Για τον σχολιασμό, αρ. κατ. 159.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη





162. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1208

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979. Κιβωτιόσχημος τάφος 32.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 16,7 εκ. Πλ. 13,6 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Μικρές αποτιμήσεις. Δυσδιάκριτες οι λεπτομέρειες προσώπου. Λευκό απολεπισμένο επίχρισμα. Κίτρινο χρώμα διατηρείται στους φουντωτούς βοστρύχους των κροτάφων και ίχνη κόκκινου στον χιτώνα.

Η μορφή φοράει χιτώνα με άνοιγμα τριγωνικό στο πάνω μέρος που τονίζεται με κόκκινο χρώμα και ιμάτιο που εξαρτάται από τη δισκόμορφη στεφάνη και αφήνει ακάλυπτο τον δεξιό μαστό. Φαίνονται τα άκρα χέρια. Με το δεξί κρατά άνθος, με το αριστερό καρπό. Η κόμμωση είναι κνιδιακού τύπου. Πίσω από τη στεφάνη, στο πάνω μέρος του κεφαλιού, υπάρχει οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 159.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

163. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1206

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979. Κιβωτιόσχημος τάφος 32.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 17,5 εκ. Πλ. 11,5 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Με απολεπίσεις. Λευκό απολεπισμένο επίχρισμα. Κίτρινο χρώμα στην κόμμωση.

Η μορφή φοράει χιτώνα με απόπτυγμα και ιμάτιο που εξαρτάται από την ψηλή δισκόμορφη στεφάνη και καλύπτει τα πλαϊνά μέρη του σώματος. Ο χιτώνας έχει τριγωνικό άνοιγμα επάνω και το απόπτυγμα κυματιστή απόληξη. Η κόμμωση είναι κνιδιακού τύπου με κυματιστούς βοστρύχους. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού, μπροστά από τη στεφάνη, υπάρχει ταινιοσχημο εξάρτημα με ανάγλυφο ρόδακα. Οι καρποί των χεριών είναι ακάλυπτοι. Με το δεξί χέρι κρατά πτηνό προς τα αριστερά, με το αριστερό κρατά μέρος του ιματίου. Φοράει σκουλαρίκια. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού, πίσω από τη στεφάνη, υπάρχει οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 159.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

164. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Δεύτερο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1209

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979. Κιβωτιόσχημος τάφος 32.

Πηλός έντονος καφέ

Ύψ. 19,4 εκ. Πλ. 15,5 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Παχύ λευκό επίχρισμα απολεπισμένο.

Η μορφή φοράει χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα επάνω και ιμάτιο που καλύπτει το σώμα εξαρτημένο από τη δισκόμορφη στεφάνη. Με το άκρο δεξί χέρι, που προβάλλει από το ιμάτιο, κρατά άνθος με κόκκινο χρώμα και με το αριστερό σφαιρικό καρπό (ρόδι). Το περιδέραιο με το τριμερές εξάρτημα δηλώνεται με κίτρινες καστανές κουκίδες. Κόκκινο χρώμα διατηρείται στη διπλή ταινία του τριγωνικού ανοίγματος του χιτώνα και στα χείλη. Με κίτρινο χρώμα τονίζεται η κνιδιακού τύπου κόμμωση γύρω από το πρόσωπο. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού διακρίνεται ο ανάγλυφος ρόδακας ταινιωτού εξάρτηματος, που θα δηλωνόταν με χρώμα. Φοράει στρογγυλά σκουλαρίκια με κίτρινο-καστανό χρώμα. Πίσω από τη στεφάνη, στο πάνω μέρος του κεφαλιού, υπάρχει οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 159.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



165. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1406

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979. Κιβωτιόσχημος τάφος 74.

Πηλός ανοικτός κιτρινωπός κόκκινος

Ύψ. 11,4 εκ. Πλ. 9,8 εκ.

Με αποκρούσεις και σκασίματα. Δυσδιάκριτες λεπτομέρειες. Ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Η μορφή φοράει χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα επάνω και ιμάτιο που εξαρτάται από το κεφάλι και, διασχίζοντας διαγώνια τον κορμό, πέφτει πάνω στον αριστερό ώμο. Προβάλλει ο πήχης του λυγισμένου δεξιού χεριού. Δεν φαίνεται να κρατά κάποιο αντικείμενο. Ίσως αυτό να δηλώνεται με χρώμα. Η κόμμωση είναι κνιδιακού τύπου. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού υπάρχει οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 159.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



166. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΣΕ ΥΔΡΟΒΙΟ ΠΤΗΝΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1347

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979. Κιβωτιόσχημος τάφος 68 (στον ίδιο τάφο βρέθηκε ακόμα ένα ειδώλιο γυναικείας μορφής σε πτηνό, άλλου τύπου, προϊόν και αυτό του τοπικού εργαστηρίου).

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 10,5 εκ.

Λείπει τμήμα του πτηνού με το κεφάλι. Με αποκρούσεις. Λευκό επίχρισμα απολεπισμένο.

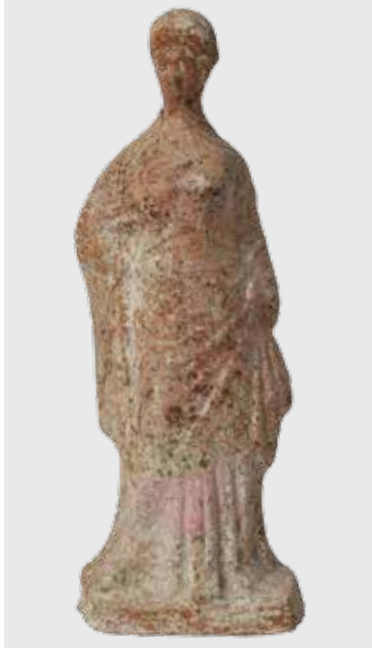
Η γυναικεία μορφή εικονίζεται καθιστή πάνω σε υδρόβιο πτηνό μετωπικά. Φορά ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι και το κάτω μέρος του προσώπου. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στο στήθος, το αριστερό εκτείνεται πλάγια. Ο λαιμός του πτηνού είναι στραμμένος μπροστά. Το ειδώλιο είναι συμπαγές με άφθονη χρήση χάραξης στην απόδοση των πτυχών του ιματίου. Η γυναικεία μορφή είναι επίθετη στο πτηνό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον τύπο της ντυμένης γυναικείας μορφής πάνω σε υδρόβιο πτηνό, Hamdorf & Leitmeier 2014, 201, D143 (Αφροδίτη, μέσα 5^{ου} αι.), D144 (Αφροδίτη, 400-375 π.Χ.). Leyennar-Plaisier 1979, 36, αρ. 58, πίν. 11 (Αφροδίτη, Βοιωτία, 375-350 π.Χ.). Besques 1992, 26, πίν. 3b, c (3^{ος} αι. π.Χ.). Η κάλυψη μέρους του προσώπου με το ιμάτιο έχει δεχθεί αρκετές ερμηνείες που σχετίζονται με τον αποτροπαϊκό χαρακτήρα των μορφών, την πρακτική αντιμετώπιση των καιρικών συνθηκών στη διάρκεια ταξιδιών, τη μύηση - αφιέρωση των μορφών στη θεότητα, τον χαρακτήρα θρησκευτικού χορού. Βλ. Burr Thompson 1963, 103 κ.ε. *Olynthus* IV, 66 κ.ε. Για την απεικόνιση μορφών με ζώα ή πάνω σε ζώα βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 234. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 60, 61. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 32. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 218-220, 223-224.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



167. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 76/453

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1976. Τομή Ζ, κιβωτιόσχημος τάφος 1 με πλήρη τεφροδόχο κάλπη. Το ειδώλιο βρέθηκε έξω από την κάλπη.

Πηλός ανοικτός κιτρινωπός κόκκινος

Ύψ. 22 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Με αποτμήσεις και σκασίματα. Πίσω υπάρχει κυκλική οπή. Λευκό επίχρισμα απολεπισμένο, ιώδες χρώμα στο χιτώνα.

Η μορφή πατά σε χαμηλή βάση. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, που καλύπτει και το κεφάλι. Έχει την κόμμωση, που είναι γνωστή ως «τέττιξ», με τρεις σειρές βοστρύχων πάνω από το μέτωπο και πίσω σχηματισμένο κότσο. Το κεφάλι είναι ελαφρά στραμμένο δεξιά και κάτω.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Το ειδώλιο είναι κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα με το αρ. 76/452, που βρέθηκε και αυτό έξω από την κάλπη. Ο μεγάλος αριθμός των ειδωλίων του τάφου, οι όμοιοι τύποι και η κατασκευή πολλών από αυτά από την ίδια μήτρα βεβαιώνουν την παραγωγή τους σε τοπικό εργαστήριο. Ο ταναγραϊκός τύπος του ειδωλίου, πολύ γνωστός στη Μακεδονία, εμφανίζεται στον 4^ο αι. π.Χ. και επιβιώνει ως και τον 2^ο αι. π.Χ. σε πολλά κοροπλαστικά κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδας, της Μ. Ασίας, της Αιγύπτου, της Ν. Ιταλίας. Για πρώιμα παραδείγματα του τύπου στην Πέλλα, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, 81, πίν. 27γ (τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.). Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 115, 228, αρ. 441, εικ. 461 (300-275 π.Χ.). Για τον τύπο του ειδωλίου γενικά, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 144, 226, αρ. 107, 108, πίν. 17. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 228, σημ. 570-572. Βλ. και Κοτταρίδη 1990, 38, 43, εικ. 7. Τζαναβάρη 2012α, 356, εικ. 1α-β. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 76-78, πίν. 10-12 και σημ. 7-11. Λαζαρίδης 1960, 19-20, Α8, πίν. 4. Για τις πολλαπλές ερμηνείες που έχουν δεχθεί τα ειδώλια των ντυμένων γυναικείων μορφών, βλ. αρ. κατ. 180.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

168. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1266

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979, κιβωτιόσχημος τάφος 46.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 14,3 εκ.

Συγκολλημένο το κεφάλι. Με αποκρούσεις. Δυσδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του προσώπου και οι λεπτομέρειες της κόμμωσης. Ίχνη λευκού επιχρίσματος, απολεπισμένου. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει ακανόνιστη οπή.

Χωρίς βάση. Η μορφή έχει άνετο το αριστερό πόδι, που σύρεται λίγο πίσω. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει όλο το σώμα και το κεφάλι, εκτός από το κάτω μέρος του χιτώνα. Το κεφάλι κλίνει ελαφρά προς τα δεξιά και κάτω. Τα μαλλιά είναι χωρισμένα στη μέση. Το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση, με το αριστερό, ελαφρά λυγισμένο και καλυμμένο, κρατά το ιμάτιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον ταναγραϊκό τύπο του ειδωλίου, τα πρώιμα παραδείγματά του και τον τύπο γενικά, βλ. αρ. κατ. 167. Για τις πολλαπλές ερμηνείες που έχουν δεχθεί τα ειδώλια των ντυμένων γυναικείων μορφών, βλ. αρ. κατ. 180.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

169. ΝΕΑΡΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1381

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979, κιβωτιόσχημος τάφος 71.

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 13,4 εκ.

Ακέραιο. Με αποτμήσεις και σκασίματα. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει ορθογώνια οπή.

Η μορφή πατά σε χαμηλή βάση. Το άνετο δεξί πόδι σύρεται ελαφρά πίσω. Φοράει ψηλά ζωσμένο χιτώνα. Με το ελαφρά λυγισμένο δεξί χέρι κρατά τσαμπί σταφυλιού, το αριστερό εκτείνεται προς τα κάτω. Δυσδιάκριτες οι λεπτομέρειες στο πρόσωπο και στην κόμμωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Ο τύπος του ειδωλίου της νεαρής μορφής, με τον χιτώνα ζωσμένο ψηλά κάτω από το στήθος, εμφανίζεται συχνά σε ειδώλια μικρών κοριτσιών από τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. ως τα όψιμα ελληνιστικά χρόνια. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 190 κ.ε., πίν. 90. Στην κοροπλαστική τσαμπιά σταφυλιού κρατούν συνήθως Ερωτιδείς και παιδικές μορφές που παίζουν με ζώα. Από τα ειδώλια αυτά είναι προφανώς επηρεασμένος και ο τύπος της νεαρής μορφής αρ. κατ. 169, έργο τοπικού εργαστηρίου. Το σταφύλι, σύμβολο του θεού του κρασιού, καθώς και άλλα διονυσιακά θέματα, που απεικονίζονται στα ταφικά μνημεία και σχετίζονται με τη λατρεία του χθόνιου Διονύσου, απηχούν την ελπίδα των θνητών για την μεταθανάτια ευδαιμονία. Βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 232. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 229, πίν. 69 (τσαμπί σταφυλιού προβάλλει από το κέρασ αφθονίας ειδωλίου Αφροδίτης). Βλ. και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη στον παρόντα τόμο.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



170. ΑΦΡΟΔΙΤΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1244α

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979, κιβωτιόσχημος τάφος 38.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 19 εκ.

Συγκολλημένο το κεφάλι. Μικρές αποκρούσεις. Πίσω υπάρχει ορθογώνια οπή εξαερισμού.

Χωρίς βάση. Η μορφή εικονίζεται γυμνή με άνετο το δεξί πόδι που σύρεται λίγο πίσω. Το κεφάλι κλίνει ελαφρά κάτω και δεξιά. Με το δεξί χέρι, λυγισμένο πλάγια ανασηκώνει ιμάτιο, που περνά από το πίσω μέρος του σώματος, καλύπτει το δεξί πόδι από τον μηρό και κάτω, με κυματιστή παρυφή και τυλίγεται γύρω από το λυγισμένο προς τα κάτω αριστερό χέρι, πέφτοντας πολύπτυχο κάτω από αυτό. Φέρει πιθανόν ταινία στα μαλλιά, όπου είναι έντονη η χρήση χάραξης. Φοράει σκουλαρίκια. Ίδιου τύπου με το αρ. 79/1244β ειδώλιο, που βρέθηκε στον ίδιο τάφο, είναι κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Ο τύπος της γυμνής και ημίγυμνης Αφροδίτης, σε ειδώλια και πλαστικές ληκύθους, με το ιμάτιο άλλοτε να φουσκώνει σαν πανί πλοίου και άλλοτε να προβάλλει πάνω σ' αυτό το πάνω γυμνό σώμα της μορφής, παρουσιάζεται στον 4^ο αι. π.Χ., εμπνευσμένος πιθανότατα από τη ζωγραφική και επιβιώνει ως και τα ρωμαϊκά χρόνια με πολλές παραλλαγές. Βλ. Burr Thompson 1965, 44. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 205, 206, 232, αρ. 391, πίν. 44. Burr 1934, 32, πίν. II, αρ. 6. Mollard-Besques, 1963, 30, πίν. 33f. Winter 1903, II.2, 84, αρ. 4. Για την προστατευτική των νεκρών Αφροδίτη με τη χθόνια υπόστασή της, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 244-246. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 251 κ.ε. και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης στον παρόντα τόμο.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

171. ΑΦΡΟΔΙΤΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1244β

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979, κιβωτιόσχημος τάφος 38.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 19 εκ.

Ακέραιο. Μικρές αποκρούσεις στο κάτω μέρος. Λευκό απολεπισμένο επίχρισμα. Πίσω υπάρχει ορθογώνια οπή εξαερισμού.

Χωρίς βάση. Η μορφή εικονίζεται γυμνή με άνετο το δεξί πόδι, που σύρεται λίγο πίσω. Το κεφάλι κλίνει ελαφρά κάτω και δεξιά. Με το δεξί χέρι, λυγισμένο πλάγια ανασηκώνει ιμάτιο, που περνά από το πίσω μέρος του σώματος, καλύπτει το δεξί πόδι από τον μηρό και κάτω, με κυματιστή παρυφή ανάμεσα στα πόδια, και τυλίγεται γύρω από το λυγισμένο προς τα κάτω αριστερό χέρι, πέφτοντας πολύπτυχο κάτω από αυτό. Φέρει πιθανόν ταινία στα μαλλιά, όπου είναι έντονη η χρήση χάραξης. Φοράει σκουλαρίκια. Ίδιου τύπου με το αρ. 79/1244α ειδώλιο, από τον ίδιο τάφο, είναι κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον σχολιασμό του τύπου, βλ. αρ. κατ. 170.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

172. ΕΝΘΡΟΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τρίτο - τελευταίο τέταρτο 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 76/417

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1976, τομή Στ', κιβωτιόσχημος τάφος II.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 15,5 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο, με μικρές αποκρούσεις. Η επιφάνεια μαυρισμένη. Λευκό απολεπισμένο επίχρισμα. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει τετράγωνη οπή.

Η μορφή κάθεται σε θρόνο με ερεισίνωτο. Φοράει χειριδωτό χιτώνα με σχηματοποιημένες κάθετες πτυχές στο κάτω μέρος. Τα χέρια ακουμπούν στα γόνατα και τα πόδια στηρίζονται σε υποπόδιο. Η κόμμωση είναι κνιδιακού τύπου με παράλληλες κυματιστές χαράξεις. Το πάνω μέρος του κεφαλιού είναι αδιαμόρφωτο (φορά πιθανόν σάκκο).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.
Βλ. και αρ. κατ. 173-174. Για την απεικόνιση ένθρονων γυναικείων μορφών στην κοροπ्लाστική, τον συντηρητικό χαρακτήρα της απόδοσης και την ερμηνεία τους, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 220, 221. Τα ειδώλια των ένθρονων γυναικείων μορφών στους τάφους έχουν αποτροπαϊκό χαρακτήρα με την απεικονιζόμενη θεότητα να προστατεύει τους νεκρούς. Στις παιδικές ταφές η ένθρονη μορφή συμβολίζει και τη μητρική προστατευτική παρουσία. Βλ. σχετικά και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη στον παρόντα τόμο.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

173. ΕΝΘΡΟΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1205

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979, κιβωτιόσχημος τάφος. Στον ίδιο τάφο βρέθηκε ακόμα ένα ειδώλιο ένθρονης μορφής ίδιου τύπου, αρ. κατ. 174.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 11,5 εκ.

Ακέραιο. Διατηρείται λευκό επίχρισμα και κίτρινο χρώμα στο υποπόδιο, στο ερεισίνωτο, στο μπροστινό μέρος της κόμμωσης, κόκκινο στα ερεισίχειρα και στα πλαϊνά τμήματα του θρόνου, στο ιμάτιο, στα χείλη, ρόδινο στο χιτώνα, καστανό στο περιδέριο. Με μαύρο χρώμα τονίζονται τα μάτια. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει ορθογώνια οπή.

Η μορφή κάθεται σε θρόνο με ερεισίνωτο (εικονίζεται μόνο το δεξί τμήμα του, χαρακτηριστικό στοιχείο του τοπικού εργαστηρίου). Τα πόδια της πατούν σε υποπόδιο, το δεξί είναι προτεταμένο. Φοράει διαφανή χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος και το αριστερό χέρι. Το δεξί ακουμπά στο γόνατο του αντίστοιχου ποδιού. Πίσω τα μαλλιά σχηματίζουν οξύ κότσο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Έχει τον ίδιο τύπο και είναι κατασκευασμένη από την ίδια μήτρα με το αρ. κατ. 174. Διαφέρει η διαμόρφωση των μαλλιών στο πίσω μέρος του κεφαλιού, που έχει γίνει με το χέρι. Για τον σχολιασμό και την ερμηνεία του τύπου, βλ. αρ. κατ. 172.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

174. ΕΝΘΡΟΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1207

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979, κιβωτιόσχημος τάφος 32. Στον ίδιο τάφο βρέθηκε ακόμα ένα ειδώλιο ένθρονης μορφής ίδιου τύπου, αρ. κατ. 173.

Πηλός ρόδινος

Ύψ. 11,5 εκ.

Ακέραιο. Φέρει πυκνό λευκό επίχρισμα, κίτρινο χρώμα στο υποπόδιο, στο ερεισίνωτο, στο μπροστινό μέρος της κόμμωσης, κόκκινο στα ερεισίχειρα και στα πλαϊνά τμήματα του θρόνου, στα χείλη, καστανό στο περιδέριο, μαύρο στα μάτια. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει ορθογώνια οπή.

Η μορφή κάθεται σε θρόνο με ερεισίνωτο (εικονίζεται μόνο το δεξί τμήμα του, χαρακτηριστικό στοιχείο του τοπικού εργαστηρίου). Τα πόδια της πατούν σε υποπόδιο, το δεξί είναι προτεταμένο. Φοράει διαφανή χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος και το αριστερό χέρι. Το δεξί χέρι ακουμπά στο γόνατο του αντίστοιχου ποδιού. Πίσω τα μαλλιά σχηματίζουν λαμπάδιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Έχει τον ίδιο τύπο και είναι κατασκευασμένη από την ίδια μήτρα με το αρ. κατ. 173 (διαφέρει η διαμόρφωση των μαλλιών στο πίσω μέρος του κεφαλιού, που έχει γίνει με το χέρι).

Βλ. λήμματα αρ. κατ. 172-173. Για τον σχολιασμό και την ερμηνεία του τύπου στην κοροπ्लाστική, βλ. αρ. κατ. 172.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

175. ΕΡΩΤΙΔΕΑΣ ΣΕ ΤΑΥΡΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 78/535

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1978, κεραμοσκεπής τάφος 27. Στα κτερίσματα





του τάφου εκτός των δύο ειδωλίων των Ερωτιδέων, 78/535, 78/536, σε ταύρο, περιλαμβάνονται 2 ειδώλια σκύλων, κεφάλι κριοφόρου Ερμή, όλητη του δεύτερου μισού του 4^{ου} αι. π.Χ.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 11 εκ.

Ακέραιο, με μικρές αποκρούσεις. Λεπτομέρειες δυσδιάκριτες. Στην πίσω όψη υπάρχει μικρή κυκλική οπή.

Το σύμπλεγμα πατά σε ορθογώνια βάση με λεπτή ανάγλυφη ταινία στην επάνω πλευρά. Εικονίζεται Ερωτιδέας επάνω σε ταύρο. Το κεφάλι του Ερωτιδέα και του ταύρου αποδίδονται μετωπικά, τα σώματα σε στάση τρία τέταρτα και πλάγια αντίστοιχα. Δηλώνεται μόνο το ένα φτερό του Ερωτιδέα. Η κόμμωση διαμορφώνεται με πλεξίδα στο πάνω μέρος του κεφαλιού. Ανάμεσα στα κέρατα του ταύρου προβάλλει δίσκος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Όμοιου τύπου είναι και το αρ. κατ. 176, κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα.

Η απεικόνιση παιδικών μορφών και Ερωτιδέων σε ζώα είναι πολύ συχνή στην κοροπλαστική και έχει δεχθεί διαφορετικές ερμηνείες (αλληγορία της Ψυχής στον άλλο κόσμο, Διόνυσος, Αρποκράτης, παιχνίδι κ.ά.), βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 217 (με σχετική βιβλιογραφία). Στον συγκεκριμένο τύπο του ειδωλίου το ζώο έχει ταυτισθεί με τον ταυρόμορφο αιγυπτιακό θεό Άπι. Ο τύπος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στα υστεροελληνιστικά-ρωμαϊκά χρόνια, συνήθως με τον Αρποκράτη πάνω στο ζώο. Βλ. Πινιάτογλου 1993, 42, αρ. 30 (Αρποκράτης, υστεροελληνιστικό). Για τον συμφυρμό του Αρποκράτη-Ερωτα, Πινιάτογλου 1993, 27, 37, αρ. 16. Kater-Sibbes & Vermaseren 1975, 38, αρ. 148. *LIMC* II, 1,2 (1984) 180, αρ. 25, εικ. 179, στο λ. Apis [M.J. Vermaseren]. *Θεσσαλονίκη* 1986, 122-123, εικ. 118 (τέλος 2^{ου}, αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.) [Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου], ίδιου τύπου με το ειδώλιο αρ. 78/535. *LIMC* III, 2 (1986) 875, αρ. 277α, εικ. 624, στο λ. Eros [H. Cassimatis]. Το ειδώλιο της Πέλλας, που είναι από τα πρωιμότερα του τύπου αυτού, υποδεικνύει την εμφάνισή του στον 4^ο αι. π.Χ. Από την άλλη πλευρά, η παρουσία του Ερωτιδέα μαζί με στοιχεία λατρείας της Αφροδίτης, γνωστών από τη μυκηναϊκή εποχή (ταύρος, αστρικό σώμα-πλανήτης Αφροδίτη) μας οδηγεί στην εξέταση του πιθανού συσχετισμού του συγκεκριμένου τύπου με την ιδιαίτερα διαδεδομένη την εποχή αυτή στην περιοχή της Μακεδονίας λατρεία της θεάς. Για τα απεικονιζόμενα στον τύπο του ειδωλίου σύμβολα της λατρείας της Αφροδίτης, βλ. Καρδάρη 1988, 46 κ.ε., 100 κ.ε.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

176. ΕΡΩΤΙΔΕΑΣ ΣΕ ΤΑΥΡΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 78/536

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1978, κεραμοσκεπής τάφος 27 (για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 175).

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 11 εκ.

Ακέραιο. Οι λεπτομέρειες δυσδιάκριτες. Στην πίσω όψη υπάρχει μικρή κυκλική οπή.

Το σύμπλεγμα πατά σε ορθογώνια βάση με λεπτή ανάγλυφη ταινία στην επάνω πλευρά. Εικονίζεται Ερωτιδέας επάνω σε ταύρο. Το κεφάλι του Ερωτιδέα και του ταύρου αποδίδονται μετωπικά, τα σώματα σε τρία τέταρτα και πλάγια αντίστοιχα. Δηλώνεται μόνο το ένα φτερό του Ερωτιδέα. Η κόμμωση διαμορφώνεται με πλεξίδα στο πάνω μέρος του κεφαλιού. Ανάμεσα στα κέρατα του ταύρου προβάλλει δίσκος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Όμοιου τύπου είναι και το αρ. κατ. 175, κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα. Για τον σχολιασμό του τύπου, βλ. αρ. κατ. 175.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



177. ΠΑΙΔΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

350-325 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 76/426

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1976, τομή Ζ, κεραμοσκεπής τάφος.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 9,5 εκ.

Ακέραιο. Μικρά σκασίματα στην επιφάνεια. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει τετράγωνη οπή εξαερισμού.



Η γυμνή παιδική μορφή εικονίζεται σε βάση, καθιστή μετωπικά. Το κεφάλι κλίνει ελαφρά δεξιά. Φορά κωνικό πύλο. Ανασηκώνει το δεξί πόδι με μια ελαφριά κλίση αριστερά, το αριστερό αναδιπλώνεται πάνω στη βάση. Με το αριστερό χέρι κρατά πετεινό, το δεξί είναι ανασηκωμένο πλάγια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Για τον τύπο του ειδωλίου και την ερμηνεία των ειδωλίων παιδικών μορφών, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 72, 215 κ.ε., αρ. 209, 210, εικ. 251 και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη στον παρόντα τόμο. Τον συσχετισμό των ειδωλίων των παιδικών μορφών, που προέρχονται από τάφους, με τη χθόνια θεότητα, που προστατεύει τους νεκρούς, ενισχύει η παρουσία στους ίδιους τάφους και άλλων ειδωλίων με παρεμφερή σημασία (π.χ. ένθρονες γυναικείες μορφές, ειδώλια Αφροδίτης κλπ.).

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

178. ΚΑΘΙΣΤΟΣ ΠΑΝΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 79/1312

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1979, κιβωτιόσχημος τάφος 60. Στον τάφο βρέθηκαν και 5 ειδώλια ένθρονων γυναικείων μορφών.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 11 εκ.

Ακέραιο. Λευκό επίχρυσμα απολεπισμένο, υπολείμματα κόκκινου χρώματος στο σώμα και στο πρόσωπο, κίτρινου στη δορά. Στην πίσω επιφάνεια υπάρχει τετράγωνη οπή εξαερισμού.

Η μορφή κάθετη σε ανώμαλο έδαφος, προφανώς βραχώδες, με τα άκρα πόδια σταυρωτά, το ένα κάτω από το άλλο. Με τα χέρια, λυγισμένα μπροστά στο στήθος, συγκρατεί τη δορά, που καλύπτει το πίσω μέρος του σώματος και τους ώμους. Η γενειάδα είναι έντονα σχηματοποιημένη, το ίδιο και τα αυτιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση.

Πιθανώς στο τοπικό εργαστήριο τροποποιήθηκε ένας τύπος ειδωλίου, στον οποίο ο Πάνας κρατούσε σύριγγα, στοιχεία της οποίας διατηρήθηκαν στο ειδώλιο αρ. 79/1312. Πολύ συχνή είναι η απεικόνιση διονυσιακών μορφών (Σιληνών, Πανών) στην κοροπλαστική με μουσικά όργανα (διπλό αυλό, σύριγγα), συνήθως καθιστών. Βλ. Higgins 1954, 317, αρ. 1169 (Πάνας, όχι ίδιος τύπος). Hamdorf & Leitmeier 2014, 226, D214 (όρθιος Πάνας με σύριγγα, 450-425 π.Χ.). Η παρουσία διονυσιακών θεμάτων στη διακόσμηση των ταφικών μνημείων και στα ταφικά κτερίσματα, που σχετίζεται με τη λατρεία του χθόνιου Διόνυσου, απηχεί την ελπίδα των θνητών για την αθανασία της ψυχής και την μεταθανάτια ευδαιμονία. Βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 231, 232 και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης στον παρόντα τόμο.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

179. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. ή αμέσως μετά

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 78/181

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1978, λαξευτός μονοθάλαμος τάφος Ι, ανατολική κλίση.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 30,5 εκ.

Ακέραιο. Αποκρούσεις στη βάση και στη στεφάνη. Λευκό κίτρινωπό απολεπισμένο επίχρυσμα.

Διατηρείται κόκκινο χρώμα στο ιμάτιο, στα μαλλιά και στα χείλη και τρεις ταινίες ανοικτού, σκούρου κόκκινου και μαύρου χρώματος στη βάση. Στην πίσω όψη υπάρχει ωσειδής οπή εξαερισμού.

Η μορφή στηρίζεται σε βάση ελλειπτικού σχήματος. Έχει άνετη στάση με το δεξί πόδι ελαφρά λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει ψηλά ζωσμένο χιτώνα με τριγωνικό άνοιγμα στο πάνω μέρος. Ιμάτιο τυλίγεται γύρω από τον καρπό του δεξιού χεριού και, καλύπτοντας τον αριστερό ώμο, πέφτει προς τα κάτω με ανεμιζόμενες παρυφές. Το αριστερό χέρι, καλυμμένο από το ιμάτιο, στηρίζεται στη μέση. Με το δεξί, εκτεταμένο προς τα κάτω, κρατά μέρος του ιματίου, οι παρυφές του οποίου προβάλλουν σχηματοποιημένες στα πλάγια της μορφής. Το κεφάλι είναι στραμμένο αριστερά. Μακριοί πλόκαμοι μαλλιών πέφτουν στους ώμους. Φοράει στεφάνη με δακτυλιόσχημη βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 178, 179, αρ. 279, πίν. 33, για τον τύπο, 135 (αρ. 64), 224, 225. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 339, αρ. 297 [Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη]. Μεγάλος αριθμός ειδωλίων του τύπου αυτού, προϊόντα του τοπικού εργαστηρίου, έχουν βρεθεί σε λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους της Πέλλας. Πολλά από αυτά έχουν κατασκευασθεί από την ίδια μήτρα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 224, 225. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 80, 81, αρ. 90, πίν. 16. Ο τύπος του ειδωλίου, πολύ γνωστός στον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ., είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στη Μακεδονία (Πέλλα, Βέροια) και εκτός αυτής (Αβδηρα, Τανάγρα, Μύρινα, Morgantina, Sciatbi κ.α.), βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 111 κ.ε., 113, σημ. 364-368., αρ. 153-171, πίν. 44-48. Για την παρουσία του τύπου σε ιερά της Πέλλας, βλ. και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 47, 72, αρ. 32, πίν. 51. Για τις πολλαπλές ερμηνείες που έχουν δεχθεί τα ειδώλια των ντυμένων γυναικείων μορφών, βλ. αρ. κατ. 180.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



180. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Αμέσως μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αρ. 77/238

Πέλλα. Ανατολικό νεκροταφείο. Ανασκαφική περίοδος 1977, λαξευτός

μονοθάλαμος τάφος Γ, βόρεια κλίση.

Πηλός κιτρινωπός κόκκινος

Ύψ. 32,5 εκ.

Ακέραιο. Λευκό επίχρυσμα. Στην πίσω όψη υπάρχει κυκλική οπή εξαερισμού.

Η μορφή πατά σε βάση ελλειπτικού σχήματος. Έχει άνετο το δεξί σκέλος, ελαφρά λυγισμένο πλάγια και λίγο πίσω. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι και ολόκληρο το σώμα ως τα γόνατα, αφήνοντας ακάλυπτο το κάτω μέρος του χιτώνα. Το αριστερό χέρι στηρίζεται στη μέση, ενώ με το δεξί, καλυμμένο από το ιμάτιο, ελαφρά λυγισμένο μπροστά, κρατάει πτυχές του ενδύματος. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά αριστερά. Φοράει στρογγυλά σκουλαρίκια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 143, αρ. 99. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 339, αρ. 296 [Μ. Ακαμάτη].

Στον τάφο Γ βρέθηκαν 6 ειδώλια του τύπου αυτού, ο οποίος, με πολλές παραλλαγές, κυρίως ως προς τη διαμόρφωση της κάτω παρυφής του ιματίου, συναντιέται ευρύτατα στη Μακεδονία (Πέλλα, Βέροια, Πενταπλάτανος), αλλά και εκτός αυτής (Μύρινα) τον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ. Βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 136, 137, αρ. 68, 223, 224. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 90-93, αρ. 93-100, πίν. 25. Κόρτη-Κόντη 1987, 421, αρ. 1-10, πίν. 87-89. Burr 1934, 66-67, αρ. 88, πίν. 34. Ειδώλια του τύπου αυτού στην Πέλλα έχουν βρεθεί σε ιερά και τάφους, βλ. και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 46, 69, 70, αρ. 21-23, πίν. 47, 48. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 82, 83, αρ. 93, 94, πίν. 17, 18 (τα ειδώλια είναι κατασκευασμένα από την ίδια μήτρα). Χρυσοστόμου 1983, 212, 213, εικ. 14.

Για τις πολλαπλές ερμηνείες που έχουν δεχθεί τα ειδώλια των ντυμένων γυναικείων μορφών, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 225 κ.ε. Επικρατέστερο θεωρούμε τον συσχετισμό τους με τη λατρεία της χθόνιας θεότητας, που προστάτευε τους νεκρούς (στην Πέλλα η θεότητα αυτή ταυτίζεται με τη χθόνια Αφροδίτη) και την ταύτισή τους με τις γυναίκες της καθημερινής ζωής που προσφέρονται στη θεότητα επιζητώντας την εύνοιά της για τους οικείους νεκρούς. Βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης στον παρόντα τόμο για τη χρήση - ερμηνεία των ειδωλίων και το εργαστήριο κοροπλαστικής της Πέλλας.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη





181. ΜΗΤΡΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

Αγορά 81.237

Αγορά Πέλλας, ανατολική στοά

Βρέθηκε στο στρώμα καταστροφής του χώρου αρ. 1, ανάμεσα σε πληθώρα ποικιλόμορφων αγγείων, λυχναρίων, μητρών για την κατασκευή ανάγλυφων αγγείων και αγγείων με διηγηματικές παραστάσεις. Πηλός κίτρινωτός κόκκινος, με μαρμαρυγία, θραύσματα μάργας, αποτυπώματα φυτικών ινών και άλλα ξένα στοιχεία.

Ύψ. 37,9 εκ. Πάχ. 2,6 εκ. Εξωτ. μήκ. βάσης 17,8 εκ. Εσ. μήκ. 15,2 εκ.

Συγκολλημένη από δέκα θραύσματα, με μικρές συμπληρώσεις. Λείπουν τμήμα του δεξιού μέρους της μορφής από το ύψος του αγκώνα, ο δεξιός γλουτός και μέρος της κνήμης. Σύγχρονες, μικρές αποκρούσεις πάνω από το αριστερό κάπταμα. Κατάλοιπα υποκίτρινου επιχρίσματος στην εσωτερική επιφάνειά της.

Η μορφή εικονίζεται κατενώπιον, πάνω σε βάση ελλειπτικού σχήματος με στάσιμο το αριστερό, ενώ το λυγισμένο δεξί ακουμπά στα άκρα των δακτύλων. Φοράει πολύπτυχο, ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγεται γύρω από τη μέση, απολήγει διαγώνια, μπροστά, ενώ η άλλη άκρη του από τον αριστερό ώμο πέφτει ελεύθερο στην αριστερή πλευρά, καλύπτοντας το λυγισμένο προς την πλάτη αριστερό χέρι. Το καλυπτόμενο από το ιμάτιο δεξί κάμπτεται στην κοιλιακή χώρα. Τα μαλλιά χωρίζονται πάνω από το μέτωπο, σχηματίζουν λαμπάδιο πίσω από κυκλικής διατομής στεφάνι με ένα σφαιρικό καρπό και πέφτουν επάνω στους ώμους με δύο ογκώδεις πλοκάμους. Στο πίσω μέρος βαθιά χαραγμένα πριν από την όπτηση τα γράμματα IC, ύψ. 2,3 εκ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Από το ίδιο εργαστήριο με πανομοιότυπα σε μορφή και μέγεθος γράμματα IC στο πίσω μέρος, αλλά με διαφορές σε αρκετές λεπτομέρειες η μήτρα αρ. Αγορά 81.236, για την οποία βλ. Αρχαία Μακεδονία 1988, 316, αρ. 273 [Ι.Μ. Ακαμάτης].

Ιωάννης Μ. Ακαμάτης



ΒΕΡΟΙΑ



182. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΕΡΩΤΙΔΕΑ

Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. περίπου

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 1491

Βέροια. Οικόπεδο αδελφών Θώμογλου. Από λαξευτό τάφο (θάλαμος Α, νότια κλίνη).

Πηλός ερυθρωτός ανοιχτός

Ύψ. 33 εκ. Ύψ. βάσης 3,2 εκ. Διαστ. σπής εξαερισμού 7,8 x 6,2 εκ.

Συγκολλημένο. Λείπουν τμήμα του αριστερού ώμου της γυναικείας μορφής, το αριστερό φτερό του ερωτιδέα και το μπροστινό τμήμα της βάσης του ειδώλιου. Διατηρούνται υπολείμματα πράσινου χρώματος στο ιμάτιο του Ερωτιδέα και ταινίες γαλάζιου, πράσινου και ροδαλού χρώματος στο κάτω μέρος του χιτώνα της γυναίκας. Φύλλο αργύρου στην ταινία για την συγκράτηση της καλύπτρας της κεφαλής. Οπή εξαερισμού ελλειψοειδής στο μέσο της πίσω όψης, μικρότερη οπή εξαερισμού στο αριστερό τμήμα του κρανίου.

Η γυναικεία μορφή στηρίζεται στο αριστερό σκέλος με το δεξί να έρχεται λυγισμένο στο πλάι. Φορά σανδάλια με ψηλά κατύμματα και χιτώνα που ζώνεται ψηλά και πτυχώνεται έντονα ανάμεσα στα σκέλη αφήνοντας να διαγραφούν καθαρά ο κορμός και το στήθος της μορφής. Η πλάτη της καλύπτεται από ιμάτιο που πέφτει πάνω από τον δεξί ώμο και τυλίγεται γύρω από τον αριστερό πήχυ. Στο κεφάλι φέρει καλύπτρα που συγκρατείται στο μέτωπο με ταινία και έχει μακριά κόμη με πλοκάμους που απολήγουν στους ώμους. Στα αυτιά της διακρίνονται κυκλικά, σχηματοποιημένα σκουλαρίκια. Το δεξί χέρι, έντονα λυγισμένο στο πλάι, στηρίζεται με την παλάμη κλειστή στη μέση, ενώ το αριστερό, λυγισμένο προς τα πίσω, ακουμπά στον μηρό και κρατά τη μικρή μορφή Ερωτιδέα που, με υψωμένο το κεφάλι, στρέφει το βλέμμα του προς αυτήν. Το σύμπλεγμα των δύο μορφών ανήκει στην ιδιαίτερα δημοφιλή ομάδα ελληνιστικών ειδωλίων κουροτρόφων και παιδικών μορφών. Η έντονα κινήμενη γυναικεία μορφή στο συγκεκριμένο παράδειγμα της Βέροιας απηχεί τυπολογικά πρότυπα της μεγάλης πλαστικής και στυλιστικά παράλληλα Ταναγραίων που ανάγονται στον ύστερο 4^ο - πρώιμο 3^ο αι. π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 251-252, αρ. 209, πίν. 56 (ομάδα Δ, τύπος α, όπου η σχετική βιβλιογραφία).

Πρβλ. το κάπως πιο συγκρατημένο στη στάση, σύγχρονο ειδώλιο από το ιερό της Πασικράτης στη Δημητριάδα, Stamatorouli 2014, 212, σημ. 2, εικ. 5. Πανομοιότυπος είναι ο ερωτιδέας ενός σύγχρονου με της Βέροιας γυναικείου ειδωλίου από την Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 172-173, αρ. 328, πίν. 57.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

183. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ

Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. περίπου

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 3118

Βέροια. Οικόπεδο Β. Δινάλη, τάφος Β.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 48,5 εκ. Ύψ. βάσης 7,2 εκ. Ύψ. πεσσού 21,8 εκ. Διαστ. οπής εξαερισμού 8 x 7,2 εκ.

Συγκολλημένο. Λείπουν το αριστερό άκρο πόδι του Έρωτα, το αντικείμενο που κρατούσε και τμήματα φύλλων από το στεφάνι της Αφροδίτης. Υπολείμματα ροδαλού χρώματος στον στηθόδεσμο και στον πεσσό. Με φύλλο αργύρου αποδίδονται τα ψέλλια στον δεξί βραχίονα και στους δύο πήχεις, οι χιαστί ταινίες στον κορμό και το χείλος του αγγείου στο αριστερό της χέρι. Ελλειψοειδής οπή εξαερισμού στο μέσο ύψος της οπίσθιας όψης.

Η γυναικεία μορφή, που φορά σανδάλια με ψηλά καττύματα, στηρίζεται στο δεξί σκέλος, φέρει το αριστερό λυγισμένο μπροστά και ακουμπά με τον κορμό σε πεσσό, ενώ το αριστερό της χέρι αναπαύεται, λυγισμένο σε ορθή γωνία, πάνω στο επίκρανο. Στο δεξί χέρι που υψώνεται, επίσης λυγισμένο, στο πλάι κρατά προσωπίο Σιληνού στο οποίο στρέφει το βλέμμα της. Το πάνω μέρος του σώματος είναι γυμνό, ενώ φέρει ιμάτιο που συστρέφεται γύρω από τους γοφούς και πέφτει με πλατιές πτυχώσεις από το αριστερό της χέρι. Στην ανεστραμμένη αριστερή παλάμη κρατά κάνιστρο με σχηματοποιημένα γλυκίσματα - πόπανα και ένα τσαμπί σταφύλι. Η κεφαλή της είναι στολισμένη με πλούσιο στεφάνι από φύλλα και άνθη κισσού που συγκρατούνται με πλατιά ταινία. Τα μαλλιά της που χωρίζονται στη μέση πάνω από το μέτωπο μαζεύονται πίσω σε κότσο, ενώ φέρει και δισκόμορφα σκουλαρίκια. Ο φτερωτός Έρωτας αναπαύεται στον αριστερό της ώμο με ανασηκωμένα φτερά και υψωμένα χέρια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 258-259, αρ. 259, πίν. 69 (Ομάδα Α, τύπος α - Αφροδίτη στηριζόμενη). Έρωτς 2009, 86, αρ. 12 [N. Πουλακάκης].

Το ειδώλιο ανήκει στον τύπο της Αφροδίτης Στηριζομένης, προερχόμενο από κλασικά πρότυπα, που γνώρισε ιδιαίτερη διάδοση από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. έως και την ύστερη ελληνοιστική περίοδο. Πολυάριθμα παραδείγματα με παραλλαγές στη στάση των χεριών και στα προσαρτημένα αντικείμενα, βρέθηκαν στη Νότια Ελλάδα, τη Μακεδονία, τη Μικρά Ασία, αλλά και στη Νότια Ιταλία. Πρβλ. το όμοιο ειδώλιο στο Μουσείο της Βέροιας Π 3109: *Eros Grec* 1989, 67, αρ. 16 [K. Tzanavari] και το σύγχρονο ειδώλιο από τη Μύρινα: Mollard-Besques 1963, 29, αρ. MYR 26 (151), πίν. 31β. Σχετικά με τα ομοιώματα ποπάνων και φρούτων βλ. Brumfield 1997.

Γιώργος Παπαζαφειρίου





184. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΠΟΣΑΝΔΑΛΙΖΟΥΣΑ

Μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. περίπου
Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας
Π 3156

Βέροια. Οικόπεδο Β. Δινάλη,
τάφος Β.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 52,8 εκ. Διαστ. οπή εξαερισμού 5,2
x 4,3 εκ. Ύψ. γραμμάτων επιγραφής 1,6 εκ.

Συγκολλημένο. Αποκρούσεις στη στεφάνη της κεφαλής και στην άκρα απόληξη του πλοκάμου των μαλλιών στη γένεση του δεξιού βραχίονα. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στην πρόσθια όψη του ειδωλίου και ροδαλού χρώματος στο αριστερό άκρο πόδι. Με φύλλο αργύρου αποδίδονται δύο ψέλλια στους βραχίονες, ένα ψέλλιο στον δεξί πήχyu, ένα περιμήριο στο αριστερό σκέλος και οι χιαστί ιμάντες στον κορμό. Τετράπλευρη οπή εξαερισμού. Στην πίσω όψη του ειδωλίου πάνω από την οπή υπάρχει επιγραφή με το όνομα του κοροπλάστη ('ΑΛΕ'), αποδοσμένη ανάγλυφα.

Η μορφή, γυμνή εκτός από στηθόδεσμο και δύο ιμάντες χιαστί στο μπροστινό μέρος του κορμού, στηρίζεται στο δεξί σκέλος και ανασηκώνει λυγισμένο το αριστερό με τον μηρό σε σχεδόν οριζόντια θέση. Με το δεξί χέρι κολλημένο στο σώμα ετοιμάζεται να λύσει τους ιμάντες του αριστερού υποδήματος. Το αριστερό χέρι, που κοσμεύεται στον δείκτη με δακτύλιο με κυκλική σφενδόνη, λυγίζει έντονα προς τα πάνω. Η κεφαλή, πλούσια διακοσμημένη, φέρει πλεκτό στεφάνι κυκλικής διατομής, ταινία στο μέτωπο και, στο πάνω μέρος του κρανίου, πλατιά στεφάνη με διακόσμηση από τρεις επιθετούς δίσκους. Πίσω από τα αυτιά της, που κοσμούνται με δισκόμορφα και με κωνικές απολήξεις ενώτια, εκκινούν δύο πλόκαμοι των μαλλιών που απολήγουν στους ώμους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 262, αρ. 272 (Ομάδα Α. Αφροδίτη, τύπος γ - Αφροδίτη αποσανδαλίζουσα).

Το ειδώλιο της Αφροδίτης βρέθηκε με άλλα τρία στον ίδιο τύπο. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη ο τύπος αυτός εμφανίζεται στην μετάβαση από τον 3^ο στον 2^ο αι. π.Χ. σε έργα της γλυπτικής. Πολλά παραδείγματα μας είναι γνωστά από εργαστήρια της Μικράς Ασίας, της Δήλου και της Νότιας Ιταλίας. Για την Αποσανδαλίζουσα Αφροδίτη βλ. επίσης *LIMC II* (1984) 163, αρ. 201-202, στο λ. *Aphrodite (in peripheria orientalis)* [M.-O. Jentel]. Για τη διαπραγμάτευση του, ιδιαίτερα δημοφιλούς στον ύστερο 2^ο και τον 1^ο αι. π.Χ., τύπου βλ. *Délos XXIII*, 157-158, αρ. 472-473, πίν. 47-49 (όπου η σχετική βιβλιογραφία).

Γιώργος Παπαζαφειρίου

185. ΙΜΑΤΙΟΦΟΡΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Ύστερος 2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 3924

Βέροια. Οικόπεδο αδελφών Καραντουμάνη, τάφος Τ 56.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 31,5 εκ. Διαστ. οπή εξαερισμού 9,2 x 3 εκ.

Ακέραιο. Υπολείμματα υπόλευκου επιχρίσματος στο σύνολο της μπροστινής και σε τμήματα της πίσω όψης. Λογχοσχημη οπή εξαερισμού στην πίσω όψη, πάνω από την οποία υπάρχει οπή ανάρτησης.

Η μορφή στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί έρχεται λυγισμένο στο πλάι και ελαφρώς πίσω ακουμπώντας στα ακροδάκτυλα. Φορά χιτώνα, με άνοιγμα σχήματος V στο άνω μέρος της θωρακικής χώρας, που ζώνεται ψηλά, αμέσως κάτω από το στήθος, καθώς και ιμάτιο που καλύπτει την πίσω όψη της μορφής και τα χέρια. Το αριστερό ακουμπά λυγισμένο στον γοφό, και το δεξί στον αντίστοιχο μηρό. Ο χιτώνας αποδίδεται με πάρα πολλές κάθετες και λεπτές πτυχώσεις, κάτω από τις οποίες διαγράφεται το σώμα της μορφής που χαρακτηρίζεται από το έντονο κοντραπόστο. Η κεφαλή στρέφεται δεξιά και ελαφρώς προς τα κάτω. Τα μαλλιά χωρίζονται στο μέσο πάνω από το μέτωπο και μαζεύονται σε κότσο στο πίσω μέρος. Φέρει στεφάνι, κυκλικής διατομής με στικτή διακόσμηση, και κυκλικά ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 247, αρ. 160 (Ομάδα Α. Όρθιες γυναικείες μορφές, τύπος φ).

Ο τύπος του ειδωλίου, πιθανώς μία δημιουργία των κοροπλαστικών εργαστηρίων της Βοιωτίας, μας είναι γνωστός ήδη από τον πρώιμο 3^ο αι. π.Χ. Τον

2^ο αι. π.Χ. γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλής

στην Μακεδονία. Τα εργαστήρια

της Βέροιας, από τα οποία προ-

έρχεται και το ειδώλιο Π3924,

επαναλαμβάνουν συχνά τον

τύπο του σώματος, αλλάζοντας

τη μορφή, τη διακόσμηση και τη

στροφή της κεφαλής. Για τα απώ-

τερα τυπολογικά πρότυπα του

ειδωλίου, παρά τις προφανείς

αποκλίσεις, βλ. *Tanagra* 2003,

215, αρ. 150 [J. Becq], όπου

η σχετική βιβλιογραφία. Για

την πτυχολογία και τη στάση

της μορφής (πλην της στρο-

φής της κεφαλής) πρβλ. ένα

ειδώλιο του τύπου, Burn &

Higgins 2001, 225, αρ. 2710,

πίν. 115 (μετά τα μέσα του 3^{ου}

αι. π.Χ.) και, κυρίως, το επί-

σης προγενέστερο (του 3^{ου}

αι. π.Χ.) ειδώλιο με αρ. ευρ.

ΜΘ 9839 του Μουσείου

Θεσσαλονίκης, Τζαναβάρη

2012α, 362, 370, εικ. 4γ, 8β.

Ο τύπος επιβιώνει τουλάχισ-

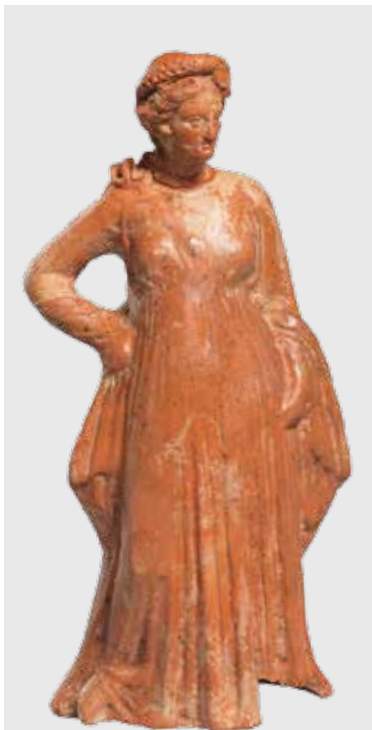
τον έως και τον 1^ο αι. π.Χ.,

Mollard-Besques 1963, 99,

αρ. Myrina 1171, πίν. 116ε.

Γιώργος Παπαζαφειρίου





186. ΙΜΑΤΙΟΦΟΡΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 3987

Βέροια. Οικόπεδο αδελφών Καραντουμάνη, τάφος Τ 79.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 31,5 εκ. Διαστ. οπής εξαερισμού 5,1 x 4,8 εκ.

Η κεφαλή είχε σπάσει και συγκολλήθηκε. Το ειδώλιο είναι ακέραιο εκτός από την απόληξη του ιματίου στην περιοχή του αριστερού άκρου ποδιού. Ίχνη κίτρινου χρώματος στο πρόσωπο και τα χέρια και πράσινου χρώματος στα φύλλα του στεφανιού. Οπή εξαερισμού σχεδόν κυκλική.

Η μορφή στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί έρχεται λυγισμένο στο πλάι και ελαφρώς πίσω. Φορά χιτώνα που ζώνεται ψηλά, αμέσως κάτω από το στήθος, καθώς και ιμάτιο που τυλίγεται γύρω από τους πήχεις. Το δεξί χέρι ακουμπά στον γοφό και το αριστερό κατεβαίνει ελαφρώς λυγισμένο παράλληλα με τον κορμό και ακουμπά στον μηρό. Ο χιτώνας αναλύεται σε πάρα πολλές κάθετες και λεπτές πτυχώσεις. Η κεφαλή στρέφεται αριστερά. Τα μαλλιά χωρίζονται στο μέσο πάνω από το μέτωπο και μαζεύονται σε κότσο στο πίσω μέρος, ενώ ένας πλόκαμος πέφτει πάνω στον δεξί ώμο. Φέρει δύο στεφάνια, το ένα πλεκτό, κυκλικής διατομής, τυλιγμένο με υφασμάτινη ταινία, και ένα ακόμη με πλαστικά αποδοσμένα φύλλα και καρπούς κισσού. Τα αυτιά κοσμούνται με κυκλικά ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 249, αρ. 181 (Ομάδα Α. Όρθιες γυναικείες μορφές, τύπος ψ).

Ο συγκεκριμένος τύπος αναπαράγεται σε μια ομάδα γυναικείων ειδωλίων από εργαστήρια της Βέροιας, ενώ προδρομικά έργα μας είναι γνωστά ήδη από τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. Από το ίδιο αρχέτυπο κατασκευάστηκε ένα περίπου σύγχρονο ειδώλιο που βρέθηκε σε θαλαμωτό τάφο της Πέλλας. Για ένα όμοιο ειδώλιο των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ. από την Πέλλα βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 81, αρ. 91, πίν. 17. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2012α, 360, πίν. XI γ. Πρβλ. επίσης το τυπολογικά όμοιο, αλλά αρκετά προγενέστερο (325-250 π.Χ.) ειδώλιο από τη Μύρινα, *Tanagra* 2003, 252, αρ. 191 [D.K. Tezgor] και το ελάχιστο προγενέστερο σε σχέση με της Βέροιας ειδώλιο από τη Κυρηναϊκή, Burn & Higgins 2001, 224, αρ. 2706, πίν. 114.

Γιώργος Παπαζαφειρίου



187. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΥ ΜΕ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑ

Λίγο μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 2361

Βέροια. Οικόπεδο Γ. Σπανού επί της οδού 16ης Οκτωβρίου, λαξευτός τάφος Α.

Πηλός ανοιχτός καστανός

Ύψ. 36 εκ. Ύψ. κορμισιού 14,5 εκ. Ύψ. βάσης 3,4 εκ. Διαστ. οπής εξαερισμού 6,7 x 5,4 εκ.

Ακέραιο εκτός από το αριστερό φτερό του Έρωτα. Το πρόσωπο της γυναίκας και του Έρωτα φέρουν λευκό επίχρισμα. Στην ταινία του μετώπου της γυναίκας υπάρχουν ίχνη φύλλου αργύρου. Ελλειψοειδής οπή εξαερισμού στην πίσω όψη.

Η γυναικεία μορφή, πάνω σε ελλειψοειδή βάση, στηρίζεται στο αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί έρχεται λυγισμένο μπροστά και στο πλάι. Φορά χιτώνα που αφήνει ακάλυπτο τον δεξί ώμο και το πάνω μέρος του στήθους και, πάνω από τον χιτώνα, ιμάτιο που καλύπτει την κεφαλή και αναλύεται σε γωνιώδεις πτυχώσεις στην περιοχή της λεκάνης. Το κεφάλι της κοσμούν ταινία συγκράτησης της καλύπτρας και ενώτια. Με το δεξί χέρι αναστηλώνει μέρος του ιματίου ενώ με το αριστερό συγκρατεί το δεξί σκέλος του χλαμυδοφόρου Έρωτα που αναπαύεται στον ώμο της στρέφοντας το κεφάλι του αριστερά. Στα δεξιά του συμπλέγματος της γυναίκας και του Έρωτα στέκεται ένα κορίτσι, αδρά αποδοσμένο, που κρατά πτηνό στο αριστερό χέρι. Φορά ποδήρη χιτώνα και έχει στάση σκελών κατοπτρικά αντίθετη από εκείνη της γυναίκας. Η παρουσία του πτηνού (αν πρόκειται για περιστέρι) στο χέρι της παιδίσκης και του Ερωτιδέα κάνουν πιθανή τη σύνδεση της γυναικείας μορφής με τη θεά Αφροδίτη, σε ένα σύμπλεγμα που αποτελεί μάλλον πρωτότυπη δημιουργία ενός τοπικού εργαστηρίου κοροπλαστικής των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ., δεδομένου ότι δεν μας είναι γνωστά παλιότερα τυπολογικά παράλληλα. Πάνω από την οπή εξαερισμού υπάρχει η εγχάρακτη επιγραφή ΔΙ και κάτω από αυτήν το μονόγραμμα ΤΣ και ανάγλυφο γωνιώδες σύμβολο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 256, αρ. 227, πίν. 61 (Ομάδα Ε. Όρθιες γυναικείες μορφές με κορίτσι και Ερωτιδέα, με βιβλιογραφία).

Γιώργος Παπαζαφειρίου

188. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΙΘΑΡΙΖΟΥΣΑ ΜΕ ΕΡΩΤΙΔΕΑ ΚΑΙ ΕΡΜΑΪΚΗ ΣΤΗΛΗ ΠΡΙΑΠΟΥ

Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. περίπου

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας
Π 10950

Βέροια. Οδός Πιερίων, αρ. 7, οικόπεδο Μπαλή. Βρέθηκε σε διθάλαμο λαξευτό τάφο.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 45 εκ. Ύψ. βάσης 7 εκ. Ύψ. ερμαϊκής στήλης 17,5 εκ.

Συγκολλημένο. Ακέραιο εκτός από κάποιες αποκρούσεις και μικρά σπασίματα στα ακροδάκτυλα της γυναικείας μορφής. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού επιχρίσματος κατά τόπους και ίχνη ροδαλού χρώματος στη μορφή Ερωτιδέα και στο στέλεχος της κιθάρας. Δύο ταινίες (κίτρινη και ροδαλή) στο κάτω τμήμα του ιματίου. Η γενειάδα του Πριάπου καλυπτόταν με καστανό χρώμα. Τέλος ίχνη έγχρωμων ταινιών (μελανής και ροδαλής) σώζονται στην επιφάνεια του πεσσού. Κυκλική οπή εξαερισμού.

Η γυναικεία μορφή, πάνω σε ελλειψοειδή βάση, στηρίζεται στο δεξί σκέλος, φέρει το αριστερό λυγισμένο μπροστά και ακουμπά με τον κορμό σε πεσσού με το αριστερό της χέρι να αναπαύεται, λυγισμένο, πάνω στο επίκρανο. Φορά στηθόδεσμο που δηλώνεται με ροδαλό χρώμα και ιμάντες, τοποθετημένους χιαστί και αποδοσμένους με επίθετο φύλλο κασσίτερου. Ιμάτιο καλύπτει τα σκέλη, συστρέφεται γύρω από τους γοφούς και πέφτει σε πλατιές γωνιώδεις πτυχώσεις ανάμεσα στον πεσσού και το αριστερό σκέλος. Το δεξί της χέρι έρχεται λυγισμένο μπροστά, αμέσως κάτω από το στήθος, με τα ακροδάκτυλα να κατευθύνονται στις χορδές της κιθάρας που κρατά στο αριστερό. Το κεφάλι της, που στρέφεται προς το μουσικό όργανο, κοσμεύεται με δισκόμορφα ενώτια και με ψηλή στεφάνη που φέρει επίθετους δίσκους. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση πάνω από το μέτωπο, έρχονται στο πλάι και αναλύονται σε κυματοειδείς ανήσυχους βοστρύχους, ενώ στο πίσω μέρος μαζεύονται σε κότσο.

Η μορφή του Ερωτιδέα χαρακτηρίζεται από έντονη σχηματοποίηση. Τέλος, ο Πριάπος, πρόσθετος, στο πλαϊνό τμήμα του πεσσού, στέκεται μετωπικός και φέρει πόλο. Με το δεξί χέρι ανασηκώνει το ιμάτιό του, προβάλλοντας το ανασηκωμένο του μόριο, ενώ στο αριστερό κρατά κέρας της Αφθονίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος αυτός της Αφροδίτης απηχεί πρότυπα της ύστερης κλασικής περιόδου και γνωρίζει ευρεία διάδοση στα ελληνιστικά χρόνια με πλήθος παραλλαγών, κυρίως στο μοτίβο των χεριών. Το συγκεκριμένο παράδειγμα, όπως και άλλα δύο παρόμοια, όλα τους έργα τοπικού εργαστηρίου, δείχνουν την τελική εξέλιξη του τύπου στη Μακεδονία λίγο πριν από την απαρχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου. Βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 144-157, 259-260, αρ. 262-263 (τύπος α, Αφροδίτη στηριζόμενη), όπου η σχετική βιβλιογραφία. Για τυπολογικά παράλληλα, κυρίως ως προς το μοτίβο του σώματος πρβλ. επίσης LIMC II (1984) 2, 67-68, αρ. 574, 589, πίν. 57-58, στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias]. Για τον προσκολλημένο στο ειδώλιο Πρίαπο πρβλ. Schurmann 1989, 158, αρ. 557, πίν. 94.

Γιώργος Παπαζαφειρίου



189. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. περίπου

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας
Π 3541

Βέροια. Οικόπεδο Δινάλη, τάφος IV.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 21,7 εκ. Ύψ. βάσης 1,6 εκ. Διαστ.

οπής εξαερισμού 5,5 x 4,9 εκ.

Ακέραιο. Υπολείμματα καστανού

χρώματος στην περιοχή των ματιών.

Ίχνη δύο ταινιών λευκού επιχρίσματος

στο ιμάτιο και του επίσης λευκού

περιγράμματος μιας τεπράπλευρης ποδιάς

στον χιτώνα της μορφής. Ελλειψοειδής οπή

εξαερισμού.

Η μορφή στέκεται σε χαμηλή παρα-

λληλεπίπεδη βάση, στηρίζεται στο δεξί

σκέλος με το αριστερό να έρχεται λυ-

γισμένο ελαφρώς μπροστά και στο

πλάι. Το δεξί χέρι εξέχει έντονα προς

τα έξω και αναπαύεται με την άκρα

χείρα στον γοφό, ενώ το αριστερό

κατεβαίνει παράλληλα με τον κορμό και

συγκρατεί μέρος του ιματίου. Η γυναικεία μορφή φορά χιτώνα

και ιμάτιο, που τυλίγεται σφιχτά γύρω από το κορμί και καλύπτει

το κεφάλι σχηματίζοντας μια επιμήκη πτυχή πάνω από το μέτω-

πο. Μια άλλη πτυχή, πλατιά, κατεβαίνει στο μέσο του κορμού

και απολήγει ανάμεσα στα σκέλη. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρώς

προς τα δεξιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 239, αρ. 75 (Ομάδα Α. Όρθιες γυ-

ναικείες μορφές, τύπος γ).

Παρόλο που μας είναι γνωστά πρόδρομα έργα του τύπου

από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ., η διάδοσή του υπήρξε περι-

ορισμένη μέχρι τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. Στον μεγάλο

αριθμό παραδειγμάτων από αυτήν την τελευταία

περίοδο ανήκει και το συγκεκριμένο ειδώλιο,

που, όπως και τα περισσότερα, προέρχεται

από τοπικό κοροπλαστικό εργαστήριο

της Βέροιας. Είναι όμοιο με το ειδώλιο αρ.

κατ. 190. Ο τύπος μας είναι γνωστός του-

λάχιστον από το 340/330 π.Χ., Jeammet

2007, 35, εικ. 4. Για ένα πρώιμο παράδειγμα

από την Τανάγρα με καλύτερη και αναλυτικώ-

τερη απόδοση των πτυχώσεων των ενδυμά-

των από αυτό της Βέροιας βλ. Tanagra 2003,

180-182, αρ. 124 [V. Jeammet]. Για έργα του

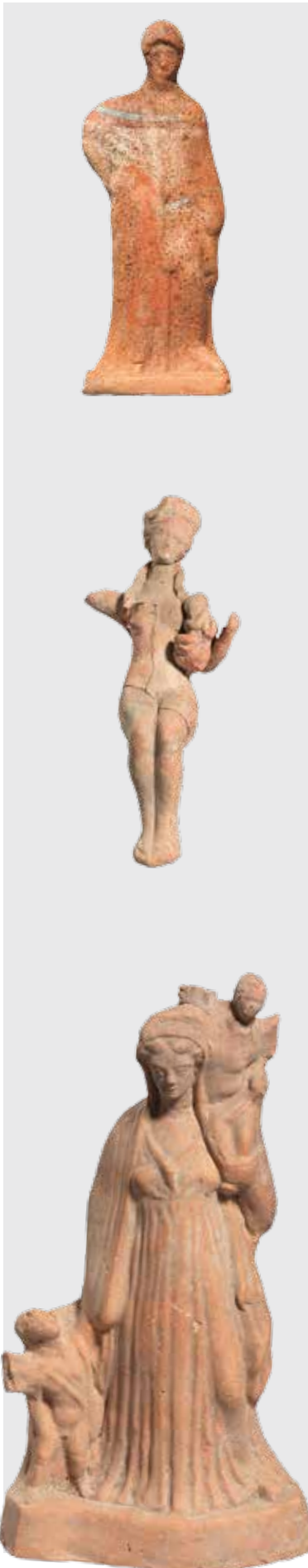
3^{ου} αι. π.Χ., που παραλλάσσουν ελαφρά τον

τύπο βλ. Besques 1972, 21, αρ. D101, πίν.

23 β (250-225 π.Χ.).

Γιώργος Παπαζαφειρίου





190. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. περίπου

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 3501

Βέροια. Οικόπεδο Δινάλη, τάφος IV

Πηλός ερυθροκίτρινος

Ύψ. 21 εκ. Ύψ. βάσης 1,2 εκ. Διαστ. οπής εξαερισμού 5 x 4,3 εκ.

Ακέραιο. Ίχνη ροδαλού χρώματος στο πρόσωπο και το δεξί άκρο χέρι, καστανού στην περιοχή των ματιών και πορτοκαλί στα χείλη. Ίχνη πορτοκαλί χρώματος υπάρχουν επίσης στο πάνω μέρος του ιματίου και στην τετράπλευρη ποδιά του χιτώνα. Τέλος, διατηρούνται και δύο γαλάζιες ταινίες στο μάτιο. Οπή εξαερισμού ελλειψοειδής.

Για την περιγραφή και τα σχόλια, βλ. αρ. κατ. 189.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

191. ΚΑΘΙΣΤΗ ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΣ ΠΛΑΓΓΟΝΑ ΜΕ ΒΡΕΦΟΣ

Τέλη 2^{ου} αι. π.Χ. ή λίγο αργότερα

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 11546

Βέροια. Οικόπεδο Μιχαήλ. Από θαλαμοειδή τάφο.

Πηλός καστανέρυθρος ανοιχτός

Ύψ. 21 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά τμήματα. Λείπουν το δεξί χέρι από το κάτω μέρος του βραχίονα και μέρος της στεφάνης πάνω από τη δεξιά κροταφική χώρα. Μικρότερα σπασίματα και αποκρούσεις της επιφάνειας στα σημεία επαφής των συγκολλημένων τμημάτων, κυρίως στην πίσω όψη. Κατά τόπους ίχνη καύσης.

Η μορφή αποδίδεται καθιστή και γυμνή με τα σκέλη ενωμένα. Φέρει υποδήματα. Το κεφάλι της κλίνει ελαφρώς προς τα αριστερά. Στο αριστερό χέρι που είναι λυγισμένο στο πλάι στηρίζει το βρέφος που στρέφει το κεφάλι του προς τα πάνω και δεξιά, πιθανότατα για να αντικρύσει το αντικείμενο που κρατούσε η κουροτρόφος στο υψωμένο δεξί της χέρι που λείπει. Τα χέρια του είναι λυγισμένα με τις παλάμες ενωμένες στο ύψος της αριστερής κροταφικής χώρας. Η κόμη της γυναίκας, κνιδιακού τύπου, χωρίζει πάνω από το μέσο του μετώπου, έρχεται στο πλάι αναλυμένη σε κυματοειδείς βοστρύχους, καλύπτει τα αυτιά και απολήγει εκατέρωθεν του ιδιαίτερα μακριού της λαιμού σε δύο πλαστικά αποδοσμένους πλοκάμους που ξεκινούν από την αυχενική χώρα και απολήγουν στις γενέσεις των βραχιόνων της. Στο κεφάλι φέρει ογκώδη ψηλή στεφάνη που κοσμεύεται με τρία δισκόμορφα εξάρματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αναφορά στο *BCH* 80, 1956, 313, εικ. 4 [Ph. Petsas].

Οι καθιστές πλαγγόνες έχουν στο σύνολό τους, αυτήν την περίοδο, ατροφικά χέρια, κάτι που είναι το πλέον σύνηθες και στα παραδείγματα από τη Βέροια. Το συγκεκριμένο παράδειγμα αποτελεί εξαίρεση από τον κανόνα. Η νεαρή γυμνή μορφή πρέπει να σχετίζεται με τη λατρεία κάποιας γυναικείας θεότητας της γονιμότητας και, από τη στυλιστική σύγκρισή της με παρόμοια έργα από τη Μακεδονία, φαίνεται ότι αποτελεί δημιουργία των τελευταίων χρόνων της ελληνιστικής περιόδου. Για την πλαγγόνα βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 141, σημ. 615 (όπου η σχετική βιβλιογραφία). Για τον εικονογραφικό τύπο βλ. κυρίως ό.π., 141-144. Για τις στυλιστικές ομοιότητες με τις κεφαλές ειδωλίων από το στρώμα καταστροφής στο ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 64-67, 76, αρ. 1, 4, 5, 7, 9, 10, 48. Για την στάση της μορφής και την απόδοση του σώματος πρβλ. *Eros Grec* 1989, 112, αρ. 46 [S. Chrissoulaki].

Γιώργος Παπαζαφειρίου

192. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΟΡΘΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ ΜΕ ΔΥΟ ΕΡΩΤΙΔΕΙΣ

Ύστερη ελληνιστική περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 11523

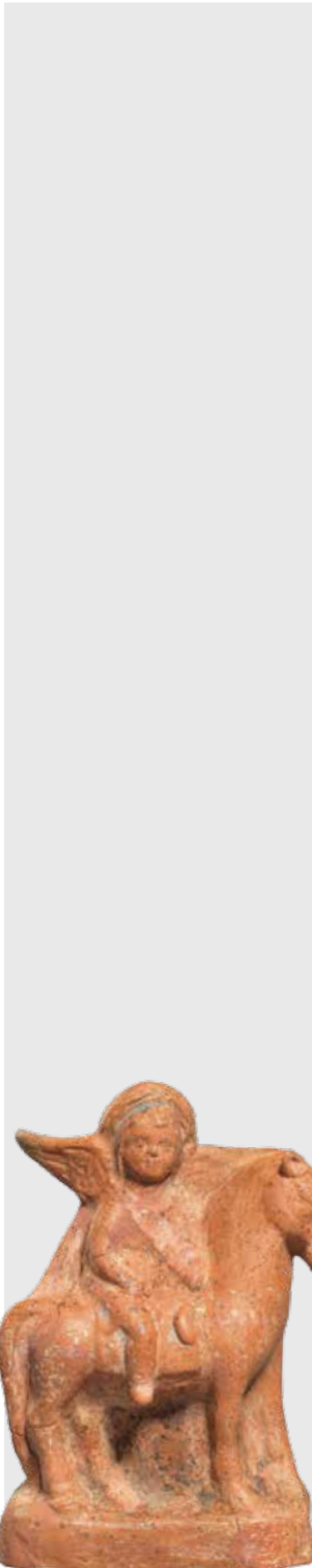
Βέροια. Οικόπεδο Μιχαήλ. Από θαλαμοειδή τάφο.

Πηλός καστανέρυθρος ανοιχτός

Ύψ. 34 εκ. Μήκ. βάσης 18,5 εκ. Πλ. βάσης 11 εκ.

Ακέραιο εκτός από ελάχιστες αποκρούσεις και σπασίματα, κυρίως στα φτερά των Ερωτιδέων. Στην πίσω όψη υπάρχουν μία ελλειψοειδής οπή όπτησης και δύο μικρότερες οπές, πιθανόν ανάρτησης.

Η γυναικεία μορφή στέκεται όρθια μετωπικά με σταθερό το δεξί σκέλος και με το αριστερό να έρχεται λυγισμένο στο πλάι και προς τα πίσω. Φορά ποδιήρη χιτώνα, ζωσμένο αμέσως κάτω από το στήθος, οι απολήξεις του οποίου ακουμπούν ακτινωτά στην άνω επιφάνεια της οβάλ βάσης. Το ένδυμα αναλύεται σε πυκνές, κάθετες και παράλληλες μεταξύ τους πτυχώσεις. Πάνω από τον χιτώνα φορά ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι, το πίσω μέρος του κορμού μαζί με τους ώμους και



τα χέρια, ενώ η μία απόληξή του πέφτει ελεύθερα από τον αριστερό πήχυ έως το άνω τμήμα της αντίστοιχης κνήμης. Τα μαλλιά της χωρίζουν πάνω από τη μέση του μετώπου και αποδίδονται με ελλειψοειδείς πλαστικούς όγκους. Στο δεξί της χέρι, που κατεβαίνει παράλληλα με το σώμα, κρατά το υψωμένο αριστερό χέρι ενός Ερωτιδέα που στρέφει προς τα πάνω το πρόσωπό του για να την αντικρύσει. Ένας δεύτερος Ερωτιδέας, που η γυναίκα συγκρατεί με το αριστερό της χέρι από τις κνήμες, κάθεται στον αριστερό της ώμο με τον κορμό του να ακουμπά στον λαιμό και το κεφάλι της. Και οι δύο φέρουν χλαμύδα και η κόμη τους χαρακτηρίζεται από μία γλωσσωτή μάζα μαλλιών ακριβώς πάνω από το κέντρο του μετώπου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αναφορά στο *BCH* 80, 1956, 313, εικ. 5 [Ph. Petsas].

Τα τυπολογικά παράλληλα του ειδώλιου τοποθετούνται λίγο πριν από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., αν και, στυλιστικά, το παράδειγμά μας είναι κάπως μεταγενέστερο. Στο ίδιο εργαστήριο στη Βέροια κατασκευάστηκαν δύο πανομοιότυπα ειδώλια γυναικών, με διαφορετική στάση σκελών και διαφορετική κεφαλή σε σχέση με το δικό μας, αλλά με κοινή την απόδοση του ενδύματος και τη μορφή των Ερωτιδέων. Για το ειδώλιο βλ. Τσάκαλου-Τζαναβάρη 2002, 135, σημ. 568 (όπου η σχετική βιβλιογραφία). Για τον συγκεκριμένο τύπο βλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 1985, 268-269, αρ. 51, πίν. 128 (όπου η σχετική βιβλιογραφία). Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 135-136, 254-255, αρ. 221-222, πίν. 60 (παραλλαγή του τύπου ζ της ομάδας Δ - όρθιες γυναικείες μορφές με ερωτιδεείς).

Γιώργος Παπαζαφειρίου

193. ΕΦΙΠΠΟΣ ΕΡΩΤΙΔΕΑΣ

Ύστερη ελληνιστική / πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 2734

Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Γ. Τζουβάρη, τάφος III.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 14 εκ. Πλ. 8,5 εκ. Ύψ. βάσης 1,6 εκ.

Συγκολλημένο και μερικώς συμπληρωμένο. Ίχνη ροδαλού χρώματος στη βάση, στο ένδυμα της μορφής και στο σώμα του ίππου και γαλαζωπού στο κάτω μέρος του στεφανιού και στο ύφασμα της ράχης του ίππου. Κυκλική οπή εξαερισμού στο μέσο της πίσω όψης.

Ο ίππος πατά σε επιμήκη ορθογώνια βάση με αποστρογγυλεμένες γωνίες. Είναι στραμμένος δεξιά και εικονίζεται σε ήρεμη στάση, με τις τέσσερις οπλές στο έδαφος. Η κεφαλή του αποδίδεται σχηματοποιημένα με τον οφθαλμό, αμυγδαλόσχημο, να είναι μεγάλο μεγέθους. Η ουρά πυκνή και μακριά κατεβαίνει κάθετα στο πίσω μέρος των σκελών. Στη ράχη του ζώου αποδίδεται ανάγλυφα ορθογώνιο ύφασμα πάνω στο οποίο κάθεται η παιδική μορφή του Ερωτιδέα. Η κεφαλή του στρέφεται στον θεατή. Φορά μακριά χλαμύδα που καλύπτει το αριστερό τμήμα του κορμού, το αντίστοιχο χέρι και το πίσω μέρος της μορφής και πορπώνεται στον δεξί ώμο. Το ακάλυπτο δεξί του χέρι αναπαύεται στον αντίστοιχο μηρό, ενώ στο αριστερό κρατά τα ηνία του αλόγου. Τα μαλλιά του που προβάλλουν κάτω από ένα ευμέγεθες κυκλικής διαμέτρου στεφάνι αποδίδονται πλαστικά πάνω από το μέσο του μετώπου ως μια μικρή γλωσσωτή μάζα με βάθυνση κατά μήκος. Στο φτερό πάνω από τον δεξί ώμο τα πτίλα αποδίδονται ανοιχτά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Παιδιά - Έρωτες πάνω σε ζώα είναι ένα δημοφιλές θέμα στα ειδώλια από την ελληνιστική περίοδο και εξής, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 2^{ου} και του 1^{ου} αι. π.Χ. Η απεικόνιση του φερωτού θεού πάνω σε άλογο είναι λιγότερο συχνή, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις η μορφή ταυτίζεται με τον εξελληνισμένο εικονογραφικά Αρποκράτη, μια από τις μορφές του αιγυπτιακού θεού Ώρου. Για τον τάφο III βλ. *AD* 36, 1981, Χρονικά Β2, 323, 2^{ος} αι. π.Χ. [B. Αλλαμανή].

Για τον σπάνιο τύπο του Έρωτα πάνω σε άλογο, βλ. *LIMC* III (1986) 873, αρ. 241α, στο λ. Eros [A. Hermany, H. Cassimatis & R. Vollkommer]. Burn & Higgins 2001, 247, αρ. 2802, πίν. 131 (όπου η σχετική βιβλιογραφία). Τεχνοτροπικά κοντά βρίσκεται ένα ειδώλιο του έφιππου Αρποκράτη από την Αίγυπτο, βλ. Πιγιάτογλου 1993, 42, αρ. 28, και άλλα δύο ειδώλια, το ένα από τη Χαλκίδα, Σάμψων 1980, 152, 162, αρ. 82, πίν. 57 και το άλλο ίσως από τη Μύρινα, Mollard-Besques 1963, 131, αρ. CA 1529, πίν. 158. Πολύ κοντά στον Ερωτιδέα, τόσο στυλιστικά, όσο και τυπολογικά βρίσκεται το αγόρι ενός ειδώλιου στο Burr Thompson 1963, 138, αρ. 282, πίν. LV. Για το όμοιο στυλιστικά άλογο έφιππου αγοριού επίσης με χλαμύδα από τάφο στον Λιμένα Θάσου βλ. Huyssecom-Haxhi, Παραϊκοποπου & Παπαδοπουλος 2012, 344 κ.ε., εικ. 9 (όπου η σχετική βιβλιογραφία). Για τον τύπο της κόμμωσης πρβλ. το κορινθιακό ειδώλιο αγοριού της πρώιμης ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου στο *Corinth* XII, 58, αρ. 419, πίν. 38.

Γιώργος Παπαζαφειρίου



194. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΑ

Ύστερη ελληνιστική / πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 2732

Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Γ. Τζουβάρα, τάφος III.

Πηλός ερυθρωπός

Ύψ. 16,5 εκ. Ύψ. βάσης 2,5 εκ. Διάμ. σπής εξαερισμού 2 εκ.

Συγκολλημένο και μερικώς συμπληρωμένο στο πίσω τμήμα της βάσης. Διατηρούνται υπολείμματα ροδαλού χρώματος στα ενδύματα των δύο μορφών. Κυκλική σπή εξαερισμού στο πίσω μέρος της γυναικείας μορφής. Στην πίσω όψη οι μορφές είναι αποδοσμένες αδρά.

Σύμπλεγμα δύο μορφών, μιας γυναικείας, στα αριστερά, και μιας ανδρικής που πατούν σε ορθογώνια βάση. Η γυναικεία μορφή στηρίζεται στο δεξί σκέλος και φέρνει το αριστερό άνετο σκέλος λυγισμένο μπροστά πατώντας στα ακροδάκτυλα. Φορά μακρύ χιτώνα που αφήνει να διαγραφεί το σώμα της και πτυχώνεται ανάμεσα στα σκέλη. Με το δεξί χέρι που κατεβαίνει παράλληλα με τον κορμό ανασηκώνει ελαφρά μέρος του ενδύματος, ενώ το αριστερό, τεντωμένο στο πλάι, ακουμπά στην πλάτη της νεαρής ανδρικής μορφής. Η κόμη της, που στο πίσω μέρος είναι μαζεμένη σε κότσο, αναλύεται σε επιμήκεις μάζες που εκκινούν ακτινωτά γύρω από το κεφάλι και κορυφώνονται πάνω από το μέσο του μετώπου. Στα αριστερά της η νεαρή ανδρική μορφή είναι γυμνή εκτός από ιμάτιο που τυλίγεται γύρω από τον αριστερό πήχυ και πέφτει ανήσυχτα στο πλάι και πίσω. Έχει το ίδιο μοτίβο στήριξης με τη γυναίκα, ενώ σε μια παρόμοια κίνηση το δεξί του χέρι ακουμπά στην πλάτη της με την άκρα χείρα να αναπαύεται στον δεξί της ώμο. Το κεφάλι του, αγένειο, επίσης μετωπικό, έχει σχετικά κοντή κόμη, αποδοσμένη πλαστικά και σχηματοποιημένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τάφο III βλ. ΑΔ 36, 1981, Χρονικά Β2, 323, 2^{ος} αι. π.Χ. [Β. Αλλαμανή].

Η απόδοση του ενδύματος της γυναίκας, η στάση και η απόδοση του γυμνού σώματος του άνδρα ανακαλούν, στυλιστικά, ειδώλια των μέσων του 1^{ου} αι. π.Χ. από εργαστήρια της Βέροιας. Ως προς τον τύπο, παρόμοια συμπλέγματα μας είναι γνωστά από την εικονογραφία σε έργα της κοροπλαστικής τόσο της ελληνιστικής όσο και της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου. Σε ορισμένες περιπτώσεις η ύπαρξη φερών στη νεαρή ανδρική μορφή παραπέμπει στον ιδιαίτερα αγαπητό μύθο του Έρωτα και της Ψυχής. Στην περίπτωση του συμπλέγματος της Βέροιας η γυμνή απεικόνιση του άνδρα ίσως σχετίζεται με τον μετά θάνατον αφηρωισμό του. Η ηρωική γυμνότητα εμφανίζεται σε πολλά έργα της πλαστικής στα ταφικά μνημεία αυτής της περιόδου, ιδιαίτερα στις μορφές των νεαρών ανδρικών μελών μιας οικογένειας.

Για τα στυλιστικά παράλληλα των μέσων του 1^{ου} αι. π.Χ. από τη Βέροια βλ. Αλλαμανή & Τζαναβάρη 1999, 51, εικ. 7. Για τον τύπο της κόμης και την απόδοση του κορμού της νεαρής ανδρικής μορφής πρβλ. επίσης την αριστερή μορφή συμπλέγματος δύο νέων και Αφροδίτης από την Αθηναϊκή Αγορά: *Agora VI*, 43, αρ. 20, πίν. 2 και το ειδώλιο νέου στο Πινυγιάτογλου 1993, 79, αρ. 104. Μόνο για τον τύπο της κόμης βλ. επίσης Dusenbery 1998, 878, αρ. S151-14B. Πινυγιάτογλου 1993, 55, 59, 72, αρ. 90. Besques 1972, 212, αρ. E100, 103, 105 110, πίν. 292ιγ, 293η, θ. Schurmann 1989, 149, αρ. 518, πίν. 90.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

195. ΝΕΑΡΟΣ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ

Ύστερη ελληνιστική / πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 5226

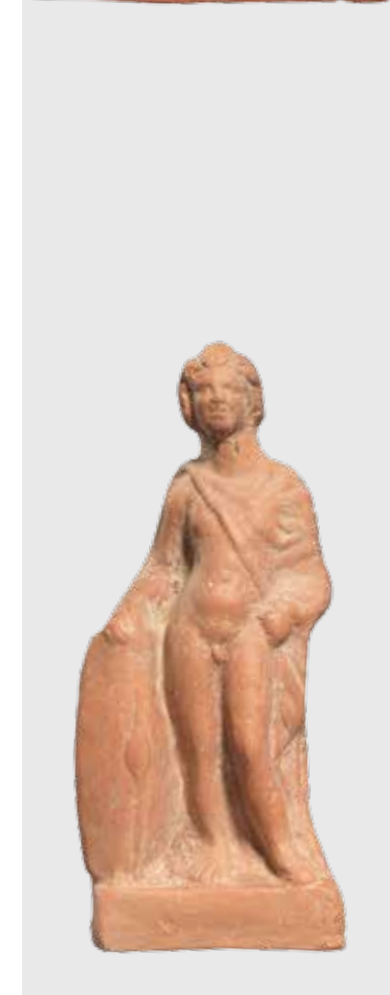
Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Τζουβάρα, τάφος III.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 16,5 εκ. Διαστ. βάσης 6,7 x 3,7 εκ. Διάμ. σπής εξαερισμού 2,1 εκ.

Ακέραιο. Διατηρούνται υπολείμματα υπόλευκου επιχρίσματος στο ένδυμα της μορφής. Στο κέντρο της πίσω όψης κυκλική σπή εξαερισμού.

Η ανδρική μορφή, όρθια, πατά σε χαμηλή ορθογώνια βάση. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος και φέρει το αριστερό λυγισμένο στο πλάι. Δεν φορά υποδήματα. Το δεξί χέρι κατεβαίνει παράλληλα με τον κορμό και λυγισμένο ακουμπά με τον πήχυ πάνω σε επιμήκη οβάλ ασπίδα με τα ακροδάκτυλα να συγκρατούν το πάνω μέρος της. Το αριστερό, επίσης λυγισμένο, συγκρατεί, στο ύψος της βουβωνικής χώρας, την παρυφή μιας χλαμύδας, η οποία πορπώνεται στον δεξί ώμο και καλύπτει διαγώνια το αριστερό στήθος, το αντίστοιχο χέρι έως τον καρπό και ολόκληρο το πίσω μέρος της μορφής. Η κεφαλή, μετωπική, είναι ελαφρώς ανασηκωμένη, με μαλλιά πυκνά, πλαστικά αποδοσμένα και έντονα σχηματοποιημένα. Πάνω από το κέντρο του μετώπου η κόμη σχηματίζει μια έξεργη γλωσσωτή μάζα.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τάφο III βλ. *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β2, 323, 2^{ος} αι. π.Χ. [Β. Αλλαμανή].

Ο τύπος της ασπίδας και της κόμης τοποθετούν την αφηρωτισμένη μορφή του νεαρού πολεμιστή στη μετάβαση από την ελληνιστική στην ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο. Από τα στυλιστικά χαρακτηριστικά προκύπτει το συμπέρασμα ότι το συγκεκριμένο έργο πρέπει να αποτελεί προϊόν του ίδιου εργαστηρίου που δημιούργησε και τα περισσότερα από τα ειδώλια που βρέθηκαν στον ίδιο τάφο. Για τον τύπο βλ. *Αχειλαρά* 2006, 544, αρ. 950. Για προγενέστερο ειδώλιο αφηρωτισμένου νεαρού πολεμιστή σε διαφορετικό τύπο, αλλά με τον ίδιο τύπο ασπίδας βλ. *Τζαναβάρη* 2012α, 368, 379, εικ. 11α. Για την ασπίδα βλ. επίσης *Rumscheid* 2006, 513-514, αρ. 330, πίν. 141. *Leyenaar-Plaisier* 1979, 281, αρ. 730, πίν. 107. Ομοιότητες στον τύπο της κόμης, τη διάταξη της χλαμύδας, αλλά με κατοπτρικά αντίθετο μοτίβο σκελών εμφανίζει ένα ειδώλιο του 20-70 μ.Χ. από τη Μύρινα, βλ. *Burn & Higgins* 2001, 122, αρ. 2289, πίν. 52. Για την κόμη βλ. *Agora VI*, 43, αρ. 20, πίν. 2. *Besques* 1972, 94, αρ. D556, πίν. 119στ. *Dusenbery* 1998, 878, αρ. S158-H, XS-278.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

196. ΝΕΑΡΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΕ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΩΠΗ

Ύστερη ελληνιστική / πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 2733

Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Γ. Τζουβάρια, τάφος III.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 14,5 εκ. Ύψ. βάσης 2,3 εκ.

Συγκολλημένο. Το άνω δεξί τμήμα του αετώματος και η άνω δεξιά γωνία του υπερθύρου έχουν συγκολληθεί. Λείπει μέρος του περιχειλώματος της οπής εξαερισμού. Έντονη παρουσία ιζημάτων και στις δύο όψεις. Το κάτω μέρος της βάσης είναι ανοιχτό. Η πίσω όψη του πλακιδίου, μαζί με τη βάση, είναι αδρή και καμπύλη. Κυκλική οπή εξαερισμού.

Στο αριστερό τμήμα του πλακιδίου, σε πρώτο επίπεδο, εικονίζεται νεαρή, γυμνή ανδρική μορφή πάνω σε ευθύγραμμη βάση. Στηρίζεται στο δεξί της σκέλος και φέρει το αριστερό λυγισμένο μπροστά και έντονα στο πλάι ακουμπώντας στο έδαφος μόνο με τα ακροδάκτυλα. Το δεξί χέρι κατεβαίνει παράλληλα με τον κορμό με την άκρα χείρα να αναπαύεται στο κάτω μέρος του μηρού. Η κεφαλή του νεαρού, με κόμη πυκνή, με μία κάθετη γράμμωση να αποδίδει τη χωρίστρα στο κέντρο πάνω από το μέτωπο, στρέφεται έντονα στα αριστερά και κάτω. Στο αριστερό χέρι, που εξέχει στο πλάι, λυγισμένο προς τα πάνω, κρατά επίμηκες κυλινδρικό αντικείμενο με δύο λεπτές απολήξεις, ίσως στεφάνι. Σε δεύτερο επίπεδο, πίσω από τη μορφή και στα αριστερά της εικονίζεται πρόσωπο αδιάγνωστου αρχιτεκτονήματος, σχηματισμένου και με τονισμένο τον άξονα του ύψους. Αποτελείται από μία ψηλή δίφυλλη θύρα που στα διάχωρα των φύλλων κοσμεύεται με ασπιδόσχημες εφηλίδες και από μία αετωματική απόληξη με ακόσμητο τύμπανο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τάφο III βλ. *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β2, 323, 2^{ος} αι. π.Χ., [Β. Αλλαμανή].

Το θέμα της παράστασης είναι δυσερμήνευτο και ίσως συνδέεται με τον κόσμο των νεκρών. Η πρόσοψη του κτηρίου θα μπορούσε να εξηγηθεί ως πρόσοψη τάφου στον οποίο ετοιμάζεται να εισέλθει ο εικονιζόμενος νεαρός. Για τη στάση των σκελών και την απόδοση του σώματος βλ. *Agora VI*, 43, αρ. 20, πίν. 2. Για την όμοια απόδοση των φύλλων της θύρας του ειδωλίου μας πρβλ. ένα θραύσμα από το Πέργαμο, *Törperwein* 1976, 142, 242, αρ. 596, πίν. 86 και ένα ακέραιο παράδειγμα από τη Μύρινα, που αναφέρεται ως είσοδος τάφου, *Mollard-Besques* 1963, 149, αρ. 391, πίν. 184 γ.

Γιώργος Παπαζαφειρίου



197. ΕΡΩΤΙΔΕΑΣ - ΑΡΠΟΚΡΑΤΗΣ

Ύστερη ελληνιστική / πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 2725

Βέροια. Οδός Πλουτάρχου, οικόπεδο Γ.Τζουβάρα, τάφος III.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 13,5 εκ. Ύψ. βάσης 1,7 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Λείπουν οι απολήξεις των φτερών και το πίσω τμήμα της βάσης που έχει συμπληρωθεί. Περιορισμένες αποκρούσεις της επιφάνειας κατά τόπους. Διατηρούνται υπολείμματα υπόλευκου επιχρίσματος στο σώμα, το στεφάνι και την άνω, κοίλη, ταινία της βάσης. Ίχνη καύσης στο αριστερό σκέλος, το ένδυμα και το στήριγμα της μορφής.

Ο Ερωτιδέας, γυμνός εκτός από ένα ιμάτιο, πατά και με τα δύο πέλματα σε στενή τετράπλευρη βάση. Στηρίζεται στο δεξί σκέλος με το αριστερό να έρχεται λυγισμένο προς τα πίσω. Ο κορμός, που με τον γοφό δημιουργεί σιγμοειδή καμπύλη, γέρνει έντονα προς τα αριστερά, όπου και στηρίζεται με το λυγισμένο αριστερό χέρι πάνω σε σχηματοποιημένο, κυκλικής διατομής, αντικείμενο, πιθανώς κορμό δέντρου, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου κρύβεται από τις πτυχώσεις της απόληξης του ιματίου που καλύπτει την αριστερή ωμοπλάτη και ολόκληρο το αντίστοιχο χέρι έως τον καρπό. Το πρόσωπό του, ωοειδές, εύσαρκο, στρέφεται προς τα αριστερά με το στόμα και την κάτω σιαγόνα να καλύπτονται από τη παλάμη του δεξιού χεριού που έρχεται έντονα λυγισμένο μπροστά από το στήθος. Τα μαλλιά αναλύονται σε μνησιειδείς ανήσυχους βοστρύχους που καλύπτουν τα αυτιά. Η κεφαλή κοσμεύεται με ψηλό έξεργο στεφάνι. Τα φτερά έρχονται απλωμένα πίσω και στα πλάγια, με τα πτίλα να αποδίδονται κάθετα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τάφο III βλ. ΑΔ 36, 1981, Χρονικά Β2, 323, 2^{ος} αι. π.Χ. [Β. Αλλαμανή].

Η σύνδεση του Ερωτιδέα με τον Αρποκράτη είναι εφικτή λόγω της χειρονομίας του δεξιού του χεριού με την οποία επιβάλλει τη σιωπή στους μνημένους της λατρείας του. Ο Αρποκράτης, θεός της Αιγύπτου, γιος της Ίσιδας και του Όσιρι, παιδί και ο ίδιος, θεωρούνταν προστάτης των παιδιών. Η ύπαρξη φτερών, εξάλλου, μας είναι γνωστή και από άλλα έργα που ανήκουν στην εικονογραφία του. Για το μοτίβο της μορφής πρβλ. το πανομοιότυπο, αν και κάπως πιο συγκρατημένο, ειδώλιο του Αρποκράτη από την περιοχή της Ταρσού, βλ. Goldman 1950, 326, αρ. 125, εικ. 222. Για στυλιστικές ομοιότητες πρβλ. τον Ερωτιδέα από την Βοιωτία στο Besques 1972, 11, αρ. D30, πίν. 8δ, αλλά και τα σύμπλεγματα νεαρών μορφών στο Mollard-Besques 1963, 127, 136, αρ. MYR272, B25, MYR303, πίν. 153-154, 165.

Γιώργος Παπαζαφειρίου



198. ΕΡΩΤΙΔΕΑΣ ΜΕ ΛΑΓΟΥΣ

Μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 4075

Βέροια. Οικόπεδο Αδελφών Καραντουμάνη, τάφος T 98.

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 15,6 εκ. Ύψ. βάσης 2 εκ. Διαστ. οπής εξαερισμού 3 x 2,4 εκ.

Ακέραιο. Το αριστερό φτερό έχει συγκολληθεί. Κατά τόπους μικρές φθορές, αποκρούσεις και σπασίματα. Στην πίσω όψη των φτερών διακρίνονται τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη. Ελλειψοειδής οπή εξαερισμού.

Η μορφή στέκεται πάνω σε ευθύγραμμη και χαμηλή βάση με δύο έξεργους κανόνες (άνω και κάτω). Στηρίζεται στο αριστερό σκέλος με το δεξί να έρχεται λυγισμένο στο πλάι. Η κεφαλή με πυκνή, κοντή και ογκώδη κόμη, στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά και κάτω. Φορά εμβάδες και είναι γυμνή εκτός από ένα ιμάτιο που τυλίγεται γύρω από τον αριστερό πήχυ και πέφτει μέχρι τη βάση δημιουργώντας κάθετες και παράλληλες μεταξύ τους πτυχώσεις. Τα ανοιχτά φτερά κάνουν προφανή την ταύτιση της παιδικής μορφής με τον Ερωτιδέα, ο οποίος στο δεξί χέρι, που απλώνεται λυγισμένο στο πλάι, κρατά λαγό από τα αυτιά. Δεύτερος, αποδοσμένος σχηματικά, λαγός τεντώνεται προς τη μεριά του πρώτου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 262, αρ. 291 (Ομάδα Β. Έρωτας σε παιδική ηλικία, τύπος β - Ερωτιδέας με λαγούς).

Θεματικά η παιδική μορφή του Ερωτιδέα που παίζει με μικρά ζώα μας είναι γνωστή από παραδείγματα της ύστερης ελληνιστικής κοροπλαστικής. Το συγκεκριμένο έργο ανήκει σε μία ομάδα επτά ειδωλίων που έχουν κατασκευαστεί από την ίδια μήτρα. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι τα φτερά του προέρχονται από την ίδια μήτρα με φτερά Ερωτιδέων από την Βέροια που ανήκουν σε άλλους τύπους και είναι έργα του λεγόμενου «κοροπλάθου της Ψυχής». Προϊόν, με βεβαιότητα, τοπικού εργαστηρίου, ο συγκεκριμένος τύπος δεν μας είναι γνωστός από αλλού. Για τη στάση και την απόδοση των όγκων του σώματος πρβλ. ειδώλιο Ερμαφρόδιτου, *Eros Grec* 1989, 152, αρ. 82 [S. Chryssoulaki]. Για ειδώλια Ερωτιδέων από τη Βέροια με φτερά από την ίδια μήτρα που αποδίδονται στον λεγόμενο «κοροπλάθου της Ψυχής» βλ. Αλλαμανή & Τζαναβάρη 1999, 51, εικ. 15. Για παρόμοια ειδώλια βλ. Stefani 1984, 59-60, αρ. 125, πίν. XXXVIδ. Burn & Higgins 2001, 242, αρ. 2782, πίν. 126 και Besques 1972, 48, αρ. D275, πίν. 56στ.

Γιώργος Παπαζαφειρίου



**199. ΜΗΤΡΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΚΕΦΑΛΙΟΥ****2^{ος} αι. π.Χ.**Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης
ΡΑ 3511

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1993. Πλατεία.

Πηλός καστανέρυθρος, με αρκετές προσμειξεις

Ύψ. 6 εκ. Πλ. 4,9 εκ.

Ακέραια. Λίγες επιφανειακές αποκρούσεις εξωτερικά. Διατηρείται σε πολύ καλή κατάσταση με εξαίρεση ένα μικρό ράγισμα στην περιοχή της μύτης. Στα πλάγια διακρίνονται αυλακώσεις - οδηγοί για την ένωση των δύο μητρών.

Η μήτρα αποδίδει γυναικείο κεφάλι και λαιμό. Το σχήμα της είναι έντονα καμπύλο, καθώς φτάνει μέχρι τη μέση τουλάχιστον του πίσω μέρος του κεφαλιού. Τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά είναι αρκετά ευδιάκριτα: σχήμα προσώπου ωοειδές, μέτωπο τριγωνικό, μάτια μικρά με έντονο περίγραμμα, μύτη ίσια, στόμα μικρό, εύσαρκο. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση, χτενίζονται προς τα πίσω σε ανάλαφρους κυματισμούς και δένονται σε μικρό κρωβύλο. Δύο ταινίες σε οριζόντια διάταξη διαιρούν τους κυματισμούς των μαλλιών σε τρία μέρη. Στο λαιμό διαμορφώνεται διπλό δαχτυλίδι Αφροδίτης.

**ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ**

Αδημοσίευτο

Για σχετική ομοιότητα ως προς την κόμμωση βλ. ενδεικτικά Rumscheid 2006, 478, πίν. 92, αρ. 4.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

200. ΤΜΗΜΑ ΜΗΤΡΑΣ ΑΝΤΡΙΚΗΣ ΝΕΑΝΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ**2^{ος} αι. π.Χ.**Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης
ΡΑ 11532

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1999. Κρυπτή Στοά, νότια εμπορικής οδού.

Πηλός κιτρινέρυθρος, με αρκετές προσμειξεις

Ύψ. 14 εκ. Πλ. 7,3 εκ.

Αποσπασματικά σωζόμενη οπίσθια όψη, από το ύψος της πλάτης ως τα άκρα πόδια, με διαμόρφωση τελειώματος κάτω και στα πλάγια δεξιά.

Αποδίδεται το πίσω μέρος καλογυμνασμένου, γυμνού, νεανικού αντρικού σώματος. Άνετο και ελαφρώς προτεταμένο είναι το αριστερό σκέλος και στάσιμο το δεξί. Το δεξί χέρι απομακρύνεται λίγο από το σώμα. Ανάμεσα σε αυτό και το αντίστοιχο ισχίο διακρίνεται αδιάγνωστο στοιχείο, ίσως κάτι που κρατούσε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ηλέκτρα Ζωγράφου

**201. ΤΜΗΜΑ ΜΗΤΡΑΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ****2^{ος} αι. π.Χ.**Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης
ΡΑ 3816

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1994. Κρυπτή στοά, δωμάτιο 8.

Πηλός καστανέρυθρος, με αρκετές προσμειξεις

Ύψ. 11,2 εκ. Πλ. 9,8 εκ.

Σώζεται μόνο το τμήμα του κεφαλιού και των ώμων. Εσωτερικά φέρει ιζήματα και τοπικά ίχνη καύσης.

Η μήτρα αποδίδει την πίσω όψη γυναικείας μορφής, που φέρει ιμάτιο φορεμένο έτσι, ώστε να καλύπτει το κεφάλι και το σώμα. Είναι χαρακτηριστική η αναδίπλωση του υφάσματος στο ύψος των κροτάφων. Το ιμάτιο κάλυπτε απιτύχωτο τους ώμους. Στην εξωτερική επιφάνεια της μήτρας διακρίνονται γραμμικές αυλακώσεις, που αποτελούν τους οδηγούς για την ένωση με τη μήτρα της κύριας όψης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ως προς την απεικονιζόμενη παράσταση, βλ. ενδεικτικά Rumscheid, 452, πίν. 59, αρ. κατ. 137. Burr Thompson 1963, 127, πίν. XXXIX, 176-178. Για τις τεχνικές κατασκευής των ειδωλίων με μήτρα ενδεικτικά βλ. Burn & Higgins 2001, 18-20 και Μπεχτσή στον παρόντα τόμο.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





202. ΤΜΗΜΑ ΜΗΤΡΑΣ ΠΛΑΓΓΟΝΑΣ

Ύστερος 2^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης
ΡΑ 2230

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1996. Πλατεία.

Πηλός ανοιχτός ερυθρωπός, με αρκετές προσμείξεις

Μέγ. ύψ. 7 εκ. Πλ. 5,2 εκ.

Αποσπασματικά σωζόμενη. Διατηρείται κάτω μέρος της οπίσθιας όψης με τη διαμόρφωση του τελειώματος κάτω και στα πλάγια. Ο πυρήνας είναι τεφρός.

Το τμήμα της μήτρας που διατηρείται αποδίδει το πίσω μέρος των ενωμένων κνημών και φτάνει ως λίγο πάνω από τα λυγισμένα γόνατα, χαμηλά στους μηρούς. Εξωτερικά, στο σημείο κάμψης διακρίνονται δύο παράλληλες σχεδόν χαραξίες κατά πλάτος και μια λοξή, πάλι κατά πλάτος, διακοπτόμενη χάραξη χαμηλά προς τα πέλματα. Τα σημάδια αυτά ίσως λειτουργούσαν ως οδηγοί για την ένωση των δύο μητρών, της κύριας και της πίσω όψης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τις πλαγγόνες στον τύπο της καθιστής γυναικείας μορφής βλ. στον παρόντα τόμο Πάλλη (λήμματα και κείμενο).

Ηλέκτρα Ζωγράφου

203. ΤΜΗΜΑ ΜΗΤΡΑΣ

Ύστερος 2^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης
ΡΑ 11478

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1999. Κρυπτή Στοά, νότια εμπορικής οδού.

Πηλός ανοιχτός ερυθρός, με πολλές προσμείξεις

Μέγ. ύψ. 9 εκ. Πλ. 8,5 εκ.

Πολύ αποσπασματικά σωζόμενη μήτρα. Συγκολλημένη από δύο τμήματα.

Διατηρείται μικρό μέρος του κάτω τμήματος της μήτρας. Αποδίδει καμπύλη, συμφυή με το ει-δύλιο βάση, σχετικά χαμηλή, πάνω στην οποία στέκονται δύο μορφές. Αναγνωρίζονται σκύλος σε κατατομή, καθιστός στα πίσω πόδια με το κεφάλι υψωμένο προς το αφεντικό του, από το οποίο διατηρούνται μόνο τα πόδια. Το δεξί πόδι είναι στάσιμο και σηκώνει το βάρος της μορφής (ορατή είναι μόνο η κνήμη), ενώ το αριστερό λυγίζει (το γόνατο θα έβλεπε προς τα έξω) με το πέλμα σε κατατομή να κρύβει το αντίστοιχο δεξί. Το μακρύ ρύγχος, το άτριχο σώμα και τα μακρὰ αυτιά του σκυλιού το χαρακτηρίζουν ως κυνηγετικό. Στο αριστερό πέλμα διακρίνεται η σόλα του υποδήματος, ενώ στην δεξιά κνήμη οριζόντιο στοιχείο ανήκει επίσης στο υπόδημα. Η τόσο αποσπασματική διατήρηση της μήτρας δεν επιτρέπει να διακρίνουμε με σαφήνεια αν πρόκειται για ψηλό, κλειστού τύπου υπόδημα, όπως οι εμβάδες, ή για σανδάλι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για σχετικά κοντινό παράλληλο κυρίως ως προς τη στάση της κύριας μορφής (όχι τόσο ως προς τον συσχετισμό στην διάταξη κύριας μορφής και σκύλου) βλ. ενδεικτικά Burn-Higgins 2001, 245, πίν. 129, αρ. 2796. Για τα υποδήματα γενικά βλ. Abrahams 1964, 115 κ.ε. Για την στάση του σκύλου πρβλ. *Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία* 1993, 202, αρ. 237 [Ι.Μ. Ακαμάτης].

Ηλέκτρα Ζωγράφου

204. ΜΗΤΡΑ ΟΜΟΙΩΜΑΤΟΣ ΒΩΜΟΥ

2^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης
ΡΑ 2110

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1996. Πλατεία.

Πηλός ανοιχτός κιτρινέρυθρος, με αρκετές προσμείξεις

Ύψ. 10,2 εκ. Πλ. 10,5 εκ.

Λείπει μέρος του κάτω τμήματος της μήτρας. Κατά τα άλλα διατηρείται σε καλή κατάσταση.

Η μήτρα αποδίδει την κύρια και τη μία πλευρική όψη βωμίσκου. Πατά σε χαμηλό διβαθμιδωτό βάθρο. Το σώμα είναι ακόσμητο. Επιστέφεται στη μακριά πλευρά με ζωφόρο κοσμημένη με εναλλάξ ρόδακες και βουκράνια και ακόσμητη στη στενή πλευρά. Τη ζωφόρο περιτρέχει στενό ακόσμητο γείσο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για αντίστοιχο παράδειγμα μήτρας βωμίσκου ως προς τη διακόσμηση της ζωφόρου βλ. Törperwein 1976, 242, πίν. 87, αρ. 600.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



205. ΟΜΟΙΩΜΑ ΝΑΪΣΚΟΥ

Ύστερος 2^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

ΡΑ 2042

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης, Ανασκαφή 1995. Νοτιοανατολικός Τομέας Ν, εκτός συγκροτήματος Αγοράς.

Πηλός ανοιχτός κιτρινέρυθρος, με λίγες προσμίξεις

Μέγ. ύψ. 8,2 εκ. Πλ. 6,6 εκ.

Λείπει το κάτω μέρος του αντικειμένου. Περισσότερο αποσπασματικά διατηρείται η κύρια όψη.

Παριστάνεται πρόσοψη και πίσω μέρος ναόμορφου οικοδομήματος, χωρίς απόδοση της διάστασης του βάθους. Η πρόσοψη κοσμεύεται με διαδοχικά ανάγλυφα φαντώματα. Το ένα έχει «εκτυπωθεί» κακότεχνα. Μόνο στα αριστερά διαμορφώνεται ανάγλυφη παραστάδα με επίκρानο. Σε διπλό ταινιωτό, στενό επιστύλιο στηρίζεται τριγωνικό αέτωμα, που αποδίδεται με δύο ομόκεντρα τρίγωνα και οδοντωτό γείσο στη βάση. Στις δύο οξείες γωνίες και στο τύμπανο του αετώματος υπάρχει από ένα ανάγλυφο κομβιόσχημο κόσμημα. Καλύτερα διατηρείται αυτό του τυμπάνου. Στην πίσω όψη η διαμόρφωση είναι πιο απλή. Η αετωματική επίστεψη επαναλαμβάνει το ίδιο μοτίβο, χωρίς τα κομβιόσχημα στοιχεία στις γωνίες. Το επιστύλιο είναι απλό, ταινιωτό. Το κεντρικό τμήμα που θα απέδιδε τον τοίχο του οικοδομήματος είναι ακόσμητο και πλαισιώνεται από διπλή ταινιωτή γλυφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοια παραδείγματα ομοιωμάτων ναΐσκων, βλ. ενδεικτικά Besques 1963, 149, πίν. 184c (MYR 371). Goldman 1950, 337-338, αρ. 194-197. Rumscheid 2006, 534, πίν. 162, 6-7, αρ. κατ. 402.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

206. ΟΜΟΙΩΜΑ ΚΩΝΟΥ ΠΕΥΚΗΣ

2^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκη
ΡΑ 11333



Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκη. Ανασκαφή 1998. Πλατεία.
Πηλός ανοιχτός κιτρινέρυθρος, με αρκετές προσμειξίεις
Μέγ. ύψ. 6,4 εκ. Μέγ. πλ. 5,5 εκ.

Διατηρείται μέρος του καρπού, από τη βάση και πάνω. Συγκολλημένο από δύο τμήματα.
Κατά τόπους διακρίνονται ίχνη καστανέρυθρου χρώματος.

Ο κώνος αποδίδεται με δεκαοχτώ διαδοχικά ανάγλυφα εξάρματα. Μέγιστη διάμετρο φέρει προς το κέντρο του καρπού, ενώ στενεύει προς τη βάση και την κορυφή του, που δεν σώζεται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κώνοι πεύκης έχουν απεικονιστεί σε διονυσιακές σκηνές (στην κορυφή των θύρων που κρατούν Σάτυροι ή Σίληνοι), έχουν βρεθεί σε ιερά ως λατρευτικές προσφορές, Kyrieleis 1998, 219 –όποτε σχετίζεται όπως το σύκο και το ρόδι, βλ. σχετικά αρ. κατ. 269 και 328 με την αφωνία, τη γονιμότητα και την αναγέννηση της φύσης– και, μεταγενέστερα, σε βωμούς, με νεκρικό συμβολισμό, βλ. ενδεικτικά Αδάμ-Βελένη 2002, 44, πίν. 59, αρ. 74, σημ. 159, όπου και αναλυτικότερη βιβλιογραφία. Ενίοτε συνδέεται με την ίαση και τον Ασκληπιό, Χατζηνικολάου 2011, 137 και 319, αρ. 178. Για άλλα παραδείγματα ομοιωμάτων κώνων πεύκης, βλ. ενδεικτικά *Délos* XXIII, 284, πίν. 103, αρ. 1375 (B1204). *Agora* VI, 30, 69, αρ. 866. Cholakon 2008, 73, εικ. 14, αρ. 46. Kyrieleis 1998, 219, εικ. 8. *Agora* IV, 38, αρ. cf. G159, πίν. 13, σε θυμιατήρι από τη Βηρυττό, όπου απεικονίζεται ανάμεσα σε Διόνυσο - Ηρακλή και φτερωτό Έρωτα.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

207. ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΚΕΦΑΛΙ

2^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκη
ΡΑ 11399

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκη. Ανασκαφή 1998. Νοτιοανατολικός τομέας Ν.
Πηλός ερυθρός, με λίγες προσμειξίεις
Μέγ. ύψ. 9,2 εκ. Μέγ. πλ. 5,5 εκ.

Σώζεται το μπροστινό μέρος του κεφαλιού και του λαιμού γυναικείας μορφής. Λείπουν το πίσω μέρος στο σύνολό του, τμήμα της κόμμωσης στα αριστερά και λιγότερο στα δεξιά. Απόκρουση στη μύτη. Διατηρείται –πλην ελαχίστων σημείων απολέπισης– το λευκό επίχρισμα - βάση επίθεσης των χρωμάτων, ερυθρό χρώμα στα μαλλιά και φωτεινό πράσινο ανοιχτό στα φύλλα του στεφανιού. Με το χέρι έχουν φτιαχτεί το στεφάνι, τα φύλλα και οι καρποί του.

Το κεφάλι στηρίζεται σε ψηλό, φαρδύ λαιμό, με διαμόρφωση δαχτυλιδιού Αφροδίτης σε χαμηλό ανάγλυφο, και παρουσιάζει έντονη κλίση προς τα αριστερά. Πρόσωπο ωσειδές, με φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά κάπως δυσδιάκριτα (κυρίως τα μάτια): μέτωπο ψηλό και φαρδύ, μάτια μεγάλα, αμυγδαλωτά, στόμα μικρό, κλειστό. Τα μαλλιά χτενίζονται προς τα πίσω σε ομάδες πληθωρικών βοστρύχων και μαζεύονται ψηλά στην κορυφή του κεφαλιού σε λαμπάδιο. Στη βάση του κοσμεύεται με επίθετο παχύ κυλινδρικό στεφάνι. Στις άκρες του, επίσης επίθετα, τοποθετούνται από ένας καρπός παπαρούνας και φύλλα κισσού (πιο ολοκληρωμένη εικόνα σώζεται στα αριστερά). Κάτω από τον αριστερό κρόταφο διακρίνεται επίθετο στοιχείο, ίσως από κάποια ταινία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Οι διαστάσεις του κεφαλιού μαζί με τον λαιμό παραπέμπουν σε ευμεγέθες ειδώλιο. Για κοντινό σχετικά παράλληλο ως προς την κόμμωση βλ. ενδεικτικά Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 44, πίν. 21α. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 101, πίν. 86δ, αρ. 176. Για τους καρπούς του στεφανιού, βλ. ενδεικτικά Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 64, πίν. 32 και 38, Π 1496. Για το λαμπάδιο βλ. Burr Thompson 1963, 41-42.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





208. ΟΜΟΙΩΜΑ ΘΡΟΝΟΥ

1^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

ΡΑ 3895

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1994. Πλατεία.

Πηλός κιτρινέρυθρος, με αρκετές προσμιξεις

Μέγ. ύψ. 6,4 εκ. Μέγ. πλ. 4,2 εκ. Βάθος 3,9 εκ.

Σώζεται το αριστερό μέρος του αντικειμένου. Συγκολλημένο από τρία τμήματα.

Θρόνος ορθογώνιου σχήματος. Το πόδι διακοσμείται με τριπλές οριζόντιες εγχαράξεις στο μέσον και χαμηλά. Οριζόντιο οδοντωτό γείσο κοσμεί τη βάση του καθίσματος. Στις γωνίες του τελευταίου διακρίνονται οι θέσεις των ερεισίχειρων. Ανάμεσα στα πόδια του θρόνου υπήρχε ύφασμα πιασμένο στις γωνίες, όπως δηλώνουν οι επάλληλες αυλακώσεις που ξεκινούν από τη γωνία και ανοίγουν προς το κέντρο. Αντίστοιχη διαμόρφωση υπήρχε και στα δεξιά. Στο κέντρο, ψηλά, φύλλο κισσού αποδίδεται με εγχάραξη, που θα έγινε όσο ο πηλός ήταν ακόμη νωπός. Η πλάγια πλευρά είναι διαμορφωμένη απλά, χωρίς διακόσμηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για σχετικά παραδείγματα επίπλων με ύφασμα βλ. ενδεικτικά Törpferwein 1976, 242, πίν. 85, CH 594 (αν και εδώ πρόκειται για πόδι κλίνης) και Schürmann 1989, 125, πίν. 78, αρ. 440, 441.

Για τα έπιπλα στην αρχαιότητα γενικά βλ. Richter 1966. Andrianou 2006, 219-266.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

209. ΦΑΛΛΟΣ ΜΕ ΕΝΘΕΤΟ ΚΙΝΗΤΟ ΣΤΕΛΕΧΟΣ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

ΡΑ 6018

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1998. Συγκρότημα Βαλανείου

Πηλός ανοικτός καστανέρυθρος με λίγες προσμιξεις

Μήκ. 4,5 εκ. Πλ. 2,5 εκ.

Ακέραιο, τμήμα πλαστικού αγγείου σε μορφή θεατρικού προσώπιου.

Ομοίωμα φαλλού, με εμφανείς τις ανατομικές λεπτομέρειες της βαλάνου. Είναι κατασκευασμένο με μήτρα, σε δύο τμήματα. Ένθετο κινητό στέλεχος το προσάρμοζε σε πλαστικό αγγείο με μορφή θεατρικού προσώπιου με ανοικτό στόμα, στο οποίο κατείχε τη θέση της γλώσσας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Έρωσ 2009, 281, αρ. 265 [Η. Ζωγράφου], όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Για παρόμοια παραδείγματα, βλ. Έρωσ 2009, 280, αρ. 262 [Β. Πατσιαδά] και 280, αρ. 263 [M. Lista].

Ηλέκτρα Ζωγράφου

210. ΚΕΦΑΛΙ ΑΝΤΡΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

ΡΑ 3574

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1994. Πλατεία.

Πηλός ανοικτός κιτρινέρυθρος, με αρκετό μαρμαρυγία

Ύψ. 3,8 εκ. Πλ. 2,7 εκ.

Διατηρείται το κεφάλι και ο λαιμός. Περιορισμένης έκτασης επιδερμικές απολεπίσεις σποραδικά. Ίσως είναι εξ ολοκλήρου χειροποίητο. Σε αντίθετη περίπτωση οι περισσότερες λεπτομέρειες του προσώπου έχουν συμπληρωθεί ή επιμεληθεί με το χέρι. Το πίσω μέρος του κεφαλιού προσαρμόζεται στο μπροστινό, ενώ τα αυτιά μπαίνουν επίθετα, καλύπτοντας την ένωση των δύο τμημάτων. Η επιφάνεια καλύπτεται από μια κιτρινωπή επίστρωση, που θα λειτουργούσε ίσως ως βάση για την επίθεση χρωμάτων.

Σε ένα επίμηκες, λιπόσαρκο πρόσωπο διαμορφώνονται χαρακτηριστικά που αποδίδουν έκφραση αγωνίας: μάτια εξώφθαλμα, φρύδια έντονα σμιγμένα σε σχήμα τριγωνικό στο μέτωπο, παρειές σκαμμένες από την χαλάρωση, στόμα μισάνοιχτο, στραβό. Η μύτη είναι σχετικά μεγάλη, αποκρουσμένη στην απόληξή της με ανοικτό ένα μόνο ρουθούνη, χείλη μικρά και σαρκώδη, αυτιά ανισομεγέθη μεταξύ τους (το δεξί είναι μικρότερο από το αριστερό). Με το αριστερό χέρι (αποδίδονται μόνο τα δάκτυλα) αγκαλιάζει τον ρυτιδιασμένο λαιμό. Η κίνηση αυτή σε συνδυασμό και με την ελαφρώς ανοδική πορεία του κεφαλιού και το αγωνιώδες βλέμμα δημιουργεί την εντύπωση ενός ανθρώπου που πονάει ή δυσκολεύεται να αναπνεύσει. Το κεφάλι είναι

γυμνό από μαλλιά και αφύσικα επίμηκες. Η όλη πραγμάτευση δίνει την εντύπωση ώριμου και ταλαιπωρημένου προσώπου. Από την κορυφή του κεφαλιού ξεκινά διαμπερήσ οπή, που φτάνει μέχρι τη βάση του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το κεφάλι ανήκει στον κύκλο των ειδωλίων που ακμάζουν ιδιαίτερα από την ελληνοιστική εποχή και μετά, με κύρια κέντρα παραγωγής τη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.

Η παρουσία τους εξαπλώνεται σταδιακά σε όλο τον ελληνοιστικό και ρωμαϊκό κόσμο και είναι απόρροια της ρωπογραφικής τάσης που χαρακτηρίζει την εποχή. Συνήθως συνυπάρχουν με ειδώλια - καρικατούρες, αυτά δηλαδή που φέρουν αλλοιωμένα προς το γελοίο χαρακτηριστικά, με σκοπό να τονιστεί κάποιο φυσικό ελάττωμα ή μια συγκεκριμένη ιδιότητα του απεικονιζόμενου προσώπου. Σχετικά βλ. αρ. κατ. 663 και Ζωγράφου στον παρόντα τόμο. Για άλλες μορφές που αποδίδουν παρόμοια έκφραση πόνου ή αγωνίας βλ. ενδεικτικά Besques 1972, 132, πίν. 163α (D884) (αντρική μορφή με τα χέρια στο λαιμό σε μια κίνηση και έκφραση σαν να μην έχει αρκετό αέρα), 170, πίν. 235d (D1180) και 235g (D1181) (με χειρονομία που δηλώνει ασφυξία ή αναπνευστική κρίση), 125, πίν. 154d (E/D843) (ίσως κρίση επιληψίας). Fischer 1994, 288, πίν. 44, αρ. 445.



Ηλέκτρα Ζωγράφου

211. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 3147

Θεσσαλονίκη, Ραμόνα, συστάδα τάφων II, 1963.

Πηλός γκριζοκάστανος με μίκα. Καλύπτεται με λευκό επίχρισμα στο πρόσωπο και στο σώμα, απολεπισμένο κατά τόπους.

Ύψ. 17 εκ.

Συγκολλημένο από οκτώ κομμάτια και συμπληρωμένο σε μικρό τμήμα της πίσω όψης. Φέρει απόκρουση στο δεξί στήθος και εκτεταμένο σπάσιμο στη βάση του λαιμού. Και οι δύο όψεις έχουν κατασκευαστεί με μήτρα, διακρίνεται η ραφή της ένωσης στα πλάγια.

Η νεαρή γυναικεία μορφή αποδίδεται γυμνή, καθιστή με ενωμένα τα σκέλη. Δεν έχει χέρια, ούτε οπές για τη στερέωση χεριών. Φέρει επίθετο κυκλικό κόσμημα στο στήθος, οι ταινίες στερέωσης του οποίου πιθανόν αποδίδονταν με χρώμα. Τα μαλλιά μαζεύονται στην κορυφή του κεφαλιού και σχηματίζουν «δεσμό» που συγκρατεί περόνη με σφαιρική απόληξη. Στα αυτιά φορά επίθετα κυκλικά σκουλαρίκια. Το χαρακτηριστικό του προσώπου είναι δυσδιάκριτα. Σώζει ταινίες γκριζού χρώματος στους μηρούς και στις κνήμες. Ίδιο χρώμα φέρει επίσης η απόληξη της περόνης στα μαλλιά και το αριστερό σκουλαρίκι. Ο εκ νέου καθαρισμός του ειδωλίου έφερε στο φως γραπτό, μαύρου χρώματος ακτινωτό περιδέραιο γύρω από το λαιμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 123, αρ. 119, εικ. 118.

Από την ίδια συστάδα τάφων προέρχονται δύο ακόμη παρόμοια ειδώλια, το αρ. κατ. 212 και το ΜΘ 3149 υποδεικνύοντας την προέλευση τους από τοπικό εργαστήριο.

Εντάσσεται στον τύπο των ειδωλίων γνωστών στη βιβλιογραφία ως *πλαγγόνων* - *ιερόδουλων*, η εναπόθεσή των οποίων σε τάφους κοριτσιών θεωρείται ότι συμβολίζει τελετουργίες μύησης στον μελλοντικό τους ρόλο ως νυμφών, συζύγων και μητέρων, ο οποίος έμεινε απραγματοποίητος εξαιτίας του πρόωρου θανάτου. Για την ερμηνεία του τύπου και βιβλιογραφία βλ. τις συμβολές των Πάλλη και Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη στον παρόντα τόμο.

Ουρανία Πάλλη

212. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 3148

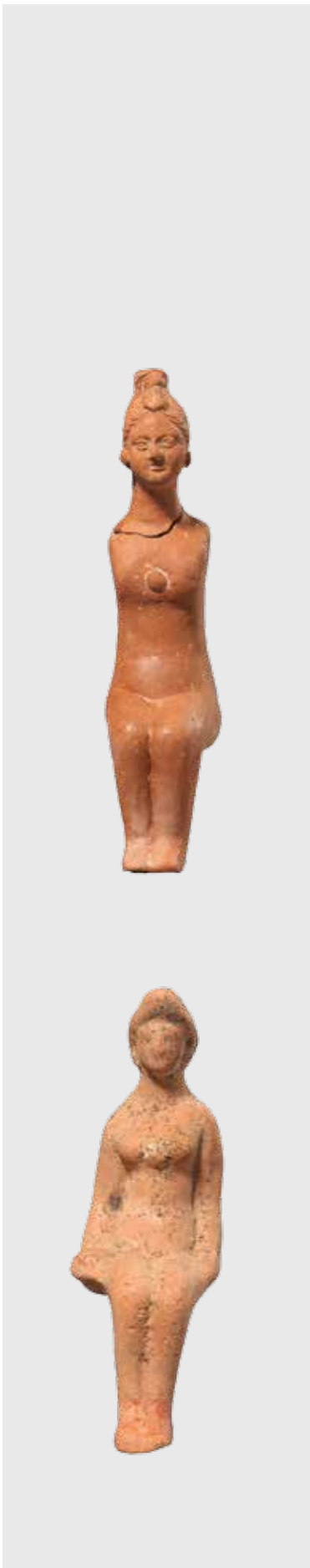
Θεσσαλονίκη, Ραμόνα, συστάδα τάφων II, 1963

Πηλός γκριζοκάστανος με μίκα

Ύψ. 15,5 εκ.

Συγκολλημένο από εννέα κομμάτια και συμπληρωμένο σε μικρό τμήμα της πίσω όψης. Και οι δύο όψεις έχουν κατασκευαστεί με μήτρα, διακρίνεται η ραφή της ένωσης στα πλάγια. Καλύπτεται με λευκό επίχρισμα στο πρόσωπο και στο σώμα, απολεπισμένο κατά τόπους.





Η νεαρή γυναικεία μορφή αποδίδεται γυμνή, καθιστή, με ενωμένα τα σκέλη. Δεν έχει χέρια, ούτε οπές για τη στερέωση χεριών. Φέρει επίθετο κυκλικό κόσμημα στο στήθος οι ταινίες στερέωσης του οποίου πιθανόν αποδίδονταν με χρώμα. Τα μαλλιά μαζεύονται στην κορυφή του κεφαλιού και σχηματίζουν φιόγκο που συγκρατεί περόνη με σφαιρική απόληξη. Μπροστά από τον φιόγκο φέρει ημικυκλική στεφάνη. Στα αυτιά φορά επίθετα κυκλικά σκουλαρίκια. Το χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δυσδιάκριτα. Σώζεται ταινία γκρι χρώματος στον αριστερό μηρό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 124, αρ. 120, εικ. 119.

Για συνευρήματα και για τον τύπο βλ. αρ. κατ. 211.

Ουρανία Πάλλη

213. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Ύστερος 1^{ος} αι. π.Χ. - αρχές 1^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 770

Θεσσαλονίκη, Κτηνιατρική σχολή

Πηλός καστανοκόκκινος, λεπτόκοκκος, με ελάχιστη μίκα. Ίχνη από λευκό επιχρίσμα.

Ύψ. 13,9 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Ραγίσματα στον λαιμό και το δεξί πόδι. Και οι δύο όψεις έχουν κατασκευαστεί με μήτρα, διακρίνεται η ραφή της ένωσης στα πλάγια.

Η νεαρή γυναικεία μορφή αποδίδεται γυμνή, καθιστή με ενωμένα τα σκέλη. Δεν έχει χέρια, ούτε οπές για τη στερέωση χεριών. Το στήθος και το ηβικό τρίγωνο ορίζονται με ρηχές αυλακώσεις. Υποτυπώδης δήλωση του ομφαλού. Φέρει επίθετο κυκλικό κόσμημα στο στήθος, οι ταινίες στερέωσης του οποίου πιθανόν αποδίδονταν με χρώμα. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, τα μάτια μεγάλα αμυγδαλωτά με βλέφαρα που αποδίδονται πλαστικά, η μύτη με βαθύνσεις στη θέση των ρουθονιών, το στόμα μικρό με σαρκώδη χείλη. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση, πάνω από το τριγωνικό μέτωπο, χτενίζονται προς τα πίσω και μαζεύονται ψηλά στην κορυφή του κεφαλιού: από ένα σφιχτό κομβιόσχημο δέσιμο αφήνεται μία πεταλόσχημη πλεξίδα κατά μήκος της χωρίστρας. Στα αυτιά φορά επίθετα κυκλικά σκουλαρίκια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 128, αρ. 135.

Για την ερμηνεία της μορφής βλ. αρ. κατ. 211.

Ουρανία Πάλλη

214. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10887

Θεσσαλονίκη, οδός Εγνατία, κοντά στη ΔΕΘ

Πηλός καστανοκόκκινος με ελάχιστη μίκα και χαλικιάκια. Ίχνη λευκού επιχρίσματος κατά τόπους. Φέρει μελανές κηλίδες από βιολογικές επικαθίσεις σε ολόκληρη την επιφάνεια.

Ύψ. 12,5 εκ.

Ακέραιο. Μικρή οπή εξαερισμού στη ράχη.

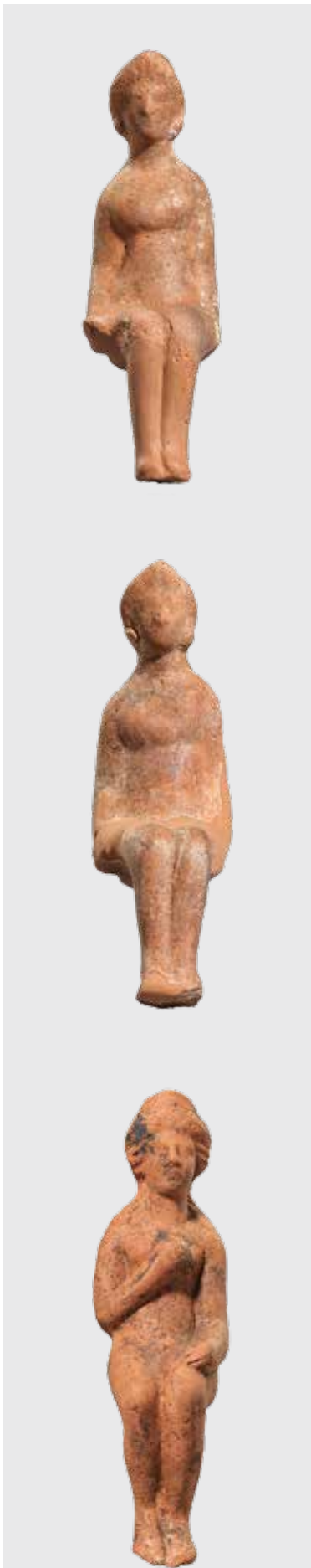
Η νεαρή γυναικεία μορφή αποδίδεται γυμνή, καθιστή με ενωμένα τα σκέλη. Τα χέρια είναι κολλημένα στο σώμα ακουμπώντας στο πλάι των μηρών. Στο δεξί χέρι κρατά πιθανόν φιάλη. Το στήθος, η μέση και το ηβικό τρίγωνο ορίζονται με ρηχές αυλακώσεις. Φέρει επίθετο κυκλικό κόσμημα στο στήθος, οι ταινίες στερέωσης του οποίου πιθανόν αποδίδονταν με χρώμα. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, η μύτη φαρδιά, τα μάτια και το στόμα δυσδιάκριτα. Τα μαλλιά μαζεύονται σε τριγωνική διαμόρφωση πάνω από το μέτωπο, ενώ πίσω είναι μαζεμένα σε κότσο χαμηλά στον αυχένα. Τα υποδήματα δηλώνονται με κόκκινο χρώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Παρόμοια ειδώλια έχουν βρεθεί στα ρωμαϊκά νεκροταφεία της πόλης, Κόρτη-Κόντη 1994, 112, αρ. 82-86, εικ. 77-79. Αχειλαρά 2009, 253, εικ. 12, 13, γεγονός που υποδηλώνει την προέλευση τους από τοπικό εργαστήριο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ταυτοποίηση χρωστικών σε οκτώ ειδώλια αυτού του τύπου από τις πρόσφατες ανασκαφές του ΜΕΤΡΟ στο Σιντριβάνι, με τις οποίες έχουν αποδοθεί ενδύματα και κλειστά υποδήματα. Για την ερμηνεία του τύπου βλ. αρ. κατ. 211.

Ουρανία Πάλλη



215. ΠΛΑΓΓΟΝΑ

Τέλος του 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2960

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού, ανατολικό νεκροταφείο

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 12,3 εκ. Πλ. 5,8 εκ.

Μέτρια διατήρηση. Έχει ένα σκάσιμο στην περιοχή των γονάτων. Λείπουν τα κάτω άκρα και από το ύψος των γονάτων έχει συμπληρωθεί με γύψο. Κατασκευασμένο και στις δύο πλευρές με μήτρα που ενώνεται στο πλάι. Τα πόδια είναι συμπληρωμένα στο μπροστινό τους μέρος. Τα χαρακτηριστικά της κεφαλής και του σώματος είναι αλλοιωμένα από πολυχρησιμοποιημένη μήτρα. Έχει μια μικρή επιμήκη οπή εξαέρωσης στο πίσω μέρος. Διασώζει σποραδικά ίχνη λευκού χρώματος.

Το ειδώλιο εικονίζει καθιστή πλαγγόνα με ενωμένα τα πόδια της σε καθήμενη στάση και τα χέρια της κολλημένα πλάι στο σώμα της. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου, ούτε της κεφαλής, τα μαλλιά της οποίας δένονται πίσω σε χαμηλό κότσο, ενώ στο μέρος αμέσως πάνω από το μέτωπο σχηματίζεται μια κόμμωση σαν κώνος, ή διάδημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 112, αρ. 83.

Το ειδώλιο είναι πανομοιότυπο με το αρ. κατ. 216. Για παράλληλο από τη Μακεδονία βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 141-144.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

216. ΠΛΑΓΓΟΝΑ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2963

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού, ανατολικό νεκροταφείο.

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 11,5 εκ. Πλ. 5,7 εκ.

Αρκετά καλή διατήρηση. Λείπει μόνο μικρό μέρος από το αριστερό πλαινό της πλαγγόνας. Υπάρχει μια κατακόρυφη ρωγμή στο σημείο συνένωσης των δύο κομματιών του ειδωλίου, η κατασκευή των οποίων έγινε με μήτρα πολύ χρησιμοποιημένη και για τον λόγο αυτό δεν διασώζονται ανατομικές λεπτομέρειες του προσώπου και του σώματος. Διασώζει ίχνη λευκού υποστρώματος.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται γυμνή με τα χέρια της κολλημένα στο σώμα και τα πόδια της ενωμένα και λυγισμένα στα γόνατα σε στάση καθήμενη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 112. Από λάθος έχει σημειωθεί ως το αρ. 86 στον κατάλογο και το αρ. 79 στις εικόνες. Το ειδώλιο είναι πανομοιότυπο με τα ΜΘ 2958 και ΜΘ 2960. Για παράλληλο από τη Μακεδονία βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 141-144.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

217. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11251γ

Θεσσαλονίκη, Πλατεία Σιντριβανίου

Πηλός καστανέρυθρος. Ίχνη λευκού επιχρίσματος κατά τόπους.

Ύψ. 14 εκ.

Ακέραιο. Πηλός καστανοκόκκινος με ελάχιστη μίκα. Μικρή οπή εξαερισμού στην ράχη. Φέρει μελανές κηλίδες από βιολογικές επικαθίσεις σε ολόκληρη την επιφάνεια.

Η νεαρή γυναικεία μορφή αποδίδεται γυμνή, καθιστή με ενωμένα τα σκέλη. Το δεξί χέρι έρχεται λυγισμένο ανάμεσα στα στήθη, κρατώντας ίσως σφαιρικό αντικείμενο, ενώ το αριστερό ακουμπά χαλαρά στον μηρό. Το στήθος και το ηβικό τρίγωνο ορίζονται με ρηχές αυλακώσεις. Τα δάκτυλα του αριστερού χεριού δηλώνονται με χαράξεις. Το πρόσωπο είναι ωσειδές, η μύτη φαρδιά, τα μάτια και το στόμα δυσδιάκριτα. Η κόμμωση είναι κνιδιακή, με τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση του μετώπου και χτενισμένα χαλαρά προς τα πίσω, ενώ σε κάθε ώμο πέφτει ελεύθερος από ένας πλόκαμος. Στην κορυφή του κεφαλιού φέρει μικρή στεφάνη. Η μάζα των μαλλιών δεν δηλώνεται στο πίσω μέρος του κεφαλιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ανασκαφικά δεδομένα βλ. ΑΔ 26, 1971, Χρονικά Β2, 373, 378, πίν. 372γ [Α.Ν. Βαβρίτσας]. Για την ερμηνεία του τύπου βλ. αρ. κατ. 211.

Ουρανία Πάλλη



218. ΠΛΑΓΓΟΝΑ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2958

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού, ανατολικό νεκροταφείο.

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 13,7 εκ. Πλ. 5,8 εκ.

Καλή διατήρηση. Έχει μόνο σκασίματα στην περιοχή των γονάτων. Κατασκευασμένη και στις δύο πλευρές με μήτρα που ενώνεται στο πλάι. Τα πέλαμα των ποδιών προστέθηκαν με το χέρι. Τα χαρακτηριστικά της κεφαλής και του σώματος αλλοιωμένα από πολύ χρησιμοποιημένη μήτρα. Έχει μια επιμήκη οπή εξαέρωσης στο πίσω μέρος.

Το ειδώλιο εικονίζει καθιστή πλαγγόνα με ενωμένα τα πόδια της. Δεν υπάρχει δήλωση των χεριών ούτε έχει οπές για ανάρτηση πρόσθετων αρθρωτών μελών. Δεν διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου, ούτε της κεφαλής όπου διαμορφώνεται σχηματοποιημένη κόμωση με τα μαλλιά τραβηγμένα προς τα πίσω και μαζεμένα σε τριγωνική διαμόρφωση στην κορυφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 111, αρ. 81 (στις εικόνες έχει σημειωθεί ως αρ. 79).

Βρέθηκε μαζί με τον πήλινο θρόνο αρ. κατ. 219 του παρόντος καταλόγου και προφανώς αποτελούν σύνολο, το οποίο μοιάζει με τα ειδώλια Αφροδίτης πάνω σε συμφυή θρόνο όπως τα αρ. κατ. 221-223 προερχόμενα επίσης από τάφους της Θεσσαλονίκης. Η τάση για ατροφική απόδοση των χεριών απαντά με συχνότητα από τον 2^ο αιώνα π.Χ. και μετά. Για παράλληλο από τη Μακεδονία βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, αρ. 255. Για αντίστοιχη απεικόνιση Αφροδίτης σε θρόνο βλ. Mollard-Besques 1963, πίν. 10, c MYR 7.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

219. ΟΜΟΙΩΜΑ ΘΡΟΝΟΥ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2964

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού, ανατολικό νεκροταφείο.

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 12 εκ. Πλ. 6,6 εκ.

Πολύ καλή διατήρηση. Λείπει μόνο μικρό μέρος από το κάθισμα μπροστά. Το ομοίωμα έγινε από ένα επίμηκες φύλλο πηλού πλασμένο με το χέρι. Υπάρχουν σκασίματα από το ψήσιμο. Διασώζει ίχνη λευκού υποστρώματος. Στο πίσω μέρος του θρόνου υπάρχει κυκλική οπή εξαέρωσης.

Ο θρόνος είναι κυλινδρικής διατομής στο κάτω τμήμα του, μέχρι το ύψος του καθίσματος και διευρύνεται προς τα πάνω προς όλες τις κατευθύνσεις, δημιουργώντας στο πίσω μέρος ένα φαρδύ ερεισίνωτο και στις δύο πλευρές του από ένα λοξότμητο υψηλό ερεισίχειρο. Όλες οι ακμές του επίπλου είναι αποστρωγγυλεμένες με το χέρι. Μπροστά διαμορφώνεται ένα χαμηλό ορθογώνιο υποπόδιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 113, αρ. 87 (στις εικόνες έχει σημειωθεί ως αρ. 80).

Βρέθηκε μαζί με το ειδώλιο με το αρ. κατ. 218, το οποίο συνανήκουν και αποτελούν σύνολο παρόμοιο με αυτά των ειδωλίων με αρ. κατ. 221-223 τα οποία εικονίζουν Αφροδίτη καθισμένη σε συμφυή θρόνο. Έτσι, προφανώς και το ειδώλιο με τον θρόνο, παρότι είναι ειδώλια ξεχωριστά φτιαγμένα, θα μπορούσε να ταυτιστεί ως μια απόδοση της θεάς. Βλ. αντίστοιχα ομοιώματα θρόνου Mollard-Besques 1963, πίν. 184, e MYRINA 1702.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

220. ΟΜΟΙΩΜΑ ΘΡΟΝΟΥ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30091

Θεσσαλονίκη, Οδός Βασιλέως Κωνσταντίνου (Εθνικής Αμύνης), Ανασκαφή Σ. Οικονόμου 1913.

Πηλός καστανοκόκκινος

Ύψ. 12,7 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευασμένο σε μήτρα, είναι κοίλο εσωτερικά. Ίχνη λευκού επιχρίσματος και ωχρού χρώματος, κατά τόπους. Στην πίσω όψη κυκλική οπή εξαερισμού.

Προοριζόταν για την υποδοχή γυναικείας καθιστής μορφής. Το ερεισίνωτο είναι ψηλό με καμπύλα ερεισίχειρα. Στο κάτω μέρος σχηματίζεται υποπόδιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ανασκαφικά δεδομένα βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 28.

Για παρόμοιο τύπο βλ. αρ. κατ. 219.

Ουρανία Πάλλη



221, 222, 223. ΤΡΕΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΚΑΘΙΣΤΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΣΕ ΘΡΟΝΟ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 2967, ΜΘ 2968, ΜΘ 2969

Θεσσαλονίκη, ανατολικό νεκροταφείο, Λεωφόρος Στρατού, τάφος με αγωγό χοών. Για το περιεχόμενο της ταφής βλ. αρ. κατ. 112.

Πηλός καστανέρυθρος, με πολλές προσμείξεις

ΜΘ 2967: Ύψ. 13 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Διάμ. οπή εξαερισμού 3 εκ.

ΜΘ 2968: Ύψ. 12,6 εκ. Πλ. 6,3 εκ. Διάμ. οπή εξαερισμού 5,2 εκ.

ΜΘ 2969: Ύψ. 13,2 εκ. Πλ. (με την συμπλήρωση) 6,6 εκ. Διάμ. οπή εξαερισμού 2,3 εκ.

Το ΜΘ 2967 είναι συγκολλημένο από 4 κομμάτια και τοπικά συμπληρωμένο. Από το ΜΘ 2968 λείπει τμήμα του δεξιού μπροστινού μέρους του ερεισίνωτου και της αντίστοιχης πλάγιας όψης. Το ΜΘ 2969 είναι συγκολλημένο από πέντε κομμάτια και συμπληρωμένο στο δεξί τμήμα του ειδώλιου (μέρος του ερεισίνωτου, του χεριού και του σώματος της μορφής). Είναι κατασκευασμένα με μήτρα στην μπροστινή όψη. Πίσω, φέρουν ωσειδή οπή εξαερισμού και πυκνά επιφανειακά ραγίσματα. Διατηρείται λευκό επίχρισμα και κίτρινο χρώμα στο ΜΘ 2967.

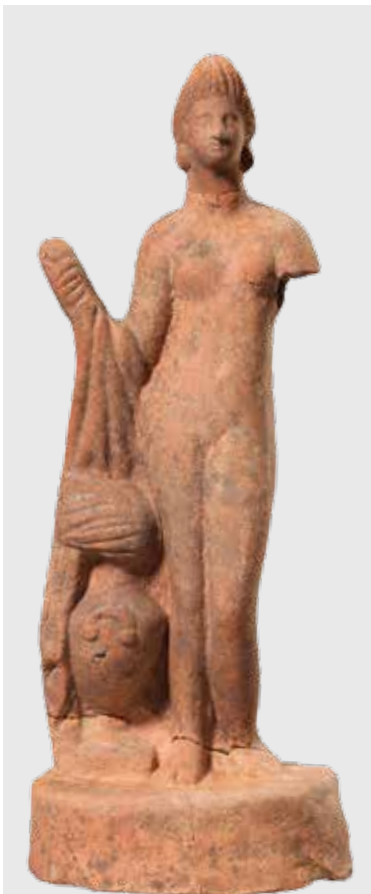
Οι μορφές (πιθανόν Αφροδίτες) αποδίδονται μετωπικά, καθιστές σε θρόνο με υποπόδιο. Το άνω σώμα βυθίζεται στο φαρδύ, ημικυκλικό, ψηλό ερεισίνωτο. Φορούν ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο έρχεται λοξά από τον αριστερό ώμο, τυλίγει το σώμα μέχρι και τις κνήμες και συγκρατείται με το αναδιπλωμένο δεξί χέρι. Το αριστερό χέρι ακουμπά στον μηρό του αντίστοιχου ποδιού, που λυγίζει προς τα μέσα και πίσω. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι σχεδόν σβησμένα, το ίδιο και οι λεπτομέρειες της κόμμωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 110, 111.

Ο τύπος θα μπορούσε να αποδοθεί στο τοπικό εργαστήριο, καθώς λείπουν κοντινά παράλληλα από άλλες περιοχές και επαναλαμβάνεται αυτούσιος σε τέσσερα συνολικά ειδώλια που βρέθηκαν μαζί. Για τον σχολιασμό του τύπου, Κόρτη-Κόντη 1994, 48. Για σχετική ομοιότητα με πολύ πρωιμότερο ειδώλιο, σε αντεστραμμένη κίνηση των χεριών, βλ. Besques 1972, πίν. 115c (τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.), από την Κύζικο.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



224. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 2932

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού - περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος με αγωγό χαών. Για το περιεχόμενο της ταφής βλ. αρ. κατ. 112.

Πηλός καστανέρυθρος
Ύψ. 24,1 εκ. Πλ. 9,65 εκ.

Συγκολλημένο από 6 κομμάτια. Ελάχιστα συμπληρωμένο στην περιοχή ανάμεσα στην υδρία και τους αστραγάλους της μορφής. Λείπει το αριστερό χέρι από τον ώμο και κάτω και μέρος της βάσης, πίσω. Διατηρούνται ίχνη ρόδινου χρώματος στις πτυχές του ιματίου. Έχει κατασκευαστεί με μήτρα και στις δύο όψεις, αν και η απόδοση της οπίσθιας είναι συνοπτική.

Η θεά στέκεται σε ημικυκλική βάση. Παριστάνεται μετωπική, γυμνή, με στάσιμο το δεξί σκέλος και χαλαρό το αριστερό. Στα δεξιά της, σε χαμηλή τετράγωνη βάση, υδρία συγκρατεί δέσμη πτυχών του ιματίου, που τυλίγεται στο λυγισμένο προς τα έξω δεξί χέρι. Με το αριστερό χέρι θα κρατούσε κάποιο αντικείμενο, ίσως πτυσσόμενο καθρέφτη, όπως είναι γνωστό από άλλα παραδείγματα (πρβλ. ΜΘ 2931, εκτίθεται στη μόνιμη έκθεση *Θεσσαλονίκη - προθήκη 19* του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης). Τα μαλλιά είναι χτενισμένα σε ψηλό τριγωνικό όγκο πάνω από το μέτωπο (μηνίσκος) και μαζεμένα πίσω σε χαμηλό κότσο. Στα αυτά φορά σταγονοειδή ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 105, αρ. 51, 29, 43-45, όπου και η αναλυτική βιβλιογραφία.

Για τα ανασκαφικά, βλ. Μακαρόνας 1952, 164 κ.ε.

Το ειδώλιο επαναλαμβάνει σε ελεύθερη απόδοση το πιο διάσημο άγαλμα του γλύπτη Πραξιτέλη, την Αφροδίτη της Κνίδου. Πρόκειται για την πρώτη γυμνή απεικόνιση της θεάς, που μόλις έχει τελειώσει το λουτρό της. Αν και δεν σώζεται το πρωτότυπο έργο των χρόνων της ακμής του Πραξιτέλη, την εικόνα του μπορούμε να ανασυνθέσουμε σε ικανοποιητικό βαθμό μέσω των πολλαπλών αντιγράφων και παραλλαγών του, βλ. ενδεικτικά Michaelis 1887. Blinkenberg 1933. Closuit 1978. Havelock 1995. Για τον τύπο της Αφροδίτης Κνιδίας γενικά, βλ. και *LIMC II* (1984) 49 κ.ε., στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias, G. Berger-Doer & A. Kosstaz-Deissmann]. Η Κνιδία Αφροδίτη, σε διάφορες παραλλαγές του τύπου, αποτέλεσε θέμα ιδιαίτερα αγαπητό στην κοροπλαστική της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης, Κόρτη-Κόντη 1994, 65.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

225. ΑΦΡΟΔΙΤΗ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 30133

Λητή, ιερό της Δήμητρας, 1936

Πηλός ανοικτός καστανός

Ύψ. 21,5 εκ. Πλ. 8 εκ. Βάθ. 4,5 εκ.

Λείπει η κεφαλή με τον λαιμό και το άκρο του αριστερού χεριού. Συγκολλημένο από δύο τμήματα.

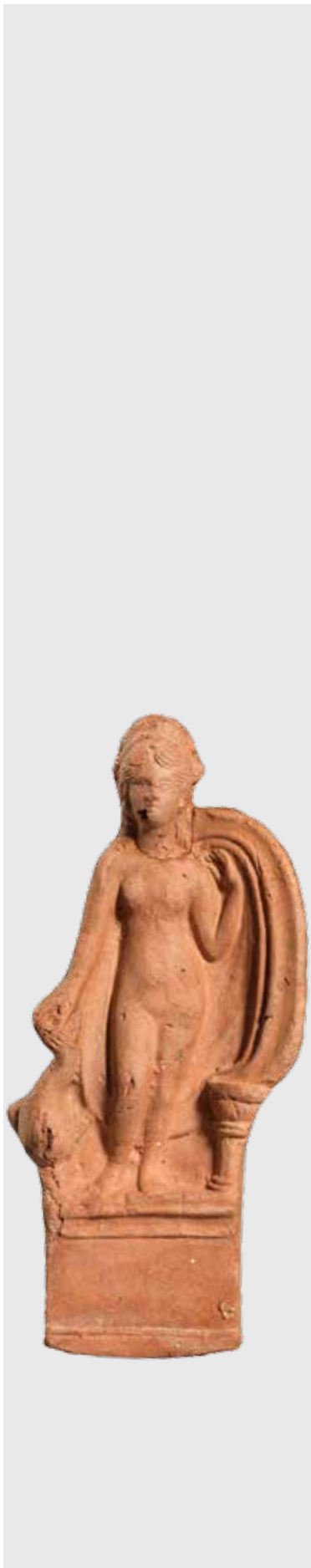
Κατασκευή σε διπλή μήτρα με αδιαμόρφωτη πίσω όψη. Κοίλο, ανοικτό στη βάση. Μικρή κυκλική οπή εξαερισμού στην πίσω όψη. Υπολείμματα ερυθρού χρώματος ανάμεσα στα πόδια και στη βάση.

Σε ορθογώνια βάση στέκεται όρθια κατενώπιον γυμνή Αφροδίτη, με στάσιμο το αριστερό πόδι. Το υψωμένο δεξί χέρι συγκρατεί την παρυφή του ανατεταμένου ιματίου που σχηματίζει ημικύκλιο επάνω από την κεφαλή. Με το χαμηλωμένο και λυγισμένο αριστερό χέρι συγκρατεί μακρύ βόστρυχο. Όμοιος βόστρυχος υπάρχει στον δεξί ώμο. Στα δεξιά της ψηλός πεσσός και επάνω του ξαπλωμένη υδρία με ορατό το εσωτερικό του χείλους. Στα αριστερά της θεάς υπάρχει υδρία με ορατή μία οριζόντια λαβή. Στο χείλος της υδρίας στηρίζεται κάτοπτρο με κάθετη λαβή, καλυμμένο εν μέρει από το ιμάτιο. Στο πίσω μέρος της βάσης εγχάρακτη επιγραφή ΟΥΑΛΗΤΟΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 146, αρ. 199 (όπου ο αρ. καταλόγου αντιστοιχεί στην εικ. 200, αναφέρεται ως άγνωστης προέλευσης, ενώ δεν περιλαμβάνεται το άνω τμήμα του ειδωλίου που εντοπίστηκε πρόσφατα μαζί με ειδώλια του ιερού).

Από την ίδια μήτρα προέρχεται ειδώλιο από το ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης, *AD* 49, 1994, Χρονικά Β2, 436, πίν. 139δ [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη]. Το γεγονός δεν εκπλήσσει καθώς και άλλα ειδώλια του ιερού είναι πανομοιότυπα με των νεκροταφείων της Θεσσαλονίκης. Η σπανιότητα του τύπου που παραδίδουν τα δύο ειδώλια οφείλεται στον συνδυασμό διαφόρων τύπων Αφροδίτης, όπως της Αναδυομένης (στάση μορφής, κόμμωση), της Κνιδίας (αριστερό χέρι, υδρία) και της Ουρανίας (ανατεταμένο ιμάτιο), για την οποία βλ. *LIMC II* (1984) 73, αρ. 626, στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias]. Για την επιρροή της εικονογραφίας της Κνιδίας



Αφροδίτης σε αυτήν της Αναδυομένης, Corso 2007, 113. Βλ. επίσης ειδώλιο με συνδυασμό των αγαλατικών τύπων Αφροδίτης Κνιδίας και Αναδυομένης από το Ριζοκάρπασο, Έρωσ 2009, 89, αρ. 16 [Π. Φλουρέντζος]. Όμοια στηριγμένη σε πεσσό υδρία παραδίδει μαρμάρινο άγαλμα Αφροδίτης από την Όστια, LIMC II (1984) 66, αρ. 554, στο λ. Aphrodite [A.Delivorias]. Αρκετά συγγενικό είναι ειδώλιο Αναδυομένης Αφροδίτης από τη Σμύρνη, χωρίς ιμάτιο και υδρία με κάτοπτρο, η οποία στηρίζει το δεξί χέρι σε ερμαϊκή στήλη, Schmidt 1994, 114, αρ. 168, πίν. 33 και Wardle 2010, 142, εικ. 37, καθώς και ένα ακόμη απλούστερο από τους Στόβους, Wiseman & Mano-Zissi 1972, 416, εικ. 30. Το όνομα κοροπλάστη / ιδιοκτήτη εργαστηρίου Ουάλης, αν και διαδεδομένο στο ρωμαϊκό κόσμο, μαρτυρείται ελάχιστα στη Θεσσαλονίκη, βλ. Fraser & Matthews 2005, 265. Ανάλογες επιγραφές κοροπλαστών είναι σπάνιες στα ειδώλια της Θεσσαλονίκης, Κόρτη-Κόντη 1994, 67-72, και συχνότερες στις Μύρινες, Kassab 1988.



Ανναρέτα Τουλουμτζίδου

226. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 2957

Θεσσαλονίκη, Λεωφόρος Στρατού, ανατολικό νεκροταφείο, τάφος με αγωγό χοών. Για το περιεχόμενο της ταφής βλ. αρ. κατ. 112.

Πηλός ανοιχτόχρωμος καστανέρυθρος
Ύψ. 22,5 εκ. Πλ. 10,5 εκ.

Ολόκληρο, με συγκολλημένο το κεφάλι. Η πίσω όψη, εκτός από την κόμμωση, αποδίδεται συνοπτικά. Κεντρικά ανοίγεται μικρή κυκλική οπή εξαερισμού, διαμ. 2,1 εκ.

Η θεά στέκεται σε ημικυκλική βάση. Παριστάνεται μετωπική, γυμνή, με το δεξί σκέλος άνετο και το αριστερό στάσιμο. Αναδιπλώνει έντονα το αριστερό χέρι ως τον ώμο και συγκρατεί με αυτό μακρύ αναπεπταμένο ιμάτιο, που απολήγει στο κιονόκρανο μικρού αράβδωτου κίονα στα αριστερά της. Με το δεξί χέρι απλωμένο κοντά στο σώμα της, κρατά την ουρά δελφινιού, που ακουμπά με το ρύγχος στο έδαφος. Εμφανής είναι η τυποποίηση στη συνολική πραγμάτευση του ειδώλιου, με σκληρές γραμμές και φτωχή απόδοση της πλαστικότητας στους όγκους του σώματος και στις λεπτομέρειες της πτυχολογίας και της κόμμωσης. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και χτενίζονται προς τα πίσω σε ομάδες κυματισμών, ενώ από ένας πλόκαμος πέφτει ελεύθερος στους ώμους. Την ημικυκλική στεφάνη και τα μαλλιά κοσμούν σφαιρικά κομβία. Πίσω, τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και δένονται χαμηλά στον αυχένα σε σχηματισμένη τραπεζίσχημη αλογοουρά. Στο αριστερό μέρος της πλάτης διακρίνεται ανάγλυφο κομβίο. Το τύμπανο της βάσης, μπροστά, ορίζουν πάνω και κάτω διακοσμητικές αυλακωτές ταινίες, που συνεχίζονται ως απλές χαράξεις στην πίσω όψη, όπου διακρίνεται εγχάρακτη επιγραφή: ΟΥΑΛΛΑΙΡΙΟΥ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 104, αρ. 49 (στη δημοσίευση είναι ο αρ. 49 του καταλόγου, αντιστοιχεί όμως στην εικόνα του αρ. 75, σελ. 194), 29 (ανασκαφικά δεδομένα), 41-42 (σχολιασμός τύπου). Για τα ανασκαφικά, βλ. Μακαρόνας 1952, 164 κ.ε.

Ο τύπος της Αναδυομένης Αφροδίτης είναι γνωστός σε πολλές παραλλαγές ήδη από τους ελληνιστικούς χρόνους: μπορεί να εικονίζεται γονατιστή ή όρθια κρατώντας τα ξέπλεκα μαλλιά της, ολόγυμνη ή ημίγυμνη, με ιμάτιο ζωσμένο γύρω από





τους γοφούς ή αναπεπταμένο πίσω από τους ώμους, συνοδευόμενη από δελφίνη ή χήνα. Ο τύπος που παρουσιάζεται εδώ είναι ιδιαίτερα αγαπητός στη Μακεδονία. Δεν φαίνεται να ακολουθεί κάποιο γνωστό αγαλματικό πρότυπο, αλλά πιθανότατα αποτελεί έμπνευση της κοροπλαστικής τέχνης. Το ιμάτιο θεωρείται ότι κατά κάποιον τρόπο «κρύβει» τη γύμνια της Αφροδίτης, το δελφίνη δηλώνει το θαλάσσιο περιβάλλον της γέννησης της θεάς, ενώ ο κίονας παραπέμπει στη λατρεία της. Για την Αφροδίτη Αναδυομένη, βλ. *LIMC II* (1984) 49 κ.ε., στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias, G. Berger-Doer & A. Kosstaz-Deissmann]. Για τον εικονογραφικό τύπο του ΜΘ 2957 στο χώρο της Μακεδονίας, ενδεικτικά βλ. Leyenaar-Plaisier 1979, 113, πίν. 40, αρ. 228. Καραμήτρου-Μεντεσιδη 2000, 621, εικ. 23β. Μάλαμα & Νταράκης 2008, 64, πίν. 105α, ΜΑ 6318 και 323, πίν. 107β, γ, ΜΑ 7020, ΜΑ 7021. Για την επιγραφή, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 70.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

227. ΑΚΤΑΙΩΝ

Πρώμοι ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11071

Θεσσαλονίκη, Δυτικό νεκροταφείο, Ραμόνα, από κεραμοσκεπή τάφο (20.10.1969)

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Συν. ύψ. 14 εκ. Ύψ. μορφής 12 εκ. Πλ. 6 εκ. Πάχ. 2,5 εκ.

Η μορφή του Ακταίωνα στέκεται πάνω σε ορθογωνική βάση. Εικονίζεται γυμνή να βαδίζει προς τα αριστερά με προτεταμένο το δεξί του πόδι. Φορά μόνο ιμάτιο που πέφτει πίσω από τον ώμο του. Έχει το δεξί του χέρι υψωμένο ψηλά στο κεφάλι του. Το κεφάλι και το πρόσωπό του είναι στραμμένο κατά τρία τέταρτα. Το άλλο του χέρι είναι σκεπασμένο με το ιμάτιο και είναι κατεβασμένο στο πλάι. Στο δεξί πόδι του εικονίζεται ανορθωμένος σκύλος έτοιμος να το κατασπαράξει. Ανάμεσα στο πόδια του διακρίνεται κορμός δένδρου γύρω από τον οποίο ελίσσεται φίδι. Στο πίσω μέρος της βάσης, στο δεξί της πέρας, διακρίνονται δύο ανάγλυφα γράμματα τα που έγιναν πριν το ψήσιμο του ειδωλίου: ...]ΔΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 122, αρ. 114, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Ο Ακταίων, γιός της Αυτονόης (κόρης του βασιλιά των Θηβών Κάδμου) και του Αρισταίου (γιου του Απόλλωνα) ανατράφηκε από τον κένταυρο Χείρωνα που του δίδαξε με άριστο τρόπο την τέχνη του κυνηγιού σε βαθμό μάλιστα που παινεύονταν ότι το γνωρίζει καλύτερα από την Αρτεμην. Σύμφωνα με την επικρατέστερη εκδοχή του μύθου ο Ακταίων παρακολουθούσε τη θεά στη λίμνη να λούζεται γυμνή, κι εκείνη για να τον εκδικηθεί για την προσβολή στην αγνότητά της και την αλαζονεία του τον μετέτρεψε σε ελάφι και τον κατασπάραξαν τα ίδια του τα σκυλιά. Ο μύθος έχει πολλές παραλλαγές και έγινε ιδιαίτερα αγαπητός στα ρωμαϊκά χρόνια αρχικά από ένα ποίημα του Οβίδιου (Απολλώδωρος 3,30-32, Παλαίφατος, *De incredibilis*). Το ειδώλιο αποδίδει τη δραματική στιγμή του θανάτου του Ακταίωνα και ο τύπος του δεν απαντά συχνά στη Μακεδονία.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

228. ΕΙΔΩΛΙΟ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΣΕ ΧΗΝΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11424

Θεσσαλονίκη, οδός Αντιγονιδών. Από παράδοση (Αρ. Πρωτ. 1287/15.6.1972)

Πηλός κοκκινωπός καστανός

Σωζ. ύψ. 7,8 εκ. Σωζ. μήκ. 7,1 εκ.

Λείπουν το πίσω μέρος του ειδωλίου, τα πόδια της χήνας και η βάση. Συγκολλημένο το κεφάλι στο σώμα.

Παριστάνεται η θεά Αφροδίτη καθισμένη στη ράχη της χήνας. Το ειδώλιο επαναλαμβάνει ακριβώς τον τύπο του αρ. κατ. 482.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Είναι μικρότερο από το όμοίό του αρ. κατ. 482 και, όπως φαίνεται από τον σκληρό χειρισμό των πτυχώσεων και του φτερώματος της χήνας, την τριγωνική κόμμωση και τα χαρακτηριστικά του προσώπου, ελαφρώς μεταγενέστερό του. Για τον σχολιασμό του τύπου βλ. αρ. κατ. 482.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη



229. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΠΕΤΕΙΝΟΥ

550-500 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας
ΑΚΜΠ Π1 (Τ87/7)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός κίτρινωπός ερυθρός

Ύψ. 28,5 εκ. Μήκ. 24,2 εκ. Πλ. 11,5 εκ.

Συγκολλημένο, συμπληρωμένο με λίγες επικαθήσεις.

Στο σώμα έχουν προσκολληθεί τα πόδια, που αποδίδονται σαν ορθογώνια πλακίδια, το λοφίο, το ράμφος, το λειρί και η ουρά. Μαύρο χρώμα σώζεται στον λαιμό και το κεφάλι, ερυθρό στο λειρί. Τα μάτια είναι στρογγυλά και εξογκωμένα, ενώ η κόρη αποδίδεται με μαύρη στιγμή. Το στόμιο βρίσκεται στη ράχη του πτηνού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2001, 483 και 485 για την εύρεση στον ανδρικό Τ 87 (όρυγμα 6), μαζί με τριφυλλόσχημη κορινθιακή οινόχρη με κωνική βάση, ψηλό σώμα, πλατύ ώμο, διπλή κυλινδρική λαβή και αρύβαλλους με παράσταση τετράφυλλου ρόδακα.

Επίσης Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2007β, 119 για την κατάταξη του Τ 87. Για συγγενικό παράδειγμα πετεινού από ανδρικό τάφο της Σίνδου, που χρονολογείται γύρω στο 540 π.Χ. βλ. Σίνδος 1985, 164-165, αρ. 260 με την παλιότερη βιβλιογραφία [Β. Μισαηλίδου]. Για τα πλαστικά αγγεία ζώων, που στο Αρχοντικό είναι περισσότερα από τα ειδώλια ζώων, βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 397-398. Αρκετά εξαντλητικά παρουσιάζονται τα ειδώλια και πλαστικά αγγεία ζώων στα νεκροταφεία της αρχαϊκής εποχής στο Huysecom 2003, ειδικότερα 98 για τον πετεινό ως ζώο της Περσεφόνης, αλλά και για την απεικόνισή του πάνω σε επιτύμβια μνημεία νέων ανθρώπων.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

230. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

575-550 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π88 (Τ 135Α/4)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος, λεπτόκοκκος. Στην όψη του ειδωλίου κατάλοιπα ιώδους χρώματος.

Ύψ. 20 εκ. Πλ. 4,2 εκ. Μήκ. βάση 5,2 εκ.

Ακέραιο



Παριστάνεται όρθια γυναικεία μορφή κατενώπιον με στάσιμο το δεξί πόδι και ελαφρά προτεταμένο το αριστερό πάνω σε ορθογώνια χαμηλή πλίνθο. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο. Η παρυφή του ιματίου είναι ορατή με τοξωτή διαμόρφωση στη μέση και χαμηλότερα κατά μήκος του δεξιού μηρού. Με το δεξί χέρι λυγισμένο κρατάει λαγό μπροστά στο στήθος, ενώ με το αριστερό αναστηλώνει τον χιτώνα. Στο κεφάλι φέρει στεφάνη και καλύπτρα, στην πλάτη της μορφής η κόμη είναι ορατή με αστραγαλωτές σειρές βοστρύχων. Δύο βόστρυχοι πλαισιώνουν τον λαιμό και πέφτουν πάνω στο στήθος. Πάνω από το μέτωπο τα μαλλιά αποδίδονται σαν μια ενιαία μάζα, χωρισμένα στη μέση. Το πρόσωπό της είναι ωοειδές, έχει αμυγδαλωτά μάτια, μακριά μύτη και μικρό στόμα με αμυδρό χαμόγελο. Στο ένα αυτί είναι ορατό δισκοειδές ενώτιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία σε Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2007β, 121. Επίσης, Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 392 για τον τάφο και 400 για το ειδώλιο.

Για παρόμοια ειδώλια και πλαστικά αγγεία, τα οποία θεωρούνται από τα παλιότερα των όρθιων γυναικείων μορφών, που σύρουν το χιτώνα στο πλάι βλ. Higgins 1954, 45, αρ. 49. Ducat 1966, 80, πίν. XI, 6. Higgins 1967, 34, αρ. 1β. Işık 2000, 331, εικ. 222.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

231. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΠΑΠΙΑΣ

575-550 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π90 (Τ 135Α/9)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός σκούρος καστανός έως ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 7 εκ. Μήκ. 9,5 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις



Το πουλί κάθετα σε σχηματοποιημένα πόδια με τα φτερά κολλημένα στο σώμα και τον λαιμό, επίσης χαμηλωμένο, να εφάπτεται στο σώμα. Ίχνη μελανού χρώματος υπάρχουν στο μπροστινό τμήμα των φτερών, στον λαιμό και στο κεφάλι. Λίγο ακόμη ερυθρό χρώμα σώζεται στο ράμφος και το στόμιο στη ράχη του πουλιού. Ανάμεσα στο στόμιο και τον λαιμό διαμορφώνεται οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον T135A βλ. παραπάνω το αρ. κατ. 230. Για τα πλαστικά αγγεία ζώων και τον τρόπο κατασκευής τους στο Αρχοντικό βλ. παραπάνω το αρ. κατ. 229. Επίσης, βλ. γενικά Huyssecom 2003 για τα ειδώλια ζώων και ειδικότερα σελ. 98 για τη σύνδεση των πτηνών με τους νέους ανθρώπους.

Αναστασία Χρυσσοστόμου & Παύλος Χρυσσοστόμου

232. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΣΕΙΡΗΝΑΣ

575-550 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π89 (T135A/12)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 7,5 εκ. Μήκ. 11 εκ. Πλ. 4,5 εκ. (στην ουρά)

Σώζεται σε καλή κατάσταση, λείπει όμως μικρό τμήμα του ενός φτερού. Ίχνη μελανού χρώματος στα μαλλιά, στο πίσω μέρος των φτερών, στην πάνω και κάτω πλευρά της ουράς με παράλληλες ταινίες. Ερυθρό χρώμα υπάρχει στο μπροστινό τμήμα των φτερών και στον λαιμό.

Η σειρήνα κάθετα πάνω στα πόδια της, που δηλώνονται ως επιμήκεις αποφύσεις. Η ουρά της είναι πλατιά και μακριά. Η κόμη στο πίσω μέρος απλώνεται με αστραγαλωτούς βόστρυχους με οξυκόρυφα άκρα. Δύο βόστρυχοι αριστερά και δεξιά από τον λαιμό πέφτουν πάνω στο στήθος. Επάνω από το μέτωπο οι κυματιστοί βόστρυχοι τραβιούνται προς τα πίσω. Το πλατύ σχετικά πρόσωπο έχει αμυγδαλωτά μάτια με παχιά βλέφαρα, λεπτή μύτη, μικρό στόμα. Διακρίνονται και τα αυτιά. Στην κορυφή του κεφαλιού υπάρχει το στόμιο του αγγείου, ενώ στη ράχη θηλιά για την ανάρτηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. το αρ. κατ. 230 για τον T 135A. Για τα πλαστικά αγγεία με μορφή σειρήνας βλ. Higgins 1954, 52-54, αρ. 75-77. Για τα πλαστικά αγγεία σειρήνων στο Αρχοντικό, Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 392-396. Για τον ρόλο των σειρήνων ως κρίκου σύνδεσης του επίγειου με τον χθόνιο κόσμο, Λεμπέση 2014, 178-181. Επίσης, βλ. Κεχαγιάς 2014, όπου γίνεται παρουσίαση των διαφόρων τύπων και συζητείται η σημασία τους.

Αναστασία Χρυσσοστόμου & Παύλος Χρυσσοστόμου



233. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΙΚΕΤΗ

575-550 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π240 (T135A/25)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος λεπτόκοκκος

Ύψ. 17 εκ. Πλ. 6,8 εκ. (στο πίσω μέρος των ποδιών) Μήκ. 7,5 εκ.

Συγκολλημένο και αρκετά συμπληρωμένο.

Παριστάνεται ευτραφής, γυμνός, γενειοφόρος άνδρας, γονατιστός πάνω στα κάτω άκρα που διπλώνουν προς τα πίσω. Τα χέρια με μακριά δάκτυλα, που διακρίνονται με χάραξη, ακουμπούν επάνω στους μηρούς. Από τα μακριά μαλλιά τρεις βόστρυχοι είναι ορατοί πάνω στον δεξιό ώμο και μικρό μέρος της κόμης στη δεξιά πλευρά της πλάτης. Στο πρόσωπο με τα μικρά μάτια και το στόμα η γενειάδα τονίζεται με μελανό χρώμα, αρκετά απολεπισμένο. Πάνω από το μέτωπο τα μαλλιά φουσκώνουν και χωρίζουν στη μέση. Στη κορυφή του κεφαλιού βρίσκεται το στόμιο του αγγείου. Επίσης, σώζονται διάσπαρατα ίχνη μαύρου χρώματος και ελάχιστου ερυθρού.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. το αρ. κατ. 230 για τον T 135A. Πρόκειται για πολύ γνωστό τύπο. Βλ. Higgins 1954, 55. Ducat 1966, 67, 89 για πρωιμότερη χρονολόγηση του τύπου στα 560/550 π.Χ. και στα 550 π.Χ. της πλειονότητας των παραδειγμάτων. Biers 1995, 108-113, όπου συζητείται η στάση της μορφής ως στάση ξεκούραση και ικεσίας τόσο προς τους σωτήρες θεούς, όσο και τις χθόνιες θεές Δήμητρα και Κόρη.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

234. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΠΟΥΛΙ

530-520 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π64 (T262/22)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός καφέ κίτρινος, λεπτόκοκκος καθαρός. Σε μεγάλο τμήμα της μορφής διατηρείται ιώδες χρώμα πίσω και μπρος, εκτός από το κεφάλι και την κόμμωση.

Ύψ. 18 εκ. Πλ. 3,5 εκ. (στη βάση) Μήκ. 5,7 εκ. (στη βάση)

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στην πλίνθο, τα πόδια και τη μέση.

Παριστάνεται όρθια γυναικεία μορφή κατενώπιον με στάσιμο το δεξί πόδι και ελαφρά προτεταμένο το αριστερό πάνω σε ορθογώνια, χαμηλή πλίνθο. Φορεί χιτώνα και λοξό ιμάτιο. Με το δεξί λυγισμένο χέρι, κρατάει πουλί στο στήθος, ενώ με το αριστερό ανασηκώνει το χιτώνα. Στο κεφάλι φέρει καλύπτρα, που σκεπάζει μέρος της κόμης και ίσως ταινία, που τυλίγεται γύρω από το μέτωπο. Τα μαλλιά της πέφτουν πίσω σε αστραγαλωτούς βοστρύχους. Δύο βόστρυχοι δεξιά και αριστερά από τον λαιμό πέφτουν πάνω στο στήθος. Το πρόσωπο είναι πλατύ με λοξά αμυγδαλωτά μάτια, παχιά μύτη και στόμα με αμυδρό χαμόγελο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2003α, 508-509 για τον πλούσιο γυναικείο T 262, καθώς και Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2012β, 502. Ο τύπος της κόρης που κρατά στο στήθος πουλί με το δεξιό ή το αριστερό χέρι ή και τα δύο χέρια είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος και στο Αρχοντικό. Βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 396, 397, 400, σημ. 32-33. Για απεικόνιση των όρθιων γυναικείων ειδωλίων του Αρχοντικού βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 329-333. Βλ. ακόμη Higgins 1954, 12-14 για τα γυναικεία ενδύματα και 48, τα αρ. 57-58 ειδώλια.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

235. ΣΥΜΠΟΣΙΑΣΤΗΣ

Μετά τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π242 (T280/7)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός σκούρο καστανός

Ύψ. 10,6 εκ. Μήκ. 10,5 εκ. Πάχ. 2,5 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο Η πίσω πλευρά του ειδωλίου είναι χειροποίητη.

Αποδίδεται ανακεκλιμένη ανδρική μορφή κατενώπιον. Στηρίζεται στον αριστερό αγκώνα και με το ίδιο χέρι κρατάει ρυτό, που μόλις διακρίνεται μπροστά στο στήθος. Το δεξί χέρι απλωμένο επάνω στον δεξιό μηρό. Στο κεφάλι φοράει πύλο και το πρόσωπο είναι ωοειδές. Από τα χαρακτηριστικά του προσώπου διακρίνεται μόνο η άκρη της μύτης και το στόμα με το αμυδρό χαμόγελο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2003α, 509-510 και Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2012β, 494 για τον ανδρικό T 280. Για την κατάταξη του ειδωλίου στις παραγωγές «τοπικού» μακεδονικού εργαστηρίου βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου στον παρόντα τόμο. Οι μικρές διαστάσεις του και τα ασαφή πλέον χαρακτηριστικά φανερώνουν ότι ανήκει στις παραγωγές της τελευταίας μήτρας ή των τελευταίων σειρών. Για τη διαδικασία της δευτερογενούς εκμάγευσης (surmoulage) και για συμποσιαστές του τοπικού εργαστηρίου της Θάσου βλ. Huysecom-Haxhi 2009, 21 και 260 κ.ε. Για τον τύπο του συμποσιαστή στη μικροτεχνία βλ. Mollard-Besques 1954, 33, αρ. 190.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου



236. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

530-510 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π241 (Τ 283/13)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός σκούρος καστανός

Ύψ. 25 εκ. Πλ. 19,5 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη στον λαιμό, στο δεξί μάγουλο και στα μάτια, φέρει διάσπαρτες επικαθήσεις και στις δύο όψεις.

Αποδίδεται η κεφαλή της μορφής μέχρι τη βάση του λαιμού. Φέρει ταινία στο μέτωπο. Τα μαλλιά δεν διακρίνονται κάτω από την καλύπτρα που πλασιώνει τον λαιμό. Φέρει στα αυτιά δισκοειδή ενώτια. Τα μάτια είναι διάτρητα, πιθανόν για να αποδοθούν με άλλο υλικό οι κόρες. Στο ίδιο ύψος με τα μάτια δύο οπές στην καλύπτρα και άλλη μια στην κορυφή χρησίμευαν για την ανάρτηση της προτομής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2003α, 511 για τον ανδρικό Τ 283. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2009β, 487. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2012β, 494-496, όπου σημειώνονται οι υπόλοιποι τύποι των ειδωλίων του τάφου και η χρονολόγησή του στην περίοδο 530/510 π.Χ. Για την προτομή και την κατάταξή της στο τοπικό μακεδονικό εργαστήριο βλ. ακόμη Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 399, σημ. 50. Συγγενική προτομή με οπές στη στεφάνη στο Ευσταθίου 2001, 314, εικ. 30α. Συγγενική είναι ακόμη η απόδοση της μύτης και του πηγουνιού σε πολύ οψιμότερη προτομή από τη Ρόδο, που θεωρείται ότι αρχαίζει, Higgins 1954, 100, αρ. 294.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

237. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΚΟΡΗΣ

530-510 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π248 (Τ 283/32)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 27,5 εκ. Πλ. 5,5 εκ. (στη βάση) Μήκ. 6,1 εκ. (στη βάση)

Συμπληρωμένο στο κάτω μέρος

Πατά σε ορθογώνια βάση με γυμνά πόδια. Φοράει ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο με τοξωτή απόληξη στους γλουτούς και στην κοιλιά. Κρατάει στο στήθος πουλί με το λυγισμένο αριστερό χέρι, ενώ με το δεξί ανασηκώνει τον χιτώνα. Στην όψη δύο βόστρυχοι πλασιώνουν τον λαιμό και πέφτουν επάνω στο στήθος, οι αλληπάλληλοι όμως βόστρυχοι είναι ορατοί και στο πίσω μέρος της πλάτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον Τ 283 και τη χρονολόγησή του βλ. την προτομή αρ. κατ. 236 (Τ 283/13). Για τα ειδώλια και πλαστικά αγγεία κορών με πουλί στο Αρχοντικό βλ. παραπάνω το αρ. κατ. 234. Το πλαστικό αγγείο του Τ 283 συγγενεύει με το Higgins 1954, 48, αρ. 57 από τη Ρόδο.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

238. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

525-500 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π79 (Τ447/6)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ερυθρωπός - κίτρινος, λεπτόκοκκος

Ύψ. 16,5 εκ. Πλ. 3,8 εκ. (στη βάση) Μήκ. 5,1 εκ. (στη βάση)

Ακέραιο. Στο ένδυμα κάτω από τη μέση διατηρείται ιώδες χρώμα. Τέλος, στο κάτω μέρος της πλίνθου υπάρχει μικρή οπή όπτησης με σχήμα κυκλικό.

Γυναικεία μορφή στέκεται κατενώπιον με στάσιμο σκέλος το δεξί και το αριστερό ελάχιστα προτεταμένο πάνω σε ορθογώνια, χαμηλή πλίνθο. Φορεί ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο, του οποίου η παρυφή διακρίνεται κυρίως μπροστά. Με το δεξί λυγισμένο χέρι κρατάει πουλί στο στήθος, ενώ με το αριστερό ανασηκώνει τον χιτώνα. Στο κεφάλι φέρει καλύπτρα, που σκεπάζει μέρος

της κόμης, και ίσως μια ταινία, που τυλίγεται γύρω από το μέτωπο. Τα μαλλιά της είναι μακριά και πέφτουν πίσω, ενώ μπροστά δύο βόστρυχοι αριστερά και δεξιά πλαισιώνουν τον λαιμό και πέφτουν επάνω στο στήθος. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, έχει λοξά μάτια, λεπτή μύτη και παχύ στόμα με αμυδρό χαμόγελο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον ανδρικό τάφο T 447 βλ. Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2005, 438. Για τα τεχνικά χαρακτηριστικά των ειδωλίων, όπως η κυκλική οπή όπτησης στη βάση βλ. Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 399, σημ. 51.

Αναστασία Χρυσσοστόμου & Παύλος Χρυσσοστόμου

239. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΚΟΡΗΣ

540-530 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π244 (Τάφος 458/44)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ανοιχτός καστανός, λεπτόκοκκος. Ίχνη ιώδους χρώματος στα ενδύματα στο πίσω μέρος και μελανού στο στόμιο.

Ύψ. 17 εκ. Πλ. 3,8 εκ. (στη βάση) Μήκ. 4,7 εκ. (στη βάση)

Σχεδόν ακέραιο, έχει συγκολληθεί μόνο ένα τμήμα κομμάτι στο δεξιό ώμο της μορφής.



Παριστάνεται όρθια γυναικεία μορφή με στάσιμο το δεξί και το αριστερό ελάχιστα προτεταμένο πάνω σε ορθογώνια πλίνθο. Φοράει μακρύ χιτώνα και ιμάτιο, του οποίου η παρυφή διακρίνεται έντονα πάνω στους γλουτούς. Με το δεξί, λυγισμένο χέρι κρατά πουλί στο στήθος, ενώ με το αριστερό ανασηκώνει τον χιτώνα. Τα μαλλιά της είναι μακριά, πίσω μόλις διακρίνονται, ενώ μπροστά δύο βόστρυχοι πλαισιώνουν δεξιά και αριστερά το στήθος. Πάνω από το μέτωπο διακρίνονται οι κυματοειδείς βόστρυχοι και η στεφάνη. Το πρόσωπό της είναι ωοειδές, έχει λοξά μάτια, λεπτή μύτη και στενό στόμα με αμυδρό χαμόγελο. Στην κορυφή του κεφαλιού έχει τοποθετηθεί το στόμιο του αγγείου, χωρίς όμως να διανοιχτεί η απαραίτητη οπή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον T 458 βλ. Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2012α. Για τα πλαστικά αγγεία βλ. Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου στον παρόντα τόμο. Για τις όρθιες γυναικείες μορφές με πουλί βλ. προηγούμενως το αρ. κατ. 234 (T262/22).

Αναστασία Χρυσσοστόμου & Παύλος Χρυσσοστόμου

240. ΧΕΛΩΝΑ

Γύρω στα 525 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π86 (T 742/23)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ερυθρωπός-κίτρινος

Ύψ. 4,5 εκ. Μήκ. 10 εκ. Πλ. 5,5 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Οπή όπτησης υπάρχει στο πίσω μέρος, ακριβώς πάνω από την ουρά.

Το πάνω μέρος, κυρτό και λειασμένο έχει κατασκευαστεί με μήτρα, το κάτω είναι χειροποίητο, όπως και τα πρόσθετα τμήματα. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα πάνω, η ουρά προς τα κάτω, όπως και τα δύο πίσω πόδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2008, 123 για τον T 742. Επίσης, Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 400 για άλλο ειδώλιο από τον T 283, στο οποίο δαίμονας με ιδιόμορφο σκούφο ιππεύει χελώνα. Ακόμη, Χρυσσοστόμου & Χρυσσοστόμου 2014, 401, όπου προτείνεται η χελώνα του T 742 ως θαλάσσια και συγκρίνεται με παράδειγμα από τη Ρόδο. Τέλος, Huysecom 2003, 99-100 για την ποικίλη σημασία της ανεύρεσης σε τάφους αυτού του ζώου.

Αναστασία Χρυσσοστόμου & Παύλος Χρυσσοστόμου





ΑΙΑΝΗ

241. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΕΝΘΡΟΝΟΥ ΑΔΗ

Γύρω στα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας
ΑΚΜΠ Π247 (Τ 795 Α/47)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ερυθρωπός - κίτρινος

Ύψ. 15 εκ. Πλ. 5 εκ. στο κάτω μέρος Μήκ. 8,4 εκ. στο κάτω μέρος

Σώζεται ακέραιο, εκτός από το άκρο του ενός υποδήματος. Ίχνη ερυθρού χρώματος στην όψη του αγγείου.

Παριστάνεται καθιστή μετωπικά αντρική μορφή, σε θρόνο με ερεισίνωτο, χωρίς ερεισίχειρα. Ακουμπά και τα δύο χέρια στα γόνατα. Φοράει μακρύ χιτώνα και μυτερά υποδήματα. Δύο βόστρυχοι από τα μακριά μαλλιά πέφτουν μπροστά πάνω στο στήθος. Το πρόσωπο είναι ωοειδές με γενειάδα, μεγάλη μύτη, παχύ στόμα και μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια. Πάνω από το μέτωπο φουσκώνουν τα μαλλιά. Στη κορυφή της κεφαλής βρίσκεται το στόμιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2010, 175-177 για τον τάφο 795Α. Για ανάλογο πλαστικό αγγείο βλ. Higgins 1954, 54, αρ. 79. Mollard-Besques 1954, 36, αρ. Β 208. Connor & Jackson 2000, 50-51, όπου ονομάζεται ειδώλιο καθιστού άνδρα. Για τον προβληματισμό, όσον αφορά στην ονομασία των ειδωλίων και την απόδοση σε αυτά θρησκευτικού περιεχομένου βλ. Huyssecom-Haxhi & Muller 2015.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

242. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΚΕΦΑΛΗΣ ΚΡΙΟΥ

Γύρω στα 550 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας

ΑΚΜΠ Π246 (Τ 795 Α/35)

Δυτικό νεκροταφείο Αρχοντικού

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος, καθαρός

Ύψ. 6,9 εκ. Μήκ. 8,7 εκ.

Σώζεται σχεδόν το μισό, συγκολλημένο και ελάχιστα συμπληρωμένο. Μισή σπή στο πάνω μέρος και ίχνη από το στόμιο αποτελούν στοιχεία ότι πρέπει να θεωρηθεί πλαστικό αγγείο.

Με ιδιαίτερο ρεαλισμό αποδίδονται τα στριφτά κέρατα, που φέρουν παράλληλες αυλακώσεις. Ρυτίδες αυλακώνουν το μέτωπο του ζώου πάνω από τα μάτια, καθώς και τα ρουθούνια. Έχει κατασκευαστεί με δύο μήτρες, η πίσω όμως πλευρά έκλινε με άλλο επίπεδο χειροποίητο τμήμα. Σώζονται ίχνη ερυθρού και μελανού χρώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Βλ. αρ. κατ. 241 για τον Τ 795 Α. Για συγγενικό παράδειγμα βλ. Higgins 1954, 58, αρ. 96 και παραπομπές αρ. 4 και 5 για παραδείγματα των μέσων του 6^{ου} αι. π.Χ. Ακόμη Huyssecom 2003, 96 για την πληθώρα κριών στις ροδιακές νεκροπόλεις και 99 για τη σύνδεσή τους με την ευγονία και την ανανέωση της ζωής. Για άλλα ειδώλια και πλαστικά αγγεία ζώων, των οποίων η απεικόνιση είναι ιδιαίτερα επιτυχής από το δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 311, 340-341, καθώς και Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 397-398.

Αναστασία Χρυσοστόμου & Παύλος Χρυσοστόμου

243. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Τέλη 6^{ου} - αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

09/19506

Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη, ταφή 10/2009 (τομή IV, τετρ. 26, 27). Μέσα σε λάκκο πολύ μεγάλων διαστάσεων που οριζόταν από διάσπαρτους λίθους και διανοίχθηκε περισσότερο κατά την σύληση στην αρχαιότητα, δεν σώζονταν καθόλου οστά και από τα αντικείμενα συμπεραίνουμε ότι ανήκαν σε δύο τουλάχιστον ταφές με ένταξη από τέλη 6^{ου} - αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. Πρόκειται για τρία μελανόμορφα αγγεία, κύλικα και υδρία με παράσταση Αθηνάς δίπλα σε βωμό, λήκυθος, μελαμβαφές κύπελλο, καθώς και ειδώλιο-προτομή, ειδώλιο-πλακίδιο όρθιας γυναικείας μορφής και δύο σιδερένια μαχαίριδια.

Πηλός κοκκινωπός

Ύψ. 11 εκ. Πλ. 6,4 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο κάτω από το λαιμό.



Η προτομή είναι κατασκευασμένη από μία μήτρα, κοίλη στο πίσω μέρος, ωστόσο στο μπρούστο δεν υπάρχουν ανατομικές λεπτομέρειες. Στη μέση και προς τα πίσω του κεφαλιού οπή ανάρτησης. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου σώζονται αρκετά καλά και τονίζονται από χρώματα, των οποίων μόνο ίχνη διατηρήθηκαν. Σε όλο το πρόσωπο διακρίνεται το ενιαίο λευκό επίχρισμα, στα μάγουλα και στον λαιμό σώζονται ίχνη κόκκινου επιθέτου χρώματος, όπως και στα χείλη και στο λαιμό από κοσμήματα, και μαύρου από τη δήλωση της κόρης του αριστερού της ματιού. Οι βόστρυχοι των μαλλιών στο μέτωπο αποδίδονται πλαστικά και διαμορφώνουν τρίγωνο με κυματοειδείς παρυφές, ενώ τα αυτιά αποδίδονται γραπτά. Το στόμα είναι μικρό και διακρίνεται μειδιάμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία σε: ΑΔ 63, 2008, Χρονικά Β2, 947-948, εικ. 13 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009γ, 70, εικ. 7. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011α, 142, εικ. 32.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη

244. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

550-500 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

09/19511

Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη, επίχωση λάκκου (τομή IV, τετρ. 48)

Πηλός ανοιχτός καστανός

Ύψ. 12,2 εκ. Πλ. 6,2 εκ.

Λείπει τμήμα από το αριστερό μισό του κεφαλιού.

Έχει κατασκευαστεί από σχετικά καλή μήτρα και το πίσω μέρος είναι κοίλο. Σώζει τη μισή οπή ανάρτησης στο μέσον του κεφαλιού και ίχνη λευκού επιχρίσματος και καθόλου τα χρώματα, με τα οποία διαμορφώνονταν τα χαρακτηριστικά του προσώπου, φρυδιών, ματιών, χειλιών, ενωτίων, κοσμημάτων στον λαιμό και της ταινίας στο κεφάλι, σύμφωνα με άλλα όμοια. Οι βόστρυχοι των μαλλιών γύρω από το μέτωπο είναι μαργαριτόσχημοι σε τέσσερις σειρές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για όμοια βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 116, εικ. 190.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη



245. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλη 6^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

09/19507

Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη, ταφή 10/2009 (τομή IV, τετρ. 26, 27). Βρέθηκε στον ίδιο λάκκο με το ειδώλιο αρ. κατ. 243.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 13 εκ. Πλ. 3,1 εκ.

Ακέραιο, με απόκρουση στο μέτωπο

Το ειδώλιο είναι συμπαγές με την πίσω πλευρά επίπεδη και έχει προέλθει από μήτρα πολλαπλής γενιάς με αποτέλεσμα να μη διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου και του σώματος. Τα άκρα πόδια είναι πλάγια σε σχέση με το σώμα. Στο κεφάλι διακρίνεται στεφάνη και δύο πλεξούδες πλαισιώνουν δεξιά και αριστερά το στήθος. Η μορφή φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο καλύπτει το κεφάλι και απολήγει σε επιμήκεις παρυφές κάτω από το γόνατο. Έχει το δεξί χέρι λυγισμένο μπροστά στο στήθος και αν κρατούσε κάτι ήταν γραπτό (άνθος ή πουλί) και με το αριστερό τραβά πλάγια τις πτυχές του χιτώνα. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού φέρει οπή ανάρτησης. Ανήκει στην κατηγορία των ειδωλίων-πλακιδίων των όρθιων γυναικείων μορφών και στην ομάδα αυτών με επίπεδη την πίσω πλευρά, η οποία περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό ειδωλίων, περίπου 70. Είναι κυρίως μικρού μεγέθους με αλλοιωμένα χαρακτηριστικά λόγω της διαδοχικής χρήσης μητρών και ορισμένα σώζουν τα χρώματα της γραπτής διακόσμησης για την απόδοση λεπτομερειών προσώπου και σώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία σε: ΑΔ 63, 2008, Χρονικά Β2, 947-948, εικ. 13 [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη]. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009γ, 70, εικ. 7. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011α, 142, εικ. 32. Πρβλ. όμοια ειδώλια Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 105, εικ. 162, 113, εικ. 179.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη





246. ΟΜΟΙΩΜΑ ΛΩΤΟΥ

500-475 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής
09/19508

Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη, ταφή 6/2009 (τομή IV, τετρ. 36-37, 46-47). Στο δάπεδο ορθογώνιου λάκκου διασώθηκαν από τη σύληση των αρχαίων δύο λωτοί και σε κομμάτια δύο φορμίσκοι, ενώ από στην επίχωση και σε ανώτερο επίπεδο χωριστά τμήμα από σιδερένιους κραυτευτές και πιο πάνω οβελοί. Πηλός κοκκινωπός
Ύψ. 4,6 εκ. Διάμ. 5,4 εκ.
Ακέραιο

Φέρει οπή στο πάνω μέρος, χωρίζεται με κάθετες χαραξείς σε έξι μέρη και έχει επίπεδο το κάτω μέρος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για όμοια βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 117, εικ. 191 και 120, εικ. 197 (για φορμίσκους-κουδουνίστρες). Κεφαλίδου 2001, 210, 213, 215. Ανήκει στα αντικείμενα με συμβολικό περιεχόμενο, όπως αυγά, σύκα, ρόδια και οι λωτοί ή τα μήλα. Ωστόσο, η χρήση του ως κουδουνίστρα επιβεβαιώνεται από το πετραδάκι στο εσωτερικό και συνεπώς ερμηνεύεται ως παιχνίδι, όπως ακριβώς και οι πήλινοι φορμίσκοι με επίθετα χρώματα (κόκκινο, μπλε, μαύρο) από παιδικές ταφές, η τεχνική κατασκευής των οποίων δεν διαφέρει από άλλα αγγεία με επίθετα, επίσης, χρώματα, όπως οι αρύβαλλοι.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη



247. ΟΜΟΙΩΜΑ ΛΩΤΟΥ

500-475 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής
09/19509

Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη, ταφή 6/2009 (τομή IV, τετρ. 36-37, 46-47). Βρέθηκε μαζί με το αρ. κατ. 246.

Πηλός κοκκινωπός
Ύψ. 4,7 εκ. Διάμ. 5,4 εκ.

Ακέραιο με αποκρούσεις στην οπή.

Είναι όμοιο με το αρ. κατ. 246, ενώ σώζει και ίχνη λευκού επιχρίσματος. Λόγω των αποκρούσεων στην οπή θεωρούμε ότι το πετραδάκι-χαλικάκι έχει φύγει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για όμοια βλ. όπως σε αρ. κατ. 246.

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη



248. ΕΙΔΩΛΙΟ ΙΠΠΟΥ

550-500 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής
08/18897

Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη, ταφή 13 (τομή IV, τετρ. 48)

Πηλός κοκκινωπός

Ύψ. 27,5 εκ. Πλ. 26 εκ.

Συμπληρώθηκε από 28 κομμάτια, φέρει αποκρούσεις και λείπει μικρό τμήμα από το δεξί πίσω πόδι.

Το ειδώλιο έχει κατασκευαστεί από σχετικά φρέσκια μήτρα και είναι κοίλο στο εσωτερικό. Η ουρά του ζώου έχει πλαστεί χωριστά και φέρει οπή στο άκρο προσαρμογής ώστε να προσκολληθεί σε οπή που υπάρχει στο αντίστοιχο σημείο. Φέρει κοκκινωπό επίχρισμα σε όλο το σώμα και ίχνη κυανού στη χαιτή, ενώ με χρώμα αποδίδονταν τα μάτια, η σέλα και ο χαλινός κατά το παράλληλο άλλων ειδωλίων. Μάλιστα στο συγκεκριμένο ειδώλιο είναι εμφανής η εγκοπή στο στόμα για το πέραςμα του χαλινού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για όμοια βλ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 79, εικ. 120, 116, εικ. 182 και 110, εικ. 174, 175 για τα ομοιώματα σιδερένιων αμαξιών και χάλκινων ίππων και ιππέα, ΑΔ 44, 1989, Χρονικά Β2, 365, εικ. 193α, β



[Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή]. ΑΔ 51, 1996, Χρονικά Β2, 530, πίν. 147β [Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή]. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 1989, 50, εικ. 13.

Οι ίπποι και άλλα υποζύγια σχετίζονται με τα σιδερένια ομοιώματα δίτροχων και τετράτροχων αμαξών σε τάφους, όπως τα μουλάρια, τα οποία έχουν εντοπιστεί στη Σίνδο να σύρουν ομοίωμα σιδερένιου αμαξιού, βλ. Σίνδος 1985, 104-105, αρ. 157 [Αικ. Δεσποίνη]. Στην Αιανή όλα τα πήλινα ομοιώματα ιπποειδών είναι ίπποι, περίπου 40, σε κάποια μάλιστα διακρίνονται με χρώμα ο χαλινός και η σέλα. Βρέθηκαν σε κομμάτια και έχουμε την άποψη ότι αποτελούσαν μέρος τελετουργίας με σκόπιμη θραύση και απόρριψη εντός των ταφών. Τούτο ενισχύεται από το γεγονός του εντοπισμού ακέραιου σιδερένιου ομοιώματος δίτροχου αμαξιού (αρ. 89/12184) χωρίς να σύρεται από άλογα ή άλλα ιπποειδή. Επιπλέον στη νεκρόπολη της Αιανής βρέθηκε και ένα πήλινο ειδώλιο ιππέα (σώζεται το πάνω μισό του σώματος αρ. 11667), αλλά και ένα χάλκινο αγαλμάτιο ιππέα (96/13516), δύο χάλκινοι συμπαγείς ίπποι (96/13517, 96/13520) και δύο άλλοι σύρουν τετράτροχο σιδερένιο ομοίωμα άμαξας με κοφίνια (90/12256 α, β, γ).

Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή

249. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΚΟΡΗΣ

550-525 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 8223

Σίνδος, τάφος 53, ανδρικός.

Ο τάφος περιείχε επίσης ένα ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής, μια αττική κύλικα τύπου Σιάννων και ένα κορινθιακό εξάλειπτρο.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 26 εκ. Μέγ. πλ. 6,6 εκ. Επιφάνεια έδρασης 7,5 x 5 εκ.

Έχουν συμπληρωθεί μικρά τμήματα στο πρόσωπο, το σώμα και τη βάση. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στον χιτώνα και κόκκινου χρώματος στο στόμιο του αγγείου, διάσπαρτα ίχνη μαύρου χρώματος. Με καστανό χρώμα έχουν αποδοθεί τα σανδάλια, όπως φαίνεται από το αριστερό που σώζεται άριστα.

Η μορφή παριστάνεται όρθια σε χαμηλή ορθογώνια πλίνθο με στάσιμο το δεξί και ελαφρά προβεβλημένο το αριστερό σκέλος. Φοράει ποδήρη χιτώνα και κοντό λοξό μάτιο, του οποίου δηλώνεται η απόληξη στην κοιλιά με τη μορφή αντωπών πτυχώσεων. Πτυχωτή είναι η απόληξη το ιματίου στην πίσω πλευρά, πάνω από τη μέση. Στο κεφάλι φέρει στεφάνη και ταινία στο ύψος του μετώπου, ενώ μία καλύπτρα τα σκεπάζει μερικώς. Το δεξί χέρι είναι τεντωμένο δίπλα στο σώμα και τραβάει ανάλαφρα τον χιτώνα. Το αριστερό χέρι είναι διπλωμένο μπροστά στον κορμό κρατώντας ένα πουλί ανάμεσα στα στήθη. Αν και τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται αδρομερώς, διακρίνονται τα μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια, η τριγωνική μύτη και το αμυδρά μειδιάζον στόμα. Στην κορυφή του κεφαλιού έχει τοποθετηθεί το στόμιο του αγγείου.

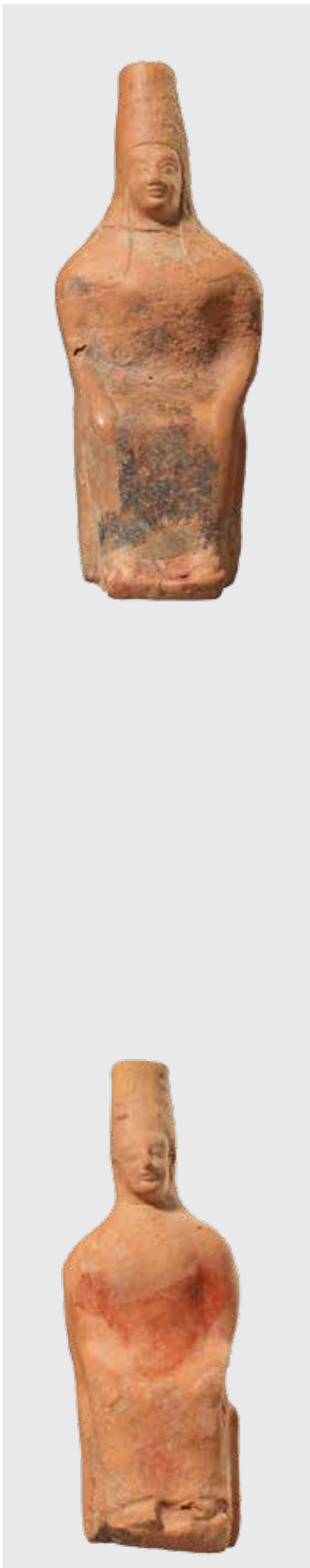
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 254, αρ. 413 [Β. Μισαηλίδου].

Σίνδος II 2016, 334, αρ. 441, εικ. 551 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Ο τύπος της κόρης που κρατά στο στήθος πουλί με το δεξί ή το αριστερό χέρι και σπανιότερα και με τα δύο είναι ένας αρχαϊκός τύπος ανατολικοϊωνικής καταγωγής. Ξεκινώντας από τις ακτές της Ιωνίας διαδόθηκε σε πολλές περιοχές της ανατολικής Μεσογείου σε μια σειρά παραλλαγών επί του βασικού τύπου, Boardman & Hayes 1966, 153, αρ. 9, 10, 13, 17, πίν. 96. Ducat 1966, 63, πίν. IX, X, XI. Σε ορισμένες περιπτώσεις το ειδώλιο μετασχηματίζεται σε μυροδοχείο με την προσθήκη στομίου στην κορυφή του κεφαλιού. Για παρόμοια πλαστικά αγγεία, τα οποία θεωρούνται από τα παλιότερα των όρθιων γυναικείων μορφών, που σύρουν τον χιτώνα στο πλάι βλ. Higgins 1954, 45, αρ. 49. Ducat 1966, 80, πίν. XI, 6. Higgins 1967, 34, αρ. 1β. Στη Μακεδονία ο τύπος απαντά σε αρχαϊκά νεκροταφεία σε συμφραζόμενα που χρονολογούνται από τα μέσα έως τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ., βλ. για παράδειγμα Σίνδος 1985, αρ. 252. Αρχοντικό, στο οποίο ο τύπος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος, Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 396, 397, σημ. 32-33, Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου στον παρόντα τόμο. Εμφανίζεται επίσης η παραλλαγή του τύπου του ειδωλίου με τη μορφή να φέρει πόλο στην Όλυνθο, *Olynthus* VII, πίν. 19, αρ. 157 και στο ιερό της Δήμητρας στο Δίον, Πινγιάτογλου 2015, 70, αρ. Ε5, εικ. 124-126, πίν. VIIIa 71, αρ. Ε11, εικ. 129-130 και Πινγιάτογλου στον παρόντα τόμο. Το συγκεκριμένο αντικείμενο θεωρούμε πιθανό να είναι ροδιακής προέλευσης καθώς βρίσκεται στα ροδιακά πλαστικά αγγεία τα πιο στενά του παράλληλα, Ducat 1966, πίν. IX.4 –σχεδόν πανομοιότυπο, επίσης πίν. IX.3, 5, X.6, XI.6.

Ευαγγελία Στεφανή



250. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΠΟΛΟ

560 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8231

Σίνδος, τάφος 28, γυναικείος. Ανάμεσα στα αντικείμενα του πλούσια κτερισμένου τάφου περιλαμβάνονται πέντε πλαστικά ζωμόμορφα αγγεία με μορφή πτηνού και ένα με μορφή σειρήνας, αττικά, κορινθιακά και ανατολικοϊωνικά αγγεία, χρυσά ελάσματα, κοσμήματα από χρυσό, ελεφαντόδοντο και σίδηρο, ένα περιδέραιο από κεχριμπάρι, σιδερένια ομοιώματα άμαξας και καθίσματος, σιδερένιοι οβελοί, κρατευτές και μαχαίρια.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 20 εκ. Μέγ. πλ. 7,5 εκ.

Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο στην οπίσθια και δεξιά πλευρά. Μαύρο χρώμα διατηρείται στον θρόνο και το ένδυμα. Ενδιαφέρον στοιχείο το δικτυωτό μοτίβο στον ποδόγυρο. Ίχνη κόκκινου χρώματος στο υποπόδιο και σημειακά στο ένδυμα. Τουλάχιστον τρεις κόκκινες οριζόντιες ταινίες κοσμούν τον πόλο. Στο πίσω μέρος του ειδωλίου υπάρχει μεγάλη οπή εξαερισμού.

Η μορφή παριστάνεται κατενώπιον, καθήμενη σε θρόνο με ψηλό ερεισίνωτο. Τα πόδια ακουμπούν σε χαμηλό υποπόδιο, ενώ τα χέρια διπλώνουν με πλαστικότητα και αναπαύονται στα γόνατα. Φορά ποδήρη απύχτω χιτώνα και ψηλό, κυλινδρικό πόλο. Ένα επίβλημα καλύπτει το κεφάλι και πέφτει στους ώμους καταλήγοντας πάνω από τα στήθη, όπου και διακρίνονται οι τριγωνικές απολήξεις του. Οι όγκοι του εκφραστικού προσώπου αποδίδονται πλαστικά. Οι παρειές είναι τονισμένες, τα μάτια μεγάλα, αμυγδαλωτά, τα φρύδια έντονα, η μύτη πλατιά και στα χείλη διαγράφεται μειδίαμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 242, αρ. 394 [Β. Μισαηλίδου].

Σίνδος II 2016, 344, αρ. 456, εικ. 566α-β [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Macédoine antique 2011, 200-201, αρ. 87/9 [V. Misailidou-Despotidou].

Τα ειδώλια που αποδίδουν ένθρονη γυναικεία μορφή με πόλο ανήκουν σε έναν ευρύτατα διαδεδομένο αρχαϊκό τύπο, ανατολικοϊωνικής καταγωγής. Γενικά για τον τύπο Higgins 1954, αρ. 68-73 και Boardman & Hayes 1966, 154, αρ. 26-37, πίν. 97-98. Στη Μακεδονία έχουν βρεθεί ειδώλια αυτού του τύπου σε πολλά νεκροταφεία. Βλ. για παράδειγμα: Σίνδος 1985 – εκτός από τα περιλαμβανόμενα εδώ και τα αρ. 254-255 [Β. Μισαηλίδου]. Άκανθος, Καλτσάς 1998, 89, αρ. 2, πίν. 93β. Θέρμη, Skarlatidou 2002, 296, αρ. 28, εικ. 32. Βέροια, Στεφανή 2004, 487, εικ. 8. Ασώματα, Κεφαλίδου 2009, 83-84, αρ. 72, αρ. 8, 83-84, αρ. 21. Η μορφή λόγω της στάσης και της ενδυμασίας ερμηνεύεται ως θεά και έχει κατά καιρούς ταυτιστεί με διάφορες θεότητες, όπως την Περσεφόνη, την Κυβέλη, την Άρτεμη ή την Αφροδίτη. Η εύρεση των ειδωλίων σε ταφικά συμφραζόμενα παραπέμπει στον χθόνιο χαρακτήρα της εικονιζόμενης θεότητας.

Ευαγγελία Στεφανή

251. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΠΟΛΟ

560 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8232

Σίνδος, τάφος 22, γυναικείας.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 18,5 εκ. Μέγ. πλ. 6,6 εκ.

Αποκρουσμένη η εμπρός δεξιά γωνία του υποποδίου. Κόκκινο χρώμα διατηρείται στον χιτώνα και ίχνη μαύρου χρώματος είναι διάσπαρτα σε διάφορα σημεία του αντικειμένου. Τέσσερις σκούρες κόκκινες οριζόντιες ταινίες περιτρέχουν τον πόλο. Στη βάση υπάρχει οπή εξαερισμού.

Ίδιος τύπος με το προηγούμενο, αρ. κατ. 250, αλλά δεν διακρίνονται οι απολήξεις του επιβλήματος επάνω από το στήθος. Στα αυτιά φέρει δακτυλιόσχημα ενώτια. Το πρόσωπο έχει πιο ραδινές αναλογίες σε σχέση με το ΜΘ 8231.

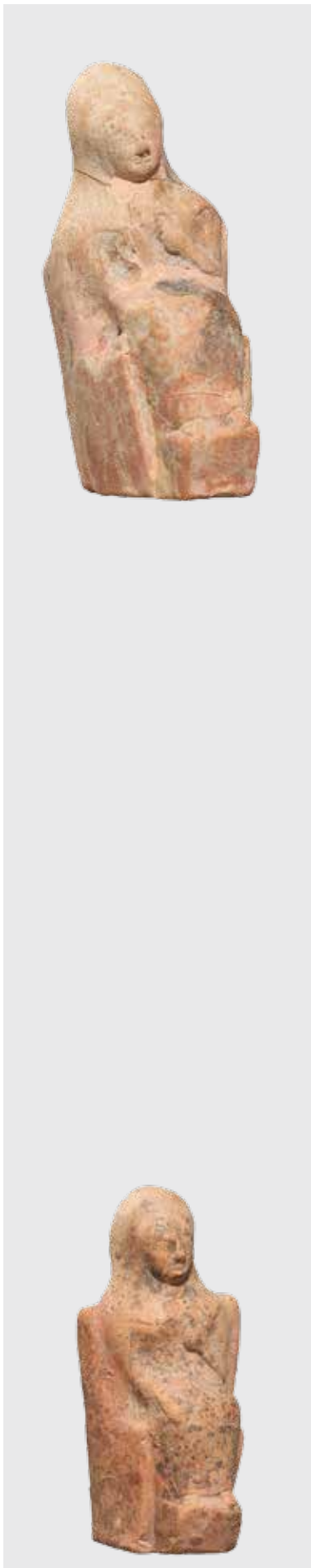
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 242, αρ. 395 [Β. Μισαηλίδου], *Macédoine antique* 2011, 200-201, αρ. 87/10 [V. Misailidou-Despotidou].

Σίνδος II 2016, 344, αρ. 457, εικ. 567 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Βλ. σχόλια αρ. κατ. 250.

Ευαγγελία Στεφανή



252. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

530-520 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8198

Σίνδος, τάφος 59, μικρού αγοριού. Ανάμεσα στα αντικείμενα του πλούσια κτερισμένου τάφου περιλαμβάνονται σιδερένια ομοιώματα καθίσματος, τράπεζας και άμαξας με πήλινα υποζύγια, αττικά και κορινθιακά αγγεία, χάλκινα σκεύη, αρύβαλλος από φαγεντιανή, οβελίοι, χρυσά ελάσματα, δόρατα, ξίφος και κράνος.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 11,2 εκ. Πλ. στους ώμους 4,8 εκ.

Συμπληρωμένο σε διάφορα σημεία κυρίως του δεξιού τμήματος του αντικειμένου καθώς και στο αριστερό τμήμα του θρόνου. Ίχνη μαύρου και κόκκινου χρώματος διάσπαρτα στην επιφάνεια. Κυρίως στον χιτώνα, το επίβλημα, τον θρόνο και στο υποπόδιο.

Η μορφή παριστάνεται κατενώπιον, καθήμενη σε κυβικό θρόνο χωρίς ερεισίχερα, με ερεισίνωτο που φθάνει ως τους ώμους. Φορά ποδήρη απτύχωτο χιτώνα, ενώ τα πόδια πατούν σε ψηλό ορθογώνιο υποπόδιο. Στο κεφάλι φορά στεφάνη και ταινία που διακρίνεται τόσο πάνω από το μέτωπο όσο και στο πίσω μέρος του κεφαλιού, όπου και δένει. Ένα επίβλημα πέφτει στην πλάτη και τους ώμους σκεπάζοντας τη στεφάνη και το μεγαλύτερο μέρος της ταινίας. Οι τριγωνικές του απολήξεις είναι ορατές επάνω από τα στήθη. Το αριστερό χέρι είναι διπλωμένο μπροστά στο στήθος κρατώντας πτηνό, ενώ το δεξί διπλώνει επάνω στον μηρό και ακουμπά στο γόνατο. Στο πρόσωπο τα χαρακτηριστικά αποδίδονται αδρομερώς με τα μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια να κυριαρχούν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 116-117, αρ. 174 [Β. Μισαηλίδου].

Σίνδος II 2016, 345, αρ. 467, εικ. 577α-β [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδίου].

Τα ειδώλια που αποδίδουν ένθρονη γυναικεία μορφή με στεφάνη και καλύπτρα ανήκουν σε έναν αρχαϊκό τύπο ανατολικοϊωνικής καταγωγής ευρύτατα διαδεδομένο σε όλη σχεδόν την ανατολική Μεσόγειο. Γενικά για τον τύπο Higgins 1954, αρ. 65-66 και 121-126. Ευρεία είναι η διάδοσή του στα αρχαϊκά νεκροταφεία της Μακεδονίας. Βλ. για παράδειγμα: Σίνδος 1985, εκτός από τα εδώ περιλαμβανόμενα, αρ. 173, 256, 414 [Β. Μισαηλίδου]. Όλυνθος, *Olynthus* VII, πίν. 25, κυρίως αρ. 196, 197, πίν. 26 κυρίως αρ. 205-207. Άκανθος, Καλτσάς 1998, 89, αρ. 2, πίν. 93γ και 128, αρ. 3, πίν. 144δ. Βέροια, Στεφανή 2004, 487, εικ. 7. Ασώματα, Κεφαλίδου 2009, 84-85, αρ. 22, 23. Τα γνωστά παραδείγματα στη Μακεδονία χρονολογούνται μετά τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. και κυρίως στο τρίτο τέταρτό του. Ωστόσο η εύρεση ειδωλίων αυτού του τύπου στον Κεραμεικό, *Keramikos* XV, 34, αρ. 106, πίν. 22 και σε ταφικά σύνολα των Δωδεκανήσων, Kokkorou-Alevras 2014, 114, 116, τα οποία χρονολογούνται μέχρι τα τέλη του 5^{ου} αι., δηλώνει ότι υπάρχει μια πολύ μακριά παράδοση του τύπου, που ξεκινάει από τις ύστερες φάσεις της αρχαϊκής εποχής και είναι σε χρήση σε όλη τη διάρκεια της κλασικής. Ως θεά αναγνωρίζεται καταρχήν ο τύπος με τον πόλο αλλά η ταύτιση ισχύει και για τον τύπο με τη στεφάνη, καθώς η μορφή έχει τα ίδια ενδύματα, πλην του καλύμματος κεφαλής, την ίδια στάση και κάθετα σε παρόμοιο θρόνο με υποπόδιο (Καλτσάς 1998, 270-271). Για την ταύτιση της μορφής με κάποια από τις γυναικείες θεότητες μητρικού χαρακτήρα βλ. Kokkorou-Alevras 2014, 116-117.

Ευαγγελία Στεφανή

253. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

530-520 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8199

Σίνδος, τάφος 59, μικρού αγοριού. Βλ. αρ. κατ. 252.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 9,4 εκ. Μέγ. πλ. 4,4 εκ.

Ακέραιο. Ίχνη μαύρου και κόκκινου χρώματος διάσπαρτα στην επιφάνεια. Στη βάση υπάρχει οπή εξαερισμού

Είναι όμοιο με το προηγούμενο, αρ. κατ. 252, αλλά μικρότερο. Διαφοροποιείται ως προς το ύψος της στεφάνης, που είναι ελαφρώς μικρότερο, και ως προς το ερεισίνωτο του θρόνου, το οποίο φθάνει πιο ψηλά καλύπτοντας και τους ώμους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 117, αρ. 175 [Β. Μισαηλίδου].

Σίνδος II 2016, 346, αρ. 468, εικ. 578α-β [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδίου].

Για τον τύπο βλ. αρ. κατ. 252.

Ευαγγελία Στεφανή



254. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

500 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8230

Σίνδος, τάφος 22, γυναίκα. Στον τάφο βρέθηκαν δύο πήλινα ειδώλια καθιστών γυναικείων μορφών, δύο αττικά αγγεία, μία πλημοχόη και ένας σκύφος, χρυσά και ασημένια κοσμήματα.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 10,4 εκ. Μέγ. πλ. 4,6 εκ.

Το κεφάλι είναι συγκολλημένο, λείπει το αριστερό πτερύγιο του θρόνου. Λευκό χρώμα υπάρχει στο πρόσωπο αλλά και σε σημεία του ενδύματος και του θρόνου. Μαύρο χρώμα διατηρείται στα μαλλιά, το πρόσωπο για την απόδοση των χαρακτηριστικών (μάτια και φρύδια), στο ένδυμα και στον θρόνο. Στη βάση του ειδωλίου υπάρχει μικρή οπή εξαερισμού.

Η μορφή παριστάνεται κατενώπιον, καθήμενη σε θρόνο με ψηλό ερεισίνωτο, του οποίου οι άνω απολήξεις έχουν τη μορφή πτερυγίων. Τα στήθη αποδίδονται πλαστικά, τα χέρια αναπαύονται στα γόνατα και τα πόδια ακουμπούν σε χαμηλό υποπόδιο. Φορά ποδήρη απτύχτω χιτώνα και στο κεφάλι φέρει στεφάνη. Μία καλύπτρα σκεπάζει το κεφάλι, αφήνοντας ορατούς τους βοστρύχους επάνω από το μέτωπο. Στα αυτιά φέρει δισκοειδή ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 75, αρ. 107 [Β. Μισαηλίδου].

Σίνδος II 2016, 347, αρ. 475, εικ. 585 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Για τον τύπο βλ. αρ. κατ. 252.

Ευαγγελία Στεφανή

255. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

500-475 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8207

Νεκροταφείο Σίνδου, τάφος 50 (480-470 π.Χ.). Ο τάφος βρέθηκε συλημένος.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. σωζ. 10,5 εκ.

Αποσπασματικό. Λείπει το κάτω μέρος του σώματος της μορφής από το ύψος των μηρών. Είναι συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο κάτω μέρος του προσώπου της μορφής, στο πίσω μέρος της κεφαλής και σε τμήμα της πλάτης της. Ίχνη λευκού επιχρίσματος διασώζονται στην επιφάνεια. Η μπροστινή όψη του είναι καμωμένη με μήτρα, η πίσω χειροποίητη.

Η μορφή φορά χειριδωτό χιτώνα και λοξό ιμάτιο και φέρει στεφάνη στην κεφαλή. Τα μαλλιά της πάνω από το μέτωπο είναι χωρισμένα στη μέση. Με το δεξί χέρι της κρατά μπροστά στο στήθος ένα άνθος, ενώ το αριστερό βρίσκεται κατά μήκος του σώματος. Οι πτυχές του ιματίου της πέφτουν συμμετρικά πάνω στο στομάχι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος II 2016, 335, αρ. 445, εικ. 555 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Τα ειδώλια αυτού του τύπου ανήκουν σε έναν εικονογραφικό τύπο που απαντά συχνότερα στη Ρόδο, στη Βοιωτία, στην Αττική και του οποίου η δημιουργία αποδόθηκε από τον R. Higgins στη Ρόδο. Η απόδοση του ενδύματος, και ιδιαίτερα των συμμετρικών πτυχώσεων στην κοιλιά, θυμίζει αυτή των υστεροαρχαϊκών γλυπτών του πρώτου τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ., βάση των οποίων η δημιουργία του τύπου τοποθετήθηκε χρονολογικά στην περίοδο αυτή. Για τον τύπο βλ. Higgins 1954, 62, αρ. 111. Higgins 1967, 62.

Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου

256. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8246

Νεκροταφείο Σίνδου, τάφος 36 (γύρω στο 460 π.Χ.). Ο τάφος βρέθηκε συλημένος.

Πηλός ωχροκίτρινος

Ύψ. 15 εκ.

Συγκολλημένο από μερικά κομμάτια. Η επιφάνειά του είναι απολεπισμένη σε ορισμένα σημεία και κυρίως στη δεξιά κνήμη και στο αριστερό άκρο πόδι της μορφής. Κόκκινο χρώμα διασώζεται πάνω στα ενδύματά της. Είναι συμπανές. Έχει κατασκευασθεί με μια μήτρα που χρησιμοποιείται για την μπροστινή πλευρά, ενώ η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη.

Η μορφή στέκεται σε χαμηλή ορθογώνια βάση. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο στον αγκώνα και κρατά με τον δείκτη και τον αντίχειρα ένα μικρό καρπό (ρόδι;) πάνω στο στήθος, ενώ τα υπόλοιπα δάκτυλα του χεριού είναι ανοιχτά. Με το αριστερό χέρι που βρίσκεται κατά μήκος του σώματος,



κρατά την παρυφή του ενδύματος. Φορά πόλο, κόκκινο χειριδωτό χιτώνα και λοξό κόκκινο ιμάτιο. Τα πόδια της είναι γυμνά. Ο χιτώνας σχηματίζει μια δέσμη τριών κάθετων πτυχών ανάμεσα στα πόδια της μορφής και διαγώνιες πτυχές πάνω στα πόδια, ενώ το ιμάτιο που καλύπτει μόνο τον δεξιό ώμο της, πέφτει λοξά στην κοιλιά και απολήγει πάνω στον αριστερό μηρό με καμπύλη παρυφή. Τα μαλλιά της είναι μακριά. Πάνω από το μέτωπο σχηματίζουν μικρούς βοστρύχους σε κάθετη διάταξη. Με οριζόντιους κυματισμούς πλαισιώνουν τον λαιμό και πέφτουν στους ώμους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος II 2016, 335, αρ. 447, εικ. 557.

Η μορφή ανήκει σε μια αρκετά διαδεδομένη ομάδα ειδωλίων που η δημιουργία της αποδίδεται σε κορινθιακό εργαστήριο. Συγκεκριμένα εντάσσεται στον τύπο IIA της Κορίνθου. Η απόδοση αυτών των ειδωλίων στην Κόρινθο στηρίζεται στον χαρακτηριστικό κορινθιακό πηλό που έχουν ακόμη και όσα βρέθηκαν εκτός Κορίνθου. Θα πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι σημαντικός αριθμός τέτοιων ειδωλίων προέρχονται από τα ιερά της Κορίνθου και των γειτονικών προς αυτήν περιοχών. Ανάλογα ειδώλια διαφόρων όμως τύπων και παραλλαγών απαντούν σε πολλές περιοχές του αρχαίου ελληνικού κόσμου, όχι μόνο στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, αλλά στην Ιταλία, την Κυρηναϊκή, την Αλβανία, τη νότιο Ρωσία. Τα ειδώλια αυτά χρησιμοποιήθηκαν για να δηλώσουν διάφορες θεϊκές ή μη μορφές οι οποίες διαφοροποιούνται από τα σύμβολά τους. Για την ομάδα αυτή βλ. *Corinth XV*, 2, 84 κ.ε.

Βασιλική Μισσηλίδου-Δεσποτιδου

257. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8245

Νεκροταφείο Σίνδου, τάφος 13 (τελευταίο τέταρτο 5^{ου} αι. π.Χ.)

Πηλός πορτοκαλοκίτρινος

Ύψ. σωζ. 11,5 εκ.

Λείπει το κάτω μέρος του σώματος από το μέσο των κνημών.

Είναι όμοια ως προς τον τύπο με το ειδώλιο, αρ. κατ. 256, και προέρχεται πιθανώς από την ίδια μήτρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος II 2016, 335, αρ. 448, εικ. 558 [B. Μισσηλίδου-Δεσποτιδου].

Βασιλική Μισσηλίδου-Δεσποτιδου

258. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

480-460 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8210

Σίνδος Θεσσαλονίκης, γυναικεία ταφή 38. Στον ίδιο τάφο βρέθηκαν ένα κορινθιακό εξάλειπτρο, πήλινα ομοιώματα ροδιού ΜΘ 8211 και σύκου, αρ. κατ. 269.

Πηλός λεπτός, ανοιχτός ερυθρός με αρκετές λεπτές προσμείξεις

Ύψ. 31 εκ. Πλ. 18 εκ. Πάχ. 7,7 εκ.

Λείπει το αριστερό τμήμα. Συγκολλημένη από μεγάλα θραύσματα και συμπληρωμένη στο δεξιό μέρος του προσώπου από τον κρόταφο έως το πηγούνι, σε διάφορα σημεία στο στήθος και στο δεξί χέρι.

Ευρείας έκτασης απολέπιση της επιφάνειας του πηλού στη δεξιά πλευρά (παρειά, χέρι, ένδυμα). Φέρει πολλά επιφανειακά ιζήματα και μελανές κηλίδες από βιολογικές επικαθίσεις σε ολόκληρη την επιφάνεια. Διακρίνονται ελάχιστα ίχνη λευκού επιχρίσματος στο πρόσωπο και τα μαλλιά καθώς και ερυθρού χρώματος στον λαιμό και την ταινιωτή παρυφή του ενδύματος. Είναι κατασκευασμένη σε μήτρα, με κοίλη την πίσω όψη και μικρή στρογγυλή οπή ανάρτησης στην κορυφή της κεφαλής.

Το πρόσωπο της γυναίκας είναι ωοειδές με τονισμένο στρογγυλό πηγούνι, μακριά λεπτή μύτη, αμυγδαλόσχημα μάτια με παχιά βλέφαρα και σαρκώδη χείλη με γωνιώδη γραμμή ένωσης. Η κόμη είναι μαζεμένη και καλύπτεται από κεφαλόδεσμο («σάκκο»). Διακρίνονται μόνο στους κροτάφους δύο καμπύλες κυματιστών βοστρύχων. Το αριστερό αυτί είναι αδιαμόρφωτο λόγω ατέλει-ας της μήτρας. Ο λαιμός είναι ψηλός και φαρδύς. Η μορφή φοράει πέπλο με ταινιωτή απόληξη στο στέρνο και κοντό απόπτυγμα, το οποίο πτυχώνεται ανάμεσα στα στήθη και σχηματίζει συμμετρικές κυματοειδείς παρυφές κάτω από αυτά. Κάτω από το ύφασμα διακρίνονται έντονα οι θηλές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 286, αρ. 471 [B. Μισσηλίδου].

Σίνδος II 2016, 359, αρ. 490, εικ. 600 [B. Μισσηλίδου-Δεσποτιδου].

Μνεία σε: Γραμμένος 2004, 123. Βοκοτοπούλου 1996, 145.

Ελεονώρα Μέλλιου



259-263. ΠΕΝΤΕ ΕΙΔΩΛΙΑ ΟΡΘΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΜΟΡΦΩΝ - ΚΟΡΕΣ

460-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 8189, 8183, 8184, 8186, 8187

Σίνδος, τάφος 40, ανδρικός.

Ανάμεσα στα αντικείμενα του πλούσια κτερισμένου τάφου περιλαμβάνονται αττικά και κορινθιακά αγγεία, γυάλινα αγγεία πήλινα ειδώλια και σιδερένιο ξίφος.

Στο ΜΘ 8189 ο πηλός είναι καστανόχρωμος, στα ΜΘ 8183, 8186, 8187 είναι πορτοκαλόχρωμος ανοιχτός, στο 8184 ωχροκάστανος.

ΜΘ 8189: Ύψ. 20,4 εκ.

ΜΘ 8183, 8184, 8186, 8187: Ύψ. 20 εκ.

Το ΜΘ 8189 είναι συμπληρωμένο στην κοιλιά και στα χέρια.

Στο ΜΘ 8183 ίχνη καφέ χρώματος είναι διάσπαρτα στην επιφάνεια. Είναι συμπληρωμένα το δεξί χέρι, η κοιλιά, τμήμα της πλάτης και της βάσης (στο σημείο έδρασης), το πρόσωπο και ο λαιμός.

Το ΜΘ 8184 είναι συμπληρωμένο στο πρόσωπο, στο λαιμό, στο αριστερό άκρο πόδι και στο μεγαλύτερο τμήμα της βάσης.

Στο ΜΘ 8186 ίχνη λευκού επιχρίσματος διακρίνονται στην επιφάνεια. Είναι συμπληρωμένο στην κοιλιά, σε τμήμα της βάσης και στο δεξί άκρο πόδι.

Το ΜΘ 8187 είναι συμπληρωμένο στο μεγαλύτερο μέρος της βάσης και στα άκρα πόδια. Η μύτη είναι αποκρουσμένη, ραγίσματα είναι ορατά κυρίως στην οπίσθια όψη.

Είναι κατασκευασμένα με μήτρα στην πρόσθια όψη, ενώ στην οπίσθια είναι πλασμένα με το χέρι και η επιφάνεια είναι αδιαμόρφωτη. Κατασκευάστηκαν πιθανόν από την ίδια μήτρα. Στην επιφάνεια έδρασης διακρίνεται σπή εξαερισμού φτιαγμένη με το δάχτυλο.

Παριστάνεται όρθια γυναικεία μορφή κατενώπιον. Πατά σε ορθογώνια συμφυή βάση με στάσιμο το αριστερό σκέλος και ελαφρά προτεταμένο το δεξί. Φορά ποδήρη χιτώνα, με χειρίδες που κρέμονται κάτω από τους αγκώνες, και ιμάτιο. Το ιμάτιο καλύπτει τον αριστερό ώμο πέφτει λοξά στην κοιλιά σχηματίζοντας ανάγλυφες πτυχώσεις και απολήγει πάνω στον αριστερό μηρό. Με το λυγισμένο δεξί χέρι μπροστά στο στήθος κρατούν πιθανότατα άνθος(;) που αποδιδόταν γραπτά και με το αριστερό συγκρατούν το ιμάτιο. Στο πρόσωπο διακρίνονται τα κλειστά μάτια, η φαρδιά μύτη και τα σαρκώδη κλειστά χείλη. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση πλαισιώνουν το μέτωπο και μαζεύονται στο πίσω μέρος του κεφαλιού μέσα σε «σάκο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΜΘ 8189, *Σίνδος* 1985, 25, αρ. 27 [Β. Μισαηλίδου]. *Σίνδος II* 2016, 335-336, αρ. 449, εικ. 559 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

ΜΘ 8183, *Σίνδος* 1985, 26, αρ. 30 [Β. Μισαηλίδου]. *Σίνδος II* 2016, 336, αρ. 452, εικ. 562. [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

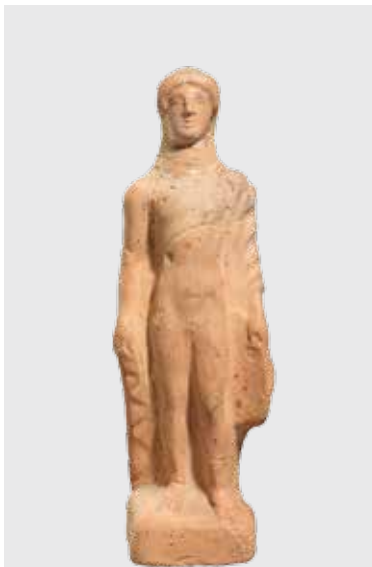
ΜΘ 8184, *Σίνδος* 1985, 26, αρ. 28 [Β. Μισαηλίδου]. *Σίνδος II* 2016, 336, αρ. 450, εικ. 560 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

ΜΘ 8186, *Σίνδος* 1985, 26, αρ. 31 [Β. Μισαηλίδου]. *Σίνδος II* 2016, 336, αρ. 453, εικ. 563 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

ΜΘ 8187, *Σίνδος* 1985, 26-27, αρ. 29 [Β. Μισαηλίδου]. *Σίνδος II* 2016, 336, αρ. 451, εικ. 561 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Ο τύπος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στη Ρόδο, τη Βοιωτία, την Αθήνα. Επίδραση δέχονται τοπικά εργαστήρια. Βλ. και αρ. κατ. 322 στον παρόντα τόμο, από την Καλλικράτεια Χαλκιδικής.

Κατερίνα Μπεχτσή



264. ΕΙΔΩΛΙΟ ΟΡΘΙΟΥ ΝΕΟΥ

460-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8182

Σίνδος, τάφος 40, ανδρικός. Ανάμεσα στα αντικείμενα του πλούσια κτερισμένου τάφου περιλαμβάνονται αττικά και κορινθιακά αγγεία, γυάλινα αγγεία πήλινα ειδώλια και σιδερένιο ξίφος.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος ανοιχτός
Ύψ. 15 εκ.

Συμπληρωμένο στο κεφάλι και στο λαιμό. Ίχνη λευκού και μαύρου χρώματος διάσπαρτα στην επιφάνεια. Η πρόσθια όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η οπίσθια είναι πλασμένη με το χέρι. Στην επίπεδη έδραση διακρίνεται οπή εξαερισμού φτιαγμένη με το δάχτυλο.

Παριστάνεται όρθιος νέος, κατενώπιον. Πατά σε συμφυή, τετράπλευρη, ψηλή βάση, καμπύλη στην πίσω όψη, με στάσιμο το δεξί και ελαφρά προτεταμένο το αριστερό σκέλος. Η μορφή εικονίζεται γυμνή. Το ιμάτιο είναι ριγμένο στον αριστερό ώμο και πέφτει δεξιά και αριστερά από τον κορμό. Η δεξιά απόληξη του ιματίου φτάνει μέχρι τα άκρα πόδια σχηματίζοντας ζιγκ-ζαγκ πτυχές. Τα χέρια είναι παράλληλα στον κορμό. Με το αριστερό στο οποίο τυλίγεται το ιμάτιο, ίσως κρατά σπλεγγίδα. Τα μαλλιά είναι ίσια, κοντά, χωρίζονται στη μέση πάνω από το μέτωπο και πλαισιώνουν το ωσειδές πρόσωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος II 2016, 355, αρ. 483, εικ. 593α-β [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Σίνδος 1985, 25, αρ. 26 [Β. Μισαηλίδου], όπου υπάρχει συγκεντρωμένη βιβλιογραφία.

Πιθανόν βοιωτικού εργαστηρίου. Για παρόμοιο τύπο Αχειλαρά 2006, 71, 226-227, αρ. 127-129.

Κατερίνα Μπεχτιστή



265. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8209

Νεκροταφείο Σίνδου, τάφος 46 (γύρω στο 440 π.Χ.). Ο τάφος βρέθηκε συλημένος.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 13,3 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο αριστερό τμήμα του θώρακα της μορφής. Είναι κοίλο και ανοιχτό από κάτω. Λείψανα λευκού επιχρίσματος διασώζονται στην επιφάνειά του. Το μπροστινό μέρος του έχει κατασκευασθεί με μήτρα, το πίσω είναι χειροποίητο.

Η μορφή κάθετα σε θρόνο και τα πόδια της αναπαύονται σε μικρό υποπόδιο. Φορά πέπλο με κοντό απόπτυγμα και κλειστά υποδήματα. Τα μαλλιά της είναι ίσια και πάνω από το μέτωπο χωρίζονται στη μέση. Τα χέρια της ακουμπούν πάνω στους μηρούς με τα δάκτυλα κλειστά και το μεγάλο δάκτυλο να εφάπτεται στον δείκτη. Ο θρόνος είναι κυβικός και απολήγει σε ερεισίνωτο που μόλις διακρίνεται. Ο πέπλος σχηματίζει δύο συμμετρικές καμπύλες πτυχές δεξιά και αριστερά της κοιλιάς και πέφτει με κάθετες πτυχές ανάμεσα στα πόδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος II 2016, 347, αρ. 477, εικ. 587α-β [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Το ειδώλιο ανήκει σε έναν ευρέως διαδεδομένο τύπο, ο οποίος είναι εμπνευσμένος από τη μεγάλη πλαστική του αυστηρού ρυθμού και απαντά στη Ρόδο, στην Αλικαρνασσό, στην Άκανθο της Μακεδονίας, στη Βοιωτία, στην Αίγινα, στην Αττική. Φαίνεται πολύ πιθανό ότι το πρότυπο αυτών των μορφών εφευρέθηκε στην Αθήνα, ο τύπος του, όμως, αντιγράφηκε από πολλά τοπικά εργαστήρια. Για τον τύπο βλ. Higgins 1967, 74, πίν. 30C.

Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου



266. ΠΗΛΙΝΗ ΠΡΟΤΟΜΗ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8248

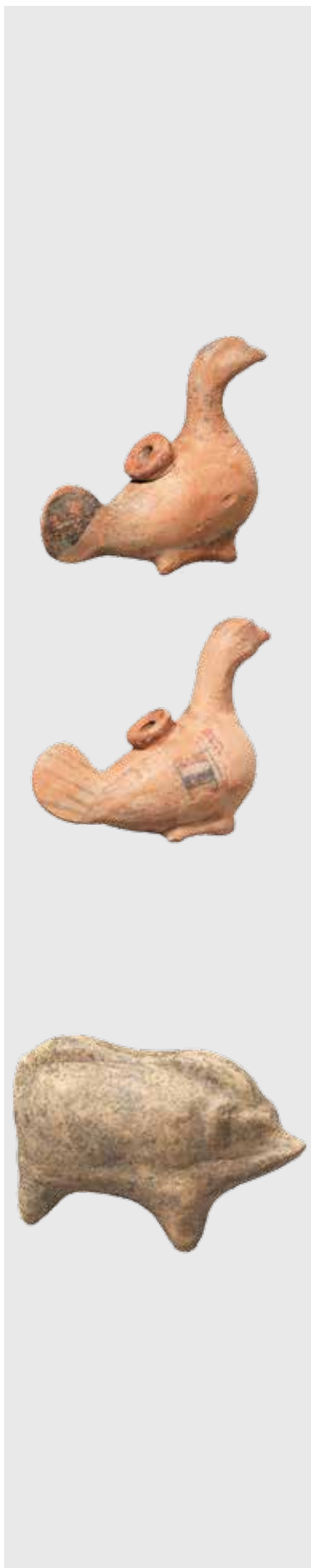
Σίνδος

Πηλός ανοιχτός κόκκινος

Ύψ. 16,5 εκ. Πλ. 12,5 εκ. Πάχ. 7,5 εκ.

Καλή. Διακρίνεται παντού το λευκό υπόστρωμα, το κίτρινο χρώμα στα μαλλιά και το κόκκινο στον φιόγκο στο πάνω μέρος της κεφαλής.

Το πρόσωπο της προτομής είναι λεπτό, ωσειδές, το πηγούνι της φαρδύ, η μύτη ενωμένη με τα υπερόφρυα τόξα, τα μάτια μικρά, αμυγδαλωτά. Η γυναικεία μορφή φορά πέπλο πορπωμένο



στους ώμους, που δημιουργεί πλούσιες πτυχώσεις πάνω και κάτω από το στήθος καθώς και στην εσωτερική περιοχή εκεί όπου ακουμπούν τα χέρια στο σώμα. Τα μαλλιά της διατάσσονται σε πλούσιους κυματιστούς όγκους εκατέρωθεν του προσώπου και πέφτουν με μακριούς πλοκάμους πάνω στους ώμους, αφήνοντας ακάλυπτο μόνο τον λοβό των αυτιών, όπου υπάρχουν κυκλικά ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η προτομή παρουσιάζει ομοιότητες με μία αντίστοιχη από την Όλυνθο, *Olynthus* VII, 41, αρ. 145, πίν. 17 και ανήκει στον τύπο E, κατά Τζαναβάρη 2014, 336.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

267α, β. ΔΥΟ ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΠΤΗΝΟΥ, ΠΙΘΑΝΟΤΑΤΑ ΧΗΝΑΣ

Γύρω στο 560 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 8236, 8237

Σίνδος, γυναικείος τάφος 28

Πηλός πορτοκαλέρυθρος με μίκα

Ύψ. 7,8-8,1 εκ. Πλ. 8,4-8,8 εκ.

Κατασκευασμένα με μήτρα. ΜΘ 8236: Συμπληρώσεις στον λαιμό, στο στήθος, στην κοιλιά, στη δεξιά φτερούγα και στα δεξιά πόδια. Συγκολλημένο στον λαιμό και στο ράμφος. ΜΘ 8237: Συμπλήρωση στο αριστερό μπροστινό πόδι. Συγκολλημένα τα δεξιά πόδια και ο λαιμός. Αποκρούσεις κατά τόπους.

Τα πουλιά έχουν το κεφάλι ελαφρά στραμμένο (προς τα αριστερά το ΜΘ 8236 και προς τα δεξιά το ΜΘ 8237). Παριστάνονται καθιστά, με τα πόδια μαζεμένα κάτω από το σώμα και την ουρά ανασηκωμένη (στο ΜΘ 8236 είναι ελαφρά στραμμένη προς τα αριστερά), ενώ στη ράχη τους βρίσκεται το στόμιο του αγγείου. Τα ανατομικά χαρακτηριστικά των πτηνών αποδίδονται σχηματικά με χρώμα με μεγάλη λεπτομέρεια. Ενδεικτικά στο ΜΘ 8236: Τα χαρακτηριστικά του κεφαλιού και της ουράς αποδίδονται με μαύρο χρώμα. Με μαύρες οριζόντιες παράλληλες γραμμές διαμορφώνονται οι φτερούγες που στο κεντρικό τμήμα φέρουν εναλλάξ κόκκινες, μαύρες και λευκές ταινίες. Στο ΜΘ 8237 η χρωματική διακόσμηση δεν διατηρείται με εξαίρεση το μαύρο χρώμα στην ουρά και το κόκκινο χρώμα στο ράμφος και στο στόμιο του αγγείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 243-244, αρ. 398, 399 [Β. Μισαηλίδου], όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Σίνδος II 2016, 367, αρ. 500-501, εικ. 611-612 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Αγγεία αυτού του τύπου αποδίδονται σε ανατολικοϊωνικά εργαστήρια.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

268. ΕΙΔΩΛΙΟ ΧΟΙΡΟΥ

460-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 8243

Νεκροταφείο Σίνδου, τάφος 72 (460-450 π.Χ.)

Πηλός καστανός

Ύψ. 4,5 εκ. Μήκ. 7,7 εκ.

Λείπει το άκρο του μπροστινού αριστερού ποδιού του χοίρου. Η επιφάνεια είναι μαυρισμένη. Μικρή στρογγυλή οπή σχετικά αβαθή υπάρχει στο κάτω μέρος, ανάμεσα στα πόδια του ζώου. Το ειδώλιο είναι καμωμένο με μήτρα.

Η ράχη, η ουρά, τα αυτιά και τα μάτια του χοίρου δηλώνονται πλαστικά. Η ουρά του ανασηκώνεται λίγο προς τα επάνω και στη συνέχεια πέφτει προς τα δεξιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος II 2016, 368, αρ. 508, εικ. 618 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Ο εικονογραφικός τύπος του χοίρου εμφανίζεται στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. στη Ρόδο και αναπαράγεται χωρίς αλλαγές σ' όλη τη διάρκεια του 5^{ου} αι. Τα ειδώλια αυτά είναι αρκετά δημοφιλή στον ελληνικό χώρο. Απαντούν συχνά στη Ρόδο, τη Βοιωτία, την Αττική, την Όλυνθο. Τα περισσότερα φαίνεται ότι κατασκευάζονται σε διάφορα τοπικά εργαστήρια. Ο χοίρος που, όπως και άλλες μορφές ζώων, είναι από τις πιο κοινές προσφορές σε παιδικές ταφές –γεγονός που διαπιστώνεται και στη Σίνδο– αποτελεί σύμβολο της Δήμητρας και η παρουσία του στους τάφους οφείλεται στη σχέση του με την χθόνια αυτή θεότητα. Για παρόμοια παραδείγματα βλ. Higgins 1954, 77 κ.ε. και 184, αρ. 177-182 και αρ. 691 (αττική παραλλαγή). Για τον συμβολικό χαρακτήρα του ζώου βλ. Liermann 1975, 19. *Corinth* XV.2, 164. Για τη σχέση του με παιδικές ταφές βλ. Oakley 2003, 176.

Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου



ΙΕΡΙΣΣΟΣ (ΑΚΑΝΘΟΣ)



269. ΟΜΟΙΩΜΑ ΣΥΚΟΥ

480-460 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8212

Σίνδος, γυναικεία ταφή αρ. 38. Γυναικείος τάφος που περιελάμβανε επίσης πήλινο ομοίωμα ροδιού ΜΘ 8211 και προτομή γυναικείας μορφής, αρ. κατ. 258.

Πηλός ωχροκάστανος

Ύψ. 5,3 εκ. Πλ. 3,6 εκ.

Συγκολλημένο από τρία κομμάτια.

Είναι απιόσχημο, με τη μεγαλύτερη διάσταση στον κατά ύψος άξονα. Η μπροστινή όψη έχει κατασκευαστεί με μήτρα ενώ η πίσω έχει πλαστεί με το χέρι. Αποδίδεται σύκο που δεν έχει ωριμάσει ακόμη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 288, αρ. 473 [Β. Μισαηλίδου].

Σίνδος II 2016, 370, αρ. 510, εικ. 621 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Για παρόμοια ευρήματα και για την ερμηνεία τους βλ. Παραϊκονοπου & Huyssecom-Haxhi 2009. Κυριάκου 2008, 162-163. Η προσφορά ομοιωμάτων καρπών ως ταφικών προσφορών είναι γνωστή ήδη από τα γεωμετρικά χρόνια και αφορά κυρίως μήλα και ρόδια. Νωπά σύκα έχουν βρεθεί σε ταφές και ταφικές πυρές. Το σύκο, ως πολύσπορος γλυκός καρπός αποτελεί σύμβολο της αφθονίας, της γονιμότητας και της αναγέννησης της φύσης ενώ παράλληλα λόγω των καρπικών του ιδιοτήτων έχει και αποτροπαϊκό χαρακτήρα. Τόσο το νωπό σύκο (σῦκον) όσο και το αποξηραμένο (ίσχάς) συνδέονται με τη γυναικεία κυρίως αλλά και την ανδρική σεξουαλικότητα, ενώ στο πλαίσιο του γαμήλιου τελετουργικού έραιναν με σύκα και άλλους καρπούς το νέο ζευγάρι πριν μπει στον οίκο. Συχνότερη ως ταφική προσφορά είναι η παρουσία ομοιωμάτων ξερών σύκων.

Ουρανία Πάλλη

270. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΚΟΡΗΣ

575-550 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.49.5α

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1412. Ενταφιασμός παιδιού σε πιθάρι. Η ταφή ήταν κτερισμένη με τμήμα υποστατού, κορινθιακό αρύβαλλο, πλαστικό αγγείο και ασημένιο δαχτυλίδι.

Πηλός καστανόχρωμος

Ύψ. 17 εκ. Επιφ. έδρασης 5,2 x 3,2 εκ.

Συγκολλημένο. Μικρές συμπληρώσεις διακρίνονται στο δεξί τμήμα του κεφαλιού, στον αριστερό ώμο και στα κάτω άκρα στο ύψος των γονάτων. Η επιφάνεια είναι λίγο φθαρμένη. Φτιαγμένο με μήτρα.

Η μορφή παριστάνεται κατενώπιον, όρθια σε χαμηλή ορθογώνια πλίνθο, με στάσιμο το δεξί και ελαφρά προτεταμένο το αριστερό σκέλος. Φοράει μακρύ χιτώνα και ιμάτιο του οποίου η παρυφή σχηματίζει πάνω στην κοιλιά και στους γλουτούς τοξωτή απόληξη με ζιγκ-ζαγκ πτυχές. Με το δεξί λυγισμένο χέρι κρατά μπροστά στο στήθος περιστέρι, ενώ με το αριστερό που το έχει κατεβασμένο, ανασηκώνει το χιτώνα. Τα μαλλιά της είναι μακριά, στην πίσω όψη μόλις που διακρίνονται, ενώ μπροστά δύο μεγάλοι πλόκαμοι δεξιά και αριστερά από το λαιμό πέφτουν πάνω στο στήθος. Πάνω από το μέτωπο διακρίνονται οι κυματοειδείς βόστρυχοι και η στεφάνη. Το πρόσωπο είναι ωσειδές με λοξά αμυγδαλωτά μάτια, τριγωνική μύτη και χείλη που σχηματίζουν αμυδρά, αρχαϊκό μειδίαμα. Στην κορυφή του κεφαλιού διαμορφώνεται το στόμιο του αγγείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

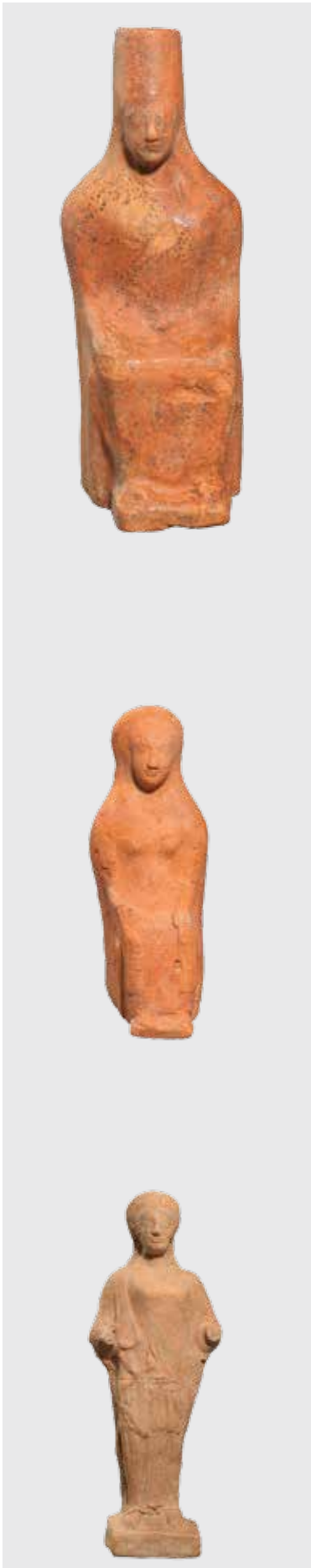
Καλτσάς 1998, 60, αρ. 784, πίν. 60δ.

Τα ειδώλια που απεικονίζουν κόρη να κρατά πουλί στο στήθος, άλλοτε με το δεξί και άλλοτε με το αριστερό χέρι, έχουν ανατολικοϊωνική προέλευση. Το συγκεκριμένο ενδεχομένως προέρχεται από εργαστήριο της Ρόδου. (Καλτσάς 1998, 273).

Για τον τύπο βλ. Higgins 1954, αρ. 57. Higgins 1967, πίν. 14C.

Για παράλληλα βλ. Σίνδος 1985, 160-161, αρ. 252, 254, αρ. 413 [Β. Μισαηλίδου]. Σισμανίδης 2014, 353-354, εικ. 4. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 396-397, εικ. 6. Βλ. και αρ. κατ. 239. Για τα πλαστικά αγγεία βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου στον παρόντα τόμο.

Κατερίνα Μπεχτή



271. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΠΟΛΟ

550-525 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.49.25

Ιερισσός (Άκανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1474. Λακκοειδής τάφος που περιείχε διαλυμένο ενταφιασμό παιδιού. Η ταφή ήταν κτερισμένη με δύο πήλινα ειδώλια.

Πηλός καστανόχρωμος

Ύψ. 15,3 εκ.

Ακέραιο. Μικρές αποκρούσεις διακρίνονται στο στήθος, τα άκρα των χεριών και τα γόνατα. Η πρόσθια όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η οπίσθια, αδιαμόρφωτη, είναι πλασμένη με το χέρι. Η επιφάνεια έδρασης είναι επίπεδη και σώζει μικρή οπή αερισμού κυκλικού σχήματος.

Η μορφή εικονίζεται καθισμένη σε θρόνο, σε μετωπική στάση. Το κάθισμα είναι συμφυές με το σώμα, το ερεισίνωτο σταματά στο ύψος των ώμων. Τα πόδια στηρίζονται σε χαμηλό υποπόδιο, τα χέρια ακολουθώντας το περίγραμμα του καθισμένου σώματος ακουμπούν πάνω στα γόνατα. Είναι ντυμένη με μακρύ απτύχωτο χιτώνα. Στο κεφάλι φορά ψηλό κυλινδρικό πόλο και καλύπτρα. Έχει μακρύ εύσαρκο πρόσωπο, όπου διακρίνονται η πλατιά μύτη και τα χείλη που σχηματίζουν αμυδρά, αρχαϊκό μειδίαμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 89, αρ. 779, πίν. 93β.

Τα ειδώλια των ένθρονων γυναικείων μορφών με πόλο είναι από τους πιο διαδεδομένους τύπους ειδωλίων της αρχαϊκής εποχής και έχουν ανατολικοϊωνική προέλευση (γενικά για τον τύπο Higgins 1954, 51, αρ. 69, πίν. 14. Boardman & Hayes 1966, 154, αρ. 26-30, πίν. 97).

Για παράλληλα βλ. Σίνδος 1985, 116-117, αρ. 173-174, 162-163, αρ. 254-255, 242-243, αρ. 394-395 [B. Μισσηλίδου]. Skarlatidou 2002, 296, αρ. 28, εικ. 32. Στεφανή 2004, 487, εικ. 8. Για την ερμηνεία των ένθρονων γυναικείων μορφών, Αχειλαρά 2006, 115-116. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 220-221.

Κατερίνα Μπεχτσή

272. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

550-525 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.49.4α

Ιερισσός (Άκανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1474, ενταφιασμός παιδιού.

Βλ. αρ. I.49.25

Πηλός καστανέρυθρος με προσμειξεις

Ύψ. 13 εκ. Μήκ. βάσης 6,8 εκ. Πλ. βάσης 4,4 εκ.

Ακέραιο. Αποκρουσμένο στο δεξιό άκρο χέρι. Στον χιτώνα διακρίνονται υπολείμματα κόκκινου χρώματος.

Παριστάνεται γυναικεία μορφή σε μετωπική στάση, καθισμένη σε θρόνο με ψηλό ερεισίνωτο χωρίς ερεισίχειρα. Τα πόδια πατούν σε χαμηλό υποπόδιο. Τα χέρια ακολουθώντας το περίγραμμα του καθισμένου σώματος αναπαύονται στους μηρούς και ακουμπούν πάνω στα γόνατα. Στο κεφάλι φορά χαμηλή στεφάνη και καλύπτρα. Είναι ντυμένη με μακρύ απτύχωτο χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι, τους ώμους, τα χέρια μέχρι τους αγκώνες και απολήγει στις κνήμες σχηματίζοντας κάθετες επιμήκεις πτυχές. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται αδρά. Η επιφάνεια έδρασης είναι επίπεδη και σώζει μικρή οπή αερισμού ακανόνιστου σχήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 89, αρ. 780, πίν. 93γ.

Τα ειδώλια των ένθρονων γυναικείων μορφών με στεφάνη και καλύπτρα ανήκουν σε έναν διαδεδομένο τύπο ειδωλίων της αρχαϊκής εποχής και έχουν ανατολικοϊωνική προέλευση.

Γενικά για τον τύπο βλ. Higgins 1954, 50, αρ. 65, πίν. 15. Boardman & Hayes 1966, 154, αρ. 38-40, 42, πίν. 98-99. Για παράλληλα βλ. *Olynthus VII*, 58, αρ. 206, 207, πίν. 26. Σίνδος 1985, 116, αρ. 173, 162, αρ. 256, 254-256, αρ. 414 [B. Μισσηλίδου]. Καλτσάς 1998, 128, αρ. 3, πίν. 144δ, 131, αρ. 5, πίν. 147γ. Στεφανή 2004, 487, εικ. 7. Malama 2015, 368, εικ. 3. Για την ερμηνεία, Kokkorou-Alevras 2014, 116-117.

Κατερίνα Μπεχτσή

273. ΟΡΘΙΑ ΑΡΧΑΪΚΗ ΚΟΡΗ

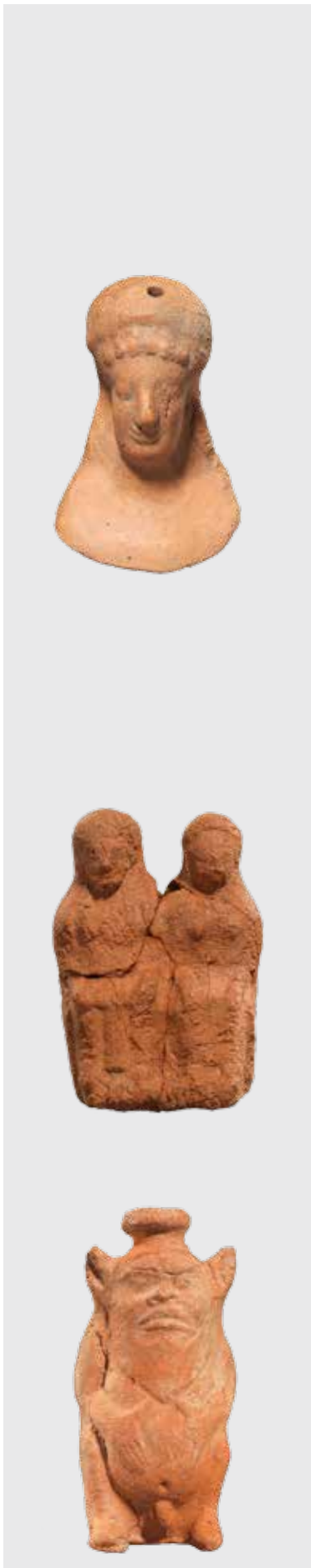
Τέλος 6^{ου} αι. π.Χ. - πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.130

Ιερισσός (Άκανθος), ανασκαφή 1975

Πηλός ερυθρόφαιος με μαρμαρυγία

Ύψ. 19 εκ. Πλ. 7,3 εκ. Βάθ. 3,9 εκ.



Τα χέρια έχουν σπάσει από τους αγκώνες.

Αντιγράφει αγαλματικό τύπο. Φορεί ιμάτιο και χιτώνα χειριδωτό λεπτό με πτυχώσεις που τονίζουν την κίνηση των ποδιών. Τα δύο χέρια ήταν προτεταμένα. Ο τύπος της είναι αττικοϊωνική έμπνευσης. Ίσως μίμηση εντόπιου εργαστηρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ
Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμοπούλου

274. ΜΙΚΡΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.49.359

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1427.

Βλ. αρ. κατ. 491.

Πηλός καστανός

Ύψ. 8,7 εκ. Πλ. 5,6 εκ.

Ακέραιη. Η επιφάνεια είναι πολύ φθαρμένη. Στο πάνω μέρος της κεφαλής κυκλική οπή ανάρτησης.

Είναι κατασκευασμένη με μήτρα.

Αποδίδεται το κεφάλι γυναικείας μορφής μέχρι τη βάση του λαιμού, σε μετωπική στάση.

Στο κεφάλι φοράει καλύπτρα που περνάει πίσω από τα αυτιά. Μέρος της κόμης μένει ακάλυπτο πάνω από το μέτωπο και διαμορφώνει μια οριζόντια σειρά κομβόσχημων βοστρύχων. Το πρόσωπο είναι μακρόστενο, τα χαρακτηριστικά δυσδιάκριτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 69, αρ. 950, πίν. 70β.

Η προτομή πιθανόν κατασκευάστηκε σε τοπικό εργαστήριο, μιμούμενη βιωτικά πρότυπα, Καλτσάς 1998, 269, σημ. 951. Παρόμοιες προτομές βρέθηκαν στο Αρχοντικό Πέλλας, βλ. Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014, 399, εικ. 8.

Κατερίνα Μπεχτσή

275. ΖΕΥΓΟΣ ΑΝΔΡΟΣ - ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΚΑΘΙΣΜΕΝΟ

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.196

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1975, τάφος 458. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 276 και 277.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 10,7 εκ. Πλ. 7,7 εκ. Βάθ. 4,9 εκ.

Διατήρηση μετριότατη λόγω διάβρωσης της επιφάνειας. Από μήτρα. Στη βάση υπάρχει σφηνοειδής εγκοπή εξαερισμού. Πολλά τεμάχια που συγκολλήθηκαν.

Τυπική ιωνική σύνθεση, θυμίζει πρότυπα σαμιακά και ροδίτικα. Είναι, όσο είναι δυνατό να διαγνωσθεί λόγω της διάβρωσης, ντυμένοι με το συνηθισμένο αρχαϊκό τρόπο και πατούν σε υποπόδιο - βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Boehlau 1898, 48, πίν. XIV, 6. *Délos* XXIII, 81-82, αρ. 161, πίν. 106, αρ. 1-3. Σίνδος 1985, 163-164, αρ. 258 [B. Μισαηλίδου]. Boehlau κ.ά. 1996, 73-74, αρ. 50.1-2, 60, αρ. 44.9. Mariaud 2015.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

276. ΣΙΛΗΝΟΣ ΚΑΘΙΣΤΟΣ

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.197

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1975, τάφος 458. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 275 και 277.

Πηλός ερυθρός εγχώριος, με μαρμαρυγία

Ύψ. 11,8 εκ. Μέγ. πλ. 5,6 εκ. Βάθ. 4,6 εκ.

Ακέραιο, με ελαφρές ρωγμές στη δεξιά πλευρά. Διακρίνεται μια εγκοπή στη βάση του, που ίσως χρησίμευε για τον εξαερισμό.

Σιληνός γενειοφόρος σε σχήμα πλαστικού αγγείου (αλάβαστρο) με στόμιο σφραγισμένο. Οι λεπτομέρειες του προσώπου αποδίδονται πλαστικά (κόμη, χείλια, μύτη σιμή, μάτια) και με λίγες εγχαράξεις στα όρθια αλογίσια αυτιά και τα φρύδια. Ακουμπά τα χέρια στην φουσκωμένη κοιλιά. Όλες οι λεπτομέρειες του κάτω τμήματος του ειδωλίου αποδίδονται πλαστικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τύπος συνηθισμένος ιθυφαλλικός. Αποτροπαϊκό σε ταφική χρήση. Εργαστήριο Ρόδου. Έχουν βρεθεί στην Όλυνθο και στην Πύδνα παραδείγματα ανάλογα.

Olynthus VII, 82-84, αρ. 315-322, πίν. 39. Μπέσιος 2010, 173. Ducat 1966, 79. Hamdorf & Leitmeir 2014, 39, αρ. C34. Huysecom-Haxhi 2007, 413.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

277. ΖΥΜΩΤΡΙΑ ΨΩΜΙΟΥ (ΑΡΤΟΠΟΙΟΣ)

Πρώμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.202

Ιερισός (Ακανθος), ανασκαφή 1975, τάφος 458. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 275 και 276.

Πηλός ερυθρός, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 9 εκ. Πλ. 5 εκ. Βάθ. 8,9 εκ.

Έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί.

Τα θέματα της καθημερινότητας (*genre*) είναι δημοφιλή στους Βοιωτούς κοροπλάθους και στους πελάτες τους. Η γυναίκα, μεταξύ άλλων καθηκόντων οικιακής φύσεως, φροντίζει και για την τροφή της οικογένειας. Στη λεκάνη με το πλατύ περιχέλιωμα και την υψηλή βάση, που θυμίζει το μεταγενέστερο περιρραντήριο, ασχολείται με την προετοιμασία του ζυμαριού του ψωμιού που ήταν η βασική τροφή των αρχαίων Ελλήνων. Οι φάσεις της προετοιμασίας του ψωμιού ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς, όπως το ζύμωμα και το φούννισμα ιδιαίτερα στους αρχαϊκούς χρόνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Higgins 1954, αρ. 234, πίν. 29. Καλτσάς 1998, 70, αρ. 17, πίν. 72α. Szabó 1994, 70, σημ. 182.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

278. ΚΑΘΙΣΤΗ ΚΟΡΗ ΜΕ ΠΟΛΟ

Αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.71.109

Ιερισός (Ακανθος), ανασκαφή 1976, τάφος 888

Πηλός ερυθρός, εγχώριος, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 18,2 εκ. Μέγ. πλ. 7 εκ. Βάθ. 8,1 εκ.

Ακέραιο. Ελάχιστες μικρές ρωγμές. Κακή ποιότητα μήτρας.

Η κόρη (ή θεότητα), με τρεις επάλληλες σειρές βοστρύχων πάνω από το μέτωπο που χωρίζουν στα δύο, φορεί επίβλημα κάτω από τον πόλο, ιμάτιο και χιτώνα ποδήρη, με μια κεντρική πλατειά πτύχωση από τα γόνατα και κάτω. Τα πόδια πατούν στη χαμηλή ορθογώνια βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα χαρακτηριστικά του προσώπου και άλλα στοιχεία υποδηλώνουν μια αττικοϊωνική επιρροή, συγκεχυμένη με άτεχνα τοπικά στοιχεία.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

279. ΑΝΩ ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΚΟΡΗΣ

Αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.96-97.79

Ιερισός (Ακανθος), ανασκαφή 1974, μεταξύ των ταφικών πύλων 132 και 113.

Πηλός ερυθρόφαιος με εγκλείσματα

Ύψ. 8,1 εκ. Πλ. 6,2 εκ. Βάθ. 2,6 εκ.

Λείπει το μεγαλύτερο τμήμα του ειδωλίου από το στήθος και κάτω.

Είναι ιωνικής έμπνευσης αλλά υπάρχουν και αττικά στοιχεία. Το σχήμα του προσώπου θυμίζει ιωνικά παραδείγματα. Φορούσε λεπτούφασμένο χιτώνα, ενώ το άκρο του ιματίου πέφτει πάνω στον δεξί ώμο αφού είχε περιτυλίξει την πλάτη. Τα μόλις διακρινόμενα δάχτυλα του ανυψωμένου δεξιού χεριού κρατούσαν ένα ρόδο(;). Μάλλον τοπικού εργαστήριου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμιοπούλου





280. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.116.92

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1977, επίχωση τετρ. 5

Πηλός ερυθρόφαιος, εγχώριος, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 15 εκ. Μέγ. πλ. 6,4 εκ. Βάθ. 4,3 εκ.

Ολόκληρη η επιφάνεια φθαρμένη. Η κατάληξη του χιτώνα έχει συμπληρωθεί μαζί με τη βάση. Στην οπίσθια πλευρά κυκλική οπή εξαερισμού.

Τα μαλλιά αποδίδονται με επάλληλη κυματιστή διάταξη στο ακάλυπτο εμπρόσθιο τμήμα του κρανίου, ενώ τα υπόλοιπα είναι καλυμμένα από το επίβλημα, που τα άκρα του κατεβαίνουν αρκετά χαμηλά στον κορμό. Φορεί ποδήρη πτυχωτό χιτώνα. Με το λυγισμένο δεξί χέρι συγκρατεί το ιμάτιο. Με το αριστερό της κρατεί στεφάνι στο ύψος του μηρού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Άτεχνο εγχώριο ειδώλιο για λατρευτική χρήση. Ίερεία ή Θεότητα.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

281. ΚΟΡΗ ΠΑΝΩ ΣΕ ΒΑΘΡΟ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.96-97.80

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1974

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 24,7 εκ. με το βάθρο Πλ. 7,7 εκ. Βάθ. 6,5 εκ.

Έχει συγκολληθεί. Ίχνη λευκού επιχρίσματος. Μεγάλη οπή εξαερισμού ορθογώνια, μήκους 7,7 εκ.

Κόρη με πέπλο(;) και απόπτυγμα αυστηρού ρυθμού. Προβάλλει το αριστερό άνετο σκέλος, ενώ ανασηκώνει το αριστερό χέρι κρατώντας ένα ρόδο στο ύψος του στήθους(;). Το δεξί χέρι εφάπτεται στη δεξιά πλευρά. Η πυκνή μάζα των μαλλιών καταλήγει πίσω πάνω από τον σβέρκο σφιχτοδεμένη σε κότσο (σάκκος). Κλασική κόμμωση των μέσων του 5^{ου} αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος καταρχάς ήταν ιωνικός - ροδιακός αλλά μετά έγινε και αττικός.

Kerameikos XIV, αρ. 43, πίν. 11 και αρ. 49, πίν. 12.

Κατερίνα Ρωμοπούλου



282. ΕΡΜΑΪΚΗ ΣΤΗΛΗ

Περίπου μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.49.26

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1405, παιδικός ενταφιασμός.

Βλ. αρ. κατ. 470

Πηλός καστανόχρωμος

Το μεγαλύτερο τμήμα της επιφάνειας καλύπτεται από ίζημα. Ίχνη λευκού και κόκκινου χρώματος διάσπαρτα στην επιφάνεια.

Ύψ. 16,1 εκ.

Ακέραιο

Είναι όμοιο με το αρ. κατ. 470, πιθανόν κατασκευάστηκε από την ίδια μήτρα.

Βλ. αρ. κατ. 470.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 58 και 274, αρ. 790, πίν. 57γ.

Κατερίνα Μπεχτισή



283. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

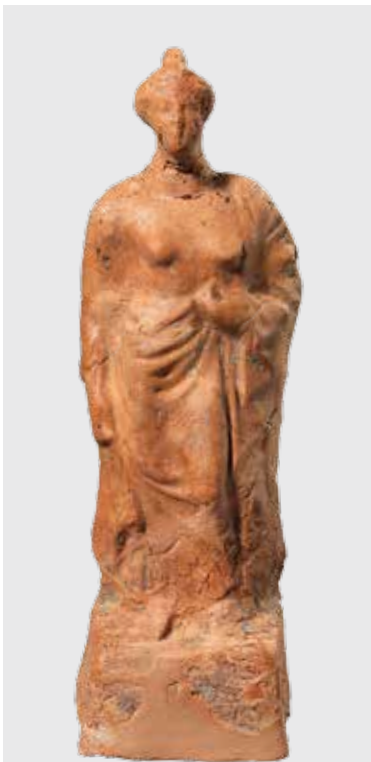
Τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.117.132

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1560. Παιδικός ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο, κτερισμένος με ειδώλιο και νόμισμα.

Πηλός καστανόχρωμος, με προσμείξεις

Ύψ. 22,5 εκ. Μήκ. βάσης 9 εκ. Πλ. βάσης 8,3 εκ.



Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα και συμπληρωμένο στον λαιμό, τον κορμό και τη βάση. Η επιφάνεια είναι αρκετά φθαρμένη, οι λεπτομέρειες στο πρόσωπο δεν είναι ευδιάκριτες. Η πρόσθια όψη είναι φτιαγμένη με μήτρα και η οπίσθια με το χέρι. Το μεγαλύτερο τμήμα της οπίσθιας όψης καταλαμβάνει τετράπλευρο άνοιγμα (12 x 7 εκ.).

Η μορφή εικονίζεται όρθια κατενώπιον, να πατά σε ορθογώνια μπροστά, ημικυκλική πίσω, ψηλή βάση, με σταθερό το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό, το οποίο ελαφρά προβάλλει. Στη βάση, εσωτερικά, έχει τοποθετηθεί αβγό. Φορά χιτώνα και ιμάτιο με πλούσιες πτυχώσεις. Το ιμάτιο περνώντας από τον αριστερό ώμο τυλίγεται σε ολόκληρο το σώμα αφήνοντας ακάλυπτα το στήθος και τον δεξί ώμο. Το δεξί χέρι πέφτει προς τα κάτω παράλληλα προς το σώμα και συγκρατεί το ιμάτιο ενώ το αριστερό χέρι ακουμπά κάτω από τον αριστερό μαστό κρατώντας πιθανώς άνθος. Τα μαλλιά μαζεύονται στην κορυφή του κεφαλιού σε κρωβύλο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 114, αρ. 1156, πίν. 128α, 271.

Το αβγό αποτελεί σύμβολο ευγονίας και αναγέννησης. Η εύρεση του συγκεκριμένου, ενισχύει την άποψη ότι μέσα στον τάφο θα πρέπει να τοποθετούσαν τρόφιμα. Ο Καλτσάς (Καλτσάς 1998, 302) αναφέρει σχετικά: «το αβγό, εξάλλου, μπορεί να θεωρηθεί και ως σύμβολο ανάστασης και συνέχισης της ζωής και μετά το θάνατο στο βασίλειο του Άδη».

Η μορφή του ειδωλίου βρίσκει τυπολογικά παράλληλα στην Ρόδο: *Lindos I*, 350, αρ. 2271-2272, πίν. 105. Higgins 1954, 85, αρ. 220, πίν. 38.

Κατερίνα Μπεχτσιή



284. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

400-375 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.117.107

Ιερισός (Άκανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1563. Λακκοειδής τάφος που περιείχε διαλυμένο ενταφιασμό. Η ταφή ήταν κτερισμένη με δύο λεκανίδες, ένα ληκύθιο και τμήματα από τρεις πήλινες προτομές.

Πηλός καστανόφαιος, με προσμείξεις

Ύψ. 13,3 εκ. Μέγ. πλ. 10,1 εκ.

Συγκολλημένη από πολλά θραύσματα και συμπληρωμένη στον λαιμό, στο στήθος και κάτω από τον δεξί αγκώνα. Η επιφάνεια είναι αρκετά φθαρμένη και με ραγίσματα. Δυσδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού, υπάρχει οπή ανάρτησης.

Αποδίδεται η πρόσθια όψη γυναικείας μορφής από τη μέση του σώματος και πάνω. Η μορφή φοράει χιτώνα και ιμάτιο που, διασχίζοντας διαγώνια τον κορμό, περνάει κάτω από το λυγισμένο δεξί χέρι και τυλίγεται γύρω από τον αριστερό αγκώνα πέφτοντας με μια δέσμη πτυχώσεων στην αριστερή πλευρά της μορφής. Τα χέρια είναι λυγισμένα στους αγκώνες μπροστά στο στήθος, το αριστερό είναι τοποθετημένο λίγο ψηλότερα. Με το δεξί κρατούσε πιθανότατα άνθος που αποδίδονταν γραπτά. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και πλαισιώνουν το ωσειδές πρόσωπο με οριζόντιους βοστρύχους που αποδίδονται με κυματοειδείς εγχαράξεις. Τα αυτιά στολίζουν σκουλαρίκια σε μορφή ρόδακα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 116, αρ. 1157, πίν. 129στ. Ανήκει στην κατηγορία των προτομών με μπούστο και συγκεκριμένα στον τύπο της μορφής που φέρνει τα χέρια στο στήθος κρατώντας άνθος. Ο τύπος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στη Ρόδο. Η συγκεκριμένη προέρχεται από τοπικό εργαστήριο. Καλτσάς 1998, 270. Για προτομές γενικά βλ. Chryssanthaki-Nagle 2006, 24-28. Για παράλληλα βλ. *Olynthus XIV*, πίν. 8, αρ. 14. *Olynthus VII*, πίν. 6, αρ. 27, 28. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 238, ομάδα Α.7. Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014, 128, τύπος 8α.

Κατερίνα Μπεχτσιή

285. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.117.108

Ιερισός (Άκανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1563. Βλ. αρ. κατ. 284.

Πηλός καστανόφαιος, με προσμείξεις





Ύψ. 15,5 εκ. Πλ. 11,7 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη σε διάφορα σημεία, στον λαιμό, τον αριστερό ώμο, τον δεξιό κρόταφο, το μέτωπο, το σώμα. Η επιφάνεια είναι πολύ φθαρμένη. Δυσδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Κυκλική οπή ανάρτησης στην άνω επιφάνεια της κεφαλής.

Αποδίδεται η πρόσθια όψη γυναικείας μορφής από τη μέση του σώματος και πάνω. Η μορφή εικονίζεται κατενώπιον φέρνοντας τα χέρια μπροστά στο στήθος. Ιμάτιο καλύπτει το κεφάλι, αφήνοντας ορατούς τους βοστρύχους επάνω από το ωοειδές πρόσωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 116, αρ. 1158, πίν. 129ζ.

Η προτομή ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes. Για προτομές γενικά βλ. Chryssanthaki-Nagle 2006, 24-28. Πρότυπο του εικονογραφικού τύπου της προτομής αποτελούν παραδείγματα από τη Ρόδο. *Lindos I*, 727, αρ. 3120, πίν. 147. Higgins 1954, 89, αρ. 239, πίν. 40. Η συγκεκριμένη είναι προϊόν τοπικού εργαστηρίου, Καλτσάς 1998, 270. Για παράλληλα βλ. ενδεικτικά Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 238, ομάδα Α.7.

Κατερίνα Μπεχτσή

286. ΝΕΑΡΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΕ ΚΟΡΙΤΣΑΚΙ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΕΡΟ ΩΜΟ ΤΗΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.96.156

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1974, τάφος 108. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια Κυβέλης I.96.197 και αρ. κατ. 287 και χορεύτριας αρ. κατ. 288.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 15,2 εκ. Μέγ. πλ. 6,1 εκ. Βάθ. 4,1 εκ.

Ακέραιο. Οπή εξαιρισμού μακρόστενη στη πίσω όψη, διαστ. 4,4 x 2,5 εκ. Από μήτρα πολυχρησιμοποιημένη.

Φορεί χειριδωτό ποδήρη χιτώνα. Με το σηκωμένο ψηλά δεξί της χέρι στηρίζει την παιδίσκη πίσω από το κεφάλι δεξιά, ενώ με το αριστερό της κρατεί σταθερά τα ποδαράκια της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μια σκηνή καθημερινής φροντίδας ή παιχνιδιού (*έφεδρισμός*). Γι' αυτό οι μεγαλύτερες σε ηλικία μορφές σε τέτοια συμπλέγματα ονομάζονται *κουροτρόφοι* από τους μελετητές.

Ulenbrock 1990γ, 128 [G.S. Merker]. *Kerameikos XIV*, 46-47, αρ. 140, πίν. 27.3, 6. Burn & Higgins 2001, 45, αρ. 2730. Neils & Oakley 2003, 264, 275. Trofimova 2007, 152, αρ. 58 (από το Παντικάπαιο, το οποίο συνευρέθηκε επίσης με ειδώλιο χορεύτριας). Αραβαντινός 2010, 296.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

287. ΕΝΘΡΟΝΗ ΘΕΑ ΚΥΒΕΛΗ ΜΕ ΣΚΥΜΝΟ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.96.198

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1974, τάφος 108. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 286, I.96.197 και αρ. κατ. 288.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 14 εκ. Μέγ. πλ. 6,8 εκ. Βάθ. 7,9 εκ.

Σχεδόν ακέραιη. Απόκρουση μόνο στο άνω δεξιό άκρο του θρόνου. Το λευκό επίχρισμα διακρίνεται παντού και η χρωματική ανάλυση που έγινε με μέθοδο EDXRF έδωσε στοιχεία σιδήρου· κίτρινη ώχρα στον αριστερό ώμο και κόκκινη ώχρα στα μάτια.

Η ένθρονη χθόνια θεά, Κυβέλη, προστατευτική, αποτροπαϊκή και γενικά πολύ δημοφιλής, ιδιαίτερα όταν η λατρεία της γίνεται πανελλήνια, εμφανίζεται συχνά με την συντροφιά σκύμνου (νεαρού λιονταριού). Φορεί πόλο και κάθεται στον θρόνο σε αυστηρή ιερατική στάση στηρίζοντας τα πόδια σε χαμηλό υποπόδιο. Μέσα στον τάφο βρέθηκε και δεύτερο ίδιων διαστάσεων ειδώλιο (αρ. I.96.197).

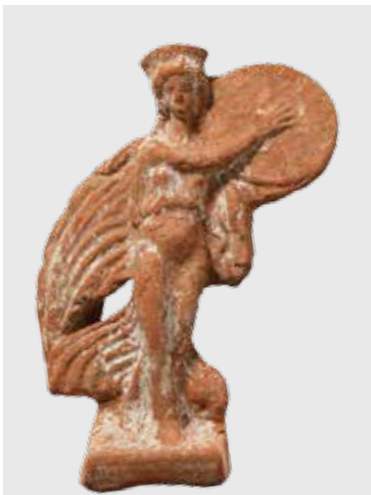
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την Κυβέλη, βλ. *LIMC XIII* (1997) 744-766, στο λ. *Kybele* [E. Simon]. Για τη λατρεία της στη Μακεδονία, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 205-212. Για όμοια ειδώλια, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 79, 221, αρ. 252, εικ. 290. Κοτταρίδη 2013, 94. Πιργιάτογλου 2015, 72, αρ. E21, εικ. 140, 141. Για ένθρονες μορφές, βλ. Καλτσάς 1998, 270-271.

Κατερίνα Ρωμοπούλου





288. ΧΟΡΕΥΤΡΙΑ ΜΕ ΤΥΜΠΑΝΟ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

I.96.199

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1974, τάφος 108. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 562, 287 και το I.96.197.

Πηλός ερυθρός εγχώριος με μαρμαρυγία

Ύψ. 18 εκ. Μέγ. πλ. 13,7 εκ. (με το τύμπανο) Βάση: 6,2 x 5,8 εκ.

Ακέραιο. Απολετισμένα τμήματα επιφάνειας (πίσω και περιοχή κοιλιάς). Κατασκευάστηκε με χρήση μήτρας μόνο το εμπρόσθιο τμήμα, ενώ το οπίσθιο, όπου βρίσκεται και η μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού, είναι χειροποίητο. Ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Χορεύτρια σε κίνηση τελετουργικού χορού ή πομπής με την συνοδεία τυμπάνου. Φέρει στεφάνη στο κεφάλι και φορεί χιτώνα διάφανο και ανεμιζόμενο ιμάτιο λόγω της κίνησης. Τύπος βοιωτικός αρχικά αλλά από τον 4^ο αι. π.Χ. εξαπλώνεται σε πολλά μέρη και τον αντιγράφουν διάφορα εργαστήρια. Το ειδώλιο πατά σε ορθογώνια βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. χορεύτρια στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. ευρ. 12114, και από το ιερό του Απόλλωνος στον Σωρό Μαγνησίας, Λεβέντη 2009, 205-206, εικ. 11-12. Αχειλαρά 2006, 61-63. Γουλιάκη-Βουτυρά 2011, 585.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

289. ΑΓΟΡΙ ΚΑΘΙΣΜΕΝΟ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.116.100

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1977

Πηλός ανοιχτού κοκκινόγκριζου χρώματος, εγχώριος

Ύψ. 9,2 εκ. Μέγ. πλ. 7,6 εκ. Βάθ. 5,5 εκ.

Έχει συγκολληθεί. Βάση ελλειψοειδής. Ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Φορεί πύλο, είναι γυμνό. Στο λυγισμένο δεξί πόδι ακουμπά το χέρι, ενώ το αριστερό χέρι στηρίζεται στο έδαφος. Γέρνει προς τα αριστερά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο πολύ γνωστός τύπος, γνωστός ως «temple boy», με πύλο ή χωρίς πύλο, βρέθηκε σε ιερά, οικίες και τάφους. Στην Όλυνθο έχουν βρεθεί και μήτρες. Η χρήση τους είναι και αναθηματική και λατρευτική εφόσον βρέθηκαν σε ιερά και οικίες, αλλά και κτερισματική.

Olynthus XIV, 58, 214, 219, 221, αρ. 282, πίν. 94. Hadzisteliou-Price 1969, πίν. 20. Schmaltz 1974, 99 κ.ε. *Kerameikos* XIV, 58-59 για τον τύπο. Αχειλαρά 2006, 83-85 και 231-233. Schollmeyer 2007. Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014, 125-127. Χατζηδημητρίου 2014, 15, σημ. 42.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

290. ΝΙΚΗ ΙΠΤΑΜΕΝΗ

375-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

I.156.115

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1977, τάφος 861. Βρεφική ταφή. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 292 και 291.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 8 εκ. (χωρίς τα φτερά)

Συγκολλήθηκε και συμπληρώθηκε στο δεξί φτερό και βραχίονα. Λείπει το κάτω μέρος του αριστερού χεριού. Λευκό επιχρίσμα παντού, προφανώς γιατί υπήρχε χρώμα πάνω απ' αυτό.

Η Νίκη φορεί λεπτό, διαφανή ποδήρη χιτώνα με απόπτυγμα στη μέση και προβάλλει το δεξί πόδι με μια ελαφρά συστροφή του σώματος και μια ανάταση προς τα πίσω του κεφαλιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το σχήμα αντιγράφει χρυσό ενώτιο Νίκης ή αγαλματικό τύπο από διακόσμηση κτηρίου, π.χ. ακρωτήριο.

Αχειλαρά 2006, 128, 156 σημ. 695. Για χρυσά ενώτια, Williams & Ogden 1994, 170, αρ. 107.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου





291. ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΣ ΚΑΘΙΣΜΕΝΗ ΘΗΛΑΖΟΥΣΑ

375-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.156.112

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, τάφος 861. Βρεφική ταφή.

Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 292 και 290.

Πηλός ανοιχτός ερυθρός

Ύψ. 9,5 εκ. Μέγ. πλ. 3,7 εκ. Βάθ. 5,7 εκ.

Ακέραιο. Οπή εξαερισμού, στο κάτω μέρος της βάσης. Λευκό επίχρισμα διακρίνεται παντού.

Τα μαλλιά τραβηγμένα πίσω καταλήγουν σε κότσο. Φορεί χειριδωτό χιτώνα, μάλλον βαρύ, όπως δείχνουν οι πτυχώσεις του, και κάθεται πατώντας σε ένα αδιαμόρφωτο υποπόδιο. Το κεφάλι του βρέφους ακουμπά κάτω από το αριστερό στήθος της, όπως και το σώμα του, που το υποβαστάζει με το αριστερό της χέρι, ενώ με το δεξί της σταθεροποιεί τον μαστό της στο στόμα του για να το θηλάσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αν και η Όλυνθος έχει δώσει παραδείγματα, θεωρείται βοιωτικός τύπος.

Olynthus VII, πίν. 32, αρ. 254 και για τον τύπο Hadzisteliou-Price 1978, 33. Cambitoglou,

Paradopoulos & Jones 2001, 674, αρ. 16.25, πίν. 90. *Tanagra* 2003, 143, αρ. 91 [V. Jeammet].

Αχειλαρά 2006, 64. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 222 σημ. 527. *Kerameikos* XIV, αρ.

134. Πρβλ. Besques 1972, πίν. 45, αρ. D203.

Κατερίνα Ρωμοπούλου



292. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

Τέλος 5^{ου} - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.156.109

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, τάφος 861. Βρεφική ταφή. Βρέθηκε πάνω στο αριστερό χέρι του

σκελετού. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 291 και 290.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 9,8 εκ. Μήκ. 10 εκ.

Ακέραιο, ελαφρές αποκρούσεις στα πόδια. Καλοψημένο. Χρήση δύο ημίσεων μητρών. Το κάτω μέρος της βάσης έχει σχήμα οπής εξαερισμού. Έντονο ερυθρό χρώμα καλύπτει την επιφάνεια του ειδωλίου.

Ο πετεινός αποδίδεται με συγκρατημένη σχηματοποίηση του περιγράμματος, αλλά νατουραλιστικά στοιχεία στο κεφάλι. Οι πετεινοί θυσιάζονταν σε ταφικές τελετουργίες για να εξευμενιστούν οι χθόνιες θεότητες και για τον ίδιο λόγο τοποθετούνταν τα ειδώλιά τους μέσα στους τάφους. Θεωρούνταν όμως και σύμβολο αγάπης και αρρενωπότητας και δίνονταν ως δώρο μεταξύ εραστών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Olynthus VII, 90, πίν. 42, αρ. 353. Αχειλαρά 2006, 144 και αρ. κατ. 253, 255, 256. Selekou

2015, 360, 364, εικ. 6α. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 357.

Κατερίνα Ρωμοπούλου



293. ΠΛΑΓΓΟΝΑ ΕΠΑΝΩ ΣΕ ΠΕΤΕΙΝΟ

Μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.198

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 425

Πηλός ερυθροκάστανος εγχώριος, με μαρμαρυγία

Ύψ. 12,2 εκ. Πλ. 9,8 εκ. Βάθ. 5,6 εκ.

Μέτριας διατήρησης. Πολλές συγκολλήσεις και συμπληρώσεις. Λείπουν μικρά τμήματα. Μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού, διαστάσεων 5 x 3,5 εκ.

Βοιωτικός και κορινθιακός τύπος παιχνιδιού. Απροσδιόριστο γένος ξαπλωμένης μορφής (κούκλα) μάλλον θηλυκιά. Αν και είναι αρχαϊζουσα (παραδοσιακή απόδοση πλαγγόνος), το θέμα της χρονολόγησης προβληματίζει. Δεν είναι συνηθισμένο μοτίβο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. αυτόθι την πλαγγόνα-νευρόσπαστο, αρ. κατ. 546, και τον πετεινό, αρ. κατ. 292.

Κατερίνα Ρωμοπούλου



294. ΗΘΟΠΟΙΟΣ

Γύρω στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
I.96.3

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 111. Κοντά στον αμφορέα 32. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 295.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία
Ύψ. 13,5 εκ.

Ακέραιο. Η πίσω όψη του ειδωλίου είναι αδιαμόρφωτη.

Φορεί ένα είδος πόλου στο κεφάλι. Είναι γενειοφόρος. Η πλούσια κόμη του φθάνει ως τους ώμους. Με το αριστερό χέρι κρατά ασπίδα και φορεί κοντό χιτώνα στρατιωτικού τύπου. Στέκεται πάνω σ' ένα είδος βάθρου. Πιθανόν παρωδία ρόλου θεότητας ή όρθιος στρατιωτικός. Στον ίδιο τάφο βρέθηκαν και άλλα ειδώλια που έχουν σχέση με το θέατρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. *Lindos I*, 678, πίν. 133, αρ. 2870. Miller 1974, 224, 244, αρ. 126-127, πίν. 45.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

295. ΕΝΘΡΟΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Περί τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.96.187

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 111. Κοντά στον αμφορέα 32. Θεωρείται πλούσια ταφή. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 294.

Πηλός ερυθρός, όχι καθαρός.
Ύψ. 17,4 εκ. Μέγ. πλ. 8,1 εκ. Βάθ. 6,9 εκ.

Μέτρια διατήρηση με απολεπίσεις. Έχουν συμπληρωθεί ελλείποντα τμήματα και συγκολληθεί στην αριστερή πλευρά του κορμού και σ' ένα τμήμα από το αριστερό γόνατο ως τη βάση (ανεπιτυχής συμπλήρωση). Ολόκληρη η επιφάνεια του προσώπου, λαιμού και κορμού είναι καλυμμένη με λευκό επίχρισμα που υποδηλώνει, ότι έφερε πάνω από το επίχρισμα στρώσεις χρωμάτων που απλώνονταν στο πρόσωπο, στο ένδυμα και σε άλλες διακοσμητικές λεπτομέρειες.

Η θεότητα(;) κάθεται λοξά σε χαλαρή στάση στηρίζοντας προς τα πίσω το δεξί της χέρι στο ερεισίνωτο. Η στάση της αποπνέει επιβλητικότητα (monumental style). Η πλούσια μάζα των μαλλιών της, που έχει χωρίστρα στη μέση, καταλήγει σ' ένα περίτεχνο θύσανο στην κορυφή του κεφαλιού. Φορεί λεπτό ποδήρη χιτώνα με πτυχώσεις. Στον λαιμό είναι ζωγραφισμένο περιδέραιο. Πιθανόν απεικονίζει την θεά Αφροδίτη, μια από τις πιο σημαντικές χθόνιες θεότητες που οι θνητοί ζητούν την προστασία της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για ένθρονες μορφές, Καλτσάς 1998, 270-271.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

296. ΑΓΟΡΑΚΙ ΠΑΝΩ ΣΕ ΧΗΝΑ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.97.58

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, επίχωση τάφων.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 9 εκ. Πλ. 3,7 εκ. Μήκ. 6,5 εκ. Η άκρη του ράμφους έχει σπάσει και συμπληρωθεί, επίσης και το δεξί χέρι του παιδιού, ενώ το δεξί πόδι του λείπει. Έχει ίχνη λευκού επίχρισματος. Στο πρόσωπο διακρίνεται ρόδινο χρώμα.

Πρόκειται για ένα θέμα της καθημερινής ζωής (genre), που βρίσκεται ως κτέρισμα σε παιδικούς τάφους. Στηρίζεται με το δεξί χέρι στο λαιμό της χήνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Εργαστήριο Ολύμπου (:). Έχουν βρεθεί ανάλογα παραδείγματα στην Αμφίπολη, στην Βοιωτία και αλλού. Ο βοιωτικός τύπος είναι παλιότερος (πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.).

Αραβαντινός 2010, 301. Πέπτα-Παππαϊωάννου 2003, 205-206, αρ. 25, εικ. 25α-β.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



297. ΟΡΘΙΑ ΙΜΑΤΙΟΦΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΑ

Μέσα (:) του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.96-97.77

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974

Πηλός ερυθρός με εγκλείσματα και μαρμαρυγία

Ύψ. 23 εκ. Πλ. 8,9 εκ. Βάθ. 6,3 εκ.

Συμπληρωμένο και συγκολλημένο. Οπή εξαερισμού μεγάλη, ορθογωνίου σχήματος. Βάση ανοιχτή από κάτω (η συμπλήρωσή της άτεχνη). Ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Η κόμμωση περίτεχνη αλλά σύμφωνα με τη μόδα του 4^{ου} αιώνα: πέντε επάλληλες σειρές από πλεξούδες που καταλήγουν ψηλά στο πίσω μέρος του κεφαλιού σε θύσανο. Τύπος Ταναγραίας αλλά σ' ένα προστάδιο. Είναι καλά τυλιγμένη με το βαρύ ιμάτιο της που σκεπάζει και τα χέρια της, σχηματίζοντας και πτυχώσεις ανάλογες. Κάτω από το ιμάτιο, που ανοίγει μπροστά, διαγράφονται τα στήθη από τον λεπτό ποδήρη χιτώνα που έχει το ζώσιμο ψηλά. Προβάλλει το δεξί άνετο σκέλος κι έτσι δίνει την εντύπωση μιας ανεπαίσθητης κίνησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. για την κόμμωση, Ρωμιοπούλου 2013, 156, προτομή αρ. 633.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

298. ΠΡΟΤΟΜΗ ΜΕ ΜΠΟΥΣΤΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.8.71

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, τάφος 649. Βρέθηκε σε πλούσια ταφή με κτερίσματα τα ειδώλια I.8.68 αρ. κατ. 299-301, καθώς και αργυρό οβολό Αλεξάνδρου Γ'.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 16,2 εκ. Μέγ. πλ. 13 εκ. Βάθ. 4,1 εκ.

Ακέραιη. Οπή εξαερισμού στο κάτω μέρος της βάσης που είναι ανοιχτή.

Η προτομή διατηρεί στοιχεία από αρχαϊκά αττικοβοιωτικά πρότυπα. Φέρει επίβλημα που καλύπτει και τους ώμους. Στο κεφάλι στερεώνεται από την στεφάνη - πόλο που διακοσμείται από ανάγλυφο άστρο. Πάνω από το μέτωπο διακρίνονται οι μάζες των μαλλιών. Ο λαιμός στολίζεται με περιδέραιο, συνηθισμένου τύπου της εποχής αυτής, που αποδίδεται ανάγλυφα. Φορεί χιτώνα και τα δύο της χέρια κρατούν άνθη στο ύψος του στήθους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Sabetai 2015, 149-163.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

299. ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ ή ΚΟΡΗ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.8.69

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, τάφος 649. Βρέθηκε σε πλούσια ταφή με κτερίσματα τα ειδώλια I.8.68, αρ. κατ. 298, 300, 301, καθώς και αργυρό οβολό Αλεξάνδρου Γ'.

Πηλός καστανέρυθρος με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 14 εκ. Πλ. 7,6 εκ. Βάθ. 5,5 εκ.

Ακέραιο. Μήτρα για την εμπρόσθια όψη, ατελής η πίσω όψη, με μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού 4,8 x 4 εκ.

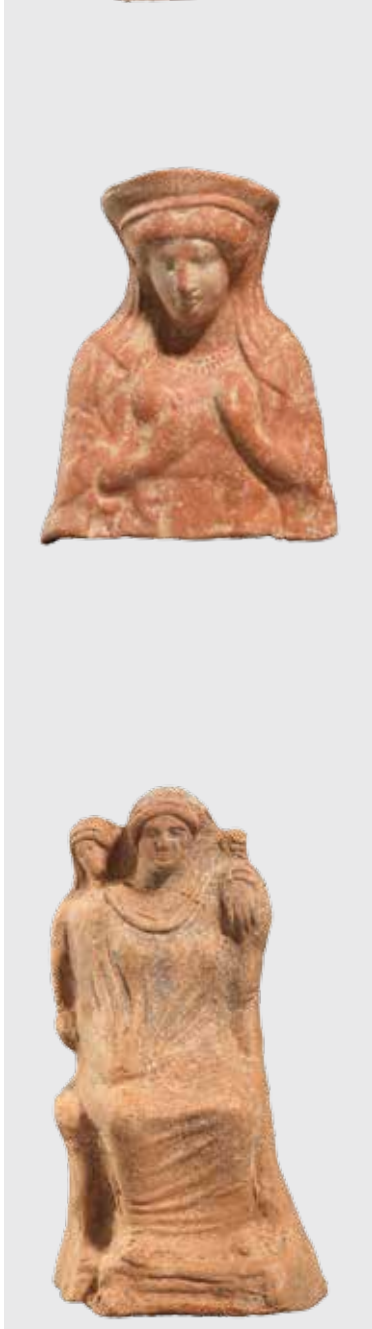
Καθισμένη σε θρόνο επιβλητική γυναικεία μορφή, μάλλον θεότητα, με αρχαϊζουσα διαμόρφωση κόμμωσης, ακουμπά χαλαρά το αριστερό της χέρι στο άκρο του θρόνου της· πίσω της πάνω από τον δεξιό ώμο μόλις διακρίνεται μορφή κόρης(:). Το δεξί της κάθετο χέρι εφάπτεται στο πλευρό της θεότητας, ενώ με το αριστερό, το άκρο του οποίου διακρίνεται στον ώμο της, την αγκαλιάζει. Φέρει ίδιου τύπου κόμμωση με επίβλημα, όπως η μεγάλη μορφή. Η καθισμένη φορεί βαρύ ποδήρη χιτώνα που τον συγκρατεί, δημιουργώντας πτυχώσεις πάνω στον δεξί μηρό, το κρυμμένο δεξί χέρι της. Το άνοιγμα των ποδιών της δημιουργεί ανάλογες πτυχώσεις στο κάτω μέρος. Βαθμιδωτό άτεχνο υποπόδιο χρησιμεύει για να πατούν τα πόδια της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για ένθρονες μορφές, Καλτσάς 1998, 270-271. Για γενικά σχόλια βλ. Zuntz 1971.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



300. ΑΤΤΙΣ

Τελευταίο τέταρτο 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

I.8.70

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, τάφος 649. Βρέθηκε σε πλούσια ταφή με κτερίσματα τα ειδώλια I.8.68, αρ. κατ. 298, 299, 301, καθώς και αργυρό οβολό Αλεξάνδρου Γ'.

Πηλός ερυθρός

Μέγ. ύψ. 13,9 εκ. Μέγ. πλ. 8,5 εκ.

Καλής διατήρησης, παρά τις συγκολλήσεις και τις συμπληρώσεις. Στην πίσω όψη ελλειψοειδής οπή εξαιρισμού. Αποκρούσεις στο κάτω πέρασ της βάσης.

Ο Άττις φορεί είδος «φρυγικού» πίλου και κάθεται πάνω σ' ένα βράχο με σταυρωμένα πόδια, στηριζόμενος με το αριστερό ανυψωμένο χέρι του στο ραβδί του, ενώ με το δεξί του κάτω από το πηγούνι κλίνει το κεφάλι προς τα αριστερά. Η στάση του δείχνει χαλάρωση αλλά και περιουλολογία. Φορεί κοντό χειριδωτό χιτώνα με πτυχώσεις και αναξυρίδες, σύμφωνα με την ανατολίτικη μόδα. Στη δεξιά του πλευρά προβάλλει από πίσω του ένα ελάφι διακρίνεται το εμπρόσθιο τμήμα του σώματος και το κεφάλι του που στρέφεται προς αυτόν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

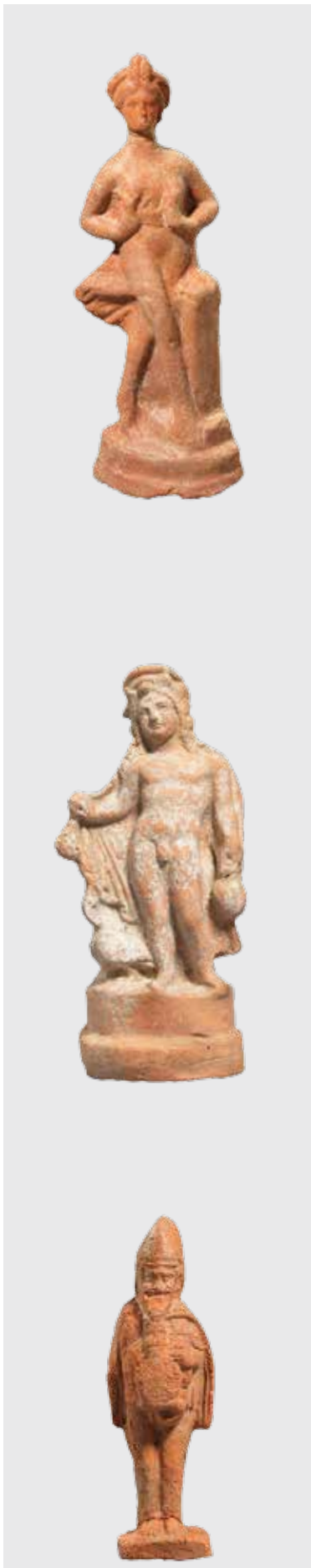
Κόρτη-Κοντη 1986, 344-345, αρ. 8, εικ. 8.

Από τα δύο σταθερά συμβολικά του αντικείμενα (attributs) που τον συνοδεύουν σε όλων των ειδών τις απεικονίσεις του (ραβδί και σύριγγα), λείπει η χαρακτηριστική σύριγγα. Έτσι αναδεικνύεται με το ειδώλιο της Ακάνθου ένας σπάνιος τύπος. Ως τώρα υπήρχε η αναφορά από την Mollard-Besques και την Jeammet ενός τέτοιου σπάνιου τύπου και από την Αμφίπολη. Είναι φανερό όμως, ότι το ειδώλιο της Αμφίπολης απεικονίζει τον Άττι με ελλείπον το τμήμα του χεριού και των δακτύλων που κρατούσαν τη σύριγγα. Άρα δεν αποδεικνύεται η ύπαρξη σύριγγας. Παραμένει έτσι ο Άττις χωρίς σύριγγα της Ακάνθου ένας μοναδικός τύπος. Αν και υπάρχουν ενδείξεις ότι ο Άττις είναι γνωστός ως ξένη ανατολική θεότητα στην Ελλάδα από τον 5^ο αι. π.Χ., μνημεία που να μαρτυρούν για την παρουσία του δεν υπάρχουν. Στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. επιγραφή σε αναθηματικό ανάγλυφο που βρέθηκε στον Πειραιά, αναφέρει τον θεό σαν προστάτη των παιδιών κι έτσι αρχίζει να εντάσσεται στις χθόνιες θεότητες ως προστάτης των παιδιών (θα μπορούσε να συσχετιστεί με το ειδώλιο αρ. κατ. 299 από τον ίδιο τάφο που απεικονίζει τη Δήμητρα με την Περσεφόνη), ως συμπαραστάτης στις γεννήσεις και φυσικά ως σύντροφος της Κυβέλης και προστάτης των νεκρών στην μετά θάνατον ζωή. Μάλιστα στον Πειραιά οργανώνονταν προς τιμήν του γιορτές με οργιαστικό χαρακτήρα, τα Αττίδεια. Λατρεία υπήρχε σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, όπως στην Αμφίπολη, την Ολυνθο, τον Πειραιά και τη Δήλο. Στη Μακεδονία και στα Βαλκάνια (μια ιδιαίτερη περίπτωση είναι η Κροατία στη ρωμαϊκή περίοδο) επικρατεί η ποιμενική εικονογραφία του Άττιος, που σχετίζεται με τη λατρεία του ως θεότητα της γονιμότητας, της αναγέννησης της φύσης και της μετά θάνατο αναγέννησης. Έτσι εδώ παρουσιάζεται ένα από τα πρωιμότερα παραδείγματα απεικόνισής του. Η λατρεία του στον βορειοελλαδικό χώρο εντοπίζεται ήδη από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και συνεχίζεται ως την ύστατη ρωμαϊκή αρχαιότητα.

IG II² 1315. Besques 1972, 44, πίν. 52α. Vermaseren 1966. Vermaseren 1989. LIMC III.1 (1986) 31, αρ. 176 (τύπος 4), πίν. 25, στο λ. Attis [M.J. Vermaseren & M.B. de Boer]. *Macédoine antique* 2011, 435, αρ. 271 [K. Rhomeiropoulou], 506-507, αρ. 322 [V. Jeammet]. Roller 1994, 245-262. *Olynthus* XIV, 21-23, 119-121, πίν. 42. *Délos* XXIII, 364-369. Ρωμιοπούλου 2013, 118, αρ. 3530. *Έρως* 2009, 154-155, αρ. 124 [Δ. Μποσνάκης].

Κατερίνα Ρωμιοπούλου





301. ΧΟΡΕΥΤΡΙΑ ΜΕ ΚΡΟΤΑΛΑ

Δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.8.73

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, τάφος 649. Βρέθηκε σε πλούσια ταφή με κτερίσματα τα ειδώλια I.8.68, αρ. κατ. 298-300, καθώς και αργυρό οβολό Αλεξάνδρου Γ'.

Πηλός ερυθρός εγχώριος

Ύψ. 20,8 εκ. Μέγ. πλ. 7,8 εκ. Βάθ. 4,5 εκ.

Σχεδόν ακέραιη. Ελαφρές αποκρούσεις στη βάση. Ίσως υπάρχουν ίχνη λευκού επιχρίσματος. Βάση ελλειψοειδής, ανοιχτή από κάτω, ως οπή εξαερισμού.

Η χορεύτρια εικονίζεται σε χορευτική κίνηση δίπλα σε πεσσό. Η κόμμωσή της περίτεχνη προς τα πάνω με υποτυπώδη πλοχμό και στεφάνη. Το πάνω μέρος του σώματος γυμνό, αλλά φορεί κοντή φούστα που ανεμίζει από το στροβίλισμα. Στα λυγισμένα χέρια της κρατούσε κρόταλα. Τα πόδια της διασταυρώνονται κατά την κίνησή της, το δεξί αιωρείται, ενώ του αριστερού τα ακροδάκτυλα αγγίζουν το δάπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ντύσιμο και η κίνηση υποδηλώνουν εκτέλεση τελετουργικού χορού ίσως κατά τη διάρκεια πομπής. Τύπος βοιωτικής έμπνευσης.

Besques 1972, 68, πίν. 91a (D423). Αχειλαρά 2014, 264-265. Lonsdale 1993, σποράδην. Για τα κρόταλα, Castaldo 2009, 282-297.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

302. ΑΓΟΡΙ ΣΤΕΦΑΝΩΜΕΝΟ ΠΑΙΖΕΙ ΜΕ ΧΗΝΑ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.73.117

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 1080. Συνευρήματα τα ειδώλια αρ. κατ. 303 και 304.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 15,2 εκ. Πλ. 6,9 εκ. Βάθ. 5,7 εκ.

Κάποιες αποκρούσεις στη βάση. Ίχνη λευκού επιχρίσματος. Διαπιστώθηκε η ύπαρξη χρωμάτων (με μικροσκόπιο): οι σφθαλμοί είναι γαλάζιοι, όπως και το δεξί κάτω άκρο του ιματίου, το τσαμπί είναι κίτρινο, όπως και η απόληξη του αριστερού χεριού. Το πρόσωπο είναι ρόδινο, τα χείλη κόκκινα.

Το αγόρι είναι στεφανωμένο κι έχει στα δεξιά του μια χήνα που στρέφει την προσοχή της στο δεξί χέρι του, με το οποίο κρατάει ένα τσαμπί σταφύλι (τσιμπολογει). Είναι γυμνό, εκτός από ένα τμήμα της δεξιάς του πλευράς που μισοκαλύπτεται από το ιμάτιο. Η γυμνότητα σε συνδυασμό με την παρουσία της χήνας και το στεφανωμένο κεφάλι, οδηγεί στη σκέψη μήπως εικονίζεται μορφή από τον κύκλο κάποιου θεού προστατευτικού ή παρηγορητικού, όπως ο Ασκληπιός, που ανήκει στους δημοφιλείς θεούς αυτής της εποχής. Το βαθμιδωτό κυκλικό βάθρο πάνω στο οποίο στέκεται δεν αφήνει αμφιβολία, ότι πρόκειται για αντιγραφή από κάποιο αγαλματικό πρότυπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το βαθμιδωτό κυκλικό βάθρο πάνω στο οποίο στέκεται δεν αφήνει αμφιβολία, ότι πρόκειται για αντιγραφή από κάποιο αγαλματικό πρότυπο. Ταιριαστό εύρημα σε σύγχρονη παιδική ταφή, ίσως αγοριού 5-7 χρονών, που βρέθηκε στα Αβδηρα.

Kallintzi 2006, 146-147, πίν. 20.2 (πρβλ. ομοιότητα τύπου).

Κατερίνα Ρωμοπούλου

303. ΗΘΟΠΙΟΣ ΜΕΣΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.73.122

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 1080. Συνευρήματα τα ειδώλια αρ. κατ. 302 και 304.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 9,2 εκ. Πλ. 2,9 εκ. Βάθ. 2,9 εκ.

Πλήρες μετά από συγκόλληση. Ίχνη λευκού επιχρίσματος που υποδηλώνουν ύπαρξη χρωμάτων.

Ο ηθοποιός υποκρίνεται έναν δούλο φορώντας προσωπίο γενειοφόρου Σιληνού με πύλο. Η βάση είναι χαμηλό πλακίδιο συμφυές με τον όρθιο δούλο που κρατάει στο αριστερό χέρι ένα αντικείμενο (φλασκή). Ίσως παριστάνει τον οδοιπόρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Olynthus VII, 78-79, αρ. 297b, πίν. 37. Froning 2014, 303 κ.ε.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

304. ΚΥΚΛΙΚΗ ΒΑΣΗ ΜΕ ΠΕΝΤΕ ΠΤΗΝΑ - «ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ ΤΡΟΧΟΣ»

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.73.120

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 1080.

Συνευρήματα τα ειδώλια αρ. κατ. 302 και 303.

Πηλός ανοιχτόχρωμος ερυθρός με μαρμαρυγία

Διάμ. τροχού 8 εκ. Μήκ. πτηνού 4 εκ.

Σώζονται πέντε από τα πτηνά που ήταν προσαρτημένα στις οπές. Ο «τροχός» έχει εννέα διαμπερείς οπές.

Ο «τροχός με τα πτηνά» είναι ανάθημα από τους πρώιμους γεωμετρικούς χρόνους και συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας. Έχει σχέση με τις μαγικές ιδιότητες του τροχού και χρησιμοποιούνταν από τις μάγισσες για να επαναφέρουν στον ίδιο δρόμο τους άπιστους εραστές. Γενικά είχε ένα συμβολισμό για την αποτροπή του κακού. Το πτηνό είναι ο *ίυγξ* (σημ. στραβολαίμης). Έχει την ιδιότητα να περιστρέφει το λαιμό του προς πάσα κατεύθυνση, πράγμα που δεν μπορούν να το επιτύχουν τα άλλα πουλιά.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

RE X.2 (1919), 1384-86, στο λ. *Ίυγξ* [H. Gossen]. Nelson 1940. Karageorghis 1989.

Andreïomenou 1995, 115-116, πίν. 13.1-3. Βλ. παρόμοια αλλά μεμονωμένα πτηνά με οπές

ανάρτησης, χωρίς όμως τροχό, που βρέθηκαν τόσο στο Δίον όσο και στην Αθήνα, Πινγιάτογλου 1985, 38, εικ. 14. *ΑΔ* 21, 1966, Χρονικά Β2, 79, πίν. 83 [Α. Ανδρειωμένου].

Κατερίνα Ρωμοπούλου

305. ΠΡΟΤΟΜΗ ΜΕ ΜΠΟΥΣΤΟ

4^{ος} αι. π.Χ., από το δεύτερο τέταρτο και κάτω

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.95.1

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974

Πηλός ωχρόφαιος

Ύψ. 31 εκ. Μέγ. πλ. 22,7 εκ. Βάθ. 7,1 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Η μήτρα είχε χρησιμοποιηθεί πολύ. Ίχνη λευκού επιχρίσματος πάνω στο οποίο ήταν απλωμένη η κύρια χρωματική της διακόσμηση σε διάφορες αποχρώσεις.

Στο πίσω μέρος του κεφαλιού φέρει *επίβλημα* (καλύπτρα) που στερεώθηκε στην πυκνή μάζα των μαλλιών που συγκρατούνται στο εμπρόσθιο τμήμα τους από έναν κρήδεμνο. Η καλύπτρα σχηματίζει ένα είδος κυματοειδούς απόληξης σαν στεφάνη. Τα δύο χέρια της είναι σηκωμένα προς τα στήθη. Στο αριστερό της χέρι κρατεί ίσως άνθος. Φορεί ιμάτιο και χιτώνα χειριδωτό και στον αριστερό βραχίονα ψέλλιο(;).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος μάλλον βοιωτικός αρχικά, είναι αρκετά δημοφιλής στη Χαλκιδική και φθάνει ως την περιοχή του Στρυμόνα. Έτσι τα τοπικά εργαστήρια, όπως της Ολύνθου, της Ακανθού, της Τραγίλου και της Αμφιπόλης, δημιουργούν τις τοπικές παραλλαγές του. Στην περίπτωση του εδώ περιγραφόμενου παραδείγματος, μπορεί να θεωρηθεί, προς το παρόν, προϊόν του εργαστηρίου της Ολύνθου. Γενικά για την σημασία των προτομών - μπουστών του τύπου αυτού, κυρίως βρίσκονται σε ιερά και νεκροταφεία, και για την ερμηνεία τους, βλ. εμπειριστατωμένο άρθρο της Chryssanthaki-Nagle 2006.



Κατερίνα Ρωμοπούλου



306. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.96.193

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, κοντά στη λάρνακα 85, επίχωση.

Πηλός ερυθρόφαιος, όχι καθαρός

Ύψ. 17,1 εκ. Μέγ. πλ. 7 εκ. Βάθ. 5,5 εκ.

Αποκρούσεις, λείπει μικρό τμήμα της αριστερής πλευράς της ορθογώνιας βάσης. Η μήτρα ήταν μέτριας τεχνικής και καλλιτεχνικής ποιότητας. Το κάτω μέρος της βάσης είναι ανοιχτό και χρησιμεύει και ως οπή εξαερισμού. Η κόμη και η επιφάνεια του προσώπου είναι αρκετά διαβρωμένη. Το λευκό επίχρισμα υπάρχει παντού, άρα η επιφάνεια πάνω από το επίχρισμα είχε χρωματισθεί με διάφορα χρώματα για να αναδείξει τα μαλλιά, την επιδερμίδα του προσώπου και τις λεπτομέρειες των ενδυμάτων. Σήμερα με γυμνό μάτι δεν βλέπουμε αυτή την πολυχρωμία παρά μόνο με τη βοήθεια μικροσκοπίου (ανάλυση EDXRF).

Τύπος Ταναγραίας της πρώιμης ομάδας. Η στάση - κίνησή της θυμίζει κάπως και χορευτική φιγούρα. Φορεί λεπτό πτυχωτό ποδήρη χιτώνα και σφιχτά τυλιγμένο από πάνω ιμάτιο. Η αντιθετική κίνηση του σώματος τονίζεται με την τοποθέτηση των χεριών κατά τέτοιο τρόπο κάτω από το ιμάτιο, ώστε τόσο το προς τα πάνω λυγισμένο δεξί χέρι όσο και το προς τα κάτω αριστερό, να σχηματίζουν λοξές πτυχώσεις, που αναδεικνύουν την κίνηση του σώματος. Σ' αυτό συμβάλλει και το ελαφρά σκυμμένο κεφάλι που στρέφει προς τα δεξιά, μετέχοντας στο παιχνίδισμα των πτυχώσεων του ιματίου. Εργαστήριο Ολύνθου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Tanagra 2003, 126, 169, 234.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

307. ΟΡΘΙΑ ΝΕΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.156.111

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, ανάμεσα στα χέρια των σκελετών της διπλής κεραμοσκεπούς ταφής 550 και 629. Συνευρέθηκε με το ειδώλιο αρ. κατ. 308.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 25 εκ. Μέγ. πλ. 10,7 εκ. Βάθ. 7,1 εκ.

Ακέραη. Λευκό επίχρισμα παντού, δηλαδή ήταν χρωματισμένο ολόκληρο με διάφορα χρώματα.

Τα μαλλιά τραβηγμένα πίσω με χωρίστρα στο μέσον συγκρατούνται εν μέρει από τον σάκκο που δένει μπροστά σε κόμπο. Φορεί ιμάτιο αρκετά σφιχτοτυλιγμένο επάνω από τον λεπτό πτυχωτό ποδήρη χιτώνα, το δεξί χέρι λυγισμένο προς τα πίσω από τον αγκώνα, ενώ το αριστερό συγκρατεί τον κόμπο του ιματίου που πέφτει προς τα κάτω. Το αριστερό πόδι προβάλλεται άνετο. Χωρίς ιδιαίτερη βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμοπούλου

308. ΕΡΩΤΙΔΕΥΣ ΓΟΝΑΤΙΣΤΟΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

I.156.114

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977. Βρέθηκε εντός μελαμβαφούς πυξίδας τύπου D, σε επαφή με το κρανίο του σκελετού της διπλής κεραμοσκεπούς ταφής 550. Συνευρέθηκε με το ειδώλιο αρ. κατ. 307.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 9,5 εκ. (χωρίς το υψωμένο φτερό).

Λείπει το αριστερό χέρι και φτερό. Πολλές ρωγμές και συγκολλήσεις στο σώμα και στα άκρα.

Ο Ερωτιδεύς γονατίζει στηριζόμενος στο δεξί γόνατο, όπου ακουμπά και το δεξί τεντωμένο χέρι του. Το αριστερό πόδι αγγίζει μόνο με τα ακροδάκτυλα το έδαφος, ενώ το κεφάλι του στρέφεται προς τα δεξιά κοιτάζοντας σε κάποιο σημείο. Ο κορμός αποδίδεται με ευσυνείδητη πλαστικότητα στις λεπτομέρειες. Οι Ερωτιδείς αποτέλεσαν προσφιλές διακοσμητικό θέμα σε διάφορες καλλιτεχνικές δημιουργίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 118-119, αρ. 137 [Α. Παντή]. Η χρονολόγηση του Ερωτιδέα στον 1° αι. π.Χ. από την Α. Παντή να μην ληφθεί υπόψη γιατί είναι λανθασμένη, όπως και οι συγκρίσεις με παράδειγμα από τη Βέροια. Μπoσνάκης 2009, 35-49. Τουράτσογλου 2009, 24-28.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

309. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλη 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.49.45

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1467. Ενταφιασμός εφήβου σε λακκοειδή τάφο. Η ταφή ήταν κτερισμένη με αγγεία τοπικού εργαστηρίου, τμήματα χάλκινων επιχρυσωμένων στεφανιών, πλήθια επιχρυσωμένα άνθη μυρτιάς, ομοίωμα τζιτζικιού, σιδερένια καρφιά, σιδερένιο δαχτυλίδι, στλεγγίδα, ειδώλιο, νομίσματα. Πηλός καστανέρυθρος, με προσμειξεις λευκό επίχρισμα καλύπτει μεγάλο τμήμα της επιφάνειας.

Ύψ. 12,5 εκ. Μέγ. πλ. 3,8 εκ. Μέγ. πάχ. 2,3 εκ.

Ακέραιο. Μικρές αποκρούσεις διακρίνονται στο μέτωπο, τη μύτη και στο στήθος. Λείπει το αριστερό άκρο πόδι. Η πρόσθια όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, η οπίσθια παρέμεινε αδιαμόρφωτη, πλασμένη με το χέρι.

Η μορφή στέκεται φέρνοντας το άνετο δεξί σκέλος, ελαφρά λυγισμένο, πλάγια και λίγο μπροστά. Φοράει μακρύ χιτώνα και ιμάτιο και στα πόδια κλειστά υποδήματα. Το ιμάτιο τυλίγεται σφιχτά γύρω από

ολόκληρο σχεδόν το σώμα και μαζεύεται στην αριστερή πλευρά της μορφής δημιουργώντας πλούσιες πτυχωσεις. Κάτω από τα ενδύματα, το δεξί χέρι διπλώνει μπροστά στο στήθος και φτάνει κοντά στον αριστερό ώμο, ενώ το αριστερό ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα πέφτει προς τα κάτω και συγκρατεί πτυχές του ιματίου στο ύψος του αντίστοιχου ισχίου. Τα μαλλιά πλαισιώνουν το πρόσωπο μέχρι τους κροτάφους και είναι χτενισμένα προς τα πίσω. Στο κεφάλι φορά στεφάνι.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 85, αρ. 798, πίν. 87δ.

Πιθανόν τοπικού εργαστηρίου, βλ. Καλτσάς 1998, 272. Για παράλληλο βλ. ενδεικτικά Goldman & Jones 1942, 410, αρ. V.j.9, Group H: πιθανόν σχετίζεται με τύπο Νέας Κωμωδίας.

Κατερίνα Μπεχτσιή



310. ΑΡΤΕΜΙΣ - ΒΕΝΔΙΣ

Γύρω στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.161.432α

Ιερισσός (Ακανθος), Τ. 5472. Παιδική ταφή κτερισμένη με τέσσερα ειδώλια και χάλκινο βραχιόλι.

Πηλός ανοιχτός καστανός με προσμειξεις
Ύψ. 18 εκ. Πλ. 4-10 εκ. Βάση 10,2 x 5,2 εκ.

Το ειδώλιο είναι συγκολλημένο από τρία θραύσματα, σε μέτρια έως κακή διατήρηση, εξαιτίας κυρίως της πολλαπλής χρήσης της μήτρας και της διάβρωσης της επιφάνειάς του, η οποία δεν επιτρέπει την αναγνώριση επιμέρους στοιχείων και λεπτομερειών. Ελλιπές σε τμήμα της βάσης με αποκρούσεις και απολεπίσεις κατά τόπους. Το υπόλευκο επίχρισμα διατηρείται σε αρκετά σημεία. Στην πίσω όψη του ειδωλίου αποδίδονται συνοπτικά μόνο το αντίστοιχο μέρος του κεφαλιού και το ανώτερο της πλάτης με σπή για την ανάρτησή του, τμήματα που έχουν συμπληρωθεί από πρόσθετη μάζα πηλού δουλεμένη στο χέρι.

Η μορφή παριστάνεται όρθια, κατενώπιον, επάνω σε σχεδόν ελλειψοειδή βάση με το αριστερό σκέλος σταθερό και σε ελαφρά προβολή το δεξιά. Φορά κοντό χιτώνα, δορά ζώου και στην πλάτη ζείρα, το χαρακτηριστικό θρακικό ιμάτιο, που φαίνεται να πέφτει στον αριστερό κυρίως ώμο καλύπτοντας και τον αντίστοιχο πήχυ, όπου συγκρατείται. Στο κεφάλι φέρει φρυγικό πύλο, που αφήνει να διακρίνονται αχνά τα χωρισμένα στη μέση μαλλιά, στερεωμένα ίσως με ταινία, και στα πόδια εμβάδες, υψηλά δερμάτινα υποδήματα. Αδρά και αχνά, επίσης, διατηρούνται και τα χαρακτηριστικά του ωσειδούς προσώπου της. Ο κορμός της θεάς διαγράφει ελαφρά κλίση προς το σταθερό σκέλος και το αντίστοιχο χέρι κάμπτεται στον αγκώνα, κρατώντας με την παλάμη ενδεχομένως λαγωβόλο(;) στηριζόμενο σε βραχώδες πιθανώς έξαρμα. Δίπλα του φαίνεται να πέφτει και η απόληξη του ιματίου, ενώ χαμηλότερα, σε απροσδιόριστη διαμόρφωση του χώρου, εικονίζεται αδιάγνωστο, δυσδιάκριτο σύμπλεγμα (μικρόσωμο θήραμα;). Με το δεξί της χέρι, κοντά στον μηρό, χαϊδεύει το υψωμένο κεφάλι του σκύλου, που την ατενίζει, διασκελίζοντας με το αντίστοιχο πρόσθιο σκέλος του το άκρο πόδι της μορφής.

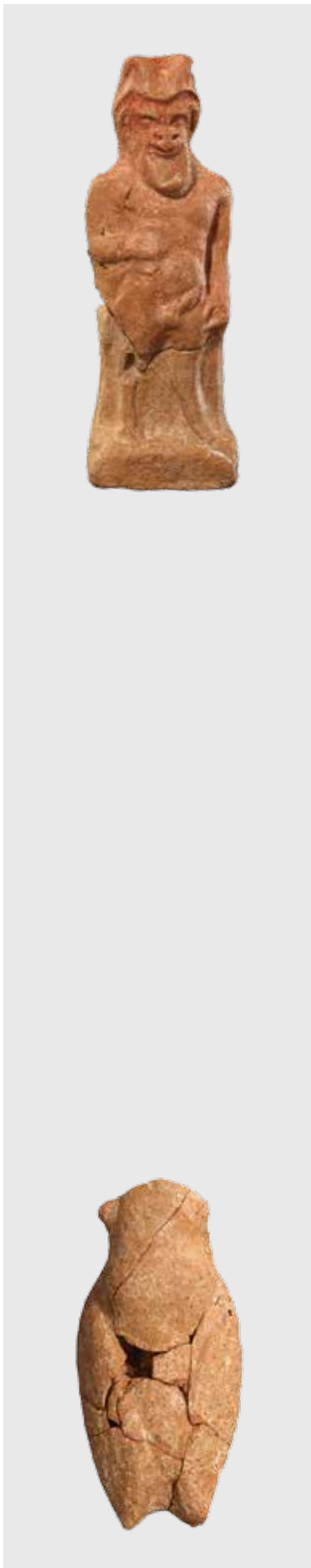
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρόκειται για μία από τις μάλλον σπάνιες παραστάσεις της θεάς. Έργο πιθανώς εγχώριας παραγωγής –τεχνικά χαρακτηριστικά παρόμοια με αυτά του συμπλέγματος ζεύγους μορφών I.161.476–, που ίσως βασίζεται σε κάποιο αττικό πρότυπο. Η Βενδής, η «ωραία, φωτεινή κυρία», θρακική θεά της βλάστησης, της φύσης και του κυνηγιού, αντίστοιχη της ελληνικής Άρτεμης, έγινε γνωστή και στην Αττική προς τα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. με κορύφωση της λατρείας της στον 4^ο και 3^ο αι. π.Χ. Ο εικονογραφικός τύπος της διαμορφώθηκε σε ελληνικά καλλιτεχνικά κέντρα του 4^{ου} αι. π.Χ. Για τη Βενδίδα ή την Άρτεμη Βενδίδα βλ. LIMC III (1986) 95-97, στο λ. Bendis [Z. Gočeva & D. Poron] και LIMC II (1984) 690-691, αρ. 918- 925, στο λ. Artémis [L. Kahil]. Τσιαφάκη 1998, 205-211.

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου





311. ΠΑΝ ΟΡΦΙΟΣ

Μέσα 5^ο αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.161.20

Ιερισσός (Ακανθος), Τ. 5280. Παιδική ταφή με πλήθος ποικίλων, πολύτιμων κτερισμάτων.

Πηλός ωχροκάστανος

Ύψ. 10 εκ. Βάση 3,5 x 2,5 εκ.

Το ειδώλιο είναι κατασκευασμένο σε φθαρμένη μήτρα και συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Λείπει μικρό τμήμα από το δεξιό σκέλος και το ισχίο της μορφής· κάποιες απολεπίσεις και ραγίσματα υπάρχουν, π.χ. στη γενειάδα και στον δεξιό ώμο-χέρι. Μερικές φυσιολογικές λεπτομέρειες έχουν γίνει με το χέρι, όπως και η αδιαμόρφωτη πίσω πλευρά. Εξαιτίας της φθοράς της επιφάνειας είναι διακριτά μόνο τα γενικά περιγράμματα. Σώζονται κατά τόπους ίχνη τόσο από το υπόλευκο υπόστρωμα, όσο και από το διάσπαρτο ερυθρό χρώμα. Μικρή ελλειπτική οπή αερισμού στην κάτω πλευρά της βάσης. Κοίλο.

Ο *τερατωπός* θεός, προστάτης βοσκών και κυνηγών, παριστάνεται όρθιος, γυμνός και κατά μέτωπο επάνω σε απλή βάση με τρεις ευθύγραμμες και καμπύλη την πίσω πλευρά. Τα τυπικά του γνωρίσματα συνδυάζουν ανθρώπινα και ζωώδη χαρακτηριστικά: δασύτριχος, τραγοπόδης με μακριά γενειάδα, κέρατα και μεγάλα, οξυκόρυφα αυτιά επίσης τράγου. Τα σκέλη του προβάλλονται ανάγλυφα με φόντο την πίσω πλευρά: στηρίζεται στο δεξιό με το άνετο αριστερό, ελαφρά μετατοπισμένο, προς στα πλάγια και μπροστά. Στον δεξιό του ώμο πέφτει αχνά διακρινόμενη δορά (;) με την απόληξη της δίπλα στη λεκάνη, ενώ το χέρι κάμπτεται στον αγκώνα κρατώντας σχηματοποιημένη σύριγγα κάτω από το στήθος. Το αριστερό χέρι, ελάχιστα λυγισμένο με κατεύθυνση προς τον μηρό, συγκρατεί δυσδιάκριτο λαγωβόλο, δίπλα στο οποίο διαμορφώνεται πλαστικά ο φαλλός. Συνοπτικά διαμορφωμένο το κεφάλι δεν διαγράφεται με ευκρίνεια, ώστε δεν είναι σαφές εάν αποδίδεται σχηματικά, δίνοντας την εντύπωση ότι φέρει κάλυμμα, στηριζόμενο χαμηλά στο μέτωπο και στα κέρατα, ή εάν πράγματι το φορά. Τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά τονίζουν την αγριωπή όψη του. Το μέτωπο χαράζουν δύο βαθιές, κατακόρυφες ρυτίδες ανάμεσα στα έντονα ανάγλυφα φρύδια, που επιστέφουν τα μεγάλα αμυγδαλόσχημα μάτια. Η ζωώδης μύτη είναι πολύ πλατιά με διογκωμένα, λοξά πτερύγια και το στόμα μεγάλο, μισάνοικτο με ιδιαίτερα παχιά χείλη. Η πλατιά, σχηματοποιημένη γενειάδα ακουμπά στο στέρνο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο του Πάνα δεν είναι συνηθισμένο κτέρισμα στους παιδικούς κυρίως τάφους του νεκροταφείου της Ακάνθου. Τα τυπολογικά στοιχεία, π.χ. η γενική διαμόρφωση και στάση, φαίνεται να τον τοποθετούν κοντά σε βοιωτικά μάλλον πρότυπα, αλλά η απουσία του συγκεκριμένου τύπου συναινεί στην άποψη ότι πρόκειται για τοπική ενδεχομένως παραλλαγή. Το ειδώλιο, άλλωστε, έχει κοινά τεχνικά, κυρίως, χαρακτηριστικά καθώς και μερικά μορφολογικά, όπως διάπλαση κορμού και κεφαλιού, με τον Πάνα 683/E353, τυχαίο εύρημα της ανασκαφής της Ακάνθου του 1979, που έχει αποδοθεί σε τοπικό εργαστήριο: Καλτσάς 1998, 217, αρ. E353, 274, πίν. 224α (τέλος 5^ο - αρχές 4^ο αι. π.Χ.). Κάποια συγγένεια στην απόδοση του κεφαλιού και του προσώπου σημειώνεται και σε δείγμα από τη Σικελία: Higgins 1954, 317, αρ. 1169, πίν. 159 (πρώιμος 4^{ος} αι. π.Χ.). Για τον αγροτικό, δαιμονικό, ιθυφαλλικό Πάνα, την κατεξοχήν προσωποποίηση της γεννητικής δύναμης βλ. π.χ. Borgeaud 1979 και Borgeaud 1988. Επίσης LIMC VIII (1997) 923-925, αρ. 30, στο λ. Pan [J. Boardman]. Ο Πάνας και ο τζίτζικας, κτερίσματα της ίδιας ταφής με παρόμοια τεχνικά χαρακτηριστικά, είναι πιθανό να προέρχονται από το ίδιο εγχώριο εργαστήριο κοροπλαστικής.

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου

312. ΤΖΙΤΖΙΚΑΣ (ΤΕΤΤΙΣ)

Μέσα 5^ο αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.161.25

Ιερισσός (Ακανθος), Τ. 5280. Παιδική ταφή με πλήθος ποικίλων, πολύτιμων κτερισμάτων.

Πηλός ωχροκάστανος

Ύψ. 3,2 εκ. Μήκ. 7,5 εκ. Πλ. 3,5 εκ.

Διατήρηση κακή: συγκολλημένο από πολλά θραύσματα, ελλειπές σε σημεία του κεφαλιού, του σώματος και του άκρου δεξιού ποδιού, με αποκρούσεις στην επιφάνεια, καθώς και λίγες οργανικές επικαθήσεις. Σώζεται κατά τόπους το υπόλευκο υπόστρωμα του χρώματος μαζί και ίχνη χρωμάτων, βαθύ ερυθρό και ρόδινο στο κεφάλι και στο δεξιό φτερό. Κατασκευασμένο σε μήτρα με εξαίρεση τα χειροποίητα πόδια. Συμπαγές.

Το έντομο στηρίζεται στα δύο σχηματοποιημένα, κωνικά και χαμηλά, πόδια και στα άκρα των φτερών του. Το κεφάλι είναι κοντό και πεπλατυσμένο, η ράχη διογκωμένη· τα δύο κύρια μάτια αποδίδονται πλαστικά, όπως και τα φτερά με τη χαρακτηριστική πλατιά αυλάκωση ανάμεσά τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η μορφή του τζιτζικά, κατά πάσα πιθανότητα συμβόλου της αναγέννησης της ζωής και της αθανασίας, είναι γνωστή στον βορειοελλαδικό χώρο από τη μικροτεχνία, π.χ. της Ολύνθου και της Θάσου, καθώς και από την κοσμηματοτεχνία, π.χ. της Ακάνθου και των Αβδήρων. Δεν αποκλείεται να έχει χρησιμοποιηθεί και ως παιδικό παιχνίδι. Για τον συμβολισμό και την απεικόνιση του εντόμου στην αρχαία τέχνη, βλ. Ζήβα 2011, 29. Για ένα παρόμοιο από την Όλυνθο, *Olynthus XIV*, 256-257, αρ. 346, πίν. 105 (5^{ος} αι. π.Χ.) και από τη Θάσο, *Huyscom-Haxhi* 2009, 565, αρ. 1996, 597, πίν. 90 για αντίστοιχα από την Αττική, βλ. π.χ. Higgins 1954, 184, αρ. 694, 695, πίν. 90 (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.). Πρβλ. και τον χρυσοό τζιτζικά-ψήφο περιδεραιού από την Ακάνθο: *Alexander the Great* 2004, 130, αρ. 18 [Ε. Τρακοσοπούλου], καθώς και τον πήλινο επίχρυσο επίσης της Ακάνθου, Καλτσάς 1998, 85-6, 286, πίν. 89β. Ο τζιτζίκας και ο Πάνας, κτερίσματα της ίδιας ταφής με παρόμοια τεχνικά χαρακτηριστικά, είναι πιθανότατα προϊόντα του ίδιου κορπλαστικού εργαστηρίου εγχώριας παραγωγής.

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου

313. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΔΥΟ ΟΡΘΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΜΟΡΦΩΝ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.161.476

Ιερισός (Ακάνθος), Τ. 5348. Παιδική ταφή πλούσια κτερισμένη με αγγεία και πήλινα ειδώλια.

Πηλός καστανός, ανοιχτόχρωμος με προσμειξεις

Ύψ. 14,4 εκ. Μέγ. πλ. 9,2 εκ. Πάχ. 3,3 εκ.

Μέτρια διατηρημένο, προέρχεται από φθαρμένη μήτρα. Συγκολλημένο το κεφάλι της ψηλότερης μορφής, ραγίσματα και αποκρούσεις στην επιφάνεια και στις ακμές. Σώζονται υπολείμματα από το υπόλευκο υπόστρωμα του χρώματος και ίχνη από βαθύ ερυθρό ανάμεσα σε δύο οριζόντιες, ιώδεις γραμμές στην πρόσθια, κατακόρυφη όψη της βάσης. Η πίσω πλευρά του ειδωλίου περιλαμβάνει το ανώτερο μόνο τμήμα της πλάτης και το πλευρικό περίγραμμα των μορφών, απαραίτητα στοιχεία για τη στήριξή του, συμπληρωμένα και επεξεργασμένα αδρά με το χέρι.

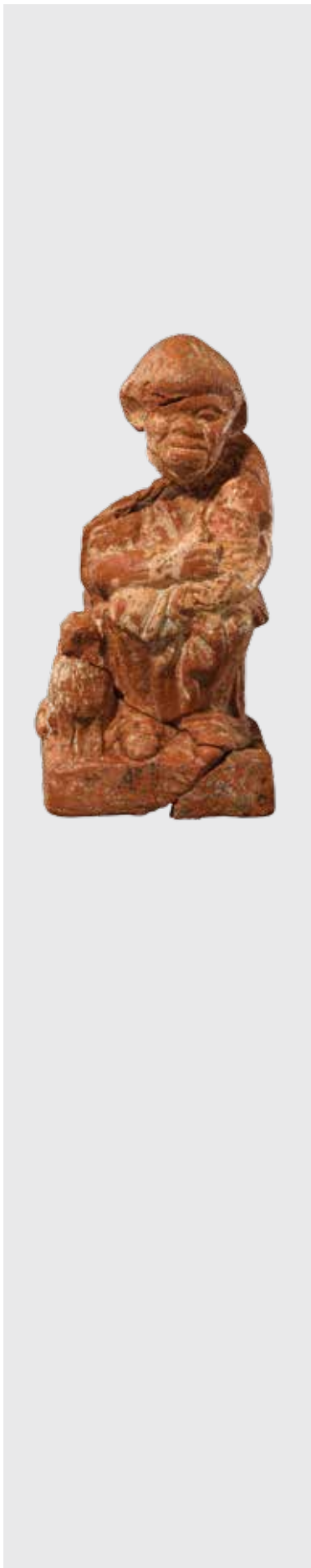
Οι μορφές απεικονίζονται όρθιες, με μικρή διαφορά ύψους, και παρατεταγμένες μετωπικά. Οι κορμοί τους εφάπτονται, από τον ώμο έως και τον μηρό, στηριζόμενοι σε ευθύπλευρη βάση. Η χαμηλότερη ρίχνει το βάρος του σώματος στο αριστερό σκέλος, προβάλλοντας το άνετο δεξιό μπροστά και πλάγια. Το μακρύ ιμάτιό της πέφτει στον αριστερό ώμο καλύπτοντας εντελώς αυτήν την πλευρά και τυλίγεται πτυχωμένο γύρω από τους γοφούς αφήνοντας γυμνό τον κορμό. Με το δεξιό χέρι, λυγισμένο και υψωμένο στην ευθεία του στήθους, ανασύρει την παραφή του ιματίου ανεμίζοντάς το πέρα από τον ώμο, ενώ με το αριστερό χέρι συγκρατεί σφικτά την απόληξή του γύρω από τον προτεταμένο πήχυ. Κλίνει ανεπαίσθητα το κεφάλι προς τα δεξιά και κάτω. Τα μαλλιά συγκεντρώνονται στο πίσω μέρος σε σάκκο σχηματίζοντας κωνική απόληξη, με εξαίρεση μία ελεύθερη σειρά από κυματοειδείς βοστρύχους γύρω στο μέτωπο καθώς και έναν βόστρυχο, που πέφτει στον ώμο πίσω από το αριστερό αυτί. Δισκοειδή ενώτια κοσμούν τα αυτιά. Το ωοειδές πρόσωπο της μορφής έχει ψηλό, τριγωνικό μέτωπο, αμυγδαλόσχημα μάτια κάτω από παχιά, ελαφρά καμπύλα φρύδια, πλατιά μύτη, και μικρό στόμα με σαρκώδη χείλη που τονίζονται με υποκείμενη γλυφή στο μικρό πηγούνι. Η ψηλότερη μορφή, σε αντιθετική στάση σκελών, στηρίζεται στο δεξιό λυγίζοντας το αριστερό. Μακρύ ιμάτιο τυλίγει σφικτά τον κορμό και τα χέρια, γύρω από τα οποία και αναδιπλώνεται το δεξιό της χέρι εφάπτεται στο στήθος, το αριστερό στηρίζεται στο ισχίο συγκρατώντας και την απόληξη του ενδύματος. Οι πτυχώσεις λίγες, ρηχές και οριζόντιες στον κορμό, γίνονται πλουσιότερες και βαθιές καθώς περνούν λοξά από το δεξιό ισχίο και από το στάσιμο σκέλος καλύπτοντας την κνήμη έως και τον αστράγαλο του αριστερού. Ο λαιμός της είναι ψηλός, το κεφάλι σε ελαφρά στροφή προς τα αριστερά και η κόμμωση, παρόμοια προς αυτήν της διπλανής μορφής, διαφέρει μόνο ως προς τον σχηματισμό “κόμβου ή τούφας” στο μέσο των βοστρύχων. Παρόμοια είναι και τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, όμοια τα ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Έργο πιθανώς εγχώριας παραγωγής. Η τεχνική κατασκευής του ειδωλίου απαντά και στην Πέλλα, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 213, αρ. 120, εικ. 142 (325-300 π.Χ.) και αρ. 141, εικ. 178 (350-325 π.Χ.). Πρβλ. και συγγενική τεχνική στην Κάρυστο, Χατζηδημητρίου 2014, 13-4, σημ. 31, εικ. 8 (475-450 π.Χ.) με αναφορά και σε αντίστοιχη από την Πελοπόννησο. Ο τύπος του συμπλέγματος των όρθιων γυναικείων μορφών, καλά διαδεδομένος στην κλασική εποχή, συνδέεται κυρίως με χθόνιες, γυναικείες θεότητες –Μητέρα-Κόρη–, όπως είναι π.χ. η Δήμητρα και η Περσεφόνη ή η Λητώ και η Άρτεμη, συμβολίζοντας τη γονιμότητα και την προστατευτική





ιδιότητά τους συνυφασμένη με την ελπίδα της αθανασίας. Η διπλή απεικόνιση των θεαινών θεωρείται ότι ενισχύει τις δυνάμεις τους ή προβάλλει τα ποικίλα γνωρίσματα της φύσης τους. Για τα συμπλέγματα ζεύγους γυναικείων θεοτήτων βλ. π.χ. *LIMC IV* (1988) 864-866, αρ. 251, στο λ. Demeter [L. Besch]. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 55-56. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, όπου και ένα συγγενικό εύρημα από την Πέλλα, 129-130, αρ. 503, 225-226, εικ. 516 (300-275 π.Χ.). Ένας άλλος τύπος συμπλέγματος δύο όρθιων γυναικείων μορφών είναι γνωστός επίσης από την Άκανθο, *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 103, αρ. 89, 90 (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.) [Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου].

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου

314. ΚΑΘΙΣΤΗ ΑΦΡΙΚΑΝΗ ΤΡΟΦΟΣ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.161.3

Ιερισσός (Άκανθος), Τ. 5208. Παιδική ταφή, κτερισμένη κυρίως με πήλινα ειδώλια, ένα αττικό μελανόγραφο θήλαστρο και λίγα κοσμήματα.

Πηλός καστανέρυθρος, καθαρός

Ύψ. 9,5 εκ. Μέγ. πλ. 4,9 εκ. Πλευρά βάσης 4,4-4,6 εκ.

Συγκολλημένο από αρκετά κομμάτια. Διατήρηση αποσπασματική με τη μεγαλύτερη απώλεια στην δεξιά πλευρά της μορφής, λαιμό - ώμο - ωμοπλάτη - βραχίονα, και στο ζώο, ράχη-κεφάλι. Οργανικές επικαθήσεις διάσπαρτες. Διατηρείται κατά τόπους το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του κιτρινωπού-ρόδιου χρώματος, που φαίνεται να κάλυπτε αρχικά την τροφό, με υπολείμματα χρωμάτων, π.χ. έντονο ερυθρό στο πρόσωπο του βρέφους, βαθυκόανο στις πτυχώσεις του ιματίου και καστανέρυθρο στο κάθισμα. Κοίλο εσωτερικά με μεγάλη κυκλική οπή αερισμού στην κάτω επιφάνεια.

Η ηλικιωμένη και πληθωρική μορφή αφρικανής εικονίζεται μετωπικά καθιστή σε κυλινδρικό κάθισμα, επάνω σε τετράγωνη βάση. Το κάθισμα με κατακόρυφες, τεθλασμένες αυλακώσεις, πιθανώς πλεκτό, ψάθινο, έχει διευρυμένη κυρτή βάση και τοιχώματα που συγκλίνουν ελαφρά προς τα επάνω καταλήγοντας σε κυρτό, επίσης, κυμάτιο - κάλυμμα(:). Φορά μακρύ χιτώνα, μάλλον χειριδωτό, και ιμάτιο, που καλύπτει το κάτω μέρος του κορμού της, κλειστά υποδήματα και κρατά βρέφος, που προβάλλεται σε θέση τριών τετάρτων μπροστά στο αριστερό της στήθος με το κεφάλι ελαφρά στραμμένο προς τα δεξιά. Ο χιτώνας σχηματίζει τριγωνικό άνοιγμα στο στέρνο, ενώ στην κυρτή πλατιά πτυχές και απόπτυσμα με ποικίλη παρυφή, ευθύγραμμη ή οδοντωτή. Το ιμάτιο, πλούσιο στην πίσω πλευρά, τυλίγεται γύρω από τους τονισμένους γοφούς με αναδιπλώσεις και επάλληλες πτυχές, καμπύλες, λοξές και διασταυρούμενες μπροστά ανασύρεται έως το ύψος του ώμου της, καλύπτοντας ερμητικά τον κορμό του νηπίου, ενώ οι κυματοειδείς απολήξεις του καταλήγουν στα σκέλη της. Η τροφός κλίνει ανεπαίσθητα το κεφάλι προς το βρέφος. Οι ρυτίδες είναι βαθιές στο στρογγυλό πρόσωπο και στον λαιμό, έντονος ο προγναθισμός και τα ζυγωματικά, καμπυλωμένα τα μεγάλα φρύδια, ενώ τα μάτια μικρά με παχιά βλέφαρα, η μύτη πλατιά και το στόμα μεγάλο με πολύ παχιά, μισάνοικτα χείλη. Τα κοντά της μαλλιά, δηλωτικό στοιχείο των σκλάβων, κατευθύνονται από την κορυφή προς το πρόσωπο με κατακόρυφες γλυφές σε επάλληλες σειρές και καμπυλώνονται γύρω από το μέτωπο, αφήνοντας ακάλυπτα τα μεγάλα αυτιά. Στα δεξιά της μορφής σκύλος με το κεφάλι κατενώπιον κάθετα στα πίσω πόδια ορθώνοντας τα πρόσθια. Η ουρά του ελίσσεται ελαφρά προς τα επάνω και το τρίχωμα δηλώνεται με ρηχές αυλακώσεις σε κατακόρυφες σειρές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η κουροτρόφος, αγαπητό θέμα της κοροπλαστικής ήδη από την αρχαϊκή εποχή, στα κλασικά χρόνια αποδίδεται και με στοιχεία της πραγματικότητας. Η δημιουργία του τύπου της ηλικιωμένης ή αφρικανής τροφού, όρθιας ή καθιστής, παρουσιάζεται στο δεύτερο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. με επιρροές πιθανώς και από το θέατρο, όπως και από τον θεωρούμενο χθόνιο χαρακτήρα των μορφών με αφρικανικά χαρακτηριστικά, αλλά ενδεχομένως και από την καθημερινή ζωή της εποχής, κατά την οποία οι οικιακές σκλάβες - δούλες απασχολούνται και στη φροντίδα των παιδιών. Το ειδώλιο συμβολίζει την παράδοση του νεκρού παιδιού στις χθόνιες θεότητες με την επίκληση της ευμένειας και της προστασίας τους, δεν αποκλείεται όμως να αντανακλά και τη διάθεση προβολής των ευκατάστατων συγγενών. Τα τεχνικά και εικονογραφικά χαρακτηριστικά του το συσχετίζουν μάλλον με ένα μεγάλο κέντρο παραγωγής, π.χ. αττικό ή βοιωτικό, παρά με τοπικό εργαστήριο. Γενικά για τις μορφές με αφρικανικά χαρακτηριστικά στην αρχαιότητα και στην αρχαία τέχνη βλ. Kim 2012, 149-154, κυρίως 214-217, 240-271. Για έναν άλλο τύπο κουροτρόφου από την Άκανθο βλ. Καλτσάς 1998, 41, αρ. 792 και 272, πίν. 24β (αρχ. 4^{ου} αι. π.Χ.). Πρβλ. και τα βοιωτικά ειδώλια ηλικιωμένων τροφών, Higgins 1967, 103, πίν. 44B (350-325 π.Χ.) και Besques 1994, 33, αρ. 92 και 93 (325-300 π.Χ.). Πρβλ. επίσης το ειδώλιο της ανακεκλιμένης αφρικανής τροφού από την Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης

2014, 80, αρ. 255, 221-223, εικ. 293 (350-325 π.Χ.). Πρόσωπο αφρικανού εικονίζεται και στη μία όψη του γνωστού αττικού αμφιπρόσωπου κανθάρου της Ακάνθου, Ρωμιοπούλου 1987, 723-728, πίν. 140-143 (480-470 π.Χ.). Kim 2012, 158-159, 163-164, 366, αρ. κατ. 159, πίν. 23.

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου

315. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ - ΑΣΚΟΣ ΣΕ ΜΟΡΦΗ ΠΑΠΙΑΣ

Πιθανώς πρώτο μισό του 6^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.161.467

Ιερισσός (Ακανθος), τυχαίο εύρημα από την επίχωση του Τ. 5348.

Πηλός ροδοκάστανος, καθαρός

Μήκ. 13,7 εκ. Ύψ. 9,8 εκ. Πλ. 6,8 εκ. Βάση 6 x 5,2 εκ.

Συγκολλημένο από αρκετά κομμάτια αποκρούσεις και απολεπίσεις, κυρίως στη δεξιά φτερούγα, μειώνουν τη λάμψη του στιλπνού μελανού γανώματος, που καλύπτει ράχη, φτερά, λαβή, στόμιο, προχοή και βάση. Λευκό υπόστρωμα χρώματος διατηρείται στο υπόλοιπο σώμα του πτηνού· ίχνη πορτοκαλέρυθρου χρώματος σώζονται μόνο σε μικρή επιφάνεια, προς τη βάση, την οποία μάλιστα διατρέχει και οριζόντια ερυθρή γραμμή. Πορτοκαλέρυθρη επίσης γραμμή περιγράφει το ράμφος, ενώ η επιφάνειά του χρωματίζεται εντονότερα. Τα μάτια σχεδιάζονται με μελανό χρώμα.

Η μορφή του πτηνού αποδίδεται αδρά πλασμένη, επάνω σε ελλειψοειδή, κωνική βάση με επίπεδη επιφάνεια έδρασης. Το κεφάλι προβάλλεται προς τα εμπρός, το πλατύ ράμφος, σε φυσική απόδοση, τονίζεται με χρώμα, όπως και τα μάτια. Το επάνω μέρος του λαιμού είναι πλατύ και κοντό, το κατώτερο ενώνεται με το σώμα, όπου διαγράφονται πλαστικά οι κλειστές φτερούγες και το μυτερό άκρο της ουράς, ανεπαίσθητα ανασηκωμένο. Η ταινιωτή, κατακόρυφη λαβή του αγγείου ξεκινά πίσω από το κεφάλι και απολήγει στη ράχη του πτηνού. Δίπλα της υψώνεται ελαφρά το στόμιο της οπής εισροής με το εξωστρεφές χείλος, ενώ η κυλινδρική προχοή φύεται ελαφρά ανυψωμένη από το στήθος του πτηνού - κοιλιά του αγγείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Trakosorouli 2016.

Ο πτηνόμορφος τύπος του ασκού της Ακάνθου αντιπροσωπεύει πιθανώς μία εξελικτική βαθμίδα στη μορφολογία του πλαστικού αυτού αγγείου-ειδωλίου συνδυάζοντας αρχαιότερα και νεότερα χαρακτηριστικά, που μερικά σημειώνονται σε ευρήματα της Ρόδου. Επέισακτο έργο προέρχεται ενδεχομένως από εργαστήριο της Ρόδου ή του ανατολικού ελλαδικού χώρου. Για συγγενικούς τύπους πλαστικών αγγείων βλ. π.χ. Ducat 1966, 91-94, πίν. XII. Το εύρημα της ιδιαίτερης αυτής κατηγορίας λατρευτικών - τελετουργικών αγγείων, με συμβολικό ενδεχομένως χαρακτήρα και μακρόχρονη παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο από την προϊστορική ήδη εποχή, φανερώνει τη γόνιμη δυναμική των καλλιτεχνικών επιρροών και στην αρχαϊκή περίοδο. Η μορφή του δημοφιλούς πτηνού, που συχνά συνοδεύει τόσο την Αφροδίτη, θεά της γονιμότητας και της αναγέννησης φύσης και ανθρώπων, όσο και παιδιά, αποτελεί επίσης χθόνιο σύμβολο σχετιζόμενο πιθανώς με τη χρήση του αγγείου σε επικηδείες τελεουργίες. Γενικότερα για τη σημασία και απεικόνισή του στην ταφική τέχνη βλ. Woysch-Méautis 1982, 42-48, κυρίως 47-48.

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου

316. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.161.4

Ιερισσός (Ακανθος), Τ. 5208. Παιδική ταφή, κτερισμένη κυρίως με πήλινα ειδώλια, ένα αττικό μελανόγραφο θήλαστρο και λίγα κοσμήματα.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 9,6 εκ. Μέγ. πλ. 7,7 εκ. Διάμ. βάσης 3,4 εκ.

Ακέραιο με μικρές αποκρούσεις, κυρίως στο λοφίο, και λίγες οργανικές επικαθήσεις. Διατηρείται καλά το υπόλευκο επίχρισμα με περιορισμένα ίχνη έντονου ερυθρού χρώματος και ρόδινου, π.χ. στο λοφίο. Κατασκευασμένο σε μήτρα δύο τμημάτων, στην ένωση των οποίων, κάτω από την ουρά, σχηματίζεται στενό, κατακόρυφο άνοιγμα. Μεγάλη, ελλειπτική οπή αερισμού στην κάτω πλευρά της βάσης. Κοίλο.

Ο πετεινός εικονίζεται όρθιος σε κυλινδρική βάση, μειούμενη προς το ανώτερο τμήμα της, όπου έχουν ενσωματωθεί τα ανάγλυφα πόδια. Το πτηνό στρέφει ελαφρά προς τα δεξιά το κεφάλι, όπου τα στρογγυλά μάτια αποδίδονται γραπτά σε ρηχό βάθος της επιφάνειας του πηλού, ενώ πλαστικά το λειρί, το μακρύ ράμφος και το λοφίο. Οι κλειστές φτερούγες είναι ανάγλυφες με αντίστοιχη υποδήλωση των φτερών τους, η ουρά υψώνεται διαγράφοντας καμπύλη.

ΝΕΑ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΕΙΑ (ΔΙΚΑΙΑ)



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο ζωηρός, υπερήφανος, φιλόμαχος πετεινός, δημοφιλής ως πτηνό, όπως και ως μινιατούρα - παιδικό ίσως παιχνίδι, προσγράφεται σε σημαντικές θεότητες: συνδέεται με τον Ασκληπιό και τον Διόνυσο συμβολίζοντας την υγεία, τη ζωή και ποικίλες όψεις της, π.χ. την ενηλικίωση των εφήβων, τον έρωτα και τον γάμο· η συσχέτισή του με τις χθόνιες θεότητες τον προβάλλει ως σύμβολο προστασίας από το κακό και ζωογόνου ελπίδας και ως νικητής στις κοκορομαχίες αναδεικνύεται σε σύμβολο αιωνιότητας. Ειδώλια πετεινών αποκαλύπτονται συχνά στους τάφους παιδιών, ως επί το πλείστον, κατά την κλασική εποχή σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Το εύρημα, ενδεχομένως επείσακτο, είναι ίσως προϊόν μεγάλου κοροπλαστικού κέντρου, π.χ. της Κορίνθου. Για τον πετεινό και τους σχετικούς συμβολισμούς βλ. π.χ. Grabow 2015, 16-17, 58-62, 72-75. Kathariou 2006, κυρίως 107-108, 115. Για παρόμοιο ειδώλιο από την Άκανθο, τοπικό μάλλον εργαστηρίου, Καλτσάς 1998, 218, αρ. Ε361, 275, πίν. 225γ (4^{ος} αι. π.Χ.). Παρεμφερής τύπος απαντά στην Όλυνθο, *Olynthus VII*, 1933, 89, αρ. 349, πίν. 42 (πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.), και στη Μιέζα, Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 2002, 72, αρ. Π 1620 (400-350 π.Χ.). Ο τύπος επιβιώνει στο βορειοελλαδικό χώρο και σε ύστερους ελληνιστικούς χρόνους, π.χ. σε τάφους της Σαμοθράκης, όπου τα ειδώλια έχουν βρεθεί ανά δύο, Dusenbery 1998, 934-936 (25 π.Χ.). Ο πετεινός της Ακάνθου I.161.4 πλησιάζει από μορφολογική άποψη εύρημα της Κορίνθου βλ. π.χ. Higgins 1954, 250, αρ. 917, πίν. 132 (5^{ος} αι. π.Χ.).

Ελένη Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου

317. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10220

Περιοχή ανατολικά Νέας Καλλικράτειας Χαλκιδικής (Δίκαια). Συνευρέθησαν τα αρ. κατ. 322, ΜΘ 10222, ΜΘ 10223 και ΜΘ 10224.

Πηλός καστανέρυθρος με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 19 εκ. Πλ. 13,7 εκ. Βάθ. 8,5 εκ.

Σχεδόν ακέραιη μετά την συμπλήρωση του κάτω αριστερά τμήματος που έλειπε. Εσωτερικά κοίλη.

Διακρίνονται ίχνη λευκού επιχρίσματος στα μαλλιά, στην καλύπτρα και στο πρόσωπο. Στο πίσω και υψηλότερο σημείο του κρανίου η καλύπτρα έχει μικρή κυκλική οπή ανάρτησης.

Εργαστήριο Ολύνθου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Πέτσας 1969, 183, πίν. 92β (από χώρο αρχαίου νεκροταφείου).

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

318. ΠΛΑΚΙΔΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΣΦΙΓΓΑΣ

Ύστερη αρχαϊκή περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

ΚΑ 164

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Κτέρισμα της παιδικής ταφής αρ. 28.

Πηλός ανοιχτός καστανέρυθρος

Ύψ. 9,4 εκ. Πλ. 5,8 εκ. Πάχ. 0,8 εκ.

Συγκολλημένο από αρκετά θραύσματα. Κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζονται ίχνη ερυθρού χρώματος που κάλυπτε όλη την επιφάνεια.

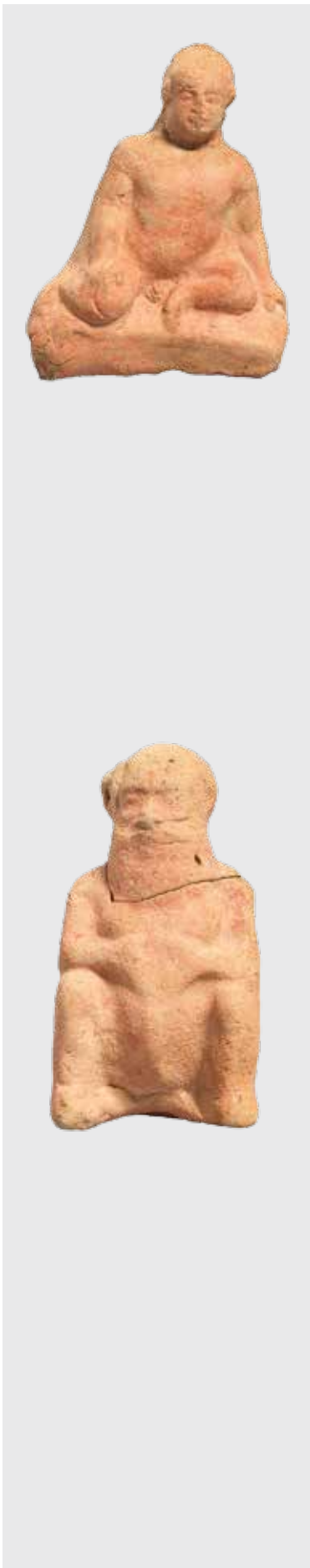
Η μορφή της μυθικής Σφίγγας εικονίζεται με σώμα λέοντος σε κατατομή, μεγάλα δρεπανόσχημα φτερά και γυναικείο κεφάλι με πόλο κατενώπιον. Πατά σε ορθογώνιου σχήματος πλίνθο με τα πίσω πόδια λυγισμένα και τα μπροστά τεντωμένα σε στάση ετοιμότητας. Η πίσω όψη του επίπεδη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μπιλούκα, Γραϊκός & Κλάγκα 2004, 109, εικ. 6.

Η μορφή ακολουθεί το γνωστό αττικό πρότυπο, που χρησιμοποιήθηκε ως επίστεψη επιτυμβίων στηλών, αλλά και σε ακρωτήρια στη στέγη σημαντικών κτηρίων. Ο δαιμονικός - χθόνιος χαρακτήρας της τερατόμορφης Σφίγγας λειτουργεί αποτροπαϊκά, προστατεύει από το κακό, και αυτή πρέπει να ήταν η συμβολική λειτουργία του ειδωλίου δίπλα στο νεκρό αγόρι της ταφής. Για παρόμοια ευρήματα βλ. *Olynthus VII*, 85-86, αρ. 333, 334, πίν. 41. Huyssecom-Haxhi 2007, 413-414 και εικ. 4. Για Σφίγγες με πρόσωπο κατενώπιον ως επίστεψη επιτυμβίων βλ. Boardman 1982, 204, εικ. 224-228. Γενικά και σε σχέση με τις ιδιότητες και τους συμβολισμούς LIMC VIII.1 (1997) 1149-1165, αρ. 1-234, στο λ. Sphinx [N. Kourou]. Tsiafakis 2003, 78-83, 97-98.

Σπύρος Βασιλείου



319. ΚΑΘΙΣΤΟ ΑΓΟΡΙ

Ύστερη αρχαϊκή περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
ΚΑ 163

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Κτέρισμα της παιδικής ταφής αρ. 28.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 8 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Πάχ. 3,2 εκ.

Ολόκληρο συγκολλημένο από δύο τμήματα. Κατασκευασμένο με μήτρα. Διατηρούνται ίχνη ερυθρού χρώματος που κάλυπτε μόνο την κύρια όψη του ειδωλίου. Στην επιφάνεια έδρασής του υπάρχει οπή εξαερισμού.

Η μορφή του αγοριού αποδίδεται μετωπικά, γυμνή, καθήμενη, σε ελαφρώς ανακλιμένη στάση. Το αριστερό χέρι στηρίζεται στο αδιευκρίνιστο έδαφος και το δεξί ακουμπάει με την παλάμη στον δεξιό μηρό. Τα πόδια είναι λυγισμένα προς την ίδια κατεύθυνση. Ικανοποιητική πλαστικότητα προσφέρουν οι λεπτομέρειες του προσώπου, των δακτύλων της δεξιάς παλάμης, του δεξιού πέλματος και των γεννητικών οργάνων. Η πίσω όψη του σχεδόν επίπεδη αδιαμόρφωτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2004, 109, εικ. 6.

Ανήκει στον κοινό τύπο των καθιστών αγοριών, που συναντάται σε αρκετές παραλλαγές κυρίως στην ηπειρωτική Ελλάδα κατά τον 5^ο αι. π.Χ. Η τοποθέτησή του δίπλα στο νεκρό αγόρι αποτελεί για τους συγγενείς του την ιδεαλιστική του μορφή, με την οποία το αγόρι θα πραγματοποιήσει το ταξίδι του στον κάτω κόσμο. Για ανάλογα παραδείγματα και σχετική βιβλιογραφία βλ. Καλτσάς 1998, 218, 272, πίν. 224ε, 224στ. Χατζηδημητρίου 2014, 14-15, εικ. 11-12. Για το θέμα βλ. Hadzisteliou-Price 1969.

Σπύρος Βασιλείου

320. ΙΟΥΦΑΛΛΙΚΟΣ ΠΑΠΠΟΣΙΛΗΝΟΣ ΣΕ ΟΚΛΑΖΟΥΣΑ ΣΤΑΣΗ

Ύστερη αρχαϊκή περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
ΚΑ 159

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Κτέρισμα της παιδικής ταφής αρ. 28.

Πηλός καστανός πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 8,2 εκ. Πλ. 4,5 εκ. Πάχ. 3 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο. Κατασκευασμένο με μήτρα. Σώζονται ίχνη ερυθρού χρώματος που κάλυπτε όλη την επιφάνεια του ειδωλίου. Οι πλαστικές λεπτομέρειες της μορφής είναι άτονες, πιθανώς λόγω πολλαπλής αντιγραφής της αρχικής πρότυπης μήτρας. Το πρόσωπο ελαφρώς φθαρμένο.

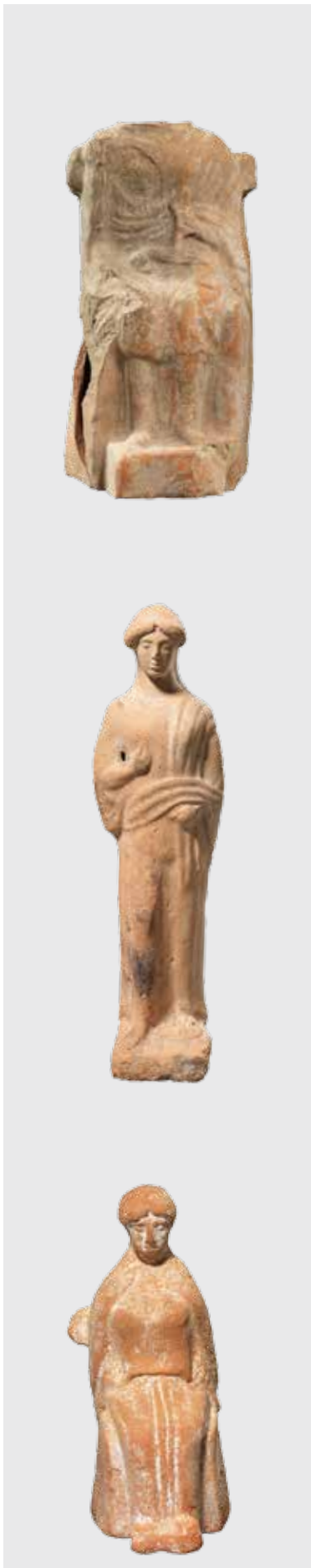
Η μορφή παρουσιάζεται μετωπική γενειοφόρος, καθιστή. Τα πόδια αποδίδονται σε διάσταση και αποτελούν παράλληλα τη βάση του ειδωλίου. Τα χέρια λυγισμένα ακουμπούν με τους αγκώνες επάνω στα γόνατα και οι παλάμες καταλήγουν στην κοιλιά ακριβώς επάνω από το ανεπτυγμένο ανδρικό μόριο. Η απουσία λεπτομερειών της κόμης, εκτός από την περιοχή των κροτάφων, σε συνδυασμό με την τονισμένη περιοχή του στήθους και της κοιλιάς υποδηλώνουν την προχωρημένη ηλικία. Πρόκειται για διαδεδομένο τύπο ειδωλίου υστεροαρχαϊκών χρόνων, πιθανότατα βοιωτικής προέλευσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2004, 109, εικ. 6.

Οι Παπποσιληνοί είναι οι πρεσβύτεροι Σιληνοί και Σάτυροι και ανήκουν στον διονυσιακό κύκλο μορφών και χαρακτήρων. Περιγράφονται με ανθρώπινη μορφή, πόδια και ουρά αλόγου, τονισμένο φαλλό και συχνά δύσμορφα χαρακτηριστικά προσώπου. Οι Σιληνοί ως χθόνιες και δαιμονικές δυνάμεις, μεσολαβητές ανάμεσα στον πάνω και τον κάτω κόσμο, παρουσιάζουν σταθερή αμφισημία στην αρχαία παράδοση. Από τη μία, έχουν ζωώδη ένστικτα και κατώτερη ηθική και από την άλλη, εμφανίζονται ως σοφοί, δάσκαλοι και παιδαγωγοί. Το συγκεκριμένο ειδώλιο έχει μόνο ανθρώπινα χαρακτηριστικά στον τύπο των ειδωλίων του παιδαγωγού. Η παρουσία του ειδωλίου στην παιδική ταφή συνδυάζει την επιθυμία των συγγενών για τη συνέχιση της χαμένης εκπαιδευτικής και ερωτικής ενηλικίωσης του νεκρού αγοριού, για την συνοδεία του στον κάτω κόσμο από τον σοφό και έμπειρο - χθόνιο Παπποσιληνό και για την προστασία του από τους κινδύνους μέσω της αποτροπαϊκής ιδιότητάς του. Για ανάλογα παραδείγματα και βιβλιογραφία βλ. Καλτσάς 1998, 53-54, 274-275, πίν. 48. Huyscom-Haxhi 2007, 413, εικ. 3. Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000, 329-330, αρ. 345 [Θ. Κυριακού]. Στοιχεία σχετικά με τους (Παππο)Σιληνούς βλ. Σκιαδάς & Καμαρέττα 1986, 313-318. Huyscom-Haxhi 2007, 413. Για το θέμα των Σιληνών που αποδίδονται ως παιδαγωγοί και τις μορφολογικές ομοιότητες στις απεικονίσεις τους βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1983, 241-245.

Σπύρος Βασιλείου



321. ΕΝΘΡΟΝΗ ΘΕΑ

6^{ος} - αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 7730

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. 726, Ο.Τ. 86 ή οικ. 725, Ο.Τ. 80

Πηλός καστανέρυθρος με μαρμαρυγία και εγκλείσματα, κατά τόπους φαιός και γκριζός. Όχι καλά ψημένος.

Ύψ. 21 εκ. Πλ. 10,7 εκ. Βάθ. 10,5 εκ.

Λείπει η κεφαλή, καθώς και ένα τμήμα του θρόνου από το μέσον και κάτω στη δεξιά πλευρά του. Έχει συγκολληθεί από τέσσερα θραύσματα. Μικρές αποκρούσεις στην επιφάνεια του στήθους αριστερά, στο δεξί χέρι και στο υποπόδιο. Οπή ορθογώνια εξαερισμού 4 x 5,5 εκ. στην πίσω όψη του ειδωλίου. Λευκό επίχρυσμα διακρίνεται παντού.

Η θεά σε στάση ιερατική, πιθανώς η Άρτεμις, ακουμπά στο ερεισίνωτο, ενώ τα πόδια της πατούν σ' ένα υποπόδιο - βάθρο. Φορεί χειριδωτό χιτώνα, διαφανή ποδήρη και ιμάτιο, το οποίο καλύπτει το σώμα μέχρι τα γόνατα, τον αριστερό της ώμο και τον βραχίονα, που λυγίζει στον αγκώνα προς τα πάνω και αγγίζει το στήθος, κρατώντας ένα άνθος (:), δυσδιάκριτο διότι έχει χαθεί το χρώμα. Ο δεξιός πήχυς ακουμπά στον μηρό της. Διακρίνονται οι οριζόντιες και κάθετες λεπτές πτυχώσεις του ενδύματος προς τα δεξιά και το κέντρο, καθώς και τα ανάγλυφα κομβία της χειρίδας του χιτώνα. Στην αγκαλιά της θεάς με την ιδιότητα της Πότνιας Θηρών κάθεται ένα ελαφάκι, το συμβολικό ζώο της θεάς της φύσης, της βλάστησης και του κυνηγιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. από τη Λίνδο, *Lindos I*, πίν. 100, αρ. 2199.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

322. ΚΟΡΗ ΑΥΣΤΗΡΟΥ ΡΥΘΜΟΥ, ΡΟΔΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

500-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10221

Περιοχή ανατολικά Νέας Καλλικράτειας Χαλκιδικής (Δίκαια). Συνευρέθησαν τα αρ. kat. 317, ΜΘ 10222, ΜΘ 10223 και ΜΘ 10224.

Πηλός καστανέρυθρος με εγκλείσματα και μικρές οπές, λόγω ατελούς ψησίματος, διάσπαρτες.

Ύψ. 20,3 εκ. Πλ. 5,6 εκ. Βάθ. 5,5 εκ.

Αποκρούσεις στα πλάγια και πίσω τοιχώματα της βάσης. Βάση ορθογώνια συμφυής, ανοικτή στην κάτω επιφάνεια. Κατασκευή σε διπλή μήτρα. Η πίσω όψη του ειδωλίου είναι αδιαμόρφωτη. Η επιφάνεια διατηρεί κατά τόπους επίχρυσμα ωχροκίτρινο δίνοντας την αίσθηση μιας στιλπνής επιφάνειας (με σαπουνοειδή χροιά).

Τα μαλλιά της συμπαγείς μάζες με χωρίστρα στη μέση που μόλις διακρίνεται. Μάτια κλειστά. Ιωνικά γενικά χαρακτηριστικά. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο αφήνοντας ακάλυπτο το δεξί άνω μέρος του σώματος, ενώ με το δεξί της χέρι κρατεί πάνω στον δεξιό μαστό άνθος (:), δυσδιάκριτο διότι έχει απολεπιστεί το χρώμα. Ο αριστερός ώμος καλύπτεται από το ιμάτιο, το οποίο περιβάλλει και τη μέση, σχηματίζοντας έντονα ανάγλυφες πτυχώσεις και το άκρο του κρέμεται κάτω από το λυγισμένο αριστερό χέρι της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Πέτσας 1969, 183, πίν. 92α (από χώρο αρχαίου νεκροταφείου). Κόρτη-Κόντη 1986, 343-344, αρ. 5, εικ. 5. Τύπος με ευρύτατη γεωγραφική διασπορά (Σίνδος, Αθήνα, Τανάγρα, Λακωνία, Ρόδος, Κ. Ιταλία). Πρβλ. παρόμοιο *Olynthus VII*, αρ. 172 και 173, πίν. 21. Winter 1903, III.1, 59, αρ. 5, 112, αρ. 1. *Σίνδος* 1985, 25-26, αρ. 27-31 [B. Μισαηλίδου]. Μπόνιας 1998, 181-182, αρ. 360, πίν. 46.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

323. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 7723

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. 726, Ο.Τ. 86 ή οικ. 725, Ο.Τ. 80

Πηλός ερυθρός με εγκλείσματα και μαρμαρυγία

Ύψ. 10,5 εκ. Πλ. 4,4 εκ. Βάθ. 5,8 εκ.

Ακέραιη. Αδιαμόρφωτη και η πίσω όψη όπου δεν υπάρχει οπή εξαερισμού. Ανοικτή στη βάση. Λευκό επίχρυσμα διακρίνεται παντού.

Η μορφή, ίσως θεότητα, κάθεται σε θρόνο ή κλισμό(:). Τα μάτια σφραγισμένα, στάση ιερατική. Φορεί πέπλο και ίσως επίβλημα ή ιμάτιο. Τα χέρια σχεδόν δεν έχουν διαμορφωθεί από τον κοροπλάθο, μόνο τα στήθη και το ένδυμα. Τα μαλλιά συγκρατούνται μέσα στο σάκκο.



324. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 7721

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. 726, Ο.Τ. 86 ή οικ. 725, Ο.Τ. 80

Πηλός καστανέρυθρος με μαρμαρυγία

Ακέραια. Εσωτερικά κοίλη. Έχει μικρή κυκλική οπή ανάρτησης στο κορυφαίο σημείο του κρανίου.

Ύψ. 13,2 εκ. Πλ. 8,5 εκ. Βάθ. 3,3 εκ.

Φορεί στεφάνη που συγκρατεί το επίβλημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. Kottaridi 2011, 135, αρ. 148, εικ. 145. Tzanavari 2015, 169 (τύπος Αα), εικ. 4.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

325. ΚΑΘΙΣΤΗ ΣΕ ΚΛΙΣΜΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΘΕΟΤΗΤΑ (;)

450-400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 7731

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. 726, Ο.Τ. 86 ή οικ. 725, Ο.Τ. 80

Πηλός ανοικτός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 11,6 εκ. Πλ. 6,2 εκ. Βάθ. 6,3 εκ.

Μικρή απόκρουση στο αριστερό χέρι. Ρωγμές σε διάφορα σημεία του ειδωλίου. Οπή εξαερισμού ορθογώνια στην πίσω όψη 4 x 3,1 εκ. Ατέλειες παρατηρούνται στη διάπλαση της μήτρας. Η επιφάνεια διατηρεί κατά τόπους επίχρισμα ωχροκίτρινο, δίνοντας την αίσθηση μιας στιλπνής επιφάνειας (με σαπουνοειδή χροιά). Διακρίνονται ίχνη επιχρίσματος λευκού, όπως αμυδρά και χρώματος ερυθρού στα μαλλιά.

Η μορφή κάζεται σε κλισμό άνετα και προβάλλει το δεξί πόδι αρκετά σε βαθμό που εξέχει του βαθμιδωτού υποποδίου. Αντίθετα το αριστερό αποσύρεται προς τα πίσω αρκετά. Ο μακρύς δεξιός βραχίον ακουμπά στον κορμό και το άκρο του ακουμπά στο γόνατο ακολουθώντας τη φορά του σώματος, ενώ το εν μέρει σπασμένο αριστερό τραβιέται προς τα πίσω και ακουμπά στο ερεισίνωτο. Τα μαλλιά συγκρατούνται από τον σάκκο και φορεί διάφανο(;) χιτώνα ποδήρη και ιμάτιο. Τα ενδύματά της σχηματίζουν πτυχώσεις στο κάτω μέρος του σώματος και ο λεπτο-ύφασμένος χιτώνας, σχεδόν αόρατος, την κάνει να φαίνεται ημίγυμνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αττικοϊωνικός τύπος μέσω Ρόδου, ίσως αναπαράγεται στην Όλυνθο. Το ειδώλιο έχει ακριβώς τις ίδιες διαστάσεις με εκείνα της Ολύνθου, διότι πιθανόν να προέρχονται από την ίδια μήτρα.

Olynthus VII, αρ. 220, 229-238, πίν. 28-30. *Olynthus* XIV, αρ. 132, 149, 154, 176, πίν. 49, 54, 55, 58

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



326. ΕΝΘΡΟΝΗ ΠΕΠΛΟΦΟΡΟΣ ΜΟΡΦΗ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 7732

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. 726, Ο.Τ. 86 ή οικ. 725, Ο.Τ. 80

Πηλός καστανέρυθρος με μαρμαρυγία και εγκλείσματα, τεφρός στον πυρήνα.

Ύψ. σωζ. 16,6 εκ. Πλ. 5,5 εκ. Βάθ. 7,5 εκ.

Λείπει η δεξιά πλευρά του και το κάτω τμήμα της εμπρόσθιας όψης. Πρέπει να είχε οπή εξαερισμού. Μελανές βιολογικές επικαθίσεις κατά τόπους. Η επιφάνεια διατηρεί κατά τόπους επίχρισμα ωχροκίτρινο, δίνοντας την αίσθηση μιας στιλπνής επιφάνειας (με σαπουνοειδή χροιά). Ίχνη χρώματος ερυθρού στο ερεισίνωτο και στην αριστερή πλευρά του θρόνου και καλύτερα σωζόμενο στα μαλλιά.

Η καθιστή πεπλοφόρος, ίσως θεότητα, φέρει χαμηλή στεφάνη που συγκρατεί στην κορυφή του κεφαλιού τις σειρές των βοστρυχωτών μαλλιών, ενώ οι υπόλοιποι βόστρυχοι πέφτουν αριστερά και δεξιά και καλύπτουν τους ώμους. Έφερε και επίβλημα. Ο χιτώνας είναι χειριδωτός και έφερε διακόσμηση από κομβία ανάγλυφα, που τέσσερα φαίνονται στον αριστερό βραχίονα. Τα άκρα

των χεριών της τα ακουμπά πάνω στις πτυχώσεις του πέπλου που καλύπτουν το κάτω μέρος του σώματος. Η στάση της είναι ιερατική. Τύπος αττικοϊωνικός.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ
Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμοπούλου

327. ΖΕΥΓΟΣ ΘΕΟΤΗΤΩΝ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 7734

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. 726, Ο.Τ. 86 ή οικ. 725, Ο.Τ. 80

Πηλός ανοιχτός καστανέρυθρος με εγκλείσματα και μαρμαρυγία

Ύψ. 17,3 εκ. Πλ. 10,2 εκ. Βάθ. 4,1 εκ.

Λείπει το κεφάλι της αριστερής μορφής και διακρίνονται οι εγχοπές για την σταθεροποίησή του στη βάση του λαιμού. Από τα ίχνη που επίσης διακρίνονται στον λαιμό της δεξιάς μορφής, όπου σώζεται το κεφάλι, φαίνεται ότι και τα δύο ήταν πρόσθετα και μάλιστα είχαν μια κλίση προς τα κάτω (κίνηση χαιρετισμού ή συγκατάνευσης). Διακρίνονται επίσης ρωγμές στο μεταξύ των δύο μορφών διάστημα και οπές μικρές που οφείλονται σε ατέλειες ψησίματος και κατασκευής της μήτρας. Υπάρχει οπή εξαερισμού στην πίσω όψη, διαστάσεων 6,5 x 5,3 εκ. Η επιφάνεια φέρει επίχρισμα ωχροκίτρινο (μήπως αραιωμένος πηλός;). Η επάλειψη δίνει την αίσθηση μιας στιλπνής επιφάνειας (με σαπουνοειδή χροιά). Λευκό επίχρισμα διατηρείται σε λίγα σημεία: στο πρόσωπο, το λαιμό, το στήθος και τα χέρια της δεξιάς μορφής και στη φιάλη της αριστερής μορφής. Διακρίνεται επάνω από το λευκό επίχρισμα κοκκινωπό χρώμα στα μαλλιά και στην στεφάνη της δεξιάς μορφής.

Οι δύο γυναικείες μορφές στέκονται πάνω σε βαθμιδωτό βάθρο. Η ακέφαλη αγκαλιάζει από τους ώμους τη δεξιά ιστάμενη γυναίκα, ενώ στηρίζει το αριστερό της χέρι πίσω στη μέση της. Το αριστερό άνετο σκέλος διαγράφεται πίσω από τις πτυχές του μακρού ιματίου, όπως και το δεξί στάσιμο. Η δεξιά μορφή είναι πλήρης, η πλούσια βοστρυχωτή κόμμωση διατεταγμένη σε σειρές προς τα πίσω, στεφανώνεται και συγκρατείται στο ψηλότερο σημείο του κρανίου από στεφάνη με εμπίεστα ανθέμια. Και οι δύο φαίνεται, ότι φορούσαν διαφανή λεπτούφασμένο χιτώνα ποδήρη με μεγάλα ιμάτια που αφήνουν ακάλυπτο (γυμνό) το σώμα ως τη μέση περίπου. Η δεξιά μορφή συγκρατεί με το δεξί της χέρι το ιμάτιο, ενώ ένα άλλο τμήμα του διακρίνεται πάνω στον αριστερό της ώμο. Τέλος με το αριστερό της χέρι συγκρατεί και μια ομφαλωτή φιάλη τελετουργιών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η παράσταση ερμηνεύεται ως Δήμητρα και Περσεφόνη. Φαίνεται και από άλλα γυναικεία ειδώλια, ότι στο εργαστήριο υπήρχε μια προτίμηση στις ημίγυμνες και γυμνές γυναικείες μορφές. Ανάλογα παραδείγματα έχουν βρεθεί στην Όλυνθο, στις ανασκαφές οικιών, στην Αττική, σε τάφους στην Πέλλα, τη Βεργίνα, τη Λέσβο, την Κριμαία κ.α. Πρέπει να ήταν λατρευτικά αντικείμενα θρησκευτικής σημασίας για την προστασία των θνητών και την εύνοια των χθόνιων θεοτήτων και τοποθετούνταν στα σπίτια, όπως σήμερα τα εικονίσματα. Εργαστήριο Ολύνθου.

Olynthus XIV, 203-204, αρ. 266 και 267, πίν. 87, 88. *Olynthus* VII, 89. Πρβλ. από Σίνδο, αρ. κατ. 567. Πρβλ. και εκείνο στο Ερμιτάζ που εικονίζεται στο Winter 1903, III.2, 3, αρ. 6. Higgins 1954, 196, αρ. 732, πίν. 95. Αχειλαρά 2006, 88, 251, αρ. 181. Kottaridi 2011, 132, αρ. 158, εικ. 151. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 129-130, 225-226, αρ. 503, εικ. 516. Γενικά για το θέμα, Spreier 1932, 1-94. Περί της τοποθεσίας, Μπιλούκα & Γραικός 2009, 239-247. Για γενικά σχόλια βλ. Zuntz 1971.

Κατερίνα Ρωμοπούλου





328. ΟΜΟΙΩΜΑ ΡΟΔΙΟΥ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 14280

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. 698, Ο.Τ. 80 (1978).
Πηλός ανοιχτός ερυθρός με μαρμαρυγία
Ύψ. 8 εκ. Διάμ. 7,3 εκ.

Συμπληρωμένο σε αρκετά μεγάλο τμήμα του και συγκολλημένο. Οπή εξαερισμού στη βάση.

Ομοίωμα ροδιού σχεδόν σε φυσικό μέγεθος. Ο καρπός είναι και ταφική προσφορά που βρίσκεται σε παιδικές και γυναικείες ταφές αλλά και ανάθημα στις χθόνιες θεές αφού συμβολίζει την ευγονία και την αναγέννηση της ζωής. Ο καρπός του ροδιού εκτός του ότι συμβολίζει την ευγονία λόγω των πολλών σπόρων, έχει και σχέση με τον Άδη γιατί η Περσεφόνη σύμφωνα με τον μύθο έφαγε τον καρπό έτσι συμφωνήθηκε να μένει ένα τρίτο του έτους στον κάτω κόσμο ως βασίλισσα του Άδη και δύο τρίτα του έτους στον άνω κόσμο με την μητέρα της. Επίσης ο μύθος της Δήμητρας και της Περσεφόνης αναδεικνύει το δεσμό της μητέρας με την παντρεμένη κόρη (πρβλ. εορτές των Θεσμοφορίων).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Higgins 1954, αρ. 198, 203. Για τον συμβολισμό γενικά του ροδιού, βλ. Muthmann 1982. Τιβέριος 2009-2010, 465-478. Foley 2003, 125-126.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

329. ΘΕΟΤΗΤΑ ΚΑΘΙΣΜΕΝΗ ΠΛΑΓΙΑ ΠΑΝΩ ΣΕ ΤΕΤΡΑΠΟΔΟ ΖΩΟ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 7649

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια). Οικ. Κανταρτζή, Ο.Τ. 72, τάφος 1 (1979)
Πηλός καστανός, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα
Ύψ. 9,8 εκ. Πλ. 6,7 εκ. Βάθ. 3,1 εκ.

Πλήρες, με συμπληρώσεις και συγκολλήσεις. Το κάτω τμήμα (έδραση) της συμφυούς βάσης λείπει γιατί έσπασε. Έχει συμπληρωθεί τμήμα του κάτω τοιχώματος της πίσω όψης. Αρκετές ρηγματώσεις και απολεπίσεις. Οπή εξαερισμού στην πίσω όψη ορθογώνια, διαστ. 2,5 x 4,44 εκ. Ελάχιστα ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Η δυσερμήνευτη παρουσία μιας «αινιγματικής» θεότητας (ανατολικής προέλευσης αρχικά) καθισμένης στα πλάγια με κρεμασμένα τα πόδια (συνηθισμένος τρόπος γυναικείου καθίσματος από την αρχαιότητα ως σήμερα στα χωριά πάνω στη ράχη των ζώων) πάνω σ' ένα τετράποδο που δεν είναι απόλυτα αναγνωρίσιμο αν είναι ίππος ή καμήλα αλλά και η σπανιότητα του τύπου αυτού θέτει ερωτήματα. Τα χαρακτηριστικά του ίππου υπερτερούν: λεπτά, νευρώδη πόδια, η καμπύλη του περιγράμματος στα καπούλια, η μη εμφανής ύπαρξη ήβου ή ήβων. Το περίγραμμα του κεφαλιού είναι αμφιλεγόμενο: θα μπορούσε να είναι και των δυο. Το πάχος του λαιμού και η καμπυλότητά του θυμίζει περισσότερο εκείνο της καμήλας, καθώς και η κίνηση του κεφαλιού. Βέβαια πρέπει να ληφθεί υπόψη και η ικανότητα του κοροπλάθου και η κατάσταση διατήρησης της μήτρας. Όσον αφορά στο σύμπλεγμα, είναι γνωστό σαν μοτίβο από την εποχή του χαλκού και συνεχίζεται ως τα κλασικά χρόνια. Βρέθηκαν παραδείγματα σε ιερά κυρίως συνδεμένα με θεότητες της ευγονίας, της φύσης γενικά αλλά και χθόνιες. Η καμήλα είναι ένα ζώο που συνδέεται με χθόνιες λατρείες του Διόνυσου αλλά και των Ψυχών. Αλλά και ο ίππος συνδέεται με διάφορες θεότητες, όπως είναι ο Ποσειδώνας, η Ήρα, η Άρτεμις, η Δήμητρα κ.ά. Η χρονολόγηση στον 4^ο αι. π.Χ. ταιριάζει και με την ενδυμασία της έφιππης μορφής που θυμίζει τύπο Ταναγραίας. Φορεί χειριδωτό ποδήρη χιτώνα, οι πτυχές του οποίου μόλις διαγράφονται, και από πάνω το μακρύ ιμάτιο - καλύπτρα κεφαλιού που μόλις αφήνει να φαίνεται το πάνω μέρος του προσώπου, τα χαρακτηριστικά του οποίου μόλις διακρίνονται αμυδρά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η Δίκαια, αρχικά εμπορική ερετριακή αποικία, δέχεται από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. τις καλλιτεχνικές επιδράσεις και όχι μόνο από κέντρα του νότου (Αθήνα, Βοιωτία, Κόρινθο, Ρόδο) κι από τον πρώιμο 5^ο αι. π.Χ. έχει σχέσεις και με την Όλυθο που τα κεραμικά εργαστήριά της αναπαράγουν τις δημιουργίες των κέντρων του νότου. Για την καμήλα, βλ. Schauenburg 1955-1956. Schauenburg 1962. Karaghiorga 1969. Miller 1997, 36-37, 127. Για τον ίππο, βλ. Voyatzis 1992.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου





330. ΚΟΡΗ

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΠΟΤ 85

Ποτίδαια. Ιερό στην περιοχή της διώρυγας. Δωμάτιο - αποθήκης
μεταξύ των κτηρίων Α και Β.

Πηλός ανοιχτός καστανοκίτρινος

Ύψ. 11 εκ. Πλ. βάσης 3,1 εκ.

Ακέραιο

Η κόρη στέκεται όρθια σε μετωπική στάση πατώντας σταθερά σε χαμηλή ορθογώνια βάση. Είναι ντυμένη με ποδήρη χιτώνα με μακρύ απόπτυγμα, ενώ ένα ιμάτιο είναι συμμετρικά ριγμένο στους ώμους της. Ο ποδόγυρος του χιτώνα είναι ανασηκωμένος, αποκαλύπτοντας διακριτικά τα πόδια ως τους αστραγάλους. Το κεφάλι καλύπτεται από ψηλό πόλο, εμπρός από τον οποίο προβάλλουν συμμετρικοί βόστρυχοι, πλαισιώνοντας ένα ευρύ, αρυτίδωτο μέτωπο, ενώ πίσω διακρίνεται η κόμη που πέφτει με σαφείς εγχάρακτες γραμμές στους ώμους. Το πρόσωπό της αποδίδεται με λεπτά και ευγενικά χαρακτηριστικά: μάτια αμυγδαλωτά, λεπτή, αψεγάδιαστη και μακριά μύτη, πλαστικά αποδοσμένα χείλη που μειδιούν ελαφρά, τονισμένο λεπτό πηγούνι. Το δεξί χέρι της κόρης, προβάλλοντας μέσα από τη χειρίδα του χιτώνα και απολήγοντας ανάμεσα στα δύο στήθη, κρατά άνθος λωτού, ενώ το αριστερό λυγίζει απαλά προς το κάτω μέρος της κοιλιάς κρατώντας έναν μικρό καρπό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κουσουλάκου 2000, 325 και εικ. 8α. *Corinth* XII, 12, αρ. 94, 96, 97, 99, πίν. 6, 7.

Το ειδώλιο, καμωμένο σε μήτρα, πιθανότατα από κορινθιακό εργαστήριο, ήταν προσφορά στο ιερό από κάποιον προσκυνητή και πιθανότατα απεικονίζει τη θεά Δήμητρα ή την κόρη της, Περσεφόνη.

Κώστας Παπαστάθης



331. ΕΝΘΡΟΝΗ ΘΕΑ

Γύρω στο 500 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΠΟΤ 84

Ποτίδαια. Ιερό στην περιοχή της διώρυγας. Δωμάτιο - αποθήκης
μεταξύ των κτηρίων Α και Β.

Πηλός ανοιχτός καστανοκίτρινος

Ύψ. 9 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Ακέραιο

Η γυναικεία μορφή παριστάνεται κατενώπιον καθισμένη σε θρόνο και πατά σταθερά σε υποπόδιο. Το σώμα ακολουθεί το περίγραμμα του θρόνου, του οποίου το ερεισίνωτο απολήγει σε πτερώγια στα άνω άκρα. Είναι ντυμένη με ποδήρη χιτώνα χωρίς πτυχώσεις και στο κεφάλι φορά πόλο και καλύπτρα (επίβλημα) που αγγίζει τους ώμους. Το αριστερό χέρι ακολουθεί αυστηρά την καμύλη του καθισμένου σώματος ακουμπώντας στο αριστερό γόνατο, ενώ το δεξί λυγίζει προς το στήθος, κρατώντας απαλά στην παλάμη ένα περιστέρι που ακουμπά το κεφάλι του στον αριστερό μαστό της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κουσουλάκου 2000, 325, εικ. 8β.

Το ειδώλιο είναι πιθανότατα προϊόν κορινθιακού εργαστηρίου, καμωμένο σε μήτρα, ενώ μόνο κάποιες λεπτομέρειες έχουν αποδοθεί με εγχάραξη.

Ειδώλια αυτού του τύπου παριστάνουν θεότητες, συνήθως την Αφροδίτη, που έχει ως διακριτικό σύμβολο το περιστέρι, την Αθηνά ή την Περσεφόνη και προσφέρονταν από τους προσκυνητές ως αναθήματα στα ιερά των αντίστοιχων θεοτήτων. Για παράλληλα βλ. Καλτσάς 1988, 270. Μπόνιας 1998, 164, αρ. 262 (ΜΓ 551), πίν. 35. Σίνδος 1985, 245-255 [Β. Μισαηλίδου]. *Corinth* XII, 32, αρ. 118, πίν. 8. *Olynthus* VII, 66, αρ. 247, πίν. 30.

Κώστας Παπαστάθης

332. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
ΑΦΥ 988

Άθυτος Χαλκιδικής (Άφυτις). Τάφος 26 οικ. Στάμου. Πρόκειται για τάφο - επιτόπια καύση με αρκετά ευρήματα, όπως ένα ακόμα πήλινο ειδώλιο, τρία πήλινα αγγεία και θραύσματα άλλων αγγείων, σιδερένια σπλεγγίδα.

Πηλός τεφρός, λόγω καύσης, με προσμείξεις
Ύψ. 15,3 εκ.

Συγκολλημένο. Καμένο. Ίχνη λευκού επιχρίσματος. Στο πίσω μέρος του ειδωλίου ορθογώνια οπή εξαερισμού.

Η θεά κάθεται σε βράχο σε στάση στοχασμού, έχοντας το δεξί της χέρι στον κρόταφο. Με το αριστερό της χέρι κρατά ένα δίπτυχο πάνω στους μηρούς της. Στα αριστερά της ο έρωτας ως νέος, στέκεται όρθιος πάνω στο βράχο με το δεξί πόδι λυγισμένο στο γόνατο. Το αριστερό του χέρι ακουμπά πάνω στο δεξί γόνατο. Το δεξί χέρι, όπως και το δεξί φτερό του κρύβονται πίσω από το σώμα της Αφροδίτης. Η Αφροδίτη φέρει στο κεφάλι στεφάνη. Φορά ποδήρη χειριδωτό χιτώνα που αφήνει ακάλυπτο το πάνω μισό του στήθους. Είναι τυλιγμένη στη μέση με λεπτό ιμάτιο που πέφτει χαλαρά πάνω στην κοιλιά. Ανάλαφρες πτυχές του ιματίου αναπτύσσονται στα δεξιά του δεξιού ποδιού. Το ιμάτιο φτάνει χαμηλά μέχρι τις κνήμες. Κάτω από αυτό φαίνεται η παρυφή του χιτώνα. Στα πόδια φορά υποδήματα. Τα μαλλιά της θεάς είναι σηκωμένα ίσως σε μικρό κότσο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2014, 324-325, εικ. 9.

Το σύμπλεγμα Αφροδίτης και Έρωτα εντάσσεται σε μια ομάδα ειδωλίων που παριστούν αιθέριες μορφές κυρίως Αφροδίτης, αλλά και άλλων γυναικείων μορφών, των οποίων η δημιουργία αποδίδεται σε αθηναϊκό εργαστήριο. Η ομάδα αυτή μέσω του εμπορίου των ιδίων των ειδωλίων ή των μητρών τους έχει εξαχθεί και διασκορπιστεί σε πολλά σημεία του αρχαίου κόσμου.

Πρόκειται για εξαιρετική σύλληψη του τύπου Αφροδίτης-Έρωτα. Ο τύπος του Έρωτα με τα μεγάλα

φτερά και την πλούσια κορώνα είναι

ανάλογος του τύπου του Έρωτα

στα αγγεία του ελεύθερου στυλ,

ενώ η ενδυμασία της Αφρο-

δίτης διάφανη, εύκαμπτη,

άφθονη και χαριτωμένη,

ανακαλεί την ενδυμα-

σία στην πασίγνωστη

μορφή της Αθηνάς του

θωρακίου της Νίκης.

Για παρόμοια παραδείγ-

ματα από την Κυρήνη, τη

Μυτιλήνη, την Τροία και την

Κύπρο βλ. Μισαηλίδου-Δε-

σποτίδου 2014, 324

σημ. 45-46. Για την

ομάδα αυτή του αθη-

ναϊκού εργαστηρίου

βλ. Besques 1978,

617-622. Besques

1994, 20, εικ. 11.

Βασιλική

Μισαηλίδου-Δεσποτίδου



333. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Αρχές τρίτου τέταρτου 4^{ου} αι. π.Χ.Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
ΑΦΥ 1072

Άθυτος Χαλκιδικής (Άφυτις). Τάφος 30 οικ. Καρασανταλή. Πρόκειται για τάφο - επιτόπια καύση με αρκετά ευρήματα, όπως πήλινη προτομή, πήλινα αγγεία και άλλα θραύσματα αγγείων, αστραγάλοι.

Πηλός καστανοκίτρινος έως τεφρός λόγω της καύσης, με προσμείξεις και μίκα

Ύψ. 12,8 εκ.

Ακέραιο. Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη και φέρει μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού. Σώζεται κατά τόπους λευκό επιχρίσμα.

Η μορφή ακουμπά με το αριστερό της χέρι σε ένα στήριγμα, απόλυτα κρυμμένο πίσω από το ρούχο της. Είναι τυλιγμένη με ένα ιμάτιο που καλύπτει ολόκληρο το σώμα και το κεφάλι αφήνοντας ακάλυπτα μόνο τα μάτια και ένα τμήμα της μύτης. Προβάλλουν ακόμα τα κάτω άκρα στα οποία φορά υποδήματα. Τα χέρια διαγράφονται κάτω από το ιμάτιο. Το δεξί χέρι ακουμπά πάνω στον δεξιό γοφό, το αριστερό έρχεται προς τα εμπρός, με κλειστή την παλάμη του. Το ιμάτιο πέφτει στο κάτω μέρος του σώματος με κάθετες πτυχές που εξαφανίζουν το δεξί πόδι σε αντίθεση με το προβαλλόμενο αριστερό που διαγράφεται πολύ καθαρά. Το άνοιγμα του ιματίου δίπλα στο αριστερό πόδι αποδίδεται με καμπύλες πτυχές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2014, 319-320, εικ. 2-3.

Ο τύπος αυτός σώζεται στην Άφυτη σε δύο δείγματα –το εικονιζόμενο είναι το μικρότερο– που προέρχονται από όμοιες μήτρες διαφορετικών γενεών. Ο τρόπος που κρύβεται το πρόσωπο με το ιμάτιο αναφέρεται στις αρχαίες πηγές (Δικαίαιρος) ότι συνηθίζεται στις ταξιδιώτισσες για να προστατευτούν από τη σκόνη και τα ζώφια. Συνεπώς οι μορφές αυτές, δεδομένου ότι βρίσκονται σε τάφους μπορούν να θεωρηθούν ότι αποδίδουν τη νεκρή ως ταξιδιώτισσα που στέκεται να ξεκουραστεί ίσως μπροστά στις πύλες του κάτω κόσμου. Για παρόμοια παραδείγματα από τα Λευκάδια Νάουσας (αρχαία Μίεζα) και την Πέλλα, βλ. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2014, 320 σημ. 15-16. Για τις διάφορες απόψεις σχετικά με την ερμηνεία της μορφής βλ. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 2014, 320. Για τα ειδώλια από μήτρες διαφορετικών γενεών βλ. Muller 1990, 441.

Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου





334. ΕΝΘΡΟΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Περί το 560 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Θε1515

Νεκροταφείο Θέρμης, τάφος Τ8 του οικοπέδου 158α1. Ανασκαφή ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ (1999). Πλούσια γυναικεία ταφή σε κιβωτιόσχημο τάφο, με χρυσά κοσμήματα, πολλά κορινθιακά και αττικά πήλινα αγγεία, χάλκινα αγγεία, πήλινα ειδώλια και πλαστικά αγγεία, σιδερένιο ομοίωμα άμαξας και δέσμη οβελών.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος, όχι πολύ καθαρός
Ύψ. 18,8 εκ. Βάση 8 x 58 εκ.

Πλήρες, συγκολλημένο, με αποκρούσεις στο πίσω δεξιό μέρος και στο δεξιό ώμο. Κυκλική οπή εξαερισμού υπάρχει στη βάση.

Η μορφή κάθεται αυστηρά μετωπικά σε θρόνο με υψηλό ερεισίνωτο, με τα χέρια ακουμπισμένα επάνω στα γόνατα και πατά σε χαμηλό τετράπλευρο υποπόδιο. Φέρει υψηλό, κυλινδρικό πόλο και είναι ντυμένη με απτύχωτο, ποδήρη χιτώνα με κοντές χειρίδες και με ένα μικρό επίβλημα που καλύπτει το κεφάλι και πέφτει στους ώμους. Ο χιτώνας δηλώνεται με μαύρο χρώμα απολεπισμένο σε πολλά σημεία. Με μαύρο επίσης χρώμα τονίζονται τα μάτια και τα φρύδια που αποδίδονται πλαστικά, όπως και οι υπόλοιπες λεπτομέρειες του εύσαρκου προσώπου της μορφής. Παράλληλες ταινίες ρόδινου χρώματος υπάρχουν στην μπροστινή όψη του πόλου, ενώ με όμοιο χρώμα τονίζονται τα χείλη και αποδίδονται ο θρόνος και το ερεισίνωτο, καθώς και κάποιες λεπτομέρειες του ενδύματος. Ανατολικοϊωνικού εργαστηρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Skarlatidou 2002, 281-307. Σκαρλατίδου 2007, 31 και 38.

Για τον τύπο βλ. Σίνδος 1985, 116-117, αρ. 173-174, 162-163, αρ. 254-255, 242-243, αρ. 394-395, όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία. Για παρόμοια παραδείγματα βλ. Βοκοτοπούλου & Μοσχονησιώτη 1990, 414, εικ. 17. Καλτσάς 1998, αρ. 782, πίν. 82, αρ. 785, πίν. 55, αρ. 1114, πίν. 71, αρ. 1163, πίν. 14. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 1990, 77-78, εικ. 13. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά., 2011, 338. Για τον πόλο βλ. Müller 1915, 32, τύπος 87. Για την ερμηνεία της μορφής ως θεότητας βλ. Graillet 1912, 364. Zuntz 1971, 110. Rubensohn 1962, 131, πίν. 23.

Ευδοκία Σκαρλατίδου



335. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

450-400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Θε967

Νεκροταφείο Θέρμης, τάφος Τ3 του οικοπέδου 371β. Ανασκαφή ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ (1997). Πλούσια ταφή νέας κοπέλας, με μεγάλο αριθμό παρόμοιων γυναικείων προτομών, ένα ειδώλιο σκύλου και τέσσερα πήλινα αγγεία.

Πηλός καστανός-υπέρυθρος, μη καθαρός
Ύψ. 16 εκ. Πλ. 14,1 εκ.

Πλήρες, συγκολλημένο σε ένα σημείο, με αβαθείς αποκρούσεις στα σημεία συγκόλλησης. Η προτομή είναι κατασκευασμένη με μήτρα. Κυκλική οπή ανάρτησης στην άνω επιφάνεια της κεφαλής.

Πήλινη γυναικεία προτομή με χαμηλή στεφάνη. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση πάνω από το μέτωπο καταλήγοντας στους ώμους με οριζόντιους πλοκάμους. Τα χέρια είναι λυγισμένα, τοποθετημένα πάνω στο στήθος, κρατώντας με το δεξί πιθανότατα άνθος που αποδίδεται με χρώμα. Με το αριστερό χέρι συγκρατεί τη διαγώνια παρυφή ιματίου που, επάνω από έναν χιτώνα, τυλίγεται γύρω από το σώμα και απολήγει στον αντίστοιχο πήχυ. Ολόκληρη η επιφάνεια καλύπτεται με έντονο λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα για τα χρώματα, από τα οποία σώζεται το ζωηρό κίτρινο χρώμα στα μαλλιά, ροδαλό-ερυθρό στα χείλη, τις παρειές και τους καρπούς των χεριών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σκαρλατίδου 2007, 70 (επάνω).

Αυτός ο τύπος προτομής συναντάται στην Όλυνθο, *Olynthus* VII, 20, αρ. 18, πίν. 5 και πρέπει να συνδεθεί με τον μακεδονικό χώρο και συγκεκριμένα με το εργαστήριο της Ολύθυθου, *Olynthus* VII, 27-28, αρ. 61-62, πίν. 11. Για την ερμηνεία των προτομών ως συντετηγμένων μορφών θνητών-λατρευτών βλ. *Lindos* I, 36-37, 588-590, αν και η ερμηνεία τους ως θεοτήτων φαίνεται επικρατέστερη. Βλ. σχετ. *Délos* XXIII, 56. Brown-Kazazis 1982, 163-164. Croissant 1983, 2-4).

Ευδοκία Σκαρλατίδου



336. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

450-400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Θε969

Νεκροταφείο Θέρμης, τάφος Τ3 του οικοπέδου 371β. Ανασκαφή ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ (1997). Για το κτερισματικό σύνολο βλ. αρ. κατ. 335.

Πηλός ερυθρωπός, μη καθαρός
Ύψ. 22,50 εκ. Πλ. 19,30 εκ.

Πλήρες, συγκολλημένο, με λίγες αβαθείς αποκρούσεις κατά τόπους. Διατηρείται το έντονο λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα σε όλη την επιφάνεια. Η προτομή είναι κατασκευασμένη με μήτρα. Στην άνω επιφάνεια της κεφαλής μικρή κυκλική οπή ανάρτησης.

Πήλινη γυναικεία προτομή. Τα μαλλιά συγκρατούνται ίσως με ταινία πάνω από το μέτωπο και το πλασιώνουν ως τους κροτάφους. Επίβλημα ή μικρό ιμάτιο καλύπτει την κεφαλή και πέφτει στους ώμους. Το αριστερό χέρι είναι τοποθετημένο στο στέρνο συγκρατώντας - ανασηκώνοντας το ιμάτιο, ενώ το δεξί, επίσης λυγισμένο πιάνει το ένδυμα στον δεξιό ώμο. Ίχνη ερυθρού χρώματος σε λίγες πτυχές του ενδύματος και υπολείμματα ωχροκίτρινου χρώματος στα μαλλιά δίπλα στον αριστερό κροτάφο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. το παρόμοιο ειδώλιο αρ. κατ. 337 από τον ίδιο τάφο.

Ευδοκία Σκαρλατίδου

337. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Δεύτερο μισό 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Θε970

Νεκροταφείο Θέρμης, τάφος Τ3 του οικοπέδου 371β. Ανασκαφή ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ (1997). Για το κτερισματικό σύνολο βλ. αρ. κατ. 335.

Πηλός ερυθρός, μη καθαρός
Ύψ. 28,80 εκ. Πλ. 19,50 εκ.

Πλήρες, συγκολλημένο, με φθορές και ελαφρές αποκρούσεις, κυρίως στα σημεία συγκόλλησης. Η προτομή είναι κατασκευασμένη με μήτρα. Διατηρείται το έντονο λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα σε όλη την επιφάνεια. Ίχνη ερυθρού χρώματος στα χείλη. Στην άνω επιφάνεια της κεφαλής μικρή κυκλική οπή ανάρτησης.

Πήλινη γυναικεία προτομή. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση, φέρουν έντονο πορτοκαλοκίτρινο χρώμα και πλασιώνουν το μέτωπο. Συγκρατώνται με ταινία πίσω από την οποία ένα επίβλημα ή μικρό ιμάτιο καλύπτει το πίσω τμήμα της κεφαλής και πέφτει στους ώμους. Το αριστερό χέρι συγκρατεί το ένδυμα στον αντίστοιχο ώμο, ενώ το δεξί είναι ακουμπισμένο στο στήθος κρατώντας πιθανώς άνθος που θα αποδιδόταν ζωγραφικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σκαρλατίδου 2007, 71.

Αυτός ο τύπος προτομής συναντάται στην Όλυνθο, *Olynthus* IV, 12, αρ. 35, πίν. 7, 16, αρ. 52-53, πίν. 9, 23, αρ. 91, πίν. 14, 26, αρ. 109, πίν. 15, 26, αρ. 113, πίν. 15, 43, αρ. 271, πίν. 24. *Olynthus* VII, 22, αρ. 27, πίν. 6 και για τον λόγο αυτό πρέπει να συνδεθεί με το εργαστήριο της Όλυνθου. Απαντά όμως και στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο, βλ. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 388, αρ. 359. Βοκοτοπούλου 1990, 86-87, αρ. 9216, πίν. 54β (ταφή μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.). Καλτσάς 1998, 270, αρ. 1158, πίν. 129 (αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.). Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2004, 242-243, 247, εικ. 4. Όμως ο τύπος εμφανίζεται ήδη στο πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., Mollard-Besques 1954, 96, αρ. C75-76, πίν. LXVIII, 112, C 170, πίν. LXXXI (470-460 π.Χ.).

Ευδοκία Σκαρλατίδου

338. ΜΕΛΙΤΑΙΟΣ ΚΥΩΝ

450-400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Θε957

Νεκροταφείο Θέρμης, τάφος Τ3 του οικοπέδου 371β. Ανασκαφή ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ (1997). Για το κτερισματικό σύνολο βλ. αρ. κατ. 335.

Πηλός καστανός-υπέρυθρος, μη καθαρός
Ύψ. 7,7 εκ. Μήκ. 10,3 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευασμένο με μήτρα και εσωτερικά κοίλο.

Πήλινο ειδώλιο Μελιταίου κύνα ή κυνιδίου σε ελαφρύ βηματισμό προς τα εμπρός. Το πλούσιο τρίχωμα και οι ανατομικές λεπτομέρειες αποδίδονται πλαστικά. Αυτιά μικρά τριγωνικά και όρθια.





Κοντή, φουντωτή ουρά. Σώζεται έντονα το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα σε όλη την επιφάνεια, ερυθρό χρώμα στα αυτιά και μελανό και ερυθρό στους οφθαλμούς. Γύρω από το ρύγχος ταινία ερυθρού χρώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σκαρλατίδου 2007.

Για τον μελιταίο κύνα γενικά και την καταγωγή του, Keller 1909, 92-94. Για τα σκυλιά της ράτσας αυτής στην κοροπλαστική, αλλά και στην αγγειογραφία βλ. Πέππα-Παπαϊωάννου 1985, 125, 190.

Ευδοκία Σκαρλατίδου

339. ΧΟΡΕΥΤΡΙΑ ΣΕ ΒΩΜΟ

Πρώτο μισό 5^{ου} αι. π.Χ. - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Θε1385

Νεκροταφείο Θέρμης, τάφος Τ87 του οικοπέδου 291α. Ανασκαφή ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ (1997). Ταφή παιδιού ή εφήβου.

Πηλός ανοικτός καστανός, όχι πολύ καθαρός

Ύψ. 10 εκ. Πλ. 7,5 εκ. Διαστ. βάσης 8,2 x 5 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, μικρό σπάσιμο στην άνω απόληξη του καλύμματος της κεφαλής. Λίγες μελανές επικαθίσεις. Διακρίνεται κατά τόπους το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Η πίσω όψη είναι αδρή και φέρει μικρό ελλειπτικό άνοιγμα εξαερισμού. Κατασκευασμένο με μήτρα.

Πήλινο ειδώλιο χορεύτριας που κλίνει πάνω σε κυλινδρικό βωμό, χορεύοντας τον περσικό χορό «όκλασμα». Το σώμα της μορφής από τη μέση και κάτω αποδίδεται σε στάση τρία τέταρτα με το αριστερό σκέλος λυγισμένο σε βαθύ κάθισμα, ενώ το δεξί προτάσσεται μπροστά από το βωμό, που βρίσκεται στα αριστερά της μορφής. Το άνω τμήμα του σώματος αποδίδεται κατ' ενώπιον, κλίνοντας και σχεδόν ακουμπώντας πάνω στο βωμό με τα χέρια υψωμένα και ενωμένα πάνω από το κεφάλι που, ακολουθώντας την κίνηση του κορμού, κλίνει προς τα αριστερά της μορφής. Φορά περσικό ένδυμα: κοντός χιτώνας ζωσμένος στη μέση, που ανεμίζει προς τα δεξιά, ενώ διακρίνεται αμυδρά ένα χιαστί μοτίβο στο στήθος, καθώς και φρυγικός πύλος στο κεφάλι. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση, πλαισιώνουν το μέτωπο. Πατά σε ελλειπτικού σχήματος βάση. Πιθανώς ολυνθιακό εργαστήριο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σκαρλατίδου 2007, 74.

Για τον τύπο βλ. Winter 1903, 1-2, 158, αρ. 6. Για ανάλογα παραδείγματα από την Όλυνθο, *Olynthus* IV, αρ. 340, 341, πίν. 33 και *Olynthus* VII, αρ. 388, πίν. 49 (πλαστικό αγγείο) (480-460 π.Χ. το πρώτο, περί το 460 π.Χ. το δεύτερο). Βλ. επίσης το παράδειγμα του πρώιμου 4^{ου} αι. π.Χ. στο Βερολίνο (*Die griechische Klassik* 2002, 573-575, αρ. 433), όπου και σχετική με το θέμα βιβλιογραφία.

Ευδοκία Σκαρλατίδου

340. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Θε432

Νεκροταφείο Θέρμης, τάφος Τ29 του οικοπέδου 389α. Ανασκαφή ΙΣΤ΄ ΕΠΚΑ (1993). Παιδικός τάφος που περιείχε άλλο ένα όμοιο ειδώλιο πετεινού και ενός σκύλου.

Πηλός ανοικτός καστανός με μίκα

Ύψ. 14,6 εκ. Πλ. 9,1 εκ. Μήκ. βάσης 5,2 εκ. Πλ. βάσης 4,2 εκ.

Πλήρες, συγκολλημένο στο λοφίο και αποκρουσμένο, με ίζημα και επικαθίσεις οργανικών υλών κατά τόπους. Κατασκευασμένο με μήτρα, εσωτερικά κοίλο. Διατηρείται σε μεγάλο βαθμό το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος και κόκκινο χρώμα στο λοφίο και στο πόδι (το άλλο πόδι δεν είναι ορατό), μελανό στις λεπτομέρειες του πετρώματος. Η πίσω όψη είναι αδρή, χωρίς απόδοση λεπτομερειών, και φέρει κυκλικό άνοιγμα εξαερισμού περίπου στο μέσον.

Παριστάνει πετεινό κατά κρόταφο από αριστερά προς δεξιά. Πατάει σε τετράπλευρη βάση, ορθογώνια στις τρεις πλευρές, καμπύλη στην τέταρτη. Οι λεπτομέρειες του σώματος και της κεφαλής (ουρά, φτερά, ράμφος, λοφίο) αποδίδονται σε χαμηλό ανάγλυφο και με ελάχιστες εγχαράξεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σκαρλατίδου 2007, 75.

Για τον τύπο βλ. *Olynthus* VII, 89-90, αρ. 350-355, πίν. 42.

Ευδοκία Σκαρλατίδου

ΜΑΚΡΥΓΙΑΛΟΣ (ΠΥΔΝΑ)



341. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΙΠΠΕΑ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Πυ 8367

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Ταφή κοριτσιού με περί τα πενήντα πήλινα ειδώλια, πήλινα αγγεία, ζεύγος αργυρών ενωτίων, αγγειόσχημο περιάπτο κ.ά.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 8,2 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Πάχ. 2,8 εκ.

Λείπει μόνο το κάτω τμήμα του δεξιού σκέλους του ιππέα. Συγκολλήθηκαν τρία από τα πόδια του ίππου και το αριστερό του ιππέα. Κατασκευάστηκε με συνδυασμό μητρών και τμημάτων πλασμένων με το χέρι. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού υποστρώματος και χρωμάτων.

Ο ίππος, με τα σκέλη σε διάσταση, δίνει την εντύπωση καλπασμού. Ο αναβάτης κάθεται στητός στη ράχη του ζώου κοιτώντας μπροστά, φέρει τα χέρια ελαφρά λυγισμένα πάνω στους μηρούς, υποδηλώνοντας ότι κρατά τους χαλινούς. Φορά χλαμύδα, τονισμένη με ιώδες χρώμα, ανοιχτή στη δεξιά πλευρά, φτάνοντας ως τα γόνατα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου του δεν είναι ευδιάκριτα. Η κοντή κόμη αποδίδεται σχηματοποιημένα να πλαισιώνει το μέτωπο. Διακρίνονται με γραπτή διακόσμηση λεπτομέρειες της ιπποσκευής στην κεφαλή του αλόγου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 175. Ο τύπος του ίππου με αναβάτη είναι γνωστός από τη Ρόδο, την Αττική και τη Βοιωτία και με ειδώλια καμωμένα μόνο με το χέρι ή και με το πρόσωπο του ιππέα από μήτρα. Για τον τύπο βλ. Αχειλαρά 2006, 185, αρ. 22. Πρβλ. το χάλκινο ειδώλιο από την Αιανή, Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008, 110 εικ. 174. Για χειροποίητα ειδώλια με συνδυασμό μήτρας, βλ. Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000, 329, αρ. 341 [Θ. Κυριακού].

Κωνσταντίνος Νούλας

342. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 8749

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 11,6 εκ. Πλ. 5 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από αρκετά θραύσματα. Φέρει ρωγμές και αποκρούσεις κατά τόπους. Κατασκευάστηκε με ενιαία μήτρα η πρόσθια όψη ενώ η πίσω μαζί με την επιφάνεια έδρασης συμπληρώθηκαν χειροποίητα. Διατηρούνται καλά το λευκό υπόστρωμα και τα χρώματα. Η επιφάνεια έδρασης είναι επίπεδη και φέρει μικρή οπή εξαέρωσης.

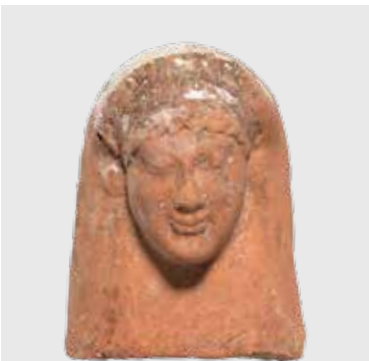
Η γυναικεία μορφή εικονίζεται καθισμένη σε θρόνο με ερεισίνωτο, σε μετωπική, ιερατική στάση και πατά σε χαμηλό υποπόδιο. Τα χέρια της αναπαύονται πάνω στους μηρούς με τα άκρα χέρια στα γόνατα. Φορά μακρύ, απτύχωτο χιτώνα, που αφήνει ακάλυπτα τα άκρα πόδια της και φέρει ένα ιμάτιο πάνω από την κεφαλή, ριγμένο συμμετρικά στους ώμους, να πέφτει εκατέρωθεν του στήθους φτάνοντας ως τις κνήμες. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ευδιάκριτα. Η κόμη χωρίζεται στο μέσον, πάνω από το μέτωπο και καλύπτεται στο μπροστινό μέρος από χαμηλή στεφάνη. Πάνω σε λευκό υπόστρωμα αποδίδεται με σκούρο ερυθρό χρώμα ο χιτώνας. Με ερυθρό τονίζονται επίσης τα χείλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 173. Ο τύπος της καθιστής γυναικείας μορφής σε θρόνο απαντά ευρύτατα κατά τον 5^ο αι. π.Χ. σε πολλές περιοχές και με τοπικές παραλλαγές διαφόρων κοροπλαστικών εργαστηρίων. Ο συντηρητισμός του θέματος συνεχίζει και κατά τον 4^ο αι. π.Χ. Για τον τύπο, με παραδείγματα από διάφορες περιοχές, βλ. Higgins 1954, 64-65, αρ. 121-123, πίν. 22 (από τάφους στην Κάμειρο της Ρόδου) με βιβλιογραφικές παραπομπές. Leyenaar-Plaisier 1979, 14, αρ. 12, πίν. 2 (αττικό - μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.) και 91-92, αρ. 184, πίν. 31 με παράλληλα από Ρόδο, Ριτσώνα, Αθήνα, Όλυμπο, Κυρηναϊκή. Καλτσάς 1998, 108, τάφος 1531, πίν. 119β (από τάφο τελευταίου τέταρτου του 6^{ου} αι. π.Χ. στην Άκανθο). *Kerameikos* XV, 33, αρ. 98, πίν. 21,2 (από τον Κεραμεικό της Αθήνας, πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.). Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 2002, 98 αρ. Π 1678 (από τάφο δευτέρου τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ. στη Μιέζα). Για την ερμηνεία της μορφής ως Αθηνάς, βλ. Higgins 1954, 175, αρ. 665. Ο συγκεκριμένος τύπος του Πυ 8749 θεωρείται δημιουργία αττικού εργαστηρίου και αντιπροσωπεύεται με πληθώρα παραδειγμάτων από πολλές περιοχές.

Κωνσταντίνος Νούλας



343. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8758

Μακρυγιάλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 7,9 εκ. Πλ. 6,1 εκ.

Ακέραιο. Φέρει υπολείμματα από το λευκό υπόστρωμα στην κόμη και στη στεφάνη. Στην κορυφή της στεφάνης μικρή σπή ανάρτησης. Η πίσω όψη είναι κοίλη και ανοιχτή.

Αποδίδεται από το ύψος του στέρνου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ευδιάκριτα και μόνον στην κόμη φαίνεται φθορά από τη χρήση της μήτρας. Το πηγούνι είναι φαρδύ, τα εύσαρκα χείλη διαμορφώνουν μειδιάμα. Πλαστικά αποδίδεται το περίγραμμα των ματιών. Τα αυτιά κοσμούνται με δισκόμορφα ενώτια. Η κόμη πλαισιώνει κυκλικά το μέτωπο διαμορφώνοντας τρεις σειρές από κυματοειδείς βοστρύχους και καλύπτεται από χαμηλή ταινιωτή στεφάνη, την οποία σκεπάζει επίβλημα πέφτοντας συμμετρικά πίσω από τα αυτιά πάνω στους ώμους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 173. Η προτομή αυτή ανήκει στον τύπο της «μάσκα» (ή προσώπου), όπου δεν δηλώνονται τα χέρια. Συνιστά ιδιαίτερα διαδομένο τύπο κατά τον 5^ο αι. π.Χ., θεωρείται δημιουργία ροδιακού εργαστηρίου και αντιγραφόταν από διάφορα άλλα κέντρα. Για τον τύπο βλ. *Délos* XXIII, 73 κ.ε. αρ. 103 κ.ε., με παραπομπές σε ανάλογα παραδείγματα. Καλτσάς 1998, 43, τάφος 1359, αρ. 1, πίν. 27β (από τάφο του πρώτου τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ. στην Άκανθο). Καλτσάς 1998, 69, τάφος 1427, αρ. 14, πίν. 71β, με βιβλιογραφικές παραπομπές. Γραμμένος & Τιβέριος 1984, 31, πίν. 10β (από ταφή του 490-470 π.Χ. στην Άργιλο), με βιβλιογραφικά παράλληλα. Τζαναβάρη 2014, 332-333. Γενικά βλ. Croissant 1983.

Κωνσταντίνος Νούλας



344. ΑΙΓΑΓΡΟΣ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8719

Μακρυγιάλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Μήκ. 9,8 εκ. Πλ. 4 εκ.

Ολόκληρο Συγκολλημένο. Φέρει αποκρούσεις στα κέρατα και σε σημεία του σώματος. Λείπει μικρό τμήμα στην πίσω όψη της βάσης. Κοίλο εσωτερικά. Κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για τις δύο όψεις και με το χέρι διαμορφώθηκαν τα κέρατα.

Σε χαμηλή ελλειψοειδή βάση εικονίζεται ο αίγαγρος καθισμένος, με λυγισμένα πόδια, στρέφοντας το κεφάλι στα δεξιά του. Οι λεπτομέρειες στα μάτια και στο ρύγχος αποδίδονται πλαστικά. Το περίγραμμα της βάσης τονίζεται με σκούρο ερυθρό χρώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 173. Για τον τύπο, χωρίς τη στροφή του κεφαλιού, βλ. Higgins 1954, 76, αρ. 174, πίν. 33 (από τάφο στην Κάμειρο Ρόδου, αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.). Για αιγάγρους βλ. Bevan 1986, 168-183.

Κωνσταντίνος Νούλας



345. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΣΚΥΛΑΣ ΠΟΥ ΘΗΛΑΖΕΙ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πυ 8366

Μακρυγιάλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Μήκ. 7,2 εκ. Πλ. 6 εκ.

Ακέραιο, μικρές φθορές κατά τόπους.

Σε ανακεκλιμένη θέση στην αριστερή της πλευρά, με το κεφάλι αναπαυμένο χαμηλά, εικονίζεται η σκύλα να θηλάζει τα δύο μικρά της, που αποδίδονται αρκετά σχηματοποιημένα, σε αντίθεση με τις ευδιάκριτες ανατομικές λεπτομέρειες της σκύλας. Βγαλμένο από μία μήτρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ
Αδημοσίευτο
Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 174.

Κωνσταντίνος Νούλας

346. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8720

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 7,8 εκ. Πλ. 4,5 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο. Απολεπισμένο κατά τόπους το λευκό υπόστρωμα. Η κάτω όψη, τα άκρα και το ράμφος διαμορφώθηκαν με το χέρι. Μικρή οπή εξαέρωσης στο κάτω μέρος ανάμεσα στα άκρα. Κοίλο εσωτερικά.

Το περιστέρι αποδίδεται να στέκεται στα κοντά του άκρα, με την ουρά ακουμπισμένη στο έδαφος. Με ερυθρό χρώμα τονίζονται το ράμφος και δηλώνονται δύο ταινίες, στο μέσον των φτερών και της ουράς, κατά πλάτος. Το ειδώλιο συνιστά έναν αρκετά συνηθισμένο τύπο κατά τον 5^ο αι. π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 173. Ενδεικτικά για τον τύπο, βλ. Ure 1934, 71, αρ. 18.260, πίν. XVII. Γραμμένος & Τιβέριος 1984, 33, πίν. 11δ. *Kerameikos* XV, 178, αρ. 602, πίν. 103, 2. Leyenaar-Plaisier 1979, 50, αρ. 83. Το περιστέρι, ως ιερό πτηνό της Αφροδίτης, σχετίζεται με ευγονία, *Corinth* XVIII.4, 268 με βιβλιογραφία. Πρβλ. τα μαρμάρινα αγαλμάτια περιστεριών από το ιερό Αφροδίτης και Έρωτος στην Ιερά οδό, Μαχαίρα 2008, 90, πίν. 32.

Κωνσταντίνος Νούλας

347. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8721

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 7,9 εκ. Πλ. 4,3 εκ.

Ακέραιο. Φέρει μικρές ρωγμές στον κορμό και στην κεφαλή. Αποκρουσμένο το ράμφος. Μικρή οπή εξαέρωσης στο κάτω μέρος ανάμεσα στα άκρα. Κοίλο εσωτερικά.

Όμοιο με το προηγούμενο Πυ 8720, στον τύπο και στη διακόσμηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 173. Για τον σχολιασμό βλ. προηγούμενο λήμμα.

Κωνσταντίνος Νούλας

348. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8728

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 7,8 εκ. Πλ. 4,4 εκ.

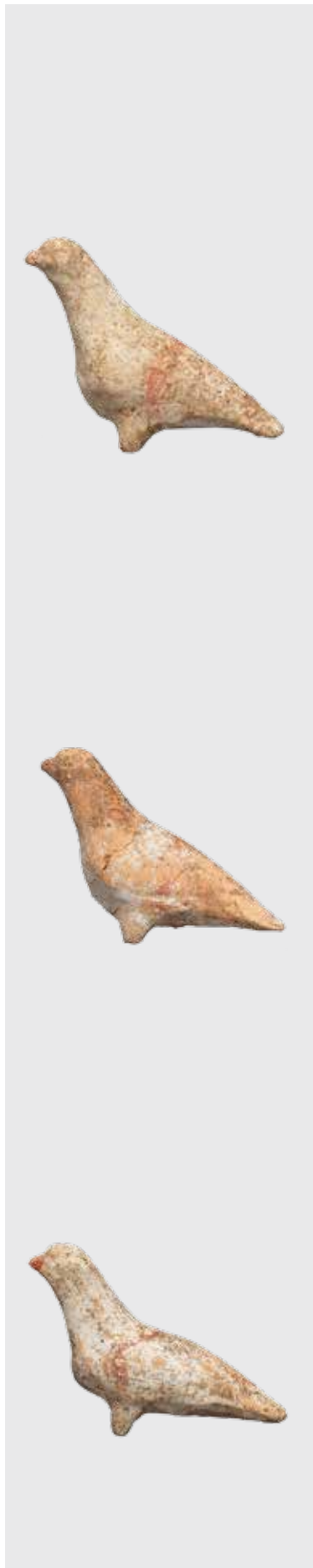
Ακέραιο. Διατηρείται απολεπισμένο κατά τόπους το λευκό υπόστρωμα. Μικρή οπή εξαέρωσης στο κάτω μέρος ανάμεσα στα άκρα. Κοίλο εσωτερικά.

Εικονίζεται περιστέρι στον ίδιο τύπο με τα προηγούμενα αρ. κατ. 346 και 347. Με ερυθρό χρώμα τονίζεται το ράμφος και αποδόθηκαν δύο ταινίες κατά πλάτος του σώματος, η μία οριζοντας το ανάγλυφο περίγραμμα των φτερούγων και η άλλη πάνω στην ουρά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 173. Για τον τύπο βλ. Leyenaar-Plaisier 1979, 16-17, αρ. 17, πίν.



3 (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.). *Kerameikos XV*, 178, αρ. 603, πίν. 103, 4 (από τάφο στον Κεραμεικό της Αθήνας, περί το 470/460 π.Χ.). Πρβλ. αρ. κατ. 346.

Κωνσταντίνος Νούλας

349. ΧΕΛΩΝΑ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8762

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 3,7 εκ. Πλ. 4,2 εκ.

Ακέραιο. Διατηρούνται υπολείμματα από το λευκό υπόστρωμα. Μικρή οπή εξαέρωσης στην κάτω όψη, μεταξύ των πίσω άκρων. Κοίλο εσωτερικά.

Εικονίζεται χελώνα, το κυρτό κέλυφος της οποίας διαγράφεται πλαστικά. Το κεφάλι και τα άκρα της διαμορφώθηκαν με το χέρι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ιδιαίτερα διαδεδομένος τύπος κατά τον 5^ο αι. π.Χ.

Για τον τύπο, Ure 1934, 71-72, αρ. 130.122, πίν. XVII. Higgins 1954, 79-80, αρ. 191-196, πίν. 35. Γραμμένος & Τιβέριος 1984, 36, πίν. 12δ. *Kerameikos XV*, 178, αρ. 609, πίν. 104, 1.2. Για τις χελώνες στην αρχαιότητα βλ. Bevan 1986, 159-167. Dumoulin 1994.

Κωνσταντίνος Νούλας



350. ΧΕΛΩΝΑ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8763

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 3,7 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Ακέραιο. Φέρει μικρές ρωγμές στο κέλυφος. Διατηρείται απολεπισμένο λευκό υπόστρωμα κατά τόπους. Κοίλο εσωτερικά.

Εικονίζεται χελώνα, το κυρτό κέλυφος της οποίας διαγράφεται πλαστικά. Όμοιος τύπος με το αρ. κατ. 349.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον σχολιασμό βλ. προηγούμενο λήμμα.

Κωνσταντίνος Νούλας



351. ΧΟΙΡΟΣ

475-450 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου

Πυ 8741

Μακρύγιαλος (Πύδνα), αγροτ. 951, τάφος 1034. Βόρειο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 341.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 9,4 εκ. Πλ. 3,6 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από αρκετά θραύσματα. Φέρει αποκρούσεις και μερικές ρωγμές κατά τόπους. Διατηρείται απολεπισμένο λευκό υπόστρωμα και υπολείμματα χρώματος. Κοίλο εσωτερικά με μικρή οπή εξαέρωσης στο μέσο της κάτω όψης.

Εικονίζεται οικόσιτος χοίρος να στέκεται στα κοντά άκρα του. Πλαστικά διαγράφονται τα αυτιά, τα μάτια, η ράχη και η ουρά που πέφτει πάνω στο δεξιό γοφό. Με ερυθρό χρώμα τονίζονται τα αυτιά και το ρύγχος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ευρύτατα διαδεδομένος τύπος κατά τον 5^ο αι. π.Χ.

Για τον τύπο βλ. Leyenaar-Plaisier 1979, 74, αρ. 146, πίν. 25 με βιβλιογραφία. Higgins 1954, 77-78, αρ. 177-182, πίν. 33. Για χοίρους και αγριόχοιρους βλ. Bevan 1986, 67-81.

Κωνσταντίνος Νούλας





352. ΕΝΘΡΟΝΗ ΘΕΑ

Μέσα 4^ο αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22808

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηγαλεξάνδρου, παιδικός τάφος Ε54, με κτερίσματα έξι πήλινες γυναικείες προτομές, τέσσερα ειδώλια ένθρονων και τέσσερα όρθιων γυναικείων μορφών, πέντε ειδώλια περιστεριών και δύο αγριόχοιρων, τρία χάλκινα ασπιδόμορφα κομβία, δύο ερυθρόμορφα αρυβαλλοειδή ληκύθια και άωτο μελαμβαφές σκυφίδιο.

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 11,2 εκ.

Ακέραιο και εσωτερικά κοίλο. Η πρόσθια πλευρά είναι κατασκευασμένη με χωριστές μήτρες για το σώμα και το πρόσωπο. Στη χειροποίητη πίσω πλευρά ανοίγεται τετράπλευρη οπή αερισμού.

Εικονίζεται κατενώπιον γυναικεία μορφή, καθισμένη σε θρόνο με συμπαγή ερεισίχειρα και ερεισίνωτο που εξέχει ελάχιστα από το σώμα της. Ακουμπά τα χέρια στα γόνατα και τα πόδια σε χαμηλό υποπόδιο, προβάλλοντας ελαφρά το δεξιό. Φορά πέπλο με απόπτυγμα, ιμάτιο και κλειστά υποδήματα. Το πρόσωπο είναι ωσειδές με χαμηλό μέτωπο και καταλήγει σε ένα βαρύ πηγούνι. Τα μαλλιά, που χωρίζονται στη μέση επάνω από το μέτωπο και μαζεύονται πίσω σε σχηματοποιημένο, κωνικό κότσο, καλύπτονται με σάκκο. Στους μηρούς της κάθετα σκύμνος, με το σώμα στραμμένο προς τα αριστερά και το κεφάλι κατενώπιον. Και οι δύο όψεις καλύπτονται με λευκό επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων, με τα οποία δηλώνονται λεπτομέρειες που δεν αποδίδονται ανάγλυφα. Κόκκινο χρώμα τονίζει τα χείλη, τα φέλλια στα χέρια, περιγράφει τον θρόνο και καλύπτει τα υποδήματα. Ταινίες κόκκινου και μαύρου χρώματος διακοσμούν το απόπτυγμα του πέπλου, ενώ το ιμάτιο είναι κίτρινου χρώματος. Μαύρο χρώμα δηλώνει το περίγραμμα των ματιών, την ίριδα, τα φρύδια, το περιδέραιο στον λαιμό, το περίγραμμα των πηγέων και των δακτύλων και καλύπτει τον σάκκο στα μαλλιά. Με κίτρινο περιγράφεται, τέλος, το σώμα του σκύμνου και με κόκκινο τα χαρακτηριστικά του προσώπου του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για το κτερισματικό σύνολο, ΑΔ 54, 1999, Χρονικά Β2, 550-552, εικ. 45 [Κ. Τζαναβάρη]. Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 161, εικ. 3. Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 158, εικ. 7. Εντάσσεται στον τύπο της ένθρονης θεάς σε ιερατική στάση, που χρησιμοποιείται για την απεικόνιση διαφόρων θεοτήτων και παράγεται τον 6^ο αι. π.Χ. στα ανατολικοϊωνικά εργαστήρια και στις αρχές 5^{ου} αι. π.Χ. στην Αττική, Πέππα-Παπαϊωάννου 2011, 80-83. Για όμοια ειδώλια από την Πέλλα και τον χρωματισμό τους, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 220-221, και για παράδειγμα με σκύμνο, ό.π., 79, αρ. 252, εικ. 290 (350-325 π.Χ.) και Kottaridi 2011, 134, 242, αρ. 145, εικ. 142, από τις Αιγές (550-530 π.Χ.). Για την κτέριση παιδικής ταφής στη Νίσυρο με όμοιων τύπων ειδώλια, Φιλήμονος-Τσοποτού 2014, 181-186, εικ. 6 (μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.). Ο τύπος χρησιμοποιείται για την απεικόνιση διαφόρων θεοτήτων, ωστόσο, η παρουσία του μικρού λιονταριού επιτρέπει την ταύτιση της απεικονιζόμενης με τη Μητέρα των Θεών, μητριαρχική θεά που με τη χθόνια ιδιότητά της αναλαμβάνει την προστασία του παιδιού στον άλλο κόσμο. Τον χθόνιο χαρακτήρα της θεάς αποδεικνύουν τα ευρήματα του Μητρώου στις Αιγές, Drougou 2011.

Κατερίνα Τζαναβάρη

353. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Μέσα 4^ο αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22812

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηγαλεξάνδρου, παιδικός τάφος Ε54. Για το κτερισματικό σύνολο, βλ. στο αρ. κατ. 352.

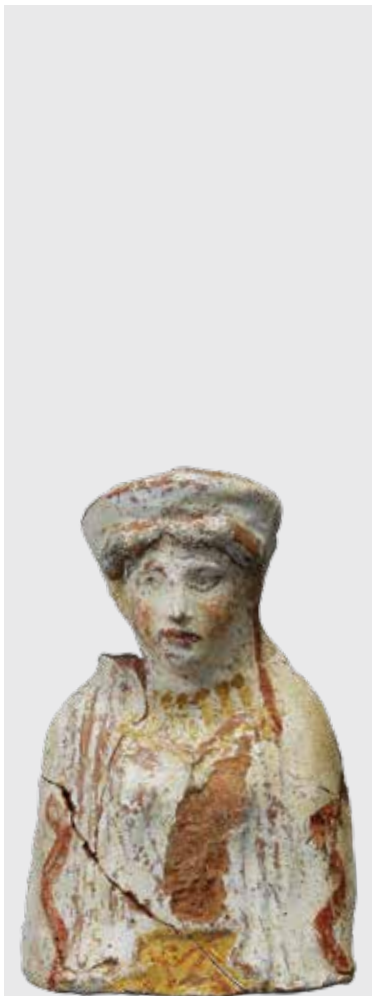
Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 11 εκ. Πλ. 7 εκ.

Συγκολλημένη, με μικρής έκτασης αποκρούσεις. Η πρόσθια πλευρά προέρχεται από ενιαία μήτρα και καλύπτεται από λευκό επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων. Με μια παχιά πινελιά κόκκινου χρώματος τονίζεται η ανάγλυφη απόληξη του επιβλήματος που πέφτει από τη στεφάνη στους βραχίονες της μορφής σχηματίζοντας πτυχές σχήματος ζγκ ζγκ. Με κίτρινο δηλώνονται τα ενώτια και το περιδέραιο στον λαιμό. Κόκκινο τονίζει τα χείλη και αποδίδει το φυτικό κόσμημα που κοσμεί την κίτρινου χρώματος ζώνη στη μέση της. Στο επάνω μέρος του κεφαλιού προστέθηκε με το χέρι ταινία πηλού, όπου ανοίγεται η οπή για την ανάρτησή της. Το περίγραμμά της πίσω όψης ενισχύεται με πρόσθετες ταινίες πηλού.

Η προτομή ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes. Η γυναικεία μορφή εικονίζεται κατενώπιον με τα χέρια κολλημένα στον κορμό να πέφτουν προς τα κάτω. Φορά πέπλο με απόπτυγμα, που σχηματίζει μπροστά στον λαιμό τριγωνικό άνοιγμα, και ιμάτιο, ενώ ένα επίβλημα πέφτει πίσω από τη στεφάνη στους ώμους. Κάτω από την οριζόντια παρυφή του αποπτύγματος αποδίδεται η ζώνη που σφίγγει τη μέση της και διακοσμείται με φυτικό μοτίβο. Τα μαλλιά στολίζει





χαμηλή στεφάνη και τον λαιμό σύνθετο περιδέραιο. Στο φαρδύ πρόσωπο με το χαμηλό μέτωπο, τα τοξωτά φρύδια, τα μεγάλα μάτια, τις γεμάτες παρειές και το μικρό στόμα αποτυπώνεται μια έκφραση θλίψης. Τα μαλλιά, που χωρίζονται στη μέση και σχηματίζοντας κυματοειδείς βοστρύχους μαζεύονται πίσω, στολίζει χαμηλή στεφάνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ταφικά κτερίσματα, ΑΔ 54, 1999, Χρονικά Β2, 550-552, εικ. 45 [Κ. Τζαναβάρη]. Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 161, εικ. 3. Τζαναβάρη 2015, 169, εικ. 4α, τύπος Αα (δευτέρο τέταρτο 4^{ου} αι. π.Χ.). Πρότυπο του εικονογραφικού τύπου της προτομής από τη Λητή αποτελούν παραδείγματα από τη Βοιωτία, Higgins 1954, 228, αρ. 856, πίν. 120 (δευτέρο μισό 5^{ου} αι. π.Χ.). Για το γραπτό κόσμημα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 56-58, αρ. 133, 135, εικ. 164, 676.

Κατερίνα Τζαναβάρη

354. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

ΜΘ 23118

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, παιδικός τάφος Ε54. Για το κτερισματικό σύνολο, βλ. αρ. κατ. 352.

Πηλός κοκκινωπός καφέ, με ελάχιστη μαρμαρυγία και προσμειξεις.

Ύψ. 10,7 εκ. Πλ. 7 εκ.

Συγκολλημένη, σπασμένη στον λαιμό, με μικρής έκτασης αποκρούσεις. Η πρόσθια πλευρά είναι κατασκευασμένη με χωριστές μήτρες για το σώμα και για το πρόσωπο με τα μαλλιά, ενώ η στεφάνη και το επάνω μέρος του κεφαλιού προστέθηκαν με το χέρι. Το περίγραμμα της πίσω όψης ενισχύεται με πρόσθετες ταινίες πηλού.

Η γυναικεία προτομή ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes. Η μορφή εικονίζεται με χαρακτηριστικά όμοια με της προτομής αρ. κατ. 353. Τον λαιμό στολίζει σύνθετο περιδέραιο και στα αυτιά προσαρμόζονται δισκοειδή ενώτια. Στο πρόσωπό της αποτυπώνεται μια έντονα θλιμμένη έκφραση. Καλύπτεται από λευκό επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων. Μια παχιά πινελιά κόκκινου χρώματος αποδίδει την άκρη του επιβλήματος που πέφτει από τη στεφάνη στους ώμους και στους βραχίονες. Κόκκινο χρώμα τονίζει το περίγραμμα του προσώπου στο μέτωπο και τα χείλη και αποδίδει το φυτικό κόσμημα που κοσμεί την κίτρινο χρώματος ζώνη στη μέση της. Μαύρο χρώμα τονίζει τα μαλλιά, το περίγραμμα των ματιών και δηλώνει την ίριδα, ενώ πορτοκαλί βάφει τις παρειές. Τέλος, με κίτρινο χρώμα δηλώνεται το σύνθετο περιδέραιο στον λαιμό και τα ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ταφικά κτερίσματα, ΑΔ 54, 1999, Χρονικά Β2, 550-552, εικ. 45 [Κ. Τζαναβάρη]. Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 161, εικ. 3. Τζαναβάρη 2015, 169, εικ. 4α, τύπος Αα.

Κατερίνα Τζαναβάρη



355. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

ΜΘ 23124

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, παιδικός τάφος Ε54. Για το κτερισματικό σύνολο, βλ. αρ. κατ. 352.

Πηλός κοκκινωπός καφέ, με μικρή ποσότητα μαρμαρυγίας και προσμειξεων

Ύψ. 18,2 εκ. Πλ. 5,5 εκ. Ύψ. βάσης 1,97 εκ.

Συγκολλημένο και καμένο κατά την όπτηση. Λείπουν τμήματα του κάτω μέρους της πίσω πλευράς. Εσωτερικά κοίλο. Με μήτρα αποδίδονται οι πρόσθιες πλευρές του σώματος και του κεφαλιού, ενώ η βάση και η πίσω πλευρά, όπου ανοίγεται μεγάλη ορθογώνια σπή αερισμού, είναι χειροποίητες. Κηλίδες υπόλευκου επιχρίσματος για την επίθεση των χρωμάτων, που καλύπτει την πρόσθια και μέρος της πίσω πλευράς, έχουν «τρέξει» και στο εσωτερικό του ειδωλίου.

Η μορφή εικονίζεται αυστηρά μετωπικά προβάλλοντας το άνετο αριστερό σκέλος. Φορά πέπλο με απόπτυγμα, ενώ ένα επίβλημα πέφτει από το πίσω μέρος του κεφαλιού στα πλάγια, σχηματίζοντας πτυχές σχήματος ζιγκ ζαγκ. Το δεξί χέρι πέφτει πλάγια παράλληλα με τον κορμό και με το λυγισμένο στο στήθος αριστερό κρατά μπουμπούκι. Το πρόσωπο είναι ωσειδές με χαμηλό μέτωπο και αμυγδαλωτά μάτια, η μύτη μακριά και το στόμα κλειστό. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση επάνω από το μέτωπο και μαζεύονται πίσω σε σχηματοποιημένο, κωνικό κόσσο. Στα άκρα πόδια που προβάλλουν κάτω από τον πέπλο φορά κλειστά υποδήματα. Το πρόσθιο τμήμα της βάσης του ειδωλίου είναι ευθύγραμμο και το πίσω καμπύλο. Ταινίες ερυθρού χρώματος

διακοσμούν την επάνω και κάτω παρυφή του ενδύματος. Κόκκινο χρώμα αποδίδει δύο ψέλλια στον δεξιό καρπό, καλύπτει το μπουμπούκι που κρατά και τα υποδήματα. Με μαύρο χρώμα δηλώνεται το στέλεχος περιδεραιού στον λαιμό και τονίζεται το περίγραμμα της δεξιάς παλάμης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ταφικά κτερίσματα, ΑΔ 54, 1999, Χρονικά Β2, 550-552, εικ. 45 [Κ. Τζαναβάρη]. Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 161, εικ. 3.

Πρόκειται για τύπο που δημιουργήθηκε στην Αττική και απαντά με παραλλαγές στη Βοιωτία, τη Ρόδο και την Κυρηναϊκή, Leyenaar-Plaisier 1979, 31, αρ. 48, τη Βοιωτία (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.). Απαντά επίσης στην Αμφίπολη, Malama 2015, 368b, εικ. 3 (τέλη 5^{ου} - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.) και στη Νίσυρο, σε ταφικά κτερίσματα με όμοια σύνθεση ειδωλίων, Φιλήμονος-Τσοποτού 2014, 181-186, εικ. 6 (μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.).

Κατερίνα Τζαναβάρη

356. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22922

Δερβένη (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, γυναικείος τάφος Ε65, με κτερίσματα χρυσό δακτυλίδι, ένδεκα χάλκινες τοξωτές πόρπες, χάλκινη οινοχόη και φιάλη, είκοσι πήλινες γυναικείες προτομές, πήλινο ρόδι, αλάβαστρο λευκού βάθους και ερυθρόμορφα αγγεία.

Πηλός λεπτόκοκκος, ανοικτός κοκκινωπός καφέ, με μίκα

Ύψ. 9,8 εκ. Πλ. 6,6 εκ.

Συγκολλημένη. Η πρόσθια πλευρά είναι κατασκευασμένη με χωριστές μήτρες για το σώμα και για το πρόσωπο με τα μαλλιά. Στο επάνω μέρος του κεφαλιού προστέθηκε ταινία πηλού, όπου ανοίγεται η σπή για την ανάρτησή της. Το περίγραμμα της πίσω όψης ενισχύεται με πρόσθετες ταινίες πηλού.

Η προτομή ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes. Η γυναικεία μορφή εικονίζεται κατενώπιον, ντυμένη με χειριδωτό χιτώνα και ιμάτιο, ενώ ένα επίβλημα καλύπτει το πίσω μέρος του κεφαλιού και τους ώμους. Οι πήχεις των χεριών προβάλλουν από το ένδυμα και υψώνονται μπροστά στο στήθος κρατώντας βλαστό και άνθος. Στο πρόσωπο με το χαμηλό μέτωπο, τα τοξωτά φρύδια, τα μεγάλα μάτια και το μικρό στόμα αποτυπώνεται ένα αμυδρό χαμόγελο. Τα μαλλιά σχηματίζοντας κυματοειδείς βουστρύχους περιβάλλουν το μέτωπο, δένονται με μια φαρδιά ταινία και μαζεύονται πίσω. Τον λαιμό στολίζει σύνθετο περιδέραιο και τα αυτιά στρογγυλά ενώτια. Η προτομή καλύπτεται από υπόλευκο επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων. Ανάγλυφα

δηλώνονται μόνον οι πήχεις με τα άκρα χέρια, ενώ οι πτυχές των ρούχων αποδίδονται με χρώμα: του χιτώνα με κόκκινες κατακόρυφες πινελιές που ενώνονται στον λαιμό σε ενιαίο περίγραμμα, και του ιματίου με λοξές πινελιές. Σκούρο καφέ χρώμα τονίζει τα μαλλιά, δηλώνει τα φρύδια, τις λεπτομέρειες των ματιών και τα περιγράμματα των χεριών και των δακτύλων. Με ροδακινί χρώμα τονίζονται οι παρειές της και με κόκκινο χρώμα τα χείλη. Με κόκκινο δηλώνονται το σύνθετο περιδέραιο στον λαιμό, το ενώτιο, διπλά ψέλλια, τα άνθη που κρατά και η ταινία στα μαλλιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 159-160, εικ. 2. Tzanavari 2015, 169-170, εικ. 1, 6, τύπος Β (πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.).

Πρόκειται για ένα από τα λιγοστά παραδείγματα προτομών όπου οι πτυχές των ρούχων αποδίδονται με χρώμα. Ο εικονογραφικός τύπος που αντιπροσωπεύει απαντά στα μέσα 5^{ου} αι. π.Χ. στη Ρόδο, Higgins 1954, 89, αρ. 237, 239, 240, πίν. 40-41, και αναπαράγεται στον 4^ο αι. π.Χ. στα τοπικά κοροπ्लाστικά εργαστήρια της Μακεδονίας. Για τη δήλωσή του περιγράμματος των δακτύλων με χρώμα, βλ. προτομή από τη Βοιωτία, Mollard-Besques 1954, 96 C75, πίν. 68, και προτομή από την Αίγαια, Βοκοτοπούλου 1990, 86-88, πίν. 54β. Κόρτη-Κόντη 1994, 132, 214, αρ. 147 (300 π.Χ.). Ένα όμοιο παράδειγμα αρ. κατ. 124, προέρχεται από την Αίγαια.

Κατερίνα Τζαναβάρη



357. ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ

Τελευταίο τρίτο 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22668

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, παιδικός τάφος - καύση Ε50, με κτερίσματα τρία πήλινα μικρογραφικά θεατρικά προσώπεια, πέντε ειδώλια περιστεριών και ειδώλιο πετεινού.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 8,9 εκ. Πλ. 7,1 εκ.

Ακέραιο. Εσωτερικά κοίλο και κατασκευασμένο με μήτρα, που περιλαμβάνει το πρόσωπο με τα μαλλιά. Με το χέρι προστέθηκαν το επίθετο κόσμημα στα μαλλιά, πίσω από τα οποία ανοίγεται οπή ανάρτησης, και η επίπεδα διαμορφωμένη πίσω πλευρά.

Το προσώπειο απεικονίζει νεανική γυναικεία μορφή. Στο πλατύ πρόσωπο κυριαρχούν το ψηλό, λείο μέτωπο, οι γεμάτες παρειές και τα αμυγδαλωτά μάτια. Επιστέφονται από τοξωτά φρύδια και βλέφαρα που αποδίδονται ανάγλυφα. Στο μεγάλο στόμα με τα μισάνοικτα παχιά χείλη διαγράφεται ένα αχνό χαμόγελο. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση επάνω από το μέτωπο, σχηματίζουν μακρείς ημικυκλικούς βοστρύχους και χτενίζονται προς τα πίσω. Τυλίγονται μπροστά με μια υφασμάτινη ταινία (κεκρύφαλο) που δένεται σε περίτεχνο κόμπο. Η επίπεδη πίσω πλευρά και η ύπαρξη της σχετικής οπής υποδηλώνουν ότι το προσώπειο προοριζόταν για ανάρτηση. Καλύπτεται από λευκό επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων: με ανοικτό ρόδινο χρώμα δηλώνεται η γυναικεία επιδερμίδα και με κίτρινο η απόχρωση των μαλλιών. Οι επιμέρους βόστρυχοι των μαλλιών διαχωρίζονται με χάραξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για το κτερισματικό σύνολο, ΑΔ 54, 1999, Χρονικά Β2, 550-552, εικ. 46 [Κ. Τζαναβάρη].

Πρόκειται για πήλινη μικρογραφική απομίμηση θεατρικού προσώπειου, ενός είδους που επιτρέπει να αποκτήσουμε σαφή εικόνα για τα πραγματικά θεατρικά προσώπεια, που δεν διασώθηκαν, λόγω των φθαρτών υλικών κατασκευής τους, Webster 1995, τόμος Ι,3 και για τον χρωματισμό τους, Γώγος & Πετράκου 2012, 287-290, λ. προσώπειον. Τα νεανικά χαρακτηριστικά και η ταινία στα μαλλιά επιτρέπουν να αναγνωρίσουμε στο προσώπειο που εξετάζουμε ένα θεατρικό χαρακτήρα της Νέας Κωμωδίας, το εταιρίδιον, αρ. 39 σύμφωνα με το Ονομαστικόν του Πολυδεύκη, ο οποίος στα τέλη του 2^{ου} αι. μ.Χ. περιέγραψε αναλυτικά τους τύπους των τραγικών και κωμικών προσώπειων, Webster 1995, τόμος Ι, 46-47, αρ. 39, πίν. 10. Bernabò Brea 2001, 259. Όμοια χαρακτηριστικά παρουσιάζουν κωμικά προσώπεια εταίρων/εταιριδίων από την Πέλλα, Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 304, αρ. 39, πίν. 15 (2^{ος} αι. π.Χ.), την Όλυνθο, *Olynthus* XIV, 109, αρ. 88, πίν. 37 (5^{ος} αι. π.Χ.), τις Συρακούσες, Bell 1981, 97-98, 220, αρ. 795, πίν. 124 (3^{ος} αι. π.Χ.), τη Μυτιλήνη, Αχειλαρά 2006, 137-138, 409, αρ. 572 (1^{ος} αι. π.Χ.), τη Δήλο, *Délos* XXIII, 265, αρ. 1235, πίν. 84, την Τροία, Burr Thompson 1963, 77-78, αρ. 115, πίν. 42 (τέλη 2^{ου} - αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.), την Πέργαμο Törpferwein 1976, 122, αρ. 506, πίν. 74 και στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά, Πέππα-Παπαϊωάννου 2011, 146, 230, αρ. 971, εικ. 163-164 (3^{ος} αι. π.Χ.). Για τον κεκρύφαλο, Burr Thompson 1963, 128, αρ. 190, πίν. 41 (2^{ος} αι. π.Χ.). Για τον αριθμό και τα είδη των προσώπειων, Αδάμ-Βελένη 2006, 149-153. Τα προσώπεια απαντούν σε οικίες και δημόσια οικοδομήματα και ως αναθήματα ηθοποιών σε ιερά, Bell 1981, 97-98. Rumscheid 2006, 330-333. Στους τάφους τοποθετούνται ως προσώπικα αντικείμενα του νεκρού και συνδέονται με την πίστη στη μεταθανάτια ζωή μέσω της χθόνιας διονυσιακής λατρείας, Bernabò Brea 1981, 21-27. Ειδικά στους παιδικούς τάφους συσχετίζονται με τη θεατρική παιδεία παιδιών ανώτερων κοινωνικών τάξεων σε σχολική ηλικία που συμμετέχουν στη θεατρική ζωή της πόλης τους, Graepler 1997, 231-232. Για την τοποθέτηση ειδωλίων με θεατρικό χαρακτήρα σε παιδικό τάφο στη Θήβα, Pisani 2016, 199. Πολύ συχνά μικρά παιδιά απεικονίζονται, άλλωστε, σε ειδώλια να κρατούν προσώπεια.



Κατερίνα Τζαναβάρη



358. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

Τελευταίο τρίτο 4^ο αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22667

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, παιδικός τάφος -
καύση Ε50. Για το κτερισματικό σύνολο, βλ. αρ. κατ. 357.

Πηλός ανοικτός καφέ με μίκα

Ύψ. 9,3 εκ. Μήκ. 14,1 εκ.

Συγκολλημένο με επιφανειακές αποκρούσεις. Η επάνω πλευρά του κατασκευάστηκε με μήτρα, ενώ το κάτω τμήμα με τα πόδια είναι χειροποίητα. Με χάραξη αποδίδεται το φτέρωμα. Για τη χρωματική διακόσμησή του χρησιμοποιήθηκαν λευκό υπόστρωμα, ενώ με κόκκινο χρώμα τονίζεται το ράμφος. Στο εσωτερικό του τοποθετήθηκε πριν από την όπτηση πήλινο σφαιρίδιο για να χρησιμοποιηθεί ως κουδουνίστρα.

Το πτηνό εικονίζεται, υψώνοντας ελαφρά το κεφάλι και το ράμφος, να στηρίζεται στα πρόσθια κωνικά πόδια και στην ουρά του. Έχει επίμηκες σώμα που καταλήγει σε πλατιά ουρά. Η κάτω πλευρά του σώματος διαγράφει μια ελαφριά καμπύλη. Το πτέρωμα αποδίδεται με συμμετρικές ημικυκλικές χαράξεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα ειδώλια περιστεριών αποτελούν σύνθετες κτέρισμα των παιδικών ταφών από τον 5^ο αι. π.Χ. και μετά, Higgins 1954, 78, αρ. 183-186, πίν. 34 και 97, αρ. 278-279, πίν. 47, από την Κάμιρο και τη Σμύρνη. Επίσης, Mollard-Besques 1963, 148, πίν. 183α. Για ειδώλια περιστεριών από την Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 218 (4^{ος} αι. π.Χ.), με βιβλιογραφία. Ερμηνεύονται συνήθως ως παιδικά παιχνίδια, υποκατάστατα των πραγματικών ζώων, που συνοδεύουν το νεκρό παιδί στον κάτω κόσμο ως ανάμνηση μιας καθημερινής ενασχόλησης όσο αυτό ήταν ακόμη στη ζωή, Bevan 1986, 50-52. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 221, αλλά και ως κατ' εσχάτην σύμβολο της Αφροδίτης, που με τη χθόνια ιδιότητά της τα προστατεύει στη μεταθανάτια ζωή, Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 223-227. Το περιστέρι αποτελεί, άλλωστε, κύριο ανάθημα στα ιερά της θεάς στην Αττική, Καλτσάς & Shapiro 2008, 122, αρ. 53-54 [Β. Μαχαίρα]. Με την Κόρη συνδέει ο Μποσνάκης 2014, 171, ειδώλια γυμνών καθιστών γυναικείων μορφών που κρατούν περιστέρι. Για την ερμηνεία των παιχνιδιών στους παιδικούς τάφους, Παραϊκονομου 2006. Kallintzi & Paraikonou 2006.

Κατερίνα Τζαναβάρη



359. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

Τελευταίο τρίτο 4^ο αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22672

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, παιδικός τάφος -
καύση Ε50. Για το κτερισματικό σύνολο, βλ. αρ. κατ. 357.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος με μίκα

Ύψ. 12,1 εκ.

Συγκολλημένο. Λείπουν τμήματα της πίσω πλευράς. Οι απολεπίσεις οφείλονται σε ελλιπή όπτηση. Είναι εσωτερικά κοίλο και πλάστηκε με το χέρι. Η πρόσθια πλευρά καλύπτεται από λευκό επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων. Με κίτρινο χρώμα τονίζεται το ράμφος και το πτέρωμα του λαιμού και με κόκκινο το λοφίο, το μάτι και το λειρί. Στην πίσω πλευρά ανοίγεται ημικυκλική οπή αερισμού.

Ο πετεινός αποδίδεται καθιστός με τα πόδια μαζεμένα κάτω από το σώμα του. Εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά, με ψηλό λαιμό, κοντό σώμα και ψηλή, φουντωτή ουρά. Η επίπεδη κάτω πλευρά της κοιλιάς λειτουργεί ως βάση στήριξης του ειδώλιου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ταφικά κτερίσματα, ΑΔ 54, 1999, Χρονικά Β2, 550-552, εικ. 46 [Κ. Τζαναβάρη].

Τα ειδώλια πετεινών αποτελούν γνώριμο κτέρισμα των παιδικών ταφών από τον 5^ο αιώνα, Higgins 1954, 78-79, αρ. 187-190, πίν. 34-35 και 97, αρ. 278-279, πίν. 48, μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια, Törrerwein 1976, 137, Πέργαμος. Πλαστικά αγγεία και ειδώλια πετεινών σε όμοια στάση προέρχονται από την Όλυθο, *Olynthus* VII, 90, αρ. 353, πίν. 42 (5^{ος} αι. π.Χ.) και τη Σίνδο, *Σίνδος* 1985, 164-165, αρ. 260 (540 π.Χ.) [Β. Μισαηλίδου]. *Σίνδος* II 2016, 363-364, αρ. 498, εικ. 609 [Β. Μισαηλίδου]. Για τον χρωματισμό τους, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 219, αρ. 256, εικ. 685 (τρίτο τέταρτο 4^ο αι. π.Χ.). Ρωμισπούλου & Τουράτσογλου 2002, 72 (πρώτο τέταρτο 4^ο αι. π.Χ.). Τα ειδώλια ζώων και πτηνών ως κτερίσματα σε παιδικές ταφές ερμηνεύονται συνήθως ως παιδικά παιχνίδια και ως ανάμνηση μιας καθημερινής ενασχόλησης του μικρού παιδιού με τα ζώα της αυλής. Την ανάγνωση αυτή επανεξετάζει η νεότερη έρευνα, Huysecom-Haxhi 2009, 594-596. Φιλήμονος-Τσοποτού 2014, 186. Braun 2004, που συνδέει τα ειδώλια των πετεινών και με κοκορομαχίες που διοργανώνονταν στην αρχαιότητα.

Κατερίνα Τζαναβάρη

360. ΕΦΗΒΟΣ

Τέλος πρώτου τετάρτου 3^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22804

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, τάφος Ε59, με κτερίσματα μελαμβαφή κάνθαρο, αβαφή οινόχρηστο και μήκυ, άωτο σκυφίδιο, ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής, πέντε χάλκινα νομίσματα Φιλίππου Β' και νόμισμα Αντίγονου Γονατά (273/272 π.Χ.).

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Σωζ. ύψ. 17,3 εκ. Ύψ. βάσης 8 εκ.

Λείπει το κεφάλι του ειδωλίου. Εσωτερικά κοίλο. Με μήτρα κατασκευάστηκε μόνον η πρόσθια πλευρά του σώματος, ενώ με το χέρι προστέθηκαν η βάση και η πίσω πλευρά, όπου ανοίγεται ελλειψοειδής σπή αερισμού.

Εικονίζεται γυμνή ανδρική μορφή που στέκεται προτάσσοντας ελαφρά το άνετο αριστερό σκέλος. Το δεξί χέρι ελαφρά λυγισμένο πέφτει προς τα κάτω αγγίζοντας τον μηρό, ενώ με το λυγισμένο αριστερό στηρίζεται σε ψηλό πεσσό, στημένο επάνω σε τετράπλευρη βάση. Από τον αριστερό πήχυ εξαρτάται το ιμάτιό του, οι πλούσιες πτυχές του οποίου πέφτουν προς τα κάτω και καλύπτουν τον πεσσό. Η βάση του ειδωλίου είναι ψηλή, τετράπλευρη και πλαισιώνεται επάνω και κάτω με ανάγλυφα κυμάτια. Το ανδρικό σώμα καλύπτεται από ερυθρό χρώμα, ενώ το στήριγμα, το ένδυμα και η βάση διατηρούν το λευκό χρώμα του επιχρίσματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για το κτερισματικό σύνολο, Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 167, εικ. 20 (τέλος πρώτου τετάρτου 3^{ου} αι. π.Χ.). Η γυμνή απεικόνιση της μορφής οδηγεί καταρχήν στην εκτίμηση ότι εικονίζεται αθλητής, σε στάση ανάπαυσης λίγο πριν ή μετά τον αγώνα, ο οποίος έχει ακουμπήσει το ρούχο του

σε πεσσό, Bofante 1989. Ειδώλιο αθλητή βρέθηκε σε τάφο στον Τάραντα, Lippolis 1992,

41, εικ. 31 (όψιμη ρεπουμπλικανική εποχή). Την εκτίμηση για την ιδιότητα του εικονιζόμενου ενισχύει, επίσης, η στήριξη του σε πεσσό, πρβλ. τον ημίγυμνο αθλητή

σε ειδώλιο από την Τανάγρα, Chesterman 1974, 62-63, αρ. 66 (330-200 π.Χ.)

και τον νέο σε ειδώλιο από τη Βοιωτία, Sieveking 1916, 1, αρ. 67. Γυμνοί αν-

δριάντες των νικητών αθλητών από την αρχαϊκή και ιδιαίτερα στην κλασική

εποχή τοποθετούνταν ως αναθήματα στα μεγάλα ιερά, όπου διεξάγονταν

αθλητικοί αγώνες, και σε δημόσιους χώρους της πόλης καταγωγής τους,

Lehmann 2004. Σε χώρους άθλησης και εκγύμνασης των αθλητών εικονίζο-

νται, επίσης, συχνά πεσσοί, στημένοι στο έδαφος ή επάνω σε βάση, όπως

στο ειδώλιο από τη Λητή. Σηματοδοτούν την αρχή, το τέλος ή το σημείο

στροφής του αγωνιζόμενου αθλητή, όπως αναφέρει ενεπίγραφος πεσσός σε

παράσταση κατωϊταλικής αγγειογραφίας: ΤΕΡΜΩΝ, Lorenz 2004, 246,

εικ. 25.8, και υποδηλώνουν τον χώρο άθλησης και προπόνησης, Vanhove

1993, αρ. 40, 41, 51, ιδιαίτερα αρ. 92, με παράσταση γυμνού αθλητή ακου-

μπισμένου σε πεσσό. Η παράσταση του ειδωλίου επιτρέπει να αναρωτη-

θούμε μήπως ήταν και ο ίδιος ο νεκρός αθλητής, δεδομένου ότι με βάση τη

σύνθεση ιδιαίτερων κτερισματικών συνόλων από τον Τάραντα έχει απο-

δειχτεί η ταύτιση νεκρών ως αθλητών, Lippolis 2004, 47 κ.ε. Επίσης

Kountouri, Harami & Vivliodetis 2016, 186, εικ. 11, ειδώλια νέων από

τη Θήβα τέλη 5^{ου}- αρχές 4^{ου} αι. π.Χ. Οι συγκρίσεις που προηγήθηκαν

και η μορφή της βάσης, Tanagra 2003, 142-143, αρ. 90 [V. Jeammet],

Βοιωτία (375-350 π.Χ.), οδηγούν σε πιθανή σύνδεση του ειδωλίου με

την παραγωγή βοιωτικού εργαστηρίου. Για τη σκούρα χροιά του αν-

δρικού δέρματος, Μπρεκουλάκη 2012, 341. Blume-Jung 2016, 360.

Κατερίνα Τζαναβάρη



361. ΝΕΑΡΟ ΚΟΡΙΤΣΙ

Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22183

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, τάφος κοριτσιού Ε29, με κτερίσματα εννέα πήλινα ειδώλια νεαρών κοριτσιών, καθιστής πλαγγόνας, Ερωτιδέα, δύο μελαμβαφή αγγεία, φυσικοί αστράγαλοι και νόμισμα Κασσάνδρου (306-297 π.Χ.).

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 14,2 εκ.

Συγκολλημένο. Λείπουν τμήματα της πίσω πλευράς. Εσωτερικά κοίλο. Με μήτρα είναι κατασκευασμένη μόνον η πρόσθια πλευρά του σώματος και με το χέρι προστέθηκαν το πρόσωπο με τη στεφάνη και η πίσω πλευρά, όπου ανοίγεται τετράπλευρη σπή αερισμού.



Οι σωματικές αναλογίες και τα παιδικά χαρακτηριστικά του προσώπου υποδηλώνουν ότι παριστάνεται κατενώπιον νεαρό κορίτσι με το αριστερό άνετο σκέλος στα πλάγια. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγει σφικτά το σώμα, καλύπτοντας και το πίσω τμήμα του κεφαλιού. Το δεξί χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, στηρίζεται στη μέση, ενώ το αριστερό ανασηκώνει τη μία άκρη του ιματίου που πέφτει παράλληλα με την αριστερή πλευρά του σώματος. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό με λεπτά χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά, που στολίζει ημικυκλική στεφάνη, σχηματίζουν μακρείς σγουρούς βοστρύχους και συγκεντρώνονται πίσω σε κότσο. Η ήρεμη στάση της παιδικής μορφής και τα βαριά ενδύματα που καλύπτουν το σώμα της αποτελούν χαρακτηριστικά των πρώιμων ειδωλίων του τύπου.

Σε υπόστρωμα υπόλευκου επιχρίσματος απλώνονται στην πρόσθια πλευρά ταινίες γαλάζιου και ρόδινου χρώματος που στολίζουν το ιμάτιο. Με ανοικτό ροζ χρώμα καλύπτεται το πρόσωπο, με μαύρο αποδίδονται τα χαρακτηριστικά του και το χρώμα των μαλλιών, ενώ κόκκινο τονίζει τα χείλη και τη στεφάνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Tsakalou-Tzanavari 2007, 126, εικ. 10β. Τζαναβάρη 2012α, 368, εικ. 10β.

Ο τύπος δημιουργείται στην Τανάγρα στα τέλη του 4^{ου} αιώνα, *Tanagra* 2003, 180-182 [V. Jeammet], και διαδίδεται στον ελλαδικό χώρο, στη νότια Ιταλία, την Αλεξάνδρεια, την Κυρηναϊκή, τη Λέσβο και τη Μικρά Ασία. Από τις αρχές του 3^{ου} αιώνα παράγεται στην Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 121, στη Θεσσαλονίκη, πρώτο μισό του 3^{ου} αιώνα, και από το τελευταίο τέταρτο του και μετά στη Βέροια, Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 79-81, πίν. 13-14. Το γεγονός ότι μικρά κορίτσια φορούν ενδύματα ενηλίκων πιθανώς δηλώνει, σύμφωνα με την Cl. Blume-Jung 2016, 158-159, την πρόθεση να απεικονιστούν τα στάδια της ζωής που έχασαν με τον πρόωρο θάνατό τους.

Κατερίνα Τζαναβάρη

362. ΝΕΑΡΟ ΚΟΡΙΤΣΙ

Αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22185

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, τάφος κοριτσιού Ε29. Για το κτερισματικό σύνολο, βλ. ειδώλιο αρ. κατ. 361, προηγούμενο λήμμα.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 15 εκ.

Συγκολλημένο με περιορισμένες αποκρούσεις. Εσωτερικά κοίλο. Από μήτρα προέρχεται η πρόσθια πλευρά, ενώ με το χέρι είναι πλασμένο το πρόσωπο, η στεφάνη στα μαλλιά και οι πτυχές που πέφτουν παράλληλα με τη δεξιά πλευρά του σώματος. Στη χειροποίητη πίσω πλευρά ανοίγεται τετράπλευρη οπή αερισμού. Η πρόσθια όψη καλύπτεται με υπόλευκο επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων. Με μαύρο χρώμα αποδίδονται τα μάτια και τα μαλλιά, ενώ με κόκκινο τονίζονται τα χείλη και η στεφάνη.

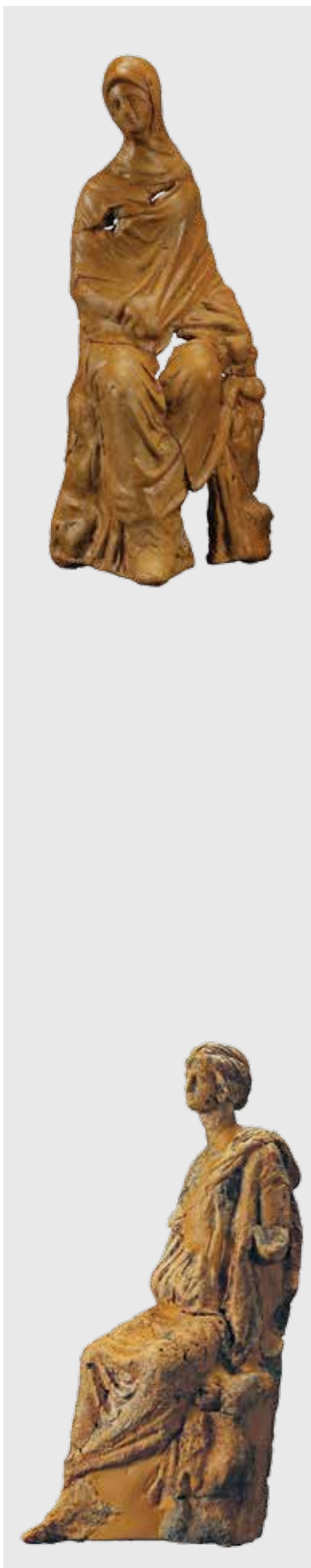
Οι σωματικές αναλογίες, τα παιδικά χαρακτηριστικά του προσώπου και το μεγάλο κεφάλι επιτρέπουν να αναγνωρίσουμε την παράσταση ενός νεαρού κοριτσιού, που στέκεται με το άνετο αριστερό σκέλος στα πλάγια. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, που καλύπτει το σώμα μέχρι τα γόνατα, και κλειστά υποδήματα. Η μία άκρη του ρούχου περνά επάνω από τον αριστερό πήχυ και πέφτει πλάγια και κάτω. Με τα χέρια υψωμένα μπροστά στο στήθος κρατά ανοικτό ειλητάριο. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό με λεπτά χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά, που χωρίζονται στη μέση επάνω από το μέτωπο, και συγκεντρώνονται πίσω σε κότσο, στολίζει ημικυκλική στεφάνη ανάγλυφα διακοσμημένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Tsakalou-Tzanavari 2007, 126, εικ. 11. Τζαναβάρη 2012α, 368, εικ. 9δ.

Ο εικονογραφικός τύπος απαντά στην Αθήνα και τη Μύρινα, Kleiner 1984, 207, 264, πίν. 38 α-γ. Ειδώλια που εικονίζουν μορφές να διαβάζουν ανοικτό ειλητάριο ή να το κρατούν είναι γνωστά από τη Θήβα, Pisani 2009, 1137, εικ. 6 (300-250 π.Χ.), τη Λέσβο, Αχειλαρά 2006, 213, αρ. 100 (450-440 π.Χ.), τον Τάραντα, Graepler 1997, 142, εικ. 163-164 και την Πομπηία, D'Ambrosio & Borriello 1990, 26-27, αρ. 21, πίν. 6 (εποχής Αυγούστου). Ο εικονογραφικός τύπος του ειδωλίου που εξετάζουμε έχει ως πρότυπο άγαλμα του Αθηναίου γλύπτη Σιλανίωνα (330 π.Χ.), γνωστό από μαρμάρινο αγαλμάτιο αυτοκρατορικής εποχής, που εικονίζει τη λυρική ποιήτρια Κόριννα, Bieber 1961α, 44, εικ. 120-122. *Tanagra* 2003, 189, αρ. 128 [E. Blanchegorge]. Η μεταφορά της σύνθεσης στην κοροπλαστική τέχνη, μοναδική στη μακεδονική ειδωλοπλαστική, επιτρέπει να υποθέσουμε τη λειτουργία στη Λητή ενός δημιουργικού τοπικού εργαστηρίου που αναπαράγει αγαλματικά πρότυπα. Το ανοικτό ειλητάριο στα χέρια του κοριτσιού υποδηλώνει την ικανότητά του να γράφει και να διαβάζει και χαρακτηρίζει τη μορφή ως λόγια. Αποτελεί σύμβολο της παιδείας της και της κοινωνικής θέσης της, Graepler 1997, 140-142, 172-173, εικ. 155, 163-164.

Κατερίνα Τζαναβάρη



363. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος πρώτου τετάρτου 3^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 22709

Δερβένι (Λητή), θέση Πόρτες, λαξευτός τάφος. Ανακομιδή γυναικείας ταφής Ι, με κτερίσματα χρυσά κοσμήματα, γυναικεία προτομή, μελαμβαφή και αβαφή οινόχρη, δύο μελαμβαφείς κανθάρους, μελαμβαφές bolsai, δύο μυροδοχεία, τρία σκυφίδια και νόμισμα Αντιγόνου Γονατά (270/260 π.Χ.).

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 16,5 εκ. Μέγ. πλ. 7,1 εκ.

Συγκολλημένο και καμένο. Λείπουν τμήματα της πρόσθιας και η πίσω πλευρά του. Κατασκευάστηκε τμηματικά με το χέρι. Για την απόδοση των πτυχών των ρούχων και της κόμμωσης των μαλλιών χρησιμοποιήθηκε χάραξη.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται καθισμένη σε βράχο, με τον κορμό και το κεφάλι στραμμένα στα δεξιά της, σταυρώνοντας την αριστερή κνήμη της κάτω από τη δεξιά. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγει το σώμα και τα χέρια. Το δεξί χέρι ακουμπά μπροστά στην κοιλιά, ενώ το αριστερό στηρίζεται στην επιφάνεια του βράχου. Στα πόδια φορά κλειστά υποδήματα. Στο λεπτό πρόσωπό της κυριαρχούν τα αμυγδαλωτά μάτια, οι λεπτές παρειές και το μικρό στόμα. Τα μαλλιά, καλυμμένα με το ιμάτιο, μαζεύονται πίσω σε κότσο. Η πτύχωση του ιματίου είναι πλούσια και τονίζει τη στάση της μορφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για το ταφικό σύνολο Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 169, εικ. 26. Tzanavari 2015, 167, εικ. 2.

Το ειδώλιο παραλλάσσει σε μικρότερη κλίμακα τον εικονογραφικό τύπο του ειδωλίου αρ. κατ. 364, έργο του ίδιου εργαστηρίου. Όμοιο ειδώλιο με προέλευση την Αθήνα, που συνδέεται με την αθηναϊκή παραγωγή και χρονολογείται στα 315 π.Χ., Kleiner 1984, 145, 170, πίν. 31β, αποδεικνύει την άμεση κυκλοφορία του τύπου στα επαρχιακά εργαστήρια, πρβλ. ειδώλια από την Πύρρα της Λέσβου, Acheilara 2003, 254, αρ. 197. Αχειλαρά 2006, 311, αρ. 336 (τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.) και την Αλεξάνδρεια, Kassab Tezgör 2007, 58-60, αρ. 33-36, πίν. 20-21.

Κατερίνα Τζαναβάρη

364. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 23550

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Μ. Χατζηαλεξάνδρου, γυναικεία ταφή Κ10, με κτερίσματα τρεις γυναικείες προτομές, πήλινη γυναικεία κεφαλή φυσικού μεγέθους, μελαμβαφή κάνθαρο, άωτο σκυφίδιο, μυροδοχείο, δύο αβαφείς οινόχρη, χάλκινο επιχρυσωμένο στεφάνι μυρτιάς και νόμισμα Κασσάνδρου (302-297 π.Χ.).

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος, με μικρή ποσότητα μίκας.

Ύψ. 26,7 εκ.

Λείπει ο αριστερός πήχυς. Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Είναι πλασμένο εξ ολοκλήρου με το χέρι. Η κακή κατάσταση διατήρησης οφείλεται στη χαμηλή θερμοκρασία όπτησης. Το σημαντικό μέγεθός του επέβαλε τη σταδιακή κατασκευή και σύνδεση των επιμέρους τμημάτων του, ενώ ξύλινο αιχμηρό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε για την απόδοση ορισμένων λεπτομερειών. Στην επιφάνεια της πρόσθιας πλευράς διατηρούνται ελάχιστα υπολείμματα υπόλευκου επιχρίσματος. Πίσω ανοίγεται ελλιψοειδής σπή αερισμού.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται καθισμένη σε βράχο, σταυρώνοντας την αριστερή κνήμη της κάτω από τη δεξιά. Φορά χιτώνα με κοντές χειρίδες και ιμάτιο, που καλύπτει το σώμα και το δεξί χέρι που ακουμπά στην κοιλιά. Η επάνω παρυφή του ρούχου με μια φαρδιά αναδίπλωση πέφτει στον δεξιό βραχίονα, περνά στον αριστερό ώμο και πέφτοντας από την πλάτη πλαισιώνει με πλούσιες πτυχές τον αριστερό βραχίονα. Ο πήχυς του χεριού υψωνόταν προς τα επάνω κρατώντας πιθανώς κάποιο αντικείμενο. Το κεφάλι της στηρίζεται σε έναν εξαιρετικά ψηλό λαιμό. Τα μαλλιά, χτενισμένα σύμφωνα με την πεπονοειδή κόμμωση, μαζεύονται πίσω σε περίτεχνο κότσο και τα αυτιά στολίζουν στρόγγυλα ενώτια. Η πτύχωση του ιματίου είναι πλούσια, ενώ η έκφραση του προσώπου σοβαρή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για το ταφικό σύνολο Τζαναβάρη & Φίλης 2002, 165, εικ. 16. Tzanavari 2015, 167, εικ. 2. Το συγκεκριμένο ειδώλιο και αυτό με αρ. κατ. 363 αποτελούν δημιουργίες του ίδιου εργαστηρίου. Την επινόηση του τύπου στα 315 π.Χ. ο Kleiner 1984, 145, 170, πίν. 31β, συνδέει με την αθηναϊκή παραγωγή. Για την άμεση διάδοσή του στα επαρχιακά εργαστήρια, βλ. Τσιγαρίδα 1989-1990, 281-282, πίν. 4β, ταφή κοριτσιού στη Θέρμη (300 π.Χ.). Απαντά επίσης, στη Λέσβο, Αχειλαρά 2006, 311, αρ. 336 (τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.) και στην Αλεξάνδρεια, Kassab Tezgör 2007, 58-60, αρ.

33-36, πίν. 20-21. Οι καθιστές μορφές αποτελούν ένα περιορισμένο μέρος της παραγωγής των εργαστηρίων, δεδομένου ότι η χειροποίητη κατασκευή τους προϋπέθετε ειδικές δεξιότητες των κοροπλάθων. Παράγονται στα εργαστήρια της Μικράς Ασίας και της Ιταλίας, Mollard-Besques 1963, πίν. 132β, δ, Μύρινα (αρχή 2^{ου} αι. π.Χ.) και στα βορειοελλαδικά εργαστήρια από τον 4^ο αι. π.Χ. και μετά, Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 170-174, 176-179. Παρόλο που δεν διασώθηκε κάποιο ιδιαίτερο σύμβολο που να οδηγεί στην ερμηνεία της απεικονιζόμενης, το σημαντικό μέγεθος και η μεγαλοπρεπής στάση της οδηγούν στην υπόθεση ότι εικονίζεται μια θεά, πιθανόν του κάτω κόσμου.

Κατερίνα Τζαναβάρη

365. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΜΘ 23453

Δερβένι (Λητή), οικόπεδο Απ. Γιαννόπουλου, οικία Α, δωμάτιο Α. Από τα συνευρήματα του χώρου προκύπτει ότι αποτελούσε αντικείμενο ιδιωτικής λατρείας στον ιστόνα, όπου υπήρχε και ιδιωτικό ιερό της οικίας.

Πηλός ανοικτός κόκκινος
Ύψ. 29,5 εκ. Πλ. 19,8 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Λείπουν οι βόστρυχοι των μαλλιών που έπεφταν στους βραχίονες και άνθη της στεφάνης. Η πρόσθια πλευρά προέρχεται από αρκετά χρησιμοποιημένες μήτρες, χωριστές για το σώμα και για το πρόσωπο με τα μαλλιά. Με το χέρι προστέθηκαν ο λαιμός και η στεφάνη με τα άνθη. Για την ασφαλή επικόλληση των χειροποίητων ενωτίων και των βοστρύχων εφαρμόστηκε μια γνωστή τεχνική, χάραξης κατακόρυφων και οριζόντιων γραμμών, που διασταυρώνονται μεταξύ τους. Μόνον η στεφάνη καλυπτόταν από καστανέρυθρο χρώμα. Η καμπυλόγραμμη πίσω πλευρά αποδίδει τον όγκο του σώματος. Δύο κυκλικές οπές αερισμού, διαμ. 4 εκ., ανοίγονται στη θέση του κόσσου και στην πλάτη.

Πρόκειται για τρισδιάστατη προτομή, στην οποία η γυναικεία μορφή εικονίζεται κατενώπιον, ντυμένη με λεπτό χειριδωτό χιτώνα, ζωσμένο ψηλά που σχηματίζει μπροστά βαθύ ντεκολτέ. Το μακρύ ελλειψοειδές πρόσωπο, με το ψηλό μέτωπο και τα μεγάλα μάτια, καταλήγει σε στρογγυλό πηγούνι. Τα μαλλιά στολίζει υψηλή στεφάνη με ακτινωτή απόληξη, όπου προβάλλονταν επτά άνθη. Διαχωρίζονται σε μακρείς βοστρύχους, τμήμα των οποίων έπεφτε στον λαιμό και στους ώμους και τα υπόλοιπα μαζεύονταν πίσω σε κόσσο. Στα αυτιά φορά μακριά σκουλαρίκια. Επάνω από τον χιτώνα αποδίδονται οι απολήξεις κροσσωτού ιματίου που δένονται σε σύνθετο κόμπο και καταλήγουν σε μακριά κεντρική πτυχή. Το ένδυμα αυτό απαντά σε παραστάσεις της Αιγυπτίας θεάς Ίσιδος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 162, εικ. 9. Τζαναβάρη 2014, 344, εικ. 15. Tzanavari 2015, 173, εικ. 11α, τύπος Ε (αρχές 3^{ου} - μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.).

Για την τεχνική συγκόλλησης πρόσθετων τμημάτων με χαράξεις, Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 61. Για τις στολισμένες με άνθη στεφάνες ειδωλίων Αφροδίτης, Αδάμ-Βελένη 2000γ, 72, εικ. 67. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 168-169, πίν. 77-79. Για αντίστοιχες προτομές από τη Μακεδονία, Τζαναβάρη 2014, 342-343, εικ. 14 και από την Αρέθουσα, ΑΔ 47, 1992, Χρονικά Β2, 378-379, [Κ. Λαζαρίδου]. Σαμαρτζίδου & Μπαντινού 2014, 291-294, εικ. 1-4. Η ψηλή διακοσμημένη με άνθη στεφάνη απαντά και σε παραδείγματα αρχαϊκής εποχής από τη Ρόδο και την Κάλυμνο, Higgins 1954, 101, αρ. 295, πίν. 50 και 127-128, αρ. 443, πίν. 62 (τέλος 5^{ου} αι. π.Χ.). Στη Μακεδονία αποδεικνύεται ότι επιχωριάζει η σύνδεση Αρτεμης-Ίσιδας. Δεδομένου όμως ότι με άνθη στολίζεται η στεφάνη σε παραστάσεις της θεάς Αφροδίτης, όπως σε ειδώλια της θεάς από τη Βέροια και σε ανάγλυφο πίνακα από τις Πέτρες της Φλώρινας, είναι πιθανόν στην προτομή να εικονίζεται η Ίσις-Αφροδίτη Άνθεια. Από τα συνευρήματα προκύπτει ότι ο χώρος όπου βρέθηκε συνδέεται με οικιακό ιερό και ότι η απεικονιζόμενη θεότητα αποτελούσε αντικείμενο ιδιωτικής λατρείας, ως κατεχοχήν προστάτιδα της συζυγικής στέγης και του κύκλου της ανθρώπινης ζωής. Η προτομή, μαζί με το τμήμα μιας δεύτερης όμοιου τύπου από τον ίδιο χώρο, αποτελούν προϊόντα του κοροπλαστικού εργαστηρίου της αρχαίας Λητής που ακμάζει στα ελληνιστικά χρόνια. Σχετικά με τις θεότητες που λατρεύονται σε οικιακά ιερά, στις οποίες περιλαμβάνονται η Αφροδίτη, η Αρτεμη, η Μητέρα των Θεών και ο Άτις, η Εννοδία, η Δήμητρα, ο Πάνας και ο Ερμής, τελευταία, Καραπάνου 2014.

Κατερίνα Τζαναβάρη





366. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

300-250 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 5283

Σουρωτή Χαλκιδικής (1959), κιβωτιόσχημος τάφος

Πηλός ερυθρός - κιτρινωπός

Συν. ύψ. (με συμπλήρωση) 28 εκ. (κορμός: 21 εκ., κεφάλι: 5,5 εκ.) Πλ. 11,3 εκ.

Συγκολλημένο από κεφάλι και σώμα και συμπληρωμένο από τη σφαγή του λαιμού έως το στήθος. Λείπουν τμήματα της πίσω πλευράς, του χιτώνα και των άκρων ποδών μαζί με τη βάση. Διατηρείται μεγάλο μέρος από το λευκόχρωμο επίχρισμα. Ρόδινο χρώμα στον χιτώνα, ερυθρό και γαλάζιο στο κάλυμμα της κεφαλής και κίτρινο στο κόσμημά του, κόκκινο στα χείλη και τα βλέφαρα. Μελανές κηλίδες στην επιφάνεια κατά τόπους. Η πίσω πλευρά, όπου διατηρείται τμήμα της ορθογώνιας οπής εξαερισμού, από χωριστή μήτρα, συνοπτικά διαμορφωμένη.

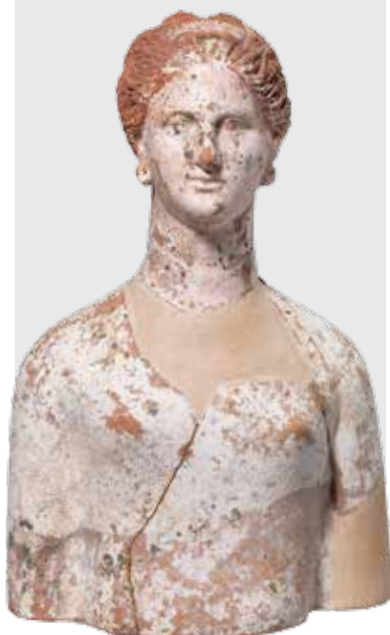
Η γυναικεία μορφή φορά ποδήρη χιτώνα, οι πυκνές πτυχές του οποίου διακρίνονται κάτω από το μακρύ ιμάτιο που τυλίγει σφιχτά το σώμα και τα χέρια της. Έχει στάσιμο το αριστερό και άνετο το δεξιό σκέλος, το οποίο λυγισμένο στο γόνατο ανοίγει προς τα έξω. Το δεξί χέρι, έντονα λυγισμένο έρχεται διαγώνια προς το στήθος, ενώ το αριστερό συγκρατεί το ιμάτιο ακουμπώντας με την αναστροφή της παλάμης πίσω από τη μέση της, στη γνωστή «Σοφοκλεία» στάση. Το κεφάλι παρουσιάζει ελαφρά κλίση προς τα κάτω και στροφή προς τα δεξιά. Το πρόσωπο είναι ωσειδές, η μύτη ίσια και μακριά, τα χείλη σαρκώδη. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση σε δύο ομάδες βοστρύχων που αποδίδονται με αιχμηρό εργαλείο, μαζεύονται ψηλά στην κορυφή του κρανίου σε κότσο σε σχήμα πεταλούδας (λαμπάδιον). Κεφαλόδεσμος που στερεώνεται μπροστά με ένα στρογγυλό κόσμημα συγκρατεί τα μαλλιά περιμετρικά του κρανίου. Στρογγυλά σκουλαρίκια κοσμούν τα αυτιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τουράτσογλου 1968, 52-53.

Το ειδώλιο ανήκει σε έναν πολύ διαδεδομένο τύπο με αττική καταγωγή, που προσαρμόστηκε για την απόδοση της γυναικείας μορφής και γνώρισε πολλές παραλλαγές. Πρόκειται για την λεγόμενη Sophocléenne ή Sophokles type, κατ' αναλογία με τον γνωστό ανδριάντα του τραγικού ποιητή. Μολονότι κατασκευάζεται σε όλη τη διάρκεια της ελληνοιστικής περιόδου σε πολλά εργαστήρια του ελληνικού κόσμου, δεν γνώρισε μεγάλη διάδοση στον βορειοελλαδικό χώρο. Για τον τύπο, βλ. Winter 1903, III.2, 11, αρ. 6, 13, αρ. 1-3. Berger 1982, 97-99, αρ. 148. Tanagra 2003, 199 [V. Jeammet]. Αχειλαρά 2006, 51-52 με σημ. 193. Για τη συνάφεια του τύπου με αυτόν της Μικρής Ηρακλειώτισσας, βλ. Kleiner 1984, 95-105. Για παρόμοια ειδώλια βλ. Besques 1972, 15 (D51, D55, D56) πίν. 12 a, c και 13b, c. Tanagra 2003, 200-203, αρ. 135 [V. Jeammet]. Τζαναβάρη 2012α, 366 με σημ. 75, πίν. 6γ.

Αγγελική Κουκουβού



367. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 5284

Σουρωτή Χαλκιδικής (1959), κιβωτιόσχημος τάφος

Πηλός ανοικτός καστανός-ερυθροπός

Ύψ. 23 εκ. Μέγ. πλ. 14,2 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη στο στέρνο, τον αριστερό βραχίονα και την πλάτη της μορφής. Διατηρείται μεγάλο μέρος του λευκού επίχρισματος που φέρει μελανές κηλίδες. Ρόδινο χρώμα στα γυμνά μέρη (πρόσωπο και λαιμός), καθώς και ίχνη κόκκινου στη γραμμή που ορίζει το περίγραμμα του προσώπου, σκούρο καστανέρυθρο στην κόμη. Στην κατασκευασμένη από διπλή μήτρα πίσω πλευρά διατηρείται τμήμα της ορθογώνιας οπής εξαερισμού.

Προτομή που αποδίδει ημίτομη μορφή μέχρι το ύψος της μέσης, με κλειστή την πίσω πλευρά, κοίλη εσωτερικά. Τη γραμμή του ψηλού λαιμού, ακολουθούν γεροί ώμοι με βραχίονες που κολλούν στον κορμό. Στο σώμα δεν υπάρχει πλαστική δήλωση του ενδύματος, λεπτομέρειες του οποίου ωστόσο είναι δυνατόν να δηλώνονταν με χρώμα. Το πρόσωπο έχει ψηλό τριγωνικό μέτωπο, έντονο οφρυϊκό τόξο και βαθιές οφθαλμικές κόγχες, μάτια με τονισμένα βλέφαρα που κλίνουν προς τα κάτω, μακριά ίσια μύτη, σαρκώδες στόμα. Φαρδιά ταινία (άμπυξ) καλύπτει τη χωρίστρα των μαλλιών που σε ομάδες από κυματιστούς πλοκάμους καλύπτουν μέρος των αυτιών και μαζεύονται πίσω σε κότσο. Στα αυτιά κυκλικές βαθύνσεις για την ένθεση πρόσθετων σκουλαρικών, που λείπουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τουράτσογλου 1968, 44-47.

Η προτομή ανήκει στην ονομαζόμενη κατηγορία προτομή με σώμα (protome-buste), και συγκεκριμένα στη γυμνή εκδοχή της.

Προτομές αυτού του τύπου έχουν βρεθεί σε ποικίλα συμφραζόμενα (ιερά, τάφους, οικίες), ενώ οι μελετητές δεν είναι ομόφωνοι ως προς την ταύτιση των μορφών με θεές ή θνητές.

Για τον τύπο και τη σημασία του βλ. Chryssanthaki-Nagle 2006, 13-28, ιδιαίτερα σελ. 15. Huyssecom-Haxhi & Muller 2007, 242-245. Muller 2009, 91-95. Αδάμ-Βελένη 2014, 368-371.

Παράλληλα: Τζαναβάρη 2014, 338-339. Tzanavari 2015, 172 με σημ. 43.

Αγγελική Κουκουβού

368. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΠΡΟΤΟΜΗΣ

300-250 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 5287

Σουρωτή Χαλκιδικής (1959), κιβωτιόσχημος τάφος

Πηλός ερυθρός πορτοκαλόχρωμος

Σωζ. ύψ. 23,5 εκ. Μέγ. πλ. 11,1 εκ.

Συγκολλημένη. Διατηρείται κατά το μεγαλύτερο μέρος μέχρι το στήθος, ενώ στον αριστερό βραχίονα σώζεται στο αρχικό ύψος της. Διατηρείται κατά τόπους το λευκό επίχρισμα με πολλές μελανές κηλίδες. Ελάχιστα ίχνη σκούρου κόκκινου και ρόδινου χρώματος στα μαλλιά. Με μήτρα μόνο το πρόσθιο τμήμα. Στην επίπεδη πίσω πλευρά που είναι δουλεμένη με το χέρι, διατηρούνται δύο οπές εξαέρωσης, μία κυκλική στο πίσω μέρος του κεφαλιού και τμήμα της δεύτερης στην πλάτη.

Η κεφαλή κλίνει ελαφρά προς τα αριστερά της. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, οι κόγχες των ματιών βαθιές, το στόμα μικρό μισάνοιχτο με σαρκώδη χείλη. Το σώμα πρέπει να ήταν γυμνό ή το ένδυμα να αποδιδόταν με χρώμα. Τα μαλλιά, χωρισμένα στη μέση, πλαισιώνουν το πρόσωπο σε ομάδες βοστρύχων σε «πεπονοειδή» κόμμωση. Μία ταινία πάνω από τη χωρίστρα τα συγκρατεί στη μέση, ενώ πάνω από αυτήν μια πρόσθετη πλεξούδα μαλλιών στεφανώνει το κεφάλι. Στα αυτιά διαμπερείς οπές για την ένθεση επίθετων σκουλαρικών, που λείπουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τουράτσογλου 1968, 50.

Η προτομή ανήκει σε παρόμοιο τύπο με την προτομή ΜΘ 5284 από την ίδια θέση. Για παράλληλα και τον τύπο της προτομής βλ. αρ. κατ. 367.

Αγγελική Κουκουβού

369. ΚΕΦΑΛΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΠΡΟΤΟΜΗΣ

300-250 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 5288

Σουρωτή Χαλκιδικής (1959), κιβωτιόσχημος τάφος

Πηλός ερυθρός πορτοκαλόχρωμος έως καστανός

Σωζ. ύψ. 13,5 εκ. Μέγ. πλ. 8,1 εκ.

Σώζεται το κεφάλι, ο λαιμός και τμήμα του δεξιού ώμου. Διατηρείται κατά τόπους στην επιφάνεια το λευκό επίχρισμα και στα μαλλιά ίχνη ερυθρού χρώματος. Με μήτρα είναι κατασκευασμένο μόνο το πρόσθιο τμήμα. Το κεφάλι διαμορφώνεται, δουλεμένο με το χέρι, ελαφρά κυρτό στην πίσω πλευρά του, όπου διατηρείται η κυκλική οπή εξαέρωσης.

Το κεφάλι ανήκει σε προτομή παρόμοια με τις αρ. κατ. 367-368. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, η μύτη ευθύγραμμη, το σαρκώδες στόμα αποδίδεται μισάνοιχτο. Τα μαλλιά χωρίζονται σε ομάδες σε «πεπονοειδή» (Melonenfrisur) κόμμωση. Στο επάνω μέρος του κεφαλιού καλύπτονται από μία στεφάνη από επίθετο πηλό σε σχήμα πλεξούδας, που είναι δουλεμένη χωριστά. Οι λοβοί των αυτιών κοσμούνται με πυραμιδόσχημα σκουλαρίκια από επίθετο πηλό.

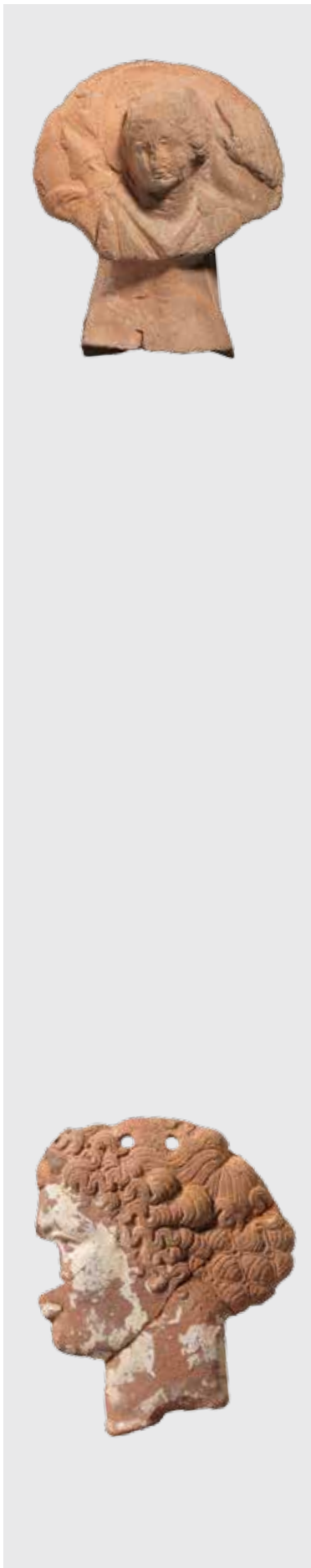
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τουράτσογλου 1968, 50-51.

Για παράλληλα και τον τύπο της προτομής βλ. αρ. κατ. 367.

Αγγελική Κουκουβού





370. ΠΗΛΙΝΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΜΕ ΑΝΑΓΛΥΦΗ ΠΡΟΤΟΜΗ ΑΡΤΕΜΗΣ

200-150 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 5292

Σουρωτή Χαλκιδικής (1959), κιβωτιόσχημος τάφος

Πηλός λεπτόκοκκος με μίκα, καστανός - ερυθρωπός, κατά τόπους πορτοκαλόχρωμος, λόγω ανομοιογενούς όπτησης.

Ύψ. 8,8 εκ. Πλ. 7,1 εκ. Πάχ. 4,7 εκ.

Ακέραιο. Αδρή επιφάνεια με ενδείξεις πρόχειρης εκτέλεσης.

Η προτομή της θεάς Άρτεμης προβάλλει από το βάθος του πεδίου μιας πήλινης επιφάνειας, που σχηματίζει άνω ημικυκλική απόληξη, κόβεται στο κάτω μέρος στο ύψος του στήθους της μορφής και προσαρμόζεται σε κυλινδρικό στέλεχος - βάση. Η κεφαλή εικονίζεται με έντονη στροφή προς τα δεξιά της, ενώ αντίστοιχα το σώμα της στρέφεται ελαφρά προς τα αριστερά. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και μαζεύονται πίσω σχηματίζοντας κυματιστούς βοστρύχους. Φορά χιτώνα χωρίς χειρίδες που πορπώνεται στον αριστερό ώμο με κυκλικό κόσμημα και δένεται με κόμπο στον δεξιό αφήνοντας μια παρυφή να ανεμίζει. Πίσω της τα σύμβολα της θεάς, στα δεξιά της φαρέτρα με κωνικό πώμα, στα αριστερά της προτομή ελαφιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τουράτσογλου 1968, 54-56. *LIMC* II (1984) 680, αρ. 752, στο λ. Artemis [L. Cahil] πίν. 506. Miller 1979, 35-36 με σημ. 221. Πρόκειται για την Άρτεμη κυνηγέτιδα, προστάτιδα του κυνηγιού και της βλάστησης που λατρεύεται στην ύπαιθρο. Η πρόχειρη εκτέλεση –διακρίνονται ορατά αποτυπώματα δακτύλων και τα ίχνη της εργασίας του πλασίματος ακόμη και στην πρόσθια όψη– όπως και η απουσία λευκού υποστρώματος και χρώματος, υποδεικνύουν ότι δεν πρόκειται για ειδώλιο. Το άγνωστης χρήσης αντικείμενο πιθανότατα προέρχεται από μήτρα που βγήκε από προτομή της θεάς που ίσως αποτελούσε ανάγλυφο έμβλημα-κόσμημα σε άλλο αντικείμενο, σκεύος (πώμα πυξίδας ή φιάλη) ή έπιπλο (fulcrum). Η χρονολόγηση και οι ιδιαιτερότητες του αντικειμένου αφήνουν αμφιβολίες σχετικά με την προέλευσή του από τον τάφο της Σουρωτής. Είναι αρκετά πιθανό, όπως και τα αρ. kat. 371-372, βλ. τα σχετικά σχόλια στο λήμμα του πρώτου), να συνδέθηκε από παραδρομή με τα υπόλοιπα ευρήματα του τάφου που χρονολογούνται έναν αιώνα νωρίτερα. Την προβληματική χρονολόγηση και τη διαφορά του πηλού σχολιάζει και ο Τουράτσογλου 1968, 70-71. Για διακοσμητικές προτομές ως εμβλήματα σε μεταλλικά ή πήλινα αγγεία βλ. Barr-Sharrar 1987, και ιδιαίτερα για προτομές Άρτεμης 91-96. Kotitsa 1996, 128-129, 160. Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 164-166, πίν. 70. Για παρόμοιες προτομές βλ. Barr-Sharrar 1987, 133-134, αρ. TC 33-34, πίν. 66, 137, αρ. H9, πίν. 69.

Αγγελική Κουκουβού

371. ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΠΕΡΙΤΜΗΤΟ ΠΛΑΚΙΔΙΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 5285

Άγνωστη προέλευση. Κατάσχεση Μοδιάνο (03.06.1937)

Σύμφωνα με το αρχείο του Μουσείου, το πλακίδιο, όπως και το αρ. kat. 372, προέρχονται από κατάσχεση αρχαιοτήτων από την οικία Δανιήλ Μοδιάνο (Βασ. Όλγας 173). Στην έκθεση κατάσχεσης υπάρχει περιγραφικός κατάλογος σαράντα τεσσάρων (44) συνολικά αρχαίων αντικειμένων. Ανάμεσα σε αυτά περιγράφονται αναλυτικά και τα δύο αναφερόμενα, τα οποία έχουν δημοσιευτεί από τον Ι. Τουράτσογλου ως ευρεθέντα στην αποθήκη του Μουσείου Θεσσαλονίκης σε δύο χάρτινα κιβώτια προερχόμενα από το παλιό τζαμί της πόλης με την ένδειξη «Σουρωτή 1959». Συνεπώς, η προέλευση που αναγράφεται στην πρώτη δημοσίευση (Τουράτσογλου 1968) «από κιβωτιόσχημο τάφο στη Σουρωτή Χαλκιδικής (1959)», πρέπει να θεωρηθεί εσφαλμένη. Κατά δήλωση του Δ. Μοδιάνο, οι αρχαιότητες που βρίσκονταν στην κατοχή του, προέρχονταν από αγορές από αρχαιοπώλες, δώρα, καθώς και από τα κτήματα του πατέρα του στην περιοχή Τόψιν (Γέφυρα). Μέρος των τελευταίων είχε δωρήσει στο Μουσείο το 1932.

Πηλός καστανός ερυθρωπός, λεπτόκοκκος με μίκα

Ύψ. 10,5 εκ. Πλ. 8,8 εκ. Πάχ. 0,8 εκ.

Συγκολλημένο. Λείπει η ρινική χώρα και μικρό τμήμα στη βάση του λαιμού. Διατηρείται μεγάλο μέρος του λευκού επιχρίσματος που κάλυπτε το πρόσωπο και τον λαιμό. Ίχνη κίτρινου χρώματος στα μαλλιά και καστανού στην ταινία του κεφαλιού.

Το περίτμητο ανάγλυφο πλακίδιο είναι ελαφρά κυρτό. Στην πρόσθια πλευρά υπάρχει έκτυπη διακόσμηση γυναικείας κεφαλής σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα μαλλιά, ξεκινώντας από την κορυφή του κεφαλιού, πλασιώνουν περίτεχνα το πρόσωπο με σγουρούς βοστρύχους και μαζεύονται στο πίσω μέρος σε μια δικτυωτή σφενδόνη (κεφαλόδεσμο) στολισμένη με χάντρες. Πάνω από το μέτωπο ξεχωρίζει μια φαριά ταινία ανάμεσα στα μαλλιά. Οι δύο οπές στην

κορυφή του πλακιδίου που θα χρησίμευαν για την προσάρτηση ή ανάρτησή του υποδεικνύουν τη διακοσμητική του χρήση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τουράτσογλου 1968, 38-44, όπου παρουσιάζεται και το πανομοιότυπο πλακίδιο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου (Συλλογή Εμπεδοκλέους 1682) για τη γνησιότητα του οποίου έχουν διατυπωθεί αμφιβολίες. Η προέλευση του πλακιδίου της Θεσσαλονίκης από κατάσχεση υποδεικνύει ότι πιθανότατα τα δύο πλακίδια συνδέονται στενά. Η γυναικεία κεφαλή αποδίδει με ακρίβεια τη Νύμφη Αρέθουσα, όπως αυτή εικονίζεται στα αργυρά δεκάδραχμα των Συρακουσών του τέλους του 5^{ου} αι. π.Χ. που φέρουν την υπογραφή του χαράκτη Κίμωνα. Για την παράσταση Αρέθουσας, βλ. Οικονομίδου 1996, 216, αρ. 48, 49. Ανάλογα περίτμητα ανάγλυφα πλακίδια με οπή έχουν βρεθεί σε τάφο στη Γέφυρα (Τόψιν) Θεσσαλονίκης. Τα συγκεκριμένα απεικονίζουν αγωνιστική συνωρίδα, θέμα εμπνεόμενο πάλι από οπισθότυπο νομίσματος, τη γνωστή κοπή χρυσού στατήρα του Φιλίππου Β΄ της Μακεδονίας. Για τα πλακίδια από τη Γέφυρα βλ. *Macédoine antique* 2011, 439-440, αρ. 275/1-3 [V. Jeammet], 275/4 [É. Zografov].

Αγγελική Κουκουβού

372. ΚΑΛΥΚΑΣ ΑΝΘΟΥΣ ΜΕ ΕΡΩΤΙΔΕΑ

250-200 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 5286

Άγνωστη προέλευση. Κατάσχεση Δ. Μοδιάνο (03.06.1937)

Για την ορθή προέλευση του αντικειμένου βάσει του ιστορικού αρχείου του ΑΜΘ βλ. αναλυτικά αρ. κατ. 371.

Πηλός ανοικτός καστανός πορτοκαλόχρωμος

Διάμ. 10,4 εκ.

Συγκολλημένο. Συμπληρωμένα τμήματα των πετάλων και του άνω μέρους του σώματος. Λείπει το κάτω μέρος των ποδιών της μορφής. Διατηρούνται ελάχιστα ίχνη από το λευκό επίχρισμα κατά τόπους.

Πήλινο άνθος με οκτώ επικαλυπτόμενα πέταλα πάνω στα οποία είναι ξαπλωμένος ένας μικρός Έρωτας με ανοικτά φτερά. Ένα στεφάνι με άνθη στολίζει τους μακριούς βοστρύχους της μορφής, τα χαρακτηριστικά της οποίας δεν διακρίνονται με ευκρίνεια. Ο Ερωτιδέας εικονίζεται σε χαρακτηριστική στάση ύπνου: το αριστερό χέρι διπλωμένο κάτω από το κεφάλι, το δεξί σε έκταση δίπλα στο σώμα. Η στάση των ποδιών δείχνει ότι αντίστοιχα το αριστερό πόδι θα ήταν διπλωμένο κάτω από το δεξί. Η πίσω πλευρά του κάλυκα δεν φέρει διαμόρφωση για την προσαρμολογία ή την ανάρτησή του, όπως σε άλλα παραδείγματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τουράτσογλου 1968, 56-70, όπου συγκεντρωμένη βιβλιογραφία και παράλληλα. Πλησιέστερο παράλληλο ο κάλυκας 6063 του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, σελ. 60, αρ. 8. Παρόμοιο, Besques 1972, 61, πίν. 76, D350 (Ιεράπετρα).

Αγγελική Κουκουβού

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ



373, 374. ΟΡΘΙΑΣ ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΙ

1^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 4810, ΜΘ 4811

Θεσσαλονίκη, περιοχή ΔΕΘ, κατά την διάνοιξη υπονόμων, ανασκαφή 1957

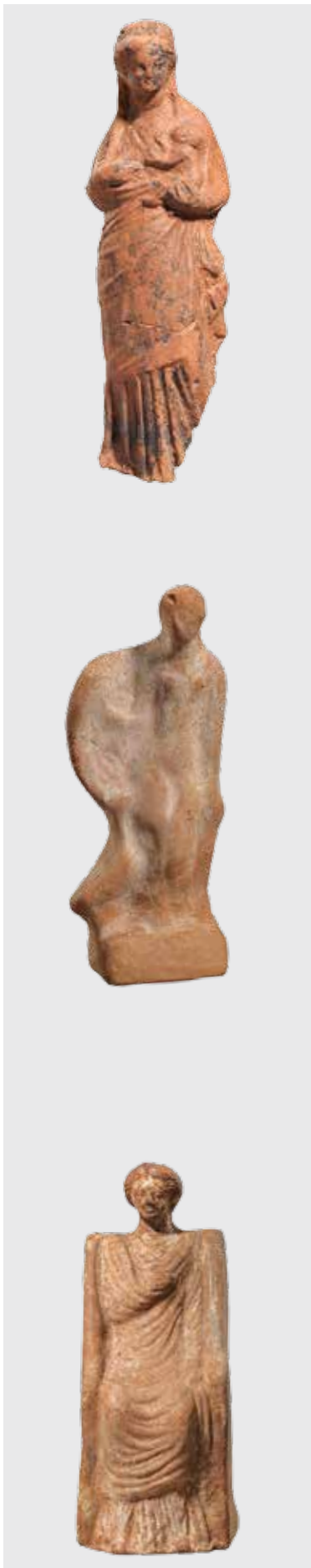
Πηλός κιτρινέρυθρος, με αρκετές προσμείξεις

ΜΘ 4810: Σωζ. ύψ. 16,5 εκ. Πλ. 6,55 εκ.

ΜΘ 4811: Ύψ. 19,5 εκ. Πλ. 6,35 εκ.

Το ΜΘ 4810 είναι συγκολλημένο από 3 κομμάτια. Λείπουν το κεφάλι, τμήμα της πλάτης και του κάτω μέρους, μπροστά. Κατά τόπους φέρει επιφανειακή διάβρωση και βιολογικές επικαθίσεις. Το ΜΘ 4811 είναι συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Λείπει μέρος του χιτώνα κάτω αριστερά. Με κοινή μήτρα είναι κατασκευασμένη μόνο η μπροστινή όψη και στα δύο ειδώλια. Πίσω ανοίγεται μεγάλη, σχεδόν ορθογώνια οπή αερισμού.

Τα δύο πανομοιότυπα ειδώλια επαναλαμβάνουν τον τύπο της όρθιας κουροτρόφου με μωρό στην αγκαλιά. Η μορφή εικονίζεται όρθια, μετωπική, με το δεξί σκέλος στάσιμο και το αριστερό άνετο. Το δεξί χέρι ακουμπά λυγισμένο στο στήθος, ενώ το αριστερό συγκρατεί μωρό σε αριστερή κατατομή, που ανασηκώνει το βλέμμα και απλώνει τα χεράκια του προς το πρόσωπο της γυναίκας. Η μορφή φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο, που καλύπτει το κεφάλι (βλ. ΜΘ 4811) και τυλίγεται στο σώμα και τα πόδια, αφήνοντας ακάλυπτες μόνο τις παλάμες, το στήθος και το μωρό. Δεν έχει βάση, αλλά στέκεται στο ιμάτιο που ανοίγει στις παρυφές του.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 49, 98, αρ. 28, 29.

Για τον τύπο των δύο ειδωλίων βλ. Winter 1903, III.2, 35, αρ. 6. Burn & Higgins 2001, 266, πίν. 144, αρ. 2888, 2889. 267, πίν. 145, αρ. 2891 (τα πιο κοντινά σε σχέση με τα ΜΘ 4810 και 4811). Leyenaar-Plaisier 1979, 253, πίν. 93, αρ. 668. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 171, πίν. 56, αρ. 326 και 327. Αχειλαρά 2006, 63, αρ. 357. Ως κουροτρόφοι στην ελληνική αρχαιότητα νοού-νταν μορφές θεϊκές ή ανθρωπίνες, που ενσάρκωναν την προσωποποίηση της μητρότητας ή/και της τροφού. Η προσωνυμία δινόταν σε θεότητες κύριες ή δευτερεύουσες, που πιστευόταν πως προστάτευαν τα βρέφη και τα παιδιά και παριστάνονταν όρθιες ή καθιστές με ένα μωρό ή παιδί συνήθως στην αγκαλιά τους ή πλάι τους. Συχνά στον τύπο της όρθιας κουροτρόφου με παιδί στον ώμο αναγνωρίζονται η Δήμητρα με την Κόρη, ενώ άλλες θεότητες στις οποίες προσδίδεται η ιδιότητα αυτή είναι η Εκάτη, η Ήρα, η Αθηνά, η Αφροδίτη, η Άρτεμις, ο Απόλλων, ο Ερμής, η Ειλείθια, η Ίσιδα κλπ. Το θέμα είναι αγαπητό σε όλα τα κοροπλαστικά εργαστήρια ήδη από τον 6^ο αι. π.Χ. Στα ελληνιστικά χρόνια η όρθια κουροτρόφος επικρατεί της καθιστής, ακολουθώντας πρότυπα της μεγάλης πλαστικής (π.χ. Ειρήνη και Πλούτος του Κηφισόδοτου, Ερμής και Διώνυσος του Πραξιτέλη). Για τη μορφή της κουροτρόφου γενικά βλ. Hadzisteliou-Price 1978. Αχειλαρά 2006, 119 όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

375. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10264

Θεσσαλονίκη, Οικόπεδο Νάστου, ανασκαφή 1967

Πηλός ωχροκάστανος με λίγη μίκα

Ύψ. 13,6 εκ. Πλ. 5,1 εκ. Διάμ. οπής εξαερισμού 1,8 εκ.

Ακέραιο. Μόνο η μπροστινή όψη έχει πιεστεί σε μήτρα. Το πίσω μέρος είναι αδιαμόρφωτο πλαστικά και φέρει μικρή κυκλική οπή αερισμού. Διατηρείται λευκό επίχρισμα ως βάση, ρόδινο χρώμα στο ιμάτιο και καστανέρυθρο στα μαλλιά.

Η μορφή στέκεται σε ορθογώνια, ακόσμητη βάση και επαναλαμβάνει τον τύπο της Αναδυομένης Αφροδίτης (βλ. και αρ. κατ. 479) στην παραλλαγή με την χήνα στα αριστερά και τον κιονίσκο στα δεξιά της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 23, 1968, Χρονικά Β2, 332 [Φ. Πέτσας]. Κόρτη-Κόντη 1994, 115, αρ. 91.

Περισσότερα για τον τύπο, βλ. αρ. κατ. 226.

Οι ανατομικές λεπτομέρειες και τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι σχεδόν σβησμένα. Η γενική εικόνα του ειδωλίου υποδηλώνει τη χρήση πολύ φθαρμένης μήτρας. Παρόμοια είναι και η όψη ειδωλίων που ανήκουν στις τελευταίες σειρές αντιγράφων, που λόγω της διαδοχικής παραγωγής μητρών από τα ειδώλια της προηγούμενης σειράς, σταδιακά χάνουν τις λεπτομέρειες και τα έκτυπά τους έχουν συγκεχυμένη όψη.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

376. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Μέσα 1^{ου} αι. μ.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 7087

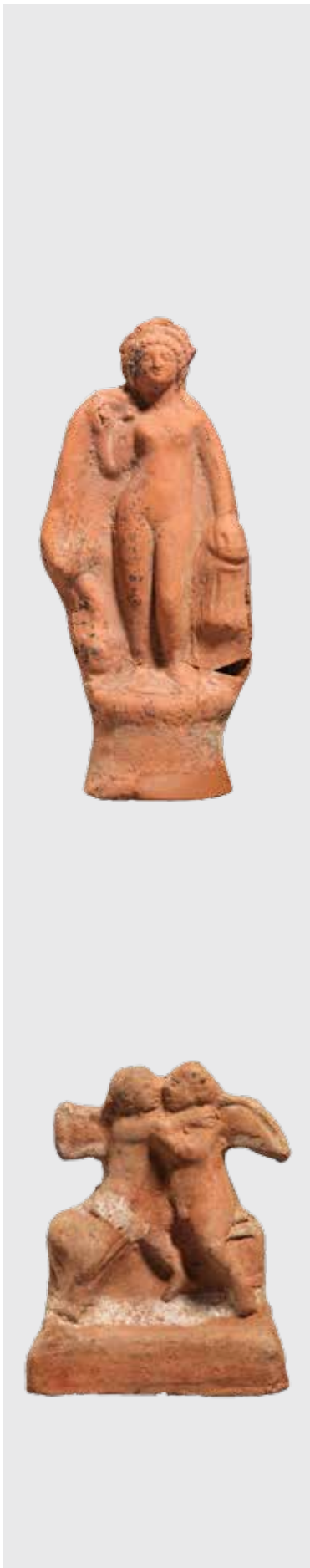
Θεσσαλονίκη, Θεολογική Σχολή, ανατολικό νεκροταφείο, ανασκαφή 1965

Πηλός πορτοκαλοκάστανος, με αρκετή μίκα

Ύψ. 14,6 εκ. Πλ. 6,4 εκ. Βάθ. 6,5 εκ.

Ακέραιο. Η κύρια όψη έχει πιεστεί σε μήτρα. Η πίσω όψη είναι πλαστικά αδιαμόρφωτη. Η απόλυτη ευθυγράμμισή της δεν αποκλείει την προέλευσή της από μήτρα, αν και είναι εξίσου πιθανό να κατασκευάστηκε από ένα καλοδουλεμένο κομμάτι πηλού. Φέρει κεντρικά, μικρή, κυκλική οπή αερισμού. Το ειδώλιο καλύπτεται συνολικά από υπόλευκο επίχρισμα. Διακρίνονται κόκκινο χρώμα στα μαλλιά, πορτοκαλέρυθρο στη βάση του λαιμού, στο δεξί ώμο και το αντίστοιχο ερεισίχειρο, μελανό και καστανό στον θρόνο. Στην αριστερή πλευρά του ειδωλίου παρατηρούνται έντονα ίχνη καύσης.

Η μορφή κάθεται βαθιά σε ορθογωνισμένο κάθισμα, με ερεισίχειρα που καλύπτουν στα πλάγια το σώμα ακολουθώντας το σχήμα του. Αποδίδεται σε αυστηρά μετωπική στάση, φορά ποδήρη χιτώνα και μακρύ ιμάτιο, που αφήνει ακάλυπτες μόνο τις παλάμες και τις μύτες των ποδιών. Το δεξί χέρι λυγίζει μπροστά στο στήθος και πιάνει τις πτυχές του ιματίου, που έρχονται λοξά από τον αριστερό ώμο. Οι αναλογίες του κεφαλιού είναι μικρότερες σε σχέση με εκείνες του σώματος. Τα μαλλιά μαζεύονται προς τα πίσω, χωρισμένα στη μέση και δένονται χαμηλά στον αυχένα, σε αυστηρή, σχηματοποιημένη ουρά.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 21, 1966, Χρονικά Β2, 334, πίν. 355α [Φ. Πέτσας]. Κόρτη-Κόντη 1994, 97, αρ. 23.

Για τις καθιστές μορφές γενικά βλ. Αχειλαρά 2006, 56 κ.ε. με αναλυτική βιβλιογραφία, και πιο ειδικά για τον συγκεκριμένο τύπο, 59. Για κοντινά παραδείγματα βλ. Malama 2015, 374, αρ. 11. Αχειλαρά 2006, 521, αρ. 878 και 879. Leynaar-Plaisier 1979, 202, αρ. 1561. Για ομοιότητα ως προς τη θέση του δεξιού χεριού, βλ. Αχειλαρά 2014, 270, εικ. 10α.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

377. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

Μέσα 1^ο αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 7089

Θεσσαλονίκη, Θεολογική Σχολή, ανατολικό νεκροταφείο, ανασκαφή 1965

Πηλός καστανέρυθρος ανοιχτός

Ύψ. 22,7 εκ. Πλ. 14 εκ.

Συγκολλημένο από πέντε κομμάτια και συμπληρωμένο στη βάση και στην οπή εξαερισμού. Το ειδώλιο είναι κακότεχνο, φέρει επιφανειακές διαβρώσεις, ραγίσματα και απολεπίσεις. Μόνο η μπροστινή όψη έχει πιεστεί σε μήτρα. Στην πίσω όψη, κεντρικά, ανοίγεται ωσειδής οπή εξαερισμού.

Η θεά εικονίζεται γυμνή, με το δεξί πόδι άνετο και το αριστερό στάσιμο, πάνω σε ακόσμητη κυλινδρική βάση. Πλαισιώνεται στα δεξιά της από δελφίνο με το κεφάλι προς τα κάτω και ραβδωτό κιονίσκο στα αριστερά. Με το δεξί χέρι ανασηκώνει από την πλάτη το ιμάτιο, που πέφτει στην ουρά του δελφινιού. Το αριστερό χέρι ακουμπά στον κιονίσκο. Τα μαλλιά πλαισιώνουν το πρόσωπο σε σειρά κυματιστών βοστρύχων, από ένας πλόκαμος πέφτει ελεύθερος στους ώμους, ενώ τα υπόλοιπα μαζεύονται πίσω, χαμηλά, σε κότσο. Φορά χαμηλή, ημικυκλική στεφάνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 21, 1966, Χρονικά Β2, 334 [Φ. Πέτσας]. Κόρτη-Κόντη 1994, 95, αρ. 16.

Πιθανότατα αποτελεί προϊόν τοπικού εργαστηρίου. Για περαιτέρω σχολιασμό του τύπου βλ. αρ. κατ. 226.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

378. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΕΡΩΤΑ ΚΑΙ ΨΥΧΗΣ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10861

Θεσσαλονίκη, Δυτικό νεκροταφείο, Ξηροκρήνη, συνοικισμός «Αξιάς» Ραμόνα, κτιστός τάφος.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος ανοιχτόχρωμος, με αρκετή μίκα

Ύψ. 9,8 εκ. Πλ. 7,7 εκ. Διαμ. οπής 2,3 εκ.

Ακέραιο. Στην πίσω όψη μικρή κυκλική οπή εξαερισμού. Με αρκετά φθαρμένη μήτρα είναι φτιαγμένη μόνο η μπροστινή πλευρά.

Το ζευγάρι παριστάνεται σε στάση εναγκαλισμού και λίγο πριν το σμίξιμο των χειλιών σε ασπασμό. Οι μορφές αναπαύονται σε ορθογώνιο κάθισμα με μαξιλάρι, με τα χέρια πλεγμένα σε εναγκαλισμό και τα πρόσωπα σχεδόν να ακουμπούν το ένα το άλλο. Ο Έρωτας γυμνός, στρουμπουλός, στρέφει κατά τα τρία τέταρτα το κάτω σώμα προς την αγαπημένη του, με το δεξί πόδι λυγισμένο προς τα εμπρός και το αριστερό απλωμένο προς τα πίσω. Τα πόδια της Ψυχής ξεπερνούν το όριο του καθίσματος, με το αριστερό να εκτείνεται μπροστά από το λυγισμένο δεξιά. Από τους μηρούς και κάτω η μορφή καλύπτεται από ιμάτιο. Το ζευγάρι έχει ανοιχτά φτερά (αποδίδονται από ένα για κάθε μορφή), συνοπτικά αποδοσμένα. Του Έρωτα είναι καμπύλο και στραμμένο προς τα κάτω, ενώ της Ψυχής σχεδόν τετράγωνο. Το περίγραμμα τους, όπως και μια γραπτή ζώνη στους γοφούς της Ψυχής και στη μετάβαση από τη βάση στο κάθισμα, αποδίδονται με υπόλευκο χρώμα. Στην τραπεζιόσχημη όψη της βάσης διατηρείται ταινία ερυθρού χρώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 127, αρ. κατ. 129, εικ. στη σελ. 209.

Για τα ανασκαφικά βλ. Πέτσας 1974, 377. Για το σχολιασμό του θέματος, βλ. αρ. κατ. 486.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



379. ΤΕΛΕΣΦΟΡΟΣ ΜΕ ΠΑΙΔΙ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10864

Θεσσαλονίκη, Ραμόνα, περιοχή δυτικού νεκροταφείου

Πηλός καστανός

Ύψ. 12,6 εκ. Μέγ. πλ. 5,7 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Λείπει μικρό τμήμα μεταξύ του δεξιού χεριού και του κορμού της μορφής του Τελεσφόρου. Διατηρούνται κατά τόπους ίχνη ρόδινου και λευκού χρώματος στο ένδυμα του Τελεσφόρου, καθώς και ρόδινου χρώματος στο ένδυμα του παιδιού και στην πίσω όψη του ειδωλίου.

Ο Τελεσφόρος εικονίζεται όρθιος, μετωπικά, πάνω σε χαμηλή ορθογώνια βάση. Το κεφάλι του κλίνει ελαφρά προς τα αριστερά. Φοράει μακρύ μανδύα με οξυκόρυφη κουκούλα και κρατά με το δεξί χέρι ένα μικρό παιδί. Όμοιο με το αρ. κατ. 488.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο Τελεσφόρος, ιδιαίτερα αγαπητός στους ρωμαϊκούς χρόνους, ανήκει στον κύκλο του θεού Ασκληπιού και ήταν η θεότητα που προστάτευε τους ασθενείς που βρίσκονταν στο στάδιο της ανάρρωσης. Για την ερμηνεία της μορφής βλ. Higgins 1967, 105.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

380. ΤΕΛΕΣΦΟΡΟΣ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 133

Θεσσαλονίκη, λεωφόρος Εθνικής Αμύνης (πρώην Βασιλέως Κωνσταντίνου), περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, ανασκαφή Γ.Π. Οικονόμου 1913.

Πηλός καστανός

Ύψ. 13,3 εκ. Μέγ. πλ. 4,1 εκ.

Ακέραιο. Η μπροστινή όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη και φέρει κυκλική οπή εξαερισμού. Σώζονται ίχνη λευκού χρώματος κατά τόπους.

Η μορφή εικονίζεται όρθια, σε μετωπική στάση πάνω σε κυλινδρική βάση. Το κεφάλι του κλίνει ελαφρά προς τα αριστερά. Φοράει μανδύα με οξυκόρυφη κουκούλα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 101, αρ. 40. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012*, 143, αρ. 36 [Ελ. Ακριβοπούλου].

Για την ερμηνεία της μορφής βλ. αρ. κατ. 379.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

381. ΟΡΘΙΑ ΑΝΤΡΙΚΗ ΤΗΒΕΝΟΦΟΡΟΣ ΜΟΡΦΗ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 6293

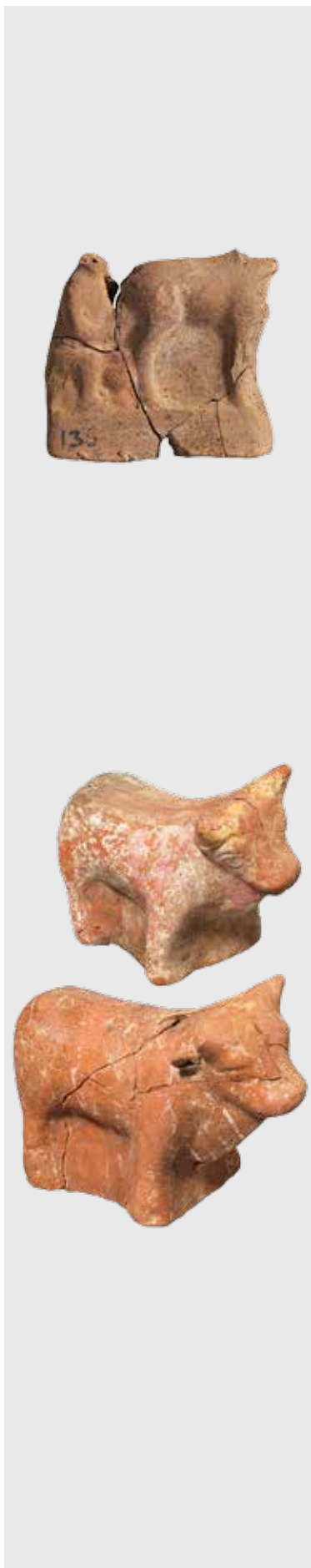
Θεσσαλονίκη, οικόπεδο ΕΡΤ3 (πρώην ΥΝΕΔ), κιβωτιόσχημος τάφος 7. Ο τάφος περιείχε δύο σκελετούς, χάλκινα νομίσματα και αγγείο βολβόσχημο, ρωμαϊκών χρόνων με αυλακώσεις στην κοιλιά.

Πηλός καστανός, με λίγες προσμειξεις

Ύψ. 12,6 εκ. Πλ. 6,8 εκ.

Λείπει το κεφάλι και η αριστερή παλάμη. Συγκολλημένο. Είναι κατασκευασμένο με μήτρα και στις δύο όψεις, αν και η πίσω πλευρά αποδίδεται συνοπτικά. Στο στήθος, στο ρούχο ανάμεσα στα πόδια και στο δεξί χέρι διατηρείται κόκκινο χρώμα.

Η μορφή παριστάνεται μετωπική, σε ψηλή, τραπεζιόσχημη βάση ημικυκλικής διατομής. Φορά χειριδωτό, ποδήρη χιτώνα που φτάνει μέχρι τους αστραγάλους, και ιμάτιο, που έρχεται λοξά από τον αριστερό ώμο ως το δεξί πόδι. Η μία άκρη του πέφτει ως κάτω στην πλάτη, ενώ η άλλη γυρίζει πάλι μπροστά αγκαλιάζοντας τον αριστερό γοφό και συγκρατείται από το δεξί χέρι. Η παρυφή του ιματίου κοσμεύεται με φαρδύ, ταινιωτό επίρραμα, που φέρει κυκλικά στοιχεία τοποθετημένα σε νοητή τεθλασμένη γραμμή. Το αριστερό χέρι, ανασηκώνεται, κλείνει στον αγκώνα και ανοίγει προς τα έξω, σε μια κίνηση που υποδηλώνει ίσως ότι κρατά κάτι στην παλάμη που λείπει. Τα πόδια βρίσκονται σε ελαφρά διάσταση, με σταθερό το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό, ενώ ο δεξιός γοφός ακολουθεί το λύγισμα της μέσης.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 118, αρ. κατ. 106.

Για τα ανασκαφικά δεδομένα, ό.π., 30, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για συγγενικά, αλλά όχι ιδιαίτερα κοντινά παραδείγματα, βλ. Αχειλαρά 2006, 69 και 547-549, αρ. κατ. 959-967, Mollard-Besques 1963, 121, πίν. 145 a-MYRINA 1189.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

382. ΚΑΘΙΣΤΗ ΜΟΡΦΗ ΠΟΥ ΑΡΜΕΓΕΙ ΚΑΤΣΙΚΑ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 136

Θεσσαλονίκη, λεωφόρος Εθνικής Αμύνης (πρώην Βασιλέως Κωνσταντίνου), περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, ανασκαφή Γ.Π. Οικονόμου 1913.

Πηλός σκούρος καστανός

Ύψ. 6,3 εκ. Μέγ. πλ. 6,8 εκ.

Συγκολλημένο από επτά θραύσματα. Λείπουν το κεφάλι του ζώου και της μορφής και τμήμα της βάσης.

Οι μορφές στηρίζονται σε ορθογώνια βάση. Ανάμεσα στην ανθρώπινη και τη ζωική μορφή εικονίζεται κάδος για την περισυλλογή του γάλακτος. Είναι κατασκευασμένο με μήτρα. Διατηρούνται ίχνη της γραπτής διακόσμησης: λευκό στο σώμα του ζώου, στο βάθος ανάμεσα στα σκέλη του και τη βάση, ερυθρό στον κάδο και την ταινία της βάσης, κίτρινο στο κάθισμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 102, αρ. 42. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 143, αρ. 37 [Ελ. Ακριβοπούλου].

Ελευθερία Ακριβοπούλου

383-386. ΤΑΥΡΟΙ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10127α-δ

Θεσσαλονίκη, οδός Φιλικής Εταιρείας 3, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, τάφος 4, ανασκαφή 1966

Πηλός ανοιχτός ερυθρός

Ύψ. 7,7-8,4 εκ. Πλ. 10,4-10,6 εκ.

ΜΘ 10127α-β: ακέραια. ΜΘ 10127γ: συγκολλημένο από πολλά κομμάτια.

ΜΘ 10127δ: συγκολλημένο στα πίσω πόδια, φέρει ρηγμάτωση από το κεφάλι μέχρι τα πίσω πόδια, στο σημείο ένωσης των δύο τμημάτων που το συναποτελούν. Κατασκευασμένα με μήτρα, εσωτερικά κενά. Διατηρούν ακόμη ίχνη της αρχικής γραπτής διακόσμησης: λευκό κατά τόπους, το οποίο κάλυπτε ολόκληρη την επιφάνεια του σώματος, κίτρινο στο κεφάλι, την ουρά και τους οφθαλμούς, μαύρο στο πρόσωπο και στον λαιμό (ΜΘ 10127β), ρόδινο στα αυτιά και στο στόμα. Μια πλατιά ρόδινη ταινία διέτρεχε κάθετα το μέσο του σώματος και μία δεύτερη τη βάση του λαιμού ως τα μπροστινά πόδια (βλ. ενδεικτικά ΜΘ 10127α). Στο ΜΘ 10127γ, λεπτές λοξές ραβδώσεις κάτω από τον λαιμό.

Τέσσερα ειδώλια ταύρων από τα συνολικά δεκαεπτά, που βρέθηκαν σε τρεις ομάδες, δύο γύρω από τον τάφο και η τρίτη στο εσωτερικό του. Το

κεφάλι των ταύρων είναι βαρύ, τριγωνικό, με κωνικά κέρατα. Τα μάτια και τα αυτιά είναι αποδοσμένα πλαστικά, με εξαίρεση το ΜΘ 10127γ στο οποίο τα αυτιά διαμορφώνονται έξεργα μικρά και όρθια, αποδίδοντας το πτερύγιο και την κόγχη στο εσωτερικό τους. Το ευρύ, κυλινδρικό, συμπαγές σώμα απολήγει σε κοντά και χοντρά πόδια, παράλληλα ανά ζεύγη, ενώ η ουρά δηλώνεται υποτυπωδώς με πλαστικό έξαρμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Θεσσαλονίκη 1986, 133, εικ. 138. Κόρτη-Κόντη 1994, 114, αρ. 89.

Τα ειδώλια ταύρων είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα στη Μακεδονία και ευρύτερα στη νότια Βαλκανική κατά τους αυτοκρατορικούς ρωμαϊκούς χρόνους. Για παράλληλους τύπους βλ. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 140, αρ. 30 [Ελ. Ακριβοπούλου].



Ελευθερία Ακριβοπούλου



387. ΣΚΥΛΟΣ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10868

Θεσσαλονίκη, συνοικισμός "Αξιός", περιοχή δυτικού νεκροταφείου, 1969

Πηλός σκούρος καστανός

Ύψ. 8,4 εκ. Μήκ. 7,2 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν μικρά τμήματα. Διατηρούνται ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Όμοιο με το αρ. κατ. 620.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μακεδονικά 14 (1974), 319, 377 κ.ε., πίν. 84γ, 122. Κόρτη-Κόντη 1994, 127-128, αρ. 132.

Γραμμένος 2011, 826, αρ. 10 [Κ. Σισμανίδης]. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012*, 142, αρ. 33 [Ελ. Ακριβοπούλου].

Ελευθερία Ακριβοπούλου

388. ΚΕΦΑΛΗ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΑΠΟ ΠΡΟΤΟΜΗ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς

ΑΕΜΚ 4977

Από δοκιμαστική ανασκαφική τομή στη θέση του οικισμού της αρχαίας Ευρωπού.

Πηλός κοκκινωπός

Σωζ. ύψ. 10 εκ. Μήκ. 9 εκ. Πλ. 6 εκ.

Σπασμένο και συγκολλημένο από πολλά κομμάτια με αποκρούσεις στη μύτη. Λείπουν η πρόσθετη ταινία στο μέτωπο της μορφής, τμήματα από τα φύλλα και τα άνθη στο στεφάνι της αριστερής πλευράς, οι απολήξεις της γενειάδας καθώς και οριζόντιο τμήμα από το μουστάκι στο πάνω χείλος.

Εικονίζεται μετωπικά κεφαλή γενειοφόρου μορφής, από προτομή, κοίλη εσωτερικά, με τα μαλλιά χτενισμένα προς τα πίσω με χωρίστρα στη μέση. Η κεφαλή επιστέφεται με στεφάνι κυκλικής διατομής, διακοσμημένο με επίθετα άνθη και φύλλα στη δεξιά πλευρά. Στο πίσω μέρος της προτομής διακρίνεται τμήμα από την στή ανάρτησης. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ευγενικά με μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια και στόμα με χείλη σφιχτά. Η γενειάδα σχηματίζεται με προσθήκη επάλληλων μικρών ταινιωτών βοστρύχων που συγκολλούνται στα μάγουλα, όπως και το οριζόντιο τμήμα στο μουστάκι στο πάνω χείλος. Η χρωματική διαφοροποίηση που διακρίνεται στην περιοχή της γενειάδας και στο μουστάκι, προέκυψε κατά τη συγκόλλησή τους στο πρόσωπο της προτομής με χρήση αραιωμένου πηλού. Αβαθείς παράλληλες εγχαράξεις με χρήση αιχμηρού εργαλείου υπάρχουν στην περιοχή της καλύπτρας και στο μέτωπο της μορφής προκειμένου να προστεθούν επίθετα κοσμητικά στοιχεία, όπως η ταινία στο μέτωπο της μορφής, που λείπει. Πρόκειται για κεφαλή γυναικείας προτομής των ελληνιστικών χρόνων, στην οποία προστέθηκαν επίθετα φυσιογνωμικά στοιχεία, προκειμένου να μετατραπεί σε λατρευτική προτομή του θεού Διονύσου.

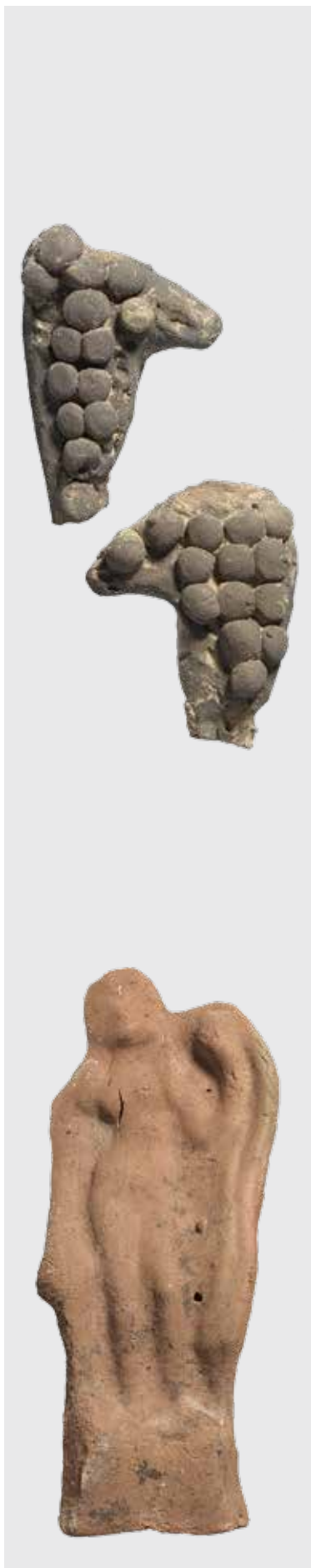
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Σαββοπούλου 1998, 91, εικ. 88.

Η λατρεία του Διονύσου με την εμφαντική παρουσία σε περιοχές με αμπελοκαλλιεργητική παράδοση, με την προτομή αυτή διαπιστώνεται και στην Ευρωπό. Η προτομή πιθανότατα προέρχεται από χώρο οικιακού ιερού της αρχαίας πόλης, όπου ο θεός λατρευόταν παράλληλα ίσως με άλλες γυναικείες θεότητες της αναγέννησης της φύσης και της καρποφορίας, όπως της Δήμητρας και Κόρης, της Μητέρας των Θεών, της Αφροδίτης κ.α. ως σύντροφος ή ως πάρεδρός τους. Ο Διόνυσος με διαφορετικές υποστάσεις εμπλέκεται με τις θεότητες αυτές στις θρησκευτικές δοξασίες, εξομοιώνεται στον οργιαστικό τελετουργικό χαρακτήρα της λατρείας τους και συνδέεται με την ορφική θεογονία και τις τελετές μετάβασης. Συγκριτικά παράλληλα αποτελούν οι δύο προτομικές απεικονίσεις του θεού προερχόμενες από οικιακό ιερό και από το ιερό του Δάρρωνα, του τοπικού θεραπευτή, στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Πέλλας των όψιμων ελληνιστικών χρόνων. Αξιοσημείωτη επιβίωση στον χώρο και τον χρόνο αποτελεί το τοπωνύμιο «Αμπέλια» που προσδιορίζει σήμερα τη θέση της αρχαίας Ευρωπού. Αναφορικά με μετατροπή του αρχικού προτύπου της προτομής, έχει διαπιστωθεί ότι η πρακτική αποτελούσε διαδεδομένη διαδικασία την οποία ακολουθούσαν γενικότερα οι κοροπλάστες προκειμένου να εμπλουτίσουν με νέους τύπους και να αποκτήσουν μεγαλύτερη ποικιλία στην παραγωγή των προϊόντων τους. Για ειδώλια με προσθήκες στοιχείων βλ. Σισμανίδης & Καραϊσκού 1992, 488, εικ. 7. Στεφανή 2002β, 552, εικ. 12. Mollard-Besques 1963, πίν. 8, f. Για τη λατρεία του Διονύσου





βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 210-212. Στεφανή 2013α, 108-109, εικ. 9. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 224-225. Τζαναβάρη 2014, 342. Χρυσοστόμου 1996-1997, 222-228. Burkert 1987, 104. Kacharava & Kvirkvelia 2009, 117-129, εικ. 1. Για τις λατρείες βλ. Χατζόπουλος 2002, 11-29. Για τις τεχνικές παραγωγής βλ. Muller 2000, 91-106.

Θώμη Σαββοπούλου

389, 390. ΖΕΥΓΟΣ ΒΟΤΡΥΩΝ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς
ΑΕΜΚ 5862 & 5859
Αρχαιολογικός χώρος Ευρωπού, οικισμός, Τομή Δ
Γκριζος πηλός

α) Μήκ. 6,4 εκ. Πλ. 4,6 εκ. Πάχ. 1,7 εκ.

β) Μήκ. 5,8 εκ. Πλ. 4,6 εκ. Πάχ. 1,8 εκ.

Σώζονται σχεδόν ακέραιοι, με ελάχιστα ιζήματα στην επιφάνειά τους.

Αποδίδονται με σχηματικό τρόπο δύο τσαμπιά σταφύλια. Κάθε τσαμπί σχηματίζεται από μία επίπεδη επιφάνεια, στην οποία επικολλώνται πήλινοι βόλοι διαμέτρου 8 χιλ. που αναπαριστούν τις ρώγες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Σαββοπούλου 1998, 115, εικ. 55.

Για παράλληλα βλ. Χρυσοστόμου 1996-1997, 202, πίν. 57 γ-ζ, με τη σχετική βιβλιογραφία.

Οι καρποί της αμπέλου και το παράγωγο κρασί αποτελούσαν αναπόσπαστα λειτουργικά στοιχεία των μυστικιστικών οργιαστικών τελετουργιών της λατρείας του Διονύσου. Με την εμβληματική εικόνα τους υποδηλώνουν ή και υποκαθιστούν ίσως την παρουσία της θεότητας, ενώ δεν αποκλείεται ακόμη και ο αριθμός τους, καθώς ανευρίσκονται συνήθως κατά ζεύγη, να λειτουργεί πολλαπλασιαστικά αυξάνοντας την αφθονία και τη δύναμή τους. Παραδείγματα πήλινων περιτμητων απομιμήσεων τσαμπιών, αναφέρονται προερχόμενα από την Πέλλα, τη Βεργίνα, αλλά και από τον ευρύτερο ελληνικό κόσμο, την Ιωνία, την Ήπειρο και την Εύβοια, όπου ο θεός Διόνυσος κατείχε εξέχουσα θέση μεταξύ των θεοτήτων του ελληνικού Δωδεκάθεου και απολάμβανε ισχυρή δημοφιλία. Ως αρχαιολογικά ευρήματα τα τσαμπιά της Ευρωπού, αποτελούν αδιάψευστα τεκμήρια της αμπελοκαλλιεργητικής παράδοσης στην περιοχή Ευρωπού / Γουμένισσας, η αμπελοοινική παραγωγή της οποίας συνεχίζεται αδιάλειπτα από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας.

Θώμη Σαββοπούλου

391. ΑΦΡΟΔΙΤΗ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς
ΑΕΜΚ 4463

Αρχαιολογικός χώρος Ευρωπού, κεραμοσκεπής τάφος 1, ανατολικά της πόλης.

Πηλός κοκκινωπός

Ύψ. 24 εκ. Διαστ. βάσης: Ύψ. 3,9 εκ. Μήκ. 7 εκ. Πλ. 5 εκ.

Ακέραιο. Απολετισμένη η επιφάνεια στο δεξί μέρος της βάσης. Επικαθήσεις ιζήματος πίσω από το υπερυψωμένο χέρι. Μικρή οπή εξαιτίας αμελούς ψησίματος στο δεξί πόδι και σκασίματα του πηλού στο στήθος και στην περιοχή του λαιμού. Στην πίσω όψη μικρή ωοειδής οπή εξαερισμού.

Εικονίζεται η θεά με χιτώνα που αφήνει να διαγράφεται το σώμα, να πατά σε τετράγωνη βάση με στάσιμο σκέλος το δεξί και άνετο το αριστερό. Το δεξί χέρι παράλληλα με τον κορμό. Το αριστερό λυγισμένο στον αγκώνα υψώνεται πάνω από τον ώμο συγκρατώντας το ιμάτιό της το οποίο πέφτει πτυχωμένο προς τα κάτω. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου και οι λοιπές λεπτομέρειες του ειδώλιου δεν είναι ευδιάκριτες εξαιτίας της επανειλημμένης χρήσης της μήτρας. Στους κροτάφους είναι διακριτή η προσπάθεια του κοροπλάστη για την ένωση των δύο τμημάτων του ειδώλιου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο αποτελεί μεταφορά από τη μνημειακή γλυπτική του τύπου Venus Genetrix της θεάς Αφροδίτης στην κοροπλαστική. Η ανεύρεσή του σε κεραμοσκεπή τάφο εκφράζει τις θρησκευτικές αντιλήψεις και πρακτικές της εποχής. Για ανάλογο τύπο βλ. Besques 1986, πίν. 04, b-c, 307.

Θώμη Σαββοπούλου



392. ΤΜΗΜΑ ΜΗΤΡΑΣ ΑΝΔΡΙΚΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

Τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ. - αρχές 2^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς
ΑΕΜΚ 2262

Παλατιανό. Ηρώο II, Τομή Γ3

Πηλός ερυθρός

Σωζ. ύψ. 11 εκ. Μέγ. πλ. 8,7 εκ.

Λείπει ολόκληρο το πάνω μέρος της μήτρας (το κεφάλι), τμήμα της πλευράς και του κάτω τμήματος. Αποκρούσεις σε όλη την επιφάνεια. Η πίσω πλευρά αδιαμόρφωτη.

Τμήμα πήλινης μήτρας ανδρικού ειδωλίου με ιθυφαλλική μορφή του θεού Μπεσ. Το σώμα είναι γυμνό και εύσαρκο. Το στήθος είναι τονισμένο και η κοιλιά μεγάλη και προτεταμένη. Τα χέρια λυγισμένα, ακουμπούν στο ύψος των μηρών. Τα δάχτυλα των χεριών είναι αρκετά χοντρά και κοντά. Τα πόδια είναι κοντά, χοντρά, ανοιχτά και λυγισμένα. Βάθυνση στη κοιλιά δηλώνει τον ομφαλό. Καμπύλες χαράξεις κάτω από την κοιλιά δηλώνουν το ηβικό τρίγωνο. Στο επάνω μέρος του στήθους και στους ώμους, σώζεται το τελείωμα μακρών σχηματοποιημένων βοστρύχων. Στο στήθος σώζεται τριγωνικό κόσμημα, οι δύο πλευρές του οποίου δηλώνονται από δύο ανάγλυφες συγκλίνουσες ταινίες με ανάγλυφο σφαιρίδιο στη κορυφή του. Στο εσωτερικό του τριγώνου, μικρότερα σφαιρίδια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την ανασκαφή στο Παλατιανό, βλ. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1993, 390, 391, εικ. 9.

Ο Bes (Βησάς - εξελληνισμένο όνομα του Bes) είναι ένας πανίσχυρος αγαθοποιός και ταυτόχρονα τρομακτικός δαίμονας της φύσης που σχετιζόταν με την οικογενειακή ευτυχία, την γονιμότητα, την εγκυμοσύνη και τον τοκετό και κατ' επέκταση τη προστασία της μητέρας και του παιδιού. Η ιδιότητα του ως προστάτιδας δύναμης στις δύσκολες στιγμές των ανθρώπων, όπως ο τοκετός και ο πόλεμος έχει ως αποτέλεσμα την απεικόνισή του πολλές φορές με πολεμικά χαρακτηριστικά. Βλ. σχετικά το ελεφαντοστέινο αμφίγλυφο πλακίδιο στο *Πλόες* 2003, 535, αρ. 1049 [Π. Φλουρέντζος]. Ως πλάσμα της φύσης, εικονίζεται με ασυνήθιστα και αφύσικα χαρακτηριστικά ώστε να αποδίδεται η μαγική του δύναμη. Ο πύθκος που μερικές φορές τον συνοδεύει, συνδέεται με τη γυναικεία σεξουαλικότητα. Προσπάθεια τονισμού της γονιμότητας και της σεξουαλικότητάς του αποτελεί και το γεγονός ότι αποδίδεται γυμνός. Βλ. *Κρήτη - Αίγυπτος* 2000, 338-339, αρ. 356 και αρ. 357 [Ν. Μαρινάτου]. Γενικότερα για τον τύπο του προγαστορος δαίμονος που προέρχεται από τους αιγυπτιακούς θεούς Μπεσ και Φθα Πατάικο βλ. Φαρμάκη & Μουσαντάμη υπό έκδοση.

Για ειδώλια Bes, βλ. *Πλόες* 2003, ό.π., 504, αρ. 954, [Ε. Κωνσταντινίδη-Συβρίδη], 505, αρ. 955 [Γ. Κουράγιος, Σ. Δετοράτου & Β. Burns], αρ. 956, [Γ. Κουράγιος & Σ. Δετοράτου], αρ. 957 [Γ. Κουράγιος & Σ. Δετοράτου], αρ. 958 [Μ. Ευσταθίου] και σελ. 506, αρ. 959 [Μ. Κλάδου] και στο *Κρήτη - Αίγυπτος* 2000, ό.π., 346, αρ. 371 [Μ. Παναγιωτάκη], 347, αρ. 372 και 354, αρ. 386 [Μ. Κλάδου].

Μαρία Φαρμάκη

393. ΚΕΦΑΛΙ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΚΥΒΕΛΗΣ

Ελληνιστικοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς
ΑΕΜΚ 6227

Παλατιανό. ΤΟΜ VII, Δωμ. IV

Πηλός ανοιχτός καστανός

Σωζ. ύψ. 8 εκ. Μέγ. πλ. 5,5 εκ.

Αποκεκρουσμένο στο κάτω μέρος. Σώζεται μέρος του λαιμού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου και της κόμης είναι πολύ φθαρμένα. Η μπροστινή πλευρά του ειδωλίου είναι κατασκευασμένη με μήτρα. Η πίσω πλευρά προέρχεται από χωριστή μήτρα, συνοπτικά διαμορφωμένη.

Κεφάλι γυναικείου ειδωλίου - Κυβέλης. Η μορφή έχει ωσειδές πρόσωπο με τριγωνικό μέτωπο, φαρδιά μύτη, μικρό στόμα και τονισμένα ζυγωματικά. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση, φέρονται προς τους κροτάφους και πλαισιώνουν τον λαιμό. Φέρει ψηλό πυργωτό διάδημα με ανάγλυφη διακόσμηση και ημικυκλική ταινία στην κάτω παρυφή του. Από το διάδημα πέφτει στους ώμους της μορφής, τμήμα του ιματίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Σχετικά με την ανασκαφή, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1996, 189-204, εικ. 9. Για παρόμοια κεφαλή Κυβέλης, Αχειλαρά 2006, 99, 100, 248, αρ. 175. Για ανάλογη πυργώσημη

καλύπτρα, βλ. Λαζαρίδης 1960, 65, πίν. 20, Β84, Β82 (2^{ος} αι. π.Χ.). Βλ. επίσης Παπαγεωργίου 1997, 127, 324, αρ. 175. Για απεικονίσεις της θεάς, βλ. *LIMC VIII* (1997) Supplementum 1, 744-746, και Supplementum 2, 506, αρ. 52, 54, 58, 59.

Μαρία Φαρμάκη



394. ΕΡΩΤΑΣ - ΕΦΗΒΟΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Καβάλας

Ε297

Τύμβος Νικήσιανης

Πηλός καστανός

Ύψ. 13,1 εκ.

Ακέραιο, με εξαίρεση το αποκρουσμένο το πρόσθιο μέρος του κάτω αριστερού ποδιού. Συγκολλημένα τα πόδια κάτω από τα γόνατα και ο αριστερός βραχίονας.

Συμπαγές ειδώλιο ιπτάμενου Έρωτα - εφήβου που κρατά με το αριστερό χέρι υδρόβιο πτηνό κοντά στο στήθος και προτείνει το δεξί. Το κεφάλι στρέφεται ελαφρά προς τα δεξιά της μορφής και κάμπτεται ανεπαίσθητα προς τα εμπρός. Στους ώμους και στις πλάτες φέρει εγκοπές για την ένθεση των πτερυγών από διαφορετικό υλικό. Στη βάση του τραχήλου υπάρχει βαθιά στρογγυλή οπή για την ανάρτηση του ειδωλίου. Με την ανάρτηση, το ειδώλιο κλίνει έντονα προς τα εμπρός, προσδίδοντας έτσι στη μορφή την εικόνα της πτήσης. Εντυπωσιακή είναι η εικόνα του προσώπου λόγω της διατήρησης της πολυχρωμίας. Τα μάτια, τα φρύδια, το στόμα, οι παρειές και η κόμη τονίζονται με διαφορετικά χρώματα, καστανό, ερυθρό, μαύρο. Το γυμνό σώμα καλύπτεται με λευκό ρόδινο χρώμα, ενώ με χρώμα αποδίδονται οι ανατομικές λεπτομέρειες, καθώς και τα υποδήματα. Στον αριστερό μηρό δηλώνεται επίσης με χρώμα περιμήριο με δύο δακτυλίους. Το πτηνό έχει χρώμα κυανό στο πτέρωμα και ερυθρό στο ράμφος του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λαζαρίδης 1969, 158, πίν. 59. Λαζαρίδης, Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1992, 34, πίν. Γ.

Δημητρία Μαλαμίδου

395. ΕΙΔΩΛΙΟ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Καβάλας

Ε291

Τύμβος Νικήσιανης

Πηλός καστανέρυθρος.

Ύψ. 23 εκ.

Ακέραιο, το κεφάλι αποκρουσμένο συγκολλημένο. Λίγες απολεπίσεις στο δεξιό ώμο, το αριστερό χέρι και τον αριστερό μηρό. Γαϊώδη χρώματα στη βαφή. Το πίσω μέρος του ειδωλίου είναι επίπεδο και φέρει στο μέσον ορθογώνιο άνοιγμα, διαστάσεων 6,3 x 2,8 εκ. Διακρίνεται ελάχιστα κατά μήκος των πλευρών η ένωση του εμπρός και του πίσω μέρους του ειδωλίου, κατασκευασμένων σε διαφορετικές μήτρες.

Η νεαρή γυναικεία μορφή είναι όρθια, ενδεδυμένη με χιτώνα και ιμάτιο. Στάσιμο σκέλος της μορφής είναι το αριστερό. Το δεξί κάμπτεται προς τα πλάγια, ενώ στην ίδια πλευρά στρέφει ελαφρά και το κεφάλι. Φέρει το δεξί χέρι στη μέση, κάτω από το ιμάτιο, το οποίο περιβάλλει ολόκληρο τον κορμό, μέχρι τον λαιμό, και συγκρατείται από το δεξί χέρι κατά μήκος της δεξιάς πλευράς. Ο ποδήρης χιτώνας αφήνει να ξεπροβάλουν μόνον τα άκρα των ποδιών. Οι πτυχές του ιματίου και του χιτώνα αποδίδονται εν μέρει πλαστικά και εν μέρει ζωγραφικά με πινελιές που ακολουθούν τις καμπύλες του σώματος και των ρούχων. Από την διακόσμηση του υφάσματος διασώζονται τριγωνίδια ερυθρού χρώματος και ταινία στις παρυφές του ιματίου και του χιτώνα. Το ραδινό πρόσωπο τονίζεται με την χρωματική απόδοση των χαρακτηριστικών του. Τα μαλλιά με καστανό χρώμα είναι μαζεμένα προς τα πίσω. Δεν είναι σαφές εάν το ανάγλυφο έξαρμα πάνω στο κεφάλι είναι στεφάνι ή διάδημα ή περίτεχνη διαμόρφωση της μακριάς κόμης. Η συνολική εικόνα αποπνέει κλασική ηρεμία, ενώ ο ανεπαίσθητος κυματισμός του άξονα του σώματος προαναγγέλλει την ελληνιστική κοροπλαστική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λαζαρίδης 1969, 158, πίν. 58. Λαζαρίδης, Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 1992, 34, πίν. 20.

Τζαναβάρη 2012α, 368 με σημ. 95, εικ. 12.

Δημητρία Μαλαμίδου



396. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης
ΜΑ 7451

Αμφίπολη, ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Λ, τάφος 1

Πηλός πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 26,3 εκ. Πλ. 23 εκ. Πάχ. 1 εκ.

Συντηρημένη και συγκολλημένη από πολλά κομμάτια. Κυκλική σπή αερισμού στο κεφάλι και μεγάλο παραλληλόγραμμο άνοιγμα όπτησης στην πίσω όψη.

Πήλινη γυναικεία προτομή, στηθαίο. Παριστάνεται κατενώπιον με τα χέρια κολλημένα στο σώμα. Είναι ενδεδυμένη με διάφανο χιτώνα ο οποίος σώζει μαύρο, λευκό και ρόδινο χρώμα. Το μεγαλύτερο μέρος του επίθετου χρώματος έχει απολεπιστεί, αφήνοντας το ίχνος ημικυκλικής παρυφής στη βάση του λαιμού και κάθετες λεπτές ταινίες ανάμεσα στο στήθος. Πρόσωπο επίμηκες με ευθύγραμμη μύτη. Το βλέμμα της είναι προσηλωμένο σε ένα σημείο. Φορά σφαιρικά ενώπια. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση με κυματιστούς βοστρύχους, φέρονται προς τα πλάγια και μαζεύονται πίσω σε άμορφη μάζα. Στην κορυφή της κόμμωσης διακρίνεται είδος φióγκου. Θεωρείται προστάτιδα - θεότητα του τάφου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα Μάλαμα 2001, 121, 126, εικ. 18. Μάλαμα 2007, 734, 743, εικ. 12. Malama 2007, 114, εικ. 9, Malama 2015, 369, 372, εικ. 4. Για παρόμοια παραδείγματα βλ. Tzanavarí 2015, 171, εικ. 9 (τύπος D).

Πηνελόπη Μάλαμα

397. ΝΕΑΡΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης
ΜΑ 10273

Αμφίπολη, ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Λ, τάφος 1

Πηλός πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 15,1 εκ. Διαστ. πήλινου πλακιδίου 5 x 4 εκ.

Συντηρημένο. Σχεδόν ακέραιο. Λείπει τμήμα από το κάτω άκρο του αριστερού ποδιού. Φέρει ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη την επιφάνεια.

Ειδώλιο όρθιας γυναικείας μορφής, ίσως χορεύτριας, η οποία πατά σε πήλινο πλακίδιο-βάση. Η μορφή στηρίζεται στο δεξιό σκέλος και φέρει το άνετο αριστερό μπροστά. Είναι ενδεδυμένη με χιτώνα και ιμάτιο που τυλίγεται σφιχτά γύρω από το επάνω μέρος του κορμού ενώ η παρυφή του ιματίου πέφτει πίσω στην πλάτη με κάθετες πτυχές. Το δεξί χέρι στηρίζεται κάτω από το στήθος ενώ το αριστερό ελαφρά λυγισμένο κρατά επάνω από το μηρό την απόληξη του ιματίου. Το κεφάλι καλυμμένο με το ιμάτιο κλίνει ελαφρώς προς τα αριστερά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα Μάλαμα 2001, 121, 126, εικ. 18. Μάλαμα 2007, 734, 743, εικ. 12. Malama 2015, 369, 372, εικ. 4. Για παρόμοια παραδείγματα βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 79, πίν. 14 (όρθιας γυναικείες μορφές - τύπος β και σημ. 25 με βιβλιογραφία για το θέμα).

Πηνελόπη Μάλαμα

398. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης
ΜΑ 10276

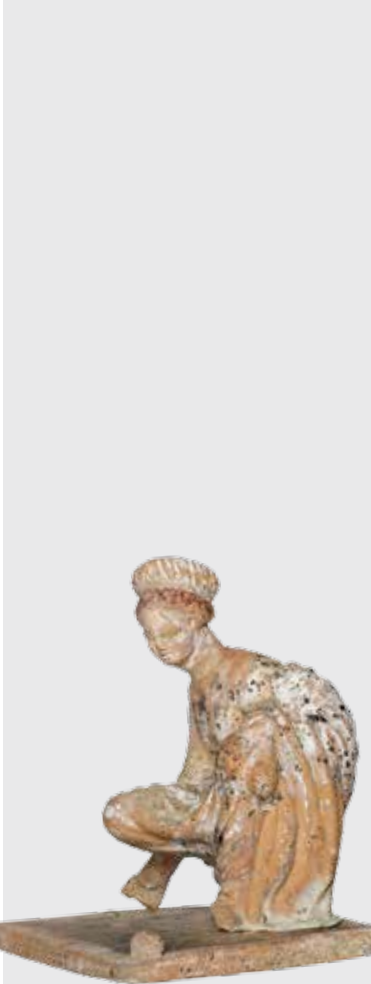
Αμφίπολη, ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Λ, τάφος 1

Πηλός πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 14,3 εκ.

Συντηρημένο, συμπληρωμένο σε σημεία και συγκολλημένο. Λείπει η βάση και τα άκρα πόδια. Ρωγμές στην εμπρόσθια όψη του. Η πίσω όψη είναι σχεδόν αδιαμόρφωτη εκτός από την άκρη του ιματίου που πέφτει πίσω.

Η μορφή πιθανώς αποδίδει τη Μούσα της Τραγωδίας Μελπομένη. Φοράει χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο κρατάει σφιχτά στο ύψος του στήθους με το αριστερό λυγισμένο χέρι, ενώ με το δεξί λυγισμένο πλάγια και έμπροσθεν κρατάει μάσκα ηθοποιού. Έχει πεπονοειδή κόμμωση με πολύ μικρούς βοστρύχους ερυθρού χρώματος και φέρει στο κεφάλι, το οποίο στρέφει ελαφρώς προς τα δεξιά, ένα είδος στεφάνης. Η μάσκα τραγωδίας έχει ρεαλιστικά χαρακτηριστικά: ανοικτό στόμα, ρυτίδες στο μέτωπο, μικρά μάτια και συνοφρυωμένα φρύδια. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και πέφτουν χαλαρά στους ώμους.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα Μάλαμα 2001, 121, 126, εικ. 18. Μάλαμα 2007, 734, 743, εικ. 12. Malama 2015, 369, 372, εικ. 4.

Για παρόμοιο παράδειγμα ειδωλίου ηθοποιού που κρατά μάσκα τραγωδίας βλ. Davidson 1942, 117, εικ. 7, αρ. 44. Λαζαρίδης 1960, πίν. 2, Α4. Higgins 1968, 140, αρ. 168. Uhlenbrock, 1990α, 114, αρ. 7. Επίσης μαρμάρινο άγαλμα ηθοποιού που κρατά μάσκα (Λ 904) εκτίθεται στο Μουσείο Αμφίπολης και προέρχεται από τη θέση «Καστρί», Πινυγιάτογλου 2010α.

Πηνελόπη Μάλαμα

399. ΝΕΑΡΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ «ΑΣΤΡΑΓΑΛΙΖΟΥΣΑ»

Τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

ΜΑ 7452

Αμφίπολη, ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Λ, τάφος 1. Εκτός από ειδώλια περιείχε θραύσματα πήλινου επίχρυσου στεφανιού, χρυσό φύλλο ελιάς, πήλινα αλάβαστρα, μελαμβαφές σκυφίδιο, αστραγάλους, όστρεα με υπολείμματα ψιμυθίων και χρυσό νόμισμα Φιλίππου Β' νομισματοκοπείου Πέλλας (340-328 π.Χ.).

Πηλός

Ύψ. 9,5 εκ. μαζί με το πήλινο πλακίδιο-βάση. Διαστ. πλακιδίου 8,5 x 6,5 εκ.

Συντηρημένο. Σχεδόν ακέραιο. Λείπουν τα δάχτυλα του δεξιού χεριού. Ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη την επιφάνεια του ειδωλίου. Δεν φέρει σπή αερισμού.

Ειδώλιο γυναικείας μορφής. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο ζωσμένο στον αριστερό ώμο. Η μορφή αποδίδεται σε δράση, σε βαθύ κάθισμα. Στρέφει τον κορμό και την κεφαλή της προς τα αριστερά, προσηλώνοντας το βλέμμα στο σφαιρικό αντικείμενο που βρίσκεται στην γωνία του πλακιδίου της βάσης. Στο αριστερό χέρι κρατάει φορμίσκο και αφήνει μετέωρο επάνω από το έδαφος το δεξί. Εικάζεται ότι παίζει αστραγάλους και ετοιμαζόταν να τους μαζέψει, γι' αυτό και ονομάζεται «αστραγαλίζουσα». Πατάει σε πήλινο πλακίδιο-βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα: Μάλαμα 2001, 121, 126, εικ. 18. Μάλαμα 2007, 734, 743, εικ. 12. Malama 2007, 114, εικ. 9. Malama 2015, 369, 372, εικ. 4.

Για τον τύπο της αστραγαλίζουσας με παρόμοια παραδείγματα και βιβλιογραφία για το θέμα βλ. Χιδίρογλου 2012, 493-501, εικ. 1-10. Το πρότυπο του τύπου ανάγεται συνήθως στον αναφερόμενο από τον Πausanία πίνακα του Πολυγνώτου με θέμα την Νέκυια, που κοσμούσε τη Λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς.

Πηνελόπη Μάλαμα

400. ΕΡΩΤΑΣ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ ΣΤΗΡΙΖΟΜΕΝΟΥ ΣΕ ΠΕΣΣΟ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

ΜΑ 6018

Ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Α, τάφος 43

Πηλός ερυθρωπός με προσμειξίς

Ύψ. 32,8 εκ.

Συντηρημένο και συγκολλημένο, εν μέρει ελλειπές. Συμπληρώσεις στη βάση και το σώμα. Ίχνη λευκού, ρόδινου (φτερά), ερυθρού (βάση, πεσσό) χρώματος. Οπίσθια όψη αδιαμόρφωτη, με επιμήκη ωσειδή σπή αερισμού.

Ο έρωτας εικονίζεται όρθιος, γυμνός, σε άνετη στάση με ανοικτά φτερά, νωχελικά στηριζόμενος στον πεσσό που βρίσκεται στα δεξιά του. Το δεξί άνετο σκέλος προβάλλεται μπροστά, το αριστερό στάσιμο φέρεται κάθετα. Ιμάτιο τυλιγμένο γύρω από τα χέρια με παρυφή που πέφτει ελεύθερα κάτω. Το σώμα διαμορφώνει σιγμοειδή καμπύλη, η λεκάνη κλίνει προς τα αριστερά, ο κορμός προς τα δεξιά. Η κεφαλή στρέφεται ελαφρώς προς τα δεξιά. Το δεξί χέρι λυγισμένο επί του πεσσού, το αριστερό στη μέση. Κόμη μακρά. Επί κεφαλής ευρύπαχο κυλινδρικό στεφάνι. Βάση υψηλή συμφυής ελλειψοειδής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα: Μάλαμα 2000, 65, 70, εικ. 20. Τζαναβάρη 2012α, 368, 379, εικ. 11α.

Για τον τύπο του έρωτα εφήβου στηριζόμενου σε πεσσό βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 179-181, πίν. 83 με βιβλιογραφία για το θέμα.

Πηνελόπη Μάλαμα





401. ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ;

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

ΜΑ 6036

Ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Α, τάφος 43

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, με τεφρό πυρήνα

Ύψ. 31,1 εκ.

Συγκολλημένο και εν μέρει ελλειπές. Επίθετα χρώματα ρόδινο, καστανέρυθρο, μελανό, λευκό. Οπίσθια όψη αδιαμόρφωτη με ωσειδή οπή αερισμού.

Παριστάνεται όρθιος, γυμνός άνδρας. Ιμάτιο τυλιγμένο επί της βουβωνικής χώρας, εξαρτημένο από τον αριστερό ώμο, το άκρο του οποίου πέφτει ως το αριστερό πόδι. Δεξί χέρι σε πλάγια έκταση, λυγισμένο άνω, ίσως κρατούσε δόρυ ή ξίφος. Αριστερό σκέλος άνετο. Η μορφή κρατά στα αριστερά της ευμεγέθη ελλειψοειδή ασπίδα γαλατικού τύπου, που στηρίζεται σε χαμηλό βωμίσκο. Κεφαλή σε στάση τριών τετάρτων προς αριστερά. Πρόσωπο ελλειπές, άκρο δεξιού χεριού αποκορυσμένο. Περίεργη η διαμόρφωση κόμης άνω σε λαμπάδιον. Επί συμφυούς χαμηλού ορθογωνικού βάρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα: Μάλαμα 2000, 65, 70, εικ. 20. Τζαναβάρη 2012α, 368, 379, εικ. 11α.

Για το σχήμα και τη διακόσμηση της ασπίδας βλ. Davidson 1942, 118, εικ. 9, αρ. 48.

Πηνελόπη Μάλαμα

402. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

ΜΑ 5996

Ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Α, τάφος 43. Στο σύνολο του τάφου ανήκουν επίσης χρυσά και αργυρά κοσμήματα, πήλινα αγγεία (ατρακτόσχημα μυροδοχεία, πυξίδες, σκυφίδια, λάγυνος λευκού εδάφους, αβαφής αρυτήρας), αστράγαλοι και χάλκινο νόμισμα νομισματοκοπείου Αμφίπολης (187-168 π.Χ.)

Πηλός πορτοκαλόχρωμος με τεφρό πυρήνα και μίκα

Ύψ. 38,7 εκ.

Συντηρημένο και συγκολλημένο. Ίχνη λευκού, ερυθρού (ριπίδιο), ρόδινου (χιτώνας), καστανέρυθρου (κόμη) χρώματος. Οπίσθια όψη αδιαμόρφωτη (εκτός της κόμης και του δεξιού χεριού) με επιμήκη ωσειδή οπή αερισμού.

Η μορφή είναι ντυμένη με πολύπτυχο αχειρίδωτο χιτώνα ζωσμένο κάτω από το στήθος με άνοιγμα σχήματος V και ορατή η πόρπωση στους ώμους. Ιμάτιο γύρω από τα χέρια, πέφτει κάτω με ζιγκ-ζαγκ πτυχώσεις. Δεξί χέρι λυγισμένο στη μέση, αριστερό μπροστά στον κορμό, κρατά ριπίδιο. Δεξί σκέλος άνετο σε πλάγια πίσωστρεφή έκταση με γόνατο που προβάλλεται. Κόμη μακρά βοστρυχωτή. Στα αυτιά φορά κυκλικά ενώτια. Στεφάνη υψηλή με δακτυλιόσχημη βάση και «ακτινωτό» πέρας. Βάση συμφυής ελλειψοειδής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα: Μάλαμα 2000, 65, 70, εικ. 20.

Τζαναβάρη 2012α, 368, 379, εικ. 11α.

Για τον τύπο βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 116-118, πίν. 52 (Τύπος Ψ της Βέροιας).

Πηνελόπη Μάλαμα

403. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

ΜΑ 6042

Ανατολικό νεκροταφείο, τομέας Α, τάφος 43

Πηλός πορτοκαλόχρωμος με τεφρό πυρήνα και μίκα

Ύψ. 39,7 εκ.

Συντηρημένο συγκολλημένο και εν μέρει ελλειπές. Ίχνη επίθετου ερυθρού χρώματος (κόμη, βάση), λευκού και ρόδινου (ενδυμασία). Οπίσθια όψη αδιαμόρφωτη (πλην κόμης και δεξιάς χειρός) με επιμήκη ωσειδή οπή αερισμού.



Η μορφή είναι ενδεδυσμένη με πολύπτυχο αχειρίδωτο χιτώνα ζωσμένο υπό του στήθους με άνοιγμα σχήματος V (ορατή η πόρπωση στους ώμους). Ιμάτιο τυλίγεται γύρω από τα χέρια και απολήγει σε ζιγκ-ζαγκ πτυχώσεις. Δεξί χέρι λυγισμένο στη μέση, αριστερό παράλληλα με τον κορμό, αναπαύεται στην κοιλιά κρατώντας ριτίδιο. Δεξί σκέλος άνετο σε πλάγια πίσωστρεφή έκταση με προβεβλημένο γόνατο. Κόμη μακρά βοστρυχωτή. Στα αυτιά φορά κυκλικά ενώτια. Στεφάνη υψηλή με δακτυλιόσχημη βάση και «ακτινωτό» πέρασ. Βάση συμφυής ελλειψοειδής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στα: Μάλαμα 2000, 65, 70, εικ. 20. Τζαναβάρη 2012α, 368, 379, εικ. 11α.

Κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα με το υπ' αριθμόν 5996. Για τον τύπο βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 116-118, πίν. 52 (Τύπος Ψ της Βέροιας).

Πηνελόπη Μάλαμα

404. ΒΩΜΙΣΚΟΣ

3^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

Δ 13529

Αμφίπολη, οικόπεδο Διογένη Κυπριανίδη, τομή ΣΤ, δυτικά του χώρου 8

Πηλός ερυθρωπός

Ύψ. 12,95 εκ. Πλ. 4,5 εκ. Μήκ. 8,4 εκ.

Αποτελείται από πολλά συγκολλημένα κομμάτια, συμπληρωμένο σε σημεία. Λείπει μικρό τμήμα από την πίσω όψη του και φέρει αρκετές αποκρούσεις και φθορές στην επιφάνειά του.

Η βάση και η επίστεψή του βωμίσκου είναι τετράπλευρες, με τη μορφή χαμηλής κολουρης πυραμίδας. Το σώμα είναι στενότερο, τετράπλευρο, με μικρή μείωση προς τα άνω. Διακοσμείται στην όψη με δύο κάθετες ανάγλυφες ταινίες αριστερά και δεξιά και μία οριζόντια στο άνω μέρος, που τις καλύπτει και συνεχίζει στις στενότερες πλευρές. Στο κέντρο του τετράπλευρου πλαισίου που διαμορφώνεται εικονίζεται απλός ρόδακας με ανάγλυφη στιγμή στο κέντρο του. Στην επίστεψη διαμορφώνεται βαθιά υποδοχή, στο εσωτερικό της οποίας εντοπίζονται εκτεταμένα ίχνη καύσης. Η πίσω όψη αδιαμόρφωτη, επίπεδη, με μικρή κυκλική οπή αερισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στο Μάλαμα & Σαλονικιός 2002, 151, 155, εικ. 9.

Για παρόμοια παραδείγματα βλ. *Corinth* XII, 9-68. Goldmann 1950, 537. Λαζαρίδης 1960, πίν. 31, Β112. Burr Thompson 1963, 298a. Χρυσοστόμου 2013, πίν. 115, 803.

Πηνελόπη Μάλαμα

405. ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΑΤΤΗΣ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 81

Αμφίπολη («δι' επάρχου Χαλκιδικής»), 14.08.1913.

Πηλός

Ύψ. 8,2 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Πάχ. 2,8 εκ.

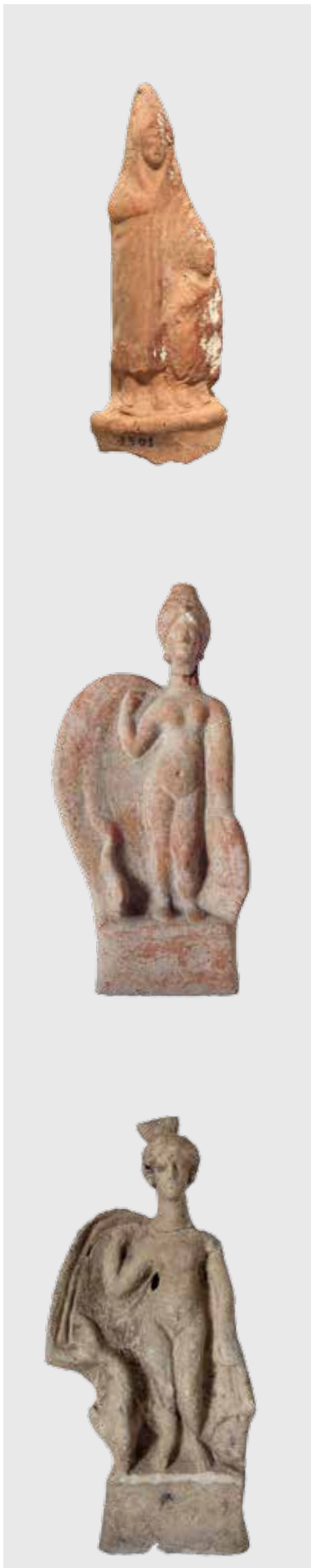
Αποσπασματικό. Λείπει το αριστερό χέρι και το τμήμα από τον θώρακα και κάτω. Διατηρείται κατά τόπους το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Η οπίσθια όψη είναι αδιαμόρφωτη και φέρει ελλειπτική οπή εξαερισμού.

Η μορφή παριστάνεται κατενώπιον, πιθανώς καθήμενη παίζοντας τη σύριγγα, με το χαρακτηριστικό ανατολίζον ένδυμα, χιτώνα με μακριές χειρίδες, που ζώνεται ψηλά στον θώρακα, ενώ η πτυχολογία έχει αποδοθεί με ρηχές γλυφές. Η κεφαλή στρέφει ελαφρώς προς τα αριστερά της και φέρει τον φρυγικό πύλο, που αφήνει να διακρίνεται η κόμη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012, 139, αρ. 27 [Κ. Χατζηνικολάου].

Πρόκειται για μία από τις πιο συνήθεις παραστάσεις του θεού με πολλά παραδείγματα από τη Μακεδονία. Ο Άττης συνοδεύει την Κυβέλη –που στην ελληνική επικράτεια συγχωνεύθηκε με τη Μητέρα των Θεών– ως άρρενας πάρεδρός της. Η κοινή τους απεικόνιση και ο συνδυασμός τους σχετίστηκε στην ελληνορωμαϊκή τέχνη με τα διαβατήρια έθιμα και τις μεταβάσεις. Ιδιαίτερα αγαπητή μορφή φαίνεται ότι ήταν ο Άττης, κυρίως, κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Για παραστάσεις του Άττη βλ. *LIMC* III (1986) 31, πίν. 25, στο λ. Attis [M.J. Vermaseren & M.B. De Boer]. Για παράλληλα, βλ. *Macédoine antique* 2011, 434-435, αρ. 270 [V. Jeammet], 271 [K.



Rhomiopoulou] γενικά και ειδικότερα 506-507, αρ. 321-322 [V. Jeammet]. Για τον Άττη γενικά, βλ. Vermaseren 1966. Lancellotti 2002, 152-164. Για την Κυβέλη και τον Άττη βλ. ενδεικτικά. Vermaseren 1977.

Καλλιόπη Χατζηνικολάου

406. ΤΕΛΕΣΦΟΡΟΣ ΜΕ ΠΑΙΔΙ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 1501

Αμφίπολη, κατάσχεση, 1933

Πηλός καστανός

Ύψ. 15,2 εκ. Μέγ. πλ. 5,4 εκ.

Λείπει τμήμα της βάσης. Επικαθίσεις λευκού χρώματος στο ένδυμα των μορφών καθώς και στο πρόσωπο του Τελεσφόρου.

Η μπροστινή όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη και φέρει κυκλική οπή εξαιρεισμού. Ο Τελεσφόρος εικονίζεται όρθιος, μετωπικά, πάνω σε χαμηλή ελλειψοειδή βάση. Φοράει μακρύ μανδύα με οξυκόρυφη κουκούλα. Τα πόδια από το μέσον της κνήμης και κάτω παραμένουν ακάλυπτα. Με το δεξί χέρι συγκρατεί το ένδυμα στην περιοχή του στήθους, ενώ το αριστερό χέρι ακουμπά στο κεφάλι ενός μικρού παιδιού που βρίσκεται στα αριστερά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για όμοιο τύπο βλ. Schmidt 1994, 237, πίν. 79, εικ. 435. Για την ερμηνεία της μορφής βλ. αρ. κατ. 379.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

407. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

ΜΑ 5900

Αμφίπολη, ελληνιστικό νεκροταφείο, τομέας Α', τάφος 35. Στο σύνολο του τάφου ανήκουν δύο γυάλινα αγγεία, θησαυρός χάλκινων νομισμάτων νομισματοκοπείου Αμφίπολης (187-31 π.Χ.) και χάλκινα νομίσματα Λούκιου Βέρου (161-169 μ.Χ.), Μάρκου Αυρηλίου (161-180 μ.Χ.), Σαβείνας (117-138 μ.Χ.).

Πηλός πορτοκαλόχρωμος με μίκα

Ύψ. 24,3 εκ.

Συγκολλημένο. Οπίσθια όψη αδιαμόρφωτη (πλην της δήλωσης κόμης) με κυκλική οπή αερισμού.

Η θεά παριστάνεται όρθια, κατενώπιον, γυμνή. Δεξί σκέλος στάσιμο, αριστερό άνετο. Δεξί χέρι λυγισμένο σε οξεία κάμψη προς συγκράτηση του αναπεπταμένου ιματίου, που φέρεται πίσω και πίπτει επί στηρίγματος, συγκρατούμενο από το χαλαρό αριστερό χέρι. Παρά του δεξιού σκέλους δελφίνι καθέτως. Κόμη περίτεχνη, διαμορφωμένη σε είδος τυρμπανιού με εκφυόμενο πίσω πλόκαμο. Ευμεγέθη σφαιροειδή ενώτια. Επί συμφυούς ορθογωνικού βάρους στην πρόσθια όψη με επίστεψη κυρτού κυματίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφία έχει δημοσιευτεί στο Μάλαμα 2000, 65, 70, εικ. 21.

Για τον τύπο της αναδυομένης Αφροδίτης βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 41-43 όπου και βιβλιογραφία για το θέμα.

Πηνελόπη Μάλαμα

408. ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ ΑΦΡΟΔΙΤΗ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης

ΜΑ 6318

Νεκροταφείο στη θέση «Στρόβολος» Ν.Κερδυλλίων. Εκτός από δύο ειδώλια αναδυομένης Αφροδίτης ο τάφος 23 περιείχε χάλκινα νομίσματα ρωμαϊκών αυτοκρατορικών χρόνων νομισματοκοπείου Φιλίππων (1^{ος} - 3^{ος} αι. μ.Χ.).

Πηλός καστανότεφρος με μίκα.

Ύψ. 21,5 εκ. Διάστ. βάσ. 4,2 x 7,2 εκ.

Συντηρημένο και συγκολλημένο. Ελλιπές. Μόνον το εμπρόσθιο μέρος έχει πιεστεί σε μήτρα. Η οπίσθια όψη είναι αδιαμόρφωτη, εκτός από τη δήλωση της κόμης. Στη ράχη φέρει κυκλική οπή εξαιρεισμού διαμ. 3 εκ.



Η μορφή στέκεται όρθια σε συμφυή βάση. Παριστάνεται γυμνή, σε νωχελική στάση, με το δεξί σκέλος στάσιμο και το αριστερό άνετο. Δεξί χέρι λυγισμένο σε οξεία κάμψη προς συγκράτηση του ιματίου, που βγαίνει «αναπεπταμένο» πίσω από το δεξιό της ώμο και πέφτει επί στηρίγματος που συγκρατεί με το χαλαρό αριστερό χέρι. Στα δεξιά της η μορφή πλαισιώνεται από δελφίνοι. Τα μαλλιά χωρισμένα στη μέση, πλαισιώνουν το μέτωπο κυματιστά και αναδιπλώνονται στο πίσω μέρος της κεφαλής, ψηλά σε τραπεζιόσχημο κότσο. Φορεί μεγάλα, σφαιροειδή σκουλαρίκια. Το ειδώλιο εμφανίζεται κάπως άτεχνο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μάλαμα & Νταράκης 2008, 64-65, πίν. 105α.

Φωτογραφίες έχουν δημοσιευτεί στο Μάλαμα κ.ά. 2000, 85, εικ. 17 ενώ παρόμοια ειδώλια έχουν βρεθεί στο ταφικό σύνολο του τάφου 204 του ίδιου νεκροταφείου βλ. Μάλαμα & Νταράκης 2001, 142, 148, εικ. 20. Γενικά για τον τύπο της αναδυομένης Αφροδίτης, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 41 κ.ε., όπου και βιβλιογραφία.

Πηνελόπη Μάλαμα

409. ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ ΜΕ ΠΙΘΗΚΟ

Μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων

ΜΑ 2561

Αρχαίο νεκροταφείο Αβδήρων, Αλμυρή Λίμνη, Αγρός Π. Δερμεντζόγλου.

Πηλός κιτρινωπός κόκκινος

Ύψ. 14,7 εκ. Μέγ. πλ. 8,3 εκ. Μέγ. πάχ. 6,5 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ελλίπες στο κάτω μέρος. Στην επιφάνεια του ειδωλίου διατηρούνται υπολείμματα υπόλευκου επιχρίσματος.

Η μορφή εικονίζεται κατενώπιον, γυμνή σε ημιοκλάζουσα στάση πάνω σε τετράπλευρη βάση. Τα κάτω άκρα αναδιπλώνονται έντονα, το δεξί παραμένει στο έδαφος ενώ το αριστερό ανασκάνεται προς το πλάι. Με το αριστερό χέρι αγκαλιάζει τα πόδια μικρού πιθήκου. Η απόδοση του κορμού παραπέμπει σε λιπόσαρκο σώμα με κύφωση. Στο πρόσωπο αποδίδονται αφρικανικά χαρακτηριστικά: μεγάλα μάτια, σαρκώδη χείλη και διογκωμένα ζυγωματικά. Πάνω στον αριστερό ώμο αναπαύεται πιθήκος που γέρνει και αγκαλιάζει με το δεξί χέρι το κεφάλι του νέγρου.

Το ειδώλιο των Αβδήρων πιθανότατα κατασκευάστηκε σε τοπικό εργαστήριο. Ο καλλιτέχνης με ρεαλιστικό –όχι γκροτέσκ– τρόπο αποδίδει μία σκηνή δρόμου - επαιτείας όπου ο καμπούρης Αιθίοπας με το κουρασμένο πιθηκάκι στον ώμο κερδίζει τη συμπάθεια των περαστικών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σκαρλατίδου 1984, 120-129, πίν. 11.

Αφρικανικές μορφές απεικονίζονται από την μινωική εποχή στην τέχνη και ιδιαίτερα σε τοιχογραφίες, στη γλυπτική, κοροπλαστική, αγγειοπλαστική, κοσμηματοτεχνία κ.ά. Τον 7^ο αι. π.Χ. οι Έλληνες αποκτούν ιδιαίτερη επαφή με τους ανθρώπους της αφρικανικής ηπείρου καθώς αποικούν τη Ναύκρατι στην Αίγυπτο. Αργότερα, Αιθίοπες εμφανίζονται στις ελληνικές πόλεις με τη στρατιά του Ξέρξη. Τα ειδώλια που αποδίδουν αφρικανικά χαρακτηριστικά έχουν ιωνική προέλευση. Τυπολογικά παράλληλα με το ειδώλιο των Αβδήρων απαντώνται στη Ρόδο από το τέλος του 6^{ου} αι. π.Χ. Στην ελληνιστική εποχή ανάλογες απεικονίσεις γνωρίζουν ιδιαίτερη διάδοση με την επικράτηση στην τέχνη νατουραλιστικών τάσεων και θεμάτων καθημερινότητας. Για σχετικές απεικονίσεις βλ. Kim 2012, 206-207 και 397, αρ. κατ. 308, πίν. 35.



Μαρία Χρυσάφη

410. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

450-400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων

ΜΑ 6305

Αρχαίο νεκροταφείο Αβδήρων, Στρογγυλή Λίμνη, τύμβος 79, ταφή Ε, πλούσια κτερισμένη με τρία ακόμη ειδώλια και πέντε αγγεία.

Πηλός ανοικτός κιτρινωπός καστανός

Ύψ. 21 εκ. Πλ. 7,2 εκ. Βάση 6,6 x 5,3 εκ. Ύψ. βάσης 1,2 - 2,5 εκ.

Συγκολλημένο με μικρές συμπληρώσεις. Η πρόσθια πλευρά του ειδωλίου είναι κατασκευασμένη με μήτρα. Στην πίσω χειροποίητη πλευρά αποδίδεται μόνον το περίγραμμα της μορφής, και υπάρχει μεγάλη ορθογώνια οπή αερισμού στη μέση ανοιγμένη με μαχαίρι. Το ειδώλιο είναι κοίλο εσωτερικά εκτός από το κεφάλι που είναι συμπαγές. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού επιχρίσματος με κρακελαρίσματα στο ένδυμα και στο πρόσωπο. Η βάση διακοσμείται με γραπτές ερυθροκάστανες και λευκές ταινίες. Ίχνη απαλού ιώδους χρώματος διακρίνονται σε διάφορα σημεία.



Η μορφή εικονίζεται μετωπικά πάνω σε ορθογώνια βάση. Στέκεται όρθια με σταθερό το δεξιό σκέλος και άνετο το αριστερό, το οποίο φέρεται λυγισμένο μπροστά και διαγώνια σε σχέση με το δεξί. Φορά ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο. Το δεξί άνω άκρο, λυγισμένο και ακουμπισμένο στο στήθος, καλύπτεται από το ιμάτιο και συγκρατεί την παρυφή. Το αριστερό χέρι κάμπτεται στον αγκώνα και φέρεται προς τα πίσω στο ύψος της μέσης. Οι οριζόντιες μαλακές πτυχές των ενδυμάτων αφήνουν να διαγράφονται οι ανατομικές λεπτομέρειες του σώματος, ενώ οι κάθετες δίνουν την αίσθηση ότι ανεμίζουν, όπως και η απόληξη του ιματίου. Φορά μεγάλα δισκοειδή ενώτια, εκ των οποίων σώζεται μόνο το δεξί. Η κόμη συγκρατείται με σάκκο που αφήνει ελεύθερες μία συστάδα βοστρύχων πάνω από το μέτωπο και μία στο πίσω μέρος του κεφαλιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος αποτελεί πιθανότατα μία πρώιμη εικονογραφική μορφή χορεύτριας, ιδιαίτερα αγαπητή αργότερα κατά τον 4^ο και 3^ο αι. π.Χ. Ο χαριτωμένος βηματισμός στις μύτες σχεδόν των ποδιών, η αέρινη κίνηση των ενδυμάτων και η αντιθετική θέση των χεριών προδίδουν χορευτική περιστροφή η οποία συγκρατείται από τη σοβαρή έκφραση του προσώπου. Για την ανασκαφή του τύμβου βλ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1982. Για άλλα ευρήματα από τον τύμβο βλ. Σαμαρτζίδου & Μπαντίνου 2014. Πινυιάτογλου 2014.

Μαρία Χρυσάφη

411. ΝΕΑΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων

ΜΑ 446

Αβδηρά, νεκροταφείο των Τύμβων. Αλμυρή Λίμνη. Ανασκαφή 1990. Περιοχή προσφορών V.

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 27,5 εκ. Πλ. 8,8 εκ. Πάχ. 5,5 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Φθορές στην επιφάνεια. Εμπρόσθια όψη και κεφάλι έκτυπα, οπίσθια όψη χειροποίητη, αδιαμόρφωτη, με ορθογώνια οπή εξαερισμού. Εσωτερικά κοίλο. Υψηλή τετράγωνη βάση, πίσω καμπυλωμένη, κάτω ανοιχτή. Επίχρισμα ερυθρωπό κίτρινο.

Η μορφή παριστάνεται κατενώπιον. Νέος, γυμνός, μόνον με ιμάτιο ριγμένο στους ώμους που καλύπτει τα χέρια και πέφτει πίσω. Αποδίδονται τα γεννητικά όργανα και μυϊκές λεπτομέρειες. Στάση σώματος σύμφωνα με το πολυκλείτριο *contrapposto*. Στηρίζεται στο δεξιό πόδι, έχει σε ελαφρά διάσταση το αριστερό. Τα χέρια προς τα κάτω, στο δεξιό κρατάει λύρα. Διακρίνεται το ηχείο από καύκαλο χελώνας (χέλυσ), οι πήχεις και ο ζυγός. Στο αριστερό χέρι κρατάει πλήκτρο. Λαιμός στιβαρός. Πρόσωπο νεανικό, ωσειδές, αγένειο. Τα μαλλιά πέφτουν πάνω από τα αυτιά ως τους ώμους σε κυματιστούς βοστρύχους. Στο κεφάλι ακτινωτό διάδημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα νεκροταφεία των Αβδήρων βλ. Kallintzi 2004. Kallintzi 2006. Για την ανασκαφή του ταφικού τύμβου βλ. Καλλιντζή 1990. Η νεανική μορφή πιθανότατα ταυτίζεται με τον Απόλλωνα, λόγω της λύρας και του ακτινωτού διαδήματος που παραπέμπει στην ηλιακή υπόσταση του θεού (Απόλλων - Ήλιος). Ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ. ο Απόλλων κιθαρωδός εικονίζεται, όρθιος, γυμνός ή εν μέρει ντυμένος, ενίοτε με μακριά κόμη. Ντυμένος με χλαμύδα και ιμάτιο απαντά κυρίως στην ελληνιστική περίοδο, ενώ ο τύπος επαναλαμβάνεται και σε όλη τη διάρκεια των αυτοκρατορικών χρόνων. Κύριο σύμβολό του η κιθάρα ή η λύρα που την κρατά με το αριστερό χέρι, ενώ στο δεξιό κρατά πλήκτρο. Η στάση του σώματος και η μορφή της βάσης απηχεί ειδώλια ενός πολύ συνηθισμένου βωϊωτικού τύπου, ο οποίος δημιουργήθηκε γύρω στα 450 π.Χ. και με διάφορες παραλλαγές φθάνει έως τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. Για παραστάσεις Απόλλωνα: LIMC II (1986) 208-209, στο λ. Apollon [W. Lamprinouidakis]. Απόλλων με λύρα: Μουσών Δώρα 2003, 221, αρ. 104, ελληνιστικοί χρόνοι [M. Ζαφειροπούλου]. Απόλλων με μακριά κόμη και λύρα: Μουσών Δώρα 2003, 230, αρ. 109, 450-445 π.Χ. [E. Στασινοπούλου-Κακαρούγκα]. Με μακριά κόμη: LIMC II (1986) 209, αρ. 197, στο λ. Apollon [W. Lamprinouidakis]. Παράσταση λύρας από καύκαλο χελώνας: Μουσών Δώρα 2003, 233, αρ. 111, 750-690 π.Χ. [E. Στασινοπούλου-Κακαρούγκα]. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 80, αρ. 254, εικ. 684 (350-325 π.Χ.). Περιγραφή και λειτουργία της λύρας: Μουσών Δώρα 2003, 81 [Δ. Θέμελης], 160-161, αρ. 50 [P. Προσκηνητοπούλου]. Για ειδώλια νέων με όμοια στάση σώματος, τρόπο ένδυσης και βάση: Higgins 1954, 232, αρ. 871, πίν. 124. Στεφανίδου-Τιβεριού 1982, 39, αρ. 33, εικ. 40 (400-350 π.Χ.). Tanagra 2003, 112, αρ. 71, 400-350 π.Χ. [A. Harami]. Huysecom-Haxhi 2015, 81-82, εικ. 16.

Ευχαριστίες οφείλονται στην Κατερίνα Τζαναβάρη για τη βοήθειά της στην επεξεργασία των λημμάτων των ειδωλίων αρ. κατ. 411 και 412.

Κωνσταντίνα Καλλιντζή





412. ΝΕΑΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων
ΜΑ 447

Αβδηρα. Για τα στοιχεία εύρεσης, βλ. αρ. κατ. 411.

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 27 εκ. Πλ. 8,1 εκ. Πάχ. 5,5 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Φθορές στην επιφάνεια. Εμπρόσθια όψη και κεφάλι έκτυπα, οπίσθια χειροποίητη με ορθογώνιο άνοιγμα κομμένο με προχειρότητα. Εσωτερικά κοίλο. Τετράγωνη βάση, πίσω καμπυλούμενη, κάτω ανοιχτή. Επίχρυσμα καστανό.

Η μορφή, ίσως Ερμής, παριστάνεται κατενώπιον. Νέος, γυμνός εμπρός με ιμάτιο ριγμένο στον αριστερό ώμο που πέφτει μέχρι τον μηρό. Αποδίδονται τα γεννητικά όργανα και μυϊκές λεπτομέρειες. Στάση σώματος σύμφωνα με το πολυκλείτριο *contrapposto*. Στηρίζον σκέλος το δεξιό, άνετο προς τα εμπρός και πλάγια το αριστερό. Τα χέρια προς τα κάτω, τα δάκτυλα κλειστά, ανάμεσα στον δείκτη και τον αντίχειρα μικρή διαμπερήσ οπή. Πρόσωπο νεανικό, ωοειδές, αγένειο. Κόμη κοντή και σγουρή. Φοράει εφαρμοστό καπέλο, με μεγάλο σκληρό γείσο προβαλλόμενο προς τα εμπρός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Φωτογραφία στο Καλλιτζή 1990, εικ. 10.

Δεν είναι σαφές τι είδους αντικείμενα κρατούσε η μορφή στα κλειστά χέρια της. Σε αντίστοιχο παράδειγμα του 350-325 π.Χ. συμπληρώνεται γραφίδα, βλ. Schmidt 1994, 160, αρ. 263, πίν. 46. Δεν αποκλείεται επίσης να κρατά κηρύκειο σε οριζόντια θέση LIMC V (1990) 344, αρ. 698 (σκύφος, 610 π.Χ.), στο λ. Hermes [G. Sieber]. Τιβέριος 1996, 166, 354-355, πυξίδα, 460 π.Χ. Αν ισχύει η δεύτερη περίπτωση, θα πρέπει να ερμηνευθεί ως Ερμής. Για τα νεκροταφεία των Αβδήρων, την ανασκαφή του συγκεκριμένου ταφικού τύμβου, τη στάση του σώματος και τη μορφή της βάσης βλ. τα αναγραφόμενα στο αρ. κατ. 411.

Κωνσταντίνα Καλλιτζή

413. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων
ΜΑ 324

Αβδηρα, νεκροταφείο των Τύμβων. Αλμυρή Λίμνη. Ανασκαφή 1990.

Τάφος III (πίθος). Ενταφιασμός 2 παιδιών, 4 ετών και 9 μηνών - 1 έτους. Πολυκτέριστος (πάνω από 40 αντικείμενα).

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 12,1 εκ. Πλ. 4,2 εκ. Πάχ. 1,5 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο στο λαιμό και τη βάση, τμήμα της οποίας λείπει. Ιζήματα και φθορές, κυρίως στο κεφάλι. Κατασκευασμένο από δύο μήτρες με την πίσω πλευρά αδιαμόρφωτη. Εσωτερικά κοίλο. Στενή οπή όπτησης στο κάτω μέρος που διαπερνά την τετράπλευρη πλακοειδή βάση. Διατηρείται κατά τόπους το υπόλευκο επίχρυσμα-υπόστρωμα του χρώματος.

Η μορφή, όρθια, πατά σταθερά με το δεξί πόδι. Το αριστερό προβάλλει ελαφρά και διακρίνεται η άκρη του υποδήματος. Φορά ποδήρη χιτώνα με φαρδιές πτυχές και ιμάτιο που καλύπτει τα χέρια και τον κορμό έως το ύψος των γονάτων. Το δεξί χέρι φέρεται προς τα κάτω, ενώ το αριστερό, λυγισμένο σε ορθή γωνία, μαζεύει και συγκρατεί το ιμάτιο κάτω από τον αριστερό μαστό. Με την κίνηση αυτή οι παρυφές του σχηματίζουν λοξές κοματωειδείς πτυχές. Λεπτός και μακρύς λαιμός, λεπτά χαρακτηριστικά προσώπου. Φορά ενώτια. Τα μαλλιά κοσμούνται με στεφάνι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ανήκει στην παράδοση των ειδωλίων της Τανάγρας. Ο συγκεκριμένος τύπος, με ποικίλες διαφοροποιήσεις, συναντάται στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. στη νότια Ελλάδα, ενώ στον βορειοελλαδικό χώρο δεν παρουσιάζει μεγάλη διάδοση. Παρόμοιο: Αχειλαρά 2006, αρ. 305 (τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.). Για τα ειδώλια της Τανάγρας, τις απαρχές και την εξέλιξη του τύπου της Ταναγραίας, βλ. Tanagra 2003. Burr Thompson 1952, 130-137. Για τον συγκεκριμένο τύπο, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 228. Για τη διάδοσή του στη Μακεδονία, βλ. Τζαναβάρη 2012α. Για τα νεκροταφεία των Αβδήρων βλ. Kallintzi 2004. Kallintzi 2006. Για την ανασκαφή του ταφικού τύμβου βλ. Καλλιτζή 1990. Για άλλα ευρήματα από τον ίδιο τάφο βλ. Καλλιτζή 2003, 23-24. Γυάλινος Κόσμος 2010, 402-403, αρ. 490-491 [Κ. Καλλιτζή]. Για κατασκευαστικά στοιχεία, βλ. Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 170. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 54 κε. Αχειλαρά 2006, 35-38. Για το λευκό επίχρυσμα, βλ. Δρούγου & Τουράτσογλου 1998, 169-170. Τζαναβάρη 2002, 62-63. Αχειλαρά 2006, 39. Για τη σημασία των ειδωλίων ως προσφορών σε τάφους, βλ. Μποσνάκης 2014, 168.

Κωνσταντίνα Καλλιτζή





414. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων
ΜΑ 326

Αβδηρα. Για στοιχεία εύρεσης, βλ. αρ. κατ. 413.

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 12,5 εκ. Πλ. 3,5 εκ. Πάχ. 2 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο. Λίγες αποκρούσεις και αρκετά ιζήματα. Το κεφάλι έχει υποστεί τη μεγαλύτερη φθορά. Κατασκευασμένο από δύο μήτρες. Εσωτερικά κοίλο, σπή όπτησης στο κάτω μέρος. Πλακοειδής ορθογώνια βάση, ανεξάρτητα πλασμένη και στερεωμένη πριν από την όπτηση με τη φερόμενη μορφή. Σε αρκετά σημεία διατηρείται το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος.

Η μορφή όρθια, στηρίζεται στο δεξιό πόδι. Το αριστερό προβάλλει εμπρός και πλάγια, ώστε διακρίνεται η άκρη του υποδήματος. Φορά ποδήρη χιτώνα με φαρδιές πτυχές και ιμάτιο που καλύπτει τα χέρια και τον κορμό έως το ύψος των γονάτων. Το δεξιό χέρι είναι λυγισμένο σε ορθή γωνία πίσω από την πλάτη. Το αριστερό μαζεύει και συγκρατεί το ιμάτιο στο στήθος, δημιουργώντας πλούσιες πτυχώσεις. Κλίση κεφαλής προς τα κάτω και δεξιά. Λεπτά χαρακτηριστικά προσώπου. Φορά ενώτια. Κόμμωση πεπονοειδής. Τα μαλλιά κοσμούνται με πλεκτό στεφάνι.

Η πίσω όψη συνοπτικά διαμορφωμένη, διακρίνονται ωστόσο τα δύο ενδύματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος ανήκει στην παράδοση των ειδωλίων της Τανάγρας.

Παρόμοια, με διαφοροποιήσεις: Nicholson 1968, πίν. 11, αρ. 109 (330-300 π.Χ.). Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 85, πίν. 22, αρ. 84, 85, τύπος δ (μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.). Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 135, 228, αρ. 540, εικ. 535 (τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.). Κατά τα λοιπά βλ. τη βιβλιογραφία του αρ. κατ. 413.

Κωνσταντίνα Καλλιντζή



415. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων
ΜΑ 329

Αβδηρα. Για στοιχεία εύρεσης, βλ. αρ. κατ. 413.

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 13,3 εκ. Πλ. 4,5 εκ. Πάχ. 2,9 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο το κεφάλι στο ύψος του αυχένα, λείπει τμήμα της βάσης. Ιζήματα και φθορές, κυρίως στο κεφάλι. Διατηρείται κατά τόπους το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Εσωτερικά κοίλο. Οπή όπτησης στο κάτω μέρος, διαπερνά την πλακοειδή βάση.

Η μορφή όρθια, στάσιμο το δεξιό πόδι, το αριστερό λυγισμένο ελαφρά. Φορά ποδήρη χιτώνα με φαρδιές πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει τα χέρια και τον κορμό έως το ύψος των γονάτων. Το δεξιό χέρι κάμπτεται πίσω από την πλάτη, ενώ το αριστερό μαζεύει και συγκρατεί το ιμάτιο στο στήθος. Με την κίνηση αυτή οι άκρες σχηματίζουν λοξές κυματοειδείς πτυχές. Ψηλός λεπτός λαιμός, κλίση κεφαλής προς τα εμπρός και δεξιά. Λεπτά χαρακτηριστικά προσώπου. Κόμμωση πεπονοειδής. Στρογγυλό πλεκτό στεφάνι στολισμένο με ταινία. Στην πίσω όψη συνοπτική διαμόρφωση, αποδίδονται ωστόσο τα δύο ενδύματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος ανήκει στην παράδοση των ειδωλίων της Τανάγρας.

Παρόμοιο, με διαφοροποιήσεις: βλ. αρ. κατ. 414.

Κατά τα λοιπά βλ. τη βιβλιογραφία του αρ. κατ. 413.

Κωνσταντίνα Καλλιντζή

416. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων
ΜΑ 330

Άβδηρα. Για στοιχεία εύρεσης, βλ. αρ. κατ. 413.

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 12 εκ. Πλ. 4,6 εκ. Πάχ. 2,3 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο, με συμπληρώσεις. Λίγες αποκρούσεις και ιζήματα. Απολεπισμένο το πίσω μέρος της κεφαλής. Εμπρόσθια όψη και κεφάλι έκτυπα. Η πίσω πλευρά από χωριστή μήτρα, χωρίς λεπτομέρειες. Εσωτερικά κοίλο. Οπή όπτησης στο κάτω μέρος.

Λεπτή ορθογώνια βάση - πλακίδιο. Σε αρκετά σημεία διατηρείται το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος.

Η μορφή όρθια, στηρίζεται στο αριστερό σκέλος. Το άνετο δεξιό ελαφρά λυγισμένο στο γόνατο, φέρεται προς τα πλάγια και διακρίνεται η άκρη του υποδήματος. Φορά χιτώνα με πλούσιες κατακόρυφες πτυχές και ιμάτιο που, σφιχτά τυλιγμένο, καλύπτει τον κορμό έως τα γόνατα. Καλυμμένα είναι και τα χέρια, τα οποία διακρίνονται κάτω από το ένδυμα. Το διπλωμένο δεξιό ακουμπά στο στήθος, ενώ το λυγισμένο προς τα πίσω αριστερό στηρίζεται στον γλουτό, συγκρατώντας το ιμάτιο που πέφτει με αναδιπλούμενες πτυχές στο πλάι. Λαιμός λεπτός, λεπτά χαρακτηριστικά προσώπου. Κόμμωση πεπονόσχημη. Έφερε επίθετο στεφάνι που έχει αποκολληθεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ανήκει στην παράδοση των ειδωλίων της Τανάγρας. Ο τύπος είναι εμπνευσμένος από το γνωστό άγαλμα του ποιητή Σοφοκλή που θεωρείται έργο του Λεωχάρους και χρονολογείται γύρω στα 330-300 π.Χ. Ο «τύπος του Σοφοκλή» («la Sophocléenne») έχει αρκετές παραλλαγές, παρουσιάζει μεγάλη διασπορά και θεωρείται από τις πιο αγαπητές «Ταναγραίες».

Παρόμοια, με διαφοροποιήσεις: Λαζαρίδης 1960, 21, πίν. 4, αρ. Α10 (250-200 π.Χ.). *Tanagra* 2003, 188, αρ. 116 (330-300 π.Χ.) [V. Jeammet].

Tsakalou-Tzanavari 2007, 123-124, εικ. 8 (τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.). Τζαναβάρη 2012α, 366, 6γ (275-250 π.Χ.). Τσάκος & Γιαννακόπουλος 2014, 240-241, αρ. Τ 782, Τ 774, Τ 789, εικ. 6, 7, 8 (250-200 π.Χ.).

Για τον τύπο: Fuchs 1979, 125-126, αρ. 115. *Tanagra* 2003, 199-203 [V. Jeammet]. Τζαναβάρη 2012α, 354.

Κατά τα λοιπά βλ. τη βιβλιογραφία του αρ. κατ. 413.

Κωνσταντίνα Καλλιντζή

417. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων
ΜΑ 332

Άβδηρα. Για στοιχεία εύρεσης, βλ. αρ. κατ. 413.

Πηλός ερυθρωπός κίτρινος

Ύψ. 12,4 εκ. Πλ. 4 εκ. Πάχ. 2 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο, συμπληρωμένο. Ιζήματα και φθορές, κυρίως στο κεφάλι. Κατασκευασμένο από δύο μήτρες. Εσωτερικά κοίλο. Οπή εξαερισμού στο κάτω μέρος. Πλακοειδής χαμηλή βάση, στερεωμένη πριν από την όπτηση. Κατά τόπους διατηρείται το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος.

Η μορφή όρθια, στηρίζεται στο δεξιό πόδι. Το αριστερό φέρεται ελαφρά προς τα εμπρός και πλάγια, και έτσι διακρίνεται η άκρη του υποδήματος. Φορά ποδήρη χιτώνα με φαρδιές πτυχές και ιμάτιο που καλύπτει τα χέρια και τον κορμό έως το ύψος των γονάτων. Το δεξιό χέρι είναι λυγισμένο σε ορθή γωνία πίσω από την πλάτη, ενώ το αριστερό μαζεύει και συγκρατεί το ιμάτιο κάτω από τον αριστερό μαστό. Έτσι σχηματίζονται πολλές πτυχώσεις και πλούσια απόληξη των παρυφών. Ψηλός λεπτός λαιμός, λεπτά χαρακτηριστικά προσώπου. Έντονη στροφή του κεφαλιού. Κόμμωση πεπονόσχημη. Τα μαλλιά μαζεμένα σε κότσο πάνω από τον αυχένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος ανήκει στην παράδοση των ειδωλίων της Τανάγρας.

Παρόμοιο, με διαφοροποιήσεις: βλ. αρ. κατ. 414.

Κατά τα λοιπά βλ. τη βιβλιογραφία του αρ. κατ. 413.

Κωνσταντίνα Καλλιντζή





418. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΗ ΧΕΙΡΟΝΟΜΙΑ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων

ΜΑ 6071

Αβδηρα, περιοχή «Βάλτα Ζαμπάκη», ελληνιστικό νεκροταφείο, τάφος Τ8 (1987)

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 19 εκ. Μεγ. πλ. 6,5 εκ. Ύψ. βάσης 1,5 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Συγκολλημένο στο κάτω τμήμα της πίσω όψης. Αρκετά ιζήματα. Λίγες αποκρούσεις.

Η μορφή πατά σε απλή βάση, ελλειπτικού σχήματος. Εικονίζεται όρθια κατενώπιον, με σταθερό το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό, το οποίο υποχωρεί ελαφρά και ανοίγει προς τα πλάγια. Φορά ποδήρη χιτώνα, με πλούσιες κάθετες πτυχώσεις και πάνω από αυτόν ιμάτιο, που τυλίγει το σώμα, μέρος των σκελών και τα χέρια, καλύπτοντας και το κεφάλι. Το δεξί χέρι υψώνεται έχοντας ανοικτή την παλάμη και ανασύρει το ιμάτιο από την αντίστοιχη παρειά. Από το υψωμένο χέρι ξεκινούν λοξές πτυχές που καταλήγουν στο αριστερό, το οποίο υψώνεται μπροστά ανασηκώνοντας τμήμα της απόληξης του ιματίου. Το ιμάτιο τεντώνεται πάνω στο δεξιό μηρό σχηματίζοντας λοξές πτυχές που κατευθύνονται προς τον αριστερό γοφό. Το κεφάλι μικρό, ωοειδούς σχήματος, οι κόγχες των ματιών σχηματικά αποδοσμένες, το στόμα μικρό. Η κόμη χωρισμένη στη μέση, κοσμείται με ταινία. Μακριοί πλόκαμοι πέφτουν στους ώμους της μορφής. Η πίσω πλευρά του ειδωλίου είναι επίπεδη και φέρει κυκλική οπή όπτησης.

Ένα ακόμη πανομοιότυπο ειδώλιο γυναικείας μορφής βρέθηκε στον τάφο αυτόν, ο οποίος είναι παιδικός. Τα υπόλοιπα κτερίσματα του τάφου είναι ειδώλιο γυναικείας μορφής και ειδώλιο πιθανόν πλαγγόνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1987α, 413. Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1987β, 183. Σαμίου 1988, 472.

Το ΜΑ 6071 ακολουθεί τα χαρακτηριστικά των ειδωλίων ταναγραϊκού τύπου, τα οποία παριστάνουν ιστάμενες ή καθιστές γυναικείες μορφές ενδεδυμένες με χιτώνα και ιμάτιο. Γενικά για τα ειδώλια ταναγραϊκού τύπου, Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002. Τα πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών με υψωμένα χέρια είναι ευρέως διαδεδομένα στους πολιτισμούς της Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου ήδη από την προϊστορική περίοδο. Για τη λατρευτική χειρονομία βλ. Φλουρέντζος 1994. Η λατρευτική αυτή χειρονομία σε στάση δέησης στον ελλαδικό χώρο διατηρείται μέχρι τις μέρες μας.

Δέσποινα Σκουλαρίκη

419. ΜΗΤΡΑ ΤΡΑΓΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟΥ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων

ΜΑ 5947

Αβδηρα. Νότιος Περίβολος. Δοκιμαστική τάφος Θ', βορειοδυτικά της «Οικίας του ψηφιδωτού».

Ανασκαφή Δ. Λαζαρίδη, 18-9-1955

Πηλός λεπτόκοκκος με ελάχιστες προσμειξεις, ερυθροκίτρινος

Μέγ. σωζ. ύψ. 10,4 εκ. Πλ. 11,7 εκ.

Σχεδόν ακέραιη με αποκρούσεις στην περιφέρεια, στην περιοχή του στόματος και της κόμης.

Το πρόσωπο είναι ωοειδές με πολλές και βαθιές ρυτίδες. Μέτωπο στενό, ανάγλυφα συνοφρυωμένα φρύδια, έντονα βλέφαρα, μεγάλοι εξέχοντες οφθαλμοί που στρέφονται προς τα δεξιά και κόρες που δηλώνονται με βαθύνσεις. Η μύτη διογκωμένη, φέρει επάλληλες οριζόντιες ραβδώσεις, ενώ το στόμα είναι ανοικτό. Το πρόσωπο πλασιώνεται από άγρια ανορθούμενη κόμη, της οποίας οι βόστρυχοι δηλώνονται με αυλακώσεις. Όλα τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται με ξεχωριστό πάθος. Από τα αγωνιώδη μάτια μέχρι το ορθάνοιχτο εκφραστικό στόμα, αποδίδονται με έντονη αναγλυφικότητα που εντείνει τη δραματικότητα της μορφής. Στο ίδιο αποτέλεσμα συντελεί και ο χαρακτηριστικός όγκος των μαλλιών. Η εξωτερική επιφάνεια της μήτρας είναι ανώμαλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Λαζαρίδης 1960, Α 49 (πίν. 30), σελ. 48, 58. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 322.

Για παρόμοιους τύπους βλ. Besques 1986, D 4078, p. 132. Mollard-Besques 1963, 193, πίν. 229b, MYR 349. Ζωγράφου 2014, 381, εικ. 8. Τα προσώπια που γνωρίζουμε χρονολογούνται στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους. Σύμφωνα με το *Ονομαστικόν* του Πολυδεύκη, υπήρχαν 76 τύποι προσωπείων από τους οποίους 28 ανήκαν στην τραγωδία, 4 στο σατυρικό δράμα και 44 στην κωμωδία. Γενικά για τα υλικά κατασκευής και τους τύπους των προσωπείων βλ. Λαμπράκη 1984.

Κυριακή Χατζηπροκοπίου



420. ΜΗΤΡΑ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΗΡΑΚΛΗ

Ρωμαϊκοί Χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Αβδήρων

ΜΑ 2564

Αρχαιολογικός χώρος Αβδήρων. Παράδοση Σπύρου Χατζόπουλου του Νικολάου (1981)

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος με ελάχιστες προσμειξεις και μαρμαρυγία

Ύψ. 23,5 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 17 εκ.

Η μήτρα σώζεται σχεδόν ακέραιη. Αποκρουσμένη στο δεξιό χέρι από το ύψος του καρπού. Μικρές αποκρούσεις και στο κάτω τμήμα.

Πρόσθιο τμήμα μήτρας ειδωλίου στον τύπο του μεθυσμένου Ηρακλή. Ο Ηρακλής παριστάνεται όρθιος και γυμνός, με πυκνή κατσαρή γενειάδα, σε προχωρημένη ηλικία. Στηρίζεται στο δεξί πόδι, ενώ το άνετο αριστερό σκέλος, λυγισμένο, έχει κλίση προς τα πίσω και αριστερά. Ο κορμός κάμπτεται προς τα αριστερά, ο δεξιός ώμος κλίνει προς τα πίσω και το χέρι της ίδιας πλευράς, λυγισμένο στον αγκώνα και προτεταμένο, πιθανότατα κρατά στην παλάμη, η οποία όμως δεν σώζεται, κάποιο αγγείο πόσης (κάνθαρο, σκύφο ή ρυτό). Με το αριστερό του χέρι, το οποίο καλύπτεται σχεδόν εξολοκλήρου από τη λεοντή, κρατά ανάστροφα το ρόπαλο, το οποίο ακουμπά στο έδαφος. Το κεφάλι στραμμένο προς τα δεξιά, γέρνει προς το μέρος του προτεταμένου δεξιού χεριού. Στη λεία εξωτερική επιφάνεια η μήτρα φέρει εγχάρακτο μονόγραμμα, χαραγμένο στον πηλό πριν από το ψήσιμο της μήτρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο εικονογραφικός αυτός τύπος του Ηρακλή συναντάται κυρίως σε έργα μικρής κλίμακας και υποδηλώνει τη στενή σχέση του ήρωα με τον Διόνυσο, τη συμμετοχή του σε θεϊκά συμπόσια και ως εκ τούτου στην αθανασία. Για τους Ρωμαίους, επιπρόσθετα, ο σκύφος υποδηλώνει το ταξίδι του Ηρακλή στη Δύση, διασχίζοντας τη θάλασσα μέσα στο χρυσό κύπελλο του θεού Ήλιου και την επιστροφή του στη Ρώμη, όπου εγκαθιδρύθηκε η λατρεία του στην Ara Maxima. Το μονόγραμμα πιθανότατα αναλύεται στα γράμματα Κ και Β και πρόκειται για την υπογραφή του κοροπλάστη. Η πρακτική υπογραφής των μητρών δεν είναι τόσο συχνή, σε αντίθεση με αυτή των ειδωλίων, η οποία, όπως προκύπτει από την έρευνα, είναι πιο διαδεδομένη. Για τον Ηρακλή και ειδικά για τον τύπο του μεθυσμένου Ηρακλή βλ. LIMC IV.1 (1988) 766, στο λ. Herakles [J. Boardman]. Για τις επιγραφές στα ειδώλια και στις μήτρες βλ. Αχειλαρά 2006, 153-157 και Τσακάλου-Τζαναβαρή 2002, 65, σημ. 122. Επίσης Törperwein 1976, 166.

Κυριακή Χατζηπροκοπίου

ΜΟΛΥΒΩΤΗ (ΣΤΡΥΜΗ)



421. ΚΟΡΗ

Τέλη 6^{ου}, πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 13512/1323

Μολυβωτή Ροδόπη (Στρύμη). Βρέθηκε στην ΝΔ γωνία του Ταφικού Μνημείου Δ.

Πηλός θασίτικος, ανοιχτός καστανός, γκρίζος στο εσωτερικό με μικρού μεγέθους προσμειξεις και μίκα.

Ύψ. 16 εκ. Πλ. πλευράς βάσης 4,5 εκ. Ύψ. βάσης 1 εκ.

Σώζεται σχεδόν ολόκληρο και είναι συγκολλημένο από 7 κομμάτια. Απολεπισμένο κυρίως στο λαιμό.

Φέρει υπόλευκο επίχρυσμα στην επιφάνειά του. Κοίλο.

Η μορφή παριστάνεται ιστάμενη πάνω σε τετράπλευρη, διβαθμιδωτή βάση και είναι ενδεδυμένη με μακρύ χειριδωτό χιτώνα και ιμάτιο τοποθετημένο λοξά, καθώς πορπώνεται στον δεξί ώμο. Με το δεξί χέρι που είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος κρατά πιθανώς ένα περιστέρι ή άνθος. Το αριστερό χέρι ακουμπά στο σώμα, στο ύψος της λεκάνης κρατώντας το ιμάτιο. Στην κεφαλή φορά ημικυκλική στεφάνη, ενώ διακρίνονται οι βόστρυχοι που απολήγουν σε πλοκάμους που πέφτουν δεξιά και αριστερά μπροστά στους ώμους.

Η στάση του σώματος είναι αυστηρά μετωπική με λυγισμένο ελαφρώς το αριστερό πόδι. Η όψιμη αρχαϊκή απόδοση της στάσης του σώματος με τις πτυχές του ιματίου και του χιτώνα συμπληρώνεται με τη σχηματοποιημένη απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μπακαλάκης 1967, 116, πίν. 68. Daux 1959, 720, εικ. 19-20.

Ο τύπος ανήκει στην εξέλιξη της «ομάδας της Αφροδίτης» που διαδόθηκε και αντιγράφηκε από τοπικά εργαστήρια στην Ιωνία και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Τα ειδώλια του τύπου αυτού απαντούν σε ιερά γυναικείων θεοτήτων αλλά και σε τάφους, όπως στην περίπτωση της Μολυβωτής. Παρόμοια ειδώλια έχουν βρεθεί στη Θάσο. Για ειδώλια του τύπου αυτού βλ. Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014, αρ. 2. Cleveland Museum of Art, αρ. 1926.518.

Μαρίνα Τασακλάκη

422. ΗΘΟΠΙΟΣ

Τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 10621

Μολυβωτή Ροδόπης (Στρώμη). Το ειδώλιο του ηλικιωμένου άνδρα καθώς και της γυναίκας, αρ. κατ. 423, βρέθηκαν στην επίχωση του Τύμβου Α του αρχαιολογικού χώρου της Μολυβωτής (Στρώμη).

Πηλός καθαρός χωρίς πολλές προσμειξεις, ανοιχτός καστανός

Ύψ. 14,5 εκ. Πλ. 5,5 εκ. Πάχ. 4 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο από 21 κομμάτια και απολεπισμένο κατά τόπους.

Υπάρχουν μικρές συμπληρώσεις στα σημεία συγκόλλησης των θραυσμάτων.

Η πίσω όψη είναι και αυτή δουλεμένη. Κοίλο. Διατηρείται υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος και εντοπίζονται ίχνη κόκκινου χρώματος.



Παριστάνεται ηλικιωμένος άνδρας. Η μορφή στέκεται κατενώπιον πάνω σε χαμηλή ορθογώνια βάση και προβάλλει ελαφρά το δεξί σκέλος. Φορά ποδήρη χιτώνα και από πάνω ιμάτιο που καλύπτει όλο το επάνω τμήμα του κορμού, για να καταλήξει στο ύψος του αριστερού γονάτου. Το δεξί χέρι διακρίνεται κάτω από το ιμάτιο λυγισμένο μπροστά στο στήθος, ενώ με το αριστερό στηρίζεται σε βακτηρία. Ο λαιμός είναι πολύ κοντός και πλαδαρός. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι έντονα, όπως συμβαίνει στα προσωπεία. Έχει μουστάκι, το στόμα είναι ανοιχτό, τα ζυγωματικά τονισμένα, η μύτη λεπτή και γαμψή και οι κόγχες των ματιών αρκετά βαθιές. Τα αυτιά αποδίδονται πλαστικά. Το μέτωπο πλασιώνεται από κοντούς βοστρύχους, που αποδίδονται πλαστικά. Το πίσω μέρος της κόμης είναι αδρά δουλεμένο. Στην κεφαλή φορά στεφάνι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τριαντάφυλλος 1992, 658 και εικ. 10.

Για ειδώλια ηθοποιών που μιμούνται διάφορες μορφές βλ. Αχειλαρά 2006, 137-139, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Μαρίνα Τασακλάκη

423. ΗΘΟΠΙΟΣ

Τέλη 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 10622

Μολυβωτή Ροδόπης (Στρώμη). Το ειδώλιο της ηλικιωμένης γυναίκας καθώς και του άνδρα, αρ. κατ. 422, βρέθηκαν στην επίχωση του Τύμβου Α του αρχαιολογικού χώρου της Μολυβωτής (Στρώμη).

Πηλός καστανός

Ύψ. 12,5 εκ. Πλ. 6 εκ. Πάχ. 5,5 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο από 4 κομμάτια. Είναι απολεπισμένο κατά τόπους και υπάρχει μόνο μία μικρή απόκρουση στην πίσω πλευρά. Διατηρείται σημειακά το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος.

Όρθια μορφή ηθοποιού που παριστάνει γυναίκα προχωρημένης ηλικίας, που στέκεται κατενώπιον πάνω σε χαμηλή βάση σχήματος ορθογωνίου παραλληλογράμμου. Φορά ποδήρη χιτώνα, κάτω από τον οποίο διαφαίνονται οι ανατομικές λεπτομέρειες. Διαγράφονται καθαρά τα λυγισμένα της γόνατα, το τρίγωνο της ήβης, ο ομφαλός και το στήθος. Πάνω από τον χιτώνα φορά ιμάτιο, που σχηματίζει έντονες πτυχώσεις και καλύπτει όλη την πλάτη και το στέρνο. Με το δεξί της χέρι, τεντωμένο κατά μήκος του μηρού, κρατά έναν ασκό, ενώ με το αριστερό, το οποίο είναι λυγισμένο και στρέφεται προς τον ώμο, κρατά ένα σάκο ριγμένο στην πλάτη της. Διακρίνονται, επίσης, πλαστικά, τα αντικείμενα που περιέχει ο σάκος. Ο κορμός της μορφής γέρνει προς τα εμπρός λόγω του φορτίου προφανώς που κουβαλά αλλά και της προχωρημένης της ηλικίας. Ο λαιμός είναι πολύ κοντός. Στο





κεφάλι, που κλίνει ελαφρά προς τα αριστερά, φορά σκούφο, ο οποίος καλύπτει όλη την κόμη εκτός από ένα μικρό τμήμα της που πλαισιώνει το ανύπαρκτο σχεδόν μέτωπο και ένα μικρό επίσης τμήμα, που μένει ακάλυπτο στο πίσω μέρος της κεφαλής. Από τα χαρακτηριστικά του προσώπου πιο τονισμένα είναι το κάτω χείλος, η μύτη, τα φρύδια και τα ζυγωματικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τριαντάφυλλος 1992, 658 και εικ. 10.

Για ειδώλια ηθοποιών που μιμούνται διάφορες μορφές βλ. Αχειλαρά 2006, 137-139, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για την απεικόνιση ηλικιωμένων μορφών, βλ. Pfisterer-Haas 1989, 36-43, 55-64, εικ. 103, 107, 109, 110, 113. Για ειδώλιο ηλικιωμένης δούλης στο πλαίσιο της Μέσης Κωμωδίας βλ. Bernabò Brea 1981, 176 εικ. 11-12.

Μαρίνα Τασακλάκη

424. ΑΘΗΝΑ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 8110

Ληνός, Ροδόπης. Το ειδώλιο βρέθηκε σε στρώμα καταστροφής δωματίου προσκολλημένου στον βόρειο αναλημματικό τοίχο. Στον ίδιο χώρο βρέθηκε και δεύτερο ειδώλιο Αθηνάς.

Πηλός σκούρος ερυθρός

Ύψ. 14,7 εκ. Πλ. 5,8 εκ. Πάχ. 3 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο από 8 κομμάτια. Λείπει τμήμα της πίσω όψης του ειδωλίου. Το ειδώλιο κατασκευάστηκε από φθαρμένη μήτρα. Διατηρείται υπόλευκο επίχρυσμα-υπόστρωμα του χρώματος. Κοίλο.

Η θεά παριστάνεται όρθια, κατά μέτωπο να πατά σταθερά στο έδαφος, καθώς δεν υπήρχε συμφυής βάση. Φοράει πέπλο με μακρύ απόπτυγμα. Στην κεφαλή φέρει κράνος και στο θώρακα την αιγίδα της. Κρατά την στρογγυλή ασπίδα, η οποία έχει ως επίσημα την κεφαλή της Μέδουσας, ψηλά στην αριστερή πλευρά της, ενώ με το δεξί της χέρι κρατά φιάλη. Η κόμη της πέφτει ελεύθερη πίσω στην πλάτη της. Η πίσω όψη είναι ελάχιστα διαμορφωμένη. Ο τύπος της σπένδουσας Αθηνάς είναι συνηθισμένος σε κάθε μορφή τέχνης ήδη από την αρχαϊκή εποχή. Συνήθως, όμως, στηρίζεται στην ασπίδα της με το αριστερό χέρι κατά τον τύπο της Αθηνάς Παρθένου του Φειδία και πολύ σπάνια, όπως στην περίπτωση του ειδωλίου του Ληνού την κρατά ψηλά στο ύψος του στήθους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1991, 486, εικ. 14. Το ειδώλιο του Ληνού έχει ομοιότητες με την Αθηνά από τη Γόρτυνα, Rizza-Scrinari 1968, 193-197, αρ. 324-341, 250, πίν. 44-46. Βλ. επίσης Νούλας 2014, 415, εικ. 10. Αχειλαρά 2006, 137, αρ. 514-515.

Μαρίνα Τασακλάκη

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ



425. ΟΜΟΙΩΜΑ ΚΑΛΑΘΙΟΥ

Περί το 400 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Σαμοθράκης

54.183

Αρχαία πόλη Σαμοθράκης, Βόρεια Νεκρόπολη. Προέρχεται από ενταφιασμό πιθανόν βρέφους ή νεαρού κοριτσιού σε πίθο. Μαζί βρέθηκαν αττική λήκυθος, ακέραιη αβαφής οινόχνη, μελαμβαφές θήλαστρο, πήλινο ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής και αργυρό ενώτιο. Στην ίδια περιοχή έχουν ανασκαφεί ταφές (Dusenbery 1998, 438-473, Καραδήμα & Κουτσουμανής 1995, 677-683) χρονολογημένες από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. μέχρι τον 1^ο αι. μ.Χ.

Πηλός ανοιχτός ρόδινος, αδροκόκκος με αρκετή μίκα

Ύψ. 6,6 εκ. Μέγ. μήκ. 8,3 εκ.

Αρκετά καλή. Συγκολλημένο από 9 κομμάτια και με δύο μικρές συμπληρώσεις στο χείλος.

Πήλινο ομοίωμα καλάθιου. Το καλάθι φέρει δύο κατακόρυφες λαβές σε σχήμα βρόγχου και στενεύει προς τα πάνω, στην περιοχή των λαβών. Η βάση είναι επίπεδη. Αρχικά πρέπει να έφερε λευκωπό επίχρυσμα. Πιθανώς προϊόν τοπικού εργαστηρίου (Dusenbery 1998, 446-447).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Dusenbery 1998, 446-447, αρ. H8-4 (53.183).

Χρύσα Καραδήμα



426. ΣΑΤΥΡΟΣ ΜΕ ΣΥΡΙΓΓΑ ΠΑΝΩ ΣΕ ΠΑΝΘΗΡΑ

Δεύτερο μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
ΑΓΚ 11940

Αρχαία πόλη Σαμοθράκης. Από ταφικό πιθάρι στη Βόρεια Νεκρόπολη. Στην ίδια περιοχή έχουν ανασκαφεί ταφές (Dusenbery 1998, 438-473, Καραδήμα & Κουτσουμανής 1992) χρονολογημένες από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. μέχρι τον 1^ο αι. μ.Χ. Το ειδώλιο βρέθηκε μαζί με πήλινο ειδώλιο Σιληνού, δύο μικρά πήλινα μυροδοχεία, χρυσή ταινία, σιδερένιο και χρυσό ενώτιο. Πηλός ανοιχτός ροδοκάστανος, σχετικά καθαρός με μικρά εγκλείσματα

Πλ. 18,5 εκ. Ύψ. 16,5 εκ. Πάχ. 4,8 εκ.

Αρκετά καλή. Συγκολλημένο από 15 κομμάτια με δύο μικρές συμπληρώσεις. Στην επιφάνεια της όψης διατηρούνται κατά τόπους ίχνη μαύρου, κίτρινου, λευκού και ρόδινου χρώματος. Κυκλική οπή εξαερισμού στην οπίσθια όψη με διαμ. 4,7 εκ.

Νεαρός σάτυρος που παίζει τη σύριγγα κάθεται πάνω σε έναν πάνθηρα, ο οποίος κινείται και στρέφει το κεφάλι του με δύναμη προς τα πίσω στο άκουσμα της μουσικής. Το γυμνό σώμα του σατύρου αποδίδεται με έντονη μυϊκή διάπλαση. Το αριστερό πόδι του πατά αναδιπλωμένο στη ράχη του ζώου, ενώ το δεξί πέφτει ελεύθερο προς τα κάτω. Οι λεπτομέρειες του κεφαλιού, τα μαλλιά, το στεφάνι από φύλλα κισσού και το ένα κέρατο, έχουν ρετουσαριστεί με μυτερό εργαλείο πριν το ψήσιμο. Το ιμάτιο γλυστρά πίσω από το δεξί μπράτσο στη ράχη του ζώου, από τον αριστερό ώμο διπλώνει στο αριστερό χέρι και, περνώντας πίσω και κάτω από το αριστερό πόδι, πέφτει με πλούσιες πτυχές στη βάση του συμπλέγματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Μάτσας 2003.

Τα πήλινα ειδώλια στις νεκροπόλεις της Σαμοθράκης, ιδιαίτερα στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια ίσως συνδέονταν με την ιδέα μιας πιο ευτυχισμένης ζωής στον άλλο κόσμο που επικρατεί την εποχή αυτή στα μυστήρια του Διονύσου (Burkert 1985, 293-295) και μπορεί να προσφέρει μια ερμηνεία για τη διονυσιακή αυτή παράσταση.

Χρύσα Καραδήμα



427. ΦΤΕΡΩΤΗ ΝΙΚΗ

Τέλος 4^{ου} - 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
ΑΓΚ 5446

Μαρώνεια, Ιερό Διονύσου. Βρέθηκε στο στρώμα καταστροφής του νότιου κτηρίου, μαζί με μαρμαρίνη τετράπλευρη εσχάρα, ένα σχεδόν ακέραιο μαρμαρίνο περιρραντήριο, πήλινο αγαλμάτιο Αφροδίτης, ειδώλια φτερωτών μορφών, τμήμα ενεπίγραφης αναθηματικής στήλης αφιερωμένης στον Δία και τον βασιλιά Φίλιππο Β΄ ως σωτήρα. Τα ευρήματα δίνουν την εικόνα ενός λατρευτικού χώρου με παρουσία γυναικείων θεοτήτων όπως η Μητέρα των Θεών και η Αφροδίτη, που συνδυάζεται με τη λατρεία του Διονύσου αλλά και του Ηρακλή (Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1987, 440. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2012, 127-128. Καραδήμα 2015, 42-43).

Πηλός ανοιχτός καστανός, σχετικά καθαρός
Πλ. 5,3 εκ. Ύψ. 14,7 εκ. (17,4 εκ. με τα φτερά)

Αρκετά καλή. Συγκολλημένο από 21 κομμάτια με συμπληρώσεις στο δεξί φτερό, το κάτω μέρος και τη βάση πίσω. Αποκρούσεις στο αριστερό φτερό και τα μαλλιά. Στο πίσω μέρος υπήρχε ορθογώνιο άνοιγμα 0,2 εκ. και οπή ανάρτησης στην πλάτη. Μαυρισμένο το τμήμα από τον λαιμό έως το αριστερό χέρι. Διατηρεί ίχνη λευκού χρώματος στο πρόσωπο, στο δεξί χέρι και τα φτερά.

Η φτερωτή Νίκη φοράει αρχαϊστικό πέπλο που τον κρατάει με τα δύο χέρια. Προβάλλει το αριστερό πόδι. Φέρει στεφάνη στο κεφάλι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1987, 439-441. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2012, 127. Καραδήμα 2015, 43.

Χρύσα Καραδήμα



428. ΠΛΑΓΓΟΝΑ

Πρώτο μισό 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
ΜΚ/ΑΓΚ 6192
Αρχαία Ζώνη, νεκροταφείο, ταφή 16, ανασκαφή 1990
Πηλός
Ύψ. 13,3 εκ.
Ακέραιο

Πλαγγόνα με πόλο. Είναι ντυμένη με κοντό χιτώνα, που φέρει διακόσμηση με λευκές και ερυθρές ταινίες, σειρές στιγμών και γεωμετρικά μοτίβα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Ηλιοπούλου 2015, 111, εικ. 188.

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη



429. ΚΕΦΑΛΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
ΜΚ/ΑΓΚ 4034
Αρχαία Ζώνη, Περιτειχισμένος οικισμός, ανασκαφή 1983
Πηλός
Ύψ. 8,3 εκ. Πλ. 6,1 εκ.
Αποσπασματικό, συγκολλημένο με αρκετές αποκρούσεις.

Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι έντονα και τα μάτια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στα μαλλιά φέρει στεφάνι με καρπούς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη



430. ΣΙΛΗΝΟΣ

Δεύτερο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
ΜΚ/ΑΓΚ 3587
Αρχαία Ζώνη, νεκροταφείο, ταφή/πιθάρι 5, ανασκαφή 1980
Πηλός
Ύψ. 11,1 εκ. Πλ. 4,9 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο. Λείπουν δύο μικρά κομμάτια από την βάση. Διατηρείται κατά τόπους λευκό επίθετο χρώμα.

Καθιστός Σιληνός με διπλό αυλό. Η μορφή εικονίζεται γυμνή, να κάθεται σε απλή βάση με ανοιχτά και λυγισμένα τα σκέλη. Τα λυγισμένα χέρια στηρίζονται στους μηρούς και κρατούν μπροστά στο στήθος διπλό αυλό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Ηλιοπούλου 2015, 114.

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη



431. ΖΕΥΓΑΡΙ ΟΜΟΙΩΜΑΤΩΝ ΥΠΟΔΗΜΑΤΩΝ

Δεύτερο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής
ΜΚ/ΑΓΚ 1342
Αρχαία Ζώνη, νεκροταφείο
Πηλός
Ύψ. 3,2 εκ. Μήκ. 6,3 εκ. Πλ. 2,5 εκ.
Ακέραια

Ζευγάρι πήλινων ομοιωμάτων υποδημάτων με μυτερή απόληξη μπροστά και ίχνη από λευκό επίθετο χρώμα στην επιφάνειά τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Ηλιοπούλου 2015, 114-115.

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη



432. ΑΝΔΡΙΚΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΜΚ/ΑΓΚ 6236

Αρχαία Ζώνη - Νεκροταφείο - ανασκαφή 1990

Πηλός

Ύψ. 11,5 εκ. Διαστ. βάσης 5,3 x 5,4 εκ.

Ελλιπής κατά το κάτω τμήμα του δεξιού χεριού και του δεξιού ποδιού.

Παραμορφωμένη ανδρική μορφή με κοντό χιτωνίσκο. Είναι γενειοφόρος και φέρει κάλυμμα στο κεφάλι. Πατάει σε λεπτή τετράγωνη βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη

433. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΠΡΟΤΟΜΗΣ

525-500 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΜΚ/ΑΓΚ 11050

Αρχαία Ζώνη, ιερό Απόλλωνα, ανασκαφή 1989

Πηλός πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 9,4 εκ. Πλ. 6,9 εκ. Πάχ. 4,5 εκ.

Αποσπασματικό. Σώζεται μόνο το πρόσωπο της μορφής, από το ύψος των φρυδιών και κάτω.

Θραύσμα γυναικείας προτομής. Έχει τη μορφή μάσκας. Σώζεται μόνο το πρόσωπο της μορφής, από το ύψος των φρυδιών και κάτω. Τα μάτια είναι αμυγδαλόσχημα, η μύτη μακριά και λεπτή, το στόμα μικρό με σαρκώδη χείλη και αρχαϊκό μειδίαμα. Ροδιακό εργαστήριο (:).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσατσοπούλου, Βrixhe κ.ά. 2015, 750-751, 756.

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη

434. ΤΜΗΜΑ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΑΛΟΓΟΥ

Αρχές 6^{ου} αι. π.Χ. (:)

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΜΚ/ΑΓΚ 5687

Αρχαία Ζώνη, ιερό Απόλλωνα, ανασκαφή 1988

Πηλός γκριζός

Μήκ. 6 εκ. Πλ. 5 εκ.

Αποσπασματικό. Σώζει τμήμα από το κεφάλι και το λαιμό αλόγου. Χειροποίητο.

Θραύσμα ειδωλίου αλόγου. Χαίτη σχηματοποιημένη. Οι οφθαλμοί και τα χαλινάρια έχουν αποδοθεί ανάγλυφα, με επίθετα κομμάτια πηλού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσατσοπούλου, Βrixhe κ.ά. 2015, 752, 758.

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη

435. ΚΕΦΑΛΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ

6^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΜΚ/ΑΓΚ 11051

Αρχαία Ζώνη, ιερό Απόλλωνα, ανασκαφή 1989

Πηλός πορτοκαλέρυθρος με μίκα

Ύψ. 5,2 εκ. Πλ. 3,6 εκ. Πάχ. 4,3 εκ.

Αποσπασματικό. Σώζεται το κεφάλι περίπου ως τη βάση του λαιμού.

Τα μαλλιά, ελαφρώς κυματιστά στο εμπρός μέρος, σχηματίζουν ένα τόξο που περιβάλλει το μέτωπο, ενώ πίσω πέφτουν σαν ενιαία μάζα. Τα μάτια, χωρίς να τονίζονται τα βλέφαρα, εξέχουν αρκετά και στο στόμα διαγράφεται ελαφρύ μειδίαμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσατσοπούλου, Βrixhe κ.ά. 2015, 751, 756.

Πολυξένη Τσατσοπούλου-Καλούδη



436. ΚΟΡΗ ΜΕ ΠΤΗΝΟ ΚΑΙ ΡΟΔΙ

Υστεροαρχαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

ΜΔ 452α

Δίον. Ιερό Δήμητρος

Πηλός πολύ απαλός καστανός

Ύψ. 14,4 εκ. Πλ. 4,5 εκ.

Συγκολλημένο από πέντε θραύσματα. Συμπαγές με επίπεδη πίσω όψη. Πρόσωπο αποκρουσμένο.

Ειδώλιο κόρης. Η μορφή φορά πέπλο με μακρύ απόπτυγμα και πόλο στην κεφαλή. Κρατά πτηνό με το λυγισμένο δεξί χέρι μπροστά στο στήθος και ρόδι με το αριστερό χαμηλά στην κοιλιά. Πατά σε χαμηλή ορθογώνια βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Πινιάτογλου 1990, 207 κε., 214, εικ. 7α. Πινιάτογλου 2015, 70, αρ. Ε5, εικ. 124-126, πίν. VIIα. Ριγγιάτογλου 2016, 106, αρ. 20.

Κορινθιακού εργαστηρίου. Πρβλ. ειδώλιο από την Κόρινθο, Higgins 1967, 81, πίν. 35Ε.

Σεμέλη Πινιάτογλου

437. ΚΟΡΗ ΜΕ ΧΙΤΩΝΑ ΚΑΙ ΛΟΞΟ ΙΜΑΤΙΟ

Υστεροαρχαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

ΜΔ 452β

Δίον. Ιερό Δήμητρος

Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος

Ύψ. 10,5 εκ. Πλ. 4,7 εκ.

Λείπει το κάτω τμήμα από τη μέση περίπου των μηρών. Συγκολλημένο από δύο θραύσματα. Συμπαγές με επίπεδη πίσω όψη.

Ειδώλιο κόρης. Η μορφή έχει αυστηρά μετωπική στάση, φορά χιτώνα και λοξό ιμάτιο που ανασηκώνει με το αριστερό χέρι. Με το δεξί κρατά καρπό μπροστά στο στήθος. Στην κεφαλή φορά ψηλό πόλο που διευρύνεται προς τα επάνω. Τα μακριά μαλλιά πλαισιώνουν το λεπτό πρόσωπο φθάνοντας ως τους ώμους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Πινιάτογλου 1990, 207 κ.ε., 214, εικ. 7δ. Πινιάτογλου 2015, 71, αρ. Ε11 εικ. 129-130. Ριγγιάτογλου 2016, 106, αρ. 21.

Πρβλ. ειδώλιο από την Όλυνθο, *Olynthus* VII, 44 κ.ε., αρ. 157, πίν. 19. *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 105, αρ. 94 [Ε.Μ. Τσιγαρίδα]. Ειδώλιο από την Κόρινθο, Higgins 1967, 81, πίν. 35F.

Σεμέλη Πινιάτογλου

438. ΕΙΔΩΛΙΟ ΚΥΒΕΛΗΣ

Κλασικοί χρόνοι (5^{ος} αι. π.Χ.)

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

ΜΔ 830

Δίον. Ιερό Δήμητρος

Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος

Ύψ. 14,5 εκ. Πλ. 6,5 εκ.

Συγκολλημένο από πέντε θραύσματα. Λείπει τμήμα ανάμεσα στα πόδια, ακριβώς επάνω από το υποπόδιο. Ίχνη λευκού επιχρίσματος. Η πίσω όψη είναι επίπεδη με μεγάλο ορθογώνιο άνοιγμα (5,5 x 3,5 εκ.) για την όπτηση.

Η θεά κάθεται σε κάθισμα χωρίς ερεισίχειρα. Εικονίζεται σε αυστηρά μετωπική στάση με τα χέρια κολλημένα στον κορμό. Το μακρύ ένδυμα καλύπτει τα σκέλη της ως το υποπόδιο. Το πρόσωπο είναι νεανικό, τα μακριά μαλλιά σχηματίζουν πλοκάμους που φθάνουν ως τους ώμους. Στην κεφαλή φορά ψηλή στεφάνη ή πόλο. Στην αγκαλιά κρατά λιονταράκι προς τα δεξιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Πινιάτογλου 1991, 147, 155, εικ. 9. Πινιάτογλου 2010β, 212. Πινιάτογλου 2015, 72 Ε21, εικ. 140, 141.

Για παρόμοιο ειδώλιο των κλασικών χρόνων όπου το μόνο αναγνωριστικό στοιχείο της Κυβέλης είναι το συνοδό ζώο και όχι και ο Άττις ή το τύμπανο και η φιάλη βλ. Vermaaseren 1989, 150, αρ. 511, πίν. CXXIII (ταφικό εύρημα από την Ολβία, σήμερα στην Αγ. Πετρούπολη, Hermitage).

Σεμέλη Πινιάτογλου





ΛΕΥΚΟΠΕΤΡΑ

439. ΔΙΣΚΟΣ ΜΕ ΚΑΡΠΟΥΣ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

ΜΔ 528

Δίον. Ιερό Δήμητρος

Πηλός κοκκινωπός-κίτρινος

Διάμ. 8 εκ.

Αποκρουσμένη η περιφέρεια

Κυκλικός δίσκος με καρπούς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Πινιγιάτογλου 1990, 207 εικ. 6β. Πινιγιάτογλου 2015, 97 Α15, εικ. 188, πίν. ΙΧδ.

Για παρόμοια πήλινα ομοιώματα πινακίων, δίσκων ή λίκων με καρπούς και πόπανα από το ιερό της Δήμητρος στον Ακροκόρινθο, βλ. Stroud 1965, 23, πίν. 11 c-g και Brumfield 1997, 147 κ.ε.

Σεμέλη Πινιγιάτογλου

440. ΠΡΟΤΟΜΗ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ

Γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 8456

Λευκόπετρα, θέση Καλλίπετρα

Από το ύστερο κλασικό - ελληνιστικό ιερό της Μητέρας των Θεών. Βρέθηκε δίπλα στον βωμό, κοντά σε θρανίο που υπήρχε κατά μήκος του τοίχου.

Πηλός σκούρος καστανός-τεφρός. Διάσπαρτα ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη την επιφάνεια.

Ύψ. 25,2 εκ. Διαστ. επιφάνειας έδρασης: 15,7 x 8 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά θραύσματα, πολύ μικρές αποκρούσεις, συμπληρωμένο σημειακά. Στην πίσω όψη παρατηρούνται ίχνη ισχυρής καύσης. Υπάρχουν δύο οπές εξαερισμού, μία μεγάλη, κυκλική στην πλάτη και μία μικρότερη, ελλειψοειδής στο κεφάλι, στοιχείο που καθιστά πιθανή την κατασκευή του κεφαλιού και του σώματος από δύο ξεχωριστές μήτρες. Στο ίδιο συμπέρασμα συντείνουν οι ορατές δαχτυλιές του τεχνίτη και το επίθετο τμήμα πηλού στην πίσω πλευρά, καθώς και μια αυλακία που είναι ορατή στο εσωτερικό του ειδώλιου στο ύψος του λαιμού.

Η προτομή ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes. Η θεά αποδίδεται μετωπική μέχρι το ύψος της μέσης περίπου, με βραχίονες παράλληλους με το σώμα και εφαπτόμενους σε αυτό.

Φοράει χιτώνα ζωσμένο ψηλά κάτω από το στήθος, με άνοιγμα σχήματος V στον λαιμό.

Ο κόμβος της ζώνης έχει τη μορφή ηράκλειου άμματος. Κάτω από τη ζώνη αποδίδονται ανάγλυφα οι πτυχώσεις του ενδύματος. Το πρόσωπο έχει μελίχια έκφραση και αποπνέει ευγένεια. Είναι ωοειδές, με εύσαρκες παρειές, μικρό στόμα, σφιχτά χείλη και αμυγδαλωτά μάτια. Στο κεφάλι φέρει στεφάνη με πεταλόσχημο γείσο. Μπροστά από το γείσο με επίθετα κομμάτια πηλού έχουν διαμορφωθεί τρία ορθογώνια στελέχη που αποδίδουν το τειχόμορφο διάδημα της θεάς. Στα μεσοπύργια διαστήματα και επάνω στην απόληξη του γείσου έχουν αποδοθεί, και πάλι με επίθετα κομμάτια πηλού, ημισέληνοι. Τα μαλλιά διακρίνονται στο μέτωπο –είναι χωρισμένα στη μέση– τραβηγμένα πίσω από τα αυτιά και αποδίδονται με απαλές ανάγλυφες και εγχάρακτες γραμμές, ενώ ο ψηλός λαιμός περιβάλλεται από σχηματοποιημένες, πλατιές ταινίες οι οποίες ξεκινούν από το άκρο της στεφάνης και πέφτουν στους ώμους ακολουθώντας το περίγραμμα του λαιμού. Στον λαιμό φέρει περιδέραιο, στους λοβούς των αυτιών κομβίοσχημα ενώτια και στους βραχίονες σπειροειδή περιβραχιόνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Στεφανή 2013α, 105, εικ. 6.

Ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα εικονογραφικά χαρακτηριστικά της Μητέρας των Θεών - Κυβέλης αποτελεί το τειχόμορφο διάδημα. Ωστόσο, συνήθως η θεά αποδίδεται ένθρονη, συνοδευόμενη και από άλλα insignia της (φιάλη, τύμπανο, σκύμνος). Στη Μακεδονία το χαρακτηριστικό του τειχόμορφου διαδήματος απαντά στο ένθρονο ειδώλιο της θεάς που βρέθηκε στο Μητρώο των Αιγών και έχει χρονολογηθεί με βάση τα συννευρήματα πριν τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., Δρούγου 1990, 6, εικ. 4. Ανάλογη απόδοση του ενδύματος και τειχόμορφο στέμμα απαντά στο ειδώλιο της ένθρονης Μητέρας των Θεών από το Μητρώο της Πέλλας, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, αρ. 52. Επίσης τειχόμορφο στέμμα φέρει ειδώλιο ένθρονης Μητέρας των Θεών από την Αγορά της Πέλλας, το οποίο χρονολογείται στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ., Αρχαία Μακεδονία 1988, αρ. 275 [Γ. Ακαμάτης], καθώς και γυναικεία ειδώλια από τις Πέτρες Φλώρινας, τα οποία ερμηνεύονται ως θεότητες, Αδάμ-Βελένη 2000γ, εικ. 62 (δεύτερο από



αριστερά), εικ. 67. Κεφάλια ειδωλίων με πυργόμορφο διάδημα προέρχονται, επίσης, από την Ευρωπτό Κιλκίς, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1995, εικ. 9, κάτω σειρά, τα Άβδηρα, Λαζαρίδης 1960, πίν. 20, B84, B82. Το στοιχείο της πλατιάς ταινίας που ξεκινά από τη στεφάνη και πέφτει στους ώμους απαντά σε γυναικεία προτομή των αρχών του 1^{ου} αι. π.Χ. από την Αγορά της Πέλλας, *Αρχαία Μακεδονία* 1988, αρ. 274 [Γ. Ακαμάτης]. Το τειχόμορφο στέμμα εμφανίζεται στην ελληνική τέχνη στα τέλη του 5^{ου} - αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. και βρίσκεται ευρεία διάδοση στους ελληνιστικούς χρόνους, κυρίως στις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας. Βλ. αναλυτικά Παπαγεωργίου 1997, 251 κ.ε. Το τείχος θεωρείται σύμβολο της πόλης και κατ'επέκταση το τειχόμορφο στέμμα συνδέεται με θεότητες, όπως η Μητέρα των Θεών, η Αφροδίτη και η Άρτεμη, οι οποίες ανάμεσα στις άλλες υποστάσεις τους εμπεριείχαν και αυτήν της προστάτιδας της πόλης και του δημόσιου βίου, βλ. σχετικά Παπαγεωργίου 1997, 161, 169, 179. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 51. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος συμβολισμός τονίζεται από την παρουσία γυναικείας προτομής με τειχόμορφο στέμμα σε σφραγίσματα από το δημόσιο αρχείο της Πέλλας, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 105.

Ευαγγελία Στεφανή

441. ΘΥΜΙΑΤΗΡΙ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΠΑΝΑ

Γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 7241

Λευκόπετρα, θέση Καλλιπέτρα

Από το ύστερο κλασικό - ελληνιστικό ιερό της Μητέρας των Θεών. Βρέθηκε μπροστά σε θρανίο στη γωνία ενός δωματίου.

Πηλός κοκκινωπός

Ύψ. 14,4 εκ. Επιφ. έδρασης 11,5 x 8,8 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά τμήματα. Η εμπρός και η πίσω επιφάνεια είναι κατασκευασμένες από δύο μήτρες. Είναι ορατά τα δακτυλικά αποτυπώματα του ειδωλοπλάστη από το πλάσιμο και την πίεση του πηλού στη μήτρα στην εσωτερική πλευρά της μπροστινής επιφάνειας και στην πίσω επιφάνεια. Λείπει το αριστερό τμήμα του κεφαλιού, τμήμα της πίσω επιφάνειας και μικρό κομμάτι της δεξιάς πλευράς. Λευκό επίχρισμα διατηρείται και στις δύο όψεις, ίχνη κόκκινου χρώματος στον αριστερό κρόταφο. Κυκλική οπή εξαερισμού στην πίσω πλευρά.

Προτομή Πάνα - θυμιατήρι. Ο θεός αποδίδεται γενειοφόρος και κερασφόρος με δύσμορφα έως γκροτέσκα τα χαρακτηριστικά του μακρόστενου προσώπου. Γέρνει έντονα προς τα αριστερά παίζοντας τη σύριγγα, την οποία κρατά με τα δύο του χέρια, που αποδίδονται με ιδιαίτερα μεγάλα δάχτυλα με έντονη χειρονομία. Έχει μάτια μισόκλειστα, φρύδια φουσκωτά και ανασηκωμένα, μύτη μεγάλη, σχεδόν γαμψή, χείλη σαρκώδη, μισάνοιχτα και προτεταμένα, έτσι ώστε να αποδίδεται το φύσηγμα του αέρα μέσα στο μουσικό όργανο που κρατά. Τα γένια του είναι μακριά, κυματιστά, ξεκινούν από τις παρειές και φθάνουν ως τη σύριγγα. Τα μαλλιά αποδίδονται αμελώς, είναι μακριά και περιβάλλουν άναρχα το πρόσωπο. Στην αριστερή πλευρά του κεφαλιού διακρίνεται φυτικό μοτίβο, το οποίο δεν αποκλείεται να αποδίδει φύλλο αμπέλου και πιθανώς συνδέεται με σφαιρικό στοιχείο που διακρίνεται κάτω από το αριστερό κέρατο και ίσως αποδίδει κόρυμβο. Στη δεξιά πλευρά του κεφαλιού και πλάι στα μαλλιά διακρίνεται στοιχείο που θα μπορούσε να παραπέμψει σε πόδι ζώου και ίσως αποδίδει την απόληξη της δοράς που πιθανώς έφερε ο Πάνας. Ο θεός αποδίδεται αφοσιωμένος στη μουσική εκτέλεση και συνεπαρμένος από την οργιαστική μελωδία. Τα χαρακτηριστικά του, αν και αγριωπά, εκφράζουν γλυκύτητα υπό την επίδραση της



μουσικής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι είναι ορατή η προσπάθεια του κοροπλάστη να κάνει το αντικείμενο περισσότερο, στοιχείο που γίνεται εμφανές από την όλη διαχείριση της πίσω πλευράς και κυρίως από την αριστερή ωμοπλάτη, όπου διακρίνεται στην πίσω επιφάνεια η συνέχιση του μοτίβου της μπροστινής πλευράς με το οποίο υποθέτουμε ότι αποδίδεται η δορά που καλύπτει την πλάτη και τους ώμους του Πάνα. Τα ισχυρά ίχνη καύσης στην κορυφή του κεφαλιού δεν αφήνουν αμφιβολία για τη χρήση του αντικειμένου ως θυμιατήρι, αν και η υποδοχή του πρόσθετου στοιχείου είναι αποκρουσμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Στεφανή 2001, 561, εικ. 6.

Κατά την ελληνιστική εποχή, κυρίως στις πόλεις της Μικράς Ασίας απαντούν θυμιατήρια που αποδίδουν μορφές του διονυσιακού κύκλου. Για παράδειγμα από την Πριήνη προέρχεται θυμιατήρι με μορφή Πάνα, Rumscheid 2006, αρ. 266, πίν. 113, 1-2. Ωστόσο σε αυτή την περίπτωση ο Πάνας αποδίδεται σε νεαρή ηλικία και χωρίς το μουσικό όργανο. Σε τμήμα ειδωλίου επίσης από την Πριήνη, το οποίο χρονολογείται στον 2^ο αι. π.Χ., αποδίδεται ηλικιωμένος Πάνας να διδάσκει σύριγγα σε Έρωτα, Rumscheid 2006, αρ. 331, πίν. 141, 4 και 142, 1. Από την περιοχή της Αμισού προέρχεται αποσπασματικά σωζόμενο ειδώλιο, ίσως θυμιατήρι, με μορφή Σατύρου, Summeyer 1996, 175, αρ. Β V1, πίν. 19, Β V1. Στο Μητρώο των Αιγών έχουν βρεθεί τουλάχιστον δύο προτομές Πάνα ή Βάκχου-Διονύσου, Δρούγου 1997, 118, εικ. 4. Στο ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα έχει βρεθεί προτομή - θυμιατήρι με μορφή Σατύρου, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, αρ. 100, πίν. 73α, καθώς και τμήματα ειδωλίων Πάνα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, αρ. 102, 103, πίν. 73γ, 72γ. Σημαντική ομοιότητα τόσο ως προς την γκροτέσκα απόδοση των χαρακτηριστικών όσο και ως προς τη στάση παρατηρείται με τμηματικά σωζόμενο ειδώλιο από το Μουσείο Μπενάκη, το οποίο προέρχεται από την Αίγυπτο και χρονολογείται τον 1^ο αι. π.Χ., Πινγιάτογλου 1993, 67, αρ. 76, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Στο θυμιατήρι από το ιερό της Καλλίπετρας εμπεριέχονται όλα σχεδόν τα σύμβολα του τραγόμορφου θεού. Από το ίδιο ιερό προέρχονται και άλλα ειδώλια διονυσιακών μορφών. Η λατρεία της Μητέρας των Θεών ήταν στενά συνδεδεμένη με τη διονυσιακή. Κοινό στοιχείο είναι ο οργανιστικός τους χαρακτήρας που ενισχύεται από την παρουσία του Πάνα και των Σιληνών αλλά και από την εκστατική μουσική από τύμπανα, κύμβαλα, σύριγγες και αυλούς, όργανα που συνόδευαν τους χορούς και τις νυχτερινές πορείες στα βουνά, εικόνες οι οποίες περιγράφονται με μοναδικό τρόπο από τον Ευριπίδη, Βάκχες 55-59, 72-88, 120-134. Η άμεση συμμετοχή του Πάνα στη λατρεία της Μητέρας των Θεών δηλώνεται σε ένα πρώιμο ελληνιστικό αναθηματικό ανάγλυφο από τη Λιβαδειά, όπου απεικονίζεται σκηνή μύησης στη λατρεία της θεάς. Στη σκηνή συμμετέχουν και οι άλλες θεότητες που πλαισιώνουν τη θεά και συλλατρεύονται, ανάμεσά τους και ο Πάνας. Βλ. Naumann 1983, 191-193, πίν. 28.1.

Ευαγγελία Στεφανή

442. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΜΕ ΚΟΡΙΤΣΙ ΚΑΙ ΕΡΩΤΙΔΕΑ

Γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 8246

Λευκόπετρα, θέση Καλλίπετρα. Από το ύστερο κλασικό - ελληνιστικό ιερό της Μητέρας των Θεών.

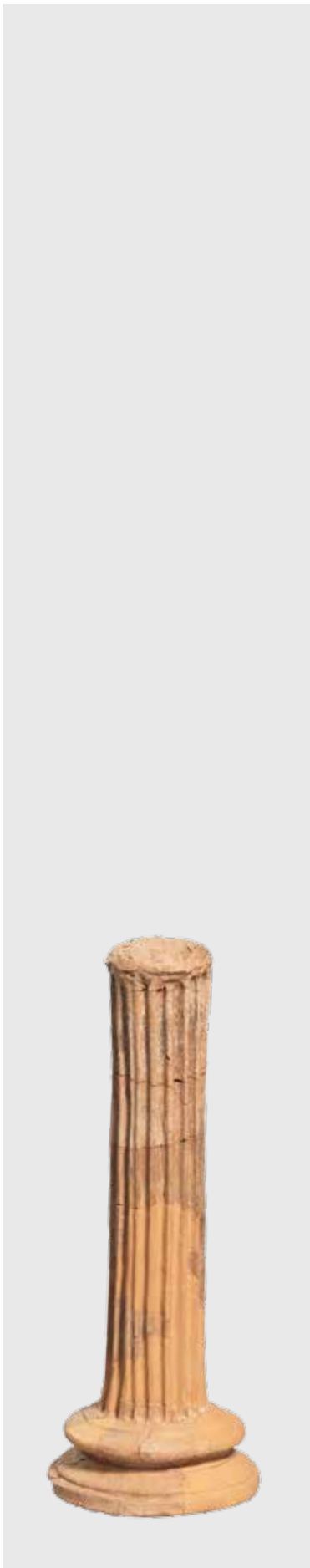
Ερυθρός πηλός με γκριζά νέφη

Ύψ. 36,1 εκ. Μήκ. βάσης 17,8 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν τμήματα της βάσης, της αριστερής πλευράς του κοριτσιού και του σώματος της γυναικείας μορφής. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στο κεφάλι του Ερωτιδέα. Η πίσω όψη είναι κυρτή με ελλειψοειδή σπή αερισμού. Οι δύο όψεις κατασκευάστηκαν από χωριστές μήτρες, όπως ξεχωριστές είναι και οι συμπαγείς μήτρες των κεφαλιών του Ερωτιδέα και του κοριτσιού.

Σύμπλεγμα όρθιας γυναικείας μορφής με Ερωτιδέα καθισμένο στον ώμο της και όρθια νεανική, θηλυκή μορφή στα δεξιά της. Το σύμπλεγμα πατά σε ελλειψοειδή βάση με μία εσοχή στο σημείο ένωσης των δύο όρθιων





μορφών. Η κεντρική μορφή, η οποία ερμηνεύεται ως Αφροδίτη, έχει στάσιμο το αριστερό σκέλος και άνετο, ελαφρά λυγισμένο και προβεβλημένο το δεξί. Φορά χιτώνα, που αφήνει ακάλυπτο το δεξί χέρι και στήθος, και ιμάτιο που σκεπάζει το πίσω μέρος του κεφαλιού και αγκαλιάζει χαλαρά το σώμα. Με το δεξί χέρι ανασύρει τις πτυχές του ενδύματος, ενώ το αριστερό λυγίζοντας κρατάει τον Ερωτιδέα. Το κεφάλι στρέφει στα δεξιά και ελαφρώς προς τα κάτω. Η κόμμωση είναι απλή, με βοστρύχους που πλαισιώνουν χαλαρά τους κροτάφους και κατευθύνονται προς τα πίσω. Φέρει δισκόμορφα ενώτια. Το κεφάλι καλύπτεται με καλύπτρα που στερεώνεται χαμηλά στο μέτωπο με ταινία. Στο ωοειδές πρόσωπο τα χαρακτηριστικά είναι αδρά, με γεμάτες παρειές, αμυγδαλωτά μάτια, ίσια μύτη και μικρό στόμα. Ο Ερωτιδέας κάθεται στον αριστερό ώμο της γυναίκας και φοράει χλαμύδα που πορπώνεται στον δεξιό ώμο αφήνοντας ακάλυπτο το υπόλοιπο σώμα. Τα φερά αποδίδονται με έντονη πλαστικότητα, το κεφάλι είναι συμπαγές με έντονα χαρακτηριστικά. Η κόμμωση αποδίδεται με απαλούς βοστρύχους που πέφτουν μέχρι τη βάση του λαιμού. Στο κέντρο του μετώπου σχηματίζεται ένας μεγάλος βόστρυχος που χαρακτηρίζει τις παιδικές κομμώσεις. Στα δεξιά της γυναίκας στέκεται το κορίτσι με στάσιμο το δεξί και άνετο το αριστερό σκέλος. Φοράει χιτώνα ποδήρη, ζωσμένο, που σχηματίζει πλούσιο απόπτυγμα, την παρυφή του οποίου κρατά με το δεξί χέρι. Το αριστερό χέρι λυγισμένο στο στήθος κρατά ένα πτηνό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Στεφανή 2002α, 537, εικ. 18. Στεφανή 2012, 42, εικ. 10α. Στεφανή 2013, 107, εικ. 8. Ο τύπος είναι καλά γνωστός από το ελληνιστικό κοροπλαστικό εργαστήρια της Βέροιας, όπου εμφανίζεται με δεκαέξι γνωστά παραδείγματα, βλ. αναλυτικά Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 136-141, αρ. κατ. 223-238, πίν. 61-66. Θεωρείται, μάλιστα, πρωτότυπη δημιουργία αυτού του εργαστηρίου κατά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., με διάδοση σε θέσεις της Άνω Μακεδονίας. Στο Μητρώο της Καλλίπετρας έχουν βρεθεί τουλάχιστον δύο πανομοιότυπα αντικείμενα και μαζί με άλλα που εντάσσονται στον κύκλο της κοροπλαστικής παραγωγής της Βέροιας, υποδεικνύουν τη στενή σύνδεση του ιερού με τη μεγάλη γειτονική πόλη.

Ευαγγελία Στεφανή

443. ΟΜΟΙΩΜΑ ΚΙΟΝΙΣΚΟΥ

Με βάση τα συνευρήματα χρονολογείται γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 8093

Λευκόπετρα, θέση Καλλίπετρα. Από το ύστερο κλασικό - ελληνιστικό ιερό της Μητέρας των Θεών.

Πηλός πορτοκαλόχρους

Ύψ. 22,6 εκ. Διάμ. βάσης 0,8 εκ. Διάμ. κίονα 0,4 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο κατά τόπους. Διατηρούνται διάσπαρτα ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Ο κιονίσκος είναι συμπαγής και πιθανότατα χειροποίητος. Στηρίζεται σε βάση που διαμορφώνεται από δύο πλαστικούς ταινιωτούς δακτυλίους. Το σώμα του είναι ενιαίο, ραβδωτό ενώ η άνω επιφάνεια είναι αδρή, καθώς θα έφερε κάποιου είδους επίστεψη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Απεικονίζεται σε Στεφανή 2012, εικ. 10β.

Ο χαρακτήρας του αντικειμένου είναι αναθηματικός. Αναθηματικοί κιονίσκοι απαντούν σε ελληνιστικά ιερά. Στο ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα έχουν βρεθεί αρράβδωτοι κιονίσκοι, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, αρ. 243, 244, πίν. 99β, καθώς και τμήμα βάσης τράπεζας ή περιρραντηρίου με μορφή κοίλου ραβδωτού κιονίσκου, κατασκευασμένο με μήτρα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, αρ. 250, πίν. 97β. Ραβδωτός κιονίσκος αλλά με επίστεψη από κιονόκρανο ιωνικού ρυθμού προέρχεται από το ιερό της Δήμητρας και της Κόρης στην Πριήνη, Rumscheid 2006, αρ. 399, πίν. 162, 2. Από την ίδια πόλη αρράβδωτος κιονίσκος, Rumscheid 2006, αρ. 400, πίν. 162, 3. Επίσης αρράβδωτος κιονίσκος προέρχεται από τη Δήλο και σε αυτή την περίπτωση θεωρείται πιθανό ότι χρησίμευε για τη στήριξη μικρού ειδωλίου, *Délos* XXIII, αρ. 1260. Σε κάποιες περιπτώσεις, όπως από την Αγορά της Αθήνας, οι κιονίσκοι ερμηνεύονται ως αχρησιμοποίητα στηρίγματα μορφών, Burr Thompson 1952, 151, αρ. 69, πίν. 40, ενώ από το Μητρώο της Πέλλας προέρχεται κιονίσκος χωρίς επίστεψη, ο οποίος με βεβαιότητα είχε χρησιμοποιηθεί για τη στήριξη μορφής, καθώς στο κάτω μέρος σώζονται υπολείμματα του ιματίου της, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 112, αρ. 245. Τμήμα ραβδωτού κιονίσκου του 4^{ου} αι. π.Χ. έχει βρεθεί στην Όλυνθο, *Olynthus* VII, 95, αρ. 375, πίν. 47.

Ευαγγελία Στεφανή



444. ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΚΟ ΟΜΟΙΩΜΑ ΑΝΔΡΙΚΩΝ ΓΕΝΝΗΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

Γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 7599

Λευκόπετρα, θέση Καλλιπέτρα. Από το ύστερο κλασικό - ελληνιστικό ιερό της Μητέρας των Θεών.

Πηλός ερυθρόχρους

Μήκ. 4,2 εκ. Πλ. 1,9 Πάχ. 0,08 εκ.

Ακέραιο

Φαλλός με συμφυείς όρχεις. Το στέλεχος είναι κυλινδρικό και μειούμενης διαμέτρου προς τα πάνω, κάμπτεται στην κορυφή. Απόληξη ιδιαίτερα επιμήκης και οξεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Απεικονίζεται σε Στεφανή 2013α, 107, εικ. 8.

Η παρουσία ομοιωμάτων φαλλών σε ένα ιερό της Μητέρας των Θεών, συσχετίζεται με τις γονιμικές και οργιαστικές διαστάσεις της λατρείας της σε συνδυασμό με τις διονυσιακές τελετές, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 208-209, σημ. 637-647, αλλά και με τελετές που είχαν στο επίκεντρό τους τον σύντροφό της, τον Άπτη. Ομοιώματα φαλλών υπάρχουν σε διάφορα υλικά (πηλός, μάρμαρο, χαλκός, γυαλί). Βλ. αναλυτικά Έρωσ 2009, 266-288, αρ. 240-272. Συνήθως οι φαλλοί ερμηνεύονται ως αποτροπαϊκά σύμβολα, ως σύμβολα προστασίας από το κακό μάτι. Στη Δήλο έχουν βρεθεί πολυάριθμα φυλαχτά σε σχήμα φαλλού σε ποικίλα μεγέθη και υλικά τόσο σε ιδιωτικούς όσο και σε δημόσιους χώρους, Χατζηδάκης 2003, 280, 286-290, εικ. 489, 504-515. Η εύρεσή τους σε ποικίλα συμφραζόμενα υποδεικνύει ότι δεν είχαν μόνο αποτροπαϊκό και προστατευτικό αλλά και αναθηματικό χαρακτήρα, ενώ η εύρεσή τους σε τάφους συνδέεται με τον χαρακτήρα τους ως συμβόλων της γονιμότητας και της αναγέννησης. Βλ. σχετ. Έρωσ 2009, 272, αρ. 247 [Α. Καραπασχαλίδου]. Για τους ποικίλους συμβολισμούς και λειτουργίες των ομοιωμάτων φαλλών βλ. Έρωσ 2009, 272-273, αρ. 248 [Β. Πατσιαδά].

Ευαγγελία Στεφανή

445. ΚΕΦΑΛΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΘΕΟΤΗΤΑΣ

Γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 8345

Μικρή Σάντα, θέση Κρουνέρι, περιοχή εργαστηρίων

Πορτοκαλέρυθρος πηλός, περιοχές καύσεις κυρίως στο πρόσωπο

Ύψ. 28,2 εκ. Μέγ. πλ. 19,2 εκ. Διάμ. βάσης 19,2 εκ.

Ακέραιο αλλά συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Συμπληρωμένο στο δεξί τμήμα της στεφάνης και των μαλλιών και στο αριστερό τμήμα του προσώπου. Υπάρχουν αποκρούσεις στη μύτη και τη δεξιά παρειά. Στην πίσω πλευρά υπάρχει μεγάλη οπή όπτησης.

Πρόκειται για μεγάλο κεφάλι γυναικείας μορφής, το οποίο στέκεται αυθύπαρκτο πατώντας στον λαιμό, όπου υπάρχει το τελείωμα. Η μορφή έχει οβάλ πρόσωπο με ωραίες, ρέουσες γραμμές. Τα μάτια είναι αμυγδαλωτά με βλέμμα στοχαστικό, η μύτη καλοσχηματισμένη, τα χείλη σαρκώδη και μισάνοιχτα. Έχει κόμμωση κνιδιακού τύπου με τα μαλλιά να χωρίζονται στη μέση περιβάλλοντας συμμετρικά το μέτωπο και τους κροτάφους, ενώ οι κυματιστοί πλόκαμοι, που έχουν σχηματιστεί από επίθετα κομμάτια πηλού, πέφτουν εκατέρωθεν του λαιμού. Στα αυτιά φέρει ενώτια που αποτελούνται από κυκλικό δισκάριο και κρεμαστό φυλλόσχημο στοιχείο. Στο κεφάλι φέρει κυλινδρικό στεφάνι και στεφάνη με υψηλό γείσο. Το κυλινδρικό στέλεχος απολήγει σε κυκλικά δισκάρια στο ύψος των κροτάφων, από τα οποία πιθανότατα φύονταν επίθετα φυλλόσχημα διακοσμητικά στοιχεία. Στο γείσο διακρίνονται εγχαράξεις, οι οποίες αποτελούσαν την προετοιμασία για τη στερέωση επίθετων κυκλικών δισκαρίων, από τα οποία σώζεται μόνο το ένα. Η διακόσμηση των δισκαρίων συμπληρωνόταν με χρώμα, ενώ δεν μπορεί να αποκλεισθεί η ύπαρξη επίθετων διακοσμητικών στοιχείων, έτσι ώστε να διαμορφωθούν ρόδακες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Είναι ένα από τα λίγα ειδώλια στη Μακεδονία που παριστούν κεφάλι σε μέγεθος σχεδόν φυσικό και αποδίδει θεϊκή μορφή, ίσως την Αφροδίτη. Κεφάλι γυναικείας μορφής διαφορετικού εικονογραφικού τύπου, το οποίο χρονολογείται προς το τέλος του 3^{ου} αι. π.Χ. προέρχεται από το Μητρώο των Αιγών και θεωρείται ότι απεικονίζει τη Μητέρα των Θεών, Δρούγου 2011, ωστόσο σε αυτή την περίπτωση

δεδομένου ότι δεν σώζεται τελείωμα δεν είναι βέβαιο εάν το κεφάλι ήταν αυθύπαρκτο ή εάν ανήκε σε μεγάλη «προτομή». Αξιοσημείωτη είναι η ομοιότητα που παρουσιάζει το αντικείμενο με κεφάλι από την Κάτω Μπράβα Βελβεντού των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ., Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009β, 456, εικ. 5, τόσο ως προς το μέγεθος όσο και ως προς την εικονογραφική απόδοση με κόμμωση κνιδιακού τύπου, κυλινδρικό στεφάνι και στεφάνη με πεταλόσχημο γείσο και επίθετα διακοσμητικά δισκάρια. Από την ίδια θέση προέρχονται και άλλα κεφάλια και προτομές γυναικείων μορφών σε μεγάλο μέγεθος και τα οποία βρέθηκαν σε λάκκους-αποθέτες. Επίσης, γυναικείο κεφάλι μεγάλου μεγέθους, που χρονολογείται περί τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. προέρχεται από τις Πέτρες Φλώρινας, ωστόσο δεν είναι βέβαιο εάν είναι αυτοτελές ή εάν ανήκει σε μεγαλύτερο έργο, Αδάμ-Βελένη 2000γ, εικ. 62, πρώτο από αριστερά. Το στεφάνι που κοσμεί το κεφάλι της μορφής βρίσκεται ανάλογα σε ειδώλια Αφροδίτης από το κοροπ्लाστικό εργαστήριο της Βέροιας, τα οποία χρονολογούνται γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 160-161, αρ. 269, 165-170, αρ. 271-274, πίν. 76-79. Βλ. στο ίδιο για σχετική βιβλιογραφία και παράλληλα.

Ευαγγελία Στεφανή

446. ΠΡΟΤΟΜΗ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Δεύτερο μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 8207

Μικρή Σάντα, θέση Κρυονέρι, περιοχή εργαστηρίων

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 24,8 εκ. Μήκ. επιφ. έδρασης 19 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά τμήματα, κατά τόπους συμπληρωμένο. Αποκρουσμένο στο πρόσωπο και σε άλλα σημεία. Οι δύο οπές εξαερισμού που υπάρχουν στην πίσω όψη του αντικειμένου, μία κυκλική στο κεφάλι και μία ημικυκλική στην πλάτη, υποδεικνύουν ότι πιθανώς κατασκευάστηκε από δύο μήτρες ξεχωριστές για το κεφάλι και το σώμα. Για το σώμα έχει χρησιμοποιηθεί μήτρα γυναικείου ειδωλίου, όπως γίνεται φανερό από το ένδυμα και τη διαμόρφωση του στήθους. Πιθανότατα μήτρα γυναικείου ειδωλίου έχει χρησιμοποιηθεί και για το κεφάλι, όπως φαίνεται από τα λεπτά χαρακτηριστικά του προσώπου. Τα γένια, τα μαλλιά και διακοσμητικά στοιχεία της κεφαλής έχουν διαμορφωθεί με επίθετα κομμάτια πηλού.

Η προτομή ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes. Αποδίδεται ο γενειοφόρος Διόνυσος σε μετωπική στάση με τους βραχίονες κολλημένους στα πλευρά. Φορά ψηλά ζωσμένο χιτώνα με πτυχώσεις που αποδίδονται με αδρές, διαγώνιες, πλαστικές αυλακώσεις. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται αδρομερώς, είναι λεπτά, θηλυπρεπή, ενώ η διαμόρφωση της γενειάδας έγινε με σχηματοποιημένες κάθετες εγχαράξεις. Η κόμμωση σχηματίζεται από δύο ελεύθερους, κυματιστούς πλοκάμους που πλαισιώνουν το πρόσωπο και καταλήγουν στους ώμους. Στο κεφάλι φέρει κυλινδρικό στεφάνι τυλιγμένο με ταινία η οποία αποδίδεται με διαγώνιες εγχάρακτες γραμμές και ταινιωτή στεφάνη. Το μέτωπο κοσμούν δύο κόρυμβοι με στικτή διακόσμηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Απεικόνιση και πληροφορίες για την ανασκαφή στη θέση Κρυονέρι, Στεφανή 2002β, εικ. 12.

Σημαντικά κοινά στοιχεία στην απόδοση απαντούν σε προτομή Διονύσου από το ιερό του Δάρρωνος στην Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 166 και σε ειδώλιο Διονύσου από την Ευρωπό, αρ. κατ. 388. Προτομή Διονύσου προέρχεται και από οικία της Πέλλας, Χρυσοστόμου 1996-97, 208-210, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Ευαγγελία Στεφανή

447. ΤΜΗΜΑ ΠΗΛΙΝΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΠΡΟΤΟΜΗΣ

Τέλος 3^{ου} - αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 3331

Λητή, ιερό Δήμητρας

Πηλός καστανόφαιος

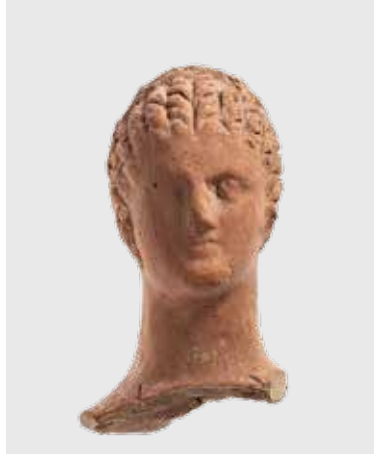
Ύψ. 14,2 εκ. Πλ. 7,8 εκ. Πάχ. 7,2 εκ.

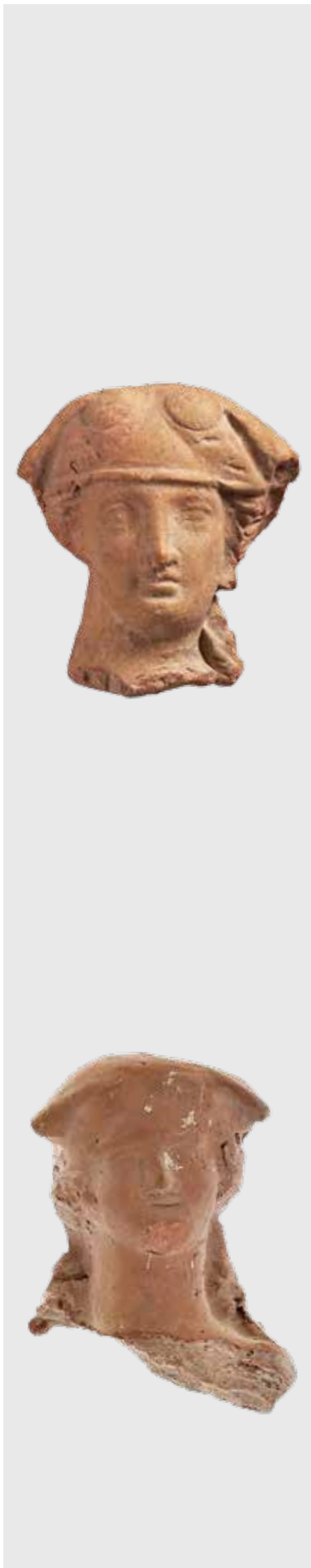
Διασώζεται μέχρι το ύψος του λαιμού. Κατασκευάστηκε από πολύ φθαρμένη μήτρα το μπροστινό μέρος, το πίσω φτιαγμένο με το χέρι. Στο πίσω μέρος υπάρχει ακανόνιστη ελλειψοειδής οπή εξαέρωσης περίπου στη μέση και πάνω δύο οπές ανάρτησης.

Η γυναικεία μορφή παριστάνεται κατενώπιον. Το πρόσωπό της είναι ωοειδές, τα μάτια αμυγδαλωτά, η μύτη ευθύγραμμη και μικρή συνεχίζεται με τα υπερόφρυα τόξα, το στόμα μικρό και σαρκώδες. Η κόμμωση είναι πεπνοειδής. Τα μαλλιά πιάνονται σε κότσο, τα αυτιά της είναι ελεύθερα.



ΔΕΡΒΕΝΙ (ΛΗΤΗ)





ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 136, αρ. 157. Κεφαλίδου 2012α, 442, εικ. 5α, όπου αναφέρεται με λάθος προέλευση.

Το κεφάλι έχει σαφείς ομοιότητες με το αρ. κατ. 369. Ανήκει στον τύπο Ε (κατά Τζαναβάρη 2014, 336), που διαμορφώνεται στο τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. και διαρκεί μέχρι τον 2^ο αιώνα. Ο τύπος χαρακτηρίζεται από πιο ανάλαφρη ενδυμασία με έναν λεπτό χειριδίωτο χιτώνα, ζωσμένο κάτω από το στήθος. Τα χέρια είναι κολλημένα στον κορμό, τα μαλλιά διαμορφώνονται με παράλληλες βοστρυχωτές σειρές και τραβιούνται πίσω. Το παρόν τμήμα της κεφαλής αποτελεί ένα από τα πιο ύστερα παραδείγματα του τύπου.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

448. ΚΕΦΑΛΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ ΜΕ ΚΑΛΥΠΤΡΑ

Αρχές 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 3332

Ιερό Δήμητρας και Κόρης στη Λητή

Πηλός κόκκινος

Ύψ. 6,1 εκ. Πλ. 5,1 εκ.

Από το ειδώλιο της γυναικείας μορφής διασώθηκε μόνο η κεφαλή. Η μπροστινή πλευρά του προσώπου είναι κατασκευασμένη με μήτρα, η πίσω είναι φτιαγμένη με το χέρι. Το κεφάλι είναι συμπαγές.

Η γυναικεία κεφαλή απεικονίζεται μετωπικά με μία ελαφρά στροφή προς τα αριστερά και προς τα κάτω. Έχει λιπόσαρκο, ωσειδές πρόσωπο, μεγάλα μάτια, ευθεία μύτη, παχύσαρκο στόμα και τονισμένο πηγούνι. Τα μαλλιά της σκεπάζουν τα αυτιά και μαζεύονται στο πίσω μέρος της κεφαλής, ένας πλούσιος μόνο πλόκαμος πέφτει στον αριστερό της ώμο. Το κεφάλι σκεπάζεται από καλύπτρα που κατεβαίνει μέχρι χαμηλά στο μέτωπο όπου στερεώνεται με ταινία. Στο πάνω μέρος του καλύμματος της κεφαλής διακρίνονται δύο εξάρματα στη θέση όπου σε αντίστοιχες περιπτώσεις υπάρχουν δύο οπές για τα μάτια, σε περίπτωση που το κάλυμμα της κεφαλής χρειαστεί να κατεβεί και να σκεπάσει όλο το πρόσωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 136, αρ. 158. Κεφαλίδου 2012α, 443, εικ. 5β.

Ο τύπος αυτός των γυναικείων αυτών κεφαλιών με καλύπτρα ξεχωρίζει σύμφωνα με την Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 201 για τη ρεαλιστική απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου. Αυτός ο τρόπος κάλυψης της κεφαλής απαντά συχνά σε ειδώλια της ελληνιστικής εποχής κατασκευασμένα στα κοροπλαστικά εργαστήρια της Μακεδονίας, αλλά και της Κορίνθου, της Δήλου, της Τροίας και της Μύρινας, Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 200-201. Για την καλύπτρα, η χρήση της οποίας εντοπίζεται από τον 4^ο έως τον 1^ο αιώνα π.Χ., βλέπε ειδικότερα Burr Thompson 1963, 50-52, Mollard-Besques 1963, 174-175.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

449. ΚΕΦΑΛΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ ΜΕ ΚΑΛΥΠΤΡΑ

Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

3333

Ιερό Δήμητρας και Κόρης στη Λητή

Πηλός κόκκινος

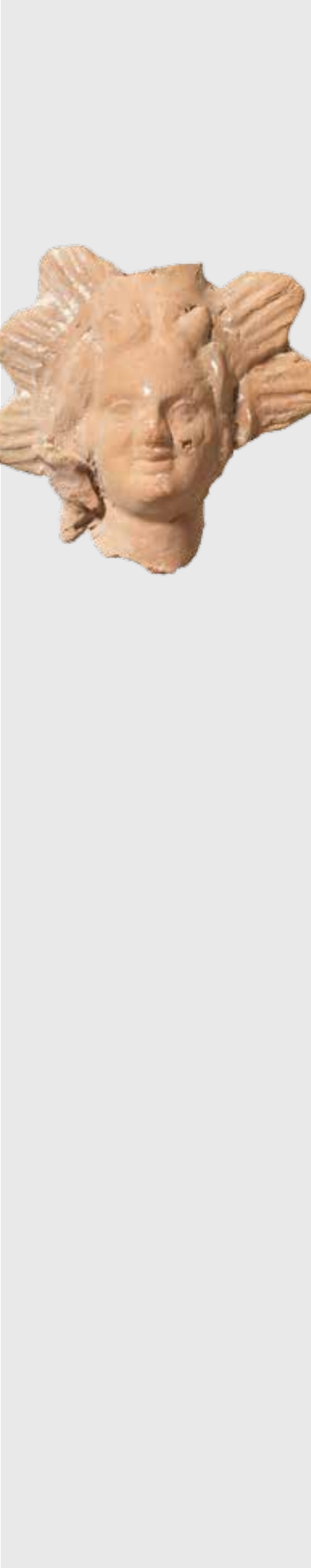
Ύψ. 6,5 εκ. Πλ. 5,4 εκ.

Από το ειδώλιο της γυναικείας μορφής διασώθηκε μόνο η κεφαλή. Η μπροστινή πλευρά του προσώπου είναι κατασκευασμένη με μήτρα, η πίσω είναι φτιαγμένη με το χέρι. Το κεφάλι είναι συμπαγές.

Η γυναικεία κεφαλή απεικονίζεται μετωπικά. Έχει λιπόσαρκο, στρογγυλό πρόσωπο, μικρά μάτια, ευθεία μύτη, και παχύσαρκα μάγουλα και πηγούνι. Τα μαλλιά της σκεπάζουν τα αυτιά και μαζεύονται στο πίσω μέρος της κεφαλής πέφτοντας στους ώμους της εκατέρωθεν ενός παχιού και ψηλού λαιμού. Το κεφάλι σκεπάζεται από καλύπτρα που κατεβαίνει μέχρι χαμηλά στο μέτωπο με μια πλατιά ταινία, σχηματίζοντας ένα είδος καπέλου, σαν καυσία. Στο πάνω μέρος του καλύμματος της κεφαλής διακρίνονται δύο σχιστές οπές για τα μάτια, σε περίπτωση που το κάλυμμα της κεφαλής χρειαστεί να κατεβεί και να σκεπάσει όλο το πρόσωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Το κεφάλι προφανώς προέρχεται από γυναικείο ειδώλιο όρθιας γυναίκας στον τύπο της Ταναγραίας. Ο τύπος αυτός των γυναικείων αυτών κεφαλιών με καλύπτρα ξεχωρίζει σύμφωνα με τη Τσακάλου-Τζαναβάρη, 2002, 201 για τη ρεαλιστική απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου. Αυτός ο τρόπος κάλυψης της κεφαλής απαντά συχνά σε ειδώλια της ελληνιστικής εποχής κατασκευασμένα στα κοροπλαστικά εργαστήρια της Μακεδονίας, αλλά και



της Κορίνθου, της Δήλου, της Τροίας και της Μύρινας (Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 200-201). Για την καλύπτρα, η χρήση της οποίας εντοπίζεται από τον 4^ο έως τον 1^ο αιώνα π.Χ., βλέπε ειδικότερα Thompson, Troy, 50-52, Mollard-Besques II, 174-175. Συνήθως όμως δηλώνονται δύο λεπτές σχισμές για τα μάτια κι όχι αυτού του τύπου η κάλυψη που έχει το συγκεκριμένο ειδώλιο.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

450. ΤΜΗΜΑ ΘΥΜΙΑΤΗΡΙΟΥ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 30103

Λητή, ιερό της Δήμητρας, 1936

Πηλός ωχρός καστανός, με μαρμαρυγία
Ύψ. 10,7 εκ. Πλ. 12 εκ. Βάθ. 5,2 εκ.

Σώζεται η κεφαλή με το λαιμό. Μικρή απόκρουση στο κάτω αριστερό τμήμα των μαλλιών και του λαιμού. Κατασκευή σε μήτρα, με αδιαμόρφωτη την πίσω όψη. Διατηρούνται ελαχιστότατα υπολείμματα λευκού επιχρίσματος και καστανού χρώματος στα μαλλιά.

Αποδίδεται νεανική, σχεδόν παιδική, κεφαλή σατύρου κατενώπιον, με ευτραφείς παρειές, ανεπαίσθητο μειδίαμα στα παχιά χείλη, μόλις διακριτά ανάγλυφα βλέφαρα, ψηλό μέτωπο και κοντούς ανάγλυφους βοστρύχους. Φέρει στεφάνι κισσού, με έξι, αρχικά, μεγάλα σχηματοποιημένα φύλλα σε ακτινωτή διάταξη με νευρώσεις και ένα σωζόμενο βότρυ, αποδοσμένο με ακανόνιστες εμπιέσεις, σε επαφή με το λαιμό. Στην κορυφή διατηρείται η γένεση του καλυκόσχημου δοχείου καύσης θυμιάματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο.

Οι απαρχές των ανθρωπόμορφων θυμιατηρίων εντοπίζονται σε παραδείγματα του τέλους του 5^{ου} αι. π.Χ. - αρχών του 4^{ου} αι. π.Χ. στην Όλυνθο και την Αλικαρνασό, ωστόσο τα περισσότερα χρονολογούνται στον 4^ο αι. π.Χ. και την ελληνιστική εποχή. Προέρχονται από τη Σικελία και την Κ. Ιταλία και λιγότερο από την Ελλάδα, τη Μ. Ασία και την Ολβία, με κοινό χαρακτηριστικό τη βάση στη μορφή προτομής με μπούστο, που αποδίδει θεότητα, ή σπανιότερα στη μορφή ζώου, και το συμφυές ή αποσπώμενο δοχείο καύσης σε σχήμα κάλυκα άνθους. Απαντούν σε ιερά, π.χ. 600 παραδείγματα βρέθηκαν στο Ηραίο στο Foce del Sele, αλλά και σε οικίες και τάφους. Για τον τύπο του θυμιατηρίου, βλ. Stoop 1960. Romano 1995, 17-18. Miller Ammerman 2002, 309-313. Cantone 2015, 95-114. Shevchenko 2015. Το θυμιατήριό της Λητής εμφανίζει ομοιότητες με αντίστοιχο από το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 87, αρ. 100, πίν. 73, καθώς και με μήτρα από την Αγορά της Πέλλας, του τέλους του 2^{ου} αι. π.Χ., βλ. *Macédoine antique* 2011, 435, αρ. 272/1-2 [M. Lilimbaki-Akamati]. Πανομοιότυπο όμως προέρχεται από το ιερό της Μητέρας των Θεών στο Vardarski Rid, βλ. Neidinger & Matthews 2005, 204, εικ. 8. Πήλινα θυμιατήρια στη μορφή θεοτήτων ή ζώων είναι γνωστά από ιερά της Μητέρας των Θεών στην Πέλλα (Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 87, αρ. 100, 92, αρ. 126, 100, αρ. 172, πίν. 73, 78, 86), τη Βεργίνα (Δρούγου 1992, 48, εικ. 4) και τη Λευκόπετρα (Στεφανή 2001, 561, εικ. 6). Για το θυμιάμα στην αρχαιότητα, βλ. *RE Suppl.* XV, 700-777, στο λ. Weihrauch [W. Müller].

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου

451. ΕΙΔΩΛΙΟ ΕΡΩΤΑ

2^{ος} αι. π.Χ.

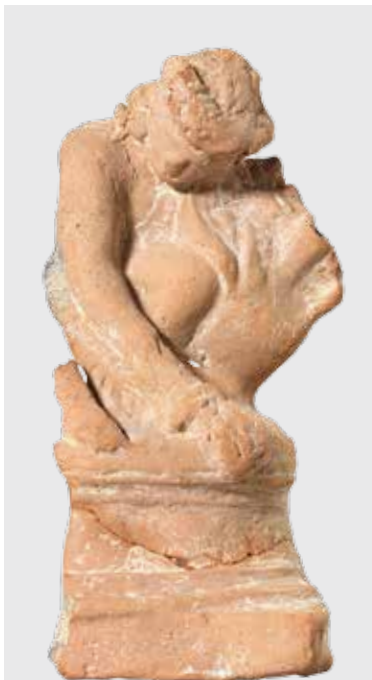
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 30065

Λητή, ιερό της Δήμητρας, 1936

Πηλός ανοικτός καστανός με λίγες μικρές προσμειξεις
Ύψ. 9,9 εκ. Πλ. 4,8 εκ. Βάθ. 3,2 εκ.

Λείπει σχεδόν πλήρως η πίσω όψη, τμήμα της κύριας και η μία πλάγια όψη. Κατασκευή σε σχετικά φθαρμένη μήτρα με αδιαμόρφωτη την πίσω όψη. Κοίλο, ανοικτό στη βάση. Ελάχιστα υπολείμματα λευκού επιχρίσματος κατά τόπους.

Επάνω σε βάση, αποτελούμενη από τετράπλευρη πλίνθο και κυλινδρικό σώμα με αργά κυμάτια άνω και κάτω, αποδίδεται στη μορφή αγοριού γυμνός Έρωτας, με ιματίδιο στον αριστερό ώμο. Στέκεται σε ημιοκλάζουσα θέση, με το σώμα σε κατατομή, σκυμμένο το κεφάλι και το αριστερό πόδι λυγισμένο σε οξεία γωνία. Ο αποκαμωμένος ή κοιμισμένος θεός με το χαμηλωμένο δεξί χέρι κρατά σβησμένη δάδα, η απόληξη της οποίας αγγίζει τη βάση, ενώ με το αριστερό κρατά λοξά οξυπύθμενο αμφορέα. Φέρει στεφάνι από ελίχρυσο στα μακριά κυματιστά μαλλιά. Στην πίσω όψη διατηρείται η γένεση του αριστερού φτερού.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο είναι όμοιο με ειδώλιο από οικία στην Αιανή, βλ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2008, 42, εικ. 48, και με πλαστικό αγγείο από τάφο στην Αμφίπολη, βλ. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 396, αρ. 370. Το μοτίβο του Έρωτα με ανεστραμμένη δάδα εμφανίζεται για πρώτη φορά σε χρυσό δαχτυλίδι του 4^{ου} αι. π.Χ. από την Πελοπόννησο, όπου συναπεικονίζεται κίονας με αγαλμάτιο Έρωτα λαμπαδηδρόμου, συμβολίζοντας τον χαμένο αγώνα, βλ. Scanlon 2002, 258, υποσημ. 186-195 και Jackson 2006, 225, αρ. 26, πίν. 26B. Κατά την ελληνιστική εποχή ο τύπος απαντά σε διάφορες παραλλαγές στην κοροπλαστική, βλ. Mollard-Besques 1963, 61, πίν. 77a, Mollard-Besques 1972, 279, πίν. 349b, ενώ κατά τη ρωμαϊκή μεταφέρεται στην ολόγλυφη πλαστική. Λόγω της συχνής απεικόνισης του μοτίβου σε ταφικά μνημεία, ο τύπος περιβλήθηκε με μανδύα ταφικού χαρακτήρα, αν και απαντά και σε συμφραζόμενα σαφώς μη ταφικά. Για την ερμηνεία του μοτίβου, βλ. *LIMC* III (1986) 882, 929-31, 938-942, αρ. 369-370, 372, 984-93, στο λ. Eros [A. Hermay, H. Cassimatis & R. Vollkommer], Στεφανίδου-Τιβεριού 1993, 199-202. Μιλιδάκης & Παπαδάκη 2014, 92-98. Στο ειδώλιο της Λητής ο αμφορέας και το στεφάνι από ελίχρυσο, για το οποίο βλ. Rumscheid 2006, 183-184, παραπέμπουν σε διονυσιακά συμφραζόμενα, με τον Έρωτα να εικονίζεται ως γλεντοκόπος συμποσιαστής που με την εξάντλησή του και το σβήσιμο της δάδας σημαίνει το τέλος του συμποσίου. Για τον βακχικό Έρωτα, βλ. *LIMC* III (1986) 924, αρ. 884-895, στο λ. Eros [A. Hermay, H. Cassimatis & R. Vollkommer] και για τον αποκοιμισμένο Έρωτα, βλ. Stafford 1991-1993, 112-114. Εξάλλου έχει υποστηριχθεί πως η δάδα αποτελεί και βακχικό σύμβολο. Δάδες και αγγεία κρασιού φέρουν στεφανωμένοι άνδρες που κατευθύνονται στο χώρο συμποσίου, στη ζωφόρο του μακεδονικού τάφου στον Άγιο Αθανάσιο, βλ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2005, 116-18, 137, πίν. 32.

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου

452. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30083

Λητή, ιερό της Δήμητρας, 1936

Πηλός ωχρός καστανός

Ύψ. 9,7 εκ. Πλ. 4,25 εκ. Βάθ. 1,95 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευή σε διπλή μήτρα, σχετικά φθαρμένη. Μικρή κυκλική οπή στην πίσω όψη. Συμπαγές. Σε μεγάλη έκταση διατηρούνται υπολείμματα λευκού επιχρίσματος.

Εικονίζεται όρθια κατενώπιον Αφροδίτη, γυμνή από την οσφύ και άνω, με το ιμάτιο να καλύπτει το υπόλοιπο σώμα μέχρι τα άκρα των ποδιών. Στο άνω τμήμα του ιματίου και αμέσως κάτω από τους γλουτούς σχηματίζεται η τύλη, η οποία δένεται σε κόμβο μπροστά από την ήβη και δημιουργεί μια πλατιά κατακόρυφη αναδίπλωση. Η θεά έχει στάσιμο το αριστερό πόδι και άνετο το δεξί. Με τα ανυψωμένα χέρια συγκρατεί από ένα βόστρυχο. Κόμη συγκεντρωμένη σε χαμηλό κρωβύλο στο πίσω μέρος της κεφαλής, με χαμηλή τριγωνική διαμόρφωση επάνω από το μέτωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 142, αρ. 180 (όπου ο αρ. καταλόγου αντιστοιχεί στην εικ. 184, ενώ αναφέρεται ως άγνωστης προέλευσης).

Το ειδώλιο αποτελεί ημιενδεδυμένη παραλλαγή του αγαλματικού τύπου της Αναδυομένης Αφροδίτης, που την απεικόνιζε να αναδύεται από τη θάλασσα τη στιγμή της γέννησής της. Η δημιουργία του αγαλματικού τύπου ανάγεται σε πίνακα του Απελλή στο Ασκληπιείο της Κω, τον οποίο μετέφερε ο Αύγουστος στη Ρώμη. Τις πρωιμότερες τρισδιάστατες απεικονίσεις του τύπου αποτελούν ειδώλια από τη Δήλο (τέλη 2^{ου} - αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.), ενώ έπεται χρονικά πληθώρα απεικονίσεων σε διάφορα υλικά που βρέθηκαν σε ιερά, κρηναία, θέρμες, οικίες και τάφους. Για τον αγαλματικό τύπο, βλ. *LIMC* II (1984) 76-77, αρ. 432, 448, 449, 541-545, 667-687, στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias], *LIMC* VIII (1997) 202, αρ. 78-87, στο λ. Venus [E.M. Schmidt], Neumer-Pfau 1982, 157-163, 191-195, 201-21, 225-226, Salomonson 1995, 1-53 και Wardle 2010, σποράδην. Σημαντικό στοιχείο για τη χρονολόγηση του ειδωλίου της Λητής αποτελεί η διαμόρφωση της κόμης επάνω από το μέτωπο, ο χαρακτηριστικός nodus των πορτρέτων της Λιβίας, βλ. Bartman 1999, 36-39. Τη χρονολόγηση υποστηρίζουν ειδώλια που βρέθηκαν σε τάφους του τέλους του 1^{ου} αι. π.Χ. - 1^{ου} αι. μ.Χ. Όμοια ή παρόμοια ειδώλια βρέθηκαν στους Στόβους (Bitrakova-Grozdanova 1999, 207, εικ. 12), τον Ελαιούνα (Courby, Chamonard & Dhorme 1915, 205, αρ. 104, πίν. XIV και Besques 1972, 47, πίν. 56b, D 273), το Πάριον (Kozanlı 2015, 387-388, εικ. 6), τις Σάρδεις (Besques 1972, 127, πίν. 156c, D 852), την Πέργαμο (Törperwein 1976, 55, αρ. 207, 209, πίν. 34), τα Θυάτειρα (Leyenaar-Plaisier 1979, 381-382, αρ. 1058, πίν. 136) και την αθηναϊκή Αγορά (Camp 1996, 240, αρ. 18, πίν. 70).

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου



453. ΤΜΗΜΑ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΚΝΙΔΙΑΣ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 30064

Λητή, ιερό της Δήμητρας, 1936.

Πηλός ανοικτός πορτοκαλοκάστανος, καθαρός

Ύψ. 12 εκ. Πλ. 5,8 εκ. Βάθ. 2,8 εκ.

Λείπει το σώμα από τη μέση και άνω και στις δύο όψεις. Συγκολλημένο από δύο τμήματα. Κατασκευή σε διπλή φθαρμένη μήτρα, με αδιαμόρφωτη την πίσω όψη. Κοίλο, ανοικτό στη βάση. Τετράγωνη οπή εξαερισμού στην πίσω όψη. Λευκό επίχρισμα με αρκετές απολεπίσεις στο σώμα και τη βάση, κίτρινο χρώμα στην πλίνθο, ρόδινο στο ιμάτιο και ομοιόχρωμη ταινία στις τρεις πλευρές της βάσης.

Σε ορθογώνια βάση στέκεται όρθια κατενώπιον γυμνή Αφροδίτη. Στάσιμο το δεξί πόδι και άνετο το αριστερό με μικρή προβολή. Η θεά, με το αριστερό χαμηλωμένο χέρι θα σκέπαζε την ήβη, ενώ με το δεξί λυγισμένο χέρι συγκρατεί το ιμάτιο. Ανάμεσα στο ιμάτιο και το δεξί σκέλος της Αφροδίτης υπάρχει υδρία επάνω σε λεπτή πλίνθο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 145, αρ. 193 (όπου ο αρ. καταλόγου αντιστοιχεί στην εικ. 194 και αναφέρεται ως άγνωστης προέλευσης).

Το ειδώλιο αποτελεί ελεύθερη αντιγραφή του αγαλματικού τύπου της Αφροδίτης Κνιδίας του Πραξιτέλη, όπου όμως η υδρία και το χέρι που συγκρατεί το ιμάτιο βρίσκονται στην αντίστροφη θέση, όπως παραδίδουν μαρμάρινα αντίγραφα, π.χ. της Αφροδίτης Colonna και Belvedere. Εντάσσεται στο πλαίσιο εξάπλωσης του συγκεκριμένου αγαλματικού τύπου στον ρωμαϊκό κόσμο κατά την ιουλιοκλαυδιανή περίοδο. Για τον αγαλματικό τύπο, τα αντίγραφα, τις μεταπλάσεις, την επιρροή σε άλλους αγαλματικούς τύπους Αφροδίτης και την απήχρησή του στην τέχνη, βλ. Corso 2007, 9-186 και Havelock 1995. Όμοια ειδώλια απαντούν συχνά στα νεκροταφεία της Θεσσαλονίκης, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 43-45, 105-110, αρ. 50-75, 144-45, αρ. 188-193, τα οποία κατηγοριοποιούνται σε τρία μεγέθη, με βαθμιαία έκπτωση της ποιότητας προς τα μικρότερα, βλ. Korti-Konti 2006, 309-310. Πανομοιότυπα ειδώλια είναι γνωστά από νεκροταφεία του τέλους του 1^{ου} αι. π.Χ. - πρώτο μισό του 1^{ου} αι. μ.Χ. στη Μεγάλη Παναγία Χαλκιδικής (Πέτσας 1974, 321, πίν. 20α), τους Στόβους (Wiseman & Mano-Zissi 1972, 416, αρ. 17, εικ. 31 και Bitrakova-Grozdanova 1999, 207, εικ. 11), την Αδριανού Θήραι (Rollas 1960, 28, εικ. 18), το Πάριον (Aydin-Tavukcu 2006, 47, 200, αρ. 34-35, πίν. 27 και Kasapoğlu 2012, 180, εικ. 226), τη Μύρινα (Mollard-Besques 1963, 16-18, πίν. 16-17, Leyenaar-Plaisier 1979, 253, αρ. 669, πίν. 93 και Καλτσάς & Δεσπίνης 2007, 112, αρ. 21 [Ε. Βιβλιοδέτης]), και αλλού στη Μ. Ασία (Corso 2007, 75, 110-12, 114, 217-19, σημ. 8, αρ. 164-198). Η σημαντική κοροπλαστική παραγωγή της Μύρινας και η ιδιαίτερη λατρεία που απολάμβανε η θεά στην πόλη επέδρασαν στη διάδοση του συγκεκριμένου τύπου στη Μ. Ασία αλλά και στον ελλαδικό χώρο, όπως μαρτυρείται από τις ομοιότητες μεταξύ ειδωλίων διαφορετικών τόπων προέλευσης.

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου



454. ΠΛΑΤΑΓΗ (ΚΟΥΔΟΥΝΙΣΤΡΑ)

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 30090

Λητή, ιερό της Δήμητρας, 1936

Πηλός καστανός με μαρμαρυγία. Ίχνη λευκού επιχρίσματος, απολεπισμένου κατά τόπους.

Ύψ. 5,5 εκ. Μήκ. 11,3 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια. Αποκρουσμένο στο κάτω δεξιό άκρο και μικρές απολεπίσεις της επιδερμίδας στην περιοχή του κεφαλιού. Στην πίσω όψη κυκλική οπή εξαερισμού.

Παριστάνεται βρέφος σε λίκνο ορθογώνιου περιγράμματος. Το βρέφος είναι ξαπλωμένο ανάσκελα. Το κεφάλι αναπαύεται πάνω σε πλαστικά αποδοσμένο μαξιλάρι ενώ το σώμα καλύπτεται από σκέπασμα οι πτυχές του οποίου διακρίνονται στη βάση του λαιμού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δυσδιάκριτα. Εμπεριέχει χαλικάκια ή μικρούς σβώλους πηλού στο εσωτερικό του για την παραγωγή ήχου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τις πήλινες πλαταγές βλ. Πάλλη στον παρόντα τόμο όπου και βιβλιογραφία.

Ουρανία Πάλλη





455. ΚΑΘΙΣΤΟ ΑΓΟΡΙ

Ύστερη αρχαϊκή-πρώιμη κλασική περίοδος
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 4936

Άγνωστη προέλευση
Πηλός κιτρινέρυθρος, με λίγες προσμείξεις
Ύψ. 6 εκ. Πλ. 4,7 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευασμένο με αρκετά φθαρμένη μήτρα, μόνο στην κύρια όψη. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού επιχρίσματος και ίχνη ερυθρού και καστανού χρώματος σποραδικά.

Το ειδώλιο παριστάνει μικρό, γυμνό αγόρι σε μετωπική απόδοση, καθισμένο στο έδαφος με τα πόδια ανοιχτά. Το δεξί πόδι λυγίζει και ανοίγει στο πλάι, ενώ το αριστερό είναι λυγισμένο στο γόνατο αλλά σε ευθεία προς το σώμα. Τα χέρια ακολουθούν τη διάταξη των ποδιών: το δεξί αναπαύεται πάνω στο γόνατο του αντίστοιχου ποδιού και το αριστερό έρχεται παράλληλα προς το πόδι και ακουμπά στο έδαφος. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου και της κόμμωσης δεν είναι ευδιάκριτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο εντάσσεται στον τύπο των γυμνών, συνήθως, καθιστών αγοριών, γνωστών στη βιβλιογραφία και ως «temple boys». Πρόκειται για τύπο πολύ διαδεδομένο κατά την κλασική εποχή, που επιβιώνει μέχρι και τους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους. Ανάλογα με τον τόπο εύρεσής τους, τα ειδώλια αυτά έχουν δεχθεί πολλαπλές ερμηνείες. Όταν βρίσκονται σε ιερά έχει θεωρηθεί ότι εκφράζουν την επιθυμία για την απόκτηση αρσενικού παιδιού ή ότι λειτουργούν ως τρόπος να παρουσιάσουν οι γονείς το παιδί στη θεότητα και να παρακαλέσουν για την καλή του υγεία ή ότι είναι αναθήματα για κάποιο πρόωρα χαμένο παιδί. Όταν βρίσκονται σε παιδικούς τάφους έχουν ερμηνευτεί ως αποτροπαϊκά σύμβολα που εξασφαλίζουν την προστασία του παιδιού μετά το θάνατό του ή ως μια ιδεαλιστική εικόνα του νεαρού παιδιού. Για το θέμα γενικά βλ. Hadzisteliou-Price 1969. Για παράλληλα βλ. ενδεικτικά Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014, I, 126, εικ. 8, με αναλυτική βιβλιογραφία. *Corinth* XVIII, 68 κ.ε., πίν. 19 και 20, C 227-235. Επίσης Αχειλαρά 2014, 265, εικ. 6β, με αναλυτική βιβλιογραφία. Χατζηδημητρίου 2014, 14, εικ. 11, 12, με αναλυτική βιβλιογραφία. Καλτσάς 1998, 218, πίν. 224 ε, 224 στ. Μπιλούκα, Γραϊκός & Κλάγκα 2004, 109, εικ. 6.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

456. ΚΑΘΙΣΤΟ ΑΓΟΡΙ

Γύρω στα μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 10679

Περιοχή Καβάλας. Κατάσχεση εις χείρας αρχαιοκαπήλων, 1968
Πηλός ανοικτός κόκκινος
Ύψ. 7,2 εκ.

Είναι συγκολλημένο και συμπαγές. Η πρόσθια πλευρά του προέρχεται από ενιαία μήτρα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη. Καλύπτεται με υπόλευκο επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων. Με ρόδινο δηλώνεται η επιδερμίδα του σώματος και με λευκό το χρώμα του προσώπου.

Εικονίζεται κατενώπιον γυμνό μικρό αγόρι καθισμένο με τα πόδια λυγισμένα, σε βάση που αποδίδει το έδαφος. Το αριστερό έρχεται πολύ κοντά στο σώμα του και πατά με το πέλμα στο έδαφος έτσι ώστε να είναι ορατή μόνον η κνήμη, ενώ το δεξιά αποδίδεται με την κνήμη οριζόντια, στραμμένη προς τα μέσα. Γέρνει και ακουμπά το κεφάλι στο δεξί χέρι, που στηρίζεται στον δεξιά μηρό και ακουμπά το άλλο χέρι στο γόνατο του αριστερού ποδιού. Παρόλο που το ειδώλιο προέρχεται από φθαρμένη μήτρα, αναγνωρίζονται τα χαρακτηριστικά του παιδικού σώματος και το στρογγυλό πρόσωπο που πλαισιώνεται από τους κοντούς βοστρύχους των μαλλιών. Η βάση του ειδωλίου είναι ελλειψοειδής με κλειστή την κάτω πλευρά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την κατάσχεση, ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 292, [Φ. Πέτσας]. Πρόκειται για μια σχετικά σπάνια παραλλαγή της κατηγορίας των «temple boys», με τον οποίο εικονίζονται συχνά παιδικές μορφές στη γλυπτική και στην κοροπλαστική. Βλ. *Έλληνες και Φοίνικες* 2012, 173-174 αρ. 126 [Κ. Τζαναβάρη]. Ειδώλιο σε όμοια στάση προέρχεται από τη Ρόδο, Higgins 1967, 63, πίν. 25C (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.). Για την καταγωγή του τύπου από την Αίγυπτο, τη διάδοσή του, τις παραλλαγές και την ερμηνεία του βλ. Hadzisteliou-Price 1969. Πέππα Παπαϊωάννου 2011, 87-88. *Corinth* XVIII.4, 68-73. Αχειλαρά 2006, 126-127. Χατζηδημητρίου 2014, 15. Şahin 2005, 109 κ.ε. Απαντά από τον 5^ο αι. π.Χ. και στην Ολύνθο, *Olynthus* XIV, 218-222, πίν. 94, όπου βρέθηκε και μήτρα για την κατασκευή παρόμοιου ειδωλίου, *Olynthus* IV, 98-99, αρ. 417, πίν. 59. Σε εργαστήριο της Ολύνθου αποδίδονται ειδώλια από την Άκανθο (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.), Καλτσάς 1998, 272, 218, αρ. E357, E358, πίν. 224,ε,στ. Ως ρεαλιστικές απεικονίσεις των ίδιων των παιδιών, τα ειδώλια της κατηγορίας αυτής απαντούν σε ιερά θεοτήτων με θεραπευτικές ιδιότητες και κουροτρόφων θεών, που προστάτευαν και φρόντιζαν τη γέννηση, την υγεία και την ανατροφή τους, πρβλ. ειδώλια από το Καβείριο της Θήβας, Schmaltz 1974, 103-107, πίν. 21-22 (τέλη 5^{ου} - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.). Ως κτερίσματα αποκλειστικά σε παιδικούς τάφους αποσκοπούν στην εξασφάλιση της προστασίας τους μετά τον θάνατο.

Κατερίνα Τζαναβάρη



457. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΚΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΟΡΦΗ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 3037

Άγνωστη προέλευση. Εντοπίστηκε στους καταλόγους εγκιβωτισμού στα ευρήματα ανασκαφών πριν το 1943.

Πηλός καστανός

Ύψ. 8,2 εκ. Πλ. 5,5 εκ.

Λείπει το κάτω μέρος του ειδωλίου, περίπου στην περιοχή των αστραγάλων. Η άκρη της μύτης είναι αποκρουσμένη. Η πίσω όψη αποδίδεται συνοπτικά και φέρει ελλειψοειδή οπή αερισμού. Κατά τόπους διατηρείται υπόλευκο επίχρισμα.

Η μορφή παριστάνεται σε ήπια κίνηση, με το αριστερό πόδι ελαφρώς προτεταμένο και το αριστερό σε κάμψη προς τα πίσω. Με τα χέρια ανασηκωμένα και λυγισμένα στους αγκώνες συγκρατεί ψηλή, ακόσμητη, κυλινδρική κίστη, που στηρίζεται στο κεφάλι. Φορά χειριδωτό χιτώνα και ιμάτιο, που αφήνει ελεύθερο το δεξί χέρι. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση, χτενίζονται σε ομάδες βοστρύχων προς τα πίσω, ενώ από ένας συστρεφόμενος πλόκαμος πέφτει στους ώμους πλαισιώνοντας το εύσαρκο ωοειδές πρόσωπο. Το μέτωπο είναι μεγάλο, τα λοιπά φυσιολογικά χαρακτηριστικά σε κανονικές αναλογίες μεταξύ τους, ο λαιμός φαρδύς και ψηλός. Την κατασκευαστική ποιότητα του ειδωλίου υπογραμμίζουν λεπτομέρειες, όπως η απόδοση των δακτύλων, της κόμμωσης, των πτυχώσεων και των επιμέρους χαρακτηριστικών του προσώπου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η παρουσία της κίστης και η γενικότερη στάση της μορφής παραπέμπει σε πρακτικές σχετικές με την τέλεση Μυστηρίων, όπως της Δήμητρας και του Διονύσου και αργότερα της Ίσιδας και άλλων θεοτήτων. Γυναίκες σε πομπή μετέφεραν μέσα σε κλειστή κίστη (*cista mystica*) ιερά αντικείμενα. Στη λατρεία του Διονύσου μεταφερόταν ο ιερός όφης, όπως φαίνεται σε παραστάσεις νομισμάτων, γνωστών ως «κιστοφόροι» βλ. Τσέλεκας 2012. Σε ανάλογες παραστάσεις η κίστη εικονίζεται κοσμημένη, εδώ όμως είναι απλή. Για την κίστη γενικά και την «*cista mystica*» των μυστηριακών τελετών, βλ. Daremberg & Saglio 1877, 1202 και 1205 αντίστοιχα. Για παράλληλα προς το ΜΘ 3037, ενδεικτικά βλ. Burn & Higgins 2001, 184, πίν. 88, αρ. 2533 (από την Κνίδα, όπου όμως την ακόσμητη κίστη φέρει ηλικιωμένη γυναίκα μορφή), Schürmann 1989, 40, πίν. 18, αρ. 86 (B831). Μορφές ηθοποιών, έχουν απεικονιστεί επίσης, με κίστη στο κεφάλι, ενδεικτικά βλ. Besques 1972, 3, πίν. 2a (C 635), 2e (D 11) και 58, πίν. 70b (C 640).

Ηλέκτρα Ζωγράφου



458. ΟΜΟΙΩΜΑ ΧΕΡΙΟΥ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΣΔ 318 (Συλλογή Θεοδώρας

Βλαστού-Δραγούμη)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ρόδινος

Μήκ. 6,3 εκ.

Ακέραιο. Χειροποίητο. Στη στενή πλευρά σχηματίζεται κοιλότητα, στο κέντρο της οποίας ανοίγεται κυκλικός τόρμος, βάθ. 2 εκ. Ο πήχυς είναι εσωτερικά κοίλος, ενώ η παλάμη συμπαγής. Καλύπτεται με σκούρο λευκό επίχρισμα.

Δεξί χέρι που περιλαμβάνει τον πήχυ και την παλάμη. Με εξαίρεση τον αντίχειρα, τα δάκτυλα είναι τεντωμένα και ενωμένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αντίστοιχα αριστερά και δεξιά ομοιώματα χεριών επίσης κοίλα εσωτερικά βρέθηκαν σε τάφους στην Αθήνα, Higgins 1954, 183, αρ. 687-688, πίν.

90 (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.) και στον Κεραμεικό, *Kerameikos* XV, 14,

20-21, αρ. 52-54, πίν. 13,6 (440 π.Χ.). Τους αποδίδεται αποτρο-

παϊκή ή μαγική σημασία, Miller 1974, 227, αρ. 142-143, πίν. 47.

Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000, 343, αρ. 367 (450 π.Χ.) [Θ. Κυ-

ριακού]. Άλλα ερμηνεύονται ως ανεξάρτητα αναθηματικά αντικεί-

μενα, *ΑΔ* 52, 1997, Χρονικά Β1, 391, πίν. 154 γ,δ, από αποθέτη

ύστερης κλασικής εποχής [Ε. Βλαχογιάννη]. Σύμφωνα με την

Schwarzmaier 2015, πρόκειται για γυναικεία χέρια, όπως υπο-

δηλώνουν το λευκό χρώμα τους και τα γραπτά ψέλλια που τα

στολίζουν, σε μια χειρονομία προσευχής. Απαντούν σε ιερά ως

αναθήματα, όπως τα σύγχρονα τάματα στις εκκλησίες, και σε τά-

φους ανύπαντρων κοριτσιών, γαμήλια αναθήματα στην Περσε-

φόνη για τον ευτυχισμένο γάμο που δεν έζησαν. Ωστόσο, ορι-

σμένα χέρια πλασμένα ανεξάρτητα προσαρμόζονται στον

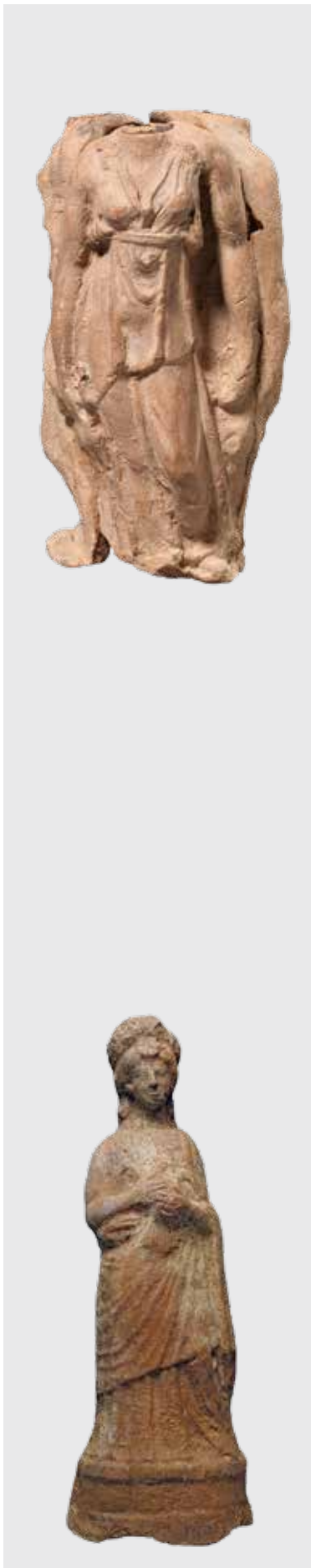
κορμό πήλινων προτομών, Καλτσάς 1998, 69-70, αρ.

15, 269, πίν. 70, Άκανθος (480-470 π.Χ.). Leyenaar-

Plaisier 1979, 17-18, αρ. 21, πίν. 4 (450-425 π.Χ.).

Κατερίνα Τζαναβάρη





459. ΤΡΙΜΟΡΦΗ ΕΚΑΤΗ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 7199

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοιχτός καστανέρυθρος ως κιτρινέρυθρος, με λίγες προσμειξεις

Ύψ. σωζ. 11,5 εκ. Διάμ. περ. 6 εκ.

Λείπουν τα κεφάλια και η βάση, όπου ήταν προσαρτημένο το ειδώλιο. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Ίχνη σύγχρονης κόλλας στις βάσεις των κεφαλιών και κάτω από τις απολήξεις των ενδυμάτων, υποδηλώνουν ίσως ότι παλιότερα ήταν εκεί κολλημένα τα αντίστοιχα κεφάλια και κάποιοι είδους βάση. Η επιφάνεια της μίας μορφής φέρει εκτεταμένη απολέπιση. Η κάθε μορφή έχει πιεστεί σε αυτόνομη μήτρα και ενωθεί με τις άλλες δύο στον καθ' ύψος άξονα.

Το ειδώλιο είναι περίοπτο. Τρεις γυναικείες μορφές παριστάνονται όρθιες σε κυκλική διάταξη και με παρόμοια στάση: το δεξί πόδι είναι στάσιμο και το αριστερό άνετο, με έντονο λύγισμα της μέσης προς τα δεξιά, ενώ τα χέρια πέφτουν ελεύθερα στα πλάγια. Και οι τρεις είναι ντυμένες με χιτώνα, φορεμένο με διαφορετικό τρόπο σε κάθε μία. Η πρώτη φορά αχειρίδωτο, ποδήρη χιτώνα, που αφήνει ακάλυπτα τα άκρα πόδια. Σχηματίζει τριγωνικό άνοιγμα σχήματος V στο στέρνο. Δένεται κάτω από το στήθος δημιουργώντας πλούσια κόλπωση εκατέρωθεν της ζώνης και αναδιπλώση, που φτάνει μέχρι τους μηρούς. Κάτω από τη ζώνη, κεντρικά, δημιουργούνται επάλληλες καμπύλες πτυχές, σχήματος U. Στους ώμους διακρίνεται η πόρπωση και οι άκρες των πλοκάμων των μαλλιών. Το αριστερό χέρι της δεύτερης μορφής καλύπτεται από το δεξί της πρώτης, ενώ το ιμάτιό της πορπώνεται μόνο στον αριστερό ώμο, αφήνοντας ακάλυπτο το δεξί στήθος. Δεν διακρίνονται ελεύθεροι πλόκαμοι μαλλιών. Κατά τα άλλα, η πραγμάτευση της πτυχολογίας δεν διαφέρει ουσιαστικά από της πρώτης μορφής. Η εκτεταμένη επιδερμική απολέπιση της τρίτης μορφής δεν επιτρέπει λεπτομερειακή περιγραφή, ωστόσο μπορούμε να διακρίνουμε ότι είναι γυμνή από τη μέση και πάνω. Μια συστάδα πτυχώσεων στα δεξιά και ίχνος του αριστερού χεριού με την άκρη του ρούχου περασμένο γύρω από αυτό, υποδηλώνει την ύπαρξη ενδύματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τέτοιες τριπλές απεικονίσεις γυναικείας μορφής είναι γνωστές από παραστάσεις της τρίμορφης θεάς Εκάτης, αγάλματα της οποίας ως γυναίκας με τρία σώματα ή απλές στήλες με τρία κεφάλια, στήνονταν στα σταυροδρόμια. Για την Εκάτη γενικά βλ. Grimal 1991, 192, λ. Εκάτη. Επίσης, Hadzisteliou-Price 1971, 58. Θραύσματα αντίστοιχων ειδωλίων σώζονται από τη Λέσβο. Βλ. Αχειλαρά 2006, 100, όπου και βιβλιογραφία και για σχετικό παράδειγμα, 387, αρ. κατ. 519. Χατζηδάκης 2003, 207, εικ. 179, αρ. 225, 226.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

460. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

2^{ος} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

ΝΘΛ 262

Αρέθουσα, Νεκροταφείο. Ανατολικός τομέας, παρειά ΝΔ τείχους, τάφος 110

Πηλός καστανός με προσμειξεις και μίκα. Ο πυρήνας είναι γκριζός.

Ύψ. 21,6 εκ. Πλ. 8 εκ. Πάχ. 0,4-0,7 εκ.

Ακέραιο με λίγες αποκρούσεις. Επιφάνεια διαβρωμένη κατά τόπους. Διατηρούνται ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος. Οπή εξαερισμού στην οπίσθια όψη.

Παριστάνεται κατενώπιον γυναικεία μορφή να στέκεται όρθια πάνω σε σχεδόν ελλειψοειδή βάση. Φορά χιτώνα και ιμάτιο. Οι κατακόρυφες πτυχώσεις του χιτώνα καλύπτουν το στάσιμο δεξί σκέλος, ενώ το αριστερό έρχεται ανεπαίσθητα μπροστά και στο πλάι. Τα χέρια βρίσκονται κοντά στον κορμό και λυγισμένα έρχονται μπροστά, καθώς η μορφή κρατά σφιχτά και με τα δύο, κάτω από το στήθος, ένα περιστέρι με ανοιχτές τις φτερούγες. Το ιμάτιο καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος ως περίπου τα γόνατα και την αριστερή πλευρά της μορφής. Πέφτει αναδιπλωμένο από το αριστερό χέρι. Η κεφαλή της μορφής γέρνει ελαφρώς προς τα κάτω και αριστερά. Φορά στεφάνι και έχει μπροστά στο μέσο ένα σχεδόν κυκλικό άνθος. Στο δεξί αυτί διακρίνεται ενώτιο κυκλικού σχήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρόκειται για μία όχι και τόσο συνηθισμένη απεικόνιση της νεκρής ή της θεάς Αφροδίτης, που συνδέεται με το περιστέρι, το οποίο έχει, επίσης, γονιμικό και χθόνιο χαρακτήρα. Βλ. Pirenne-Delforge 1994, 415-417. Miller-Ammermann 2002, 25. Φιλήμονος-Τσοποπού 2014, 184-185. Για άνθη σε ειδώλια της Αφροδίτης από τη Βέροια βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 168-169, πίν. 77-79.

Άννα Παντή & Ελένη Μητσοπούλου



461. ΥΔΡΙΑΦΟΡΟΣ

1^{ος} αι. π.Χ. (?)

Αρχαιολογικό Μουσείο

Θεσσαλονίκης

ΔΚ 95/27Γ

Διοικητήριο Θεσσαλονίκης, πλατεία

Κυπρίων Αγωνιστών, τομέας Γ

Πηλός λεπτός ερυθρωπός καστανός

Ύψ. 24 εκ. Μέγ. πλ. 7,09 εκ. Πάχ. 7 εκ.

Σώζεται σχεδόν ολόκληρο, είναι συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Λείπουν

μικρά τμήματα από το πίσω μέρος και την αριστερή πλευρά της βάσης. Στο πίσω μέρος και στο κέντρο υπάρχει κυκλική οπή αερισμού.

Η βάση είναι κυκλική και φέρει οριζόντιες αυλακώσεις οι οποίες εναλλάσσονται με ανάγλυφους δακτυλίους. Η γυναικεία μορφή πατά ανυπόδητη πάνω σ' αυτή τη βάση. Το αριστερό της πόδι είναι στάσιμο και το δεξί άνετο. Η μορφή φορά πέπλο που πορπώνεται στους ώμους. Το απόπτυγμα φτάνει μέχρι τα μέσα των μηρών. Φορά και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι και φαίνεται να ζώνεται στη μέση, από το ύψος της οποίας έως το ύψος των γονάτων «ανοίγει» αριστερά και δεξιά. Το πρόσωπο της γυναίκας είναι ωοειδές, η μύτη πλατιά και μακριά, τα μάτια αμυγδαλωτά. Από την απόδοση των ματιών και του στόματος το πρόσωπο μπορεί να χαρακτηριστεί αυστηρό. Στα αυτιά διακρίνονται σκουλαρίκια. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και πλόκαμοι ανά δύο κατεβαίνουν αριστερά και δεξιά ως το ύψος των μαστών. Η μορφή κρατά την υδρία στο κεφάλι και με τα δύο χέρια τα οποία αποδίδονται χοντρά. Το σώμα της υδρίας είναι σφαιρικό.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 250, πίν. 53 (189, 190).

Νέος και με υγείαν αρίστην 2014, 95-96 [Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου].

Higgins 1954, 118-121, πίν. 58, 67.

Αναστασία Τασιά & Ανδρέας Στάγκος



462. ΟΜΟΙΩΜΑ ΝΑΪΣΚΟΥ ΜΕ ΕΡΩΤΑ

Δεύτερο μισό 4^{ου} αι. π.Χ. - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 18870

Τούμπα Θεσσαλονίκης. Εντοπίστηκε σε παιδική ταφή στο αρχαίο νεκροταφείο, επί της οδού Κλεάνθους 3. Μαζί με το ναίσκο είχαν τοποθετηθεί δύο μικκύλα αγγεία, ένας σκύφος τύπου Α και μία υδρίσκη και τα δύο με ίχνη επικασπέρωσης, καθώς και ένα ειδώλιο ηθοποιού στον τύπου της τροφού.

Πηλός καστανοκόκκινος με μικρή ποσότητα μίκας

Ύψ. 17 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο

Πήλινο ομοίωμα ναΐσκου με μορφή Έρωτα. Φέρει αετωματική επίστεψη με ανθέμια που αποδίδονται με κυανό χρώμα, ενώ το τύμπανο του αετώματος καλυπτόταν με κόκκινο χρώμα. Κυανό χρώμα έχει χρησιμοποιηθεί και για την απόδοση των κιονόκρανων και τη βάση των δύο κιόνων που πλαισιώνουν τη μορφή του Έρωτα. Ο Έρωτας έχει αποδοθεί κατενώπιον. Στηρίζεται στο αριστερό του πόδι, ενώ το δεξί είναι πίσω τεντωμένο. Φορά μόνο χλαμύδα που δένει μπροστά στο λαιμό. Στο δεξί του χέρι που είναι τοποθετημένο με τον κορμό κρατά σκιάδιο κλειστό και στο αριστερό λυγισμένο χέρι φαίνεται ότι κρατά πετεινό. Η μορφή έχει τοποθετηθεί επάνω σε ορθογώνια βάση.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ανασκαφικά δεδομένα βλ. Σουέρεφ 1996, 398-398.

Η μορφή του Έρωτα είναι ιδιαίτερα αγαπητή στην κοροπλαστική κυρίως από το δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ., αλλά και σε όλη τη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων. Όσον αφορά στην παρουσία των ειδωλίων με τον Έρωτα έχει θεωρηθεί ότι αποτελεί μία προσπάθεια των ζώντων να συμβολίσουν τη χαρά της ζωής και να δώσουν έμφαση στην αντίθεση ανάμεσα στον Άνω και Κάτω Κόσμο. Για την εικονογραφία του Έρωτα βλ. LIMC III.1 (1986) 939-941, στο λ. Eros [A. Hermay & H. Cassimatis]. Eros 2009. Για την παρουσία των ειδωλίων Έρωτα στους τάφους βλ. LIMC, ό.π. σελ. 941. Mrogenda 1996, 107-108. Graepler 1997, 210-212, 228-231. Για τα πλακίδια με ναΐσκους με συγκεντρωμένη βιβλιογραφία, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 230.

Κωνσταντούλα Χαβέλα



463. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΣΕ ΝΑΪΣΚΟ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 24342

Άγιος Παντελεήμων Φλώρινας. Παράδοση Σίσκου 1935. Βρέθηκε τυχαία σε κεραμοσκεπή τάφο.

Πηλός κτρινέρυθρος, με λίγες προσμειξεις
Ύψ. 13,6 εκ. Πλ. 7,4 εκ.

Ακέραιο. Φέρει επιφανειακές αποκρούσεις στη δεξιά παραστάδα. Κατασκευασμένο με φθαρμένη από τη χρήση μήτρα μόνο στην κύρια όψη. Στην πίσω πλευρά ανοίγεται κυκλική οπή εξαερισμού.

Η παράσταση αναπτύσσεται σε συμφυή, χαμηλή βάση. Ναΐσκος ορίζεται από δύο ακόσμητες παραστάδες που στηρίζουν αέτωμα με ακόσμητο τύμπανο. Φέρουν διβαθμιδωτή επίστεψη, ορατή μόνο στη δεξιά παραστάδα, και απλή βάση, που μόλις και διακρίνεται στην αριστερή. Ανάμεσα στις παραστάδες στέκεται όρθια, μετωπική γυναικεία μορφή. Φαίνεται πως είναι γυμνή, με έντονες καμπύλες. Φέρει το αριστερό χέρι στο στήθος, ενώ με το δεξί ακουμπά στην παραστάδα, αν και το σημείο επαφής είναι αποκρουσμένο. Η φθορά της επιφάνειας και η προέλευση από κακής ποιότητας μήτρα έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια πολλών λεπτομερειών, όπως τα χαρακτηριστικά του προσώπου, η κόμμωση, τα στοιχεία που μόλις και διακρίνονται στα κενά σημεία δεξιά της μορφής, ταινιωτό στοιχείο ανάμεσα στο στήθος και τον δεξιό αγκώνα και ένα έξεργο στοιχείο δίπλα στην αριστερή κνήμη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ως προς τη στάση της θεάς σε παράστασή της μέσα σε ναΐσκο, βλ. Besques 1972, 90, πίν. 114d (E/D 528, 1^{ος} αι. π.Χ.), όπου η μορφή ερμηνεύεται ως Αφροδίτη που φορά τη ζώνη της (*κεστός ιμάς*). Ίσως το στοιχείο δίπλα στον αγκώνα της θεάς και κοντά στο πόδι της στο ΜΘ 24342 να αποδίδει τη ζώνη, αν και λόγω της κακής διατήρησης του αντικειμένου, δεν μπορεί να αναγνωριστεί με βεβαιότητα. Για άλλα παραδείγματα μορφών σε ναΐσκο βλ. ενδεικτικά και Besques 1972, 128, 157d (D858, 1^{ος} αι. π.Χ.). Besques 1992, 150-151, πίν. 93 (2^{ος} αι. μ.Χ.). Burn & Higgins 2001, 234, αρ. 2744. Gonzenbach 1986, 33-34, πίν. 13, αρ. 3.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

464. ΑΠΟΛΛΩΝΑΣ ΚΙΘΑΡΩΔΟΣ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΣΔ 219 (Συλλογή Θεοδώρας Βλαστού-Δραγούμη)
Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός κόκκινος καφέ

Ύψ. 29,8 εκ.

Συγκολλημένο στον λαιμό. Λείπουν οι απολήξεις της κιθάρας. Εσωτερικά κοίλο. Η πρόσθια πλευρά κατασκευάστηκε με μήτρα, ενώ η πίσω, όπου ανοίγεται τετράπλευρη οπή αερισμού, είναι χειροποίητη. Με το χέρι έχουν κατασκευαστεί, επίσης, το κεφάλι και η βάση. Λευκόχρωμο επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων καλύπτει την επιφάνειά του.

Ο θεός εικονίζεται προβάλλοντας ελαφρά το δεξί άνετο σκέλος και πατά με γυμνά πόδια επάνω σε ψηλή, τετράπλευρη βάση. Φορά μακρύ χιτώνα, που σχηματίζει τριγωνικό άνοιγμα μπροστά στο στήθος. Το ιμάτιο, που στερεώνεται στον δεξιό ώμο και αφήνει ελεύθερο το αριστερό τμήμα του στήθους, σχηματίζει μια οριζόντια αναδίπλωση που φτάνει μέχρι τη μέση των μηρών. Στη δεξιά πλευρά το ένδυμα είναι ανοικτό, με τις άκρες του να πέφτουν ελεύθερα προς τα κάτω. Με το δεξί χέρι κρατά πιθανώς πλήκτρο, ενώ με το αριστερό στηρίζει την κιθάρα δίπλα στο στήθος. Το λεπτό πρόσωπό του με τις μεγάλες παρειές καταλήγει σε ένα βαρύ πηγούνι. Τα χείλη είναι κλειστά και τα μακριά μαλλιά του πέφτουν στους ώμους σχηματίζοντας συμμετρικούς βοστρύχους. Κόκκινο χρώμα τονίζει τα μαλλιά, το πρόσωπο, το γυμνό τμήμα του στήθους, τα πόδια, την κιθάρα, το πλήκτρο και σχηματίζει μια οριζόντια ταινία στην πρόσθια πλευρά της βάσης. Κίτρινο είναι το χρώμα του χιτώνα, ενώ ταινίες κίτρινου, κόκκινου και γαλάζιου χρώματος στολίζουν τις παρυφές του ιματίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο επαναλαμβάνει έναν αγαλαμτικό τύπο του Απόλλωνα κιθαρωδού, γνωστό από την αττική αγγειογραφία του 6^{ου} - 5^{ου} αι. π.Χ., Flashar 1992, 15 κ.ε. Ο θεός εικονίζεται μετωπικά, με μακρύ χιτώνα και ιμάτιο λοξά φορεμένο, στρέφει το κεφάλι στα αριστερά του, εικονίζεται με μακριά μαλλιά και φορά στεφάνι δάφνης. Παίζει ή κρατά κιθάρα ή λύρα με το αριστερό χέρι του, LIMC II (1984) 199, αρ. 83-84 (480-470 π.Χ.), στο λ. Apollon [O. Palagia]. Περιορισμένη είναι, αντίθετα, η απεικόνιση του τύπου του Απόλλωνα κιθαρωδού στη γλυπτική πριν από την όψιμη κλασική εποχή, Vikela 2015, 8 με σημ. 44. Για την εξέλιξη του τύπου στην κοροπλαστική των ρωμαϊκών χρόνων βλ. Fischer 1994, 328, αρ. 804, πίν. 84 (1^{ος} αι. μ.Χ.). Το ειδώλιο που εξετάζουμε ενισχύει τα συμπεράσματα της έρευνας για την απόδοση του τύπου στη μεγάλη πλαστική του 5^{ου} αι. την οποία επαναλαμβάνει ο κοροπλάθος, καθώς και τη συμβολή της κοροπλαστικής τέχνης στην αποκατάσταση των αγαλαμτικών τύπων, Μαχαίρα 2014. Επίσης, Hasselin-Rous 2016, 342, 347, όπου υποστηρίζεται ότι ο ίδιος ο δημιουργός - κοροπλάθος ήταν γλύπτης. Για τη σκούρα χροιά του ανδρικού δέρματος, βλ. Μπρεκουλάκη 2012, 341 κ.ε.

Κατερίνα Τζαναβάρη





465. ΑΘΗΝΑ

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 2253

Σίνδος Θεσσαλονίκης (οικ. ιδιοκτησίας VETERIN, τάφος 60)

Πηλός

Ύψ. 10,5 εκ. Πλ. 6,8 εκ.

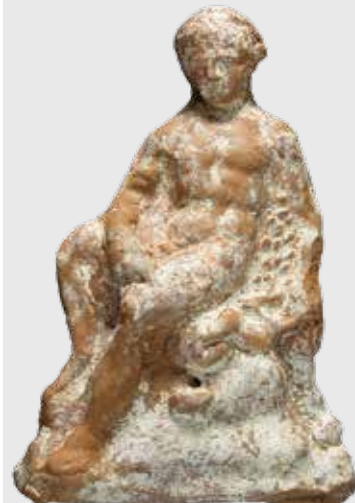
Συγκολλημένο από αρκετά κομμάτια. Ίχνη λευκού επιχρίσματος καλύπτουν την επιφάνεια του ειδωλίου. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού.

Η Αθηνά παριστάνεται κατενώπιον, πάνω σε τετράπλευρη βάση με μικρή κλίση του σώματος προς τα δεξιά. Πατά σταθερά με το αριστερό σκέλος, ενώ το δεξί άνετο, ελαφρώς λυγισμένο, μετατοπίζεται προς τα πλάγια και πίσω. Φορά πέπλο. Γύρω από τους ώμους της και πάνω από τον πέπλο φορά την αιγίδα, στο κέντρο της οποίας διακρίνεται το γοργόνειο. Το ιμάτιο τυλίγει τα σκέλη και στην περιοχή της κοιλιάς αναδιπλώνεται σχηματίζοντας πτυχώσεις, ενώ η άκρη του περνά πίσω από την πλάτη και πέφτει ελεύθερα από τον αριστερό ώμο προς τα κάτω. Στο κεφάλι φορά κράνος. Με το αριστερό χέρι, που είναι λυγισμένο, κρατά ασπίδα ενώ με το δεξί, που είναι ελαφρώς λυγισμένο και πέφτει προς τα κάτω, παράλληλα με το σώμα, ομφαλωτή φιάλη. Διακρίνονται ίχνη κίτρινου χρώματος στα μαλλιά και στη φιάλη, γαλάζιου στο πάνω μέρος του ιματίου, καστανέρυθρου στο εσωτερικό της ασπίδας και κυανού στην οριζόντια επιφάνεια της βάσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 91, αρ. 53 [Α. Κεραμάρης].

Αναστάσιος Κεραμάρης



466. ΗΡΑΚΛΗΣ

Πρώτο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 2250

Σίνδος Θεσσαλονίκης (οικ. ιδιοκτησίας VETERIN, τάφος 34)

Πηλός

Ύψ. 10,5 εκ. Πλ. 6,8 εκ.

Ακέραιο. Ίχνη λευκού επιχρίσματος καλύπτουν την επιφάνεια του. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού.

Ο Ηρακλής κάθεται σε χαλαρή στάση πάνω σε βράχο, με το σώμα στραμμένο κατά τα τρία τέταρτα προς τα δεξιά και το κεφάλι ελαφρά γερμένο επίσης προς τα δεξιά. Είναι γυμνός, η λεοντή του είναι απλωμένη στον βράχο. Με το αριστερό, ελαφρά λυγισμένο χέρι κρατά τόξο, από το οποίο διακρίνεται μόνο τμήμα του. Το δεξί χέρι, λυγισμένο, ακουμπά με τον πήχυ στον δεξιό μηρό και με την παλάμη στο αριστερό γόνατο. Τέλος, τα δύο πόδια λυγισμένα πατούν στο βράχο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 77, αρ. 7 [Α. Κεραμάρης].

Αναστάσιος Κεραμάρης



467. ΕΡΜΑΦΡΟΔΙΤΟΣ (;)

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.142.93

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 253. Εύρεση μεταξύ των μηριαίων οστών του παιδικού σκελετού.

Πηλός ερυθρός, με μαρμαρυγία, εγχώριος

Ύψ. 10,5 εκ. Πλ. 5,5 εκ. Βάθ. 5,7 εκ.

Ακέραιο. Από μήτρα που είχε χρησιμοποιηθεί πολύ. Υπάρχει οπή κυκλική εξαερισμού στην οπίσθια όψη, επίσης το κάτω μέρος της βάσης είναι ανοιχτό. Διακρίνονται ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Ο Ερμαφρόδιτος κάθεται σε στάση τριών τετάρτων πάνω σε βράχο, ακουμπώντας τα χέρια του στον βράχο και έχοντας χαλαρά σταυρωμένα τα πόδια του. Φέρει ιμάτιο ή χλαμύδα που στερεώνεται πάνω στο στήθος, αφήνοντας το υπόλοιπο γυμνό σώμα ακάλυπτο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ανήκει στον κύκλο της Αφροδίτης, των Νυμφών και συγγέται και με τον Άττη. Η εμφάνιση θηλυπρεπών ανδρικών θεοτήτων απαντιέται σε ανατολικής προέλευσης θεότητες. Από την Μ. Ασία η λατρεία του έφθασε και στην κυρίως Ελλάδα τον 4^ο αι. π.Χ. Έχει βρεθεί ως κτέρισμα αρκετά συχνά στην Αμφίπολη, ενώ σπανίζει στην Χαλκιδική. Λαζαρίδης 1959, 43, πίν. 42β. Delcourt 1966. *LIMC* III.1 (1986) 22-44, στο λ. Attis [M.J. Vermaseren & M.B. de Boer]. Vermaseren 1989, 79, αρ. 250, 252, πίν. LVI. *LIMC* V (1990) 268-285, στο λ. Hermaphroditos [A. Ajootian].

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



468. ΟΜΟΙΩΜΑ ΑΝΔΡΙΚΟΥ ΑΙΔΟΙΟΥ ΜΕ ΟΡΧΕΙΣ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.96-97.127

Ανασκαφές Ακάνθου (1974), κοντά στην ταφή 104 (πίθος)

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα. Καλοψημένο.

Μέγ. μήκ. 6 εκ. Μέγ. πλ. 4,9 εκ.

Οι όρχεις έχουν αποκρούσεις.

Αναθηματικό αντικείμενο το οποίο μεταβλήθηκε σε κτέρισμα. Φέρει στην πίσω όψη δύο οπές στερέωσης σε επιφάνεια από διαφορετικό υλικό και μεγαλύτερη οπή στο κέντρο για στερέωση ή εξαιρισμό. Αποδίδεται όσο το δυνατόν νατουραλιστικά, βλ. απόδοση λάχνης. Υποδηλώνει *μήδεα λαχνήεντα* νεαρού προσώπου. Έχουν βρεθεί ομοιώματα σε μάρμαρο, μπρούντζο, πηλό αλλά, όπως αναφέρεται από αρχαίους συγγραφείς, υπήρχαν και από ύφασμα, ξύλο και δέρμα, γιατί εκτός από αποτροπαική και αναθηματική σημασία ήταν και χρηστικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Έρωτ 2009, 266, αρ. 240 [Χ. Καραδήμα], 267, αρ. 241 [Π.Ι. Χατζηδάκης], αρ. 242 [Α.Α. Καραπασχαλίδου], 269, αρ. 244 [Π.Ι. Χατζηδάκης], 272, αρ. 247 [Α.Α. Καραπασχαλίδου], 272-372, αρ. 248, 273-274, αρ. 249 [Β. Πατσιαδά], 276-277, αρ. 256-258 [Π/. Φλουρέντζος], 280-281, αρ. 264 [Β. Πατσιαδά], 281, αρ. 265 [Η. Ζωγράφου], αρ. 266 [Π.Ι. Χατζηδάκης]. Τα μόνα παραδείγματα νατουραλιστικής απόδοσης που βρέθηκαν είναι ετρουσκικά. Hamdorf & Leitmeir 2014, 620, αρ. E 926 και E 927. Χαριτωνίδης 1935 για γενικά σχόλια για τα αιδοία.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

469. ΠΛΑΚΙΔΙΟ ΚΑΘΙΣΤΗΣ ΝΙΚΗΣ

Μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.116.95

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 1200

Πηλός ερυθρός, όχι καθαρός, εγχώριος. Διακρίνεται η μαρμαρυγία και άλλα εγκλείσματα.

Ύψ. 9,2 εκ. Μέγ. πλ. 8 εκ. Βάθ. ±3 εκ.

Συγκολλημένο ίσως και συμπληρωμένο. Υπάρχουν και αποκρούσεις στα άκρα.

Το πλακίδιο ελαφρά κυρτό, αντιγράφει ένα μεταλλικό διακοσμητικό έλασμα κάτω από τη λαβή ενός μεγάλου μπρούντζινου αγγείου (υδρίας;) ή ανάγλυφη παράσταση στο σώμα μετάλλινου κωδωνόσχημου κάδου. Εικονίζεται Νίκη με λεπτό πτυχωτό χιτώνα καθισμένη σε βράχο (:) με ανοιχτά τα φτερά της, που η κύρτωσή του ανταποκρίνεται σε αυτήν του αγγείου. Επάνω στα φτερά δύο μικρές οπές ανάρτησης ή στερέωσης. Το δεξί της χέρι υψώνεται και κρατεί στεφάνι με ταινίες, ενώ το αριστερό της ακουμπά στο βράχο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για ανάγλυφα ελάσματα κάτω από την κάθετη λαβή υδριών του 4^{ου} αι. π.Χ. με απεικονίσεις Νίκης ή Έρωτα, πάντοτε όμως όρθιων, βλ. Sowder 2009, 230-240, 265-67, εικ. 20.1-2, 20.4, 20.11-13, 20.45-52. Για ανάγλυφες παραστάσεις σε χάλκινους κωδωνόσχημους κάδους του 4^{ου} αι. π.Χ., Τουλουμτζίδου 2011, 354-58, πίν. 27γ-θ.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

470. ΕΡΜΑΪΚΗ ΣΤΗΛΗ

Περίπου μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.49.29

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1405. Λακκοειδής τάφος που περιείχε διαλυμένο

ενταφιασμό παιδιού. Η ταφή ήταν κτερισμένη με δύο αττικά αγγεία, οκτώ αστραγάλους και δύο ειδώλια Ερμαϊκών στηλών.

Πηλός καστανόχρωμος

Ύψ. 16,3 εκ.

Ακέραιο. Κατά τόπους διακρίνονται μικρές αποκρούσεις. Λευκό και κόκκινο χρώμα διατηρείται στην κύρια όψη.

Πάνω σε συμφυή βάση εδράζεται τετράπλευρη ορθογώνια στήλη, που απολήγει σε κεφαλή γενειοφόρου Ερμή. Το κεφάλι του θεού εικονίζεται με μακριά, πλούσια τετράγωνη γενειάδα και σχηματοποιημένη κώμη. Στο μέσον περίπου του ύψους της πρόσθιας όψης διασώζεται ο φαλλός. Η απόδοση των ανατομικών χαρακτηριστικών είναι συνοπτική.



Το ειδώλιο είναι κοίλο εσωτερικά, η πρόσθια όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η οπίσθια είναι πλασμένη με το χέρι. Στην επιφάνεια έδρασης ωοειδής οπή αερισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 58 και 274, αρ. 789, πίν. 57β.

Βλ. και αρ. κατ. 473.

Κατερίνα Μπεχτσή

471. ΠΑΝΑΣ

Αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

ΜΘ 12198

Επανωμή, θέση Ντουράκι, αγροτεμάχιο 8041, λακκοειδής τάφος. Πρόκειται για παιδική ταφή την οποία συνόδευαν ένα αρυβαλλοειδές ληκύθιο, μία αβαφής οινόχρηστη και ένα ακόμη όμοιο ειδώλιο, από την ίδια μήτρα (ΜΘ 12199).

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 19 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, επιφάνεια φθαρμένη. Ωοειδής οπή εξαερισμού στην οπίσθια όψη.

Ο κερασφόρος τραγοπόδαρος θεός στέκεται επάνω σε ψηλή βάση με ανοιχτά τα σκέλη. Αποδίδεται μετωπικά, γυμνός, με ένα μικρό ιμάτιο ριγμένο στον αριστερό ώμο. Το ένα χέρι του ακουμπά στον δεξιό μηρό, ενώ με το άλλο, λυγισμένο στον αγκώνα, κρατά πιθανότατα λαγυβόλο, το κατεξοχήν όπλο του Πάνα. Η γενειάδα και τα κέρατα της μορφής διακρίνονται αμυδρά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 1989, 320-321, εικ. 1.

Για τη λατρεία του Πάνα γενικά βλ. Borgeaud 1979. Τα δύο ειδώλια του τάφου της Επανωμής ανήκουν σε έναν όχι ιδιαίτερα συνηθισμένο τύπο όρθιου Πάνα, ο οποίος ανάγεται στον 5^ο αι. π.Χ. και σχετίζεται με το βοιωτικό εργαστήριο βλ. π.χ. Higgins 1954, αρ. 891, πίν. 129. Τα σχετικά λίγα παράλληλα, κυρίως σε συλλογές, προέρχονται επίσης από βοιωτικές θέσεις, πρβλ. το ειδώλιο της Γλυπτοθήκης του Μονάχου, Hamdorf 1996, 79, αρ. 101 (440/420 π.Χ.) ή εκείνο από τη νεκρόπολη των Αλών, Goldman & Jones 1942, 404, πίν. XXI (πρώτο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.).

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

472. ΑΤΤΗΣ

350-325 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 6009

Μιέζα. Νεκροταφείο

Πηλός καστανός

Ύψ. 17 εκ.

Ακέραιο. Λείπει τμήμα του πίσω μέρους της βάσης. Μικρές αποκρούσεις της επιφάνειας περιμετρικά στο ένδυμα και στα άκρα χέρια. Περιορισμένη κατά τόπους παρουσία ιζημάτων στην μπροστινή όψη του ειδωλίου. Τετράπλευρη οπή εξαερισμού.

Η μορφή σε έντονα δραματική στάση πατά με το δεξί σκέλος πάνω σε καμπύλη και κοίλη βάση ενώ το αριστερό τεντώνεται προς τα πίσω και στο πλάι ακουμπώντας μόνο με τα ακροδάχτυλα. Φορά χειριδωτό κοντό χιτώνα κατάσαρκα και ζωσμένο στη μέση, που σχηματίζει καμπύλες πτυχώσεις ανάμεσα στους μηρούς. Στην κεφαλή φέρει οξυκόρυφο πύλο, φρυγικό, που απολήγει πάνω από το μέσο του λόφου του κρανίου. Οι βόστρυχοι της κόμης αποδίδονται σχηματοποιημένοι και αρκετά πλαστικοί. Το δεξί χέρι υψώνεται έντονα στο πλάι με τον βραχίονα και τον πήχου σε ορθή γωνία και την άκρα χείρα να βρίσκεται πάνω από την κεφαλή, ενώ το αριστερό, που πιθανότατα κρατούσε τύμπανο, κατεβαίνει ανοίγοντας στο πλάι. Το πίσω μέρος της μορφής του Άττη καλύπτεται και περιβάλλεται από ιμάτιο, αποδοσμένο σχηματικά. Το ειδώλιο εικονίζει τον σύντροφο της Κυβέλης από την Φρυγία στο γνωστό μοτίβο του οργιαστικού χορού. Ο Άττης ως χορευτής, αν και συνήθως σε διαφορετική από το ειδώλιο Π 6009 στάση, εμφανίζεται κυρίως σε έργα της μικροτεχνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Για το ειδώλιο βλ. Ad 45, 1990, Χρονικά Β2, 364, πίν. 163γ [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου]. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 1990, 128, εικ. 4α.

Σχετικά με τον Άττη βλ. Έρωσ 2009, 154-155, αρ. 124 [Δ. Μπιοσνάκης], όπου η σχετική βιβλιογραφία γύρω από τα εικονογραφικά και τεχνοτροπικά παράλληλα. Για τον Άττη ως χορευτή (χωρίς φτερά) βλ. LIMC III (1986) 34, αρ. 248-263, στο λ. Attis [M.J. Vermaseren]. Για ένα όμοιο στυλιστικά και σύγχρονο με της Μιέζας ειδώλιο του Άττι ως χορευτή βλ. Burr Thompson 1963, 106, αρ. 86, πίν. XXIII.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

473. ΕΡΜΑΪΚΗ ΣΤΗΛΗ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

Αρ. 88/55

Ελληνιστική πόλη Φλώρινας. Χώρος 19, στρώμα καταστροφής

Πηλός κτρινωπός κόκκινος

Μέγ. ύψ. 18,5 εκ. Διάμ. βάσης 10,3 εκ.

Αποσπασματικό. Συγκολλημένο. Λείπει το πάνω από τον λαιμό τμήμα. Με αποτιμήσεις. Οπή εξαερισμού στην πίσω επιφάνεια.

Η ορθογώνια στήλη πατά σε κυλινδρική βάση με κυμάτια πάνω και κάτω. Δύο ταινίες πλαισιώνουν το λαιμό και πέφτουν στο πάνω μέρος της στήλης. Στο κάτω τμήμα της διασώζεται ο φαλλός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Ακαμάτης & Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 29, 34. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2006, 36.

Για τύπους ερμαϊκών στηλών στην κοροπλαστική, Winter 1903, II.1, 231-232. Besques 1972, 355, D3060, πίν. 192b (με κεφάλι Διονύσου, ελληνιστικό), 48, D277, πίν. 57a (με κεφάλι Διονύσου, αρχαϊστικό, αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.), D278, πίν. 57c (με κεφάλι αγένειου Ερμή, 1^{ος} αι. π.Χ. / 1^{ος} αι. μ.Χ.). Schürmann 1989, 259, αρ. 985, πίν. 163 (1^{ος} αι. π.Χ.). Rumscheid 2006, 524, αρ. 365-367, πίν. 151 (περ. 135 π.Χ.). Burr Thompson 1963, 143 κ.ε., αρ. 299-300, πίν. LVIII (κεφάλι Ερμή, 1^{ος} αι. π.Χ.). Leyennar-Plaisier 1979, II, 537, αρ. 1562, III, πίν. 202 (ελληνιστικό). Burr Thompson 1952, 144 κ.ε., αρ. 48α, 49α, πίν. 39. Burr Thompson 1966, 9 κ.ε., αρ. 18, πίν. 4. Η πήλινη γενειοφόρα ερμαϊκή στήλη είναι σύνηθες στήριγμα μορφών, αλλά παρουσιάζεται και ως ανεξάρτητο ανάθημα, με μεγάλη διάδοση, κυρίως από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και εξής. Οι στήλες του 4^{ου} αι. ακολουθώντας την κλασική παράδοση έχουν συντηρητικό χαρακτήρα. Στον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ. αποκτούν μεγαλύτερη ποικιλία και εμφανίζονται νέοι τύποι. Στις ερμαϊκές στήλες έχει αποδοθεί αποτροπαϊκός χαρακτήρας και έχουν σχετισθεί με τη λατρεία του Διονύσου και του Ερμή, χωρίς να αποκλείεται και ο συμφυρμός των χαρακτηριστικών των δύο θεοτήτων στα υστεροελληνιστικά χρόνια.

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη



474. ΑΝΑΓΛΥΦΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΕΠΙΤΡΑΓΙΑΣ

Αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας

Πε 2352

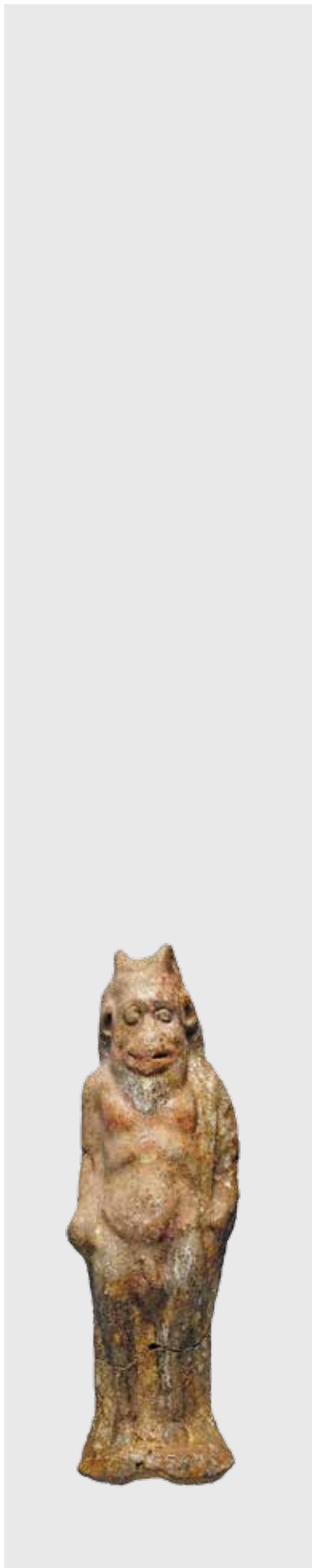
Ελληνιστική πόλη στις Πέτρες Αμυνταίου

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 30 εκ. Πλ. 22,5 εκ. Πάχ. 8,5 εκ.

Καλή διατήρηση. Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο. Λείπει μέρος της επιφάνειας πίσω από τη θεά, το αριστερό χέρι του Έρωτα και τέσσερα άνθη από την περίμετρο. Ο πίνακας αποτελείται από δύο πήλινα φύλλα κυρτά με ανάγλυφο το μπροστινό μέρος και ακόσμητο το πίσω. Τα φύλλα είναι τοποθετημένα με τέτοιο τρόπο ώστε στο επάνω μέρος τους να ακουμπούν το ένα στο άλλο, ενώ στο κάτω έχουν απόσταση μεταξύ τους έτσι ώστε να σχηματίζουν ένα είδος στήριξης. Για μεγαλύτερη σταθερότητα και για να συγκρατούνται συνενωμένα τα δύο φύλλα στο κάτω μέρος τους υπάρχουν εσωτερικά δύο εγκάρσιοι πήλινοι σύνδεσμοι ορθογωνικής διατομής. Το ανάγλυφο του πίνακα έγινε με μήτρα, ενώ το πίσω τμήμα, όπου διακρίνεται μια ελλειψοειδής οπή εξαέρωσης, πλάστηκε με το χέρι. Το πρόσωπο της Αφροδίτης και του Έρωτα έχει κατασκευαστεί από πολύ χρησιμοποιημένη μήτρα με αποτέλεσμα να μην διακρίνονται ευκρινώς τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους.





Ο ανάγλυφος πίνακας, ο οποίος ορίζεται περιμετρικά από 37 επίθετα άνθη ρόδινου χρώματος, απεικονίζει τη θεά Αφροδίτη πάνω σε τράγο, κατευθυνόμενος με έντονο διασκελισμό προς τα δεξιά. Η θεά είναι γυμνή πάνω από τη μέση, με το ιμάτιό της να τυλίγεται ακατάστατα στο κάτω μέρος τους σώματός της και στον αριστερό της ώμο. Πιθανόν πάνω από το κεφάλι της θεάς δηλώνονταν ένα τόξο γραπτά ή σε χαμηλό ανάγλυφο, όπως δείχνει ένα χαμηλό έξαρμα πάνω από το διάδημα της. Το αριστερό, καλυμμένο από το ιμάτιό της, χέρι κρύβεται πίσω από τον λαιμό του τράγου, από όπου μάλλον συγκρατείται. Στο κεφάλι της, που αποδίδεται κατά τρία τέταρτα και με μία ελαφρά κλίση προς τα κάτω, φορά διμερές χαμηλό διάδημα. Με το δεξιό προτεταμένο χέρι της κρατά ριπίδιο. Στα αριστερά, υπερίπταται γυμνός, ευτραφής Έρωτας, τα φτερά του οποίου δεν έχουν διασωθεί, αλλά από μικρά υπολείμματα πίσω από τον δεξιό του ώμο διακρίνεται ότι δηλώνονταν σε χαμηλό ανάγλυφο. Ο Έρωτας έχει υπερυψωμένο το δεξί του χέρι πάνω στο κεφάλι του και συγκρατεί καλάθι με καρπούς. Κάτω από τον τράγο τρέχουν προς τα δεξιά δύο μικρά κατσικάκια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Η απεικόνιση της Αφροδίτης στον τύπο της Επιτραγίας ή Ουρανίας, απαντά για πρώτη φορά στη Μακεδονία και μάλιστα σε πήλινο πίνακα, βλ. Αδάμ-Βελένη 1991, 75-76 και *Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία* 1993, 276, αρ. 356 [Π. Αδάμ-Βελένη]. Αντίστοιχοι αγαλματικοί τύποι, οι οποίοι αποδίδονται στον Φειδία και στον Σκόπα, αποτελούσαν αγάλματα της θεάς σε ναούς της στην Αθήνα και την Ηλεία (βλ. Knigge 1982, 164 κ.ε.). Απεικονίσεις των αγαλματικών αυτών τύπων απαντούν στο νοτιοελλαδικό χώρο σε λίθινα, πήλινα ή μετάλλινα ανάγλυφα. Στη Μακεδονία μολονότι η λατρεία της Αφροδίτης είναι πολύ διαδομένη, ανάλογη απεικόνιση της ως Επιτραγία, και μάλιστα χρονολογημένη στις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ. όπως ο συγκεκριμένος πίνακας, δεν υπάρχει. Χαρακτηριστικό στοιχείο όλων αυτών των αναγλύφων είναι το ημικυκλικό πέρας τους με το οποίο εμφανίζει τη θεά σε δόξα, υποδηλώνοντας πιθανόν τον ουράνιο θόλο και συμβολίζοντας την ουράνια υπόσταση της θεάς. Για αντίστοιχη απεικόνιση της Αφροδίτης σε «δόξα» βλ. Törpferwein 1976, αρ. 207. Βλ. ακόμη και Mollard-Besques 1963, πίν. 36 b-MYR 39 ένα μοναδικό ειδώλιο/σύμπλεγμα Αφροδίτης πάνω στον τράγο από τη Μύρινα, όπου το ιμάτιο της θεάς περνά πάνω από το κεφάλι της διαγράφοντας μία καμπύλη ως «ουράνια δόξα».

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

475. ΠΑΝΑΣ

Δεύτερο μισό 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΝΘΛ 380

Αρέθουσα, Δυτικό νεκροταφείο, τάφος 48

Πηλός σκούρος καστανέρυθρος, με προσμείξεις

Ύψ. 13.1 εκ. Μέγ. πλ. 4,2 εκ. Επιφάνεια έδρασης 3,9 x 3,5 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο στο κατώτερο τμήμα του. Διατηρεί ίχνη λευκού επιχρίσματος. Ίχνη ώχρας υπάρχουν στην κεφαλή και τον κορμό, οι θηλές δηλώνονται με ερυθρό και το γένι με μαύρο. Στη βουβωνική χώρα φέρει καστανέρυθρο χρώμα. Στην οπίσθια όψη υπάρχει ορθογώνια οπή εξαερισμού.

Αποδίδεται όρθιος σε ήρεμη, μετωπική στάση. Εδράζεται σε ακανόνιστη καμπυλόγραμμη επιφάνεια. Ο κερασφόρος θεός απεικονίζεται στον συνηθισμένο τύπο με τραγοπόδαρα και γενειοφόρο κεφαλή με χαρακτηριστικά καρικατούρας. Έχει μεγάλη κεφαλή με δύο τριγωνικά κέρατα, οξυκόρυφα αυτιά, σφαιρικά μάτια, πλατιά μύτη και μεγάλο στόμα. Το δεξί χέρι απολήγει στον γοφό με κλειστή παλάμη. Το αριστερό πέφτει χαλαρά και καλύπτεται με ιμάτιο. Οι μύες είναι χαλαροί και η κοιλιά ελαφρώς διογκωμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον Πάνα βλ. *LIMC VIII Suppl.* (1997) 923-941, στο λ. Pan [J. Boardman]. Η λατρεία του θεού Πάνα εντείνεται στη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ. Τα χαρακτηριστικά, ωστόσο, της κεφαλής καθιστούν πιθανό να αποδίδεται ένας ηθοποιός της Νέας Κωμωδίας. Ειδώλιο ηθοποιού που υποδύεται τον θεό είναι γνωστό από την Πέλλα (Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 274, αρ. E3692). Ομοίότητες παρουσιάζει και το θεατρικό προσώπειο σε μορφή Πάνα από την Όλυνθο, *Olynthus VII*, 80, αρ. 386, πίν. 42. Για ειδώλια ηθοποιών της Νέας Κωμωδίας, βλ. Burr Thompson 1966. Konstantakos 2014. Όμοιο ειδώλιο είναι γνωστό από την Όλυνθο, *Olynthus VII*, 79, αρ. 300, πίν. 37. Πρβλ. επίσης Τσιμπτίδου-Αυλωνίτου 1989, 320-321, εικ. 1. *LIMC VIII Suppl.* (1997) 925, αρ. 30 [J. Boardman].

Αννα Παντή & Ελένη Μητσοπούλου



476. ΑΓΟΡΙ ΠΛΑΪ ΣΕ ΕΡΜΑΪΚΗ ΣΤΗΛΗ

4^{ος} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΝΘΛ 308

Αρέθουσα, Δυτικό νεκροταφείο, τάφος 68

Πηλός σκούρος καστανός, με προσμείξεις

Ύψ. 13,3 εκ. Μήκ. 6.4 εκ. Πλ. 4.7 εκ.

Πλήρες, συγκολλημένο από πολλά θραύσματα και με μικρές συμπληρώσεις. Στην οπίσθια όψη υπάρχει αποκρουσμένη οπή εξαερισμού. Η πρόσθια όψη είναι ελαφρώς διαβρωμένη.

Πάνω σε συμφυή τριγωνική βάση παριστάνεται παιδική μορφή οκλαδόν. Φορά χλαμύδα στερεωμένη στον δεξιό ώμο, κοντό χιτωνίσκο ζωσμένο στη μέση και κωνικό σκούφο. Το αριστερό χέρι λυγίζει συγκρατώντας τρία σφαιρικά αντικείμενα, πιθανότατα καρπούς. Με το δεξί χέρι αγγίζει έναν κύκνο, ο οποίος στρέφει τον λαιμό του προς τη μορφή και ακουμπάει το κεφάλι του στο σώμα. Στα δεξιά και πίσω από τη μορφή υπάρχει ένα κυλινδρικό βάθρο, στο οποίο εδράζεται μία αγένεια ερμαϊκή στήλη με σχεδόν σφαιρική κεφαλή και έναν καλυκώσχημο πόλο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το θέμα των παιδιών οκλαδόν είναι ιδιαίτερα συνηθισμένο κατά τους ύστερους κλασικούς - ελληνιστικούς χρόνους, βλ. Αχειλαρά 2006, 125-128. Φιλήμονος-Τσοποτού 2014, 185. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εικονογραφία της ερμαϊκής στήλης, η οποία συνδέεται μάλλον με τον θεό Ερμή ως προστάτη των παιδιών και των νέων, βλ. Καζακίδη 2015, 107-112. Το κεφάλι της ερμαϊκής στήλης ομοιάζει με αποσπασματικό παράδειγμα από την Όλυνθο, *Olynthus* VII, 44, αρ. 273, πίν. 24.

Άννα Παντή & Ελένη Μητσοπούλου

477. ΚΥΒΕΛΗ

Δεύτερο μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΔΚ 95/58Δ

Διοικητήριο Θεσσαλονίκης, πλατεία Κυπρίων Αγωνιστών, τομέας Δ

Πηλός καστανός (έντονο βαθύ καφέ χρώμα)

Ύψ. 17,03 εκ. Μέγ. πλ. 11,02 εκ. Πάχ. 5,02 εκ.

Σχεδόν ολόκληρο, συγκολλημένο από αρκετά κομμάτια. Λείπουν μικρά τμήματα από την εμπρόσθια όψη του ειδώλιου και ένα από την οπίσθια, όπου φέρει και κυκλική οπή αερισμού.

Το ειδώλιο κατασκευάστηκε σε μήτρα από δύο μέρη τα οποία στη συνέχεια συγκολλήθηκαν. Η θεά παρουσιάζεται ένθρονη. Πατάει σε υποπόδιο, σχηματισμένο όπως και η βάση, και συνοδεύεται από δύο λιοντάρια, αριστερά και δεξιά της, τα χαρακτηριστικά των οποίων είναι δυσδιάκριτα. Η μορφή είναι ενδεδυμένη με ψηλά ζωσμένο χιτώνα και ιμάτιο. Τμήμα του ιματίου πέφτει πάνω στους μηρούς των ποδιών της. Με το αριστερό χέρι κρατάει το τύμπανο και με το δεξί φιάλη. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δυσδιάκριτα. Η κόμμωση είναι επιμελημένη. Τα μαλλιά πέφτουν σε μακριές πλεξούδες-πλοκάμους πάνω στους ώμους. Στο κεφάλι φέρει πυργώσχημο κυλινδρικό πόλο. Τμήμα του ιματίου φαίνεται να σκεπάζει το κεφάλι κάτω από τον πόλο. Το ερεισίνωτο του θρόνου αποδίδεται μεγαλοπρεπώς με σταυρόσχημες απολήξεις. Στην οπίσθια όψη και κάτω από την κυκλική οπή αερισμού υπάρχει εγχάρακτη επιγραφή ΔΙΟΣΚΟΥ-ΡΙΔ[ΩΝ] (σε δύο σειρές).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. ανάλογα σε Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 49 και 76, πίν. 59α, 59γ. Αδάμ-Βελένη 2000γ, 78, εικ. 68. Δρούγου 1990, 5-11, εικ. 4. Δρούγου 1996, 41-50, εικ. 7.

Αναστασία Τασιά & Ανδρέας Στάγκος

478. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΣΤΗΡΙΖΟΜΕΝΗ ΣΕ ΠΕΣΣΙΣΚΟ

300-275 π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Μ.ΝΣΣ.1371

Μετρό Θεσσαλονίκης, Νέος Σιδηροδρομικός Σταθμός, περιοχή δυτικού Νεκροταφείου, τάφος

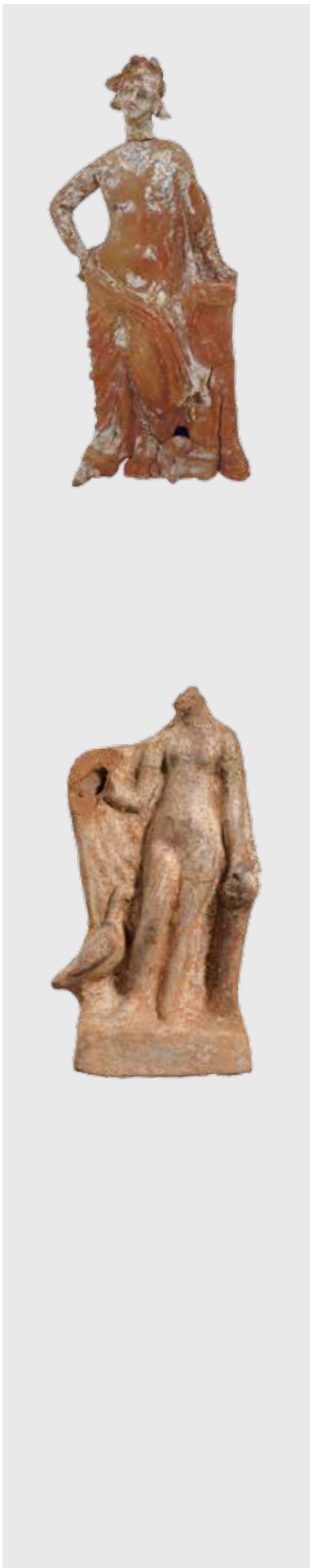
184. Προέρχεται από πλούσια κτερισμένο λακκοειδή τάφο χωρίς κάλυψη με 25 ακόμη ειδώλια, 11

μυροδοχεία, 2 πυξίδες, 1 σκούφο, χρυσή αλυσίδα και ενώτια, χρυσές και οστέινες χάντρες, χάλκινους κρίκους, αστραγάλους.

Πηλός καστανέρυθρος, λεπτόκοκκος με μίκα

Ύψ. 27,2 εκ. Πλ. 11,6 εκ. Πάχ. 6,3 εκ.

Σχεδόν ακέραιο με λίγες αποκρούσεις, λείπει το ένα κισσόφυλλο από το κεφάλι της μορφής. Είναι συγκολλημένο από λίγα αποτμήματα στον πεσσίσκο και στον λαιμό. Διατηρείται κατά τόπους λευκό



επίχρισμα προετοιμασίας για την επίθεση χρώματος σε όλο το ειδώλιο. Η εμπρόσθια όψη είναι κατασκευασμένη σε μήτρα και η οπίσθια πλασμένη στο χέρι. Στην πίσω όψη υπάρχει ορθογώνια οπή εξαερισμού και μια μικρή κυκλική ανάρτησης ή εξαερισμού.

Η θεά παριστάνεται κατ' ενώπιον, όρθια, με στάσιμο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό που προβάλλει μπροστά και πλάγια. Το πάνω μέρος του σώματος είναι γυμνό. Το ιμάτιο, που καλύπτει το κάτω μέρος, τυλίγεται γύρω από τον αριστερό πήχυ και σχηματίζει μια παχιά πτυχή που καλύπτει τον δεξιό γοφό, την ηβική χώρα και πέφτει πάνω στον αριστερό μηρό. Σχηματίζει διαγώνιες πτυχώσεις στο εσωτερικό των μηρών που συγκλίνουν κάτω από την ήβη. Κάτω από το ιμάτιο προβάλλονται τα υποδήματα με οξείες απολήξεις. Το δεξί χέρι λυγισμένο ακουμπά στο ισχίο στρέφοντας την παλάμη προς τα έξω. Το αριστερό, τεντωμένο στηρίζεται πάνω στον πεσσίσκο με τον αριστερό ώμο ελαφρώς ανασηκωμένο. Ο πεσσίσκος είναι τετράπλευρος με ορθογώνια βάση και επίκρανο. Το κεφάλι στρέφεται προς τα δεξιά και κάτω. Πρόσωπο ωοειδές με ραδινά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά. Τα μαλλιά, χωρισμένα σε βοστρύχους και μαζεμένα πίσω σε κρωβύλο, διακοσμούνται με δύο ζεύγη από πλατιά κισσόφυλλα πίσω από τα αυτιά και δύο καρπούς πάνω από το μέτωπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοιο τύπο ως προς τη στάση βλ. Besques 1963, πίν. 29b-MYR 962. Για την παρουσία ειδωλίων Αφροδίτης σε ταφικά μνημεία βλ. Τζαναβάρη 2003, 190-192.

Λίλιαν Αχειλαρά & Σοφία Ντάφου

479. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

1^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 7090

Θεσσαλονίκη, ανατολικό νεκροταφείο. Πανεπιστημιούπολη, κτήριο Διοικήσεως, καύση Β'. Ανασκαφή 1965.

Πηλός καστανός

Ύψ. 17 εκ. Πλ. 9,3 εκ. Διάμ. οπής εξαερισμού 2,6 εκ.

Λείπουν το κεφάλι και η δεξιά παλάμη με το ιμάτιο. Με μήτρα είναι κατασκευασμένη μόνο η μπροστινή πλευρά. Η πίσω όψη είναι επίπεδη, με μικρή κυκλική οπή αερισμού στο κέντρο. Σε ολόκληρη την επιφάνεια του ειδωλίου διατηρείται λευκό επίχρισμα καλής ποιότητας.

Η θεά εικονίζεται όρθια, γυμνή, σε ορθογώνια, χαμηλή βάση. Πρόκειται για παραλλαγή του τύπου, όπως τον είδαμε στα βασικά του χαρακτηριστικά, στα αρ. κατ. 226 και 377. Την Αφροδίτη εδώ πλαισιώνουν στα αριστερά χήνα και αρράβδωτος κιονίσκος στα δεξιά. Η θεά φορά κοσμήματα: περιδέραιο στο λαιμό και ψέλλια στα μπράτσα και στους μηρούς (ένα στον δεξιό και δύο στον αριστερό), που αποδίδονται με χρώμα ερυθροκάστανο ανοιχτό. Η φτερούγα της χήνας και η διακοσμητική ταινία της βάσης (η τελευταία μόλις και διακρίνεται) αποδίδονται με σκούρο καστανό χρώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 21, 1966, Χρονικά Β2, 334 [Φ. Πέτσας]. Κόρτη-Κόντη 1994, 93, αρ. 9. Για περαιτέρω σχολιασμό του τύπου, βλ. αρ. κατ. 226.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

480. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΤΥΠΟΥ «ΛΟΥΒΡΟΥ-ΝΕΑΠΟΛΗΣ»

Δεύτερο μισό 1^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 4013

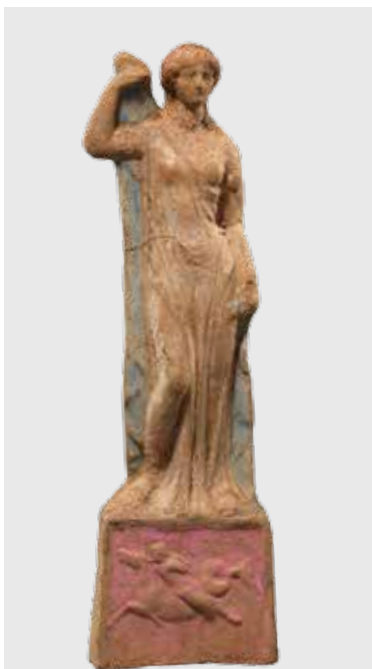
Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 2. Λακκοειδής ταφή κοριτσιού.

Πηλός καστανός ανοιχτός

Ύψ. 25,7 εκ. Ύψ. βάρους 6,5 εκ. Πλ. 7,9 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο. Ίχνη του λευκού επίχρισματος, καθώς και υπολείμματα έντονου ρόδινου, γαλάζιου και καστανού χρώματος διασώζονται στην επιφάνεια του ειδωλίου.

Η Αφροδίτη παριστάνεται όρθια επάνω σε υψηλό βάρθρο, την πρόσθια όψη του οποίου κοσμεί ανάγλυφη παράσταση γυναικείας μορφής, πιθανώς Νηρηίδας, γερμένης επάνω σε ιππόκαμπο που καλπάζει προς τα αριστερά. Στην οπίσθια όψη του ειδωλίου, όπου μικρή, σχεδόν κυκλική οπή, διαγράφεται αδρά το ιμάτιο και οι πτυχές του χιτώνα. Η θεά του Έρωτα απεικονίζεται στον τύπο της Αφροδίτης «Λούβρου-Νεάπολης» ή «Fréjus». Αποτυπώνεται η στιγμή που η θεά ανασύρει το γαλάζιο ιμάτιο και φανερώνει την ομορφιά της στα μάτια των θνητών. Ο πολύπτυχος λευκός χιτώνας γλιστρά από τον αριστερό ώμο και ο στητός μαστός της προβάλλει γυμνός.



Ο κρυφός ερωτισμός της σκηνής τονίζεται από τον διάφανο χιτώνα που διαγράφει απαλά τις καμπύλες της θεϊκής μορφής, ενώ το ιμάτιο απλώνεται πίσω της σαν παραπέτασμα. Το μικρό πρόσωπο με τα λεπτά χαρακτηριστικά επιστέφεται από σκούρα καστανά μαλλιά, χωρισμένα στη μέση και μαζεμένα πίσω. Λεπτότατη μελανή γραμμή τονίζει τα βλέφαρα και τα φρύδια. Ενα γραπτό ρόδινο περιδέραιο κοσμεί τη βάση του λαιμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Γκαλινίκη & Αναγνωστοπούλου 2001, 220, 228, εικ. 12. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2003, 17, εικ. 9.

Ο αγαλματικός τύπος της Αφροδίτης «Fréjus» μας παραδίδει ένα χαμένο σήμερα πρωτότυπο, σε χαλκό ή μάρμαρο, μία σημαντική δημιουργία του τελευταίου τέταρτου του 5^{ου} αι. π.Χ., που ίσως ταυτίζεται με την «Αφροδίτη εν Κήποις» του Αλκαμένη. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τον δημιουργό του, το άγαλμα θαυμάστηκε όσο λίγα στην αρχαιότητα, όπως δηλώνουν τα πολυάριθμα αντίγραφα και οι μεταπλάσεις του ήδη από τα υστεροελληνιστικά χρόνια. Γενικότερα για τον εικονογραφικό τύπο της Αφροδίτης «Fréjus», Mollard-Besques 1963, 15-16, πίν. 12-14 (*Aphrodite Genitrix*) και LIMC II, 1 (1984) 225-255, στο λ. *Aphrodite* [A. Delivorrias], όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης εκτίθεται ένα εξαιρετικό ρωμαϊκό μάρμαρινο αντίγραφο του πρωτοτύπου από το Σαρατείο (ΜΘ 831), βλ. Ανδρόνικος 1985. Επίσης, Δεσπίνης, Στεφανίδου-Τιβεριού & Βουτυράς 1997, 102-103, αρ. 75 [Γ. Δεσπίνης]. Συγκριτική μελέτη των αντιγράφων του τύπου βλ. Brinke 1991. Παρόμοιο ειδώλιο Αφροδίτης, με ελάχιστες διαφορές αλλά πολύ μικρότερο, με ανάγλυφο ερωτιδέα στο βάθρο και υπογραφή ΜΟΝΟ/ΜΑΧΟΥ, προέρχεται από παλιά ανασκαφή του Ιπποδρόμου της Θεσσαλονίκης, Κόρτη-Κόντη 1994, 114, αρ. 90, Βοκοτοπούλου 1996, 61 (ΜΘ 10263). Ανάγλυφη σκηνή Έρωτα σε ιππόκαμπο στο βάθρο πήλινου συμπλέγματος Έρωτα και Ψυχής, βλ. Έρωτς 2009, 146, αρ. 113 [Α. Ζαρκάδας].

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

481. ΑΦΡΟΔΙΤΗ

1^{ος} / 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3079

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 6. Κεραμοσκεπής γυναικεία ταφή.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος, με προσμειξίς

Ύψ. 37,8 εκ. Μέγ. πλ. 13,2 εκ. Διάμ. βάσης 9 εκ.

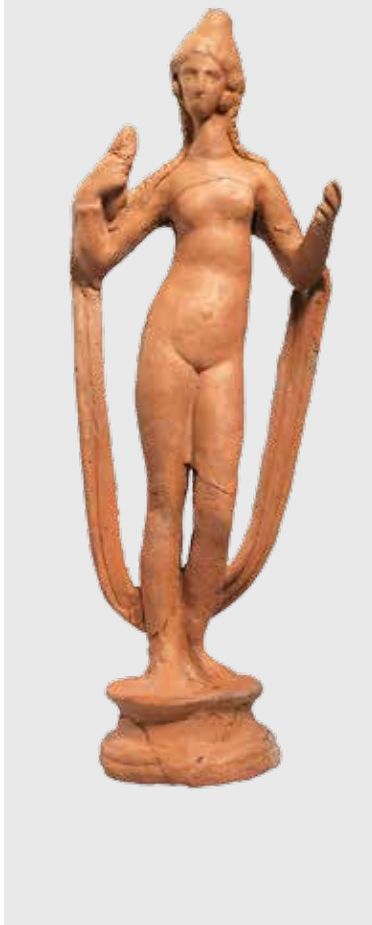
Ακέραιο, συγκολλημένο, με μικρές ελλείψεις. Σημειακά διασώζονται ίχνη από επίθετο λευκό χρώμα.

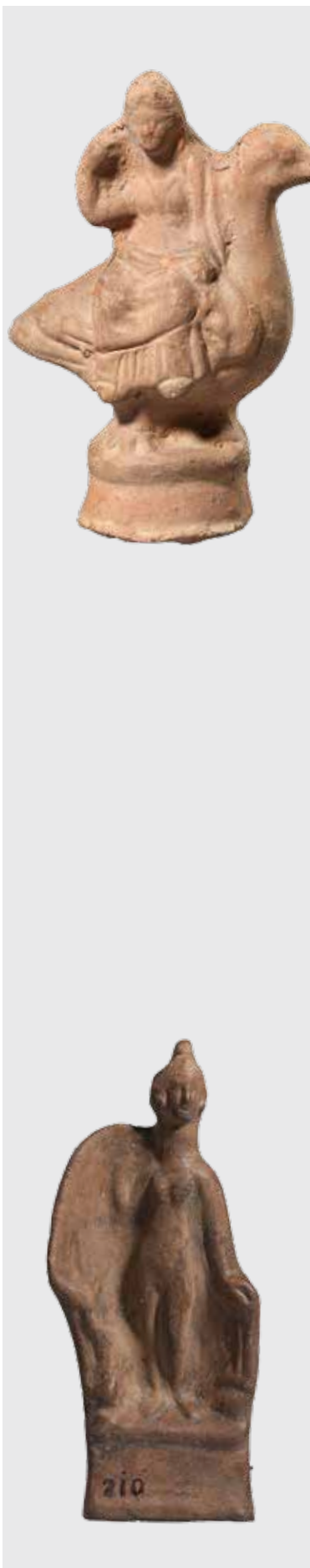
Η ψηλόλιγνη γυναικεία μορφή ταυτίζεται πιθανότατα με την Αφροδίτη. Εικονίζεται τελείως γυμνή, στηριζόμενη στο δεξί πόδι, σ' έναν εικονογραφικό τύπο όχι συνηθισμένο. Πατά σε συμφυή βάση ιωνικού ρυθμού, ανοικτή από κάτω, στην επιφάνεια της οποίας διασώζονται ίχνη γραπτού διακόσμου: μελανές ταινίες και στιγμές, καθώς και τμήμα μελανού και λευκού ιωνικού κυματίου. Το σώμα της, με έντονη πλάγια κλίση, έχει χάσει την πλαστικότητα που χαρακτήριζε τις παλαιότερες απεικονίσεις της θεάς του έρωτα και αποδίδεται αρκετά σχηματικά. Με το δεξί υψωμένο χέρι κρατά τη μία άκρη στενόμακρου ιματίου, το οποίο διαγράφοντας ελλειψοειδή καμπύλη πέφτει πίσω της μέχρι τους αστραγάλους και απολήγει στον αριστερό βραχίονα. Ίσως πρόκειται για άτεχνη προσπάθεια απόδοσης του «κεστού μάντος», της κεντημένης ζώνης της θεάς. Στην ανοικτή αριστερή παλάμη θα κρατούσε κάποιο σκεύος, ίσως ένα πτυκτό κάτοπτρο. Τα μαλλιά της, μαζεμένα ψηλά, σχηματίζουν μικρό κότσο, ενώ δύο εντυπωσιακοί βόστρυχοι ακολουθούν την καμπύλη του λαιμού. Φοράει μεγάλα κυκλικά σκουλαρίκια και βραχιόλι στον δεξί καρπό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγιαν άριστην 2014, Κατάλογος της έκθεσης, 78, αρ. 11 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη]. Από τα νεκροταφεία της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης προέρχονται πολλά ειδώλια Αφροδίτης σε διάφορες παραλλαγές, σε καμία όμως δεν βρίσκει ακριβές παράλληλο το συγκεκριμένο ειδώλιο. Θα μπορούσε, ωστόσο, να θεωρηθεί ως μια τελείως ελεύθερη απόδοση του τύπου της Κνιδίας Αφροδίτης, όπως π.χ. το ειδώλιο ΜΘ 2931, επίσης από το ανατολικό νεκροταφείο, βλ. *Θεσσαλονίκη* 1986, 129, εικ. 127. Παρόμοιο ειδώλιο αλλά με διαφορετική κόμμωση, από τη Μύρινα, βλ. Perdrietz 1897, 213, εικ. 2. Ένα ακόμη παραπλήσιο, κυρίως ως προς τις αναλογίες της μορφής, προέρχεται από οικιακό ιερό στη Σάμο, βλ. Κοσμά 2014, 254-255, εικ. 8. Για τους εικονογραφικούς τύπους της γυμνής Αφροδίτης βλ. LIMC II 1 (1986) 349-525, στο λ. *Aphrodite* [A. Delivorrias], Smith 1991, 79-81 και 81-83 ως προς την ερμηνεία τους. Βλ. ακόμη Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, κυρίως 144-160, για την παρουσία των ειδωλίων της θεάς στα σύνολα από τα νεκροταφεία της Βέροιας και τα σχετικά ερμηνευτικά ζητήματα.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη





482. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΣΕ ΧΗΝΑ

Τέλος 1^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 3036

Από το ανατολικό νεκροταφείο στην περιοχή της Λεωφόρου Στρατού στη Θεσσαλονίκη(·)

Πηλός ανοικτός καστανός

Ύψ. 12,5 εκ. Πλ. 7,9 εκ. Πάχ. 5,02 εκ.

Ακέραιο με ελαφρές ρηγματώσεις στο πίσω μέρος του σώματος του πτηνού. Κυκλική οπή εξαερισμού στην οπίσθια όψη. Διακρίνονται ίχνη κόκκινου χρώματος στη βάση.

Το ειδώλιο απεικονίζει καθισμένη τη θεά Αφροδίτη πάνω σε χήνα, που κατευθύνεται προς τα αριστερά της. Φορεί χιτώνα και ιμάτιο το οποίο καλύπτει και το κεφάλι της, ενώ με το δεξιά τραβάει το ιμάτιο από το πρόσωπό της σε μία χειρονομία αποκάλυψης. Το πτηνό πατά πάνω σε ημικυκλική, ψηλή βάση η οποία στο πίσω τμήμα ενώνεται με το ένα πόδι του πτηνού. Το άλλο πόδι διαγράφεται ανάγλυφα και είναι το χαρακτηριστικό πόδι της χήνας. Απεικονίζεται Αφροδίτη πάνω σε χήνα, ένα ακόμη ιερό πτηνό με το οποίο συνδέεται η θεά εκτός από το περιστέρι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Το ειδώλιο είναι όμοιο με άλλα δύο από τάφους του ανατολικού νεκροταφείου της Θεσσαλονίκης στη Λεωφόρο Στρατού. Στην Κόρτη-Κόντη 1994, 147, αρ. 201 (188 στις εικόνες) αναφέρεται ως άγνωστης προέλευσης, η ομοιότητά του όμως με τα άλλα δύο τα όμοιά του (Κόρτη-Κόντη 1994, αρ. 79 και 80), με προέλευση από τάφους στη Λεωφόρο Στρατού, κάνει πιθανό το ενδεχόμενο να προέρχεται αν όχι από τον ίδιο χώρο, οπωσδήποτε από το ίδιο εργαστήριο, πιθανότατα από την πόλη της Θεσσαλονίκης. Η απεικόνιση της Αφροδίτης πάνω σε χήνα δεν είναι τόσο συνηθισμένη, ιδίως στη Μακεδονία. Απαντά σε ειδώλια από τη Μύρινα με τη χήνα να έχει αντίστροφη κατεύθυνση και τη θεά να απεικονίζεται γυμνή, βλ. Kassab 1988, εικ. 9-11. Απαντά επίσης και σε ένα ειδώλιο από τη Σαλαμίνα της Κύπρου, βλ. Burn & Higgins 2001, αρ. 2909, πίν. 148.β. Σε κάποιες περιπτώσεις από την Κάτω Ιταλία έχουμε Έρωτα πάνω σε χήνα, παιδιά ή ακόμη και Αρποκράτη πάνω στο πτηνό αυτό. Όλα σχετίζονται με τη λατρεία της Αφροδίτης. Για τον συμβολισμό της απεικόνισης του Έρωτα σε χήνα βλ. Frey-Asche 1997, 58-59. Στην περίπτωση αυτή στη βάση έχουμε ανάγλυφη υποδήλωση κυμάτων, κάτι που δεν υπάρχει στο συγκεκριμένο ειδώλιο, αλλά ίσως ο κυματισμός του νερού δηλωνόταν με εικαστικό τρόπο, δηλαδή γραπτά. Ερμηνεύεται, έτσι, ίσως η συνένωση της βάσης με το πόδι της χήνας, αφού θα έμοιαζε έτσι σαν να βγαίνει το πτηνό από το νερό.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

483. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

Τέλη 1^{ου} - αρχές 2^{ου} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 210

Σωχός, παράδοση 1913

Πηλός

Ύψ. 21 εκ. Πλ. 9,2 εκ. Πάχ. 3,3 εκ. Βάση: 4 x 7,3 εκ.

Ακέραιο. Μελανές επικαθίσεις κατά τόπους. Η οπίσθια όψη φέρει κυκλική οπή εξαερισμού. Κατά τόπους διακρίνεται το επίχρισμα-υπόστρωμα χρώματος.

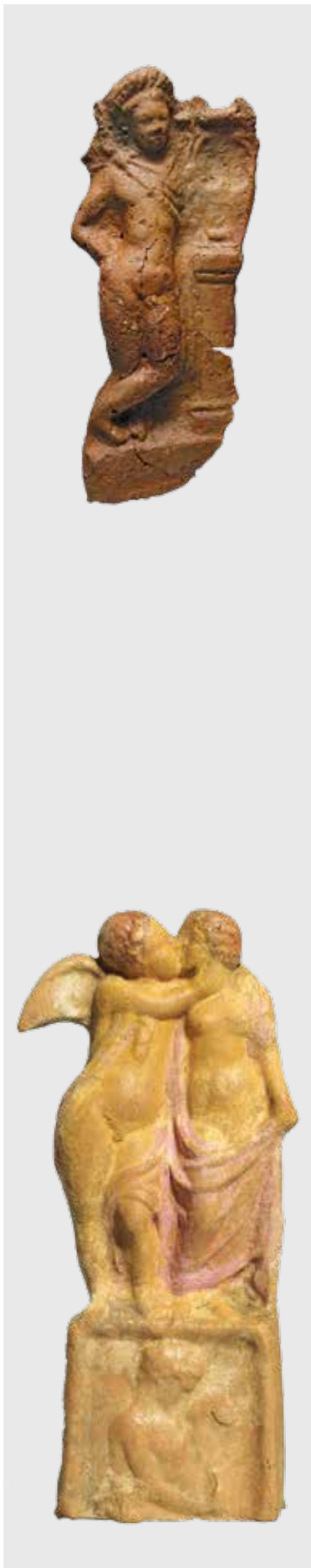
Μόνο το πρόσθιο τμήμα έχει πιεστεί σε μήτρα. Η θεά παριστάνεται όρθια κατενώπιον στον τύπο της αναδυόμενης, πάνω σε ψηλή τετράπλευρη βάση στρέφοντας την κεφαλή ελαφρώς προς τα δεξιά. Φέρει κυκλικά ενώτια. Το σώμα προβάλλει γυμνό με στάσιμο το αριστερό και άνετο το δεξί σκέλος. Πίσω της, στα δεξιά της, ανεμίζει το «αναπεπτάμενο» ιμάτιό της, το οποίο συγκρατεί με το λυγισμένο προς τα άνω δεξί χέρι. Κάτω δεξιά της, δελφίни. Η οπίσθια όψη είναι αδιαμόρφωτη. Έργο μικρής καλλιτεχνικής αξίας που, ωστόσο, συνδυάζει τον μύθο της γέννησης της Αφροδίτης αποδίδοντας μοτίβο καλλιτεχνικού, γνωστό από την ελληνιστική εποχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 2, 1916, Παράρτημα, 11, αρ. 11 [Γ.Π. Οικονόμος]. Κόρτη-Κόντη 1994, 140, αρ. 172, πίν. 218. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 138, αρ. 26 [Κ. Χατζηνικολάου].

Για τον τύπο βλ. *LIMC* II, 1(1984) 54, στο λ. Arphrodite [A. Delivorrias]. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 157-165. Για παρόμοιο παράδειγμα βλ. Μάλαμα & Νταράκης 2008, 64-65, πίν. 105α, 416-417.

Καλλιόπη Χατζηνικολάου



484. ΕΡΩΤΑΣ ΜΕ ΚΙΘΑΡΑ

2^{ος} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης
ΝΘΛ 258

Αρέθουσα, δυτικό νεκροταφείο, τάφος 62

Πηλός σκούρος καστανέρυθρος, τραχύς, με προσμείξεις

Ύψ. 18 εκ. Πλ. 7,4 εκ. Πάχ. 0,4-0,6 εκ.

Συγκολλημένο. Διατηρείται αποσπασματικά. Λείπει το δεξί φτερό, το κάτω τμήμα του πεσσίσκου και το αριστερό τμήμα της βάσης. Η πρόσθια όψη φέρει κατά τόπους αποκρούσεις. Η οπίσθια όψη είναι αποκρουσμένη από την οπή εξαερισμού και κάτω.

Ο Έρωτας παριστάνεται ως γυμνή νεανική μορφή, πάνω σε απλή ορθογώνια βάση. Στηρίζεται σε χαμηλό πεσσίσκο με επίστεψη στα αριστερά του. Φέρει το αριστερό λυγισμένο σκέλος μπροστά από το δεξί στάσιμο. Ανυψώνεται ο αντίστοιχος γοφός και στηρίζει το δεξί χέρι. Το κεφάλι στρέφεται προς την πλευρά του άνετου σκέλους. Το δεξί φτερό, το οποίο δεν έχει διατηρηθεί, μάλλον δεν θα ήταν μεγάλο. Φορά μόνο μία χλαμύδα που στερεώνεται στον δεξιό ώμο με δι-σκόμορφη πόρπη. Το αριστερό χέρι με το οποίο κρατά κιθάρα δεν διακρίνεται. Φοράει στεφάνι. Η κόμη και η μαλακή διάπλαση της κοιλιακής χώρας και των χαρακτηριστικών του προσώπου υποδηλώνουν τη νεαρή ηλικία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο Έρωτας, βλ. *LIMC* III (1986) 850 κ.ε., στο λ. Eros [A. Hermany, H. Cassimatis & R. Vollkommer] στηριζόμενος σε πεσσό αποτέλεσε έναν κοινό τύπο των κοροπλαστικών εργαστηρίων κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, βλ. *LIMC* ό.π., 859, αρ. 43-44, 909, ιδίως αρ. 675, πίν. 612, 647. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 54. Τζαναβάρη 2002, 179 κ.ε., 182, αρ. 285-289, πίν. 83-84. Χιδίρογλου 2014, 33, εικ. 4. Για τη σημασία των ειδωλίων Έρωτα σε τάφους και την ερμηνεία τους ως ψυχών των νεκρών, βλ. Mrogenda 1996, 128-131. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 227-228. Huguenot 2008, 263-268.

Άννα Παντή & Ελένη Μητσοπούλου

485. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΕΡΩΤΑ ΚΑΙ ΨΥΧΗΣ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 4

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 2. Λακκοειδής ταφή κοριτσιού.

Πηλός ερυθρωπός

Ύψ. 8,2 εκ. Πλ. 6,5 εκ.

Ακέραιο. Διατηρείται σημειακά το λευκό επίχρισμα και τα επίθετα σε αυτό χρώματα, λευκό στα γυμνά μέλη, ρόδινο στα ιμάτια. Στην οπίσθια όψη ανοίγεται κυκλική οπή εξαερισμού.

Το σύμπλεγμα των δύο εφηβικών μορφών πατά σε πυραμιδοειδή βάση με ανάγλυφη προτομή του Πάνα. Ο Έρωτας στέκεται σχεδόν γυμνός, με το ιμάτιο να διαγράφεται στη δεξιά του πλευρά, ενώ η μια του παρυφή αναδιπλώνεται στον αριστερό μηρό και πέφτει ανάμεσα στα σκέλη. Μικρή, καμπυλωτή, λευκή φτερούγα φύεται από τον δεξί ώμο. Η Ψυχή συγκρατεί με το αριστερό χέρι το ροδόχρωμο ιμάτιο που έχει γλιστρήσει αποκαλύπτοντας τον γυμνό της κορμό. Το επάνω μέρος του εύσαρκου σώματος του Έρωτα γέρνει ελαφρά προς την Ψυχή και το δεξί του χέρι κρατά το κεφάλι της, που στρέφεται για να δεχθεί το φιλή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2001, 220, εικ. 11, Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2003, 17, εικ. 10. Έρωτς 2009, 147, αρ. 115 [Μ.Τσιμπίδου-Αυλωνίτη]. *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 120, αρ. 141 [Μ.Τσιμπίδου-Αυλωνίτη].

Η ιστορία του Έρωτα και της Ψυχής καταγράφεται για πρώτη φορά από τον Απουλίο στο δεύτερο μισό του 2^{ου} αι. μ.Χ. (*Μεταμορφώσεις*, 4, 28-6, 24). Σύμφωνα με τον μύθο, η Ψυχή ήταν μια πανέμορφη βασιλοπούλα, την οποία ο Έρωτας καλείται να τιμωρήσει, καθώς η ομορφιά της είχε αρχίσει να επισκιάζει εκείνη της μητέρας του Αφροδίτης. Ο θεός υποκύπτει στην καλλονή της Ψυχής και την ερωτεύεται, ωστόσο η ένωσή τους πραγματοποιείται ύστερα από πολλές περιπέτειες και δοκιμασίες της Ψυχής. Από εικονογραφική άποψη, ο συγκεκριμένος τύπος του συμπλέγματος των δύο μορφών σε εναγκαλισμό είναι ο πιο διαδεδομένος. Γνωστός από μια σειρά αντιγράφων ενός πρωτότυπου, πιθανότατα υστεροελληνιστικού, επιζεί έως και τη ρωμαϊκή εποχή με πλήθος παραλλαγών. Για την εικονογραφία του Έρωτα βλ. *LIMC* III 1 (1986) 850-942, στο λ. Eros [A. Hermany, H. Cassimatis & R. Vollkommer]. Παρόμοιο σύμπλεγμα, με

ελάχιστες διαφορές, προέρχεται επίσης από το ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης, βλ. Βοκοποπούλου 1996, 61 (ΜΘ 7095), ενώ ένα ακόμη βρέθηκε πρόσφατα και στο δυτικό νεκροταφείο, Αχειλαρά 2007, 216, εικ. 2. Αντίστοιχα συμπλέγματα από διάφορες περιοχές, βλ. Έρωσ 2009, κυρίως 144-149. Ιδιαίτερα τα με αρ. κατ. 113 (από την Κω) και 114, χρονολογούνται επίσης στον 1^ο αι. π.Χ. Για τις παλιότερες απεικονίσεις του τύπου βλ. Πινγιάτογλου 1987, 681 κ.ε. Για την παρουσία του συμπλέγματος σε ταφικά σύνολα της Μακεδονίας βλ. και Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 56-57.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

486. ΕΡΩΤΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΗ

Ύστερος 1^{ος} αι. μ.Χ. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 30148

Άγνωστη προέλευση

Πηλός πορτοκαλοκάστανος, με αρκετές προσμειξεις

Ύψ. 21 εκ. Πλ. 11,4 εκ.

Συγκολλημένο από οκτώ (8) κομμάτια και συμπληρωμένο στην κοιλιά του Έρωτα, στην περιοχή των ποδιών και σε μεγάλο μέρος της βάσης. Φέρει κατά τόπους επιφανειακά ραγίσματα και απολεπίσεις. Η οπίσθια όψη είναι συνοπτικά αποδοσμένη. Στο ύψος της πλάτης ανοίγεται κυκλική σχεδόν σπή εξαερισμού (1,7 x 2,1 εκ.).

Το ζευγάρι παριστάνεται σε μετωπική στάση. Τα σώματα είναι κολλημένα, με τον Έρωτα να στέκεται στα αριστερά του θεατή. Παριστάνεται γυμνός από τη μέση και κάτω, με ένα ιμάτιο ριγμένο χαλαρά στους ώμους. Το αριστερό πόδι έρχεται λυγισμένο μπροστά από το δεξί. Ο κορμός γέρνει ελαφρά προς τα εμπρός, ενώ με το δεξί χέρι στηρίζεται σε στοιχείο, που μπορεί με ασφάλεια να συμπληρωθεί ως ανεστραμμένος πυρσός. Πίσω από τα πόδια διακρίνονται

οι καμπύλες πτυχές του ιματίου. Η Ψυχή στέκεται κολλητά δίπλα στον αγαπημένο της, ημίγυμνη, σε χαλαρή στάση με λυγισμένη τη μέση προς τα δεξιά του θεατή. Με το δεξί χέρι αγκαλιάζει τον Έρωτα, στον δεξιό ώμο του οποίου διακρίνεται η παλάμη της. Με το αριστερό χέρι συγκρατεί την άκρη του ιματίου, που είναι ριγμένο στους ώμους, τυλιγμένο στο χέρι που το κρατά και κρύβει εν μέρει τη γύμνια της από τους μηρούς και κάτω. Τα κεφάλια των εραστών σκύβουν προς τα εμπρός και κοιτούν χαμηλά. Τα μαλλιά του Έρωτα πλαισιώνουν το πρόσωπο χτενισμένα τακτικά προς τα πίσω και κοσμούνται με κυλινδρικό στεφάνι. Το τριγωνικό ανοιχτό φτερό στον δεξί του ώμο ταυτίζει και τη νεανική μορφή με τον Έρωτα. Τα μαλλιά της Ψυχής διατάσσονται σε οκτώ σειρές τακτοποιημένων, σγουρών βοστρύχων γύρω από το πρόσωπο και μαζεύονται σε τραπεζίσχημη στυλιζαρισμένη αλογοουρά χαμηλά στον αυχένα. Η πίσω όψη διαμορφώνεται με τρόπο που δίνει την εντύπωση ότι το ζευγάρι μοιράζεται το ίδιο ιμάτιο. Το σύμπλεγμα πατά σε ορθογώνια –μάλλον– βάση. Στο κομμάτι που διατηρείται διακρίνεται μορφή, μάλλον γυναικεία, μετωπικά αποδοσμένη, ανακεκλιμένη, με το αριστερό χέρι να στηρίζει το πηγούνι και τα πόδια να απλώνονται προς τα αριστερά του θεατή.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο μύθος του Έρωτα και της Ψυχής είναι πολύ γνωστός και αγαπητός στον αρχαίο κόσμο. Την ιστορία περιγράφει τον 2^ο αι. μ.Χ. ο Απουλήιος (*Μεταμορφώσεις* 4, 28-6, 24). Η εικονογραφία του θέματος είναι πλουσιότατη. Το δημοφιλές ζευγάρι απεικονίζεται εδώ σε απλό εναγκαλισμό, αν και στα περισσότερα



αντίστοιχα παραδείγματα οι μορφές παριστάνονται και σε ασπασμό. Για πολύ κοντινό παράλληλο ως προς τη στάση του Έρωτα βλ. Έρωτ 2009, 146, αρ. 114 [Α. Ζαρκάδας]. Για άλλα ειδώλια με το ίδιο θέμα, ό.π. 146, αρ. 113 [Δ. Μποσνάκης] και 147, αρ. 115 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη], όπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Περισσότερα για τον μύθο, την απεικόνισή του στην αρχαία τέχνη, τον συμβολισμό του θέματος και τις φιλοσοφικές του προεκτάσεις βλ. ενδεικτικά, Ζωγράφου 2012, 523-529, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

487. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΕΡΩΤΑ ΚΑΘΙΣΤΟΥ ΣΤΟΝ ΑΠΙ

1^{ος} αι. μ.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Μ.ΔΣΤ 920

Μετρό Θεσσαλονίκης, Διακλάδωση προς Σταυρούπολη, περιοχή δυτικού νεκροταφείου, τάφος 100.

Προέρχεται από πλούσια κτερισμένο λακκοειδή τάφο, ο οποίος περιείχε 39 πήλινα ειδώλια, 3 πήλινα ατρακτόσχημα μυροδοχεία, μία πήλινη οινοχόη, 2 ασκοειδή πήλινα αγγεία, έναν σκύφο, ένα θραύσμα αγγείου με γοργόνειο, χάλκινο αντικείμενο, χάλκινη περόνη, χάλκινο κουδουνάκι και ένα χάλκινο δαχτυλίδι.

Πηλός ερυθροκαστανός, λεπτός, καθαρός

Ύψ. 10,22 εκ. Πλ. 7,6 εκ. Πάχ. 3,52 εκ.

Συγκολλημένο και αποσπασματικό. Λείπει τμήμα του οπίσθιου τμήματος της βάσης και του ζώου (στην περιοχή της οπίσθιας αερίσμου). Επίσης, δεν σώθηκε το αριστερό φτερό του Έρωτα. Υπόλευκο χρώμα διατηρείται πάνω στο φτερό και στην μορφή του Έρωτα. Η οπίσθια αερίσμου στο οπίσθιο τμήμα είναι κυκλική. Διακρίνονται οι δακτυλίες του κοροπλάθου.

Σύμπλεγμα Έρωτα πάνω σε ζώο (ταύρο;). Το ζώο στέκεται όρθιο και στρέφει το κεφάλι δεξιά προς τον θεατή. Το κεφάλι του αποδίδεται αδρά. Η μουσούδα του είναι σφαιρική. Ρηχή εγχάραξη υποδηλώνει το στόμα. Διαγράφονται αδρά οι μύες του θώρακα. Σύμφυτα στο βάθος της βάσης, διακρίνονται το δεξί μπροστινό πόδι και τα δύο οπίσθια, πιθανότατα σε βηματισμό. Ίσως, η ουρά τυλίγονταν γύρω από το δεξί πίσω πόδι. Με ρηχή αυλάκωση υποδηλώνονται τα δάχτυλα των ποδιών του. Στο κεφάλι, πιθανόν, φέρει ημικυκλικό κόσμημα, το οποίο αποτελεί εικονογραφικό στοιχείο του ταυρόμορφου Αιγυπτιακού θεού Άπι. Στην πλάτη του βρίσκεται Ερωτιδέας. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διατηρούνται. Φέρει ερυθρό χρώμα στην άνω δεξιά περιοχή του κεφαλιού. Το κεφάλι στρέφεται προς τον θεατή. Το δεξί του χέρι κρατά το ζώο από τον λαιμό. Διακρίνεται μόνο το δεξί πόδι στα πλευρά του ζώου. Το φτερό αποδίδεται αδρά, ως τρίγωνο με καμπύλη άνω επιφάνεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον Άπι, βλ. Ηρόδοτος *Ιστορία*, Βιβλίο Γ (Θάλεια), 3.26.1-3.29.3.

Για παρόμοια ευρήματα, βλ. *Θεσσαλονίκη* 1986, 123, εικ. 118. Wiseman & Mano-Zissi 1976, 279, εικ. 10.

Λίλλιαν Αχειλαρά & Ισμήνη Νίνου

488. ΤΕΛΕΣΦΟΡΟΣ ΜΕ ΠΑΙΔΙ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 132

Θεσσαλονίκη, λεωφόρος Βασιλέως Κωνσταντίνου (Εθνικής Αμύνης), περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, ανασκαφή Γ.Π. Οικονόμου 1913

Πηλός καστανός

Ύψ. 12,45 εκ. Μέγ. πλ. 5,1 εκ.

Ακέραιο. Η μπροστινή όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη και φέρει κυκλική οπή εξαερίσμου. Διατηρούνται ίχνη λευκού και ερυθρού χρώματος.

Ο Τελεσφόρος εικονίζεται όρθιος, μετωπικά, πάνω σε χαμηλή ορθογώνια βάση. Το κεφάλι του κλίνει ελαφρά προς τα δεξιά. Φοράει μακρύ μανδύα με οξυκόρυφη κουκούλα και κρατά με το δεξί χέρι ένα μικρό παιδί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 102, αρ. 41. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 142-143, αρ. 35 [Ελ. Ακριβοπούλου]. Για τον σχολιασμό του τύπου, βλ. αρ. κατ. 379.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

489. ΠΗΛΙΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Πρώτο μισό 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 1677

Βρασινά Καλύβια Χαλκιδικής

Πηλός κόκκινος καθαρός

Ύψ. 10,8 εκ. Πλ. 7,4 εκ. Πάχ. 4 εκ.

Ακέραιο. Σποραδικά διασώζεται το λευκό επίχρισμα που λειτουργούσε ως υπόστρωμα για τη επιζωγράφηση της προτομής. Δεξιά και αριστερά του καλύμματος στο ύψος περίπου του λαιμού, διασώζονται, επίσης, και ίχνη κόκκινου χρώματος. Το ειδώλιο προέρχεται από πολύ χρησιμοποιημένη μήτρα και δεν διασώζει λεπτομέρειες.



Η προτομή παριστάνεται κατενώπιον μέχρι το ύψος του λαιμού. Το πρόσωπό της είναι μακρόστενο με λιπόσαρκα μάγουλα, τα μάτια αμυγδαλωτά και αρκετά εξόφθαλμα, η μύτη ευθύγραμμη ενωμένη με τα υπερόφρυα τόξα που καλύπτουν όλη την κόγχη των ματιών. Τα χείλη σαρκώδη σε μικρή απόσταση από τη μύτη. Η προτομή φορά κάλυμμα κεφαλής που της αφήνει ελεύθερα τα αυτιά και το μπροστινό μέρος των μαλλιών της και κατεβαίνει μέχρι χαμηλά στο τέλος του λαιμού της μορφής. Στο επάνω μέρος του καλύμματος της κεφαλής υπάρχει οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. ΑΔ 9, Παράρτημα 1922-25, 37 [Σ. Πελεκίδης]. Η προτομή εντάσσεται στον τύπο Β (κατά Τζαναβάρη 2014, 332-333), που αντιπροσωπεύεται με προτομές μικρότερου μεγέθους απλούστερης μορφής και λιγότερο έντονα χαρακτηριστικά προσώπου και ο οποίος, παράλληλα με τον τύπο Α, εμφανίζεται στο πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. και έχει διάρκεια σε όλο τον αιώνα.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

490. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Πρώτο μισό 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 11681 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 16,1 εκ. Πλ. 13 εκ. Βάθ. 4,2 εκ.

Ακέραια. Η πρόσθια πλευρά κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για το σώμα και για το πρόσωπο με τα μαλλιά και τη στεφάνη. Καλύπτεται με λευκόχρωμο επίχρισμα. Στην επάνω πλευρά του κεφαλιού ανοίγεται οπή ανάρτησης.

Η μορφή αποδίδεται περίπου μέχρι τη μέση του σώματος. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγει σφιχτά το σώμα της. Η μία παρυφή του περνά διαγώνια μπροστά από το στήθος και, αφήνοντας ακάλυπτο το δεξί τμήμα του κορμού και το χέρι, οδηγείται πίσω από τον αριστερό ώμο. Τα μαλλιά, που πλαισιώνουν το μέτωπο με κυματοειδείς σχηματισμούς και πέφτουν στους ώμους σχηματίζοντας παράλληλα, οριζόντια "πατώματα" (Etagen Perücke), στολίζει απλή ταινιόσχημη στεφάνη. Με τα χέρια λυγισμένα μπροστά στο στήθος κρατά με το δεξί μπουμπούκι άνθους και με το αριστερό μια πτυχή του ιματίου. Το πρόσωπο είναι φαρδύ με χαμηλό μέτωπο, μεγάλες παρειές, μακριά μύτη και στρογγυλό πηγούνι. Στα αυτιά φορά μεγάλα, στρογγυλά ενώτια. Με κίτρινο χρώμα δηλώνεται η απόχρωση των μαλλιών και με πορτοκαλί τονίζονται τα μήλα του προσώπου και τα χείλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τζαναβάρη 2014, 334-335, εικ. 6α.

Η προτομή εντάσσεται στην κατηγορία των προτομών - bustes, τύπος Δ. Πρώιμα δείγματα του τύπου προέρχονται από τη Βοιωτία. Βλ. Sabetai 2015, 152. Higgins 1954, αρ. 841-842, 1068, πίν. 115-116, 146 (μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.) και την Όλυνθο, *Olynthus* IV, 29, πίν. 18, *Olynthus* VII, αρ. 36-44, πίν. 9-10, *Olynthus* XIV, 79-82, αρ. 14, 17, πίν. 8, 9 (πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.). Όμοιες βρέθηκαν και στην ενδοχώρα του Θερμαϊκού κόλπου, Σκαρλατίδου 2007, 70α.

Κατερίνα Τζαναβάρη





491. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

500-480 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.49.358

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1979, τάφος 1427. Πήλινη σαρκοφάγος που περιείχε ενταφιασμό κοριτσιού. Η ταφή ήταν πλούσια κτερισμένη με χρυσό και ασημένια περιάπτα, αττικά και κορινθιακά αγγεία, γυάλινα αγγεία, προτομές και ειδώλια, ελεφαντοστέινο αντικείμενο, χάλκινη ασπιδίσκη, ένα σιδερένιο και ένα χάλκινο δαχτυλίδι.

Πηλός καστανός, με προσμίξεις

Ίχνη λευκού χρώματος διάσπαρτα στην επιφάνεια

Ύψ. 24 εκ.

Συγκολλημένη από πολλά θραύσματα και συμπληρωμένη. Φέρει αποκρούσεις στο αριστερό μάτι, στο αριστερό μάγουλο και στη μύτη. Είναι κατασκευασμένη με μήτρα.

Αποδίδεται γυναικεία μορφή, από το ύψος του στέρνου, σε μετωπική στάση. Στο κεφάλι φοράει στεφάνη και καλύπτρα. Η καλύπτρα περνάει πίσω από τα αυτιά και πέφτει συμμετρικά μπροστά, πάνω στους ώμους. Το μέτωπο πλαισιώνουν τρεις σειρές κυματοειδών βοστρύχων που καλύπτονται από χαμηλή ταινιωτή στεφάνη, την οποία σκεπάζει η καλύπτρα. Το πρόσωπο είναι μακρόστενο με αμυγδαλωτά μάτια, στρογγυλές παρειές, μακριά μύτη και σαρκώδη χείλη που σχηματίζουν αρχαϊκό μειδίαμα. Τα αυτιά κοσμούν δισκοειδή ενώτια. Στην κορυφή της στεφάνης υπάρχει οπή ανάρτησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 69, αρ. 949, πίν. 70α.

Ανήκει στην κατηγορία των προτομών προσώπου («μάσκα») όπου αποδίδεται μόνο το κεφάλι της μορφής. Ο τύπος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος τον 5^ο αι. π.Χ. στη Μικρά Ασία, τη βόρεια και κεντρική Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου και ιδιαίτερα στη Ρόδο, Higgins 1954, 67-69, αρ. 134-141, πίν. 25-26. Croissant 1983, 16-19. Για την καταγωγή και την ερμηνεία των προτομών Croissant 1983, 156-180 (ομάδα G). Για παράλληλα βλ. Croissant 1983, 161-175, αρ. 95-100, πίν. 55-60. *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 222, αρ. 164 [Ελ. Τρακοσοπούλου]. Μπιλούκα & Γκραϊκός, 2014, 309-310, εικ. 4. Τζαναβάρη 2014, 330-332, τύπος Α.

Κατερίνα Μπεχτισή



492. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

480-460 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.ΔΥ.94

Ανασκαφές Ακάνθου (1973), τάφος 27 (πήλινη σαρκοφάγος εταίρας) Πηλός ερυθρός σκουρόχρωμος. Με μαρμαρυγία και εγκλείσματα.

Ύψ. 25,6 εκ. Μέγ. πλ. 20 εκ. Βάθ. 11 εκ. (κατά προσέγγιση).

Λείπει το αριστερό μέρος της, από τον κρόταφο και κάτω ως την απόληξή του, μικρές ελλείψεις στο μέτωπο και τη στεφάνη.

Το σπάσιμο είναι λοξό και αφήνει σχεδόν άθικτο το πρόσωπο, καταλήγοντας στο δεξιό κάτω άκρο της προτομής. Έχει συγκολληθεί και συμπληρωθεί στο αριστερό μέρος της, στο πάνω τμήμα του προσώπου και στη στεφάνη. Στο κέντρο του πίσω μέρους του κεφαλιού οπή ανάρτησης, διαμ. 0,5 εκ.

Η προτομή (*προσωπείον*) εμπνέεται από ιωνική ομάδα των βορείων παραλίων της Μ. Ασίας αλλά και της κεντρικής Ελλάδας (επιρροή Βοιωτίας) στην Χαλκιδική. Παλιότερα ονομαζόταν ροδιακού τύπου, όμως οι ανασκαφές σε διαφόρους αρχαιολογικούς χώρους της Χαλκιδικής την τελευταία τριακονταετία αποδεικνύουν την ύπαρξη τοπικών εργαστηρίων ή τουλάχιστον ευρημάτων που δεν ταυτίζονται μόνο με τα ευρήματα της Ολύμπου. Θα μπορούσε να θεωρηθεί προϊόν τοπικού εργαστηρίου με στοιχεία των ομάδων G3/G6 και N2, κατά την κατάταξη του Croissant, δηλαδή του πρώιμου 5^{ου} αι. π.Χ. Άλλωστε και τα αττικά αγγεία που συννευρέθηκαν στη σαρκοφάγο 27 συνηγορούν στην χρονολόγηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Olynthus XIV, 1-4. *Lindos* I, πίν. 115. *Délos* XXIII, πίν. 16. Brown-Kazazis 1982, 79, 80, 88-89, σημ. 207-208, πίν. 25, αρ. 96 από την γειτονική Τράγιο (πρώιμο 5^ο αι. π.Χ.). Croissant 1983, 161, 317. Ρωμιοπούλου 1987, 725, πίν. 142. Μπιλούκα & Γραϊκός 2014, 310-311 και 315.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



493. ΠΡΟΤΟΜΗ ΜΕ ΜΠΟΥΣΤΟ

Μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.96-97.126

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 3. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 561.

Πηλός φαιός

Ύψ. 25,5 εκ. Πλ. 16,8 εκ. Βάθ. 5,5 εκ.

Ακέραιη μετά από συγκόλληση και συμπλήρωση. Λευκό επίχρισμα παντού. Υπάρχει χρώμα στις παρυφές του χιτώνα και του ιματίου, αλλά και στις θηλές του στήθους και στα μάτια.

Φορεί ιμάτιο - καλύπτρα (επίβλημα) αρκετά μακρύ, οι παρυφές του οποίου σχηματίζουν συμμετρικές πλατειές πτυχώσεις που φτάνουν και κάτω από την μέση. Η εμπρόσθια μάζα των μαλλιών είναι ακάλυπτη και σε πλατειές ζώνες που τις συγκροτούν σειρές βοστρύχων, οι οποίες καταλήγουν στο πίσω μέρος κάτω από το επίβλημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. τον τύπο προτομής Αα (κατά Τζαναβάρη) και σύγκριση με ανάλογες προτομές από την περιοχή της Θεσσαλονίκης και της Λητής (Δερβένι), Tzanavarí 2015, 169. Στην Αμφίπολη υπάρχουν συγγενείς τύποι της ίδιας περιόδου, ίσως και στην Πέλλα.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



494. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ ΜΕ ΜΠΟΥΣΤΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.97.93

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974

Πηλός ανοιχτόφαιος εγχώριος με μαρμαρυγία

Ύψ. 12 εκ. Μέγ. πλ. 10,1 εκ. Βάθ. 6 εκ.

Το κεφάλι έχει συγκολληθεί, κατά τα αλλά πλήρες. Υπάρχει κυκλική οπή εξαερισμού διαμ. 3-3,5 εκ.

Λευκό επίχρισμα στην επιφάνεια του προσώπου και του στήθους.

Η προτομή ανήκει στον γυμνό τύπο. Τα μαλλιά είναι τραβηγμένα προς τα πίσω και σχηματίζουν ψηλά θυσάνους. Τέτοιου τύπου προτομές βρίσκονται περισσότερες από μία στον ίδιο τάφος και πολλές φορές μαζί με τον άλλο τύπο της προτομής με επίβλημα και μπούστο. Δηλαδή δεν διαφέρουν χρονικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. με παραδείγματα από Αμφίπολη, Ρωμιοπούλου 2013, 169-173 (τάφος 94) και την Λητή, Tzanavarí 2015, 172, εικ. 9 (τύπος D).

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



495. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 7568

Ταφικός τύμβος της Αίνειας.

Πηλός σκούρος κόκκινος

Ύψ. 18,2 εκ. Πλ. 14,5 εκ. Πάχ. 5 εκ.

Αρκετά καλή διατήρηση. Λείπει μέρος από το αριστερό πλαινό της προτομής, το οποίο είναι συμπληρωμένο. Διασώζει παντού ίχνη λευκού υποστρώματος σποραδικά γαλάζιο στο διάδημα και κόκκινο στα μαλλιά. Στο πίσω μέρος του διαδήματος υπάρχει οριζόντια ταινία με οπή ανάρτησης.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται μετωπικά. Το πρόσωπό της είναι ωοειδές, τα μάτια αμυγδαλωτά, τα χείλη σαρκώδη. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι της και πέφτει εκατέρωθεν του προσώπου της. Στο κεφάλι έχει διάδημα και πώλο με φυτική διακόσμηση. Κρατά με το αριστερό της χέρι καρπό και με το δεξί άνθος, και τα δύο στο ύψος του στήθους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Βοκοτοπούλου 1990, 68, αρ. 52, εικ. 41α.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη



496. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 680

Τούμπα Θεσσαλονίκης
Πηλός ανοικτός ερυθρωπός
Ύψ. 11,3 εκ. Μέγ. πλ. 7,8 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη στο αριστερό τμήμα του κορμού. Η επιφάνεια είναι πολύ φθαρμένη και φέρει αποκρούσεις. Διατηρείται κατά τόπους το λευκό επίχρισμα που κάλυπτε το ειδώλιο και ίχνη της χρωματικής διακόσμησης: κόκκινο στο ένδυμα και το περιδέραιο, μελανό στα μαλλιά και τους οφθαλμούς. Η πίσω πλευρά είναι κοίλη, ενώ η οπή ανάρτησης έχει ανοιχτεί στο πάνω μέρος του κεφαλιού.

Προτομή που αποδίδει γυναικεία μορφή μέχρι το ύψος των γοφών (προτομή - buste). Η μορφή φορά χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει τμήμα του κεφαλιού και πέφτει στους ώμους σχηματίζοντας πτυχώσεις που αποδίδονται γραπτά. Το δεξί χέρι έρχεται μπροστά, ανάμεσα στα στήθη κρατώντας δυσδιάγνωστο αντικείμενο (περιστέρι ή καρπό) και το αριστερό, λίγο ψηλότερα, ακουμπά πιθανότατα την άκρη του ιματίου. Στο ωοειδές πρόσωπο με μαύρο δηλώνονται τα φρύδια και οι λεπτομέρειες των ματιών που κλίνουν προς τα κάτω δίνοντας μια λυπημένη έκφραση στη μορφή. Το στόμα είναι μικρό και σαρκώδες, το πηγούνι βαρύ, στρογγυλό. Η μάζα των μαλλιών χωρίζεται στη μέση και πλαισιώνει το μέτωπο με οριζόντιους κυματιστούς βοστρύχους που αποδίδονται με χρώμα. Σκουλαρίκια στολίζουν τα αυτιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Παράλληλα: Βοκοτοπούλου 1990, 86-88, πίν. 54β, αρ. 1 με σημ. 168. Όμοιο με αρ. κατ. 356. Για τον τύπο, βλ. Tzanavari 2015, 170 (type B), εικ. 6,4. Γενικά για τις προτομές βλ. αρ. κατ. 121.

Αγγελική Κουκουβού



497. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Ε 26

Δερβένη (Λητή), τάφος Ε
Πηλός κόκκινος - πορτοκαλόχρωμος
Ύψ. 27,3 εκ. Μέγ. πλ. 22,3 εκ.

Συγκολλημένη και συμπληρωμένη κατά τόπους. Διατηρείται μεγάλο μέρος του λευκού επίχρισματος πάνω από το οποίο υπάρχει κίτρινη ώχρα. Ίχνη κόκκινου χρώματος στα μαλλιά. Στο άνω μέρος της πίσω πλευράς υπάρχει πρόσθετο πήλινο στέλεχος που φέρει την οπή ανάρτησης.

Προτομή που αποδίδει γυναικεία μορφή μέχρι το ύψος των γοφών (προτομή - buste). Φορά χιτώνα με χειρίδες που έχει ευρύ τριγωνικό άνοιγμα στον λαιμό και σχηματίζει απόπτυγμα στη μέση. Τα χέρια, λυγισμένα στο στήθος, κρατούν περιστέρι το δεξί και άνθος το αριστερό. Το πρόσωπο είναι ωοειδές, η μύτη ίσια και μακριά, το στόμα μικρό και σαρκώδες, το πηγούνι βαρύ, στρογγυλό. Τα μαλλιά διαμορφώνονται γύρω από το πρόσωπο σε σειρές μικρών πυκνών κοκκιδωτών βοστρύχων και καταλήγουν σε μακριούς πλοκάμους. Από μια ψηλή στεφάνη εξαρτάται πτυχωτό επίβλημα που καλύπτει τους ώμους σχηματίζοντας ένα πλαίσιο που εξέχει από το περίγραμμα της μορφής. Στους καρπούς αποδίδονται ανάγλυφα βραχιόλια και στα αυτιά ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Θέμελης & Τουράτσογλου 1997, 120, πίν. 131.

Παράλληλα: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 237-238 με σημ. 641. Τζαναβάρη 2014, 333-334. Tzanavari 2015, 171-172 με σημ. 38. Για τις προτομές γενικά βλ. αρ. κατ. 121.

Αγγελική Κουκουβού



498. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 1313

Άγνωστη προέλευση. Παράδοση Τοζάκογλου (πιθανή προέλευση Χαλκιδική).

Ύψ. 24 εκ. Μέγ. πλ. 17,5 εκ.

Πηλός καστανός - ερυθρωτός

Συγκολλημένη με μικρές συμπληρώσεις στα σημεία της ένωσης. Διατηρείται το μεγαλύτερο μέρος του λευκού επιχρίσματος και της χρωματικής διακόσμησης: κόκκινο στη στεφάνη των μαλλιών, ερυθρό και κίτρινο στα μαλλιά. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού, υπάρχουν δύο οπές ανάρτησης.

Προτομή που αποδίδει γυναικεία μορφή μέχρι το ύψος των γοφών (προτομή - buste). Φορά χειριδωτό χιτώνα με απόπτωμα που απολήγει σε κυματιστές πτυχώσεις. Το ευρύ τριγωνικό άνοιγμα του ενδύματος στον λαιμό τονίζεται με ανάγλυφη πτύχωση. Από τις χειρίδες στις οποίες διακρίνονται τρία κομβία ξεπροβάλλουν τα χέρια, λυγισμένα ανάμεσα στα στήθη, κρατώντας άνθος το δεξί και αλάβαστρο το αριστερό.

Στο γωνιώδες πρόσωπο τα μεγάλα αμυγδαλόσχημα μάτια τονίζονται με ανάγλυφο περίγραμμα. Η μύτη είναι ίσια και μακριά, στο μισάνοιχτο στόμα είναι τονισμένο το περίγραμμα των χειλιών. Τα μαλλιά χωρίζουν στη μέση, καλύπτουν με κυματιστούς, βαθιά χαραγμένους βοστρύχους μέρος των αυτιών και καταλήγουν στους ώμους σε μακριούς σπειροειδείς πλοκάμους. Από μια χαμηλή στεφάνη που διακοσμείται με κεντρικό ρόδακα εξαρτάται ένα επίβλημα που καλύπτει το πίσω μέρος του σώματος. Στους καρπούς αποδίδονται ανάγλυφα βραχιόλια και στα αυτιά ενώτια διακοσμημένα με ανάγλυφους ρόδακες.

Η ακρίβεια και η πιστότητα με τις οποίες αποδίδονται όλες οι λεπτομέρειες δηλώνουν ότι πιθανότατα πρόκειται για έκτυπο πρωτογενούς εκμάγευσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Παράλληλα: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014,

52, αρ. 118, 238. Τζαναβάρη 2014, 333-334.

Τζαναβάρη 2015, 171-172 με σημ. 38. Για τις

προτομές γενικά βλ. αρ. κατ. 121.

Αγγελική Κουκουβού

499. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

330-310 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 3032

Σέδες Θεσσαλονίκης

Πηλός φαιοκάστανος κακοψημένος

Ύψ. 28,8 εκ. Πλ. 26 εκ.

Είναι συγκολλημένη και συμπληρωμένη από πολλά κομμάτια. Λείπει το μεγαλύτερο πίσω τμήμα της. Διασώζεται μόνο η κυκλική οπή εξαέρωσης στο πίσω μέρος της κεφαλής. Είναι κατασκευασμένη από μήτρα, στο μπροστινό μέρος της, ενώ το πίσω, χωρίς ανατομικές λεπτομέρειες τμήμα της, έχει δουλευτεί με το χέρι. Διακρίνονται ίχνη ενός εργαλείου λείανσης της επιφάνειας του πηλού, κυρίως στο πίσω τμήμα της. Διασώζονται ίχνη λευκού, κίτρινου και κόκκινου χρώματος στα μαλλιά, στο πρόσωπο και στο λαιμό. Στο επάνω μέρος των μαλλιών της υπάρχουν δύο διαμπερείς οπές, πιθανόν για ανάρτηση.

Η μορφή εικονίζεται μέχρι το ύψος της μέσης, περίπου μέχρι τους αγκώνες με τους βραχιόνες κολλημένους στο σώμα. Φέρει πέπλο ο οποίος διαμορφώνεται ευθύγραμμο στο λαιμό και στερεώνεται με δύο κυκλικές δισκόμορφες πόρτες στους ώμους. Το κεφάλι της παρουσιάζει ελαφριά κλίση προς τα επάνω. Το πρόσωπό της είναι τριγωνικό και πλατύ. Τα μάτια έχουν βαρύ το επάνω βλέφαρο και, μαζί με τα φρύδια, πέφτουν ελαφρώς προς τα κάτω. Η μύτη είναι ευθύγραμμη, το στόμα μικρό, αλλά σαρκώδες. Τα μαλλιά της, στον τύπο της πεπονοειδούς κόμμωσης, διατάσσονται σε μικρές φέτες, και τραβιούνται πίσω, σε μικρές κυματιστές ομάδες, πέντε σε κάθε πλευρά, αφήνοντας ελεύθερους τους λοβούς των αυτιών της, οι οποίοι κοσμούνται με κυκλικά ενώτια. Το επάνω μέρος του κεφαλιού στεφανώνουν, σαν διάδημα, δύο στενές πλεξίδες, οι οποίες γυρίζουν περιμετρικά πάνω από τον όγκο των μαλλιών. Το κεφάλι της διαμορφώνεται επίπεδα στο πίσω μέρος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Η προτομή (Κόρτη-Κόντη 1994 ό.π. 135, σημ. 4, αρ. 154) ανήκει στον τύπο των προτομών - bustes, δηλαδή αυτών που εικονίζουν τη μορφή μέχρι το ύψος της μέσης περίπου, με τους βραχιόνες στο ίδιο ύψος να κολλούν κατακόρυφα στο σώμα. (Chrysanthaki-Nagle 2006, σημ. 3). Η προτομή αυτή από το Σέδες της Θεσσαλονίκης, η οποία αποτελεί σύνολο με άλλες επτά (Αδάμ-Βελένη 2014, 366, εικ. 4), είναι εντελώς ιδιαίτερη για τον χώρο της Μακεδονίας ως προς το μέγεθος και

την τυπολογία της. Για κοντινά παράλληλα ως προς το μέγεθος και τον τρόπο απόδοσης των μαλλιών, του προσώπου και του σώματος βλέπε στην περιοχή της Morgantina στη Σικελία, οι οποίες ερμηνεύονται ως προτομές της Περσεφόνης αφού βρέθηκαν σε αντίστοιχο ιερό, βλ. σχετικά Sjoqvist 1958. Bell, 1981, 27-33, 48-51, αρ. 145-161, πίν. 39-45. Η Τζαναβάρη (2014, 338) κατατάσσει την προτομή στον τύπο E, ο οποίος διαμορφώνεται στο πέρασμα από τον 4^ο στον 3^ο αιώνα π.Χ. και διαρκεί μέχρι και τον 2^ο αι. π.Χ., ενώ αποδίδει τη γυναικεία προτομή με κλειστή πλέον την πίσω της πλευρά.

Πολυξένη
Αδάμ-Βελένη





500. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

330-310 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 3027

Σέδες Θεσσαλονίκης

Πηλός καστανκόκκινος

Ύψ. 35 εκ. Πλ. 25,5 εκ.

Είναι συγκολλημένη και συμπληρωμένη από πολλά κομμάτια στο μεγαλύτερο μέρος της. Ο πηλός της είναι λεπτόκοκκος, καστανκόκκινος με ελάχιστη άμμο και μίκα. Το μπροστινό τμήμα της είναι κατασκευασμένο από μήτρα. Το πίσω τμήμα της, το οποίο δεν έχει ανατομική διαμόρφωση, είναι επίπεδο και έχει δουλευτεί με το χέρι. Διακρίνονται ίχνη εργαλείου λείανσης της επιφάνειας του πηλού, κυρίως στο πίσω τμήμα της και στο σημείο ένωσης με το μπροστινό, όπου διακρίνονται ευκρινώς τα ίχνη της σπάτουλας που σύρθηκε αλλεπάλληλα για να απαλειφτεί η ραφή της ένωσης των δύο τμημάτων. Με εργαλείο χαραχτήκαν, επίσης, και ορισμένες λεπτομέρειες στα μαλλιά. Έχει δύο κυκλικές οπές εξαέρωσης, μία στο πίσω μέρος του κεφαλιού, στο ύψος του κότσου, και μία στην πλάτη. Ίχνη κόκκινου και λευκού χρώματος διακρίνονται στο μέτωπό της, στο αριστερό της μάγουλο και στα μαλλιά της, ενώ στον φιόγκο της ταινίας διακρίνεται γαλάζιο.

Η γυναικεία μορφή απεικονίζεται μετωπικά, μέχρι το ύψος της μέσης περίπου, γυμνή. Οι ώμοι της είναι χαμηλοί, ο λαιμός της ψηλός. Το πρόσωπό της είναι ωσειδές, το μέτωπό της σχετικά χαμηλό, τα μάτια της μεγάλα με βαριά βλέφαρα προς τα κάτω, τα φρύδια ακολουθούν την καμπύλη των ματιών, η μύτη μικρή και ευθύγραμμη, το στόμα σαρκώδες. Τα μαλλιά της πλαισιώνουν με πλούσιους κυματιστούς όγκους το μέτωπο και, καλύπτοντας τα αυτιά, ανασηκώνονται ψηλά σε κότσο στο πίσω τμήμα του κεφαλιού, διαγράφοντας έναν όγκο στην κορυφή του. Την τυπικότητα της κόμμωσης διασκεδάζουν δύο μακριοί πλόκαμοι, οι οποίοι πέφτουν δεξιά και αριστερά, αγκαλιάζοντας τον λαιμό μέχρι το πάνω μέρος των ώμων. Οι πλόκαμοι προστέθηκαν εκ των υστέρων, αφού βγήκε το ειδώλιο από τη μήτρα, αλλά αναμφίβολα πριν από το ψήσιμό του. Στο πάνω μέρος του κεφαλιού της η μορφή φέρει επίθετη πλατιά ταινία, η οποία γυρίζει πίσω, περνά κάτω από τα μαλλιά και ξαναέρχεται μπροστά για να δεθεί στην κορυφή του κεφαλιού, ακριβώς πάνω από το μέτωπο, με έναν τετραπλό φιόγκο, που μοιάζει με τετράφυλλο άνθος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 133, αρ. 149. Αδάμ-Βελένη 2014, 362-363. Για κοντινά παράλληλα ως προς το μέγεθος και τον τρόπο απόδοσης των μαλλιών, του προσώπου και του σώματος βλέπε στην περιοχή της Morgantina στη Σικελία, οι οποίες ερμηνεύονται ως προτομές της Περσεφόνης αφού βρέθηκαν σε αντίστοιχο ιερό, βλ. σχετικά Sjoqvist 1958. Bell, 1981, 27-33, 48-51, αρ. 145-161, πίν. 39-45. Η Τζαναβάρη (2014, 338) κατατάσσει την προτομή στον τύπο Στ', ο οποίος διαμορφώνεται στο πέρασμα από τον 4^ο στον 3^ο αιώνα π.Χ. και αποδίδει τη γυναικεία προτομή με κλειστή πλέον την πίσω της πλευρά. Το θεωρούμενο γυμνό σώμα των προτομών αυτών αποδίδεται χωρίς ανατομικές λεπτομέρειες' πιθανώς να υπήρχε γραπτή απόδοση ενδυμάτων.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

501. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

330-310 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 3030

Σέδες Θεσσαλονίκης

Πηλός καστανκόκκινος

Ύψ. 24 εκ. Πλ. 21 εκ.

Διασώζεται σχεδόν ολόκληρη, αλλά είναι συγκολλημένη από πολλά κομμάτια και φέρει συμπληρώσεις. Σε όλη την επιφάνεια του προσώπου της, στο λαιμό, στο σώμα και στα μαλλιά της διακρίνονται ίχνη κόκκινου και λευκού χρώματος. Το πίσω τμήμα διαμορφώθηκε με το χέρι και έχει δύο οπές εξαέρωσης, μία στο κέφαλι και μία στην πλάτη.

Η γυναικεία μορφή απεικονίζεται γυμνή, μέχρι το ύψος της μέσης περίπου. Το κεφάλι της είναι δυσανάλογα μικρό σε αναλογία με το εύσαρκο σώμα και τους τονισμένους ώμους. Το πρόσωπό της, με μικρή στροφή προς τα αριστερά της, είναι ωσειδές, τα μάτια της μεγάλα με πεσμένο το βλέφαρο προς τα κάτω, η μύτη ευθύγραμμη αλλά σχετικά μεγάλη, το στόμα σαρκώδες και μικρό. Τα μαλλιά της σε μικρές τούφες, πιάνονται χιαστί μεταξύ τους προς τα πίσω, δημιουργώντας ένα φουσκωτό όγκο γύρω από το πρόσωπο, αφήνοντας ελεύθερα τον λοβό των αυτιών, ο οποίος κοσμεύεται με κυκλικά ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994 ό.π. 134, σημ. 4, αρ. 152.

Αδάμ-Βελένη 2014, 368. Για αναλυτικό σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 500.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη





502. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

330-310 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 3031

Σέδες Θεσσαλονίκης

Ο πηλός είναι λεπτόκοκκος, φαιοκάστανος από ατελές ψήσιμο

Ύψ. 26 εκ. Πλ. 23 εκ.

Διασώζεται ικανοποιητικά το μπροστινό τμήμα της, λείπει σχεδόν ολόκληρο το πίσω τμήμα της. Το μπροστινό της τμήμα έχει διαμορφωθεί με μήτρα. Διασώζονται μεγάλες επιφάνειες με χρώματα, λευκό στο πρόσωπο, τον λαιμό και στο ένδυμα, και πορτοκαλοκόκκινο στα μαλλιά, στο βλέφαρο και στο στόμα. Διασώζεται, επίσης, τμήμα του, ζωγραφισμένου με κόκκινο χρώμα, περιδέριου στον λαιμό της.

Η μορφή απεικονίζεται περίπου μέχρι τη μέση. Φορεί αχειριδωτο χιτώνα, ζωσμένο αμέσως κάτω από το στήθος, ο οποίος δημιουργεί πλούσιο σύστημα πτυχώσεων και δημιουργεί ένα ευρύ ημικυκλικό άνοιγμα στο πάνω μέρος του στέρνου. Το πρόσωπό της είναι ελαφρώς τριγωνικό και αρκετά πλατύ, ο λαιμός της κοντός και εύσαρκος και ανάμεσά τους σχηματίζεται ένα ελαφρό προγούλι. Τα μαλλιά της, σε πεπνοσειδή κόμμωση, χωρίζονται σε μικρές ομάδες και μαζεύονται πίσω, αφήνοντας ελεύθερα τα αυτιά. Το επάνω μέρος του κεφαλιού κοσμεύεται με διπλή στριφτή ταινία. Δύο μακριοί πλόκαμοι πλαισιώνουν τον λαιμό καταλήγοντας στο επάνω μέρος των ώμων. Στο επάνω μέρος του στήθους (στο στέρνο) της δηλώνεται γραπτό περιδέριο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994 ό.π. 134, σημ. 4, αρ. 153. Αδάμ-Βελένη 2014, 367-368, εικ. 6.

Τα πιο κοντινά παράλληλα ως προς το μέγεθος και ως προς τρόπο απόδοσης των μαλλιών, του προσώπου και του σώματος βρίσκονται στην περιοχή της Morgantina στη Σικελία, όπου ερμηνεύονται ως προτομές της Περσεφόνης αφού βρέθηκαν σε αντίστοιχο ιερό, βλ. σχετικά Sjoqvist 1958. Bell 1981. Η προτομή, ανήκει στην ομάδα E (Τζαναβάρη 2014, 337), ο τύπος της οποίας διαμορφώνεται στο τέλος του 4^{ου} με αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. και διαρκεί μέχρι τον 2^ο αιώνα.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

503. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11679 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη, βλ. στην προτομή ΜΘ 10368)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 21 εκ. Πλ. 18 εκ.

Συμπληρωμένο τμήμα του κεφαλιού με το επίβλημα. Αποκρούσεις στην περιφέρεια της στεφάνης. Κατασκευάστηκε από δύο μήτρες, μια για το πρόσωπο με τα μαλλιά και μια για το σώμα, που ενώνονται στον λαιμό. Η πρόσθια πλευρά καλύπτεται με λευκό επίχρισμα. Η γυναικεία επιδερμίδα αποδίδεται με ρόδινο, με κίτρινο τονίζονται τα μαλλιά, το ψέλλιο του αριστερού χεριού και δηλώνεται το περιδέριο στον λαιμό. Κοκκινωπό χρώμα περιγράφει τις πτυχές του χιτώνα και τα δάχτυλα των χεριών, ενώ αποδίδει και ένα φυτικό κόσμημα επάνω στη ζώνη που συγκρατούσε το ένδυμα στη μέση της μορφής. Οπή ανάρτησης ανοίγεται σε πρόσθετο στέλεχος προσαρτημένο στο πίσω μέρος του κεφαλιού.

Η γυναικεία μορφή φορά χειριδωτό χιτώνα και πέπλο με απόπτυγμα, που σχηματίζει μπροστά στο λαιμό τριγωνικό άνοιγμα. Τον λαιμό της στολίζει περιδέριο και τα μαλλιά ψηλή στεφάνη διακοσμημένη με ρόδακες, πίσω από την οποία πέφτει στους ώμους επίβλημα, οι πτυχές του οποίου επεκτείνονται πέρα από το πλαίσιο του σώματος. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό με χαμηλό μέτωπο και γεμάτες παρειές. Τα μαλλιά διαχωρίζονται σε βοστρύχους και χτενίζονται πλάγια και πίσω. Στα αυτιά φορά ενώτια σε σχήμα ρόδακα και στα χέρια ψέλλια. Φέρνει με τα χέρια λυγισμένα μπροστά στο στήθος και κρατά στο δεξί στρογγυλό καρπό και στο αριστερό μπουμπούκι άνθους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία 1993, 247, αρ. 309 [Μ.Τσιμπίδου-Αυλωνίτη]. Τζαναβάρη 2014, 333-334, εικ. 5α.

Για τον τύπο, Tzanavari 2015, 171-172, εικ. 8, τύπος C (μέσα 5^{ου}-αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.). Η προτομή ανήκει στην κατηγορία των προτομών - bustes. Όμοιοι τύπου παραδείγματα προέρχονται από θέσεις της Μακεδονίας, τις Αιγές, Kottaridi 2011, 136, αρ. 163, εικ. 148, τη Μιέζα, Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 1990, 128, εικ. 5α, την Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτης & Ακαμάτης 2014, 237-238, αρ. 133, 138, 161, 498, εικ. 174, 196, 511, 674, την Αίνεια, Βοκοτοπούλου 1990, 68, πίν. 41β, το νεκροταφείο του Δερβενίου και της Λητής, Θέμελης & Τουράτσογλου 1997, 120, πίν. 131, Τζαναβάρη 2007, 291, 302, αρ. 28. Τα πρωιμότερα παραδείγματα απαντούν στην Όλυνθο, *Olynthus XIV*, αρ. 20, 21, 21A, πίν. 14-16 (αρχές 5^{ου} αιώνα). Για την ενδυμασία της μορφής, Sabetai 2015, 151-152, εικ. 2 και για τον χρωματισμό Blume-Jung 2016, 149.

Κατερίνα Τζαναβάρη





504. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 10368 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη)
Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ, με μαρμαρυγία
Ύψ. 21,80 εκ. Πλ. 16,20 εκ. Βάθ. 4,80 εκ.

Λείπει τμήμα της δεξιάς πλευράς, αποκρούσεις στην απόληξη του λαμπαδίου. Η πρόσθια πλευρά κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για το σώμα και για το πρόσωπο με τα μαλλιά. Με το χέρι είναι πλασμένα το λαμπάδιο των μαλλιών και η πίσω πλευρά, όπου υπάρχει ελλειψοειδής οπή αερισμού πλαισιωμένη από δύο οπές ανάρτησης. Η πρόσθια πλευρά καλύπτεται με λευκό επίχρισμα.

Πρόκειται για μια περίοπτη προτομή με κλειστή την πίσω πλευρά. Η μορφή εικονίζεται κατενώπιον ντυμένη με χιτώνα και ιμάτιο, που αφήνει μπροστά ελεύθερους τους ώμους και τον δεξιό μαστό, καλύπτει το αριστερό τμήμα του κορμού και πέφτει πίσω από τον αριστερό βραχίονα. Ο χιτώνας, που σχηματίζει μπροστά στο στήθος βαθύ ντεκολτέ, αποδίδεται μόνο με χρώμα. Η μορφή φέρνει τον αριστερό πήχυ μπροστά στο στήθος και σχετικά ψηλότερα από τον δεξί. Οι παλάμες των χεριών αποδίδονται έξεργα και στραμμένες προς τα επάνω, προκειμένου να δεχτούν χωριστά κατασκευασμένα, επίθετα αντικείμενα. Το πρόσωπο είναι λεπτό, με τονισμό να χαρακτηριστικά. Μπροστά από τα μαλλιά, που σχηματίζουν τρεις σειρές βοστρύχων και δένονται σε λαμπάδιο, αποδίδεται ανάγλυφη ταινία σχήματος ζιγκ ζαγκ. Η επιδερμίδα του προσώπου δηλώνεται με ρόδινο και τα χείλη τονίζονται με κόκκινο χρώμα. Με χρώμα δηλώνεται, επίσης, ο χιτώνας στο δεξί τμήμα του κορμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τζαναβάρη 2014, 339-340, εικ. 12α, τύπος Ζ.

Για τη συλλογή Παπαηλιάκη, Ζιώγας 2015, 362-376.

Για προτομές όπου ο χιτώνας αποδίδεται με χρώμα ή φέρει ζωγραφικές παραστάσεις, Bell 1981, 27, 29. Αδάμ-Βελένη 2014, 370, εικ. 1-3. Ρωμιοπούλου 2013, 188, αρ. 3345, εικ. 110. Η κόμμωση της μορφής απαντά από τον 5^ο μέχρι τον 3^ο αι. π.Χ. σε γυναικείες κεφαλές στην Όλυνθο, *Olynthus* IV, 43, αρ. 268, πίν. 24, *Olynthus* VII, αρ. 145, πίν. 17, αρ. 385, πίν. 17. *Olynthus* XIV, αρ. 490Α, πίν. 140, στην Αμφίπολη, *Αρχαία Μακεδονία* 1988, 392, αρ. 364 [Στ. Σαμαρτζίδου] και Ρωμιοπούλου 2013, 156, εικ. 66, τη Μίεζα, Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 1990, 133, εικ. 7δ και τη Μοργκαντίνα, Bell 1981, 29, 141-142, αρ. 110, πίν. 30. Για πρόσθετα αντικείμενα τοποθετημένα στις παλάμες των χεριών προτομών, Hinz 1998, 36, εικ. 58.

Κατερίνα Τζαναβάρη

505. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Πρώτο τρίτο 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 11688 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη)
Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ
Ύψ. 23,6 εκ. Πλ. 18 εκ. Πάχ. 9,5 εκ.

Ακέραιη. Η πρόσθια πλευρά κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για το σώμα και για το πρόσωπο με τα μαλλιά, που ενώνονται στον λαιμό. Πλασμένοι με το χέρι και προσκολλημένοι στον κορμό είναι οι βραχίονες, τα πλεγμένα μαλλιά στην κορυφή του κεφαλιού και τα ενώτια. Η πίσω πλευρά, που είναι κλειστή, σχηματίζεται με επάλληλες, συγκολλημένες οριζόντιες ταινίες πηλού. Κυκλική οπή αερισμού ανοίγεται στο πίσω τμήμα του κεφαλιού. Στο λευκό επίχρισμα που καλύπτει την πρόσθια πλευρά της επιτίθενται τα χρώματα, και ιδιαίτερα το κόκκινο που αποδίδει την απόχρωση των μαλλιών.

Πρόκειται για τρισδιάστατη προτομή, στην οποία η γυναικεία μορφή εικονίζεται κατενώπιον, ντυμένη με λεπτό χιτώνα και με το πρόσωπο στραμμένο ελαφρά προς τα δεξιά της. Το ρούχο σχηματίζει βαθύ ντεκολτέ και στερεώνεται ψηλά, κάτω από το στήθος με μια λεπτή ζώνη. Το πρόσωπο είναι λεπτό, με ψηλό μέτωπο, μεγάλα μάτια και παρειές. Τα μαλλιά είναι χτενισμένα σύμφωνα με την πεπονοειδή κόμμωση (Melonen-Frisur). Δένονται ψηλά σε πλεξούδα, που στολίζει το επάνω μέρος του κεφαλιού. Η πίσω πλευρά αποδίδει το περίγραμμα του σώματος της μορφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τζαναβάρη 2014, 338-339, εικ. 11β.

Αντίστοιχα ευρήματα από ακριβώς χρονολογημένα ταφικά σύνολα του νεκροταφείου της αρχαίας Λητής, Tzanavarı 2015, 173, εικ. 2,10, τύπος Ε (αρχές 3^{ου} - μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.), εντάσσονται στο πλαίσιο της πρώτης τριακονταετίας του 3^{ου} αι. π.Χ.

Κατερίνα Τζαναβάρη



506. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

Πρώτο τρίτο 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11689 (Συλλογή Παπαηλιάκη)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 25,8 εκ. Πλ. 21,8 εκ. Βάθ. 10,8 εκ.

Ακέραιη. Η κατακόρυφη ρωγμή μεταξύ του δεξιού βραχίονα και του κορμού δημιουργήθηκε κατά την όπτηση. Η πρόσθια πλευρά κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για το σώμα και για το πρόσωπο με τα μαλλιά, ενώ η πλεξούδα στην κορυφή του κεφαλιού προστέθηκε με το χέρι. Χωριστά κατασκευασμένοι και προσκολλημένοι είναι και οι βραχιόνες. Η κλειστή πίσω πλευρά σχηματίζεται με οριζόντιες, επάλληλες και συγκολλημένες μεταξύ τους ταινίες πηλού. Δύο κυκλικές οπές αερισμού ανοίγονται στο πίσω μέρος του κεφαλιού και στην πλάτη και δύο οπές ανάρτησης στο επάνω μέρος των μαλλιών. Λευκό επίχρισμα καλύπτει την πρόσθια πλευρά.

Πρόκειται για τρισδιάστατη προτομή. Η μορφή εικονίζεται κατενώπιον, με το πρόσωπο στραμμένο ελαφρά στα δεξιά της, ντυμένη με λεπτό χιτώνα με κοντές χειρίδες. Το ρούχο σχηματίζοντας πυκνές πτυχές στερεώνεται κάτω από το στήθος με λεπτή ζώνη. Σχηματίζει μπροστά ημικυκλικό άνοιγμα, ενώ δηλώνονται ανάγλυφα τα κουμπιά των χειρίδων. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό και τα μαλλιά χτενισμένα σύμφωνα με την πεπονοειδή κόμμωση (Melopen-Frisur), δένονται ψηλά σε πλεξούδα. Οι βόστρυχοι των μαλλιών διαχωρίζονται με χάραξη. Τον λαιμό στολίζει σύνθετο περιδέραιο με τρεις σειρές στρογγυλές ψήφους, στις οποίες παρεμβάλλονται άλλες κατακόρυφες, το οποίο αποδίδει όμοιοι τύπου πραγματικά χρυσά κοσμήματα, Blume-Jung 2016, 149, 153-154. Ρόδινο χρώμα τονίζει τη γυναικεία επιδερμίδα στο πρόσωπο, στη βάση του λαιμού, στο ντεκολτέ και στα γυμνά τμήματα των βραχιόνων. Με καστανό χρώμα δηλώνεται περιδέραιο, ενώ κόκκινο καλύπτει τα μαλλιά. Με ρόδινο χρώμα τονίζονται πτυχές του χιτώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία 1993, αρ. 310 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη]. *Τζαναβάρη* 2014, 338, εικ. 10α.

Για τον τύπο, *Tzanavarı* 2015, 171-173, εικ. 10, τύπος Ε. Πρβλ. Προτομές από τη Μοργκαντίνα, Bell 1981, 27-33, 48-51, πίν. 39-45, και την Αλεξάνδρεια, Besques 1994, 26, 54, αρ. 25 (τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.). Μήτρα για την κατασκευή ανάλογης πήλινης προτομής προέρχεται από τη νότια Ιταλία, Besques 1986, 106, εικ. 106α-γ (300-250 π.Χ.). Ο εικονογραφικός αυτός τύπος σύμφωνα με ευρήματα από την αρχαία Λητή, *Tzanavarı* 2015, 173, εικ. 11, και την

Πριήνη, Rumscheid 2006, 465-467, αρ.

179-180, πίν. 72-74, συνεχίζεται μέχρι

τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. Για το περιδέ-

ραιο, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης

2014, 243-244, αρ. 133, 135, 137, εικ.

674, 676, 677. Η εντυπωσιακή ομοιό-

τητα της κόμμωσης των μαλλιών και

κάποιων τεχνικών χαρακτηρι-

στικών με προτομές από το

Σέδες, Αδάμ-Βελένη 2014,

366-367, εικ. 4-5, και τη

Λητή, *Tzanavarı* 2015,

173, εικ. 10β-γ, επιτρέ-

πει τη σκέψη ότι πρό-

κειται για προϊόντα του

ίδιου εργαστηρίου.

Κατερίνα Τζαναβάρη



507. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

2^{ος} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

ΝΘΛ 346

Αρέθουσα, Νεκροταφείο, ανατολικός τομέας, παρειά ΝΔ τείχους, τάφος 110

Πηλός καστανέρυθρος, λεπτόκοκκος, με προσμειξεις

Ύψ. 26,2 εκ. Πλ. 14,6 εκ. Πάχ. 0,5-1 εκ.

Συγκολλημένη από δύο θραύσματα. Λείπει σχεδόν το ήμισυ της οπίσθιας όψης, όπου υπάρχουν δύο οπές εξαερισμού, η μία στο ύψος της κεφαλής. Διατηρείται η στρώση υπόλευκου επίχρισματος και υπολείμματα χρωμάτων. Καστανέρυθρο χρώμα υπάρχει στην κόμη, στις κόρες των ματιών, τα φρύδια, τα χείλη, αλλά και στα άνθη του στεφανιού.

Παριστάνεται κατενώπιον γυναικεία μορφή ως τη μέση με τα χέρια εφραπτόμενα στον κορμό. Αποτελείται από δύο τμήματα, το πρόσθιο με μήτρα, το πίσω χειροποίητο, χωρίς διαμόρφωση. Φορά αχειρίδωτο χιτώνα ζωσμένο κάτω από το στήθος και ιμάτιο που καλύπτει το αριστερό μέρος και διέρχεται διαγώνια. Έχει ψηλό, εύρωστο λαιμό και λεπτό ωοειδές πρόσωπο. Η κόμη επιστέφει το τριγωνικό μέτωπο. Φορά στεφάνι στο οποίο εναλλάσσονται επτά άνθη, τρία ανοικτά με έναν πλαστικό δίσκο στο κέντρο και τέσσερα διπλά κλειστά και επιμήκη. Από τα άκρα του στεφανιού πέφτουν πάνω στους ώμους πλατιές ταινίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Μνεία της προτομής στο ΑΔ 47, 1992, Χρονικά Β2, 379, πίν. 110δ [Κ. Λαζαρίδου] και την Τζαναβάρη 2014, 343.

Απεικονίζεται πιθανόν μία θεά (Αφροδίτη, Περσεφόνη, Άρτεμη, κ.ά.), που συνδέεται με τη γονιμότητα και τον κύκλο της ζωής και προστατεύει τη νεκρή. Παραπέμπει ίσως στον γάμο που η νεκρή δεν πρόλαβε να χαρεί ή είχε ήδη βιώσει. Για παρόμοιες προτομές και την ερμηνεία τους, βλ. Τουράτσογλου 1968, 47-50. Τζαναβάρη 2014, 341-344, εικ. 14. Chrysanthaki-Nagle 2006. Muller 2009. Αδάμ-Βελένη 2014. Sabetai 2015. Huysecom-Haxhi & Muller 2015.

Άννα Παντή & Ελένη Μητσοπούλου

508. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΚΑΘΙΣΤΗ ΣΕ ΒΡΑΧΟ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 874

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσσοχόιδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Ταφή κοριτσιού με 21 πήλινα ειδώλια, πήλινα αγγεία, χρυσό νόμισμα Φιλίππου Β' και χρυσά κοσμήματα.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 18,5 εκ. Πλ. 12,9 εκ.

Ακέραιο. Συγκολλήθηκε μικρό θραύσμα στο αριστερό άκρο πόδι. Κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για την πρόσθια και την πίσω όψη, η οποία αποδίδεται αμελέστερα. Είναι κοίλο εσωτερικά, με ανοιχτή την επιφάνεια έδρασης. Διατηρούνται το λευκό υπόστρωμα, το ρόδινο χρώμα στα χέρια και ερυθρό στα χείλη της μορφής.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται αναπαυμένη σε βραχώδες έδαφος, ακουμπώντας σε υπερυψωμένο τμήμα του με το αριστερό της χέρι. Στρέφει τον κορμό στα αριστερά της, με κλίση της κεφαλής προς τα κάτω. Το δεξί σκέλος εκτείνεται λυγισμένο, ενώ το αριστερό κάμπτεται ελαφρώς πιο ψηλά, με το άκρο πόδι του στο βράχο. Είναι ντυμένη με μακρύ χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει την κεφαλή, το λαιμό και τον κορμό ως τις κνήμες. Τμήματά του πέφτουν πτυχωμένα στην μπροστινή επιφάνεια του βράχου. Το δεξί χέρι φέρεται λυγισμένο στο στέρνο, συγκρατώντας τα ενδύματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 214.

Ο τύπος αυτός της καθιστής σε βράχο γυναικείας μορφής εντάσσεται στο λεγόμενο ταναγραϊκό στυλ, με παραλλαγές στη στάση. Είναι ευρύτατα διαδεδομένος από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου. Για τον τύπο βλ. *Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία* 1993, 251, αρ. 315, από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας, 350-300 π.Χ. [Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη]. Leyenaar-Plaisier 1979, 107, αρ. 216, πίν. 37 (Βοιωτία, 3^{ος} αι. π.Χ.). Breccia 1930-1934, 35, αρ. 93, πίν. Ρ,1 (από το νεκροταφείο Sciathi Αλεξάνδρειας Αιγύπτου). Για διάφορες παραλλαγές, ενδεικτικά βλ. Burn & Higgins 2001, 36, αρ. 2010, πίν. 2 και 59-60, αρ. 2095-2098, πίν. 17, 18. Αχειλαρά 2006, 311, αρ. 336. Για το θέμα στην κοροπλαστική βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 176-179.

Κωνσταντίνος Νούλας

509. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΚΑΘΙΣΤΗ ΣΕ ΒΡΑΧΟ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 875

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσσοχόιδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. Πυ 874, αρ. κατ. 508. Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 18 εκ. Πλ. 13,5 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευάστηκε όπως το Πυ 874. Είναι κοίλο εσωτερικά, με ανοιχτή την επιφάνεια έδρασης. Διατηρούνται λευκό υπόστρωμα και υπολείμματα από τα χρώματα: ρόδινο στο πρόσωπο και στα χέρια, ερυθρό στα χείλη, ωχροκίτρινο στις πτυχές του ιματίου στα γόνατα.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται να κάθεται σε βραχώδες έδαφος, στην ίδια στάση και όμοια ντυμένη με την προηγούμενη Πυ 874. Ο βράχος έχει τη μορφή κύβου. Το αριστερό της χέρι, καλυμμένο με το ιμάτιο, πέφτει προς τα κάτω και το άκρο του συγκρατεί μέρος του ενδύματος, στο ύψος του αντίστοιχου γοφού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 214.

Για τον τύπο βλ. Laumonier 1921, 148-149, αρ. 696, πίν. LXXVI.2. Schürman 1989, 205, αρ. 754, πίν. 124 (από την Απουλία, αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.). Πρβλ. αρ. κατ. 508.

Κωνσταντίνος Νούλας





510. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 877

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοϊδή, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, βλ. Πυ 874, αρ. κατ. 508. Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 12,3 εκ. Πλ. 4,5 εκ.

Ακέραιο. Κοίλο εσωτερικά με ανοιχτή επιφάνεια έδρασης. Κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για την πρόσθια και την πίσω όψη και με χωριστή κεφαλή. Με χωριστές μάζες πηλού διαμορφώθηκαν τα μέρη της κόμης στις παρειές του προσώπου και η στεφάνη της κεφαλής. Διατηρείται σε μεγάλο βαθμό το λευκό υπόστρωμα σε όλο το ειδώλιο. Υπολείμματα ρόδινου στο πρόσωπο, ερυθρού στην κόμη και στις παρυφές του επενδύτη.

Εικονίζεται νεαρή γυναικεία μορφή καθισμένη κατενώπιον σε κυβόσχημο κάθισμα ή βράχο, στρέφοντας την κεφαλή προς τα δεξιά της. Φορά μακρύ χιτώνα που αφήνει ακάλυπτα τα άκρα πόδια και φέρει χειριδωτό επενδύτη να πέφτει συμμετρικά εκατέρωθεν του κορμού, φτάνοντας ως τα γόνατα. Το δεξί χέρι είναι λυγισμένο μπροστά στο στήθος και το αριστερό, ελαφρώς χαλαρωμένο, δίπλα στον αντίστοιχο μηρό. Στην κεφαλή φέρει στεφάνη. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ευδιάκριτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 215.

Ο τύπος καθιστών κοριτσιών και γυναικών σε κυβόσχημα καθίσματα, με ποικιλία παραλλαγών, αποτελεί συνηθισμένο θέμα του ταναγραϊκού στυλ από τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και κατά την ελληνιστική περίοδο. Για τον επενδύτη ως *κάνδυν*, πρβλ. Burn & Higgins 2001, 60, αρ. 2101, πίν. 19 και 268, αρ. 2894, πίν. 145.

Κωνσταντίνος Νούλας



511. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 878

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοϊδή, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, βλ. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 10 εκ. Πλ. 4,7 εκ.

Ακέραιο. Επιφάνεια με μικρές μόνον φθορές κατά τόπους. Κατασκευάστηκε όπως το Πυ 877. Διατηρείται το λευκό υπόστρωμα που έχει απολεπιστεί κατά τόπους. Υπολείμματα ρόδινου χρώματος στο πρόσωπο, ερυθρού στην κόμη και γαλαζωπού στο χιτώνα στο μπροστινό μέρος του κορμού της μορφής. Η επιφάνεια έδρασης είναι ανοιχτή.

Εικονίζεται κορίτσι να κάθεται κατενώπιον, σε κυβοειδές κάθισμα, με ελαφρώς προτεταμένο το άκρο δεξιά πόδι. Φέρει τα χέρια της χαλαρωμένα προς τα κάτω. Φορά χιτώνα, ζωσμένο ψηλά στο στήθος, καθώς και ιμάτιο που καλύπτει το πίσω μέρος της μέσης, τυλίγεται στον αριστερό πήχυ, και έρχεται πτυχωμένο, εκατέρωθεν των σκελών, μπροστά από το κάθισμα.

Με επίθετες μάζες πηλού διαμορφώθηκαν η κόμη και η στεφάνη της κεφαλής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 215.

Για τον τύπο γενικότερα, βλ. Uhlenbrock 1990α, 117, αρ. 10 [J.J. Hermann, Jr]. *Kerameikos* XV, 104, αρ. 317, πίν. 59,3. με βιβλιογραφία. Burn & Higgins 2001, 60, αρ. 2099 κ 2100, πίν. 18 (ως προέλευση αναφέρεται Τανάγρα - πρώιμος 3^{ος} αι. π.Χ. με βιβλιογραφία). Πρβλ. *Tanagra* 2003, 210, αρ. 145 [J. Beca] και αρ. κατ. 510.

Κωνσταντίνος Νούλας



512. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 879

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 10 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Ακέραιο. Επιφάνεια με μικρές μόνον φθορές κατά τόπους. Κατασκευάστηκε όπως το Πυ 877. Διατηρείται το λευκό υπόστρωμα που έχει απολεπιστεί κατά τόπους. Υπολείμματα ρόδινου χρώματος στο πρόσωπο, ερυθρού στην κόμη.

Όμοιος τύπος με το Πυ 878, με το κορίτσι να στρέφει την κεφαλή ελαφρώς προς τα δεξιά του. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ευκρινή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά σε Μπέσιος 2010, 215.

Για τον σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 511. Πρβλ. αρ. κατ. 510.

Κωνσταντίνος Νούλας



513. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Πυ 3150

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 10 εκ. Πλ. 4,7 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από αρκετά θραύσματα. Κατασκευάστηκε όπως το Πυ 877. Φέρει μικρές αποκρούσεις σε ορισμένα σημεία στη στεφάνη, στην κόμη, στον κορμό και στο κάθισμα. Συμπληρώθηκαν με γύψο μικρά τμήματα στην πίσω και στην αριστερή όψη του καθίσματος. Σώζονται λίγα υπολείμματα λευκού υποστρώματος. Διατηρούνται υπολείμματα καστανέρυθρου χρώματος στην κορυφή της κεφαλής και στις πλαϊνές μάζες της κόμης.

Όμοιος τύπος με τα Πυ 878, Πυ 879. Το κορίτσι στρέφει την κεφαλή ελαφρώς προς τα δεξιά του. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ευκρινή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον σχολιασμό βλ. αρ. κατ. 511. Πρβλ. αρ. κατ. 510.

Κωνσταντίνος Νούλας



514. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Πυ 3151

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 10,3 εκ. Πλ. 4,8 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο. Συμπληρώθηκαν με γύψο μερικά τμήματα στον κορμό της μορφής και στο κάθισμα. Διατηρούνται λίγα υπολείμματα λευκού υποστρώματος στη στεφάνη, στο πρόσωπο, στον κορμό της μορφής και στο κάθισμα. Κατασκευάστηκε όπως το Πυ 877. Ίχνη ρόδινου χρώματος στο πρόσωπο και καστανέρυθρου στην κόμη.

Όμοιος τύπος με το Πυ 3150 και προέρχεται από τις ίδιες με αυτό μήτρες. Το κορίτσι στρέφει την κεφαλή ελαφρώς προς τα δεξιά του. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ευκρινή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον σχολιασμό βλ. αρ. κατ. 511. Πρβλ. αρ. κατ. 510.

Κωνσταντίνος Νούλας

515. ΟΡΘΙΑ ΓΥΜΝΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Πυ 882



Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 12,3 εκ. Πλ. 4,5 εκ.

Διατηρείται ολόκληρο το σώμα ως τη γένεση του λαιμού. Έχει αποκρουστεί μικρό τμήμα του αριστερού άκρου ποδιού. Κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για την πρόσθια και την πίσω όψη. Φέρει δύο σπές εξαέρωσης, μία στο ύψος των γοφών και άλλη στο άνω μέρος της πλάτης. Εσωτερικά κοίλο. Σώζεται το λευκό υπόστρωμα.

Εικονίζεται γυναικεία μορφή, σε μετωπική στάση, με ενωμένα τα σκέλη. Αποδίδεται γυμνή, παραμορφωμένη, με τονισμένα τα χαρακτηριστικά του φύλου. Φέρει σταυρωμένα τα χέρια πάνω από τους μαστούς. Με ερυθρό χρώμα τονίζεται ο αφαλός. Τα περιγράμματα μερών του σώματος τονίζονται με λεπτές, ερυθρές ταινίες στα άκρα πόδια, με καστανόμαυρες στα χέρια, μεταξύ των σκελών καθώς και στην περιοχή του εφηβίου. Διανοίχτηκε μία οπή στο ύψος των γοφών και μία στο άνω μέρος της πλάτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος εντάσσεται στην κατηγορία των γελοιογραφικών μορφών, γνωστών και ως «γκροτέσκ» (grotesque). Αποδίδονται διάφορες παραλλαγές στη στάση. Το θέμα επιβιώνει και κατά τα ρωμαϊκά χρόνια. Για τον τύπο βλ. Thompson, Thompson & Rotroff 1987, 66-267, 282, αρ. 2, πίν. 16 (ύστερος 4^{ος} αι. π.Χ.). *Tanagra* 2003, 221, αρ. 158 με βιβλιογραφία [J. Beca]. *Agora VI*, 62, αρ. 617, πίν. 16 (από την αθηναϊκή Αγορά, 100-150 μ.Χ.). Για ιερές εταίρες που ερμηνεύονται ως γελοιογραφικές μορφές, Burr Thompson 1954, 90. Για εικονογραφία γελοιογραφικών μορφών, Mitchell & Lorusso 2014.

Κωνσταντίνος Νούλας

516. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Πυ 3143

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 10,1 εκ. Πλ. 4,3 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλήθηκαν μικρά θραύσματα στην πίσω όψη. Επιφάνεια αρκετά φθαρμένη. Κοίλο εσωτερικά. Η πίσω συμπληρώθηκε με το χέρι και παρέμεινε αδιαμόρφωτη, έχοντας ορθογώνιο άνοιγμα εξαέρωσης. Η επιφάνεια έδρασης είναι ανοιχτή. Σώζονται υπολείμματα ερυθρού χρώματος στο πρόσωπο, στο λαιμό και στο στέρνο.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται όρθια, σε άνετη στάση με λυγισμένο στο πλάι το δεξί σκέλος. Φορά απτόχωτο, μακρύ χιτώνα και ιμάτιο τυλιγμένο πάνω στον κορμό. Κάτω από τα ενδύματα το δεξί χέρι φέρεται στο στήθος, ενώ το αριστερό συγκρατεί πτυχές πάνω στον αντίστοιχο μηρό. Η κόμη περιβάλλει το μέτωπο, αφήνει ακάλυπτα τα αυτιά και φέρει χαμηλή στεφάνη. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν είναι ευδιάκριτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο



Κωνσταντίνος Νούλας

517. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Πυ 3144

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος
Ύψ. 14 εκ. Πλ. 5,5 εκ.



Ακέραιο. Επιφάνεια φθαρμένη. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού υποστρώματος και λίγα υπολείμματα ερυθρού χρώματος στη βάση, στο χιτώνα, στα χείλη της μορφής.

Η γυναικεία μορφή παριστάνεται όρθια επάνω σε τετράπλευρη χαμηλή βάση, με τραβηγμένο στο πλάι το αριστερό σκέλος. Φορά χιτώνα και ιμάτιο που τυλίγεται στο άνω μέρος του κορμού καλύπτοντας και τα χέρια. Κάτω από το ένδυμα το δεξί χέρι κάμπτεται στο στήθος, ενώ το αριστερό, χαμηλότερα, συγκρατεί πτυχές του ιματίου. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι ασαφή λόγω φθοράς της μήτρας. Η κόμη φαίνεται να πλαισιώνει το μέτωπο και φέρει χαμηλή στεφάνη. Κοίλος κορμός, συμπαγής η κεφαλή. Η πίσω όψη παρέμεινε αδιαμόρφωτη και στο μέσον της διανοίχτηκε ορθογώνιο άνοιγμα εξαέρωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κωνσταντίνος Νούλας

518. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πυ 3145

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 17,2 εκ. Πλ. 5,5 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένα μικρά θραύσματα στο κάτω μέρος του κορμού. Από χωριστές μήτρες προέρχονται η πρόσθια και η πίσω όψη του κορμού. Επιφάνεια με φθορές και ρωγμές κατά τόπους. Ο κορμός είναι κοίλος και ανοιχτή η επιφάνεια έδρασης. Διατηρούνται υπολείμματα από το λευκό υπόστρωμα, ιδίως στην μπροστινή όψη και αμυδρά ίχνη ερυθρού χρώματος στα χείλη και ρόδινο στο πρόσωπο.

Εικονίζεται κορίτσι σε μετωπική, άνετη στάση με προτεταμένο το αριστερό σκέλος. Φορά μακρύ, λεπτό χιτώνα ψηλά ζωσμένο, που διαμορφώνει απόπτυγμα. Λυγίζει το δεξί χέρι στο ύψος του στήθους, ενώ με το αριστερό ανασύρει πτυχές του ενδύματος, στο ύψος του αντίστοιχου μηρού. Η κόμη είναι κοντή, με βοστρύχους να πέφτουν πίσω από τις παρειές του προσώπου καλύπτοντας και τα αυτιά και φέρει κυκλική στεφάνη. Η συμπαγής κεφαλή, που προήλθε από χωριστή μήτρα, είναι στο τεχνοτροπικό ύφος της κεφαλής του αρ. κατ. 510, ενδεικτικό της τεχνικής εναλλαγής κεφαλών από χωριστές μήτρες σε διαφορετικά ειδώλια. Με χωριστές μάζες πηλού συμπληρώθηκε η πίσω όψη της κεφαλής, διαμορφώθηκαν η κόμη και η στεφάνη σε αυτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991, 108-109 τάφος 31, αρ. 1, πίν. 39β.

Κωνσταντίνος Νούλας

519. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πυ 3146

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 14,3 εκ. Πλ. 4,3 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο. Συμπληρωμένα με γύψο ορισμένα μέρη στη βάση, στην αριστερή πλευρά του κορμού και στον λαιμό της μορφής. Αποκρουσμένος ο δεξιός πήχυς. Κοίλο εσωτερικά και ανοιχτή η επιφάνεια έδρασης. Η πίσω όψη παρέμεινε αδιαμόρφωτη και φέρει άνοιγμα εξαέρωσης. Διατηρείται απολεπισμένο το λευκό υπόστρωμα Σώζονται αμυδρά ίχνη ρόδινο χρώματος στο άκρο αριστερό χέρι και ερυθρού στα χείλη και στη βάση.

Αποδίδεται κορίτσι, σε όρθια, άνετη στάση πάνω σε τετράπλευρη βάση, με λυγισμένο ελαφρά το αριστερό σκέλος. Φορά μακρύ χιτώνα και φέρει ιμάτιο, τυλιγμένο γύρω από τη μέση, που το κρατά με το αριστερό χέρι σε απόσταση από τον κορμό. Το δεξί χέρι φέρεται λυγισμένο πάνω από το ιμάτιο, στην κοιλιά. Η κόμη σχηματοποιείται σε κρωβύλο και καλύπτεται από σάκκο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο βλ. Μπόνιας 1998, 183, αρ. 369, πίν. 46 (από τις Αιγίες Λακωνίας, 400-350 π.Χ.).

Κωνσταντίνος Νούλας

520. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πυ 3148

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας.

Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 16,8 εκ. Πλ. 4,8 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο. Διατηρούνται δύο τμήματα: (α) η μορφή, συγκολλημένη από μερικά θραύσματα και με συμπληρωμένα μέρη του κορμού της με γύψο, (β) η θολία, συγκολλημένη από δύο θραύσματα. Κοίλο εσωτερικά με ανοιχτή επιφάνεια έδρασης. Η πρόσθια όψη είναι καμωμένη με μήτρα, η πίσω όψη χειροποίητη.

Η γυναικεία μορφή εικονίζεται όρθια, σε άνετη, κατενώπιον στάση με λυγισμένο λίγο στο πλάι το αριστερό σκέλος και κλίνοντας την κεφαλή της ελαφρά προς το δεξιό ώμο της.

Είναι ντυμένη με μακρύ χιτώνα, από την παρυφή του οποίου ξεπροβάλλει μόνο το αριστερό άκρο πόδι και ένα ιμάτιο τυλιγμένο σφιχτά στο άνω μέρος του κορμού, καλύπτοντας την κεφαλή και τα χέρια. Το δεξί φέρεται λυγισμένο πίσω στην πλάτη, προς τον αντίστοιχο γοφό, ενώ το αριστερό μπροστά στο στήθος συγκρατεί πτυχές του ενδύματος, μέρος του οποίου πέφτει ελεύθερα πτυχωμένο στο πλάι ως το ύψος του μηρού. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν είναι σαφή. Στην κεφαλή έφερε θολία (πλατύγυρο, αλεξήλιο κάλυμμα με οξυκόρυφη απόληξη), διαμορφωμένη χωριστά με το χέρι. Μικρές οπές στην κορυφή της κεφαλής της μορφής και στην κορυφή της θολίας χρησίμευαν για την προσάρτηση των δύο μερών μεταξύ τους, προφανώς με κάποιο βοηθητικό στέλεχος. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού υποστρώματος. Με ερυθρό χρώμα τονίζονται τα χείλη της μορφής και με ωχροκίτρινο η εξωτερική όψη της θολίας, η οποία κοσμεύεται με ομόκεντρες, ερυθροκάστανες ταινίες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Διαδεδομένος τύπος («Ταναγραία») του λεγόμενου ταναγραϊκού στυλ με πολλές παραλλαγές στο μέγεθος και στη διαμόρφωση της ενδυμασίας. Για τον τύπο βλ. Besques 1972, 22, αρ. D103, πίν. 24d (από Βοιωτία, 325-300 π.Χ.). Burn & Higgins 2001, 54, αρ. 2076, πίν. 14, 172, αρ. 2490, πίν. 81, 205, αρ. 2641, πίν. 100. Breccia 1930-1934, 30, αρ. 37, πίν. II,3 και 32, αρ. 67, πίν. D,1. *Tanagra* 2003, 166, αρ. 133 με προέλευση από την αθηναϊκή Ακρόπολη, 330-300 π.Χ. [V. Jeammet]. Για τις «Ταναγραίες» στη Μακεδονία, βλ. Τζαναβάρη 2012α.

Κωνσταντίνος Νούλας



521. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πυ 3149

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 18,9 εκ. Πλ. 4,9 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο. Διατηρούνται δύο τμήματα: (α) η γυναικεία μορφή μαζί με τη βάση, που συγκολλήθηκε από μερικά θραύσματα, (β) η θολία που αποτελέστηκε από θραύσματα. Στη χειροποίητη πίσω όψη του κορμού υπάρχει ορθογώνιο άνοιγμα εξαέρωσης. Η επιφάνεια έδρασης είναι ανοιχτή.

Όμοιος τύπος με το προηγούμενο, από παραπλήσια μήτρα. Η πρόσθετη βάση και η θολία διαμορφώθηκαν χωριστά. Στην κορυφή της κεφαλής και της θολίας μικρές οπές βοηθούσαν στην προσάρτηση των δύο μερών. Σώζονται υπολείμματα λευκού υποστρώματος και ερυθρού χρώματος στη βάση, όπου ορίζεται λεπτή ταινία και στη θολία για πλατύτερες ομόκεντρες πάνω σε ωχροκίτρινο φόντο. Ίχνη ερυθρού στα χείλη της μορφής.

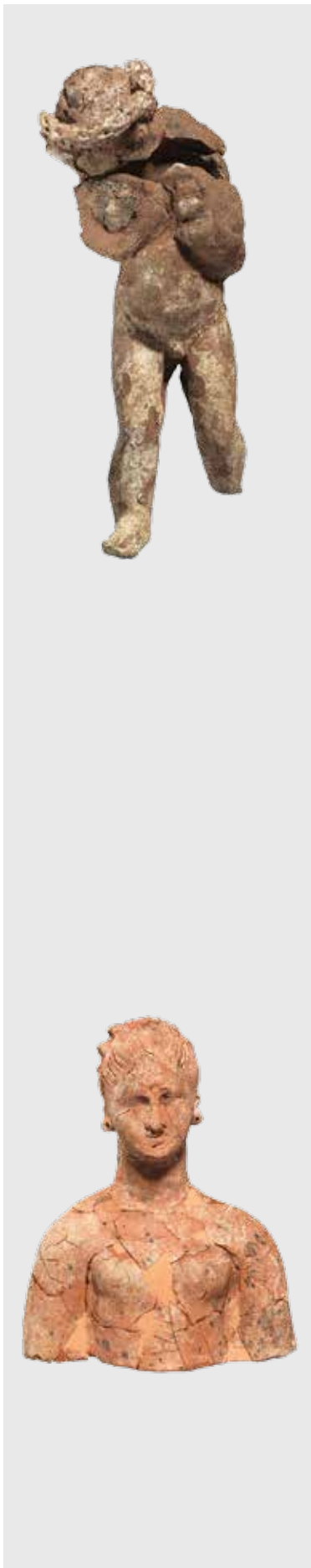
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. αρ. κατ. 520.

Κωνσταντίνος Νούλας





522. ΕΡΩΤΑΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πυ 3153

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας. Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 13 εκ. Πάχ. 3,7 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από θραύσματα. Από τα φτερά σώζονται οι γενέσεις τους. Λείπουν μέρος του στεφανιού, τμήματα του κορμού. Συμπληρώθηκαν με γύψο μικρά τμήματα στην αριστερή πλευρά του κορμού και στην πλάτη. Επιφάνεια με αποκρούσεις. Έντονα διαβρωμένη η επιφάνεια του πετεινού. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού υποστρώματος και ίχνη καστανορόδινου χρώματος στην κόμη και στο στεφάνι.

Ο Έρωτας εικονίζεται γυμνός στην ηλικία παιδιού, σε διασκελισμό κλίνοντας την κεφαλή προς τα κάτω και κρατώντας σφιχτά στο στήθος του, πιθανότατα, έναν πετεινό. Τα μέρη του σώματος αποδίδονται εύσαρκα. Στην κεφαλή φέρει πλατύ στεφάνι. Κατασκευάστηκε από μήτρες και με το χέρι διαμορφώθηκε χωριστά το στεφάνι, που προσαρμόστηκε στην κεφαλή. Με εργαλείο έγινε η επεξεργασία των βοστρύχων της κόμης και της επιφάνειας του στεφανιού, ώστε να δίνει την εντύπωση πλεχτού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το θέμα του Έρωτα με πετεινό αποδίδεται στην τέχνη διαχρονικά, από τον 5^ο αι. π.Χ. έως τα αυτοκρατορικά χρόνια. Για το θέμα στην κοροπολαστική, βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 186-187. Γενικά, βλ. Schauenburg 1976.

Κωνσταντίνος Νούλας



523. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

Πυ 3154

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας.

Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 19,7 εκ. Πλ. 15,8 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από θραύσματα. Κατασκευασμένη με δύο μήτρες χωριστές για την πρόσθια και την πίσω όψη. Κοίλο εσωτερικά. Συμπληρωμένα με γύψο ορισμένα τμήματα. Φέρει φθορές κατά τόπους. Στην κορυφή της κεφαλής διανοίχτηκε οπή εξαέρωσης. Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη και η επιφάνεια έδρασης ανοιχτή. Διατηρούνται ελάχιστα υπολείμματα από λευκό υπόστρωμα. Ίχνη ερυθρού χρώματος σώζονται στην κόμη και στη στεφάνη.

Η προτομή αποδίδεται από το ύψος των βραχιόνων, με δήλωση του στήθους. Έχει φαρδείς ώμους και ψηλό λαιμό. Το πρόσωπο δείχνει στιβαρό, με φαρδύ πηγούνι, εύσαρκα χείλη και βαθείς κόγχες ματιών. Η κόμη πλασιώνει το μέτωπο με βοστρύχους, χτενισμένους προς τα πίσω, που συγκρατώνται με κυκλική στεφάνη. Στους λοβούς των αυτιών διάτρητες οπές χρησίμευαν για την εξάρτηση κοσμημάτων από άλλο υλικό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ανήκει στον τύπο των περιόπτων προτομών - «μπούστων», με κλειστή την πίσω πλευρά, με ανάλαφρη ενδυμασία ή και γυμνό κορμό, που εμφανίζεται στη Μακεδονία από το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. και κατά τα ελληνιστικά χρόνια. Γενικά για τον τύπο, βλ. Αχειλαρά 2006, 422, αρ. 607. Τουράτσογλου 1968, 44, αρ. 5284, 46 εκ. 4, πίν. ΙΧ (προς το τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.) 47-48, αρ. 5289, πίν. Χ και 50-51, αρ. 5288, πίν. ΧΙ.2 (δευτέρο μισό 2^{ου} αι. π.Χ.). Τζαναβάρη 2014, 336-339. Αδάμ-Βελένη 2014, 361-375.

Κωνσταντίνος Νούλας



524. ΑΝΑΚΕΚΛΙΜΕΝΟΣ ΣΙΛΗΝΟΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Πυ 881

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας.

Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 8,8 εκ. Πλ. 7,8 εκ.

Ολόκληρο. Επιφάνεια με ρωγμές κατά τόπους, γενικά φθαρμένη και διαβρωμένη ιδιαίτερα στην κεφαλή. Κοίλο εσωτερικά. Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη και φέρει τετράπλευρο άνοιγμα εξαέρωσης. Ανοιχτή η επιφάνεια έδρασης. Σώζονται ίχνη ρόδινου χρώματος απευθείας πάνω στον πηλό.

Ο Σιληνός εικονίζεται γυμνός, ανακεκλιμένος στην αριστερή του πλευρά, πιθανόν πάνω σε βράχο, σε αναπαυτική στάση όπως προδίδουν το ανυψωμένο δεξί χέρι στην κεφαλή και η χαλαρωμένη θέση των σκελών. Με το αριστερό χέρι στηρίζεται σε οξυπύθμενο αμφορέα κρατώντας, πιθανότατα, κάνθαρο. Λόγω φθοράς της επιφάνειας δεν είναι ευδιάκριτες λεπτομέρειες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο βλ. Ρωμοπούλου & Τουράτσογλου 2002, 72, αρ. Π1619, πίν. 11 με βιβλιογραφία.

Για το θέμα, πρβλ. Burn & Higgins 2001, 104, αρ. 2244, πίν. 43 (120-70 π.Χ.).

Κωνσταντίνος Νούλας

525. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 876

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας.

Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 6,5 εκ. Μήκ. 8,2 εκ. Πλ. 6,3 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλημένο από θραύσματα. Απόκρουση στο ράμφος. Διατηρούνται υπολείμματα από το λευκό υπόστρωμα.

Αποδίδεται όρθιο με την ουρά του ακουμπισμένη στο έδαφος. Το ράμφος κλίνει ελαφρά προς τα επάνω. Στην απόληξη των φτερούγων δηλώνεται το φτέρωμα με λοξές αυλακώσεις. Συμπαγές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον σχολιασμό, βλ. αρ. κατ. 346.

Κωνσταντίνος Νούλας

526. ΣΚΥΛΟΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογική Συλλογή Μακρυγιάλου
Πυ 880

Αλυκές Κίτρους, αγροτεμάχιο Κ. Χρυσοχοΐδη, τάφος 22. Νότιο νεκροταφείο Πύδνας.

Για τα συνευρήματα, ό.π. αρ. κατ. 508.

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος

Ύψ. 6,8 εκ. Μήκ. 10,3 εκ. Πλ. 3,8 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλήθηκε η κεφαλή στο σώμα. Κοίλο εσωτερικά, ανοιχτή η επιφάνεια έδρασης. Η πίσω πλευρά συμπληρώθηκε με το χέρι και παρέμεινε αδιαμόρφωτη. Διατηρείται το λευκό υπόστρωμα, που κάλυπτε την μπροστινή όψη. Ερυθρό χρώμα στα άκρα και στο ρύγχος.

Το ζώο αποδίδεται επάνω σε χαμηλή βάση, ελλειπτικού σχήματος, καθισμένο στα πίσω άκρα εκτείνοντας τα μπροστινά. Στρέφει την κεφαλή στα δεξιά του. Έχει φαρδύ, κοντό λαιμό, οξύ ρύγχος και μικρά, υψωμένα αυτιά. Πιθανότατα εικονίζει σκύλο της φυλής των αλωπεκίδων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο βλ. Αχειλαρά 2006, 288, αρ. 276 (τέλος 5^{ου} αι. π.Χ.). Για μια οψιμότερη απόδοση,

βλ. Dusenbery 1998, 932-933, αρ. S132-9 (Σαμοθράκη, περί το 25 π.Χ.). Γενικά για σκύλους,

βλ. Bevan 1986, 115-130. Zlotogorska 1997. Brewer, Clark & Phillips 2001. Ειδικά για αλωπεκίδες,

βλ. Ξενοφών, *Κυνηγετικός*, 3.1.1-3.1.2.

Κωνσταντίνος Νούλας



527. ΙΠΠΟΣ

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

Π 25

Δίον. Κατασκευή δικτύου αποχέτευσης Δ.Δ. Δίου. Τάφος 232. Δυτικό νεκροταφείο Δίου. Ταφή παιδιού με άλλα πέντε πήλινα ειδώλια, χρυσή δανάκη.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 10,9 εκ. Πλ. 16 εκ.

Ακέραιο. Κοίλο εσωτερικά. Φτιαγμένο από δύο μήτρες, μία για την κάθε όψη.

Ο ίππος αποδίδεται χωρίς σκέλη, αλλά με διαμπερείς οπές για την προσαρμογή τεσσάρων τροχών, στο μπροστινό και στο πίσω μέρος του κορμού. Ευρύς λαιμός με παχιά χαίτη, που αποδίδεται σχηματικά. Με διάτρητη οπή δηλώθηκαν τα ρουθούνια και με χάραξη λεπτομέρειες ματιών και τριχώματος χαίτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. *Agora VI*, 66-67, αρ. 772, 776, 781, 784, 787, πίν. 19.

Ευαγγελία Αλβανού

528. ΜΙΜΟΣ

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

Π 27, Π 28, Π 29

Δίον. Κατασκευή δικτύου αποχέτευσης Δ.Δ. Δίου. Τάφος 232. Δυτικό νεκροταφείο Δίου. Ταφή παιδιού με άλλα πέντε πήλινα ειδώλια, χρυσή δανάκη.

Πηλός καστανέρυθρος

α) Ύψ. 13,8 εκ. Πλ. 9,9 εκ. β) Ύψ. 8,2 εκ. γ) Ύψ. 7,9 εκ.

Ολόκληρο. Διατηρούνται: α) τμήμα του κορμού και β) - γ) τα δύο σκέλη χωριστά. Απόκρουση στην κορυφή της κεφαλής.

Εικονίζεται όρθια μορφή με παραμορφωμένα χαρακτηριστικά, γυμνή στο άνω μέρος, φορώντας μόνον ιμάτιο τυλιγμένο στην κοιλιά και στους μηρούς. Φέρει τα χέρια λυγισμένα στη μέση συγκρατώντας το ένδυμα. Κοίλος ο κορμός που στο κάτω μέρος διαμορφώνεται κωδωνόσχημος, με συμμετρικές, πλευρικές οπές για την προσάρτηση των χωριστά πλασμένων συμπαγών σκελών. Οι ανατομικές λεπτομέρειες είναι ευδιάκριτες και στις δύο όψεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γενικά βλ. Κόρτη-Κόντη 1999.

Ευαγγελία Αλβανού

529. ΦΑΛΛΟΣ

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

Π 31

Δίον. Κατασκευή δικτύου αποχέτευσης Δ.Δ. Δίου. Τάφος 232. Δυτικό νεκροταφείο Δίου. Ταφή παιδιού με άλλα πέντε πήλινα ειδώλια, χρυσή δανάκη.

Πηλός καστανέρυθρος

Μήκ. 3,7 εκ.

Ακέραιο

Το ομοίωμα είναι συμπαγές με δηλωμένες ανατομικές λεπτομέρειες. Πλασμένο με το χέρι. Διαμπερής οπή χρησίμευε για την προσάρτηση σε σώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ευαγγελία Αλβανού

530. ΟΡΘΙΑ ΜΟΡΦΗ

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

Π 26

Δίον. Κατασκευή δικτύου αποχέτευσης Δ.Δ. Δίου. Τάφος 232. Δυτικό νεκροταφείο Δίου. Ταφή παιδιού με άλλα πέντε πήλινα ειδώλια, χρυσή δανάκη.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 26,6 εκ. Πλ. 7,8 εκ.



Λείπουν το αριστερό χέρι από το ύψος του βραχίονα, καθώς και τμήμα στο κάτω πίσω μέρος. Είναι κοίλο εσωτερικά με ανοιχτή επιφάνεια έδρασης. Κυκλικό άνοιγμα εξαέρωσης διανοίχθηκε στο μέσον της πλάτης. Διατηρούνται υπολείμματα καστανέρυθρου χρώματος στο πίσω μέρος της κεφαλής, απευθείας στον πηλό.

Σε ψηλή βάση εικονίζεται όρθια μορφή, με ελαφρά κάμψη του κορμού προς τα εμπρός, υψώνοντας το δεξί χέρι σε επαφή με την κεφαλή. Φορά ποδήρη χιτώνα και φέρει ζωσμένο ιμάτιο στη μέση φτάνοντας ως τις κνήμες. Στα πόδια οινόχοη ή αμφορέας σε πλάγια θέση. Τα γελοιογραφικά χαρακτηριστικά του προσώπου και η υποδήλωση κεράτων προσδίδουν μιζογενή χαρακτήρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για γελοιογραφικές μορφές, βλ. Mitchell & Lorusso 2014. Για τη σχέση τους με το θέατρο στα ρωμαϊκά χρόνια, βλ. Κόρτη-Κόντη 1999, 622-623.

Ευαγγελία Αλβανού

531. ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

Π 30

Δίον. Κατασκευή δικτύου αποχέτευσης Δ.Δ. Δίου. Τάφος 232. Δυτικό νεκροταφείο Δίου. Ταφή παιδιού με άλλα πέντε πήλινα ειδώλια, χρυσή δανάκη.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 21,3 εκ. Πλ. 17,1 εκ.

Ακέραιο. Φέρει ρωγμές στη δεξιά πλευρά. Λείπει τμήμα στην αριστερή κάτω πλευρά.

Διατηρούνται υπολείμματα ερυθρού χρώματος σε σημεία του προσώπου.

Θεατρικό προσωπίο, σε φυσικό μέγεθος, που αποδίδει Ηρακλή με λεοντή, το ρύγχος της οποίας δηλώνεται ανάγλυφα στο μέσον του μετώπου του προσώπου. Μεγάλα ανοίγματα στα μάτια και στο στόμα. Η κόμη διαμορφώνεται με κομβιόσχημους βοστρύχους να πλαισιώνουν το πρόσωπο και η γενειάδα με κυματιστούς, απλώνεται προς τις παρείς. Διανοίχθηκαν δύο συμμετρικές οπές στο ύψος των αυτιών και μία στο μέσον του μετώπου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για το μέγεθος, πρβλ. αρ. κατ. 532, επόμενο λήμμα.



Ευαγγελία Αλβανού

532. ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Δίου

Π 24

Δίον. Κατασκευή δικτύου αποχέτευσης Δ.Δ. Δίου. Τάφος 232. Δυτικό νεκροταφείο Δίου. Ταφή παιδιού με άλλα πέντε πήλινα ειδώλια, χρυσή δανάκη.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 17,4 εκ. Πλ. 16,3 εκ.

Ολόκληρο. Συγκολλήθηκαν θραύσματα στην αριστερή πλευρά της κόμης. Φέρει φθορές στη δεξιά πλευρά.

Θεατρικό προσωπίο σε φυσικό μέγεθος, με ανοίγματα στα μάτια και οπές για δήλωση ρουθουνιών. Η κόμη πλαισιώνει το πρόσωπο. Τα χείλη αποδίδονται κλειστά, εύσαρκα. Καμπυλόγραμμα φρύδια πάνω από τα μάτια, το περίγραμμα των οποίων δηλώνεται πλαστικά. Φέρει στεφάνη στο μέτωπο με δύο ανάγλυφους καρπούς. Διανοίχθηκαν δύο οπές συμμετρικά στο ύψος των αυτιών και μία στο μέσον του μετώπου.

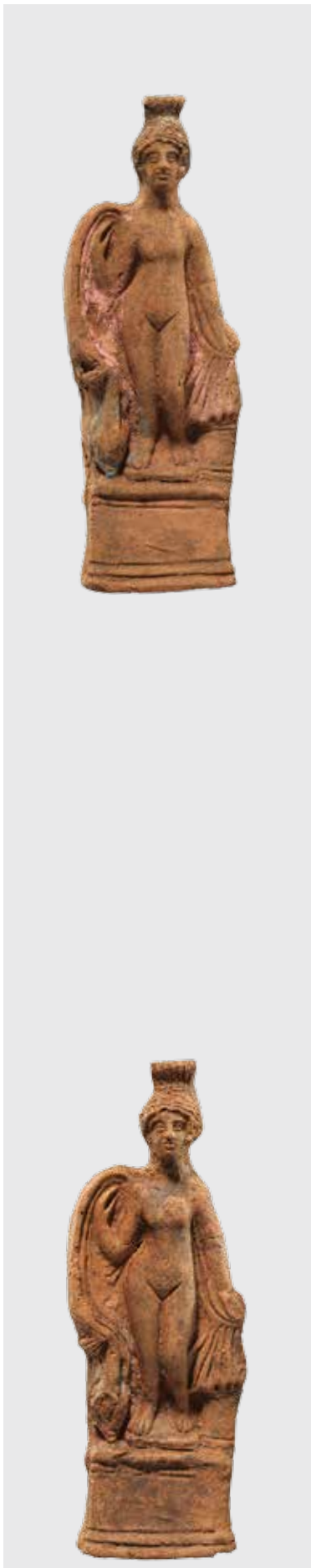
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για προσωπίο Σιληνού με ανάλογους καρπούς, βλ. *Agora VI*, 61, αρ. 580, πίν. 14. Για θεατρικά προσωπία, σε φυσικό μέγεθος, από την αρχαία αγορά της Θεσσαλονίκης, βλ. Ζωγράφου 2014, 383-386.



Ευαγγελία Αλβανού



533. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 3971

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53. Ο κεραμοσκεπής τάφος περιείχε ταφή μικρού κοριτσιού καλυμμένη προστατευτικά από πλήθος κτερισμάτων, στην πλειονότητά τους πήλινα ειδώλια Αφροδίτης.

Πηλός καστανός

Ύψ. 21,5 εκ. Πλ. βάσης 6,1 εκ.

Ακέραιο με λίγες ρωγμές και αποκρούσεις στην αδιαμόρφωτη οπίσθια όψη, όπου υπάρχει σχετικά μικρή κυκλική οπή εξαερισμού. Ίχνη λευκού επιχρίσματος διακρίνονται στα μαλλιά, καθώς και ρόδινου και γαλάζιου χρώματος σε διάφορα σημεία του ειδωλίου.

Η Αφροδίτη εικονίζεται γυμνή, σε νωχελική στάση, επάνω σε υψηλό βάθρο, ορθογώνιο εμπρός και καμπύλο πίσω. Η θεά πατά σε μία επιπλέον πλίνθο με στάσιμο το δεξί σκέλος, ενώ το δεξί χέρι ανυψώνεται έως τον ώμο. Ένα πλούσιο ιμάτιο, με ρόδινα ίχνη, απλώνεται πίσω και δεξιά της, όπου ένα γαλαζωπό δελφίνι, με το ρύγχος προς τα κάτω, ακολουθεί την καμπύλη του. Αριστερά, οι πτυχές του ενδύματος πέφτουν επάνω σε κυλινδρικό κιονίσκο. Η θεϊκή μορφή έχει υψηλό λαιμό και μικρό πρόσωπο με έντονα χαρακτηριστικά: βαθιά μάτια, μεγάλη μύτη και παχιά χείλη. Η περίτεχνη κόμμωση, χωρισμένη στη μέση, αποδίδεται μπροστά με κυματοειδείς χαράξεις. Πίσω τα μαλλιά μαζεύονται ψηλά, και, στερεωμένα μάλλον σε κτένα, απολήγουν σε ιδιότυπη κορύφωση στο κέντρο του κεφαλιού. Φοράει ενώτια, κάποτε γαλάζια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο εικονογραφικός τύπος της γυμνής, αναδυομένης από τη θάλασσα Αφροδίτης –όπως υποδηλώνει η παρουσία του δελφινιού, ευρύτατα διαδεδομένος στην ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή, θεωρείται ότι έχει ως πρότυπο ζωγραφικό πίνακα του Απελλή, του ύστερου 4^{ου} αι. π.Χ. Υπάρχουν άπειρες παραλλαγές και ελεύθερες μεταπλάσεις του τύπου σε ποικίλα υλικά, που διαφέρουν κυρίως ως προς τη γυμνή ή ημίγυμνη απεικόνιση της θεάς, την κίνηση των χεριών κ.ά. Ο συγκεκριμένος τύπος, αν και δεν είναι μακεδονική δημιουργία, είναι ιδιαίτερα αγαπητός στην ευρύτερη περιοχή της, και παραμένει ζωντανός και εξελίξιμος στα τοπικά κοροπλαστικά εργαστήρια των ρωμαϊκών χρόνων. Για τον εικονογραφικό τύπο βλ. αναλυτικά LIMC II, 1 (1984) 54, αρ. 423-455, στο λ. *Aphrodite* [A. Delivogriias], όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για την απόδοση του τύπου της γυμνής ή ημίγυμνης Αφροδίτης στη Μακεδονία στα ελληνιστικά χρόνια, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 40-45 και Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 157-160. Παρόμοια ειδώλια αναδυομένης Αφροδίτης από τάφους ρωμαϊκών χρόνων βλ. ενδεικτικά: Λαζαρίδης 1977, 44, πίν. 32β από την Αμφίπολη. Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2000, 621, εικ. 23 (Ποντοκώμη Κοζάνης). *Καλίνδοια* 2008, 173-176, αρ. 41Δ (1^{ος} αι. μ.Χ.) [Κ. Σισμανίδης]. Επίσης, παρόμοια ειδώλια με ανάλογο, τραπεζιόσχημο κόσσο βλ. Μάλαμα & Νταράκης 2008, 416-417, πίν. 105α, 107β (Νέα Κερδύλλια Σερρών, τέλη 1^{ου}/2^{ου} αι. μ.Χ.). Παραλλαγές του τύπου των ρωμαϊκών χρόνων από παλιότερες ανασκαφές στη Θεσσαλονίκη, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 41-43. Για τον τύπο της κόμμωσης που στερεώνεται σε κτένα, πρβλ. ενδεικτικά τη γυναικεία μορφή από το Θεσμοφόριο της Ερέτριας, Metzger 1985, 30, πίν. 22, αρ. 488 (πρώιμος 4^{ος} αι. π.Χ.).

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

534. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 3972

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός καστανός

Ύψ. 21,5 εκ. Πλ. βάσης 6,1 εκ.

Ακέραιο με λίγες αποκρούσεις. Στην αδιαμόρφωτη οπίσθια όψη υπάρχει σχετικά μικρή κυκλική οπή εξαερισμού.

Όμοιο με το αρ. κατ. 533, κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα. Είναι ορατές οι ενώσεις των δύο όψεων του ειδωλίου. Ίχνη λευκού επιχρίσματος διακρίνονται στα μαλλιά. Εδώ δεν σώζονται υπολείμματα χρωμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. αρ. κατ. 533, προηγούμενο λήμμα.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



535. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3973

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός ανοιχτός καστανός

Ύψ. 21,3 εκ. Πλ. βάθρου 6,2 εκ.

Ακέραιο. Διατηρούνται σημειακά ίχνη του λευκού επιχρίσματος, καθώς και υπολείμματα ρόδινου χρώματος στο σώμα και το ένδυμα. Στο βάθρο διακρίνονται λευκό και γαλάζιο χρώμα. Η οπίσθια όψη είναι αδιαμόρφωτη, εκτός από το κεφάλι, με μικρή ελλειψοειδή οπή εξαερισμού.

Η αναδυόμενη Αφροδίτη εικονίζεται επάνω σε υψηλό κυλινδρικό βάθρο. Ανήκει στον ίδιο εικονογραφικό τύπο με τα αρ. κατ. 533 και 534, με επιμέρους διαφορές στην απόδοση ορισμένων λεπτομερειών, όπως π.χ. των άκρων ποδών, της παρυφής του ιματίου και της κόμμωσης. Επιπλέον, η θεά έχει μικρό κυκλικό πρόσωπο με έντονα, στρογγυλεμένα χαρακτηριστικά και παχουλό λαιμό. Φοράει σφαιρικά ενώτια και τα πλούσια βοστρυχωτά μαλλιά επιστέφει στεφάνι με ίχνη λευκού επιχρίσματος. Υπολείμματα ρόδινου χρώματος στο στήθος δηλώνουν την ύπαρξη γραπτού στηθοδέσμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον εικονογραφικό τύπο βλ. τα αρ. κατ. 533 και 534. Παρόμοιο ειδώλιο από την ανασκαφή του οικοπέδου της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 95-96, αρ. 17 (ΜΘ 7089), ενώ στο αρ. 49 (ΜΘ 2957) από τη Λεωφόρο Στρατού, με την επιγραφή ΟΥΑΛΕΡΙΟΥ, ό.π. 104-105, η μορφή της θεάς απεικονίζεται σχεδόν κατοπτρικά. Απεικονίσεις της Αφροδίτης που τοποθετεί τον στηθόδεσμο (στρόφιον) βλ. LIMC II, 1 (1984) 61, πίν. 49-50, στο λ. *Aphrodite* [A. Delivorrias]. Γραπτό στηθόδεσμο διασώζουν αρκετά ειδώλια της θεάς, πρβλ. ενδεικτικά Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 166, 168, με βιβλιογραφία.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

536. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3974

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός καστανός

Ύψ. 21,3 εκ. Πλ. βάθρου 6,2 εκ.

Ακέραιο. Η οπίσθια όψη αδιαμόρφωτη, εκτός από το κεφάλι, με μικρή ελλειψοειδή οπή εξαερισμού. Ίχνη λευκού επιχρίσματος, καθώς και ρόδινου και γαλάζιου χρώματος διατηρούνται σημειακά.

Όμοιο με το αρ. κατ. 535, κατασκευασμένο από την ίδια μήτρα. Σώζεται καλύτερα το γαλάζιο χρώμα στο δελφίνι, ο ρόδινος στηθόδεσμος, καθώς και κάποια ίχνη ρόδινου χρώματος στη γραμμή του εφηβαίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. το αρ. κατ. 535.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

537. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΚΝΙΔΙΑ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3975

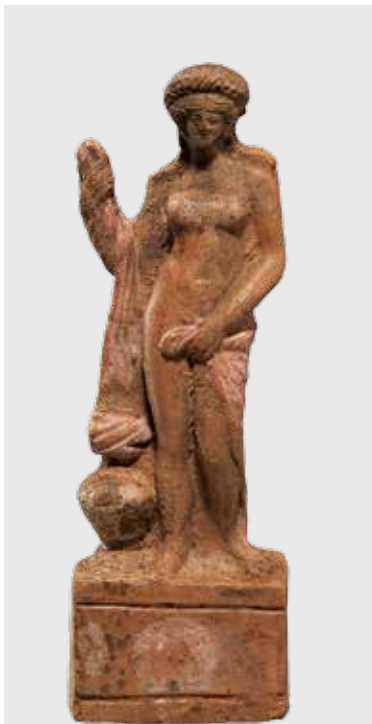
Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός καστανός

Ύψ. 20,1 εκ. Πλ. βάθρου 6,6 εκ.

Ακέραιο. Υπολείμματα λευκού επιχρίσματος, ρόδινου και ερυθρού χρώματος διακρίνονται σε αρκετά σημεία του ειδωλίου και του βάθρου. Η οπίσθια όψη είναι εν μέρει διαμορφωμένη, ιδιαίτερα η γυμνή πλάτη της μορφής. Στους γλουτούς ανοίγεται κυκλική οπή εξαερισμού.

Η Αφροδίτη εικονίζεται γυμνή, επάνω σε μεγάλο ορθογώνιο βάθρο, όπου διασώζεται γραπτός κύκλος ρόδινου χρώματος. Στην οπίσθια όψη του υπάρχει εγχάρακτη επιγραφή με το όνομα του κοροπλάστη σε δύο στίχους: ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ. Η θεά του Έρωτα, με τις αρμονικές αναλογίες,



εικονίζεται εδώ στον τύπο της Κνιδίας Αφροδίτης. Το ροδόχρωμο ιμάτιο τυλιγεται στο δεξί της χέρι, απλώνεται με έντονες πτυχώσεις καλύπτοντας τους γλουτούς και πέφτει επάνω σε μία υδρία. Με το αριστερό χέρι η θεά φέρει μπροστά της το ένα άκρο του ιματίου, σε μία απόπειρα να καλύψει την ηβική χώρα. Το πρόσωπό της είναι σχετικά μικρό, με ευδιάκριτα ήρεμα χαρακτηριστικά και αδιόρατο χαμόγελο. Η κνιδιακή κόμμωση, με μακριούς πλοκάμους στους ώμους, επιστέφεται με κυλινδρικό στεφάνι τυλιγμένο με ταινία που δένεται στον αυχένα. Τα αυτιά της κοσμούν σφαιρικά ενώτια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η καινοτόμος και διάσημη δημιουργία του Πραξιτέλη, των μέσων του 4^{ου} αι. π.Χ., επηρέασε καθοριστικά την απόδοση της γυμνής γυναικείας μορφής στα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια, εξ ου και οι άπειρες μεταπλάσεις του αγαλαματικού τύπου. Ειδικότερα για την κοροπλαστική της Θεσσαλονίκης αποτελεί ένα ιδιαίτερα προσφιλέθ θέμα, όπως δηλώνει ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων του τύπου που προέρχονται από τις νεκροπόλεις της. Η Αφροδίτη, με τη χθόνια υπόστασή της, είναι η παρηγορητική, προσηνής θεά, της οποίας η μορφή συχνά συντροφεύει τις γυναικείες ιδιαίτερα ταφές, συμβολίζοντας τη νίκη της ζωής επάνω στον θάνατο. Για τον εικονογραφικό τύπο της θεάς βλ. Mollard-Besques 1963, 16-17, πίν. 15-17. Επίσης *LIMC* II, 1 (1984) 49, αρ. 391-408, στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias], με

βιβλιογραφία. Αναλυτικά για τον αγαλαματικό τύπο βλ. Closuit 1978. Smith 1991, 79-81. Havelock 1995. Πολυάριθμα παρόμοια ειδώλια και παραλλαγές του τύπου από παλιότερες ανασκαφές ρωμαϊκών τάφων στη Θεσσαλονίκη βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 43-45, 65-66. Για την «κνιδιακή» κόμμωση βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 40 κ.ε., Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 202. Για τα κυλινδρικά στεφάνια, που αποτελούν μιμήσεις άνθινων στεφανιών και συνηθισμένο κόσμημα των γυναικείων μορφών στα ελληνιστικά χρόνια, βλ. ενδεικτικά Burr Thompson 1963, 45 κ.ε., πίν. 51- 53, 60 και Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 202-203, πίν. 94β, με βιβλιογραφία.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



538. ΠΡΟΤΟΜΗ ΡΩΜΑΙΟΥ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3976

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός καστανέρυθρος, λεπτόκοκκος

Ύψ. 11 εκ. Πλ. 5,6 εκ.

Σχεδόν ακέραιη, με αποκομμένα τα άνω άκρα, και ορατή την ένωση των δύο όψεων. Το δεξί χέρι αποκόπτεται στον ώμο και το αριστερό στον βραχίονα. Στην οπίσθια όψη, πλευρικά, υπάρχουν δύο μικρές κυκλικές οπές, ενώ μικρότερη οπή ανάρτησης υπάρχει στην κορυφή του κεφαλιού.

Εικονίζεται ανδρική μορφή, μέχρι τους γοφούς. Φοράει αχειρίδωτο χιτώνα με πτυχώσεις που αποδίδονται πρόχειρα και πίσω. Η προφανώς δερμάτινη ζώνη κοσμεύεται με δισκόμορφα στοιχεία. Από το κέντρο της κρέμονται τρεις λωρίδες με μικρότερα δισκάρια. Ο άνδρας έχει πλατύ, τριγωνικό πρόσωπο με έντονα χαρακτηριστικά: τονισμένες παρειές και υπερόφρνα τόξα, κόρη τονισμένη με στιγμή, μεγάλη μύτη. Στο ευρύ μέτωπο και στον λαιμό διαγράφονται οριζόντιες ρυτίδες. Το πρόσωπο επιστέφεται από βοστρύχους, που αποδίδονται με μικρές καμπύλες εγχαράξεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος του ειδωλίου, όπως και του ομοίου του, αρ. κατ. 539, κατασκευαστικά παραπέμπει σε παιδικό παιχνίδι. Πρόκειται πιθανότατα για κούκλες με κινητά μέλη (*νευρόσπαστα*), όπως δηλώνουν οι οπές για την ανάρτηση των σκελών. Αγαπημένο παιχνίδι των κοριτσιών οι



κούκλες (πλαγγόνες), κατασκευασμένες από διάφορα υλικά αλλά κυρίως πηλό, απεικόνιζαν κατά κανόνα γυναικείες μορφές. Δεν έλειπαν, ωστόσο, και οι ανδρικές φιγούρες, συνήθως ιππείς, αρματηλάτες και μονομάχοι. Από τα νεκροταφεία της ρωμαϊκής Θεσσαλονίκης προέρχονται πολλές πλαγγόνες, κυρίως του τύπου της «ιερόδουλης», οι συγκεκριμένες πάντως ανδρικές μορφές είναι μοναδικές. Η απουσία όπλου ή άλλου διακριτικού συμβόλου –κρατούσαν ίσως ασπίδες με το αριστερό χέρι–, δυσχεραίνει την ερμηνεία τους, είναι ωστόσο πολύ πιθανόν να απεικονίζουν δύο ρωμαίους στρατιώτες ή μονομάχους. Γενικά για τα παιχνίδια στην αρχαιότητα βλ. Schmidt 1977. Ως προς τον εικονογραφικό τύπο της κούκλας - μονομάχου με ασπίδα, βλ. Winter 1903, III.1, 173, 1 (από Μύρινα) και 5. Για τα λεγόμενα παιχνίδια μίμησης (με μονομάχους, άρματα κλπ.) στον ρωμαϊκό κόσμο, βλ. Fitta 1998, 42 κ.ε., και για τις πλαγγόνες 54-64. Πρβλ. ιδιαίτερα τον κορμό κούκλας-λεγεωνάριου από ταφή κοριτσιού στην περιοχή της Λυών, Fitta, ό.π. 84, εικ. 155 (70-115 μ.Χ.), καθώς και τον ρωμαίο στρατιώτη, επίσης με ασπίδα, του 1^{ου} αι. μ.Χ., Chesterman 1974, 77, εικ. 96. Ειδώλια μονομάχων, διαφορετικού όμως τύπου, από την αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης, βλ. Βελένη κ.ά. 1998, 94, εικ. 14.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

539. ΠΡΟΤΟΜΗ ΡΩΜΑΙΟΥ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3977

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός ανοιχτόχρωμος καστανέρυθρος, λεπτόκοκκος

Ύψ. 11 εκ. Πλ. 5,5 εκ.

Σχεδόν ακέραρη, βλ. την προτομή αρ. κατ. 538. Το δεξί χέρι είναι αποκομμένο στον βραχίονα, το αριστερό στο ύψος του ώμου.

Η προτομή είναι παρόμοια με την προτομή αρ. κατ. 538. από τον ίδιο τάφο. Τα υπολείμματα επίθετου πηλού στο αριστερό τμήμα του στέρνου δηλώνουν πιθανότατα ότι εκεί υπήρχε επικολημένη μια ασπίδα, ενισχύοντας την ερμηνεία των δύο μορφών ως ζεύγος στρατιωτών ή μονομάχων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. το αρ. κατ. 538.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

540. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 4003

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός καστανός

Ύψ. 19,5 εκ. Πλ. βάσης 7 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο, με αρκετές αποκρούσεις, ιζήματα και διαβρωμένη επιφάνεια. Είναι ορατή η ένωση των δύο όψεων του ειδωλίου. Ίχνη λευκού, ρόδινου και γαλάζιου χρώματος διατηρούνται σημειακά. Μικρή κυκλική οπή εξαερισμού ανοίγεται στην αδιαμόρφωτη οπίσθια όψη.

Η Αφροδίτη εικονίζεται κατενώπιον, γυμνή, στον ίδιο εικονογραφικό τύπο με τα ειδώλια αρ. κατ. 533, 534. Ομοιάζει ιδιαίτερα με τα αρ. κατ. 535, 536, με μικρές επιμέρους διαφορές στην απόδοση π.χ. των αναλογιών του σώματος. Εδώ πατά σε ορθογώνιο βάθρο με ίχνη λευκού επιχρίσματος και την οπίσθια όψη διαμορφωμένη ημικυκλικά. Η θεά έχει μικρό ωσειδές πρόσωπο με έντονα, στρογγυλεμένα χαρακτηριστικά. Φοράει σφαιρικά ενώτια με ίχνη γαλάζιου χρώματος στο αριστερό. Τους πλούσιους βοστρύχους κοσμήι πλατιά στεφάνη με κατάλοιπα ρόδινου χρώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. αρ. κατ. 534-536.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

541. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΗ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 4004

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός καστανός

Ύψ. 19,3 εκ. Πλ. βάσης 7 εκ.

Ακέραιο με αποκρούσεις, απολεπίσεις και διαβρωμένη επιφάνεια. Στο σώμα διατηρούνται ελάχιστα ίχνη λευκού, κίτρινου και ρόδινου χρώματος. Μικρή κυκλική οπή εξαερισμού ανοίγεται στην αδιαμόρφωτη οπίσθια όψη. Εν μέρει είναι ορατή η ένωση των δύο όψεων του ειδωλίου.

Παρόμοιο με το ειδώλιο αρ. κατ. 540, με ελάχιστες διαφοροποιήσεις, π.χ. τις κάθετες εγχαράξεις στο πρόσθιο τμήμα του ορθογώνιου βάθρου. Επίσης, οι γραπτοί κίτρινοι ιμάντες στο στέρνο της μορφής, μαζί με τη λευκορόδινη ταινία κάτω από το στήθος δηλώνουν και εδώ την ύπαρξη στηθοδέσμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. το αρ. κατ. 540. Για τον στηθοδέσμο βλ. το αρ. κατ. 535.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



542. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΝΑΚΕΚΛΙΜΕΝΗ ΜΟΡΦΗ

50-100 μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 4014

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 53.

Πηλός καστανός

Ύψ. 12,6 εκ. Μήκ. 14,5 εκ. Πλ. 8,5 εκ. Ύψ. κλίνης 9 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο, με επιφανειακές φθορές και αποκρούσεις. Στην κλίνη διατηρούνται σημειακά ίχνη κίτρινης ώχρας. Λευκό και πορφυρό χρώμα στο στρώμα. Υπολείμματα ρόδινου και ανοιχτού πορφυρού διακρίνονται στα ενδύματα της μορφής.

Εικονίζεται γυναικεία μορφή ανακλιμένη νωχελικά σε ορθογώνια παραλληλεπίπεδη κλίνη με ερεισίνωτο, ερεισίχειρα και λεπτά, ακόσμητα πόδια. Παρά τις φθορές διακρίνεται το παχύ στρώμα με το υφασμάτινο κάλυμμα, καθώς και το υψηλό προσκεφάλαιο. Εκεί στηρίζεται η γυναίκα με το αριστερό χέρι, επάνω στο οποίο γέρνει το κεφάλι της, ενώ το δεξί είναι ακουμπισμένο στο αντίστοιχο σκέλος. Φοράει πλούσιο χειριδωτό χιτώνα ρόδινου χρώματος και ιμάτιο με υπολείμματα ανοιχτόχρωμου πορφυρού, στερεωμένο στον αριστερό ώμο. Το πρόσωπό της, στεφανωμένο με βοστρυχωτή κόμη που μαζεύεται πίσω και φέρει ρόδινο στεφάνι(:), είναι τελείως αποκρουσμένο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρόκειται για έναν τύπο ειδωλίου ιδιαίτερα ασυνήθιστο, σε αντίθεση με τις ανδρικές ανακλιμένες μορφές ή τα ανακλιμένα ζεύγη στο εικονογραφικό σχήμα του «νεκροδείπνου». Η παρουσία του σε παιδικό τάφο παραμένει προβληματική, καθώς δεν υπάρχουν διακριτικά σύμβολα που θα ταύτιζαν τη μορφή με κάποια προστάτιδα θεότητα. Πρβλ. ένα πολύ μεταγενέστερο ειδώλιο ημίγυμνης ανακλιμένης γυναικείας μορφής από την Αίγυπτο, Πινγιάτογλου 1993, 91, αρ. 119 (3^{ος} αι. μ.Χ.), όπου και βιβλιογραφία για παρόμοια ειδώλια ανακλιμένων μορφών, αιγυπτιακής ωστόσο προέλευσης, τα οποία πιθανά ταυτίζονται με Αφροδίτη ή Ίσιδα, βλ. και Perdritz 1921, 119, αρ. 122.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη





543. ΠΕΠΛΟΦΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Περίπου μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΣΔ 221 (Συλλογή Θεοδώρας Βλαστού-Δραγούμη)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 39,4 εκ. Ύψ. βάσης 4,6 εκ.

Συγκολλημένο στον λαιμό. Λείπουν τμήματα της πρόσθιας πλευράς, της στεφάνης στα μαλλιά και το πίσω μέρος της βάσης. Η πρόσθια πλευρά κατασκευάστηκε με χωριστές μήτρες για το πρόσωπο και το σώμα, που ενώνονται στον λαιμό. Με το χέρι προστέθηκαν τα κοσμήματα της στεφάνης, η πίσω πλευρά του κεφαλιού και η βάση, ενώ με χάραξη τονίζονται οι πτυχές και διαχωρίζονται τα δάκτυλα των χεριών. Η οπή αερισμού στην πίσω πλευρά αντιστοιχούσε περίπου σε όλο το ύψος του σώματος. Ίχνη λευκόχρωμου επιχρίσματος για την επίθεση των χρωμάτων διατηρούνται στην επιφάνειά του.

Η μορφή εικονίζεται κατενώπιον προβάλλοντας το δεξιό άνετο σκέλος. Φορά πέπλο με απόπτυγμα, ανοικτό στη δεξιά πλευρά, που πέφτει με πτυχές σχήματος ζικ ζαγκ. Με τα χέρια παράλληλα με τον κορμό κρατά την απόληξη του αποπτύγματος. Το πρόσωπο είναι στρογγυλό. Τα μαλλιά, που σχηματίζοντας βοστρύχους μαζεύονται στο μέρος του κεφαλιού, στολίζει κυλινδρικό στεφάνι, πίσω από το οποίο υπάρχει ένα δεύτερο. Πατά με γυμνά πόδια σε ψηλή και τετράπλευρη βάση.

Με κόκκινο χρώμα καλύπτονται τα μαλλιά και η στεφάνη, η επάνω επιφάνεια της βάσης, μια οριζόντια ταινία στην πρόσθια πλευρά της και διακοσμείται ο πέπλος. Κυανό χρώμα στους βραχίονες δηλώνει την ύπαρξη χειριδωτού χιτώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο τύπος δημιουργείται στην Αττική και μιμήσεις του απαντούν στη Βοιωτία και την Κυρηναϊκή στα μέσα του 5^{ου} αι. Βλ. Higgins 1954, 175-176, πίν. 88, 378-379, αρ. 1411-1412, πίν. 195. Higgins 1967, 38, πίν. 33γ. Mollard-Besques 1954, 91, αρ. C48, πίν. 44. Μήτρα για την κατασκευή όμοιου τύπου ειδωλίου βρέθηκε στην Όλυνθο, *Olynthus* XIV, 171-172, αρ. 216, πίν. 69 (μέσα 5^{ου} αι.). Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ειδωλίου οδηγούν στην απόδοσή του σε βοιωτικό εργαστήριο, βλ. Winter 1903, III.2, 64,6. Στεφανίδου-Τιβεριού 1982, 37-38, αρ. 30-31, εικ. 35-38 (τέλη 5^{ου} - αρχές 4^{ου} αι.). Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου 1989, 118-119, αρ. 68, εικ. 124 (5^{ου} αι.). Πέππα Παπαϊωάννου 2010, 96, 188-189, αρ. 728 εικ. 48 (μέσα - τρίτο τέταρτο 5^{ου} αι.). Alexandrou 2015, εικ. 1-5 (τελευταίο τέταρτο 5^{ου} αιώνα). Για τον χρωματισμό όμοιων ειδωλίων βλ. *Tanagra* 2003, 108, αρ. 64, Θήβα, 450 π.Χ. [J. Becq]. Για την ύπαρξη χιτώνα κάτω από τον πέπλο, με τις χειρίδες και το περιδέραιο να αποδίδονται με χρώμα, βλ. ειδώλιο στην Κοπεγχάγη, Poulsen 1949, 13, αρ. 9, πίν. 7, από τη Βοιωτία.

Κατερίνα Τζαναβάρη



544. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 10119

Άγνωστη προέλευση, παράδοση αρχαιοπώλη Βασιλείου Ιατρίδη, κατοίκου Θεσσαλονίκης (αρ. πρωτ. 932/1967). Μέρος των αρχαίων που διέθετε προς πώληση ο Ιατρίδης προέρχονταν από τη Χαλκιδική και την Αμφίπολη.

Πηλός πορτοκαλοκάστανος

Ύψ. 33,7 εκ. Πλ. 11,1 εκ. Βάθ. 5,9 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευή σε μήτρα με αδιαμόρφωτη την πίσω όψη όπου μεγάλο ορθογώνιο άνοιγμα εξαερισμού. Λευκό επίχρισμα σε όλες τις επιφάνειες, ερυθρό χρώμα στην κόμη, τη ζώνη, την ταινία (παράλληλες γραμμές) και το ψέλλιο, κίτρινο στο κιβωτίδιο και κυανό στο ιμάτιο. Δύο οριζόντιες ερυθρές ταινίες στη βάση.

Σε ορθογώνια βάση στέκεται όρθια κατενώπιον γυναικεία μορφή με στάσιμο το δεξί σκέλος και άνετο το αριστερό που προβάλλει ελαφρώς μπροστά. Φορά αττικό πέπλο, ζωσμένο στη μέση, και ιμάτιο στην πλάτη. Με το αριστερό χέρι κρατά ανοικτό ορθογώνιο κιβωτίδιο, από το οποίο ανασύρει μακριά υφασμάτινη ταινία, την απόληξη της οποίας συγκρατεί με το χαμηλωμένο δεξί χέρι που φέρει ψέλλιο. Στενό πρόσωπο, κόμη σχετικά ογκώδης, που φέρεται προς τα πίσω σε κυματιστούς βοστρύχους, με στενή στεφάνη στην κορυφή.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 23, 1968, Χρονικά Β2, 327, πίν. 272γ [Φ.Πέτσας].

Το ειδώλιο αποτελεί χαρακτηριστική δημιουργία βοιωτικού εργαστηρίου, όπως δηλώνει η μορφή της βάσης, το μεγάλο ορθογώνιο άνοιγμα εξαερισμού, το μέγεθος και η κλίση της μορφής προς τα πίσω. Ο τύπος απαντά κυρίως στη Βοιωτία, βλ. Winter 1903 III.1, 67, αρ. 7. Goldman & Jones 1942, 392-393. 401, αρ. 18, πίν. IX. Liepmann 1975, 65, αρ. T50, Pisani 2006, 285, 344, αρ. 119, Λεβέντη 2009, 300-301, εικ. 10, ενώ σε άλλες παραλλαγές του απουσιάζει το κιβωτίδιο ή υπάρχει πόλος στην κεφαλή. Για όμοια ή παρόμοια παραδείγματα, βλ. Baudat 1953, 41-43, αρ. 46, πίν. XVIII. Higgins 1954, αρ. 849, 851, πίν. 118-119. Leyenaar-Plaisier 1979, πίν. 10, αρ. 54. Στεφανίδου-Τιβεριού 1982, 37-38, αρ. 31, εικ. 36. LIMC II (1984) αρ. 130, πίν. 17, στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias]. Schmidt 1994, 53-54, πίν. 13, αρ. 54. Ανδρειωμένου 2007, 229, πίν. 111. Χιδίρογλου 2014, 30, εικ. 1. Chidiroglou 2015, 93, εικ. 2. Vassilopoulou, Skoumi & Nassiotti 2015, 475-76, εικ. 2. Η απεικονιζόμενη μορφή έχει ερμηνευθεί ως Αφροδίτη, ηρωοποιημένη νεκρή, νύφη ή συνοδός νύφης. Ενδεχομένως όμως απεικονίζεται μια άωρος παρθένα ως νύφη, όπως παραπέμπει η ενδυμασία και η στεφάνη, ίσως η νυφική *πλανίς*. Για την ένδυση των άγαμων παρθένων, βλ. Roccos 2000, 235-265. Μαργαρίτη 2010. Η απεικόνιση κιβωτιδίου με ταινία επίσης παραπέμπει στην εικονογραφία του γάμου (προετοιμασία ή δώρα της νύφης), ενώ κατ' άλλους η ταινία ταυτίζεται με τον *κεστόν ἰμάντα* της Αφροδίτης. Οι ταινίες όμως είχαν εορταστική, τελετουργική και νικητήρια χρήση: κοσμούσαν τη μέση και την κεφαλή θεών και θνητών, εμφανίζονται σε σκηνές π.χ. γυναικωνίτη, γάμου, θυσιών, προσφέρονταν σε νικητές και δένονταν σε λουτροφόρους, επιτύμβιες στήλες κ.α., βλ. Pfanner 1977, 5-15. Brümmer 1985, 138-151. Reilly 1989, 418-419. Κεφαλίδου 1996, 55-56, 63-66.

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου

545. ΕΦΗΒΟΣ ΙΠΠΕΥΣ ΣΤΟ ΑΛΟΓΟ ΤΟΥ

500-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.97.88

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, επί του τάφου 122

Πηλός ανοιχτός ερυθρός

Ύψ. 13,5 εκ. Μέγ. πλ. 3,9 εκ. Μήκ. 12 εκ.

Συμπληρωμένο το πίσω αριστερό πόδι του αλόγου. Χρήση μήτρας αλλά και κάποια τμήματα χειροποίητα (αυτιά, η ανασηκωμένη φούντα-τσουλούφι του αλόγου). Μικρή σπή στην κοιλιά.

Βοιωτικός τύπος. Ο ιππέυς είναι γυμνός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. με ιππέα Πύδνας, αρ. κατ. 341, και με ιππείς περιοχής Βοιωτίας. Αχειλαρά 2006, 47.

Νούλας 2014, 411. Hamdorf & Leitmeir 2014, 53, αρ. C75. Αραβαντινός 2010, 215.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

546. ΠΛΑΓΓΩΝ - «ΝΕΥΡΟΣΠΑΣΤΟ»

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.96.166

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974

Πηλός κιτρινωπός και ανοιχτόχρωμος στο σώμα και ερυθρός στα άκρα

Ύψ. 13,6 εκ.

Συγκολλήσεις μόνο στο κάτω τμήμα του δεξιού ποδιού. Εξαιρετικής διατήρησης. Εργαστήριο κορινθιακό.

Φέρει πόλο και το χαρακτηριστικό ένδυμα - εφαρμοστό στο κορμί βραχύ χιτωνίσκο με τριγωνικές απολήξεις. Το γένος της κούκλας απροσδιόριστο. Τα υποδήματά του ήταν κοκκινωπά, όπως απέδειξε η εξέταση με μικροσκόπιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Σχήμα αρχαίζον αλλά επιβιώνει και στους νεότερους αιώνες. Οι κόρες (κούκλες) κατασκευάζονταν από διάφορα υλικά (πηλό, ξύλο, γύψο). Ο τύπος της κούκλας που ονομάζεται νευρόσπαστο ονομάστηκε έτσι από τα πρόσθετα - κινητά μέλη του (χέρια και πόδια). Διατυπώθηκαν διάφορες ερμηνείες για τη σημασία και τη χρήση τους. Όσον αφορά στην τοποθέτησή του ως κτερίσματος, δύο είναι οι επικρατέστερες: παιδικό παιχνίδι που συνοδεύει τα παιδιά στην άλλη ζωή ή προστατευτικό-αποτροπαικό για να εξευμενισθούν οι χθόνιες θεότητες. Συνήθως τοποθετούνται σε τάφους μικρών παιδιών ή νεαρών κορών.

McKnight-Elderkin 1930, 461, εικ. 7,8. Davidson & Burr Thompson 1943, 116-117. Higgins 1954, 248, πίν. 131-133, αρ. 909-910, 924, 929. Μπόνιας 1998, 202-203, πίν. 58, αρ. 496-500. Neils & Oakley 2003, 268, αρ. 74. Wünsche & Knauß 2004, 437. Αχειλαρά 2014, 263 κ.ε., εικ. 2. Hamdorf & Leitmeir 2014, αρ. C194. Μια ενδιαφέρουσα παραλλαγή του τύπου είναι η καρικατούρα-νευρόσπαστο από τη Θέρμη, Σκαρλατίδου 2007, 74.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

547. ΖΕΥΓΟΣ ΟΡΘΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.73.82

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 945. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 548-552.

Πηλός ανοιχτός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 10,8 εκ. Πλ. 4 εκ. Βάθ. 4,9 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Οπή όπτησης στην πίσω όψη. Διακρίνεται το λευκό επιχρίσμα πάνω στην πηλόχρωμη επιφάνεια.

Το θέμα συνηθίζεται και ως κτέρισμα τοποθετείται στις παιδικές και γυναικείες ταφές, αλλά έχει βρεθεί και σε Θεσμοφόρια. Συνήθως διακρίνεται μια διαφορά ηλικίας, η μια έχει πλατύτερο πρόσωπο και πιο περίτεχνη κόμμωση. Τα χέρια τους δένονται μεταξύ τους με τρυφερότητα (αποχαιρετισμός;). Ταυτίζονται ως Δήμητρα και Κόρη που είναι χθόνιες θεότητες και κυριαρχούν στον Κάτω Κόσμο. Στη Χαλκιδική βρίσκεται σε τάφους διαφόρων αρχαίων πόλεων. Στον τάφο 3324 του νεκροταφείου της Ακάνθου βρέθηκαν δύο ζεύγη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Winter 1903, III.2, 4, αρ. 2. *Olynthus* VII, 49-50, αρ. 174-175, πίν. 21-22. *Olynthus* XIV, αρ. 262, πίν. 85 και αρ. 267, πίν. 88. Mollard-Besques 1963, 7, πίν. 5e. Burn & Higgins 2001, αρ. 2728 και 2729, πίν. 118. Cambitoglou, Papadopoulos & Jones 2001, 672, αρ. 16.16, πίν. 89. *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 105, αρ. 89-90 [Ε. Τρακοσπούλου-Σαλακίδου]. Πρβλ. αυτόθι το αρ. κατ. 327 από τη Νέα Καλλικράτεια.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



548. ΗΘΟΠΙΟΣ ΜΕΣΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ ΜΕ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΓΡΙΑΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.73.83

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 945. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 547, 549-552.

Πηλός ερυθρός με εγκλείσματα

Ύψ. 11,3 εκ. Πλ. 4,7 εκ. Βάθ. 3 εκ.

Μικρή συμπλήρωση κάτω στο αριστερό πόδι. Ίχνη λευκού επιχρίσματος, αλλά και χρωμάτων σε ορισμένα σημεία, όπως ερυθρό, μαύρο και γαλάζιο. Κατά τόπους μελανές βιολογικές επικαθίσεις.

Φορεί ιμάτιο που καλύπτει το πίσω μέρος του κεφαλιού και το υπόλοιπό του περιτυλίγεται στο αριστερό χέρι και απλώνεται στην κοιλιά, φθάνοντας ως τα γόνατα. Από κάτω διακρίνεται ο ποδήρης πτυχωτός χιτώνας. Η στάση της, η προβολή του αριστερού ποδιού της και η στήριξη του αριστερού χεριού πίσω στην οσφυ, ενώ το δεξί της χέρι στηρίζεται κοντά στο πηγούνι, δίνει την εντύπωση ότι συνομιλεί. Εργαστήριο Ολύθνου(;).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Bieber 1961β, 85, 91, εικ. 129. Πρβλ. *Olynthus* XIV, 276-277, πίν. 116, αρ. 380D. Besques 1972, 71, πίν. 96a, αρ. C 643.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



549. ΠΛΑΓΓΩΝ - ΝΕΥΡΟΣΠΑΣΤΟ ΜΕ ΚΡΟΤΑΛΑ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.73.84

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 945. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 547-548, 550-552.



Πηλός ερυθρός καθαρός (αττικός;)

Ύψ. 15,8 εκ. Μέγ. πλ. 5,6 εκ.

Λείπει το εμπρόσθιο τμήμα του κεφαλιού. Στο εσωτερικό του εναπομείναντος κομματιού οπή όπου πιθανόν στηριζόταν σκονάκι ανάρτησης και κίνησης. Τα χέρια πρόσθετα και κινητά. Λείπει τμήμα του δεξιού βραχίονα και του πήχυ καθώς και του κροτάλου. Λευκό επίχρισμα με πιθανότητα υπαρχής κι άλλων χρωμάτων που χάθηκαν. Πάντως διακρίνεται ο ομφαλός της κούκλας με χρώμα μαύρο και κόκκινο στο κέντρο, ένα μαύρο ζωγραφισμένο κόσμημα ανάμεσα στα στήθη κι ένα μαύρο βραχιόλι στον αριστερό βραχίονα.

Πρόκειται για τύπο κούκλας (πλαγγών) με κινητά χέρια για να κινείται όπως οι μαριονέτες με σχοινάκια που κρατούν κρόταλα. Είναι ξυπόλητη και ο χιτώνας της είναι εφαρμοστός και διαφανής πάνω στο σώμα της και φθάνει ως τους μηρούς της. Ο θόρυβος των κροτάλων θεωρείται αποτροπαϊκός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

McKnight-Elderkin 1930, 455-479. Lazaridis 1953, 410-12, εικ. 6 (350-325 π.Χ.). Higgins 1954, αρ. 734, πίν. 97. Besques 1972, 72, πίν. 97b, αρ. D 445 (νεότερο χρονολογικά, μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.). Βιβλιοδέτης & Αβρονιδάκη 2013, 17. Neils & Oakley 2003, 267-268. Hamdorf 1996, 35-39, αρ. 29 και 30 για παρόμοιους τύπους.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

550. ΗΘΟΠΙΟΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.73.92

Ιερισός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 945. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 547-549, 551-552.

Πηλός ανοιχτός ερυθρός

Ύψ. 9,9 εκ. Μέγ. πλ. 3,8 εκ. Βάθ. 2,5 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στη βάση και σε σημεία του ιματίου. Στην πίσω όψη μικρή σχισμή για τον εξαερισμό. Διακρίνεται ερυθρό χρώμα στα μαλλιά και στα χείλη και ίχνη γαλάζιου χρώματος στις κάτω παρυφές του χιτώνα. Μελανές βιολογικές επικαθίσεις κατά τόπους.

Πρόκειται για τον γνωστό τύπο «ψευδοκόρης» β'. Το γυναικείο προσωπίο φέρει καλύπτρα, αφήνοντας ακάλυπτα τα μαλλιά που στεφανώνουν το μέτωπο και καταλήγουν ψηλά σε λαμπάδιον. Φορεί ιμάτιο που το ανασηκώνει και με τα δύο χέρια ώστε να καλύψει το κάτω μέρος του προσώπου και ποδήρη χιτώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Peredolskaja 1963, 6, πίν. 2.1. Webster 1978, 25, 88 (τύπος AT74), πίν. XIIIa. Αραπογιάννη 2000, 428, εικ. 332. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, αρ. 243, εικ. 281. Πρβλ. και με το αρ. κατ. 640.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

551. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΚΙΣΤΗ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.73.100

Ιερισός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 945. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 547-550, 552.

Πηλός ανοιχτόχρωμος φαιός καθαρός

Ύψ. 8 εκ. Μέγ. πλ. 2,7 εκ. Βάθ. 2,9 εκ.

Ελαφρές απολεπίσεις σε διάφορα σημεία. Η πίσω πλευρά είναι λειασμένη και φέρει δύο οπές στο ύψος των αγκώνων. Διακρίνονται χρώματα (микροσκοπική εξέταση): κόκκινο στα υποδήματα και στο ένδυμα και κίτρινο στα μαλλιά. Μελανές βιολογικές επικαθίσεις παντού.

Κάθεται σε κάθισμα. Φορεί ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο. Σκύβει ελαφρά το κεφάλι κοιτάζοντας την κίστη που κρατά στα χέρια. Ίσως την απασχολεί το περιεχόμενό της. Η περίτεχνη κόμμωση και η απώληξή της αποκλείουν να είναι δούλη. Κορινθιακού εργαστηρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Maass 1996, 184, αρ. 103. Chidioglou 2015, 95, εικ. 10-11. Πρβλ. επίσης Peredolskaja 1963, 10, πίν. 7.3-5.

Κατερίνα Ρωμοπούλου



552. ΚΑΘΙΣΤΗ «ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΣ» ΘΗΛΑΖΟΥΣΑ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.73.102

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 945. Συνευρέθηκε με τα ειδώλια αρ. κατ. 547-551.

Πηλός ερυθρός εγχώριος με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 11,7 εκ. Μέγ. πλ. 4,2 εκ. Βάθ. 5,2 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευασμένο από μήτρα μέτριας ποιότητας. Εξαερισμός από το άνοιγμα της βάσης.

Χρώμα ρόδινο στο πρόσωπό της και στο ένδυμα καθώς και στο μωρό, πάνω από το λευκό επίχρισμα που σώζεται, ενώ τα μαλλιά της, καθώς και του μωρού, ήταν κόκκινα. Οι πλευρές του καθίσματος ήταν κίτρινες (εξέταση με μικροσκόπιο).

Η τροφός φέρει επιβλήμα και φορεί χιτώνα. Κάθεται και τα πόδια της πατούν σε υποπόδιο (θρήνυς). Θηλάζει το φασκιωμένο μωρό προτείνοντας τον δεξί μαστό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. πανομοιότυπο από Λίνδο, *Lindos I*, 693, πίν. 136, αρ. 2944, *Olynthus VII*, 67-68, αρ. 249-253, πίν. 31-32. Hadzisteliou-Price 1978, σποράδην. Για τον θηλασμό, Μποσνάκης 2003-2009.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

553. ΕΤΑΙΡΑ ΜΕΣΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.73.116

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 976. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 554.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 16,2 εκ. Μέγ. πλ. 6,4 εκ. Βάθ. 4,2 εκ.

Ακέραιη. Οπή εξαερισμού από την ανοιχτή από κάτω βάση. Λευκό επίχρισμα παρατηρείται στο πρόσωπο και στο στήθος. Τα μαλλιά της, που χωρίζονται με χωρίστρα στη μέση, αποδίδονται με χρώμα κοκκινωπό.

Φορεί λεπτό ποδήρη χιτώνα με τις ανάλογες πτυχώσεις από την κίνηση της, καθώς προβάλλει το δεξί άνετο πόδι με ανασηκωμένο το δεξί της χέρι να ανασύρει το ιμάτιο - καλύπτρα, ώστε να φανεί το πρόσωπό της και να αναδειχθεί η κορμοστασιά της, λυγίζοντας πίσω στην οσφή το αριστερό της χέρι. Το υπόλοιπο τμήμα του ιματίου απλώνεται χαμηλά ως τα γόνατα σχεδόν, σύμφωνα με τη μόδα του 4^{ου} αι. π.Χ. Στηρίζεται πάνω σε ορθογώνια βάση μικρού ύψους. Ανήκει στους αττικούς τύπους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Burn & Higgins 2001, 108, 127.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

554. ΟΡΘΙΑ ΙΜΑΤΙΟΦΟΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΑ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.73.108

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 976. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 553.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 23,5 εκ. Πλ. 7,9 εκ. Βάθ. 4,9 εκ.

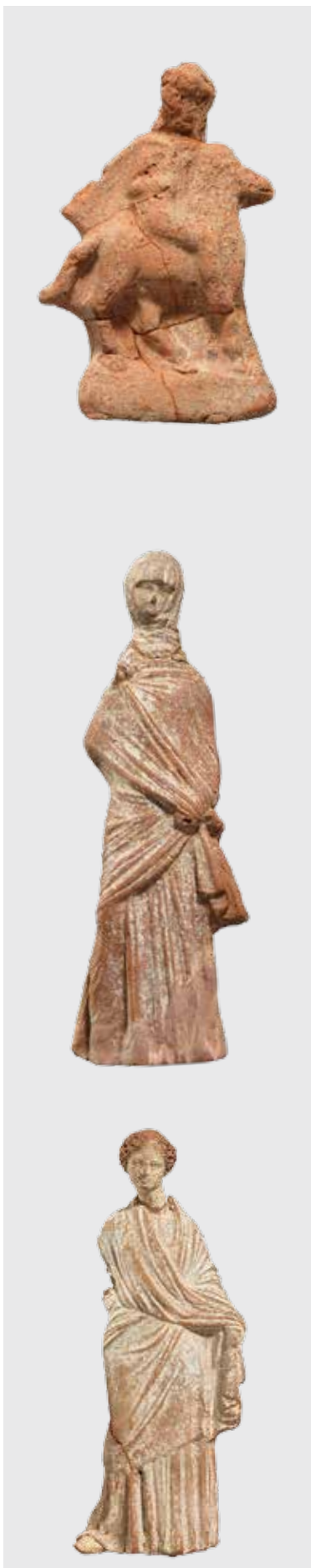
Ακέραιη. Μήτρα μέτριας τέχνης και απόδοσης. Οπή εξαερισμού στην οπίσθια όψη.

Το κεφάλι της κλίνει προς τα δεξιά και τα μαλλιά της συγκρατούνται από ένα σάκκο (σκούφο;). Είναι τυλιγμένη σφιχτά στο χοντρούφασμένο ιμάτιο και το συγκρατεί με τα δύο της χέρια που σκεπάζονται επίσης απ' αυτό για να προφυλαχθούν από το κρύο. Από κάτω φορεί μακρά ποδήρη χιτώνα. Το άνετο αριστερό σκέλος δίνει την εντύπωση ότι βαδίζει. Πατάει πάνω σε ένα λεπτό πλακίδιο-βάση. Τύπος που προαγγέλλει τον τύπο της Ταναγραίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



555. ΕΦΗΒΟΣ ΙΠΠΕΥΕΙ ΑΛΟΓΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.208

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 438

Πηλός ερυθρός, εγχώριος, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 10 εκ. Πλ. 6,8 εκ. Βάθ. 3,2 εκ.

Φθαρμένη επιφάνεια. Συγκολλήσεις αρκετές. Άτεχνη μήτρα. Υποτυπωδώς διαμορφωμένη βάση ελαφρά ελλειψοειδής: η κάτω επιφάνειά της που είναι ανοιχτή χρησιμεύει ως οπή εξαερισμού. Ίχνη λευκού επιχρίσματος σε διάφορα σημεία.

Μέτρια απόδοση της σύνθεσης. Βοιωτικός τύπος. Ελάχιστες λεπτομέρειες του ιππέα διακρίνονται. Το γνωστό θέμα «ιππεύς πάνω σε άλογο» από τη Βοιωτία εξαπλώθηκε και σ' άλλες περιοχές, από τον 6^ο αι. π.Χ. και μετά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Graepler 1997, 230, εικ. 270-273. Αραβαντινός 2010, 215.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

556. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.209

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 438;

Πηλός ερυθρός, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 15,4 εκ. Πλ. 5,3 εκ. Βάθ. 6,2 εκ.

Το κεφάλι συγκολλημένο. Στο κάτω αριστερό μέρος έχει συμπλήρωση. Καλοψημένο (προερχόμενο ίσως και από μήτρα εισαγωγής). Οπή εξαερισμού από το κάτω μέρος της βάσης. Λευκό επίχρισμα παντού, προφανώς υπήρχε ο ανάλογος χρωματισμός πάνω από το επίχρισμα.

«Ταναγραία». Το ιμάτιό της περιβάλλει το κεφάλι και το άνω μέρος του σώματος και καταλήγει σε κόμβο αριστερά στο ύψος της αρχής του μηρού απ' όπου κρέμονται τα δύο άκρα του. Δηλαδή είναι σφικτοδεμένο και τα χέρια μόλις διακρίνονται από κάτω. Θυμίζει τύπο Mantledancer. Κάτω από το ιμάτιο διακρίνεται ο λεπτός πτυχωτός ποδήρης χιτώνας και το άνετο δεξί πόδι από το γόνατο και κάτω. Εξίσου πλαστικά και προσεγμένα αποδίδεται και η οπίσθια όψη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο της Mantledancer, Friesländer 2001. Langner 2012. Γενικά για την κάλυψη του προσώπου των γυναικών, Llewellyn-Jones 2003, σποράδην.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

557. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.97.64

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, στόμιο ταφικού πίθου 70. Εντός του πίθου τα ειδώλια αρ. κατ. 558-559.

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 20,4 εκ. Πλ. 8,5 εκ. Βάθ. 5 εκ.

Λείπει το δεξί χέρι. Στην πίσω όψη οπή εξαερισμού ορθογώνια αλλά και το κάτω μέρος του ειδωλίου είναι ανοιχτό (βάση).

Με το αριστερό χέρι συγκρατεί το πολύπτυχο ιμάτιο, ενώ από κάτω διακρίνονται οι πτυχές του λεπτού χιτώνα. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και πρέπει να ήταν χρωματισμένα με ερυθρό χρώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμοπούλου



558. ΠΑΙΔΙΣΚΗ ΜΕ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ ΣΤΟ ΔΕΞΙ ΧΕΡΙ

Τέλος 4^{ου} αι. π.Χ. - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.97.80

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, ταφικός πίθος 70. Βρέθηκε μαζί με το ειδώλιο αρ. κατ. 559.

Πηλός ερυθρός εγχώριος με μαρμαρυγία

Ύψ. 11,4 εκ. Πλ. 4,6 εκ. Βάθ. 3,4 εκ.

Απολεπίσεις στην επιφάνεια. Κάποιες συγκολλήσεις. Από την ίδια μήτρα με το αρ. κατ. 559. Λευκό επίχρισμα υποδηλώνει, ότι υπήρχαν χρώματα που σήμερα γίνονται ορατά μόνο με εξέταση κάτω από μικροσκόπιο.

Τα ειδώλια αρ. κατ. 558 και 559 (ίδια μήτρα;) εμφανίζουν ελάχιστες διαφορές στις διαστάσεις και στο λευκό επίχρισμα που απλώνεται στην επιφάνεια. Το κορίτσι έχει κόμμωση ενός είδους *Melonenfrisur*, με πλεξούδα που στεφανώνει το κρανίο στο πίσω μέρος. Σκύβει ελαφρά με συστολή το κεφάλι του προς τα κάτω. Κρατεί με το δεξί χέρι σ' επαφή με το μηρό ένα προσωπίο Σιληνού Νέας Κωμωδίας. Φορεί λεπτό πτυχωτό ποδήρη χιτώνα ζωσμένο ψηλά και κάμπει το αριστερό χέρι του με χάρη, στηρίζοντάς το στην μέση του. Θυμίζει τα κορίτσια που υπηρετούσαν στα ιερά θεοτήτων (π.χ. άρκτοι της θεάς Αρτέμιδος). Αττικός τύπος κατά την D. Burr Thompson.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Burr Thompson 1952, 130-132, αρ. 19, πίν. 34.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

559. ΠΑΙΔΙΣΚΗ ΜΕ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ ΣΤΟ ΧΕΡΙ

Τέλος 4^{ου} αι. π.Χ. - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.97.81

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, ταφικός πίθος 70. Βρέθηκε μαζί με το ειδώλιο αρ. κατ. 558 εντός του πίθου.

Πηλός εγχώριος ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 11,8 εκ. Πλ. 4,6 εκ. Βάθ. 2,9 εκ.

Απολεπίσεις στην επιφάνεια. Κάποιες συγκολλήσεις. Από την ίδια (:) μήτρα με το αρ. κατ. 558. Επί του λευκού επιχρίσματος υπήρχαν χρώματα που σήμερα γίνονται ορατά μόνο με εξέταση κάτω από μικροσκόπιο.

Πρβλ. με το πανομοιότυπο ειδώλιο αρ. κατ. 558.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

560. ΚΑΘΙΣΤΗ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.73.109

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 16,2 εκ. Πλ. 6,4 εκ. Βάθ. 4,2 εκ.

Ακέραιη, εκτός από ελάχιστες αποκρούσεις. Οπή εξαερισμού στην πίσω όψη, διαστάσεων 4 x 3 εκ. Η βάση από κάτω είναι ανοιχτή. Ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Κάθεται σε κλισμό και είναι σφιχτοτυλιγμένη στο μακρύ ιμάτιο της από κεφαλής ως τα άκρα των ποδιών της. Τα πόδια της πατούν σε χαμηλό υποπόδιο (*θρήνυς*). Με το λυγισμένο δεξί συγκρατεί κάποιο άνοιγμα του ιματίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



561. ΥΔΡΙΑΦΟΡΟΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.96-97.81

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 3. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 493.

Πηλός ερυθρόφαιος εγχώριος, όχι καθαρός. Το άνω τμήμα του ειδωλίου είναι τεφρόχρωμο λόγω ημιτελούς ψησίματος ή καύσης σε τελετουργική πυρά.

Ύψ. 21,5 εκ. Μέγ. πλ. 6,5 εκ. Βάθ. 4 εκ.

Φέρει συμπληρώσεις με γύψο και συγκολλήσεις. Στην πίσω όψη οπή εξαερισμού διαστάσεων 8,5 x 35 εκ. Ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Φορεί δωρικό πέπλο. Το ένδυμα και η κόμμωση θυμίζουν, όπως και η στάση, τύπο υδριαφόρου του 5^{ου} αι. π.Χ. Με το ανασηκωμένο δεξί της χέρι συγκρατεί υδρία, που σταθεροποιείται πάνω στο κεφάλι με την *τύλη* (μαξιλαράκι). Στο αριστερό κρατεί την φιάλη, τελετουργικό αγγείο. Υδριαφόροι βρέθηκαν σε ιερά και τάφους.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την ονομασία του τύπου βλ. Πολυδεύκης, *Όνομαστικόν*, III, 55. Πρβλ. υδριαφόρο αρ. ευρ. I.164.134 από τον τάφο 4227 της Ακάνθου *Νέος και με υγειαν αρίστην* 2014, 95-96, αρ. κατ. 66 [Ε. Τρακοσοπούλου]. Σχολιασμός τύπου, Burn & Higgins 2001, 180, αρ. 2513, πίν. 85-87. Kozłowski 2015, 41-48. Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014, 131-133.

Κατερίνα Ρωμοπούλου



562. ΒΟΣΚΟΣ ΠΟΥ ΣΕΡΝΕΙ ΤΡΑΓΟ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.96.188

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, κοντά στη ταφή 108

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία

Ύψ. 20,5 εκ. Μέγ. πλ. 7,6 εκ. Βάθ. 4,8 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Το κεφάλι έχει συγκολληθεί. Οπή εξαερισμού ορθογώνια στη πίσω όψη. Μια άλλη πολύ μικρή οπή χαμηλά ανάμεσα στα πόδια μπροστά είναι τυχαία ή βοηθητική για τον αερισμό(;).

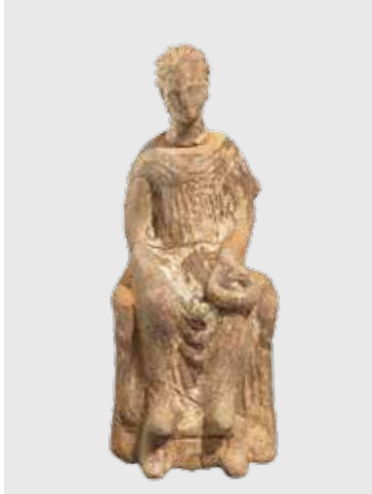
Φορεί πύλο, το συνηθισμένο κάλυμμα κεφαλιού υπαίθρου, ιμάτιο ή χλαμύδα(;) ριγμένο στην αριστερή πλευρά του, και σέρνει τον τράγο πιάνοντάς τον από τα κέρατα. Πρβλ. με Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, προθ. 15, αρ. 12640 (χρονολόγηση 5^{ος} αι. π.Χ.). Θυμίζει αγαλματικό τύπο και ίσως γι' αυτό στέκεται πάνω σε βαθμιδωτό βάθρο. Συνδέεται με τον θεό Ερμή, άλλωστε είναι βοιωτικός τύπος.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Olynthus IV, αρ. 338, πίν. 32. *Olynthus* XIV, αρ. 211-213, πίν. 65-66. *LIMC* V (1990) 311-314, στο λ. Hermes [G. Siebert].

Κατερίνα Ρωμοπούλου



563. ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΘΙΣΜΕΝΗ ΣΕ ΔΙΦΡΟ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.93.27

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 1009

Πηλός κιτρινόφαιος

Ύψ. 13,5 εκ. Μέγ. πλ. 5,2 εκ. Βάθ. 5,8 εκ.

Ακέραιη. Οπή εξαερισμού ορθογώνια, μήκους 3 εκ. στην πίσω όψη. Η βάση του ειδωλίου ανοιχτή από κάτω. Ίχνη λευκού επιχρίσματος παντού.

Η νεαρή γυναίκα έχει κόμμωση τύπου *Melonenfrisur* (πεπνοειδή) που καταλήγει πίσω σε κότσο. Φορεί χειριδωτό ποδήρη χιτώνα και κάθετα κρατώντας μικρό στεφάνι στο αριστερό χέρι, ενώ το δεξί της ακούμπα πάνω στο αντίστοιχο γόνατο. Δείχνει κουρασμένη ή θλιμμένη. Ίσως το στεφάνι υποδηλώνει ότι μετέχει σε κάποια τελετουργία. Μικρασιάτικης έμπνευσης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμοπούλου



564. ΑΥΛΗΤΡΙΔΑ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.116.101

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977, τάφος 1214

Πηλός ερυθρόφαιος, όχι καθαρός, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 8 εκ. Μέγ. πλ. 4,4 εκ. Βάθ. 4,1 εκ.

Τα άκρα των χεριών και τμήματα του χιτώνα λείπουν. Συμπληρώσεις και συγκολλήσεις. Η βάση έχει συμπληρωθεί ως ορθογώνιο λεπτό πλακίδιο. Ίχνη λευκού επιχρίσματος παντού.

Η νεαρή αυλητρίδα, τύπος τελετουργικός, του οποίου η εμφάνιση δεν αλλάζει από τον 6^ο αι. π.Χ. ως τα ελληνιστικά χρόνια, παίζει τον διπλό αυλό (δίαυλο). Η κόμμωσή της καταλήγει στην κορυφή του κεφαλιού σε ένα είδος λαμπαδίου. Οι παρεές της είναι φουσκωμένες από το φύσημα. Φορεί το ένδυμα των μουσικών, τον ειδικό μακρύ, λεπτό πτυχωτό χιτώνα. Οι αυλητρίδες παίζανε πάντοτε όρθιες, αντίθετα με τους Σιληνούς που παίζουν όρθιοι ή καθιστοί στο έδαφος. Ο διάυλος είναι ο πιο συνηθισμένος τύπος αυλού στην αρχαιότητα. Εργαστήριο Ολύνθου (:).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον διάυλο, *RE* V.1 (1903), 354, στο λ. Diaulos [J. Jüthner]. *Olynthus* VII, 79, πίν. 39, αρ. 298 (σχεδόν ίδιων διαστάσεων με το εδώ παρουσιαζόμενο και από την ίδια μήτρα). Bernabò Brea 2001, 132. Γουλάκη-Βουτυρά 2011, 585 (για το υλικό και τη χρήση). Bellia 2015, 186.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

565. ΕΦΗΒΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Πρώτο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 2249

Σίνδος Θεσσαλονίκης (οικ. ιδιοκτησίας VETERIN, τάφος 16)

Πηλός

Ύψ. 14,2 εκ. Πλ. βάσης 4 εκ. Μήκ. βάσης 3,4 εκ. Ύψ. βάσης 1,7 εκ.

Ακέραιο. Φέρει ρωγμές κατά μήκος της δεξιάς πλευράς. Συγκολλημένο στο ύψος του δεξιού μηρού.

Λευκό επίχρισμα κάλυπτε την επιφάνεια του ειδωλίου ενώ διακρίνονται και ίχνη κόκκινου χρώματος. Το ειδώλιο είναι κοίλο, με αδιαμόρφωτη πίσω πλευρά, όπου ανοίγεται παραλληλόγραμμη οπή αερισμού.

Η εφηβική μορφή στέκεται επάνω σε τετράπλευρη ψηλή βάση, κατενώπιον. Πατά σταθερά με το αριστερό σκέλος ενώ το δεξί άνετο πόδι μετατοπίζεται ελαφρώς προς τα πλάγια και πίσω. Φορά χλαμύδα και κωνικό πέλο. Με το αριστερό χέρι κρατάει στην αγκαλιά της κριάρι. Το δεξί χέρι πέφτει κάτω, παράλληλα με το σώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 87, αρ. 39 [Α. Κεραμάρης].

Πρβλ. Amandry 1963, 120-126, εικ. 57, 58. Ο Robinson το κατατάσσει στον τύπο «Ερμής κριαροφόρος», βλ. *Olynthus* VII, 69-70, πίν. 33, εικ. 260.

Αναστάσιος Κεραμάρης

566. ΚΑΘΙΣΤΗ ΕΦΗΒΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Πρώτο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 2227

Σίνδος Θεσσαλονίκης (οικ. ιδιοκτησίας VETERIN, τάφος 35)

Πηλός

Ύψ. 11 εκ. Πλ. 3,8 εκ.

Ακέραιο. Η πίσω πλευρά του είναι αδιαμόρφωτη με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού.

Πρόκειται για εφηβική μορφή καθισμένη σε κάθισμα με ερεισίνωτο. Παριστάνεται κατενώπιον με ελαφρώς σκυμμένο το κεφάλι και λυγισμένο το κορμό μπροστά. Τα χέρια, λυγισμένα, ακουμπούν σε ανοιχτό πάνω στα γόνατα δίπτυχο. Ίχνη λευκού επιχρίσματος καλύπτουν την επιφάνεια του ειδωλίου, ρόδινο χρώμα διακρίνεται στο πρόσωπο, στο σώμα, στα μαλλιά και στο κάθισμα, καστανό στο δίπτυχο και στο τμήμα ανάμεσα στις κνήμες της μορφής και ερυθρό στην κάθετη πλευρά του δίπτυχου. Έργο βοιωτικού εργαστηρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 97, αρ. 74 [Α. Κεραμάρης].

Πρβλ. Mollard-Besques 1963, πίν. 134c, d, f. Καλτσάς 1998, 217, πίν. 224, εικ. E354.

Αναστάσιος Κεραμάρης

567. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΔΥΟ ΟΡΘΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΜΟΡΦΩΝ

4^{ος} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 2255

Σίνδος Θεσσαλονίκης (οικ. ιδιοκτησίας VETERIN, τάφος 60)

Πηλός

Ύψ. 20,4 εκ. Πλ. 13,1 εκ.

Λείπουν το δεξί τμήμα της βάσης, τα πόδια, κάτω από τα γόνατα, της δεξιάς μορφής και το κεφάλι του αγαλματίου που είναι τοποθετημένο πάνω σε πεσσό. Ίχνη λευκού επιχρίσματος καλύπτουν την επιφάνεια του ειδωλίου ενώ διακρίνονται ίχνη κίτρινου χρώματος στα μαλλιά, γαλάζιου στο ιμάτιο και ερυθρού στην βάση του ειδωλίου. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού και οπή ανάρτησης.

Οι μορφές στέκονται όρθιες πάνω σε τετράπλευρη ψηλή βάση. Η δεξιά μορφή παριστάνεται όρθια κατενώπιον, με το δεξί χέρι να κρατά φιάλη και το αριστερό χέρι λυγισμένο στον αγκώνα, να στηρίζεται στον δεξιό ώμο της διπλανής μορφής και με τα δάχτυλα της να ακουμπά την αριστερή παρειά του προσώπου της. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο περνώντας λοξά κάτω από το αριστερό χέρι αφήνει ακάλυπτο το μεγαλύτερο μέρος του κορμού. Τα μαλλιά σχηματίζουν μικρούς βοστρύχους που πλαισιώνουν το πρόσωπο. Τα υπόλοιπα μαζεύονται στην κορυφή του κεφαλιού και σχηματίζουν «φιόγκο». Στα αριστερά της, στέκεται δεύτερη γυναικεία μορφή, η οποία στηρίζεται με το αριστερό της χέρι στο επίκρανο του πεσσού. Η δεύτερη αυτή μορφή παριστάνεται κατενώπιον, με μικρή κλίση του κορμού προς τα αριστερά, στηρίζεται στο δεξί σκέλος ενώ το αριστερό ανασηκωμένο πατάει με το πέλμα πάνω στη βάση του πεσσού. Φορά χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο σκεπάζει το κεφάλι και πέφτει προς τα κάτω καλύπτοντας το πίσω μέρος και τις πλάγιες πλευρές του κορμού, ενώ παράλληλα τυλίγει τα σκέλη αφήνοντας ακάλυπτο το μπροστινό μέρος του κορμού και το δεξί χέρι. Το δεξί χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, συγκρατεί την παρυφή του ιματίου στο ύψος του αριστερού μαστού της δεξιάς μορφής. Το τοποθετημένο πάνω στον πεσσό ολόσωμο γυναικείο αγαλμάτιο εικονίζεται όρθιο κατενώπιον. Φορά πέπλο με απόπτυγμα. Τα χέρια πέφτουν προς τα κάτω, παράλληλα με το σώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 107-108, αρ. 102 [Α. Κεραμάρης].

Πρβλ. *Winter* 1903, III.2, 3, αρ. 7.

Αναστάσιος Κεραμάρης



568. ΧΟΡΕΥΤΡΙΑ

Τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 2254

Σίνδος Θεσσαλονίκης (οικ. ιδιοκτησίας VETERIN, τάφος 60)

Πηλός

Ύψ. 20,5 εκ.

Ακέραιο. Φέρει ρωγμές στο πάνω μέρος του κορμού. Ίχνη λευκού επιχρίσματος καλύπτουν την επιφάνεια του ειδωλίου ενώ διακρίνονται ίχνη κίτρινου χρώματος στα μαλλιά, κυανού στο ιμάτιο και γαλάζιου στο κάτω μέρος του ποδιού. Η πίσω πλευρά είναι αδιαμόρφωτη με παραλληλόγραμμη οπή αερισμού.

Η γυναικεία μορφή, σε χορευτική κίνηση, στέκεται επάνω σε βάση, η οποία σχηματίζεται από τρεις βαθμίδες. Πατά σταθερά με το δεξί σκέλος πάνω στην τρίτη βαθμίδα ενώ το αριστερό, ελαφρώς λυγισμένο, διασταυρώνεται πάνω από το δεξί στο ύψος της κνήμης ακουμπώντας με τα ακροδάχτυλά της στη δεύτερη βαθμίδα. Φορά ιμάτιο. Τα χέρια σε έκταση και λυγισμένα προς τα πάνω, συγκρατούν το ιμάτιο, το οποίο πέφτει χαλαρά προς τα πίσω και ανεμίζει σχηματίζοντας πλούσιες πτυχώσεις προς τα αριστερά, ώστε να διαγράφονται τα κατώτερα μέλη του σώματος αφήνοντας ταυτόχρονα ακάλυπτο το πάνω μέρος του κορμού και το μπροστινό μέρος των χεριών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 104, αρ. 92 [Α. Κεραμάρης].

Πρβλ. *Olynthus* IV, 75-76, πίν. 41, εικ. 376.

Αναστάσιος Κεραμάρης





569. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

350-325 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 6004

Μιέζα, αγρός Π. Καβαλάρη, από κιβωτιόσχημο τάφο

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 23,8 εκ.

Ακέραιο. Έντονες αποκρούσεις της επιφάνειας στο κάτω μέρος του ειδώλιου, από το ύψος των γονάτων. Μικρά σπασίματα στην περιοχή των ποδιών. Τα γυμνά μέρη του σώματος καλύπτονται με λευκό χρώμα. Σε καλή κατάσταση σώζονται και τα χρώματα των ενδυμάτων, γαλαζωπό για το ιμάτιο και ταινίες ερυθρές και γαλάζιες για τον χιτώνα. Με κιτρινωπό χρώμα αποδίδονται δύο βραχιόλια στον καρπό του αριστερού χεριού.

Η γυναικεία μορφή έχει σταθερό το αριστερό σκέλος και άνετο το δεξί που λυγίζει στο πλάι. Το δεξί χέρι έρχεται μπροστά, κάτω από το στήθος και συγκρατεί την απόληξη του ιματίου, ενώ το αριστερό, λυγισμένο στο πλάι και πίσω αναπαύεται στον αριστερό γοφό. Η κεφαλή στρέφεται ελαφρώς στα αριστερά και η κόμη, που κοσμεύεται με μικρά δισκόμορφα ενώτια, είναι 'πεπονοειδής' με τις μάζες των μαλλιών να διαχωρίζονται με αβαθείς εγχαράξεις. Ο χιτώνας προβάλλει μόνο στην περιοχή του αριστερού στήθους, στην αριστερή πλευρά του κορμού και στην απόληξή του στην περιοχή των αστραγάλων, όπου αποδίδεται με πλατιές κάθετες πτυχώσεις. Από πάνω, το ιμάτιο καλύπτει την πλάτη, το δεξί χέρι έως το μέσο του πήχυ, τον αριστερό ώμο και στήθος, καθώς και τα σκέλη. Συστροφή του ιματίου διακρίνεται πάνω από τον αριστερό γοφό, ενώ οι απολήξεις του καταλήγουν στο ύψος της ηβικής χώρας και στην πλάγια όψη του αριστερού σκέλους, όπου οι πτυχώσεις αποδίδονται έντονα γωνιώδεις. Πρόκειται για ένα από τα πρωιμότερα παραδείγματα της κοροπλαστικής των ελληνοιστικών χρόνων στη Μακεδονία με άμεσες στυλιστικές και τυπολογικές αναφορές - ομοιότητες με τις διάσημες Ταναγραίες της Βοιωτίας. Ο συγκεκριμένος τύπος αναπαράγεται, ελαφρά παραλλαγμένος, σε παραδείγματα των υστεροελληνιστικών χρόνων από εργαστήρια της Βέροιας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Για το ειδώλιο βλ. ΑΔ 45, 1990, Χρονικά Β2, 364, πίν. 163β [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου]. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου 1990, 128, εικ. 3. *Tanagra* 2003, 126-127, εικ. 32. *Tanagras* 2010, 9, εικ. 28. Τζαναβάρη 2012α, 356, 358. Για τον τύπο βλ. *Tanagra* 2003, 276, αρ. 214 [V. Jeammet]. Jeammet 2007, 42, εικ. 9. Ένα ειδώλιο στον ίδιο τύπο από την Κόρινθο ανάγεται με βεβαιότητα γύρω στο 320 π.Χ. Βλ. σχετικά *Corinth* XVIII.4, 142, 212-213, αρ. Η88 (όπου η σχετική βιβλιογραφία). Για την επανάληψη του τύπου στην ύστερη ελληνοιστική περίοδο σε έργα από τη Βέροια βλ. Αλλαμανή & Τζαναβάρη 1999, 50, εικ. 12.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

570. ΚΑΘΙΣΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Ύστερος 4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30147

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοιχτόχρωμος καστανός, με ελάχιστες προσμειξεις

Ύψ. 11,9 εκ. Πλ. 9,6 εκ.

Λείπει μόνο το κεφάλι. Η βάση είναι συγκολλημένη. Συμπληρώσεις τοπικά στο κάθισμα. Η πίσω όψη είναι συνοπτικά αποδοσμένη, εκτός από την απόληξη του ιματίου.

Η μορφή κάθεται άνετα πάνω σε αδιαμόρφωτο πλαστικά κάθισμα χωρίς πλάτη, το οποίο θα μπορούσε να αποδίδει βράχο. Φορά χιτώνα ποδήρη, που αφήνει ακάλυπτο το αριστερό άκρο πόδι και ιμάτιο, που τυλίγει όλο το σώμα, από τον λαιμό μέχρι και τους αστραγάλους. Ο τρόπος με τον οποίο αγκαλιάζει το σώμα, αφήνει τους όγκους του να διαγράφονται, ενώ συγχρόνως τους κρύβει. Το άνω σώμα παριστάνεται σχεδόν μετωπικό, ενώ το κάτω μέρος του στρέφεται προς τα δεξιά του θεατή. Το δεξί πόδι εισχωρεί κάτω από το εκτεταμένο αριστερό. Το δεξί χέρι αναπαύεται στο άνω μέρος του καθίσματος, ενώ το αριστερό ξεκουράζεται στον αντίστοιχο μηρό. Τη χαλαρότητα της στάσης υπογραμμίζει και το ελαφρύ καμπουριάσμα της πλάτης, όπου ανοίγεται μικρή, κυκλική οπή εξαερισμού. Η μορφή και το κάθισμα πατούν σε πολύ χαμηλή, επίπεδη βάση.

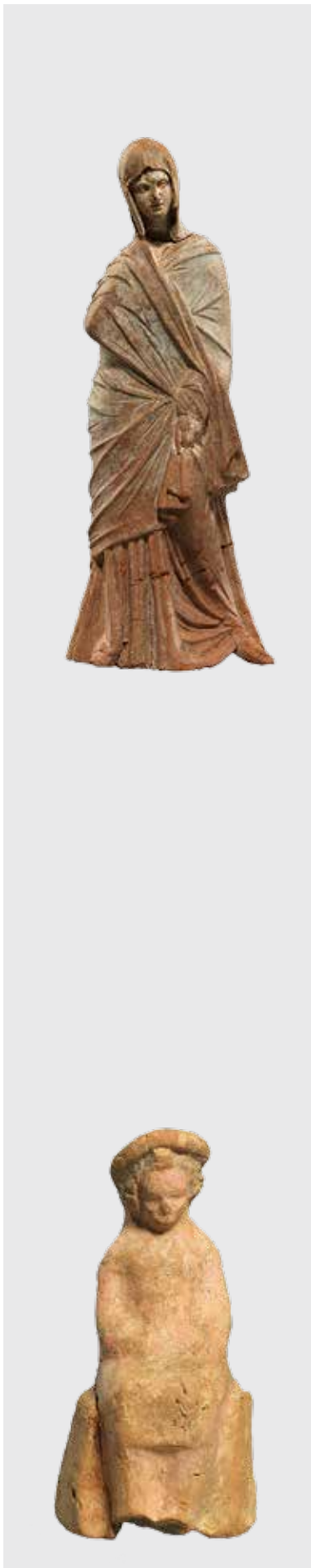
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Εντάσσεται στον κύκλο της ταναγραϊκής παράδοσης. Για κοντινό παράδειγμα βλ. Winter 1903, III.2, 112, αρ. 1 και 113, αρ. 2. Επίσης, Schürmann 1989, 205, αρ. 754, πίν. 124 και 205, αρ. 755, πίν. 125. Graepler 1997, 206, αρ. 198.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





571. «ΤΑΝΑΓΡΑΙΑ»

300-275 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3957

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου.

Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης.

Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 94. Λακκοειδής γυναικεία ταφή.

Πηλός καστανέρυθρος, λεπτόκοκκος

Ύψ. 28,2 εκ. Πλ. 10,8 εκ. Οπή εξαερισμού 5,7 x 3,5 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο, με μικρές αποκρούσεις. Διατηρούνται αρκετά ίχνη του λευκού επιχρίσματος, καθώς και γαλάζιου χρώματος στο ιμάτιο και ρόδινου ή ερυθρού στο πρόσωπο. Η οπίσθια όψη είναι σχεδόν επίπεδη, με μια μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού και δύο πολύ μικρότερες (ανάρτησης;) στην ωμοπλάτη.

Εικονίζεται όρθια γυναικεία μορφή, κατενώπιον, ενδεδυμένη με πολύπτυχο χιτώνα και γαλαζωπό ιμάτιο, το οποίο καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του σώματος, τα χέρια και το κεφάλι. Το δεξί στάσιμο σκέλος καλύπτεται πλήρως από τις βαριές πτυχώσεις του χιτώνα και μόνο το άκρο πόδι προβάλλει κάτω από την παρυφή του, όπως άλλωστε και το άκρο του αριστερού, άνετου σκέλους. Η παρυφή του ιματίου διέρχεται διαγώνια από τον κορμό της μορφής σχηματίζοντας αναδιπλώσεις με βαθιές πτυχές, ενώ οι λεπτότερες διαγράφονται σχεδόν ακτινωτά. Διακρίνεται μόνο το αριστερό χέρι, με προτεταμένο τον δείκτη, να προβάλλει κάτω από το ιμάτιο και να συγκρατεί την παρυφή του. Το κεφάλι της γυναίκας κλίνει προς τα δεξιά και στον υψηλό λαιμό διαγράφονται οι δακτύλιοι της Αφροδίτης. Το ιμάτιο, που πλαισιώνει το πρόσωπο σχηματίζοντας τριγωνικό περίγραμμα στο μέτωπο, καλύπτει πλήρως την κόμωση της μορφής. Το πρόσωπό της είναι ωοειδές με ήρεμα, όμορφα χαρακτηριστικά: αμυγδαλωτά μάτια με ευδιάκριτα βλέφαρα, λεπτή ίσια μύτη και καλοσχηματισμένα χείλη τονισμένα με ερυθρό χρώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η μορφή αποδίδεται στον εικονογραφικό τύπο της «Ταναγραίας», την πιο γνωστή και διαδεδομένη δημιουργία των εργαστηρίων της Τανάγρας, που στη Μακεδονία απαντά από τα τέλη του 4^{ου} / αρχές 3^{ου} αι. π.Χ. έως τα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. Αποτελεί, ωστόσο, ένα από τα ωραιότερα δείγματα του συγκεκριμένου –και όχι ιδιαίτερα συνηθισμένου στην περιοχή– τύπου, πιθανότατα εισαγωγής. Γενικά για τον εικονογραφικό τύπο της «Ταναγραίας», βλ. αρ. κατ. 573. Για το συγκεκριμένο ειδώλιο, ως προς τη στάση και την απόδοση της ένδυσης βλ. Besques 1972, 13 κ.ε. και ιδιαίτερα 19-21, πίν. 19-22 (από Βοιωτία). Επίσης Kleiner 1984, 112-117, πίν. 22-26 (για τον αναφερόμενο ως τύπο των τελευταίων «Ταναγραίων» (Typ der «letzten Tanagraerin»), και ιδιαίτερα 115, πίν. 25a,b, για το μοτίβο του αριστερού χεριού και της διαγώνιας παρυφής του ιματίου (πρώτο μισό 3^{ου} αι. π.Χ.).

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

572. ΚΑΘΙΣΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

300-275 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3382

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης,

εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 63. Παιδική λακκοειδής ταφή.

Πηλός ανοιχτός καστανός

Ύψ. 9 εκ. Πλ. 4,2 εκ.

Συγκολλημένο από τέσσερα θραύσματα. Τα κάτω άκρα της μορφής είναι αποκρουσμένα. Σε όλη την αρκετά φθαρμένη επιφάνεια του ειδωλίου, και ιδιαίτερα στο πρόσωπο, σώζονται ίχνη ρόδινου χρώματος.

Η μορφή απεικονίζεται καθιστή κατενώπιον, μάλλον σε δίφρο, με το κεφάλι στραμμένο ελαφρά προς τα κάτω. Έχει μικρό πρόσωπο με παιδικά χαρακτηριστικά και πλούσια κόμη με κυματιστούς βοστρύχους που ξεφεύγουν από το κυλινδρικό στεφάνι. Στο κέντρο τους διακρίνεται αποκρουσμένη η αρχή πλεξίδας. Στα γόνατα είναι ακουμπισμένο δίπτυχο που το παιδί συγκρατεί με το αριστερό χέρι. Με το δεξί χέρι λυγισμένο κρατά κάποιο άλλο, αδιάγνωστο, αντικείμενο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2001, 220, 227, εικ. 9. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη 2003, 17, εικ. 7.

Τα ειδώλια των παιδιών, αγοριών και κοριτσιών, αποτυπώνουν καθημερινές στιγμές στο σπίτι και στο σχολείο, στιγμιότυπα από την κοινωνική ζωή και τα παιχνίδια τους. Ανάμεσά τους μια ιδιαίτερη ενότητα σχηματίζουν τα ειδώλια των μαθητών, τα οποία αρκετά συχνά συνοδεύουν τις παιδικές ταφές. Ο εικονογραφικός τύπος της καθιστής παιδικής μορφής με το δίπτυχο, πιθανότατα δημιουργία αττικού εργαστηρίου του δεύτερου μισού του 4^{ου} αι. π.Χ., διαδόθηκε ευρύτατα

κατά την ελληνιστική εποχή. Για ειδώλια μαθητών και μαθητριών με δέλτους και δίπτυχα βλ. ενδεικτικά Winter 1903b, 259, 2-3. Επίσης Besques 1972, 35, πίν. 43a (από Βοιωτία, αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.), και 297, πίν. 370. *Tanagra* 2003, 271, αρ. 213 (από Κυρηναϊκή, 3^{ος} / 2^{ος} αι. π.Χ.) [J. Becq] κ.α. Παρόμοιο ειδώλιο καθιστής εφηβικής μορφής από το νεκροταφείο της Σίνδου, βλ. και *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 97, αρ. 74 (τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.) [Α. Κεραμάρης].

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

573. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

300-275 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 3978

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001.

Πηλός καστανέρυθρος, λεπτόκοκκος

Ύψ. 20,6 εκ. Πλ. 6,5 εκ.

Ακέραιο. Στην πρόσθια όψη υπάρχουν αρκετά υπολείμματα λευκού επιχρίσματος και πολλά ιζήματα. Σχετικά μεγάλη, ελλειψοειδής σπή εξαερισμού στην αδιαμόρφωτη οπίσθια όψη.

Παριστάνεται όρθια γυναικεία μορφή, με ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο. Το ιμάτιο καλύπτει τον κορμό και τα χέρια και πέφτει στα αριστερά της, αφήνοντας ελεύθερο τον αντίστοιχο μαστό. Διακρίνεται το αριστερό άνετο σκέλος, ενώ οι βαριές κάθετες πτυχώσεις του χιτώνα αποκρύπτουν το στάσιμο δεξί. Τα χέρια της γυναίκας σταυρώνονται μπροστά στην κοιλιακή χώρα. Το κεφάλι της είναι σχετικά μικρό με λεπτά, δυσδιάκριτα χαρακτηριστικά. Φοράει πλατιά στεφάνη που δένεται στον αυχένα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Η μορφή τυπολογικά και κατασκευαστικά παραπέμπει στην παράδοση της κοροπλαστικής των ελληνιστικών χρόνων, και συγκεκριμένα στον τύπο της «Ταναγραίας» κόρης, ο οποίος απαντά στη Μακεδονία από τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. έως τουλάχιστον τα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ. Ειδικότερα, οι όρθιες γυναικείες μορφές, εφόσον έχουν τοποθετηθεί ως κτερίσματα σε τάφους, θεωρούνται είτε ως παραστάσεις της θεότητας που προστατεύει τον θανόντα είτε απεικόνιση της ίδιας της νεκρής. Από την πλούσια γενική βιβλιογραφία για τον εικονογραφικό τύπο των «Ταναγραίων» αναφέρονται ενδεικτικά: Higgins 1986. Kleiner 1984. Burn & Higgins 2001, 18-20. Τζαναβάρη 2002, 79 κ.ε. *Tanagra* 2003. Jeammet 2007. *Tanagras* 2010. Ειδικότερα για τη διάδοση του τύπου στην περιοχή της Μακεδονίας βλ. Τζαναβάρη 2012α, με τις σχετικές αναφορές. Παρόμοιο γυναικείο ειδώλιο, ως προς τη στάση αλλά κυρίως τη θέση και απόδοση των χεριών βλ. Higgins 1967, 103, πίν. 43d (Τανάγρα, μετά το 300 π.Χ.). Επίσης Hamdorf 1996, 107, εικ. 137 και *Tanagra* 2003, 198, αρ. 134 (Τανάγρα, αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.), όπου και βιβλιογραφία για την καταγωγή του συγκεκριμένου μοτίβου των χεριών, το οποίο απαντά ήδη στις μορφές της λεγόμενης «σαρκοφάγου των θρηνοουσών» από τη Σιδώνα [F.S. Knauss].

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

574. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

Μέσα 3^{ου} - μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 96

Μαντεμοχώρι Θεσσαλονίκης εκ των τάφων στο χωματορυχείο Αλλατίνι (σημερινή Πυλαία), κατάσχεση 1913.

Πηλός ερυθρός. Ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη την επιφάνεια και ερυθρού χρώματος στις πτυχώσεις του ενδύματος στη δεξιά πλευρά.

Ύψ. 21,6 εκ.

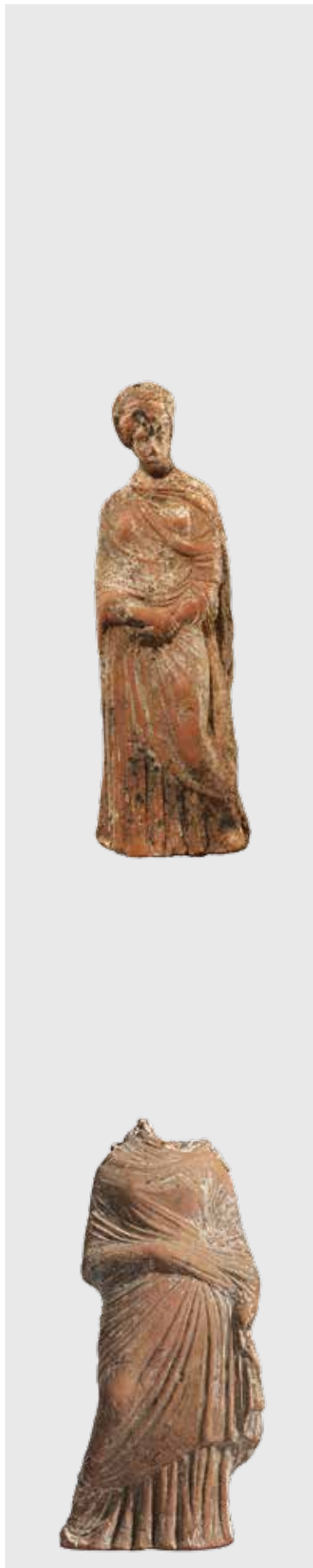
Απουσιάζει το κεφάλι. Επιφανειακές αποκρούσεις και απολεπίσεις κατά τόπους. Η πίσω όψη αδιαμόρφωτη, λεία, με τετράπλευρη σπή εξαερισμού.

Εικονίζεται γυναικεία μορφή με χιτώνα και ιμάτιο που τυλίγεται σφιχτά στο πάνω τμήμα του κορμού και στα χέρια. Το δεξί χέρι στηρίζεται στη μέση, ενώ το αριστερό ελαφρά λυγισμένο κρατά μέρος του ιματίου. Οι πτυχές των ενδυμάτων είναι μαλακές και αφήνουν να διαγράφονται οι κινήσεις του σώματος. Η μορφή στέκεται άνετα με το δεξί σκέλος λυγισμένο πλάγια και λίγο πίσω.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012, 132, αρ. 13 [Ο. Πάλλη], όπου αναλυτική βιβλιογραφία.

Ουρανία Πάλλη





575. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΡΙΠΙΔΙΟ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 24132

Γέφυρα Θεσσαλονίκης (πρώην Τόψιν)

Ανασκαφές της γαλλικής στρατιάς (Armée d'Orient) κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Πηλός ανοικτός καστανός

Συν. ύψ. 39 εκ. Πλ. 13 εκ. Διαστ. βάσης 17 x 9,5 εκ. Ύψ. 5,5 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο κάτω από το αριστερό χέρι της μορφής και στη βάση. Διατηρούνται ελάχιστα ίχνη από το λευκόχρωμο επίχρισμα για την επίθεση χρώματος. Στην πίσω πλευρά η αδιαμόρφωτη και ελαφρά κυρτή επιφάνεια διατηρεί την ελλειψοειδή οπή εξαερισμού.

Η μορφή πατά σε ψηλή ελλειψοειδή βάση με άνετο το αριστερό σκέλος, ελαφρά λυγισμένο.

Το σώμα τυλίγεται σφιχτά σε ένα ιμάτιο που εξαρτάται από τη στεφάνη της κεφαλής, κάτω από το οποίο διακρίνονται οι πυκνές πτυχές του χιτώνα. Το αριστερό χέρι στηρίζεται στον γοφό (στάση *akimbo*), ενώ το δεξί, έντονα λυγισμένο, καλύπτεται από το ιμάτιο και έρχεται διαγώνια προς την περιοχή του αριστερού στήθους. Με το άκρο χέρι που έχει τεντωμένους τον αντίχειρα και τον δείκτη κρατά φυλλόσχημο ριπίδιο. Το κεφάλι στηρίζεται σε έναν ψηλό λαιμό και χαμηλώνει ελαφρά. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση και πέφτουν στους ώμους σε πλοκάμους. Φέρει ψηλή στεφάνη με ακτινωτή διακόσμηση. Σκουλαρίκια κοσμούν τα αυτιά. Το πρόσωπο είναι ωοειδές με μικρό στόμα και σαρκώδη χείλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον αρχαιολογικό χώρο και τις ανασκαφές στη θέση Γέφυρα (Τόψιν), βλ. Μανακίδου 2010, 3-5 με σημ. 8. *Macedoine antique* 2011, 58 με σημ. 26, 138 [S. Descamps-Lequime]. Γενικά για τις ανασκαφές της Στρατιάς της Ανατολής βλ. Farnoux 2012.

Για τον τύπο, γνωστό ως 'Sophoklestyp' ή Sophocléenne βλ. αρ. κατ. 366. Για προγενέστερο χρονολογικά ειδώλιο στον ίδιο τύπο, Besques 1972, 15 (D52), πίν. 12b. Για μορφές με ριπίδιο βλ. ενδεικτικά Besques 1972, πίν. 25-26.

Αγγελική Κουκουβού



576. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

Γύρω στα μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 24133

Γέφυρα Θεσσαλονίκης (πρώην Τόψιν)

Ανασκαφές της γαλλικής στρατιάς (Armée d'Orient) κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Πηλός ανοιχτόχρωμος κόκκινος

Ύψ. 28 εκ. Μέγ. πλ. 10,5 εκ. Πάχ. 7,5 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο κάτω τμήμα και στην πίσω πλευρά.

Επιφάνεια έντονα απολεπισμένη, ιδιαίτερα στο πρόσωπο.

Διατηρούνται ίχνη από το λευκόχρωμο επίχρισμα για την επίθεση χρώματος. Στην πίσω όψη οπή εξαερισμού.

Η μορφή στέκεται όρθια με άνετο το δεξιό σκέλος λυγισμένο και τραβηγμένο πλάγια και πίσω. Φορά μακρύ χιτώνα που ζώνεται κάτω από το στήθος. Το ιμάτιο καλύπτει την πίσω πλευρά του σώματος και τυλίγεται γύρω από τους πήχεις των χεριών. Το δεξιό χέρι στηρίζεται στον γοφό και το αριστερό, ελαφρά λυγισμένο, ακουμπά στον μηρό. Το κεφάλι χαμηλώνει ελαφρά και στρέφεται προς τα δεξιά της. Τα μαλλιά, που χωρίζονται στη μέση, δένονται πίσω και πέφτουν στους ώμους σε πλοκάμους. Φορά κυλινδρικό χοντρό στεφάνι και στρογγυλά σκουλαρίκια, από τα οποία σώζεται αυτό στο αριστερό αυτί.

Πρόκειται για ειδώλιο ενός διαδεδομένου τύπου που κατασκευάζεται σε όλη τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου σε πολλά εργαστήρια του ελληνικού κόσμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 46-47, τ. 1Γε. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 116-118 με βιβλιογραφία.

Για τις αρχαιολογικές έρευνες στη θέση βλ. αρ. κατ. 575.

Αγγελική Κουκουβού



577. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΕΡΩΤΙΔΕΑ

Γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 24130

Γέφυρα Θεσσαλονίκης (πρώην Τόψιν)
Ανασκαφές της γαλλικής στρατιάς (Armée d'Orient) κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Πηλός ερυθρός πορτοκαλόχρωμος
Ύψ. 32,3 εκ. Μέγ. πάχ. στο σώμα 7 εκ.

Λείπουν το κεφάλι και ο λαιμός και των δύο μορφών, τα φτερά και τα χέρια του Έρωτα, και μικρό τμήμα από το ιμάτιο στο ύψος των γονάτων εμπρός. Η βάση στο πίσω μέρος είναι σπασμένη και συμπληρωμένη. Η έντονα διαβρωμένη επιφάνεια φέρει πολλές αποκρούσεις και διατηρεί ελάχιστα ίχνη του λευκού επιχρίσματος. Στην πίσω πλευρά ωοειδής οπή εξαερισμού.

Η μορφή πατά σε ψηλή βάση. Το άνετο δεξί σκέλος, ελαφρά λυγισμένο προβάλλει πλάγια. Φορά ποδήρη χιτώνα χωρίς χειρίδες που φέρει άνοιγμα σε σχήμα V στον λαιμό και πυκνές πτυχές στο κάτω μέρος όπου διακρίνονται μόνο τα άκρα των ποδιών. Το ιμάτιο, αφήνοντας ακάλυπτο το δεξί στήθος, περνά πάνω από τον αριστερό ώμο και πέφτει κάτω από το αριστερό χέρι με κυματιστή απόληξη. Με το αριστερό χέρι η μορφή κρατά στην αγκαλιά της μικρό Έρωτα, ενώ με το δεξί συγκρατεί πτυχή του ιματίου. Πρόκειται για ειδώλιο που αποδίδει κουροτρόφο μορφή. Ο τύπος είναι γνωστός από την αρχαϊκή εποχή, αλλά γνωρίζει μεγάλη διάδοση κατά τους ελληνιστικούς χρόνους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Παράλληλα: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 228-229, 177-178, αρ. 277. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 32-33, αρ. 39, 49 (για τον τύπο). Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α, 48, 74-75, αρ. 40-43, πίν. 54-56.

Η μεγάλη ομοιότητα με τα ειδώλια της Πέλλας υποδηλώνει μήτρες από το ίδιο αρχέτυπο ή το πιθανότερο δευτερογενή εκμάγευση για το ειδώλιο από τη Γέφυρα Θεσσαλονίκης.

Για τον τύπο, βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 130-132 με βιβλιογραφία.

Για τις αρχαιολογικές έρευνες στη θέση βλ. αρ. κατ. 575.

Αγγελική Κουκουβού



578. ΤΜΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΕΙΔΩΛΙΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΑΝΑΓΡΑΙΑΣ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 24129

Γέφυρα Θεσσαλονίκης (πρώην Τόψιν).
Ανασκαφές της γαλλικής στρατιάς (Armée d'Orient) κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Πηλός καστανός ερυθρόχρωμος
Ύψ. 12,7 εκ. Μέγ. πλ. 5,5 εκ.

Λείπει το κεφάλι και ο λαιμός. Η επιφάνεια φέρει αρκετές αποκρούσεις και σώζει λίγα ίχνη από το λευκό επίχρισμα για την επίθεση χρώματος. Στην πίσω πλευρά, που είναι αδιαμόρφωτη και ελαφρά κυρτή, φέρει ορθογώνια οπή εξαερισμού.

Χωρίς βάση. Η όρθια γυναικεία μορφή πατά με άνετο το αριστερό σκέλος, ελαφρά λυγισμένο.

Όλο το σώμα και τα χέρια μέχρι το ύψος των γονάτων καλύπτονται από ένα ιμάτιο, κάτω από το οποίο διακρίνεται ο ποδήρης χιτώνας. Το δεξί χέρι ακουμπά χαλαρά στην καμπύλη του γοφού που προβάλλει προς την πλευρά του στάσιμου σκέλους, ενώ το αριστερό εκτείνεται κατά μήκος του κορμού. Πρόκειται για τύπο πολύ διαδεδομένο στη Μακεδονία ιδιαίτερα τα ελληνιστικά χρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο, βλ. Kleiner 1984, 124-125, πίν. 11α. Τζαναβάρη 2012α, 356 με σημ. 17, με διαφορετικό το μοτίβο του δεξιού χεριού και του στάσιμου σκέλους. Για παρόμοια βλ. Winter 1903, III.2, 59, αρ. 1, 21, αρ. 4 με διαφορές στα μοτίβα των χεριών. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 115, αρ. 441, 228.

Για τις αρχαιολογικές έρευνες στη θέση βλ. αρ. κατ. 575.

Αγγελική Κουκουβού



579. ΕΦΗΒΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΚΑΥΣΙΑ

Τέλος 3^{ου} - αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 1639

Γέφυρα Θεσσαλονίκης (πρώην Τόψιν). Από λαθρανασκαφή τάφου (Απρίλιος 1936) σύμφωνα με έγγραφα του ιστορικού αρχείου του ΑΜΘ (αρ. πρωτ. 1523, 1527 και 1538/1936). Το σύνολο των αντικειμένων που βρέθηκαν στο εσωτερικό του τάφου ανέρχεται σε 20 (πυξίδες, μυροδοχεία, λυχνάρια και τέσσερα αποσπασματικά ειδώλια του ίδιου τύπου).

Πηλός ερυθρός - πορτοκαλόχρωμος

Ύψ. 15,5 εκ. Μέγ. πλ. 5 εκ.

Συγκολλημένο στο κεφάλι. Λείπουν τα άκρα πόδια και τμήμα της πίσω πλευράς. Η κακή κατάσταση διατήρησης δεν επιτρέπει τη διάκριση των λεπτομερειών της μορφής. Η επιφάνεια φέρει εκτεταμένες απολεπίσεις, άλατα και μελανές κηλίδες και δεν διατηρεί ίχνη επιχρίσματος ή χρωμάτων. Στην πίσω πλευρά ορθογώνια οπή εξαερισμού.

Η μορφή προβάλλει ελαφρά το αριστερό λυγισμένο σκέλος, ενώ στηρίζεται στο δεξιό. Φορά κοντό χιτώνα και χλαμύδα που πορπώνεται στον δεξιό ώμο και καλύπτει όλον τον κορμό εκτός από τα σκέλη, από το μέσον της κνήμης και κάτω. Ακάλυπτο μένει και τμήμα του δεξιού βραχίονα με την παρυφή της χλαμύδας να τυλίγεται γύρω από τον αντίστοιχο πήχyu και να πέφτει δεξιά. Το αριστερό χέρι λυγισμένο στον αγκώνα διαγράφεται κάτω από τη χλαμύδα.

Το πρόσωπο είναι στενό και πλαισιώνεται από βοστρύχους που καλύπτουν τους κροτάφους. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διακρίνονται. Στο κεφάλι φορά καυσία, τυπικό μακεδονικό κάλυμμα κεφαλής για τους ιππείς και τους οδοιπόρους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 139, αρ. 168.

Πρόκειται για ειδώλιο ενός εικονογραφικού τύπου με μεγάλη διάδοση στη βόρεια Ελλάδα. Για τον τύπο βλ. Αχειλαρά 2006, 67-68, 75 με βιβλιογραφία. Παράλληλα: Αχειλαρά 2006, 337, αρ. 399. Για τη σημασία του τύπου βλ. *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 108-109, αρ. 104-105 [Κ. Παπαστάθης].

Αγγελική Κουκουβού

580. ΕΦΗΒΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΜΕ ΚΑΥΣΙΑ

Τέλος 3^{ου} - αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 1641

Γέφυρα Θεσσαλονίκης (πρώην Τόψιν). Βλ. ό.π. αρ. κατ. 579.

Πηλός ερυθρός - πορτοκαλόχρωμος

Σωζ. ύψ. 8,8 εκ. Μέγ. πλ. 5 εκ.

Διατηρείται αποσπασματικά μέχρι το ύψος της μέσης περίπου. Κακή κατάσταση διατήρησης της επιφάνειας (εκτεταμένες απολεπίσεις, άλατα και μελανές κηλίδες). Στην πίσω πλευρά ορθογώνια οπή εξαερισμού.

Το ειδώλιο πρέπει να προέρχεται από την ίδια μήτρα με το αρ. κατ. 579. Το κεφάλι διασώζει εδώ, ωστόσο, ευκρινέστερα τα χαρακτηριστικά του: το πρόσωπο είναι στενό και πλαισιώνεται από κοντούς βοστρύχους που καλύπτουν τους κροτάφους και φτάνουν μέχρι τους ώμους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 139-140, αρ. 170.

Για τον εικονογραφικό τύπο και παράλληλα βλ. αρ. κατ. 579.

Αγγελική Κουκουβού



581. ΜΟΡΦΗ ΕΦΗΒΟΥ

270/260 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 5282

Θεσσαλονίκη, Μακεδονικός τάφος Μαιευτηρίου, οδός Αλ. Παπαναστασίου. Πρόκειται για μικρών διαστάσεων κτιστό τάφο με δωρική πρόσοψη και ένα θάλαμο με δύο κτιστές νεκρικές κλίνες-σαρκοφάγους. Βρέθηκε συλημένος. Η ανασκαφή του πραγματοποιήθηκε από Γάλλους στρατιώτες της Service Archéologique de l'Armée d'Orient (1916). Τα ευρήματα μοιράστηκαν μεταξύ του Μουσείου του Λούβρου και του Μουσείου του Αγίου Γεωργίου (Ροτόντα) στη Θεσσαλονίκη. Σε επόμενη ανασκαφική έρευνα (1940), αποκαλύφθηκε πίσω από τον τάφο πλινθόκτιστη κατασκευή με τα υπολείμματα καύσης νεκρού.

Πηλός κοκκινωπός καφέ

Ύψ. 30 εκ.

Λείπουν το άκρο δεξί χέρι και το αριστερό πέλμα. Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Κατασκευάστηκε με διπλή μήτρα, χωριστή για την πρόσθια και την πίσω πλευρά, και μια ακόμη για το πρόσωπο. Με το χέρι συμπληρώθηκαν ο λαιμός και το πίσω μέρος του κρανίου, οι βόστρυχοι και το στεφάνι στα μαλλιά,



τμήματα του ιματίου στον λαιμό και κάτω από το δεξιό χέρι, καθώς και οι κνήμες με τα άκρα πόδια. Με χάραξη διαχωρίζονται οι βόστρυχοι των μαλλιών, καθώς και τα δάκτυλα των ποδιών. Ορθογώνια οπή αερισμού ανοίγεται κάτω, ανάμεσα στις κνήμες. Το ειδώλιο καλύπτεται από λευκόχρωμο επίχρισμα, στην επιφάνεια του οποίου επιτίθεται ρόδινο χρώμα στο πρόσωπο και τον λαιμό, κόκκινο για την απόχρωση των μαλλιών και καστανό για τις εμβάδες.

Ο έφηβος στέκεται φέρνοντας το δεξιό άνετο σκέλος πίσω και στρέφοντας το σώμα και το κεφάλι στα αριστερά του. Φορά κοντό χιτώνα και ιμάτιο που τυλίγει σφικτά το σώμα και τα χέρια και πέφτει στη συνέχεια από τον αριστερό ώμο στην πλάτη. Η παρυφή του ρούχου σταματά λίγο πιο κάτω από τα γόνατα αφήνοντας γυμνές τις κνήμες. Φέρει το λυγισμένο δεξιό χέρι στο στήθος και κρατά την επάνω παρυφή του ιματίου. Το αριστερό χέρι, πέφτοντας παράλληλα με το σώμα ανασηκώνει την απόληξη του ρούχου. Στην πίσω πλευρά η παρυφή του ρούχου είναι επίσης τοξοειδής και στην άκρη της κατακόρυφης δέσμης πτυχών προσαρμόζεται μικρό βαρίδιο. Το κεφάλι είναι μικρό και το λεπτό πρόσωπο με το χαμηλό μέτωπο καταλήγει σε στρογγυλό πηγούνι. Τα μαλλιά, που πλαισιώνουν το πρόσωπο σχηματίζοντας πλούσιους βοστρύχους και συγκεντρώνονται στον αυχένα, στολίζει στρογγυλό στεφάνι. Στα πόδια φορούσε ψηλές εμβάδες που αποδίδονταν με χρώμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Θεσσαλονίκη 1986, 105 [M. Αυλωνίτου-Τσιμπίδου]. Κόρτη-Κόντη 1994, 51, 92, 179, αρ. 4 (τέλη 3^{ου} αι. π.Χ.). Βοκοτοπούλου 1996, 49.

Πρότυπό του αποτελεί ειδώλιο νέου, του δεύτερου μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. από τη Βοιωτία στο Leirzig, βλ. Paul 1959, 45, 290, πίν. 51, Vanhove 1993, 134, αρ. 77. Όμοια είναι η στάση και η ενδυμασία του, διαφέρει, ωστόσο, το μήκος του ιματίου που φτάνει μέχρι τους αστραγάλους και εν μέρει η πτύχωσή του. Το γεγονός ότι κρατά στλεγγίδα και αρύβαλλο επιτρέπει την ταύτισή του με αθλητή, που κατευθύνεται στην παλαιίστρα. Το ειδώλιο που εξετάζουμε παραλλάσσει ελαφρά το πρότυπό του και αποτελεί μάλλον προϊόν τοπικού εργαστηρίου της Θεσσαλονίκης της εποχής του Αντιγόνου Γονατά. Στην εκτίμηση αυτή οδηγεί καταρχήν η μεικτή τεχνική με την οποία δημιουργήθηκε, η χρήση δηλαδή μήτρας και χειροποίητων τμημάτων που εφαρμόζεται ευρύτατα στην τοπική παραγωγή, πρβλ. Θεσσαλονίκη 1986, εικ. 92-93, 98-100. Άλλωστε, από τον ίδιο κοροπλάθο κατασκευάστηκε ένα ακόμη ειδώλιο με όμοια μορφολογικά χαρακτηριστικά, άγνωστης προέλευσης, βλ. Κόρτη-Κόντη 1994, 51, 141, 219, αρ. 176. Μεικτή τεχνική εφαρμόστηκε για την παραγωγή μιας ακόμη κατηγορίας ειδωλίων, που απεικονίζουν χλαμυδοφόρους νέους με καυσία, κυριαρχούν στα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. και εντοπίστηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας, την Άκανθο, τον Άγιο Αθανάσιο, βλ. Νέος και με υγείαν άριστην 2014, 107, αρ. 100 [Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου], αρ. 101 [M. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη], την Πέλλα, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 265, την Πύδνα, Μπέσιος 2010, 224, και τη Μυτιλήνη, Αχειλαρά 2006, 345 κ.ε. Ερμηνεύονται απλά ως απεικονίσεις νεαρών Μακεδόνων, όπως και το ειδώλιο που εξετάζουμε, λόγω της απουσίας κάποιου ιδιαίτερου συμβόλου. Ως νεαροί στρατιώτες ερμηνεύονται οι απεικονιζόμενοι σε ειδώλια από τη Θήβα, του δεύτερου μισού του 3^{ου} αι. π.Χ., Kountouri, Harami & Viniolodetis 2016, 186, εικ. 4.

Για τον τάφο του Μαιευτηρίου, Μακαρόνας 1941-52. Σισμανίδης 1997α, 96-101. *Macédoine antique* 2011, 145-147 [M. Hamiaux]. *Macédoine antique* 2011, 148-149, αρ. 62/3-62/9 [K. Tzanavari & S. Descamps-Lequime]. Von Mangoldt 2012, 253-255, πίν. 98,1-4.

Κατερίνα Τζαναβάρη

582. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

150-100 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 4911

Άγνωστη προέλευση

Πηλός γκρίζος με πολλή μίκα

Ύψ. 27,5 εκ. Πλ. 9,5 εκ. Πάχ. 4,6 εκ.

Ακέραιο. Δεν διασώζονται πολλές λεπτομέρειες καθώς το ειδώλιο έχει παραχθεί από μια πολύ χρησιμοποιημένη μήτρα. Ελλειψοειδής οπή εξαερισμού στην οπίσθια όψη.

Η γυναικεία μορφή παριστάνεται κατενώπιον, με στάσιμο το αριστερό της σκέλος και άνετο το δεξί. Πατά πάνω σε ελλειψοειδούς σχήματος ψηλή βάση. Είναι στον τύπο της Ταναγραίας. Φορεί ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που τυλίγει όλο της το σώμα και τα χέρια της. Το κεφάλι της είναι μικρό, με ελαφριά στροφή προς τα αριστερά της. Τα μακριά μαλλιά της πέφτουν στους ώμους της και στολίζονται στην κορυφή με διάδημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Για τον τύπο βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 151, αρ. 137-8, πίν. 20 και Τζαναβάρη, 2012α, 5 α-γ.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη





583. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

200-150 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
10401 (Συλλογή Παπαηλιάκη)
Άγνωστη προέλευση
Πηλός ανοικτόχρωμος κόκκινος
Ύψ. 25 εκ. Πλ. 9 εκ. Πάχ. 3,5 εκ.

Πολύ καλή. Κατασκευασμένο με μήτρα στο μπροστινό μέρος και με το χέρι στο πίσω όπου υπάρχει και ωσειδής οπή εξαέρωσης. Το κεφάλι κατασκευάστηκε χωριστά, διακρίνεται η ραφή ένωσης του με το σώμα. Διατηρείται λευκό υπόστρωμα σε πολλά σημεία του ειδώλιου.

Όρθια γυναικεία μορφή στον τύπο της Ταναγραίας. Έχει στάσιμο το αριστερό πόδι. Φορά χιτώνα και ιμάτιο το οποίο καλύπτει το δεξιό κατεβασμένο χέρι, περνά διαγωνίως, ανεβαίνει προς τα πάνω, καλύπτει τον αριστερό ώμο και συγκρατείται με το αντίστοιχο -λυγισμένο στη μέση- της χέρι. Το κεφάλι της έχει μικρές διαστάσεις αναλογικά με το υπόλοιπο σώμα της. Τα μαλλιά της δημιουργούν ένα περίτεχνο κότσο στο πάνω μέρος της κεφαλής, αμέσως πάνω από το μέτωπο, ενώ ένα μέρος τους πέφτει στους ώμους της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Πρόκειται για τύπο Ταναγραίας ευρύτατα διαδομένο κατά τον 2^ο αιώνα π.Χ. που απαντά σε πολλά μέρη της Μακεδονίας. Στη Βέροια απαντά με αντίστροφη διάταξη των χεριών (Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, πίν. 10-20) και με το ιμάτιο να καλύπτει και το κεφάλι. Αντίστοιχα και σε άλλα μέρη είναι το δεξιό χέρι στη μέση (Τζαναβάρη 2012α) και όχι όπως η συγκεκριμένη το αριστερό.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

584. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Πιθανώς αρχή 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 11700 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη)
Άγνωστη προέλευση
Πηλός ανοικτός κόκκινος
Ύψ. 28,2 εκ.

Έχουν απολεπιστεί το πρόσωπο και ο δεξιός μαστός, ενώ λείπει τμήμα του στεφανιού στα μαλλιά. Εσωτερικά κοίλο. Από χωριστές μήτρες προέρχονται η πρόσθια πλευρά του σώματος και του κεφαλιού, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη. Με το χέρι κατασκευάστηκαν ακόμη το πίσω τμήμα του κεφαλιού, το στεφάνι στα μαλλιά, τα ενώτια και τα άκρα πόδια. Το ειδώλιο καλύπτεται με υπόλευκο επίχρισμα για την επίθεση των χρωμάτων. Πίσω ανοίγεται ελλειψοειδής οπή αερισμού, ψηλότερα από την οποία υπάρχει οπή ανάρτησης.

Παριστάνεται νεανική γυναικεία μορφή, που στέκεται φέροντας το άνετο δεξιό σκέλος στα πλάγια. Φορά πλούσια πτυχωμένο χιτώνα και ιμάτιο, που τυλίγεται χαλαρά γύρω από το σώμα και τα χέρια. Η επάνω πλευρά του σχηματίζοντας μια φαρδιά αναδιπλώση περνά διαγώνια μπροστά από το στήθος και πέφτει στην πλάτη. Το ελαφρά λυγισμένο δεξιό χέρι κρατά επάνω από τον μηρό ένα σύνολο πυκνών πτυχών, που καταλήγουν στον αριστερό γοφό. Η άλλη απόληξη του ρούχου συγκεντρώνεται γύρω από το στηριγμένο στη μέση αριστερό χέρι από όπου πέφτει προς τα κάτω. Στο κεφάλι που κλίνει προς τα κάτω φορά πλεκτό, κυλινδρικό στεφάνι και στα αυτιά στρόγγυλα ενώτια. Τα πλούσια μαλλιά της μαζεύονται πίσω σε δύο κοχλιωτούς βοστρύχους. Στα πόδια φορά κλειστά υποδήματα.

Κόκκινο καλύπτει τα υποδήματα, ίχνη ρόδινου χρώματος διατηρούνται στον χιτώνα, ενώ ταινίες γαλάζιου χρώματος διακοσμούν τις παρυφές και τις απολήξεις του ιματίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τον τύπο βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 90-93, τύπος θ, πίν. 25. Για τη διάδοσή του στην ηπειρωτική Ελλάδα, στη Μύρινα και στην Αλεξάνδρεια, Kassab Tezgör 2003, 242-247. Ειδώλια του τύπου αυτού παράγονται στα εργαστήρια της Πέλλας και της Βέροιας από το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} έως και τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. και στη Μυγδονική Απολλωνία, Tsakalou-Tzanavari 2007, 126, εικ. 12, Τζαναβάρη 2012α, 368, εικ. 10α. Τα πρωιμότερα παραδείγματα ωστόσο στον βορειοελλαδικό χώρο προέρχονται από ταφικά σύνολα του πρώιμου 3^{ου} αι. π.Χ. από τη Θεσσαλονίκη, *Νέος και με υγιάν αρίστην* 2014, 109-110, αρ. 109, 111 [Φ. Λύρου], εποχή κατά την οποία χρονολογείται πιθανώς και το ειδώλιο που εξετάζουμε.

Κατερίνα Τζαναβάρη



585. ΟΡΘΙΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ

Δεύτερο μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11701 (Συλλογή Παπαηλιάκη)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 17,7 εκ. Μέγ. πλ. 10,5 εκ.

Συγκολλημένο στο αριστερό χέρι από το ύψος του αγκώνα και στον δίσκο που κρατά η μορφή, από τον οποίο λείπει τμήμα της περιφέρειας. Σε όλη την επιφάνεια του ειδωλίου διατηρείται το λευκόχρωμο επίχρισμα. Κοίλο εσωτερικά, ανοιχτό στο κάτω μέρος. Στην πίσω όψη υπάρχει μεγάλη ορθογώνια οπή εξαέρωσης (4,5 x 6,5 εκ.).

Η μορφή εικονίζεται όρθια σε διασκελισμό με τα πόδια στα ακροδάχτυλα. Φορά πέπλο που είναι ζωσμένος στη μέση σχηματίζοντας απόπτυγμα και διαμορφώνεται με V στον λαιμό. Με το εκτεινόμενο προς τα κάτω δεξί της χέρι κρατά την άκρη ενός πλούσια πτυχωμένου ιματίου, το οποίο καλύπτει την πλάτη, περνά πάνω από τον αριστερό ώμο και πέφτει μπροστά σχηματίζοντας παρυφή.

Η μορφή κινείται προς τα εμπρός, προβάλλοντας το δεξιό γυμνό σκέλος μέσα από το άνοιγμα του σχιστού ενδύματος (φαινομηρίς), με το ιμάτιο να ανεμίζει προς τα πίσω και το απόπτυγμα να ακολουθεί την κίνηση. Στο αριστερό της χέρι που λυγίζει στον αγκώνα και εκτείνεται μπροστά κρατά μεγάλο δισκοειδές αντικείμενο (φιάλη;).

Το κεφάλι στηρίζεται σε έναν ψηλό λαιμό και φέρει ψηλή στεφάνη με ανάγλυφη ακτινωτή διακόσμηση. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση, πλασιώνουν το πρόσωπο με κυματοειδείς βοστρύχους και μαζεύονται πίσω. Το μέτωπο είναι χαμηλό, τα μάτια μεγάλα, το στόμα μεγάλο με τονισμένο το περίγραμμα των χειλιών. Στρογγυλά σκουλαρίκια κοσμούν τα αυτιά.

Ο τύπος του ενδύματος και η κίνηση της μορφής παραπέμπουν περισσότερο σε κινημένες μορφές που αποδίδουν Νίκη και όχι σε τύπους χορευτριών, μολονότι η μορφή δεν έχει φτερά. Επίσης, το αντικείμενο του αριστερού χεριού και ο τρόπος που το κρατά δεν θυμίζουν το τύμπανο που κρατούν συνήθως οι χορεύτριες, αλλά τη συνδέουν περισσότερο με το λατρευτικό περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για μορφές σε κίνηση που χαρακτηρίζονται

Νίκες βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 55.

Βλ. παρόμοια Winter 1903, III.2, 185 αρ. 1,

3, 5, 186 αρ. 3. Για Νίκες από τη Μύρινα

στον τύπο με φαινομηρίδα βλ. Besques

1963, 68-71 με πίν. 80-86, ενδεικτικά

βλ. πίν. 82,e αρ. M 65. Burr 1934, 59-

60, αρ. 68-69, πίν. 28. LIMC VI (1992)

αρ. 465, στο λ. Nike [U. Grote]. Για

γυναικεία μορφή με παρόμοιο αντι-

κείμενο που ερμηνεύεται ως φιάλη

σπονδών βλ. Tanagra 2003, 286-

287, αρ. 225 [A. Dell'Aglio & D.

Graepler].

Αγγελική Κουκουβού





586. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ ΣΕ ΗΜΙΟΝΟ

300-275 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 3495

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 89. Λακκοειδής παιδική ταφή.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος, λεπτόκοκκος
Ύψ. 12 εκ. Πλ. βάσης 5 εκ.

Ακέραιο. Η επιφάνειά του φθαρμένη αρκετά, με ιζήματα, ωστόσο το λευκό επίχρισμα διασώζεται σημειακά, όπως και κάποια ίχνη ώχρας. Κυκλική οπή εξαερισμού στην οπίσθια όψη.

Η γυναικεία μορφή αποδίδεται καθισμένη στο πλάι επάνω σε ζώο, πιθανότατα ημίονο, σε βηματισμό προς τα δεξιά. Διακρίνονται τα λεπτά πόδια και η μακριά ουρά του ζώου, ενώ το ρύγχος του είναι αποκρουσμένο. Η γυναίκα, ελαφρώς στραμμένη προς τα αριστερά, κάθεται σε σαμάρι με πλάτη. Με το δεξί χέρι λυγισμένο προς το στέρνο συγκρατεί το μακρύ ιμάτιο που καλύπτει και το κεφάλι της, ενώ τα χαρακτηριστικά του προσώπου της διαφαίνονται αχνά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο αποτυπώνει μια σκηνή της καθημερινής ζωής της υπαίθρου, όχι ιδιαίτερα συχνή στην κοροπλαστική της ελληνιστικής εποχής. Για τον εικονογραφικό τύπο βλ. Mollard-Besques 1963, 84, πίν. 102c (CA2217, από τη Μύρινα, τέλη 1^{ου} αι. π.Χ.). Παρόμοιο από τη Βοιωτία, βλ. Besques 1972, 31, πίν. 37b (D162, μέσα 3^{ου} αι. π.Χ.). Πρβλ. ακόμη το ειδώλιο από τάφο του 1^{ου} αι. π.Χ. στο νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής, Σισμανίδης 2014, 357-358, πίν. 10, το οποίο όμως ο συγγραφέας ερμηνεύει ως ειδώλιο Τελεσφόρου σε όνο.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



587. ΕΦΗΒΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

300-275 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 3955

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 89. Λακκοειδής παιδική ταφή.

Πηλός ανοικτός καστανός
Ύψ. 15,9 εκ. Πλ. 4,6 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο. Τα κάτω άκρα της μορφής είναι αποκρουσμένα. Σε όλη την επιφάνεια του ειδωλίου σώζονται ίχνη λευκού επίχρισματος και ρόδινου χρώματος.

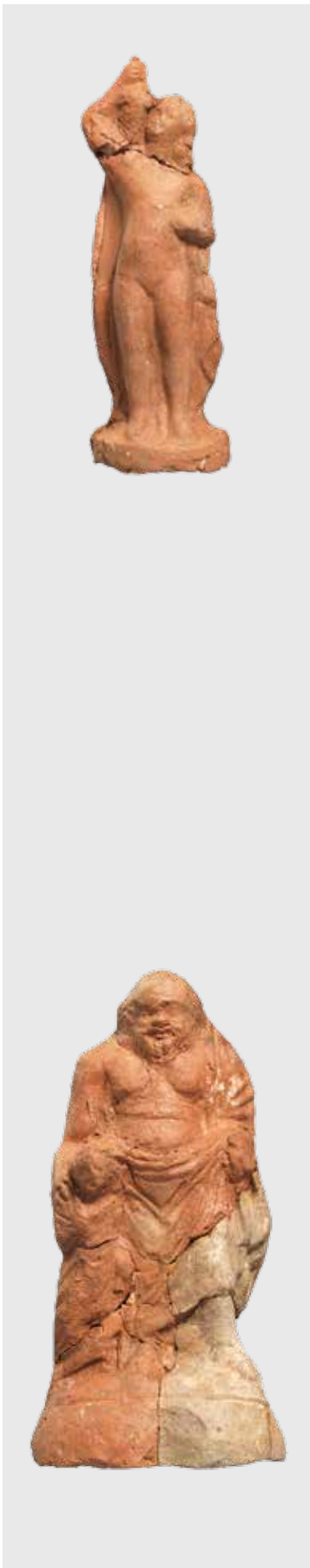
Ο νεαρός άνδρας στέκεται κατενώπιον, επάνω σε μία άτεχνα αποδοσμένη τετράπλευρη βάση, με κυκλικό το οπίσθιο τμήμα της. Η κεφαλή της μορφής είναι μικρή, με δυσδιάκριτα χαρακτηριστικά. Φέρει κωνικό πύλο και χλαμύδα στερεωμένη στον δεξιό ώμο, από τον οποίο πέφτει με αναδίπλωση. Η παρυφή της χλαμύδας διέρχεται διαγώνια επάνω από τους γυμνούς μηρούς. Με το λυγισμένο αριστερό χέρι κρατά ένα μικρό ζώο, πιθανότατα κριάρι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ο συγκεκριμένος τύπος αποτελεί δημιουργία των βοιωτικών εργαστηρίων, ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ., και γνώρισε μεγάλη διάδοση κατά τους επόμενους αιώνες σε όλη την ελληνική επικράτεια. Αρχικά σχετίστηκε με το άγαλμα του Ερμή κρισφόρου αλλά τελικά επικράτησε η άποψη ότι αποδίδει λατρευτή, ο οποίος κρατά το κριάρι που θα προσφέρει στον θεό. Για τον εικονογραφικό τύπο βλ. Amandry 1963, 120-126, εικ. 57-58. Ζερβουδάκη 2009, 14 (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, μέσα 5^{ου} αι. π.Χ.). Για τη σχέση του τύπου του ειδωλίου με το άγαλμα του Ερμή κρισφόρου στην Ολυμπία (δημιουργία του αιγινήτη χαλκοπλάστη Ονάτα), βλ. *Olynthus* IV, 58, πίν. 32, αρ. 337. Παρόμοια από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 64, αρ. 165, 166 (350-325 π.Χ.) και από το νεκροταφείο της Σίνδου, *Νέος και με υγείαν αρίστην* 2014, 86-87, αρ. 37-39 (τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.) [Α. Κεραμάρης].

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



588. ΟΡΘΙΟ ΑΓΟΡΙ

Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3077

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 173. Λακκοειδής παιδική ταφή.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος με προσμείξεις

Ύψ. 15,1 εκ. Πλ. 5,1 εκ.

Συγκολλημένο, με μικρές ελλείψεις. Σώζονται ίχνη από επίθετο ερυθρό χρώμα, κυρίως ανάμεσα στα πόδια. Στην οπίσθια όψη ανοίγεται κυκλική οπή εξαερισμού.

Το αγόρι αποδίδεται σχεδόν μετωπικά, με το επάνω μέρος του κορμού να γέρνει ελαφρά προς τα πίσω. Πατά σε ημικυκλική συμφυή βάση, ανοικτή από κάτω. Είναι γυμνό και μόνο μια χλαμύδα, που φαίνεται να πορπώνεται στον δεξιό ώμο, καλύπτει το αριστερό χέρι και πέφτει πίσω του με πτυχώσεις, μέχρι τους αστραγάλους. Με το δεξί χέρι σηκώνει ψηλά ένα τσαμπί σταφύλι, προς το οποίο στρέφεται το εύσαρκο πρόσωπο, με τα παιδικά ακόμη χαρακτηριστικά και τα μακριά κυματιστά μαλλιά. Τα παχουλά σκέλη και τα μαλακά περιγράμματα αποτελούν, επίσης, γνωρίσματα της παιδικής ηλικίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν αρίστην 2014, 77, αρ. 8 [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη].

Τα πήλινα ειδώλια της ελληνιστικής εποχής που απεικονίζουν παιδικές μορφές με παιχνίδια ή φρούτα στα χέρια, ή να παίζουν με τα αγαπημένα τους ζώακια, αποδίδουν τρυφερές σκηνές της καθημερινής ζωής και, εύλογα, συνοδεύουν πολύ συχνά τις παιδικές ταφές. Τον εικονογραφικό τύπο αγοριού με τσαμπί σταφυλιού στο δεξί χαμηλωμένο χέρι, παραδίδει η αντίστοιχη μορφή στο σύμπλεγμα αγοριού και κοριτσιού από τη Βέροια, βλ. Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002, 190-193, πίν. 90. Ακόμη, αγόρια με τσαμπί σταφυλιού στο δεξί χέρι, που όμως παίζουν με μικρό σκύλο, απεικονίζουν ορισμένα ειδώλια από τη Μύρινα, του 1^{ου} αι. π.Χ., βλ. Mollard-Besques 1963, 133-136, πίν. 161, 163.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη

589. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΥ ΜΕ ΜΙΚΡΟ ΑΓΟΡΙ

Μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3078

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 173. Λακκοειδής παιδική ταφή.

Πηλός πορτοκαλέρυθρος

Ύψ. 14 εκ. Πλ. 7 εκ.

Συγκολλημένο, με μικρές ελλείψεις. Αρκετές φθορές στην επιφάνεια, ιδιαίτερα στην παιδική μορφή.

Ίχνη από επίθετο ερυθρό χρώμα διασώζονται, σημειακά. Στην οπίσθια όψη ανοίγεται ωσειδής οπή εξαερισμού.

Οι δύο μορφές πατούν σε συμφυή βάση ελλειπτικού σχήματος, ανοικτή από κάτω. Ο παιδαγωγός αποδίδεται ως προγαστρω γέρος, φαλακρός αλλά γενειοφόρος, με μύτη πλακουτσωτή. Βρίσκεται σε άνετη στάση, με το αριστερό πόδι ελαφρά λυγισμένο μπροστά. Φορά ιμάτιο ριγμένο στους ώμους, το οποίο καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος, μέχρι περίπου τα γόνατα. Με το αριστερό χέρι ο ηλικιωμένος άνδρας συγκρατεί το ένδυμα, ενώ με το δεξί κρατά από τον ώμο ένα μικρό παιδί, επίσης τυλιγμένο με ιμάτιο. Το παιδί ίσως κρατά δέλτο με το αριστερό του χέρι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Νέος και με υγείαν αρίστην 2014, 80, αρ. 18. [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη].

Ο μεγάλος αριθμός ειδωλίων που απεικονίζουν παιδαγωγούς σε διάφορες παραλλαγές, δείχνει την ευρεία διάδοση του τύπου στην ελληνική επικράτεια κατά την ελληνιστική και πρώιμη ρωμαϊκή εποχή. Στο συγκεκριμένο ειδώλιο, προσφιλές κτέρισμα παιδικών ταφών, αποδίδονται όλα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τη μορφή του γέρου παιδαγωγού, βασικό καθήκον του οποίου ήταν να συνοδεύει τα μικρά παιδιά στο σχολείο, μεταφέροντας τη σάκα τους ή και τα ίδια ακόμη, όταν ήταν κουρασμένα.

Παρόμοιο (με δύο παιδιά) βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 168, 236, αρ. 223, πίν. 27. Για τους τύπους των ειδωλίων των παιδαγωγών και τα χαρακτηριστικά που θυμίζουν γέρους Σιληνούς ή φιλοσόφους του τύπου του Σωκράτη, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1983, 221-245, με γενικότερη εξέταση των τύπων των παιδαγωγών στην ελληνιστική κοροπλαστική και τη σχετική βιβλιογραφία. Γενικά για την απεικόνιση των παιδαγωγών βλ. Schulze 1998, 13 κ.ε. 153 κ.ε.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



590. ΑΣΤΡΑΓΑΛΙΖΟΥΣΑ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.97.62

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974. Συνευρέθηκε με τεμάχια ειδωλίων.

Πηλός ερυθρός εγχώριος, μάλλον καθαρός

Ύψ. 16 εκ. Πλ. 11 εκ. Βάθ. 5,5 εκ.

Μέτριας διατήρησης. Προέρχεται από καλής ποιότητας μήτρα που έχει αντιγράψει αγαλματικό τύπο ή απεικόνιση θέματος σε ψηφιδωτό ή τοιχογραφία.

Η παίζουσα αστραγάλους (κότσια) στηρίζεται μισογονατισμένη στο δεξί χέρι, ενώ με το αριστερό θα έριχνε τους αστραγάλους ή τα πεντάλιθα. Πρβλ. το βοιωτικής προέλευσης αρ. 12112 στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Φορούσε χιτώνα που διακρίνεται από τις πτυχώσεις στο κάτω μέρος μόνο, ενώ θα αποδίδονταν με χρώματα το επάνω μέρος όπως επιβεβαιώνει η ύπαρξη επιχρίσματος ανοιχτού ρόδινου - ερυθρού χρώματος. Η κόμμωσή της τραβηγμένη κατά δεσμί-δες πίσω σχηματίζει κότσο, ενώ στο εμπρόσθιο διαμορφώνεται στεφάνη βοστρύχων. Υπάρχουν πολλοί τύποι αστραγαλιζουσών, που αντιγράφουν ίσως μοτίβο ζωγραφικό τοιχογραφίας πολυγωνώτειας έμπνευσης από τους Δελφούς του 5^{ου} αι. π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Olynthus XIV, 192-198, αρ. 251, 254, πίν. 80. Peredolaskaja 1963, 15-16, πίν. 16.5. Πρβλ. και το παράδειγμα 7452 από το Μουσείο Αμφίπολης, Malama 2015, 372, εικ. 4 (παιδικός τάφος, τέλη 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.). Uhlenbrock 1990α, 118, αρ. 11-12 [L. D. Dees]. Wünsche & Knauß 2004, 386-395. Hamdorf & Leitmeir 2014, 167, αρ. D44. Χιδίρογλου 2012.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

591. ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ ΔΥΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΣΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΤΟΥ ΕΦΕΔΡΙΣΜΟΥ

Ύστερος 4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 30146

Άγνωστη προέλευση

Πηλός καστανέρυθρος ανοιχτός, με λίγες προσμειξεις

Ύψ. 17 εκ. Πλ. 9,9 εκ.

Λείπουν τα κεφάλια των δύο μορφών και το κάτω μέρος της ιστάμενης μορφής. Υψηλής κατασκευαστικής ποιότητας.

Όρθια γυναικεία μορφή σε κίνηση προς τα αριστερά, μεταφέρει στη δεξιά ωμοπλάτη γυναικεία, επίσης, μορφή. Η όρθια γυναίκα φορά χιτώνα με κοντά μανίκια, ζωσμένο κάτω από το στήθος, με τριγωνικό άνοιγμα (V) στο στέρνο και ανάμεσα στα στήθη κάθετη πτυχή που συνεχίζει ως τη ζώνη. Το κάτω μέρος του σώματος τυλίγεται σε ιμάτιο, με συστρεφόμενη λοξή πτύχωση στο ύψος της μέσης και πτυχές που, κατά τα άλλα, ανοίγουν από τα δεξιά προς τα κάτω και αριστερά. Με το δεξί χέρι αγκαλιάζει τον λυγισμένο αριστερό μηρό της άλλης γυναίκας, την οποία συγκρατεί και με τη βοήθεια του αριστερού χεριού, λυγισμένου πίσω από την πλάτη. Η δεύτερη μορφή του συμπλέγματος έχει αναρριχηθεί στην πλάτη της πρώτης, την οποία αγκαλιάζει από τον αριστερό ώμο με μια χαλαρή κίνηση του αντίστοιχου χεριού της. Το δεξί της χέρι ακουμπά στον δεξί μηρό. Φορά ποδήρη χιτώνα, με κοντά μανίκια, ρηχό τριγωνικό άνοιγμα στο στέρνο και ζωσμένο αμέσως κάτω από το στήθος. Ακάλυπτο αφήνεται το δεξί άκρο πόδι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το συμπλέγμα που παρουσιάζεται αναπαριστά σκηνή από το γνωστό παιχνίδι του εφεδρισμού. Πληροφορίες για τον τρόπο που παιζόταν μας δίνει ο Πολυδεύκης στον Ονομαστικόν, βιβλ. 10, κεφ. 7. Για άλλα ειδώλια που παριστάνουν το παιχνίδι, βλ. Higgins 1986, 144, αρ. 176. Schürmann 1989, 220-221, πίν. 135, αρ. 800-802. *Tanagra* 2003, 238-239, αρ. 181 [N. Mathieux]. Graepler 1997, 133, αρ. 136. Burn & Higgins 2001, 230, αρ. 2730, πίν. 118 (όπου και αναλυτική βιβλιογραφία).

Ηλέκτρα Ζωγράφου

592. ΟΜΟΙΩΜΑ ΠΟΛΕΜΙΣΤΗ - ΠΑΙΧΝΙΔΙ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

ΡΑ 8987

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Συγκρότημα Βαλανείου. Ανασκαφή 1998.

Πηλός ερυθρός, με πολλές προσμειξεις

Ύψ. 7,5 εκ. Μήκ. 4,2 εκ. Πλ. 2,7 εκ.



Λείπουν το δεξί χέρι και τα πόδια. Πλασμένο με το χέρι. Η ασπίδα είναι επίθετη.

Το παιδικό παιχνίδι παριστάνει πολεμιστή, όπως υποδεικνύουν το κράνος με το πλατύ γείσο και η ασπίδα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν αποδίδονται. Τη θέση του αριστερού χεριού καταλαμβάνει η ασπίδα, κολλημένη στο σώμα, ενώ το δεξί χέρι θα άνοιγε προς τα έξω (κρατώντας πιθανόν κάποιο όπλο, όπως σπαθί, αν και η υπόθεση αυτή δεν στηρίζεται σε κάποιο ανάλογο σωζόμενο παράλληλο). Τα πόδια θα ήταν ανοιχτά, όπως συμπεραίνεται από τη θέση των αποκρούσεων. Η μέση λυγίζει και το σώμα γέρνει ελαφρά προς τα αριστερά, προς το αντίστοιχα προτεταμένο αριστερό πόδι. Η στάση της μορφής δίνει την εντύπωση ότι προσπαθεί να ισορροπήσει, πιθανότατα επάνω σε άλογο, όπως προκύπτει από άλλα αντίστοιχα παραδείγματα από την Θεσσαλονίκη και την Πέλλα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοια παραδείγματα βλ. ΑΔ 49, 1994, Χρονικά Β2, 436, πίν. 139γ [Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη & Α. Λιούτας] από ρωμαϊκό τάφο στις οδούς Μελενίκου και Χατζηανδρέου στη Θεσσαλονίκη. Επίσης Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 295 α από τη ρωμαϊκή αποικία της Πέλλας. Για τα παιχνίδια γενικά βλ. Πάλλη στον παρόντα τόμο.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

593. ΕΙΔΩΛΙΟ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ - ΑΘΥΡΜΑ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10415 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη. Για τη συλλογή, βλ. αρ. κατ. 504)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοιχτός ερυθροκάστανος, με αρκετή μίκα και προσμείξεις ασβέστη

Μήκ. 14 εκ. Ύψ. 8 εκ. Πλ. 6,2 εκ.

Ακέραιο. Πολύ μικρές αποκρούσεις και σκασίματα στην επιφάνεια του πηλού. Διατηρούνται ίχνη ερυθρού χρώματος στο περίγραμμα των φτερών, στην κορυφή της κεφαλής και στο ράμφος.

Το περιστέρι παριστάνεται καθισμένο στο έδαφος με τις φτερούγες διπλωμένες, να ενώνονται πάνω από την ανοιχτή τριγωνική ουρά. Οι όγκοι αποδίδονται συνοπτικά και τονίζονται με ρηχές παράλληλες ραβδώσεις στα φτερά και την ουρά. Το επάνω μέρος του ειδωλίου έχει κατασκευαστεί σε μήτρα και διακρίνεται το σημείο ένωσης με το κάτω μέρος του σώματος που είναι αδιαμόρφωτο. Η επίπεδη επιφάνεια έδρασης φέρει τρεις μικρές κυκλικές οπές στον κατά μήκος άξονα για εξαερισμό κατά την όπτηση του ειδωλίου αλλά και για τη λειτουργία του ως άθυρμα (παιδικό παιχνίδι) και συγκεκριμένα πλαταγή (κουδουνίστρα), καθώς στο εσωτερικό του περιέχει μικρό αντικείμενο για την παραγωγή ήχου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γενικά για τη συλλογή Παπαηλιάκη βλ. ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 292 [Φ. Πέτσας]. Ζιώγας 2015, 362-376. Για παράλληλα βλ. Μάλαμα & Νταράκης 2008, 147-148, 418, πίν. 106, ΜΑ 6562. Περιστέρη, Παπαδοπούλου & Γαρούφα 2015, 468-470, εικ. 9.

Ελεονώρα Μέλλιου

594. ΠΛΑΤΑΓΗ (ΚΟΥΔΟΥΝΙΣΤΡΑ)

1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10412 (Συλλογή Παπαηλιάκη)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ωχροκίτρινος

Ύψ. 5,5 εκ. Μήκ. 11,3 εκ.

Ακέραιο. Καλύπτεται με λευκό επίχρισμα, απολεπισμένο κατά τόπους. Στην πίσω όψη κυκλική οπή εξαερισμού.

Παριστάνεται βρέφος σε λίκνο. Το βρέφος είναι ξαπλωμένο ανάσκελα και πρόκειται πιθανόν για κορίτσι καθώς τα μαλλιά μαζεύονται ψηλά πάνω από το μέτωπο σε κότσο. Το κεφάλι αναπαύεται πάνω σε πλαστικά αποδοσμένο μαξιλάρι ενώ το σώμα καλύπτεται από σκέπασμα. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου είναι δυσδιάκριτα. Το λίκνο, ορθογώνιου περιγράμματος, καταλήγει σε τριγωνική απόληξη στο προσκέφαλο ενώ είναι οβάλ στο κάτω άκρο. Εμπεριέχει χαλικάκια ή μικρούς σβώλους πηλού στο εσωτερικό του για την παραγωγή ήχου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τις πήλινες πλαταγές βλ. Πάλλη στον παρόντα τόμο όπου και βιβλιογραφία.

Ουρανία Πάλλη



595. ΠΑΙΔΙΚΗ ΚΕΦΑΛΗ - ΚΟΥΔΟΥΝΙΣΤΡΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 249

Βέροια. Βρέθηκε σε κεραμοσκεπή τάφο, στο Γυμνάσιο Θηλέων το 1963

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. κεφαλής 9 εκ. Πλ. κεφαλής 6 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Μικρό σπάσιμο στην πίσω όψη, από όπου εκκινεί ράγισμα. Περιορισμένη παρουσία ιζημάτων κάτω από τη μύτη και στη στοματική σχισμή. Διατηρούνται ελάχιστα ίχνη ερυθρού επιχρίσματος.

Κεφαλή παιδιού κατενώπιον. Το πρόσωπο είναι εύσαρκο και ωσειδές, τα μάτια του μεγάλα και αμυγδαλόσχημα με παχιά άνω βλέφαρα. Στο μέσο των οφθαλμών η κόρη αποδίδεται με μία βάθυνση. Η μύτη είναι κοντή και πολύ πλατιά, δηλωτική της παιδικής ηλικίας. Το στόμα, με χείλη σαρκώδη, είναι μισάνοιχτο με πλατιά στοματική σχισμή μέσω της οποίας δημιουργείται μια έκφραση που μπορεί να ερμηνευτεί ως μειδίαμα ή χαμόγελο. Η κόμη είναι κοντή και αποδοσμένη πλαστικά. Πάνω από το κέντρο του πλατιού μετώπου μια μάζα μαλλιών είναι δεμένη σε κόμβο. Η κεφαλή ανήκει σε μια ομάδα με πανομοιότυπα εικονιστικά χαρακτηριστικά, αλλά, ενίοτε με διαφορετική κόμμωση, και είναι προϊόντα τοπικού εργαστηρίου. Ο ικανός αριθμός τους σε τάφους παιδιών, είτε με τη μορφή πλακιδίων με ανάγλυφες παραστάσεις είτε με τη μορφή κεφαλών, δείχνει την δημοφιλή που είχαν οι κουδουνίστρες ως παιχνίδια τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 19, 1964, Χρονικά Β3, 353, πίν. 414β [Φ.Μ. Πέτσας].

Για στυλιστικά και χρονολογικά παράλληλα βλ. Besques 1972, 91, 324, 354, αρ. D533, E/D2762-2763, E/D3049, πίν. 15 δ, 400 θ, ια, 436α. Summerer 1999, 179, αρ. P VII 4, πίν. 16. Leyenaar-Plaisier 1979, 216, αρ. 542, πίν. 79. Bell 1981, 236, αρ. 948, πίν. 140.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

596. ΒΡΕΦΟΣ ΣΕ ΛΙΚΝΟ - ΚΟΥΔΟΥΝΙΣΤΡΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 254

Βέροια. Βρέθηκε σε κεραμοσκεπή τάφο, στο Γυμνάσιο Θηλέων το 1963

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Μήκ. 11 εκ. Διάμ. 7 εκ.

Ακέραιο. Μικρό σπάσιμο στην πίσω όψη, από όπου εκκινεί ράγισμα.

Γυμνό βρέφος, πιθανόν αγόρι, ξαπλωμένο ανάσκελα σε στρώμα. Οι λεπτομέρειες αποδίδονται αδρά. Τα αριστερό σκέλος είναι τεντωμένο και το δεξί λυγίζει στο πλάι. Το δεξί χέρι έρχεται έντονα λυγισμένο μπροστά με την παλάμη να καλύπτει το αντίστοιχο στήθος, ενώ το αριστερό κατεβαίνει παράλληλα με τον κορμό και ακουμπά στην εξωτερική πλευρά του γοφού. Ελαφριά στροφή προς τα δεξιά του κεφαλιού, το οποίο αναπαύεται πάνω σε πλαστικά αποδοσμένο μαξιλάρι. Ο ομφαλός του βρέφους αποδίδεται με μικρή βάθυνση. Περιμετρικά του σώματός του διακρίνεται αδρά το καμπυλόγραμμο στρώμα. Αν και σπάνιο, το θέμα στην κοροπλαστική μας είναι γνωστό ήδη από παραδείγματα του ύστερου 4^{ου} αι. π.Χ. Η συγκεκριμένη κουδουνίστρα, με βάση τεχνικές-κατασκευαστικές λεπτομέρειες, πρέπει να είναι προϊόν του ίδιου εργαστηρίου που κατασκεύασε την κουδουνίστρα - κεφαλή, αρ. κατ. 595.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 19, 1964, Χρονικά Β3, 353 [Φ.Μ. Πέτσας].

Για ειδώλια μορφών σε κλίνες από την πρώιμη ελληνιστική περίοδο βλ. Besques 1972, 35, D197, πίν. 44ε. Burn & Higgins 2001, 76, αρ. 2160, πίν. 29 (όπου η σχετική βιβλιογραφία).

Γιώργος Παπαζαφειρίου

597. ΚΟΥΔΟΥΝΙΣΤΡΑ ΜΕ ΑΝΑΓΛΥΦΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΕΡΩΤΙΔΕΑ

Πρώιμη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδος

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 6409

Βέροια. Οδός Πηνελόπης. Παραδόθηκε το 1992 από τον Αθ. Δρόσο.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 11,5 εκ. Πλ. 7,5 εκ.

Ακέραιο. Αποκρούσεις και μικρά σπασίματα κυρίως στο πρόσωπο, το αριστερό χέρι και τα σκέλη, καθώς και στη δεξιά πλευρά του πλακιδίου.



Πλακίδιο τετράπλευρο με αποστρογγυλεμένες γωνίες που κοσμεύεται πλαστικά με τη μορφή Ερωτιδέας. Ο Ερωτιδέας στέκεται κατενώπιον με τα σκέλη και τα χέρια παράλληλα μεταξύ τους. Η δεξιά άκρα χείρα αποδίδεται ελεύθερη, ενώ στην αριστερή ίσως κρατούσε κάποιο αντικείμενο που έχει σπάσει. Η απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών και των χαρακτηριστικών του προσώπου είναι σχηματοποιημένη. Η κόμη, αδιαμόρφωτη, πρέπει να κάλυπτε τα αυτιά και διακρίνεται από την κροταφική χώρα με μια αβαθή γράμμωση. Πίσω από τους ώμους προβάλλουν τα δύο φτερά με τα πτίλα να είναι ανασηκωμένα και καμπυλόγραμμα προς τα μέσα.

Ο τύπος, παρά τη άτεχνη και σχηματοποιημένη του απόδοση, παραπέμπει σε μικρούς μετωπικούς ερωτιδέες, γυμνούς ή με χλαμύδα, σε ανάγλυφα της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου. Με βάση ορισμένα από αυτά, το αποκρουσμένο αντικείμενο του αριστερού χεριού του Ερωτιδέα μας θα μπορούσε να συμπληρωθεί ως σφαίρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Έρωσ 2009, 153-154, αρ. 122 [Κ. Τζαναβάρη], όπου η σχετική βιβλιογραφία γύρω από τον τύπο, το μοτίβο στήριξης και το αντικείμενο του αριστερού χεριού. Για παρόμοιες κουδουνίστρες βλ. Besques 1972, 166, αρ. D1138-1139, πίν. 229 ζ, θ. Πρβλ. επίσης, κάπως υστερότερο παράδειγμα Fischer 1994, 312, αρ. 741, πίν. 79.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

598. ΙΠΠΟΣ - ΠΑΙΔΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς

ΑΕΜΚ 32α

Παλατιανό

Πηλός καστανός

Μήκ. ίππου 17 εκ. Πλ. 5 εκ. Ύψ. 13 εκ. Διάμ. τροχού 6 εκ.

Συμπληρωμένο. Σώζεται μόνο το μπροστινό τμήμα του ζώου, τμήμα της ράχης αυτού και ένας εκ των τεσσάρων τροχών.

Πήλινο παιδικό παιχνίδι - ίππος. Ο ίππος είναι λίαν σχηματοποιημένος χωρίς πόδια και διάτρητος στο ύψος της άρθρωσης των ποδιών προς υποδοχή των ξύλινων πιθανόν αξονίσκων που συγκρατούσαν τις τέσσερις ρόδες του κυλιόμενου αλόγου. Έχει τριγωνικό πρόσωπο, ελαφρώς ανορθωμένα τριγωνικά αυτιά, χονδρό λαιμό και κυλινδρικό σώμα. Στο ύψος της μύτης φέρει δι-αμπερή οπή. Η περίμετρος και οι οκτώ ακτίνες του σωζόμενου τροχού αποδίδονται ανάγλυφα. Στο κέντρο του τροχού, μικρός επίθετος κώνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γενικά για πήλινους ίππους - παιχνίδια βλ. Λάζος 2002, 405. Για ανάλογο παράδειγμα ρωμαϊκών χρόνων, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011, 287, 295. Με πιο επιμελημένη διακόσμηση που χρονολογείται όμως τον 4^ο αι. μ.Χ. (τα ανατομικά και διακοσμητικά στοιχεία αποδίδονται σχηματοποιημένα, σε συνδυασμό ανάγλυφης και γραπτής τεχνικής) βλ. στο Παρλαμά & Σταμπολίδης 2000, 79, αρ. 53 [Χρ. Κοντοχρήστος]. Ίδιας περιόδου (4^{ος} αι. μ.Χ.) και ανάλογης τεχνοτροπίας και διακόσμησης, είναι ο πήλινος ίππος με αρ. 781 στο *Agora VI*, 66, πίν. 19. Στο ίδιο, ο πήλινος ίππος με αρ. 772 (τέλος 1^{ου} - 2^{ος} αι. μ.Χ.) είναι πιο κοντά κατασκευαστικά με αυτόν του Παλατιανού αλλά περισσότερο επιμελημένος ως προς την απόδοση των όγκων. Παρόμοιος με του Παλατιανού αλλά με επιμελέστερη διακόσμηση είναι και ο ίππος (1^{ου} αι. μ.Χ.) στο *Corinth XII*, 62, αρ. 61, πίν. 463 αλλά και το παιχνίδι - ίππος που χρονολογείται στα χρόνια του Νέρωνα στο Shear 1930, εικ. 20.

Μαρία Φαρμάκη

599. ΙΠΠΟΣ - ΠΑΙΔΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 247 (ίππος) + Π 267 (τροχοί)

Βέροια. Βρέθηκε σε κεραμοσκεπή τάφο, στο Γυμνάσιο Θηλέων το 1963

Πηλός ερυθρωτός ανοιχτός

Ύψ. ίππου 10 εκ. Μήκ. ίππου 13 εκ. Διάμ. τροχών 7,5 εκ.

Συγκολλημένο. Ακέραιο εκτός από μικρά, συμπληρωμένα πλέον, απολείψματα και σπασίματα στα σημεία που είχαν σπάσει οι ρόδες.

Παιχνίδι, το κεντρικό στέλεχος του οποίου αποδίδει τον κορμό και την κεφαλή αλόγου. Χαρακτηριστικά όπως η χαιτή, τα αυτιά και τα μάτια δίνονται πλαστικά και με έντονη σχηματοποίηση.

ΖΩΟΜΟΡΦΑ ΕΙΔΩΛΙΑ



Μικρή οπή στο στόμα που χρησίμευε για την πρόσδεση κάποιας κλωστής. Το στέλεχος συνδέεται μέσω πύρων με τέσσερις τροχούς, συμπαγείς και επίσης σχηματοποιημένους, από το κέντρο των οποίων εκκινούν πέντε ανάγλυφες ακτίνες. Ιδιαίτερα δημοφιλές παιχνίδι, το άλογο με τροχούς, μας είναι γνωστό στα ρωμαϊκά χρόνια από πολλά παραδείγματα που βρέθηκαν στην Κόρινθο και την Αττική. Ως τύπος συνεχίζει να αναπαράγεται, με ελάχιστες διαφορές, ως το δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. μ.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 19, 1964, Χρονικά Β3, 353, πίν. 415γ [Φ.Μ. Πέτσας].

Για παρόμοια παιχνίδια βλ. *Agora VI*, 66-67, αρ. 772-787, πίν. 19. Για όμοιες τυπολογικά ρόδες πρβλ. *Leyenaar-Plaisier* 1979, 506, αρ. 1478-1479, πίν. 188.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

600. ΕΙΔΩΛΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΛΙΟΝΤΑΡΙΟΥ

550-525 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 8900

Νεκροταφείο Σίνδου, τάφος 25 (545-535 π.Χ.). Πρόκειται για πλούσια ανδρική ταφή που περιείχε επτά ακόμη ειδώλια και τρία πλαστικά αγγεία, σιδερένια όπλα και ομοιώματα επίπλων συμποσίου και άμαξας, χάλκινες φιάλες, αττικά και κορινθιακά αγγεία.

Πηλός σκούρος καστανέρυθρος

Ύψ. 6,3 εκ.

Ακέραιο, ολόκληρο καμωμένο με μήτρα. Χωρίς οπή εξαερισμού.

Το λιοντάρι κάθεται με το κεφάλι στραμμένο ελαφρά προς τα δεξιά του, τα πόδια μαζεμένα κάτω από το σώμα και την ουρά κουλουριασμένη γύρω από το δεξί πίσω πόδι. Οι ανατομικές λεπτομέρειες των ποδιών είναι πλαστικά αποδοσμένες. Με χάραξη αποδίδονται τα μουστάκια, τα μάτια και το τρίχωμα πάνω από το μέτωπο, ενώ με μαύρο χρώμα δηλώνεται η χαίτη του. Είναι χαρακτηριστική η έλλειψη αναλογίας ανάμεσα στο κεφάλι του ζώου, που είναι μεγάλο συγκριτικά, και το σώμα του. Είναι πιθανό ότι με αυτό τον τρόπο ο τεχνίτης προσπάθησε να αποδώσει την αγριότητα του ζώου που προκαλεί δέος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος II 2016, 366, αρ. 497, εικ. 608 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Το λιοντάρι, ως ανάθημα ή ταφικό σήμα, απεικονίζεται συχνά στα αρχαϊκά και πρώιμα κλασικά χρόνια. Η διαμόρφωση του τύπου του επηρεάστηκε από ανάλογες μορφές της μεγάλης πλαστικής της Ανατολικής Ελλάδας. Άλλωστε η ασιατική καταγωγή της λατρείας του μαρτυρείται από τον Διόδωρο Σικελιώτη II, 9,5, σύμφωνα με τον οποίο στον ναό της Βαβυλώνας η θεά εμφανίζεται με ένα λιοντάρι στα γόνατα.

Για παραπλήσια παραδείγματα βλ. ενδεικτικά *Huysecom-Haxhi* 2009, 559, αρ. 1985, πίν. 89.

Για τα κοινά στοιχεία που υπάρχουν ανάμεσα στον τύπο που παραδίδεται στο ειδώλιο της Σίνδου και σε ένα μαρμάρινο λιοντάρι από τη Χώρα της Σάμου, το οποίο εικονίζεται με την ίδια στάση βλ. *Freyer-Schauenburg*, 1974, αρ. 83, πίν. 69.

Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου

601. ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΠΛΑΚΙΔΙΟ ΚΑΠΡΟΥ

Πιθανώς 4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΣΔ 223 (Συλλογή Θεοδώρας Βλαστού-Δραγούμη, βλ. σχετικά αρ. κατ. 464)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός κιτρινέρυθρος, λεπτός, με αρκετές λεπτές προσμειξεις και μίκα

Μήκ. 10 εκ. Ύψ. 6,7 εκ. Πάχ. 1 εκ. Πάχ. πλαισίου 0,6 εκ.

Ακέραιο. Η επάνω δεξιά γωνία είναι συγκολλημένη και η κάτω αριστερή ελαφρώς αποκεκρουσμένη.

Μεγάλο μέρος της επιφάνειας καλύπτεται από γκριζωπά ιζήματα.

Το πλακίδιο είναι κατασκευασμένο σε μήτρα. Στην κύρια όψη του αναγλύφου, μέσα σε πλαίσιο, παριστάνεται μορφή κάπρου που βαδίζει προς τα αριστερά. Το ζώο αποδίδεται σε κατατομή. Τα πόδια του φέρουν οπλές και τα μπροστινά είναι κοντά το ένα στο άλλο, ενώ τα πισινά σε διασκελισμό. Στο κεφάλι διακρίνεται το μεγάλο όρθιο αυτί, ο εγχάρακτος οφθαλμός, το μακρύ ρύγχος με το ανορθωμένο άκρο και η σχισμή του στόματος με τον χαυλιόδοντα. Στην καμπύλη της ράχης το ψηλό τρίχωμα αποδίδεται με πυκνές κάθετες χαράξεις. Στο πίσω μέρος του ευδιάκριτη είναι η χοντρή ουρά και τα γεννητικά του όργανα. Η στάση του ζώου και το ανορθωμένο τρίχωμα φανερώνουν ότι έχει αγριέψει και πρόκειται να επιτεθεί.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παράλληλα βλ. Δάφφα-Νικονάνου 1973, ΠΡ 178, πίν. 15, εικ. 4 (εντελώς όμοιο αλλά χωρίς χρονολόγηση). Κεραμάρης & Βιολατζής 2011, 251, εικ. 18 (ίδιες διαστάσεις, ο κάπρος κινείται προς τα δεξιά και έχει πιο ραδινή απόδοση, 4^{ος} - 3^{ος} αι. π.Χ.). Schürmann 1989, 373, πίν. 65 (ίδιο θέμα στη μία όψη πήλινου βωμίσκου, 4^{ος} αι. π.Χ.).

Ελεονώρα Μέλλιου

602. ΚΑΠΡΟΣ

470-460 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 8202

Σίνδος, τάφος 68 μικρού κοριτσιού

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 5,5 εκ. Μήκ. 11 εκ.

Λείπει το δεξί μπροστινό πόδι, το οποίο έχει συμπληρωθεί με γύψο. Συμπληρώσεις σε τμήματα του κεφαλιού και του σώματος. Μικρή κυκλική οπή εξαερισμού στην κοιλιά.

Ειδώλιο κάπρου κατασκευασμένο με μήτρα. Το ζώο έχει σώμα ογκώδες και επίμηκες, σκέλη κοντά και ισχυρά, δυσανάλογα μεγάλο κεφάλι που απολήγει σε μακρύ ρύγχος, μεγάλα, όρθια αυτιά και ανασηκωμένη ουρά που πέφτει προς τα δεξιά. Στην επιφάνεια του ειδωλίου διατηρούνται ίχνη του μαυριδερού επιχρίσματος που απέδιδε το τρίχωμα του ζώου. Τα ανατομικά χαρακτηριστικά αποδίδονται πλαστικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Σίνδος 1985, 38-39, αρ. 45 [Β. Μισαηλίδου] όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Σίνδος II 2016, 367, αρ. 506, εικ. 617 [Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου].

Τα ειδώλια κάπρων συσχετίζονται με τη λατρεία χθόνιων θεοτήτων ως σύμβολα γονιμότητας και αφθονίας. Ο συγκεκριμένος τύπος μπορεί να ταυτιστεί με παιδικό παιχνίδι του νεκρού κοριτσιού του τάφου και είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στην Αθήνα, τη Ρόδο και τη Βοιωτία. Για την ερμηνεία της μορφής των κάπρων βλ. Gl. S. Merker 2000, 264-266. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 219-220, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

603. ΧΕΡΣΑΙΑ ΧΕΛΩΝΑ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 3387

Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης, ανασκαφή 1917, τάφος II

Πηλός κιτρινωπός

Μήκ. 7,2 εκ. Πλ. 4,4 εκ.

Ακέραιο. Το κεφάλι και τα άκρα έχουν φτιαχτεί με το χέρι. Στο κέντρο της κοιλιάς ανοίγεται μικρή κυκλική οπή εξαερισμού.

Με αναγλυφικότητα αποδίδεται το κέλυφος της χελώνας. Στο κεφάλι διακρίνονται τα μάτια και η θέση του στόματος. Η θέση των ποδιών υποδηλώνει ότι το ζώο βρίσκεται σε κίνηση.

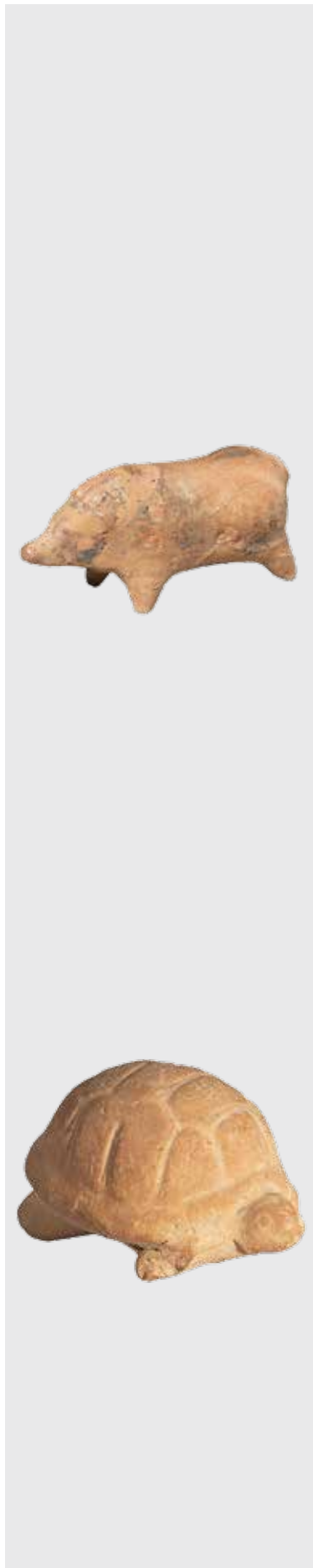
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

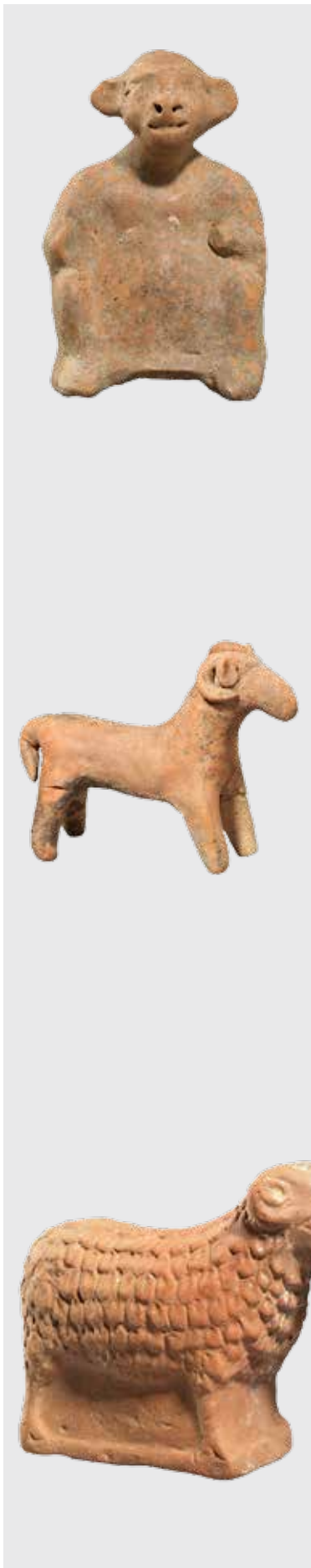
Rey 1927, 57, εικ. 15. *Macédoine antique* 2011, 112, αρ. 36/4 [Έ. Ζογράφου]. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 150, αρ. 52 [Η. Ζωγράφου].

Σύμβολο της σιωπής κατά την αρχαιότητα, η χελώνα συνδέθηκε με περισσότερες από μία θεότητες, όπως η Αφροδίτη, ο Απόλλωνας, η Ήρα, η Άρτεμις. Ως αντικείμενο, βρίσκεται σε ιερά, οικίες και τάφους, ανάλογα με τον εκάστοτε ρόλο του (ανάθημα, κτέρισμα, παιχνίδι).

Ο εικονιστικός τύπος προέρχεται κυρίως από εργαστήρια της Αττικής και της Κορίνθου, τον συναντάμε όμως συχνά και στη Β. Ελλάδα. Για τη χελώνα γενικά βλ. Bevan 1988, Dumoulin 1994, 1-6, Huysecom 2003, 99-100. Για κοντινά παράλληλα από τη Μακεδονία βλ. *Olynthus XIV* 1952, 257, πίν. 105, αρ. 347.258, πίν. 105, αρ. 350 και πίν. 105, αρ. 352. 259, πίν. 105, αρ. 353. Καλτσάς 1998, 95, αρ. 1153, πίν. 102β, όπου και εκτενέστερη βιβλιογραφία.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





604. ΠΙΘΗΚΟΣ

500-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.117.101 (στην αρχική δημοσίευση αναφέρεται ως 1164)
Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1979, τάφος 1492
Πηλός καστανέρυθρος με μίκα
Ύψ. 8,6 εκ. Μέγ. πλ. 5,3 εκ.

Λείπει το δεξί χέρι από το ύψος του αγκώνα και το αριστερό από το ύψος του πήχυ. Η μπροστινή όψη του ειδώλιου έχει κατασκευαστεί με μήτρα, η πίσω είναι αδιαμόρφωτη και φέρει κυκλική οπή εξαερισμού. Κοίλο εσωτερικά.

Η μορφή του πιθήκου παριστάνεται καθιστή, μετωπικά. Η μεγάλη κοιλιά και το στήθος είναι προτεταμένα και τα πόδια ανοιχτά με τα άκρα των πελμάτων και τα γόνατα να προεξέχουν. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν διαμορφωθεί με το χέρι και αποδίδονται με έντονη πλαστικότητα. Το κρανίο είναι γυμνό, τα υπερόφρυα τόξα και το ανοιχτό στόμα έντονα αποδοσμένα, η μύτη μεγάλη και φαρδιά με ρουθούνια διεσταλμένα, τα αυτιά μεγάλα και τεντωμένα, κάθετα προς το κεφάλι. Με απλές βαθύνσεις αποδίδονται τα μεγάλα μάτια, ενώ απουσιάζουν οι κόρες και τα βλέφαρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 95, πίν. 102γ, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

605. ΚΡΙΑΡΙ

500-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.117.103

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφή 1979, τάφος 1528. Ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο που περιείχε αναμωχλευμένα οστά και ειδώλιο κριαριού.

Πηλός καστανόχρωμος, με προσμείξεις
Ύψ. 6,7 εκ. Μήκ. 9,4 εκ.

Συγκολλημένο στην ουρά και στα πίσω πόδια, συμπληρωμένο το αριστερό μπροστινό πόδι. Είναι χειροποίητο.

Το ζώο εικονίζεται όρθιο, σε ήρεμη στάση να βλέπει προς τα εμπρός. Έχει μακρύ κωνικό ρύγχος, αυτιά ανορθωμένα και κέρατα που ελίσσονται σπειροειδώς προς τα κάτω. Ο λαιμός είναι χονδρός, το σώμα κυλινδρικό και τα πόδια ελαφρώς παχιά, αδιαμόρφωτα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Καλτσάς 1998, 107, αρ. 1165, πίν. 118α.

Πιθανόν τοπικού εργαστηρίου κατά απομίμηση κορινθιακού προτύπου. Καλτσάς 1998, 275 σημ. 1010.

Για ειδώλια ζώων βλ. Huysecom, 2003.

Κατερίνα Μπεχτσή

606. ΚΡΙΟΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.201

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 388
Πηλός κοκκινωπός εγχώριος, με μαρμαρυγία
Ύψ. 9,2 εκ. Μέγ. πλ. 5 εκ. Μήκ. 11,1 εκ.

Ακέραιο. Διακρίνονται κάποιες μικρές ρωγμές. Οπή εξαερισμού στην κάτω πλευρά. Ίχνη λευκού επιχρίσματος. Φαίνεται όμως ότι υπήρχαν και στρώσεις άλλων χρωμάτων επάνω στο λευκό επιχρίσμα, όπως ρόδινο, σύμφωνα με την ποιοτική στοιχειακή ανάλυση που έγινε με συσκευή EDXRF.

Ο κριός (αρσενικό πρόβατο) στηρίζεται πάνω σε συμπαγές βάθρο που γεμίζει το κενό ανάμεσα στα πόδια του. Βοιωτικής έμπνευσης. Ο τύπος φαίνεται ότι στους ρωμαϊκούς χρόνους είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στην περιοχή του Δούναβη και βορειότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Higgins 1954, 233, πίν. 125, αρ. 872. Hamdorf 1996, 180, αρ. 221. Pora 2010, 60-64, εικ. 6-11. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά Β2, 341, πίν. 361ε, τυχαίο εύρημα από την Τορώνη(;) [Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου].

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



607. ΣΚΑΝΤΖΟΧΟΙΡΟΣ (ΕΧΙΝΟΣ)

5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.71.93

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1976, τάφος 797

Πηλός καθαρός, κιτρινωπός, εισηγμένος

Ύψ. 6 εκ. Μέγ. πλ. 6,2 εκ. Μήκ. 8,4 εκ.

Ακέραιο. Το ρύγχος και το ακάνθινο τμήμα έχουν καστανό χρώμα, οι οφθαλμοί λευκό. Καρποί χρώματος κίτρινου με εγκοπές χρώματος ερυθρού. Τα τέσσερα ποδαράκια είναι ρόδινα.

Σκαντζόχοιρος με ανάγλυφη δήλωση των αγκαθιών του δέρματος στο άνω τμήμα του σώματος. Εννέα ανάγλυφοι καρποί σφαιρικού σχήματος, με εγκοπές, εναλλασσόμενες με σπές, υποδηλώνουν τους καρπούς, που συλλέγει με τα αγκάθια του το ζώο κυλιόμενο πάνω στο έδαφος και με κατάλληλο τρόπο μετά τους τρώει. Η μικρή ουρά αποδίδεται πλαστικά. Στο λείο κάτω μέρος του σώματος υπάρχει μικρή οπή εξαερισμού, που συγχρόνως ίσως υποδηλώνει το σημείο σύρσης. Κορινθιακού εργαστηρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Στα αρχαϊκά χρόνια ο σκαντζόχοιρος ως σχήμα πλαστικού αγγείου έγινε δημοφιλές για την τοποθέτηση αρωμάτων. Σχετίζεται με λατρεία Διονύσου και στην αρχαιότητα ήταν οικόσιτο, γιατί οι αρχαίοι το θεωρούσαν πολύ ευφυές και προνοητικό και του απέδιδαν μαντικές ικανότητες και πρόβλεψη του καιρού. Αναφέρεται γι' αυτό από τον Πλίνιο, τον Αίσωπο και τον Πλούταρχο. Ίσως την προτίμηση των Ακανθίων για το ζώο αυτό να την μετέδωσαν στην Ακανθο οι πρώτοι άποικοι, επειδή προϋπήρχε λατρεία Διονύσου στην Άνδρο. Το αγκαθωτό του δέρμα χρησιμοποιήθηκε από τους κυνηγούς και άλλους τεχνίτες για επένδυση σε διάφορα εργαλεία επεξεργασίας υλικών.

Πρβλ. παρόμοιο από το ίδιο νεκροταφείο στην ταφή 1214, αρ. I.116.98, όχι τόσο καλά διατηρημένο. Πλούταρχος, Ηθικά, 971F κ.ε. Anth. Pal. VI, 45 και 169. Burr Thompson 1954, 79-82, 87, αρ. 11, πίν. 19. McKay 2016.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

608. ΠΤΗΝΟ (ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ;)

5^{ος} αι. π.Χ. (;)

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.118

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975

Πηλός ερυθρωπός

Ύψ. 6,5 εκ. (με κεφαλή) Μέγ. πλ. 7,2 εκ. Μήκ. 15 εκ.

Συγκολλήθηκε το κεφάλι. Συμπληρώθηκε το ένα άκρο της κατάληξης των φτερών της ουράς.

Κατασκευή με μήτρα. Πιθανόν να υπήρχε μαύρο χρώμα στα φτερά.

Το πτηνό αποδίδει με σπάνιο τρόπο το δίπλωμα των πλάγιων φτερών. Βοιωτική επίδραση. Παρόμοια παραδείγματα στην βόρειο Βοιωτία και Λοκρίδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αχειλαρά 2006, 144. Selekou 2015, 360, 363, εικ. 2β και 3β.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

609. ΠΤΗΝΟ (ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ;)

Πρώιμος 5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.127

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975

Πηλός ερυθρόφαιος με μαρμαρυγία

Ύψ. 5,2 εκ. Πλ. 4 εκ. Μήκ. 10,6 εκ.

Ακέραιο

Είναι χειροποίητο. Η ταύτιση με συγκεκριμένο είδος πτηνού δεν είναι εύκολη, αλλά συνηθίζεται η παρουσία σε τάφο να συνδέεται με πτηνά που ταυτίζονται με χθόνιες θεότητες, όπως είναι η Αφροδίτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αχειλαρά 2006, 106-107.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



610. ΑΓΡΙΟΧΟΙΡΟΣ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.116.99

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1977

Πηλός ερυθρόφαιος

Ύψ. 5,7 εκ. Μέγ. πλ. 4,6 εκ. Μήκ. 10 εκ.

Συγκολλήθηκε και συμπληρώθηκε

Όλες οι λεπτομέρειες αποδόθηκαν ρεαλιστικά, ελαφρά ανάγλυφες οι τρίχες του δέρματος, τα ορθωμένα διάτρητα μικρά αυτιά, η πλαστική ραχοκοκαλιά που καταλήγει στην αναδιπλωμένη ουρά. Ακόμη, στο κάτω μέρος της κοιλιάς του δηλώνεται η μικρή σπή ούρησης (και εξαερισμού);).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Higgins 1954, 177-182, πίν. 33. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 70-71. Peredolskaja 1963, 10, πίν.

3.3. Huysecom-Haxhi 2007, 412.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

611. ΧΟΙΡΙΔΙΟ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.97.95

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974

Πηλός ερυθρόφαιος με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 3,7 εκ. Μέγ. πλ. 3,1 εκ. Μήκ. 7,2 εκ.

Ακέραιο. Μάλλον χειροποίητο. Ίχνη λευκού επιχρίσματος.

Τα χοιρίδια είναι από τα πιο συχνά εμφανιζόμενα ζώα σε ιερά και τάφους. Ο ρόλος τους στις τελετουργίες και θυσίες στα Θεσμοφόρια και στις ταφικές τελετές προς τιμήν των χθονίων θεοτήτων είναι σημαντικός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Schmidt 1994, αρ. 131, πίν. 24. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, 70-71. Huysecom-Haxhi 2007, 412.

Hamdorf & Leitmeir 2014, αρ. D70. Χατζηδημητρίου 2014, 15, σημ. 43.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

612. ΧΕΛΩΝΗ

500-450 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.50.128

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975

Πηλός ανοιχτόχρωμος ερυθρός εγχώριος, με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 3,3 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Μήκ. 8,7 εκ.

Ακέραη. Χειροποίητη. Μικρή σπή εξαερισμού στην κάτω πλευρά.

Πρόκειται για είδος θαλάσσιας χελώνας. Συμπεραίνεται από το μέγεθος και το σχήμα του χελύου (καβουκιού) που διακοσμείται με εξάγωνα. Βοιωτικός τύπος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1986, 343, αρ. 3, εικ. 3.

Bevan 1988. *Kerameikos* XIV, 178, αρ. 609, πίν. 104. Huysecom-Haxhi 2007, 412. Φιλήμο-

νος-Τσοποτού 2014, 179, εικ. 3, 182, εικ. 6. Hamdorf & Leitmeir 2014, αρ. D265. Selekou 2015,

360, εικ. 3b, 364. Για τον συσχετισμό της χελώνας με τη γυναικεία συμπεριφορά και εμφάνιση,

βλ. Llewellyn-Jones 2003, 189-208. Bodson 1978 γενικά για τον ρόλο των ζώων στην αρχαία

ελληνική θρησκεία.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

613. ΧΕΡΣΑΙΑ ΧΕΛΩΝΑ

5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 1509

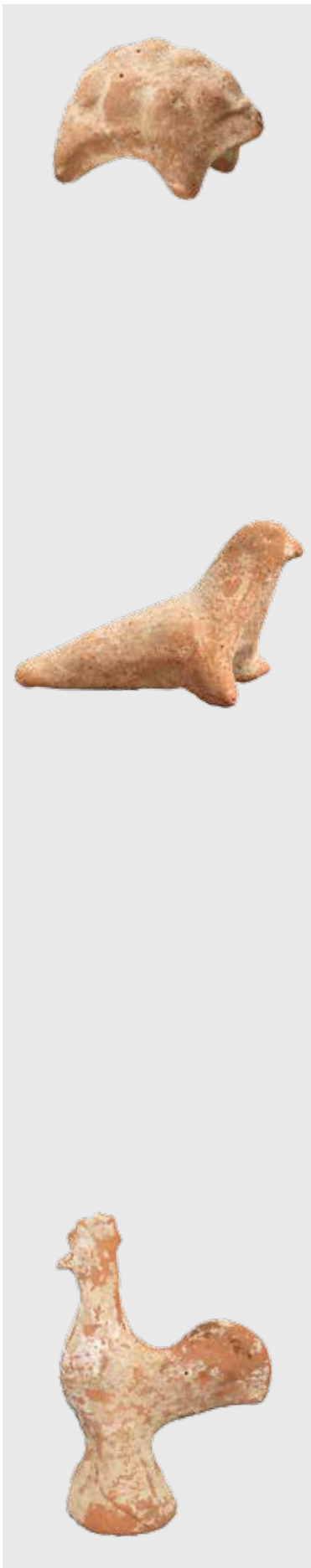
Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια), 1934. Βρέθηκε τυχαία, σύμφωνα με την από 14-4-1934

αναφορά του Σταθμού Χωροφυλακής Ν. Καλλικράτειας «επί του λόφου "Τούμπα" του κειμένου

μεταξύ του σερβικού μετοχίου και της θέσεως Καρβουνό κειμένου επί της παραλίας» μαζί με ειδώλιο

περιστεριού, αρ. κατ. 614, ειδώλιο κούρου(;) (ΜΘ 1507), ειδώλιο γυμνού καθιστού παιδιού (ΜΘ 1508)

και αρυβαλλοειδές ληκύθιο (ΜΘ 1511).



Πηλός ερυθροκίτρινος, λεπτός, με προσμείξεις ασβέστη και μίκα
Μήκ. 6,5 εκ. Ύψ. 4,5 εκ. Πλ. 5 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Έχει σπάσει το κεφαλάκι του ζώου. Σε μεγάλο τμήμα της επιφάνειάς του διατηρεί υπόλευκο επίχρισμα και σε ελάχιστα σημεία ίχνη ερυθρού χρώματος. Η κάτω επιφάνεια αδιαμόρφωτη, φέρει μικρή κυκλική οπή εξαερισμού.

Το πάνω μέρος του σώματος είναι κατασκευασμένο σε μήτρα, αρκετά χρησιμοποιημένη. Η μορφή του ζώου αποδίδεται σχηματικά. Το θολωτό κέλυφος απαρτίζεται από στρογγυλές καμπύλες φολίδες, δέκα περιμετρικά και τρεις κατά μήκος της ράχης. Το χείλος του κελύφους αποδίδεται πλαστικά μόνο στον αυχένα. Τα άκρα είναι απλά κωνικά εξάρματα πλασμένα με το χέρι και κολλημένα στις γωνίες του σώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1986, 343, αρ. 3, 349, εικ. 3, όπου συγκρίνεται με παραδείγματα του 5^{ου} αι. π.Χ., ωστόσο το αγγείο του συνόλου χρονολογείται ασφαλέστερα μέσα στον 4^ο αι. π.Χ.

Για τις χελώνες γενικά στην αρχαιότητα βλ. αρ. κατ. 603.

Ελεονώρα Μέλλιου

614. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙ

5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 1510

Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής (Δίκαια), 1934. Βρέθηκε τυχαία, σύμφωνα με την από 14-4-1934 αναφορά του Σταθμού Χωροφυλακής Ν. Καλλικράτειας «επί του λόφου "Τούμπα" του κειμένου μεταξύ του σερβικού μετοχίου και της θέσεως Καρβουνό κειμένου επί της παραλίας» μαζί με ειδώλιο χελώνας, αρ. κατ. 613, ειδώλιο κούρου(;) (ΜΘ 1507), ειδώλιο γυμνού καθιστού παιδιού (ΜΘ 1508) και αρυβαλλοειδές ληκύθιο (ΜΘ 1511).

Πηλός ερυθροκίτρινος, λεπτός, με μίκα
Μήκ. 10,8 εκ. Ύψ. 6,3 εκ. Πλ. 4,7 εκ.

Ακέραιο. Σε μεγάλο μέρος της επιφάνειάς του διατηρεί υπόλευκο επίχρισμα, καθώς και ελάχιστα ίχνη χρώματος: ερυθρό στο ράμφος και στη ράχη, ώχρα στην κοιλιά. Στο κάτω μέρος του ειδωλίου, στρογγυλή οπή εξαερισμού.

Το πτηνό αποδίδεται σχηματικά. Το πάνω μέρος του σώματος είναι κατασκευασμένο σε μήτρα, αρκετά χρησιμοποιημένη. Διακρίνεται το σημείο ένωσης με την αδιαμόρφωτη κάτω επιφάνεια. Το περιστέρι παριστάνεται να στέκεται με την ουρά ακουμπισμένη στο έδαφος και τις φτερούγες μαζεμένες στα πλαϊνά του σώματος. Ο λαιμός και το κεφάλι που στρέφει ελαφρά προς τα αριστερά είναι ένας ενιαίος κώνος, στο άκρο του οποίου έχει συγκολληθεί το μικρό ράμφος. Το σώμα σχηματίζει μία άτρακτο που φαρδαινεί λίγο στο άκρο της ουράς. Ελάχιστα διακρίνεται το αμυγδαλόσχημο περίγραμμα του δεξιού ματιού και η ράχη της δεξιάς φτερούγας. Τα πόδια αποδίδονται ως μικρά εξάρματα, το δεξί κωνικό και το αριστερό κυλινδρικό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1986, 343, αρ. 3, 349, εικ. 3, όπου συγκρίνεται με παραδείγματα του 5^{ου} αι. π.Χ., ωστόσο το αγγείο του συνόλου χρονολογείται ασφαλέστερα μέσα στον 4^ο αι. π.Χ.

Γενικά για τον τύπο, βλ. αρ. κατ. 346, 348.

Ελεονώρα Μέλλιου

615. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

5^{ος} αι. π.Χ.

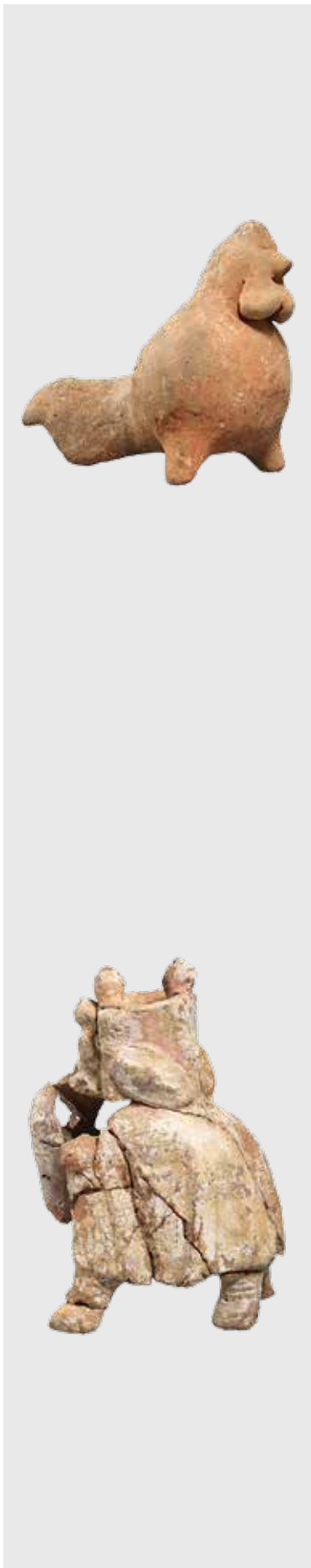
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 1484

Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής, κατάσχεση, 1930

Πηλός ανοικτός πορτοκαλέρυθρος με μίκα
Ύψ. 11,7 εκ. Μέγ. πλ. 7,7 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Συγκολλημένο στην πίσω όψη της βάσης. Είναι κατασκευασμένο με μήτρα και εσωτερικά κοίλο. Οι ανατομικές λεπτομέρειες του ζώου (ουρά, φτερά, ράμφος, οδοντωτό λοφίο, λειρί) αποδίδονται ανάγλυφα και με αβαθείς εγχαράξεις μόνο στην κύρια όψη του ειδωλίου σε αντίθεση με την πίσω όψη που είναι αδρά επεξεργασμένη, σχεδόν αδιαμόρφωτη.

Ο πετεινός παριστάνεται κατά κρόταφο από δεξιά προς αριστερά και στηρίζεται σε χαμηλή, συμπαγή, ελλειψοειδή βάση. Ίχνη του απολεπισμένου λευκού επιχρίσματος διατηρούνται κατά τόπους στην επιφάνεια της κύριας και στο μεγαλύτερο τμήμα της πίσω όψης. Στην κύρια όψη του ειδωλίου διατηρούνται ελάχιστα ίχνη ερυθρού χρώματος στη βάση, καθώς και στο λοφίο και στο λειρί του ζώου.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1986, 344, αρ. 7, 350, εικ. 7. Για τον τύπο βλ. *Olynthus*, VII, 89-90, αρ. 350-355, πίν. 42. Για την ερμηνεία βλ. αρ. κατ. 623.

Ελευθερία Ακριβοπούλου

616. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

5^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 4283

Άγνωστη προέλευση. Κατάσχεση Δανιήλ Μοδιάνο. Σχετικά με την κατάσχεση Μοδιάνο βλ. αρ. κατ. 371. Πηλός ερυθρόγκριζος, με αρκετές προσμειξεις από μικρούς και μεγαλύτερους λίθους και μίκα Μήκ. 8,8 εκ. Ύψ. 8,2 εκ. Πλ. 5,2 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Λείπει το άκρο του ράμφους. Μικρές αποκρούσεις στο λοφίο και απολεπίσεις σε διάφορα σημεία του σώματος. Πολλές γκριζωπές και ερυθρές επικαθίσεις σε ολόκληρη την επιφάνεια. Διάσπαρτα ίχνη υπόλευκου επιχρίσματος σε όλο το σώμα και ελάχιστα ίχνη ερυθρού χρώματος στο ράμφος, το λοφίο και την ουρά.

Παριστάνεται πετεινός να στέκεται με την ουρά χαμηλωμένη. Το ειδώλιο είναι πλασμένο στο χέρι από συμπαγή μάζα πηλού. Στο σφαιρικό σώμα έχει επικολληθεί, χωρίς μεσολάβηση λαιμού, το κεφάλι, το οποίο φέρει μία τοξωτή ταινία για το λοφίο και δύο δισκάρια για λειρί κάτω από το μικρό ράμφος. Η ουρά είναι πεπλατυσμένη με γαμψό άκρο και τα πόδια απλά κωνικά εξάρματα. Το φουσκωμένο στήθος του πτηνού και το εύσαρκο λειρί δημιουργούν, παρά τους απλούς όγκους του ειδωλίου, μια ρεαλιστική εικόνα του περήφανου αρχηγού του κοτετασιού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για την ερμηνεία των ειδωλίων πετεινών βλ. αρ. κατ. 623. Για το γενικότερο σχήμα του πτηνού και κυρίως για τη διαμόρφωση της ουράς, βλ. *Olynthus* VII, 90, αρ. 356 και 357, πίν. 43 (κοίλα ειδώλια, 5^{ος} αι. π.Χ.). Κόρτη-Κόντη 1986, 347, αρ. 16, 352, εικ. 16 (συγκρίνεται με παραδείγματα των αρχών του 5^{ου} αι. π.Χ.). Αδημοσίευτο ειδώλιο της Συλλογής Βλαστού-Σερπιέρη (αρ. ΒΣ 757) που εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (άγνωστης προέλευσης, γύρω στο 450 π.Χ.).

Ελεονώρα Μέλλιου

617. ΕΙΔΩΛΙΟ ΕΛΕΦΑΝΤΑ

3^{ος} αι. π.Χ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 3022

Ξηροκρήνη Θεσσαλονίκης, δυτικό νεκροταφείο, οδός Γαλανάκη, Καπάτου και Ιβάνωφ, ανασκαφή 66^{ου} Δημοτικού Σχολείου. Τάφος 133, πλούσια κτερισμένος με πέντε (5) πήλινα αγγεία, σιδερένια αντικείμενα (στλεγγίδες), πενήντα (50) φυσικούς αστραγάλους από αιγοπρόβατα, τρεις (3) οστέινους κύβους, έντεκα (11) γυάλινους πεσσούς, ένα (1) πήλινο ομοίωμα ανοικτού άνθους και ένα (1) πήλινο ειδώλιο έρωτα.

Πηλός

Ύψ. 11,5 εκ. Μήκ. 8 εκ.

Συγκολλημένο από αρκετά θραύσματα. Λείπει το δεξί χέρι του οδηγού. Κατασκευή σε διπλή μήτρα το ζώο, ελεύθερο πλάσιμο ο πυργίσκος και οι μορφές. Υπολείμματα ρόδινου χρώματος διατηρούνται στο ύφασμα και στον πύργο, ώχρα στα γυμνά μέρη του ζώου.

Πήλινο ειδώλιο πολεμικού ελέφαντα. Ο ελέφαντας αποδίδεται σε ήρεμο και μόλις αντιληπτό βηματισμό, με το πίσω δεξί του πόδι ελαφρώς ανασηκωμένο και το μπροστινό αριστερό να προπορεύεται ελαφρά. Παχύ ύφασμα καλύπτει όλο του το σώμα. Στη ράχη του είναι στερεωμένος ορθογώνιος πυργίσκος με δύο πολεμιστές, των οποίων διακρίνονται οι κεφαλές. Στις τρεις πλευρές του πυργίσκου υπάρχουν κρεμασμένες ασπίδες, από μία γαλατική στις μακριές και μία μακεδονικού τύπου στη στενή. Ο οδηγός κάθεται με την πλάτη του γυρισμένη προς την άλλη στενή πλευρά. Με το κολλημένο πάνω του αριστερό χέρι κρατά μικρή ασπίδα μακεδονικού τύπου, χωρίς άντυγα και φορά ίσως καυσία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Lambrothanasī & Touloumtzidou 2016.

Το ειδώλιο ελέφαντα αποτελεί εξαιρετικά σπάνιο εύρημα για τον ελλαδικό χώρο.

Για το ειδώλιο ελέφαντα βλ. Σουχλέρης 2014. Bienkowski 1928, 141-142, εικ. 213. Mollard-Besques 1963, 125, πίν. 150, d, f- myr 284. Pottier & Reinach 1887, 485-493, πίν. XI.

Για τον ελέφαντα στην αρχαία Ελλάδα βλ. Scullard 1974.

Ελένη-Ευαγγελία Λαμπροθανάση



618. ΚΡΙΑΡΙ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 23767 (Συλλογή Αργυρούδη)

Άγνωστη προέλευση. Κατά δήλωση του Αργυρούδη, προέρχεται από την Άφυτο Χαλκιδικής (ημερομηνία ανεύρεσης 02-03-1973)

Πηλός ερυθροκίτρινος, λεπτός, με αρκετές προσμειξεις ασβέστη και μίκα

Μήκ. 8 εκ. Ύψ. 7,6 εκ. Πλ. 2,7 εκ.

Ακέραιο. Μικρές αποκρούσεις και απολεπίσματα σε ολόκληρη την επιφάνεια. Σε μερικά σημεία (στο κεφάλι, τον λαιμό και τα άκρα) διατηρείται λευκό επίχρισμα, καθώς και ελάχιστα ίχνη ώχρας.

Το ειδώλιο είναι κατασκευασμένο από μήτρα σε δύο τμήματα ενωμένα στον κατά μήκος άξονα. Ίχνος της ένωσης διακρίνεται στο στέρνο και ανάμεσα στα μπροστινά πόδια. Είναι κοίλο εσωτερικά και το κενό ανάμεσα στο σώμα και τα πόδια καλύπτεται με πηλό σε βαθύτερο επίπεδο. Το ζώο στέκεται όρθιο επάνω σε χαμηλή παραλληλόγραμμη βάση, στις γωνίες της οποίας τοποθετούνται τα πόδια του, με τα δύο δεξιά να είναι λίγο πιο μπροστά από τα άλλα δύο. Το σώμα του ζώου είναι κυλινδρικό και η καμπύλη της ράχης ακολουθεί αυτήν της κοιλιάς. Ο λαιμός είναι και αυτός κυλινδρικός, το κεφάλι τριγωνικό με στριφτά ραβδωτά κέρατα και πλαστικά αποδοσμένα αυτιά και μάτια. Το ρύγχος εξέχει και φέρει δύο βαθύνσεις για τα ρουθούνια και μία καμπύλη σχισμή για το στόμα του ζώου. Η ουρά κρέμεται ανάμεσα στα πίσω σκέλη. Το τρίχωμα δηλώνεται με πυκνές παράλληλες χαράξεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοιο τύπο βλ. αρ. κατ. 606, όπου και βιβλιογραφία.

Παράλληλα: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 169, αρ. 227, πίν. 27 (αρχές τρίτου τετάρτου 2^{ου} αι. π.Χ.). Παντερμαλής 1972, 169, πίν. VIζ (μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.).

Ελεονώρα Μέλλιου



619. ΖΩΟ ΕΠΑΝΩ ΣΕ ΕΠΙΠΛΟ

Πιθανώς 2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 4043 (Συλλογή Μάρκου Χατζέλη, αρχαία από περιοχή Κιλίκις, διαφόρων εποχών)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ερυθροκάστανος, λεπτός, με αρκετή μίκα

Μήκ. 10,9 εκ. Ύψ. 10,5 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Ύψ. βάσης 2,7 εκ.

Σχεδόν ακέραιο. Λείπουν τα αυτιά του ζώου. Μικρές αποκρούσεις στην κορυφή της κεφαλής, το ρύγχος και το έπιπλο που σώζει επίθετο κίτρινο και ερυθρό χρώμα. Ερυθρές ταινίες διακρίνονται και στον λαιμό του ζώου, καθώς και ένας μελανός κύκλος γύρω από το δεξί οφθαλμό. Σε ολόκληρη την επιφάνεια υπάρχουν μικρά μελανά στίγματα βιολογικών επικαθίσεων. Το ειδώλιο είναι κοίλο, κατασκευασμένο από μήτρα. Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη, πλασμένη στο χέρι και φέρει κυκλική οπή εξαερισμού.

Παριστάνεται τετράποδο ζώο καθισμένο με τα πόδια μπροστά επάνω σε έπιπλο να στρέφει το κεφάλι προς τα δεξιά του. Έχει μακρύ κυλινδρικό σώμα με έντονες ραβδώσεις στα πλευρά, δυνατά πόδια με ανοιχτά δάχτυλα και το στέρνο του αποδίδεται με δύο καμπύλους όγκους. Στον λεπτό, ψηλό λαιμό φέρει περιλαίμιο με δύο πλαστικούς δακτυλίους και ερυθρό χρώμα. Το μικρό τριγωνικό κεφάλι έχει κοντό ρύγχος. Με εγχαράξεις αποδίδονται μάτια, ρουθούνια και στόμα. Η ουρά είναι χοντρή, φουντωτή και κάμπτεται έντονα προς τη ράχη.

Το έπιπλο επάνω στο οποίο κάθεται το ζώο είναι ένα πολυτελές υποπόδιο με торνευτά πόδια και λεπτότερους κάθετους κανόνες στις γωνίες, που ενώνονται με έναν οριζόντιο στο κάτω μέρος. Τα στοιχεία αυτά τονίζονται με κίτρινο χρώμα, ενώ το βάθος ανάμεσα στα πόδια του έπιπλου αποδίδεται με ερυθρό. Το οικιακό έπιπλο και το λουρί στο λαιμό παραπέμπουν ευθέως σε ένα οικόσιπο ζώο και η γυριστή ουρά θυμίζει έντονα τα μικρά σκυλάκια συνοδείας που αναπαριστώνται σε αρχαία έργα γλυπτικής, ζωγραφικής και κοροπλαστικής. Τα στοιχεία αυτά ενισχύουν την ερμηνεία του ζώου ως σκύλου, παρά τα έντονα στοιχεία αιλουροειδούς που παρατηρούνται κυρίως στα πόδια και το κεφάλι του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Ελεονώρα Μέλλιου



620. ΣΚΥΛΟΣ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 130

Θεσσαλονίκη, λεωφόρος Βασιλέως Κωνσταντίνου (Εθνικής Αμύνης), περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, ανασκαφή Γ.Π. Οικονόμου 1913.

Πηλός ανοικτός καστανός

Ύψ. 8,7 εκ. Μέγ. πλ. 7,5 εκ.

Λείπει τμήμα της πίσω όψης. Η μπροστινή όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη και φέρει κυκλική οπή εξαερισμού. Διατηρούνται ίχνη της γραπτής διακόσμησης: ίχνη λευκού κατά τόπους, λευκή ταινία με μελανά περιγράμματα περιμετρικά της βάσης.

Στέκεται σε ψηλή ελλειψοειδή βάση. Παριστάνεται με την ουρά σηκωμένη ψηλά, τυλιγμένη σε σπείρα και έχει κρεμασμένο στον λαιμό ένα μικρό κουδούνι. Πρόκειται κατά πάσα πιθανότητα για προϊόν τοπικού εργαστηρίου, καθώς αυτός ο τύπος ειδώλιου είναι αγαπητός στη Θεσσαλονίκη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 103, αρ. 47. Γραμμένος 2011, 826, αρ. 10 [Κ. Σισμανίδης]. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 142, αρ. 33 [Ελ. Ακριβοπούλου].

Ελευθερία Ακριβοπούλου



621. ΕΙΔΩΛΙΟ ΣΚΥΛΟΥ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Κομοτηνής

ΑΓΚ 293

Αρίσβη Ροδόπης. Παράδοση ιδιώτη.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 8 εκ. Πλ. 6,5 εκ. Πάχ. 3 εκ

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο από 6 κομμάτια και απολεπισμένο κατά τόπους. Διατηρείται σημειακά το υπόλευκο επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος. Στην οπίσθια όψη, μεγάλη ορθογώνια οπή εξαερισμού. Στην κάτω πλευρά του πλακιδίου ωσειδής οπή αντιστοιχεί σε αυτή της βάσης του ειδώλιου. Το ειδώλιο έχει παραχθεί από δύο μήτρες.

Πατά πάνω σε απλή, ελλειπτική βάση με το σώμα να είναι στραμμένο προς τα δεξιά και το κεφάλι προς τον θεατή. Δεν διακρίνονται λεπτομέρειες στο τριγωνικό κεφάλι και το σώμα. Τα αυτιά του ζώου αποδίδονται όρθια τριγωνικά, ενώ η ουρά του είναι μικρή και καμπυλώνει προς τα μπρος. Τα πόδια αποδίδονται ανάγλυφα, με επιφάνειες πηλού ανάμεσά τους. Το ζώο αποδίδεται σε ήρεμη κίνηση προς τα δεξιά. Η απουσία ανασκαφικών δεδομένων καθιστά δύσκολη τη χρονολόγηση, όταν μάλιστα παρόμοιου τύπου ειδώλια έχουν παραχθεί καθ' όλη τη διάρκεια της κλασικής, ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, καθώς αποτελούσαν στην πλειονότητά τους παιχνίδια (κουδουνίστρες). Το συγκεκριμένο ειδώλιο κατά πάσα πιθανότητα αποτελούσε αφιέρωμα σε κάποιο ιερό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα εγγύτερα παραδείγματα είναι αυτά που βρίσκονται στη συλλογή του Βρετανικού Μουσείου με αριθμούς 1866, 0415.127 και 1871, 0619.400.

Γενικά για ειδώλια σκύλων βλ. Αχειλαρά 2006, 108, αρ. 269-275.

Μαρίνα Τασακλάκη



622. ΘΡΑΥΣΜΑ ΣΚΕΥΟΥΣ ΜΕ ΕΙΔΩΛΙΟ ΣΚΥΛΟΥ

Πιθανώς 1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΣΔ 189 (Συλλογή Θεοδώρας Βλαστού-Δραγούμη, σχετικά με τη συλλογή βλ. αρ. κατ. 464)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ερυθροκίτρινος, λεπτός, με λεπτές προσμειξεις και υάλωμα κιτρινέρυθρου χρώματος.

Μήκ. 6 εκ. Πλ. 4,2 εκ. Ύψ. 2,1 εκ.

Πρόκειται για τμήμα πήλινου αντικειμένου, πιθανότατα αγγείου. Το αραιό υάλωμα φέρει επιφανειακά ιζήματα πάνω στη μορφή του ζώου, ενώ στην κάτω όψη έχει απολεπιστεί κατά τόπους.

Σώζεται ανάγλυφη μορφή σκύλου που κουλουριάζεται στο έδαφος, επάνω σε χαμηλή βάση που ακολουθεί το σχήμα του σώματος του ζώου. Οι ανατομικές λεπτομέρειες τονίζονται με

βαθείς χαράξεις κατά μήκος της κεφαλής και του ρύγχους, στα μάτια και τα αυτιά. Το πυκνό τρίχωμα αποδίδεται με μνηοειδείς χαράξεις σε ολόκληρο το σώμα και τη χοντρή, μακριά ουρά. Στην κάτω επιφάνεια του θραύσματος διαμορφώνεται χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση, από την οποία εκκινούν ακτινωτά ραβδώσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίετο

Χωρίς άμεσο παράλληλο. Η βάση και οι ραβδώσεις παραπέμπουν σε αγγείο, στον πυθμένα του οποίου προσκολλήθηκε η μορφή του αγαπημένου οικόσιτου, πιθανώς με την ίδια παιγνιώδη διάθεση που συναντάμε σε σκύφους της Αθηναϊκής αγοράς του 1^{ου} αι. π.Χ. - 1^{ου} αι. μ.Χ., οι οποίοι φέρουν αντίστοιχα μικρούς ανάγλυφους βατράχους, *Agora XXXII*, 216, αρ. 941-943, πίν. 49.

Ελεονώρα Μέλλιου

623. ΠΕΤΕΙΝΟΣ

1^{ος} αι. - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 124

Θεσσαλονίκη, λεωφόρος Βασιλέως Κωνσταντίνου (Εθνικής Αμύνης), περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, ανασκαφή Γ.Π. Οικονόμου 1913.

Πηλός σκούρος καστανός

Ύψ. 12,1 εκ. Μέγ. πλ. 7,1 εκ.

Λείπει η απόληξη της ουράς. Η μπροστινή όψη είναι κατασκευασμένη με μήτρα, ενώ η πίσω είναι χειροποίητη και φέρει κυκλική οπή εξαερισμού.

Ο πετεινός στρέφει το κεφάλι προς τα δεξιά και έχει λεπτή ουρά που σχηματίζει ορθή γωνία. Στηρίζεται σε κυκλική βάση και προχωρεί προς τα δεξιά. Διατηρούνται ίχνη της αρχικής γραπτής διακόσμησης με την οποία αποδίδονταν οι ανατομικές λεπτομέρειες του ζώου: λευκό κατά τόπους, ρόδινο στο λοφίο, το λειρί, τη ράχη, την κοιλιά και την ουρά, μαύρο στα μάτια, ενώ μια ερυθρή ταινία διακοσμεί τη βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 103, αρ. 45. Γραμμένος 2011, 826, αρ. 11 [Κ. Σισμανίδης]. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012*, 141, αρ. 31 [Ελ. Ακριβοπούλου].

Τα ειδώλια πετεινών ερμηνεύονται ως παιδικά παιχνίδια και αποτελούν συνηθέστατο ανασκαφικό εύρημα στον ελλαδικό χώρο με τον συγκεκριμένο τύπο να επιχωριάζει στα εργαστήρια της Θεσσαλονίκης. Για την ερμηνεία των ειδωλίων πετεινών, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 219.

Ελευθερία Ακριβοπούλου



624. ΠΑΠΙΑ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 131

Θεσσαλονίκη, λεωφόρος Βασιλέως Κωνσταντίνου (Εθνικής Αμύνης), περιοχή ανατολικού νεκροταφείου, ανασκαφή Γ.Π. Οικονόμου 1913.

Πηλός σκούρος καστανός

Ύψ. 9 εκ. Μέγ. πλ. 6,95 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευασμένο με μήτρα.

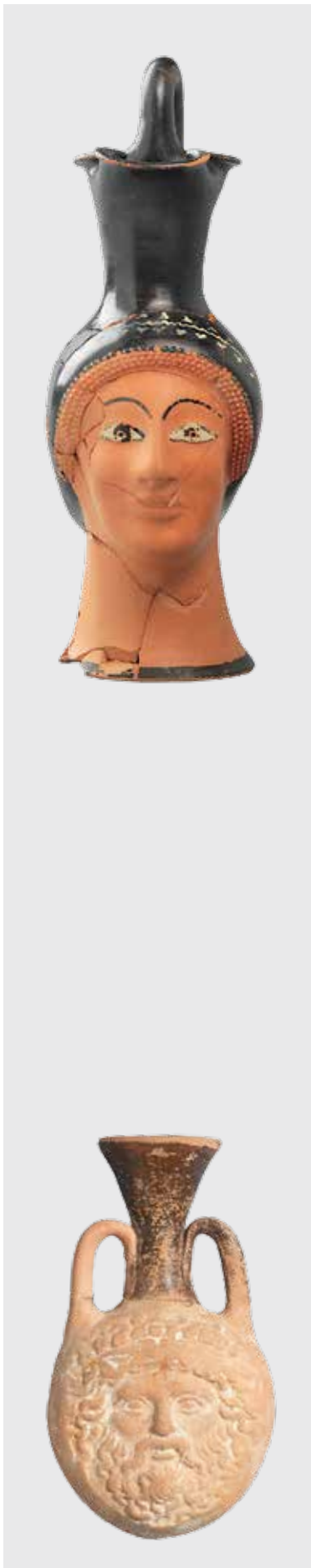
Ειδώλιο πάπιας πάνω σε κυκλική βάση. Διατηρούνται ίχνη της γραπτής διακόσμησης: λευκό και ρόδινο στο στήθος και τα φτερά, ρόδινο στα πόδια και ερυθρή ταινία περιμετρικά της βάσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κόρτη-Κόντη 1994, 104, αρ. 48. *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012*, 142, αρ. 34 [Ελ. Ακριβοπούλου].

Ελευθερία Ακριβοπούλου





625. ΑΤΤΙΚΗ ΠΛΑΣΤΙΚΗ ΟΙΝΟΧΟΗ ΣΤΟ ΣΧΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΚΕΦΑΛΗΣ

480-460 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
ΑΦΥ 549

Άθυτος (Άφυτις). Οικόπεδο Αρ. Καραγιαννίου, τάφος 20 (πολύ πλούσια ταφή σε σαρκοφάγο, που περιείχε συνολικά πενήντα τρία κτερίσματα).

Πηλός ερυθρός, λεπτόκοκκος και καθαρός
Ύψ. (με τη λαβή) 20 εκ. Διάμ. βάσης 6,2 εκ. Μέγ. διάμ. χείλους 5,9 εκ.

Σχεδόν πλήρης, συγκολλημένη και συμπληρωμένη, με μικρές αποκρούσεις κατά τόπους. Υάλωμα στιλπνό, ελαφρώς απολεπισμένο σε ορισμένα σημεία. Χρήση ερυθρού και λευκού επίθετου χρώματος, που έχουν απολεπισθεί κατά πολύ.

Η οinoχόη συνδυάζει σώμα στο σχήμα γυναικείας κεφαλής, η οποία έχει κατασκευαστεί με μήτρα, και λαιμό τροχήλατο, καλυμμένο με στιλπνό μελανό υάλωμα, ο οποίος καταλήγει σε τριφυλλόσχημο στόμιο. Ανήκει στην Ομάδα Ν (Ομάδα Cook) του Beazley. Το γυναικείο πρόσωπο έχει μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια (με μαύρο κύκλο δηλώνεται η ίριδα και με μια στιγμή η κόρη), τα οποία επιστέφονται από λεπτά, τοξωτά φρύδια. Τον τόνο στην έκφραση του προσώπου δίνει το αδιόρατο μειδίαμα που σχηματίζουν τα σαρκώδη χείλη. Τα μαλλιά που περιβάλλουν το μέτωπο και τις παρειές αποδίδονται ως τέσσερις σειρές κοκκιδωτών βοστρύχων, ενώ τα υπόλοιπα είναι μαζεμένα μέσα σε σάκο. Ο σάκος αυτός είναι διακοσμημένος με βλαστό κισσού πλαισιωμένο από ζωγραφιστά φύλλα, αποδοσμένα με λευκό επίθετο χρώμα. Το μοτίβο του κισσού εμπεριέχει σαφή αναφορά στον Διόνυσο και παραπέμπει στο συμπόσιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ανασκαφικά δεδομένα, βλ. Μισσηλίδου-Δεσποτιδου 2006, ιδιαίτερα 493-494, εικ. 9-12. Πλαστικά αγγεία με τη μορφή κεφαλής εμφανίστηκαν αρχικά στην Ανατολική Ελλάδα στα τέλη του 7^{ου} αι. π.Χ. Οι κεραμείς της Αττικής υιοθέτησαν το σχήμα αυτό στα τέλη του 6^{ου} αιώνα, δείχνοντας μια σαφή προτίμηση στις γυναικείες κεφαλές. Σχετικά με την ερμηνεία των εικονιζόμενων γυναικών, έχει υποστηριχθεί από ορισμένους μελετητές η ταύτισή τους με τη θεά Αφροδίτη, ενώ πολλοί έχουν διατυπώσει την άποψη ότι αποδίδουν εταίρες ή οinoχόους, γυναίκες δηλαδή που είχαν ένα ρόλο στο πλαίσιο του συμποσίου. Άλλωστε, τα αγγεία αυτά προορίζονταν για το συμπόσιο. Γι' αυτήν την κατηγορία των αγγείων και για την ερμηνεία τους, βλ. κυρίως ARV² 1529-1552. *Paralipomena* 501-505. *Beazley Addenda*² 194-195. Beazley 1929, ιδιαίτερα 61-65. Biers 1983. *LIMC* II (1984) 109, αρ. 1080*-1081*, στο λ. Aphrodite [A. Delivorrias]. Βουτυράς 1987-1990. Lissarrague 1990, 57-59. Lissarrague 1995. True 2006, ιδιαίτερα 240-249. Ebbinghaus 2008.

Άννα Αρβανιτάκη

626. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ-ΑΜΦΟΡΙΣΚΟΣ ΜΕ ΑΝΑΓΛΥΦΗ ΑΝΔΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Τέλος 5^{ου} - αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
VII.52.392 (Inv. 376)

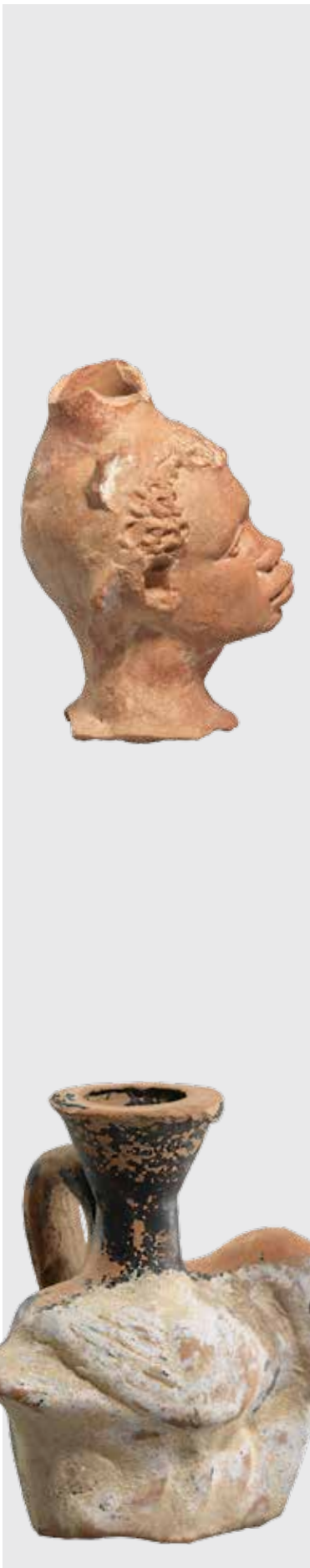
Όλυνθος, από το παραποτάμιο νεκροταφείο, τάφος 75.

Πηλός καστανός, λεπτός, καλής ποιότητας

Ύψ. 9,8 εκ. Πλ. 5,6 εκ. Πάχ. 3,6 εκ.

Η μία λαβή συμπληρωμένη. Κατά τα άλλα καλή διατήρηση. Διατηρούνται ίχνη από το λευκό επίχρισμα-υπόστρωμα του χρώματος στις δύο όψεις, καθώς και ίχνη κόκκινου χρώματος (στο στόμα), γαλάζιου χρώματος και ώχρας.

Μικρό αρωματοδοχείο-φλασκί σε σχήμα αμφορίσκου με πεπλατυσμένο σώμα και ανάγλυφη γενειοφόρο ανδρική μορφή, ίσως του Βορέα. Το αγγείο έχει τροχήλατο στόμιο και λαιμό. Ο λαιμός και το μεγαλύτερο τμήμα των λαβών είναι μελαμβαφή. Το σώμα διαμορφώνεται στην κύρια όψη ανάγλυφα σε πρόσωπο ανδρικής γενειοφόρου μορφής που φέρει στεφάνι από φύλλα. Η οπίσθια όψη διαμορφώνεται από μήτρα σε σχήμα κοχυλίου. Πιθανότατα έργο αττικού εργαστηρίου.



ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus VII, 100, αρ. 392, πίν. 52.

Παρόμοιο ως προς το σχήμα αλλά πολύ όμοιο ως προς τη γενειοφόρο μορφή είναι το αγγείο που βρίσκεται στη Χάγη, Μουσείο Scheurleer Inv. 1883, βλ. CVA The Hague, Musée Scheurleer 1 (Netherlands - Pays-Bas 1) III N et III K πίν. 2. Για έναν αποσπασματικό ασκό του 4^{ου} ή 3^{ου} αιώνα με τη μορφή του Βορέα βλ. CVA Oxford, Ashmolean Museum 1 (Great Britain 3) III I πίν. XLVII 15. Γενικά για πλαστικά αγγεία βλ. Trumpf-Lyritzaki 1969. Reeder Williams 1978.

Δήμητρα Ακτσελή

627. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΑΦΡΙΚΑΝΟΥ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
IV.47.408 (Inv. 498).

Όλυθος, στρώμα VIII

Πηλός καστανός

Ύψ. 15,5 εκ. Μέγ. πλ. 10,5 εκ. Πάχ. 9-10,3 εκ.

Από το αγγείο διατηρείται μόνο το κάτω τμήμα του λαιμού, όπου υπήρχε και καστανό επίχρισμα. Σώζεται με πολλές φθορές και εκδορές.

Πλαστικό αγγείο-οινοχόη με τη μορφή αφρικανού. Η μορφή έχει μακρύ λαιμό και χαρακτηριστικά αφρικανικά, όπως σαρκώδη χείλη, πλατιά μύτη με έντονα ανοικτά ρουθούνια. Ρυτίδες διακρίνονται στο μέτωπο, στις παρειές, ενώ βαθιές ρυτίδες υπάρχουν και γύρω από τη μύτη προς το στόμα. Τα μαλλιά αποδίδονται σε κοντούς σγουρούς βοστρύχους. Φορά ψηλή στεφάνη, πίσω από την οποία βρίσκεται το άνοιγμα του λαιμού του αγγείου. Το αγγείο έχει κυκλική επιφάνεια έδρασης κλειστή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 89, αρ. 408, πίν. 47. Kim 2012, 166-167, 372-373, αρ. 191γ, πίν. 25.

Πιθανώς από την ίδια μήτρα με την οινοχόη επίσης από την Όλυθο VII.57.403, βλ. *Olynthus* VII, 104, αρ. 403, πίν. 57. Πρβλ. επίσης την οινοχόη στο Λονδίνο, Βρετ. Μουσ. G 155, Sguaitamatti & Leone 2015, 23, αρ. B 48, πίν. 14. Για μορφές με αφρικανικά χαρακτηριστικά σε πλαστικά αγγεία και ειδώλια βλ. Kim 2012.

Δήμητρα Ακτσελή

628. ΑΤΤΙΚΟ ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΣΤΗ ΜΟΡΦΗ ΧΗΝΑΛΩΠΕΚΟΣ

Τέλη 5^{ου} ή αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11662 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη, για την συλλογή βλ. αρ. κατ. 504)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός καστανός

Ύψ. 7,1 εκ. Μήκ. 6,1 εκ. Βάθ. 3,7 εκ.

Ακέραιο. Κατασκευή σε διπλή μήτρα με αδιαμόρφωτη την πίσω όψη. Μελανό γάνωμα με αρκετές απολεπίσεις καλύπτει το λαιμό, το χείλος, τη λαβή και το πίσω μέρος του αγγείου. Λευκό επίχρισμα καλύπτει το υπόλοιπο αγγείο. Μελανή κηλίδα για το μάτι, υπολείμματα μελανού χρώματος στο στήθος, ανοικτής ώχρας στο σώμα και γαλάζιου στα φτερά και το κεφάλι.

Αποδίδεται χίνα με το σώμα σε κατατομή και το κεφάλι στραμμένο προς τα κάτω, επιπλέοντας σε υδάτινο στοιχείο που λειτουργεί ως βάση του αγγείου, με ανάγλυφη απόδοση του κυματισμού του. Καμπύλο περίγραμμα της φτερούγας, κοντό και πλατύ ουραίο πτερύγιο, οριζόντιες εγχαράξεις διακρίνουν τα φτερά. Κυλινδρικός ο λαιμός του αγγείου, καλυκωτό το χείλος. Ταινιωτή λαβή συνδέει το λαιμό με το άνω τμήμα του σώματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γνωστά είναι δέκα όμοια παραδείγματα σε μουσεία του Βερολίνου, του Würzburg, του Παρισιού, της Αθήνας, των Σκοπίων και του Ισραήλ, τα οποία μελετήθηκαν από την Klínger 1998, 201-213, εικ. 1-5. Πανομοιότυπο φυλάσσεται στο Μουσείο του Ισραήλ. Η καλή διατήρηση όλων των αγγείων υποδηλώνει εύρεση σε ταφικό περιβάλλον, αν και είναι άγνωστες οι συνθήκες εύρεσης, με την εξαίρεση ενός ζεύγους που βρέθηκε σε τάφο στις Σιδηρές Πύλες. Το πτηνό

που αποδίδεται είναι ο χιναλώπηξ (*chenalorhex aegyptiacus*). Αναφέρεται από τους αρχαίους συγγραφείς (Αριστοτέλης, Αιλιανός κ.ά.), ως πτηνό που ζει στις λίμνες και τα ποτάμια, με χαρακτηριστικά την ομοιότητα με την κοινή χήνα, από την οποία υπολείπεται στο μέγεθος, την επιθετικότητα του στις επιβουλές των θηρευτών του και την πανουργία που συγκρίνεται με της αλεπούς, βλ. σχετικά Arnott 2007, 50-51. Συντρόφευε, όπως και η χήνα, τα παιδιά στα παιχνίδια τους, π.χ. στους Μιμιάμβους του Ηρώνα (4.31) αναφέρεται σύμπλεγμα αγοριού που στραγγαλίζει χιναλώπεκα, βλ. Ridgway 2006, 643-48, Schollmeyer 2007, 321-329, ενώ ειδώλια απεικονίζουν παιδιά με χήνα, βλ. *Corinth* XVIII.4, 190, 241, αρ. H331, πίν. 51. Αχειλαρά 2006, 82, 127. Αχειλαρά 2006, τόμος II, 570-571, αρ. 1025-1027. Η χήνα συνδεόταν κατά την αρχαιότητα με την Αφροδίτη, καθώς θεωρούνταν ερωτικό πτηνό και συχνά απεικονιζόταν η θεά καθήμενη σε αυτό. Σε μικρότερο βαθμό συνδέεται με άλλες γυναικείες θεότητες, κυρίως χθόνιου χαρακτήρα, όπως η Περσεφόνη, η οποία με την συντρόφισσά της Έρκυνα, πριν από την απαγωγή της από τον Άδη, έπαιζαν με μια χήνα στο άλσος του Τροφώνιου, βλ. Sourvinou-Inwood 1978, 109. *LIMC* II (1984) 96-98, στο λ. Aphrodite [A.Delivrorrias] και Villing 2008, 171-80.

Ανναρέτα Τουλουμτζίδου

629. ΑΤΤΙΚΟ ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΣΤΗ ΜΟΡΦΗ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ

4^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11661 (Συλλογή Γεωργίου Παπαηλιάκη, για τη συλλογή βλ. αρ. κατ. 504)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός καστανός

Ύψ. 10,7 εκ. Μήκ. 7,3 εκ. Βάθ. 3,4 εκ.

Λείπει η επιφάνεια έδρασης, ελάχιστες αποκρούσεις στο κεφάλι και το ράμφος. Κατασκευή σε διπλή μήτρα. Μελανό σχετικά σπιλντό γάνωμα, με πολλές απολεπίσεις, κάλυπτε το μεγαλύτερο τμήμα του κυρίως αγγείου και στις δύο όψεις, ενώ το πτηνό φέρει επίχρισμα ανοικτό καστανό, με πολλές απολεπίσεις και ελαχιστότατα υπολείμματα λευκού επίχρισματος και κυανού χρώματος.

Αποδίδεται περίοπτα περιστέρι, με το σώμα σε κατατομή και το κεφάλι στραμμένο κατενώπιον. Οι φτερούγες είναι κλειστές, το περίγραμμά τους αποδίδεται εγχάρακτα, ενώ οριζόντιες εγχάραξεις διακρίνουν τα φτερά. Το ουραίο πτερόγιο είναι στενό και επίμηκες. Τα πόδια αποδίδονται ανάγλυφα στις δύο όψεις και είναι συμφυή με το κάτω τμήμα του αγγείου. Κυκλικές εμπιέσεις αποδίδουν τα μάτια. Στη ράχη του πτηνού είναι συμφυές μικρό αγγείο με ωσειδές σώμα, ψηλό κυλινδρικό λαιμό και καλυκόσχημο χείλος, ενώ ταινιωτή λαβή συνδέει το άνω τμήμα του σώματος με το λαιμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο.

Πρόκειται για σπάνιο τύπο πλαστικού αγγείου, με τα γνωστά παραδείγματα να εκτίθενται σε μουσεία του εξωτερικού, χωρίς γνωστά συνευρήματα και ακριβή προέλευση. Απόλυτα όμοιο αγγείο βρίσκεται στη Φρανκφούρτη, βλ. *CVA Frankfurt am Main, Universität und Liebieghaus* 4, 52, αρ. 72, πίν. 25.2-3 [S.Mayer-Emmerling & U.Vedder], το οποίο θεωρήθηκε απουλικό του 4^{ου} αι. π.Χ., ενώ λιγότερο συναφή είναι δύο παραδείγματα στη Βόννη, βλ. *CVA Universität Bonn, Akademisches Kunstmuseum* 1, 48, αρ. 5, πίν. 40,5 [A. Greifenhagen] και την Capua, βλ. *CVA Museo Campano di Capua* 4, 17, πίν. 9.12 [P. Mingazzini]. Το περιστέρι θεωρούνταν μονογαμικό και ήρεμο ζώο, αφοσιωμένο στους νεοσσούς του, ερωτικό και γόνιμο, οπότε εξηγείται η σύνδεσή του με την Αφροδίτη αλλά και με κάθε επικείμενο γάμο. Εμφανίζεται συχνά στην εικονογραφία της Αφροδίτης, αποτελούσε ανάθημα και θυσιαζόμενο ζώο σε ιερά της, ενώ πολυάριθμες είναι οι αυτοτελείς απεικονίσεις του στην μικροτεχνία. Ωστόσο το ίδιο ή ομοιώματά του θεωρούνταν κατάλληλο ανάθημα και σε άλλες θεότητες σχετιζόμενες με την γονιμότητα και την ανατροφή των παιδιών ή και τον κάτω κόσμο. Για τις ιδιότητες και τους συμβολισμούς του περιστεριού, Κώστογλου-Δεσποίνη 1979, 110-114. Pirenne-Delforge 1994, 415-416. Heidebröck-Soldner 2004. Arnott 2007, 257-60. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 218, 245. Τα μικρού μεγέθους πλαστικά αγγεία του τέλους του 5^{ου} - 4^{ου} αι. π.Χ., στη μορφή ανθρώπου ή ζώου, ήταν μια πολυτελής εκδοχή μυροδοχείου, γνωστή κυρίως από ταφικά σύνολα αλλά και από οικίες και ιερά, βλ. Trumpf-Lyritzaki 1969, passim και για την χρήση τους σελ. 125.



Ανναρέτα Τουλουμτζίδου

630. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΠΑΝΩ ΣΕ ΚΥΚΝΟ

375-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10359 (Συλλογή Παπαηλιάκη)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοικτός πορτοκαλοκόκκινος

Ύψ. 24,5 εκ. Πλ. 15,8 εκ. Πάχ. 7 εκ.

Πολύ καλή. Λείπει το πάνω μέρος του στομίου του αγγείου. Από το μέγεθος και το σχήμα του φαίνεται ότι ήταν λήκυθος, συνεπώς λείπει και η λαβή της. Το μπροστινό, κατασκευασμένο σε μήτρα μέρος, που είναι ειδώλιο, έχει συγκολληθεί με το πίσω μέρος του αγγείου που κατασκευάστηκε χωριστά σε τροχό αφού αφαιρέθηκε το μεγαλύτερο μέρος της μπροστινής πλευράς του αγγείου. Διατηρείται το λευκό υπόστρωμα σχεδόν παντού στο ειδώλιο. Διακρίνεται κίτρινο χρώμα στα μαλλιά και ρόδινο στις πτυχές του ενδύματος κυρίως στο ύψος εσωτερικά των βραχιόνων. Το πίσω μέρος του αγγείου με την ερυθρόμορφη διακόσμηση είναι αρκετά φθαρμένο.

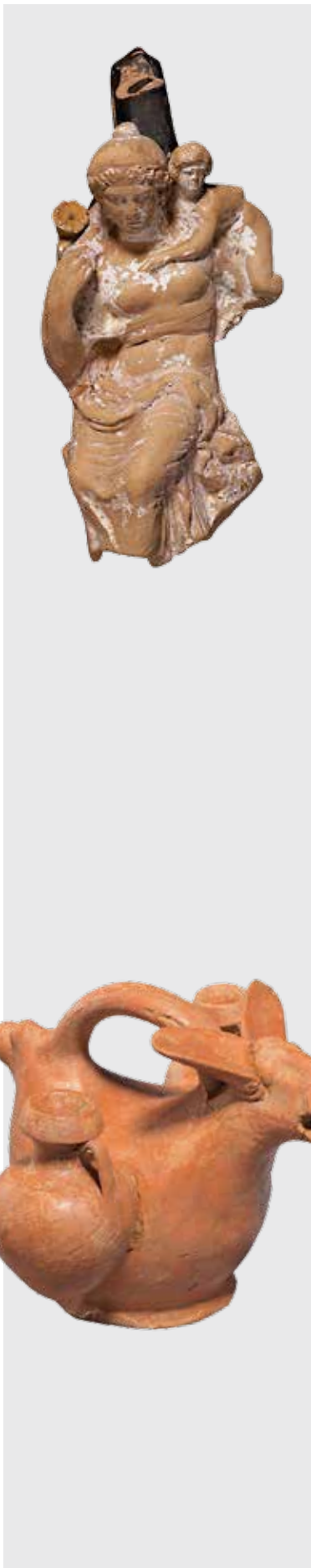
Το πλαστικό αγγείο έχει ψηλή κυλινδρική βάση με μειούμενη προς τα πάνω διάμετρο, ενώ στο κάτω τμήμα της διαμορφώνεται με τρεις δακτυλίους. Το μπροστινό μέρος του πλαστικού αγγείου διαμορφώνεται ως ειδώλιο Αφροδίτης πάνω σε κύκνο. Το ωοειδές και εύσαρκο πρόσωπο της θεάς με τα αρμονικά χαρακτηριστικά πλασιώνουν τα λυτά της μαλλιά που πέφτουν με απαλές μπούκλες στους ώμους της. Το κεφάλι της έχει μία κλίση λοξά προς τα πάνω. Η θεά εικονίζεται σε στάση αποκάλυψης. Βρίσκεται καθισμένη με γυναικείο τρόπο πάνω σε κύκνο ο οποίος οδεύει προς τα αριστερά του θεατή. Το δεξί της πόδι είναι ελαφρώς προτεταμένο και οι γάμπες της σταυρώνουν με χάρη προς τα πίσω, προσθέτοντας θηλυκότητα στη στάση. Είναι ενδεχόμενη με αραχνούφαντο χιτώνα που αφήνει ακάλυπτα τα στήθη της και διαγράφει τις ανατομικές της λεπτομέρειες στην περιοχή της μέσης και της κοιλιάς, πλούσια πτυχωμένο κυρίως στην περιοχή των ποδιών, και ιμάτιο. Το τελευταίο περνά πάνω από το κεφάλι της δημιουργώντας μια καμπύλη σαν ουράνια δόξα όπου προβάλλεται το πάνω μέρος του σώματος της θεάς, και συγκρατείται με το αριστερό της χέρι, στο ύψος του προσώπου όπου το ανοίγει για να αποκαλυφθεί. Με το δεξί της αγγίζει το ράμφος του πουλιού. Τα τοποθετημένα κατακόρυφα ανάμεσα στα πόδια της και τη βάση πρόσθετα κυκλικά δισκάρια, βαμμένα σε γαλάζιο χρώμα και ελαφρώς κυρτωμένα, υποδηλώνουν προφανώς τα κύματα από όπου αναδύεται η θεά. Στο πίσω μέρος της πλαστικής λήκυθου υπάρχει διακόσμηση με ερυθρόμορφο ανθέμιο και δύο πλευρικά ακρωτήρια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Από τον εξαιρετικής ποιότητας πηλό, τη σύνθεση του θέματος, την πολυχρωμία και την ερυθρόμορφη διακόσμηση η πλαστική λήκυθος φαίνεται ότι προέρχεται από την Αττική και έχει παραχθεί σε ένα από τα τρία εργαστήρια πλαστικών ή ανάγλυφων αγγείων του 4^{ου} αι. που έχουν εντοπιστεί εκεί. Τα εργαστήρια αυτά, παράλληλα με την παραγωγή αγγείων του ρυθμού Κερτς, αποτελούν το κύκνιο άσμα των αττικών εργαστηρίων ερυθρόμορφης κεραμικής, δίνοντας ορισμένες από τις πιο ευφάνταστες δημιουργίες ανάγλυφων ή πλαστικών αγγείων προκειμένου να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό. Το αγγείο σχετίζεται πιθανότατα με το εργαστήριο του ζωγράφου του Βερολίνου. Το θέμα της αποπλάνησης της Αφροδίτης από τον Δία μεταμορφωμένο σε κύκνο απαντά ελάχιστα σε αυτή την κατηγορία των αγγείων. Αντίθετα, έγινε αρκετά αγαπητό από Βοιωτούς κοροπλάστες από το 400 π.Χ. και εξής. Η διαμόρφωση του ιματίου της Αφροδίτης σαν ουράνια δόξα γύρω της είναι αρκετά συνηθισμένη σε ειδώλια της, βλ. σχετικά και Mollard-Besques 1963, πίν. 36-37. Η περίτεχνη σύνθεση, η εξαιρετικά εκλεπτυσμένη πολυχρωμία, συχνά με σπάνια χρώματα μεγάλου κόστους, όπως ήταν το πράσινο και το μπλε, και η επιχρύσωση σημαίνει ότι τα αγγεία αυτά ήταν σπάνια έργα ιδιαίτερης τέχνης και πιθανώς προορίζονταν ως αναθήματα για να προσφερθούν σε ιερά της θεάς. Για το ίδιο θέμα, αλλά σε άλλη σύνθεση βλ. *Tanagras* 2010, αρ. 43.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη





631. ΠΛΑΣΤΙΚΗ ΛΗΚΥΘΟΣ

375-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 4282

Μίεζα. Παραδόθηκε το 1938. Βρέθηκε σε τάφο που περιείχε και άλλα κτερίσματα, όπως ένας 'ψευδοκυπριακός' αμφορίσκος (ΜΘ 3472).

Πηλός καθαρός, χωρίς μίκα, χρώμα πορτοκαλί-καστανό Σωζ. ύψ. 15,4 εκ. Μέγ. πλ. 7,3 εκ.

Αποσπασματική, με διάσπαρτες φθορές και αποκρούσεις. Σώζεται ο λαιμός και η τριγωνικής διατομής λαβή, το ανώτερο τμήμα της πίσω όψης και σχεδόν ολόκληρο το σύμπλεγμα των δύο μορφών της κύριας όψης. Μικτή τεχνική κατασκευής (τμήματα με μήτρα, κεραμικό τροχό και χειροποίητα). Ερυθρόμορφη η πίσω όψη (σώζονται τμήματα ανθεμίου και βλαστόσπειρας). Ίχνη από επιχρυσώση και επίθετα χρώματα στο λευκό βάθος (ασβεστίτης) που καλύπτει την κύρια όψη: αιγυπτιακό μπλε, κίτρινη ώχρα και rubia tinctorum (ερυθρόδανο το βαφικό).

Εικονίζεται μια γυναίκα που κάθεται σε βράχο (διακρίνεται τμήμα αχιβάδας), φορά σάκκο στα μαλλιά, λεπτό χιτώνα και ανασηκώνει το μιάτιό της στη χειρονομία της 'ανακάλυψης', ενώ ένας μικρός Έρωτας κάθεται στον ώμο της. Η γυναίκα μπορεί να ταυτισθεί με την Αφροδίτη ή με μια νεαρή νύφη. Σε κάθε περίπτωση, οι γαμήλιες συνδηλώσεις είναι προφανείς καθώς ο Έρωτας συμβολίζει τον γάμο και τη μελλοντική τεκνοποίηση. Ανήκει σε μια ομάδα πολυτελών μυροδοχείων, πιθανότατα αττικής κατασκευής. Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί τόσο σε οικίες (όπως λ.χ. στην Όλυνθο) όσο και σε τάφους, όπου πιθανότατα τοποθετούνταν ως κτερίσματα σε άωρους νεκρούς –στην περίπτωση μας ίσως σε μια νεαρή κοπέλα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Κεφαλίδου 2012β.



Ευρυδίκη Κεφαλίδου

632. ΗΜΙΟΝΟΣ ΜΕ ΦΟΡΤΙΟ

Τέλος 4^{ου} - αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Άργους Ορεστικού
ΚΡΕΠΕΝΗ Τ11-314 Α11

Κρεπενή Καστοριάς, ελληνιστική νεκρόπολη: το Α11 από την επίχωση επί της ανδρικής ταφής Τ11-314 με σημειακή εναπόθεση τριών πήλινων αγγείων-κτερισμάτων.

Πηλός κιτρινωπού χρώματος με ερυθρό στιλβωμένο επίχρισμα
Ύψ. 10,02 εκ. Πλ. 12,05 εκ. Μήκ. 12,38 εκ.

Σχεδόν ακέραιο

Πλαστικό αγγείο με κατενώπιον σφαιρικό και σε προφίλ επίμηκες πεπλατυσμένο σώμα, χαμηλή δακτυλιόσχημη βάση και τοξοειδή ταινιόσχημη λαβή. Στο ένα άκρο του απολήγει σε ζωόμορφη κεφαλή με χαρακτηριστικά πλατιά, ελαφρώς κοίλα και υψωμένα αυτιά καθώς και ρύγχος με πλατιά ανοιχτά χείλη, τα οποία μπορούν να αποδοθούν σε όνο/ημίονο. Το αγγείο φέρει στο οπίσθιο άκρο του καμπτόμενη γωνιώδη απόληξη - ουρά. Το ζώο μεταφέρει φορτίο, συγκεκριμένα από έναν οξυπύθμενο αμφορέα στο κέντρο του σώματος εκατέρωθεν της ράχης του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Γεωργία Στρατούλη

633. ΗΘΜΟΣ ΣΤΟ ΣΧΗΜΑ ΔΕΞΙΟΥ ΠΟΔΙΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

2^{ος} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Φλώρινας
Πε 429

Από θεμέλιο σπιτιού στην ελληνιστική πόλη των Πετρών Φλώρινας

Πηλός γκρίζος

Ύψ. 10 εκ. Πλ. 5,6 εκ. Μήκ. 16 εκ.

Άριστη. Το επάνω μέρος του πλαστικού κατασκευάστηκε με μήτρα, το κάτω μέρος του διαμορφώθηκε με το χέρι. Διακρίνονται ίχνη εργαλείου και αποτυπώματα χεριού στο σημείο σύνδεσης του πάνω με το κάτω τμήμα του. Η λεπτομέρεια της απόδοσης του ποδιού υποδεικνύει ότι η μήτρα πιθανώς δημιουργήθηκε απευθείας από έργο πλαστικής μαρμάρينو ή πιθανότερα μέταλλο. Εκτός από τις σπές στο πάνω μέρος του ηθμού, υπάρχει και μία μικρή κυκλική οπή εξαέρωσης στο ύψος πάνω από τη φτέρνα.

Το πόδι απεικονίζεται μέχρι την αρχή της κνήμης. Εκεί που διακόπτεται κλείνει με διάτρητο φύλλο πηλού και ένα περιχέλιωμα, έτσι ώστε να δημιουργείται ο ηθμός. Η οπή εξαέρωσης στη φτέρνα, λειτουργούσε και ως εκροή του υγρού από τον ηθμό. Φορά σανδάλι δερμάτινο με τριμερή σόλα (ύσκλο) κατασκευασμένο με σχοινί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδάμ-Βελένη 1997. Τα πλαστικά αγγεία σε σχήμα ποδιού έχουν συσχετιστεί με αιγυπτιακές λατρείες (Santoro L'Hoir 1983) και ιδίως με τη λατρεία του Σάραπη, οποίος συσχετίζεται με ιδιότητες του Διονύσου και του Δία. Η απεικόνιση δεξιού ποδιού του θεού θεωρούνταν φορέας καλής τύχης. Άλλη μία παρόμοια απεικόνιση έχει βρεθεί και στο Δίον (Χριστοδούλου 2011).

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη



634. ΠΛΑΣΤΙΚΟ ΑΓΓΕΙΟ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟΥ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 4920

Άγνωστη

Πηλός ανοιχτός καστανός-κιτρινωπός, με λίγες προσμειξίς

Ύψ. 13,2 εκ. Πλ. 10,2 εκ. Βάθος: 11,65 εκ. Διάμ. στομίου 3,9 εκ. Ύψ. λαβής 4,2 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένο από τρία κομμάτια. Φέρει επιφανειακή διάβρωση και ραγίσματα κατά τόπους. Σε ολόκληρη την επιφάνεια του αγγείου διατηρούνται υπολείμματα ερυθρού χρώματος και λευκού επιχρίσματος, ιδιαίτερα στις εσοχές του αναγλύφου.

Το αγγείο παριστάνει θεατρικό προσώπειο, που αποδίδει ηλικιωμένη μορφή, όπως μαρτυρούν οι βαθιές ρυτίδες στο μέτωπο, στα υπερόφρυα τόξα, στο μεσόφρυο και στις παρειές. Τα μάτια είναι μεγάλα, αμυγδαλωτά, με εξέχοντες οφθαλμούς και κόρες που αποδίδονται με έντονη βάθυνση. Η μύτη είναι μεγάλη, σιμή και το στόμα ορθάνοιχτο. Η δήλωση των χειλιών είναι υποτυπώδης και η γενειάδα τυποποιημένη, πλαισιώνει το στόμα δημιουργώντας ένα ακτινωτό διάκοσμο γύρω από αυτό. Η κόμμωση είναι σχηματοποιημένη, σπειροειδής, αποδοσμένη με ίσιους βοστρύχους, χτενισμένους προς τα πίσω σε έντονο ανάγλυφο. Πλαισιώνει ομοιόμορφα το πρόσωπο, αφήνοντας ελεύθερους μόνο τους λοβούς των αυτιών. Το πίσω μέρος του αγγείου καλύπτεται από σχηματοποιημένους κυματοειδείς βοστρύχους, που συναντιούνται στην μέση του κεφαλιού. Στην κορυφή του προσαρτάται κυλινδρικός λαιμός, με ελαφρώς διευρυμένο στόμιο, το χείλος του οποίου ορίζεται από διπλό αυλακωτό δακτύλιο. Ταινιωτή λαβή με διπλή κατά μήκος αυλάκωση ξεκινά από τη βάση του στομίου και απολήγει στο άνω μέρος της κεφαλής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για παρόμοια αγγεία βλ. Webster 1995, 222, πίν.

3DV 16 (1-2) πίν. 29, 3DV 15 (1-2).

Το αγγείο μπορεί να ενταχθεί στον κύκλο των κινδισκών πλαστικών αγγείων. Συνεχίζοντας τη μακρά παράδοσή της στην παραγωγή ανάγλυφων αγγείων, η Κνίδος δημιούργησε έναν τύπο πλαστικών αγγείων που παριστάνουν ανθρώπινα κεφάλια. Τέτοια αγγεία έχουν βρεθεί σε ολόκληρη την μεσογειακή λεκάνη. Η παραγωγή τους αρχίζει από το τρίτο τρίτο του 1^{ου} αι. μ.Χ. και παρακολουθείται μέχρι και τον ύστερο 3^ο αι. μ.Χ. Βλ. σχετικά Gabler & Mårton 2008, όπου και εκτενέστερη βιβλιογραφία.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





635. ΗΘΟΠΙΟΣ (ΣΕ ΡΟΛΟ ΔΟΥΛΟΥ ΜΕ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΣΙΛΗΝΟΥ) ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

I.96.1

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές (1974). Κάτω από την πυρά Α, βορειοδυτικά της πήλινης λάρνακας 79.

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 7,5 εκ. Μέγ. πλ. 3,5 εκ.

Ακέραιο, με ελαφρές αποκρούσεις άνευ σημασίας

Δούλος σε όρθια στάση πάνω σε ορθογώνια χαμηλή βάση. Κρατεί υδρία (:) με πώμα ή κάποιο άλλο σφαιρικό αντικείμενο με το αριστερό χέρι. Το κεφάλι-προσωπείο γέρνει προς τα αριστερά. Φορεί κάπα βοσκού ή αγρότη που καλύπτει και το κεφάλι. Το στομάχι και η κοιλιά είναι ενισχυμένα με τα συνήθη «παραγεμίσματα» για να τονίζουν το κωμικό στοιχείο. Διακρίνεται από κάτω ο εφαρμοστός χιτωνίσκος και τα εξέχοντα γεννητικά όργανα που είναι επίσης πρόσθετα. Είναι ξυπόλυτος: το σύνθημα ντύσιμο των «δούλων» της Μέσης Κωμωδίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμοπούλου

636. ΗΘΟΠΙΟΣ ΝΕΑΣ(;) ΚΩΜΩΔΙΑΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

I.97.180

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 133

Πηλός ερυθρός με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 8,3 εκ. Μέγ. πλ. 2,8 εκ.

Ακέραιο σχεδόν αλλά με απολεπίσεις, διάβρωση και αποκρούσεις ελαφρές στο σώμα και την συμφυή ορθογώνια βάση. Χειροποίητο. Η μήτρα φθαρμένη (:).

Ο ηθοποιός, όρθιος, υποδύεται δούλο, φορώντας προσωπείο Σιληνού, τον παιδαγωγό ή κουροτρόφο νηπίου. Είναι φαλακρός και γενειοφόρος και αγκαλιάζει το νήπιο κρατώντας το σε όρθια θέση με το αριστερό χέρι, ενώ με το δεξί το στηρίζει σταθερά. Θυμίζει το θέμα του Σιληνού που φροντίζει τον νεογέννητο θεό Διόνυσο. Χρονολογικά θα μπορούσε να τοποθετηθεί σε μια μεταβατική φάση από τη Μέση στη Νέα Κωμωδία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Higgins 1954, αρ. 40, πίν. 97. Webster 1978, 18, 60 (τύπος ΑΤ24), πίν. ΧΙb. *Die Thraker* 2004, 108, αρ. 178b. Πέππα-Παππαϊωάννου 2003, 206-207, αρ. 26, εικ. 27. Γενικά για το θέμα, Schulze 1998, σπορλόδη. Graepler 1997, 231.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

637. ΗΘΟΠΙΟΣ ΜΕΣΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.114.4

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 157

Πηλός φαιός (ωχρός), με μαρμαρυγία και εγκλείσματα

Ύψ. 11,6 εκ. Μέγ. πλ. 3,8 εκ. Βάθ. 4,7 εκ.

Ακέραιος, κάποιες αποκρούσεις μόνο στη βάση και απολεπίσματα. Στην πίσω όψη σπή εξαερισμού, διαστ. 3 x 2 εκ.

Ο ηθοποιός παριστάνει τον δούλο με προσωπείο Σιληνού. Φορεί πύλο, το συνηθισμένο κάλυμμα κεφαλής για αγρότες, γέροντες, δούλους και οδοιπόρους. Με σκυμμένο το κεφάλι στέκεται και έχει περασμένο στο αριστερό του χέρι ένα καλάθι. Με τα χέρια σταυρωμένα πάνω στο ευτραφές στομάχι του δείχνει να περιμένει να του δοθούν εντολές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμοπούλου



638. ΗΘΟΠΟΙΟΣ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

Μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.114

Ιερισσός (Άκανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 419. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 639.

Πηλός ερυθρός, καθαρός αλλά με μαρμαρυγία
Ύψ. 9,4 εκ. Πλ. 8,6 εκ. Βάθ. 3,5 εκ.

Ακέραιο. Διατήρηση πολύ καλή. Μήτρα καλής ποιότητας.

Ορθογώνια οπή εξαερισμού στην πίσω πλευρά, διαστ. 4,5 x 2,5 εκ. Οι στενόμεκρες οπές βοηθούσαν τον κοροπλάθα να κάνει την συγκόλληση των δύο τμημάτων: την εμπρόσθια, που είχε κατασκευασθεί από μήτρα, και την οπίσθια, που ήταν χειροποίητη. Η κάτω επιφάνεια της βάσης είναι ανοιχτή.

Ο ηθοποιός υποδύεται δούλο καβάλα σε γάιδαρο, που προσπαθεί να πιέσει το ζώο να τρέξει και εκείνο αντιστέκεται γκαρίζοντας. Τόσο ο αναβάτης όσο και γάιδαρος είναι ιθυφαλλικοί. Ο αναβάτης φορεί πέλο, από όπου ξεφεύγουν τα μαλλιά, ιμάτιο και την γνωστή φορεσιά (σκευή) των δούλων με τα παραγεμίσματα στην κοιλιά και υποδήματα (έμβάδες).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το προσωπίο Σιληνού του ηθοποιού είναι τύπου Νέας Κωμωδίας με μεγάλο άνοιγμα στόματος για να εκπέμπεται δυνατά η φωνή. Ίσως είναι μια σκηνή διακωμώδησης κάποιου άλλου προσώπου ή θεότητας. Το προσωπίο του δούλου είναι καρικατούρα του θεού Ηφαίστου που επιστρέφει στον Όλυμπο μετά το επεισόδιο με τη σύζυγό του, τη θεά Αφροδίτη, που τον είχε απατήσει. Μήτρα παρόμοια βρέθηκε στην Όλυνθο, σε χώρο ιδιωτικής κατοικίας. Εργαστήριο Ολύνθου.

Olynthus VII, 85, πίν. 40, αρ. 330. *Olynthus* XIV, 271, πίν. 113, αρ. 376-377. Για το επεισόδιο του Ηφαίστου, βλ. Knauss 2012, 203-213. Το θέμα ήταν ήδη γνωστό από διακοσμήσεις αττικών αγγείων του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Κατερίνα Ρωμοπούλου

639. ΗΘΟΠΟΙΟΣ ΜΕΣΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ ΚΑΘΕΤΑΙ ΣΕ ΒΩΜΟ(;))

400-375 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.115

Ιερισσός (Άκανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 419. Συνεύρημα το ειδώλιο αρ. κατ. 638.

Πηλός κιτρινωπός καθαρός, ίσως αττικός
Ύψ. 8,8 εκ. Πλ. 4 εκ. Βάθ. 5,9 εκ.

Ακέραιο. Χωρίς κακώσεις. Διατήρηση πολύ καλή

Ο ηθοποιός υποδύεται γενειόφορο δούλο, φορώντας το ανάλογο προσωπίο. Κάθεται σε μια λίθινη πλίνθο ή βωμό, που δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί, διότι είναι σκεπασμένος με το ιμάτιο του δούλου. Είναι ιθυφαλλικός, παρόλο που είναι ορατό μόνο το άκρο. Έχει σταυρωμένα τα πόδια και τα δάχτυλα των χεριών είναι πλεγμένα σφιχτά πάνω στο αριστερό γόνατο για να το στηρίζει. Συνηθισμένη στάση αναμονής και προσήλωσης. Φορά την *σκευή*, την θεατρική φορεσιά: αποτελείται από το κόκκινο *σωμάτιον* (το χρώμα του υποδηλώνει το γυμνό δέρμα.), το δερμάτινο χωρίς χειρίδες κοντό χιτωνίσκο με τα δύο τριγωνικά ανοίγματα στο ύψος του στήθους, μίμηση δικτυωτού υφάσματος (*άγρηνόν*). Τα μαλλιά του προσωπίου είναι κοντά και πυκνά. Το ρυτιδωμένο πρόσωπο οδηγεί στους ρόλους *ήγεμών πρεσβύτης* ή *ήγεμών θεράπων* (Πολυδεύκης, Ονομαστικόν, IV,115).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το πρωτότυπο είναι αττικό. Η κατάσταση διατήρησης και η ποιότητα στην εκτέλεση το κάνει να ξεχωρίζει όχι μόνο σαν έργο τέχνης αλλά και για τη σημασία του στην χρονολόγηση της μετάβασης από την Αρχαία στη Μέση Κωμωδία αλλά και για την εύρεσή του στην πόλη της Άκανθου. Η από πηλό μήτρα που βρέθηκε στην Αγορά των Αθηνών (Μουσείο Αρχαίας Αγοράς) υποδεικνύει την προέλευσή του. Όμοια ειδώλια βρέθηκαν στη Λίνδο και την Αττική (σήμερα στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, αρ. ευρ. 13.225.28). Η Όλυνθος και η Άκανθος ήταν πύλες, όπως και η Αμφίπολη, για τη διάδοση της παραγωγής του αττικού θεάτρου στις βορειοελληνικές ακτές του Αιγαίου στην υστεροκλασική περίοδο.

Η μακεδονική δυναστεία από τον Αρχέλαο (τέλος 5^{ου} αι. π.Χ.) έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για δικούς της προπαγανδιστικούς λόγους στο να εξαπλωθεί η αττική θεατρική ψυχαγωγία και στην Μακεδονία και έτσι το έδαφος ήταν πρόσφορο.

Webster 1953-1954. Webster 1960, 267, 280, πίν. 67, αρ. Β 13. Bieber 1961β, 85, 87, 91, εικ. 128. Himmelman 1994, 126-137, εικ. 65. Green 2014.

Κατερίνα Ρωμοπούλου



640. ΗΘΟΠΟΙΟΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

375-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.117

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975
Πηλός κιτρινωπός με ερυθρό πυρήνα
Ύψ. 9,5 εκ. Μέγ. πλ. 4,1 εκ. Βάθ. 2,7 εκ.

Μια τυχαία οπή στη δεξιά πλευρά του προσώπου. Ελαφρές απολεπίσεις επιφάνειας. Αποκρούσεις στην πρόσθια παρυφή του ποδήρη χιτώνα και της βάσης. Εξαερισμός από την κάτω επιφάνεια της βάσης που είναι ανοιχτή. Ίχνη λευκού επιχρίσματος που σημαίνει, ότι ήταν χρωματισμένο, όπως συνηθίζονταν, με διάφορα χρώματα.

Ο ρόλος της *ψευδοκόρης* παιζόταν από άνδρα ηθοποιό. Παριστάνεται πάντοτε ως ντροπαλή «παρθένο» της οποίας η εγκυμοσύνη είναι προχωρημένη και εμφανής. Προσποιείται ότι μισοκρύβει με το δεξί της χέρι κάτω από το ιμάτιο το πρόσωπό της από συστολή. Φορεί ποδήρη χιτώνα πτυχωτό και ιμάτιο που καλύπτει το κεφάλι-προσωπείο και τα μαλλιά της προεξέχουν από το κάλυμμα. Είναι σφιχτοτυλιγμένη με το ιμάτιό της. Μόνο η κοιλιά της, πάνω στην οποία ακουμπά το αριστερό της χέρι τυλιγμένο με το ιμάτιο, προεξέχει. Η *ψευδοκόρη* ήταν κι αυτή εταίρα, αλλά ασκούσε κι αλλά καθήκοντα στο «πορνείο», όπως π.χ. «επιστάτρια» ή θυρωρός. Εργαστηρίου Ολύθνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Olynthus IV, αρ. 364, πίν. 38 (το ειδώλιο της Ολύθνου ξεχωρίζει με τις μεγαλύτερες αναλογίες και την ιδιόμορφη τεχνική κατασκευής που δείχνει προϊόν τοπικού εργαστηρίου). Higgins 1954, πίν. 99, αρ. 744. Bieber 1961β, 85, 87, εικ. 123. Peredolskaja 1963, 6, πίν. 4.1. Webster 1978, 47 (τύπος ΑΤ 10ε). Αραπογιάννη 2000, 431, εικ. 344. *Tanagra* 2003, 133, αρ. 79 [J. Becq]. Χιδίρογλου 2014, 38-39. Green 2014, 335, εικ. 13,2.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



641. ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΜΟΡΦΗ - ΕΤΑΙΡΑ

Περί τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
I.96.374

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, ΒΔ πλευρά σκάμματος
Πηλός ερυθρός εγχώριος με μαρμαρυγία
Ύψ. 7,8 εκ. Μέγ. πλ. 3,6 εκ.

Σχεδόν ακέραια. Ρωγμές αριστερά και δεξιά στα σημεία ένωσης των δύο μητρών από τις οποίες κατασκευάστηκε. Λευκό επίχρισμα διακρίνεται σε διάφορα σημεία της επιφάνειας. Επάνω σ' αυτό υπήρχαν στρώσεις χρωμάτων που με ποικίλες αποχρώσεις τόνιζαν λεπτομέρειες του προσώπου και της ενδυμασίας. Αποδείχτηκε μετά από εξέταση με μικροσκόπιο, ότι υπήρχε γαλάζιο χρώμα στις πτυχές του χιτώνα, εκεί που διαγράφονται τα στήθη, και το ίδιο γαλάζιο στις πτυχωσεις του ποδήρη χιτώνα, ανάμεσα στα πόδια.

Η εταίρα ανασύρει με το δεξί χέρι πάνω από το κεφάλι μια άκρη του ιματίου και στηρίζει το αριστερό μεταξύ οσφύος και γλουτού, παίρνοντας μια στάση προκλητική. Στηρίζεται στο αριστερό, ενώ το δεξί πόδι προβάλλει μπροστά άνετα. Φορεί επίβλημα που αφήνει ακάλυπτες τη μπροστινή μάζα των μαλλιών και τις αριστερά και δεξιά καταλήξεις των μαλλιών που φτάνουν ως τους ώμους. Το μακρύ ιμάτιο περιτυλίγεται στο σώμα και ιδιαίτερα στο αριστερό χέρι και γύρω από τη μέση και εν μέρει σκεπάζει τον χειριδωτό χιτώνα. Βάση ορθογώνια χαμηλή. Η φουσκωμένη κοιλιά από τα «παραγεμίσματα» ή «μαξιλαράκια» ήταν απαραίτητο μέρος της θεατρικής φορεσιάς του χαρακτήρα που υποδούταν ο ηθοποιός και στοιχείο που τόνιζε την διακωμώδηση. Σπάνιο στοιχείο: το στόμα του προσώπου είναι κλειστό. Ο τύπος της εταίρας, λέει ο Webster, συνεχίστηκε και εξελίχτηκε στον τύπο της «ψευδοκόρης» της Νέας Κωμωδίας. Θεωρείται βιωτικός τύπος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Webster 1978, 23, 125, πίν. XIIIb (τύπος ΑΤ113). Το ειδώλιο στο Amsterdam, αρ. ευρ. 261, που αγοράστηκε στη Λειβαδειά Βοιωτίας, έχει τις ίδιες σχεδόν διαστάσεις με αυτό της Ακάνθου και ίσως και τα δύο να προέρχονται από την ίδια (;) μήτρα. Η στάση θυμίζει τον τύπο ΑΤ116. Γενικά για τα προσωπεία, βλ. Αχειλαρά 2006, 137, σημ. 760.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου



642. ΝΕΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΜΕ ΠΑΙΔΙΣΚΗ ΣΤΟΝ ΩΜΟ

Μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.25.2



Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1978, τάφος 1315

Πηλός καστανέρυθρος με μαρμαρυγία

Ύψ. 15 εκ. Πλ. 6 εκ. Βάθ. 4,4 εκ.

Συμπληρωμένο και συγκολλημένο σε μεγάλο τμήμα της πίσω όψης και της ορθογώνιας βάσης αριστερά εμπρός. Μέτριας διατήρησης. Φθαρμένη μήτρα.

Η νέα γυναίκα κουβαλά στον αριστερό ώμο της ένα κοριτσάκι, ενώ με το δεξί κρατεί προσωπίο Νέας Κωμωδίας. Ίσως αυτό υποδηλώνει ότι μετείχε σε διονυσιακές γιορτές. Είναι ντυμένη με χειριδωτό χιτώνα, ζωσμένο ψηλά, με μακρύ απόπτυγμα και άφθονες πτυχώσεις. Το κοριτσάκι κρατεί πτηνό. Η ύπαρξη της παιδίσκης υποδηλώνει ότι είναι τύπος κουροτρόφου (:), αν και νομίζω δεν είναι, λόγω της μικρής διαφοράς ηλικίας, πειστική η θεωρία της Χατζηστελίου-Price περί κουροτρόφων. Ίσως από την ίδια μήτρα είναι το ειδώλιο I.8.68, μέτριας διατήρησης, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (δεν εκτίθεται). Εργαστήριο Ολύμθου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Hadzisteliou-Price 1978, σποράδην. Αχειλαρά 2006, 119.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

643. ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΣΙΛΗΝΟΥ ΓΕΝΕΙΟΦΟΡΟΥ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
I.50.205

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975, τάφος 450. Βρέθηκε στο δεξί μηριαίο οστού του σκελετού.

Πηλός ερυθροκάστανος, με μαρμαρυγία. Καλά ψημένο.

Ύψ. 6,5 εκ. Μέγ. πλ. 4,3 εκ. Μήκ. 7 εκ.

Συμπληρωμένο στο γένη. Ανοιχτή η οπίσθια πλευρά (εξαερισμός), με δύο σπές ανάρτησης. Ίσως αντιγράφει μεταλλικό πρότυπο.

Η κόμη μόνο στο πίσω μέρος του κρανίου. Ανάμεσα στα λίγα μαλλιά διακρίνονται κισσόφυλλα και δύο κόρυμβοι κισσού. Με πλαστικότητα αποδίδονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου. Τα μάτια κλειστά, στόμα μισάνοιχτο. Τύπος ηγεμόνος πρεσβύτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Uhlenbrock 1990α, 115.



Κατερίνα Ρωμιοπούλου

644. ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΝΕΑΡΗΣ ΕΤΑΙΡΑΣ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
I.97.1

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 133. Βρέθηκε στον ίδιο τάφο με τα προσωπίδια αρ. κατ. 645-646 και το ειδώλιο αρ. κατ. 647.

Πηλός ερυθρός, όχι καθαρός

Ύψ. 7 εκ. Μέγ. πλ. 6,5 εκ.

Διατήρηση καλή. Στην επιφάνεια των μαλλιών και του προσώπου είναι προσκολλημένα ψήγματα επίχρυσων χάλκινων τεμαχίων από διαλυμένο επίχρυσο στεφάνι.

Ευτραφές γελαστό πρόσωπο με ανοιχτό στόμα. Τα μαλλιά στα πλάγια είναι σε μικρές δέσμες χτενισμένες και τραβηγμένες προς τα πίσω, ενώ κάτω από τα αυτιά τα υπόλοιπα



σχηματίζουν φουντωτές τούφες. Στο επάνω τμήμα του κρανίου υπάρχει στεφάνη που συγκρατεί μια σγουρόμαλλη (ούλη) ανυψωμένη μάζα. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού υπάρχουν δύο μικρές οπές ανάρτησης. Συμφώνα με τους Webster και Green, το σχήμα θυμίζει παλιά τεχνοτροπία αλλά μάλλον ανήκει σε μια μεταβατική περίοδο προς τη Νέα Κωμωδία, διότι υπάρχουν ήδη στοιχεία της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Webster 1995, 14 (σχολιάζεται η παλιά τεχνοτροπία), 45-46, 49 (όπου σχολιάζεται το προσωπίο 42), 45-46 (όπου σχολιάζεται το προσωπίο 38), πίν. 10 και 11. Webster 1995, 30 (τύπος 1AT75), 31 (τύπος 1AT79).

Κατερίνα Ρωμοπούλου

645. ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΗΘΟΠΟΙΟΥ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
I.97.2

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 133. Βρέθηκε στον ίδιο τάφο με τα προσωπίδια αρ. κατ. 644, 646 και το ειδώλιο αρ. κατ. 647.

Πηλός ερυθρός καθαρός

Ύψ. 9 εκ. Πλ. 6 εκ.

Ακέραιο, ρωγμές στον πύλο και στα μαλλιά. Κατασκευή στην ίδια μήτρα με το αρ. κατ. 646. Ο πύλος διακοσμείται με δύο επάλληλες ταινίες σε βαθυκόκκινο χρώμα. Το ίδιο χρώμα βρίσκεται και στις τούφες των μαλλιών και ανοιχτότερο στο πρόσωπο. Στα μάτια διακρίνεται μαύρο χρώμα πάνω από το λευκό επίχρισμα. Φέρει στον πύλο και στο πρόσωπο κολλημένα στην πλήρη επιφάνεια ψήγματα και υπολείμματα χάλκινων επίχρυσων ελασμάτων φύλλων από διαλυμένο στεφάνι, που είχε τοποθετηθεί στον τάφο.

Προσωπίο με πύλο, με ανασηκωμένα φρύδια που αποδίδονται πλαστικά, καθώς και τα γουρλωμένα μάτια. Το ανοιχτό στόμα μοιάζει με μεγάλη οπή, γιατί λειτουργούσε σαν ηχείο για να εκπέμπεται δυνατώτερα η φωνή του ηθοποιού. Ρόλος παράσιτου(;) ή *έπίσειστου(;)* κατά Πολυδεύκη (Ονομαστικόν, IV, 151).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, αρ. ευρ. 17453. Webster 1995, 21, 43-44, πίν. 4, 11. Webster 1995, 15 (τύπος 1AT29), 36 (τύπος 1BT15).

Κατερίνα Ρωμοπούλου



646. ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΗΘΟΠΟΙΟΥ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου
I.97.3

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 133. Βρέθηκε στον ίδιο τάφο με το ειδώλιο αρ. κατ. 647 και τα προσωπίδια αρ. κατ. 644-645.

Πηλός ερυθρός καθαρός

Ύψ. 9 εκ. Μέγ. πλ. 5,8 εκ.

Ακέραιο. Από την ίδια μήτρα με το προσωπίο αρ. κατ. 645. Λευκό επίχρισμα στο πρόσωπο και τα μάτια. Οι μάζες των μαλλιών είχαν χρώμα ερυθρό.

Προσωπίο με πύλο, με ανασηκωμένα φρύδια που αποδίδονται πλαστικά καθώς και τα γουρλωμένα μάτια. Φορεί πύλο με δύο επάλληλες εγχάρακτες ταινίες ως διακόσμηση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πρβλ. με το αρ. κατ. 645.



Κατερίνα Ρωμοπούλου



647. ΗΘΟΠΟΙΟΣ ΜΕΣΗΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.97.5

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974, τάφος 133. Βρέθηκε στον ίδιο τάφο με τα προσωπεία αρ. κατ. 644-646 και το παρόμοιο ειδώλιο I.97.6 που δεν εκτίθεται.

Πηλός ανοιχτός ερυθρός

Ύψ. 9,7 εκ. Μέγ. πλ. 3,2 εκ.

Ακέραιο

Ο ηθοποιός υποδύεται συνηθισμένο τύπο δούλου, όρθιο πάνω σε συμφυή βάση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

648. ΗΘΟΠΟΙΟΣ ΜΕ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΓΡΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

350-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

I.142.100

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1975

Πηλός κιτρινωπός

Ύψ. 9,2 εκ. Μέγ. πλ. 3,4 εκ. Βάθ. 3,4 εκ.

Ακέραιο σχεδόν. Αποτελείται από δύο μήτρες. Διακρίνεται ερυθρό επίχρισμα στο προσωπείο και στο ιμάτιο.

Η μορφή, με το ρεαλιστικό γυναικείο προσωπείο, φέρει επίβλημα αφήνοντας ακάλυπτα τα μαλλιά μπροστά και ιμάτιο που φθάνει ως τα γόνατα. Η κοιλιά της είναι αρκετά εξογκωμένη. Με τα λυγισμένα χέρια συγκρατεί το ιμάτιο. Η χαμηλή βάση έχει ελαφρώς ελλειψοειδές σχήμα. Το γερωντικό στόμα του προσωπείου μισάνοιχτο αφήνει να φανούν κάποια δόντια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Πολυδεύκης, Ονομαστικόν, IV, 151: «Τὸ δ' οἰκουρὸν γράδιον σιμόν· ἐν εκατέρᾳ τῇ σιαγόνι ἀνὰ δύο γομφίους ἔχει». Peredolskaja 1963, 9, πίν. 4.2. Picón 2007, 160, 438, αρ. 181.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου

649. ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΙΔΩΛΙΟ ΑΓΟΡΙΟΥ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου

I.96.375

Ιερισσός (Ακανθος), ανασκαφές 1974

Πηλός ερυθρός

Ύψ. 5,3 εκ. Διαστ. βάσης 2,4 x 2,1 εκ.

Ακέφαλο. Μικρές ρωγμές. Συγκολλήσεις. Μία (:) μήτρα κατασκευής. Ίχνη λευκού επιχρίσματος, διακρίνονται ίχνη ερυθρού χρώματος.

Το αγόρι, που είναι ακέφαλο, σκύβει ακουμπώντας σ' έναν πεσσοτά χέρια του περιτυλιγμένα με το ιμάτιο, ενώ αφήνει ακάλυπτα προκλητικά τα οπίσθια του και τα ελαφρά διασταυρωμένα πόδια σε στάση ανάπαυσης. Το ιμάτιο σχηματίζει πτυχώσεις οριζόντιες εμπρός και πίσω, αφήνοντας τα άκρα του να πέφτουν αριστερά και δεξιά. Φαίνεται, ότι υπάρχει κάποια ομάδα μικρογραφικών τύπων με προκλητικές στάσεις ή θέματα.

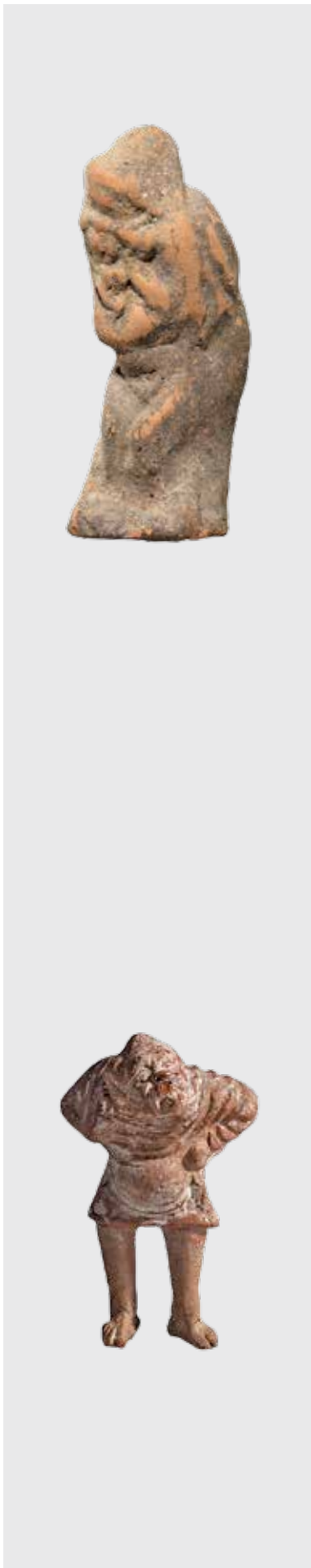
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τους μικρογραφικούς τύπους, πρβλ. Bernabò Brea 2001, 130, εικ. 176a-b και αρ. κατ. 655 από τη Λητή.

Κατερίνα Ρωμιοπούλου





650. ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΗ ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 3385

Αρχαία Όλυνθος, Στρώμα 7. Το ειδώλιο συμπεριλαμβανόταν στις αρχαιότητες άγνωστης προέλευσης του ΑΜΘ. Ταυτίστηκε με το αρ. κατ. 403 (αρ. ευρ. 247) του τόμου IV της δημοσίευσης της Ολύνθου, μέσω της φωτογραφίας του στον παραπάνω τόμο. Η ταύτιση του ειδωλίου είναι βέβαιη, καθώς εντοπίστηκε και στους καταλόγους εγκιβωτισμού, με αρ. εγκ. 443, σελ. 28.

Πηλός κιτρινέρυθρος, με αρκετές προσμείξεις

Ύψ. 9,3 εκ. Πλ. 2,8 εκ.

Ακέραιο. Λεπτή επίστρωση σκουρόφαιων επικαθίσεων σε ολόκληρη σχεδόν την επιφάνεια. Κάτω από αυτήν κατά τόπους διατηρούνται ίχνη μελανού και ερυθρού χρώματος. Φαίνεται πως είναι κατασκευασμένο από αρκετά φθαρμένη μήτρα.

Αν και η μορφή είναι γυναικεία, τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά έχουν αντρικά στοιχεία, θυμίζοντας έντονα θεατρικό προσωπείο. Εμφανώς καμπουριασμένη, λυγίζει τα πόδια στο ύψος των γονάτων, σκύβοντας βαθιά προς τα εμπρός. Μακρύ, βαρύ μάτιο καλύπτει την γηραιά τροφό από το κεφάλι μέχρι και τα άκρα πόδια, αφήνοντας όμως το πλαδαρό και αδύναμο μυϊκά σώμα να διαγραφεί κάτω από αυτό. Φέρει τα χέρια μπροστά στο στήθος, κρατώντας στην αγκαλιά μάλλον ένα μωρό. Η μορφή του δεν διακρίνεται καθαρά, λόγω της κακής διατήρησης του ειδωλίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Olynthus IV, 86, αρ. 403, πίν. 45.

Η μορφή εντάσσεται σε μια ομάδα ειδωλίων που απηχούν γνωστό χαρακτήρα της Ν. Κωμωδίας, τη γριά τροφό από τη Σαμία του Μένανδρου, η οποία στο έργο αναλαμβάνει την ανατροφή του νόθου παιδιού κόρης ευγενικής καταγωγής. Ο τύπος εξελικτικά αποκτά στοιχεία καρικατούρας, με αποτέλεσμα η γριά τροφός να αποδίδεται με σκληρά χαρακτηριστικά, που θυμίζουν προσωπείο, το οποίο όμως δεν φορά. Ειδώλια αυτού του τύπου συναντάμε από το δεύτερο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. και εξής. Για χαρακτηριστικά παραδείγματα βλ. Higgins 1986, 158-159, αρ. 194 (για το ίδιο ειδώλιο δεξ και Uhlenbrock 1990α, 123, αρ. 16 [J.P. Uhlenbrock]. Burn & Higgins 2001, 35, αρ. 2008, πίν. 2, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία). Επίσης Leyenaar-Plaisier 1979, 265, αρ. 690, πίν. 99 και 36, πίν. 44d (D 201) και 44f (D 202). Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008, 96, αρ. 134, πίν. 23. Σουέρεφ 1997, 399, εικ. 15δ-ε (πιο κοντά στο παράδειγμα της Ολύνθου το 15ε). Ο τύπος απεικονίζεται σε δύο παραλλαγές, αυτή της όρθιας και αυτή της καθιστής κουροτρόφου, η οποία και προηγείται χρονολογικά. Ενδεικτικά βλ. Uhlenbrock 1990α, 122, αρ. 15 [J.P. Uhlenbrock], όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

651. ΗΘΟΠΙΟΣ

325-300 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 7650

Αρχαία Δίκαια (Ν. Καλλικράτεια). Οικόπεδο Κανταρζή, Ο.Τ. 72, αρ. 616

Πηλός κιτρινέρυθρος

Ύψ. 8,47 εκ. Πλ. 5,5 εκ.

Ολόκληρο, συγκολλημένα τα πόδια

Ο ηθοποιός φορά εφαρμοστό μάλλινο ρούχο, με ευδιάκριτη απόληξη στους αστραγάλους, κάτω από το οποίο τοποθετούνται τα χαρακτηριστικά παραγεμίσματα («σωμάτιον»), για την γελοιογραφική απόδοση των γλουτών και της κοιλιάς. Το μήκος του χιτώνα, που φτάνει περίπου στο μέσο των μηρών, και λιγότερο η απουσία του φαλλού, τοποθετούν το ειδώλιο στο μεταβατικό στάδιο από την Μέση στη Νέα Κωμωδία και κατά συνέπεια προς το τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ.

Στέκεται με τα πόδια λυγισμένα και σε ελαφρά διάσταση, σκύβοντας προς τα εμπρός, κίνηση που υπογραμμίζουν τόσο τα παραγεμίσματα, όσο και τα χέρια, που λυγίζουν στους αγκώνες και ακουμπούν το δεξί δίπλα στο στήθος και το αριστερό στη μέση. Το μάτιο τυλίγεται γύρω από τους ώμους και πέφτει αριστερά, στην πλάτη. Οι βαριές και δύσκαμπτες πτυχές υποδηλώνουν χοντρό ύφασμα. Την έντονη πρόσθια κίνηση ακολουθεί και το κεφάλι, με μια ανεπαίσθητη σύγχρονη κίνηση προς τα αριστερά και πάνω. Το ρυτιδιασμένο πρόσωπο δηλώνει την προχωρημένη ηλικία του, ενώ τα λοιπά χαρακτηριστικά της γενειάδας, του στόματος και της γενικότερης έκφρασης παραπέμπουν ίσως στον δεύτερο πάππο ή τον Μαίσιονα του Πολυδεύκη (αντίστοιχα τα προσωπεία G και P του Webster).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 34, 1979, Χρονικά Β2, 279 [Κ. Ρωμιοπούλου]. *Macédoine antique* 2012, 370, αρ. 231 [É. Zografou].

Για εξαιρετικά κοντινό παράλληλο, βλ. Webster 1978, 181, πίν. IVa, b, AT 122. Για σχετική ομοιότητα ως προς την ενδυμασία και τη θέση των χεριών, βλ. Bell 1981, 211, πίν. 115, αρ. 720a-b, 721, 722. Για τη θεατρική ενδυμασία γενικά, βλ. Blume 1986, 115 κ.ε. και ειδικότερα για το κωμικό ένδυμα, 120-121. Για τη χρονολογική σημασία του μήκους του χιτώνα και της απουσίας του φαλλού, βλ. Webster 1995, 1 και Webster 1978, 3. Για τα προσωπεία, βλ. Webster 1978, 17 (προσωπείο G) και 20 (προσωπείο P).

Ηλέκτρα Ζωγράφου

652. ΚΩΜΙΚΟΣ ΗΘΟΠΙΟΣ

400-350 π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 10680 (Κατάσχεση Stefan Martin Gerikke)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ερυθρωτός κίτρινος, με αρκετές προσμειξείς

Ύψ. 9,8 εκ. Πλ. 6,7 εκ.

Ακέραιο. Σε φθαρμένη σχετικά μήτρα έχει πιεστεί η κύρια όψη. Στην πίσω πλευρά συνοπτική απόδοση λεπτομερειών, όπως το δέσιμο του χιτωνίσκου πάνω από το ιμάτιο και το πέρασ του ιματίου. Σποραδικά διατηρούνται υπολείμματα λευκού επιχρίσματος.

Ηθοποιός σε κωμικό ρόλο άντρα που κλαίει, πιθανότατα δούλου.

Απεικονίζεται όρθιος και ανυπόδητος πάνω σε χαμηλή βάση. Φορά κατάσαρκα ολόσωμο ρούχο με τα χαρακτηριστικά παραγεμίσματα στην κοιλιά, κοντό χιτωνίσκο που αφήνει ορατό τον φαλλό, δεμένο στην άκρη του ρούχου και μανδύα ριγμένο στους ώμους. Γέρνει το κεφάλι προς τα δεξιά και με το δεξί χέρι φέρνει την άκρη του μανδύα στο αντίστοιχο μάτι, σε μια κίνηση σα να σκουπίζει τα δάκρυά του. Στο κεφάλι φορά κωνικό πύλο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου υποδηλώνουν τη χρήση θεατρικού προσωπείου με κυρίαρχο το ανοιχτό στόμα και το μυτερό μακρύ γένι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Αναφορά στο ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 293

[Φ. Πέτσας].

Για τον τύπο βλ. Winter 1903, III.2, 418, αρ. 4. Το ΜΘ 10680 παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με ειδώλιο πιθανόν από τάφο στην Αττική, που σήμερα βρίσκεται στο Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης Ν. Υόρκης, βλ. σχετικά Μπαζίνη 2015, 12, εικ. 13 και Karoglou 2016, εικ. 7b.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



653. ΚΩΜΙΚΟΣ ΗΘΟΠΙΟΣ

Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 3956

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 70. Λακκοειδής ταφή κορψισιού.

Πηλός καστανέρυθρος

Ύψ. 12,7 εκ. Πλ. βάσης 3,5 εκ.

Ακέραιο, με ελάχιστες φθορές. Είναι κοίλο, με διαμορφωμένη την οπίσθια όψη, όπου υπάρχει τετράπλευρη οπή εξαερισμού, όπως και στο κάτω μέρος της βάσης. Σε όλη την επιφάνεια του ειδωλίου διατηρούνται υπολείμματα του λευκού επιχρίσματος και ίχνη ρόδινου χρώματος στο προσωπείο.

Η μορφή στέκεται επάνω σε λεπτή τετράγωνη βάση. Φοράει ποδήρη χιτώνα με κάθετες πτυχώσεις και ιμάτιο που καλύπτει όλο το σώμα και το κεφάλι, και την παρυφή του οποίου συγκρατεί με το αριστερό χέρι. Το σύνθετο σύστημα των πτυχώσεων του ιματίου αποδίδεται πίσω σχηματικά, κολλημένο στο σώμα, ενώ κάτω από τα ενδύματα είναι ευδιάκριτη η διογκωμένη κοιλιά της μορφής. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα δεξιά της και φέρει προσωπείο με έντονα χαρακτηριστικά: στρογγυλή μύτη και μάτια, στενό μέτωπο, τονισμένες παρειές και σαγόνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο απεικονίζει ηθοποιό της Μέσης Κωμωδίας, ο οποίος υποδύεται ηλικιωμένη γυναίκα/εταίρα που αποκαλύπτεται. Ειδώλια θεατρικών τύπων της Αρχαίας και Μέσης Κωμωδίας εμφανίζονται στην Αθήνα στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. και από τα μέσα του αιώνα εξαπλώνονται σ' όλο τον ελληνικό κόσμο. Ο συγκεκριμένος τύπος θεωρείται ότι αποτελεί πρωτότυπη δημιουργία ενός αττικού εργαστηρίου, ήδη από το πρώτο τέταρτο του 4^{ου} αιώνα, ενώ οι μήτρες των ειδωλίων, με διάφορες παραλλαγές στις λεπτομέρειες, κυκλοφόρησαν για τουλάχιστον τρεις γενιές.

Η ανεύρεση θεατρικών ειδωλίων και μασκών σε τάφους σχετίζεται συνήθως με το ενδιαφέρον ή την ενασχόληση του νεκρού με το θέατρο. Έχει επίσης διατυπωθεί η θεωρία ότι η τοποθέτησή τους ως κτερίσματα σχετίζονται με τη λατρεία του χθόνιου Διονύσου και την ελπίδα για τη μεταθανάτια ζωή. Παρόμοιο βλ. Besques 1992, 73, πίν. 40b, από την Κυρηναϊκή (C647, μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.), με σχολιασμό και βιβλιογραφία για τη δημιουργία και διάδοση του τύπου. Πρβλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 233, εικ. 281, αρ. 243 (από παιδικό τάφο του τρίτου τέταρτου του 4^{ου} αι. π.Χ.).

Για τους εικονογραφικούς τύπους ειδωλίων της Αρχαίας και Μέσης Κωμωδίας βλ. Webster 1978 και Bieber 1961β, 36 κ.ε., και ειδικότερα για ειδώλια της Μέσης Κωμωδίας, Bieber, ό.π. 47 κ.ε., εικ. 192-198. Για θεατρικά ειδώλια από τη Μακεδονία, βλ. Χασάπη 1991-1992 και Αδάμ-Βελένη 2010, 43-51.

Για τον συσχετισμό των θεατρικών ειδωλίων με τη χθόνια λατρεία του Διονύσου, βλ. Bernabò Brea 1981, 21 κ.ε., Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014, 232-233.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



654. ΚΑΘΙΣΤΟΣ ΗΘΟΠΟΙΟΣ

Μέσα 4^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΑΠΟ 139

Απολλωνία

Πηλός κόκκινος με μικρές λευκές προσμειξεις κατά τόπους

Ύψ. 9,3 εκ. Πλ. 4,5 εκ. Πάχ. 3,4 εκ.

Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια



Πήλινο ειδώλιο καθιστού ηθοποιού. Ο ηθοποιός κάθεται πάνω σε ορθογώνια βάση, η οποία παριστά βωμό. Απεικονίζεται με μεγάλη φουσκωτή κοιλιά (προγαστήρ) που καλύπτεται από κοντό χιτώνα, ο οποίος αφήνει να φαίνεται το μόριό του. Ακουμπά το αριστερό του χέρι στο αντίστοιχο γόνατο και με το δεξιό συγκρατεί το κωμικό προσωπείο στο κεφάλι στο οποίο φορεί περούκα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδάμ-Βελένη 2000α, 280, εικ. 9. Το ειδώλιο απεικονίζει θεατρικό χαρακτήρα δούλου. Σύμφωνα με ένα παρόμοιο από το Πέργαμο (Törreigwein 1976, αρ. 505) απεικονίζεται χαρακτήρας της Μέσης Κωμωδίας που εμφανίζεται γύρω στο 400 π.Χ. στην Αθήνα και από εκεί διαδίδεται στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Βλ. Webster 1995 (mask αρ. 22) και εικ. 3, δούλος πάνω σε βωμό (τύπος 1AT16, γνωστός από αντίστοιχο ειδώλιο στο Καίμπριτζ και από τη Βάρνα της Βουλγαρίας). Το μεγάλο ανοιγμένο στόμα και τα εξόφθαλμα μάτια του προσωπείου οδηγούν σε μία χρονολόγηση γύρω στα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη

655. ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΙΔΩΛΙΟ ΗΘΟΠΟΙΟΥ

325-300 π.Χ.

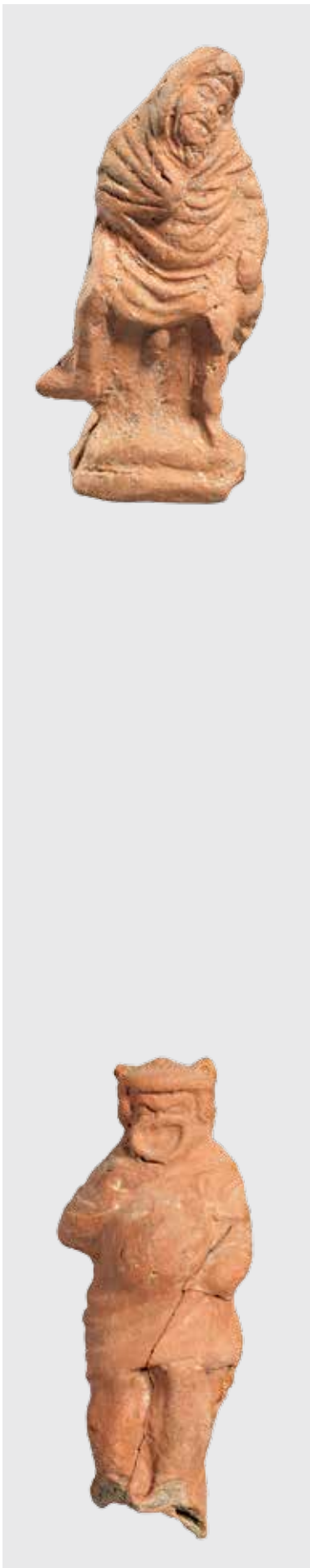
Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης

ΜΘ 22561

Λητή, οικόπεδο Τσώντσια. Εντοπίστηκε σε λάκκο οικίας του αρχαίου οικισμού της Λητής.

Πηλός ανοικτός κόκκινος

Ύψ. 5,8 εκ.



Ελάχιστες αποκρούσεις. Εσωτερικά κοίλο. Στην κατασκευασμένη με μήτρα πρόσθια πλευρά προστέθηκαν με το χέρι πτυχή του επενδύτη, το άκρο δεξί πόδι και το ανδρικό μόριο. Στη χειροποίητη πίσω πλευρά, όπου ανοίγεται μικρή σφηνοειδής εγκοπή αερισμού, αποδίδονται με χάραξη οι πτυχές του ρούχου. Η κάτω πλευρά της βάσης που προστέθηκε με το χέρι είναι κλειστή.

Εικονίζεται ανδρική μορφή καθισμένη σε ορθογώνιο βωμό με ανοικτά σκέλη, στρέφοντας το σώμα και το γεμμένο στον ώμο κεφάλι στα αριστερά του. Ένας επενδύτης με κουκούλα καλύπτει το σώμα με τα χέρια, σκεπάζει το πίσω τμήμα του κεφαλιού και ανασηκώνεται στα γόνατα αποκαλύπτοντας τις κνήμες και το ανδρικό μόριο. Φέρνει το δεξιό χέρι στο στήθος και κρατά την επάνω παρυφή του ρούχου, ενώ ακουμπά το αριστερό στον μηρό του. Φορά στο πρόσωπο ελλειψοειδές γενειοφόρο ανδρικό κωμικό προσώπειο με ψηλό, προεξέχον μέτωπο, εξογκωμένα μάτια και μύτη, μισάνοιχτο στόμα με παχιά χείλη και προεξέχον πηγούνι, από όπου κρέμονται οι τούφες του γενιού. Η βάση του ειδωλίου είναι τετράπλευρη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Για τα ανασκαφικά δεδομένα, Τζαναβάρη & Φίλης 2003, 162 κ.ε.

Εικονίζεται επαγγελματίας ηθοποιός της Νέας Κωμωδίας. Παριστάνει δούλο καθισμένο αναιδώς στον βωμό, όπου καταφεύγει προκειμένου να γλυτώσει την τιμωρία του κυρίου του λόγω κλοπής, έναν από τους πιο αγαπητούς θεατρικούς χαρακτήρες, Webster 1995, 229-235. Τα θεατρικά ειδώλια αντλούν τα θέματά τους από τις πιο αδύναμες κοινωνικές ομάδες, δούλους και δύσμορφα άτομα, Burr Thompson 1963, 119. Δημιουργήθηκαν στις αρχές του 4^{ου} αιώνα στην Αττική, Burr Thompson 1952, 141-144. Ghiron-Bistagne 1976, 1-6. *Tanagra* 2003, 130-135 [J. Becq], παραδείγματα απαντούν, ωστόσο, σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας, στη νότια Ρωσία και τη Μαύρη Θάλασσα, Bieber 1961β, 40, εικ. 148, 150. Για αντίστοιχο παράδειγμα από την Όλυνθο, *Olynthus* VII, 81, αρ. 308, πίν. 38 (5^{ος} αι. π.Χ.). Σύμφωνα με τον Higgins 1954, 200, αρ. 742-743, πίν. 99, ο συγκεκριμένος τύπος που εξετάζουμε δημιουργείται στα 330 π.Χ., συνεχίζει, ωστόσο, να αναπαράγεται και στα ρωμαϊκά χρόνια, Bieber 1961β, 150, εικ. 556-558. Το ένδυμά του, κάπα με κουκούλα από τσόχα, αποτελεί τυπική ενδυμασία των ανδρών ηθοποιών, *Kerameikos* XV, 92. Ειδώλια ηθοποιών με μικρό μέγεθος εκτιμάται ότι πουλούσαν στους θεατές τους οι περιοδεύοντες θίασοι που έδιναν παραστάσεις. Στην ελληνιστική εποχή αυξάνεται, άλλωστε, στη Μακεδονία το ενδιαφέρον για το θέατρο, όπως αποδεικνύουν τα πολυάριθμα θεατρικά οικοδομήματα. Για αντίστοιχο ειδώλιο ηθοποιού που αποδίδει τον χαρακτήρα της «Πρώτης Ψευδοκόρης» από τη Σικελία, Schürmann 1989, 102-103, αρ. 357, πίν. 62 (350-325 π.Χ.). Όμοια μορφολογικά και τεχνικά χαρακτηριστικά παρουσιάζει το ειδώλιο ηθοποιού από την Άκανθο, αρ. κατ. 649 (4^{ος} αι. π.Χ. Κατερίνα Ρωμιοπούλου).

Κατερίνα Τζαναβάρη

656. ΗΘΟΠΟΙΟΣ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ - ΗΓΕΜΩΝ ΘΕΡΑΠΩΝ

2^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

PA 12674

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1996. Πλατεία.

Πηλός καστανέρυθρος, με αρκετές προσμειξεις

Ύψ. 14 εκ. Πλ. 5,8 εκ.

Λείπουν τα άκρα πόδια και η βάση στην οποία στέκεται η μορφή. Επιδερμικά σκασίματα και απολεπίσεις σποραδικά σε όλη την επιφάνεια του ειδωλίου. Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη πλαστικά. Στο κέντρο της ανοίγεται ορθογώνια οπή εξαερισμού (2,3 x 3,2 εκ.).

Ο ηθοποιός φορά στεφάνι δεμένο στις άκρες, αφήνοντας ελεύθερα τα μαλλιά στους κροτάφους. Στο πρόσωπο κυριαρχεί το ορθάνοιχτο στόμα με τη σχηματοποιημένη γενειάδα που το περιβάλλει. Τα μάτια ίσα που διακρίνονται ανάμεσα σε αυτήν και τα ανορθωμένα σμιχτά φρύδια. Η σιμή μύτη σχεδόν έχει ενοποιηθεί με το περίγραμμα της γενειάδας. Ιμάτιο με φαρδιές πτυχώσεις καλύπτει τους ώμους, έρχεται σταυρωτά στο στήθος και τυλίγει σφιχτά το εύσαρκο σώμα και τα χέρια, που το συγκρατούν. Το δεξί χέρι έρχεται λυγισμένο δίπλα στον ώμο και το αριστερό ακουμπά στον αντίστοιχο γοφό. Το ιμάτιο φτάνει μέχρι πάνω από το γόνατο, αφήνοντας ελεύθερες δύο χοντρές κνήμες. Φαίνεται ότι το αριστερό πόδι προβάλλει ελαφρώς εμπρός, ενώ το αριστερό μαζεύεται λίγο προς τα πίσω.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά και εικόνα στο Ζωγράφου 2014, 378-379, εικ. 2, όπου και αναλυτικότερος σχολιασμός.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

657. ΚΩΜΙΚΟΣ ΗΘΟΠΟΙΟΣ

Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΙΣΤ 4015

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 55. Λακκοειδής ταφή, πιθανότατα ανδρική.

Πηλός καστανός

Ύψ. 21,8 εκ. Πλ. 8,6 εκ.

Ακέραιο, συγκολλημένο, με μικρές αποκρούσεις. Στην οπίσθια όψη υπάρχει μικρή ακανόνιστη οπή εξαερισμού. Σε όλη την επιφάνεια του ειδωλίου διατηρούνται υπολείμματα του λευκού επιχρίσματος και ίχνη ρόδινης ώχρας.

Παριστάνεται όρθια ανδρική μορφή με ευρείς ώμους, μυώδη σκέλη και προτεταμένο το δεξί χέρι. Φοράει χειριδωτό χιτώνα και χοντρό ιμάτιο, που καλύπτει το σώμα από το στήθος και τον αριστερό ώμο έως τα γόνατα και αναδιπλώνεται στο αριστερό χέρι. Φέρει προσωπίο με έντονα χαρακτηριστικά: τονισμένα υπερρόφρα τόξα, μεγάλα σφαιρικά μάτια, στρογγυλή προεξέχουσα γενειάδα και σχεδόν πυραμιδόσχημη κόμμωση (τύπου «σπείρας») με βαθιές, λοξές χαράξεις. Στην κοιλότητα του στόματος διακρίνονται τα χείλη του ηθοποιού, ενώ στο πίσω μέρος του κεφαλιού, κάτω από τη μάσκα, αποδίδεται η πραγματική, κοντή κόμη της μορφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ειδώλιο απεικονίζει ηθοποιό της Νέας Κωμωδίας με θεατρικό προσωπίο στον τύπο του πρώτου δούλου (*ηγεμών θεράπων*) και αποτελεί ένα από τα καλύτερα σωζόμενα δείγματα του τύπου. Στην τελευταία τριακονταετία του 4^{ου} αι. π.Χ. εμφανίζονται στην Αθήνα ειδώλια ηθοποιών της Νέας Κωμωδίας, τα οποία λόγω της μεγάλης λαϊκότητας των τύπων αποτελούν γρήγορα αγαπητό και εμπορεύσιμο είδος. Οσον αφορά τα θεατρικά προσωπίδια, τα κύρια χαρακτηριστικά και οι ονομασίες των διαφόρων τύπων μας παραδίδονται από τον Πολυδεύκη

(*Ονομαστικόν* 4, 133-154). Στη Νέα Κωμωδία, σύμφωνα με την τάση

της εποχής που εξαίρει την προσωπικότητα και τον ατομικισμό,

τα προσωπίδια δεν τονίζουν απλά το κωμικό στοιχείο αλλά δί-

νουν μεγάλη έμφαση στην έκφραση. Για τον εικονογραφικό

τύπο του ειδωλίου πρβλ. Mollard-Besques 1963, 142, πίν.

172d (MYR320, δεύτερο μισό 1^{ου} αι. π.Χ.). Παρόμοιο θεα-

τρικό προσωπίο στον τύπο του *ηγεμόνα θεράποντα*, βλ.

Hamdorf 1996, 164, εικ. 198 (από την Αθήνα, 300-280

π.Χ.). Πρβλ. τα δύο ειδώλια δούλων από την αρχαία

Αγορά της Θεσσαλονίκης, Ζωγράφου 2014, 378-379,

εικ. 1-2 (2^{ος} αι. π.Χ.). Για τους εικονογραφικούς τύπους

των ειδωλίων της Νέας Κωμωδίας βλ. Webster 1995.

Bieber 1961β, 87 κ.ε., και ειδικά για τα ειδώλια των

πρώτων δούλων, Bieber, ό.π. 102, εικ. 388-394,

Webster 1961. Γενικότερα για θεατρικά ειδώλια

από τη Μακεδονία, βλ. Χασάπη 1991-1992. Αδάμ

-Βελένη 2010, 43-51. Πουλακάκης 2005, κυρίως

40-44, για τον τύπο του δούλου στη Μέση και Νέα

κωμωδία, με βιβλιογραφία. Για την ανεύρεση θεα-

τρικών ειδωλίων και προσωπιείων σε τάφους και τη

σχετική βιβλιογραφία, βλ. αρ. κατ. 654.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



658. ΗΘΟΠΟΙΟΣ ΣΤΟΝ ΡΟΛΟ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ

Ελληνιστικοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΣΔ 316 (Συλλογή Δραγούμη, για τη Συλλογή Δραγούμη βλ. αρ. κατ. 646)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός καστανέρυθρος, με αρκετές προσμειξεις
Ύψ. 8,6 εκ. Πλ. 4,5 εκ. Οπή εξαερ. 2,6 x 3,5 εκ. Ύψ. βασ. 7 χιλ.
Ακέραιο. Διατηρείται σε μεγάλη έκταση το λευκό επίχρισμα, καθώς και το ρόδινο χρώμα που καλύπτει το σύνολο του ειδώλιου. Στη λεοντοκεφαλή διακρίνεται γαλάζιο χρώμα. Το ειδώλιο έχει κατασκευαστεί με φθαρμένη μήτρα μόνο στην κύρια όψη. Πίσω ανοίγεται μεγάλη, ακανόνιστη οπή εξαερισμού. Διατηρείται σε ολόκληρη την επιφάνεια το λευκό επίχρισμα. Τα γυμνά μέρη του σώματος αποδίδονται με ρόδινο χρώμα, ενώ διακρίνεται κίτρινο χρώμα στη λεοντή και γαλάζιο στο κεφάλι. Ίχνη ερυθρού χρώματος σώζονται στο ρόπαλο.

Ο ήρωας αναγνωρίζεται από τα χαρακτηριστικά του σύμβολα, το ρόπαλο και τη λεοντή. Στέκεται όρθιος, σε χαμηλή ακόσμητη, ορθογώνια βάση. Τα πόδια είναι ανοιχτά, σε ελαφρά διάσταση, με λίγο προτεταμένο και λυγισμένο το δεξιό. Με το δεξί χέρι κρατά ένα μικρό σχετικά ρόπαλο, το οποίο ακουμπά στον αντίστοιχο μηρό, ενώ με το αριστερό συγκρατεί την λεοντή: η λεοντοκεφαλή φοριέται σαν κράνος πάνω από το μέτωπο, ενώ το υπόλοιπο τομάρι του ζώου φαίνεται πως πέφτει στους ώμους, έρχεται μπροστά και τυλίγεται στο αριστερό χέρι. Κατά τα άλλα ο ήρωας εικονίζεται γυμνός, γενειοφόρος, με σοβαρή έκφραση. Η διάπλαση του σώματος υποδηλώνει ένα άλλοτε ρωμαλέο σώμα, εύσαρκο πλέον. Πιθανότατα η πρόθεση του κοροπλάθου ήταν να αποδώσει μια εκφυλισμένη εκδοχή του ήρωα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Ο γνωστός ήρωας ημίθεος της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας υπήρξε ρόλος προσφιλής στα θεατρικά έργα τόσο της τραγωδίας, όσο και της κωμωδίας. Μάλιστα ο τραγικός ποιητής Ευριπίδης αφιέρωσε στον Ηρακλή την τραγωδία με τίτλο Ηρακλή μαινόμενος. Για κοντινό παράλληλο του τύπου, όπως αποδίδεται στο ΣΔ 316, βλ. Winter 1903, III.2, 433, αρ. 6. Για άλλα παραδείγματα ηθοποιών στο ρόλο του Ηρακλή βλ. Higgins 1967, πίν. 63D. Bernabò Brea 2002, 64-65, αρ. 42. *Corinth* XII, 51, πίν. 30, αρ. 340. Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992, 281, πίν. 2, 76/264. Για μεγάλη ομοιότητα ως προς τη σωματική διάπλαση βλ. Summerer 1999, 207, πίν. 54, SVI 3.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



659. ΚΩΜΙΚΗ ΑΝΤΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Ελληνιστικοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 11708 και ΜΘ 11736 (Συλλογή Παπαηλιάκη, για τη Συλλογή Παπαηλιάκη βλ. αρ. κατ. 504 και Τζαναβάρη 2014, 329)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός ανοιχτός καστανός, με λίγες προσμειξεις
Ύψ. 11,8 εκ. Πλ. 5,5 εκ.

Συγκολλημένο από δύο τμήματα (κεφάλι και σώμα). Το κεφάλι είχε καταγραφεί ξεχωριστά από το σώμα. Φέρει τον αριθμό ΜΘ 11736, ενώ το σώμα τον αριθμό ΜΘ 11708. Λείπει μόνο το αριστερό άκρο πόδι. Είναι κατασκευασμένο με μήτρα μόνο στην κύρια όψη. Πίσω φέρει κεντρικά μικρή κυκλική οπή εξαερισμού, διαμέτρου 1 εκ. Διατηρείται κατά τόπους το λευκό επίχρισμα και ερυθρό χρώμα στα μαλλιά.

Η μορφή στέκεται ελεύθερη στο χώρο, χωρίς βάση. Δεν φορά υποδήματα. Τα πόδια βρίσκονται σε διάσταση, με το αριστερό ελαφρώς προτεταμένο. Το κενό ανάμεσα στα πόδια γεμίζει με πηλό, εξασφαλίζοντας ισορροπία στο ειδώλιο. Η μορφή είναι τυλιγμένη με κοντό ιμάτιο, που αφήνει ελεύθερο το υπογάστριο, τα πόδια και τον υπερμεγέθη φαλλό, που υψώνεται προς τα πάνω και αριστερά. Ανάμεσα στους μηρούς ξεχωρίζουν οι διογκωμένοι όρχεις. Το δεξί χέρι έρχεται μπροστά και ακουμπά στην κοιλιά, ενώ το αριστερό εκτείνεται λυγισμένο στον αγκώνα προς τα έξω, τυλιγμένο στο ιμάτιο. Το κεφάλι κοιτά ψηλά και στρέφεται ελαφρώς προς τα δεξιά. Αν και δεν φοράει προσωπίο, η θεατρικότητα είναι πρόδηλη στην απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου: μεγάλα, εξόφθαλμα μάτια, τονισμένα φρύδια, πλατιά μύτη με ανοιχτά ρουθούνια, εύσαρκα μισάνοιχτα χείλη, πεταχτά αυτιά. Το κεφάλι είναι φαλακρό στο κέντρο, ενώ σγουροί, κοντοί βόστρυχοι πλαισιώνουν τους κροτάφους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Αναφορά στο: ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 292 [Φ. Πέτσας].

Η υπερβολή τόσο στην απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου, όσο και στον τονισμό των γεννητικών οργάνων και η σκωπτική διάθεση που αποπνέει, εντάσσουν την μορφή στον κύκλο των θεατρικών ειδωλίων και μάλιστα αυτών που σχετίζονται με την Κωμωδία.

Η φαλακρότητα και το κόκκινο χρώμα στους κροτάφους ίσως παραπέμπει στο ρόλο του Μαίισα, του αυτόχθονα μάγιστρα των έργων της Νέας Κωμωδίας (Webster 1995, 30, αρ. Mask 25). Ο υπερτονισμός των γεννητικών οργάνων είναι πολύ συνηθισμένος στις κωμικές μορφές, τόσο σε αυτές που απηχούν άμεσα ρόλους έργων της κωμωδίας, όσο και σε αυτές που αποδίδονται απλώς γελοιογραφικά ή ως καρικατούρες (για τις τελευταίες, βλ. αρ. κατ. 663. Ενδεικτικά βλ. Besques 1972, 299, πίν. 372g (E/D 2446). Mollard-Besques 1963, 143, πίν. 175c (MYR 332). Fischer 1994, 54, πίν. 32, αρ. 359-361.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





660. ΣΙΛΗΝΟΣ (;) ΔΙΠΛΑ ΣΕ ΚΡΑΤΗΡΑ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΜΘ 11710 (Συλλογή Παπαηλιάκη, για τη συλλογή, ό.π. αρ. κατ. 659.

Άγνωστη προέλευση

Πηλός σκούρος καστανός κίτρινος, με αρκετές προσμειξεις

Ύψ. 9,1 εκ. Πλ. 6,2 εκ.

Λείπει το κατώτερο μέρος του ειδωλίου. Περιορισμένης έκτασης επιφανειακές απολεπίσεις και μικροαποκρούσεις. Στην πίσω όψη ανοίγεται ορθογώνια οπή εξαερισμού (3,2 x 2,4 εκ.).

Η μορφή παριστάνεται όρθια, σε χαλαρή στάση. Το άτριχο κεφάλι στρέφεται προς τα αριστερά και κλίνει ελαφρά προς τα εμπρός. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δεν διακρίνονται με ιδιαίτερη ευκρίνεια. Τα μάτια δίνουν την εντύπωση ότι βυθίζονται στις κόγχες, η μύτη σχεδόν δεν φαίνεται, ενώ τα χείλη πλαισιώνονται από μια πλούσια γενειάδα, χτενισμένη σε μακριούς στριφτούς πλοκάμους, που καλύπτουν μέρος του γυμνού στήθους. Ένα ιμάτιο τυλίγεται γύρω από τους γοφούς, πέφτει χαλαρά κάτω από τον αριστερό ώμο και τυλίγεται στο χέρι, αφήνοντας μια συστάδα πτυχών να πέφτει χαλαρά πλάι στο αντίστοιχο πόδι. Το δεξί χέρι και το άνω σώμα αφήνονται γυμνά, ενώ πυκνό τρίχωμα φαίνεται να καλύπτει τις κνήμες. Το δεξί χέρι, ορατό ως λίγο κάτω από τον ώμο, καλύπτεται από έναν ευμεγέθη κρατήρα, με υπερυψωμένες λαβές. Η συνολική πραγμάτευση της μορφής παραπέμπει σε σιληνό, ενώ και η παρουσία του κρατήρα συνάδει με τη γνωστή σχέση των συνοδών μορφών του Διονύσου με το κρασί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Αναφορά στο: ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 292 [Φ. Πέτσας].

Για πολύ κοντινό παράλληλο από το Ίδρυμα των Ποσειδωνιαστών στη Δήλο, βλ. Χατζηδάκης 2003, 270, αρ. 446, όπου το ειδώλιο ερμηνεύεται ως Σάτυρος ή πλανόδιος πωλητής κρασιού. Επίσης από τη Δήλο, το αποσπασματικό *Délos* XXIII, 176, πίν. 57, αρ. 578 βρίσκεται πολύ κοντά στο στήσιμο της μορφής.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



661. ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟΣ ΑΝΔΡΑΣ

Αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
ΙΣΤ 3953

Θεσσαλονίκη, περιοχή ανατολικού νεκροταφείου. Οικόπεδο Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, εντός της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 2000-2001, τάφος 64.

Λακκοειδής ταφή ανηλικού, απροσδιορίστου φύλου. Από τον ίδιο τάφο προέρχονται δύο ακόμη παρόμοιες προτομές, ιδιαίτερα όμως φθαρμένες.

Πηλός ανοιχτός καστανός

Ύψ. 9,6 εκ. Πλ. 7 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, συγκολλημένο, με φθορές και αποκρούσεις. Λείπει τμήμα από την αδιαμόρφωτη οπίσθια όψη, όπου ανοίγεται ακανόνιστη κυκλική οπή εξαερισμού. ίχνη από λευκό επίχρισμα σώζονται σημειακά.

Εικονίζεται ηλικιωμένη ανδρική μορφή, μέχρι τους γοφούς. Φέρει ιμάτιο που διέρχεται διαγώνια επάνω από τον κορμό, αφήνοντας γυμνό το αριστερό μέρος του στήθους. Με το δεξί χέρι ο άνδρας συγκρατεί το ιμάτιο στο ύψος του στέρνου, ενώ το αριστερό πέφτει χαλαρά, καλυμμένο από το ένδυμα που πτυχώνεται από κάτω. Είναι φαλακρός, με αραιούς βοστρύχους στους κροτάφους και μια βαθιά αυλάκωση στο μέτωπο. Έχει έντονα υπερόφρυσά τόξα, μισόκλειστα μάτια, μεγάλα αυτιά και πλακουτσωτή μύτη, καθώς και μακρύ μουστάκι. Η πλούσια γενειάδα διαμορφώνεται από ξεχωριστούς πλοκάμους.

Πιθανότατα απεικονίζεται παιδαγωγός, που συχνά αποδίδεται ως προγιάστωρ γέρος, φαλακρός και γενειοφόρος, με πλακουτσωτή μύτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Βλ. το σύμπλεγμα παιδαγωγού με μικρό αγόρι, αρ. κατ. 589. Για τους τύπους των ειδωλίων των παιδαγωγών και τα χαρακτηριστικά που θυμίζουν γέρους Σιληνούς ή φιλοσόφους του τύπου του Σωκράτη, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1983, 221-245. Γενικά για την απεικόνιση των παιδαγωγών βλ. Schulze 1998, 13 κ.ε.

Μαρία Τσιμπίδου-Αυλωνίτη



662. ΑΝΤΡΙΚΟ ΚΕΦΑΛΙ ΚΩΜΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ - ΚΑΡΙΚΑΤΟΥΡΑ

Ύστερη ελληνιστική-πρώιμη ρωμαϊκή εποχή

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 11737 (Συλλογή Παπαηλιάκη, για τη συλλογή, βλ. αρ. κατ. 659.

Άγνωστη προέλευση

Πηλός καστανός γκριζός, με λίγες προσμείξεις

Ύψ. 4,2 εκ. Πλ. 2,6 εκ.

Λείπουν η πίσω όψη και το αριστερό αυτί. Διατηρούνται υπολείμματα λευκού επιχρίσματος, ανοιχτού πορτοκαλοκάστανου και ερυθρού χρώματος.

Όλα τα χαρακτηριστικά του λιπόσαρκου ηλικιωμένου προσώπου, έχουν αποδοθεί με μία νότα υπερβολής. Το κεφάλι είναι άτριχο, τα φρύδια σμιχτά και υπερτονισμένα με μια έντονη ρυτίδα έκφρασης ανάμεσά τους και διπλή αναδίπλωση στο μέτωπο, τα μάτια εξόφθαλμα, η μύτη μεγάλη, το στόμα ανοιχτό λοξά με ανοδική κίνηση προς τα δεξιά, τα μάγουλα σκαμμένα σε βαθιές ρυτίδες που ακολουθούν το άνοιγμα του στόματος, το πηγούνι γωνιώδες και μικρό. Είναι εμφανής μια κλίση του κεφαλιού προς τα αριστερά, που επιτείνει την εντύπωση της έντασης του προσώπου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Αναφορά στο: ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 328 κ.ε. [Φ. Πέτσας].

Το κεφάλι της Συλλογής Παπαηλιάκη συγκαταλέγεται στην κατηγορία των ειδωλίων που αποδίδονται ως καρικατούρες, με υπερτονισμένα ή γελοιογραφικά αποδοσμένα χαρακτηριστικά. Για την τάση αυτή στην τέχνη και ιδιαίτερα στα ειδώλια, βλ. αρ. κατ. 663. Συχνά οι μορφές αυτές συνδέονται με τα θεάματα και τη διασκέδαση, αναπαριστώντας ίσως ταχυδακτυλοουργούς, ακροβάτες ή μορφές με έντονα χαρακτηριστικά ικανά να προκαλέσουν το γέλιο. Για κοντινά σχετικά παράλληλα με το παρόν ειδώλιο βλ. Ενδεικτικά Burn & Higgins 2001, 148, πίν. 69, αρ. 2387 (από Σμύρνη) Besques 1972, πίν. 302 j, E/D 1671 (από Σμύρνη). Rumscheid 2006, 290, πίν. 118 και 119,1, αρ. κατ. 277 (από Πριήνη), όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



663. ΚΩΜΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Αυτοκρατορικοί χρόνοι

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 10678 (Κατάσχεση Stefan Martin Gerikke)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός κοκκινωπός κίτρινος, με αρκετές προσμείξεις

Ύψ. 8,6 εκ. Πλ. 6,4 εκ.

Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο κάτω μέρος. Η συμπλήρωση δίνει την εντύπωση μικρής προτομής στο ειδώλιο. Φέρει επιφανειακά ραγίσματα, απολεπίσεις και ζηματογενείς επικαθίσεις. Διατηρείται σε μεγάλη έκταση το λευκό επιχρίσμα, ενώ ρόδινο χρώμα διακρίνεται καθαρά στο αριστερό μέρος του προσώπου, αλλά και σποραδικά στην υπόλοιπη επιφάνεια. Η πίσω πλευρά είναι φτιαγμένη με το χέρι και πλαστικά αδιαμόρφωτη.

Παριστάνεται κωμικά αποδοσμένη αντρική (μάλλον) μορφή, τυλιγμένη ως το λαιμό σε χοντρό ρούχο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου έχουν αποδοθεί με έντονη διάθεση υπερβολής: αυτιά υπερμεγέθη και πεταχτά, μάτια εξόφθαλμα, φρύδια σμιχτά σε μια άγρια και αυστηρή έκφραση, μύτη σιμή, στόμα μεγάλο και ορθάνοιχτο με υπερτονισμένα χείλη και ευδιάκριτη οδοντοστοιχία, πηγούνι που χάνεται μέσα στο εύσαρκο προγόυλι. Μια μεγάλη ρυτίδα πλαισιώνει το μέτωπο και σηματοδοτεί τη μετάβαση στο άτριχο κεφάλι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Αναφορά στο: ΑΔ 24, 1969, Χρονικά Β2, 293 [Φ. Πέτσας].

Το ΜΘ 10678 μπορεί να ενταχθεί στην ευρύτερη κατηγορία των γελοιογραφικά αποδοσμένων μορφών. Η τάση αυτή γνώρισε ευρύτατη διάδοση κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο, με κύρια κέντρα παραγωγής τη Σμύρνη και την Αίγυπτο. Σχετικά βλ. Πινυιάτογλου 1993, 174-176. Αχειλαρά 2006, 139 κ.ε., όπου και αναλυτικότερη βιβλιογραφία και Ζωγράφου στον παρόντα τόμο. Ανάλογες μορφές με το ΜΘ 10678 έχουν ερμηνευθεί ως καρικατούρες ιερέων, βλ. ενδεικτικά Fischer 1994, 228, πίν. 44, αρ. 443 (2^{ος} αι. μ.Χ.) και Burn & Higgins 2001, 146, πίν. 68, αρ. 2382. Επίσης κοντινό σχετικά παράδειγμα το Hasselin-Rous, Işik & Kongaz 2015, 103, αρ. 64.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



664. ΜΟΝΟΜΑΧΟΣ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΟΥ ΘΡΑΚΑ

2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 264

Βέροια. Βρέθηκε σε κεραμοσκεπή τάφο στο Γυμνάσιο Θηλέων το 1963

Πηλός ερυθρωπός ανοιχτός

Ύψ. 17 εκ. Πάχ. 4 εκ.

Σχεδόν ακέραιο, εκτός από τμήμα στο κάτω μέρος της πίσω όψης.

Ράγισμα στο αριστερό τμήμα της βάσης έως το κάτω τμήμα της δεξιάς κνήμης της μορφής, καθώς και μικρών διαστάσεων αποκρούσεις.

Ειδώλιο Θράκα μονομάχου που πατά σε χαμηλή ορθογώνια βάση. Η μορφή βρίσκεται σε στάση αμυντική. Είναι στραμμένος στα αριστερά με σκέλη ανοικτά και λυγισμένα, το δεξί αποδοσμένο περικνημίδες και κράνος με κάλυμμα του προσώπου και ψηλό λόφο που απολήγει πίσω στο ύψος αυχενικής χώρας. Στο αριστερό χέρι, που δεν διακρίνεται, κρατά κοντή τετράπλευρη ασπίδα, η οποία καλύπτει τον μηρό, το στήθος και το κάτω μέρος του προσώπου. Στο δεξί χέρι κρατά το χαρακτηριστικό για τον τύπο του Θράκα κοντό εγχειρίδιο *sica*. Παρά την έντονη σχηματοποίηση της μορφής φαίνεται ότι το δεξί του χέρι καλυπτόταν για προστασία από τη *manica*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 19, 1964, Χρονικά Β3, 353, πίν. 414α [Φ.Μ. Πέτσας].

Το ειδώλιο της Βέροιας ανήκει στην ρωμαϊκή αυτοκρατορική παράδοση των ειδωλίων μονομάχων που εικονίζονταν είτε μεμονωμένα, όπως στην περίπτωση μας, είτε σε συμπλέγματα. Παρόμοια, σύγχρονα, έργα μας είναι γνωστά τόσο από εργαστήρια της Μικράς Ασίας, όσο και της Ιταλίας. Για τον τύπο βλ. Burn & Higgins 2001, 2377, πίν. 67 (Θράκας, στα δεξιά, εναντίον Οπλομάχου, στα αριστερά). Όμοιο στη στάση και τον οπλισμό είναι και ένα ειδώλιο μονομάχου από την Πομπηία, Von Gonzenbach 1986, 60, πίν. 26,3.

Γιώργος Παπαζαφειρίου



665. ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΝΕΑΣ ΚΩΜΩΔΙΑΣ

Μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

ΡΑ 3843

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1994. Πλατεία.

Πηλός κιτρινέρυθρος ανοιχτός, με αρκετές προσμείξεις

Μέγ. ύψ. 9,2 εκ. Μέγ. πλ. 5,8 εκ.

Λείπει μέρος της αριστερής πλευράς του κεφαλιού, από το ύψος του ματιού και πάνω. Αποκρούσεις και στην δεξιά άνω πλευρά.

Συντηρημένο και συγκολλημένο από τέσσερα τμήματα. Διατηρούνται ελάχιστα ίχνη ερυθρού χρώματος αμέσως πάνω στον πηλό, στις ρυτίδες του μετώπου.

Το προσωπίο είναι μικρών διαστάσεων. Τα χαρακτηριστικά του είναι έντονα και ευδιάκριτα. Το έντονο σμίξιμο των φρυδιών υπογραμμίζεται από τη αναδίπλωση του δέρματος πάνω από τη μύτη. Οι άκρες τους ανασηκώνονται χαρακτηριστικά, κίνηση που ακολουθούν τα μάτια με τα έντονα περιγράμματα και τις διάτρητες κόρες. Τη συνοφρυωμένη έκφραση συμπληρώνουν οι βαθιές ρυτίδες του μετώπου, στη βάση του άτριχου κεφαλιού. Η μύτη είναι σιμή, με πλατιά ρουθούνια, το στόμα διάπλατα ανοιχτό, με χείλη λεπτά που πλαισιώνονται από γενειάδα, αποδοσμένη σχηματικά σε ακτινωτή διάταξη (*trumpet mouth*).

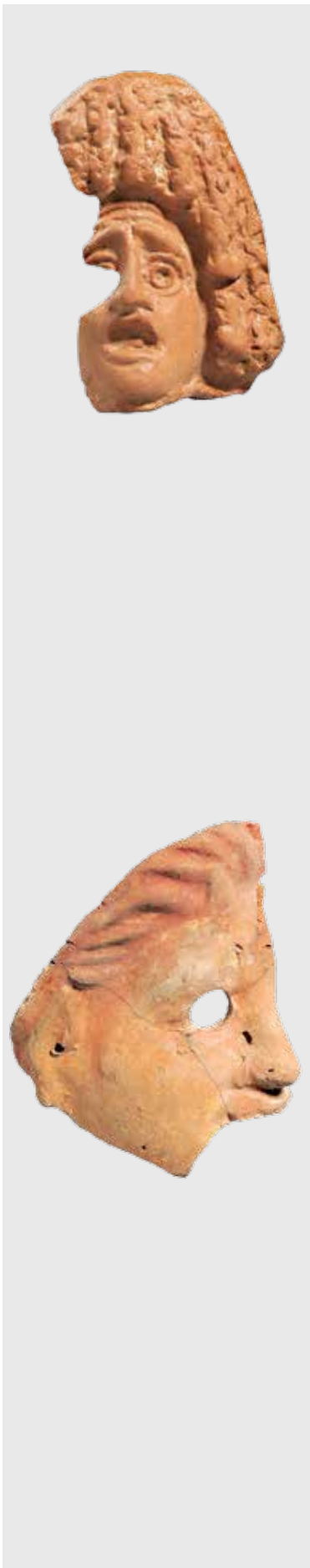
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Αναφορά και εικόνα στο Ζωγράφου 2014, 379, εικ. 3.

Το προσωπίο φαίνεται πως αποδίδει το ρόλο του αυτόχθονα μάγειρα Μαίσιονα. Βλ. σχετικά Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, χίν, 659a. Για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του προσωπίου βλ. Webster 1995, 30-32.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



666. ΤΡΑΓΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ

Ύστερος 2^{ος} - 1^{ος} αι. π.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

PA 11463

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1999, Ωδείο.

Πηλός κιτρινέρυθρος, με λίγες προσμείξεις

Ύψ. 4,9 εκ. Μέγ. πλ. 3 εκ.

Λείπει ο μεγαλύτερο μέρος της πίσω όψης και ελάχιστο τμήμα της δεξιάς πλευράς του προσώπου.

Τελείωμα διαμορφώνεται αμέσως κάτω από το πηγούνι. Η πίσω όψη είναι αδιαμόρφωτη πλαστικά.

Το προσωπίο παριστάνει αγένεια αντρική μορφή και φαίνεται ότι αποδίδει τον «πιναρό» (δυστυχισμένο, μίζερο) νέο άνδρα. Όλα τα χαρακτηριστικά του προσώπου, από τα αγωνιώδη μάτια, το ρυτιδιασμένο μέτωπο μέχρι το ορθάνοιχτο στόμα, αποδίδονται με ιδιαίτερη αναγλυφικότητα και μοιάζουν να επαναλαμβάνουν ένα σταθερό μοτίβο διαδοχής ανάμεσα σε μια έντονα ανοδική και εν συνεχεία μια εξίσου έντονα καθοδική πορεία. Τη δραματικότητα της μορφής επιτείνει και ο χαρακτηριστικός όγκος των μαλλιών, που ακολουθεί το ίδιο ακριβώς μοτίβο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Σχολιασμός και φωτογραφία στο Ζωγράφου 2014, 381, εικ. 8. και σημ. 23. Για παρόμοια προσωπία βλ. και D'Ambrosio & Borriello 1990, 83, πίν. 34, αρ. 214 (1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.). Summerer 1999, 186, πίν. 28, MII21. Paul-Zinserling 2002, 99, αρ. 94. Leyenaar-Plaisier 1979, 520, πίν. 194, αρ. 1518.

Ηλέκτρα Ζωγράφου

667. ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ ΣΑΤΥΡΟΥ

Ύστερος 1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης

PA 6031

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης. Ανασκαφή 1998

Πηλός ερυθρός, με αρκετές προσμείξεις

Μέγ. ύψ. 16 εκ. Μέγ. πλ. 13,5 εκ.

Διατηρείται το δεξί τμήμα του προσωπίου, εκτός από το πηγούνι και την κάτω παρειά. Συντηρημένο και συγκολλημένο από τρία τμήματα.

Σε φυσικό μέγεθος αποδίδεται προσωπίο νεαρού Σατύρου, με εξανθρωπισμένα χαρακτηριστικά. Η μύτη είναι μικρή και έχει αποδοθεί φυσιοκρατικά. Στο μάτι που σώζεται κυριαρχεί μια ολοστρόγγυλη οπή, διαμορφωμένη –όπως φαίνεται– με γεωμετρικό εργαλείο. Η παρειά και το μέτωπο δεν έχουν καμία ρυτίδα έκφρασης και σώζουν έντονο κίτρινο χρώμα. Χαρακτηριστικά είναι το μικρό τριγωνικό κέρας στην απόληξη του μετώπου και το αλογίσιο αυτί. Η πλούσια κόμμωση αποδίδεται με γεμάτους, ίσιους βοστρύχους σε κόκκινο χρώμα, που πλαισιώνουν το πρόσωπο, χτενισμένοι προς τα πάνω και πίσω. Το στόμα είναι ορθάνοιχτο, με ένα μικρό –για το άνοιγμα του στόματος– άνω χείλος. Μέσα από την ευμεγέθη οπή θα φαινόταν το στόμα του φυσικού προσώπου που θα φορούσε το προσωπίο. Στο κέντρο του μετώπου και στο εσωτερικό του αυτιού ανοίγονται μικρές οπές ανάρτησης (του αυτιού είναι μικρότερη, ενώ του μετώπου διατηρείται κατά το ήμισυ).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο. Σχολιασμός και εικόνα στο Ζωγράφου 2014, 382, εικ. 11.

Η διαμόρφωσή του το εντάσσει στη γενική κατηγορία των επίπεδων θεατρικών προσωπιών, που προορίζονταν για ανάρτηση. Για την προβληματική και τις νέες ερμηνευτικές προτάσεις για τα προσωπία αυτά βλ. Ζωγράφου 2014, 385 και στο Ζωγράφου στον παρόντα τόμο, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία και κυρίως Βελένη 2010, 50 κ.ε. Νεαροί Σάτυροι και ηλικιωμένοι Σιληνοί, με αλογίσια αυτιά και ουρά, αποτελούν τη γνωστή συνοδεία του Διονύσου και απαραίτητες μορφές του σατυρικού δράματος. Από τη σύνδεση των νεαρών σατύρων με τον κερασφόρο θεό Πάνα, προέκυψαν και τα μικρά συνήθως κέρατα, που ξεπροβάλλουν ανάμεσα στα πλούσια και ανάστατα μαλλιά τους, βλ. Σκιαδάς & Καμαρέττα 1986. Το PA 6931 φέρει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά. Αντίστοιχες απεικονίσεις νεαρών Σατύρων έχουμε από τον κόσμο τόσο της ελληνιστικής και ρωμαϊκής Δύσης όσο και της Ανατολής. Ενδεικτικά βλ. και το εύρημα από την Ταρσό, σήμερα στο Μουσείο του Λούβρου, στο οποίο όμως αποδίδονται πιο άγρια χαρακτηριστικά, Besques 1972, 351, πίν. 433a, E/D 3025.

Ηλέκτρα Ζωγράφου



668. ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟΥ

1^{ος} αι. π.Χ. - 1^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 5092

Άγνωστη προέλευση

Πηλός καστανέρυθρος, με λίγες προσμείξεις

Ύψ. σωζ. 10,2 εκ. Πλ. σωζ. 15,5 εκ.

Συγκολλημένο από δύο τμήματα. Λείπουν: τμήμα της κόμμωσης στο άνω μέρος του κεφαλιού, οι απολήξεις των παρειών, το κάτω χείλος και το πηγούνι. Η δεξιά παρειά φέρει εκτεταμένες επιφανειακές απολεπίσεις.

Το προσωπίο αποδίδει νεανική αντρική μορφή. Τα μάτια είναι διάτρητα, μεγάλα, αμυγδαλωτά και ελαφρώς κατωφερικά, η μύτη ευθεία, με δύο τυφλές οπές στη θέση των ρουθουνιών, το στόμα μικρό (όσο μπορεί να διακρίνει κανείς από το τμήμα του άνω χείλους που διατηρείται) και μισάνοιχτο. Η έκφραση είναι σοβαρή, συναισθηματικά αποφορτισμένη. Στο μέτωπο φέρει πλατιά, ακόσμητη ταινία, πάνω από την οποία πέφτουν ελεύθερα οι κοντοί, κυματιστοί βόστρυχοι των μαλλιών. Εκατέρωθεν του κεντρικού βοστρύχου ανοίγονται από μία οπή, προφανώς για ανάρτηση, ενώ μια τρίτη οπή διακρίνεται και στον δεξιό κρόταφο. Το πέρασ του προσωπίου εντοπίζεται στην περιφέρεια της κόμμωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Το ΜΘ 5092 ανήκει στον τύπο των επίπεδων προσωπιών φυσικού μεγέθους, που είναι ευρέως γνωστά από τον 1^ο αι. π.Χ. και εξής. Σχετικά βλ. αρ. κατ. 670. Για τη σύνδεσή του με κάποιον χαρακτήρα γνωστό από την αρχαία γραμματεία, θα μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε ίσως στοιχεία από τον «*επίσειστο*» της Νέας Κωμωδίας (Webster 1995, 22, αρ. Mask 16).

Ηλέκτρα Ζωγράφου

669. ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ

Ύστερος 1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας

Π 830

Βέροια, συνοικισμός Παπάγου. Βρέθηκε στο οικόπεδο του Δ. Τζήμα (1964).

Πηλός καστανός ανοιχτός

Ύψ. 18,8 εκ. Πλ. 19,8 εκ.

Ακέραιο. Το αριστερό τμήμα του προσωπίου είναι σπασμένο και συγκολλημένο. Μικρά ευθύγραμμα χαράγματα στο αριστερό ζυγωματικό οστό και στο λοβό του αντίστοιχου αυτιού. Η πίσω κοίλη όψη είναι αδρή και φέρει τα δακτυλικά αποτυπώματα του κοροπλάστη.

Το προσωπίο φέρει τα χαρακτηριστικά ηλικιωμένου άνδρα. Διακριτές είναι τρεις μικρές κυκλικές οπές, πριν την όπτηση, στο μέτωπο και τις παρείες, για την πρόσδεση του προσωπίου. Κενά στη θέση των οφθαλμών, όπως και στα ρουθούνια. Το πρόσωπο είναι πεπλατυσμένο, φαλακρό και με κοντό μουστάκι και γένι που αναλύονται με πλάγιες, ευθύγραμμες και πλατιές εγχαράξεις. Το στόμα, κάτω από μια κοντή και πλατιά μύτη, είναι μισάνοιχτο, σαρκώδες και στενό με τη γραμμή του άνω χείλους να διακρίνεται πλαστικά. Τα άνω βλέφαρα είναι έντονα καμπύλα, ενώ τα φρύδια, οξυκόρυφα και λεπτά σε συνδυασμό με τις ρυτίδες στη γένεση της μύτης, προσδίδουν στο πρόσωπο συνοφρυωμένη έκφραση. Οι ρυτίδες του μετώπου επιτυγχάνονται με βαθιές καμπύλες αυλακώσεις. Τα αυτιά είναι μεγάλα και καμπυλόγραμμα. Κοσμεύεται με στεφάνι από φύλλα και άνθη κισσού που παραπέμπει άμεσα στις λατρευτικές τελετές προς τιμήν του θεού Διονύσου. Τα συνδεόμενα με τη λατρεία του θεού προσωπία είναι πολυάριθμα στα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια και, συχνά, αποτελούσαν αναθήματα πιστών στα ιερά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

ΑΔ 20, 1965, Χρονικά Β3, 435, πίν. 497α-β [Φ.Μ. Πέτσας].

Για τις τεχνοτροπικές και στυλιστικές ομοιότητες με θεατρικά προσωπία της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου βλ. *Corinth* XII, 59-60, αρ. 436, πίν. 39. Τσούλη 2014, 149, εικ. 6. Βλ. επίσης Davidson & Burr Thompson 1943, 150, αρ. 78, εικ. 63 (προσωπίο Πάνα). *Agora* VI, 61, αρ. 580, πίν. 14 (προσωπίο Φάυνου). Κοντά, τυπολογικά και στυλιστικά, με αυτό της Βέροιας βρίσκεται ένα τμηματικά σωζόμενο πήλινο προσωπίο από τη Χαλκίδα: Σάμψων 1980, 153, 163, πίν. 59 (δευτέρο μισό 1^{ου} - πρώτο μισό 2^{ου} αι. μ.Χ.), καθώς και τρία προσωπία από τη ρωμαϊκή Αγορά της Θεσσαλονίκης: Ζωγράφου 2014, 383, εικ. 12.

Γιώργος Παπαζαφειρίου

670. ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ

1^{ος} - 2^{ος} αι. μ.Χ.

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης

ΜΘ 4302 (Παράδοση Ιατρίδη, 1963)

Άγνωστη προέλευση

Πηλός καστανός ερυθρωπός, με αρκετές προσμειξείς

Ύψ. 19 εκ. Πλ. 22 εκ.

Λείπει τμήμα του αριστερού κροτάφου, το πτερύγιο του αντίστοιχου αυτιού, καθώς και μικρό μέρος της γενειάδας. Τοπικά διατηρείται λευκό επίχρισμα.

Το προσωπίο απεικονίζει μορφή Παπποσιληνού. Τα μάτια είναι μεγάλα, αμυγδαλωτά και διάτρητα στο εσωτερικό τους, η μύτη μακριά, με ελαφρώς ανοιχτά ρουθούνια. Οι πλατειές παρειές, βαθαίνουν κάτω από τα ζυγωματικά, υποδηλώνοντας (μαζί με τα άλλα φυσιολογικά χαρακτηριστικά) την ώριμη ηλικία της απεικονιζόμενης μορφής. Το στόμα είναι κλειστό, ενώ το άνω χείλος ανασηκώνεται στα δύο άκρα του με τρόπο που προσδίδει στο προσωπίο μια έκφραση αυστηρή. Πλούσια καλοσχηματισμένη γενειάδα, με τακτοποιημένους, ελαφρώς κυματιστούς, βουστρύχους, πλαισιώνει την κάτω γνάθο μέχρι πίσω από τα αυτιά. Τα φρύδια σμίγουν στο μεσόφρυο, ενώ το άτριχο κεφάλι στεφανώνεται από βλαστό με φύλλα και καρπούς κισσού. Στο μέσον του κεφαλιού και στο εσωτερικό του δεξιού αυτιού, ανοίγονται από μία μικρή κυκλική οπή, προφανώς για ανάρτηση, ενώ αντίστοιχη θα υπήρχε και στο εσωτερικό του δεξιού αυτιού, που λείπει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ/ΣΧΟΛΙΑ

Αδημοσίευτο

Τα χαρακτηριστικά του το εντάσσουν στην κατηγορία των επίπεδων θεατρικών προσωπιών. Για πολύ κοντινά παραδείγματα, αν και πολύ αποσπασματικά σωζόμενα σε σχέση με το ακέραιο σχεδόν ΜΘ 4302, βλ. Ζωγράφου 2014, 383, εικ. 2, όπου και ο αναλυτικός σχολιασμός.

Για τα επίπεδα θεατρικά προσωπίδια βλ. Ζωγράφου στον παρόντα τόμο, όπου και ο σχολιασμός και η αναλυτική βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα.

Ηλέκτρα Ζωγράφου





ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ



ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

| | |
|--------|-------------------|
| Διάμ. | διάμετρος |
| Διαστ. | διαστάσεις |
| εκ. | εκατοστά |
| Μέγ. | μέγιστος, -η, -ο |
| Μήκ. | μήκος |
| Πάχ. | πάχ. |
| Πλ. | πλάτος |
| Συν. | συνολικός, -η, -ο |
| Σωζ. | σωζόμενος, -η, -ο |
| Ύψ. | ύψος |

ΛΟΙΠΕΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

| | |
|----------|---|
| αι. | αιώνας |
| ΑΜΘ | Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης |
| ΑΠΘ | Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης |
| αρ. | αριθμός |
| αρ. κατ. | αριθμός καταλόγου |
| βλ. | βλέπε |
| εικ. | εικόνα |
| επιμ. | επιμέλεια |
| κ.ά. | και άλλοι |
| κ.α. | και αλλού |
| κ.ε. | και εξής |
| κλπ. | και λοιπά |
| λ. | λήμμα |
| λ.χ. | λόγου χάριν |
| μτφρ. | μετάφραση |
| μ.Χ. | μετά Χριστόν |
| πίν. | πίνακας |
| πρβλ. | παράβαλε |
| π.Χ. | προ Χριστού |
| σελ. | σελίδα, -ες |
| σημ. | (υπο)σημείωση |

Συντομογραφίες σύμφωνα με DAI (www.dainst.org) & AJA (www.ajaonline.org).

Εκτός αυτών χρησιμοποιούνται και οι ακόλουθες:

| | |
|-------|---|
| ΑΔ | Αρχαιολογικόν Δελτίον |
| ΑΕΑΜ | Το Αρχαιολογικό Έργο στην Άνω Μακεδονία |
| ΑΕΜΘ | Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη |
| ΑΕφημ | Αρχαιολογική Εφημερίς |
| ΠΑΕ | Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας |
| JHP | Journal of Hellenistic Pottery and Material Culture |

Η αλφαβητική κατάταξη ενοποιεί τις ελληνικές και ξένες συντομογραφίες (ονόματα και τίτλους) σύμφωνα με το σύστημα μεταγραφής της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου <https://www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/greek.pdf> και το Greek-ISO 843 transliteration system (π.χ. β=v, χ=ch, ψ=ps) ώστε οι καταχωρήσεις των συγγραφέων να ταξινομούνται μαζί ανεξάρτητα από τη γλώσσα.

- Abrahams 1964:** E. Abrahams, *Ancient Greek Dress*, Chicago.
- Acheilara 2003:** L. Acheilara, La tombe III de Pyrrha (Lesbos), στο *Tanagra* 2003, 254-256.
- Αχειλαρά 2006:** Λ. Αχειλαρά, *Η κοροπλαστική της Λέσβου*, τόμοι I-II, Μυτιλήνη.
- Αχειλαρά 2007:** Λ. Αχειλαρά, ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης 2007. Το Αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 21, 215-221.
- Αχειλαρά 2008:** Λ. Αχειλαρά, ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης 2008. Το Αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 22, 265-272.
- Αχειλαρά 2009:** Λ. Αχειλαρά, Μετρό Θεσσαλονίκης 2009. Το αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 23, 247-254.
- Αχειλαρά 2010:** Λ. Αχειλαρά, ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης 2010. Το Αρχαιολογικό έργο της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ, *ΑΕΜΘ* 24, 217-222.
- Αχειλαρά 2014:** Λ. Αχειλαρά, Τα νέα ευρήματα κοροπλαστικής από τη βόρεια νεκρόπολη της Μυτιλήνης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 261-274.
- Αχειλαρά, Φωστηρίδου & Βιβτένκο υπό έκδοση:** Λ. Αχειλαρά, Α. Φωστηρίδου & Σβ. Βιβτένκο, Μελέτη χρωστικών σε ειδώλια που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές του Μετρό Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 26, 2012 (υπό έκδοση).
- Αδάμ-Βελένη 1987:** Π. Αδάμ-Βελένη, Ανάγλυφο Αθηνάς από τις Πέτρες Φλώρινας, στο *Αμητός*, 1-9.
- Adam-Veleni 1988:** P. Adam-Veleni, Eine Werkstatt für Reliefgefäße in Petres/ W. Macedonia, *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Berlin, 9-22.
- Αδάμ-Βελένη 1991:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πέτρες, Τρία νέα ευρήματα, *ΑΕΜΘ* 5, 1991, 75-82.
- Αδάμ-Βελένη 1993:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πέτρες Φλώρινας πρώτη προσέγγιση στην τοπική κεραμική παραγωγή, *Πρακτικά Ε' Διεθνούς Συνεδρίου για την ελληνιστική κεραμική, Μυτιλήνη*, 138-154.
- Αδάμ-Βελένη 1996:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πέτρες Φλώρινας. Δώδεκα χρόνια ανασκαφής, *ΑΕΜΘ* 10Α, 1-22.
- Αδάμ-Βελένη 1997:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πλαστικός ηθμός από τις Πέτρες, *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη, 1-6.
- Αδάμ-Βελένη 1998:** Π. Αδάμ-Βελένη, Αμπέλια και κρασί στις Πέτρες Αμυνταίου. Οι μαρτυρίες μιας ελληνιστικής πόλης, *Ε' Τριήμερο Εργασίας, Αμπελοοινική ιστορία στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης*, Νάουσα, 17-19.09.1993, Αθήνα, 50-59.
- Αδάμ-Βελένη 2000α:** Π. Αδάμ-Βελένη, Απολλωνία η μυγδονική, *ΑΕΜΘ* 14, 273-290.
- Αδάμ-Βελένη 2000β:** Π. Αδάμ-Βελένη, Petres of Florina: A Hypothetical Account of a Foundation and a Destruction στο M. Körner, N. Bartlome & E. Flückiger (επιμ.), *Stadterstörung und Wiederaufbau (=Destruction and reconstruction of towns)*, τόμος 2, Bern, 147-157.
- Αδάμ-Βελένη 2000γ:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Πέτρες Φλώρινας: περιήγηση σε μια ελληνιστική πόλη*², Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2000δ:** Π. Αδάμ-Βελένη, Νομισματικοί θησαυροί από τις Πέτρες Φλώρινας, *Οβολός* 4, Το νόμισμα στο Μακεδονικό χώρο, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης, Κρυπτή Σταά Αρχαίας Αγοράς 1998, Θεσσαλονίκη, 127-155.
- Αδάμ-Βελένη 2001α:** Π. Αδάμ-Βελένη, Θεσσαλονίκη, νεράιδα, βασίλισσα, γοργόνα, αρχαιολογική περιδιάβαση από την προϊστορία στην ύστερη αρχαιότητα, Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2001β:** Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης 1, Πρακτικά Διημερίδας για τις εργασίες των ετών 1989-1999*, Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2001γ:** Π. Αδάμ-Βελένη, Η δεκάχρονη πορεία εργασιών στην Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης 1989-1999, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 15-38.
- Αδάμ-Βελένη 2002:** Π. Αδάμ-Βελένη, Μακεδονικοί βωμοί. Τιμητικοί βωμοί αυτοκρατορικών χρόνων στη Θεσσαλονίκη, πρωτεύουσα της επαρχίας Μακεδονίας και στη Βέροια, πρωτεύουσα του Κοινού των Μακεδόνων, Αθήνα.
- Αδάμ-Βελένη 2006:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Θέατρο και θέαμα στον ρωμαϊκό κόσμο*, Θεσσαλονίκη.

- Αδάμ-Βελένη 2008α:** Π. Αδάμ-Βελένη, Από το βασιλείο της Μακεδονίας στην επαρχία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, στο *Καλίνδοια* 2008, 1-24.
- Αδάμ-Βελένη 2008β:** Π. Αδάμ-Βελένη, Σιδερένια αντικείμενα από τις Πέτρες Φλώρινας, *Σίδηρος, Πρακτικά 2^{ης} Ημερίδας Συντήρησης του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, 87-96.
- Αδάμ-Βελένη 2009:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Μακεδονία - Θεσσαλονίκη μέσα από τις εκθέσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Αθήνα.
- Αδάμ-Βελένη 2010:** Π. Αδάμ-Βελένη, *Θέατρο και θέαμα στην αρχαία Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη.
- Αδάμ-Βελένη 2011:** Π. Αδάμ-Βελένη, Ανάγλυφοι σκύφοι από τις Πέτρες Φλώρινας, *Ζ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική*, Αίγιο, 04-09.04.2005, Αθήνα, 373-380.
- Αδάμ-Βελένη 2012:** Π. Αδάμ-Βελένη, Ανάγλυφος σκύφος με διονυσιακό θίασο από τις Πέτρες Φλώρινας, στο *Δινήεσσα*, 373-338.
- Αδάμ-Βελένη 2014:** Π. Αδάμ-Βελένη, Πήλινες προτομές από το Σέδες Θεσσαλονίκης, στο *Γιαννικουρή* 2014, τόμος Ι, 361-375.
- Adam-Veleni 2016α:** P. Adam-Veleni, La coroplathie hellénistique de Petres (Florina, Macédoine occidentale), στο Muller & Lafli 2016, 253-267.
- Adam-Veleni 2016β:** Π. Αδάμ-Βελένη, Productions en métal de Petres (Macédoine occidentale), στο F. Blondé (επιμ.), *L'artisanat en Grèce ancienne. Filières de production: bilans, méthodes et perspectives*, Ville-neuve d'Ascq, 253-268.
- Αδάμ-Βελένη υπό έκδοση:** Π. Αδάμ-Βελένη, Κεραμικά εργαστήρια και παραγωγή λύχνων με μήτρα στον χώρο της Αγοράς των αυτοκρατορικών χρόνων στη Θεσσαλονίκη, στο *Πρακτικά Θ' Συνεδρίου για την Ελληνιστική Κεραμική* (Θεσσαλονίκη 2013), υπό έκδοση.
- Αδάμ-Βελένη κ.ά. 1996:** Π. Αδάμ-Βελένη, Π. Γεωργιάκη, Η. Ζωγράφου, Β. Καλάβρια, Κ. Μπόλη & Γ. Σκιαδαρέσης, Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης: Η στρωματογραφία και τα κινητά ευρήματα, *ΑΕΜΘ* 10B, 501-531.
- Αδάμ-Βελένη & Τουλουμτζίδου υπό έκδοση:** Π. Αδάμ-Βελένη & Α. Τουλουμτζίδου, Αναδίφηση σε αρχαία και ανασκαφή σε αποθήκες. Νέα στοιχεία για τις ανασκαφές του Ν. Κοτζιά στο ιερό της Δήμητρας στο Δερβένι, *ΑΕΜΘ* 29, υπό έκδοση.
- Agora V:** H.S. Robinson, The Athenian Agora V, *Pottery of the roman period: chronology*, Princeton, 1959.
- Agora VI:** C. Grandjouan, The Athenian Agora VI, *Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period*, Princeton, 1961.
- Agora XXXII:** J.W. Hayes, The Athenian Agora XXXII, *Roman Pottery. Fine-ware imports*, Princeton, 2008.
- Ακαμάτης 1989:** Γ. Ακαμάτης, Πρόσθετα ανασκαφικά στοιχεία της καταστροφής της Αγοράς της Πέλλας, *Εγνατία* 1, 171-193.
- Ακαμάτης 1997:** Ι. Ακαμάτης, Αγορά Πέλλας, 1997, *ΑΕΜΘ* 11, 205-213.
- Ακαμάτης 1999α:** Ι. Ακαμάτης, Η ανασκαφή της αγοράς της Πέλλας κατά το 1998 και 1999, *ΑΕΜΘ* 13, 473-480.
- Ακαμάτης 1999β:** Ι. Ακαμάτης, Αγορά Πέλλας, 15 χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, *Αρχαία Μακεδονία* VI, 23-43.
- Akamatis 2012:** Ι. Akamatis, L'agora de Pella, στο V. Chankowski & P. Karvonis (επιμ.), *Tout vendre, tout acheter. Structures et équipements des marchés antiques. Actes du colloque d'Athènes 16-19.06.2009*, Paris, 49-59.
- Ακαμάτης 2008:** Ν. Ακαμάτης, Ερυθρόμορφη κεραμική από την Πέλλα, *ΑΕΦημ* 2008, 1-78.
- Ακαμάτης 2013:** Ν. Ακαμάτης, Ερυθρόμορφη κεραμική από την Πέλλα. Το τοπικό εργαστήριο, Θεσσαλονίκη.
- Ακαμάτης 2015:** Ν. Ακαμάτης, Μια οικία των πρώιμων ελληνιστικών χρόνων από την Πέλλα. Η σωστική ανασκαφή στο οικόπεδο Γκόγκαλη, *Μακεδονικά* 40 (2013-2014) 1-35.
- Ακαμάτης & Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996:** Ι. Ακαμάτης & Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Ελληνιστική πόλη Φλώρινας*, Θεσσαλονίκη.
- Ακσελή & Μανακίδου 2001:** Δ. Ακσελή & Ε. Μανακίδου, Αρωματικά φυτά, αρώματα και μυροδοχεία: χρήσεις τους στην καθημερινή και θρησκευτική ζωή κατά τους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους, στο Μ. Μπέρκι (επιμ.), *Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά: παραδοσιακές χρήσεις και δυνατότητες αξιοποίησής τους: Ζ' τριήμερο εργασίας (Κύπρος, Παραλίμνι, 21-25 Μαρτίου 1997)*, Αθήνα, 85-109.
- Alexander the Great 2004:** D. Pandermalis (επιμ.), *Alexander the Great. Treasures from an Epic Era of Hellenism*, κατάλογος έκθεσης, N.York, Onassis Cultural Center 10.12.2004 - 16.04.2005, New York.
- Alexandridou 2013:** Α. Alexandridou, Archaic Pottery and terracottas from the Sanctuary of Poseidon at Kalaureia, *Opuscula* 6, 81-150.
- Alexandropoulou 2015:** Α. Alexandropoulou, Terracotta Figurines from Cemeteries of Caironeia in North Boetia, στο Muller & Lafli 2015, 349-355.
- Αλλαμανή & Τζαναβάρη 1999:** Β. Αλλαμανή & Κ. Τζαναβάρη, Τα υστεροελληνιστικά εργαστήρια της Βέροιας. Καλλιτεχνικό και κοινωνικό περιβάλλον, στο *Αρχαία Μακεδονία* VI, τόμος 1, 45-75.
- Amandry 1963:** P. Amandry (επιμ.), *Collection Hélène Stathatos III. Objets antiques et byzantins*, Strasbourg.
- Αμητός:** Μ. Τιβέριος, Στ. Δρούγου, Χ. Σιατσόγλου-Παλιαδέλη (επιμ.), *Αμητός, τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, τόμοι I-II, Θεσσαλονίκη 1987.
- Ammerman 1990:** R. M. Ammerman, The Religious Context of Hellenistic Terracotta Figurines, στο Uhlenbrock 1990a, 37-46.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1987:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφικές έρευνες στη Μαρώνεια και στα Σύμβολα, *ΑΕΜΘ* 1, 439-451.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1991:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφικές έρευνες στο Ληνό Ν. Ροδόπης, *ΑΕΜΘ* 5, 477-487.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1992:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή Μαρωνείας 1992, *ΑΕΜΘ* 6, 633-642.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1993:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή Παλατιανού 1993, *ΑΕΜΘ* 7, 389-400.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1995:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή Παλατιανού 1995, *ΑΕΜΘ* 9, 405-409.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1996:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Οι Αρχαιολογικές Έρευνες στο Παλατιανό, *ΑΕΜΘ* 10A (1996) σελ. 189-204.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 1997:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Ανασκαφή στο Ληνό Νομού Ροδόπης, στο Δ. Τριαντάφυλλος & Δ. Τερζοπούλου (επιμ.), *Αρχαία Θράκη, Αρχαϊκοί, κλασικοί, ελληνιστικοί, ρωμαϊκοί χρόνοι, Πρακτικά 2^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών, Κομοτηνή 20-27.09. 1992*, Κομοτηνή, τόμος II, 579-590.
- Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2012:** Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Μαρώνεια. Δημόσια κτήρια στην πόλη των υστεροκλασικών και ελληνιστικών χρόνων (4^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.) στο *Δινήεσσα* 2012, 121-129.
- Andrianou 2006:** D. Andrianou, Chairs, beds, and tables. Evidence for furnished interiors in Hellenistic Greece, *Hesperia* 75, 219-266.
- Andreiomenou 1995:** A. Andreiomenou, Archaische böotische Terrakotten und Tongefässe aus Akraiphia, *AM* 110, 103-170.
- Ανδρειωμένου 2007:** Α. Ανδρειωμένου, *Τανάγρα: η ανασκαφή του νεκροταφείου (1976-1977, 1989)*, Αθήνα.
- Ανδρόνικος 1985:** Μ. Ανδρόνικος, Η Αφροδίτη της Θεσσαλονίκης, *ΑΕΦημ* 1985, 1-32.
- Appelbaum 1987:** B. Appelbaum, Criteria for treatment: reversibility, *JAIC*, 26, 65-73.
- Appelbaum 2007:** B. Appelbaum, Conservation treatment methodology, Amsterdam.
- Αραπογιάννη 2000:** Ξ. Αραπογιάννη, *Τα σπήλαια του Πανός στην Αττική* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Aravantinos 2003:** V. Aravantinos, La Béotie mycénienne, στο *Tanagra* 2003, 18-21.
- Αραβαντινός 2010:** Β. Αραβαντινός, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θηβών*, Αθήνα.
- Αραβαντινός κ.ά. 2014:** Β. Αραβαντινός, Μ. Βοηάννο-Αραβαντινού, Κ. Καλλιγά & Μ. Pisani, Ειδώλια, στέφανοι, μικκύλα αγγεία και λύχνοι. Πήλινα αναθήματα σε αγροτικό ιερό στον Ορχομενό, στο *Γιαννικουρή* 2014, τόμος Ι, Αθήνα, 45-68.

- Αρχαία Μακεδονία V:** Αρχαία Μακεδονία V, Ανακοινώσεις κατά το πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21-25.09.1989, Θεσσαλονίκη 1993.
- Αρχαία Μακεδονία VI:** Αρχαία Μακεδονία VI, Ανακοινώσεις κατά το έκτο Διεθνές Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη 15-19.10.1996, Θεσσαλονίκη 1999.
- Αρχαία Μακεδονία VII:** Αρχαία Μακεδονία VII, Η Μακεδονία από την Εποχή του Σιδήρου έως το θάνατο του Φιλίππου Β', Ανακοινώσεις κατά το Έβδομο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 14-18.10.2002, Θεσσαλονίκη 2007.
- Αρχαία Μακεδονία 1988:** Λ. Μπραζιώτη (επιμ.), Αρχαία Μακεδονία, κατάλογος της έκθεσης στην Αυστραλία (Melbourne, Brisbane, Sydney), 25.11.1988 - 23.07.1989, Αθήνα.
- Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν 2012:** Π. Αδάμ-Βελένη & Α. Κουκουβού (επιμ.), Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν. Στη Θεσσαλονίκη των παραγμένων χρόνων 1912-1922, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη.
- Arnott 2007:** W.G. Arnott, *Birds in the ancient world from A to Z*, London-New York.
- Asderaki-Tzoumerkioti & Dougeri-Intzesiloglou 2010:** E. Asderaki-Tzoumerkioti, & A. Dougeri-Intzesiloglou, Hellenistic terracotta figurines from Pherai: tin foil detection and pigment identification, *Restaurierung und Archäologie* 3, 151-161.
- Aydin-Tavukcu 2006:** Z. Aydin-Tavukcu, *Parion nekropolü 2005 yılı buluntulari* (αδημ. διδ. διαρ.), Erzerum.
- Bailey 1993a:** D.W. Bailey, Reading prehistoric figurines as individuals, *World Archaeology* 25 (1), 321-331.
- Bailey 1993b:** D.W. Bailey, Chronotypic tension in Bulgarian prehistory: 6500-3500 BC, *World Archaeology* 25 (2), 204-222.
- Bailey 2000:** D.W. Bailey, *Balkan Prehistory. Exclusion, incorporation and identity*, London - New York.
- Bailey 2005:** D.W. Bailey, *Prehistoric Figurines: Representation and Corporeality in the Neolithic*, London - New York.
- Μπακαλάκης 1967:** Γ. Μπακαλάκης, *Ανασκαφή Στρώμης*, Θεσσαλονίκη.
- Barberis 2004:** V. Barberis, *Rappresentazioni di divinità e di devoti dall'area sacra urbana di Metaponto. La coroplastica votiva*, Firenze.
- Barr-Sharrar 1987:** B. Barr-Sharrar, *The Hellenistic and early Imperial decorative bust*, Mainz am Rhein.
- Barr-Sharrar 1990:** B. Barr Sharrar, *Coroplast, Potter and Metalsmith*, στο Uhlenbrock 1990α, 31-36.
- Bartman 1999:** E. Bartman, *Portraits of Livia: Imaging the Imperial Woman in Augustan Rome*, Cambridge.
- Baudat 1953:** B. Baudat, Terres cuites de l'École Française d'Athènes, *BCH* 77, 1-45.
- Baughan 2011:** E. Baughan, Sculpted Symposiasts of Ionia, *AJA* 115, 19-53.
- Baumbach 2004:** J.D. Baumbach, *The Significance of Votive Offerings in Selected Hera Sanctuaries in the Peloponnese, Ionia and Western Greece*, *BARIntSer* 1249.
- Μπαζίνη 2015:** Ε. Μπαζίνη (επιμ.), *24 γράμματα για μια παράσταση της αρχαιότητας*, Αθήνα.
- Beazley 1929:** J.D. Beazley, Charinos, *JHS* 49, 38-78.
- Becq 2003:** J. Becq, La découverte des Tanagras, στο *Tanagra 2003*, 34-35.
- Beckel & Mudler 2003:** G. van Beckel & B. Mudler, Terrakotta Figurines, στο H. Reinder Reinders & W. Prummel (επιμ.), *Housing in New Halos. A Hellenistic Town in Thessaly, Greece*, Lisse, 106-118.
- Bekker 1814:** I. Bekker, *Anecdota Graeca*, τόμος I, Berlin.
- Bell 1981:** M. Bell III, *The Terracottas, Morgantina Studies I*, Princeton.
- Bellia 2015:** A. Bellia, Terracotta female musicians from the sanctuary of Fontana Calda (Sicily), στο Muller & Laffi 2015, 181-188.
- Bentz, Geominy & Müller 2010:** M. Bentz, W. Geominy & J.M. Müller (επιμ.), *TonArt. Virtuosität antiker Töpfertechnik*, Petersberg.
- Bentz κ.ά. 2013:** M. Bentz, L. Adorno, J. Albers, J.M. Müller & G. Zuchtriegel, Das Handwerkerquartier von Selinunt: die Töpferwerkstatt in der Insula S 16/17-E. Vorbericht zu den Kampagnen 2010-2012, *RM* 119, 69-98.
- Berger 1982:** E. Berger, *Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig, II (Terrakotten und Bronzen)*, Mainz.
- Bernabò Brea 1981:** L. Bernabò Brea, *Menandro e il teatro greco nelle terrecotte liparesi*, Genoa.
- Bernabò Brea 2001:** L. Bernabò Brea, *Maschere e personaggi del teatro greco nelle terrecotte liparesi*, Roma.
- Bernabò Brea 2002:** L. Bernabò Brea, *Terracotte teatrali e buffonesche della Sicilia orientale e centrale*, Palermo.
- Μπέσιος 1997:** Μ. Μπέσιος, Πύδνα, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 63, 56-60.
- Μπέσιος 2010:** Μ. Μπέσιος, *Πιερίδων Στέφανος: Πύδνα, Μεθώνη και οι αρχαιότητες της βόρειας Περείας*, Κατερίνη.
- Μπέσιος & Αδακτύλου 2004:** Μ. Μπέσιος & Φ. Αδακτύλου, Νεολιθικός οικισμός στα «Ρεβένια» Κορινού, *AEMΘ* 18, 357-364.
- Μπέσιος & Αδακτύλου 2008:** Μ. Μπέσιος & Φ. Αδακτύλου, Τάφος της τελικής νεολιθικής στον Κάτω Αγιάνη Πιερείας, *AEMΘ* 22, 235-240.
- Besques 1963:** S. Mollard-Besques, *Les terres cuites grecques*, Paris.
- Besques 1972:** S. Besques, *Musée national du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. III, époques hellénistique et romaine, Grèce et Asie Mineure*, vols. 1-2, Paris.
- Besques 1978:** S. Besques, Le commerce des figurines en terre cuite au IVe siècle av. J.-C. entre les ateliers ioniens et l'Attique, στο E. Akurgal (επιμ.), *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara-Izmir, 23-30.09.1973, Ankara, 617-626.
- Besques 1986:** S. Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains. IV, I, époques hellénistique et romaine. Italie méridionale, Sicile, Sardaigne*, Paris.
- Besques 1992:** S. Besques, *Musée National du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs et romains. IV, II, époques hellénistique et romaine. Cyrénaïque, Égypte ptolémaïque et romaine, Afrique du nord et Proche-Orient*, Paris.
- Besques 1994:** S. Besques, *Figurines et reliefs grecs en terre cuite*, Paris.
- Bevan 1986:** E. Bevan, *Representations of Animals in Sanctuaries of Artemis and Other Olympian Dieties*, *BARIntSer* 315.
- Bevan 1988:** E. Bevan, Ancient deities and tortoise-representations in sanctuaries, *ABSA* 83, 1-6.
- Bianchi 1976:** U. Bianchi, *The Greek Mysteries*, Leiden.
- Bieber 1961a:** M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York.
- Bieber 1961b:** M. Bieber, *The History of the Greek and Roman theatre*, Princeton.
- Bienkowski 1928:** P. Bienkowski, *Les Celtes dans les arts mineurs gréco-romains avec des recherches iconographiques sur quelques autres peuples barbares*, Krakow.
- Biers 1983:** R. Biers, Some thoughts on the origins of the Attic head vase, στο W.G. Moon (ed.), *Ancient Greek art and iconography*, Madison, 119-126.
- Biers 1994:** W. Biers, Mass Production, Standardized Parts, and the Corinthian "Plastic" Vase, *Hesperia* 63, 509-516.
- Biers 1995:** W. Biers, Kneeling Corinthians: Three Unusual "plastic" Vases, *BABesch* 70, 105-113.
- Biers, Gerhardt & Braniff 1994:** W. R. Biers, K. O. Gerhardt & R. A. Braniff, Lost Scents, Investigations of Corinthian «Plastic» Vases by Gas Chromatography-Mass Spectrometry, *MASCA Research Papers in Science and Archaeology*, 11, 1-59.
- Μπιλούκα, Βασιλείου & Γραικός 2000:** Α. Μπιλούκα, Σπ. Βασιλείου & Ιω. Γραικός, Αρχαιολογικές μαρτυρίες από τη Ν. Καλλικράτεια Χαλκιδικής, *AEMΘ* 14, 299-310.
- Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2004:** Α. Μπιλούκα, Ι. Γραικός & Π. Κλάγκα, Νέα Καλλικράτεια 2005: η ανασκαφική έρευνα στο ανατολικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού, *AEMΘ* 18, 105-114.
- Μπιλούκα, Γραικός & Κλάγκα 2005:** Α. Μπιλούκα, Ι. Γραικός & Π. Κλάγκα, Νέα Καλλικράτεια 2005: η ανασκαφική έρευνα στο ανατολικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού, *AEMΘ* 19, 239-248.

- Μπιλούκα & Γραικός 2009:** Α. Μπιλούκα & Ι. Γραικός, Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής: η πρόσφατη σωστική ανασκαφική έρευνα (1999-2005) στην Ερετριακή αποικία των Δικαιοπολιτών στον Θερμαίο Κόλπο, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος)* 239-247.
- Μπιλούκα & Γραικός 2014:** Α. Μπιλούκα & Ι. Γραικός, Υστεροαρχαϊκές πήλινες προτομές από τη Νέα Καλλικράτεια Χαλκιδικής, Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 307-316.
- Bitrakova-Grozdanova 1999:** V. Bitrakova-Grozdanova, *Religion et art dans l'antiquité en Macédoine. Études*, Σκόπια.
- Blinkenberg 1933:** C. Blinkenberg, *Knidia*, Kopenhagen.
- Blondé & Muller 2000:** F. Blondé & A. Muller (επιμ.), *L'artisanat en Grèce ancienne. Les productions, les diffusions, actes du colloque*, Lyon, 10-11.12.1998, Villeneuve d'Ascq.
- Blondé & Picon 2007:** F. Blondé & M. Picon, *Les céramiques d'usage quotidien à Thasos au IV^e siècle avant J.-C.*, *Études Thasiennes* 20, Athènes-Paris.
- Blume 1986:** H. D. Blume, *Εισαγωγή στο Αρχαίο Θέατρο* (μτφρ. Μ. Ιατρού), Αθήνα.
- Blume 2015:** Cl. Blume, *Polychromie hellenistischer Skulptur und Terrakotten. Ausführung, Instandhaltung und Botschaften*, Bochum.
- Blume-Jung 2016:** Cl. Blume-Jung, The interpretation of Hellenistic Terracotta Figurines. A New Approach Based on their Polychromy, στο Muller & Lafli 2016, 147-164.
- Boardman 1982:** J. Boardman, *Ελληνική Πλαστική. Η αρχαϊκή Περίοδος* (μτφρ. Ε. Σηματώνη-Μπουρνιά), Αθήνα.
- Boardman & Hayes 1966:** J. Boardman & J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-1965: The Archaic Deposits I*, Oxford.
- Bodson 1978:** L. Bodson, *Ίερά Ζώια, Contribution à l'étude de la place de l'animal dans la religion grecque ancienne*, Bruxelles.
- Boehlau 1898:** J. Boehlau, *Aus ionischen und italischen Nekropolen: Ausgrabungen und Untersuchungen zur Geschichte der nachmykenischen griechischen Kunst*, Leipzig.
- Boehlau κ.ά. 1996:** J. Boehlau, J. Fabricius, E. Habich, P. Gercke, H. Kienast, W. Löwe & K. Tsakos, *Die Kasseler Grabung 1894 in der Nekropole der archaischen Stadt von Johannes Boehlau und Edward Habich, Staatliche Museen Kassel*.
- Bofante 1989:** L. Bofante, Nudity as a Costume in Classical Art, *AJA* 93, 543-570.
- Boldrini 1994:** S. Boldrini, *Le ceramiche ioniche, Gravisca* 4, Bari.
- Μπόλη & Σκιαδαρέσης 2001:** Αικ. Μπόλη & Γ. Σκιαδαρέσης, Η στρωματογραφία στην ανατολική πτέρυγα, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 87-104.
- Μπόνιας 1998:** Ζ. Μπόνιας, *Ένα αγροτικό ιερό στις Αιγιές Λακωνίας*, Αθήνα.
- Bookidis 2003:** N. Bookidis, The Sanctuaries of Corinth, στο Ch.K. Williams II & N. Bookidis (επιμ.), *Corinth. The Centenary 1896-1996, Corinth XX*, Princeton, 247-259.
- Borgeaud 1979:** Ph. Borgeaud, *Recherches sur le dieu Pan*, Rome-Genève.
- Borgeaud 1988:** Ph. Borgeaud, *The Cult of Pan in Ancient Greece*, Chicago.
- de Borries 1911:** I. de Borries, *Phrynichi Sophistae Praeparatio Sophistica*, Leipzig.
- Μποσνάκης 2003-2009:** Δ. Μποσνάκης, Επιτύμβια ανάγλυφη στήλη με παράσταση θηλάζουσας από την Κάλυμνο, *ΑΔ* 58-64, Μελέτες Α', 377-390.
- Μποσνάκης 2009:** Δ. Μποσνάκης, Lumen in tenebris - φως μέσα στο σκοτάδι. Μια προσέγγιση του Έρωτα από την επικράτεια του Θανάτου, στο Έρως 2009, 35-49.
- Μποσνάκης 2014:** Δ. Μποσνάκης, Συμβολή στη μελέτη της ύστερης ελληνιστικής κοροπλαστικής της Κω: Ταφική τελετουργία και εικονογραφία (η τοπική παραλλαγή της γυμνής καθιστής γυναικείας μορφής), στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 149-176.
- Bourgeois 2007:** Br. Bourgeois, Pratiques artisanales de la couleur. Enquête sur la polychromie des Tanagréennes, στο Jeammet 2007, 81-89.
- Bourgeois 2010:** Br. Bourgeois, Arts and Crafts of Colour in the Louvre Tanagra Figurines, στο *Tanagras* 2010, 238-243.
- Bourgeois & Jockey 2004-2005:** B. Bourgeois & Ph. Jockey, D'or et de marbre: les sculptures hellénistiques de Délos dorées, *BCH* 128-129, 331-349.
- Bourgeois & Jockey 2007:** B. Bourgeois & Ph. Jockey, Le marbre, l'or et la couleur. Nouveaux regards sur la polychromie de la sculpture hellénistique de Délos, στο S. Descamps-Lequime (επιμ.), *Peinture et couleur dans le monde grec antique*, Paris, 163-191.
- Bourgeois, Jockey & Karydas 2007:** B. Bourgeois, Ph. Jockey & A. Karydas, New Researches on Polychrome Hellenistic Sculptures in Delos, III: the Gilding Processes. Observations and Meanings, στο Ph. Jockey (επιμ.), *Λευκός Λίθος. Marbres et autres roches de la Méditerranée antique: études interdisciplinaires*, Paris, 645-661.
- Bourgeois, Jeammet & Pagès-Camagna 2012-2013:** Br. Bourgeois, V. Jeammet & S. Pagès-Camagna, «Color siderum». La dorure des figurines en terre cuite grecques aux époques hellénistique et romaine, *BCH* 136-137, 483-510.
- Braun 2004:** K. Braun, Pädagogisch wertvoll - der Hahnenkampf, στο R. Wünsche & F. Knaub (επιμ.), *Lockender Lorbeer. Sport und Spiele in der Antike. Staatliche Antikensammlungen*, München, 402-407.
- Breccia 1930-1934:** E. Breccia, *Terrecotte figurate greche e greco-egizie del Museo di Alessandria*, Bergamo.
- Brécoulaki 2006:** H. Brécoulaki, *La peinture funéraire de Macédoine. Emplois et fonctions de la couleur. IVe-IIIe s. av. J.-C.*, *Μελετήματα* 48, Athènes.
- Μπρεκουλάκη 2012:** Χ. Μπρεκουλάκη, Άνδρικόελον, το χρώμα του δέρματος στην αρχαία ελληνική ζωγραφική, στο *Δινήεσσα*, 339-350.
- Brewer, Clark & Phillips 2001:** D. Brewer, T. Clark & A. Phillips (επιμ.), *Dogs in Antiquity. Anubis to Cerberus. The origins of the domestic dog*, Warminster.
- Brinke 1991:** M. Brinke, *Kopienkritische und typologische Untersuchungen zur statuarischen Überlieferung der Aphrodite Typus Louvre-Neapel*, Hamburg.
- Brinkmann 2007:** V. Brinkmann, Ο πρίγκιπας και η θεά. Τα χρώματα των αετωματικών γλυπτών του ναού της Αφαιάς, στο V. Brinkmann, N. Καλτσός & R. Wünsche (επιμ.), *Πολύχρωμοι θεοί. Χρώματα στα αρχαία γλυπτά*, Αθήνα, 63-89.
- Brinkmann & Koch-Brinkmann 2003:** V. Brinkmann & U. Koch-Brinkmann, 2003. *Der prächtige Prinz*, München.
- Brown-Kazazis 1982:** D. Brown-Kazazis, *Terracottas from Tragilos* (αδημ. διδ. διατριβή), Yale University.
- Brumfield 1997:** A. Brumfield, Cakes in the Liknon. Votives from the Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth, *Hesperia* 66, 147-172.
- Brümmer 1985:** E. Brümmer, Griechische Truhenbehälter, *Jdl* 100, 1-168.
- Burkert 1985:** W. Burkert, *Greek Religion* (Translated by John Raffan), Cambridge, Massachusetts.
- Burkert 1987:** W. Burkert, *Ancient Mystery Cults*, Cambridge, Mass.
- Burkert 1997:** W. Burkert, *Ελληνική Μυθολογία και Τελετουργία. Δομή και Ιστορία* (μετ. Η. Ανδρέαδη), Αθήνα.
- Burn & Higgins 2001:** L. Burn & R. Higgins, *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*, Τόμος III, London.
- Burr 1934:** D. Burr, *Terracottas from Myrina in the Museum of Fine Arts*, Boston, Vienna.
- Burr Thompson 1952:** D. Burr Thompson, Three centuries of Hellenistic Terracottas, *Hesperia* 21, 116-164.
- Burr Thompson 1954:** D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas IB and C: The Late Fourth Century B.C., the Hedgehog Well, the Demeter Cistern, *Hesperia* 23, 72-107.
- Burr Thompson 1963:** D. Burr Thompson, *Troy: The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period, Troy Supplementary Monograph* 3, Princeton.
- Burr Thompson 1965:** D. Burr Thompson, Three Centuries of Hellenistic Terracottas. V. The Mid Second Century B.C., *Hesperia* 34, 34-71.
- Burr Thompson 1966:** D. Burr Thompson, The Origin of Tanagras, *AJA* 70.1, 51-63.
- Buys & Oakley 1993:** S. Buys, & V. Oakley, *The Conservation and Restoration of Ceramics*, Oxford.

- Cahill 2002:** N. Cahill, *Household and City Organization at Olynthus*, N.Haven/London.
- Camp 1996:** J.McK. Camp II, Excavations in the Athenian Agora: 1994 and 1995, *Hesperia* 65, 231-261.
- Cambitoglou, Papadopoulos & Jones 2001:** A. Cambitoglou, J.K. Papadopoulos & O.T. Jones (επιμ.), *Torone I. The excavations of 1975, 1976, and 1978*, Αθήνα.
- Cantone 2015:** F. Cantone, The "flower woman" figurines from the Foce Sele Hera sanctuary. Ancient coroplastic digital data management, analysis, and sharing, *Archeologia e Calcolatori* 26, 95-114.
- Caranache 1969:** V. Caranache, *Pontus Euxinus. Masken und Tanagra-Figuren aus Werkstätten von Callatis-Mangalia*, Konstanz.
- Carington Smith 2000:** J. Carington Smith, The Spinning and Weaving Implements, στο C. Ridley, K.A. Wardle & C. A. Mould, *Servia I, Anglo - Hellenic rescue excavations 1971-73*, dir. by K. Rhomiopoulou and C. Ridley, BSA Supplementary Vol. 32, Great Britain, 207-263.
- Castaldo 2009:** D. Castaldo, "The Sound of Krotala Maddening Women": Krotala and Percussion Instruments in Ancient Attic Pottery, στο D. Yatromanolakis (επιμ.), *An archaeology of representations: ancient Greek vase-painting and contemporary methodologies*, Athens, 282-297.
- Caubet 2009:** A. Caubet, Les figurines antiques de terre cuite, *Perspective. La revue de l'INHA* 2009-1, 43-56.
- Cavassa κ.ά. 2015:** L. Cavassa, B. Lemaire, G.Chapelin & A. Lacombe, Pompéi. L'atelier de potier de la via dei Sepolcri, 28-30: campagne de fouille 2014, *Chronique des activités archéologiques de l'École française de Rome [Online]* URL: <http://cefr.revues.org/1279>
- Χαριτωνίδης 1935:** X. Χαριτωνίδης, *Απόρρητα έγγραφα Ενός Αθηναίου*, Θεσσαλονίκη.
- Χασάπη-Χριστοδούλου 1991-1992:** E. Χασάπη-Χριστοδούλου, Πήλινα θεατρικά ειδώλια από τη Μακεδονία και τη Θράκη. Πέλλα, Αμφίπολη, Άβδηρα, *Μακεδονικά* 28, 268-324.
- Chase & Zycherman 1981:** W. T. Chase & L.A. Zycherman, Choosing Dental Plasters for Use in the Conservation Workshop, *Journal Of The American Institute For Conservation*, 21.1, 65-67.
- Χατζηδάκης 2003:** Π.Ι. Χατζηδάκης, *Δήλος*, οδηγός του αρχαιολογικού χώρου, Αθήνα.
- Χατζηδάκης 2004:** Π.Ι. Χατζηδάκης, Ειδωλιόμορφα σκεύη από τη Δήλο, στο *ΣΤ' Επισημοτική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική*, Βόλος 17-23.04.2000, Αθήνα, 367-392.
- Χατζηδημητρίου 2005:** A. Χατζηδημητρίου, *Παραστάσεις εργατηρίων και εμπορίου στην εικονογραφία των αρχαίων και κλασικών χρόνων*, Αθήνα.
- Χατζηδημητρίου 2014:** A. Χατζηδημητρίου, Νεότερα στοιχεία από το κοροπλαστικό εργαστήριο της Καρύστου, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 9-28.
- Χατζηνικολάου 2011:** Κ.Γ. Χατζηνικολάου, *Οι λατρείες των θεών και ηρώων στην Άνω Μακεδονία κατά την αρχαιότητα (Ελίμεια, Εορδαία, Ορεστίδα, Λυγκηστίδα)*, Θεσσαλονίκη.
- Chesterman 1974:** J. Chesterman, *Classical Terracotta Figures*, London.
- Χιδίρογλου 2012:** M. Χιδίρογλου, Πήλινο ειδώλιο αστραγαλίζουσας, στο *Δινήσσσα*, 493-501.
- Χιδίρογλου 2014:** M. Χιδίρογλου, Ειδώλια από την Εύβοια στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Οι ομάδες των θεών και των ηθοποιών, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 29-44.
- Chidiroglou 2015:** M. Chidiroglou, Female figurines of Classical and Hellenistic times from Euboea. An exploration of their votive and funerary uses, στο S. Huysecom-Haxhi & A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq, 91-106.
- Chokhadzhiev 1986:** S. Chokhadzhiev, Frühneolithische Keramik aus der prähistorischen Siedlung bei Slatino, Bezirk Kjustendil, *Studia Praehistorica* 8, 185-202.
- Cholakov 2008:** D. Cholakov, A Roman production center for terracottas in *Heraclea Sintica* (Southeast Bulgaria), *Archaeologia Bulgarica* XII, Sofia.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 1990:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Από την έρευνα στην παραποτάμια - παραλίμνια περιοχή του Αλιάκμονα, *ΑΕΜΘ* 4, 104-119.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 1992:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Αλιάκμων 1992, Προϊστορική ανασκαφή στα Κρανίδια, *ΑΕΜΘ* 6, 35-43.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009α:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, *Μη οικιστικές χρήσεις χώρου στους νεολιθικούς οικισμούς. Το παράδειγμα της Τούμπας Κρεμαστής Κοιλιάδας* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2009β:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Αλιάκμων 1985-2005: η αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή της τεχνητής λίμνης Πολυφύτου (κοιλιάδα μέσου ρου του Αλιάκμονα), αποτελέσματα και προοπτικές, *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος), 449-462.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2012:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Η αρχαιολογική έρευνα στην κοιλιάδα του μέσου ρου του Αλιάκμονα, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, www.archaiologia.gr
- Χονδρογιάννη-Μετόκη 2014:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Αρχιτεκτονικές μορφές της Προϊστορίας στην κοιλιάδα του μέσου ρου του Αλιάκμονα, στο *Προϊστορική Μακεδονία* 2014, 337-348.
- Χονδρογιάννη-Μετόκη & Μαγγουρέτσιου 1997:** A. Χονδρογιάννη-Μετόκη & E. Μαγγουρέτσιου, Αλιάκμων 1997. Από την ανασκαφική έρευνα ελληνιστικών λειψάνων στη Θέση Κάτω Μπράβας Βελβεντού, *ΑΕΜΘ* 11, 57-66.
- Χωρέμη-Σπετσιέρη & Ζαρκάδας 2006:** A. Χωρέμη-Σπετσιέρη & A. Ζαρκάδας (επιμ.), *Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελοπούλου. Αρχαία τέχνη*, Αθήνα.
- Χουρμουζιάδης 1973α:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, *Η ανθρωπόμορφη ειδωλοπλαστική της Νεολιθικής Θεσσαλίας. Προβλήματα κατασκευής, τυπολογίας και ερμηνείας*, Βόλος.
- Χουρμουζιάδης 1973β:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, Ένα πήλινο ομοίωμα νεολιθικού σπιτιού, *Αρχείον Θεσσαλικών Μελετών* 2, 213-234.
- Χουρμουζιάδης 1994:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης, *Τα νεολιθικά ειδώλια*, Θεσσαλονίκη.
- Χουρμουζιάδης 2002:** Γ.Χ. Χουρμουζιάδης (επιμ.), *Δισπηλιό, 7500 χρόνια μετά*, Θεσσαλονίκη.
- Χριστοδούλου 2011:** Π. Χριστοδούλου, Προτομή Σάραπι σε φτερωτό πόδι, στο Σ. Πιναγόττου & Θ. Στεφανίδου-Τίβερη (επιμ.), *Νάματα. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή*, Θεσσαλονίκη, 365-372.
- Chryssanthaki-Nagle 2006:** K. Chryssanthaki-Nagle, Les protomés et les protomés-bustes féminines de Macédoine et de Thrace revisitées: l'exemple des protomés-bustes de la maison A de Tragilos, *RA* 2006/1, 3-31.
- Χρυσοστόμου 1983:** A. Χρυσοστόμου, Ο λαξευτός τάφος Δ' της Πέλλας, *Μακεδονικά* 23, 192-220.
- Χρυσοστόμου 1995:** Π. Χρυσοστόμου, Ανασκαφή στη ρωμαϊκή και βυζαντινή Πέλλα κατά το 1995, *ΑΕΜΘ* 9, 117-136.
- Χρυσοστόμου 1996-1997:** A. Χρυσοστόμου, Στοιχεία καθημερινής ζωής και λαϊκής λατρείας από την Πέλλα των ελληνιστικών χρόνων, *ΑΔ* 51-52, Μελέτες Α', 197-230.
- Χρυσοστόμου 2000:** Παν. Χρυσοστόμου, *Η Νεολιθική ειδωλοπλαστική της επαρχίας Γιαννιτών* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χρυσοστόμου 2012:** Παν. Χρυσοστόμου, Ο πολιτισμός των τεσσάρων λιμνών. Νέα στοιχεία για τη διαχρονική παρουσία στο Λεκανοπέδιο Αμυνταίου Φλώρινας, *ΑΕΜΘ* 26 (υπό έκδοση).
- Χρυσοστόμου 2013:** A. Χρυσοστόμου, *Αρχαία Έδεσσα. Τα νεκροταφεία*, Βόλος.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2000:** A. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Τα νεκροταφεία του Αρχοντικού Γιαννιτών, *ΑΕΜΘ* 14, 473-489.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2001:** A. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2001, *ΑΕΜΘ* 15, 477-488.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2002:** A. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2002, *ΑΕΜΘ* 16, 465-478.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2003α:** A. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας. Συστάδα τάφων αριστοκρατικής οικογένειας των αρχαίων χρόνων, *ΑΕΜΘ* 17, 505-516.

- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2003β:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Γυναικείες ταφές των αρχαίων χρόνων στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας, στο Ε. Τσομπανούδη (επιμ.), *Γνωριμία με τη γη του Αλεξάνδρου, Πρακτικά Επισημοποιημένης Διημερίδας 15-16 Ιουνίου 2002*, Θεσσαλονίκη, 81-99.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2004:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού κατά το 2004, *ΑΕΜΘ* 18, 561-571.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2005:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Ανασκαφή στη δυτική νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2005, *ΑΕΜΘ* 19, 435-447.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2006:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Σωστική ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2006, *ΑΕΜΘ* 20, 703-712.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2007α:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας κατά το 2007: η ταφική συστάδα του πολεμιστή με τη χρυσή μάσκα και άλλες ταφικές συστάδες, *ΑΕΜΘ* 21, 83-90.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2007β:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Τάφοι πολεμιστών των αρχαίων χρόνων από τη Δυτική Νεκρόπολη του Αρχοντικού Πέλλας, *Αρχαία Μακεδονία* VII, 113-132.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2008:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Σωστική ανασκαφή στο δυτικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας κατά το 2008, *ΑΕΜΘ* 22, 119-128.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2009α:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Δυτικό νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας: η σωστική ανασκαφική έρευνα του 2009, *ΑΕΜΘ* 22, 195-204.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2009β:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Τα νεκροταφεία του αρχαίου οικισμού στο Αρχοντικό Πέλλας, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος)*, 477-490.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2010:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Αρχοντικό Πέλλας 2010: η σωστική ανασκαφή του δυτικού νεκροταφείου, *ΑΕΜΘ* 24, 169-178.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2012α:** Π. Χρυσοστόμου & Α. Χρυσοστόμου, Η Δέσποινα του Αρχοντικού, στο Ν. Σταμπολίδης (επιμ.), *Πριγκίπισσες της Μεσογείου στην αυγή της Ιστορίας*, Αθήνα, 367-387.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2012β:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Οι χρυσοφόροι Μακεδόνες των αρχαίων χρόνων από το Δυτικό Νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας, στο *Θρεπτήρια* 2012, 490-516, 623-625.
- Χρυσοστόμου & Χρυσοστόμου 2014:** Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, Πήλινα και φαγεντιανά πλαστικά αγγεία και ειδώλια αρχαίων χρόνων από το Δυτικό Νεκροταφείο του Αρχοντικού Πέλλας, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 389-404.
- Cianferoni 1992:** G.C. Cianferoni, I reperti metallici, στο A. Romualdi (επιμ.), *Populonia in età ellenistica. I materiali dalle necropoli, Atti del Seminario, Firenze* 30.06.1986, 13-38.
- Cleveland Museum of Art:** <http://www.clevelandart.org>
- Closuit 1978:** L. Closuit, *L'Aphrodite de Cnide: Étude typologique des principales répliques antiques de l'Aphrodite de Cnide de Praxitèle*, Paris.
- Coldstream 1973:** J.N. Coldstream (επιμ.), *Knossos, the sanctuary of Demeter, BSA Suppl.* 8.
- Connor & Jackson 2000:** P. Connor & H. Jackson, *A Catalogue of Greek Vases in the Collection of the University of Melbourne at the Ian Potter Museum of Art, Series I*, vol. 1, Melbourne, 50-51.
- Corinth XII:** G.R. Davidson, *Corinth XII, The Minor Objects*, Princeton, New Jersey, 1952.
- Corinth XV.2:** A.N. Stillwell, *Corinth XV, The potters' quarter: The terracottas*, Princeton, New Jersey, 1952.
- Corinth XVIII.4:** G.S. Merker, *The sanctuary of Demeter and Kore: terracotta figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman periods, Corinth XVIII.4*, Princeton, New Jersey 2000.
- Corso 2007:** A. Corso, *The art of Praxiteles: the mature years*, Rome.
- Courby, Chamonard & Dhorme 1915:** F. Courby, J. Chamonard & E. Dhorme, *Corps expéditionnaire d'Orient. Fouilles archéologiques sur l'emplacement de la nécropole d'Éléonte de Thrace*, *BCH* 39, 135-240.
- Craft & Solz 1998:** M.L. Craft & J.A. Solz, Commercial vinyl and acrylic fill materials, *Journal Of The American Institute For Conservation*, 37.1, 23-34.
- Croissant 1983:** F. Croissant, *Les protomés féminines archaïques. Recherches sur les représentations du visage dans la plastique grecque de 550 à 480 av. J.-C.*, *BÉFAR* 250, Athènes-Paris.
- Cronkite 1997:** S.-M. Cronkite, *The sanctuary of Demeter at Mytilene: a diachronic and contextual study (αδημ. διδ. διατριβή)*, University of London.
- Cronyn 1990:** J.M. Cronyn, *The Elements of Archaeological Conservation*, London.
- Cucuteni 1966:** M. Petrescu-Dîmboviya, *Cucuteni*, Bucureșt.
- Cuomo di Caprio 1992:** N. Cuomo di Caprio, *Fornaci et officine da Vasaio Tardo-ellenistiche, Morgantina Studies* III, Princeton, New Jersey.
- Δάφφα-Νικονάου 1973:** Α. Δάφφα-Νικονάου, *Θεσσαλικά ιερά Δήμητρος και κοροπλαστικά αναθήματα*, Βόλος.
- D'Ambrosio & Borriello 1990:** A. D'Ambrosio & M. Borriello, *Le terrecotte figurate di Pompei*, Roma.
- Darcque κ.ά. 2007:** P. Darcque, H. Koukouli-Chryssanthaki, D. Malamidou, R. Treuil & Z. Tsirtsoni, Recent researches at the Neolithic settlement of Dikili Tash, Eastern Macedonia, Greece: an overview, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 261-270.
- Darembert & Saglio 1877:** C. Darembert & M.E. Saglio (επιμ.), *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, Paris.
- Dasen 2010:** V. Dasen, Archéologie funéraire et histoire de l'enfance: nouveaux enjeux, nouvelles perspectives, στο A.-M. Guimier-Sorbets & Y. Morizot (επιμ.), *L'enfant et la mort dans l'Antiquité. Nouvelles recherches dans les nécropoles grecques: le signalement des tombes d'enfants*, Actes de la table ronde, Athènes, École française d'Athènes, 29-30.05.2008, Paris, 19-44.
- Dasen 2011:** V. Dasen, De la Grèce à Rome: Des jouets pour grandir?, στο D. Charles & B. Girveau (επιμ.), *Des jouets et des hommes*, κατάλογος έκθεσης, Paris, *Grand Palais, Galeries nationales*, 14.09.2011-23.01.2012, Helsinki, *Helsinki art museum*, 21.02-20.05.2012, Paris, 53-59.
- Dasen 2012:** V. Dasen, Cherchez l'enfant! La question de l'identité à partir du matériel funéraire, στο Hermay & Dubois 2012, 9-22.
- Daux 1959:** G. Daux, Chronique de Fouilles en 1958, Strymé, *BCH* 83, 719-720.
- Daux 1960:** G. Daux, Chronique des fouilles 1959, Thasos, *BCH* 84, 856-868.
- Daux 1961:** G. Daux, Chronique des fouilles 1960. Thasos. Artémision, *BCH* 85, 919-930.
- Davidson 1942:** G.R. Davidson, A Hellenistic Deposit at Corinth, *Hesperia* 11, 105-127.
- Davidson & Burr Thompson 1943:** G.R. Davidson & D. Burr Thompson, *Small Objects from the Phyx I, Hesperia Suppl.* VII, Amsterdam.
- Delcourt 1966:** M. Delcourt, *Hermaphroditea: Recherches sur l'être double promoteur de la fertilité dans le monde classique*, Bruxelles.
- Δεληβορριάς 2012:** Α. Δεληβορριάς, Μια σπάνια κοροπλαστική εκδοχή της χρυσελεφάντινης φειδιακής Αθηνάς, στο *Δινήσσσα*, 481-491.
- Δέλος XXIII:** A. Laumonier, *Les figurines de terre cuite, Exploration Archéologique de Délos XXIII*, Paris, 1956.
- Δεσπίνης, Στεφανίδου-Τιβεριού & Βουτυράς 1997:** Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού & Ε. Βουτυράς, *Κατάλογος Γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης* I, Θεσσαλονίκη.
- Δεσπίνης 2010:** Γ. Δεσπίνης, *Άρτεμις Βραυρωνία. Λατρευτικά αγάλματα και αναθήματα από τα ιερά της θεάς στη Βραυρώνια και την Ακρόπολη της Αθήνας*, Αθήνα.
- Dewailly 1997:** M. Dewailly, L'Héraion de Fose del Sele: quelques aspects du culte d'Héra à l'époque hellénistique d'après les terres cuites, στο J. de la Genière (επιμ.), *Héra. Images, espaces, cultes*, Naples, 201-210.
- Dewailly 2007:** M. Dewailly, Une collection ta-nagréenne pour Artémis dans le sanctuaire de Claros, στο Jeamment 2007, 133-154.

- Die griechische Klassik 2002:** W.-D. Heilmeyer, *Die griechische Klassik - Idee oder Wirklichkeit*: κατάλογος έκθεσης, Berlin (01.03.- 02.06.2002), Bonn (05.07.- 06.10.2002), Mainz.
- Die Thraker 2004:** *Die Thraker: Das goldene Reich des Orpheus*, J. Frings, R. Echt, B. Danailov κ.ά. (επιμ.), κατάλογος έκθεσης, Bonn 23.07.- 28.11.2004, Bonn.
- Diehl 1964:** E. Diehl, *Die Hydria. Formgeschichte und Verwendung im Kult des Altertums*, Mainz am Rhein.
- Δινήσσσα:** Π. Αδάμ-Βελένη & Κ. Τζαναβάρη (επιμ.), *Δινήσσσα. Τιμητικός τόμος για την Κατερίνα Ρωμισπούλου*, Θεσσαλονίκη 2012.
- Dooijes 2007:** R. Dooijes, Keeping alive the history of restoration: nineteenth century repairs on Greek ceramics from the National Museum of Antiquities in Leiden, στο L. Piloni (επιμ.), *ICOM Glass and Ceramics Conservation 2007, Interim meeting of the ICOM-CC Working Group*, Nova Gorica, 103-112.
- Doulgeri-Intzesiloglou 1997:** A. Doulgeri-Intzesiloglou, Un atelier hellénistique de produits céramiques moulés à Phères (Thessalie), στο Muller 1997α, 295-314.
- Δρούγου 1990:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 4, 5-20.
- Δρούγου 1991:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 5, 1-7.
- Δρούγου 1992:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα: Το Ιερό Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 6, 45-49.
- Δρούγου 1993:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1993. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 7, 43-47.
- Δρούγου 1994:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1994. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 8, 103-107.
- Δρούγου 1996:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1990-1997. Το Ιερό της Μητέρας των Θεών, *ΑΕΜΘ* 10Α, 41-54.
- Δρούγου 1997:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα 1997. Το Ιερό των Θεών, *ΑΕΜΘ* 11, 115-120.
- Δρούγου 2005:** Σ. Δρούγου, Βεργίνα. Τα πήλινα αγγεία της Μεγάλης Τούμπας, Αθήναι.
- Δρούγου 2008:** Σ. Δρούγου, Το θέατρο στην αρχαία Μακεδονία, *Φιλολόγος* τ. 134, Θεσσαλονίκη, 586-592
- Δρούγου 2011:** Σ. Δρούγου, "Εν Αφροδίτης σχήματι". Πήλινη γυναικεία κεφαλή της μητρός των Θεών από το Ιερό των Θεών Αιγών, στο Σ. Πινιάτογλου & Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού (επιμ.), *Νάματα. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή*, Θεσσαλονίκη, 325-333.
- Drougou 2011:** S. Drougou, Das Metroon von Aigai. Der chthonische Charakter der Göttermutter –archäologische Befunde, στο O. Pilz & M. Vorderstein (επιμ.), *Keraunia. Beiträge zu Mythos, Kult, Heiligtum in der Antike*. Uta Kron zum 65. Geburtstag von Kollegen, Freunden und Schülern, Berlin-Boston 2011, 23-32, πίν. 6-10.
- Δρούγου & Τουράτσογλου 1998:** Σ. Δρούγου & Γ. Τουράτσογλου, *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βέροιας?*, Αθήναι.
- Ducat 1966:** J. Ducat, *Les vases plastiques rhodiens archaïques en terre cuite*, BÉFAR 209, Paris.
- Dumoulin 1994:** D. Dumoulin, *Antike Schildkröten*, Würzburg.
- Dusenbery 1998:** E.B. Dusenbery, *The Nekropoleis. Samothrace* 11, Princeton, New Jersey.
- Ebbinghaus 2008:** S. Ebbinghaus, Of rams, women, and Orientals: A brief history of attic plastic vases, στο Κ. Lappatin (επιμ.), *Papers on special techniques in Athenian vases. Proceedings of a symposium held in connection with the exhibition "The colors of clay. Special techniques in Athenian vases"*, Getty Villa, 15-17.06.2006, Los Angeles, 145-160.
- Ευσταθίου 2001:** Μ. Ευσταθίου, Το νεκροταφείο της αρχαίας Οίας στη Θήρα, στο Ν.Χ. Σταμπολίδης (επιμ.), *Καύσεις στην εποχή του χαλκού και την πρώιμη εποχή του σιδήρου*, Αθήνα, 301-318.
- Efstratiou 1985:** Ν. Efstratiou, *Agios Petros - A Neolithic site in the Northern Sporades. Aegean relationships during the Neolithic of the 5th millennium BC.*, *BARIntSer* 241, Oxford.
- Ευστρατίου & Καλλιντζή 1994:** Ν. Ευστρατίου & Ν.Καλλιντζή, *Μάκρη. Αρχαιολογικές έρευνες 1988-1993*, Θεσσαλονίκη.
- Ευστρατίου & Καλλιντζή 1996:** Ν. Ευστρατίου & Ν. Καλλιντζή, Αρχαιολογικές έρευνες στη Μάκρη Έβρου. Εκτιμήσεις και προβλήματα, *ΑΕΜΘ* 10Β, 881-916.
- Efstratiou κ.ά. 1998:** Ν. Efstratiou, M.P. Fumanal, C. Ferrer, D. Urem Kotsos, A. Curci, A. Tagliacozzo, G. Stratouli, S.M. Valamoti, M. Ntinou, E. Badal, M. Madella & K. Skourtoupolou, Excavations at the Neolithic settlement of Makri, Thrace, Greece (1988-1996): a preliminary report, *Saguntum (plav)* 31, 11-62.
- Έλληνες και Φοίνικες 2012:** Π. Αδάμ-Βελένη & Ε. Στεφανή (επιμ.), *Έλληνες και Φοίνικες στα σταυροδρόμια της Μεσογείου*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία 1993:** Ι. Βοκοποπούλου (υπεύθ. έκδ.), *Ελληνικός Πολιτισμός, Μακεδονία, Το Βασίλειο του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, κατάλογος έκθεσης, *Marché Bonsecours, Montreal*, 07.05.- 19.09.1993, Αθήνα.
- Elster 1986:** M.S. Elster, Tripods, Plastic Vessels, and Stands: A Fragmentary Collection of Social Ceramics, στο Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, 303-322.
- Elster & Renfrew 2003:** E. S. Elster & C. Renfrew (επιμ.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968-1970. Volume 2: The Final Report*. Los Angeles: The Cotsen Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles, Monumenta Archaeologica 20.
- Éros Grec 1989:** Ν. Kaltsas & Α. Pasquier (επιμ.), *Éros Grec. Amour des Dieux et des Hommes*, Paris - Athènes.
- Έρωσ 2009:** Ν. Σταμπολίδης & Γ. Τασούλας (επιμ.) *Έρωσ. Από τη Θεογονία του Ησίοδου στην Ύστερη Αρχαιότητα*, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 10.12.09-05.04.2010, Αθήνα.
- Ηλιοπούλου 2015:** Σ. Ηλιοπούλου, *Αρχαία Ζώνη ΙΙΙΑ. Το Νεκροταφείο. Ταφικά έθιμα και πρακτικές*, Κομοτηνή.
- Φαρμάκη & Μουσαντάμη υπό έκδοση:** Μ. Φαρμάκη, Χ. Μουσαντάμη, Τέσσερις χοντροκοιλιαράδες από το Βασιλούδι, *ΑΑΑ*, υπό έκδοση.
- Farnoux 2012:** Α. Farnoux, Η στρατιά της Ανατολής και η Αρχαιολογία, στο *Αρχαιολογία στα Μετόπισθεν* 2012, 82-89.
- Feyel 1935:** Μ. Feyel, Un nouveau fragment du règlement militaire trouve à Amphipolis, *RA* 6, 29-68.
- Feyel 2006:** C.Feyel, *Les artisans dans les sanctuaires grecs aux époques classique et hellénistique*, BÉFAR 318, Athènes.
- Φιλήμονος-Τσοποτού 2014:** Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 177-190.
- Φίλης 2011:** Κ. Φίλης, *Εμπορικοί αμφορείς από την Ακάνθο και το τοπικό εργαστήριο* (αδμ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Fischer 1994:** J. Fischer, *Griechisch-römische Terrakotten aus Ägypte: die Sammlungen Sieglin und Schreiber: Dresden, Leipzig, Stuttgart, Tübingen, Tübinger Studien zur Archäologie und Kunstgeschichte* 14, Tübingen.
- Fitta 1998:** M. Fitta, *Spiele und Spielzeug in der Antike. Unterhaltung und Vergnügen im Altertum*, Stuttgart.
- Flashar 1992:** M. Flashar, *Apollon Kitharodos. Statuarische Typen des musischen Apollon*, Köln.
- Φλουρέντζος 1994:** Π. Φλουρέντζος, Η θεά με τα υψωμένα χέρια στην Ευρώπη και στην Ανατολική Μεσόγειο, *Κυπριακή Αρχαιολογία* III, 86-92, πίν. XXIII-XXXI.
- Fol κ.ά. 1989:** A. Fol, R. Katinčarov, J. Lihardus, F. Bertemes & I. Krāstev, Bericht über die bulgarischen Ausgrabungen in Drama (1983-1988). Neolithikum - Kupferzeit - Bronzezeit. *BerRGK* 70, 5-127.
- Foley 2003:** H. Foley, Mothers and daughters, στο Neils & Oakley 2003, 112-137.
- Φωτιάδης & Χονδρογιάννη-Μετόκη 1993:** Μ. Φωτιάδης & Α. Χονδρογιάννη-Μετόκη, Κίτρινη Λίμνη: διαχρονική σύνοψη, ραδιοχρονολογήσεις και η ανασκαφή του 1993, *ΑΕΜΘ* 7, 19-31.
- Fotiadis κ.ά. 2000:** Μ. Fotiadis, A. Hondroyanni-Metoki, A. Kalogirou, & Chr. Ziota, Megalo Nisi Galanis (Kitrini Limni Basin) and the Later Neolithic of Northwestern Greece, στο Hiller & Nicolov 2000, 217-228.

- Fraser & Matthews 2005:** P. M. Fraser & E.M. Matthews (επιμ.), *Lexicon of Greek Personal Names IV. Macedonia, Thrace, northern regions of the Black Sea*, Oxford.
- Frey-Asche 1997:** L. Frey-Asche, *Tonfiguren aus dem Altertum: antike Terrakotten im Museum für Kunst und Gewerbe*, Hamburg.
- Freyer-Schauenburg 1974:** B. Freyer-Schauenburg, *Bildwerke der archaischen Zeit und des strengen Stils. Samos XI*, Bonn.
- Friesländer 2001:** E. Friesländer, The mantle dancer in the hellenistic period. Glorification of the himation, *Assaph* 6, 1-30.
- Froning 2014:** H. Froning, Comedy and Parody: Some Reflections on the "Perseus Jug" of the Vlastos Collection, στο Π. Βαλαβάνης & Ε. Μανακίδου (επιμ.), *Έγγραψεν και εποίησεν: μελέτες κεραμικής και εικονογραφίας προς τιμήν του καθηγητή Μιχάλη Τιβέριου*, Θεσσαλονίκη, 303-320.
- Fuchs 1979:** W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen*, München.
- Gabler & Márton 2008:** D. Gabler & A. Márton, Head-pots in the Antiquities Collection, στο A. Czere (επιμ.) *Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts*, 2008/108-109, Budapest, 43-64.
- Gallis 1985:** K. Gallis, A Late Neolithic foundation offering from Thessaly, *Antiquity* 59, 20-24.
- Gallis & Orphanidis 1994:** K. Gallis & L. Orphanidis, Twenty new faces from the Neolithic Society of Thessaly, στο Θεσσαλία. Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών 17-22 Απριλίου 1990) τόμος Α, Αθήνα, 155-162.
- Gallis & Orphanidis 1996:** K. Gallis & L. Orphanidis, *Figurines of Neolithic Thessaly*, vol. I, Athens.
- Γεωργιάκη & Ζωγράφου 2001:** Π. Γεωργιάκη & Η. Ζωγράφου, Η στρωματογραφία στην ανατολική πτέρυγα, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 65-86.
- Γεωργούδη 1986:** Σ. Γεωργούδη, Νέοι, νέες και ζωικός κόσμος: στοιχεία του αρχαιοελληνικού λόγου για τη νεότητα, *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συμποσίου, Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα, 15.10.1984, τόμος Α΄, Αθήνα, 219-225.
- Ghiron-Bistagne 1976:** P. Ghiron-Bistagne, *Recherches sur les acteurs dans la Grèce antique*, Paris.
- Γυάλινος Κόσμος 2010:** Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Γυάλινος Κόσμος*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 20.09.2009 - 31.12.2010, Θεσσαλονίκη.
- Γιαννικουρή 2014:** Α. Γιαννικουρή (επιμ.), *Κορπλαστική και μικροτεχνία στον αιγαιακό χώρο από τους γεωμετρικούς χρόνους έως τη ρωμαϊκή περίοδο, Διεθνές Συνέδριο στη Μνήμη της Ηούς Ζερβονόδκη*, Ρόδος, 26-29/11/2009, τόμος I-II, Αθήνα.
- Γιάννου 2011:** Τ. Γιάννου, Θεάματα ακροάματα στη Μακεδονία, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία Από τον 7^ο αι. π.Χ. ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη, 525-580.
- Gimbutas 1976:** M. Gimbutas, *Neolithic Macedonia, As reflected by Excavation at Anza, Southeast Yugoslavia*, Monumenta Archaeologica 1, Los Angeles.
- Gimbutas 1980:** M. Gimbutas, The Temples of Old Europe, *Archaeology* 33.6, 41-50.
- Gimbutas 1982:** M. Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe. Myths and Cult Images*, London.
- Gimbutas 1986:** M. Gimbutas, Mythical Imagery of Sitagroi Society, στο Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, 225-289.
- Gimbutas 1989α:** M. Gimbutas, *The Language of Goddess: unearthing the hidden symbols of western civilization*, San Francisco.
- Gimbutas 1989β:** M. Gimbutas, Figurines and cult equipment: Their role in the reconstruction of Neolithic Religion, στο M. Gimbutas, S. Winn & D. Shimabuku, *Achilleion. A Neolithic settlement in Thessaly, Greece, 6400-5600 BC*, Monumenta Archaeologica 14, Los Angeles, 171-250.
- Gimbutas 1999:** M. Gimbutas, *The Living Goddesses*, edited and supplemented by M.R. Dexter, Berkeley.
- Γιούρη 1970:** Ε. Γιούρη, *ΑΔ 25, Β2 Χρονικά*, 393-395.
- Γώγος & Πετράκου 2012:** Σ. Γώγος & Κ. Πετράκου, *Λεξικό του αρχαίου θεάτρου. Όροι - έννοιες - πρόσωπα*, Αθήνα.
- Goldman 1950:** H. Goldman (επιμ.), *Excavations at Gozlu Kule, Tarsus. The Hellenistic and Roman Periods*, Princeton.
- Goldman & Jones 1942:** H. Goldman & F. Jones, Terracottas from the Necropolis of Halae, *Hesperia* 11, 365-421.
- Gonzenbach 1986:** V. von Gonzenbach, *Die römischen Terrakotten in der Schweiz*, Band B, Bern.
- Γουλάκη-Βουτυρά 2011:** Α. Γουλάκη-Βουτυρά, Μουσική και μουσικά όργανα, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία. Από τον 7^ο αι. π.Χ. ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη, 581-587.
- Grabow 2015:** E. Grabow, *Der Hahn-Haus tier oder Dämon? Studien zu griechischen Vasenbildern, Boreas*, Beiheft 11, Münster.
- Graepler 1997:** D. Graepler, *Tonfiguren im Grab. Fundkontexte hellenistischer Terrakotten aus der Nekropole von Tarent*, München.
- Graepler 2003:** D. Graepler, Des Tanagréennes en offrandes funéraires: l'exemple de Tarente στο *Tanagra* 2003, 277-280.
- Graf 2004:** F. Graf, Gottesnähe und Schadenzauber. Die Magie in der griechisch-römischen Antike, Η μαγεία στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα. Πλησιάζοντας τους θεούς και βλέποντας τους ανθρώπους, (απόδοση στα ελληνικά, Γ. Μυλωνόπουλος, επιμ. Α. Χανιώτης), Ηράκλειο.
- Graillet 1912:** H. Graillet, *La culte de Cybèle, mère des dieux, à Rome et dans l'Empire romain*, Paris.
- Γραμμένος 1991:** Δ. Γραμμένος, *Νεολιθικές έρευνες στην κεντρική και ανατολική Μακεδονία*, Αθήνα.
- Γραμμένος 1997:** Δ. Γραμμένος, *Νεολιθική Μακεδονία*, Αθήνα.
- Γραμμένος 2004:** Δ. Γραμμένος, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα.
- Γραμμένος 2011:** Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία. Από τον 7^ο αιώνα ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη.
- Γραμμένος κ.ά. 1989-1990:** Δ. Γραμμένος, Μ. Παππά, Ντ. Ούρεμ-Κώτσος, Κ. Σκουρτοπούλου, Ε. Γιαννούλη & Μπ. Τσιγαρίδα, Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού Θέρμης. Ανασκαφική περίοδος 1987, *Μακεδονικά* 27, 223-288.
- Γραμμένος & Τιβέριος 1984:** Δ. Γραμμένος & Μ. Τιβέριος, Ανασκαφή ενός νεκροταφείου στην αρχαία Άργιλο, *ΑΔ 39, Μελέτες Α*, 1-47.
- Γραμμένος & Κώτσος 2002:** Δ. Γραμμένος & Σ. Κώτσος, *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Γραμμένος & Κώτσος 2004:** Δ. Γραμμένος & Σ. Κώτσος, *Σωστικές Ανασκαφές στο Νεολιθικό Οικισμό Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης*, Μέρος II (1998-2003), Θεσσαλονίκη.
- Grandjean 1988:** Y. Grandjean, *Recherches sur l'habitat thasien à l'époque grecque*, *Études Thasiennes* 12, Paris.
- Green 2014:** J.R. Green, Regional Theatre in the Fourth Century. The Evidence of Comic Figurines of Boeotia, Corinth and Cyprus, στο E. Csapo κ.ά. (επιμ.), *Greek Theatre in the Fourth Century B.C.*, Berlin-Boston, 333-369.
- Grimal 1991:** P. Grimal, *Λεξικό της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας* (μετ. Β. Άτσαλος), Θεσσαλονίκη.
- Hadzisteliou-Price 1969:** Th. Hadzisteliou-Price, The Type of the Crouching child and the Temple Boys, *BSA* 64, 95-111.
- Hadzisteliou-Price 1971:** Th. Chadzisteliou-Price, Double and multiple representations in Greek art and religious thought, *JHS* 91, 48-69.
- Hadzisteliou-Price 1978:** Th. Hadzisteliou-Price, *Kourotrophos. Cults and Representations of the Greek Nursing Deities*, Leiden.
- Hamdorf 1996:** F.W. Hamdorf (επιμ.), *Hauch des Prometheus. Meisterwerke in Ton*, München.
- Hamdorf & Leitmeir 2014:** W. Hamdorf & F. Leitmeir, *Die figürlichen Terrakotten der staatlichen Antikensammlungen München*, München.
- Hampe & Winter 1962:** R. Hampe & A. Winter, *Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern*, Mainz.
- Hampe & Winter 1965:** R. Hampe & A. Winter, *Bei Töpfern und Töpferinnen in Süditalien, Sizilien und Griechenland*, Mainz.
- Hansen 2007:** S. Hansen, *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa*, I-II, Berlin.

- Harris 1998:** P. Harris, Mimesis, Imagination and Role-play, στο C. Renfrew, Ch. Scarre (επιμ.) *Cognition and Material Culture. The Archaeology of Symbolic Storage*, Cambridge, 61-63.
- Harrison 1991:** J. E. Harrison, *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, Princeton [1903].
- Hasaki 2002:** E. Hasaki, *Ceramic Kilns in Ancient Greece: Technology and Organization of Ceramic Workshops* (PhD University of Cincinnati), Ann Arbor.
- Hasselin-Rous, Işik & Kongaz 2015:** I. Hasselin Rous, M.E. Caldiran Işik & G. Kongaz, *Musées archéologiques d'Istanbul. Catalogue des figurines en terre cuite grecques et romaines de Smyrne, Varia Anatolica XXIX*, Paris.
- Hasselin-Rous 2016:** I. Hasselin-Rous, Les échos de types statuaires à travers la coroplathie smyrniote, στο Muller & Lafli 2016, 337-354.
- Hatzopoulos 1994:** M. Hatzopoulos, *Cultes et rites de passage en Macédoine*, Αθήνα.
- Χατζόπουλος 2002:** Μ. Χατζόπουλος, Λατρείες της Μακεδονίας: Τελετές μεταβάσεως και μυήσεις, στο Α Αβραγιανού (επιμ.), *Λατρείες στην 'Περιφέρεια' του Ελληνικού κόσμου*, Αθήνα.
- Hatzopoulos & Stefani υπό έκδοση:** M.B. Hatzopoulos & E. Stefani, *New Discoveries from the Sanctuary of the Mother of Gods Autochthonous at Leukopetra (Macedonia)*, Athens, υπό έκδοση.
- Havelock 1995:** C. M. Havelock, *The Aphrodite of Knidos and Her Successors: A Historical Review of the Female Nude in Greek Art*, Michigan.
- Heidebröck-Soldner 2004:** E. Heidebröck-Soldner, *Die Traube auf hellenistischen und kaiserzeitlichen Grabdenkmälern: Untersuchungen zur Ikonographie und Bedeutungsgeschichte eines Attributs und verwandter Motive*, Hamburg.
- Heldring 1981:** B. Heldring, Sicilian Plastic Vases, *Archaeologia Traiectina XV*.
- Hellström 1987:** P. Hellström, *Paradeisos. A Late Neolithic Settlement in Aegean Thrace, Medelhavsmuseet-Memoir 7*, Stockholm.
- Hermay & Dubois 2012:** A. Hermay & C. Dubois (επιμ.), *L'enfant et la mort dans l'Antiquité III. Le matériel associé aux tombes d'enfants*. Actes de la table-ronde, Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme (MMSH) d'Aix-en-Provence, 20-22.01. 2011, Arles.
- Heurtley 1939:** W.A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge.
- Heuzey 1883:** L. Heuzey, *Les figurines antiques de terre cuite du Musée du Louvre*, Paris.
- Higgins 1954:** R.A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum, Vol. I: Greek: 730-330 B.C.*, London.
- Higgins 1959:** R.A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, British Museum Vol.II*, London.
- Higgins 1967:** R.A. Higgins, *Greek Terracottas*, London.
- Higgins 1986:** R.A. Higgins, *Tanagra and the Figurines*, Princeton-London.
- Hiller & Nicolov 2000:** St. Hiller & V. Nicolov (επιμ.), *KARANOVO III, Beitrage zum Neolithikum in Sudosteuropa*, Wien.
- Himmelmann 1994:** N. Himmelmann, *Realistische Themen in der griechischen Kunst der archaischen und klassischen Zeit, Jdl Erg. 28*, Berlin - New York.
- Hinz 1998:** V. Hinz, *Der Kult von Demeter und Kore auf Sizilien und in der Magna Grecia, Palilia 4*, Wiesbaden.
- Höckmann 1968:** O. Höckmann, *Die Menschengestaltige Figuralplastik der Südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit*, Hildesheim.
- Hodges 1987:** H.W.M. Hodges, The conservation treatment of ceramics in the field, στο M. A. Corzo & H. Hodges (επιμ.) *In Situ Archaeological Conservation: Proceedings of meetings, Mexico, 6-13.04.1986*, Los Angeles, 144-149.
- Hornung-Bertemes, Kassab Tezgör & Muller 1998:** K. Hornung-Bertemes, D. Kassab Tezgör & A. Muller, Fabrication des moules, diffusion des produits moulés. À propos d'une "figurine-patrice" du Musée de Volos, *BCH 122*, 91-107.
- Hughes 1999:** F. Hughes, *Children, Play and Development*⁸, Boston.
- Hugot, Huysecom-Haxhi & Muller 2016:** Ch. Hugot, S. Huysecom-Haxhi & A. Muller, Les terres cuites grecques: Pourquoi ? Pourquoi ? Comment ?, *Les Carnets de l'ACoSt 15* [Online] URL: <http://acost.revues.org/970>
- Huguenot 2008:** C. Huguenot, Les «erotes» volants et le rôle de l'image coroplastique funéraire dans la transmission du message religieux, στο S. Estienne, D. Jaillard & N. Lubtchansky κ.ά. (επιμ.), *Image et Religion dans l'antiquité gréco-romaine*, Actes du Colloque de Rome, 11-13.12.2003, Naples, 254-268.
- Huguenot 2012:** C. Huguenot, Production et commerce dans la cité hellénistique d'Érétrie, στο A. Esposito & G. Sanidas (επιμ.), *"Quartiers" artisanaux en Grèce ancienne: Une perspective méditerranéenne*, Villeneuve d'Ascq, 175-199.
- Huysecom 1997:** S. Huysecom, La Dame au polos thasienne: établissement d'une série, στο Muller 1997α, 155-179.
- Huysecom 2000:** S. Huysecom, Un kouros en terre cuite d'origine ionienne à Thasos. Production et diffusion d'une série, στο Blondé & Muller 2000, 107-126.
- Huysecom 2003:** S. Huysecom, Terres cuites animales dans les nécropoles grecques archaïques et classiques du bassin méditerranéen, στο B. Gratién, A. Muller & D. Parayre (επιμ.), *Figurines animales des mondes anciens (Colloque, Lille, juin 2002)*, *Anthropozoologica 38*, 91-103.
- Huysecom-Haxhi 2007:** S. Huysecom-Haxhi, Χελώνες, Σιληνοί και ένας βάτραχος. Μη ανθρωπόμορφα αρχαϊκά ειδώλια του Αρτεμίου της Θάσου, *AEMΘ 21*, 409-415.
- Huysecom-Haxhi 2009:** S. Huysecom-Haxhi, *Les figurines en terre cuite de l'Artémision de Thasos. Artisanat et piété populaire à l'époque de l'archaïsme mûr et récent*, *Études Thasiennes 21*, Athènes-Paris.
- Huysecom-Haxhi 2013:** S. Huysecom-Haxhi, Les terres cuites animales dans la Grèce ancienne. Contextes et interprétation, στο V. Dasen, U. Schädler (επιμ.), *Jeux et jouets dans l'Antiquité, Archéothéma 31*, 24-25.
- Huysecom-Haxhi 2015:** S. Huysecom-Haxhi, Du coq au canthare. Images de l'initiation masculine dans la coroplathie béotienne à l'époque classique, στο S. Huysecom-Haxhi & A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte: Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq, 71-89.
- Huysecom-Haxhi & Muller 2007:** S. Huysecom-Haxhi & A. Muller, Déesses et/ou mortelles dans la plastique de terre cuite. Réponses actuelles à une question ancienne, *Pallas 75*, 231-247.
- Huysecom-Haxhi & Muller 2015:** S. Huysecom-Haxhi & A. Muller, Figurines en contexte, de l'identification à la fonction: vers une archéologie de la religion, στο S. Huysecom-Haxhi & A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq, 421-438.
- Huysecom-Haxhi, Papaikononou & Papadopoulos 2012:** S. Huysecom-Haxhi, I.D. Papaikononou & S. Papadopoulos, Les figurines en terre cuite dans les sépultures d'enfants en Grèce ancienne: le cas des jeunes filles nues assises, στο Hermay & Dubois 2012, 343-366.
- ICOM 2006:** International Council of Museums, Code of ethics for museums, Paris.
- Işik 2000:** F. Işik, Die Stilentwicklung der ionischen Vogelkoren aus Ton, στο F. Krinzinger (επιμ.), *Die Ägäis und das Westliche Mittelmeer*, Akten des Symposiums, *Archäologische Forschungen 4*, Wien, 329-341.
- Iorio 2015:** V. Iorio, Statuette di gladiatori in terracotta da Pom i, στο Muller & Lafli 2015, 94-105.
- Jackson 2006:** M. Jackson, *Hellenistic gold Eros jewellery. Technique, style and chronology*, *BAR IntSer 1510*.
- Jacquemin 1982:** A. Jacquemin, Thasos, 3. Artémision: secteur occidental, *BCH 106.2*, 660-669.
- Jarosch 1994:** V. Jarosch, *Samische Tonfiguren des 10. bis 7. Jahrhunderts v. Chr. aus dem Heraion von Samos*, *Samos 18*, Bonn.
- Jeamment 2003:** V. Jeamment, La naissance des Tanagréennes. Athènes au IV^e siècle avant J.-C., στο *Tanagra 2003*, 120-129.

- Jeammet 2007:** V. Jeammet (επιμ.), *Tanagras. De l'objet de collection à l'objet archéologique*. Actes du colloque organisé par le musée du Louvre à la Bibliothèque nationale de France le 22 novembre 2003, Paris.
- Jeammet 2010:** V. Jeammet, The origin of the Tanagras: Fourth century B.C. Athens, στο *Tanagras* 2010, 62-69.
- Jeammet 2014:** V. Jeammet, Sculpture en miniature. Polychromy on Hellenistic Terracotta Statuettes in the Louvre Museum's Collection, στο J. Stubbe Østergaard & A.-M. Nielsen (επιμ.), *Transformations. Classical Sculpture in Colour*, Ny Carlsberg Glyptotek, 209-221.
- Johansen 1994:** F. Johansen, *Catalogue, Greece in the Archaic Period*, Ny Carlsberg Glyptotek, Copenhagen.
- Kacharava & Kvirkvelia 2009:** D. Kacharava & G. Kvirkvelia, *Από τη χώρα του χρυσόμαλλου δέρατος. Θησαυροί της αρχαίας Κολχίδας, Η αμπελοργία και ο Διόνυσος στο ελληνιστικό Βάνι*, Αθήνα.
- Kaimaris, Hourmouziadis & Patias 2011:** D. Kaimaris, G. Hourmouziadis & P. Patias, 3D Scanning and Digital Processing Used in the Study of a Neolithic Figurine, *Applied Geomatics* 3, 153-157. doi:10.1007/s12518-011-0055-z.
- Κακαμανούδης 2012:** Α. Κακαμανούδης, *Τεχνικές ζωγραφικής στην αρχαία Ελλάδα* (αδημ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Καλάβρια & Μπόλη 2001:** Β. Καλάβρια & Αικ. Μπόλη, Η στρωματογραφία στην ανατολική πτέρυγα, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 39-64.
- Καλίνδοια 2008:** Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Τα Καλίνδοια. Μια αρχαία πόλη στη Μακεδονία*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Φεβρουάριος 2008 - Φεβρουάριος 2009, Θεσσαλονίκη.
- Kallini 2013:** Ch. Kallini, The cult of the Mother of the Gods (Cybele) at Aegae (modern Vergina), Northern Greece, στο V. Sîrbu & R. Ştefănescu (επιμ.), *Necropolises, Cult places, Religion, Mythology, Proceedings of the 12th International Congress of Thracology*, Targoviste, 10-14.09.2013, τόμος II, Βραşov, 213-218.
- Καλλιντζή 1990:** Ντ. Καλλιντζή, Ανασκαφή ταφικού τύμβου στα Άβδηρα, *ΑΕΜΘ* 4, 561-571.
- Καλλιντζή 2003:** Κ. Καλλιντζή, Αλάβαστρα από το νεκροταφείο των αρχαίων Αβδήρων, *Περί Θράκης* 3, Ξάνθη, 11-42.
- Kallintzi 2004:** K. Kallintzi, Abdera: Organization and Utilisation of the Area *Extra Muros*, στο A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes & Y. Ersoy (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera, 20-21/10/2001*, Thessaloniki, 271-289.
- Kallintzi 2006:** K. Kallintzi, Les nécropoles d'Abdère. Organisation de l'espace et rites funéraires, στο A.-M. Guimier-Sorbets, M.B. Hatzopoulos & Y. Morizot (επιμ.), *Rois, cités, nécropoles: institutions, rites et monuments en Macédoine, Actes des colloques de Nanterre (Décembre 2002) et d'Athènes (Janvier 2004)*, Αθήνα, 143-153.
- Καλλιντζή & Ευστρατίου 1991:** Ντ. Καλλιντζή & Ν. Ευστρατίου, Ανασκαφή στη Μάκρη Έβρου, *ΑΕΜΘ* 2, 499-510.
- Kallintzi & Papaikononou 2006:** K. Kallintzi & I.-D. Papaikononou, A Methodical Approach to Funeral Goods, στο C.C. Mattusch, A.A. Donohue & A. Brauer (επιμ.), *Common Ground: Archaeology, Art, Science, and Humanities, Proceedings of the XVI International Congress of Classical Archaeology*, Boston, 23-26.08.2003, Oxford - USA, 480-484.
- Καλτσάς 1998 :** Ν. Καλτσάς, *Άκανθος Ι. Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979*, Αθήνα.
- Καλτσάς & Δεσπίνης 2007:** Ν. Καλτσάς & Γ. Δεσπίνης (επιμ.), *Πραξιτέλης*, κατάλογος έκθεσης, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 26.07-31.10.2007, Αθήνα.
- Καλτσάς & Shapiro 2008:** Ν. Καλτσάς & Α. Shapiro (επιμ.), *Γυναίκων λατρείες. Τελετουργίες και καθημερινότητα στην κλασική Αθήνα*, Αθήνα.
- Καραδήμα 2015:** Χ. Καραδήμα, *Το θέατρο και το Ιερό του Διονύσου στη Μαρώνεια*, Κομοτηνή.
- Καραδήμα & Κουτσουμανής 1992:** Χ. Καραδήμα & Μ. Κουτσουμανής, Αρχαιολογικές εργασίες Σαμοθράκης 1992, *ΑΕΜΘ* 6, 677-683.
- Καραδήμα & Κοκκοτάκη 1993:** Χ. Καραδήμα & Ν. Κοκκοτάκη, Αρχαιολογικές εργασίες στη Μαρώνεια κατά το 1993, *ΑΕΜΘ* 7, 637-646.
- Karageorghis 1989:** V. Karageorghis, Two votive iynx-wheels from Cyprus, στο R. Etienne, M.-Th. Le Dinahet & M. Yon (επιμ.), *Architecture et poésie dans le monde grec. Hommage à Georges Roux (Collection de la Maison de l'Orient méditerranéen. Série archéologique* 19), Lyon, 263-265.
- Karaghiorga 1969:** T. Karaghiorga, Die Göttin auf dem Kamel, *AM* 84, 87-102.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1985:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ο μακεδονικός τάφος στη Σπηλιά Εορδαίας, *ΑΔ* 40, Μελέτες Α', 242-280.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1986:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Προϊστορικοί οικισμοί Κίτρινης Λίμνης (Σαριγκιόλ) Κοζάνης, στο *Αμνός*, 391-416.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1987:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ο μακεδονικός τάφος Σπηλιάς Εορδαίας, *ΑΕΜΘ* 1, 23-36.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1989:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από την ανασκαφική έρευνα στην Αιανή, 1989, *ΑΕΜΘ* 3, 45-57.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1990:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ανασκαφή Αιανής 1990, *ΑΕΜΘ* 4, 75-92.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1993:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Κοζάνη, πόλη Ελιμιάτιδος*, Αρχαιολογικός Οδηγός, Θεσσαλονίκη.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 1998:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Ξηρολίμνη Κοζάνης 1998, *ΑΕΜΘ* 12, 465-480.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2000:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Νομός Κοζάνης 2000. Ανασκαφές εν οδοίς και παροδίως, *ΑΕΜΘ* 14, 607-640.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή και Σπηλιά 2005, *ΑΕΜΘ* 19, 494-509.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2005β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Μαυροπηγή 2005: Λιγνιτωρυχεία και αρχαιότητες, *ΑΕΜΘ* 19, 511-539.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2006:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Νομός Κοζάνης 2006: Πολύμυλος, Κλείτος, Περδίκκας, Μικρόκαστρο, Αλιάκμων, *ΑΕΜΘ* 20, 847-874.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2007:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γρεβενά 2007. Πριόνια και Φράγμα Ιλαρίωνα, *ΑΕΜΘ* 21, 23-36.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2008:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Αιανή, Αρχαιολογικοί Χώροι και Μουσείο. Αρχαιολογικός Οδηγός*, Αιανή.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή και Νομός Κοζάνης: Δέκα χρόνια έρευνας, *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος) 105-126.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από την έρευνα στο Φράγμα Ιλαρίωνα (Αλιάκμων): η ανασκαφή στις θέσεις Κτιο και Παναγιά Διπόρου Γρεβενών, *ΑΕΑΜ* 1, 75-108.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009γ:** Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2009. Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή 2008-2009: η νεότερη έρευνα στη βασιλική νεκρόπολη, *ΑΕΜΘ* 23, 63-73.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2010:** Α. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από το ανασκαφικό έργο της Λ' ΕΠΚΑ κατά το 2010, *ΑΕΜΘ* 24, 17-38.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Αιανή, Βασιλική Νεκρόπολη: η έρευνα σε 'μυκηναϊκές', αρχαϊκές, κλασικές, ελληνιστικές ταφές, *ΑΕΑΜ* 2, 84-153.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2011β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Από το ανασκαφικό έργο της Λ' ΕΠΚΑ κατά το 2011, *ΑΕΜΘ* 25, 37-60.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014α:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Περί προϊστορικών θέσεων στη Δυτική Μακεδονία: Νομοί Κοζάνης και Γρεβενών, στο *Προϊστορική Μακεδονία* 2014, 233-250.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη 2014β:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Μαρτυρίες αμπελοργίας, οινοποίησης και οινοποίησης στους Νομούς Κοζάνης και Γρεβενών, στο Γ. Πίκουλας (επιμ.), *Οίνον Ιστορώ Χ, Βελβεντό το οινοφόρο*, Πρακτικά Συμποσίου: Βελβεντός, Κτήμα Βογιατζή, 19 Οκτωβρίου 2013, Αθήνα, 47-75.
- Καραμήτρου-Μεντεσίδη υπό έκδοση:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Aiani: The monumental tombs of the Royal Necropolis in *Greek Monumental Tombs*, colloquium, Freie Universität Berlin Institut für Klassische Archäologie, 10-11.02.2012, υπό έκδοση.

- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Κεφαλίδου 1996:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη, & Ε. Κεφαλίδου, Τοπικά εργαστήρια αρχαϊκής και κλασικής κεραμικής από την Αιανή και το Νομό Κοζάνης, VI τόμος 1, 537-562.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Βατάλη 1999:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Μ. Βατάλη, Πολύμυλος Κοζάνης 1999, *AEMΘ* 13, 369-398.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Λόκανα 2009:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Χ. Λόκανα, Η ανασκαφή στη θέση Κρυσπηγάδο Αλιάκμονα, *AEAM* 1, 301-327.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Θεοδώρου 2009:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη & Δ. Θεοδώρου, Από την έρευνα στο Φράγμα Ιλαρίωνα (Αλιάκμων): η ανασκαφή στον Λογκά Ελάτης, *AEMΘ* 23, 53-62.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδη, Αναγνωστοπούλου & Λόκανα 2010:** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδη, Χ. Λόκανα, & Κ. Αναγνωστοπούλου, Δύο θέσεις της αρχαιότερης και μέσης νεολιθικής στην Ποντοκώμη και Μαυροπηγή Εορδαίας, *AEMΘ* 24, 39-52.
- Karamitrou-Mentessidi, Anagnostopoulou & Lokana 2011:** G. Karamitrou-Mentessidi, K. Anagnostopoulou & Ch. Lokana, Zwei Fundorte Früh- und Mittelneolithikums bei Pontokomi und Mavropigi in Eordaiia, *AEAM* 2, 33-56.
- Karamitrou-Mentessidi & Theodorou 2011:** G. Karamitrou-Mentessidi & D. Theodorou, From The research at the Ilarion Dam (Aliakmon): The Excavation at Megas Ais-Giorgis and Agios Konstantinos near Dimitra, Grevena, *AEAM* 2, 173-203.
- Karamitrou-Mentessidi κ.ά. 2015:** G. Karamitrou-Mentessidi, N. Efstratiou, M. Kaczanowska & J. Kozłowski, Early Neolithic Settlement of Mavropigi in Western Greek Macedonia, *Eurasian Prehistory* 12 (1-2), 47-116.
- Καραπάνου 2014:** Σ. Καραπάνου, Πήλινα ειδώλια από την πόλη της ελληνοιστικής Φαρσάλου, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 419-434.
- Καρδάρη 1988:** Χρ. Καρδάρη, Αφροδίτη Ερυκίνη, Αθήναι.
- Karkanias & Efstratiou 2009:** P. Karkanias & N. Efstratiou, Floor sequences in Neolithic Makri, Greece: micromorphology reveals cycles of renovation, *Antiquity*, 83(322), 955-967.
- Karoglou 2016:** K. Karoglou, The Collection of Greek Terracotta Figurines at the Metropolitan Museum of Arts, *Les Carnets de l'Acost 14* [Online] URL: <http://acost.revues.org/798>
- Kasapoğlu 2012:** H. Kasapoğlu, Heykelcik ve figürinler, στο C. Başaran (επιμ.), *Antik Troas'in parlayan kenti. Parion 1997-2009 yılları. Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*, Istanbul, 177-192.
- Kassab 1988:** D. Kassab, *Statuettes en terre cuite de Myrina: corpus des signatures, monogrammes, lettres et signes*, Paris.
- Kassab Tezgör 2003:** D. Kassab Tezgör, Myrina et Alexandrie, στο *Tanagra* 2003, 242-247.
- Kassab Tezgör 2007:** D. Kassab Tezgör, *Tanagrées d'Alexandrie. Figurines de terre cuite hellénistiques des nécropoles orientales. Musée gréco-romain d'Alexandrie, Études alexandrines* 13, Le Caire.
- Kassab Tezgör & Abd al Fattah 1997:** D. Kassab Tezgör & A. Abd el Fattah, La diffusion des Tanagrées à l'époque hellénistique. À propos de quelques moules alexandrines, στο Muller 1997a, 353-374.
- Kassel & Austin 1984:** R. Kassel & C. Austin, *Poetae Comici Graeci*, τόμος III.2: *Aristophanes. Testimonia et fragmenta*, Berlin/New York.
- Kater-Sibbes & Vermaseren 1975:** G.J.F. Kater-Sibbes & M.J.Vermaseren, *Apis II. Monuments from Outside Egypt*, EPRO 48, Leyden.
- Kathariou 2006:** K. Kathariou, Cocks and Cockfights on Cock Lekythoi, *NumAntCl* XXXV, 105-122.
- Καζακίδη 2015:** Ν. Καζακίδη, *Εικόνες εν γυμνάσιω. Έργα γλυπτικής στο ελληνοιστικό γυμνάσιο. Ηπειρωτική Ελλάδα και νησιά του Αιγαίου*, Θεσσαλονίκη.
- Κεχαγιάς 2014:** Δ. Κεχαγιάς, Πήλινα ειδώλια Σειρήνων από την περιοχή του Αιγαίου: μιջογενή πλάσματα εξ Ανατολής, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 195-206.
- Κεφαλίδου 1996:** Ε. Κεφαλίδου, *Νικητής. Εικονογραφική μελέτη του αρχαίου ελληνικού αθλητισμού*, Θεσσαλονίκη.
- Κεφαλίδου 1998:** Ε. Κεφαλίδου, Αττικός μελανόμορφος αμφορέας από την Αιανή στο Μ. Ακαμάτη-Λιλιμπάκη & Κ. Τζαναβάρη (επιμ.) *Μνείας Χάριν, Τόμος στη Μνήμη Μάϊρης Σιγανίδου*, Θεσσαλονίκη, 115-125.
- Κεφαλίδου 2001:** Ε. Κεφαλίδου, Late archaic polychrome pottery from Aiani, *Hesperia* 70, 183-219.
- Κεφαλίδου 2009:** Ε. Κεφαλίδου, *Ασώματα. Ένα αρχαϊκό νεκροταφείο στην Ημαθία*, Θεσσαλονίκη.
- Κεφαλίδου 2012α:** Ε. Κεφαλίδου, «Εκ Μεσημερίου προπολεμικώς». Ένα ιερό της αρχαίας Κρουσιδας και άλλα ευρήματα από τις συλλογές του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, στο *Θρεπήρια* 2012, 424-456.
- Κεφαλίδου 2012β:** Ε. Κεφαλίδου, Πλαστική λήκυθος από τη Μίεζα, στο *Δινήεσσα*, 289-297.
- Κεφαλίδου, Γαβριλάκη & Λιάρος 2011:** Ε. Κεφαλίδου, Ε. Γαβριλάκη & Ν. Λιάρος, Η νεολιθική κεραμική μέσα από τη σύγχρονη εμπειρία: μια απόπειρα πολυδιάστατης προσέγγισης με εκπαιδευτικό και πειραματικό χαρακτήρα, *AEMΘ* 25, 577-586.
- Keller 1909:** O. Keller, *Die antike Tierwelt*, Leipzig.
- Κεραμάρης & Βιολατζής 2011:** Α. Κεραμάρης & Μ. Βιολατζής, Ανασκαφή στο Ο.Τ. 54 στη ΒΙΠΕΘ Σίνδος ιδιοκτησίας Frigo Stahl, *AEMΘ* 25, 247-254.
- Kerameikos XV:** B. Vierneisel-Schlörb, *Die figürlichen Terrakotten I. Spätmykenisch bis späthellenistisch, Kerameikos XV*, München 1997.
- Kim 2012:** H. Kim, *Απεικονίσεις των ξένων στην ελληνική πλαστική και μικροτεχνία: Σκύθες, Πέρσες, Γαλάτες και Νέγροι από τον 6^ο έως τον 1^ο αι. π.Χ.*, (αδμ. διδ. διατρ.) Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. [Online] URL: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/26849#page/218/mode/2up>
- Kleiner 1984:** G. Kleiner, *Tanagrafiguren. Untersuchungen zur hellenistischen Kunst und Geschichte*² (αναθεωρημένη έκδοση, A. Linfert & K. Parlasca, επιμ.) Berlin.
- Klinger 1998:** S. Klinger, Two attic lekythoi in the Israel Museum depicting animals, *IEJ* 48.3-4, 201-213.
- Knauss 2012:** Fl. Knauss (επιμ.), *Die Unsterblichen Götter Griechenlands, Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek München*, Μόναχο.
- Knigge 1982:** U. Knigge, Ο Ασπίρ της Αφροδίτης, *AM* 97, 153-170.
- Knoblauch 1939:** P. Knoblauch, Über einige attische Tonfiguren im archäologischen Seminar der Universität Berlin, *AA* 1939, 413-448.
- Kokkorou-Alevras 2014:** G. Kokkorou-Alevras, A Terracotta Figurine from Ancient Halasarna. Cos an Coan Coroplastic Production during the Archaic-Classical Period, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 111-118.
- Konstantakos 2014:** I.M. Konstantakos, Comedy in the Fourth Century I: Mythological Burlesques, στο A. Scafuro & M. Fontaine (επιμ.), *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy*, Oxford-New York, 160-180.
- Κοντοπούλου 2002:** Π. Κοντοπούλου, Ένα εργαστήριο κοροπλαστικής στην Αγορά της Πέλλας, Θεσσαλονίκη (αδμ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κορρές 1971:** Γ.Σ. Κορρές, Έφοροι πυρός και τέχνης, *AEΦΗΜ* 1971, 234-246.
- Κόρτη-Κόντη 1986:** Στ. Κόρτη-Κόντη, Πήλινα ειδώλια από τη Χαλκιδική, *Αρχαία Μακεδονία* IV, Θεσσαλονίκη, 341-352.
- Κόρτη-Κόντη 1987:** Σ. Κόρτη-Κόντη, Ταφικά ευρήματα από τον Πενταπλάτανο Γιαννιστών, στο *Αμητός*, 417-427.
- Κόρτη-Κόντη 1994:** Σ. Κόρτη-Κόντη, *Η κοροπλαστική της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Κόρτη-Κόντη 1999:** Σ. Κόρτη-Κόντη, Μίμοι της Θεσσαλονίκης, *Αρχαία Μακεδονία* VI, τόμος 1, 621-630.
- Korti-Konti 2006:** S. Korti-Konti, Clay figurines of Aphrodite in roman Thessalonike, *Folia archaeological Balkanica* 1, 307-312.
- Κοσμά 2014:** Μ. Κοσμά, Οικιακή λατρεία στη ύστερη ελληνοιστική Σάμο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 247-260.
- Kotitsa 1996:** Z. Kotitsa, *Hellenistische Tonpyxiden. Untersuchung zweier hellenistischer Typen einer Keramikform*, Mainz.
- Kotitsa 2012:** Z. Kotitsa, Tombes d'enfants du IV^e s. av. J.-C. à Pydna, στο Herymar & Dubois 2012, 77-96.
- Kotitsa & Schüssler 2002:** Z. Kotitsa & U. Schüssler, Zinn auf Keramik: Entstehung

- und Verwendung eines Statussymbols in Makedonien, AA, 65-84.
- Κοτταρίδη 1990:** Α.Κοτταρίδη, Βεργίνα 1990. Ανασκαφή στο νεκροταφείο και στο βορειοδυτικό τμήμα της αρχαίας πόλης, *ΑΕΜΘ* 4, 35-44.
- Kottaridi 2011:** A. Kottaridi, Burial customs and beliefs in the royal necropolis of Aegae, στο A. Kottaridi & S. Walker (επιμ.), *Heracles to Alexander the Great. Treasures from the Royal Capital of Macedon, a Hellenic Kingdom the Age of Democracy*, Oxford, 131-152.
- Κοτταρίδη 2012:** Α. Κοτταρίδη, Η Δέσποινα των Αιγών, στο Ν. Σταμπολίδης & Μ. Γιαννοπούλου (επιμ.), *Ήριγκίπισσες' της Μεσογείου στην αυγή της Ιστορίας*, Αθήνα, 413-434.
- Κοτταρίδη 2013:** Α. Κοτταρίδη, *Αιγές. Η βασιλική μητρόπολη των Μακεδόνων*, Αθήνα.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1982:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ανασκαφικές έρευνες στα αρχαία Αβδηρα, *ΠΑΕ*, 9-16.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1987α:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ανασκαφές στα αρχαία Αβδηρα, *ΑΕΜΘ* 1, 407-420.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη 1987β:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ανασκαφικές έρευνες στα αρχαία Αβδηρα, *ΠΑΕ* 1987, 177-185.
- Κουκουλι-Chrysanthaki 2004:** Ch. Koukouli-Chrysanthaki, The Archaic City of Abdera, στο A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes & Y. Ersoy (επιμ.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony. Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera*, Abdera, 20-21.10. 2001, Thessaloniki, 235-248.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.α. 2003:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Ι. Ασλάνης, Ι. Vaisov & Μ. Βάλλα, Προμαχόνας-Topolniča 2002-2003, *ΑΕΜΘ* 17, 90-110.
- Κουκουλι-Cryssanthaki κ.ά. 2007:** Ch. Koukouli-Chryssanthaki, H. Todorova, I. Aslanis, I. Vajsov & M. Valla, Promachon-Topolniča. A Greek-Bulgarian Archaeological Project, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 43-78.
- Κουκούλη-Χρυσανθάκη κ.ά. 2008:** Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, P. Darque, Δ. Μαλαμίδου & Ζ. Τσιρτσώνη, Προϊστορικός οικισμός στη θέση Ντικίλι Τας (Φίλιπποι Ν. Καβάλας), *ΠΑΕ* 2008, 69-86.
- Kountouri, Harami & Vivliodetis 2016:** E. Kountouri, A. Harami & V. Vivliodetis, Coroplastic Art from Thebes (Boetia). Evidence from Terracotta Figurines found in graves, στο Muller & Laflı 2016, 181-193.
- Κουσουλάκου 2000:** Ντ. Κουσουλάκου, Ποτίδαια 2000: κτηριακό συγκρότημα δημόσιου χαρακτήρα, *ΑΕΜΘ* 14, 321-330.
- Κουσουλάκου & Κουσουλάκου 2007:** Κ. Κουσουλάκου & Α. Κουσουλάκου, Αρχαίο ιερό στην Ποτίδαια της Χαλκιδικής. Τα αρχαιολογικά δεδομένα και η επεξεργασία τους σε ψηφιακό περιβάλλον, στο *Αρχαία Μακεδονία VII*, 697-714.
- Κυριάκου 2008:** Α. Κυριάκου, Η Στενόμακρη Τούμπα της Βεργίνας. Ταφικές πρακτικές στη Μακεδονία του 4^{ου} αι. π.Χ., Θεσσαλονίκη.
- Κώστογλου-Δεσποίνη 1979:** Κώστογλου-Δεσποίνη, *Προβλήματα της παριανής πλαστικής του 5^{ου} αι. π.Χ.*, Θεσσαλονίκη.
- Kozanli 2015:** C. Kozanli, Trois tombes d'enfants de la nécropole de Parion, στο Muller & Laflı 2015, 385-398.
- Kozlowski 2015:** J. Kozlowski, Les figurines d'hydrophores: milieu(x) et signification(s), στο A. Muller & E. Laflı, 41-48.
- Κρήτη-Αίγυπτος 2000:** Α. Καρέτσου, Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη (επιμ.), *Κρήτη - Αίγυπτος. Πολιτισμικοί δεσμοί τριών χιλιετιών*, κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, 21.11.1999 - 21.09.2000, Ηράκλειο.
- Kyrieleis 1988:** H. Kyrieleis, Offerings of the «Common Man» in the Heraion at Samos, στο R. Hägg, N. Marinatos & G.C. Nordquist (επιμ.), *Early Greek Cult Practice*, 215-221, Stockholm.
- Λαμπράκη 1984:** Ά. Λαμπράκη, Προσωπεία, *Αρχαιολογία* 12, Αύγουστος, 21-24.
- Lambrothanası & Touloumtzidou 2016:** E. Lambrotanasi & A. Touloumtzidou, A terracotta figurine of a war elephant and other finds from a grave at Thessaloniki, *JHP* 1, 69-112.
- Lancelloti 2002:** M.G. Lancelloti, *Attis between myth and history: King, priest and God*, Leiden.
- Lane Fox 2013:** R. Lane Fox (επιμ.), *Ancient Macedon, Studies in the Archaeology and History of Macedon*, 650BC-300AD, Leiden-Boston.
- Langner 2012:** M. Langner, Mantle-figures and the athenization of late classical imagery, στο S. Schierup & B. Bundgaard-Rasmussen (επιμ.), *Red-figure pottery in its ancient setting. Acts of the International Colloquium held at the National Museum of Denmark in Copenhagen*, Aarhus, 12-20.
- Laumonier 1921:** A. Laumonier, *Catalogue de terres cuites du musée archéologique de Madrid*, Bordeaux.
- Lazaridis 1953:** D. Lazaridis, Trouvailles archéologiques de Mesembria, *BCH* 77, 404-425.
- Λαζαρίδης 1959:** Δ. Λαζαρίδης, Ανασκαφικά έρευναι εις Αμφίπολιν, *ΠΑΕ* 1959, 42-46.
- Λαζαρίδης 1960:** Δ. Λαζαρίδης, *Πήλινα ειδώλια Αβδήρων*, Αθήνα.
- Λαζαρίδης 1969:** Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Οδηγός Μουσείου Καβάλας*, Αθήνα.
- Λαζαρίδης 1972:** Δ. Λαζαρίδης, *Αμφίπολις και Αργίλος*, Αθήνα.
- Λαζαρίδης 1977:** Δ. Λαζαρίδης, Ανασκαφές και έρευνες Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1977, 38-455.
- Λαζαρίδης 1981:** Δ. Λαζαρίδης, Ανασκαφές και έρευνες Αμφιπόλεως, *ΠΑΕ* 1981, 18-25.
- Λαζαρίδης 1988:** Δ. Λαζαρίδης, Εργαστήρια και έργα κοροπλαστικής Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, στο *Πρακτικά του XII Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας*, Αθήνα, 04-10.09.1983, τόμος Β', Αθήνα, 125-130.
- Λαζαρίδης 1997:** Δ. Λαζαρίδης, *Αμφίπολις*², Αθήνα.
- Λαζαρίδης, Ρωμισπούλου & Τουράτσογλου 1992:** Δ. Λαζαρίδης, Κ. Ρωμισπούλου & Γ. Τουράτσογλου, *Ο τύμβος της Νικήσιανης*, Αθήνα.
- Λάζος 2002:** Χ. Λάζος, *Παίζοντας στο χρόνο: αρχαιοελληνικά και βυζαντινά παιχνίδια, 1700 π.Χ. - 1500 μ.Χ.*, Αθήνα.
- Λεμπέση 2014:** Α. Λεμπέση, Ο θρήνος στην κρητική κοινωνία της 1^{ης} χιλιετίας, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 169-183.
- Lehmann 2004:** St. Lehmann, Statuen griechischer Sieger, στο R. Wünsche & Fl. Knaub (επιμ.), *Lockender Lorbeer. Sport und Spiele in der Antike. Staatliche Antikensammlungen*, München, 320-335.
- Lemou 1972:** A. Lemou, Un atelier archaïque chiote en Macédoine orientale, στο Fr. Blondé & J.-Y. Perreault (επιμ.), *Les ateliers de potiers dans le monde grec aux époques géométrique, archaïque et classique, Actes de la Table Ronde organisée à l'École Française d'Athènes (2 et 3 Octobre 1987)*, BCH Suppl XXIII, Paris, 157-173.
- Le Rider 1977:** G. Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappé en Macédoine de 359 à 294*, Paris.
- Le Rider 1996:** G. Le Rider, *Monnayage et finances de Philippe II, Un état de la question*, Athènes.
- Leyenaar-Plaisier 1979:** P.G. Leyenaar-Plaisier, *Les terres cuites grecques et romaines. Catalogue de la collection du Musée national des antiquités à Leiden I-III*, Leiden.
- Λεβέντη 2009:** Ι. Λεβέντη, Τα πήλινα ειδώλια από το ιερό του Απόλλωνος στη θέση Σωρός Μαγνησίας, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 3, τόμος Ι, 299-313.
- L'Homme-Wéry 1995:** L'Homme-Wéry, L'Athènes de Solon comme modèle dans l' "Hymne homérique à la Terre", *Kernos* 8, 139-150.
- Liepmann 1975:** U. Liepmann, *Griechische Terrakotten, Bronzen, Sculpturen*, Hannover.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1983:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Πήλινα ειδώλια παιδαγωγών από την Πέλλα, *Μακεδονικά* 23, 221-245.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1989-1991:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Ανασκαφή 1989, *ΑΔ* 44-46, Μελέτες Α', 73-152.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1993:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Νέο εργαστήριο κεραμικής και κοροπλαστικής στην Πέλλα, *ΑΕΜΘ* 7, 171-182.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας*, Αθήνα.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το Θεσμοφόριο της Πέλλας*, Αθήνα.

- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000α:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Το ιερό της Μητέρας των Θεών και της Αφροδίτης στην Πέλλα*, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2000β:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Νέες ανασκαφικές έρευνες στην Πέλλα, *ΑΕΜΘ* 14, 407-420.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2008:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, *Ο Πολυθάλαμος τάφος της Πέλλας, Πέλλης 2*, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2010:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Από το ανατολικό νεκροταφείο της Πέλλας, *ΑΕΜΘ* 24, 179-187.
- Lilimpaki-Akamati 2011:** Μ. Lilimpaki-Akamati, *Le monde des femmes: parure, vie domestique et objets du quotidien*, στο *La Macédoine antique* 2011, 372-373.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2014:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Εργαστηριακές εγκαταστάσεις κεραμικής παραγωγής στην Πέλλα, στο Π. Βαλαβάνης & Ε. Μανακίδου (επιμ.), *Έγραψαν και εποίησαν. Μελέτες κεραμικής και εικονογραφίας προς τιμήν του καθηγητή Μιχάλη Τιβέριου*, Θεσσαλονίκη, 437-443.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 2016:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Πήλινες γυναικείες προτομές του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας, στο Μ. Γιαννοπούλου & Χ. Καλλίνη (επιμ.), *Ηχάδιν Ι, Τιμητικός Τόμος για τη Στέλλα Δρούγου*, Αθήνα, 814-828.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2003:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ι. Ακαμάτης, *Πέλλα και η περιοχή της*, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2006:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ι. Ακαμάτης, Η ελληνιστική πόλη της Φλώρινας, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη κ.ά. 2011:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Ι. Ακαμάτης, Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας*, Αθήνα.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2014:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ν. Ακαμάτης, *Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Ανασκαφικές περίοδοι 1991-2007*, Θεσσαλονίκη.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης 2015:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ι. Ακαμάτης, *Πέλλα. Ο αρχαιολογικός χώρος και το Μουσείο*, Αθήνα.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ακαμάτης υπό έκδοση:** Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη & Ν. Ακαμάτης, *Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Οι πρώτες ανασκαφές (1974-1981)*, υπό έκδοση.
- Lindos I:** C. Blinkenberg, *Lindos I. Les petits objets*, Berlin, 1931.
- Lippolis 1992:** E. Lippolis, *Gli eroi di Olimpia, lo sport nella società greca e magnogreca*, Taranto.
- Lippolis 2004:** E. Lippolis, Ο πολιτισμός της πόλεως και ο αθλητισμός στην ελληνική Δύση, στο Ν. Σταμπολίδης & Γ. Τασούλας (επιμ.), *Μεγάλη Ελλάς. Αθλητισμός και Ολυμπισμός στην Περιφέρεια του Ελληνικού Κόσμου*, Αθήνα, 39-53.
- Lissarrague 1990:** F. Lissarrague, *The aesthetics of the Greek banquet: Images of wine and ritual (un flot d'images)*, Princeton N.J.
- Lissarrague 1995:** F. Lissarrague, Identity and otherness: The case of Attic head vases and plastic vases, *Source: Notes in the History of Art* 15.1, 4-9.
- Llewellyn-Jones 2003:** L. Llewellyn-Jones, *Aphrodite's tortoise: the veiled woman of ancient Greece*, Swansea.
- Lonsdale 1993:** S. Lonsdale, *Dance and ritual play in Greek religion*, Baltimore.
- Lorenz 2004:** S. Lorenz, *Leben auf dem Sportplatz*, στο R. Wünsche & F. Knauth (επιμ.), *Lockender Lorbeer. Sport und Spiele in der Antike. Staatliche Antikensammlungen*, München, 246-261.
- Maass 1996:** M. Maass, *Delphi am Nabel der Welt. Badisches Landesmuseum Karlsruhe*, Karlsruhe.
- Macédoine antique 2011:** S. Descamps-Lequime (επιμ.) με τη συνεργασία Κ. Charatzopoulou, *Au royaume d'Alexandre le Grand. La Macédoine antique*, κατάλογος έκθεσης, Musée du Louvre, 13.10.2011 - 16.01.2012, Paris.
- Μαχαίρα 2008:** Β. Μαχαίρα, *Το Ιερό της Αφροδίτης και Έρωτος στην Ιερά Οδό*, Αθήνα.
- Μαχαίρα 2014:** Β. Μαχαίρα, Η συμβολή της κοροπλαστικής στην εικονογραφία και στην τυπολογία της πλαστικής κατά τα ελληνιστικά χρόνια. Η συνεισφορά της Ηούς Ζερβουδάκη, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 79-94.
- Maffre & Salviat 1978:** J.-J. Maffre & F. Salviat, *Travaux de l'Ecole française en Grèce en 1977, Thasos V. Artémision*, *BCH* 102, 821-829.
- Μακαρόνας 1941-52:** Χ. Μακαρόνας, 1941-52, Χρονικά αρχαιολογικά, *Μακεδονικά* 2, 599-601.
- Μακαρόνας 1952:** Χ. Μακαρόνας, Ανασκαφή νεκροπόλεως εν Θεσσαλονίκη, *ΠΑΕ* 106, 164-172.
- Μάλαμα 2000:** Π. Μάλαμα, Νεότερα στοιχεία από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης στα πλαίσια του έργου «Διαπλάτυνση του δρόμου Αμφίπολης-Μεσολακκιάς», *ΑΕΜΘ* 14, 55-70.
- Μάλαμα 2001:** Π. Μάλαμα, Νεότερα στοιχεία από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης στα πλαίσια του έργου «Διαπλάτυνση του δρόμου Αμφίπολης-Μεσολακκιάς», *ΑΕΜΘ* 15, 111-126.
- Μάλαμα 2007:** Π. Μάλαμα, Κιβωτιόσχημοι τάφοι κλασικών χρόνων από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος, *Αρχαία Μακεδονία* VII, 727-744, Θεσσαλονίκη.
- Malama 2007:** P. Malama, Le décor pictural des tombes récemment mises au jour à Amphipolis, στο S. Descamps-Lequime (επιμ.) *Peinture et couleur dans le monde grec antique*, Paris, 108-119.
- Malama 2015:** P. Malama, *Terrakotten aus der östlichen Nekropole von Amphipolis*, στο Müller & Lafli 2015, 365-374.
- Μάλαμα κ.ά. 2000:** Π. Μάλαμα, Μ. Χριστοπούλου & Κ. Νταράκης, Νεότερα στοιχεία από τις έρευνες στην περιοχή των Ν. Κερδυλλίων κατά τις εργασίες κατασκευής της Εγνατίας οδού, *ΑΕΜΘ* 14, 71-85.
- Μάλαμα & Σαλονικιός 2002:** Π. Μάλαμα & Α. Σαλονικιός, Οικιστικά κατάλοιπα από την αρχαία Αμφίπολη-Οικόπεδο Διογένη Κυπριανίδη, *ΑΕΜΘ* 16, 145-155.
- Μάλαμα & Νταράκης 2008:** Π. Μάλαμα & Κ. Νταράκης, *Νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων στα Νέα Κερδύλλια Σερρών*, Θεσσαλονίκη.
- Μαλαμίδου 1997:** Δ. Μαλαμίδου, Ανασκαφή στον προϊστορικό οικισμό "Κρυονέρι" Ν. Κερδυλλίων, *ΑΕΜΘ* 11, 509-538.
- Malamidou 2007:** D. Malamidou, *Kryoneri: a Neolithic and Early Bronze Age settlement in the lower Strymon valley*, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 297-308.
- Mallios 2004:** G. Mallios, A Hellenistic sanctuary at Ano Poli, Thessalonica. The Terracotta Figurines, *Εγνατία* 8, 239-266.
- Μανακίδου 1994:** Ε.Π. Μανακίδου, *Παραστάσεις με άρματα (8^{ος} - 5^{ος} αι. π.Χ.). Παρατηρήσεις στην εικονογραφία τους*, Αθήνα.
- Μανακίδου 2010:** Ε. Μανακίδου, Η αρχαία Χαλάστρα και η περιοχή της, στο Ε. Γαβρά (επιστημ. υπεύθ.), *Διερεύνηση, ανάδειξη και προβολή του ιστορικού, πολιτιστικού και οικιστικού αποθέματος του Δήμου Χαλάστρας* (ερευνητικό πρόγραμμα 1195, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα 2010) https://www.academia.edu/4300055/Archaia_Chalastra_Research_Program_University_of_Western_Macedonia_2010 (07.12.2016).
- Mandel & Gossel-Raeck 2004:** U. Mandel & B. Gossel-Raeck, *Votivterrakotten von der pergamenischen Oberburg, IstMitt* 54, 311-330.
- Manzelli 1994:** V. Manzelli, *La polichromia nella statuarìa greca arcaica*, Roma.
- Marangou 1992:** Chr. Marangou, *ΕΙΔΩΛΙΑ, Figurines et miniatures du Néolithique Récent et du Bronze Ancien en Grèce*, *BARIntSer* 576, Oxford.
- Μαραγκού 1996:** Χρ. Μαραγκού, Ειδωλοπλαστική, Μακεδονία - Θράκη, στο *Νεολιθικός Πολιτισμός* 1996, 144-153.
- Marangou 1997:** Chr. Marangou, Neolithic Micrography: Miniature modeling at Dimitra, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Νεολιθική Μακεδονία*, Αθήνα, 227-265.
- Marangou 2000:** Chr. Marangou, Neolithic Figurines from Northern Greece, στο Hiller & Nikolov 2000, 229-244.
- Marangou 2009:** Chr. Marangou, Gendered/sexed and sexless beings in prehistory: readings of the invisible gender, στο Κ. Κοπάκη (επιμ.), *Fylo. Engendering prehistoric "stratigraphies" in the Aegean and the Mediterranean*, Proceedings of an International Conference, University of Crete, Rethymno 02-05.06.2005, Liège, 81-95.
- Μαραγκού 2013:** Χ. Μαραγκού, Ειδωλοπλαστική (Νεολιθική - Πρώιμη Εποχή Χαλκού), στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Μελέτες για την*

- πρωϊστορική Μακεδονία, ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΗΜΑ-ΤΑ, Παράρτημα Νο 1, 2013. «Προ-ιστορήματα» (ISSN 2241-2921).
- Marangou υπό έκδοση:** Chr. Marangou, Les maquettes et les figurines du Néolithique Moyen au Bronze Récent, στο R. Treuil (επιμ.), *Dikili Tash, village préhistorique de Macédoine orientale, I. Fouilles de Jean Deshayes (1961-1975)*, vol. 3, *BCH Suppl.*, υπό έκδοση.
- Μαργαρίτη 2010:** Κ. Μαργαρίτη, *Ο θάνατος της αγάμης κόρης στην Αθήνα των κλασικών χρόνων* (αδημ. διδ. διατρ.), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Margreiter 1988:** I. Margreiter, *Alt-Ägina II 3. Die Kleinfunde aus dem Apollon Heiligtum, Mainz am Rhein*.
- Mariaud 2015:** O. Mariaud, Formes et fonctions des terres cuites dans les tombes archaïques de Samos στο Muller & Laflı 2015, 297-304.
- Massar & Verbanck-Pierard 2013:** N. Massar & A. Verbanck-Pierard, Follow the scent... Marketing perfume vases in the Greek World, στο A. Tsingarida & D. Viviers (επιμ.), *Pottery markets in the ancient Greek World (8th - 1st Centuries B.C.)*, Proceedings of the International Symposium held at the Université Libre de Bruxelles 19-21.06.2000, *Études d'Archéologie* 5, Bruxelles, 273-295.
- Μάτσας 2003:** Δ. Μάτσας, Πήλινο ειδώλιο σατύρου πάνω σε πάνθηρα, στο *Μουσών Δώρα* 2003, 200-201.
- Maximova 1927:** M. I. Maximova, *Les vases plastiques dans l'Antiquité*, Paris.
- Mellaart 1970:** J. Mellaart, *Excavations at Hacilar*, Edinburg.
- McKay 2016:** E.A. McKay, The baneful hedgehog of ancient Greece, στο R. Landgráfová & J. Μυηάρονά (επιμ.), *Rich and Greta. Studies in honour of Anthony J. Spalinger on the occasion of his 70th feast of Thoth*, Prague, 233-237.
- McKnight-Elderkin 1930:** K. McKnight-Elderkin, Joined dolls in antiquity, *AJA* 34, 455-479.
- Merker 2006:** G.S. Merker, *The Greek Tile Works at Corinth*, *Hesperia Suppl.* 35, Athens-Princeton.
- Μερούσης 2012:** Ν. Μερούσης, Ρητίνες, καρυκέυματα και αρώματα από τη Χαναάν στο Αιγαίο, στο Π. Αδάμ-Βελήνη & Ε. Στεφανή (επιμ.), *Έλληνες και Φοίνικες στα Σταυροδρόμια της Μεσογείου*, Θεσσαλονίκη, 91-95.
- Μερούσης 2014:** Ν. Μερούσης, "Είμαστε μόνοι τριγυρισμένοι από νεκρές εικόνες". Προβλήματα των νεολιθικών μαρμάρινων ανθρωπόμορφων ειδωλίων με αφορμή παραδείγματα από την Ημαθία, στο Στεφανή, Μερούσης & Δημουλά 2014, 625-638.
- Metzger 1985:** H.I. Metzger, *Das Thesmophorion von Eretria: Funde und Befunde eines Heiligtums, Eretria VII*, Bern.
- Michaelis 1887:** A. Michaelis, The Cnidian Aphrodite of Praxiteles, *JHS* 8, 324-354.
- Mikov 1959:** V. Mikov, The Prehistoric Mound of Karanovo, *Archaeology* 12, 88-97.
- Μιλιδάκης & Παπαδάκη 2014:** Μ. Μιλιδάκης & Χ. Παπαδάκη, Μαρμάρινο τραπεζοφόρο με αποκαμωμένο Ερωτιδέα από την Κίσαμο, *CretAnt* 15, 92-98.
- Miller 1974:** St. Miller, Menon's Cistern, *Hesperia* 43, 194-245.
- Miller 1979:** S.G. Miller, *Two groups of Thesalian gold*, Berkeley.
- Miller 1997:** M. Miller, *Athens and Persia in the Fifth Century BC: A Study in Cultural Receptivity*, Cambridge.
- Miller Ammerman 2002:** R. Miller Ammerman, *The Sanctuary of Santa Venera at Paestum. II. The votive terracottas*, Ann Arbor.
- Milojkovic 1990:** J. Milojkovic, The Anthropomorphic and Zoomorphic Figurines, στο R. Tringham & D. Krstic, *Selevac. A Neolithic Village in Yugoslavia*, *Monumenta Archaeologica* 15, Institute of Archaeology, Los Angeles-California, 397-436.
- Mina 2008:** M. Mina, *Anthropomorphic Figurines from the Neolithic and Early Bronze Age Aegean: Gender Dynamics and Implications for the Understanding of Aegean Prehistory*, *BARIntSer* 1894, Oxford.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 1990:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Από το νεκροταφείο της Αρχαίας Μιέζας, *ΑΕΜΘ* 4, 127-141.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2006:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Ανασκαφική έρευνα στην αρχαία Άφυτι, *ΑΕΜΘ* 20, 491-502.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2009:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Άφυτις 1997-2006, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια* (Επετειακός Τόμος) 221-237.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2014:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Ειδώλια ταφικών συνόλων του 4^{ου} αι. π.Χ. από την αρχαία Άφυτι, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 317-328.
- Μισαηλίδου-Δεσποτιδου 2016:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτιδου, Πήλινα ειδώλια και πλαστικά αγγεία, στο Σίνδος II 2016, 321-370.
- Mitchell & Lorusso 2014:** A. G. Mitchell & L. Lorusso, La caricatura dell' Antichità, στο L. Lorusso & E. Fazzi (επιμ.), *Il sorriso della mente, la caricatura nella storia delle neuroscienze*, Pavia, 13-31.
- Mitsopoulos-Leon 2009:** V. Mitsopoulos-Leon, *Brauron. Die Tonstatuetten aus dem Heiligtum der Artemis. Die frühen Statuetten*, Athen.
- Mollard-Besques 1954:** S. Mollard-Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre cuite grecs, étrusques et romains. I, époques préhelléniques, géométrique, archaïque et classique*, Paris.
- Mollard-Besques 1963:** S. Mollard-Besques, *Musée national du Louvre. Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs et romains. II, Myrina*, Paris.
- Mrogenda 1996:** U. Mrogenda, *Die Terrakottafiguren von Myrina. Eine Untersuchung ihrer möglichen Bedeutung und Funktion im Grabzusammenhang*, Frankfurt am Main.
- Μουσών Δώρα 2003:** Ε. Ανδρικού, Α. Γουλάκη-Βουτυρά & Ζ. Παπαδοπούλου (επιμ.), *Μουσών Δώρα. Μουσικοί και χορευτικοί απόηχοι από την αρχαία Ελλάδα*, κατάλογος έκθεσης, Βρυξέλλες, 26/02-25/03/2003, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών, 01.07- 15.09. 2004, Αθήνα.
- Müller 1915:** V.K. Müller, *Der Polos, die griechische Götterkrone*, Berlin.
- Muller 1990:** A. Muller, Ελληνιστική κοροπλαστική της Θάσου: Τα ειδώλια του ιερού του Εβραϊόκαστρου, στο *Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Πόλις και Χώρα στην Αρχαία Μακεδονία και Θράκη, Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα, 9-11.05.1986*, Θεσσαλονίκη, 437-455.
- Muller 1993:** A. Muller, Nikò ou les avatars d'une Béotienne à Myrina et Thasos, *Hommage à Jean Marcadé, RÉA* 95, 163-190.
- Muller 1996:** A. Muller, *Les terres cuites votives du Thesmophorion. De l'atelier au sanctuaire, Études Thasiennes* 17, Athènes-Paris.
- Muller 1997α:** A. Muller (επιμ.), *Le moulage en terre cuite dans l'antiquité: création et production dérivée, fabrication et diffusion*, *Actes du XVIIIe Colloque du Centre de Recherches archéologiques, Lille III, 7-8.12.1995*, Villeneuve d'Ascq.
- Muller 1997β:** A. Muller, Description et analyse des productions moulées: proposition de lexique multilingue, suggestions de méthode, στο Muller 1997α, 437-463.
- Muller 1999α:** A. Muller, Les ateliers de coroplastes thasiens: état des connaissances et questions, στο Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Α. Muller & Σ. Παπαδόπουλος (επιμ.), *Θάσος. Πρώτες ύλες και τεχνολογία από τους προϊστορικούς χρόνους ως σήμερα. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Λιμενάρια Θάσου, 26-29.9.1995*, Θεσσαλονίκη-Παρίσι, 279-291.
- Muller 1999β:** A. Muller, "Copillage et "bidouillage" d'images dans l'antiquité. L'exemple de la terre cuite grecque", στο D. Mulliez (επιμ.), *La transmission de l'image dans l'antiquité. Cahiers de la Maison de la Recherche, Ateliers* 21, Villeneuve d'Ascq, 65-77.
- Muller 2000:** A. Muller, Artisans, techniques de production et diffusion: le cas de la coroplastie, στο Blondé & Muller 2000, 91-106.
- Muller 2009:** A. Muller, Le tout et la partie. Encore les protomés: dédicataires ou dédicantes?, στο C. Prêtre & S. Huysecom-Haxhi (επιμ.), *Le donateur, l'offrande et la déesse, Actes du 31^e colloque organisé par Halma-Ipel, Lille, 13-15.12. 2007*, Kernos Suppl. 23, 81-95.
- Muller 2012:** A. Muller, Τα πήλινα ειδώλια, στο Y. Grandjean & Fr. Salviat (επιμ.), *Οδηγός της Θάσου*, Αθήνα, 325-335.
- Muller 2014:** A. Muller, L'atelier du coroplaste: un cas particulier dans la production céramique grecque, *Perspective* 2014-1, 63-82.

- Muller & Tartari 2006:** A. Muller & F. Tartari, L'Artémision de Dyrhachion: identification, offrandes, topographie, *CRAI*, 67-92.
- Muller & Tartari 2009:** A. Muller & F. Tartari (επιμ.), *Artémis à Dyrhachion. Guide de Durrës*, 1, Tirana.
- Muller & Lafli 2015:** A. Muller & E. Lafli (επιμ.), S. Huysecom-Haxhi (συνεργ.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine, 2: Iconographie et contextes, actes du colloque*, Izmir, 02-06.06.2007, Villeneuve d'Ascq.
- Muller & Lafli 2016:** A. Muller & E. Lafli (επιμ.), S. Huysecom-Haxhi (συνεργ.), *Figurines de terre cuite en Méditerranée grecque et romaine, 1: Production, diffusion, étude, actes du colloque*, Izmir, 02-06.06.2007, *BCH Suppl.* 54.
- Muthmann 1982:** F. Muthmann, *Der Granatapfel: Symbol des Lebens in der Alten Welt*, Bern.
- Νανόγλου 2004:** Σ. Νανόγλου, *Υποκείμενα και υλικός πολιτισμός στη Νεολιθική της βόρειας Ελλάδας: το παράδειγμα της ανθρωπόμορφης ειδωλοπλαστικής της κεντρικής Μακεδονίας και της Θεσσαλίας* (αδημ. διδ. διατρ.) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Nanoglou 2006:** S. Nanoglou, Regional perspectives on the Neolithic anthropomorphic imagery of northern Greece, *JMedA* 19, 155-176.
- Nanoglou 2008:** S. Nanoglou, Qualities of humanness: material aspects of Greek Neolithic anthropomorphic imagery, *Journal of Material Culture* 13, 311-334.
- Νανόγλου 2009:** Σ. Νανόγλου, Η αναπαράσταση του ανθρώπου στη Θεσσαλία και τα Βαλκάνια κατά τη Νεολιθική: μορφολογικές διαφορές και τοπικές ταυτότητες, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 16-19.03.2006, Βόλος, 31-39.
- Nanoglou 2009:** S. Nanoglou, Animal Bodies and Ontological Discourse in the Greek Neolithic, *Journal of Archaeological Method and Theory* 16, 184-204.
- Νανόγλου 2014:** Σ. Νανόγλου, Η αναπαράσταση των ανθρώπων στη Νεολιθική Μακεδονία, στο Στεφανή, Μερούσης & Δημοπούλα 2014, 639-644.
- Nanoglou 2015:** S. Nanoglou, A miniature world: Clay models and figurines in south-east Europe, στο C. Fowler, J. Harding & D. Hofmann (επιμ.), *Oxford Handbook of Neolithic Europe*, Oxford, 621-637.
- Νανόγλου & Παππά 2009:** Σ. Νανόγλου & Μ. Παππά, Η αναπαράσταση της ανθρώπινης μορφής στον νεολιθικό οικισμό του Μακρύγαλου Πιερίας, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειασμός Τόμος)* 249-259.
- Naumann 1983:** F. Naumann, *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst, IstMitt Beiheft* 28.
- Naumov 2008:** G. Naumov, The Vessel as a human body: Neolithic anthropomorphic vessels and their reflection in later prehistoric periods, στο I. Berg (επιμ.), *Breaking the Mould: Challenging the Past through Pottery, Prehistoric Ceramics Research Group: Occasional Paper* 6, *BARIntSer* 1861.
- Neidinger & Matthews 2005:** W. Neidinger & E. Matthews, The Acropolis. Stratigraphic, architectural and historical report, *Vardarski Rid* 1, 201-206.
- Neils & Oakley 2003:** J. Neils & J. H.Oakley (επιμ.) *Coming of Age in Ancient Greece. Images of Childhood from the Classical Past*, New Haven-London.
- Nelson 1940:** G. Nelson, A Greek votive iynx-wheel in Boston, *AJA* 44, 443-456.
- Νεολιθικός Πολιτισμός 1996:** Γ. Παπαθανασόπουλος (επιμ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 23.02.1996 - 01.03.1997, Αθήνα.
- Νέος και με υγείαν αρίστην 2014:** Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου, Δ. Ακτσελή & Α. Αρβανιτάκη (επιμ.), ...νέος και με υγείαν αρίστην... Όψεις της ζωής των νέων στην αρχαία Μακεδονία, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Neutsch 1952:** B. Neutsch, *Studien zur Vortanagräisch - attischen Koroplastik, Jdl Ergänzungsheft* 17, Berlin.
- Neumer-Pfau 1982:** W. Neumer-Pfau, *Studien zur Ikonographie und gesellschaftlichen Funktion hellenistischer Aphrodite-Statuen*, Bonn.
- Nicholls 1952:** R.V. Nicholls, Type, group and series: a reconsideration of some coroplastic fundamentals, *BSA* 47, 217-226.
- Nicholls 1982:** R.V. Nicholls, Two Groups of Archaic Attic Terracottas, στο D. Kurtz & B. Sparkes (επιμ.), *The Eye of Greece. Studies in the Art of Athens*, Cambridge, 89-122.
- Nicholls 1984:** R. Nicholls, La fabrication des terres cuites, *DossAParis* 81, 24-31.
- Nicholson 1968:** F. Nicholson, *Ancient life in miniature. An exhibition of classical terracottas from private collections in England, Birmingham City Museum and Art Gallery, 12.10-30.11.1968*, Birmingham.
- Nicolau κ.ά. 2000:** A. Nicolau, P. Azara, G. Elvira & A. Alvarez, *Goddesses: Mediterranean female images from prehistoric times to the Roman period*, κατάλογος έκθεσης, Barcelona.
- Νιγδελής 2006:** Π. Νιγδελής, *Επιγραφικά Θεσσαλονίκεια. Συμβολή στην πολιτική και κοινωνική ιστορία της αρχαίας Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Νούλας 2014:** Κ. Νούλας, Η κοροπ्लाστική παραγωγή της Πύδνας στην κλασική και ελληνιστική εποχή, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος I, 405-418.
- Oakley 2003:** J.H. Oakley, Death and the child στο J. Neils & J.H.Oakley, *Coming of Age in ancient Greece. Images of childhood from the Classical past*, New Haven-London, 163-194.
- Οικονομίδου 1996:** Μ. Οικονομίδου, *Ελληνική Τέχνη. Αρχαία νομίσματα*, Αθήνα.
- Olynthus I:** G. Mylonas, *Excavations at Olynthus I. The Neolithic Settlement at Olynthus*, Baltimore, 1929.
- Olynthus IV:** D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus IV. The Terra-cottas of Olynthus found in 1928*, Baltimore-London-Oxford, 1931.
- Olynthus VII:** D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus VII. The Terra-cottas of Olynthus found in 1931*, Baltimore-London, 1933.
- Olynthus XIV:** D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus XIV. Terracottas, Lamps and Coins found in 1934 and 1938*, Baltimore, 1952.
- Ορφανίδη 1992:** Λ. Ορφανίδη, Τα Νεολιθικά ζωόμορφα ειδώλια της Θεσσαλίας, στο: *Διεθνές Συνέδριο για την Αρχαία Θεσσαλία, στη μνήμη του Δ. Ρ. Θεοχάρη*, Αθήνα, 180-184.
- Ορφανίδη 1996:** Λ. Ορφανίδη, Ανθρωπόμορφα ειδώλια, Θεσσαλία - Βόρειες Σποράδες, στο *Νεολιθικός Πολιτισμός 1996*, 153-154.
- Ορφανίδη 1998:** Λ. Ορφανίδη, *Εισαγωγή στη Νεολιθική ειδωλοπλαστική. Νοτιοανατολική Ευρώπη και Ανατολική Μεσόγειος*, Αθήνα.
- Orphanidis & Gallis 2011:** L. Orphanidis & K. Gallis, *Figurines of Neolithic Thessaly, A Presentation, Volume I*, Athens.
- Orphanidis & Malakasioti 2011:** L. Orphanidis, & Z. Malakasioti, *Figurines of Neolithic Thessaly, A presentation, Volume III, the A. Bastis Collection*, Athens.
- Orphanidis & Sampson 2015:** L. Orphanidis, & A. Sampson, *Neolithic Figurines of Boeotia from the Sarakenos Cave at Akraephion*, Athens.
- Panayotou 1991:** A. Panayotou, Textes d'Acanthos d'époques archaïque et classique, στο *Études d'archéologie classique 7.1. Hellénika Symmiktá, histoire, archéologie, épigraphie. Études offertes à P. Charneux par ses collègues et amis*, Nancy, 127-132.
- Παντερμαλής 1972:** Δ. Παντερμαλής, Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας, *Μακεδονικά* 12, 147-182.
- Πάντος 1978:** Π.Π. Πάντος, Ιστορική Τοπογραφία του Νομού Ξάνθης, *Θρακικά Χρονικά* 34, Ξάνθη, 76-81.
- Παπαδημητρίου 2010:** Ν. Παπαδημητρίου (επιμ.) & Ζ. Τσιρτσώνη (συνεργ.), *Η Ελλάδα στο ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο των Βαλκανίων κατά την 5^η και 4^η χιλιετία π.Χ.*, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα.
- Papadopoulos 2003:** J.K. Papadopoulos, *Ceramicus Redivivus: The Early Iron Age Potters' Field in the Area of the Classical Athenian Agora, Hesperia Suppl.* 31, Αθήνα-Princeton.
- Papadopoulos & Malamidou 2008:** S. Papadopoulos & D. Malamidou, Limenaria: A Neolithic and Early Bronze Age Settlement at Thasos, στο H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Sahoglu & R. Tuncel (επιμ.), *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age, Proceedings of the*

- International Symposium Urla-Izmir Turkey, October 13-19, 1997*, Ankara University, Research Center for Maritime Archaeology, Ankara, 427-445.
- Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου 1989:** Χ. Παπαδοπούλου-Κανελλοπούλου, *Συλλογή Καρόλου Πολίτη*, Αθήνα.
- Παπαευθυμίου-Παπανθίμου 1987:** Α. Παπαευθυμίου-Παπανθίμου, Τρία νεολιθικά ειδώλια από το Μάνδαλο της Μακεδονίας, στο *ΕΙΛΑΠΙΝΗ, τόμος τιμητικός για τον καθηγητή Ν. Πλάτωνα*, Ηράκλειο, 171-177.
- Παπαγεωργίου 1997:** Π. Παπαγεωργίου, *Το τειχόμορφο στέμμα στην τέχνη της Μέσης Ανατολής και της αρχαίας Ελλάδας έως το τέλος της ελληνιστικής εποχής*, Αθήνα.
- Ραπαϊκονομου 2006:** I.D. Papaikononou, L'interprétation des "jouets" trouvés dans les tombes d'enfants d'Abdère, στο A.-M. Guimier-Sorbets, M.B. Hatzopoulos & Y. Morizot (επιμ.), *Rois, Cités, Nécrôpoles. Institutions, Rites et Monuments en Macédoine, Actes des Colloques de Nanterre (Décembre 2002) et d'Athènes (Janvier 2004)*, Athènes, 239-249.
- Ραπαϊκονομου 2008:** I.D. Papaikononou, Enfance et identité sexuée dans les cités grecques, στο F. Gusi i Jener (επιμ.), *Nasciturus: Infans, puerulus. Vobis mater terra. La muerte en la infancia*, Castellón, 673-710.
- Ραπαϊκονομου & Ηυσεκομ-Ηαχί 2009:** I.D. Papaikononou & S. Huysecrom-Haxhi, Du placenta aux figues sèches: mobilier funéraire et votif à Thasos, *Kernos* 22, 133-158.
- Παπάζογλου-Μανιουδάκη 2014:** Λ. Παπάζογλου-Μανιουδάκη, Ζώομορφα ρυτά και ειδώλια του τέλους της μυκηναϊκής εποχής και των αρχών της Εποχής του Σιδήρου στο Αιγαίο και την Κύπρο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος II, 185-193.
- Papet 2003:** E. Papet, De l'objet archéologique aux bibelots de luxe, στο *Tanagra* 2003, 36-45.
- Παππά 1995:** Μ. Παππά, Ο προϊστορικός οικισμός του Μακρυγιάνου, στο Μ. Μπέσιος & Μ. Παππά, *Πύδνα*, Κατερίνη.
- Pappa 2007:** M. Pappa, Neolithic Societies: Recent Evidence from Northern Greece, στο *Strymon Praehistorikus* 2007, 257-272.
- Pappa κ.ά. 2004:** M. Pappa, P. Halstead, K. Kotsakis & D. Urem-Kotsou, Evidence for large-scale feasting at Late Neolithic Makriyalos, N Greece, στο P. Halstead & J.C. Barrett (επιμ.) *Food, Cuisine and Society in Prehistoric Greece*, Oxford, 16-44.
- Pappa, Nanoglou & Efthymiadou υπό έκδοση:** M. Pappa, S. Nanoglou & M. Efthymiadou, A road to variation: diversity among Neolithic settlements in central Macedonia, Greece, στο A. Sarris, E. Kalogirou, T. Kalayci & L. Karimali (επιμ.), *Communities, Landscapes, and Interaction in Neolithic Greece*, Ann Arbor, υπό έκδοση.
- Παρλαμά 1978:** Λ. Παρλαμά, Καύσεις στο κλασικό νεκροταφείο της Ακάνθου, *AAA* 11.1, 5-31.
- Παρλαμά & Σταμπολιδής 2000:** Λ. Παρλαμά & Ν. Σταμπολιδής (επιμ.), *Η Πόλη κάτω από την Πόλη*, Αθήνα.
- Pasquier 2003:** A. Pasquier, «Tanagréennes» et grande sculpture, στο *Tanagra* 2003, 153-158.
- Paul 1959:** E. Paul, *Antike Welt in Ton. Griechische und römische Terrakotten des Archäologischen Institutes in Leipzig*, Leipzig.
- Paul-Zinserling 2002:** V. Paul-Zinserling, *Die Terrakotten der Sammlung antiker Kleinkunst der Friedrich-Schlieler-Universität Jena*, Jena.
- Pautasso 2015:** A. Pautasso, Squatting Comasts and Others. Itinerant Iconographies and Plastic Vases στο Muller & Laflı 2015, 139-144.
- Πέππα-Παπαϊωάννου 1985:** Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, Πήλινα ειδώλια από το ιερό του Απόλλωνα Μαλεάτα Επιδαυρίας, Αθήνα.
- Πέππα-Παπαϊωάννου 2003:** Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, Πήλινα Ειδώλια του Αρχαιολογικού Μουσείου Πόρου, στο *Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού*, Αθήνα, τόμος Β', 189-276.
- Πέππα-Παπαϊωάννου 2011:** Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου, Κοροπλαστικά έργα του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς, Αθήνα.
- Perdrizet 1897:** P. Perdrizet, Terres cuites de l'Asie Mineure, στο *Monuments et mémoires de la Fondation Eugène Piot*, 4.2, 209-220.
- Perdrizet 1921:** P. Perdrizet, *Les terres cuites grecques et romaines d'Égypte de la collection Fouquet*, Paris.
- Peredolskaja 1963:** A. Peredolskaja, *Attische Tonfiguren aus einem sudrussischen Grab*, *AntK* 2. Beiheft.
- Περιστερή, Παπαδοπούλου & Γαρούφα 2011:** Κ. Περιστερή, Ε. Παπαδοπούλου & Σ. Γαρούφα, ΚΗ' ΕΠΚΑ. Ανασκαφή ελληνιστικής και ρωμαϊκής νεκρόπολης αρχαίας Αμφίπολης στο πλαίσιο του οδικού άξονα Αμφίπολης-Ξερρών, *ΑΕΜΘ* 25, 465-472.
- Πέτσας 1969:** Φ. Πέτσας, Χρονικά Αρχαιολογικά 1966-1967, *Μακεδονικά* 9, 101-216.
- Πέτσας 1974:** Φ. Πέτσας, Χρονικά Αρχαιολογικά 1968-1970, *Μακεδονικά* 14, 212-381.
- Petsas κ.ά. 2000:** Ph. Petsas, M.B. Hatzopoulos, L. Gounaropoulou & P. Paschidis, *Inscriptions du sanctuaire de la Mère Autochtone de Leukopetra (Macédoine)*, Αθήνα.
- Pfanner 1977:** M. Pfanner, Zur Schmückung griechischer Grabstelen, *Hefte des Archäologischen Seminars der Universität Bern* 3,5-5.
- Pfisterer-Haas 1989:** S. Pfisterer-Haas, *Darstellungen alter Frauen in der griechischen Kunst*, Frankfurt am Main.
- Pfisterer-Haas 1991:** S. Pfisterer-Haas, Zur 'Kopfbedeckung' des Bronzetänzers von Mahdia, *AA* 1991, 99-105.
- Phelps 2000:** W.W. Phelps, The small finds: Clay Figurines, στο C. Ridley, K.A. Wardle & C.A. Mould, *Servia I. Anglo-Hellenic Rescue Excavations 1971-73 directed by K. Rhomiropoulou & C. Ridley*, BSA Suppl. 32, Oxford-Northampton, 192-206.
- Photos, Tylecote & Adam-Veleni 1988:** E. Photos, R.F. Tylecote & P. Adam-Veleni, The possibility of smelting nickel-rich lateric iron ores in the Hellenistic settlement of Petres, N.W. Greece, στο J. E. Jones (επιμ.), *Aspects of Ancient Mining and Metallurgy*, Acta of a British School at Athens Centenary Conference at Bangor, 1986, Bangor, 35-43.
- Picón 2007:** C. Picón, *Art of the Classical World in the Metropolitan Museum of Art: Greece, Cyprus, Etruria, Rome*, The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Πηλείδου 1998:** Κ. Πηλείδου, *Τα προϊστορικά ειδώλια της Θράκης: Προβλήματα τυπολογίας και ερμηνείας* (αδημ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Πηλείδου 2006:** Κ. Πηλείδου, *Η νεολιθική ανθρωπόμορφη αγγειοπλαστική των Βαλκανίων* (αδημ. διδ. διατρ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Pileidou, Triantaphyllos & Kallintzi υπό έκδοση:** C. Pileidou, D. Triantaphyllos & K. Kallintzi, Neolithic Anthropomorphic Pots in Aegean Thrace, στο *XI International Congress of Thracology, Istanbul*, 08-12.11.2010 (υπό έκδοση).
- Πινγιάτογλου 1985:** Σ. Πινγιάτογλου, Ματιές στην καθημερινή ζωή του αρχαίου Δίου, στο *Οι Αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, ΝΕΑΕ Πιερίας (Δίον, Καλοκαίρι 1984)*, Θεσσαλονίκη, 35-38.
- Πινγιάτογλου 1987:** Σ. Πινγιάτογλου, Έρωτας και Ψυχή-Μια παρωδία, στο *Αμητός*, 681-693.
- Πινγιάτογλου 1990:** Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 1990, *ΑΕΜΘ* 4, 205-215.
- Πινγιάτογλου 1991:** Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 1991, *ΑΕΜΘ* 5, 145-156.
- Πινγιάτογλου 1993:** Σ. Πινγιάτογλου, Πήλινα ειδώλια από την Αίγυπτο, 3^{ος} π.Χ. - 4^{ος} μ.Χ. αιώνας. Η κοροπλαστική της Αιγύπτου κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους, Αθήνα.
- Πινγιάτογλου 1999:** Σ. Πινγιάτογλου, Η λατρεία της θεάς Δήμητρας στην αρχαία Μακεδονία, στο *Αρχαία Μακεδονία VI*, τόμος 2, 911-919.
- Πινγιάτογλου 2010α:** Σ. Πινγιάτογλου, Άγαλμα Παπποσιληνού με τραγικό προσωπείο, στο Στ. Τσιτσιρίδης (επιμ.), *Παραχορήγημα, Μελετήματα προς τιμήν του καθηγητή Γ.Μ. Σηφάκη*, Ηράκλειο, 517-534.
- Πινγιάτογλου 2010β:** Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρος στο Δίον, στο Ι. Λεβέντη & Χ. Μητσοπούλου (επιμ.), *Ιερά και λατρείες της Δήμητρας στον αρχαίο ελληνικό κόσμο*, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, Βόλος, 4-5.06.2005, Βόλος, 201-224.

- Πινιγάτογλου 2014:** Σ. Πινιγάτογλου, Πινάκιο λευκού βάρους από τα Αβδήρα, στο Π. Βαλαβάνης & Ε. Μανακίδου (επιμ.), *ΕΓΓΡΑΦ-ΣΕΝ ΚΑΙ ΕΠΟΙΗΣΕΝ. Μελέτες κεραμικής και εικονογραφίας προς τιμήν του καθηγητή Μιχάλη Τιβέριου*, Θεσσαλονίκη, 331-342.
- Πινιγάτογλου 2015:** Σ. Πινιγάτογλου, *Δίον. Το ιερό της Δήμητρος*, Θεσσαλονίκη.
- Pingiatoglou 2016:** S. Pingiatoglou, The Sanctuary of Demeter, στο D. Pandermalis (επιμ.), *Gods and Mortals at Olympus. Ancient Dion. City of Zeus*, New York, 30-39, 99-107.
- Pirenne-Delforge 1994:** V. Pirenne-Delforge, *L'Aphrodite grecque. Contributions à l'étude de ses cultes et de sa personnalité dans le panthéon archaïque et classique*, Kernos Suppl. 4.
- Pisani 2006:** M. Pisani, The collection of terracotta figurines in the British School at Athens, *BSA* 101, 269-368.
- Pisani 2009:** M. Pisani, Hellenistic terracotta figurines from Thebes, *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 2, 2006, Βόλος, 1133-1147.
- Pisani 2012:** M. Pisani, Impianti di produzione ceramica e coroplastica in Sicilia dal periodo arcaico a quello ellenistico, στο A. Esposito & G.M. Sanidas (επιμ.), «*Quartiers*» *artisansaux en Grèce ancienne, une perspective méditerranéenne*, Villeneuve d'Ascq, 331-332.
- Pisani 2016:** M. Pisani, Produzione e diffusione delle terrecotte figurate a Tebe (Boetia) in età ellenistica, στο Muller & Laffi 2016, 195-210.
- Πλόες 2003:** Ν. Σταμπολίδης (επιμ.), *Πλόες... Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα σχέσεις λαών της Μεσογείου 16^{ος} - 6^{ος} αι. π.Χ.*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 04.06.- 28.10.2003, Αθήνα.
- Popa 2010:** A. Popa, Einige Bemerkungen zu den provincial-römischen Gefässen aus dem kaiserzeitlichen Grabkomplex von Olănești in der Republik Moldau, στο *Pontos, Arheologia între știință politică și economia de piață*, Chișinău, 58-84.
- Pottier & Reinach 1887:** E.Pottier & S.Reinach, *La nécropole de Myrina*, Paris.
- Πουλακάκης 2002:** Ν. Πουλακάκης, *Κοροπλαστική από την Πέλλα. Το παράδειγμα του πηγαδιού 3* (σδημ. μεταπτ. εργ.), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Πουλακάκης 2005:** Ν. Πουλακάκης, Τρία θεατρικά ειδώλια από την Αγορά της Πέλλας, *Ελληνικά* 55, 33-57.
- Poulsen 1949:** V. Poulsen, *Catalogue des terres cuites grecques et romaines. Publications de la Glyptothèque Ny Carlsberg*, no 2, Copenhagen.
- Power 2000:** T.G. Power, *Play and Exploration in Children and Animals*, Mahwah, NJ.
- Προϊστορική Μακεδονία 2014:** Ε. Στεφανή, Ν. Μερούσης & Α. Δημουλά (επιμ.), *Εκατό Χρόνια Έρευνας στην Προϊστορική Μακεδονία, 1912-2012*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 22-24.11.2012, Θεσσαλονίκη.
- Prehistoric Macedonia 2015:** Marzena Szmyt (επιμ.), *Everyday Life in Prehistoric Macedonia*, Vol. 1 (Texts), Vol. 2 (Catalogue of Artefacts), κατάλογος έκθεσης, Poland, Poznan Archaeological Museum, 09.10.2015 - 24.03. 2016, Warsaw, State Archaeological Museum, 30.03.2016 - 04.10.2016, Poznan.
- Prokova 2014:** A. Prokova, *Die figürlichen Tonvotive aus dem Heiligtum der Parthenos in der antiken Stadt Neapolis. Zu Kult und materieller Kultur einer griechischen Stadt an der nordägäischen thrakischen Küste* (Dissertation Universität Köln).
- Ψαρρά 2006:** Ε.Α. Ψαρρά, Ανασκαφή οικοπέδου Γ. Παναγιωτόπουλου στο Άργος: Χρήσεις του χώρου κατά την αρχαιότητα, στο Μ. Καζάκου & Ν. Ζαφειροπούλου (επιμ.) *Α' Αρχαιολογική Σύνοδος Νότιας και Δυτικής Ελλάδας (Πάτρα, Ιούνιος 1996)* Αθήνα, 336-342.
- Pyke & Yiouni 1996:** G. Pyke & P. Yiouni, στο K. Wardle (επιμ.), *Nea Nikomedeia: the excavation of an early neolithic village in northern Greece, 1961-1964 / directed by R.J. Rodden*, BSA Supplementary Volume no. 25, London.
- Raczky 2000:** P. Raczky, A unique Face Pot from the Ōcsöd-Kováshalom Settlement of the Tisza Culture, *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae* 51, 10-22.
- Rey 1927:** L. Rey, *La nécropole de Mikra Karaburun près de Salonique, Albanie* 2, 48-57.
- Reber 1983:** K. Reber, 1983. Ein silbernes Kybelrelief aus Eretria, *AntK* 26, 77-83.
- Reeder Williams 1978:** E. Reeder Williams, Figurine Vases from the Athenian Agora, *Hesperia* 47, 357-401.
- Reilly 1989:** J. Reilly, Many brides: "mistress and maid" on Athenian lekythoi, *Hesperia* 85, 411-444.
- Renfrew 1986:** C. Renfrew, The Sitagroi Sequence: The Excavated Areas, στο Renfrew, Gimbutas & Elster 1986, Los Angeles, 147-222.
- Renfrew, Gimbutas & Elster 1986:** C. Renfrew, M. Gimbutas & E. Elster (επιμ.), *Excavations at Sitagroi: a prehistoric village in Northeastern Greece, vol. I*, Monumenta Archaeologica 13, Los Angeles.
- Richter 1953:** G.M.A. Richter, *Handbook of the Greek Collection*, Cambridge.
- Richter 1966:** G.M.A. Richter, *The furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London.
- Ridgway 2006:** B.S. Ridgway, The boy strangling the goose: genre figure or mythological symbol?, *AJA* 110, 643-48.
- Rizza & Scrinari 1968:** G. Rizza & V. Santa Maria Scrinari, *Il santuario sull' acropolis di Gortina I*, Rome.
- Roccas 2000:** L.J. Roccas, Back-mantle and peplos. The special costume of Greek maidens in 4th-century funerary and votive reliefs, *Hesperia* 69, 235-265.
- Rodden 1962:** R.J. Rodden, Excavations at the Early Neolithic Site at Nea Nikomedeia, *Proceedings of Prehistoric Society* 28, 267-288.
- Rodden 1964:** R.J. Rodden, Recent Discoveries from Prehistoric Macedonia, *Balkan Studies* 5, 109-124.
- Rodden 1965:** R.J. Rodden, An Early Neolithic Village in Greece, *Scientific American* 212.4, 83-92.
- Rodden & Rodden 1964:** R.J. Rodden & J.M. Rodden, A European Link with Çatal Hüyük: The 7th Millenium Settlement of Nea Nikomedeia in Macedonia, *London Illustrated News*, Part I (Site and Pottery) April 11, 564-567, Part II (Burials and the Shrine), April 18, 604-607.
- Rollas 1960:** A. Rollas, Müzemizin pişmiş-toprak heykelcikler koleksiyonu (La collection de terres cuites du Musée), *IstArk-MüzYılı* 9, 26-28.
- Roller 1994:** L.E. Roller, Attis on Greek votive monuments. Greek god or Phrygian? *Hesperia* 63, 245-262.
- Romano 1995:** I.B. Romano, *The Terracotta Figurines and Related Vessels. Gordion Special Studies II (University Museum Monograph 83)*, Philadelphia University Museum.
- Ρωμιοπούλου 1973-1974:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 29, Χρονικά Β2, 678-693, 696.
- Ρωμιοπούλου 1975:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 30, Χρονικά Β2, 250.
- Ρωμιοπούλου 1976:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 31, Χρονικά Β2, 244.
- Ρωμιοπούλου 1977:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 32, Χρονικά Β2, 204.
- Ρωμιοπούλου 1979:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 34, Χρονικά Β2, 279.
- Ρωμιοπούλου 1980:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 35, Χρονικά Β2, 371.
- Ρωμιοπούλου 1981:** Κ. Ρωμιοπούλου, *ΑΔ* 36, Χρονικά Β2, 302.
- Rhomioroulou 1986:** Κ. Rhomioroulou, Amphores de la nécropole d'Acanthe, *BCH Suppl.* 13, 479-483.
- Ρωμιοπούλου 1987:** Κ. Ρωμιοπούλου, Αττικός αμφιπρόσωπος κώνθαρος από τάφο της αρχαίας Ακάνθου, στο *Αμητός*, 723-728.
- Ρωμιοπούλου 1999:** Κ. Ρωμιοπούλου, Οι αποικίες της Άνδρου στο Βόρειο Αιγαίο, στο Ν. Σταμπολίδης (επιμ.), *Φως Κυκλαδικόν. Μνήμη Νικολάου Ζαφειρόπουλου*, Αθήνα, 126-131.
- Ρωμιοπούλου 2013:** Κ. Ρωμιοπούλου, Ελληνιστικό Νεκροταφείο Αμφίπολης, Βορειοανατολικός Τομέας: Ανασκαφή 1956, *ΑΕΦημ* 152, 103-253.
- Ρωμιοπούλου & Τουράτσογλου 2002:** Κ. Ρωμιοπούλου & Ι. Τουράτσογλου, *Μίεζα. Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών - πρώιμων ελληνιστικών χρόνων*, Αθήνα.
- Roussel 1934:** P. Roussel, Un règlement militaire de l'époque macedonienne, *RA* 6, 39-47.

- Rubensohn 1962:** O. Rubensohn, *Das Delion von Paros*, Wiesbaden.
- Rumscheid 2006:** F. Rumscheid, *Die figürlichen Terrakotten von Priene: Fundkontexte, Ikonographie und Funktion in Wohnhäusern und Heiligtümern im Licht antiker Parallelbefunde*, Wiesbaden.
- Σαμπετάι 2009:** Β. Σαμπετάι, Οι τελετουργικοί ρόλοι των γυναικών στον κύκλο της ζωής, στο Ν. Καλτσάς & Α. Shapiro (επιμ.), *Γυναικών λατρείες. Τελετουργίες και καθημερινότητα στην κλασική Αθήνα*, Αθήνα, 289-297.
- Sabetai 2015:** V. Sabetai, Female protomes from Chaironeia (Boetia), στο Muller & Lafli 2015, 149-163.
- Şahin 2001:** M. Şahin, Hellenistic Braziers in the British Museum: Trade Contacts between Ancient Mediterranean Cities, *Anatolian Studies* 51, 91-132.
- Şahin 2005:** M. Şahin, Terrakotten aus Knidos: Erste Ergebnisse. Die Kulte auf der Rundtempelterrassen, *IstMitt* 55, 65-118.
- Salomonson 1995:** J.W. Salomonson, Furtwänglers "Anadyomene". Bekanntes und unbekanntes zu einer Marmorstatuette aus ehemaligem Münchener Privatbesitz, *BA-Besch* 70, 1-53.
- Σαμαρτζίδου & Μπαντίνου 2014:** Σ. Σαμαρτζίδου & Π. Μπαντίνου, Αβδήρα: Ειδώλια «μυροφόρα» από ταφικό τύμβο της αρχαίας νεκρόπολης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 291-306.
- Σαμίου 1988:** Χρ. Σαμίου, Το ελληνιστικό νεκροταφείο των Αβδήρων, *ΑΕΜΘ* 2, 471-487.
- Samiou 2004:** Chr. Samiou, Hellenistic Graves in Abdera, στο Α. Moustaka, Ε. Skarlatidou, Μ-С. Tzannes & Y. Ersoy (επιμ.), *Symposium "Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony"*, *Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera 20-21.10. 2001, Thessaloniki*, 291-303.
- Σάμψων 1980:** Α. Σάμψων, Το κοροπλαστικό εργαστήριο της Χαλκίδας, *ΑΕΦημ* 119, 136-166.
- Σάμψων 2006:** Α. Σάμψων, *Προϊστορία του Αιγαίου. Παλαιολιθική, Μεσολιθική, Νεολιθική*, Αθήνα.
- Sanidas 2013:** G. Sanidas, *La production artisanale en Grèce. Une approche spatiale et topographique, à partir des exemples de l'Attique et du Péloponnèse du VIIIe au Ier siècle avant J.-C.*, Paris.
- Sanidas 2016:** G. Sanidas, La production coroplastique en Grèce. Questions et approches sur la période classique στο Muller & Lafli 2016, 17-31.
- Santoro L'Hoar 1983:** F. Santoro L'Hoar, Three Sandalled Footlamps: Their Apotropaic Potentiality in the Cult of Sarapis, *AA* 98, 225-237.
- Σαρρή 2014:** Ε. Σαρρή, Σύνολο πήλινων ειδωλίων των ελληνιστικών χρόνων από το Άργος, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος ΙΙ, 125-137.
- Σαββοπούλου 1998:** Θ. Σαββοπούλου, Αρχαιολογική περιήγηση στο νομό Κιλκίς. Από τα προϊστορικά μέχρι τα παλαιοχριστιανικά χρόνια, Κιλκίς.
- Σαββοπούλου & Βάλλα 1992:** Θ. Σαββοπούλου & Μ. Βάλλα, Ευρωπαϊκός 1991-1992, *ΑΕΜΘ* 6, 433-442.
- Scanlon 2002:** T.F. Scanlon, *Eros and Greek athletics*, New York-Oxford.
- Schauenburg 1955-1956:** C. Schauenburg, Die Cameliden im Altertum, *BJb* 155, 59-94.
- Schauenburg 1962:** C. Schauenburg, Neue antike Cameliden, *BjB* 162, 98-106.
- Schauenburg 1976:** K. Schauenburg, Erotenspiele. 1 Teil, *AW* 7, Heft 3, 39-52 και Erotenspiele. 2 Teil, *AW* 7, Heft 4, 28-35.
- Scheibler 1983:** I. Scheibler, Griechische Töpferkunst, Herstellung, Handel und Gebrauch der antiken Tongefäße, München.
- Scheibler 1992:** I. Scheibler, *Ελληνική Κεραμική* (μετάφρ. Ε. Μανακίδου), Αθήνα.
- Schmaltz 1974:** B. Schmaltz, *Terrakotten aus dem Kabirenheiligtum bei Theben, Menschen-ähnliche Figuren, menschliche Figuren und Gerät, Das Kabirenheiligtum bei Theben* 5, Berlin.
- Schmidt 1977:** R. Schmidt, *Die Darstellung von Kinderspielzeug und Kinderspiel in der griechischen Kunst*, Wien.
- Schmidt 1994:** E. Schmidt, *Martin-von-Wagner Museum der Universität Würzburg, Katalog der antiken Terrakotten. Teil 1: Die figürlichen Terrakotten*, Mainz.
- Schollmeyer 2007:** P. Schollmeyer, Zwischen Ost und West. Der "Knabe mit der Fuchsgans" und die "Temple-Boys", στο H. von Steuben, G. Lahusen & H. Kotsidu (επιμ.), *ΜΟΥΣΕΙΟΝ*. Beiträge zur antiken Plastik. Festschrift zu Ehren von Peter Cornelis Bol, Möhnese, 321-329.
- Schulze 1998:** H. Schulze, *Ammen und Pädagogen*, Mainz.
- Schürmann 1989:** W. Schürmann, *Katalog der antiken terrakotten im Badischen Landesmuseum Karlsruhe*, SIMA 109, Göteborg.
- Schwarzmaier, Scholl & Maischberger 2016:** A. Schwarzmaier, A. Scholl & M. Maischberger, *Staatliche Museen zu Berlin. The Antikensammlung. Altes Museum, Neues Museum, Pergamonmuseum*, Berlin.
- Schwarzmaier 2015:** A. Schwarzmaier, Gaben für eine nicht erlebte Hochzeit. Zu Funktion und Bedeutung einiger Terrakottentypen in klassischen Mädchengräbern in Athen, στο Muller & Lafli 2015, 305-313.
- Scullard 1974:** H. Scullard *The Elephant in the Greek and Roman World*, London.
- Selekou 2015:** M. Selekou, Animal terracottas from children graves at Opuntian Locris, στο Muller & Lafli 2015, 357-364.
- Sharpe 2015:** H.F. Sharpe, Terracotta Figurines from Houses at Olynthus. Findspot and Function, στο Muller & Lafli 2015, 221-236.
- Shear 1930:** T.L. Shear, Excavations in the North Cemetery at Corinth in 1930, *AJA* 34, 403-431.
- Shevchenko 2015:** T. M. Shevchenko, Bust Thymiateria from Olbia Pontike, *Les Carnets de l'ACoSt* 13 [Online] URL: <http://acost.revues.org/582>
- Σιαμπανόπουλος 1992:** Ε. Κ. Σιαμπανόπουλος, *Ιστορικό - Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης*, Κοζάνη.
- Sieveling 1916:** J. Sieveling, *Die Terrakotten der Sammlung Loeb*, II, München.
- Simon 1996:** E. Simon, *Οι θεοί των αρχαίων Ελλήνων* (μετ. Σ. Πιργιάτογλου), Θεσσαλονίκη.
- Σίνδος 1985:** Ι. Βοκοποπούλου, Αικ. Δεσποίνη, Β. Μισαηλίδου & Μ. Τιβέριος, *Σίνδος. Κατάλογος της Έκθεσης*, Αθήνα.
- Σίνδος ΙΙ 2016:** Αικ. Δεσποίνη (επιμ.), *Σίνδος ΙΙ. Το νεκροταφείο. Ανασκαφικές έρευνες 1980-1982. Πήλινα, γυάλινα και φαγεντιανά αγγεία, πήλινοι λύχνοι, μεταλλικά αγγεία, πήλινα ειδώλια και πλαστικά αγγεία, νομίσματα*, Αθήνα.
- Σισμανίδης 1997α:** Κ. Σισμανίδης, *Κλίνες και κλινοειδείς κατασκευές των μακεδονικών τάφων*, Αθήνα.
- Σισμανίδης 1997β:** Κ. Σισμανίδης, Ταφικό σύνολο στην αρχαία Κασσάνδρεια, *Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου*, Θεσσαλονίκη, 295-320.
- Σισμανίδης 2014:** Κ. Σισμανίδης, Ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια από το αρχαίο νεκροταφείο της Αγίας Παρασκευής Νομού Θεσσαλονίκης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 349-360.
- Σισμανίδης & Καραϊσκού 1992:** Κ. Σισμανίδης & Γ. Καραϊσκού, Σωστική ανασκαφή στην Ποτειδαία Χαλκιδικής, *ΑΕΜΘ* 6, 485-493.
- Sjoqvist 1958:** E. Sjoqvist, Timoleone a Morgantina, *Kokalos* IV, 107-118.
- Skafida & Toufexis 1994:** E. Skafida & G. Toufexis, *Figurines de la fin de l'Époque Néolithique en Thessalie (Grèce Centrale)*, στο Μ. Alexianou & Ρ. Roman (επιμ.), *Relations Thraco - Illyro - Helléniques, Actes du XI^e Symposium National de Thracologie, Baile Herculane, 14-19.09.1992*, Bucarest, 12-24.
- Σκαρλατίδου 1984:** Ε. Σκαρλατίδου, Πήλινο σύμπλεγμα νέγρου και πιθήκου από τα Αβδήρα, *ΑΕΦημ* 123, 120-129.
- Skarlatidou 2002:** E. Skarlatidou, Una tomba arcaica in Macedonia. Nuovi dati per un riesame della cronologia della ceramica Corinzia, *ASAtene* LXXX, serie III, 2-Tomo I, 281-307.
- Σκαρλατίδου 2007:** Ε. Σκαρλατίδου, *Θέρμη. Το αρχαίο νεκροταφείο κάτω από τη σύγχρονη πόλη*, Αθήνα.
- Σκαρλατίδου 2009:** Ε. Σκαρλατίδου, Το νεκροταφείο της Θέρμης (πρώην Σέδες) Θεσσαλονίκης. 20 χρόνια έρευνας, *ΑΕΜΘ 20 χρόνια (Επετειακός Τόμος)* 329-343.
- Σκέρλου & Γρηγοριάδου 2014:** Ε. Σκέρλου & Ντ. Γρηγοριάδου, Ειδώλια προερχόμενα από αποθέτες του ιερού της Δήμητρος στην Κω. Μια πρώτη προσέγγιση, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 119-148.

- Σκιαδάς & Καμαρέττα 1986:** Α. Σκιαδάς & Α. Καμαρέττα, Διονυσιακοί Θίασοι. Σιληνοί και Σάτυροι, στο Ι. Κακριδή (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία. Οι Θεοί*, τ. 2, 313-318.
- Smith 1991:** R.R.R. Smith, *Hellenistic Sculpture*, London.
- SNG Saroglos:** S. Psoma & I. Touratsoglou, *Sylloge Nummorum Graecorum, Greece 4, Numismatic Museum, Athens, The Petros Z. Saroglos Collection, Vol. I: Macedonia*, Athens (2005).
- Σουχλέρης 2014:** Λ. Σουχλέρης, Πήλινα ειδώλια ζώων και αντικείμενα μικροτεχνίας από την ανασκαφή του αρχαίου θεάτρου της Ηφαιστίας στη Λήμνο. Τα πήλινα ειδώλια των ελεφάντων, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 282-287.
- Σουέρεφ 1996:** Κ. Σουέρεφ, Τούμπα Θεσσαλονίκης 1985-1996. Το ανασκαφικό έργο στην τράπεζα και στο νεκροταφείο, *ΑΕΜΘ 10Α*, 389-406.
- Σουέρεφ 1997:** Κ. Σουέρεφ, Τούμπα Θεσσαλονίκης 1985-1996. Το ανασκαφικό έργο στην τράπεζα και το νεκροταφείο, *ΑΕΜΘ 10^Α*, 389-406.
- Sourvinou-Inwood 1978:** C. Sourvinou-Inwood, Persephone and Aphrodite at Locri: a model for personality definitions in Greek religion, *JHS* 98, 101-121.
- Σουβατζή 2013:** Σ. Σουβατζή, Νοικοκυριό και καθημερινή ζωή κατά τη νεολιθική και πρώιμη εποχή του χαλκού, στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Μελέτες για την προϊστορική Μακεδονία, ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ, Παράρτημα No 1, 2013, [Online] URL: http://proistoria.wordpress.com*
- Sowder 2009:** A. Sowder, *Greek bronze hydriai (αδημ. διδ. διατριβή)*, Emory University, Atlanta.
- Speier 1932:** H. Speier, Zweifiguren-Gruppen im fünften und vierten Jahrhundert vor Christus, *RM* 47, 1-94.
- Sguaitamatti & Leone 2015:** M. Sguaitamatti & R. Leone, Le satyre et le sanglier. Vases plastiques hellénistiques de Grande Grèce et de Sicile, Zürich.
- Stafford 1991-1993:** E.J. Stafford, Aspects of sleep in hellenistic sculpture, *BICS* 38, 105-120.
- Stamatopoulou 2014:** M. Stamatopoulou, The Pasikrata Sanctuary at Demetrias and the Alleged Funerary Sanctuaries of Thessaly. A Re-appraisal, *Kernos* 27, 207-255.
- Stefani 1984:** G. Stefani, *Terrecotte figurate*, Roma.
- Στεφανή 2000:** Λ. Στεφανή, Ανασκαφή στον άξονα της Εγνατίας οδού: δύο προϊστορικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της Λευκώπετρας Ημαθίας, *ΑΕΜΘ 14*, 537-554.
- Στεφανή 2001:** Λ. Στεφανή, Ανασκαφές στον άξονα της Εγνατίας: η έρευνα στις περιοχές της Λευκώπετρας και της Μ. Σάντας, *ΑΕΜΘ 15*, 559-574.
- Στεφανή 2002α:** Λ. Στεφανή, Η οργάνωση του χώρου σε μια ημιορεινή περιοχή του Βερμίου: το παράδειγμα της Λευκώπετρας, *ΑΕΜΘ 16*, 531-543.
- Στεφανή 2002β:** Λ. Στεφανή, Οι ανασκαφές στη Μικρή Σάντα Βερμίου: από τον προϊστορικό οικισμό στην ελληνοιστική κώμη, *ΑΕΜΘ 16*, 545-556.
- Στεφανή 2004:** Λ. Στεφανή, Συστάδα αρχαϊκών τάφων στη Βέροια και νέα στοιχεία για τις πρώιμες φάσεις κατοίκησης στην πόλη, *ΑΕΜΘ 18*, 485-494.
- Στεφανή 2007:** Ε. Δ. Στεφανή, Η περιοχή της Λευκώπετρας Ημαθίας από την Εποχή του Σιδήρου ως τα χρόνια του Φιλίππου του Β'. Τα δεδομένα από τις σύγχρονες έρευνες, στο *Αρχαία Μακεδονία VII*, 563-583.
- Στεφανή 2012:** Ε. Στεφανή, «...όρος Βέρμιον άβατον υπό χειμῶνος»: τοπίο και κατοίκηση στην ημιορεινή Ημαθία, στο *Θρηπτήρια 2012*, 26-63.
- Στεφανή 2013α:** Ε. Στεφανή, Η λατρεία της Μητέρας των Θεών στη Λευκώπετρα Βερμίου, *Μακεδονικά 39* (2010-2012) 99-123.
- Στεφανή 2013β:** Ε. Στεφανή, Εργαστήρια κεραμικής στη Λευκώπετρα Βερμίου, στο Π. Βελένη, Ε. Κεφαλίδου & Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμικά Εργαστήρια στο βορειοανατολικό Αιγαίο (8^{ος} - αρχές 5^{ου} αι. π.Χ.)*, Θεσσαλονίκη, 93-118.
- Στεφανίδου-Τιβεριού 1982:** Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Πήλινα Ειδώλια*, Θεσσαλονίκη.
- Στεφανίδου-Τιβεριού 1993:** Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, *Τραπεζοφόρα με πλαστική διακόσμηση: η αττική ομάδα*, Αθήνα.
- Steimle 2008:** Chr. Steimle, *Religion im römischen Thessaloniki. Sakraltopographie, Kult und Gesellschaft 168 v. Chr.-324 n. Chr.*, Tübingen.
- Σουϊδ./Su & Bekker 1854:** Suidae Suda Lexicon & I. Bekker (φιλολογική αποκατάσταση), Berlin.
- Stoop 1960:** M.W. Stoop, *Floral Figurines from South Italy. A Study of South Italian Terracotta Incense-Burners in the Shape of Human Figures Supporting a Flower of the Fourth Century and the Hellenistic Period. Their Origin, Development and Signification*, Assen.
- Stroud 1965:** R. Stroud, The Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth, Preliminary Report I: 1961-1962, *Hesperia* 34, 1-24.
- Strymon Praehistorikus 2007:** H. Todorova, M. Stefanovich & G. Ivanov (επιμ.), *In the Steps of James Harvey Gaul, vol. 2: The Struma/Strymon River Valley in Prehistory, Proceedings of the International Symposium "Strymon Praehistorikus", Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece), 27.09-01.10.2004*, Sofia.
- Summerer 1999:** L. Summerer, *Hellenistische Terrakotten aus Amissov*, Stuttgart.
- Svana 2015:** I. Svana, Votive Terracotta Figurines from a Rural Sanctuary in Thesprotia, Epirus, στο Muller & Lafli 2015, 457-463.
- Σβέρκος & Τζαναβάρη 2009:** Η. Σβέρκος & Κ. Τζαναβάρη, Νέα επιτύμβια μνημεία από τη Λητή, *ΑΕΦημ 148*, 183-221.
- Szabó 1975:** M. Szabó, Contribution à la question des protomes en terre cuite de la Grèce central, *BMusHongr* 43, 3-22.
- Szabó 1994:** M. Szabó, *Archaic Terracottas of Boeotia*, *StA* 67, Roma.
- Talalay 1983:** L.E. Talalay, *Neolithic Figurines of Southern Greece: Their form and function* (Ph. D. dissertation Indiana University), Bloomington.
- Talalay 1993:** L.E. Talalay, *Deities, Dolls, and Devices: Neolithic Figurines from Franchthi Cave, Greece*, Excavations at Franchthi Cave, Greece, Fasc. 9, Bloomington-Indianapolis.
- Talalay 2005:** L. Talalay, The Gendered Sea: Iconography, Gender, and Mediterranean Prehistory, στο B.A. Knapp (επιμ.), *The Archaeology of Mediterranean Prehistory*, Malden, MA, 131-155.
- Tanagra 2003:** V. Jeammet (επιμ.), *Tanagra. Mythe et Archéologie*, κατάλογος έκθεσης, Paris, Musée du Louvre, 15/09/2003 - 05/01/2004, Musée des beaux-arts de Montréal, 05/02/- 09/05/2004, Paris.
- Tanagras 2010:** V. Jeammet (επιμ.), *Tanagras. Figurines for Life and Eternity. The Musée du Louvre's Collection of Greek Figurines*, κατάλογος έκθεσης, Valencia.
- Tennent 1983:** N.H. Tennent, The selection of suitable ceramic retouching media, στο J.O. Tate, N.H. Tennent & J.H. Townsend (επιμ.) *Resins in conservation*, The proceedings of the symposium, Edinburgh, 21-22.05.1982, Edinburgh, 91-100.
- Thompson, Thompson & Rotroff 1987:** H.A. Thompson, D.B. Thompson & S. I. Rotroff 1987, *Hellenistic Pottery and Terracottas*, Princeton.
- Θέμελης & Τουράτσογλου 1997:** Π. Θέμελης & Ι. Τουράτσογλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα.
- Θεσσαλονίκη 1986:** Αικ. Νίνου (υπεύθυνη έκδοσης), *Θεσσαλονίκη, από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια. Οδηγός της Έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, συλλογικό έργο, Αθήνα.
- Θρηπτήρια 2012:** Μ. Τιβέριος, Π. Νίγδελς & Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Θρηπτήρια. Μελέτες για την αρχαία Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη.
- Τιβέριος 1991-1992:** Μ. Τιβέριος, Αρχαιολογικές έρευνες στη διπλή τράπεζα κοντά στη σημερινή Αγχιάλο και Σίνδο (1990-1992) - Ο αρχαίος οικισμός, *Εγνατία 3*, 209-234.
- Τιβέριος 1996:** Μ. Τιβέριος, *Αρχαία Αγγεία*, Αθήνα.
- Τιβέριος 2000:** Μ. Τιβέριος, *Μακεδόνες και Παναθηναίοι. Παναθηναϊκοί αμφορείς από τον βορειοελλαδικό χώρο*, Αθήνα.
- Tiverios 2008:** M. Tiverios, Greek Colonisation of the Northern Aegean, στο G.R. Tsetschkladze (επιμ.), *Greek Colonisation. An account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas*, τόμος 2, (*Mnemosyne, Supplementa* 193) Leiden-Boston, 1-154.

- Τιβέριος 2009-2010:** Μ. Τιβέριος, Ελευσινιακές ροιές. Παλιά ευρήματα και νέες ερμηνείες, *ASAtene* 87, 465-478.
- Todorova & Vajsov 1993:** Η. Todorova & I. Vajsov, *Novokamennata Epokha v Bulgariya*, Sofia.
- Töpperwein 1976:** E. Töpperwein, *Terrakotten von Pergamon, Pergamenische Forschungen* 3, Berlin.
- Τουφεξής 1993:** Γ. Τουφεξής, Πλαστικές αναπαραστάσεις ζώων της Νεολιθικής Μακεδονίας και Θεσσαλίας. Μια συγκριτική παραβολή, *Αρχαία Μακεδονία* V, Τόμος 3, 1501-1515.
- Toufexis 1994:** G. Toufexis, Neolithic animal figurines from Thessaly, στο *Θεσσαλία, Δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών, 17-22.04.1990*, Αθήνα, τόμος Α', 163-208.
- Τουφεξής 1996:** Γ. Τουφεξής, Ζώομορφα ειδώλια, στο *Νεολιθικός Πολιτισμός 1996*, 159-160.
- Toufexis & Skafida 1998:** G. Toufexis & E. Skafida, Neolithic house models from Thessaly, Greece, στο *Proceedings of the XIII Congress Of Prehistoric And Protohistoric Sciences*, Vol. 3, Forli - Italia, 08-14.09.1996, 339-346.
- Τουλουμτζίδου 2011:** Α. Τουλουμτζίδου, *Μετάλλινα αγγεία του 4^{ου} - 2^{ου} αι. π.Χ. από τον ελλαδικό χώρο* (αδημ. διδ. διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Τουράτσογλου 1968:** Ι. Τουράτσογλου, Μια «Αρέθουσα» και άλλα πήλινα ειδώλια από τη Χαλκιδική στο Μουσείο Θεσσαλονίκης, *BCH* 92, 37-71.
- Τουράτσογλου 2009:** Ι. Τουράτσογλου, Έρωσ Έλλην, στο *Έρωσ 2009*, 24-28.
- Trakosopoulou 2016:** Έ. Trakosopoulou, Vases plastiques, figurines et moules d'Akanthos, στο Muller & Lafli 2016, 269-285.
- Treuil 2010:** R. Treuil, Ειδώλια και Ιδεολογία, στο Παπαδημητρίου 2010, 54-65.
- Τριαντάφυλλος 1992:** Δ. Τριαντάφυλλος, Ανασκαφή τύμβων στα νεκροταφεία της αρχαίας Στρώμης, *ΑΕΜΘ* 6, 655-668.
- Τριαντάφυλλος 1994:** Δ. Τριαντάφυλλος, Αρχαία Θράκη, στο *Θράκη* (έκδοση Γενικής Γραμματείας Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης) 35-97.
- Τριαντάφυλλος 2000:** Δ. Τριαντάφυλλος, Λάδη Διδυμοτείχου. Τύμβος αυτοκρατορικών χρόνων σε θέση νεολιθικού οικισμού, *ΑΕΜΘ* 14, 1-5.
- Trofimova 2007:** A.A. Trofimova (επιμ.), *Greeks on the Black Sea: ancient art from the Hermitage. Κατάλογος έκθεσης, J. Paul Getty Museum, 14.06.-03.09.2007*, Los Angeles.
- True 2006:** M. True, Plastic vases and vases with plastic additions: Athenian potters and the production of plastic vases, στο B. Cohen, *The colors of clay: Special techniques in Athenian vases*, κατάλογος έκθεσης, Los Angeles, 239-290.
- Trumpf-Lyritzaki 1969:** M. Trumpf-Lyritzaki, *Griechische Figurenvasen des reichen Stils und der späten Klassik*, Bonn.
- Τσακάλου-Τζαναβάρη 2002:** Κ. Τσακάλου-Τζαναβάρη, *Πήλινα ειδώλια από τη Βέροια. Ταφικά σύνολα της ελληνοισλαμικής εποχής*, Αθήνα.
- Tsakalou-Tzanavari 2007:** K. Tsakalou-Tzanavari, Des nécropoles aux sanctuaires: Les Tanagréennes de la Grèce du Nord, στο Jeammet 2007, 117-131.
- Τσάκος & Γιαννακόπουλος 2014:** Κ. Τσάκος & Γ. Γιαννακόπουλος, Κοροπλαστική από το ιερό της Δήμητρας Θεσμοφόρου στη Σάμο, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 231-246.
- Τσατσοπούλου-Καλούδη 2001:** Π. Τσατσοπούλου-Καλούδη, *Μεσημβρία-Ζώνη*, αρχαιολογικός οδηγός, Αθήνα.
- Τσατσοπούλου κ.ά. 2015:** Π. Τσατσοπούλου-Καλούδη, Cl. Brixhe, X. Παρδαλίδου, Σ. Ηλιοπούλου, Κ. Καλούδης, Μ. Γαλάνη-Κρίκου, Α. Ζουρνατζή, Π. Τσέλεκας, Ρ. Βεροπουλίδου & Δ. Νικολαΐδου, *Αρχαία Ζώνη Ι, Το Ιερό του Απόλλωνα*, Κομοτηνή.
- Τσέλεκας 2012:** Π. Τσέλεκας, Τα νομίσματα, στο Ν. Καλτσάς, Έ. Βλαχογιάννη & Π. Μπούγια (επιμ.), *Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: Το πλοίο, οι θησαυροί, ο μηχανισμός*, κατάλογος έκθεσης, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 04.2012 - 04.2013, Αθήνα, 216-226.
- Τσιαφάκη 1998:** Δ. Τσιαφάκη, *Η Θράκη στην αττική εικονογραφία του 5^{ου} αι. π.Χ.*, Κομοτηνή.
- Tsiafakis 2003:** D. Tsiafakis, "ΠΕΛΩΡΑ" Fabulous Creatures and / or Demons of Death, στο J. M. Padgett (επιμ.), *The Centaur's Smile. The Human Animals in Early Greek Art*, New Heaven / London, 73-104.
- Τσιγαρίδα, 1989-1990:** Μπ. Τσιγαρίδα, Από το νεκροταφείο του οικισμού των ιστορικών χρόνων της Θέρμης, στο Γραμμένος κ.ά. 1989-1990, 278-284.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 1989:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Τάφοι κλασικών χρόνων στην Επανομή, *ΑΕΜΘ* 3, 319-329.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 1994:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Σύνολα κεραμικής από το ελληνοισλαμικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης, *Γ' Επισημοτική Συνάντηση για την Ελληνοισλαμική Κεραμική, Χρονολογημένα σύνολα - εργαστήρια*, 80-89.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2002:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Το αρχαίο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης και η κρυφή ιστορία της Πανεπιστημίουπολης, *Θεσσαλονικέων Πόλις* 7, 19-32.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2003:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Το αρχαίο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης και τα θαμμένα μυστικά της Διεθνούς Έκθεσης, *Θεσσαλονικέων Πόλις* 12, 11-27.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2005:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, *Μακεδονικοί τάφοι στον Φοίνικα και στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης. Συμβολή στη μελέτη της εικονογραφίας των ταφικών μνημείων της Μακεδονίας*, Αθήνα.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη 2007:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Το ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης. Αρχαιότητες στον χώρο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, *ΑΕΜΘ* 21, 247-253.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη & Λιούτας 1994:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη & Α. Λιούτας, *ΑΔ* 49, Χρονικά Β2, 433-436.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Γκαλινίκη & Αναγνωστοπούλου 2001:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Σ. Γκαλινίκη & Κ. Αναγνωστοπούλου, ΔΕΘ και αρχαιότητες: μια σχέση με παρεθόν και μέλλον... Η ανασκαφική έρευνα στον χώρο επέκτασης του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, *ΑΕΜΘ* 15, 215-228.
- Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Καϊάφα & Λυκίδου 2005:** Μ. Τσιμπτίδου-Αυλωνίτη, Α. Καϊάφα & Η. Λυκίδου, Θεσσαλονίκη 2005. Κλείνοντας (;) παλιούς λογαριασμούς, *ΑΕΜΘ* 19, 197-210.
- Τσιγαρίδα 1989-90:** Μ. Τσιγαρίδα, Από το νεκροταφείο του οικισμού των ιστορικών χρόνων της Θέρμης, *Μακεδονικά* 27, 278-284.
- Τσούλη 2014:** Μ. Τσούλη, Μνημειώδη έργα κοροπλαστικής και πήλινα αναθήματα από ένα νέο ιερό της ρωμαϊκής Σπάρτης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος ΙΙ, 141-162.
- Τσουντας 1908:** Χ. Τσουντας, *Αι προϊστορικά ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου*, Αθήνα.
- Τζαναβάρη 1996:** Κ. Τζαναβάρη, Δερβένη μια νεκρόπολη της αρχαίας Λητής, *ΑΕΜΘ* 10^Α, 461-476.
- Τζαναβάρη 2001:** Κ. Τζαναβάρη, Μαρμάρινο αγαλμάτιο της Μητέρας των Θεών, από την αρχαία Λητή, στο Δ. Παντερμαλής, Μ. Τιβέριος & Ε. Βουτυράς (επιμ.), *Άγαλμα. Μελέτες για την αρχαία πλαστική προς τιμήν του Γιώργου Δεσπίνη*, Θεσσαλονίκη, 363-375.
- Τζαναβάρη 2002:** Κ. Τζαναβάρη, Πώρινη ανθεμωτή επιστεψη, από το νεκροταφείο της αρχαίας Λητής, στο Μ. Tiverios & D. Tsiafakis (επιμ.), *Color In Ancient Greece. The Role of Color in Ancient Greek Art and Architecture 700 - 31 B.C.*, Θεσσαλονίκη, 129-146.
- Τζαναβάρη 2003:** Κ. Τζαναβάρη, Η λατρεία των θεών και ηρώων στη Θεσσαλονίκη, στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, κατάλογος έκθεσης, Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 177-262.
- Τζαναβάρη 2007:** Κ. Τζαναβάρη, Λητή, μια πόλη της αρχαίας Μυθονίας, στο Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Ο χρυσός των Μακεδόνων. Από την έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη.
- Τζαναβάρη 2011:** Κ. Τζαναβάρη, Κοροπλαστική, στο Δ.Β. Γραμμένος (επιμ.), *Στη Μακεδονία. Από τον 7^ο αι. π.Χ. ως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη, 281-289.
- Τζαναβάρη 2012α:** Κ. Τζαναβάρη, Η παραγωγή και διάδοση των Ταναγραίων στη Μακεδονία, στο *Θρεπτήρια* 2012, 352-380.
- Τζαναβάρη 2012β:** Κ. Τζαναβάρη, Η κεραμική παραγωγή στη Μακεδονία τον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ. Από την επίδραση του αττικού Κεραμικού στην τοπική δημιουργία, στο

- Στ. Δρούγου & Ιω. Τουράτσογλου (επιμ.), *Θέματα της Ελληνιστικής Κεραμικής στην αρχαία Μακεδονία*, Αθήνα, 126-157.
- Τζαναβάρη 2013:** Κ. Τζαναβάρη, Λητή πόλις μυγδονική, *Μακεδονικά* 39 (2010-2012) 83-98.
- Τζαναβάρη 2014:** Κ. Τζαναβάρη, Πήλινες προτομές της συλλογής Γεωργίου Παπαηλιάκη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, στο Γιαννικουρή 2014, τόμος Ι, 329-348.
- Tzanavari 2015:** Κ. Tzanavari, Les protomés de terre cuite de l'antique Lètè (Mydgonie), στο Muller & Lafli 2015, 165-179.
- Τζαναβάρη υπό έκδοση:** Κ. Τζαναβάρη, Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του κιβωτίοσχημου τάφου Ι του Δερβενίου στην αρχαία Λητή. Μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση, *ΑΕΜΘ* 28, υπό έκδοση.
- Tzanavari υπό έκδοση:** Κ. Tzanavari, Le décor mural de la tombe à ciste I de Derveni, à l'ancienne Lètè. Première approche interprétative, στο St. Mols & E. Moormann (επιμ.), *International Association for the Study of Ancient Mural Painting. XII International Conference: Context and Meaning, Athens 16-2.09.2013*, υπό έκδοση.
- Τζαναβάρη & Φίλης 2002:** Κ. Τζαναβάρη & Κ. Φίλης, Σύνολα κεραμικής από τα νεκροταφεία της αρχαίας Λητής, *ΑΔ* 57, Μελέτες Α, 155-212.
- Τζαναβάρη & Φίλης 2003:** Κ. Τζαναβάρη & Κ. Φίλης, Έρευνες στον οικισμό και τα νεκροταφεία της αρχαίας Λητής. Πρώτες εκτιμήσεις, *ΑΕΜΘ* 17, 155-172.
- Τζαναβάρη & Τσιμπιδου-Αυλωνίτη υπό έκδοση:** Κ. Τζαναβάρη & Μ. Τσιμπιδου-Αυλωνίτη, Επείσακτη και τοπική κεραμική στη Θεσσαλονίκη των ελληνιστικών χρόνων, Θ' *Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Θεσσαλονίκη*, 05-09.12.2012, υπό έκδοση.
- Ucko 1968:** P. Ucko, *Anthropomorphic Figurines of Predynastic Egypt and Neolithic Crete with Comparative Material from the Prehistoric Near East and Mainland Greece*, London.
- Uhlenbrock 1990α:** J.P. Uhlenbrock (επιμ.), *The Coroplast's Art. Greek Terracottas of the Hellenistic World, κατάλογος έκθεσης, Princeton-New Paltz-Cambridge 1990-1991*, New York.
- Uhlenbrock 1990β:** J.P. Uhlenbrock, The coroplast and his craft, στο Uhlenbrock 1990α, 15-21.
- Uhlenbrock 1990γ:** J. Uhlenbrock, The Hellenistic Terracottas of Athens and the "Tanagra style", στο Uhlenbrock 1990α, 48-53.
- Uhlenbrock 1993:** J. Uhlenbrock, The Study of Ancient Greek Terracottas: A Historiography of the Discipline, *BHarvMus*, Spring 1993, 7-27.
- Uhlenbrock 2016α:** J. Uhlenbrock, Research Perspectives in Greek Coroplastic Studies: The Demeter Paradigm and the Goddess Bias, *Les Carnets de l'Acost* 14, 1-15 [Online] URL: <http://acost.revues.org/866>
- Uhlenbrock 2016β:** J. Uhlenbrock, Research Perspectives in Greek Coroplastic Studies: the Distribution, Trade, Diffusion, and Market Value of Greek Figurative Terracottas, *Les Carnets de l'Acost* 15 [Online] URL: <http://acost.revues.org/926>
- UKIC 1999:** United Kingdom Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, Code of Ethics and Rules of Practice, London.
- Ure 1934:** P.N. Ure, *Aryballoi & figurines from Rhitsona in Boeotia*, Cambridge.
- Vajsov 1998:** I. Vajsov, The Typology of the Anthropomorphic Figurines from North-eastern Bulgaria, στο M. Stefanovich, Kh. Todorova, H. Hauptmann & J.H. Gaul (επιμ.), *James Harvey Gaul: in memoriam*, Volume 1, Sofia.
- Βαλαβανίδου 2001:** Α. Βαλαβανίδου, Εργαστηριακές χρήσεις στον χώρο της Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης, στο Αδάμ-Βελένη 2001β, 119-130.
- Βάλλα 1990-1995:** Μ. Βάλλα, Κεραμικός κλιβανός στην Ευρώπη του Νομού Κιλκίς, *AAA* 13-18, 109-115.
- Vanhove 1993:** D. Vanhove (επιμ.), *Olympism in Antiquity*, Lausanne.
- Vassilopoulou, Skoumi & Nassiotti 2015:** V. Vassilopoulou, N. Skoumi & E. Nassiotti, Aphrodite figurines from the sanctuary of «Nymph Koronia» at Mount Helicon, στο Muller & Lafli 2015, 473-480.
- Βαβρίτσας 1973:** Α. Βαβρίτσας, Ανασκαφή Μεσημβρίας, *ΠΑΕ*, 70-82.
- Velenis 1988:** G. Velenis, Städtebauliche Forschung in der Hellenistischen Siedlung von Petres (1984-88), *Akten des XIII Internationalen Kongresses für Klassische Archäologie*, Berlin, 484-485.
- Vermaseren 1966:** M.J. Vermaseren, *The legend of Attis in greek and roman art*, *EPRO* 9, Leyden.
- Vermaseren 1977:** M.J. Vermaseren, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*, London.
- Vermaseren 1989:** M.J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque (CCCA)*, *EPRO* 50.6, Leyden.
- Vikela 2015:** E. Vikela, *Apollon, Artemis, Leto. Eine Untersuchung zur Typologie, Ikonographie und Hermeneutik der drei Gottheiten auf griechische Weihreliefs*, Athenaia 7, München.
- Villing 2008:** A. Villing, A wild goose chase? Geese and goddesses in classical Greece, στο D. Kurtz (επιμ.), *Essays in classical archaeology for Eleni Hatzivassiliou 1977-2007*, Oxford, 171-80.
- Virág 2000:** M. Virág, Anthropomorphic Vessels of Transdanubian Linear Pottery Culture, στο Hiller & Nicolov 2000, 389-403.
- Βιβλιοδέτης & Αβρονιδάκη 2013:** Ε. Βιβλιοδέτης & Χ. Αβρονιδάκη, *Τα πήλινα ειδώλια, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα.
- Vlassopoulou 2003:** C. Vlassopoulou, Les figurines de l'Acropole d'Athènes, στο *Tanagra 2003*, 159-163.
- Βοκοτοπούλου 1990:** Ι. Βοκοτοπούλου, *Οι ταφικοί τύμβοι της Αίνειας*, Αθήνα.
- Βοκοτοπούλου 1996:** Ι. Βοκοτοπούλου, *Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Αθήνα.
- Βοκοτοπούλου & Μοσχονησιώτη 1990:** Ι. Βοκοτοπούλου & Σ. Μοσχονησιώτη, Το παράλιο νεκροταφείο της Μένδης, *ΑΕΜΘ* 4, 411-423.
- Βουτυράς 1987-1990:** Ε. Βουτυράς, Εικάζειν, *Θρακική Επετηρίδα* 7, 35-48.
- Voutiras 1998:** E. Voutiras, Athéna dans les cités de Macédoine, *Kernos* 11, 111-129.
- Βουτυράς υπό έκδοση:** Ε. Βουτυράς, Ανάγλυφο θεού Θεοδαίμονος, στο *Γλυπτική και κοινωνία στη ρωμαϊκή Ελλάδα*, Διεθνές Αρχαιολογικό Συνέδριο, Ρέθυμνο, 26-28.09.2014, υπό έκδοση.
- Von Mangoldt 2012:** H. Von Mangoldt, *Makedonische Grabarchitektur. Die Makedonischen Kammergräber und ihre Vorläufer*, Berlin.
- Von Gonzenbach 1986:** V. von Gonzenbach, *Die romischen Terrakotten in der Schweiz*, Bern.
- Voyatzis 1992:** M. Voyatzis, Votive rides seated side-saddle at early greek sanctuaries, *BSA* 87, 259-279.
- Wace & Thomson 1912:** A.J.B. Wace, & M. Thomson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge.
- Walter 1939:** O. Walter, ΚΟΥΡΗΤΙΚΗ ΤΡΙΑΣ, *ÖJh* 31, 1939, 53-80.
- Walter-Karydi 1985:** E. Walter-Karydi, Die Themen der ostionischen figürlichen Salbgefäße, *MüJb* 36, 7-16.
- Walter-Karydi 1997:** E. Walter-Karydi, Figurines en terre cuite moulées du V^e siècle à Samos, στο Muller 1997α, 16-27.
- Wardle 2010:** M.E. Wardle, *Naked and unashamed: a study of the Aphrodite Anadyomene in the Greco-Roman World* (διδ. διατριβή Duke University).
- Webster 1953-1954:** T.B.L. Webster, Attic comic costume: a reexamination, *ΑΕΦημ*, 192-201.
- Webster 1960:** T.B.L. Webster, Greek dramatic monuments from the Athenian Agora, *Hesperia* 29, 254-284.
- Webster 1961:** T.B.L. Webster, Leading Slaves in New Comedy. 300 B.C.-300 A.D., *Jdl* 76, 100-110.
- Webster 1978:** T.B.L. Webster, *Monuments illustrating Old and Middle Comedy*³, J.J. Green (επιμ.), *BICS Suppl.* 39, London.
- Webster 1995:** T.B.L. Webster, *Monuments illustrating New Comedy*³, J.J. Green & A. Seeberg (επιμ.), *BICS Suppl.* 50, London.
- Weill 1985:** N. Weill, *La plastique archaïque de Thasos. Figurines et statues de terre cuite de l'Artémision. I, Le haut archaïsme*, Études Thasiennes 11, Athènes-Paris.
- Williams & Ogden 1994:** D. Williams & J. Ogden, *Greek gold: jewellery of the classical world*. British Museum, London.

- Winter 1903:** F. Winter, *Die Typen der figürlichen Terrakotten I-II, Die antiken Terrakotten III.1-2*, Berlin.
- Wiseman & Mano-Zissi 1972:** J. Wiseman & D. Mano-Zissi, Excavations at Stobi, 1971, *AJA* 76, 407-424.
- Wiseman & Mano-Zissi 1976:** J.R. Wiseman & D. Mano-Zissi, *Stobi: A City of Ancient Macedonia*, *JFieldA* 3(3), 269-302.
- Woysch-Méautis 1982:** D. Woysch-Méautis, *La représentation des animaux et des êtres fabuleux sur les monuments funéraires grecs*, Lausanne.
- Wünsche & Knauß 2004:** R. Wünsche & F. Knauß (επιμ.), *Lockender Lorbeer: Sport und Spiel in der Antike*, Μόναχο.
- Yfantidis 1984:** K. Yfantidis, *Die Polychromie hellenistischer Plastik*, Mainz.
- Zahrnt 1971:** M. Zahrnt, *Olynth und die Chalkidier. Untersuchungen zur Stadtbildung auf der Chalkidischen Halbinsel im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr.*, München.
- Ζερβουδάκη 2002:** Η. Ζερβουδάκη, Το χρώμα στην ελληνιστική κεραμική και την κοροπλαστική, στο Μ. Τίβεριος & Δ. Τσιαφάκης (επιμ.), *Color In Ancient Greece. The Role of Color in Ancient Greek Art and Architecture (700 - 31 B.C)*, Θεσσαλονίκη, 221-230.
- Ζερβουδάκη 2009:** Η. Ζερβουδάκη, *Η Συλλογή Σταθάτου. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*, Αθήνα.
- Ζιώγας 2015:** Π. Ζιώγας, *Γεώργιος Π. Παπαηλιάκης και Άνω Πορρόια Σερρών*, Θεσσαλονίκη.
- Ζιώτα 2009:** Χ. Ζιώτα, Ο νεολιθικός οικισμός «Κλείτος 1» και τα νεότερα δεδομένα για την προϊστορική έρευνα, *AEAM* 1, 211-244.
- Ζιώτα κ.ά. 1990:** Χ. Ζιώτα, Α. Καλογήρου, Μ. Φωτιάδης & Α. Χονδρογιάννη, Κίτρινη Λίμνη, Τέσσερα χρόνια έρευνας, *AEMΘ* 4, 93-103.
- Ζιώτα κ.ά. 2009:** Χ. Ζιώτα, Α. Χονδρογιάννη-Μετάκη & Ε. Μαγουρέτσιου, Η αρχαιολογική έρευνα στον Κλείτο Κοζάνης το 2009, *AEMΘ* 23, 37-52.
- Ζιώτα & Μοσχάκης 1997:** Χρ. Ζιώτα & Κ. Μοσχάκης, Από την αρχαιολογική έρευνα στην αρχαία Εορδαία. Η ανασκαφή στον Φιλώτα Φλώρινας, *AEMΘ* 11, 43-55.
- Ζήβα 2011:** Α. Ζήβα, Άωρος θάνατος: η συμβολική του απεικόνιση σε μία μελαμβαφή πυξίδα από τις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη, *MusBenaki* 9, 2009, 21-43.
- Zlotogorska 1997:** M. Zlotogorska, *Darstellungen von Hunden auf griechischen Grabreliefs von der archaik bis in die römische Kaiserzeit*, Hamburg.
- Ζωγράφου 2012:** Η. Ζωγράφου, Μία απεικόνιση του Έρωτα και της Ψυχής σε μετάλλιο πυξίδα από την ελληνιστική νεκρόπολη της Αμφίπολης, στο *Δινήεσσα*, 523-529.
- Ζωγράφου 2014:** Η. Ζωγράφου, Θεσσαλονίκης θέματα θεατρικά. Η μαρτυρία των πήλινων ειδωλίων από τον χώρο της αρχαίας αγοράς, στο Γιαννικουρή 2014, Τόμος Ι, 377-388.
- Zografou 2015:** E. Zografou, Terracotta Figurines from the Hellenistic Bath Complex in the Agora of Thessaloniki, στο Muller & Lafli 2015, 237-248.
- Zuntz 1971:** G. Zuntz, *Persephone. Three Essays on Religion and Thought in Magna Graecia*, Oxford.



